De Gids. Jaargang 4

bron
De Gids. Nieuwe Vaderlandsche Letteroefeningen. G.J.A. Beijerinck, Amsterdam 1840.

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_gid001184001_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren i.s.m. DE GIDS

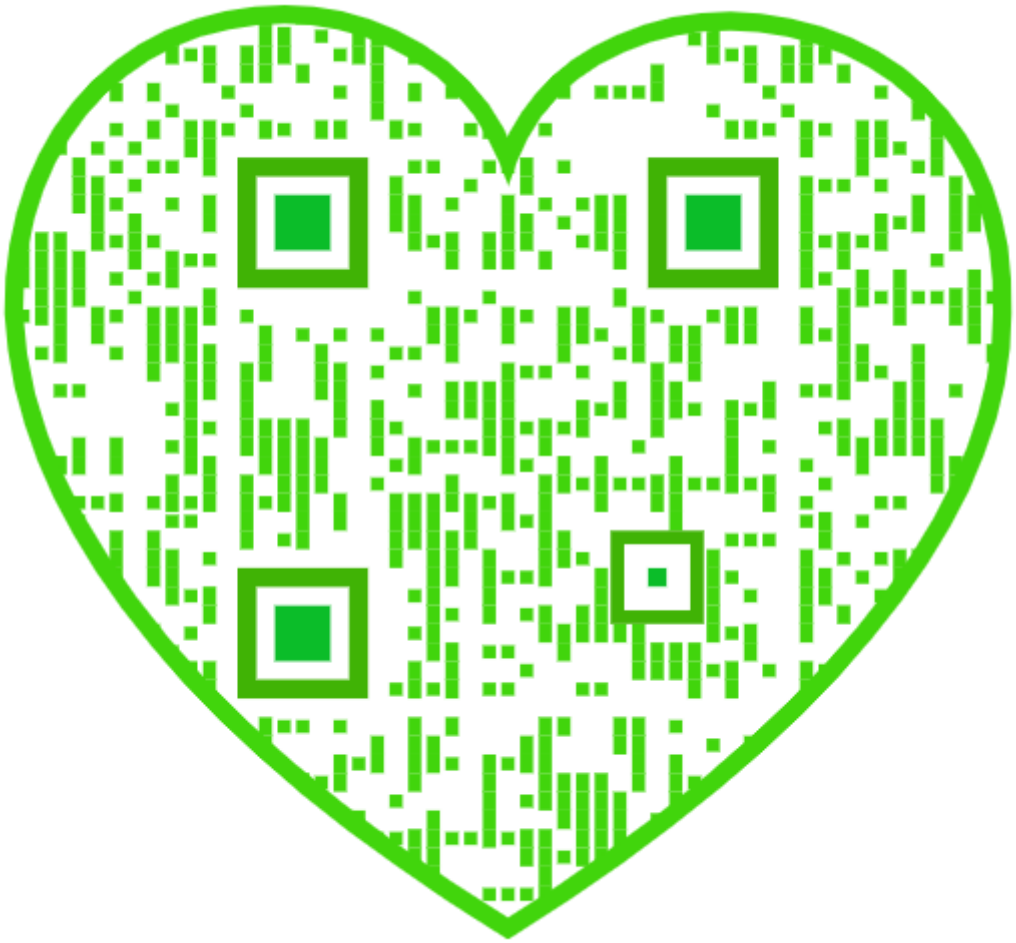

Boekbeoordeelingen.

Nieuwe werken van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden, IV. Deel. Dordr. bij Blussé en van Braam, 1838; inhoudende: De Heimelijkheid der Heimelijkheden; dichtwerk, toegekend aan Jacob van Maerlant; met eene inleiding en aanteekeningen van wege de Maatschappij der N.L. uitgegeven door J. Clarisse. 8°. 544 bladz.

Lang reeds wenschten de beoefenaars onzer oude taal- en letterkunde (die, helaas! nog niet velen zijn,) dat ook onze Nederlandsche geleerden, naar het voorbeeld der Duitsche en Belgische, aan wien wij de kennis onzer beste lettervruchten van vroegeren tijd te danken hebben, de band aan het werk zouden slaan, om de belangrijkste dichtwerken onzer voorouders, die thans nog, schier onbekend, in handschrift bewaard worden, uit te geven en naar eisch op te helderen. Eindelijk heeft de Maatschappij van Nederlandsche letterkunde te Leiden, die even als de meeste genootschappen onzes vaderlands, ook wel eens eene poos scheen te sluimeren, het besluit genomen eenige dezer oude dichtstukken uit te geven, en daartoe in de eerste plaats het boven opgegeven gedicht gekozen. De bewerking daarvan werd opgedragen aan den Hoogleeraar CLARISSE, die reeds vroeger ook in dit vak, even als in vele anderen getoond had zeer ervaren te zijn, en van wien men dus iets grondigs, iets voortreffelijks verwachten mogt. Bij de schaarschheid van zoodanige werken, zal het dan ook geene verontschuldiging behoeven, dat wij daarvan een uitvoerig verslag geven en met den lezer van dit tijdschrift de inleiding, het gedicht zelf en de aanteekeningen opmerkzaam doorwandelen.

Deze inleiding, die de twee en veertig (eigenlijk 40) eerste bladzijden van het Werk inneemt, heeft ten doel den lezer bekend te maken met den oorsprong van dit Werk en zijne

historia literaria, den inhoud der Nederduitsche bewerking, welke ons in dit boekdeel geleverd wordt, en haren schrijver, de handschriften daarvan aanwezig, en de wijze waarop de uitgever bij zijnen arbeid is te werk gegaan.

Onder den titel *Heimelicheit der Heimelicheden* verscheen in het laatst der dertiende of in den aanvang der veertiende eeuw dit gedicht, dat aangekondigd werd, als uit het Latijn overgebragt en door den wijsgeer ARISTOTELES geschreven. Daar deze echter een Griek was en de inhoud des Nederduitschen gedichts geene getrouwe vertaling van een werk diens wijsgeers kan doen aannemen, opent de geleerde uitgever zijne inleiding met een onderzoek naar het Werk dat door den Nederlandschen dichter tot grondslag zijner hearbeiding genomen is. Dit Werk is de *Secreta Secretorum*, door sommigen aan zekeren JOANNES, bijgenaamd den Spanjaard, door anderen aan eenen PHILIPPUS, een' geestelijke van ondergeschikten rang, toegeschreven, waarvan nog meer dan honderd handschriften bestaan, en dat ook in de zestiende eeuw meer dan eens is uitgegeven. Men meent dat dit geschrift weder uit het Arabisch, het Arabisch uit het Chaldeeuwsch en dit laatste uit het oorspronkelijke Grieksch is vertolkt; (bl. 8-10) en dat het, daar het voornamelijk over de regeerkunde handelt, eene vertaling zijn zoude van dat Werk van den wijsgeer ARISTOTELES, dat hij volgens DIOGENES LAERTIUS en AMMONIUS over dit onderwerp (*πεϱι τῆς βασιλείας*) zoude geschreven hebben, maar dat verloren gegaan is. Noch de titel noch de inhoud van het Latijnsche ‘stuk regtvaardigen echter deze opgave; de eerste toch op zich zelve reeds niet zeer nederig, of eenen Wijze waardig, schijnt - vooral als dezelve met den inhoud vergeleken wordt, die dan toch in waarheid geene buitengewoon diepe verborgenheden openbaart - geen' onbillijken grond van verdenking op te leveren.’ - Teregt maakt de uitgever daarbij op het gebruik dier benaming in de middeleeuwen opmerkzaam, en toont uit het voorbeeld van PARACELSUS aan, welke denkbeelden men toen aan deze uitdrukking plag te verbinden; daarenboven is deze titel geenszins in den Griekschen, maar naar het ons voorkomt, in den Oosterschen geest, zoodat wij niet ongeneigd zouden zijn aan te nemen, dat het met de *Voorbeeldsels des oude Wijzen, de zeven Wijzen van Rome*, en andere zoodanige werken der middeleeuwen, uit *Constantinopel* afkomstig en deels van Arabischen, deels van Bijzantijnschen oorsprong zij. Even als de zoo even genoemde werken heeft het in de middeleeuwen de geheele toen beschaafde wereld doorwandeld en is in de meeste

talen dier landen overgebragt, althans in het Fransch, Engelsch, Italiaansch, Hoog- en Nederdnitsch; waarschijnlijk ook in andere talen, waarover de Heer CLARISSE uitvoerige berigten geeft. Echter hadden wij nog wel gewenscht eenige bijzonderheden over den ouderdom dier verschillende vertalingen, hetzij in rijm of proza te vernemen, In het Fransch b.v. heeft men er zoowel van de eerste als van de laatste soort en waarschijnlijk meer dan hier opgegeven worden, want de Hoogl. noemt alleen die van GODFRIED VAN WATERFOORD en PIERRE DU VERNON; doch er berust te *Parijs* een H.S. (Kon. bibl. N°. 7062) in proza, getiteld: *Secrets d'Aristote*, zonder opgave van schrijver, en een ander (Mss. fonds de l'Egl. de Par. N°. 5. fol. 173) uit de twaalfde eeuw in rijm, mede *le secret des secrets* genoemd, en dat aan PIERRE DE of DU VERNON wordt toegeschreven, het begint aldus:

Primes saciez ke ieest tretiez
Est le secre de secrez numez,
Ke Aristotle le Philosophe ydoine
Le fiz Nichomache de Macedoine
A sun deciple Alisandre en bone fei
Le grant, le fiz a Phelippe le rei
Le fist en sa grande vielesce.

maar, ondanks de verzekering der Fransche letterkundigen komt het ons twijfelachtig voor, of men hetzelve aan PIERRE DU VERNON kan toeschrijven, daar wij aan het einde deze regels lezen:

Mes ore priez pur Deu amur
En eeste fin pur le translatur
De eest livre, que Piere ad nun
Kestreit est de ces de Abernun(1)
Ke de bien fere li doint sa grace, etc.

hetgeen beteekent; ‘bidt ter liefde Gods, hier op het einde voor den vertaler van dit boek, die den naam van PIERRE draagt, hetgeen (t w. boek) getrokken (extrait) is uit dat van Aberinun, enz.’ waaruit men dus leert dat er twee verschillende auteurs bestaan hebben en dat de laatste (die misschien niet eens in het Fransch schreef,) de oudste is. Welligt hebben zich in dien tijd nog andere dichters met het vertalen van dit werk bezig gehouden, althans vindt men onder de schriften van BUTEDEUF, die in de 13de eeuw leefde, ook een *diet d'Aristote*, maar het werk op dit oogenblik niet ter hand hebbende, kunnen wij dit niet zeker bepalen. Daar de schriften van ARISTO-

(1) Zou door *Abernun* ook AVERROËS kannen bedoehl zijn?

TELES in de middeleeuwen in zoo hooge achting stonden, beredeneerd, verklaard en nagevolgd werden, is het zeer waarschijnlijk dat ook dit geschrift over de kunst van regeren, al kende men het oorspronkelijke ook slechts van naam, aanleiding tot verschillende navolgingen zal gegeven hebben, in welken, uit hoofde van eenige aan dien wijsgeer ontleende gezegden en leeringen, hij zelf als de auteur vermeld wordt en dus de beschermer der daarin voorkomende gevoelens en zedelessen worden moest. Ieder die den geest der middeleeuwen kent, zal dit gereedelijk toestemmen. Hieruit verklaart zich dan ook het groote verschil, dat in de vele bewerkingen van dit geschrift aangetroffen wordt, en dat ons noopt, met den Hoogleeraar CLARISSE voor waarschijnlijk aan te nemen, ‘dat, of wel het geheel der *Secreta Secretorum* uit enkele losse stukken of vertogen over allerlei onderwerpen, welke aan den Philosooph werden toegeschreven, is zamengesteld, - hetwelk dan merkelijk licht zou bijzetten aan de zonderling opvolging der verhandelde onderwerpen; - of dat de afschrijvers, naar mate van verschillende aanvrage en behoefte, of ook van eigene luim en audere omstandigheden, nu eens het geheele werk, dan eens alleen een gedeelte er van (namelijk van het onechte Grieksche Werk) zullen hebben afgeschreven.’

Nadat de Heer CLARISSE aldus een verslag van den oorsprong en de verschillende bearbeidingen en vertalingen van dit pseudo-Aristotelische werk gegeven heeft, gaat hij in de tweede plaats er toe over om ons met het Nederduitsche gedicht bekend te maken. Hij handelt daartoe in de eerste plaats over den schrijver en zijn gedicht, vervolgens over de handschriften.

Sedert de eerste bekendwording van dit dichtstuk, heeft men het algemeen aan den bekenden JACOB VAN MAERLANT, die in het laatst der dertiende eeuw leefde en een der vruchtbaarste schrijvers zijns tijds was, toegewezen. Zoo deden reeds CLIGNETT en STEENWINKEL in hunne uitgave van 's dichters *Spieghel Historiael*, VAN WIJN in zijne *Hist. Avondst.* I. 292, BILDERDIJK in zijne *T. en D. Verscheidenh.* D. III, en nog in de laatste uitgave zijner *Geslachtl.* D. II, bl. 81, HOFFMANN *Hor. Belg.* P. 1, en MONE *Uebers.* bl. 260; daarentegen heeft BILDERDIJK, die het werk afgeschreven had, daarbij op eene stellige wijs aangeteekend, dat dit te onregt geschiedde, zonder echter gronden voor deze uitspraak bij te brengen. De Heer CLARISSE heeft zich dus verpligt gerekend, de argumenten welke voor of tegen dit gevoelen van anderen reeds zijn te berde gebragt, of hemzelven

hij de bewerking zijn voorgekomen op te geven en te toetsen, en het resultaat zijner beschouwingen, zoo als hij dit aan het einde opgeeft, is: ‘hoe het zij, voor als nog acht ik het bij het *non liquet* te moeten blijven.’ - Het zal niet ondienstig zijn bij deze opgegeven gronden eenige oogenblikken te verwijlen. Zij zijn tweeërlei: uit- en inwendige. Tot de uitwendige bewijzen behooren, behalve het gezag der zoo even vermelde geleerden, dat hier eigenlijk weinig afdoet, inzonderheid de omstandigheid, dat MAERLANT in twee van de drie bestaande HSS. van dit dichtstuk uitdrukkelijk aan het begin als de schrijver genoemd wordt (vs. 7-10.)

> Ende noch helpet mi, alsic gheve.
> Nu ontfaet dit, lieve Neve,
> Van mi Jacoppe van Merlant
> Van dat ic in latine vant.

waarvoor het derde of Leidsche HS. heeft:

> En noch helpt elken dat hi ghevet,
> Daer hi bi met eren levet.
> Verstaet deze word hier tehand
> Wat ic in latine vant.

Dit laatste Hs. schijnt even als het Haagsche, waaruit de eerste lezing ontleend is, omstreeks de helft der veertiende eeuw geschreven te zijn en het Comburgsche Hs. te *Stuttgard*, waarin op dezelfde wijze van MAERLANT melding gemaakt wordt, is vermoedelijk mede uit de eerste helft dier eeuw, althans wat den REINAERT aangaat, die in hetzelfde Hs. voorkomt; Zie GRIMM, *Reinh. Fuchs, Einl.* bl. 154. Oppervlakkig beschouwd schijnen dus deze drie codices van even groot gezag en men is geneigd aan de meerderheid zijne stem te geven; maar hiertegen brengt de uitgever de niet ongegronde bedenking in, dat er geene reden te bedenken is, waarom men JACOB VAN MAERLANTS naam uit deze verzen zou hebben uitgeworpen, daar het integendeel duidelijk genoeg is, wat men bedoeld kan hebben met er dien beroemden naam later in te schuiven. Hierbij komt, dat men niet weet, wanneer M. dit stuk opgesteld zou hebben, en noch zijne tijdgenooten, noch hij zelve daarvan ergens in zijne schriften gewag maakt, terwijl hij integendeel meermalen uitvoerig andere zijner dichtwerken aanhaalt; de plaats toch uit den *Spieghel Historiael* (D.I. bl. 247) tot bewijs daartoe door anderen gebezigd, wordt onzes iuziens door den Hoogleeraar voldingend betoogd, daartoe geene de minste betrekking te hebben. (Zie deze Inl. bl. 20.) Men ziet, dit zijn nogtaus meer bedenkingen te6gen het alge-

meene gevoelen dan afdoende argumenten, en inwendige bewijsgronden zijn evenmin door den uitgever hijgebragt; het wilde hem wel somtijds dunken, alsof MAERLANT eenen anderen trant gevolgd zou hebben of andere woorden gebezigd (bl. 22); doch tevens erkent hij, dat men zijne manier in sommige plaatsen geheel terugvindt (bl. 24), zoodat hij ook hieruit tot geen besluit durft komen. Het doet ons leed, dat wij ons hiermede moeten vergenoegen en 's Hoogleeraars grondige nasporing tot geen gelukkiger resultaten geleid heeft, Ofschoon wij dan daarin berusten en ons oordeel opschorten, tot dat een gelukkig toeval ons misschien nog iets naders daaromtrent openbaart, meenen wij toch hij het door den Heer CLARISSE geopperde nog eenige bij ons opgekomen aanmerkingen te mogen voegen, die, wel is waar, evenmin de zaak tot zekerheid brengen zullen, maar desniettemin eenige overweging verdienen. Het Leidsche Hs. dat ien grondslage bij de uitgave gelegd is en het eenige is, waarin MAERLANT *niet* als opsteller vermeld wordt, maakte volgens den catalogus van de bibliotheek der Maatsch. der Ned. letterk. bl. 4, oorspronkelijk een gedeelte uit van eenen grooten codex, hetgeen daaruit blijkt, omdat het gepagineerd is CXCIII-CXCVIII, het was vroeger het eigendom van ISAAC LE LONG, en behoorde veelligt tot dat Hs. van den *Rijmbijbel* des dichters, hetwelk door FRANCO DE BRUIN (sedert 1726 Predikant te Amsterdam) bezeten werd, en waarin ook *verschillende tractaten, die niet tot den Bijbel behooren*, voorkomen. Wij meenen dat dit Hs. thaus in bezit is van den Heer STARING VAV DEN WILDENBORCH, die den inhoud in een der vorige deelen van de werken der Maatschvan N.L. heeft bekend gemaakt; wij meenen dat daaraan nu juist de *de Heimelicheit* ontbreekt, (en gewis zou de uitgever het anders mede geraadpleegd hebben); in deze verzameling van Maerlantsche schriften vormde dit dichstuk dus alleenlijk een onderdeel en het kon daarom den uitschrijver ongepast schijnen, de bijzondere opdragt van een enkel stuk, door den dichter aan een' zijner bloedverwanten gedaan, te behouden, te meer daar het toch genoeg uit de overige werken bleek, wie de dichter van allen was. Even zoo leest men in een der Hss. van den REINAERT:

> Willem die Madock maecte,

welk werk (*de Madock*) toen zeer gelief koosd was (en als zoodanig door den fabelhater MAERLANT veroordeeld wordt,) waarom het den dichter, bij het uitgeven van een nieuw werk, crediet

moest geven en dus met voordacht vermeld werd in den aanvang van den *Reinaert*. Maar een ander Hs. heeft daarvoor het geheel onbeduidende:

> Willem, die velc baeke maecte,

Hoe dit zij, men kan ten minste eene reden bedenken, waarom de uitschrijver van het Leidsche Hs. den naam des schr. heeft weggelaten en men ziet, dat er meer voorbeelden van dergelijke weglating bestaan. Zoo komen ook niet in alle de aanwezige Hss. van MELIS STOKE en Broeder GERAERT de namen der Schr. voor. Daarenboven wanneer wij de betwiste verzen met de naastvoorgaande in verband beschouwen, komt ons de lezing der Haagsche en Comburgsehe Hss. natuurlijker en minder gewrongen voor dan die van het Leidsche. Zie hier den aanhef:

> Die gheven mach gheve alleweghe:
> Elken radie dat hijs pleghe,
> Want dat men gheeft, dats dat men vint,
> Ende dal men houd vroemt (w't) niet een twint.
> Noit mi gheven ne vernoiede
> Want het ute minen sinne vloiede.
> En noch helpet mi alsie gheve.
> Nu ontfaet dit lieve Neve
> Van mi Jacoppe van Merlant,
> Van dat ic in latine vant
> Iloe Aristotiles en gheen ander
> Sinen ionghere Alexander
> Leerde die werelt berechten, enz.

De gang der redenering is, zoo het ons voorkomt, hier zeer eenvoudig en duidelijk. De schr. spoort ieder tot milddadigheid aan en beweert dat dit voor den gever zelven nuttig of batig is, hij spreekt bij eigen oudervinding: nooit verdroot het mij te geven, want het was mij natuurlijk, het vloeide uit mijnen zin, mijn gemoed voort en het is mij tevens ten bate, wanneer ik geve. Nu volgt de opdragt: ontvang dit lieve neef, enz. - Men ziet in deze voorstelling is niets gewrongens, alles gaat geleidelijk voort, maar dit komt ons (behoudens betere inlichting) bij de andere lezing niet zoo voor; na de vier eerste verzen die met de andere Hss. gelijkluidend zijn, leest men:

> Noit mi gheven ne veruoiede
> Van dat ut minen sinne vloiede.
> En noch helpt elken dat hi ghevet
> Daer hi bi met eren levet.
> Verstaet deze word hier tehand
> Wat ic in latine vant, *enz.*

Vooreerst schijnen ons deze verzen deels eene uitbreiding van de andere lezing, deels daaruit verbasterd, t.w. *van dat ut* uit *want het ute*, maar bovendien, welken zin leveren ons deze regels, wanneer wij ze in onze taal omzetten? ‘het verdroot mij nooit van datgene te geven, dat uit mijnen zin vloeide (wat is dit?); en nog d.i. bovendien,) ook, baat het elk een dat hij geeft, waardoor hij met eere leeft; (wat beteekent dit?) verstaat deze woorden hier nu, hetgeen ik in het Latijn vond.’ - De Schr. spreekt, zoo als men ziet, dan van zich zelven, dan van derden, volgens de eerste lezing haalt hij alleen zijn eigen voorbeeld aan. Om billijk te zijn, moeten wij evenwel erkennen, dat ook deze woorden eeneu dragelijken zin kunnen opleveren, indien men door de uitdrukking *geven, auteur zijn, boeken schrijven* en dus *de vruchten zijner talenten geven*, verstaat; hoewel dan die gezegden verre zijn van waarheid te bevatten en geenszins met het vervolg zamenhangen, wáár over milddadigheid gehandeld wordt. De lezer oordeele wat hem waarschijnlijkst dunkt, wij hebben welligt reeds te lang hierbij stil gestaan en gaan over tot de handschriften en de wijze van uitgave.

Van de eersten hebben wij reeds het noodige gezegd en behoeven ons hierbij derhalve niet lang op te houden. De taal van het Leidsche Hs. dat in den tekst gevolgd is, komt ons zoowel in de uitgangen der naamvallen en de regering der voorzetsels als in de spelling vrij zuiver voor; enkele onnaauwkeurigheden, zoo als nu en dan bij eene ontkenning het uitlaten van de partikel *ne* de verzaking der uitgangen om te rijmen en dergelijken, zijn kleine vlekken, die den meesten Hss. eigen zijn. Het Haagsche volgt daarentegen meer de spelling der 15de eeuw, zoo als bij uitgangen *dt* voor *t*, de spelling met de dubbele *e*, de spelling *gh* voor eenen scherpen medeklinker in plaats van *ch*, enz. Daarentegen geeft het weder nu en dan betere lezingen. De uitgever heeft dit behandeld in zijne Inleiding bl. 28-32, die zeer verdient geraadpleegd te worden.

Over de wijze, op welke men gemeend heeft, bij de bezorging van de uitgave te werk te moeten gaan, wordt vervolgens bl. 37-42 gehandeld. Daar het hoofdoogmerk was het dichtstuk algemeen bekend te maken, moest de uitgave ook getrouw volgens de codiees geschieden en alleen de *zeker* verkeerde lezingen verbeterd worden, - iets dat althans bij eene eerste uitgave alle aanprijzing verdient, - terwijl dan tevens de varianten van eenig belang uit het andere Hs. aangeteekend zijn en ten slotte het eerste, dat onvolledig is, uit het Haagsche is aangevuld en de indee-

ling van beiden naauwkeurig opgegeven. De teekens echter ter aanduiding dier verschillen gebezigd, kwamen ons ongelukkig gekozen voor; liever hadden wij die aan den voet der bladzijden opgegeven gezien en ontdaan van sterretjes, kruisjes en slingers. De interpunctie welke in de oude stukken veelal geheel of grootendeels ontbreekt, is door den uitgever daarbij gevoegd, hetgeen de lezing gemakkelijker maakt. Maar wat de abbreviaturen betreft, lezen wij in de inleiding bl. 41, 'waar de uitdrukking van dezelven niet volstrekt noodzakelijk was (en dit was zij bijna nergens), hebben wij de woorden voluit laten drukken, als zijnde zulks, voor alle en allerlei lezeren gemaklijker en tevens voor het oog aangenamer -' doch desniettegenstaande vinden wij het geheele gedicht met zoodanige abbreviaturen opgevuld, die toch in de daad niet behoefden behouden te worden, als: *enī wāt, v'staet, h'e, siñe, lieghē* en honderd dergelijken; waarom dezen niet opgelost?

De verouderde taal van dit dichtstuk vorderde verklaringen, de Hoogl. CLARISSE was eerst voornemens dezelven aan den rand te plaatsen, maar het belang van den druk en de bedenking dat er toch eenige meer uitvoerige toelichtingen van woorden en spreekwijzen achter aan moesten komen, noopte hem alle de aanteekeningen achter den tekst te zamen te plaatsen. Deze inrigting dunkt ons niet verkieslijk, daar men dan onder het lezen, bij elk duister woord dat zich opdoet, telkens weder achter in het boekdeel moet zoeken, liever hadden wij gezien, dat deze aanteekeningen, even als in HUYDECOPERS uitgave van MELIS STOKE, in den *Esopet* en in WILLEMS uitgave van den REINAERT onder aan den voet der bladzijden waren gedrukt, waardoor men dan met een oogopslag de verlangde opheldering vinden kan. Men zal ons misschien tegenwerpen dat deze aanteekeningen daartoe te uitvoerig zijn, maar zonder in het minst de groote verdiensten des Hoogleeraars in dezen te willen verkleinen, moeten wij openhartig bekennen de noodzakelijkheid dezer uitgebreidheid niet in te zien; en opdat men ons niet beschuldige onze persoonlijke meening alleen tegen die van den beroemden uitgever te willen doen opwegen, laten wij hier eenen bevoegden beoordeelaar, MONE namelijk, uitspraak doen; deze zegt in zijn reeds aangehaald *Uebersicht* bl. 22: 'Die Holländischen Gelehrten erdrückten beinahe den Stoff durch weitläufige Anmerkungen, worin sie den Herausgebern der Klassiker übel nachahmten. Wenn man dabei wie HUYDECOPER viele ungedruckte Werke benützte, so liefert die Breite noch einen Gewinn, ohne

diesen ist es zweekmässiger, nur das Nöthigste zu bemerken, worauf auch die neueren ilerausgeber allmählig zurück kommen. Es hätte viel mehr Texte gedruckt werden können, wären die Anmerkungen zum grössten Theil weggeblieben, und jene sind doch mehr werth als diese. Da die Grammatik des Niederländischen bereits aufgestellt ist, so braucht ein Herausgeber nur das zu bemerken, wodurch sie, in zweifelhaften Fällen, bestätigt, erweitert und berichtigt wird.' - Wanneer wij nu de plaats die het gedicht zelve beslaat (namelijk van bladz. 43 tot 113) vergelijken met die door de aanteekeningen ingenomen (welke van bladz. 115 tot 525 loopen) dan komen de laatste ons toch wat al te uitvoerig voor, niettegenstaande wij gaarne hulde doen aan de geleerdheid en oordeelkunde in die aanteekeningen overal blijkbaar, wij wenschten alleen dat de Hoogleeraar ter bekorting zich bij het te verklaren woord bepaald hadde en zich niet in digressiën ingelaten, die wel daarmede zamenhangen en nuttig zijn, maar zonder nadeel door den Jezer van dit bijzondere gedicht hadden kunnen gemist worden.

Na over de ophelderingen gesproken te hebben, herigt ons de schrijver nog, dat ook de Hoogleeraar SIEGENBEEK daartoe het een en ander heeft bijgedragen: wij zijn ook dien geleerde dankbaar en verheugen ons dat dit werk onder; bescherming van twee beroemde namen zijne intrede in de letterwereld doet. Eindelijk wordt ons nog in eene aanteekening de inhoudsopgave der hoofdstukken van het Latijnsche werk *Secreta Secretorum*, volgens een der heide Utrechtsche Hss. medegedeeld, waardoor men in staat gesteld wordt, dezelven met den inhoud der Nederduitsche berijming te vergelijken.

Wij gaan thans over tot het beschouwen van het gedicht zelf, doch alvorens zij ons nog eene opmerking vergund, die wij reeds vroeger hadden behooren te maken, betreffende het vaderland van JACOB VAN MAERLANT. De Hoogleeraar CLARISSE noemt hem bl. 21 eenen *Bruggenaar;* wij wisten wel dat hij griffier te *Damme* geweest is, maar dat hij te *Brugge* geboren zou zijn, was ons onbekend en hebben wij nergens vermeld gevonden. De Heer c. zal ons dus zeer verpligten bij nader gelegenheid te melden, vanwaar hij dit berigt ontleend hebbe, hetgeen dan misschien zoude kunnen strekken om verdere narigten omtrent hem in die plaats te bekomen. En nu genoeg van de inleiding.

De *Heimelicheit der Heimelicheden* is een leergedicht, bevattende de lessen door ARISTOTELES aan zijnen kweekeling ALEXANDER gegeven over de kunst van regeren, de pligten van eenen

Koning, en het door hem te houden gedrag jegens zijne onderdanen en jegens vreemde staten; hierin worden dan van tijd tot tijd eenige voorbeelden en vergelijkingen tot opheldering ingevlochten; zoo handelt hij over de milddadigheid, over de verpligtingen om de onderzaten niet door zware lasten te drukken, over het beschermen des handels, over regtvaardigheid en het beschermen der verdrukten, over de goede trouw, over het eeren der wijzen en der wetenschap, over het sparen van bloed, enz.

Heren sullen sijn in der hoede
Te sturtene van menschen bloede:
Want hets eene dorpere mestaet,
Want het gode allene bestaet
Dat hi sterven doet den man;
Want hi es die tlijf gheven ean
Eude diet al hi redene doet
Dat was ende es ende wesen moet.

Velen dezer voorschriften zijn waarlijk uitmuntend, en zon wij er niets uit afschrijven, is het alleen om ons te bekorten, maar nu gaat hij in de tweede plaats over tot hetgeen het ligchaam aangaat, want

Ghesonde es grote nuttelikede
Die werelt te berechtene mede.

en hier deelt de schrijver in de bekrompene gevoelens van zijnen tijd, hoewel er mede vele nuttige lessen in aangetroffen worden, die zelfs nog in onzen CATS terugkomen. Bijzonder beviel ons de beschrijving der vier jaargetijden en de opgave van hetgeen men in elk voor zijne gezondheid doen en laten moet; wij willen niet nalaten er ééne plaats uit over te nemen: (vs. 1055 volgg.)

Vier tide sijn in den jare.
Die lentin beghinuet al dare,
Daer in marte der sonne gane
Dach en nacht maert even lane.
Dan verniewet tlijf ende lucht;
Die winde vlieghen hare vlucht,
Die sne verdoyet altemale;
Beken lopen in den dale;
Die fonteinen warden ghehier;
Men siet up waerd clemmen hier
Dat sap in die bome droghe;
Coren dat ward groene int oghe;
Die merschen werden vro;
Bloemen toghen hem also;

Beesten bringhen hare vrucht;
Vogle singen in die lucht;
Die eerde, die vercierd hare al,
Als die brunt, die comen sal
Te manne, en hare parerd,
Ende dat huwelijc begherd.

Vervolgens keert de dichter terug tot de pligten der landsheeren, maar hier verliest hij zich, ongelukkig in den lof der astrologie, waarbij tusschen beiden eene en andere anecdote ingevlochten wordt, die somtijds niet onaardig is. Dan volgen nog eenige lessen en eindigt het dichtstuk geheel onverwacht:

Hier hendt die boec, die es gheseit:
Heymeliche (*sic*) der heymelicheit.

Men zoude bijna denken, dat het Werk een fragment is, maar *waarschijnlijk* eindigen het Haagsche en Comburgsche Hs. op dezelfde wijs, en al moge dan de latijnsche tekst nog meer bevatten, heeft de Nederduilsche dichter misschien hier zijnen arbeid gestaakt, en niet meer dan 2154 regels geschreven.

Nu volgen de aanteekeningen; zij dragen overal blijken van des schrijvers groote belezenheid en grondige kennis onzer oude taal. Wij hebben ze met bijzondere belangstelling gelezen en er veel nut uit getrokken. Hier en daar echter kwamen ons eenige hedenkingen voor, die wij geenszins ter berispiug maar alleen ter toelsing aan het publiek en vooral aan den geleerden schrijver mededeelen.

Bladz. 223 wordt *onthier*, dat vs. 2035 voorkomt, verklaard door *van hier aan al verder en verder*. Maar hoe zal men deze verklaring toepassen op de plaats hij MELIS STOKE, B. I, vs. 112, waar van WILLEBRORD gezegd wordt:

Nochtan predicte hi metter spoet
Twoert ons Heren als Gods seriant,
Van den Westende van Vrieslant
Oestwaert daer de lande recht,
Onthier ende hi quam Tutrecht.

want in het vorige vers wordt van geene bepaalde plaats gesproken?

Bl. 267, op vs. 474 *kies*. De schr. wil dit door slijk, eigenlijk *kei, kesel-* of *kiezelaarde* verklaren. De Hoogl. SIEGENBEEK schijnt integendeel aan ous *keuze* te denken. Onzes inziens teregt; even zoo lezen wij in den *Seghelijn* van JEZUS; blad C. 3.

Dat hi uwer herten *kies*.

Bl. 268 op vs. 499, *in den duut*. De heer c. giste dat dit zou beteekenen *in Secessu* (*in otio*) van *deducere;* de Heer s. daarentegen meent dat men met het Haagsche Hs. *deduut* moet lezen en verklaart het vermaak, verlustigiug, hetgeen bij door eenige voorheelden staaft. Gewis heeft *deduut* bij ons die beteekenis, even als in het oud Fransch, waarvan het ontleend is, *deduit en deduire*.

Zoo ROM. DE DOLOPATOS.

> *Deduit* los estoit et delis.

en ADAN LI BOÇUS:

> Je tieng l'espoir, le desir, l'amour
> A bien *deduit*, qui s'i set maintenir.

Duut echter is bij onze oude schrijvers mede bekend; het komt voor in den *Esopet*, bl. 76, en wordt aldaar door CLIGNETT met *vreugd, genoegen* vertaald. Intusschen is ons in den *Seghelijn*, bl. D. 1, een zeker subst. *duwiet* voorgekomen, dat eene soort van woning beteekent en schoon aldaar vrouwelijk, misschien hetzelfde is, als *duut* op deze plaats; het aangehaalde vers luidt:

> In die *duwiet* woende een vrij.

wij voor ons zouden dus aan de verklaring van den Heer CLARISSE de voorkeur geven.

Bl. 337. Hier schijnt de schr. de uitspraak van HUYDECOPER en BILDERDIJK goed te keuren, die beweren dat vóór den verbogenen infinitivns op *e* uitgaande nimmer het voorzetsel *te* weggelaten wordt. Deze beide schrijvers vergissen zich, men vindt het meermalen alzoo in den *Walewein* en elders, zoo ook *Roman van Limb.* op het einde:

> God hoede ons *van messciene*,

Reise van S. BRANDAEN, vs. 418.

> Het dochte hem *sine* een wout.

elders vonden wij ‘genoechlic om lesene’ en dergelijken. Deze uitgang der onbepaalde wijs hangt wel van het voorzetsel af, doch dit wordt nogtans somtijds weggelaten, ook in ons gedicht vs. 895.

Bl. 376, vs. 1013, 1014. Deze plaats is eenigzins duister. Wij zouden die aldus verklaren: ‘sommige wijzen zeggen, dat de avondspijs beter voedt dan die te middags genuttigd, want *dat* de hette des daags en de onrustigheid des gemoeds van dien aard, of zoodanig (*soe*) is (hier *si* in subjunct. naar het oude taaleigen), dat zij de spijze doet te niet gaan, dus geen voedsel geeft.’

Bl. 380, vs. 1063. *Ghehier*. Dit is een duister woord; de plaats luidt in haar geheel dus:

Die fonteinen warden *ghehier*.

Het Latijn heeft in het eene Hs. *fontes scaturiunt*, in het andere *saturizant*, doch het is niet zeker of dit door *ghehier* uitgedrukt wordt. Den Uitgever kwam het woord nimmer voor, ons evenmin, maar wel *onghehier, Reize van* S. BRAND. vs. 1435.

Doen vloen die quade geeste
Van den scepe ende maecten tempeeste,
Met peeke *onghehiere*
Ende met solferviere.

Ook hij VAN VELTUEM, *Spiegh. Hist.* bl. 411, 420, 429, en 459 en elders. Waarschijnlijk is het hetzelfde als *onghehuer*, waarover KILIAN aanteekent: *onghehuyr huys*. 'Domus in qua spectra vernsantur: domus quae umbris inquietatur sive intemperiis aut furiis tartareis exagitatur.' Verwant is dan het Hoogd. *ungeheuer*, monster en monsterachtig en *geheuer*, dat altijd in eenen negativen zin met *nicht* gebruikt wordt en dan ons *niet zuiver, niet pluis*, van spoken sprekende, uitdrukt. Wij kennen ook een adj. *onguur*, d.i. losbandig, woest, en tevens het adj. *guur*, voornamelijk van het weder en de koude gebruikt, maar ongelukkig is geene dezer beteekenissen op de bedoelde plaats toepasselijk. In een oud lied, aangehaald bij MONE, *übers.* bl. 134, leest men:

Een ridder wel *geheer*.

waar het synonym schijnt te zijn met *welgheraect*, maar het kan ook verbasterd zijn verbasterd zijn voor *geëert*. Hoe dit zij, de plaats blijft ons nog altijd duister.

Bl. 416, vs. 1271. *Wimbrawe*. De uitgever boudt dit voor eene schrijffout; ons komt dit niet zoo voor, en wij geven in bedenking of het niet een *dikwijls* (niet altijd) opgevolgde taalregel ware dat de *n* en *nt* vóór de *b* in *m* overging? Zoo ook *omberen, ombieden*, en vóór de *m: ommate, ommine, ommacht*. Even zoo hebben, de glossen van LIPSUIS *umbewollan*, immaculatus en de Latijnsche schrijvers *imbecillis, imbellis, imberbis, imbuere* en dergelijken.

Bl. 449, vs. 1490. *Riset*. Wij zouden liever *wiset* behouden, daar *vonnis wijzen* eene oude regtsterm is.

Bl. 453, vs. 1520. *Scaep*. Oudtijds, toeu onze taal nog fijner was, gingen niet alle substant. op *en* uit, maar even als in al de overige Duitsche talen eindigden sommigen in nom. plar. op *e*, en dat regelmatig naar vaste taalwetten. GRIMM heeft dit in zijne *deutsche Grammatik*, Th. I., voldoende aangetoond; maar

sedert SPIEGHEL en HOOFT is onze taal veel grover en eentooniger geworden.

Bl. 500, vs. 2035, *Onthier*. De Hoogl, s. voegt eenige voorbeelden hierbij ter nadere verklaring van dit woord. Wij willen er mede dit nog bijvoegen, dat het woord ons toeschijnt ontstaan te zijn uit het oude *unt*, usque, dat men in de *gloss*. LIPS. vindt en Ps. 19 voorkomt: *ind withirloup sin* untes *te hoi sinro*(1), waarvoor men later *hent* zeide, dus moet dan *onthier* eigenlijk *tot hiertoe* beteekenen, maar het woord schijnt door ouderdom van zijne oorspronkelijke beteekenis afgedwaald te zijn.

Bl. 513, vs. 2102. *Gewijst*. Oudtijds ook gelijk vl. gelijk de Hoogl. c. teregt opmerkt; van daar nog ons *gewijsde* in cenen regtsgeleerden zin, voor hetgeen men ook *arrest* noemt.

Wij zijn aan het einde onzer aanteekeningen op des Uitg. ophelderingen. Er volgt nu nog weder iets over den auteur van dit werk, waarbij tevens van het Comburgsche Hs. volgens GRÄTER eenig berigt gegeven wordt en waarbij de Hoogl. bij bet *non liquet* meent te moeten blijven. In eene aanteekening wordt nog ter loops van het nieuwe *boek van Merlijns phrophecien* en het eenigzins voorbarige voordeel van den Heer LAUTS over hetzelve gesproken. Zeer teregt verklaart de Hoogleeraar zich tegen het gevoelen van dien Heer, die waarschijnlijk thans wel de zaak anders zal inzien. Wat ons betreft, zoo wij *ex ungue leonem* mogen beoordeelen, vreezen wij in dien JACOB DE COSTER VAN MARELANT eenen tweeden KOLIJN te zien, ook vooral daarom, dewijl hij zich als schrijver van *Alexander* voordoet, welk werk aan .JACOB VAN MAERLANT behoort en ook volgens hetgeen daarvan in HOFFMANNS *Horae Belg.* I. 27, en vooral in MONES *Anzeiger* IV. 468, en *Uebersicht* bl. 83 bekend is, de taal van dien dichter en zijne tijdgenooten oplevert; voor het overige zie men de recensie die de Heer G.J.M. in een der vorige nummers van dit tijdschrift over de brochure van den Heer L.G. VISSCHER, *Iets over Jacob de Coster van Maerlant* gegeven heeft. Wij kunnen hierover thans niet verder uitweiden.

Ten besluite van dit deel der N. Werken van de Maatschappij der N.L. vindt men hier een rijk woordregister waarin al de behandelde woorden en spreekwijzen zijn opgeteekend . hetgeen het nut van dit werk nog aanmerkelijk vermeerdert.

Zoo kunnen wij dan ons verslag eindigen, en bet is ons aan-

(1) Ook het Engelsch heeft zoo nog *untill*.

genaam dit boekdeel (dat ten nutte van het algemeen ook afzouderlijk verkrijgbaar is) van ganscher harte onzen letterminnaren te mogen aanbevelen. Hoe men ook over de uitvoerigheid der behandeling moge denken, het zijn alle rijpe vruchten die ons worden aangeboden, al overtreft de oogst onze bijzondere behoefte: trouwens van den Heer CLARISSE laat zich niets anders verwachten. Wij zijn hem dan velen dank voor zijnen nuttigen arbeid verschuldigd en hopen dat zijne overige bezigheden hem in het vervolg veroorloven zullen ons nog meerdere zoodanige stukkten te schenken. Dank zij mede den Hoogleeraar SIEGENBEEK, die zijnen ambtgenoot in deze behulpzaam is geweest.

Minder gunstig is ons oordeel over het uiterlijk van dit boekdeel; wanneer men de uitgaven, welke in *België* en *Frankrijk* van de oude dichters gegeven worden en die van de werken der geleerde genootschappen aldaar met deze uitgave vergelijkt, zal elk onpartijdig beoordeelaar ten voordeele der eersten beslissen. Moeten wij dan steeds bij onze naburen ten achteren blijven? Zou men niet met weinig kosten door goed papier en eenen smaakvollen omslag het werk een bevalliger uiterlijk kunnen verschaffen en daardoor ook dat gedeelte van ons publiek tot het lezen, of althans tot het koopen, van. dergelijke werken uitlokken, dat om eene goede schilderij ook eene sierlijke lijst verlangt?

> Cosi al egro fonciul porgiamo aspersi,
> Di sonvi licor gli orli del vaso;
> Succhi amari, ingannato, intanto ei beve,
> E dall' inganno suo vita riceve.

Specimen juridicum inaugurale de praecipuis diffentiis juris Francici et Neerlandici, auctore *Guil. Wintgens*. Hagae Comitis, typis J. Kips. J.H. fil. 1838. 8°. 88 pag.

Nu de invoering der Nederlandsche wetboeken, een nieuw tijdvak voor onze regtsgeschiedenis opent, kon zij niet anders dan eene groote sensatie maken onder de Nederlandsche Relegtsgeleerden, en bunnen schrijflust allerwege opwekken. En dit is gewis een der gevolgen van de nieuwe wetgeving, welke voor de wetenschap van gewigt zijn, vooral in een land, waarkennis en ervaring dikwerf een spoorslag behoeven, om naar bui-

ten te werken en voor het algemeene welzijn vruchten te dragen. Opmerkelijk is die wedstrijd, waarin alle regtsbeoefenaren, welke hunne bijzondere vakken of betrekkingen ook mogen wezen, om het hardst zich beijveren, hunne offeranden op het altaar der nieuw gehuldigde Themis te brengen. Staatslieden, die de wet hebben helpen geven, wijden hunne pen aan hare verklaring, op hun persoonlijk gezag; hoogleeraren, door hunne *dictata toties cocta et recocta* afgemat, verheugen zich, dat zij de gelegenheid gevonden hebben, om iets nieuws aan hunne hoorders voor te dragen; ijverige compilatoren leveren verslagen van de staatsstukken, tot de nieuwe wetgeving betrekkelijk, of brengen verzamelingen van wetten, hetzij van Franschen, hetzij van Ncderlandschen oorsprong, welke nevens de nieuwe wetten blijven bestaan, met zorg bijeen; - advocaten, procureurs en notarissen behandelen regtsvragen uit het Nederlandsche regt, opperen wezenlijke of hersenschimmige zwarigheden, of lossen die op.

Ook de *studiosi juris* moesten hun aandeel aan die algemeene bedrijvigheid hebben, en, hoezeer in den regel van hen niet kan verwacht worden, dat zij als eigenlijke Schrijvers optreden, zoo levert het nieuwe regt hun evenwel eene rijke stof voor academische proefschriften op. Vele welgeschrevene Dissertatiën hebben reeds aan die stuf hare onderwerpen ontleend, en veilig mag men het geschrift van den Heer WINTGENS, hetwelk thans ter beoordeeling voor ons ligt, daaronder rangschikken.

De Schrijver belooft eene vergelijking van het Nederlandsche regt met het Fransche. De vergelijkende methode is gewis in den toestand van overgang tot eene andere wetgeving, de meest gepaste tot de gemakkelijke en grondige aanleering van het nieuwe regt, maar zal ook zelfs naderhand nog steeds van groot nut zijn tot het juiste-verstand van zoo vele beginselen en bepalingen van de Nederlandsche wetgeving, welke voor een gedeelte nog met de Fransche overeenstemmen.

Ofschoon de Heer W. niet volkomen zijne belofte heeft vervuld, daar hij niet het *geheele* Nederlandsche regt (*jus Neerlandicum*, zoo als de titel luidt) maar slechts het burgerlijk wetboek behandeld heeft, behoudens den inhoud der twee eerste paragraphen van de Dissertatie, en hoezeer het werk van wijlen Mr. C. ASSER, waarvan de S. blijkens de menigvuldige aanhalingen dan ook een vlijtig gebruik heeft gemaakt, aan hetzelve voorafgegaan is, zoo blijft niettemin de arbeid van den Schrijver verdienstelijk: vooreerst, omdat het *burgerlijk* wetboek eene

hoofdplaats in de Nederlandsche wetgeving bekleedt; ten andere, omdat de strekking van inwijdingsverhandelingen minder is, om iets nieuws, om een voortbrengsel van eigen vinding televeren, dan wel om een blijk te geven, dat men zich den arbeid van anderen ten nutte heeft weten te maken.

De verhandeling bestaat uit 41 paragraphen, waarvan § 1 en 2 behandelen de orde, in de onderscheidene wetboeken gevolgd, mitsgaders de algemeene bepalingen, terwijl de overige 39 paragraphen even zoo vele onderwerpen uit het burgerlijk wetboek bevatten, naar de volgorde van dat wetboek, zonder dat echter de verdeeling in boeken, enz. hierbij in aanmerking genomen is. § 3-17 betreffen onderwerpen uit het eerste; § 18-33 uit het tweede; § 34-39 uit het derde, en § 40 en 41 uit het vierde boek.

§ 3 handelt van het genot en het verlies der burgerlijke regten, en prijst de afschaffing der Fransche onderscheidingen, nopens de al of niet viabiliteit van een kind, mitsgaders van den burgerlijken dood aan.

De regten van burgers en vreemdelingen; de akten van den burgerlijken stand en de woonplaats; het huwelijk; de regten en pligten van echtgenooten zijn de onderwerpen der §§ 4, 5, 6 en 7. Onjuist is hetgeen de Heer W zegt, dat er thans geene regterlijke magtiging tot het aanleggen cener regtsvordering tot echtscheiding of scheiding van tafel en bed meer vereischt wordt. Immers art. 821, Wetb. van Burg. Regtsv., bewijst het tegendeel.

§ 8 handelt van de wettelijke gemeenschap, van het huwelijkscontract en de scheiding van goederen; - § 9 van de ontbinding des huwelijks; - § 10 van de scheiding van tafel en bed; - § 11 over den regtstoestand van ouders en kinderen.

Het strekt den Schrijver tot verwondering, dat de bepaling van art. 323. § 2 gevonden wordt in het *burgerlijk* wetboek. Doch hierin is inderdaad niets vreemds gelegen. Want die bepaling betreft niet uitsluitend het strafregt of de strafvordering, doch regelt slechts de betrekking tusschen het *burgerlijke* geding over den staat van cenen persoon en de *lijfstraffelijke* regtsvordering wegens de misdaad van verduistering van staat. - § 12 handelt van de opheffing der adoptie en officieuse voogdij; - § 13 van de vaderlijke magt; - § 14 van minderjarigen en voogdij.

Niet juist wordt hier de zin van art. 435 Cod. Frane. opgegeven door de woorden: *Conjugi liberos non habenti alterain tutelam denegare licet*. Want aldus zoude het schijnen, als of, volgens bet Fransche regt, een gehuwd persoon zich alleen dan

van het aanvaarden eener tweede voogdij kan verschoonen, indien hij geene kinderen heeft, en hij in het tegenovergestelde geval zich de voogdij, over *wien het ook zijn mogt*, moest laten welgevallen. De zin van het aangehaalde art. 435 is echter eenvoudiglijk deze, dat een gehuwde geene *tweede* voogdij behoeft te aanvaarden, ten zij over zijne eigene kinderen.

In § 15 wordt van handligting, in § 16 van curatele, en in § 17 van afwezigen gesproken, waarmede de onderwerpen, tot het eerste boek van het burgerlijk wetboek behoorende, afgehandeld zijn.

Voorts gaat de Schrijver over tot de behandeling van de verdeeling der zaken (§ 18); van het hezitregt (§ 19); van den eigendom (§ 20); van de regten en verpligtingen tusschen eigenaren van naburige erven en van erfdienstbaarheden (§ 21); van de regten van opstal, erfpacht, enz. (§ 22); van vruchtgebruik, enz. (§ 23).

De S. haalt hier aan art. 1429 van het Fransche wetboek, tot staving, dat de vruchtgebruiker de zaak niet voor eene langere tijdruimte dan van negen jaren vermag te verhuren; doch dit artikel handelt alleenlijk over den man als bewindvoerder der eigen goederen zijner vrouw, terwijl art. 595, hetwelk die verordening ook op den *vruchtgebruiker* toepasselijk verklaart, in verband daarmede insgelijks had behooren aangehaald te worden.

§ 24 handelt van de erfopvolging *ab intestato;* § 25 van de uiterste willen. Bij deze gelegenheid vermeldt de S. onder anderen de nieuwe bepaling van het Nederlandsch Burg. Wetboek in art. 990; volgens welke een notaris, na den dood des erflaters, aan de belanghebbenden kennis moet geven van de onder hem berustende uiterste willen. Twee vragen worden hierbij geopperd, te weten: welke de poenaliteit van het verzuim van den notaris dienaangaande is? en hoe dat verzuim kan worden bewezen? De beantwoording dier vragen komt ons zeer eenvoudig voor. Indien de notaris aan deze, in het algemeen belang zoo heilzame verpligting, niet voldoet, dan zijn niet alleen de hieromtrent reeds vastgestelde of nog vast te stellen disciplinaire straffen op hem van toepassing, maar hij is ook bovendien verpligt tot het geven van schadevergoeding, volgens het algemeene beginsel van art. 1275 Burg. Wetb., en dat door het verzuim al zeer ligt schade kan worden geleden, is niet twijfelachtig; b.v. er kan verjaring ontstaan zijn; debiteuren des boedels, van welke men vroeger het verschuldigde zeer gemak-

kelijk had kunnen verhalen, kunnen insolvent geworden zijn, enz. En vraagt men nu, hoe het verzuim kan bewezen worden? dit bewijs is inderdaad zeer gemakkelijk. Want zoodra de belanghebbenden, door den notaris niet verwittigd, *aliunde* van het bestaan van het testament kennis bekomen, en den notaris tot exhibitie daarvan noodzaken, dan is reeds het bewijs geboren, dat de notaris de verpligte kennisgeving heeft verzuimd, daar het thans *zijn* pligt zonde zijn te bewijzen, dat hij niet in gebreke geweest is, de kennisgeving te doen, in welk bewijs hij echter noodzakelijk moet te kort schieten. Het is waar, er bestaat ook nu nog de mogelijkheid, dat, bij het stilzwijgen van den notaris, het bestaan van het testament ten eenenmale verborgen blijft; - doch dit envel zoude niet anders kunnen verholpen worden, dan door de uiterste wilsbeschikkingen op *openbare* voor iedereen, toegankelijke registers te doen verlijden, hoedanige verordening echter in andere opzigten ten hoogste verderfelijk zoude zijn. Overigens bestaat er echter weinig gevaar, dat notarissen, ambtenaren, voor welke reeds *a priori* het vermoeden van naauwgezette en eerlijke pligtsvervulling bestaat, zich ligtelijk aan een zoo grof verzuim schuldig maken, en aan cene zoo zware verantwoordelijkheid blootstellen zullen

In § 26 behandelt de Schrijver de executeuren testamentair; in § 27 het regt van beraad en het voorregt van boedelbeschrijving; in § 28 de aanvaarding of verwerping eener erfenis; in § 29 de boedelscheiding; in § 30 de vacante nalatenschappen.

§§ 31, 32 en 33 behelzen hetgeen betrekking heeft tot privilegie, pand en hypotheek. Juist en goed worden hier de gewigtige veranderingen, zoo in beginselen als bijzondere bepalingen, welke deze belangrijke onderwerpen bij de nieuwe wetgeving hebben ondergaan, aangestipt.

Van § 34 vangt de behandeling van het derde boek des Burg. Wetb. aan. Deze § heeft ten onderwerp de verbindtenissen, terwijl de bijzondere soorten der overeenkomsten, als koop en verkoop, huur en verhuur, enz. in de § 35-39 afzonderlijk worden behandeld.

De inhoud van het vierde boek des Burg. Wetboeks, te weten: bewijs en verjaring, wordt beschouwd in § 40 en 41, waarmede deze verhandeling besloten wordt.

Ziedaar den hoofdzakelijken inhoud der Dissertatie van den Heer WINTGENS. Wij berhalen het, de Schrijver heeft door dit stuk een blijk van grondige studie gegeven, en ook door de

vlijtige beoefening van het Nederlandsche regt, eene goede gelegenheid gehad, om zich voor zijne aanstaande loopbaan voor te bereiden. Doch of deze verhandeling wel voor de lezers van bijzonder nut kan zijn, dit meenen wij te moeten betwijfelen. Slechts acht en tachtig bladzijden zijn door den S. gebezigd, om het *geheele* burgerlijke Wetboek met het fransche regt te vergelijken. Wij schuwen langwijligheid, doch zijn ook even afkeerig van het *Brevis esse laboro, Obscurus fio*. Indien dus al de Schrijver de kunst bezat, om zijne denkbeelden met meesterlijke beknoptheid en tevens met volkomene duidelijkheid voor te stellen, eene kunst welke slechts zeer geoefende pennen bezitten, ook dan nog zoude het bestek der verhandeling voor den omvang van het bewerkte onderwep te klein zijn. Hier komt bij, dat noch stijl, noch taal met genoegzame zorg zijn behandeld, en de Schrijver zich te veel van abbreviatiën bedient, en zulks niet alleen door het aaunemen van vaste teekens voor eenige telkens herbaalde uitdrukkingen, als C.N. voor Codex Neerlandicus, C.F. voor Codex Francicus, maar zelfs door het afbreken van woorden in den loop der zinsneden; - terwijl ook het werkje door menigvuldige drukfouten wordt ontsierd; - welk alles gewis niet bevorderlijk is voor de duidelijkheid, en sporen draagt van overijling in de bewerking der dissertatie, welke misschien wel aan te grooten spoed moet worden toegeschreven, doch waarvan de S. bij eene voorrede de reden zoude hebben kunnen opgeven.

De latiniteit laat zeer veel te wenschen over: Het *cum causale* wordt telkens door den *indicativus* gevolgd: pag. 8, 19, 50, 62 enz. Op pag. 19 staat *has* voor *hos;* op pag, 20 *contestari* in eene passieve beteekenis; op pag, 30, *subintelligebantur* voor *subaudiebantur;* op pag. 44 *variarum servitutum* voor *variarum;* op pag. 50, *lege vocati* voor *vocatos*, en *et quidem* (en wel) voor *atque adeo;* op pag. 54 *pugnari* voor *pugnare;* op pag. 56, *recordantur* in eene passieve beteekenis; op pag. 66 *stipulavit* voor *stipulata est;* op pag. 70, *quibus pertinet* voor *ad quos pertinet;* pag. 71 *coram magistratum et judicem cantonalem*, voor *magistratu et judice cantonali;* pag. 72 *dum* voor *cum;* pag. 78 *alio* voor *alii; efferre* voor *efferri;* pag. 82 *sortis soluti* voor *solutae;* pag. 84, *detrahit* voor *detrahat*.

Van de drukfouten of misstellingen zullen wij eenige opgeven, welke ons het meest zinstorend zijn voorgekomen. Op pag 27, reg. 8 v.b., wordt aangehaald C.F. (Codex Francicus), in plaats van C.N. (Codex Neerlandicus); op pag. 43,

Noot 2, § 373, in plaats van § 368; op pag. 63, r. 1 v.o. *nec tale pactum licitum foret*, in stede van *nec contrarium pactum licitum foret*.

De slotsom onzer beoordeeling is dan deze: dat hoezeer de verhandeling op zich zelve, uit hoofde der aanmerkingen, welke wij meenden niet te mogen onderdrukken, niet geschikt is, om veel nuts te stichten, (trouwens dit wordt dan ook niet van eene inwijdingsverhandeling volstrekt gevergd) echter regtskennis en ook een goed oordeel van den Schrijver verraadt; hetwelk ons de hoop doet voeden, dat de Schrijver moge voortgaan de Nederlandsche Wetgeving vlijtig te beoefenen, en ons meerdere bijdragen tot hare kennis te leveren, doch die dan met meerdere volledigheid, duidelijkheid en zorg bewerkt.

Iets over de Genees- en Heelkracht van het Koude Water, opgedragen aan een ieder, die nog iets voor zijne gezondheid, en vooral voor de gezondheid zijner kinderen over heeft. Nijmegen, J.F. Thieme. 1839. 87 bladz.

Daar heeft na een Godgeleerde eenen apotheker verleid! Daar hebben wij het nu; diezelfde O.G. HELDRING, die zulk een voorstander der matigheid was, diezelfde man is tot onmatigheid vervallen - in het *koude water*. Waarlijk, eene rilling overvalt ons. En dan nog een onbevoegd persoon te bepraten, om daartoe de hand te leenen, om den zieke de gerustheid te benemen, dat hij naar de regels van de kunst gestorven is, dat is te erg!

Het is een zonderling, maar algemeen verschijnsel, dat de Godgeleerden zich niet bepalen tot de zedelijke verbetering des menschen, maar ook nog zijn physiek in de kuur nemen. Zou dat voortkomen uit hun besef van het verband tusschen des menschen physieken en moreelen toestand? Wij gelooven het, maar als wij, geneeskundigen, het moeten aanzien, dat de Theologant huismiddeltjes geeft, dan moet hij ons ook niet aanstonds voor materialisten uitmaken, als wij op onze wijs uit het stoffelijke het onstoffelijke willen leeren kennen, en volgens onze manier van onderen op beginnen, maar niet, gelijk zij, van boven af aan. Maar dit blijft onder ons. Voor den lezer moge het ge-

noeg zijn te weten, dat de Wel Eerw. Heer O.G. HELDRING ontvangen hebbende een groot assortiment koudwater-schriften, deze door den apotheker B. MEYLINK heeft laten travailleeren voor het Nederlandsch publiek.

En zoo komen dan de Heer MEYLINK en de Rec., die elkander het laatst gezien hebben bij het morgenrood, dat het magnetismus over de onsterfelijkheid verspreidde, hier zeer prozaisch elkander weder tegen, om in het belang van den physieken mensch te spreken over koud water.

Voordat wij verder gaan, bedenke men, dat het Nederlandsch publiek tot over de ooren toe in het koude water zit, en jaar lijks de grootste moeite van de wereld heeft, om het binnenen buitenlandsche koude water meester te blijven, en zich en de zijnen te vrijwaren voor de al te groote weldaad van een altoosdurend koud bad. Zoodat het geliefde plekje gronds in dezen ook al zeer ruim gezegend is; en zoo iemand dan zeker de Nederlander gepredestineerd is, om al het gewigt en het heil van het koude water te beseffen. Gunstiger land voor de water-theorie en de water-praktijk zou er al niet kunnen gevonden worden.

Met deze verwachtingen gesterkt, gaan wij dan aan het werk, en begeven ons tot de voorrede van den Heer MEYLINK. ‘Sedert de geneeswijze van PRIESZNITZ te *Gräfenberg* laat het zich niet meer betwijfelen, of het koude water, behoorlijk aangewend, bekleedt als genees- en heelmiddel eene voorname plaats.’ Staat het op bl. 1 van de voorrede? ja, het staat er. En zoo begint dan onze bewerker met eene groote leugen en eene beleediging van de geheele geneeskundige faculteit, tegen welke Rec. bij dezen protesteert in naam der tegenwoordige geneeskunde. Men heeft reeds vroeger, om te zeggen altijd, maar vooral in onze dagen, geweten, dat het koude water, behoorlijk aangewend, eene voorname plaats bekleedt als genees- en heelmiddel.

‘Intusschen,’ zegt de bewerker verder, ‘de vaderlandsche geneeskundigen wisten er iets van, maar niet genoeg. Wat mag de reden zijn?’ vraagt hij; ‘zoude het wantrouwen zijn in alles, wat ten dezen geschreven wordt?’ Maar zou het ook weten zijn? vraagt Rec.; zie, dan hadden wij geen vertrouwen noodig. ‘Maar mag men dan aan zoo vele geloofwaardige getuigen *alle* geloof ontzeggen, zonder dat men door eigen proeven zich zelven van de onwaarde overtuigd heeft, te meer daar deze proeven, met oordeel aangewend, altijd onschadelijk zijn.’ Zoo, zoo, collega! hadden wij haast gezegd, - want wij kunnen ons

niet verbeelden, dat hier een apotheker spreekt; - wel, wel, en weet ge dan niet, dat koud water een heroik middel is? Gij zegt daar zoo, ‘met oordeel aangewend,’ maar gij weet toch ook wel, dat oordeel hebben niet algemeen is, en oordeel aanwenden nog zeldzamer, en dat men in de geneeskunde veel schijnbaar met oordeel doen kan, dat toch verkeerd uitkomt. Dat is hier een *casus diabolicus.* Gij zegt, probeeren maar! wel, vriend! dat is juist hetgeen men ons verwijt, dat wij alles op een mensch probeeren. Ik geloof, dat onze zieken er nog al tegen hebben zouden, als wij het koude water op hen of hen op het koude water probeerden. Neen, vriend! het zijn geen extracten en chemische praeparaten, daar men zoo maar op reageeren kan.

‘Doch wat hiervan zij,’ zegt de bewerker verder, ‘dit is, onzes inziens, zeker, dat de heilzame kracht van het koude water in ons land vooral onder de niet geneeskundigen nog weinig bekend is, en eene meer algemeene kennis van dezelve in vele gevallen voor velen nuttig kan zijn.’

Wat hiervan is, zal Rec. de eer hebben UEd. mede te deelen. De Heer bewerker had de geneeskundigen buiten het spel moeten laten, en niet zoo algemeen moeten spreken, en ook niet moeten zeggen, dat proeven met koud water altijd onschadelijk zijn.

Het gaat met het koude water als met alle zeer werkzame middelen; het kan ongeloofelijk veel nut en ongeloofelijk veel kwaad doen; dat hebben de geneeskundigen altijd geweten en altijd gezegd. Daarom is het een zegen in de hand van den kundige en een vergift in de hand van den onkundige, want het is hier niet te doen om te weten, dat koud water koud water is, maar om den waren toestand van den zieke te doorgronden, en hem met het minste gevaar en den minsten omslag en op de minst onaangename wijze te genezen.

Ik wil nu wel gelooven, dat het zeer veel menschen conveniëert, om dan naar *Graefenberg* te reizen, en daar de kuur en niets anders te doen, en dat hunne bezigheden hen niet dringen hun diëet en al de neven-omstandigheden zoo in te rigten, dat zij voor niets anders dan voor hunne gezondheid leven; maar als zij het doen konden of wilden, om in hunnen gewonen kring zich den last en het onaangename en het tijdverlies te getroosten, dan zouden ook zonder dien omslag velen de water-kuur doen kunnen en daardoor genezen; maar nog meer, als velen de schadelijke gewoonten wilden nalaten, waaraan zij in

den dagelijkschen kring zich binden, en welke zij, *omdat het bij de* WATER-KUUR *voorgeschreven is*, nu te *Graefenberg* nalaten; dan zouden velen ook zonder een droppel koud water genezen. Nog al meer: als velen uit zorg en kommer, uit familie- en huislasten konden worden opgeheven, zonder hunne kamer, hun huis of hunne stad te verlaten, dan zouden zij alweder, zonder naar *Graefenberg* te gaan, en zonder naar een badplaats te gaan, en zonder een droppel koud water te huis genezen worden.

Met dat al ben ik een groot voorstander van het koude water; ik heb, zoo ver ik weet, het nooit aan een mijner zieken verboden, iets, dat niet alle geneeskundigen mij kunnen nazeggen; ik beschouw het als den besten en kostelijksten drank, en ik wenschte maar, dat de Nederlanders niet zulk een afkeer hadden van zich te baden en te reinigen. Zij beweren, dat ze zindelijk zijn, wasschen hun gezigt, trekken een wit kleed aan en zijn dan schoon, zeggen zij, en dan beweer ik, dat zij vuil zijn, maar dat zij liever eene vuile das en eene schoone huid moesten hebben. En nu moet ik hooren en lezen als eene nieuwigheid de onschadelijkheid van het koude water. *Das ist ja zum todtlachen!*

Reeds bet voorbeeld in de voorrede, bl. VIII, bewijst hoe er in ons land geneeskundigen zijn en waren, die het nut van het koude water erkenden, maar ook hoe er zijn, die dat nut niet erkennen; daar zijn onder de geneeskundigen ook geneesonkundigen. *Non omnes cocci longos qui dragere messos!* Waarde Heer! gij spreekt in uwe inleiding, bl. II, er van, hoe HUFELAND het water aanbeveelt, en ik voeg er bij, dat Dr. PENNING in zijne door 't Nut van 't Algemeen bekroonde *Gezondheidsleer voor het volk* ook op onderscheidene plaatsen het koude water roemt, en dat de Nederlanders hier zeer kostelijke levensregelen ontvangen, om, zonder naar *Graefenberg* te gaan, gezond te worden en gezond te blijven.

Men vindt ook daar, dat men matig moet zijn in eten en drinken, dat men het eten niet te heet moet gebruiken, en het is zonder twijfel een allerschadelijkst vooroordeel, dat in alle standen heerschende is, dat men alle middagen zijne spijs zoo heet mogelijk op de tafel laat komen, om die nog half kokend naar binnen te sturen. De appelen en peeren hangen niet warm en gekookt aan de boomen, het water komt koud uit den grond. Thee en koffij grocijen hier niet. Dat alles is duizend maal gezegd, maar men blijft zijne gewoonten volgen. Het

is dus geen wonder, dat de Heer MEYLINK en de Heer PRIESZNITZ, dat ook weten. Maar het is wonder, dat de Heer MEYLINK het bier afraadt; zie, vriend! dat gaat niet. Wij hebben nu pas Koningsbier uitgevonden, dat moet gedronken worden. Geeft gij aan den werkman een glaasje koud water, ik zal het niet beproeven; wij schrijven hier voor alle standen. Gij hebt zeker hier of daar gelezen, dat het bier en versch bier voor volbloedige, slijmerige en galachtige gestellen af te raden is; maar, vriend! al wie werkt kan het bier zeer goed verdragen, en voor den vermoeide en dorstige is het een kostelijke, verfrisschende en gezonde drank; gij zoudt wel even als de Godgeleerden met hunne moraal doen ons zoo veel daarvan in het lijf praten, dat er geen geur of smaak aan het leven meer overbleef.

Maar nu wordt het nog slimmer, nu betrap ik u op eene inconsequentie; eilieve! drinkt gij of Ds. HELDRING ook wijn over tafel, dat ge op dat punt zoo toegevend zijt? Ja, als ik wist, dat ge dat deedt, dan zou ik het met groote letters en vier uitroepingsteekens er achter laten aanplakken op alle publieke plaatsen, en gij zoudt de straat niet ongemoeid kunnen betreden. Gij zegt, o! o! ‘Maar wat den WIJN betreft, schoon men dezen wel niet dagelijks in eenige hoeveelheid moet drinken, zoo behoeft men denzelven echter niet als boven genoemde geestrijke dranken te schuwen, daar hij, die aan deszelfs gebruik gewoon is, vrij een paar glazen daags van denzelven kan nuttigen, *zonder vrees, dat zulks hem bijzonder zal schaden*.’ Daar ligt nu alles in duigen, ja, gij drinkt vast wijn; al doet ge het dan ook in stilte, hier hebt ge u zelven verraden. Zie, ik ben nooit te *Graefenberg* geweest, ik heb nooit er iets van gehoord, en ik drink sedert jaren niet dagelijks wijn; gij ziet op mijne middagtafel een karaf koud water, en op mijne avond-tafel weer een karaf koud water, dat kan ik met getuigen bewijzen. Ik drink nu wel niet veel, des middags zelden en des avonds weinig, maar dat komt, omdat ik eene goede spijsverteering heb; dan is men zoo dorstig niet, en ik zou mijn *corpus* aan Mijnheer PRIESZNITZ'S *quantiteiten* niet gaarne wagen. Want ik drink het water voor den dorst, en ben in een zeker begrip, dat het water voor den dorst gegeven is, en dat men even min zich het drinken als het eten moet opdringen.

Neen, mijne Heeren! als gij den arme den jenever verbiedt, verbied dan aan u zelven den wijn en verbied hem aan alle rijken; doe alweder niet met het water als met de moraal wel eens gedaan wordt; men is er zoo gul mede voor anderen, en voor

zich zelve spaarzaam. Intusschen is het met de moraal als met het water, men kan er veel van gebruiken, en er blijft toch genoeg voor anderen. Ik zeg dan bij dezen, dat juist het dagelijks gebruik van wijn nadeelig is, en veel nadeeliger, dan dat men b.v. alle week of 14 dagen eene flesch of halve flesch op eens drinkt; dat ik er geen kwaad in zie, om om de twee of drie maanden wijn in grootere hoeveelheden te drinken, voor ieder die daar een bijzonder genoegen in vindt, doch dat ik het voor mij zelven niet verlangen zou. Het is eene groote fout van onze thans in de mode zijnde levenswijs in de beschaafde standen, dat men dagelijks wijn drinkt, en dit tot behoud der gezondheid voordeelig waant; onze voorouders deden veel verstandiger en minder nadeel, door alleen bij feesten veel wijn te drinken. Ik raad dat men dat volhoude, en dan niet te dikwijls feest viere.

Het is meer dan tijd, dat wij met den bewerker zijn verder geschrijf *over de wijze van genezing door koud water in het algemeen en over die van* PRIESZNITZ *in het bijzonder*, eens doorzien. Wij beginnen hier *comme il faut*, historisch. Dus lezen wij van HIPPOCRATES, CRASISTRATUS?! THEMISON, EUDEMUS, vooral CELSUS, dan van GALENUS, CHARMIS en SENECA, van RHAZES en AVICENNA, dan in de zestiende eeuw van zekeren AMATUS. ‘In de zeventiende eeuw zijn er ook in *Holland, Duitschland* en *Frankrijk*, maar vooral in *Engeland* velen door de aanwending van koud water genezen geworden, schoon het tevens niet ontkend kan worden, dat men toen de lijders nog niet uit een zuiver geneeskundig oogpunt behandelde, dewijl men de geneeskunde dier tijden vrijelijk mag beschouwen als bestaande alleen uit zuiver empyrische proeven, zonder eenig bepaald stelsel.’ O, *lepidum caput!* zuiver EMPYRISCHE proeven! Zeg dan *empirische* proeven. In den tijd van SYDENHAM en BOERHAVE en zoo vele andere ook in en buiten *Nederland* beroemde mannen *behandelde men de lijders nog niet uit een zuiver geneeskundig oogpunt!* en in een tijd, toen men juist te veel aan stelselzucht toegaf, *bestond de geneeskunde alleen uit empirische proeven, zonder eenig bepaald stelsel!* Wat voor wartaal dischт gij toch aan het Nederlandsch publiek op! Gij schrijft niet voor geneeskundigen (zegt ge welligt) maar moet dan het niet geneeskundig publiek uwen kost zoo maar promiscue opslikken, en daar allerhande indigestiën van krijgen? *Après tout*, wie spreekt hier, en waarover spreekt hij? een apotheker spreekt over de grofste empirie, die er ooit vertoond is, over Mr. PRIESZNITZ en zijn waterkuur, en voert dan

zulke taal! Maar dat juist heeft onze Schrijver niet gemerkt, dat de Heer PRIESZNITZ een empiricus is, en dat iedere nieuwe zieke, dien hij onder zijne behandeling krijgt, een nieuwe proef, dus een nieuw waagstuk is. Waarover verder.

Wij komen dan nu op bl. S te *Graefenberg*, een gehucht op een steilen berg nabij *Freiwaldau*. De hoogste woning behoort aan den boer of landman PRIESZNITZ. Deze man kwam op het denkbeeld van het nut des kouden waters, volgens zijne eigene woorden, die hier op volgg. bladz. zijn medegedeeld, door dat hij eene wond aan zijn vinger met koud water genas, en later door dat hem door een wagen de ribben in de linker zijde werden gebroken en de banden? ingedrukt. - Banden? de Heer PRIESZNITZ schijnt nog met banden begaafd te zijn, dien een ander niet heeft. Een geneesheer zeide hem, dat er op de breuk van iedere rib een knoop ontstaan zou, (dat gewoonlijk niet gebeurt) en schreef hem warme pappen met wijn gekookt voor, om er op te leggen. - Nu vraag ik, welk heelmeester of geneesheer zal dat doen? onze heelmeesters in *Nederland* schrijven dan koud water met azijn voor, om met natgemaakte doeken er op te leggen, en in *Duitschland* kent men ook heelkunde. Het fraaiste komt nog: onze PRIESZNITZ leide er koud water op, en zie, hij had weinig pijn en viel in slaap. Nu, beelmeesters in *Nederland!* let op de leugen die hier volgt, ik schrijf dezelve woordelijk af.

Na te hebben laten voorafgaan: ‘Ik herinnerde mij nuu mijnen geheelden vinger, en legde er doeken met koud water op, waardoor de hevige pijn dadelijk verminderde en ik in eenen lang ontbeerden slaap verviel,’ zegt hij. ‘Het was mij bekend, dat het een ander, die insgelijks de ribben gebroken had, gelukt was, dezelve op de gewone plaats te brengen, door zich met het onderlijf zoodanig op den kant van een stoel te leggen, dat het bovenlijf vrij bleef, en dan door het inhouden van den adem de ribben zich te doen opligten. Onder de hoogste pijnen herhaalde ik ook deze proef verscheiden malen, tot ik eindelijk het geluk bad, dat de ribben zich naar buiten uitzetteden!!!’

Vooreerst heeft de man geslapen met de ribben naar binnen gebogen: ten tweede is het bij de breuk van ribben nimmer het geval, dat zij (even als b.v. een gebogen ijzerdraad doen zou) naar binnen omslaan of kromstaan; mogt dit al ooit het geval kunnen zijn, dan zou de patient dat niet lang overleven. Want de longen zouden dan gedeeltelijk vernield en althans het hart

niet weinig gekwetst worden. Kortom, men moet al zeer onkundig en zeer onbeschaamd zijn, om zoo te liegen. Nu genas de man n.b. zonder wondkoorts, een bewijs, dat de kwetsuur van weinig belang was, maar iets, dat bij als effect van het koude water wil doen voorkomen, terwijl wondkoorts behoort tot de normale en geregelde reactie van de natuur, en door geen koud water kon worden belet, en ook niet moet worden belet, *omdat* de natuur door deze verhoogde werking hare herstellingsverrigtingen van vaste en vloeibare deelen moet tot stand brengen.

Ik zou deze zaak niet eene zoo naauwkeurige vermelding waardig gekeurd hebben, ware het niet, dat Ds. HELDRING zich hier als protector opwerpt, en dat ter goeder trouw, dat dus ook andere leeken zich zouden laten bedriegen, en wij dan toch de moeite willen nemen, om de kwakzalverij aan te toonen. Op bl. 16 vinden wij, 'dat PRIESZNITZ zich nimmer op de beoefening der geneeskunde toegelegd heeft, en dat onbevooroordeelde en der zaak kundige mannen hem ook tegenwoordig nog niet de minste geneeskundige kennis toeschrijven.' En dit moge dan genoeg zijn om ons gezegde, dat de behandeling van PRIESZNITZ grove empirie is, te staven, en als dan nu een zieke met slepende ziekte bij PRIESZNITZ komt, hoe zal deze dan beoordeelen, of koud water den man genezen kan? Zoo ja, hoe dat in ieder speciaal geval moet worden aangewend? Daar de man onbekend is met de ziekten in het algemeen, kan hij immers niet den ziektetoestand van ieder in het bijzonder doorgronden. Hij kent immers niet, wat het water doen kan en zal in ieder bijzonder geval; hij moet dus op ieder, die daar komt, het koude water probeeren, en doet dus telkens een nieuw waagstuk; terwijl ieder deskundige vrij zal toestemmen, dat het koude water, aldus aangewend als de Heer PRIESZNITZ doet, een heroicum, d.i. een heftig middel, waarmede men dus *quitte ou double* speelt, waardoor men bloedspuwing, beroerte, verlamming, enz. even zoo goed kan opdoen als genezen.

Ik herhaal dit, ik ben een groot voorstander van het koude water in- en uitwendig, maar dat men het op zieken niet anders aanwende, dan geleid door een kundig arts, die de individuëele toestanden weet te doorgronden; dus het voor en tegen weet te wikken en te wegen, de wijze van aanwending te bepalen. De hier opgegevene methode van PRIESZNITZ is zeer heftig, en er zou wel een kundig man geëischt worden om die methode te leiden. Al degenen, die zich in deze handen bege-

ven, spelen een gewaagd spel, dus al degenen, die dezen man en deze methode aanbevelen, spelen ook een gewaagd spel. Het geroep van de wonderen, die daar geschieden, is niet vreemd en altijd nog twijfelachtig. Wie de *medecine curative* van LE ROI kent, vindt daar ook wonderen, en wie *Master* MORISONS schriften gelezen heeft, vindt daar ook al wonderkuren, en toch is de wereld nog vol sukkelaars.

Rec. zou een boek moeten schrijven, wilde hij stilstaan bij al de zotheden, die men hier vindt. Clysmata van koud water heeft Dr. KOPP al voor lang aangeraden, en Rec. al voor lang laten aanwenden, edoch niet altijd met gewenscht gevolg. Over de drinkerij vinden wij, dat men altijd en altijd door water drinkt. 'PRIESZNITZ zit aan tafel boven aan, en zijne voorheeldelooze vaardigheid, om het eene glas na het andere te ledigen, werkt niet weinig ter opwekking van zijne *mede-disch-genooten* (zegt MEYLINK (*porte brisée* deur en nadesert)). Voor en na de soep wordt er gedronken, zoodat zeker elke beet door een glas koud water op de plaats zijner bestemming gebragt wordt. Velen verkrijgen zulk eene vaardigheid in het drinken, dat zij in 24 uren meer dan 40 flesschen tot zich nemen.' Wat zegt ge, lezer! moet men geen kwakzalver zijn om dit voor te slaan, en geen domoor om het den volke als heil te verkondigen. Is dat geen misbruik van het water, is het geene onmatigheid in het gebruik van het koude water?

Te *Graefenberg* is de afscheiding van kwik door zweet en zweren, van duivelsdrek en saffraan, door stoelgang, enz. waargenomen geworden. Dat heeft men overal waargenomen, waar men een neus, een paar oogen en hersens had, en de Heer MEYLINK schijnt hier gebruik te maken van het algemeene *vooroordeel*, of de algemeene *dwaling*, dat de kwik in het ligchaam zitten blijft, en door bijzondere kunstenarijen er uitgedreven moet worden. De Heer MEYLINK weet misschien zelf niet beter, maar Ref. zegt hem bij dezen, dat de kwik weder uit het ligchaam wordt gedreven door de natuur en levenskracht, door alle afscheidende organen, en dat daartoe zoo min koud water als zweren noodig zijn. De pijnen, die de debauchanten voelen, zijn zelden van de kwik, maar van hunne door sterke dranken, voedende en verhittende spijzen overprikkelde zenuwen en geprikkeld bloed.

'Het hooger lijden van het zenuwstelsel, vooral zoo het uit de organen deszelfs oorsprong heeft, en in de zenuwtakken of zonnevlecht gevestigd is, kan even min te *Graefenberg* als er-

gens anders genezen worden.' Wel zoo, Heer MEYLINK! hoe weet de Hr. PRIESZNITZ of hij een zoodanig geval voor zich heeft, of probeert hij het dan maar? - en als men de zoodanige zieken te *Graefenberg* niet genezen kan, men kan het elders wel op meer dan ééne plaats in *Nederland*. Rec. beveelt zich zeer aan voor een zoodanigen *casus diabolicus*.

Wij scheiden van het boekske af: er volgen nog *voorbeelden voor genezing door koud water*, waar wij lezen van koortsen van bilischen! aard, en wie weet wat er in die volgende 40 bl. al zoo meer staat.

Het is jammer; het koude water is te goed om in zulke handen te vallen. Het zou door zulke voorspraak zijn crediet kunnen verliezen. Wie de literatuur van het geneeskundig en diaetetisch gebruik des waters kent, zal wel bevroeden hoe men altijd veel prijs op het gebruik des waters gesteld heeft. Wij voor ons bevelen het matig en verstandig gebruik des kouden waters aan. Maar wij wenschen, dat de Wel Eerwaarde Heer HELDRING de geneeskunde voortaan niet meer beoefene, en den Heer MEYLINK niet weder verleide tot buitensporigheden, als waaraan hij zich heeft schuldig gemaakt op het punt van het koude water.

Dr. Scheltema.

Arnhem, 27 Nov. 1839.

Symbolae Literariae. Edidere publici Gymnasiorum doctores Societate conjuncti. III. Amstel. apud L. van der Vinne. CI□I□CCCXXXIX.

Meermalen verwonderde het mij, dat in geene der Maandwerken van deze gewigtige verschijning eene andere aankondiging geschiedde, dan van het eerste deel. Deze was aanmoedigend en vriendelijk; maar toen was het ook eene eerste proef, en het liet zich aanzien, dat de inhoud der volgende stukken, dien van het eerste ver zoude overtreffen Nu zijn drie stukken in het licht verschenen; onze philologen hebben tijd gehad hunne opmerkingen na te zien, te verbeteren; zij hadden nu eene geschikte gelegenheid ter mededeeling verkregen. Nu heeft men regt om te vorderen, dat deze onderneming vooruit gegaan zij. Heeft zij dit gedaan? Juist dit wensch ik te onderzoeken.

Het derde stuk begint even als de vroegere met verscheidene prolusies. Gaarne geloofde ik dat deze voor het publiek, waarvoor zij werden voorgelezen, zeer geschikt waren, maar durven

de Schrijvers verzekeren, dat zij belangrijk genoeg zijn om algemeen - zelfs buiten 's lands - te worden verspreid? Geene enkele bevat eenig wetenschappelijk onderzoek? Maar zij zijn misschien geschreven, als bewijs van goeden Latijnschen stijl? Ik kan het doel der Schrijvers en Redactie niet beoordeelen; uit de stukken zelve laat zich dit niet algemeen voor waar aannemen.

De eerste dezer is van den braven TERPSTRA, die te vroeg aan zijne betrekkingen en vrienden is ontrukt. Wij hebben eerbied voor de dooden, en gaan daarom deze pagina's voorbij, zonder ons zelfs de minste aanmerking te veroorloven, die altijd ongepast zou zijn[1]. Daarop volgt eene Redevoering van A. HIRSCHIG, ‘over den invloed van de Socratische wijsbegeerte op het leven der Ouden, zigtbaar in XENOPHON zijne 10,000 behouden uit *Azië* naar *Griekenland* terugvoerende.’ Dergelijke beoordeelingen van iemands gedachten en handelingen zijn zeer gewaagd en zeldzaam belangrijk. Het eerste gedeelte wordt aangevuld met eene beschrijving van dien vreesselijken nacht, waarin de Grieksche veldheeren verraderlijk vermoord werden; met XENOPHON'S droom, gedachten en handelingen. Dit alles is door XENOPHON zelven goed en natuurlijk beschreven, beter dan in deze korte opgave. Vervolgens wordt het gedrag van XENOPHON beoordeeld naar den maatstaf, die de Socratische philosophie aangeeft, en door den Heer H. wordt geappliceerd. - XENOPHON'S verlaten van de studie en vertrek naar den oorlog wordt verdedigd; maar welke verontschuldiging behoefde hij? Wie beschuldigde hem daarover? Zijne aanspraak aan de slapende onderbevelhebkers wordt aesthetisch en philosophisch beschouwd. ‘Dormire nequeo, nee vos puto.’ (Ik kan niet slapen en, denk ik, ook gij niet.) ‘Sic SOCRATES a se semper principio ducto, causam rei magis ex aliis quaerere, quam alios docere velle videbatur; sic curas cum omnibus omnes *mixtas* habere. Sic veri sensum pectore suorum cliciebat, ut tandem ipsi, errore suo perspecto, vitia corrigerent.’ Zoo gaat dit langzaam en omslagtig voort; eenen wezenlijken afkeer gevende van de Socratische wijsbegeerte. Tot eene gelijke beschouwing geeft de gedachte van XENOPHON ‘Quid hie jaceo?’ (Wat lig ik hier) aanleiding; de gedachte - volgens H. - van een man, die alles bij de

(1) De Hr. OPZOOMER heeft eenige Latijnsche regels op 's mans afsterven vervaardigd. Hij zal wel doen zijne studie niet op te offeren aan het zamenvoegen van eenige duistere, onlatijnsche en ondichterlijke regels.

kennis van zich zelven gering acht enz. - Deze gerekte beschouwing is zeer vervelend geschreven, en hoogst onjuist. Een veldheer die zooveel denkt op een oogenblik, waarop moet gehandeld worden, handelt naar mijn inzien zeker noch verstandig, noch philosophisch. - De Schrijver ziet, p. 39, in, dat hij zich op het voorbeeld van XENOPHON moet matigen. Gelukkig voor Schrijver en Lezer, die anders dit onafzienbaar en onbeperkt veld van redenering nog langer zouden hebben moeten doorwandelen. Leert men nu uit deze verhandeling het karakter van XENOPHON beter kennen? Of misschien de wijsbegeerte van SOCRATES? Geen van beide. Is er de geschiedenis door opgehelderd, en dus die wetenschap bevorderd? Volstrekt niet. Waartoe dit stukje dan opgenomen?

Met de goedgestelde prolusie van STERK zouden wij tevreden zijn, indien men geen regt had van hem iets beters te vorderen, die bekend staat voor iemand van talent en vele en grondige studie. Wie deze beide bezit moet ten minste iets meer wetenschappelijks leveren. Ik zie met verlangen van den Hr. STERK iets anders te gemoet.

Waarschijnlijk ligt het aan ons, dat de vergelijking van de plaats uit HOMERUS (Od. *ζ.* 102) en VIRGILIUS (I. 498) ons onbelangrijk voorkwam. De daarop volgende herinnering aan SCHRÖDER STEINMETZ moest natuurlijk in dezen kring worden opgenomen; en wij hebben slechts eene aanmerking, of juist die vorm van oratie de geschiktste is voor eene levensbeschrijving of herinnering aan eenen vriend. Het komt ons voor, dat het stuk in een anderen vorm beter zou voldaan hebben. -

Critica. Onder deze rubriek geeft de Heer DE JONGH een verslag van twee dissertaties. De Schrijvers waren beide zijne vrienden; beide zijn in den bloei hunner jaren gestorven. Reden, om hun een bewijs van achting en vriendschap te geven; maar moest dit juist geschieden door eene aanprijzende recensie?

Wij haasten ons tot het belangrijkste gedeelte, de *Analecta;* in dit werk het eenige, waarin uitsluitend philologie en critiek wordt gevonden. Was dit goede critiek, wij erkennen, dat wij gaarne de prolusies en onschadelijke Hollandsche bijdragen er op zouden willen toegeven. Het zijn slechts 40 paginas: de menigte doet niets ter zake, maar het komt alleen op de hoedanigheid aan. Men heeft regt te vorderen dat deze goed zij. Bedenk slechts, hoevele docenten er aan de *zeer vele* gymnasiën in ons *kleine* land gevonden worden, hoe zij zich tot de uitgave verbonden hebben van een werk, waarin de

vruchten hunner verschillende studie zouden worden opgenomen. Deze hebben gedurende een jaar stof voor 40 pagina's verzameld; ieder moet verwachten, dat deze uitmuntende observaties zullen behelzen; want, al zijn hunne bezigheden soms veelvuldig, zij houden zich toch met de studie der oude letteren bezig; elk heeft zijn bijzonder vak uitgekozen, elk werkt daar ijverig in voort, elk kan in dit gedeelte goede bijdragen leveren.

Vergun mij deze Analecta naauwkeurig na te gaan.

Hier treedt de Heer VERSTEEGH het eerst op met eenige conjecturen op ANTIPHON. Uit een kort woord voor deze geplaatst en uit de voorrede van de *Symb.* P.H. blijkt, dat de S. zich bepaald heeft tot LYSIAS, een' Schrijver, aan wien vele moeite kan aangewend worden, en die deze moeite dubbel beloont. Wij vinden in het tweede deel der Symbolae reeds eenige treurige[(1)] proeven van dezen arbeid. Hij vond, dat wie eenen Redenaar goed wil verstaan, ze allen behoort te lezen. Deze opmerking is waar, maar niet nieuw. Dus werden de Oratores ter hand genomen, met ANTIPHON een begin gemaakt, en te dezer plaatse als bewijs van dit werk eenige gissingen medegedeeld op de eerste Redevoering. In § 6 wordt in plaats van: *μὴ ὁμολογούντων τῶν ἀνδραπόδων*, voorgeslagen: *εἰ μὲν γὰρ ὁμολογούντων*. Deze gissing is zeker af te keuren. De ontkenning kan niet gemist worden, en *εἰ* wordt op zulk eene wijze niet met een Participium verbonden. Dit leert de aanteek. van HORNEM, op XEN. *Mem.* II, 6, 25, door V. aangehaald, ook niet, welke plaats geheel verschillend van deze is. In § 9 verbetert V. de woorden *καὶ ταύτην οὐκ οὖσαν ἄπαρνον* (waarvoor men liever lezen kan of *ταύτην, of beter ταύτην τε*, zoo als MAETZNER) *ταύτην καί*, welke verplaatsing den zin verstoort, en erger dan de gewone lezing is. Veel vreemder is de voorgeslagene verbetering van § 10, *ἡ δίκη ἀναγκάζει*, waar *ἡ δίκη* als persoon voorgesteld wordt, even als § 13 f. Mam DEKKER vond *ἡ δίκη* niet in sommige handschriften, en plaatste het daarom in []. Deze uitlating laat zich verdedigen. Men moet dan uit het voorgaande als subject aannemen *ἡ βά-*

(1) Ik schroom niet ze zoo te naemen. Men zie b.v. de vreemde aanmerking op § 9, p. 123 f., dat, aan ieder bekend, overal te vinden is. De aanteekening over ERATOSTHENES, p. 127: die op p. 124, § 12, waar met bewijsplaatsen wordt vastgesteld, dat de Atheners somtijds op net land gingen, hunne vrouwen in de stad achter lieten, en toch belang stelden en niet onkundig waren van hetgeen in de stad voorviel. § 29, p. 131, wordt eene Conjectuur (die bijna was over het hoofd, gezien) medegedeeld, *παταγείς*, dat eerst nu aan de Atheners door den Schrijver wordt gegeven, die het nooit hebben gebruikt.

σανος, en de zin is duidelijk op beide wijzen. Maar V. neemt als subject aan *ἡ γυνή*. Ziet, welke zin nu ontstaat, ‘Indien zij (de getuigen) echter de zaak ontkenden, of tegenstrijdige getuigenis aflegden, zoude de vrouw hen noodzaken de waarheid te erkennen.’ Waaruit men zou aannemen, dat de vrouw *beschuldigt*. Maar uit de geheele zaak blijkt zeer duidelijk, dat de vrouw *wordt beschuldigd*, en dus zou deze gissing eigenlijk wartaal veroorzaken. In dezelfde § is de verklaring van *τὰ ψευδῆ ἀληθῆ* volstrekt onmogelijk. In § 11 leest men *ἐπαγγέλθη*, of, zoo als sommige handschriften beter hebben, *ἀπαγγέλθη*. De Schr. wil dit in *ὑπαγγέλθη* dat hij de Oratoren zeldzaam voorkomt, veranderen; zonder reden; want er was geene noodzakelijkheid, waarom hun dit heimelijk zou moeten worden bekend gemaakt. Een weinig verder moet *δὲ μή* volstrekt niet in *δ᾽ εἰ μή* worden veranderd, even weinig als het later § 12, *εἰ γὰρ τούτων κ. τ. λ.*, gevonden wordt, waar V. zeer juist verbetert *ἐγὼ δὲ μή*; trouwens voor hem was reeds dus geëmendeerd door DOBREE, KLOTZ en MAETZNER. - De fraaiste conjectuur volgt § 15, waar de woorden *μεταπέμπεται, καὶ ἐπειδὴ ἠλθεν ἔλεξεν αὐτῇ ὅτι καὶ αὐτὴ ἀδικοῖτο*, op deze wijze worden vermeerderd: *μεταπέμπεται α ὐ τ ὴ ν , καὶ ἐπειδὴ ἠλθεν ἔλεξεν α ὐ τ ῇ ὅτι καὶ α ὐ τ ὴ ὡ σ α ύ τ ω ς κ. τ. λ.* Dit is ongehoord, en maakt duidelijk, dat de Schr. geen regt had om § 3 *γενομένην* te verbeteren, om den *numerus oratorius*, voor welken bij hier zeer weinig gevoel verraadt. § 19 is *ἐκχέουσα* in de plaats van *ἐγχέονσα* voorgesteld. Waarom? Omdat, volgens V., de *απονδή* niets anders is, dan de weinige druppels, die in den uitgedronken beker mogten overgebleven zijn. Neen, zoo onwellevend en oneerbiedig waren de Grieken niet, dat zij aan hunne Goden offerden, wat zij zelve hadden overgelaten. Zij offerden dit drankoffer uit den vollen beker, door er een weinig uit te storten, voordat zij hem aan hunne lippen bragten. Zie FEITH. Antiq. HOM. p. 45. De zaak is zoo bekend, dat er bijna geen misslag mogelijk is. Dus vervalt ook weder deze verbetering. In § 20 wordt *ᾐπέσπεισαν* verklaard, dat grondiger en naauwkeuriger had kunnen geschieden.

Nu volgen er nog drie aanmerkingen, waaraan eene bijzondere waarde schijnt te moeten worden gehecht, want zij zijn met groote letters gedrukt. Van de eerste begrijp ik de reden niet, de tweede is geen Grieksch; want men zegt even min *τὰ ἑκουσίως ἁμαρτήματα* in plaats van *τὰ ἑκούσια ἁμ.*, als *οἱ κακῶς ἄνθρωποι* voor *οἱ κακοὶ ἄνθ.*, en hier mag volstrekt niet gelezen worden *τοῖς ἑκουσίως ἁμαρτήμασι*, al stond het in alle handschriften, en al

volgt er op *ἐκ προνοίας*, dat niets voor deze zaak bewijst. Indien eindelijk in de derde bedoeld wordt, dat deze plaats aldus gelezen moet worden: *οἱ δ᾽ ἐπιβουλευόμενοι οὐδὲν ἴσασί γε πρίν ἐν αὐτῷ ἤδη ὦσι τῷ κακῷ γ᾽ ἤδη καί γιγνώσκουσι*, twijfel ik zeer, of iemand deze Conjectuur in zijnen ANTIPHON zal aanteekenen.

Iedereen kan in iederen Schrijver veranderingen maken; iedereen kan zeggen: '*haec lectio non est spernenda*,' maar daarmede is nog geene goede verbetering voorgesteld; hiervoor wordt veel kennis der taal gevorderd, met een goed oordeel, fijnen smaak, tact, grondige studie van den Schrijver, aan wien men zich waagt. Zulke voorbeelden, als hier worden aangetroffen, zijn goede bakens. De Schrijver heeft toch in de eerste rede van ANTIPHON 15 verbeteringen voorgeslagen, waaronder geene enkele belangrijke, maar 4, die onnoodig, doch onschadelijk waren, 9 die af te keuren zijn, 2 waardoor ANTIPHON en de taal gemarteld wordt. Dat de geëerde Schrijver, indien het niet anders wezen kan, voortga met de *lezing* der Oratoren, vooral na bevorens een paar goede Grieksche Grammatica's te hebben bestudeerd, maar hij wordt vriendelijk verzocht niemand anders met dit zij werk bekend te maken, dan een zijner vertrouwde vrienden, die hem niet verklappen zal.

Een weinig verder ontmoeten wij van denzelfden aanteekeningen op Latijnsche dichters, vooral TIBELLUS, met een kort voorwoord, waarin te lezen slaat, dat men somtijds aan groote mannen kleine misslagen al te zwaar aanrekent. Jammer, dat hier ook niet eene les wordt gevonden, hoe men zich te gedragen hebbe, indien groote misslagen door kleine mannen begaan zijn. De eerste Elegie, volgens den S. nader bijkomende aan de Dithyrambische dan aan de Elegische poëzy wordt op sommige plaatsen opgehelderd en verbeterd.

Op vs. 1. wordt de aanmerking gevonden, dat aan de Disticha eigen is, dat wat in den hexameter een weinig duister was voorgesteld, in den Pentameter duidelijker voorkomt. De ondervinding en het gezond verstand weerspreken dit evenzeer. Wat is een vers waarin alles tweemaal wordt gezegd, eens duister, eens duidelijk? Het geeft eene aanhoudende afwisseling van licht en bruin; en zulk een vers zou eigenaardig met zwarten en rooden inkt gedrukt kunnen worden. Het bevordert de lengte. Wat verder hier te lezen staat, dat *divitiae* en *pecunia* soms ook landerijen insluiten, daaraan zal niemand ooit hebben getwijfeld. Of was het noodig ons te herinneren, dat niet al de rijkdommen der Romeinen in gereed geld bestonden? Vs. 3. '*Quem* -

terreas i.e. *quem juvat terreri*.' De Heer V. zie oven de noot van WUNDERLICH in! Bij vs. 12 krijgen de Dichters de vrijheid om uit Enthusiasme minder geregeld te denken, en hunne gedachten minder juist te uiten, dan prozaschrijvers. Vs. 20. Gaarne geloof ik, en zeker zal niemand van den Heer V- verschillen, dat hier het Praesens in den zin van het Futurum is gebruikt; maar van de verzekering, dat *modo* (of zoo als in de *Symbolae* dikwerf gelezen wordt *τό modo*: eene verkeerde uitdrukking, gelukkig lang buiten gebruik geraakt) neem ik de vrijheid niets te gelooven. Men zie de *Observv.* van HEYNE en WUNDERLICH, die de Schrijver zegt, dat vele *moles excitaverunt;* maar hadden zij daartoe door hunne grondige geleerdheid niet zeker regt verkregen, en is TIBULLUS daardoor niet vrij wat beter verstaan? De aanmerking op vs. 27 en p. 110 zijn overbodig.

De Hr. V. heeft ook eenige moeite besteed aan de *Fasti* van OVIDIUS, dat volgens Zijn Ed. een nuttig en aangenaam werk is. Hij heldert nu slechts twee plaatsen op, maar behoudt zich voor later meerdere proeven te geven. Vroeger verzochten wij den S. de Oratoren niet meer te willen verbeteren, het zou onheusch zijn ook OVIDIUS hem te willen ontnemen; daarom wenschen wij den ijverigen S. veel tijd, veel lust, veel studie en vele voorzigtigheid. Het *ἐπίμετρον* had wel weg kunnen blijven. De plaatsen die worden aangehaald bewijzen evenveel, ja, meer voor de gewone lezing dan voor de Emendatie.

Op p. 113 lezen wij eenen brief van P. EPEEMA aan C.H. THIEBOUT, waarin hij hem in antwoord op Zijn Ed. geëerde missive van 6 Cal. Jan. 1838 (zie *Symb.* II, p. 133 en volg.) meldt 'dat hij niet gaarne zijn brief onbeantwoord wilde laten, want dat hij daardoor den schijn van nalatigheid en mindere vriendschappelijkheid zoude op zich kunnen laden; dat hij eenige vruchten van zijne studie gereed heeft en niet ongeneigd is ze hem mede te deelen; dat hij zich verwonderde, waarom T. VIRGILIUS den *zijnen* had genoemd, dat hij zelf dit niet durft verzekeren; maar wel, dat hij voorliefde voor dien Schrijver heeft, en hem dikwijls ter hand neemt; dat hij VIRGILIUS voor zeer moeijelijk houdt; en eens iemand gezien heeft, die van een tegenovergesteld gevoelen zijnde, spoedig zoo in het naauw werd gebragt, dat hij eer medelijden dan verachting verdiende. Dat hij zich daarenboven verwondert, dat er in dezen dichter, na zoo aanhoudende moeite door vele geleerden aan hem besteed, nog zoo vele zwarigheden over zijn gebleven: en dat de nitgevers aanhoudend nog fouten maken, de fouten hunner voorgan-

gers verbeterende, dat daarvan de laatste uitgave van WAGNER een bewijs oplevert, dat deze hem nog geene opheldering over alle moeijelijke plaatsen gaf, en dat hij zelf dus de hand aan het werk heeft geslagen; en na over verschillende verzen, wier zin twijfelachtig voorkwam, heeft nagedacht. Dat hij nu slechts het eerste boek doorgegaan is; maar dat hij met Gods hulp den geheelen VIRGILIUS wenschte te behandelen.' Mij dunkt dezen langen brief, 5 pag. groot, zal de Heer T. met genoegen en belangstelling gelezen hebben.

Wat ons betreft, deze lange inleiding beloofde ons weinig, en echter leveren, naar het mij voorkomt, deze *Analecta* weinig stof tot aanmerkingen op. Van de Aanm. op vs. 5 laat zich zeggen, dat zij te lang is; en dit is meermalen het geval, maar er zijn echter onder deze aanteekeningen, waardoor sommige minder juiste opvattingen van de vorige uitleggers worden aangetoond, en waardoor de zin van VIRG. duidelijker wordt; ofschoon ook veelal zeer in kleinigheden. Hetgeen van vs. 16 gezegd wordt, over *si quem:* en de verklaring van *vox hominem sonat* door de Gr. uitdrukking: *κατ' ἄνθρωπον* hadden wij liever weggelaten gezien, even als de conjectuur vs. 63 *justus* in plaats van *jussus*. Indien nu ons oordeel over deze pagg. wordt afgevraagd, houden wij het er voor, dat alle deze aanmerkingen hadden moeten worden bekort, sommige weggelaten, en dat vele wat stijl en vorm aangaat eene herhaalde en naauwgezette herziening behoefden. Gaat de S. voort, dan zal hij dus zich op kortheid en naauwkeurigheid moeten toeleggen en indien hij ook soms belangrijker opmerking maakt, die vooral niet terughouden.

Nu komen wij aan de Nederduitsche bijdragen, dat wij ook voor het beste houden. De Recensie door den Hr. MATTHES van het Grieksch-Holl. Lexicon, bij LUCHTMANS en VAN CLEEF uitgekomen, staat in een werk, dat voor en door docenten aan de Gymn. wordt uitgegeven, op zijne plaats. De wijze waarop gerecenseerd wordt, verdient aanprijzing, en toont, dat zich de R. moeite heeft willen geven, en in staat was eenige goede aanmerkingen mede te deelen; dat eindelijk het resultaat van dit onderzoek was, dat dit werk zeer veel te wenschen overliet, speet mij, daar ik bij ondervinding de behoefte aan een goed Gr.-Holl. Lexicon kende. Trouwens dit maakt een gedeelte uit eener uitgebreide klagt over den toestand der Lexica en Grammatica's enz. enz. die op onze Gymnasiën worden gebruikt: eene klagt door velen geuit, maar waaraan geene moeite schijnt besteed te worden.

Het bevreemdde ons de uittreksels uit recensiën van vreemde tijdschriften in dit werk, dat slechts eenmaal 's jaars uitkomt, aan te treffen. Immers zullen dan reeds de meeste lezers gelegenheid gehad hebben deze werken, of die journalen te kunnen inzien. Indien zich de Heer S. deze zelfde moeite wilde getroosten, zouden wij vragen of niet een of onder *maandwerk* deze wilde plaatsen, wanneer het zeker voor velen welkom zou zijn.

Eene lijst van Hollandsche vertalingen van Grieksche on Latijnsche Schrijvers van den Heer TYDEMAN besluit dit deel. Wij hadden geene gelegenheid na te zien, of deze compleet en naauwkeurig was. Gaat het plan van BOSCH te *Utrecht* door, dan zullen wij weldra eene menigte dezer Schrijvers in onze taal kunnen lezen. Een prospectus eener vertaling van TACITUS, die ons voor eenigen tijd in handen kwam, vonden wij zoo onverstaanbaar, dat wij er het oorspronkelijke bij behoefden. Wij zullen echter dit bedaard moeten afwachten.

Reeds bij de ontvangst van dit deel der *Symbolae*, toen onze hoop ten derde male teleur gesteld werd, had ik plan gemaakt mijn gevoelen mede te deelen. Nu spijt het mij, dit toen niet te hebben gedaan. Men zou niet hebben gezien, dat de Duitschers dit werk het eerst beoordeelden, even als of hier iedereen er mede was opgewonden geweest, en er niemand werd gevonden, die openhartig zijne meening zeggen wilde. - Een zeer onaangenaam gevoel maakte zicb van mij meester, toen een Duitsch Tijdschrift dit werk aannam als de standaard van de philologie hier te land; en dus ook deze ongunstig beoordeelde. - Wij kunnen echter verzekeren, dat er hier te lande vele gevonden vorden, die met de oprigting der *Symbolae* zeer ingenomen, maar met den inhoud zeer te onvrede zijn. - Ondertusschen verwonderde ons deze beoordeeling in de *Hall. Alg. Litt. Zeitung;* hoe droegen zij kennis van deze werken? want men kan immers niet veronderstellen, dat de Redactie deze naar *Halle* heeft gezonden, om aldus eene beoordeeling te verkrijgen? Het toont zeker, dat onze naburen ons niet geheel en al over het hoofd zien.

Ik heb gepoogd aan te toonen, dat deze onderneming verandering vordert en verbetering; dat zij op denzelfden voet noch kan, noch mag blijven; en zeker is het bestaan van zulk een werk zeer belangrijk, bijna zou ik zeggen, noodzakelijk. Er zijn in ons land vele docenten aan de Gymnasiën, die bekwaam in hun vak, en wetenschappelijk gevormd zijn - getuigen vele waarlijk goede dissertaties - waarom zouden deze niet gaarne

hunne bijdragen willen inzenden, en zoo openlijk een bewijs overleggen, dat zij hunne studie ter harte nemen, en op de hoogte der wetenschap zijn. Welke de reden is, dat dit zoo weinig geschiedt, kan ik niet beslissen. Ligt zij misschien hierin: dat de Hollanders spoedig te vrede zijn, en zich en hunne vrienden dikwerf afmeten, niet naar de eerste mannen van het vak, maar naar dezen of genen, die de knapste is van die zij kennen? Met ongeduld zie ik het vierde stuk te gemoet: het trede waardiglijk voor den dag. Zoo alleen kan men men toonen, dat de philologie hier nog goed beoefend wordt, waaraan anders werkelijk twijfel moet ontstaan.

Indien de Schrijvers mij bewijzen, dat hunne stukken belangrijk zijn en blijken dragen, dat zij stonden op de hoogte der wetenschap en die hebben bevorderd - dan zal ik eene *Palinodie* zingen.

Nederlandsche Muzen-Almanak voor 1840. Twee en twintigste Jaar. Amsterdam, J.H. Laarman.
Aurora. Jaarboekje voor 1840; uitgegeven door Mr. *J.I.D. Nepveu*. Te 's Gravenhage, bij K. Fuhri.
Tesselschade. Jaarboekje voor 1840. Te Amsterdam, bij H. Frijlink.

Volgens sommigen behoort de Muzen-Almanak tot onze letterkundige geschiedenis. Naar hunne meening is hij een *standmeter* van de hoogte, waarop onze vaderlandsche poëzij staat, en van de rigting, die zij neemt. Wij willen liefst noch den Muzen-Almanak, noch onze Poëzij beleedigen, en daarom uit onzen aanhef niets anders afleiden, dan dat die Almanak ten allen tijde, zoowel ten goede als ten kwade, literarische merkwaardigheden heeft bevat, die ook dit jaar niet ontbreken.

De *Avondbode* heeft een niet onaanzienlijk lijstje van mannen van naam, wier bijdragen in den Muzen-Almanak ontbreken. Ligt uit dat blad, - dat zich steeds beurtelings door kruipende vleijerij of lage jaloezij, hoe langer hoe verachtelijker maakt, - dat lijstje, en laat voor het overige gerust eene recensie liggen, waaruit gij volgens de *Kamper Courant* leeren kunt: dat de beste bijdragen door eene dichteres uit *Dixmuiden* en een dichter uit *Dendermonde* geleverd zijn. De billijkheid vordert, dat wij erkennen, dat ditmaal de namen van DA COSTA, BOXMAN en nog

een dichter, over wien later, hier gevonden worden. Voor het overige is het gemis van vele te regt beroemde namen, het eerste belangrijke punt voor de geschiedenis onzer letterkunde, of voor die van den Muzen-Almanak, dat wij daaruit leeren.

De *tweede* merkwaardigheid wordt ons in de voorrede van den Heer IMMERZEEL medegedeeld. Klimmende ouderdom heeft hem gedwongen, na een en twintig jaren, van de uitgave en redactie van den M.A. af te zien: schoon hij zich aan de laatste niet ten eenenmale onttrekt, heeft hij in den Heer LAARMAN een opvolger gevonden, door wiens zorg, naar zijn oordeel, deze twee en twintigste jaargang dien van 1839 in schoonheid van plaatwerk zoo niet overtreft, dan toch evenaart. Wij aarzelen niet den Heer IMMERZEEL over den stijl dier voorrede onze pligtpleging te maken. Hoewel zij kort is; hoewel zij niets meer zegt dan zij te zeggen heeft; hoewel eenvoudigheid haar voornaamste sieraad zij, is zij echter een voorbeeld van dien *stilus tenuis*, die aan voorredes past: zij is de beste bijdrage van den ex-redacteur aan zijnen Almanak. Wat haar inhoud betreft, deelen wij in zijn gevoelen omtrent het plaatwerk; en om den wil van den fraaijen *Rembrandt in zijne ramp*, door DE MARE naar N. PIENEMAN, - de beste gravure, die wij in een onzer Almanakken aantroffen, - vergeven wij, wat in de anders niet onverdienstelijke gravures van SLUITER en ZEELANDER aan kracht, in die van KAISER aan juistheid ontbreekt.

De *derde* bijzonderheid, die wij uit den Muzen-Almanak van 1840 leeren, betreft niet minder de letterkundige geschiedenis in het algemeen, dan de literarische loopbaan van een onzer beroemdste schrijvers. Het jaar 1830 heeft zich gekenmerkt door het verraad van MAROTO, het overzeilen van den Kapitan-Pacha en het overloopen van Mr. J. VAN LENNEP. Want schoon het stuk, dat wij bedoelen, het jaarmerk 1838 draagt, bewijst dit alleen, dat zijn afval reeds lang beraamd was, voor dat het tot eene openlijke verklaring kwam. Verklaring, zeggen wij: want de wijze, waarop V. LENNEP als boetvaardige zoon tot de moederschoot der Grieksche Muze terugkeert, en zijne Romantieke dwalingen afzweert, is door haren vorm zoo in het oogvallend, dat wij haar met alle regt als een manifest mogen beschouwen. Het titelvignet toont ons een kwijnend vrouwenbeeld in een lang gewaad, op een digte wolk drijvende, met een cither, waaraan 11 (zegge *Elf*) snaren en een cherubskopje (of misschien een *schiryah*, die sedert eenigen tijd burger op onzen Helicon wordt) versierd: die vrouw ligt aan den oever der zee geknield. Nu geef

ik het ieder te raden, om in deze figuur, aan wier keuze het staat om op tweeërlei wijze of door de lucht of over het water den ontwijden bodem te verlaten, de klassieke Gricksche Muze te herkennen. En wij zouden het voorzeker niet gedaan hebben indien niet de Ode *aan de Zanggodin* van onzen dichter tot verklaring der titelprent nog de voorrede ware voorafgegaan:

> O, gij begaafde telg der Goden
> Op Hellas *kusten aangebeen!*

Wij weten nu ook, waarom zij op het strand zit. Volgt de gewone lofspraak. HOMEREN en HESIODEN heeft zij gekweekt, verlichting bevorderd, de heerschers der wereld voor zich doen buigen, enz. VAN LENNEP zelf is in zijne kindschheid door haar *met ambrozijn gedrenkt* (zij heeft derhalve VAN LENNEP onsterfelijk gemaakt: want de vereerder der klassieke Muze behoort te weten, dat men maar zoo geene ambrozijn voor den dorst drinkt). Beter zong GOETHE:

> Und so haben
> Mieh im stillen
> Hehre Musen auferzogen
> Aus den hellen
> Silberquellen.
> Des Parnassus mich erqnieket:

Nog altoos koestert V.L. eerbied voor zijne oude voedster: het berouwt hem, dat hij *versche* bloemen (zeker in tegenoverstelling van Grieksche *immortelles*) op vreemde altaren heeft gestrooid: hij betreurt, dat de Muze niet meer gehuldigd wordt zoo als in de eeuw van LODEWIJK XIV on toen zij een NOORDSCHEN TONGVAL LEENDE in het lied van VONDEL en BILDERDIJK. Hare scheppingen wekken niet meer dezelfde bewondering als voorheen. ARIADNE Gricken en Trojanen, HECUNA, OEDIPUS en zijne familie boeijen de aandacht niet meer:

> Olymp of Pindus zijn niet langer
> De woningen der Goùn omhoog

(Wanneer de *Pindus* het in denzelfden zin als de *Olympus* ooit geweest zij, weet ik niet. -)

> Hun namen zijn den geoloog
> Reeds meer gemeenzaam dan den zanger.

Wat is er in deze regels meer: ondichterlijkheid, valsch vernuft, onzin of onwaarheid? -Thans, vervolgt de dichter, is eene andere dichtsoort ontstaan: zij verwerpt de fabels der ouden en haren pronk: waarheid wil zij zonder inkleeding der poëzij, in tegenoverstelling van de Grieken, die het kleed der verdichting aannamen om hunne lessen van deugd en wijsheid ingang te be-

zorgen. Geen noodlot beheerscht meer de tragedie: beleefde roovers of, zoo als VAN LENNEP zich uitdrukt:

> Die roovers VOL beleefde zeden

meineedige priesters, wangedrochten, satans, vampyren, heksen zijn in de plaats van de scheppingen der oudheid getreden. Intusschen daagt een betere morgenstond. RACHEL belooft der klassieke Muze gunstiger tijden:

> Een tenger kind door n bezield,
> Wie 't eigen geestvuur doet ontbranden,
> Dat eens in DELFOS tempelwanden
> De priesteres betooverd hield.

O, navel der aarde! O PHOEBUS! O PYTHIA! Gewis, vervolgt de dichter:

> Gewis, de menigte is rechtvaardig,
> Schoon haar aanbidding voor een poos
> Een minder edel voorwerp koos,
> Ras acht ze u wêer haar hulde waardig.

Het blijft nu onzeker of VAN LENNEP de menigte of de menigte VAN LENNEP volgen zal. Maar profetisch verzekert haar de dichter, dat zij zal blijven leven en met nog een zegenwensch ten slotte acht hij de op zich genomen taak volbragt.

> Mijn lier zal, eer haar snaren springen,
> Nog eenmaal u ter eere zingen,
> En toonen, dat ik dankbaar ben.

De man, die roovers VOL beleefde zeden schiep, SCHILLER heeft de *Götter Griechenlands* beklaagd en teruggewenscht in eene uitstekende Ode. De man, die de gansehe heksenkraam in al hare naaktheid voorstelde, GOETHE, heeft in den voortreffelijken *Deutscher Parnas* zijn cerbied voor de Grieksche mythologie en hare belangrijkheid voor onze dichtkunst betoogd. De hekeldichter, eindelijk, die ruwer dan cenig ander de waarheid zegt, of, om zijne woorden te gebruiken, den schandlijken zweer vertoont, die hem het gebeente knaagt, BARBIER, heeft zich in krachtvolle Jamben gewend tot de oude Muze:

> O Muse d'Euripide, o belle fille antique.

Alle drie hebben veel dichterlijker en veel juister de behoefte uitgedrukt, die zij gevoelden. SCHILLER beklaagde zich, dat de zin voor het leven der natuur in de latere poëzij was ondergegaan. GOETHE wenschte de heerschappij van den uitsporigen hartstogt bij den dichter verbroken en daarvoor die kalme overeenstemming van verstand en fantasie en gemoed terug, die hij

bij de Ouden bewonderde. BARBIER eischte, dat de Tragische Muze even als bij de ouden eene hoogere roeping dan een oogenblikkelijke prikkeling der zinnen en het schokken der zenuwen eener ruwgevoelende menigte zou erkennen. Zij wisten dus allen wat zij wilden. - Maar als wij VAN LENNEP de Grieksche Muze hooren prijzen zoo als zij zich in de ecuw van LODEWYK XIV vertoonde en zoo als RACHEL haar op het Fransche looneel terugroept, dan zijn wij zeker, dat de echte kenners en bewonderaars der Ouden afkeurend het hoofd schudden. Wij zijn niet onbillijk: wij weten der Fransche school dank, dat zij de nieuw-Europeesche kunst heeft willen terugvoeren tot die regelen van harmonie en schoonheid, die de meesterstukken der Ouden versieren. Maar het was genoeg, dat zij die denkbeelden op onze kunst overplantte; voor zoo verre zij de vormen der Ouden slaafsch vernieuwde en schroomvallig verknipte, verdiende zij voorbij en onder te gaan. - De Olympus is niet langer de zetel der Goden: en het kan wel niet anders sedert het Christendom JUPITER heeft onttroond. SATAN is in de plaats der oude reuzen getreden. Eilieve, is hij bij VONDEL en MILTON en KLOPSTOCK zoo veel gedrochtelijker dan TYPHEUS en BRIAREUS bij de ouden? Ik laat daar, dat hij van zelf reeds zijn ondergang te gemoet snelt. - Adel en gemeen onderwees de klassieke Muze en dat onderwijs vond, zoo als VAN LENNEP zegt, ingang om de vormen waarin zij het kleedde. Maar zeker niet om den vorm als blooten vorm beschouwd; maar om de verhouding, waarin die vorm tot het onderwijs en tot degenen, die onderwezen werden, stond. - Wij hebben andere muren zien vallen dan die van *Troje:* andere koningshuizen in bloed en tranen ondergaan dan die van *Thebe* en *Mycenen:* geen droppel vloeit ons door de aderen van dat Heldenbloed, waarop de goddelijk wraaksmet rustte. Weent nu, zoo gij kunt over HECURA en OEDIPUS en ORESTES! - En wat nu de wangedrochten der nieuwere dichtschool, wat hare onzedelijkheid enz. enz. betreft: denkt de dichter dan, dat de Enmeniden en de Alastor, de Lamia en de Empusa der Grieken en de Lar der Romeinen er zoo verbazend pleizierig hebben uitgezien? Laat hij eens ARISTOPHANES lezen, alleen om te zien, wat die op het tooneel durfde brengen, en mij verzekeren, dat de oude, goede, brave DICAEOPOLIS, als hij smoordronken tusschen twee hoeren naar huis slingert, geene liederlijke vertooning geeft. Laat hij uit dien dichter leeren, dat deze zelfs aan EURIPIDES de bedelaarslompen van TELEPHUS en de innige onzedelijkheid zijner vrouwen verwijt, eer hij verder verzen smede, als deze:

Of zijn zij waar, die NIEUWE helden
Die vorsten zonder majesteit
Die vrouwen zonder waardigheid.

Met een pijnlijk gevoel schreef Recensent deze regels neder. Want bij de Babelsche Spraakverwarring, die er op het gebied der kunst heerscht, vreest hij, dat men hem van Romantisme zal beschuldigen. En echter, met de hand op het hart verklaart hij, dat de Grieken inzonderheid zijn lust en liefde zijn, dat hij bij hen meesterstukken bewondert, waarvan hem de nieuwere tijd geen weergade kan leveren: maar even luide noemt hij het Donquixoterij zonder oordeel alles van hen terug te verlangen, zoolang onze zeden, onze meeningen, onze beschaving, onze geschiedenis van de hunne verschillen. In de tegenstelling van Romantiek en Klassiek ziet hij eene bekrompenheid, den waren kunstenaar, den waren dichter, den waren wijsgeer onwaardig; en het spijt hem, dat een man als VAN LENNEP

Quem - Nelpomene semel
Nascentem placido lumine viderit:

een man die tusschen de gedenkstukken der Ouden is opgevoed, wien de roem toekomt eene nieuwe dichtsoort op onzen bodem te hebben gevestigd, door zijn openlijken afval, door zijn zonderling manifest, den onzinnigen strijd, die teu nadeele van kunst en gezond oordeel gevoerd wordt, heeft aangewakkerd. Het spijt ons, zegt te weinig - het wekt onze verontwaardiging op, dat een man als hij niet schijnt begrepen te hebben of te verloochenen, wat Prof. GEEL in zijn *Onderzoek en Phantasie* zoo scherpzinnig heeft gepredikt, en zoo veel duidelijker in het eerste nommer van den vorigen Jaargang van dit Tijdschrift, blz. 30 en 31, herhaald. Als de stem van dien uitstekenden kenner der Grieksche Oudheid niet gehoord wordt, durft Recensent niet wijzen op hetgeen door den Heer BRILL in zijn stuk over GOETHE'S *Iphigenie* en nog onlangs over het tweede deel van den FAUST, op hetgeen door een ongenoemden Recensent in de aankondiging van *Onderzoek en Phantasie* met betrekking tot dit onderwerp is gezegd. Het verheugt hem echter, dat men nimmer aan het Tijdschrift, waarvan hij medearbeider is, het verwijt zal doen hooren, dat op VAN LENNEP kleeft, het verwijt van door het verlevendigen van den laffen twist kunst en smaak en vooruitgang te hebben benadeeld.

Misschien hadden wij kunnen zwijgen, want inderdaad heeft de Muze zich zelve regt gedaan. Van waar anders, dat de levendige, vurige geest van den dichter der Legenden baat moest

zoeken bij wendingen, die men reeds voor twintig jaar in het zoogenaamde lierdicht niet meer fraai vond? *Wat doen zij? 't Is waar! Van waar, van waar? Dan Muze! Reeds zien wij!* en dergelijke uitdrukkingen zijn zoo vele aanwijzingen van de oogenblikken, waarop de Odendichter de kracht zijner wieken voelt verlammen en voor nieuwe slagen zich toerust. En toch gaat de vlugt nog vrij stroef b.v.

> Gewis gij bleeft me altijd bekoren,

of

> Ja! zuivre waarheid, *nooit volprezen*,
> Blijv' immermeer de kern, het wezen,
> De grondtoon aller poëzij enz.

Ja, als om onze meening te bevestigen, dat VAN LENNEP'S scheidbrief aan de Romantische Muze ons geene Grieksche wijsheid, bevalligheid, welluidendheid, maar slechts vernieuwing van versleten verkeerdheden belooft, ontvangen wij, in het Facsimile van dien dichter, eene proeve van die dichterlijke bedriegertjes, die in den tijd van P. HUIZINGA BAKKER fortuin maakten, maar waarmede men thans alleen de leden van het *Nut* in een boeren-departement verrast.

En werkelijk verschaft ons de Ode zelf iets van die verrassing, wanneer de Muzen-Almanak ons, na de klassieke ontboezeming van den dichter der Legenden, allereerst het *Ravenschot* van HOPPENDROUWER te gemoet voert:

> Daar zaten op een iepenboom,
> Drie raven luid te krassen,
> En onbezorgd en zonder schroom
> Dat in hun zoeten levensdroom,
> De dood hen kwam verrassen.

Eilieve, indien de Muzen-Almanak de standmeter der poëzij heeten moet, gelooven wij hier het laagste peil aangeteekend te vinden, waarop de Redacteur poëzij toelaat. En zeker is dit met zoo veel toegefelijkheid bepaald, dat er heel wat boven gaan kan, zonder daarom de middelmatigheid te overtreffen. Want het versje, dat de rei opent is slecht, slechter nog dan de Romance van den Heer VAN HARDERWIJK: *de Plonderaars*, waarvan gij de welluidendheid beoordeelen moogt uit regels als deze:

> 't Oog ziet den woesten krijgshoop nadren,
> Schoon 't zonlicht reeds is uitgedoofd
> 't Oor hoort den krakend' oorlagswagen;

slechter dan de Romance van WEISSMAN DE VILLEZ, die verraadt, hoe pijnlijk zij werd zamengesmeed:

Een kerkerhol, waar 't snoodst misdrijf,
Vaak boette schriklijk wreed,
Ontving den martlaar die vol moed
En smaad en foltring leed.

Zelfs de Redacteur, die zich zoo vaak door goedige, geestige dichtstukjes onderscheidde - wij mogen hem iets vergeven omdat hij zijne weerbarstige Muze dwong voor de plaatjes te dichten - zelfs verloor voor een goed gedeelte zijn regt om allerlei aangeboden bijdragen aan een keurig oordeel te onderwerpen, sedert hij HEMBRANDT *in zijn ramp* liet zeggen:

Al wat mij kleeft aan 't hart, gaat, prijsverklaard, verloren

of het *Oud-Hollandsch huishouden* dus aanving:

Warrend in getnigenissen
Met elkanderen in strijd,
Zou 'k ongaarne 't pleit beslissen
Voor of tegen d'ouden tijd.

Ik laat daar, dat ik mij maar niet kan overtuigen, dat wij reeds zoover achteruitgegaan zijn, dat hazen, patrijzen of schelvisschen geheel vreemde gasten aan onze keukens geworden zijn, of dat de zonderlinge rhapsodie, die nou in het fraai ouderwetsch vertrek bijeengebragt heeft, niet meer schepping zijner fantasie dan kopij der natuur was. Want ik zou dan moeten gaan spreken over de dichterlijke gedachten, die ik in den Almanak had aangetroffen en mijne lezers verzekeren, dat Oud *Rome's* overblijfsels schitterender en historisch naauwkeuriger bezongen en beschreven zijn, dan in WARNSINCK'S *aan mijn zoon*, - het ambt van den waren pleitbezorger stof tot dichterlijker beschouwing levert, dan ons in het vers van ROBIDE VAN DER AA treft, dat niet zeer bevallig met de ouderwetsche Feithiaansche vraag aanvangt: *Wie is hij*, enz.; - dat de aandrift der Poëzij gloeijender geteekend is, dan in IJNTEMA'S *antwoord aan een vriend*, - en dat het ons niet bevallen kan, dat de Held van *Waterloo*, wien wij ons zoo gaarne aan het hoofd zijner dapperen voorstellen, ten gevalle van HILMAN'S rijm op den achtergrond treedt en bij het kwetsen van zijn ros uitroept:

- Het is niets, Mijn heeren,
paarden zijn er VóóR ons meer.

De beoordeeling der zeker nieuwe gedachte van WEISSMAN DE VILLEZ, om een *Albumversje aan zijn hond Azor* te schrijven, willen wij aan den Heer AZOR zelven overlaten, wanneer hij aan den wensch van zijn heer en dichter voldoen zal:

Mogt gij eens de kunst verstaan,
Bied me op uw beurt een lofdicht aan.

Voorts zijn Liefde en Jeugd, God en 's Menschen Geest, Gestorven Kinderen en Echtgenooten al zoo dikwijls bezongen, dat met allen eerbied voor de subjectieve aanleiding, die de dichters daartoe hadden, wij echter de vraag, waartoe zij uitgegeven worden? moeten herhalen; wanneer zij zich door kern van gedachte en kleed van poëzij niet gunstiger onderscheiden dan de bijdragen van MULLER, LUGT, HOFDIJK, BIERMAN, VAN BUUL, GLEUNS, VAN REYN en anderen. Meest allen zijn het middelmatige variaties op oude thema's, waar bij eene doorgaande welluidendheid van rijm zich weinig vlugt van geest, frischheid van gedachte en juistheid van uitdrukking vertoont. Aan enkelen, zoo als aan HAVEN, KIESTRA, WINKLER PRINS en BENNINK JANSSONIUS, - waarvan de laatste echter meer vlugt dan bevalligheid bezit - willen wij geen talent ontzeggen. Bij andere verzen, zoo als GREB'S, *Neen waan toch niet, gij gezant van den Heer* en een dergelijk *bij moedersmart* van V. ZEGGELEN herinnerden wij ons de geestige teekening van een onzer vrienden. Op een groot ijsvlak rijdt onze verdienstelijke dichter REETS schaatsen: aan een langen stok houden hem A.B.C. en anderen onzer jeugdige dichters vast: de voorman is zijne zaak ten volle meester; maar de Heeren A.B.C. en en de gansche reeks slingeren en dwalen en struikelen en buitelen zonder orde dooreen. Het onderschrift karakteriseert duidelijk de mislukte poging en de wijze, waarop zij hem trachten na te volgen, door de woorden:

NĒĒN, ŽĒĞ NĬET, ĐĀT ĐĒ SCHĂATS, ĐĪĒ KĻĀĀS DĔETS SĻĀĀT, ŽŌŌ LĬGT ĪS,

Het is werkelijk een genoegen, wanneer, te midden van al die middelmatigheid, die slechts nu en dan door iets in het oog vallend leelijks u ergert, maar meestal voorbij u heendrijft zonder anderen indruk te maken, dan dat zij uw hoofd en uwe oogen vermoeit, zich nu en dan uwe gedachten op iets beters vestigen; zoo gij in de bijdragen van DA COSTA en BOXMAN ten minsten poëzij erkent, haren beroemden makers ten volle waardig, en die, al voegen zij geene nieuwe lauweren bij hunnen dichterkrans, echter nog eenige waarde geven aan het jaarboekje, dat anders onder den stroom van het dagelijksche zou bedolven liggen. Gaarne zonderen wij van de jongere dichters de Heeren TER HAAR en DE KANTER uit. Wel is waar, beide die dichters zijn, zoo wij gelooven, jonger dan hunne manier; het zoude echter onbillijk zijn de fraaiheid van uitdrukking, die in de Ode des eerste de *Taal der schilderkunst* kenmerkt, niet te roemen. En DE KANTER - reeds vroeger behaagde ons die dichter om keu-

righeid van taal en stevigen versbouw. Thans hebben zijne Jamben, *de Pinkstermorgen* ons in de verwachting versterkt, dat, hij zoo iemand de gaaf zou bezitten, onze taal met rijmelooze poëzij te verzoenen.

Wij willen na al het gezegde geene uitvoerige gevolgtrekkingen maken omtrent de dichterlijke waarde van den bundel. Genoeg, dat noch eenheid van geest, noch verscheidenheid van talent, noch algemeenheid van medewerking ons toelaten de hoogdravende aankondiging te beamen, dat wij hier een *standmeter* onzer poëzij vinden. Het is waar, dat het den Redacteur niet te wijten is, dat vele onzer uitstekendste dichters hem hunne bijdragen onthielden; misschien is hij gereed met de verontschuldiging, dat hij toch zijn jaarlijksch contingent verzen moet leveren; maar dan hebben wij het regt het oorspronkelijk plan, waardoor proza bijdragen geheel buitengesloten werden, af te keuren: en het is in niemands magt te beletten, dat de almanak zijn noodlot vervulle, en na een kwijnend en lijdend bestaan aan de lurking *principle of death*, dat van zijne geboorte onafscheidelijk was, den dood vinde.

II. Misschien zouden wij het harde vonnis niet uitgesproken hebben, indien de Almanak-literatuur over het geheel geene aanspraak maakte iets meer te leveren, dan prachtige jaarlijksche geschenken aan onze schoonen. Fraaije gravures naar onze beste dichters en prozaschrijvers, eene bloemlezing uit beiden met smaak gekozen zou dan aan het oogmerk voldoen. Maar of wij het ontveinzen of niet, die jaarboekjes hebben de aanmatiging van onze letterkunde te verrijken: en de vraag aan den Redacteur der pasgeboren *Aurora* gedaan, of ‘hij niet vond, dat er van die zoogenaamde Almanakken eigenlijk al genoeg waren?’ en het antwoord door den Heer J.I.D. NEPVEU op die vraag gegeven, bevestigen ons in de overtuiging, dat er eene *Rijm en Schrijfwoede* (om de uitdrukkingen van den Heer NEPVEU te gebruiken) tot grondslag ligt, die verder ziet dan het genoegen van een St. NICOLAAS-avond of Nieuwejaarsdag. De Heer NEPVEU verdedigt dus ook minder het ontstaan van *Aurora* dan wel de reden, waarom hij als Redacteur van dit jaarboekje optrad: ‘ik antwoord,’ zegt hij ‘MET BEILEAU

> Il faut choisir le mal, pour eviter le pire

‘zij die met mij ongaarne een nieuwen korf gevlochten zouden gezien hebben voor

> ‘dien zwerm van krukkelingen
> Die onderling de lier zich uit de handen wringen.

zullen mijne meening wel begrijpen, en zoo zij er mij al geen dank voor weten, het echter misschien niet afkeuren, dat ik niet geaarzeld heb, mij zelven als een dam tegen eene dreigende inbraak op te werpen; hetgeen toch beter was, dan te wagen, dat mogelijk onvoorzigtig de sluizen werden opengezet, om rijmlust en schrijfwoede met volle zeilen binnen te halen.'

Wij kunnen het niet wegredeneren. Zoolang wij niet den sluijer, waarmede misschien uit kieschheid de geboorte der *Aurora* bedekt is, zien opligten, ligt er in die uitspraak des Redacteurs veel dat naar pretensie en aanmatiging zweemt. Maar die gansche voorrede is eene zonderlinge vermenging van rondborstig zelfbehagen en schroomvallige achterhoudendheid. 'Eenige *belangrijke* stukken zijn om *verschillende, doch gegronde redenen* tot een nader gebruik moeten blijven liggen.' Gij ziet, de Redacteur vordert van het publiek een *votum* van vertrouwen, waartoe dit voor als nog geen verpligting, en hij voor als nog geen regt heeft. Want bij ieder middelmatig stuk, dat wij in het jaarboekje aantreffen, vragen wij, waarom het voorgetrokken werd aan het belangrijke stuk, dat *moest blijven liggen?* - Wij spraken van prachtige geschenken aan onze schoonen: wij bedoelden daarmede het in dergelijke jaarboekjes zoo noodzakelijk plaatwerk. En nu de vorm waarin *Aurora* optreedt is ook van die zijde allerbevalligst. De Redacteur zwijgt echter daarvan in zijne voorrede. Zonderling! Ieder wist toch, dat alle die plaatjes Engelsche gravures zijn uit ACKERMANN'S *Annuals* overgenomen, en die het niet wist, kon het leeren uit de Dagbladartikels, denkelijk van uitgevers afkomstig, wien het wel eenigzins bedriegelijke der onderneming van den Heer FUHRI ergerde. Het volstrekte stilzwijgen van den Heer NEPVEU op dit punt is meer dan bevreemdend. Immers zoo droeg zijn almanak niets bij tot bevordering en aanmoediging der kunst: zij had zelfs iets antinationaals. Want bij al de uiterlijke bevalligheid dier Engelsche gravures, kunnen wij niet blind zijn voor die onachtzaamheid van teekening, dat jagen naar effect, die speldenprikkerij bij de behandeling van het vleesch, die naaldetrekken bij de voorstelling van lucht en water, die haar ontsieren. Allen missen de teekenachtige losheid, de gekleurde nuanceering, die de gravures van DE MARE in den M.A. en de *Tesselschade* aanbevelen: geene enkele der Engelsche plaatjes wint het in zachtheid en naauwkeurigheid van DE LANGE'S gravure naar SCHALKEN. - Te meer had de Heer NEPVEU zich hier moeten verdedigen, omdat alle die Engelsche plaatjes gemaakt werden niet op verzoek van onze Hol-

landsche dichters en schrijvers, maar denkelijk werden zij hun door den Redacteur toegezonden, om er iets toepasselijks bij te schrijven. Alle zijn zij dan ook de aanleidende oorzaak van verhalen of Romancen geworden; en de Heer NEPVEU wel verre van eene afleiding voor rijm- en schrijfwoede te vinden, heeft veeleer tot beide eene nieuwe aanleiding gegeven.

Ik maak mij sterk, dat deze redenering zoo juist is, als zij wezen kan, en ik wil het den Redacteur uit zijn eigen voorheeld bewijzen. Ieder weet, dat niet ALVA zelf in zijne tegenwoordigheid den graaf VAN EGMOND zijnen degen liet afnemen: het is bekend genoeg, hoe die, toen hij terugkwam van het gesprek met ALVA en misschien voorbedachtelijk naar een anderen hoek van het huis gelokt werd, hem door SANCHIO D'AVILA werd afgeeischt. En wie het niet wist, de Heer NEPVEU wist het, blijkens zijn verhaal, zoo goed als iemand. De schilder echter wist het niet: bij bragt op zijn plaatje ALVA en EGMOND op dit gedenkwaardig oogenblik bijeen: en de Heer NEPVEU moest even wederregtelijk zijn degen aan den schilder KAISER afstaan als EGMOND den zijnen aan D'AVILA. En daarom krijgen wij in het verhaal eene scène tusschen EGMOND en ALVA, die even onwaarschijnlijk is, als zij met het doorgaande gedrag van EGMOND tijdens en na zijne gevangenneming strijdt, een ALVA, die verbleekt en zijne stoel terugschuift op het oogenblik, dat EGMONT den degen trekt. Onze geschiedenis heeft waarlijk den geduchten tiran niet gespaard: maar zoo het effen strakke gelaat van FERDINAND VAN TOLEDO ooit bleeker werd, dan het was, dan is voorzeker die bleekheid zelfs door zijne vijanden nimmer aan vreesachtigheid, maar aan spijt of jaloezij toegeschreven.

Doch deze historische onnaauwkeurigheden, waarbij wij nog de voorstelling van JULIAAN ROMERO, zoo als wij die hier vinden, zouden kunnen voegen, haalden wij niet aan, om den Heer NEPVEU, wiens kunde wij nimmer betwijfelden, het verwijt van onwetendheid aan te wrijven; maar om een *argumentum ad hominem* te vinden, dat een geheel vreemde drang hem tot het schrijven van dit verhaal aanleiding gaf. Dit verhaal bevat dan ook met groote naauwkeurigheid de omstandigheden der gevangenis en dood van EGMOND, een persoon, die wij trots het gevaar van bij alle lier- en treurspeldichters ondankbaar te heeten, het merkwaardigst vinden om zijn grooten naam en wreed uiteinde, voor wiens naroem niemand beter gezorgd heeft, dan ALVA, die hem ten zwaarde verwees. Die omstandigheden zijn gewikkeld om eene *intrigue*, welke zich noch door kracht, noch door nieuwheid

van vinding aanbeveelt. Don FERNANDO, (de prioor zoo als NOOFT hem noemt) ALVA'S zoon, is verliefd op de dochter van het slachtoffer zijns vaders: de dood van den laatste werpt een onoverkomelijke hinderpaal tegen de vereeniging van beiden op. Wanhoop aan de eene, een klooster aan de andere zijde, zeg mij, welke ontknooping viel gemakkelijker te raden? - Nu is het wel hoogst moeijelijk van een zoo bekend onderwerp iets nieuws te maken; maar ook de dood van graaf FLORIS de IV is meermalen bezongen en befantascerd en toch heeft VAN DER HOOP in dit zelfde jaarboekje er een verhaal van gegeven, dat de aandacht boeit en streelt. Maar de Heer NEPVEU mist (dit zien wij ook uit zijne andere bijdrage *Stumpy*) die levendigheid en kracht van voorstelling, die de gegeven onderwerpen, tot eigene scheppingen vervormen en daaraan de frischheid van kracht van oorspronkelijke beelden kan mededeelen. Zijn stijl is daarbij duidelijk en verstaanbaar; maar heeft een groot gebrek: uit zwakheid is hij langwijlig. Zijne beschrijvingen, zijne volzinnen zijn door talrijke conditionele en disjunctive, maar vooral relative en adversative nevenzinnen afgebroken. Hij is b.v. in staat perioden te smeden als deze:

'Ofschoon de *Aurora* bij hare eerste verschijning geene aanspraak kan maken op die volkomenheid, welke misschien het gevolg van een langeren levensduur zou hebben kunnen zijn, zoo verdient dezelve evenwel om haren uitwendigen vorm eenige begunstiging, welke vorm zekerlijk tot dus verre al te veel bij jaarboek jes van dergelijken aard, was verwaarloosd; doch tegen welk gebrek in het onderhavige geval door den verdienstelijken ijver des Heeren FUHRI was getracht te voorzien. Zoo zou dus, niettegenstaande onze aanmerking, dat dit jaarboekje voor het oogenblik niet aan alle wenschen voldeed, echter van wegen den goeden wil des Heeren NEPVEU, wien wij geenszins alle geschiktheid voor zijne taak ontzeggen, met den tijd deze *Aurora* met andere vruchten van vaderlandschen en vreemden bodem, als het ware, kunnen wedijveren, wanneer, namelijk, onze voornaamste letterkundigen aan deze belangrijke, hoewel kostbare onderneming hunne medewerking niet onthouden.'

Nu zijn deze zinsneden wel karikatuur van den stijl des Heeren NEPVEU, maar dat zij er tevens de karakteristieke trekken van dragen, willen wij door een paar aanhalingen staven, b.v. pag. 1 had EGMOND gezegd, 'Neen, SABINA! ik moest er heen gaan, - *Ik ga dus*.' Twee bladzijden later na eene uitvoerige persoonsbeschrijving vinden wij: 'het geheel vertoonde een Edelman

van zeer hoogen rang, uitgedoscht en gereed om het eene of andere feest of plegtigheid bij te wonen, tot welk vermoeden zijne staande houding, als mede een hoed versierd met eene groote afhangende witte pluim, welken door een paadjen werd vastgehouden, en de woorden, die wij hem zoo even hoorden uitspreken, bovendien reeds aanleiding konden geven.' Een ander voorbeeld uit *Stumpy* bl. 195. 'Terwijl hij hiermede bezig was, had ik den tijd hem eenigzins naauwkeuriger op te nemen en ik merkte nu, dat zijn regterarm slap langs zijne zijde afhing en veel korter was dan gewoonlijk, als ook dat hij met denzelven geene beweging hoegenaamd maakte, waaruit het mij nu volkomen duidelijk werd, dat de naam van *Stumpy* hem niet ten onregte werd toegevoegd, schoon ik nog met walging dacht aan de onbetamelijke wijze, waarop men hem dien scheldnaam kort te voren Bad toegeworpen.' - Ik zou niet zoo hard op deze ongeschiktheden van stijl vallen, indien zij niet met het literarisch karakter des Schrijvers in verband schenen te staan. Immers, waar de voorstelling klaar en scherpgeteekend, waar de gewaarwording levendig is, daar voegt zich hij weinige oefening de taal gemakkelijk tot de uitdrukking der gedachte. Al die naauwkeurige aanwijzingen of terugnames, al die voegwoorden en bijwoorden dragen weinig tot de duidelijkheid bij, verzwakken de kracht van den indruk, verwarren de aandacht en vermoeijen den lezer. Zoolang de Heer NEPVEU dit gebrek niet meester is, en wij vreezen zeer, dat het gemakkelijk te overwinnen zij, gelooven wij, dat zijn talent voor het schrijven van verhalen of *Essays* weinig geschiktheid bezit.

Beter, veel beter voldeed ons de prozabijdrage van den Heer VAN DER HOOP, *het Steekspel van Corbie*. De dood van FLORIS de IV wordt daar vastgeknoopt aan de voorspelling en den invloed van een fantastisch wezen, dat beurtelings naar een duivel, beurtelings naar een ridder zweemt. Die figuur boeit en spant de aandacht: ja, wij gisten zelfs, dat VAN DER HOOP om de werking van het geheimzinnige niet te verzwakken haar niet nader verklaarde. Schoon ons CELESTINE DE BEAUREVOIR wel *un peu trop facile* voorkwam, schoon het berouw van FLORIS misschien niet met de zeden van den tijd strookt en het noodlottige, het onweerstaanbare aan zijnen harlstogt ontneemt, draagt echter het verhaal over het geheel onze goedkeuring weg, meer dan eenig ander, dat wij vroeger van dien vruchtbaren, maar niet altoos smaakvollen Schrijver hebben gelezen.

(*Vervolg en slot in een volgend Nommer*.)

Album.

Korte berigten over boekwerken, vlugschriften enz., aankondigingen van vertalingen, letterkundig nieuws, enz.

Proeve eener andere, dan de tot nu toe gevolgde Elliptische onderstelling voor den vorm van den Aard-Meridiaan, door J. van der Stok. 2^{den} *Kapitein-Ingenieur. Breda* 1839. 30 bladz.

Ruim honderd jaren zijn er verloopen, sedert de Fransche Academie hare uitmuntendste leden naar *Peru* en *Lapland* uitzond, om het geschil te beslissen, dat tusschen CASSINI en de aanhangers van HUIJGENS en NEWTON over de *eironde* of *knolronde* gedaante der aarde ontstaan was. De naauwkeurigste metingen en waarnemingen van de lengte des secundeslingers werden in het werk gesteld, en de uitkomst bevestigde volkomen het gevoelen, reeds vijftig jaren vroeger door onzen landgenoot HUYGENS voorgedragen, dat de aarde de gedaante eener ellipsoïde had, die om de kleine as rondwentelde. Niemand heeft sedert dien tijd aan deze waarheid getwijfeld, zij is integendeel door naauwkeuriger metingen van breedte- en lengte-graden, door slingerwaarnemingen en bovenal ook door de scherp innige wijze, waarop LAPLACE uit de bewegingen der maan tot de gedaante der aarde besloot, meer en meer bevestigd geworden. Wel is waar heeft men in de waarde der afplatting eenig verschil gevonden, naarmate zij uit deze of gene waarneming werd afgeleid, maar als men den aard van het vraagstuk en bovenal den invloed overweegt, dien locale omstandigheden op de lengte des slingers en op de rigting der verticaallijnen uitoefenen, dan zal men, met IVORY, veel meer over de overeenkomst, dan wel over het verschil dier resultaten zich moeten verwonderen.

Daar treedt nu op eenmaal de kapitein J. VAN DER STOK te voorschijn, die in een boekske van 30 bladzijden de elliptische onderstelling aangaande den vorm van den aardmeridiaan verwerpt, omdat zij, let wel, *niet natuurlijk* is en *niet in overeenstemming schijnt met de, in de stofdeelen gelegde, behoudende krachten* (bladz. 5). Wij gevoelen weinig lust, om deze theoretische beschouwingen van den S. ernstig te wederleggen; MACLAURIN deed dit reeds in 1743 en als de S. slechts eenen

elementairen cursus van Mechanica had in handen genomen, (b.v. POISSON *Traitè de Mècanique* 2 edit. T. II, p. 539), dan zou hij gezien hebben, dat, bij de gegevene omstandigheden, de elliptische onderstelling de eenige is, die aan de voorwaarden van evenwigt voldoet. Hij zou dan ook, met eenige kennis van de beginselen der Mechanica, geene moeite gehad hebben, om die zoogenoemde *behoudende krachten* te ontdekken, en zeker niet tot eene kromme lijn van den vierden graad zijne toevlugt hebben genomen. Het voorbeeld van den ouderen CASSINI, die eenmaal iets dergelijks op de ellips van KEPLER beproefde, had hem eene waarschuwing kunnen zijn.

Ook van het wiskundig gedeelte der *Proeve* valt weinig te zeggen. De S. had moeten beginnen, om de polaire vergelijking zijner kromme lijn onder den eenvoudigsten vorm te brengen, t.w.

$r^2 = a^2\ Cos.^2\ \phi + b^2\ Sin.^2\ \phi$ (1),

waar a en b de heide assen voorstellen, respectievelijk met $\phi = 0$ en $\phi = 90°$ overeenkomende. Welligt zou dan de soort van kromme lijnen, door die vergelijking voorgesteld, hem minder onbekend zijn geweest. Immers als b^2 negatief wordt genomen, dan vinden wij hieruit de bekende reeks van *lemniscaten*, en voor $b^2 = -1$ de *lemniscaat* van PAGNANI, die in den laatsten tijd, om hare toepassing in de theorie van het licht, eenig belang heeft verkregen.

De polaire vergelijking der ellips, als de pool in het middenpunt geplaatst wordt, is:

$1/r^2 = Cos.^2\ \phi/a^2 + Sin.^2\ \phi/b^2$,

waar a en b wederom de assen zijn, respectievelijk met $\phi = 0$ en $\phi = 90°$ overeenkomende. De waarden van r, uit de vergelijkingen (1)(2), voor eene *Geocentrische* breedte = ϕ vallen te zamen als $\phi = 0$ en $\phi = 90°$ is; overigens is het verschil, als b weinig van a verschilt, zeer gering; des te minder reden bestond er, om de ellips door eene kromme lijn van den vierden graad te doen vervangen, die geheel willekeurig als uit de lucht gegrepen wordt.

De *Proeve* van den Heer VAN DER STOK is mislukt; men zal best doen er weinig van te spreken, opdat zij spoedig vergeten worde. Reeds al te veel is de Geschiedenis der wetenschap tot eene Geschiedenis van menschelijke dwalingen verlaagd.

Manual de la Literatura Española o Modelos de prosa y poesia Española. Por j.p. arend. *Medemblik, Libreria de* L.C. Vermande, 1839, XII en 414, bladz.

Wij wenschen ons geluk, dat wij thans niet meer onze toevlugt tot Duitsche handboeken behoeven te nemen, zoo wij de Spaansche letterkunde wenschen te beoefenen. Het aangekondigde werk van den Heer J.P. AREND, wiens verdiensten in de Nieuwere letterkunde genoeg bekend zijn, voorziet in eene wezenlijke behoefte!

Het is in twee deelen gesplitst. Het eerste levert proeven van verschillende stijlsoorten in proza; hot tweede maakt ons op dezelfde wijze met verschillende genres der dichtkunst bij de Spanjaarden bekend. Wij kunnen niet ontveinzen, dat naar ons inzien een Handboek voor Literatuur meer uit een historisch, dan uit een stylistisch standpunt zou moeten uitgaan. Immers in het laatste geval blijft de kennis, die men met de Schrijvers maakt, altoos fragmentarisch, en men zal zich van den gang, dien de Literatuur heeft genomen, haren oorsprong, ontwikkeling, bloei en verval zeer moeijelijk een denkbeeld kunnen vormen. Welk een hemelsbreed verschil is er in de verschillende perioden der Spaansche letterkunde: dit zoude niemand echter vermoeden, die alleen uit dit werk met de Spaansche vernuften bekend was. Wij gelooven inderdaad, dat eene behandeling van deze stof, zoo als het door F.J. WOLF en zijne *Floresta de Rimas modernas Castellanas*, II. Deelen, Paris, 1837, gedaan is, verre de voorkeur verdient. Op deze wijze toch wordt de leerling op eene regt wetenschappelijke wijze met de Spaansche schrijvers en dichters, hunne ontwikkeling, hunne betrekking tot den tijd, waarin zij leefden, en met invloed, dien de geest des tijds op hen had, voortreffelijk, naar ons oordeel, bekend gemaakt. Hij begrijpt dan, waarom de letterkunde juist dien, en geenen anderen gang heeft genomen en kunnen nemen, en is in staat gesteld de verschijnselen der Spaansche letterkunde te begrijpen. In dit hoek missen wij elke historische opgave, zes hoofdstukken zijn getiteld: *verhalende stijl; gesprekken; briefstijl;* cindelijk, *estilo didascalico*, dat wij niet door eene adequate Hollandsche uitdrukking weten weder te geven, Elk Schrijver, onverschillig, wanneer of hoe hij geleefd heeft, levert ons daartoe zijne bijdrage. De keus der stukken is ons zeer gelukkig voorgekomen.

Het tweede deel is op dezelfde wijze ingerigt; *beschrijvende, verhalende lijrische* poëzij, enz. Waarom niet meer uit de nieuw-

ste Spaansche dichters hierbij opgenomen? bij v. van MARTINEZ DE LA ROSA, DE NORA, LISTA en anderen? Uit de vorige eeuw had ook HUERTA wel vermeld mogen worden, als moedige kampioen tegen de rigting, welke de Spaansche literatuur toen nam. Van de vroegeren hadden wij liever meer van CALDERON opgenomen gezien, schoon het niet te ontkennen valt, dat bij het plan door den Heer AREND gevolgd, de *tragische* en *comische* Muze al eene zeer ongeschikte plaats moesten ontvangen en haar volstrekt geen regt kun wedervaren. Er is dan ook zeer weinig uit de tooneeldichters genomen; en toch zijn zij wel de roem van *Spanje!*

Over het algemeen hadden wij liever gezien, dat de Heer AREND ons meer en tevens minder gegeven had. Minder Schrijvers, maar meer van elk, Waarom niet dezelfde wijze gevolgd, waarnaar Z.E. vroeger in zijne Bloemlezing uit Eugelsche dichters heeft gehandeld? De noten zouden minder talrijk kunnen wezen, dan dáár het geval is.

Maar misschien is het boek, zoo als bet nu daar ligt, meer geschikt voor het onderwijs? Het is mogelijk; - maar de orde is gansch niet geleidelijk. Immers wat is moeijelijker voor het aanleeren eener taal, dan terstond met *burlas y chistes* te beginnen, die meestal de zwaarste opgaven voor eenen leerling zijn! Er ontbreekt nu geheel eene trapsgewijze opklimming van het ligtere tot het meer moeijelijke. Doch *variis modis bene fit*. Het ware echter te wenschen, dat een ieder, die Spaansch leert, in de gelegenheid was van het onderwijs des zamenstellers te kunnen profiteeren, dewijl dan alle zwarigheden zouden wegvallen, die nu bij eigen studie of hij andere meesters zeer ligt het gebruik van dit boek zullen belemmeren.

En zouden de voordelen, welke de manier des Heeren AREND ongetwijfeld heeft, zich dan niet laten vereenigen met een ander boek, dat meer historisch is bewerkt?

Hoe dit zij, wij zijn bij alle verschil van gevoelen den Heer AREND dank verschuldigd voor de rijke en keurig uitgezochte verzameling van stukken, welke ons hier wordt aangeboden. De zeer compresse druk is echter zeer duidelijk en vermoeit volstrekt niet. Misstellingen hebben wij weinig aangetroffen; slechts op pag. 314 vinden wij eene *Imitacion de una oda de Anacreon;* het is er echter zeer verre van daan, dat het eene navolging van eenen Griekschen dichter zoude zijn, laat staan van ANACREON, die in dien trant volstrekt niet kon schrijven. Het is *purum putum* Spaansch, en den lof van oorspronkelijkheid mag men aan VILLEGAS hierin niet weigeren.

I. *De Pleegdochter, of de Sint Nikolaasgeschenken. Tooneelspel, in twee bedrijven. Te Amsterdam, bij*J.M.E. Meijer. 1839. 80 bl.
II. *Kleine Potjes hebben ook Ooren. Blijspel, in een bedrijf. Te Amsterdam, bij* j.m.e. meijer. 1839. 50 bl.
III *De Neven en Nichten in het vermeende Sterfhuis. Blijspel, in een bedrijf. Te Amsterdam, bij* j.m.e. meijer. 1839. 52 bl.
IV. *Wie geeft wat hij heeft, is waard dat hij leeft. Blijspel, in een bedrijf*.

Que de l'humanité le sentiment est doux!
C'est cet intérêt vif qu'on prend à ses semblables,
Et qui parle à nos coeurs pour tous les misérables,
En nous montrant qu'ils sont des hommes comme nous.
MOREL VINDÉ.

***Te Amsterdam bij* J.M.E. Meijer. 1839. 50 bl.**
V. *De Schoolopziener ad Interim, of Goed voorgaan doet Goed volgen. Blijspel, in een bedrijf. Te Amsterdam, bij* J.M.E. Meijer. 1839 40 bl.

‘H.H. Commissarissen van den Stads Schouwburg!’ zouden wij zeggen, indien ons de lust bekroop die Amsterdamsche Meecenen op den aanstaanden Nieuwjaarsdag te complimenteeren: ‘H.H.! wier vernuft onuitputtelijk is, - getuige de modellen van gelukwenschen, waarmede gij ons alle jaren verrast, - duldt, H.H.! onze vrijpostigheid u onzen opregtelijk gemeenden lof toe te zwaaijen voor de blijken van wijsheid door u in de verkiezing en de verwerping van twee stukken in den jare 1839 gegeven.’ En hier zouden wij een weinig ademhalen, deels dewijl onze zin wat lang is uitgevallen, deels dewijl men zulke aanspraken in een buigende houding doet. ‘Immers,’ zouden wij voortvaren, ‘immers, het behoort wel degelijk tot de Geschiedenis van uw tooneelbestuur van dat jaar, èn dat gij u de bezorging getroostet van een *Verkeerden Reiskoffer*, bij een publiek, dat er uit zwarte ondankbaarheid niet van gediend beliefde; èn dat gij der wispelturige menigte geene *St. Nikolaasgeschenken* hebt gegund, die hel welligt uit louter tuimelzucht met handgeklap zou hebben begroet.’ Hier zouden wij andermaal pauseeren, om ons bij voorraad te verlustigen, in de wonderbare kracht, die olie op onstuimige golven uitoefent. ‘Voorwaar, H.H. Commissarissen van den Stads Schouwburg! onze zedigheid verhiedt ons zich het regt aan te matigen te beslissen, waarin uwe kennis en uw oordeel, meer doorstraalde, òf in hetgeen roekelooze betweters uwe linkschheid noemen, òf in hetgeen onbescheiden vitlustigen uwe botheid heeten.’ Wij verbeelden ons, dat wij bij die woorden snuifdoozen zouden zien te voorschijn halen, en verpligt wezen sneller voort te gaan. ‘Want zoo zeker als

het is, dat in het stuk, hetwelk ge slechts éénmaal het genoegen mogt hebben op te voeren, drie malen meer intrigue stak dan in de lamme treurspelen, die in den laatsten tijd met zoo schitterenden uitslag twee malen ten tooneele zijn gevoerd: de *Genoveva*, de *Agis*, de *Astyanax* b.v.; even zeker is het, dat het stuk, door u niet eenmaal op de planken toegelaten, al de vertalingen uit het Fransch, bij u uit het handschrift gespeeld, en waarin om het zesde woord, de in ons Hollandsch onontbeerlijde *dezelve* en *hetwelk* voorkomen, wat zeggen wij? zelfs al de stukken van den Heer RUYSCH - wiens horreurs uw kermispubliek zoo zedelijk doen worden, - in de schaduw zou hebben gesteld!' En zoo verre gekomen, zouden wij al onze hulptroepen: de bewondering, de onderdanigheid, den eerbied, de achting, parade laten maken, en met eene bede om continuatie van welzijn en eene buiging ons afscheid nemen.

Trève de plaisanterie?

Uitgenoodigd door de Redactie van *de Gids* deze tooneelstukjes aan te kondigen, wenschen wij onzer Letterkunde geluk met het optreden van een o o r s p r o n k e l i j k t a l e n t . Want volgaarne huldigen wij dit in den Auteur der *Pleegdochter*, volgaarne erkennen wij, dat het zich in de vier blijspelen, die het tooneelspel opvolgden, allengs veelzijdiger ontwikkelde. De eerstelinge.... maar wie onzer lezers heeft haar niet eenmaal gezien van de twintig malen, dat de Zuid-Hollandsche Tooneelisten het waagden haar op te voeren, van de twintig malen dat zij met handgeklap, en wat meer zegt, met aandoening werd begroet? De latere vier blijspelen, ieder in een bedrijf, stellen situatiën voor, zoo als gij en ik ze misschien hebt beleefd, ten minste gezien, maar zonder dat u of mij het talent bedeeld was die zoo getrouw te copiëeren, er zulk een poëtisch licht over te verspreiden. Er is echter iets dat wij nooit in het gewone leven aantroffen, en dat toch in deze stukjes nog al dikwijls voorkomt, namelijk, dat de menschen naar hun karakter gedoopt zijn; de Auteur versmade dit middel om het domme publiek in te lichten, en houde ons deze enkele aanmerking ten goede. 'Volstrekt volmaakt is geen werk,' heeft een groot criticus gezegd, 'en onbepaalde lof is daarom d w a a s e n v a l s c h ; ja zulk prijzen is even s c h a d e l i j k voor de letteren, als w a l g e l i j k voor een verstandig man.' Maar men vergunne ons ditmaal, voor de korte wijle ons tot spreken toegestaan, de trompet te steken en het fluitje te laten rusten. Wij waardeeren in dezen arbeid van den Heer VAN HEMERT - het vernuft schijnt erfelijk in zijn ge-

slacht - èn kennis van het tooneel (b.v. descène met IN DE VLUGT in N°. II en het optreden van VAN MEERTH in de woning van SCHIJNMAN in N°. IV) èn oorspronkelijkheid van vinding (b.v. de karakters van VINCENT in N^{o}. V en dat van KAPEL in N° II en KLISMA in N°. III vooral bl. 23); maar meer nog eene heerschappij over de taal, eene getrouwheid aan de natuur, die ons weêrgaloos schijnen. Niemand zal ons verdenken van onbillijk te zijn jegens wat de nijd '*de jonge letterkunde*,' belieft te noemen, - die, helaas! zoo piepjong niet meer is, - en toch erkennen wij gaarne dat het vernuft, hetwelk wij hier aankondigen, voor haar een gevaarlijk mededinger kan worden in het *ontkeurslijven* onzer taal; in het beluisteren van wat *treft* en *boeit*, omdat het *juist*, omdat het *waar* gezegd is; in het *betrappen* der natuur *op de daad*. Zijne uitdrukking heeft eene frischheid die betoovert, hetzij het kleine LOTJE (N°. II) snapt; hetzij KLINKER (N^{o}. V) wigtig spreekt, als een Papa die *geletterde* en *schoolopziener* tevens is; hetzij Moeder KLOSKOS (N°. IV) plat Amsterdamsch *je* en *jij't;* hetzij KLISMA (N°. III) regt pilachtig de gradaties van zijn vak doceert: 'een *ouwe* student - een *jong* doctor,' enz. Een gevaarlijk mededinger, zeiden wij, maar verdenk er ons niet om van ijverzucht, op hetgeen waarlijk benijdenswaardig is, op eene verdienste die stand zal houden, als de bespottelijke aanmatiging op een twintig jaren levens meer, te dikwijls zonder opmerking of ervaring doorgebragt, zal vergeten zijn! De kunst is den waren kunstenaar dierbaarder dan zijn naam en zijn roem! Om er u van te overtuigen, willen wij niet van deze boekskens scheiden, zonder nog op eene zedelijke schoonheid van den arbeid des Heeren VAN HEMERT opmerkzaam te hebben gemaakt; bijna hadden wij geschreven op eene deugd des mans. Want wij zouden ons zeer bedriegen, zoo wij den open zin voor al, wat er in het leven onzer burger klasse goeds en schoons is, zoo wij de gezonde begrippen over armoede en rijkdom, zoo wij de liefde voor het edele in den mensch, die wij in deze stukjes aantreffen, erkennen en huldigen, niet aan echte humaniteit mogten toeschrijven. Hoe ligt toch zou het een talent als dat, hetwelk wij hier prijzen, hoe ligt zou het dezen Schrijver gevallen zijn, slechts het bespottelijke van den middelstand aan het licht te brengen, slechts voor de ziekelijke eigenliefde van wie zich boven dezen verheven wanen, sympathie op te wekken! Maar hij denkt er te wijsgeerig, hij gevoelt er te fiksch voor; - lezers! zoo gij nog mart u die boekskens aan te schaffen, zullen wij ook u doen lezen, wat wij u zeggen zouden, zoo de lust ons bekroop u bij gelegenheid van den aanstaanden Nieuwjaarsdag te complimenteeren!

Boekbeoordeelingen.

Nieuwe werken van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden. V. Deel. I. Stuk. Te Dordrecht, bij Blussé en van Braam, 1838. 291 bladz. 8°.

Tegelijk met het vierde Deel, zond de Maatschappij der Nederl. Letterkunde ook het vijfden Deels eerste Stuk harer nieuwe werken in het licht, waarin verschillende stukken zijn opgenomen, als 1°. *Twee Fragmenten van twee verlorene Handschriften van* JACOB VAN MAERLANT; *het eene van* der Naturen Bloeme, *het andere van* den Rijmbijbel, medegedeeld door G.J. MEIJER; Hoogleeraar te *Groningen*. - 2°. *Nasporingen omtrent het Landschap, in vroeger eeuwen* Taxandria *genoemd, en bijzonder omtrent eenige plaatsen in dat Landschap gelegen*, door Mr. W.C. ACKERSDIJK. - 3°. *De* Zeven Boetpsalmen, *en andere stukken, berijmd in de eerste helft der veertiende eeuw*, medegedeeld door G.J. MEIJER, Hoogl. te *Groningen*. - 4°. *Toevoegsel tot het Geschiedkundig gedeelte van de Voorlezing door wijlen den Heer* Mr. N. CARBASIUS, Cz., over JAN VAN HEELU en zijn gedicht: *de Slag van Woeringen*, ingezonden door J. SMITS, Jz. te *Dordrecht*. - 5°. *Belangrijke Brief*, door WILLEM I, Prins van *Oranje*; den 16den Mei, 1572, uit *Dillenborch* geschreven aan zijne vrienden in *Dordrecht, met eenige geschiedkundige bijzonderheden tot dezelve betrekkelijk;* eene voorlezing, door J. SMITS, Jz. te *Dordrecht*. - 6°. *Toevoegsel tot de Aanteekeningen op den Wapen Martyn* van J. VAN MAERLANT, in het III. D. II. St. van de *Nieuwe Werken* dezer Maatschappij, medegedeeld door J. AB UTRECHT DRESSELHUIS, Lid der Maatschappij. - Wij zullen van elke dezer bijdragen afzonderlijk verslag doen.

N°. 1. Fragmenten van MAERLANTS *Rijmbijbel* en *Bestiaris*. Het is algemeen bekend, dat er in de 16de eeuw, onder de geweldige omwentelingen in Kerk en Staat, zeer vele oude HSS. ver-

nield, en dikwijls tot het inbinden van andere werken gebruikt zijn. Dit lot heeft ook onze oude dichters getroffen, gelijk men in de laatste jaren daarvan vele voorbeelden gevonden, en daardoor vele fragmenten van verlorene en dikwijls geheel onbekende dichtstukken opgespoord heeft. Zoo vond dan ook de Hoogleeraar MEIJER, in den band van zeker oud werk, twee fragmenten van twee werken van MAERLANT, het eene van den *Rijmbijbel*, het andere van den *Bestiaris*, of *der Naturen Bloeme*. Hij maakte daarvan een afschrift; ontving daarop van het Instituut ook eene kopij van de hier voorkomende plaatsen, volgens het aan dat Genootschap behoorende handschrift, en eindelijk deelde hem de Heer J.F. WILLEMS nog de afwijkende lezingen van zijnen Codex mede. De Hoogl. bood nu dit alles aan de Maatschappij der N.L. aan, en voegde er eenige korte, meest grammatische aanteekeningen bij.

Wij vinden hier nu den tekst van het gevondene fragment en dien van het HS. des Instituuts tegenover elkander gedrukt, ten einde het verschil des te duidelijker te doen uitkomen; de varianten van den Codex van WILLEMS zijn daaronder aan den voet der bladzijden gevoegd. Het fragment en de beide andere teksten zijn gedrukt met al de verkortingen, die in het oorspronkelijke voorkomen; hetgene wij in dit geval niet misprijzen, vermits daardoor de toekomstige uitgever dezer dichtstukken een naauwkeurig afbeeldsel van den toestand dier HSS. verkrijgt, en deze losse brokken meer geschikt zijn, om geraadpleegd en vergeleken, dan om als lettervruchten gelezen te worden. Eerst treft men het fragment uit den *Bestiaris* aan, twee honderd zes regels, handelende over de natuur van eenige vreemde dieren; daarop volgen de aanteekeningen. Op den tekst hebben wij slechts ééne aanmerking te maken, die den drukker of den corrector geldt; het is deze: dat de dubbele *i* door eene *u*, met twee punten er boven, gegeven wordt, en de *ij* en *y* verwisseld worden; zoo leest men, vs. 49, in den eenen tekst *pünlüc*, in plaats van *piinliic;* in den anderen *pynlyc* voor *pijnlijc*, en dit overal. De Ouden gebruikten de *y* aan het einde der lettergreep, de *ij* in het begin of midden, uitgezonderd bij vreemde woorden. Men vindt enkele HSS., die de *y*, in het midden der lettergreep, voor de korte *i* bezigen; doch deze spelling is onwettig.

De aauteekeningen van den Heer M. zijn kort, maar voldoende; deze manier beviel ons wel; alleen hadden wij er nu en dan eene enkele bewijsplaats bij gewenscht; doch op den inhoud

hebben wij het een en ander aan te merken. Vs. 2, op het woord *root*, teekent de Heer M. aan, dat dit waarschijnlijk eene schrijffout is; want dat onze Schrijvers der 13de eeuw de letters *a* en *o* nooit verdubbelden, maar die door de *e* verlengden. Dit is eene vergissing; in oorspronkelijke charters der 13de eeuw, hier voor ons liggende, lezen wij: *vornoomden, belooft, scadeloos, vroomen, ghelooft;* ook vindt men die spelling in het HS. van den WALEWEIN, uit de 14de eeuw, en in het oudste van REELU, uit de 15de. Voor het overige erkennen wij, dat de verlenging der *o* door de *e* meer in gebruik was, en van de verlenging der *a* door zich zelve hebben wij geene oude voorbeelden aangetroffen.

Vs. 5. *Den drake, die drake*. Hierbij vinden wij de bevreemdende aanteekening: 'Men geloove toch niet, dat de afschrijver van I(nstituut), door het lidw. *die*, juist een ander geslacht voor het woord *drake* hebbe willen bepalen; want M(AERLANT) bezigt zeer dikwijls *die* voor *den*, zoo als men op elke bladzijde zijner schriften zien kan. In het algemeen waren onze voorouders, in de 13de eeuw, zeer weifelend en onbepaald in het gebruik der lidw., en daaruit kan men niets bepalen. Zoo vond ik in een en hetzelfde werk, meer dan tien maal afwisselende, *de herte, den herte, die herte, dherte* en *therte*, het hart.' - Dit is eene grove dwaling: juist in de 13de eeuw was men veel zorgvuldiger op het regte gebruik der lidwoorden, dan in lateren tijd; maar men moet acht slaan op de verschillende uitgangen der naamvallen. Op de hier bedoelde plaats is *den* de accus.; *die* de nominat.; *herte* was tweeslachtig, vrouw. en onzijdig; *de herte* is de nomin. of accus. foem. gen.; *den herte* de dativus neutr. Wij hebben het altijd zoo gevonden, enkele schrijffouten uitgezonderd; en zoo de Hoogl. dit betwijfelt, noodigen wij hem uit zijn gevoelen door een aantal voorbeelden te staven, en tevens het eerste deel van GRIMMS *Grammatik* na te lezen, die genoegzame bewijsplaatsen aanvoert.

Vs. 8. *Spisen, specien*. De Heer M. verstaat door *specien* het Lat. *species*. Niet alzoo; liet beteekent *kruiden, specerijen*, zoo als de Hoogl. CLARISSE het te regt verklaart in zijne aanteek. op de *Heim. der Heim.*, bl. 405. Evenzoo VAN VELTHEM, *Sp. H.*, bl. 15.

> (Si) vereopen die eerde diere
> Dien van Egipten, gelije men doet
> Diere *specien* ende goet.

Vs. 16 *Esi, si*. Wij houden het eerste voor eene schrijffout,

want *hoeft* is onz., en bovendien komt *es hi* hier niet te pas; dan zoude men veeleer geschreven hebben: *om datti so eiselic es* (*si*.)

Vs. 64. *Plinius ieeste*. '*Ieeste*, een verhaal, van het oudduitsche werkwoord *ichen*, spreken of verhalen.' - Niet alzoo; het komt inderdaad van het Latijnsche *gesta, res gestae*, gelijk ook de Heer CLARISSE leert, t.a. pl., bl. 412, die onder anderen de *Gesta Dei per Francos* aanhaalt; evenzoo hebben de Franschen hunne *chansons de geste;* zoo ook EUST. DESCHAMPS:

> Aussi avons nous des François
> La conqueste et *geste* des Rois.

Vs. 130. *Pathio*. Zou de dichter ook den baviaan, *Papio*, bedoeld hebben? Men weet, dat deze bij sommige volkeren aangebeden wordt.

Nu volgt het fragment van den *Rijmbijbel*, twee honderd regels, volgens dezelfde handschriften, en evenzoo afgedrukt.

Aanteekeningen. Op vs. 81 zegt de Heer MEIJER, dat de spelling *zonde* voor *sonde* slechts die des afschrijvers is, en in de 13de eeuw nog onbekend was. Wij moeten dit weder tegenspreken; want in oorspronkelijke charters dier eeuw hebben wij meermalen *ziden, ziin, zoene* of *zoune, zetten, zullen* en dergelijke aangetroffen.

Nu volgt in dit boekdeel de verhandeling over *Taxandrië;* doch alvorens daarvan verslag te geven, willen wij de onder N°. 3 voorkomende *Zeven Boetpsalmen*, mede door den Heer MEIJER medegedeeld, beschouwen. Alsdan hebben wij het letterkundige gedeelte dezer verzameling afgehandeld.

Een afschrift dezer oude dichtstukken werd den Hoogleeraar, even vóór de omwenteling van 1830, door eenen zijner vrienden te *Brussel* medegedeeld, wiens vader dezelve gekopijëerd had *uyt eenen pergementen Kerkboek*. Later ontving de Heer M. toevallig van het Instituut twee gedeeltelijk berijmde getijdeboeken ter inzage, en vond in een dezer zijne rijmen terug, die hij nu voor de zeven boetpsalmen erkende, benevens een ander geestelijk dichtstukje, met het opschrift: *God van den cruce spreet te di*, eenige fragmenten van andere psalmen en de lofzangen van MARIA en SIMEON. De Hoogl, besloot daarop deze tot nog toe geheel onbekende stukken ter uitgave aan de Maatschappij der Nederl. Letterkunde mede te deelen, en voegde er eenige verklaringen, benevens de interpunctie bij, alsmede de nommers der psalmen, enz. Ook werd de tekst zonder verkortingen gedrukt.

De Heer M. heeft, door de uitgave dezer psalmen, eene belang-

rijke bijdrage tot onze oude letterkunde geleverd, die te meer opmerking verdient, omdat wij tot nog toe hoegenaamd geene sporen eener oude Nederduitsche psalmberijming kenden, en de overige kerkelijke poëzij nog grootstendeels in HS. berust. Wij beschouwen dus deze stukken met den uitgever als eenen gevonden' schat, die der bekendmaking overwaardig is. Jammer, dat de Hoogl. verzuimd heeft den ouderdom van het HS. des Instituuts op te geven; Referent zag hetzelve slechts ter loops, en dit is reeds eenige jaren geleden; zoover hij zich herinnert, was het van de 14de eeuw, en de taal der psalmen, gelijk de uitgever te regt opmerkt, wijst mede daarheen. Op hetgene hij daarbij aanteekent, dat hem geen getijdeboek bekend is, ouder dan de 14de eeuw, mogen wij antwoorden, dat er een in ons bezit is, dat wij tot het midden der 13de, en wel tot de regering van Graaf WILLEM II, brengen, en waarin die boetpsalmen ook, maar in proza, voorkomen; doch hierover misschien weleens nader.

De geest der psalmen, als poëzij, is in deze berijming verdwenen; maar zij zijn eenvoudig en ongedwongen van stijl. Tot eene proeve deelen wij het begin van den zesden psalm mede:

> Ie biddi, Here, op oetmoet,
> Dat ghi, in dinen edelen moet
> Ende in der groter gramscap dijn
> Van mi begrepen niet en moet sijn.
> Sijt mijns ghenadech, suete Here!
> Ie ben so siec ende mach nemmere;
> Verstormpt sijn alle mine lede;
> Gansse dor dine ontfarmechede.
> Ende mijn siele es verstoeret sere;
> Wat sal haers sijn, wel lieve Here?
> Ane di, Here, steet al mijn troest,
> Datsi bi di sal sijn verloest.
> Here, dor dine grote ghenaden,
> Verloes mijn siele, sta haer in staden;
> Ontwijsse, Here, van den tormente
> Als ghi selt sitten ten jugemente.
> Luttel sijn, Here, van die ligghen in sonde
> Die van diner duecht vermonden
> Si sijn ghewijst, ten lesten daghe
> Ter hellen, daer nes gheen ander claghe, enz.

Achter den tekst volgen korte aanteekeningen, even als bij de twee vroeger vermelde stukken. Zij schenen ons over het algemeen voldoende. Op vs. 15 van Ps. 6 wordt *wisen* en *verwisen* voor eensbeduidend gehouden. Dit komt ons niet geheel juist

voor; was de regtszaak *gedongen, voldongen;* zochten de regters, wat van onds regt was; hadden zij dit *gevonden*, zoo *wezen* zij hun *vonnis*, hetzij ter veroordeeling, hetzij ter vrijsprake; in het eerste geval *verwezen* zij den schuldige tot de straf. *Wijzen* is dus iets anders dan *verwijzen*. Evenwel moet men bij de dichters niet die scherpe regtsonderscheiding zoeken. Voor het overige hebben wij geene bedenkingen, en verhengen ons, dat deze belangrijke bijdrage in dit boekdeel is opgenomen.

Wij gaan over tot de verhandeling over *Taxandrië*, van den Heer ACKERSDIJK, een in alle opzigten voortreffelijk stuk, en een waardig tegenhanger van LEDEHURS verhandelingen over de *Bructeren* en de *Zeven Vriesche Zeelanden*. De Schrijver, geboren en lange jaren gewoond hebbende in deze landstreek, heeft de meeste plaatsen, daarin gelegen, zelf bezocht, en hierdoor verscheidene bijzonderheden opgespoord, waartoe anders minder gelegenheid is; zoodat wij op zijne zaakkennis vertrouwen mogen stellen.

De middeleeuwsche geographie van ons land is nog zeer onvolledig behandeld; men heeft dikwijls het gevoelen zijner voorgangers nageschreven, vooral van den een' of anderen man van gezag, en ook te veel op de gebrekkige berigten der oude Grieksche en Romeinsche Schrijvers gebouwd. De Heer A. heeft eenen geheel anderen weg bewandeld. Uitgaande van de allereerste melding, die ons door deze Schrijvers van *Taxandrië* en hare bewoners geschiedt, onderzoekt hij vervolgens historisch, naar den leiddraad der oorkonden, wat men in verschillende volgende eeuwen onder *Taxandrië* verstaan hebbe; de grenzen van dat landschap, en welke plaatsen, als daarin gelegen, *inzonderheid in de charters* voorkomen; zijn verslag houdt op bij de laatste melding, welke daarvan in gelijktijdige schriften geschiedt. Daarbij zijn de bronnen naauwkeurig aangehaald, en de gevoelens van eenige lateren niet dan na een rijp onderzoek aangenomen. Ten slotte vinden wij een beknopt verslag der in *Taxandrië* van tijd tot tijd ontdekte oudheden, en eindelijk twee belangrijke charters der abtdij van S. LANDELIN, uit de twaalfde eeuw, naar authentieke afschriften afgedrukt.

De eerste, die van de *Taxandren* gewag maakt, is PLINIUS de Oude, die hen in de verste of uiterste deelen van *Gallië*, in de nabijheid der *Schelde*, plaatst. *Hist. Nat.* IV, 17. Intusschen komt ons deze plaats duister en voor tweederlei opvatting vatbaar voor, t.w.: PLINIUS rekent het Belgische *Galliü* van de *Schelde* tot aan de *Seine;* hij zelf woonde in *Italië*, en begon

met dat deel, hetwelk het verst van hem verwijderd was; moet men nu de woorden: *a Scaldo incolunt extera Taxandri*, van het land ten N. of ten Z. dier rivier verstaan? De zamenhang schijnt het tweede, de waarheid het eerste te vereischen; ook strekte *Gallië* zich nog verder noordwaarts uit dan de *Schelde*. Doch wij kunnen hierin thans niet dieper treden. Vervolgens wordt dit volk bij AMMIANUS MARCELLINUS en ZOSIMUS vermeld; waarna de geschiedenis weder twee eeuwen van hen zwijgt. De berigten dier beide Schrijvers betreffen eenen krijgstogt van Keizer JULIAAN tegen de Salische Franken. De Heer A., schoon erkennende, dat hun verhaal weder veel duisters heeft, poogt echter daaruit eenig licht te doen opgaan omtrent de toenmalige uitgestrektheid van *Taxandrië*, namelijk gelegen in de Luiksche en Brabandsche Kempen. Zonderling daarbij is het, dat sommige vroegere Geleerden dit alles op *Zeeland* hebben willen toepassen, waartoe het verhaal geene de minste aanleiding geeft, en hetgene dan ook te regt door den Schr. wordt verworpen.

Met het einde der zevende, en vooral met den aanvang der achtste eeuw, gaat er uit de geschiedenis nieuw licht op, en wordt men met verscheidene bijzonderheden bekend gemaakt, die de ligging van dit landschap naauwkeuriger kunnen doen bepalen. Het is de invoering van de Christelijke Godsdienst, die daartoe aanleiding geeft. De eerste geloofsprediker was de II. LAMBERTUS, die in het laatst der zevende eeuw herwaarts kwam; zijn bijna gelijktijdige levensbeschrijver GODESCALCUS noemt verscheidene plaatsen in *Taxandrië* op, waar zich deze Heilige ophield, als: *Trajectum supra Mosam* (Maastricht), *Belisia* NB., in ingressu *Taxandriae* (Munster-Bilsen, in de Luiksche Kempen), *Stabulaus* (Stablo) en *Legium* (Luik), waardoor wij althans de zuidelijke grenzen dezes landschaps leeren kennen; vervolgens wordt verhaald, dat hij gewoon was met WILLEBRORD zamen te komen op eene plaats in het landschap *Teisterband, aan Taxandrië grenzende;* ziethier dus de noordelijke grenzen. Den verderen inhoud dezer streek leeren wij uit de geschiedenis van WILLEBRORD. Deze was gelijktijdig met LAMBERTUS, en eenigen tijd na hem, werkzaam, en ontving van vele bekeerde Franken, aldaar woonachtig, goederen ten geschenke, waarvan ons verscheidene giftbrieven in de verzameling van MARTENE en DURAND bewaard zijn[1]. De geloofsprediker liet hij zijnen dood die goederen na aan het

(1) *Veter. Scriptt. et Monum. Hist. collectio, studio et op.* D.E. MARTENE et D.U. DURAND.

klooster *Epternach*, in *Luxemburg*, en dit zijn testament is mede nog voorhanden[1]. Hieruit leeren wij nu een aantal plaatsen kennen, in *Taxandrië* gelegen, en die wij thans, volgens de inlichtingen des Schr., grootstendeels in de provincie *N. Braband*, en wel in de meijerij van *'s Hertogenbosch*, terugvinden. Meesterlijk is dit alles door den Heer A. ontwikkeld, en te regt maakt hij daarbij op de omstandigheid opmerkzaam, dat de abdij van *Epternach* daarop hare regten nog tot op het tijdstip harer vernietiging, op het einde der vorige eeuw, heeft uitgeoefend; hetgene hij door voldoende bewijzen staaft. Jammer is het, dat MIRAEUS, die ons dit testament van WILLEBRORD bewaard heeft, zoo onnaauwkeurig is in de spelling der eigennamen, dat men somtijds moeite heeft die te herkennen, gelijk men uit eenige der bij hem voorkomende brieven zien kan, die KLUIT naderhand naar de oorspronkelijke heeft laten afdrukken. Aldus zien wij reeds, op het einde der zevende eeuw, een goed aantal dorpen, of, wat men door *villae* verstaan wil, in *N. Braband* aanwezig, en, behoudens de oudere taalvormen, reeds dezelfde namen voerende, onder welke zij nu nog bekend zijn. De tweede helft der achtste eeuw levert slechts eene enkele vermelding van dit landschap; doch in de negende en tiende ontbreekt het daaraan niet. Vele goederen werden in dien tijd aan de abdij van *Lauresham* of *Lorsch* geschonken, waarvan sommige brieven bestaan met bepaalde jaartallen. In eenen dezer wovdt zekere Graaf ANSFRIED genoemd, die tegelijk in *Taxandrië* en *Teisterband* gebied voerde; hetgene sommigen in de dwaling bragt, alsof beide landstreken of gouwen dezelfde waren. Te regt wordt zulks door den Schrijver, ook door anderen hierin voorgegaan, tegengesproken; doch de opgave in een dier diplomata: *Empele in pago Taxandria sive Teisterbanto*, bewijst nogtans, dat die ver verwijderde bezitters niet altijd met de juiste gelegenheid hunner goederen bekend waren, en men dus niet *onvoorwaardelijk* hunne berigten vertrouwen kan. Behalve in de *Laureshamsche* giftbrieven, wordt ook in andere oorkonden van eenige plaatsen in *Taxandrië* melding gemaakt; evenzoo in de elfde eeuw, voornamelijk ter gelegenheid, dat ANSFRIED de meeste zijner goederen aan de Utrechtsche kerk schonk, en waarschijnlijk de laatste Graaf van *Taxandrië* was; evenwel bleef die naam nog langer stand houden, en het laatste diploma, waarin de Schr. dien gemeld vond, was van den jare 1146; terwijl nu nog alleen

(1) MIRAEUS, *Cod. donat. piar. Op. dipl.*, I, p. 11-13.

het dorp *Tessenderlo*, bij *Diest*, de oude benaming der gouw bewaard heeft.

Ziehier dan kortelijk den gang dezer nasporingen aangewezen; wij willen er nog een paar opmerkingen bijvoegen. Het komt ons dan voor, dat de uitgestrektheid van *Taxandrië* niet altijd dezelfde geweest is; dat het vroeger zeer groot was; naderhand in kleinere gouwen, *pagi minores*, elk, of de meeste, door bijzondere Graven bestuurd, werd gesmaldeeld, en dat er ook nu en dan afzonderlijke gedeelten van afgescheurd zijn. Want de plaatsen, die ten tijde van den II. LAMBERTUS voorkomen, als daarin gelegen, worden afzonderlijk genoemd in de rijksverdeeling, door KAREL *den Kalen* en LODEWIJK *den Duitscher* in 870 aangegaan; de eerste toch verkreeg het Taxandrische graafschap *S. Servaas* (te *Maastricht*), en een gedeelte van *Luik;* LODEWIJK het andere gedeelte van *Luik* en *Epternach;* dus moeten toen de goederen dier abdij aan het graafschap onttrokken zijn, en dit laatste slechts een gedeelte der gouw bevat hebben, Waarschijnlijk heeft toen ook elk der beide Vorsten zijne bijzondere Graven aangesteld in het hem toegewezene gebied, en ANSFRIED, die over vijftien graafschappen het bewind voerde, zal, als Graaf van *Taxandrië*, slechts een gedeelte van dat landschap bestuurd hebben, hetwelk vroeger onder dien naam bekend was. Ook bezat hij levens het graafschap *Rien* (*Riensis Comit*). Zie HEDA, p. 93, en VAN MIERIS, *Charterb.*, I, 24.

Ten andere blijkt uit de opgegevene plaatsnamen, dat het volk, hetwelk, ten tijde van de stichting dier dorpen, *Taxandrië* bewoonde, schoon op Gallischen bodem levende, van Duitschen oorsprong was; en wanneer wij aan de verwarde en duistere opgaven van den *Anonymus Ravennas* geloof mogen slaan, moeten zij tot het Frankische bondgenootschap behoord hebben; hetgene trouwens ook daarom waarschijnlijk wordt, dewijl zelfs hunne noordelijke naburen, de Teisterbanders, daartoe gerekend moeten worden. Vergel. ook WAGENAAR, *Vad. Hist.*, I, 289.

Achter de verhandeling over het landschap *Taxandrië* volgt een; naar tijdsorde ingerigt, verslag van de oudheden, aldaar van tijd tot lijd ontdekt, waaronder als de belangrijkste genoemd moeten worden: een steen met Romeinsch opschrift, op het einde der 17de eeuw in het gehucht *Rummel*, bij *Michiels Gestel*, ontdekt; een nog belangrijker monument, kort daarna mede aldaar, opgegraven, beide onder anderen beschreven in VAN WIJNS *Historische Avondstonden*, I, 19, en een monument, in 1812 tusschen *Rijsbergen* en *Groot Zundert* opgedolven, hetgene door

de inwoners aan de *Dea Sandraudiga* was opgerigt, en, onzes wetens, het eenige gedenkstuk uit het Romeinsche tijdvak in dit land is, waarop een echt Duitsche naam gevonden wordt.

Tot besluit ontvangen wij nu nog twee onde brieven der twaalfde eeuw, waarvan de eerste een verdrag bevat tusschen den abt en den kloostervoogd van *S. Landelinus*, te *Crespin*, in *Henegouwen;* de andere, een diploma, is van den Roomschen Koning CONRAD III gegeven aan gemelde abdij, ten jare 1146, waarin voor het laatst van den *comitatus thessandricus* gewag gemaakt wordt. Beide zijn naar authentieke afschriften afgedrukt; evenwel twijfelen wij, of de afschrijver het eerste diploma goed afgeschreven heeft, want er zijn vele schrijffouten in. Het woord *p advocati* zouden wij *proadvocati* lezen, d.i. onderkloostervoogden, hoedanige rijke abdijen dikwijls hadden; het waren, zoo als men weet, gemeene edelen en dienstmannen, terwijl de kloostervoogd zelf een magtig heer was. Zie VAN SPAEN, *Inl. tot de Hist. van Gelderl.*, II, 27.

Zoo nemen wij van deze verhandeling afscheid, die wij met de grootste belangstelling gelezen hebben; wij wenschten, dat er meer dusdanige in het licht verschenen, en tevens, dat deze niet in de menigte genootschapsschriften begraven, maar tot algemeen nut afzonderlijk uitgegeven wierde; want zoodanige schriften brengen de wetenschap voorwaarts.

Nu volgen nog drie kleinere stukken: het eerste, van den Heer SMITS, bestaat in eenige oude stedelijke rekeningen van *Dordrecht*, waaruit wij bekend gemaakt worden: ‘Met een groot gedeelte van de hulp en (den) bijstand, welke FLORIS V aan den Hertog van *Braband* (JAN I) tegen den Graaf van *Gelder* (REINOUD I) verleend heeft,’ en welke tot toelichting strekken van dien vermaarden Limburgschen oorlog, die door den slag van *Woeringen*, in 1288, waar Hertog JAN zijne vijanden versloeg, beslist werd.

Hoezeer nu uit deze rekeningen wel eenige bijzonderheden van ondergeschikt belang opgehelderd worden, zien wij niet in, waarom het noodig was die in haar geheel te geven; de opgaaf der op de heervaarten verteerde hoenders, bokkings en kazen, der verbrande smeerkaarsen, enz., is toch zoo bijzonder gewigtig niet noch voor de geschiedenis van dien oorlog, noch voor die der toenmalige zeden. Hadde de Schr. liever daaruit de belangrijkste opgaven bij uittreksel medegedeeld, gelijk VAN WIJN uit de veel merkwaardiger grafelijke rekeningen gedaan heeft, wij zouden zijn geschrijf met dankbaarheid ontvangen hebben; want wij hebben liever *multum* dan *multa*.

Van meer belang is de brief van Prins WILLEM I, den 16^{den} Mei, 1572, aan zijne vrienden te *Dordrecht* geschreven, welken dezelfde Heer SMITS ons vervolgens aanbiedt. Deze brief strekte, om de Dordrechtenaren aan te moedigen, zich tegen de Spaansche dwingelandij te verzetten, en zich aan de zijde der vrijheidsgezinden te scharen. De Heer SMITS leert ons, in eene welgeschrevene inleiding, den toenmaligen stand van zaken kennen, en wijst op de oorzaken, die tot het schrijven van den door hem medegedeelden brief aanleiding gegeven hebben; meldt ons, hoe die in zijne handen gekomen is, en besluit zijne opgave met een kort levensberigt van de personen, aan welke dezelve geschreven is; al hetgene wij met genoegen gelezen hebben. Ook de brief is der uitgave waardig; maar daar hij niet eigenhandig is, rekenen wij het bijgevoegde facsimile overtollig; de naamteekening toch des Prinsen is genoeg bekend.

Ten slotte geeft de Heer AB UTRECHT DRESSELHUIS eenige aanteekeningen op den vroeger door de Maatschappij der Nederl. Letterkunde uitgegevenen *Wapen Martyn* van JACOB VAN MAERLANT, die zeer onbeduidend zijn, en, onzes inziens, wel achterwege hadden kunnen blijven.

Wij vertrouwen den lezer thans een voldoend verslag gegeven te hebben van hetgene men in dit deel van de werken der Leidsche Maatschappij aantreft; het bekend maken van gewigtige ongedrukte lettervruchten en historische monumenten van vroegeren tijd verdient toejuiching, wanneer dit met oordeel, en tevens naauwkeurig geschiedt; historische nasporingen over onderwerpen uit een schaars bekend tijdvak onzer geschiedenis, zoo grondig behandeld, als hier geschiedt, zijn eene aanwinst voor de wetenschap, en om die redenen mogen wij ook dit boekdeel aan ons letterkundig publiek aanbevelen. Voorts hopen wij, dat de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde op dezen weg zal voortgaan, en ons allengs de beste onzer oude dichters, die nog schier geheel onbekend zijn, en vele historische documenten, die, hetzij in archieven, hetzij bij bijzondere personen, schuilen, zal mededeelen, en dat meer dergelijke historische nasporingen hare werken zullen versieren.

Aanteekening op de Grondwet, door Mr. *J.R. Thorbecke*, Hoogleeraar te Leiden. Amsterdam, bij Johannes Müller. 1839. VIII, en 336 bl.

Voor ieder, die het wel meent niet zijn vaderland; die den nood beseft, waarin het verkeert, die de oogen niet sluit voor den afgrond, aan welks rand het waggelt, is het tegenwoordig oogenblik van het uiterste belang. *Ons zedelijk, ons constitutioneel te versterken, ja onoverwinnelijk te maken* (wij ontleenen deze woorden uit het voortreffelijke werk, waarop wij uwe aandacht vestigen), *dat hangt van ons af!* Wij voegen er bij: dat is pligt voor wie meer en hooger bedoelt, dan de vadzige slaap van het oogenblik; voor hem, die leeft en werkt voor een nageslacht, dat geroepen worden zal, om ons voor zijne vierschaar te dagen, en ligt ons veroordeelen, - neen, ons bespotten of vloeken zal voor de rampen, die wij wel voorzien, maar niet afgekeerd, niet tegengegaan, niet beteugeld hebben.

Het is niet vreemd, dat menige stem zich doet hooren, om de dierbaarste belangen des vaderlands te onderzoeken, en de aandacht te vestigen op de eischen en vorderingen des tijds. Ook wat zuiver wetenschappelijk in dit opzigt geschreven wordt, ja zelfs een bloot historisch onderzoek naar betwiste en belangrijke punten van staatsregt, is van het hoogste gewigt in onze dagen, vooral wanneer het in eenig verband staat met onze grondwettelijke hervorming. Reeds vroeger (D. III, p. 451 sqq.) kondigden wij met enkele woorden het voortreffelijke IETS *over de vroegere Staatsregelingen en de tegenwoordige Grondwet vun Nederland* aan. Een ander werkje, bij VAN KESTEREN in het licht gegeven, heeft, schoon minder grondig behandeld, echter aanspraak op onzen lof. Ook een lid der Staten-Generaal, van algemeen geroemde bekwaamheid, dacht gedachten en vroeg vragen over de Grondwet, en gaf die uit om redenen, welke gij in de *Voorrede* van dat werkje lezen kunt; een stuk (de *Voorrede* namelijk), dat echter niet door logische juistheid uitmunt. Het boekje zelf is niettemin belangrijk, vooral omdat de slotsom van alles op eene stelling nederkomt, die wij betreuren, daar zij den kanker van onzen maatschappelijken toestand aanduidt; eene stelling, die alle gevoel voor waarheid, regt en zedelijkheid vernietigt; eene stelling, die te meer betreurenswaardig is, omdat zij waarheid, - voor ons vaderland vooral, niets dan waarheid bevat; de harde waarheid: *dat alles zich in eene geldquaestie oplost!*

Het schijnt hier te lande bij sommigen systeem te zijn (zoo

dit woord of liever deze zaak bij hen bekend is), om, terwijl men vreemden invloed en vreemde instellingen met kinderachtigen schrik wil te keer gaan, zich van vreemde pennen ter verdediging of ter verbreiding van geliefkoosde theoriën te bedienen. LIBRY BAGNANO, - maar hij ruste in vrede! - DURAND, - Jonkheer Don ANTONIO LOPEZ SUASSO (ZUASO) DIAZ DE FONSECA, M.R.S.L., - en wie al meer? Thans heeft men (zoo gij het gelooven wilt; want er is *veel* geloof toe noodig) eene nieuwe antiquiteit, eenen Franschen *ci-devant député*, weten op te schommelen, om brieven aan eenen Hollandschen regtsgeleerde te schrijven; - brieven, waarbij men alleen in twijfel staat, of men over de blijkbare domheden lagehen, dan over de ongerijmdheden zich ergeren zal.

Maar de Lezers van *den Gids* vergen mij niet, om hen langer met de litteratuur der Grondwetverandering te vervelen. Het boekje van eenen ouden braven Oranjeklant, bij BALLOT te *Deventer* uitgegeven, is meer scherpe kritiek van het bestaande, dan grondige poging tot herstel. De afzonderlijke brochures en dagbladsartikelen van de Heeren DONKER CURTIUS, ROEST VAN LIMBURG en anderen, willen wij als bekend vooronderstellen; en wij koesteren te veel eerbied voor uwen smaak; wij vermoeden bij u te veel *echte* vaderlandsliefde, om uwe ooren te kwellen met eene herinnering van sommige artikelen in sommige bladen, al ontleenen zij hunnen oorsprong aan doorluchtige Erfridders van *wijlen* het Heilige Roomsche Rijk.

Maar wij komen tot het boek van Prof. THORBECKE. Verwacht geene ontleding, veelmin eene beoordeeling van een werk, evenzeer uitstekend door veelzijdige geleerdheid, wetenschappelijk onderzoek en praktisch nut. Wij zullen slechts de aandacht nogmaals vestigen op een geschrift, dat in ieders handen behoort te zijn; slechts het doel pogen op te geven, dat de voortreffelijke en onafhankelijke Geleerde zich voorstelde met de mededeeling dezer vrucht van veeljarig nadenken en studie. Is dit noodig? Welligt, om den verkeerden indruk tegen te gaan, dien men in sommige dagbladen u heeft gepoogd in te boezemen, door lof toe te zwaaijen aan een werk, dat zij slechts konden prijzen, om u te bedriegen, of omdat zij des Hoogleeraars doel in hunne onnoozelheid niet begrepen.

En wat is dat doel? Het is tweeledig: vooreerst *het geven van eenen Commentarius op de Grondwet*, en ten tweede eene handleiding tot de *herziening, waarvan de noodzakelijkheid sedert lang kon worden bevroed*.

Te regt merkt de Schrijver op, dat geene der latere Grondwetten behoorlijk gecommentariëerd, dat is, op die wijze verklaard

is, als gewoonlijk bij de explicatie van een wetboek geschiedt. Hetgene de Heer T. geeft, is dus geen *cursus* van staatsregt, geen werk, waarin beginselen nagespoord, getoetst, ontwikkeld worden; - maar het is eene doorloopende verklaring der afzonderlijke artikelen; eene verklaring, die men grammatisch-historisch zou kunnen noemen, doch waarin tevens het historisch element verreweg hoven drijft. Dit is dan ook een natuurlijk gevolg van de zeer juiste opmerking, dat de *Grondwet* van 18l5 niet *uno ictu* ontstaan, maar *het gemeenschappelijk werk der tijden* is, *die ons land sedert den val der Republiek beleefde*. De beginselen, in dat onrustige tijdperk ontstaan, waren dan ook te diep in den geest der natie ingedrongen, of laat ons liever zeggen, waren te zeer de uitdrukking van de zich allengs ontwikkelende behoeften der volken, dan dat aan algeheelen terugkeer kon worden gedacht. De revolutie te willen wegdenken, zoo als LODEWIJK XVIII trachtte te doen, is eene poging, die slechts eenen glimlach van bespotting kan opwekken - een denkbeeld inderdaad, en niets meer. Wat men hier te lande poogde te verrigten, was eigenlijk meer de nieuwere begrippen met oude namen te vereenigen; want in waarheid, het verschil tusschen onze Staten-Provinciaal en de oude magtige Staten van *Holland*, of het onderscheid tusschen onze stedelijke regeringen en die diepgewortelde, doch daardoor juist krachtvolle Aristocratie (welke slechts door het talent van eenen VAN LENNEP kon worden verdedigd), is even onmetelijk als de omvang der Nederlandsche Staatsschuld. Doch keeren wij tot ons onderwerp terug. De *Grondwet* dan moet vooral historisch worden verklaard, omdat zij voor een groot gedeelte uit de vroegere *Staatsregelingen* van 1798, 1801, 1805 en 1806 is ontleend, of daarop berust. Het zijn dan ook vooral die stukken, welke den Schrijver bij zijne historische verklaring ter dienste staan, en waarvan de overeenstemmende plaatsen meestal aan den voet der bladzijden geheel worden afgedrukt. Ook Fransche, Engelsche en Duitsche Constitutiën en wetten worden meermalen ter verklaring en vergelijking bijgebragt. Wil men een voorbeeld van het belang dezer *grammatisch-historische* beschouwing, wij verwijzen naar de voortreffelijke verklaring van het bekende art. 60 der *Grondwet* (p. 71-80), over welks beteekenis, na het daar gezegde, thans wel in gezonde hersenen geen twijfel meer zal bestaan.

Wij behoeven na het gezegde wel niet stil te staan bij de blijvende wetenschappelijke waarde van dezen voortreffelijken arbeid. Maar wij zeiden het reeds: die arbeid had ook nog een

ander, meer tijdelijk (wij zeggen gerust: in dit oogenblik meer belangrijk) doel. Prof. THORBECKE schreef met het oog op de herziening der Grondwet. Schoon de Hoogleeraar, volgens zijne gewoonte, meer aanstipt, meer opmerkt, meer vraagt, dan wel ontwikkelt, is het echter duidelijk, dat zijne Commentarie tevens strekken moest, om het gebrekkige onzer grondwetgeving, zoo wat inhoud als redactie betreft, te doen in het oog vallen. Wij willen de *Voorrede* niet uitschrijven, maar mogen en moeten op de lezing aandringen. In die enkele bladzijden ligt een rijkdom van heldere inzigten, onbekrompene denkbeelden, gezond verstand!

De Grondwet moet eene nationale kracht worden. Voortreffelijke woorden! Maar hoe zal zij het worden, wanneer men slechts uitdooft en stil staat, in plaats van op te wakkeren en voort te gaan? Of meent men, dat onze tegenwoordige constitutie genoeg bevat? O ware het zoo! En het zou welligt zoo kunnen zijn, zoo niet ook hier de doode letter den geest had verdrongen. Het is waar, men heeft de letter dier *Grondwet* in het bespottelijke mageleefd. Men heeft *om* de *Grondwet* aan *Drenthe* een geregtshof geschonken, en in het afgeloopene jaar eene tienjarige begrooting ingediend! Maar heeft de *Grondwet* kunnen beletten, dat er inlegeringen en inkwartieringen bij de burgers plaats vonden? Heeft de *Grondwet* kunnen beletten, dat door een kunstig zamenweefsel 's lands financiën aan de grondwettige contrôle werden onttrokken? Heeft de *Grondwet* kunnen beletten, dat men vreemdelingen, die zich veilig waanden onder hare bescherming, over de grenzen zette of uitleverde? Heeft de *Grondwet* het kwistig gebruik kunnen tegengaan, van het regt van gratie, van het regt van dispensatie gemaakt, hetwelk men onlangs door geen ander middel wist te verdedigen, dan door de loffelijke gewoonte van Z.M., om des morgens vroegtijdig op te staan? Heeft eindelijk (want wij maken een einde aan onze vragen), heeft de Grondwet de vestiging kunnen beletten van een voor regt en vrijheid doodelijk conflictensysteem?

Wij beweren hier niet eens verkrachting van stellige voorschriften. *Elke ketter hoeft zijne letter:* ook in het staatsregt gunnen wij het spreekwoord deszelfs plaats. Maar indien men door wanstaltige explicatiën (ik geef toe: zij zijn te goeder trouw) den geest aan de letter opoffert, is het dan niet noodig ook de letter zoo in te rigten, dat de geest er niet aan opgeofferd worden kan? En in waarheid, wat al theorieën heeft men verkondigd? Is men niet in onze dagen zoo ver gekomen, om den Ko-

ning tot eenen volstrekten alleenheerscher te vervormen in alles, waar de Grondwet die magt niet uitdrukkelijk omschrijft? Heeft men de koloniën niet tot domeinen der kroon willen vernederen? Hebben sommigen van eene onafhankelijke en edele vertegen woordiging niet de goedkeuring van verteerde millioenen begeerd, om eenen minister genoegen (*pleizier*) te doen? Het is waar, en men verlieze dit niet uit het oog! de *Grondwet* van 1814 en die van 1815 werd nog onder het geklank der wapenen, in den roes der overwinning, bij de ongeveinsde vreugde over den terugkeer der NASSAU'S, vervaardigd. Zij berustte te veel op een systema van vertrouwen. Men bekreunde zich weinig over schriftelijke bepalingen. Het was meer het huis van ORANJE, waarop de verwachting gevestigd was, dan op de geschrevene waarborgen van den staatsvorm. Doch dit is de bedoeling eener Grondwet niet. De wittebroodsweken duren niet lang - de tijd gaat spoedig voorbij, waarin de speelman op het dak zit. Zes en twintig jaren hebben ons getoond, dat, hoe groot de persoonlijke gehechtheid aan een Vorstenhuis ook zij, de tijd de betrekkingen kan veranderen, en andere waarborgen dan de indrukken van het oogenblik vorderen. Personen veranderen, beginselen blijven. De behoefte aan verandering wordt door iederen onbevooroordeelde gevoeld. De ultraliberale, zoowel als de ultramonarchale partij - de *Arnhemsche Courant* en de *Nederlandsche Stemmen*, komen daarin overeen. En de hoofdontwerper der *Grondwet* van 1814 en 1815, de edele Graaf VAN HOGENDORP zelf, erkende in en na 1830 meer dan iemand, het gebrekkige onzer staatsregeling. De ondervinding heeft geleerd, wat ons ontbreekt. Zij heeft de dwaalwegen geopenbaard, of liever den afgrond ontdekt, waarin het tot dusverre gevolgde systema zou voeren.

Het tot dusverre gevolgde systema! want ik noem het een systema, wanneer men stelselmatig besloten is *geene* beginselen te volgen. Het systema, dat men hier naleefde, was dat van stilstand, - van niets doen, - van slapen. Men miskende daarbij den geest der eeuw, de roeping der volken, de bestemming der natiën, die vooruitgang, werkzaamheid, leven vordert. Men sloeg den gulden stelregel, het *laissez faire*, waar men dien hadde moeten volgen (bij handel en nijverheid), in den wind; men paste hem toe, waar hij den volksgeest moest verdooven. Men vreesde zijne eigene schim; vreesde te handelen, waar men handelen moest. Men zorgde voor het oogenblik, en liet, wat verandering behoefde, in *statu quo! Après moi le déluge*, was het opschrift van ons *staatsgebouw*! *Over de zaak te denken; - te zien, of zij reeds rijp is voor eene behandeling;* - in *aandachtige overweging te*

houden: zietdaar de dagelijksche uitdrukkingen uit ons staatkundig woordenboek. Of wilt gij er eene uit de laatste tijden, die ons geheele systema karakteriseert: '*Men is voornemens* OVERDWEGINGEN AAN TE LEGGEN!' Gedrogtelijke uitdrukking, even onhollandsch, even anti-nationaal, even bespottelijk, als het denkbleeld, dat zij voorstellen moet!

Maar is het thans de tijd? *Om het oogenblik te verzuimen, staat er veel op het spel*. Merkwaardige woorden, die wij in de *Voorrede* lezen. Hier geldt het *nu of nimmer*. Het is waarheid: geene hernieuwde en verbeterde staatsregeling kan ons redden; maar er is iets, dat, onder den zegen des Hemels, ons redden kan:

- quid leges sine moribus
Vunue preficiunt!

De publieke geest der natie (*de mores*) moet aangewakkerd, moet hersteld, moet levendig worden. Dit is de behoefte van het oogenblik, de behoefte van Nederland. Dit is, wat de Hoogleeraar zegt, wanneer hij beweert, *dat de Grondwet geen* LOUTERE VORM *mag zijn, maar eene nationale kracht moet worden*. Daartoe moet de verbetering van ons staatswezen leiden! Dat moet beoogd worden. Dat kan bereikt worden, *welligt* ook zonder directe verkiezingen. En juist dat wordt miskend, juist die geest wordt uitgedoofd. *De geschiedenis bewees, dat de steun van elken troon, dat de klem van elke regering, alleen in den* PUBLIEKEN GEEST *der natie berust!* Heerlijke woorden van den edelen en braven VAN NES, maar droevige getuigen, hoe donker het met den *publieken* (welligt ook met den *privaten*) geest van velen in ons vaderland nog onlangs gesteld was; want de man, die deze woorden schreef, werd, door welken invloed dan ook, genoodzaakt tot het afgezonderd leven terug te keeren, OMDAT hij *publieken* geest bezat. Neen, geven wij niet toe aan dwaze vooroordeelen; - verachten wij geene waarbeden, omdat ook de Belgen ze erkennen; - vergeten wij niet, dat volkshaat ons tot verachting hunner beginselen, meer dan strijd tegen hunne beginselen ons tot volkshaat dreef!

Maar wij keeren nogmaals tot des Hoogleeraars stelling terug: *Men moet werken, terwijl het dag is, en wij hebben tot eene Grondwetgeving nooit een' beteren gehad*. En waarom toch zich tegen verbeteringen aangekant? Of vreest men eenen strijd over beginselen en begrippen? Maar juist die strijd bestaat, en moet bestaan, waar zich *publieke geest* zal ontwikkelen. De menschen, en evenzeer de natiën, zijn niet bestemd om te rusten. Werken en strijden is beider bestemming op aarde. Strijd, nederlaag en overwinning! zietdaar, wat de geschiedenis ons op iedere bladzijde vertoont -

maar zij tont tevens, dat de grootste ontwikkeling, de hoogste bloei daarmede gepaard gaat, indien slechts *vreemde* invloed wordt geweerd. Ziet op *Engeland!* Waar werd meer om beginselen van vrijheid, van handel, van godsdienst gestreden? Maar waar was de geest der natie krachtiger dan daar? Waar toonde men meer belangstelling in de dierbaarste belangen van Vaderland en menschheid? Wat volk kon krachtiger houding tegen den buitenlandschen vijand aannemen, dan juist dat zelfde *Engeland*, dik wijls in de oogenblikken der grootste inwendige spanning? En *Frankrijk?* Wij mogen de revolutie misbillijken, verachten, verfoeijen; maar wij kunnen de stelling niet omverstooten, dat het verdeelde, het uitgeputte, het met burgerbloed besmette land, in staat was roemvol geheel *Europa* te wederstaan, slechts magtig door den ontwaakten geest der natie. Doch wij behoeven het oog niet verre te wenden. Wij keeren tot ons Vaderland terug, ons Vaderland, eenmaal het meest vrijzinnige, welligt meest revolutionnaire land van *Europa*. Toen inwendig de strijd over de hoogste waarheden de harten verwijderde en vaneenscheurde; toen de wederzijdsche vervolgingen van Remonstranten en Contraremonstranten den Staat beroerden; toen het bloed van OLDENDARNEVELD toonde, hoeverre de hitte der partijen geklommen was, en de staatkundige toestand des lands tot op den predikstoel toe werd behandeld: - of toen later de twisten der Staats- en Oranjepartij op nieuw de gemoederen in vuur en vlam zetteden; - in die zelfde oogenblikken openbaarde zich de kracht der natie het meest, en nam het geringe *Nederland* eene eerste plaats onder de Europesche Staten, wier vereenigde magt het wederstond, omdat het sterk was door den zich ontwikkelenden geest eener bevolking, niet onverschillig voor de hoogste belangen des Vaderlands!

Het is ons doel niet, ja verre zij het van ons, die tijden terug te wenschen, of de revolutie in onze bescherming te nemen. Zoo iemand, wij koesteren eerbied voor het huis van ORANJE; - zoo iemand, wij waarderen de weldaden door dat Huis, vooral door den in WILLEM III uitgestorven' tak, aan het Vaderland bewezen; - zoo iemand, wij voeden den wensch, dat het thans regerende Stamhuis eenmaal worden moge, wat die uitgestorven tak voor ons was: - wij hebben slechts het bewijs willen leveren, dat strijd over beginsels behoefte en weldaad is; - wij hebben *a fortiori* slechts willen betoogen, dat zelfs bij groote schokken de natie bloeijen en magtig worden kan; - wij hebben slechts willen aantoonen, van hoeveel belang het is den publieken geest te voeden, aan te kweeken, te leiden, om dien te

doen worden, wat hij wezen moet, en te verhoeden, dat hij in revolutie *ontaarde*.

Wij keeren van onzen uitweg terug. Het belang der zaak moge dien regtvaardigen. Het bijzonder doel van Prof. T. gelooven wij thans genoeg te hebben aangewezen. Zijn werk moest den grond bevatten, waarop zijne denkbeelden over de aanstaande wijzigingen in de *Grondwet* zouden berusten Aanvankelijk waren wij voornemens des Hoogleeraars gedachten over die wijzigingen, naar aanleiding dezer *Aanteekening*, te ontwikkelen; doch juist op dit oogenblik verschijnt de PROEVE *van herziening der Grondwet*, door den achtingwaardigen Schrijver zelven (bedriegen wij ons niet) bearbeid. Wat kunnen wij thans meer en beter doen, dan naar dat voortreffelijk opstel te verwijzen?

Wij mogen echter van dit onderwerp nog niet geheel afstappen. Er is sedert de verschijning der *Aanteekening* veel, zeer veel gebeurd. De natie is *begonnen* te ontwaken. De vertegenwoordiging is *begonnen* zich te doen gelden. De publieke geest *begint* zich weder te ontwikkelen. Zal het blijven bij een begin? Wij weten het niet. Welligt heeft ook dit werk er toe bijgedragen, om *impulsie* aan den slaapzieken geest van het *oude* (zij het niet *verouderde*) *Holland* te geven. Maar er heeft tevens teleurstelling, bittere teleurstelling plaats gehad. Er zijn (bij wijze van nieuwjaarsgeschenk, zoo als het ergens is voorgesteld) met echt Hollandsche zuinigheid vijf ontwerpen voorgedragen tot wijziging der *Grondwet*, met Inleidingen voorzien, met eene toelichtende Memorie verrijkt, waarbij men, indien zij aangenomen worden, verklaren zal, dat er dringende noodzakelijkheid bestaat, om de *Belgische* gewesten niet meer onder de Nederlandsche provincien te tellen; waarbij men, indien zij zonder andere wijzigingen doorgaan, aan de natie drie nieuwe vertegenwoordigers *cadeau* doet, terwijl men (welligt uit erkentenis daarvoor) Z.M. een jaarlijksch inkomen van ƒ2,400,000 laat behouden.

Maar neen! de zaak is te ernstig, te heilig voor wien het vaderland dierbaar is. Nog is het tijd tot werken: - ongelukkig, wie den geest der natie verstikken, de behoefte des tijds miskennen wil! Het verschiet, wij ontveinzen het niet, is donker. Wij gaan blindelings eene onbekende toekomst te gemoet; - wij snellen ongewapend in het gevaar; - wij sluimeren aan den rand van eenen afgrond. Maar wij wanhopen nog niet geheel. De op dit oogenblik weder geopende zitting der Staten-Generaal heeft ons doen zien, dat er nog *publieke geest* in *Nederland* leeft!

De Schuld van den Staat, als aanwinst van het nationaal vermogen. Uit den tegenwoordigen staat van Engeland toegelicht. Met vergelijkende statistieke Tabellen. In Commissie. Bij A.J. van Weelden, te 's Gravenhage. 1839.

> ‘Wat doet toch niet de verschillende wijze van zien?’
> *Staatsschuld, Nationaal Vermogen*, bl. 58.

Wanneer iemand, die zich voordeed als der zake kundig, u, waarde Lezer! op de vraag: welken weg gij moest inslaan, om een vermogend man te worden, antwoordde: *Maak vele schulden; put het crediet, dat men u schenkt, uit, en gij zult rijk zijn, want elke nieuwe schuld is eene vermeerdering van uw vermogen;* zoudt gij dan niet bedenkelijk het hoofd schudden? Zoudt gij dan niet vreezen voor het gezonde verstand van uwen raadsman? Ik zou met u van oordeel zijn, dat zoodanige raad onzin was, en dat de geheele redenering op eene *contradictio in terminis* nederkwam. En echter zijn er, die zoodanige stellingen durven aanprijzen, niet alleen aan bijzondere personen, aan individuën, maar aan de volken: aan hen, die regeren, en aan hen, die geregeerd worden; - aan de eersten, om op den weg der verkwisting de volken tot rijkdom te leiden; aan de laatsten, om te leeren genoegen te nemen met elke vermeerdering van schuld of van belasting, als noodzakelijk tot hunne welvaart. Het is waar, men zet op den voorgrond, dat te dezen opzigte een volk iets geheel anders is, dan een individu; men beweert, dat daarop niet van toepassing zijn kan, wat omtrent elken mensch, afgescheiden genomen, geldt; maar dat deze onderscheiding onjuist en van geene waarde is, zal wel nader blijken. Er zijn er, die op wetenschappelijke gronden (zoo het heet) u en mij willen diets maken, dat de schuld van den Staat eene aanwinst is van het nationaal vermogen; die voorgeven, dat zoodanige stelling noodwendig uit de beschouwing van daadzaken voortvloeit; die dergelijke beginselen uit den tegenwoordigen staat van *Engeland* willen toelichten, en daartoe bij hun wetenschappelijk werk, geheel berustende op hetgene hunne oogen gezien, hunne handen getast hebben, vergelijkende statistieke Tabellen voegen. Het is waar, sommigen van hen, die deze leer prediken, verzwijgen (waarschijnlijk voorzigtigheidshalve) hunnen naam. Om welke reden? Die

reden is moeijelijk anders dan bij gissing op te geven. Zoo zou men b.v. kunnen gissen, dat die anonymi niet voor hunne huishoudkundige beginselen willen uitkomen, uit vrees voor leveranciers als anderzins, die, naar wij vooronderstellen, weinig gediend zouden zijn met de toepassing der theorie van rijk worden, door schulden te maken, zonder voornemen, om ze ooit af te lossen. Maar ik wil mij met gissingen, die toch meestal slechts op lossen grond staan, niet verder inlaten; evenmin zal ik mij met de vraag bezig houden, of dergelijke geschriften ook tot het bereiken van andere oogmerken moeten dienstbaar zijn, minder edel dan het zoeken naar waarheid, dat hoogste doel van elk wetenschappelijk onderzoek; minder verheven dan voorlichting van hen, aan wie men ze door grootere wetenschappelijke vorming, door gedurige en naauwgezette studiën, door talenten of door zamenloopende omstandigheden, geven kan. Ik wil mij niet inlaten met alle bijkwestiën; ik wil mij blootelijk bepalen bij hetgene, waartoe ik mij geroepen gevoel, en eenen aanvang makende met mijne taak, kondig ik u, waarde Lezer! aan, dat er in den jare 1839 een bocksken is uitgekomen, ten titel voerende: '*De schuld van den Staat, als aanwinst van het nationaal vermogen. Uit den tegenwoordigen staat van Engeland toegelicht. Met statistieke Tabellen*.'

Het valt zekerlijk moeijelijk te gelooven, dat dergelijke werken in de negentiende eeuw het licht zien; in de eeuw, hij voorkeur beschouwd als de eeuw van beschaving en vooruitgang, nadat SMITH, SAY en zoo vele waarlijk groote mannen, op hun voetspoor, niet opgehouden hebben de menschen, maar bovenal de volken, voor de verkwisting te waarschuwen; te waarschuwen met al den ernst, welken de innige overtuiging te weeg brengt, gesproten uit eene wezenlijk wetenschappelijke leiding, uit onafgebrokene studiën, uit een naauwgezet onderzoek en eene juiste beoordeeling van feiten. - Het is toch een algemeen aangenomen beginsel, dat spaarzaamheid rijk, verkwisting arm maakt. Wij willen het erkennen, zoodanig gevoelen is ons van onze jeugd af ingeprent. Wij zijn er mede groot geworden; want reeds op de eerste scholen, die wij bezochten, werd ons geleerd, dat de vroegere bloei van *Holland* voor een goed deel aan eene betamelijke spaarzaamheid der Hollanders moest toegeschreven worden. Dáár reeds werd ons geleerd die spaarzaamheid als eene goede hoedanigheid in hen te waarderen. Deze denkwijze is ons steeds eigen geweest, omdat zij zoo geheel op het gezonde verstand berust; zij is later in eene innige overtuiging bij ons overgegaan. Ja,

wij verheugen er ons over, dat wij ook, na de lezing van het aangekondigde werkje, de stelling hebben vastgehouden, dat verkwisting noch voor den Staat, noch voor eenig onderdeel van denzelven, heilzaam of nuttig zijn kan.

Wij bezigen hier het woord *verkwisting*, omdat, wanneer het waar is, dat de schuld van den Staat eene aanwinst is van het nationaal vermogen, het voor eene regering pligt wordt, links en regts uit te geven, met andere woorden, te verkwisten, om het nationaal vermogen te vermeerderen. In die vooronderstelling voortgaande, kan men zeggen, dat verkwisting in *Europa* niet noodig is, omdat alle Staten ruimschoots gezegend zijn met schuld, dus met aanwinst van nationaal vermogen. Ik zal niet beoordeelen, of daar gebruik of misbruik wordt gemaakt van de magt, aan regeringen toegekend; of men slechts zooveel verteert, als men behoeft, dan of men verkwist? Maar in een land als de Vereenigde Staten in *Noord-Amerika*, waar alle schulden zijn afgedaan, dáár moet men dan toch verkwisten, omdat men voor gebruik niet noodig heeft schulden te maken, en deze toch, beschouwd als aanwinst van het nationaal vermogen, wenschelijk zijn. Welnu, aangenomen voor een oogenblik, maar ook niets langer, dat de schuld als aanwinst te beschouwen zij, dan vragen wij: moet men dan maar van jaar tot jaar nieuwe schulden maken? Moet men slechts voortgaan op dien weg? Wil men zich zelven gelijk blijven, zoo moet men antwoorden: ja; want wanneer eene schuld van ƒ100,000 eene aanwinst is van ƒ100,000, dan is eene schuld van ƒ1,000,000 eene tienmaal grootere, en eene van ƒ100,000,000,000 eene milioenmaal grootere aanwinst. Maar waar komt men dan eindelijk? Ja, eindelijk moet het ophouden: dit is te duidelijk, dan dat men het zou kunnen ontkennen; kon anders de mogelijkheid, zoo als men zegt, door de mazen kruipen, men zou het welligt doen. Het is zoo: men kan niet altijd zoo voortgaan; en hieruit blijkt reeds, dat het onwaar is, dat men de schuld als eene aanwinst van nationaal vermogen moet beschouwen. Eens moet men ophouden, dit erkent men; er is eene zekere hoogte, welke de schuld niet mag overschrijden, zal zij aanwinst blijven; maar nog grooter wordende, kan zij schadelijk zijn. Op dit oogenblik echter is zij nog niet op de hoogte, en wanneer morgen de schuld vergroot wordt, za zij die morgen evenmin bereikt hebben, noch overmorgen, noch de toekomende week, bij elke eventuële vermeerdering; in één woord: wij zijn er nog verre van verwijderd; wij kunnen op die verzekering nog gerust insluimeren; wij hebben

ons niet te bekommeren met hetgene nog zoo geheel in de toekomst ligt. Maar ik vraag op mijne beurt: Is het niet eigendunkelijk, is het niet waanwijsheid te bepalen, tot welke hoogte de schuld opgevoerd mag worden, om aanwinst, om nuttig te blijven? Wie kan dit? En wanneer gij eenmaal schulden bij schulden hebt opgehoopt, en de nijverheid uit haren natuurlijken loop hebt verdrongen, wie onder u, predikers van dergelijke stellingen! zal dan zeggen: '*Thus far shalt thou go, but uno farther?*'

Wee u, zoo het door u aangewezene spoor gevolgd wordt, want het is de weg des verderfs; tallooze rampen zullen de gevolgen zijn van het in praktijk brengen van uwe beginselen; hoe zwaar zal dan uwe verantwoording zijn! Ook tot u zullen de volken zeggen: '*Vile sycophants! did you think we were the dupes of your base lies!*' Dan genoeg hiervan; het is mij niet te doen, om eenen rijken voorraad voor mijne klemredenen te vergaderen, of bloemen van welsprekenheid te plukken (zoo het mij mogelijk was ooit welsprekend te zijn), gelijk de Schrijver met eenigen wrevel zijnen tegenstanders te laste legt. Gaan wij tot de zaak zelve over.

De Schrijver begint, met op bl. 2 te zeggen, dat voor hen, die zich gewend hebben, om hunne kennis met de in zwang geraakte spreekwijzen te stofferen, zonder in het wezen der zaken in te dringen, zijne stelling, dat de schuld van den Staat, of, zoo men spreekt, de *nationale schuld*, eene aanwinst kan zijn voor het nationaal vermogen, evenzeer wonderspreukig, is als het stilstaan der zonne. Wij wenschen allen, tegen wie die uitval gerigt is, met deze hulde aan hun gezond verstand geluk; want evenzeer als wij aan den gezonden toestand hunner hersenen zouden wanhopen, wanneer zij het stilstaan der zon niet als een wonder beschouwden, evenzeer zouden wij het doen, wanneer zij de stelling des Schrijvers voor goede munt opnamen. Wij weten niet, althans wij durven niet beslissen, of wij tot het geringe getal der uitverkorenen behooren, die in het wezen der zaak zijn ingedrongen; maar wij zijn echter overtuigd, de sophisterij, die hier gepredikt wordt, te hebben doorzien, en het is ons doel de waarheid boven de schijnwaarheid zoo mogelijk te doen uitblinken.

Op bl. 3 en 11 zegt de Schrijver, dat de benaming: *nationale schuld*, eene misnoeming of spraakkunstige ongepastheid (*a misnomer*) is (in het voorbijgaan zij gezegd, dat *misnoeming* een gehollandiseerd Engelsch woord, in onze taal onbekend, anders

gezegd, eene Hollandsch spraakkunstige ongepastheid is); want (dus redeneert hij) de *publieke schuld* is niet voor rekening genomen van de (een- of meerhoofdige) bewindhebbende magt, *die op zich zelve het hoofd zoude zijn zonder het ligchaam;* even weinig is daarvoor verbonden het algemeene bedrag van de bezittingen der gezamenlijke landgenooten of der natie, die het *hoofdelooze ligchaam* zijn zou. De schuld is alleen voor rekening en ten laste van den *Staat*, d.i. van de maatschappij, beschouwd in hare eenheid van opper- en grondmagt (*hoofd en ligchaam*), zoodanig als zij, in de staatsbetrekkingen met het buitenland, zich als *mogendheid* vertoont. Wij voor ons kunnen de benaming van nationale schuld niet afkeuren; wat toch beteekenen deze woorden? Zij beteekenen eene schuld, aangegaan door de natie, d.i. het geheele volk, namelijk het regerende en het geregeerde gedeelte te zamen, ten bezware van hetgene ten algemeenen nutte door de gezamenlijke *individus* wordt afgezonderd, om te voorzien in de behoeften van den Staat.

Op bl. 6 en volg. wordt het vermogen van den Staat gezegd te bestaan uit bezittingen of kapitalen; maar voornamelijk uit de middelen of belastingen, welke hoofdzakelijk uit de inkomsten der ingezetenen moeten worden opgebragt. '*Het ligt derhalve in den aart der zaak*,' zegt de Schrijver, '*dat de* STAAT *niet gelijk de particulier, zijne uitgaven naar zijne middelen, maar in tegendeel* ZIJNE MIDDELEN NAAR ZIJNE BENOODIGDE UITGAVEN *regelt, en gevolgelijk niet kan gezegd worden* ARMER *te zijn wanneer hij meer, of rijker wanneer hij minder uitgaven heeft te doen*.' In het voorbijgaan zij hier aangemerkt, dat hier eene verwarring in de redenering des S. is. De Staat, als mogendheid, kan in zoodanig geval misschien niet gezegd worden armer of rijker te zijn, wanneer hij meerdere of mindere uitgaven heeft te doen; maan dat is hier de vraag niet; hier moest sprake zijn van het nationaal vermogen, bestaande uit al de bezittingen niet alleen van den Staat, maar van al de leden des volks gezamenlijk; en wij houden het voor eene onwedersprekelijke waarheid, dat dit vermogen zeer zeker vermindert bij eene grootere *improductieve consumtie*, (hetzelfde als grootere uitgaven), en daarentegen vermeerderen kan door spaarzaamheid in de huishouding van den Staat. Verder wordt beweerd, dat het onderscheid tusschen het vermogen van den Staat en dat van den particulier daarin gevonden wordt, dat het eerste bestaat uit inkomsten, het tweede uit huizen, publieke effecten, landerijen, enz,; *dat de gezamenlijke krachten van geld of geldswaarden* van de massa der ingezete-

nen *het nationaal vermogen uitmaken;* dat dit vermogen niet vermindert, mits de opbrengsten of inkomsten slechts op dezelfde hoogte blijven. '*Een onmiddellijk gevolg hiervan is* (zie bl. 12) *dat het bedrag van het uit de* NATIONALE INKOMSTEN *voor den Staat beschikbaar gestelde gedeelte om de middelen tot bestrijding der Staatsuitgaven te vinden, hetzij dan tot bezoldiging der ambtenaren, bekostiging van de land- en zeemagt enz. of* RENTERETALING *voor de staatsschuld, het* NATIONAAL VERMOGEN NIET VERMINDERT.' Het vermindert ook daarom niet, omdat het voor den Staat beschikbare gedeelte der nationale inkomsten door de staatsuitgaven weder in de massa der nationale inkomsten zelve terugvloeit; maar dan, wanneer in buitengewone omstandigheden de heffing der middelen, tot bestrijding der benoodigde staatsuitgaven, het uiterst beschikbare bedrag van de inkomsten zou moeten te boven gaan; wanneer de schatpligtigen hunne bezittingen zouden moeten aanspreken, dan gaat men over tot geldleeningen, en deze vermeerderen het nationaal vermogen. Want niet alleen zullen die sommen slechts tijdelijk aan het nationaal vermogen onttrokken zijn; maar zij zullen ook eerlang, door die terugvloeijing in de nationale inkomsten, en gedurige herhaling van dergelijke virerende werking bij elke vernieuwde leening, noodzakelijkerwijze zich oplossen in eene nieuwe kapitalisatie van bezittingen of geldkrachten, en derhalve ook in het nationaal *vermogen* terugkeeren, hetwelk alsdan DAARENBOVEN de uit het bezit der EFFECTEN geborene geldkrachten verkregen zal hebben; welke vermeerdering van geldkrachten zoo zeer tot bevordering der *algemeene welvaart* zal kunnen strekken; waardoor een zooveel ruimer bedrag der algemeene *inkomsten* voor den Staat *beschikbaar* wordt - dat alsdan het hooge bedrag van het voor de interessen der staatsschuld te heffen gedeelte der *belastingen* slechts een ingebeeld bezwaar oplevert.

Dit is de hoofdinhoud van het eerste Hoofdstuk; de zestien overige zijn toegewijd aan de ontwikkeling van het geuite gevoelen, voornamelijk door eene beschouwing van *Engeland*, sedert 1790 tot op onze dagen. Met de meestmogelijke kortheid willen wij de hoofddenkbeelden, hier gevonden, mededeelen.

Op bl. 23 en volg. lezen wij, dat *Engeland* den grootsten voorspoed genoten heeft, van 1793 tot 1816, en dien verschuldigd was aan de voorbeeldelooze vermeerdering van enkel *representatief en het bijkans buiten gebruik raken van numerair*. In een tweeledig opzigt was de uitgifte en aanneming van *Rijks*-,

Bank- en Handelspapier nuttig; want doordien met *Schatkistbiljetten*, enz. de voor allerlei oorlogskosten van buiten'slands op de schatkist getrokkene *wissels* voldaan werden, konden de kosten van den oorlog buiten'slands gedekt worden, en de *wissels* te gelijker tijd tot vereffening van uitgebreide handels-operatiën verstrekken. Het ontbreken van dit vereffeningsmiddel gaf in 1816 den geweldigen schok aan den Britschen handel.

Gedurende den oorlog toch, mag de gezamenlijke waarde der uitvoeren een *excedent* boven de waarde der invoeren hebben opgeleverd van omtrent 248½ millioen £. Voor deze zijn de jaar-lijksche renten geereëerd. Weinig minder was tevens het gezamenlijke bedrag der *wissels*, van buiten'slands op het gouvernement getrokken, dat de oorlogskosten buiten'slands mecrendeels door middel der Britsche uitvoeren betaalde; terwijl de fabrikant of handelaar hoogeren prijs bedingen kon, naar mate de hem in betaling over te maken wissels tot lageren koers verkrijgbaar waren. Dat de handelscrisis in 1816 aan het ontbreken van wissels van buiten'slands moet worden toegeschreven, wordt op bl. 31 en volg. betoogd. Deze ramp werd in 1817 grootstendeels afgewend door den invoer in *Engeland* van buitenlandsch koren, en door de deelneming van Engelschen in Fransche leeningen; waardoor het excedent der uit *Engeland uitgevoerde* waarde werd vereffend. Na 1817 bleef echter de door de geldleeningen veroorzaakte overgang van kapitalen beneden bet excedent der uitvoeren; waarvan de aanhoudende prijsvermindering van alle Britsche fabrijkwaren buiten'slands, en de geenszins geringere vermindering der fabrijks-werkloonen binnen'slands het gevolg waren. De beide laatste stellingen worden van bl. 37-60 breeder ontwikkeld.

Van bl. 61 tot bl. 68 wordt gehandeld over de toenemende bevolking der *steden* in *Engeland*, terwijl het *landbouwende* deel der natie geene noemenswaardige vermeerdering heeft ondergaan; welke laatste omstandigheid moet worden toegeschreven aan de goedkoopheid der levensmiddelen, welke den landbouw drukt.

Terwijl de bevolking aldus vermeerderde, werd het deel der nationale inkomsten, waarover voor den Staat moest beschikt worden, meer dan *vertienvoudigd*. Deze *vertienvoudiging* der jaarlijksche staatsbehoeften wordt van bl. 69-74 uiteengezet.

Op bl. 75 en volg. wordt gezegd: ‘*Zooveel is ontegenzeggelijk* waar, dat *de beide genoemde takken van nijverheid in* EENEN

ALLERONVOORSPOEDIGSTEN STAAT *verkeeren en dat - de opbrengsten gepaard met niet geringe plaatselijke lasten* - - IN ZOO VEEL TE GROOTER HOEVEELHEID *door de bemiddelde klassen moeten betaald worden;*' en, vraagt de S. verder: '*Welke gevolgen ziet men daarvan voor den algemeenen welstand?*' De S. wijst, bij de beantwoording dezer vraag, op de nieuwe bruggen en gebouwen van *Londen;* op de spoorwegen en kanalen; op de tallooze werken van onderscheiden' aard, van rijkswege of door particulieren bekostigd, het eene nog meer onbekrompen dan het andere. '*Geen wonder!*' zegt bij daaromtrent, bl. 79; '*want de winstderving sedert de vrede heeft wel de inkomsten verminderd, maar de tijdens den bloei gewonnen schatten door vestiging in de staatsschuld als kapitalen bestendigd, zijn daarom niet uit het nationale vermogen gegaan*.' Zoo zelfs, dat *in Engeland het nationaal vermogen, in weêrwil van de winstderving van fabrijken en landbouw - tot het viervoudige sedert het jaar* 1805 *vermeerderd is*.

Die vermeerdering van het Britsche nationaal vermogen is nog een gevolg van den voorspoed in de oorlogsjaren, en wel bijzonder der creatie van rijksfondsen (zie bl. 21 en volg.). Ware dit niet geschied, men zou het jaarlijksche bedrag der rijksfondsen gedeeltelijk verteerd, gedeeltelijk in *doode kapitalen* veranderd hebben; nu echter geschiedden de betalingen met *gecreëerde fondsen*, en ontving ieder dadelijk een *rentegevend* effect, hetgene alzoo onmiddellijk bij het nationaal vermogen gevoegd werd. Zoodanig effect heeft eene wezenlijke waarde, omdat aan het bezit daarvan eene bestendige rente verknocht is, die eene *verkoopswaarde* heeft; welke laatste een beschikbaar kapitaal of vermogen is (zie bl. 83).

'*Wanneer dan in een land, dat* ƒ100,000,000 *aan numerair heeft*,' zegt de S., bl. 84, '*de regering op die wijze gedurende* 20 *jaren, jaarlijks* 10,000,000 *tegen een equivalent van daartoe gecreëerde fondsen opneemt*, WELKE 10,000,000 NUMERAIR TELKENS DOOR DE RIJKSUITGAVEN IN DE MASSA DER ALGEMEENE CIRCULATIE TERUGTREDEN, *zoo bestaat na verloop der* 20 *jaren het algemeene geldelijke vermogen van* 100,000,000 *numerair* EVEN ALS TE VOREN *en daar is* BIJGEKOMEN *een vermogen van* 200,000,000 *aan inschrijvingen op de rijks boekrekening*.' Hiermede zou men kunnen voortgaan, zoolang de *gewone* staatsuitgaven, en dus ook de rentebetaling, uit het *beschikbare* gedeelte der inkomsten van de ingezetenen kunnen gevonden worden (bl. 86).

Van bl. 93-98 handelt de S. over het gevoelen van F. GENTZ,

Proeve over den tegenwoordigen staat van bestier der geldmiddelen, en van 98-109 wordt de wederlegging van verschillende tegenwerpingen tegen het stelsel der geldleeningen door GENTZ medegedeeld en zeer geroemd; terwijl het gevoelen van GENTZ omtrent het Engelsche financiewezen van bl. 110-115 gegispt wordt, en de S. GENTZ van bl. 116-120 tracht te wederleggen, die het systema, dat eene welgevormde staatsschuld den nationalen rijkdom vermeerdert, een *hersenschimmig wangevoelen* noemt (waarlijk zoo dom niet, geachte Heer GENTZ!).

Van bl. 121-128 wordt over de theorie der winstgevende of voortbrengende, en winstdervende of niet voortbrengende kapitalen gehandeld. Winstgevende zijn de zoodanige, die, door middel van eenigen arbeid, eene nieuwe waarde doen ontstaan; terwijl de alzoo nieuwe waarde al dan niet weder voortbrengend (*reproductief*) zijn kan. Als voorbeeld brengt de S. de spijzen bij, *die de ligchamelijke voeding en daardoor de reproductie der gesletene ligchaamskrachten te weeg brengen;* buitendien heeft de *mensch ook zielskrachten* en *zielsgenot*, en de bezitting van die zielskrachten is mede een kapitaal, dat *voortbrengend* en *weder voortbrengend* zijn kan. Het *werk* van eenen souverein, staatsman, enz. behoort mede tot de winstgevende kapitalen.

Hieruit nu wordt afgeleid, bl. 129 en volg., dat de gewone uitgaven van den Staat, als bezoldiging van ambtenaren, en ongewone uitgaven, als oorlogskosten, niet *winstdervende* zijn, mits in het land verteerd wordende, omdat men daarvoor eene meerdere waarde verkrijgt, bestaande in diensten van ambtenaars, levensmiddelen, enz., en omdat dus het geld, uit handen der geldschieters ontvangen, in wezen is gebleven, en het bezit van *renten vermogen* is, *onverschillig wat er met het daardoor in de schatkist gestorte geldkapitaal gebeure, onverschillig of dit geldkapitaal bestaan blijve of niet*.

Daar nu de renten *vermogen* zijn, en het gestorte geldkapitaal nevens de renten bestaan blijft, zoo is de *gezamentlijkheid* (het woord latende voor rekening van den S.) van het algemeene (nationaal) vermogen vermeerderd met het bedrag der renten (bl. 139 en volg.).

Èn nu de toepassing. Zij is deze. Al degenen, die beweren, dat een land, door schulden te maken, verarmt, ja nu of dan bankroet moet spelen, zijn half-kundigen. Niemand behoeve eenige vrees te hebben; een ieder late die *ijdele* bekommeringen varen; want hier te lande b.v., bij eene zoowel inlandsche, als voorbeeldelooze overzeesche welvaart, is de tijd nog verre, dat

de hoogte der rentebetaling het voor den Staat beschikbare gedeelte der nationale inkomsten zal overschrijden. Achter aan het boekje worden nog bijlagen gevonden, bestaande in zeven Tabellen, statistieke opgaven bevattende, bijgevoegd tot staving van het gevoelen, hier verdedigd. -

Ik heb getracht alzoo de hoofddenkbeelden, in het werkje gevonden, mede te deelen; maar zij komen daarin zoo verstrooid voor; zij leveren zoo weinig een systematisch geheel op, dat ik niet van mij verkrijgen kan tot mijne aanmerkingen over te gaan, zonder nog in weinige woorden het systema zamen te vatten. Geldleeningen vermeerderen het nationaal vermogen, eensdeels: omdat de door gouvernementen opgenomene gelden niet verloren gaan, maar op eene productieve wijze geconsumeerd worden, door zich op te lossen in levensmiddelen, diensten van ambtenaren, enz.; anderdeels: door de circulatie van geld te verlevendigen; ten derde: doordat de opgenomene penningen door de uitgaven terugkeeren tot de individus, en die gelds-waarden dus blijven bestaan; ten vierde: omdat naast deze alzoo blijvende geldswaarden een ander kapitaal geboren wordt, bestaande in de kapitalisatie van renten: iemand, die schuldbekentenissen, rentende 5%, tegen 100% koopt, koopt geene schuld, die eens door den Staat met 100% zal afgelost worden, maar koopt eene rente van 5%; 5 procent is de gewone rente van ƒ100, en daarom geeft men ƒ100, om de rente van 5 procent te genieten: het is deze kapitalisatie van rente, waarmede het nationaal vermogen vermeerderd wordt. Geldleeningen blijven op deze wijze het nationaal vermogen vermeerderen, zoolang de rente uit het voor den Staat beschikbare gedeelte van de inkomsten der ingezetenen kan betaald worden. Dit systema wordt verdedigd en toegelicht uit den staat van *Engeland*, dat bloeide, tijdens den oorlog en de geldleeningen; kwijnde, toen deze ophielden; welke omstandigheid door den S. wordt bijgebragt, als een bewijs van het beginsel, dat geldleeningen eene aanwinst zijn van het nationaal vermogen.

(*Vervolg en Slot in het volgende Nommer*.)

Nederlandsche Muzen-Almanak voor 1840. Twee en twintigste Jaar. Amsterdam, J.H. Laarman.
Aurora. Jaarboekje voor 1840; uitgegeven door Mr. *J.I.D. Nepveu*. Te 's Gravenhage, bij K. Fuhri.
Tesselschade. Jaarboekje voor 1840. Te Amsterdam, bij H. Frijlink.
(*Zie het vorige Nommer, bladz.* 40.)

Wij vervolgen ons verslag van de jaarboekjes, en bepaaldelijk van de *Aurora*. En gelukkig, dat wij dezen arbeid onder betere *auspices* mogen hervatten. Het verhaal van Jufvrouw TOUSSAINT, het vierde in volgorde, maar bet eerste in verdienste, vordert nog onbekrompener lofspraak dan de *Novelle* van VAN DER HOOP. Eene anekdote uit het leven van CALVIJN; zijne ontvlugting in vrouwengewaad uit het hof van *Ferrara*, is er het onderwerp van. De intrigue is geestig gedacht, en op eene bevallige wijze voorgedragen; de gesprekken zijn aardig en vol karakter; de stijl heeft minder het gebrek, dat anders wel-eens de werken der bevallige Schrijfster ontsiert: het gebrek, van hier en daar eene Fransche constructie te laten door-glippen; maar daarentegen al de deugden, kracht, levendigheid, kleur, gemakkelijkheid, waardoor zij hare situatiën in een zoo helder en schitterend licht voor de oogen der lezers weet te plaatsen. De drie vrouwenkarakters zijn fijn geteekend, en keurig gegroepeerd. Het begin vooral boeit onwederstaanbaar, en het geheel heeft ons op nieuws overtuigd, wat er van die Romanschrijfster te wachten ware geweest, indien zij een onderwerp behandeld hadde, dat dankbaarder is.

Dankbaarder, zeggen wij, en wij moeten onze meening verklaren. Wij hoorden de aanmerking maken, dat het motto uit VICTOR HUGO:

> Mais ce que Dieu peut faire avec des mains de femme
> Je te le montrerai.

(hier, wij weten niet waarom, als proza gedrukt) te ambitieus was voor de misleiding van eenen verliefden dwaas, als den abt GERVASIO, die wel zonder inspiratie zou te bedriegen zijn. Wij moeten die aanmerking geheel toestemmen; en echter vinden wij in hetzelfde motto het doel uitgedrukt, dat de bevallige Schrijfster tegelijk trachtte te bereiken. Ondanks het zwakke en kluchtige

van het middel, wilde zij den persoon van CALVIJN niet te zeer bloot geven; wilde zij de redding van den Hervormer voorstellen als een werk der Voorzienigheid, en, door den vorm, aan hare anecdote eene waardigheid geven, die het feit niet opleverde. Maar ook dat feit behandelde zij met al de levendigheid van geest, die haar kenmerkt. NICOLETTA is daardoor eene allerliefste, allervrolijkste figuur geworden. Doch, even als RENATA van *Anjou* en JULIA, moeten wij op het woord der Schrijfster gelooven, 'dat de overgang van scherts tot ernst, van lachjes tot tranen, mede tot haar karakter behoorden.' CALVIJN daarentegen is eene ernstige figuur gebleven, maar ook onbewegelijk geworden; met hem wordt gehandeld, zonder dat hij handelt, en uit eerbied voor den grooten Hervormer, missen wij de ontknooping, waartoe anders het verhaal de Schrijfster hadde moeten leiden: de kluchtige verrassing van GERVASIO, toen hij, in plaats van zijne schoone, den ketter in zijne beschermeling ontdekt. Misschien schijnen wij onbeleefd, door die doorgaande leemte in de aardige *Novelle* aan te wijzen. Wij doen het om den wille der Schrijfster, die anders onze onbepaalde lofspraak voor hoffelijkheid zou houden, maar thans de overtuiging zal hebben, hoezeer wij meenen, wat wij zeggen: dat haar verhaal de kroon spant van den Bundel, en zeker haar talent met nieuwe lauweren zou hebben versierd, indien zij of den moed gehad hadde, ditmaal de stof aan den vorm op te offeren, of door eenen anderen held op te sporen, b.v. den Hervormer CURIO, den strijd tusschen vorm en stof hadde ontweken.

Met de prozastukjes van HELDRING en TOBIAS loopen wij niet hoog. HELDRINGS manier begint te verouderen, en zijn brief van Pachter GERHARD gelijkt op alle vroegere, die gij zelf hebt kunnen beoordeelen. TOBIAS! Och ja: hij is een zeer verre aanverwant van JONATHAN; maar zoo ons zijne trekken niet bedriegen, zweemt hij zoo zeer naar Oudoom JACOB, Pachter GERHARD en Neef JONAS, dat in die phantastische familie alligt de een voor den ander kan worden aangezien. Slechts door aanhalingen uit KOTZEBUE onderscheidt hij zich, en dat is juist niet in zijn voordeel.

Eene aanzienlijke ruimte wordt in *Aurora* door poëtische bijdragen ingenomen. De billijkheid eischt, dat wij het erkennen: zoo veel ondichterlijk onkruid; zoo veel minder dan middelmatigs, als waarvan de Muzen-Almanak overvloeide, groeit ons hier niet voor de voeten; maar de waarheid eischt, dat wij het insgelijks erkennen: wij vonden schier geen enkel vers, dat wij in zijn geheel in ons geheugen geprent wenschten, of waarom wij den

dichter duurzamen roem mogen beloven. TOLLENS en BOXMAN zijn de meest vermaarde namen, die wij aantreffen; maar het versje van den eersten heeft den schijn van eene letterkundige aalmoes; koper van den man, die goud en zilver te schenken heeft. De *stervende Dichter*, naar LAMARTINE, is fraai door den laatsten vertaald; maar het is eene vertaling van den man, die als oorspronkelijk dichter schitterde. De verzen van BURLAGE, ROBIDÉ VAN DER AA, LUBLINK WEDDIK, MEPPEN, MULLER, VAN WINTER, zijn van weinig beteekenis: flaauw, zonder slecht te zijn. Voor VAN DEN BERGH'S *Gelukkige* heeft het publiek beslist. De Dichter wilde een populair versje schrijven, en de uitkomst heeft hem verzekerd, dat hij zijn doel heeft bereikt. De *vox populi*, waarmede wij anders niet hoog loopen, heeft hier eene zaak, die geheel van hare *competentie* is. De vertaling van KISSELIUS en het gedicht van CALISCH rekenen wij onder de betere bijdragen, die wij echter in geene bepaalde klasse of naar geen bepaald karakter weten te rangschikken. Want sterk karakteriseren zich zeker de talrijke verzen, aan vrouwen en liefde gewijd, alle rein als het licht, en zuiver als de sneeuw; maar die toch de berisping der kritiek niet kunnen ontgaan, omdat zij meest alle omwerkingen zijn van gedachten, aan anderen ontleend, dikwijls misschien door de Dichters zelve reeds om- en overgewerkt. Gedachten, zeide ik; maar ik hadde juister gedaan, door in het enkelvoud te spreken. Want ééne enkele gedachte is het doorgaans, die als eene rups voortkruipt, en ring voor ring voor het oog des beschouwers ontwikkelt. Door talrijke dichterlijke omschrijvingen en uitdrukkingen wordt dezelfde gedachte ingekleed of ont-sluijerd. Maar de geprikkelde zinnelijkheid, de vurige hartstogt, het smachtend verlangen, de kokende jaloezij, bezitten niet zoo veel keurige loquaciteit. Na de lezing van al de JOANNA'S, IRENES, LAURETTA'S en FRANCESCA'S, roepen wij met den dichter uit, wiens weinige proeven in de Erotische poëzij het te meer doen bejammeren, dat zij slechts zoo weinige bleven:

O de luite van HOOFT, wie bespeelt haar weer!

Men ziet uit ons verslag, dat het grootste gedeelte der poëzij behoort tot hetgene men beurtelings even ongerijmd de jongere of de Romantische school noemt. Want de eenheid, waardoor zich eene school kenmerkt, vereenigt de onderscheidene bestanddeelen niet. De *Petrus*, van BEETS, is een vers, vol gevoel en kracht, en, hoe kort het ook zij, de conceptie is stout. Zoo de woordspeling in het begin voor den onkundige te duister, en voor den kundige te kunstig is, fiksch is het slot:

Of gij Hem liefhebt? Gij Rots der Gemeente!
Vuur zijn uw woorden, en ijzer uw moed;
Heft zich de kerk op uw duurzaam gesteente;
Grondt zich de kerk in uw uitgestort bloed, -
Simon Bar Jona, de schuld is geboet!

DE KANTER'S vers in den Muzen-Almanak achten wij gelukkiger geslaagd, dan hetgene hij in de *Aurora* plaatste; maar ook dit regtvaardigt de lofspraak, welke wij dien Dichter gaven.

Twee Dichters verdienen eene meer naauwkeurige beschouwing, omdat zij wel het meest tot het poëtische gedeelte van het Jaarboekje bijdroegen; omdat zelfs de invloed hunner manier bij anderen niet te miskennen is: VAN DER HOOP en TEN KATE. De *Improvisatrice* heeft *Het schijngeluk van de ongehuwde schoone* ten onderwerp, en geeft de voorstelling van het leven eener Vortelijke schoone in vier *tableaux: Morgen, Middag, Avond, Nacht*. Daarvan zijn *Morgen* en *Nacht*, naar ons voorkomt, het best geslaagd. Er is in dit vers een overvloed van fraaije woorden, welker schikking en berijming eenigen lof verdient; maar die toch meer schittert dan verlicht. Al de woorden, die het uitgebreide woordenboek der weelde kon opleveren, zijn door den Dichter te baat genomen, zonder dat hij echter zelf iets schiep; zijne stof is poëtischer dan hij. De Heer VAN DER HOOP it genoeg het technische zijner kunst meester, om ook, door zijne versificatie, dien bevalligen schijn over het geheel te werpen, die-ongeoefenden ligt tot bewondering zal wegslepen, eer zij begrepen hebben, hoe weinig fonds zich onder al die praal verbergt. Van de verschillende maten, door den Dichter gebezigd, zijn de ana-paesten het minst geslaagd. *Zĕgĕpīrāāl*, b.v., en *zŏo dāt ĕnklĕn flūīstren*, zondigen tegen de uitspraak. Doch deze bedenkingen gelden hoofdzakelijk de drie eerste gedeelten. De *Nacht* daarentegen is vol poëzij, zoo in gedachte als uitdrukking. Moge de eerste ook een weinig *lubrique* zijn, toch is hij, door het talent des Dichters, in eenen schoonen en treffenden vorm voorgesteld. Gaarne halen wij verzen aan, als deze:

De dag, in weelde en vreugde doorgebracht,
De wisselglans der wufte hofvermaken,
't Preekt alles haar: geen onbeperkte macht,
Geen schoonheid kan het waar geluk doen smaken!
De burgermaagd, die aan haar minnaars zij
Des zondags danst in 't lommer van de abeelen,
Of in den hof, vol schalksche (schalke) kozerij

Hem stoeiend lokt in schaâuw der roosprïëelen
Zij smaakt, ofschoon geen paarlen of robijn
Heur poezle hals of blonde lokken tooien
Het wezen des geluks, geen ijdlen schijn;
Haar is 't gebloemt', dat ze om zich heen ziet strooien!
Geen starrenglans, wier licht alléén verblindt,
Geen zegepraal op allen is haar leuze;
Maar goed te zijn in 't oog van grijze en kind
En schoon in 't oog des jonglings van haar kenze.
Dat kan Zij niet! een muur van diamant
Is tusschen haar en andren opgetrokken
Voor haar is de aard niets dan een Tooverland,
Waar in 't verschiet de schoonste vormen lokken.
Ze ontvlieden haar, als zij te naadren tracht,
En naadren zij haar uit hun *bloomendalen*
Zij worden steen, verbijsterd door de pracht,
Die Vorsteurang en Hofwet af doen stralen;
Dan vluchten zij, met al de zaligheên
Wier voorsmaak haar reeds zaligheid kun geven,
En zij, zij treurt verlaten en alleen
En smacht vergeefs, naar 't hoogste zoet van 't leven!

Zulke regels verzoenen met den woorden-overvloed en de woordenpraal, die wij voor het overige meenden te moeten gispen. Maar, meer dan VAN DER HOOP, heeft ten KATE die berisping verdiend. Gij hebt de Poëzij meermalen beeldspraak hooren noemen, lieve Lezer! en zoo de spraak zelve reeds beeld der gedachten is, beseft gij, dat de dichterlijke vlugt niet al te ver van wal mag steken, opdat de gedachte in die vlugt niet geheel en al verdwale. Gij gevoelt, dat ergens het gezonde verstand de grenzen moet zetten, opdat niet in alle eeuwigheid de beelden weder door nieuwe beelden worden afgebeeld, en er dus eindelijk eene wereld van beelden ontsta, die naauwelijks een dertigste part van vergelijking toelaat met de wereld uwer zintuigen. In zulk eene wereld van beelden leeft, gelooven wij, en zweeft TEN KATE; zij is voor hem werkelijkheid geworden, en met de overtuiging van eenen Ziener verkondigt hij haar bestaan. Neem bijeen al, wat gewijde en ongewijde Oudheid van de Goddelijke aanblazing des Dichters, van zijne roeping, als tolk der Goden, in hyperbolische beeldspraak hebben gezegd, die zelfde beeldspraak is de grond geworden, waarop TEN KATE staat, en van waar hij zich tot nog hoogere vlugt poogt te verheffen. Voeg er bij, dat TEN KATE'S individuële smaak zich nog meer tot de Aziatische weelderigheid, dan tot de klassieke reinheid schijnt uit te strekken; voeg er bij, dat hij eenen rijkdom van woorden, eene bevalligheid van

melodij in zijne magt heeft, die waarlijk bewonderenswaardig is, en gij zult begrijpen, dat, wanneer hij u in zijne vlugt medevoert, gij in eene spheer verdwaalt, waar het u schemert en duizelt van al den gloed en den gloor, en het licht en de muzijk; maar waarin uw verstand, overstelpt van al de beelden en al den tooverglans, geene ruimte overhoudt, om eene gedachte te vatten en te ontwikkelen. Op de vraag: *waar toeft gij, Poëzij?* zoudt *gij* eenvoudig en empirisch weg antwoorden: overal, waar een Dichter is; en zoo de lastige vrager aandrong met de vraag: wie een Dichter is? weet ik niet, wat gij zoudt antwoorden. Maar gij zoudt het best doen, met laag van den grond te beginnen, en te bewijzen, dat dichterlijk en ondichterlijk tegen elkander overstaan, zoo als meer en minder; dat misschien ieder, en ieder zeker op sommige oogenblikken, iets analoogs met de gaaf der Poëzij in zich gevoelt; en zoo opklimmende; zoudt gij, naar de verhoudingen van tijd, plaats en omstandigheden, dien en dien bij uitnemendheid Dichters noemen, en anderen uit dien kring buitensluiten. Maar, volgens het antwoord, door TEN KATE gegeven, ligt de Poëzij zoo ver buiten den kreits dezer aarde; zoo ver buiten al, wat u zinnelijk omringt; op zulke verwijderde hoogten der fantasie, dat wij den Dichter niet kunnen nazeggen:

> Zie, waar gij toeft, zal ook ik hier vertoeven,
> Zie waar gij zwerft, wil ik zwerven met u!

Ik weet niet, hoe het komt; maar ik voel weder eenigen grond onder mijne voeten, wanneer de Dichter tot de Poëzij zegt:

> 'k Weet aan uw voet ligt het boek der Natuur,
> 'k Weet in uw hand ligt de Bijbel geöpend.

Ik weet niet, hoe het komt, zeg ik; want voor ik met den Dichter van land stak, verbeeldde ik mij zoo wat op die hoogte te zijn, en ik begrijp niet, waarvoor ik die reis over bergen en zeeën, door lucht en wolken, naar de einden der aarde en het empyreum gemaakt heb, indien ik duizelende op hetzelfde punt nederkom. Iets dergelijks ondervindt gij bij de *Zielzucht* van F.H. GREB; maar hij - het is niet altoos de verhouding tusschen leerling en leermeester - is gematigd, in vergelijking van TEN KATE. Bij dezen schijnt de Poëzij het vermogen te zijn, om overal beelden te vertoonen, en beelden van beelden in duizenderlei vormen over te gieten. Want al draaft TEN KATE'S dichterlijke Legende *Anathilde* niet zoo hoog als het: *Waar toeft gij, Poëzij?* en zijne *Ode aan den schilder* C.H. KRUSEMAN, toch schijnt hij, even als daar de gedachte, zoo hier de stof, de fabel, om den

vorm te vergeten. Den vloed der Saraeenen, een tooneel van liefde, eenen bloedigen strijd, eene kalme zee, eenen storm, eene Godslastering, dat alles in keur van woorden en beelden voor te stellen, schijnt hem hoofdzaak. Maar hij geeft zich geene de minste moeite, om de karakters zijner personen fijn en naauwkeurig te schetsen, of den knoop der intrigue zoo te leggen, dat het lange gedicht voor den Lezer niet vervelend worde. De Godslastering is zoo raauw, zoo overspannen, dat zij alleen uit den mond eens krankzinnige kan uitgaan; en zoo als hij elders, zonder motief, eene stille zee of een schoon vrouwenbeeld schildert, zoo schijnt het hem alleen hier te doen, om krachtige brullende woorden voor den vloeker te vinden. Zoo als altoos, staat hem de taal ter dienste; maar haar kleed kan het schamele geraamte niet bedekken, dat er onder schuilt. Eene schoone plaats (op kleine uitzonderingen na, die wij door cursieve letters aanwijzen) teekenden wij aan; eene der schoonste plaatsen, niet alleen van *Anathilde*, maar van de gansche *Aurora:*

Droefgeestig hing van 't luchttapeet
De dun gevlengelde avond neêr;
Geen koeltjen luwde - de atmospheer
Was zwaar als lood en drukkend heet;
De vlugge vogel van de stormen
Vloog krijschend langs de waterbaan
En meldde een naadrend onweêr aan.
Fantastisch kruide in reuzenvormen
Al dicht en dichter saamgegaard,
Het onheilspellend wolkgevaart
Van 't Zuiden voort; het lieflijk blaauw
Nog straks *weêrblinkende* aan de transen
Verschoot reeds tot dat aaklig graauw,
Dut we op 't gelaut eens lijks zien glansen. -
Gelijk een Rechter, eer zijn mond
Het vonnis van den dood doet hooren
Ligt heel het eindlons Hemelrond
In stilte en spraaklooze ernst verloren
En wacht alleen naar 't oogenblik
Waarop de rukwind los zal breken
Om 't straffend oordeel uit te spreken,
Dat heel de schepping toeft met schrik.

Wij mogen, na deze uitvoerige beschouwing, ons oordeel over de onderneming des Heeren NEPVEU in korte woorden zamenvatten. Hij verdient den lof wel geslaagd te zijn, om uit zijnen Almanak te verwijderen al, wat verre beneden het middelmatige was. Het werk van Jufvrouw TOUSSAINT en VAN DER HOOP versiert,

behoudens de gemaakte aanmerkingen, den bundel. TEN KATE zelf heeft, ondanks zijne gebreken, een eigen talent. Al vreezen wij, dat hij tot verkeerden smaak vervallen is, en dat hij zich toegeeft, met op dien verkeerden weg voort te hollen, zijn wij niet blind voor zijnen uitmuntenden aanleg. Wij zijn dubbel bezorgd, dat zijne manier navolging vinden zal, en dat bij deze *Aurora* het licht van wetenschap, verstand en echten smaak niet sterk genoeg zal zijn, om dien valschen glans te overschijnen. Het overige behoefde niet verzameld te worden. De vraag, aan den Heer NEPVEU door eenen vriend gedaan, moeten wij herhalen; en, bij de gedachte aan de weidsche aankondiging en de hooge aanspraken, waarbij deze bundel het licht zag, eindigen wij met de woorden van VICTOR HUGO:

> Maintenant croyez à l'Aurore!

III. Wij hebben nog niet van eene voortreffelijkheid der *Aurora* gesproken; wij mogen er met regt van gewagen aan het hoofd onzer grieven tegen *Tesselschade*. Terwijl papier en druk dier beide Jaarboekjes wedijveren, verdient in uitwendigen vorm verreweg *Aurora* den voorrang. Die vorm is geheel nieuwmodisch; en wie zal der Mode haar regt op geschenken aan onze schoonen ontzeggen? Wie zou niet wenschen, dat het Jaarboekje van den vooruitgang ook van buiten reeds zijne bestemming aankondigde?

Het Jaarboekje van den vooruitgang: dat was ten naaste bij het *resultaat* onzer beschouwingen van het vorige jaar. Daarop doelde de verklaring, dat de verdienstelijke Redacteur slechts oorspronkelijke bijdragen wenschte; daarop de aanmerking, dat in de *Tesselschade* veel geplaatst was, dat aan het algemeene publiek niet zou voldoen, maar dat, vrij tiranniek, hoogere kunstbeschouwing vergde van zijne Lezers, dan iemand regt had te verwachten; daarop het verwijt van aanmatiging, wanneer zich sommige stukken aan het publiek vertoonden, eenvoudig op grond, dat zij iets nieuws, iets stouts, iets oorspronkelijks, iets goeds bezaten, zonder dat alles tot een bevallig geheel was afgerond.

Even als de M.A. onder zijnen ijver voor al, wat Poëzij is, zoo lijdt misschien *Tesselschade* onder het eens gemaakte cadre, dat iets nieuws, iets oorspronkelijks vergt. Wij gaan verder: indien, ten gevolge van dat zelfde streven, misschien geen Jaarboekje meer bevat, dat aan velen mishagen moet, en slechts aan weinigen bevallen kan, dan is wel aan de eene zijde het voordeelige debiet van dezen Almanak een bewijs voor zijne innerlijke waarde; maar

aan de andere zijde zien wij voor hem de toekomst met eenige zorg te gemoet. Van den luim, van de wisselvallige productiveit onzer Dichters of Schrijvers (onzer *uitverkorenen* hadden wij haast geschreven); van de meerdere of mindere strengheid van den Redacteur; van de even onzekere gunst of ongunst des Publieks, hangt te dezen alles af.

Maar is het Jaarboekje van 1840 ook werkelijk vooruitgegaan? Er is hier *ja* en *neen* te antwoorden. De plaatjes, om daarmede te beginnen, komen ons over het geheel minder gelukkig geslaagd voor. KAISER'S vignet (hebt gij wel opgemerkt, dat, door eene onvergeeflijke fout, de Abdis links te paard zit?) en zijne gravure naar KRUSEMAN doen verre, zeer verre onder voor zijnen *Kiezentrekker* in den Jaarg. 1839. Aan SLUYTER is het evenmin gelukt, om in zijne gravure naar TENIERS iets van de levendige kleur van het fraaije kabinetstukje diens meesters weder te geven, als hij vroeger in zijne navolging van TERBURG slaagde; en hier is het te meer jammer, omdat de laatste schilder, ten opzigte van koloriet, zoo verre door den eersten wordt overtroffen. Het landschapje, naar KOEKKOEK, van denzelfden graveur, haalt niet bij LANGE'S *Winter* in den vorigen Almanak. LANGE daarentegen heeft, door zijne gravure naar SCHALKEN, een wezenlijk meesterstukje geleverd. De zachte, naauwkeurige teekening van onzen besten miniatuurschilder HAMBURGER heeft er toe bijgedragen, om een plaatje te leveren, dat het origineel in bevalligheid overtreft. En DE MARE? - zijne ANNA is in eene nieuwe manier, teekenachtig en ligt bewerkt; maar misschien is die manier te vreemd, om oogenblikkelijk aan allen te bevallen. - Schoon, onzes inziens, deze gravure, ook wat teekening betreft, onderdoet voor de *Rembrandt in zijne ramp* in den M.A., toch vernieuwde zij bij ons de smart, waarmede wij dien talentvollen kunstenaar aan den vreemde misgunnen. COUWENBERGH'S naam missen wij, zoo als overal, ook hier. Maar dubbel smart het ons aan het einde van het bevallige boeksken eene gravure naar eene Fransche plaat aan te treffen, waarvan noch het stijve geaffecteerde origineel, noch de met weinig zorg bewerkte navolging, op onze goedkeuring aanspraak kan maken.

En nu de inhoud? - Eer wij ook hier ons *ja* en *neen* uitspreken, behooren wij uitvoeriger bij de enkele stukken stil te staan. In het breede hebben wij in eenen vorigen Jaargang over den Redacteur uitgeweid; en thans met hem onze beschouwingen aanvangende, vinden wij ons vroeger oordeel ook hier bevestigd. Zijne gebreken zijn duisterheid en *coquetterie d'esprit;* zijne deugden,

nieuwheid en rijkdom van gedachten, fijnheid en kernachtigheid van uitdrukking. Die gebreken en die deugden hangen naauw bij hern zamen. Eigene vlugheid van bevatting doet hem die ook bij anderen vooronderstellen. Hij geeft zich de moeite niet, zijne Lezers te plaatsen op de hoogte, waar hij reeds staat; hij rekent dat misschien tijd en woorden verspild; of hij ziet geene kans, bij dergelijke ophelderingen, met evenveel kracht, met evenveel levendigheid, met evenveel nieuwheid, zich uit te drukken, als hij de hoofdgedachte tracht te doen, die hem vervult. En nu is de situatie hem zelven duidelijk, en hij wil, dat zij gaandeweg uit enkele, meestal korte en verstrooide, wenken zijnen Lezers duidelijk worde. En toch willen wij niemand gebrek aan scherpzinnigheid verwijten, zoo hem het lange dichtstuk *Rijkdom* niet aanstonds klaar zij. Daarom ziehier het vooronderstelde feit, in eenvoudig proza.

In het prilst zijner jeugd zag de Dichter een gelukkig paar: JACOBA en haren beminden Schilder. Het aanschouwen van hunnen zegen doet in zijne borst dat eerste mijmerende verlangen ontwaken, waaruit zich de liefde ontwikkelt. Ook hij heeft daarvoor een voorwerp gevonden, de zestienjarige ALEIDE, die hij in den schouwburg zag, en welker blikken daar de zijne boeiden, zoo als zij wederkeerig aan de zijne geboeid was. Maar eene reeks van ongelukken, armoede vooral, scheidt hem van den afgod zijner eerste droomen. Na lange jaren vindt hij haar in den schouwburg terug, thans voor hem geheel verloren. Maar ook JACOBA is daar; zij is moeder geworden, en, bij het volle genot van dien zegen, vloeit haar ook de weelde van alle zijden toe. Haar echtgenoot aanbidt haar, en zijne kunstige hand stelt hem tot alle opofferingen in staat. - Weder verloopt een tijd tusschenbeide. - Uit andere werelddeelen is de Dichter rijk teruggekeerd. Thans ziet hij JACOBA en ALEIDE in de kerk terug: de eerste weduwe en verarmd; de laatste rijk gehuwd, maar niet gelukkig door liefde. - Eenige jaren later, en op eene badplaats, vinden zich dezelfde personen bijeen; JACOBA is weder gehuwd, in het belang harer kinderen; maar voor dien prijs zijn ook die kinderen van haar verwijderd. Een rijkaard is haar echtgenoot; maar oververzadigd van de genoegens der wereld; voor haar zonder ware liefde of achting; slechts door de drift voor het spel beheerscht. Lager is ALEIDE gezonken; ook haar vindt hij aan de Farobank weder, enkel en alleen ziel voor het spel. Wel deed de Dichter er aan, haar niet verder op te voeren; maar eenige jaren later staan wij aan JACOBA'S graf. Haar lijden is geëindigd; haar kroost is rijk geworden ten prijs

van haar geluk; en die rijkdom wordt ten vloek in de hand van haren loszinnigen zoon; die rijkdom verstikt de zachtere gevoelens in het hart van hare dochter. - De Dichter heeft er niet naar gestreefd, dit feit geleidelijk uit te werken; het is het raam, waarin hij zijne gedachten over de zucht naar rijkdom, als kanker onzer maatschappij, inlijst. Het schilderen der onderscheidene situatiën is hem hoofdzaak, en hij laat den Lezer over haren onderlingen zamenhang uit enkele hier en daar vlugtig heengestrooide wenken te vermoeden. Maar het is onmogelijk, dat, zonder naauwkeurige opgave, die situatie helder voor het oog des Lezers zij. De *Kerk* b.v. (het derde tafereel) is zeker het keurigst bewerkt. Met het beeld van ALEIDE voor den geest, erkent men het denkbeeld, dat de Dichter van haar wil geven, bij eenig nadenken, uit de regels:

> Bemint ge? neen, geen sombre profeetsy
> Ducht ge in 't woord, waarop uwe oogen staren
> ‘En noemt my niet Naomi, seyde sy,
> Noemt Mara my.’

Inderdaad eene fijne wijze, om de gedachte uit te drukken; zij vreest niet weduwe te worden, want zij heeft nimmer bemind; en toch, wanneer de Lezer niet op ieder woord van deze weinige regels drukt, is de situatie van ALEIDE hier en in het vervolg niet helder. Die woorden dienen tevens tot overgang voor de beschrijving eener andere weduwe, die de Dichter van den aanvang af kent; maar waaromtrent de Lezer eerst na eene *vijftig* regels verneemt, dat het JACOBA is. Slechts bij eene herlezing, kan hij de fraaije gedachten, in die verzen uitgedrukt, waarderen; bij de eerste lezing gaat veel van hare bedoeling voor hem verloren. -

Wij laken zeer deze duisterheid, en zij smart ons te meer, omdat uit het medegedeelde ieder gemakkelijk begrijpt, hoe rijk aan gedachten, aan beelden en toestanden, dit gedicht zij. Voegen wij er bij, dat onderscheidene gedeelten meesterlijk zijn van uitdrukking en vol van poëzij; dat er talent in bet plan ligt, waardoor het geheele gedicht met JACOBA begint en met JACOBA eindigt, en ALEIDE, regt kiesch, dan van het tooneel verdwijnt, wanneer zij zich daar oud en magteloos, of tot nog diepere laagte afgedaald, zou vertoond hebben. Men berekene, hoe groot een gebrek die duisterheid zij, waardoor zoo veel schoons voor het gevoel des Lezers geheel te loor moet gaan.

Minder wordt het fraaije: *aan het vensterke van Elzemoer*, door die duisterheid benadeeld; doch ook hier leidt de Dichter

ons eerst langzamerhand tot het begrip der situatie, en ook hier verschaft eerst, na herhaalde lezing, het heerlijke gedicht al dat genoegen, waarvoor het berekend is. Ook hier zijn situatie en gedachte zoo ineengewerkt, zoo onafscheidelijk verbonden, dat vorm en stof evenzeer de aandacht des Lezers verdienen. De situatie is veel duidelijker, veel uitgewerkter in *Elzemoer*, dan in den *Rijkdom;* de conceptie is geestig en nieuw; de uitwerking den Dichter van de *Meistreelbruid* waardig. Het is, naar ons inzien, het beste gedicht uit den bundel, en alleen plaatsgebrek wederhoudt ons eenige coupletten mede te deelen.

Hoeveel bevalligs ook de *Charlotte* van denzelfden Dichter moge aanbieden; hoe mild ook hier, onder de schoone voorstelling, fijne en verhevene gedachten uitgestrooid zijn, toch kunnen wij niet ontveinzen, dat wij dit gedicht verre beneden *Rijkdom* en vooral beneden *Elzemoer*, stellen. Er zijn vlekjes in, die het ten hoogste ontsieren. Wij spreken niet van de ouderwetsche constructie, als:

> Uw blanke wangen zachtkens bloosden.

Er zijn gevallen, waarin dergelijk Archaeisme inderdaad bevallig is; doch het mag, onzes inziens, slechts als dichterlijke vrijheid en niet dan bij noodzaak gebruikt worden, doch nooit stellig tot manier ontaarden. Maar in:

> Toen de allerliefste voetjes poosden,
> Die ik bedeeld met wieken dacht
> *Wijl 't paar u zwevend boven brugt*.

mist de laatste regel zeker de kernachtigheid, anders aan POTGIETER'S verzen eigen.

> Een paradijsdreef loeg de baan
> Des levens der beweeglijke aan,
> Die op driedubble gaaf mogt bogen.

is onhollandsch en stroef van constructie; buitendien leert men eerst uit het volgende couplet, dat die driedubbele gaaf bestaat uit jeugd, schoonheid, weelde. Ook hier, gelooven wij, woog POTGIETER zijne uitdrukking niet met zijne gewone scherpzinnigheid:

> Wie 's levens gaven *kwistte of spilde*
> U, dart'lende aan bebloemden zoom
> U bleef *het* spiegelklare stroom.

Minder gedachte, minder oorspronkelijkheid, bevat *Hilda*. Ondanks enkele fraaije regels, rekenen wij dit vers het minste, wat POTGIETER hier leverde. Ook hier is duisterheid. Of de regel;

> Een kind - annschouwlijk werd hun min!

aanschouwelijk is voor ieder, die zich niet den regel van LAMARTINE herinnert:

> Notre invisible amour dans un corps condensé.

betwijfelen wij.

Wij volgen slechts het algemeene oordeel, wanneer wij de Prozaschets MARIA ten hoogste roemen. - Dat gunstig oordeel zou niet zoo algemeen zijn, indien men zich ook hier over duisterheid te beklagen hadde. De Schrijver geeft hier eene bevallige schets der vrouwelijke opvoeding, zoo als die bij de hoogere standen plaats grijpt; eene bevallige schets, voor zooverre de pseudonyme Autheur al het vernuft, al de poëzij, al den rijkdom en de smijdigheid van taal, die hem ter dienste staat, daaraan te koste legde; maar eene donkere schets tevens, voor zooverre hij, in naam der nationaliteit, in naam der ware zedelijkheid, die op vrijheid, maar op geenerlei dwang berust, het oppervlakkige, stijve, vormelijke onzer hedendaagsche vrouwelijke beschaving tot doel zijner satire koos. Er is evenveel geest, als elegantie, evenveel juistheid van opmerking, als poëzij in deze uitstekende schets. Zoo zij in rijkdom van gedachten voor het *Togtje in het Gooi* van den vorigen Jaargang onderdoet, in algemeene bevattelijkheid, harmonie der deelen, sierlijkheid van dictie, wint zij het verre.

Weder verhindert mij de ruimte uit dit bevallige tafereel iets over te nemen. Ik wil, in plaats daarvan, opmerkzaam maken op iets eigenaardigs, dat zich in de strekking van POTGIETER hoe langer hoe meer openbaart; eene zedelijke strekking, zou ik zeggen, indien ik niet vreesde verkeerd verstaan te worden. Gij vindt immers niet hij hem eene aanprijzing van die regelmatigheid, die hescheidenheid, die spaarzaamheid, die onze tegenwoordige maatschappij zoo gaarne tot kardinaaldeugden verheffen wilde; neen, gij vindt eerder bij hem een levendig gevoel van den kanker, die aan onze maatschappij knaagt, ondanks al het schoone vernis, waarmede wij haar bedekken; van die eerzucht, om den wille van den rang; van die geldzucht, om den wille van den rijkdom; van die onderworpenheid, om den wille van het gemak; van die stijve deftigheid, die voor degelijkheid gelden wil, en zoo vele zonden bedekt. Hij wil zedelijkheid, op algemeene ontwikkeling, op beproefden wil, gegroudvest; de zedelijkheid onzer vaderen, die braaf waren, en het wilden, toen zij sterk waren; niet de zedelijkheid van onze dagen, die ons braaf houden, en het moeten, nu wij innerlijk zwak zijn.

Indien MARIA zoo rijk aan gedachten ware, als fraai van uitdrukking, zou ik aan deze schets den prijs boven alle prozastuk-

ken van den bundel toewijzen. Thans moet ik die eer aan HELVETIUS VAN DEN BERGH, om zijne *Novelle, Liefde* getiteld, toekennen. Want hier is grooter rijkdom van gedachten en situatiën, en nog dieper blik in het leven en zijne verschijnselen. Bij MARIA, zouden wij zeggen, is de wijze van beschouwing dichterlijker; hier is zij wijsgeeriger. Echter er is ook poëzij in de voorstelling der feiten; want zouden wij BALTHAZAR'S mijmerij, of de collecte in den versleten' hoed, of het verliefde damspel, anders dan Poëzij kunnen noemen? Maar die Poëzij bepaalt zich meest tot den vorm; het schilderen der karakters; hunne uiteenloopende levensbeschouwingen; het licht in hunne schaduwzijde; de schaduw bij hunnen lichtkant, ziedaar de hoofdzaak. Het plan is op eene grootere schaal aangelegd, en het geheel verdient dus te meer lof, omdat de *détails* alle met evenveel zorg zijn bewerkt. De stijl daarbij is uitmuntend; bij spaarzame verhefling, boeijend; eenvoudig, zonder plat; geestig, zonder gekunsteld te zijn; de karakters zijn naauwkeurig volgehouden, en ieder woord uit de ziel des sprekers gegrepen: de klimmende opgewondenheid, die ALBERT uit zijne champagneflesschen put, is geheel natuur, geheel waarheid. Aanmerkingen, - wij hebben ze niet, en zoo wij ze hadden, wij zouden ze billijkheidshalve terughouden; want onze lof schiet te kort voor dit meesterstuk, dat wij boven alles stellen, wat wij nog van den Autheur der *Neven* lazen.

De Schrijver van *Sivaert* moge het ons vergeven; maar wij vinden zijne *Novelle leelijk*. Men versta ons wel. Hij heeft een kunstidee bejaagd, dat hij niet bereiken kon; hij heeft een nieuw spoor willen inslaan, waarop hij verdwaald is; kan het gevolg anders zijn, dan dat hij iets leelijks leverde? Het is waar, de wil, om nieuw, om oorspronkelijk te zijn, is te prijzen; maar ons Hollandsch *bonsens* pleegt het dwaasheid te noemen, oude schoenen, weg te werpen, eer men nieuwe heeft. Er is talent van stijl in dit stuk; de beschrijving van TETRURGA'S betoovering, van de verschijning aan SIMEON, is uitstekend geslaagd; maar het komt ons voor, dat de Schrijver die schitterende Jappen op het onbehagelijke kleed gezet heeft, om te toonen, wat hij kon, indien hij wilde. Zijn idee is stout; hij wilde in zijne *Novelle* de middeleeuwen van den nieuwerwetschen opschik, waarmede wij ze tooijen, ontkleeden; hij wilde geene ridders meer, sentimenteel als Duitschers, en van hun *point d'honneur* razende als Franschen; maar hij wilde ze, zoo als zij waren: woest en onbeschaafd; beurtelings laag en trotsch, brooddronken en deftig;

hij wilde priesters, die noch verlicht, noch Jezuïten zijn; maar vroom en dom; in stede van Godsdienst, moest, volgens zijn begrip, bijgeloof en tooverij heerschen. Maar zoo men nu de fabel van al die sieraden ontkleedt, moet men, in plaats daarvan, alles zoo weten te schikken, dat de naaktheid niet afzigtelijk worde, en de *Novelle* aan het idee van kunst, aan het idee van schoonheid, beantwoorde. Maar hoe gelukkig ook enkele deelen geslaagd zijn, om alles tot een bevallig geheel te bewerken, ging, zoo het schijnt, boven de kracht des Schrijvers. Duidelijk doet zich het gemis gevoelen van een tusschenbedrijf, waarin TETBURGA en SIVAERT met elkander in aanraking hadden moeten komen. De Schrijver was fantastisch genoeg, om die ontmoeting des noods op eene bovennatuurlijke wijze te weeg te brengen; en wij hadden wel gewild, dat TETBURGA bovennatuurlijk verdwenen ware, eer ADALBERT haar op de kampplaats liet verschijnen. Nu maakt zij eene povere, lijdelijke figuur, en de strijd tusschen ADALBERT en SIVAERT wordt een gewoon Romannenduël. Intusschen, wij herhalen het, de onderneming van den Schrijver was stout, en verdiende eenen beteren uitslag; er zijn nog elementen genoeg voor een fraai verhaal voorhanden, en waarom zouden wij hem op het voorbeeld der Ouden niet mogen wijzen, die hunne stof om- en overwerkten, tot zij haar beheerschten? De Schrijver schijnt de historie vlijtig te hebben nageslagen; want het onderscheid tusschen ADALBERT en ADALBERO van *Luxemburg*, dat in het verhaal uit de *vita Meinwerci* zoo duidelijk is, bleef tot dusverre onopgemerkt. Vandaar verwondert het ons, dat de Schrijver VAN WIJN'S gissing volgde, die Bisschop POPPO en TETBURGA voor bloedverwanten houdt. Uit DITHMAR blijkt duidelijk, dat Bisschop POPPO de zoon van eenen Duitschen Rijksgraaf was. Doch de Schrijver is het misschien met ons eens, dat de gansche geschiedenis van SICCO en de oorsprong der BREDERODES kritisch hoogstonwaarschijnlijk blijft, en nam daarom welligt te meer vrijheid, om te verdichten. Wij moeten, wat het kostuum betreft, nog aanmerken, dat zijne helden veel te zwaar gewapend zijn. Eene zoo volledige rusting, als van ADALBERT, MAINGOUD en anderen, komt eerst vele eeuwen later voor.

Ondanks al deze bedenkingen, verkiezen wij echter SIVAERT boven de *verzoeking van den* H. ANTONIUS. Wel is het eerste gedeelte rijk aan gedachten, en fraai van stijl; maar het is moeijelijk de harmonie der beide deelen te vatten. Vooral schijnt ons de *Novelle* van TENIERS met minder zorg bewerkt. Die persoon lijdt onder zijnen toestand. Er viel van dien bedaarden

man minder te maken, dan van den lossen VAN LAER, en er behoorde meer talent toe, om te zorgen, dat de eerste niet in de schaduw van den laatsten geraakte. VAN LAER is, gelooven wij, goed geteekend, zoo als hij voor het schilderstuk van RYKAERT staat, of de moord van den Priester aan TENIERS vertelt. Voor het overige leed welligt het verhaal onder het plaatje, en op zijne beurt verlangde het laatste iets beters dan deze *Novelle*.

Revenge (*Revanche*), door de Schrijfster van *Te Laat*, wint het in harmonie van deelen, ingewikkeldheid van intrigue, levendigheid van voorstelling, van alles, wat wij vroeger van die bevallige Schrijfster lazen. De dialoog is geestig en *piquant;* wij gelooven, dat zij er in geslaagd is de vreemde toestanden (want het tooneel is te *Parijs*, onder de hoogere standen) naar waarheid te teekenen. De stijl is, zoo als wij dien van haar verwachten, zuiver, bevallig, sierlijk; maar minder hebben wij op met het idee, of liever met de uitwerking daarvan, zoo als wij die in dit verhaal vinden. Uit de inleiding verwacht gij de oplossing van het raadsel: of eene *coquette* evenveel hart als geest kan hebben, en die oplossing zal de Hertogin de St. AMAND geven. Nu zijn wij, Heeren, gewoon schrikkelijk op alle *coquettes* te schimpen; maar zoolang de *epitheta: oud* en *leelijk* er niet bijkomen, zijn wij echter doorgaans min of meer de slagtoffers; een bewijs, dat jaren en leelijkheid ons meer terugstooten dan *coquetterie;* een bewijs, dat wij eene lichtzijde vinden in de *coquetterie*, waarover wij zoo lang fantaseren, totdat wij met die ondeugd verzoend raken. En wat is die lichtzijde in ons oog? Het denkbeeld misschien, dat aan de *coquetterie* de wil tot grondslag ligt, om te heerschen, zonder beheerscht te worden; een droom van onafhankelijkheid, dien wij in vrouwen bestrijden, maar niet kunnen verachten. Alleen de vrouw, welke de liefde versmaadt, omdat een andere hartstogt of eene gril haar beheerscht, wekt onzen afkeer. De Hertogin de St. AMAND verliest daarom al onze belangstelling, zoodra zij eene grillige affectie voor haren papegaai voorwendt, op het oogenblik, dat BREVANNES haar om wedermin smeekt. En zoo wij in den dapperen man de waarlijk niet mannelijke wraak vergeven kunnen, dan is het niet in het grievende der beleediging, die hij ondervond (hij had moeten kunnen vergeven en vergeten); maar in het zwakke en lage, dat de aangebedene vrouw voor hem vertoonde, dat wij zijne verontschuldiging zoeken. De intrigue strookt beter met eene *Vaudeville*, dan met eene *Novelle*. Daar is een verrassend *piquant* slot bevredigend; hier verwachten wij niet eene

verrassing, maar eene oplossing der vraag, die het verhaal ten grondslage strekt.

Doch wij zijn, onzes ondanks, in het Proza verdwaald; en toch mogen wij de Poëzij der *Tesselschade* niet vergeten. TOLLENS bedacht *Tesselschade* gunstiger dan *Aurora*, en leverde eene bijdrage: *Weêrzien* getiteld, geheel in zijne manier, eenvoudig, gevoelig, bevallig. TER HAAR bezong het klooster op den *St. Bernhard* in fiksche stevige verzen. De tegenoverstelling van BERNHARD VAN MONTHON en NAPOLEON is eene stoute greep. Slechts bet genre wenschten wij meer overeenkomstig met den voortgang en de eischen onzer hedendaagsche Poëzij. Naast *Elzemoer* stellen wij *Govertoom* van BEETS. Het versje is hoogsteenvoudig en toch bij uitstek bevallig. Hoe klein ook, is de situatie zoo geacheveerd mogelijk; en de voorstelling van den vrolijken Oudoom en zijne aardige neven laat eenen onwederstaanbaren indruk achter. De slotregels, even naïf als al het overige, passen zoo op het geheel; voltooijen en versterken zoo het effect, dat men meer kunst vermoedt, dan de losse berijming doet onderstellen.

> Govert-Oom zat wel een uur
> Nog te kijken in het vuur:
> Toen hielp Zwaantje ook hem te bedde;
> Lange dienst maakt onbeschroomd.
> ‘Oomtje!’ zei de meid: uik wedde,
> ‘Dat je van de jongens droomt.’

Veel minder voldeed ons *Anna*, van denzelfden Dichter. ANNA is eene jonge Friesche dame, die zich de Dichter, als schoon en door talrijke minnaars aangebeden, herinnert. Verder vernam bij niets van haar, en hij is *nieuwsgierig om te weten*, of zij nog altoos zoo bemind wordt; of zij nog alle aanzoeken van de hand wijst. Men ziet, hier is geen motief hoegenaamd voor eene dichterlijke ontboezeming, en alles moet nederkomen op eene schildering van ANNA'S schoonheid, van ANNA'S heerschappij, van ANNA'S wederstand. Klinkklare rhetoriek, omdat de nieuwsgierigheid geene voldoende reden is, om aan eene schoone een vers te schrijven. Daarbij zijn regels, als deze, het talent van BEETS onwaardig:

> Ik ben nieuwsgierig om te hooren,
> Of gij nog immer als te voren,
> *Betoonen blijft uw fieren aart;*
> Of gij nog steeds, *met alle krachten*,
> En liefde en minnaars blijft verachten.

Gelukkiger van uitdrukking is HEIJE'S *Hugo en Gisla;* even

vloeijend van rijm, even beeldrijk en sierlijk van dictie, even welluidend van melodij, als wij het van dien muzikalen Dichter verwachten. Maar het genre, de fabel, beide zijn Duitsch, van top tot teen. De Dichter schreef zijne beoordeeling en veroordeeling in de slotstrophen. Wij hebben geene *Stroomnimfen;* neen, de zee, die onze duinen omgolft, is het veld onzer legenden, de wieg onzer glorie, de getuige onzer heldendaden, de bron onzer poëzij.

Stunter lied ontrijst der wilde baren,
- Reuzenharp omkranst met sneeuwwit schuim, -
Als 't noordwesten in zijn woeste luim,
De ijz'ren vuist doet gonzen langs de snaren,
Die weêrgalmen door 't onpeilbaar ruim.

't Is een kreet van oorlag en van glorie!
Statig rijzen tegen 't bloedig rood
Aan de kimmen, vlooten uit haar schoot,
Achtbre schimmen uit de Landshistorie,
Voor de Dichtren onzes tijds te groot!

Er is in deze regels zoo veel gevoel van de behoefte onzer poëzij, een zoo juist denkbeeld van nationaliteit in de kunst, dat wij niet vreezen, dat de Dichter andermaal pogen zal, een zoo geheel Duitsch genre op onzen bodem over te planten. Wij willen dus verder zijn gedicht niet hard vallen, en hem liever geluk wenschen met de nieuwe ironische wending, die hij aan den zelfmoord van HUGO heeft weten te geven. Vergeefs zoekt hij in den dood GISLA terug. In de zee, die beider lijken ontvangt, is hunne vereeniging onmogelijk.

En nu ons resultaat? - Vergeleken met het vorige jaar, bleef *Tesselschade* op dezelfde hoogte. Iets zoo nieuws, zoo veelzijdigs, als het *Togtje door het Gooi*, leverde deze Jaargang niet op. Maar geen der vorige bevatte iets zoo bevalligs, als *Maria;* iets zoo bijna volmaakt, als VAN DEN BERGH'S *Liefde*. POTGIETER'S *Elzemoer* wedijvert met zijne *Meistreelbruid;* BEETS *Govertoom* overtreft zijne *Lilia*. HEIJE'S bijdragen en die van de Schrijfster van *Te Laat* vonden wij in den vorigen Jaargang beter. Er is in al de stukken, vooral der jongere Autheurs, een streven naar een onafhankelijk, oorspronkelijk kunstideaal, dat zich hoe langer hoe meer tot bewustzijn ontwikkelt; een edel streven naar iets anders en iets hoogers, en van die zijde vooral rekenen wij de *Tesselschade* een hoogstbelangrijk verschijnsel in onze Letterkunde. Maar veel wordt er nog vereischt, eer zij haar kunstidee in die gemakkelijke, bevallige, bevattelijke vormen gekleed heeft, waarin het eerst op heerschappij aanspraak mag maken.

Album.

Korte berigten over boekwerken, vlugschriften, enz., aankondigingen van vertalingen, letterkundig nieuws, enz.

Het Heidensche Rome. Uit het Fransch van Roussel. *Derde Druk. Rotterdam*, Van Der Meer en Verbruggen. 1839. 41 blz.

‘Het moet goed zijn,’ zeide ik tegen mijnen vriend, toen hij het kleine Werkje, dat ik aankondig, van mijne tafel opnam. Ik had het zelf nog niet gelezen; maar vond het, bij mijne tehuiskomst van een uitstapje, liggen als een vereerend bewijs van het aandenken, waarin de Redactie van *den Gids* mij, haren onwaardigen medearbeider, hield.

‘Het moet goed zijn, en het is tegen de Roomschen geschreven!’

Mijn vriend trok eenen spottenden lach. ‘Goed?’ vroeg hij; ‘zeide u dat een Predikant?’

‘Spreek in het meervoud!’ hervatte ik; ‘een gansche ring van Predikanten, en onder deze sommige, die wel verdienden van hun dorp naar eene stad te worden verplaatst.’

‘Om daar,’ hernam hij schamper, ‘den volke op eene grootere schaal eene verkeerde uitlegging voor te dragen!’

‘Gij zijt een goed kerkganger?’ vroeg ik verwijtend.

‘Ik ben het; maar ik verwacht meer van de openbare Godsvereering, dan eene goede woordverklaring. Mijne litteratuur laat ik aan den drempel van het bedehuis; want ik ben zeker, dat, zoodra de Predikant zich van zijnen VAN DER PALM verwijdert, hij, om de taal der Litteratoren te gebruiken, den zin vermoorden zal. *J'excepte les exceptions*. Maar daar hebt gij’ - -

‘Het ware misschien beter geene voorbeelden en geene namen te noemen.’

‘Misschien. - Maar toch moet het er uit, dat het mij leed doet, in onze Theologen zoo slechte Litteratoren te zien. Bij eenen Doctor of Advocaat staat, naar de meening des volks, hun Latijn en Grieksch op den achtergrond; maar Dominé is de gewone vraagbaak, wanneer in een boek woorden staan, die tot geene der bekende talen behooren, of historische aanhalingen uit de Oudheid. Het veelbelovend zoontje vertoont aan Dominé zijne themata en explicatiën, of repeteert met hem VOSSIUS en DORNSEIFFEN. En daarom is het zoo noodig, dat Predikanten goede

Litteratoren zijn, ten minste goed genoeg, om een boek, als *Het Heidensche Rome*, scherp af te keuren. Zeg mij, zoo gij iets uit de zevende of achtste eeuw van *Rome* weten moest, tot wien zoudt gij u wenden?'

'Tot .... eenen onzer Archaeologen. Sedert den dood van REUVENS, weet ik er geen' bij uitstek te noemen.'

'Dus zeker niet tot onze Theologanten?'

'Neen; maar ik zie de noodzakelijkheid van ons Socratiseren niet in. In allen gevalle las ik, bij het opslaan van de Inleiding: "Geen woord zal uit *onzen* mond gaan; in den strengsten zin zal alles uit zekere en onpartijdige bronnen geput worden, en hiervan zal ieder zich kunnen overtuigen, door onze aanhalingen na te slaan."

De voorwaarde is aangenomen,' hervatte mijn vriend. 'Ik moet echter vooraf verklaren, dat ik niet zoo doorlezen ben in APPULEJUS, ALEXANDER APHRODISIENSIS, POLYDORUS VIRGILIUS en ALEXANDER AB ALEXANDRO, hier ALEXANDER van *Alexandrië* geheeten, om er op te zweren, dat ik al hunne citaten herkennen zou. Maar: *commençons par le commencement*.' '"De Opperpriester nam zelfs den naam van God aan," zegt VIRGILIUS - het staat er, bl. 5, - en in de noot wordt gij verwezen naar: "VIRG. eerste herdersdicht aan AUGUSTUS."' 'Hadt gij dit ooit uit de woorden van den dankbaren TITYRUS gelezen:'

Namque erit ille mihi semper Deus; -

'Bladz. 9 spreekt de Schrijver over de *mola*, die hij *een klein rond broodje* noemt (een bewijs, dat de man ten minste de *Bucolica* van vosz nooit las); maar hadt gij ooit gedacht, dat men, omdat de Romeinen het brood CERES noemden, hun de trans-substantiatie zou te laste leggen? En hier leest gij:

"Uit eene plaats bij CICERO zoude men kunnen opmaken, dat eenige lasteraars van *deze Priesters* hen zelfs beschuldigden, dat zij beweerden in dit brood het *ligchaam huns Gods* te eten: want CICERO spreekt hen daarvan vrij, zeggende: Hoe zouden er menschen bestaan, dwaas genoeg om te vooronderstellen, dat de dingen, die zij eten, en waarmede zij hun ligchaam voeden, hunne Goden zouden zijn?"

'Waar staat dat?' vroeg ik.

'Eene bekende plaats,' was het antwoord; 'maar die gij tot dusverre, evenmin als ik, uit dat oogpunt beschouwd hebt. Het is de redenering van COTTA: Cum fruges, *Cererem;* vinum, *Liberum* dicimus, genere nos quidem sermonis utimur usitato: sed ecquem tam amentem esse putas, qui illud, quo vescatur,

deum credat esse. - Maar gij hebt den *Timaeus* van PLATO gelezen?'

'Driemaal! met en zonder noten van STALLEAUM, en even weinig alles begrepen.'

'Welnu, laast gij daar immer iets van bedelmonniken? en toch staat er, bl. 15: "Elders wordt vermeld, dat deze gewaande arme bedelaars in prachtige kloosters, in de aangenaamste streken gelegen, in overvloed leefden." 'En in de noot wordt verwezen naar PLATO, *In Times*, p. 1044. Daar nu PLATO even weinig in de *Times* geschreven heeft, als NORATIUS in TIT. LIV. *Decad.* 4, L. VI, zoo als er, blz. 17, staat, moet ik hier eene drukfout vermoeden, ondanks de verzekering van den Vertaler, p. IV: "De noten en aanteekeningen zijn naauwkeurig naar het oorspronkelijke wedergegeven, en kunnen dus door elk, die daartoe in staat is en gelegenheid heeft, worden nageslagen." 'Verlangt gij meer?'

'*Ohe, jam satis est!*'

'Het is ook, dunkt mij, genoeg,' vervolgde mijn vriend, 'om u te overtuigen, dat dit boek, ofschoon het verscheidene drukken en vertalingen beleefd heeft, eene prul der prullen is, en dat uwe Predikanten onverstandig handelen, wanneer zij hunne Catechumenen met zulke stompe wapens toerusten. Ik ken Katholieke Geestelijken, die alleen uit hunnen AUGUSTINUS of ARNOBIUS genoeg antiquiteiten geleerd hebben, om de dwaasheden van Mr. ROUSSEL te wederleggen, en te bewijzen, dat, dank zij der Voorzienigheid! het Heidensche *Rome* der CAESARS van het Kerkelijke *Rome* onzer dagen hemelsbreed verschilt. En bovendien, den Katholieken al die betigtingen van Heidendom en afgoderij voor te werpen, is bij onze verdraagzame beginselen hoogstonverdraagzaam.'

'Zoo gij mijne Predikanten gehoord hadt, zoudt gij weten, hoe regtmatig hunne vrees is voor de uitbreiding der heerschappij van *Rome*.'

'Ik erken die regtmatigheid. Het toekennen van gelijke regten aan alle Godsdiensten is een schoon ideaal in onze constitutionele Protestantsche Staten; maar is het consequent vol te houden? eischt het Katholicisme uit zijn' aard niet meer dan eenige andere Eeredienst? hangt het niet met zijn bestaan zamen zich uit te breiden, waar het kan, en door de schitterendste uiterlijkheden naar buiten te verkondigen, wat het is en wat het belooft? Is de Katholieke proselietenmakerij, de Katholieke onverdraagzaamheid, zou ik bijna zeggen, niet veel verschoonlijker dan de Protestantsche?'

‘Maar daarom zult gij het schoone ideaal van godsdienstvrijheid niet willen vernietigen? Of vergeet gij, dat eene lijdende kerk in zedelijke kracht pleegt te winnen, wat zij in stoffelijke verliest?’

‘Van den geest der eeuw verwacht ik veel. De uitbreidingen van *Rome* mogen *quantitatief* vele zijn, *qualitatief* zijn zij gering, en op het laatste komt het aan in eenen tijd, waarop de intellectuële magt hoe langer hoe meer invloed verkrijgt. Ware verlichting is te allen tijde het bolwerk van het Protestantisme geweest. Ware verlichting is nog het streven onzer natie. Maar die verlichting ga niet alleen van den Staat uit. Ook bij ons moet het kerkelijk leven meer opgewekt en zigtbaar worden; zuivere zeden, algemeene liefde en weldadigheid moeten het sieraad onzer Protestantsche Kerk worden; het godsdienstig onderwijs onzer jeugd moet in harmonische overeenstemming zijn met de vorderingen van het wetenschappelijk en burgerlijk onderwijs. Predik dat op de daken, liever dan andersdenkenden te verachten; liever dan overal Jezuïten en Propagandisten te zoeken. Versterk u, door innerlijke kracht, tegen aanval van buiten, liever dan den vijand met ongeschikte wapenen te sarren, en vooral - want ik raak aan het doorslaan, en het is tijd, dat wij op ons *point de dèpart* terugkomen waarschuw vooral de Lezers van uwen *Gids* tegen een Boekje, dat bijna zoovele onwaarheden als volzinnen bevat.’.

‘Ik zal ons gesprek laten drukken,’ zeide ik.

***Afscheidsrede over Judas* 20 *en* 21, *gehouden op den* 21sten *October*, 1838, *in de Kerk der Vereenigde Doopsgezinde Gemeente te Groningen, door* K. Sybrandi. *Te Amsterdam, bij* J.D. Sybrandi. 1838. 34 bl. 8o.**

Behoort het tot de verblijdende kenteekenen des tijds, dat er zoo menige bundels leerredenen, en enkele leerredenen worden uitgegeven? Bewijst het iets voor den godsdienstigen *zin* onzer landgenooten (gelijk men thans Germaniserend spreekt), dat men, bij den stortvloed van lectuur, waarmede wij overstelpt worden, ook nog gaarne predikatiën koopt, en het gehoorde nog eens in woning of binnenkamer wil overlezen? Dit is met geene drie of vier woorden uit te maken. Evenwel, ter eere onzer landgenooten zij het gezegd, dat de uitgevers van godsdienstige en stichtelijke werken altijd op *een goed debiet* mogen rekenen. Mogt de strekking slechts altijd zoo zuiver Evangelisch zijn, als de hier aangekondigde Afscheidsrede.

Wij hebben onze bijzondere denkbeelden over de uitgave van

soortgelijke stukken, eigenlijk toch alleen van wezenlijk belang voor den grooteren of kleineren kring, waarin zij uitgesproken en gehoord zijn geworden; dikwerf onder veelvuldige afleiding, en na spaarzame voorbereiding opgesteld; veeltijds woorden, uit het hart gevloeid, en gereedelijk ook den weg vindende tot het hart: der *hoorders*, namelijk. *Lezers*, vooral onbekenden met den spreker, en elders woonachtig, zullen eerst, na geëindigde lezing, gestemd zijn, gelijk zij van den aanvang af behoorden te wezen. Intusschen kan het niet anders dan aangenaam zijn voor elke gemeente, indien zij een gemeenschappelijk aandenken aan den haar verlatenden leeraar in zijne Afscheidsrede ontvangt. Wij vinden in deze Rede, wat wij van eenen leeraar, die 4 jaren met lust en ijver in ééne Gemeente werkzaam was; dáár belangstelling, achting en genegenheid van velen, ja! zeer velen ondervond, en heilwenschend van haar scheiden zal, verwachten. Wij vinden dit in eenen waardigen stijl, met christelijke zalving, voorgesteld. Zeer juist is uit den gekozen' tekst afgeleid, en daaraan vastgeknoopt, wat een leeraar als laatste vermaning tot eene Gemeente rigten kan. Men zal, na de lezing, zeggen: ‘Deze rede heeft zekerlijk bij velen een' traan in het' oog gelokt.’

Van het geven eener schets zal men ons voor heden verschoonen.

Wanorde. Een woord aan **Mr. Dirk Donker Curtius.** ***Utrecht*****, L.E. Bosch en zoon. 1839.**

Slechts een woord! Wij verzoeken de uitgevers vriendelijk ons van de aankondiging van dergelijke vodden te verschoonen. Geschriften van dien aard behooren slechts in de *Utrechtsche Courant* te worden aangekondigd.

Tooneelen uit het Oorlogsleven van **1813, 1814** ***en*** **1815,** ***volgens ware gebeurtenissen. Uit het Hoogduitsch. Twee Deelen. Te Leeuwarden, bij*** **J.W. Brouwer. 1839.**

Duitsche sentimentaliteit, Fransche gruwelen en Hollandsche luim zijn de grondstoffen - de laatste is misschien wat al te ideaal - waaruit deze twee deelen zijn zamengeweven. Avontuurlijks in overvloed; maar het waarschijnlijke is niet nieuw, en het nieuwe niet waarschijnlijk. Wanneer gij u SHEREZADE als eene cantinière verbeeldt, en den Sultan als eenen luitenant op retraite, zoudt gij ze misschien naast de *Duizend en Een* kunnen stellen, en zeker niets beters kunnen doen, dan er bij in te sluimeren.

Boekbeoordeelingen.

De Hallig, of de Schipbreukelingen op het eiland in de Noordzee. Wandelingen op hel Godsdienstige gebied in het modekleed der Novelle, door *J.C. Biernatzki*. Uit het Hoogd. door *J.J. Swiers*, Predikant te Havelte. Gron., Smit. 1839.

Wij verblijdden ons, na de slechte overzetting van de goede ‘GELOOFSWEGEN’[1], eene goede vertaling van de nog betere ‘HALLIG’ van BIERNATZKI te kunnen aankondigen.

Het verhaal, waarin de Schrijver, vroeger Predikant op eene Hallig, ten deele eigene ondervinding verhaalt, is kortelijk van den volgenden inhoud. - Nabij zulk eene Hallig, eene kleine bijzondere soort van eilanden, aan de westkust van *Sleeswijk*, strandt een schip. De passagiers, de Heer MANDER uit *Hamburg*, eigenaar der lading, en zijne reeds volwassene kinderen, OSWALD en IDALIA, worden in de boot door den Stuurman GODHER gered op het eiland, waar hij te huis behoorde. Hij was daar sinds lange verloofd aan een meisje van de Hallig, MARIA. Maar had hij reeds om IDALIA het schip verlaten, waarop de kapitein met enkele matrozen achterbleven, om haar wordt hij nu ook ontrouw aan zijne verloofde. Het was echter alleen bekoring, geene ware liefde, die hem aan IDALIA boeide; en des te minder kon hij zijn geweten gerust stellen, wanneer dit, na het vergaan van het schip en het aanspoelen der lijken, hem ook over zijn pligtverzuim als Stuurman folterde. Intusschen wordt de Hallig voor MANDER en OSWALD, die de wereld, maar niet het Evangelie kenden, de plaats, waar, in het verkeer met den Predikant HOLD, hun oog voor de waarheid geopend en hun hart voor haar, gewonnen wordt. Doch als eindelijk de tijd komt, om naar *Hamburg* weder te keeren, scheidt ook IDALIA weder van

(1) *De Geloofswegen of de liefde uit de kindschheid.* Zie *Gids* N°. 6, 1839.

GODBER, om wien zij de genietingen der groote wereld niet voor het ellendige Hallig-leven wilde verzaken. Allengs doet zich nu in het verre verschiet een flaauw uitzigt op van hereeniging tusschen GODBER en MARIA; maar eene dier geweldige overstroomingen, aan welke de Halligen telkens blootstaan, verijdelt plotseling die hoop van den Lezer, daar beide hun graf vinden in de golven, en alleen in den dood vereenigd worden. In de golven verzinkt ook al, wat HOLD en de overige bewoners der Hallig bezitten; maar zij zelve blijven staande in het geloof.

Ook dat Werk heeft de twee gebreken, die wij in het vorige hebben opgemerkt. De gesprekken en overdenkingen, in welke voor de eene helft de waarde van het Werk bestaat, zijn dikwijls te lang en vooral te woordenrijk, om niet de aandacht van velen te vermoeijen, en de Christelijke beschouwing van den Schrijver verliest zich niet zelden in het onbepaalde en wezenlooze eener mystiek, die meer naar vormen, dan inhoud jaagt, en dus ook vooral haar eigene *sprake* heeft. Door eenen overheerschenden invloed van gevoel en verbeelding te weeg gebragt, is zij eenzijdig, en dus onwaar. Daarom durven wij haar, afgescheiden van de theologische denkwijze des S., een gebrek noemen, gelijk wij het ook grootstendeels aan haar toeschrijven, dat B. zich geenen anderen geloofsweg schijnt te kunnen voorstellen, dan die, zoo als hij het noemt, over *Sinaï* naar *Golgotha* gaat, waarop de wet tot het Evangelie brengt. Wij gelooven, dat de Heer langs onderscheidene wegen de zijnen tot den Vader brengt, en deze bij eene minder eenzijdige beschouwing van het Evangelie, den mensch en de wereld, ook ligtelijk in het oog vallen. En dit leidt ons tot nog ééne opmerking; uit die zelfde oorzaak, namelijk, wordt dit tweede Werk van B. benadeeld door te groote gelijkvormigheid met het vorige, niet zoozeer, omdat de gebeurtenissen op de '*Hallig*' weder '*geloofswegen*' zijn; wie de verschillende leidingen des Heeren opmerkt, vindt daarin een onderwerp, dat zich evenzeer door de rijkste verscheidenheid, als de hoogste belangrijkheid aanbeveelt. Maar deze eenheid van onderwerp en bedoeling ging in de verhalen van B. schier onvermijdelijk ook tot de voorstelling over. Schoon op de Hallig geheel andere gebeurtenissen, dan vroeger in het Sleeswijksche stadje, tot dezelfde uitkomst leiden, zijn het toch weder onheilen en gevaren, die, onder de leiding van denzelfden Evangeliedienaar, deze uitkomst te weeg brengen. Misschien heeft de S. eens voor al den Predikant HOLD tot een vast karakter voor al zijne *Novellen* gekozen. Zoo was

ook hierin de gelijkvormigheid onvermijdelijk. Maar waartoe dezelve dan nog vermeerderd, door, zonder eenige noodzaak, in dit verhaal weder eene *liefde uit da kindschheid* zoo zeer als hoofdzaak in te weven, dat zij ook hier op den titel zou hebben kunnen vermeld worden?

Maar tegenover deze gebreken staan groote deugden. Gelukkig is de keuze van het tooneel der handeling. De *Hallig*, die speelbal der golven, met hare eigenaardige natuur en eigenaardige zeden en gewoonten, levert iets vreemds en bijzonders, dat toch geheel natuurlijk is, en tevens in staat, om belangstelling op te wekken. Bovendien geeft zij den Schrijver, als voormalig Hallig-Predikant, het voordeel, dat hij zich, en met zich zijne Lezers, geheel weet te verplaatsen op het tooneel der gebeurtenis; zich met éénen der hoofdpersonen, met HOLD, vereenzelvigt; geene kleine merkwaardigheid onopgemerkt voorbijziet, en naar het leven schildert. - Voorvallen, waarin de meusch, de wereld, het Evangelie zich toonen, bood hier de zee in overvloed aan, en zij doen, aan den anderen kant, op de stille eentoonige Hallig te sterker werking. Hier behooren *schipbreuk* en *overstrooming* beide te huis, die anders, tot verzadiging toe in den Roman opgevoerd, bij de minste gezochtheid, ons hinderen. - De vreemden uit de groote wereld, als schipbreukelingen op het eiland gered, vormen daar met de eenvoudige bewoners eene groep, die het menschelijk leven en karakter in hunne belangrijke verscheidenheid, en tevens alle gelijke behoefte aan het ééne noodige treffend doet uitkomen. En de Evangeliedienaar, vroeger wetenschappelijk gevormd, en thans geheel aan zijne Hallig gewijd, sluit zich aan beide aan; heeft door het Evangelie, dat in hem leeft, eene overmagt, waardoor hij allen leidt, en vindt daarin de gelegenheid, ja de roeping, tot eene hoogstbelangrijke vervulling van zijne dienst. - De karakters zijn met waarheid geteekend; met oordeel zijn de aanleidingen aangebragt, die de karakters doen uitkomen; menschkundig is de wijze, waarop HOLD met ieder handelt. De ijdele IDALIA, nog geheel onvatbaar voor alle hooger gevoel, hoeveel meer voor de heilige liefde des Evangelies, blijft ook geheel buiten zijnen invloed. De zwakke, schuldige GODBER, wien hij, onder de folteringen van zijn geweten, eerst vruchteloos door verschoonende toespraak had getracht te troosten, wordt daarna, door de gestrenge beoordeeling der waarheid, tot dien ootmoed gestemd, welke voor vertwijfeling de hope der genade aangrijpt. MANDER, bij wien de geestelooze oppervlakkigheid

der wereld in hare fijne beschaafdheid; OSWALD, bij wien zij zich, naar zijnen leeftijd, in loszinnigen eigenwaan uitspreekt, worden eerst door HOLD, in zijne gesprekken, met de diepere ernstige levensbeschouwing van het Christelijk geloof bekend gemaakt. En wanneer later een vreesselijk doodsgevaar, waarin OSWALD verkeerde, hun de oogen opent, doet hij hun het volle licht der waarheid aanschouwen, maar houdt den jongeling ook nu met wijsheid terug van overijling in zijnen Christelijken ijver.

De stille, zedige MARIA, eerst door eene vreemde bij haren GODBER verdrongen, en weldra, door den dood, van hare moeder beroofd, brengt hij, van eene onnatuurlijke en niet demoedige verheffing boven haar lot, tot ware onderwerping. Hoort hem daar aan het sterf bed der moeder, bl. 136-138: 'HOLD poogde MARIA zoo zacht mogelijk op het haar dreigend verlies voor te bereiden. Zij hoorde, tot zijne verwondering, de mededeeling van het berigt van den dokter met gelatenheid. Konde haar, na de smart, welke zij overwonnen had, nog iets te zwaar zijn om te dragen? Zij scheen, als ware het, den hemel te tarten, om haar nog zwaarder te treffen. Eerst toen HOLD haar deed opmerken, hoe weinig zulk eene berusting dien naam verdiende, hoe zeer zij zich daarmede bezondigde, dat zij de smart niet gevoelen wilde, welke de Hemelsche Vader haar op nieuw bereidde; toen hij, met scherpe woorden, deze gelatenheid onchristelijk heidensch noemde; toen borst zij uit in tranen en vraagde weemoedig: "wat wilt gij dan van mij." "Ik wil, antwoordde HOLD, een open gemoed, waarin de warme zonnestraal der Goddelijke barmhartigheid, die zich ook in het lijden openbaart, eene vruchtbare plaats vindt; geene bevrozene geslotene borst, waarover de stormen henen loeijen zonder ze aan te doen. Ik wil kinderlijke gehoorzaamheid, geene eigenzinnige halstarrigheid. Ik wil leven, geen dood. De Heer zal uwe tranen zien, uwe verzuchtingen hooren, opdat Hij daarin aauschouwe, dat gij verootmoedigd en getroffen zijt door zijne slagen. Uw gebed, uwe smeekingen zullen ten Hemel stijgen om kracht en bemoediging. Gij zult voor Hem niet zwijgen, alsof gij datgene reeds hadt, wat u ontbreekt. Gij zult leeren van den Beginner en Voleinder des geloofs, voor wien het eene geringe moeite zoude geweest zijn, zich die koude, harde gelijkmoedigheid eigen te maken, waarmede gij dragen en lijden wilt, maar die weende en bad: Vader indien het mogelijk is, laat dezen drinkbeker van mij voorbijgaan.' Zie MARIA er is een geest over u gekomen, dat

de regte geest niet is, hoe zeer hij zich ook beroemen mag op zijn geduld en zijne berusting. Laat ons, daar wij eenen Vader in de hemelen hebben, ook tot dien Vader gaan, in droefenis zoo wel als in vreugde. - MARIA'S tranen vloeiden sterker, en eindelijk zeide zij: “Ik versta het nu aan mij zelve, wat het zegt: Heer ik geloof! Kom mijn ongeloof te hulpe!” - Ja zoo is het, hernam HOLD. Het regte verstand der H. Schrift verkrijgen wij eerst van tijd tot tijd. Het zoude ons altijd een boek met zeven zegelen blijven, indien de ervaringen van ons leven er niet bij kwamen, en ons openbaarden Gods openbaringen in hare volheid, als woorden der waarheid en des heils. Door het leven komen wij in de H.S., en daardoor weder wordt zij ons tot licht en leven. Het bloote lezen laat ons veelal in de donkerheid, zelfs daar, waar wij meenen belder te zien. Klop dan ook met uwe ervaringen, en met alles, wat u nog te wachten staat, aan deze heilige poort: zij zal u opengedaan worden. Een rijke schat van troost zal er voor u open liggen, en eene berusting in den wil des Hemelschen Vaders zal uw deel worden, die treurig is en echter verheugd, die vreest en echter overwint, die smartelijk gevoelt, wat er ontnomen is, en echter zalig berust in God, die het genomen heeft.’

Belangrijk zijn de onderwerpen, die in gesprekken, overdenkingen en schriftelijke mededeeling behandeld worden, b.v. over Staatkunde, en wetenschap, in verband met het Christendom, bl. 80-92; over het geweten en het woord van God, bl. 95-104; over wijsbegeerte en Godsdienst, bl. 141-154; over den Christelijken Koopman, bl. 221-225; over het Avondmaal, bl; 245-257. De behandeling getuigt van geest en gevoel, evenzeer als van kennis en geloof. Alleen de Avondmaalstheorie is te rekenen onder de mislukte proeven eener mystieke verklaring van het Oud-Luthersche dogma, zoo als die soort van idealisme, waartoe de Schrijver het meest neigt, er niet weinige heeft opgeleverd. De vertaler heeft in enkele aanteekeningen met een woord het dogma der Gereformeerde kerk gehandhaafd, HOLD'S *prediking in de golven*, bl. 200-202, is misschien een feit, maar dan te rangschikken onder die dingen, welke zich laten doen, doch niet laten lezen. HOLD'S verschijning aan zijne huisvrouw, terwijl hij tusschen de Halligen in de golven dreigt om te komen, is op zijn minst, als middel tot zijne redding, zeer gezocht, en de hoogwijze redeneringen, waarmede zij (die ook elders wel wat te wijs spreekt, bl. 76) haar geloof aan zulke

verschijningen verdedigt; zouden wij, vooral in die oogenblikken van dringenden spoed, liever missen. Maar anders ligt er in het Werk een schat van hoogstbelangrijk onderwijs. Deze ligt in de gebeurtenissen niet minder dan in de gesprekken; vorm en inhoud zijn ook hier innig verbonden, en brengen vereenigd de bedoelde uitwerking te weeg. Wat men ziet, en wat men hoort, leidt gelijkelijk tot de overtuiging, dat alleen het Christelijk geloof den mensch in elken leeftijd, in elken stand, onder alle omstandigheden, de wijsheid en de kracht geeft tot een goed, een gelukkig leven. Hierom zij het Werk vooral onzen jongen lieden aanbevolen; terwijl ook de jeugdige Evangeliedienaar van zijnen menschkundigen kollega HOLD veel zal kunnen leeren.

De vertaler schijnt het Hoogduitsch volkomen magtig, en ook in den gewrongenen, ingewikkelden schrijfstijl van BIERNATZKI geheel ingedrongen te zijn. Jammer, dat zijn Hollandsch te veel den indruk van beide behouden heeft. Daarvan getuigt het veelvuldig gebruik van *superlativa* en *participia*, dat aan onze taal niet eigen is; van opeengehoopte tusschenzinnen, die elken stijl ontsieren, zoo als op bl. 257, waar wij van eene leerrede van HOLD, vóór de Avondsmaalsviering, lezen, dat zij ‘door hare eenvoudige woorden slechts voor het gewone verstand zijner hoorders berekend scheen; terwijl zij juist in hare eenvoudigheid, bij de vaste veronderstelling van datgene, wat dien beiden (MANDER en OSWALD), die heden voor het eerst met het regte heilige verlangen naar de belofte, die het aankondigt, tot de tafel des Heeren kwamen, nog niet tot volkomene zekerheid was geworden, op hen oenen waarlijk stichtenden, bevestigenden indruk maakte.’ - *Smachtverlangen*, bl. 114; *halfheid*, bl. 274, en elders *jonkvrouw*, bl. 14, en meermalen voor een meisje van de Hallig; *omgekleed*, bl. 30, voor verkleed; *veelligt*, telkens voor *welligt; zijn zullende*, bl. 126; *schrei u uit*, bl. 138, zijn Germanismen. Ook is hier en daar de woordvoeging niet juist. Maar aan den anderen kant zijn geheele stukken, die voor de overbrenging tot de allermoeijelijkste behoorden, door SWIERS meesterlijk vertaald, zoo als de beschrijvingen van de Hallig, bl. 1-8, van den storm en het schip, dat nadert, bl. 16-18; van zijn vernieling tot een zinkend wrak, bl. 22-23. En over het geheel oordeelen wij over de vertaling, zoo als de Heer S. zelf: ‘Dat zij geene gemakkelijke taak was, zal, meenen wij, de deskundige moeten toestemmen; wij vleijen ons intusschen, dat zij redelijk gelukt is.’

Den uitgever en drukker doet de uitvoering eere.

De Schuld van den Staat, als aanwinst van het nationaal vermogen. Uit den tegenwoordigen staat van Engeland toegelicht. Met vergelijkende statistieke Tabellen. In Commissie. Bij A.J. van Weelden, te 's Gravenhage. 1839.

> ‘Wat doet toch niet de verschillende wijze van zien?’
> *Staatsschuld, Nationaal Vermogen*, bl. 58.

(*Zie het vorige Nommer, bladz.* 80.)

Wij gaan thans tot eenige meer breedvoerige aanmerkingen over. Vooraf herbalen wij onze vroegere opmerking over de hier heerschende wanorde. Men vindt toch een aantal denkbeelden, een aantal feiten, tot staving van het gevoelen op den titel aangekondigd; maar zoo verward, dat het uiterst moeijelijk valt het geheel, het systema, te overzien. Men mist hier geheel den logischen gang, zoo wenschelijk bij elk wetenschappelijk onderzoek. De opgave van den inhoud der hoofdstukken zou genoegzaam zijn, om zoovele bewijzen voor deze aanmerking te leveren, als er hoofdstukken zijn. Een treffend voorbeeld van de onoverkomelijke moeijelijkheid, om sophismen te verdedigen. - En nu de zaken?

Het is zeker hier de plaats niet, den Schrijver op den voet te volgen, en hem stukswijze te wederleggen; maar ik vlei mij de vergunning te zullen ontvangen, van zoo kort mogelijk aan te toonen het gebrekkige van des Schrijvers redeneringen, en de schijnwaarheid te doen zien, die ons hier wordt opgedischt.

Het valt niet moeijelijk een aantal feiten hij elkander te voegen uit de geschiedenis der natiën, om daarop eene redenering te gronden; om daaruit gevolgtrekkingen te maken, die onze geuite denkwijze schijnbaar wettigen; om ons althans den schijn te geven van een praktisch mensch, vooral bij Hollanders, die geborene vijanden van al, wat theorie mag heeten. Waarlijk, dit is het geschiktste middel, om de menigte der niet-denkers in *Holland* tot onze zijde te brengen; maar die roem zal in rook vervliegen, wanneer eene onpartijdige kritiek, wanneer het denkend publiek den Schrijver toeroept: ‘Gij hebt niet begrepen, wat het zeggen wil, het *rerum cognoscere causas;* gij hebt feiten bij feiten opgedischt, zonder te weten, waaraan zij moeten toegeschreven worden.’ Welnu, dit roepen wij u toe, Schrijver, wie gij zijn moogt, van het Boeksken:

Staatsschuld, Nationaal Vermogen! Wij roepen u toe: Uw werk is ijdel geweest, want gij hebt eene stelling verdedigd, die slechts schijnwaarheid bevat; gij hebt daartoe u bediend van feiten, zonder die aan de wezenlijke oorzaken toe te schrijven, zonder de gevolgen te kennen, ja, wat meer is, die het tegendeel bewijzen van 'tgeen gij hebt willen betoogen. Wij nemen hier eene groote verantwoordelijkheid op ons, want wat wij zeggen, moeten wij staven; welnu, wij zullen het doen, en roepen daarbij het denkend publiek als scheidsman tusschen ons in. Dringen wij daartoe eenigzins dieper in het wezen der zaak.

Wanneer bezigt men geldleeningen? wat heeft daarbij plaats? Zietdaar twee vragen, met welker beantwoording wij ons weinige oogenblikken zullen onledig houden, en waaruit de onjuistheid uwer stelling genoegzaam zal blijken. De eerste vraag, wanneer men geldleeningen aanwendt, wordt door den S. op bl. 14 en 15 beantwoord met de woorden: '*Wanneer in buitengewone omstandigheden de heffing van* MIDDELEN *tot bestrijding der benoodigde buitengewone* STAATSUITGAVEN *het uiterst beschikbare bedrag der* INKOMSTEN *zoude moeten te boven gaan, en de schatpligtigen, of althans de min bemiddelden onder hen hunne* BEZITTINGEN *zouden moeten aanspreken - zoo wordt in de buitengewone tijdelijke behoeften doelmatig voorzien door middel van* GELDLEENINGEN, *bewerkstelligd door creatie van rentegevende fondsen*.' Wij hebben hieromtrent maar ééne aanmerking: en deze is, dat men niet slechts in buitengewone omstandigheden, maar ook in zeer gewone omstandigheden, weleens door geldleeningen in de hetzij slechts tijdelijke, hetzij jaarlijksche behoeften voorziet: de Hollanders hebben er de ondervinding van. Maar genoeg, dit staat op den voorgrond: men bezigt geldleeningen, wanneer de belastingen zoo hoog zijn opgevoerd, dat men zijne *bezittingen* zou moeten aanspreken, indien zij nog drukkender werden, en wanneer de Staat toch nog *behoeften*, met andere woorden, *uitgaven* te doen, *of voorschotten terug te geven* heeft, waarin door belastingen niet kan voorzien worden.

Wij weten nu, wanneer men de Staatsschuld vermeerdert. Maar nu: wat heeft er bij geldleeningen plaats? Een Gouvernement neemt geld op van geldgevers, tegen afgifte van een behoorlijk bewijs, en toezegging eener zekere rente. Waartoe moet dat geld dienen? Om in behoeften te voorzien; met andere woorden: om dadelijk uitgegeven of verteerd te worden. Van wie

wordt dat geld opgenomen? Van menschen, die een gedeelte van hun vermogen aan eene andere geldbelegging onttrekken, om het tegen eene vaste rente in fondsen te beleggen. Op welk eene wijze geschiedt de geldleening? Tegen een behoorlijk bewijs, dat de Staat de daarin vervatte som genoten heeft, en erkent schuldenaar daarvan te zijn. Heeft zoodanige geldleening kosteloos plaats? Neen! tegen eene bepaalde, jaarlijksche rente. Waaruit wordt die rente gevonden? Door het opleggen van nieuwe belastingen, of ook wel door nieuwe geldleeningen. Ten einde zoo kort mogelijk te zijn, hebben wij dit alles vragender- en beantwoordenderwijze uiteengezet: maar wat volgt nu daaruit? Er volgt uit, dat een Gouvernement, bij geldleeningen, een gedeelte der bezittingen, die eene *wezenlijke waarde* hebben, opneemt, *verteert, vernietigt* (meerendeels eene *improductieve consumtie*), en daarvoor een stuk papier in de plaats geeft, dat zoolang waarde behoudt, als men crediet voor den Staat heeft: met andere woorden, dat slechts eene *denkbeeldige* waarde heeft; terwijl aan dat stukje papier eene toezegging van rentebetaling gehecht is. En er zijn er meer, die met mij van oordeel zijn, dat de schuldbekentenissen van den Staat slechts eene denkbeeldige waarde hebben.

Onlangs kwam het beweren van eenen Minister hierop neder, dat de schuldbekentenissen, betreffende de Oostindische leeningen, den Staat niets hadden gekost, behalve papier en drukloon; en men ze dus, bij eventuële inneming der *Oostindiën*, als proppen tegen den vijand kon gebruiken; welnu, voor proppen gebruikt men slechts iets, dat geene waarde heeft; de geldgevers badden echter ƒ1000 gegeven voor elke dezer schuldbeken tenissen, en men heeft dus hieruit een voorbeeld van hetgeen wij aanstonds reeds gezegd hebben, dat het Gouvernement wezenlijke waarde opneemt, en die denkbeeldige waarde verandert. ‘Maar;’ zegt de Schrijver, ‘men creëert eene waarde, door de rente met de schuldbekentenis te verbinden; die rente wordt verkocht, en dus wordt het nationaal vermogen met het geheele kapitaal, de waarde der rente uitmakende, vermeerderd.’ In de eerste plaats merk ik aan, dat, al ware het zoo, als de S. beweert, dan nog maar de eene waarde in de plaats der andere waarde zon gekomen zijn: want de geldgever geeft geld, dat dadelijk uitgegeven wordt, en ontvangt eene rentegeveude schuldbekentenis terug. Maar des S. gevoelen is ook onjuist, omdat de geldgever zijne gelden aan de eene geldbelegging ontneemt, om ze in fondsen te plaatsen; zij worden dus slechts overge-

plaatst van de eene produktieve in de andere produktieve geldbelegging. Het tegenovergestelde gevoelen rust nergens anders op dan op eene *fictie*. Men fingeert, dat het opgenomene kapitaal naast eene nieuwe wezenlijke waarde, die der effecten, blijft bestaan; dit is eene fictie, omdat het opgenomene kapitaal door het Land uitgegeven, en door eene improductieve comsumtie vernietigd wordt, terwijl de waarde der effecten slechts *denkbeeldig* is. Dit ziet men niet in, zoolang de rente betaald wordt; maar het blijkt dan, dat die waarde denkbeeldig is, wanneer het crediet van den Staat slechts eenigzins geschokt wordt. Of blijkt het nu niet, dat de Ardoins eene *denkbeeldige* waarde hadden, toen zij Voor 70 en meer procenten verkocht werden? Hoevele voorbeelden kan men tegenwoordig daarvan niet bijbrengen? Het resultaat is, dat schuld en creatie van fondsen geene vermeerdering van nationaal vermogen geeft, ja, wat meer is, het vermindert.

In de *eerste* plaats, omdat men *effectieve* waarde verteert, terwijl men *denkbeeldige* waarde in de plaats stelt; maar ook *ten andere*, omdat men telken jare nieuwe schuld ziet geboren worden in de verschenen renten, welke meestal uit de opbrengst van nieuwe belastingen voldaan worden.

De S. schermt hier veel, met te zeggen, dat de renten, en dus ook de opbrengst der belastingen, binnen'slands moeten verteerd worden, en zet dit op den voorgrond, als eene *conditio, sine qua non*, om de meerdere schuld als aanwinst te kunnen beschouwen, even alsof het er, in zaken van belastingen, niet op aankwame, of de schatpligtige die uitgave deed, dan wel een Gouvernement. Maar men verlieze niet uit het oog, dat in dezen tweemaal twee geen vier uitmaakt. En waarom? Omdat de belastingen ten slotte door den verbruiker betaald worden, en de prijzen der voortbrengselen daardoor veel hooger worden, dan zij zonder belastingen zouden zijn, alle kosten der voortbrenging er onder begrepen. Wanneer A. heeft ƒ100, dan zal hij daarvoor veel meer behoeften kunnen voldoen, wanneer er geene belastingen zijn, dan wanneer A. ƒ100 verteren kan, en in den prijs der gekochte voorwerpen 25% aan belastingen moet betalen.

‘Maar,’ zegt de S., ‘de som, door de geldgevers aan het Gouvernement verschaft, wordt wel uitgegeven, maar blijft toch bestaan; terwijl alzoo het nationaal vermogen vermeerderd wordt met het beloop van de geheele waarde der rente.’ Hier slaat gij den bal mis, waarde S.! Vooreerst is het er verre af, dat men

bij geldleeningen wezenlijke geldswaarde geeft; men betaalt met bankpapier, coupons en ander papieren geld. Maar ten andere zou die som in handen van den geldgever toch zijn blijven bestaan en rente gegeven hebben, want zij maakte, gelijk wij gezien hebben, een gedeelte van zijn kapitaal uit. Deze grond vervalt dus, maar daarenboven, het geld wordt door het Gouvernement uitgegeven, en aan wie? Aan leveranciers, renteniers, enz.; doch deze ontvangen de gelden niet als vermogen of als een gedeelte van hun kapitaal, maar als interessen, die zij dus verteren. Zoo ziet men, dat de gelden, door leeningen aan den Staat gegeven, veranderd worden van kapitaal, (onder welken vorm het zich bij de geldschieters bevond, en dat niet verteerd wordt), in inkomen, (dat wel verteerd wordt.) Eindelijk ontvangen de geldschieters eene zekere rente. Maar waaruit wordt die rente betaald? Niet uit een produktief uitgezet kapitaal, maar uit de opbrengst der belastingen. Hij, die rente ontvangt met de eene hand, brengt ze met de andere op. Een geheel volk brengt op, om aan eenige kapitalisten de renten te voldoen, en zoo blijkt ook hierin, dat de stelling des S., dat het nationaal vermogen vermeerderd wordt met het geheele beloop der waarde van de rente niets dan schijnwaarheid bevat.

Wij hebben mede gezegd, dat de S. de feiten, in het Werkje aangevoerd, aan verkeerde oorzaken had toegeschreven. De S. wilde zijne stelling staven door het voorbeeld van *Engeland*, dat bloeide gedurende den oorlog en tijdens de herhaalde geldleeningen, en kwijnde toen de vrede gesloten was. En hieruit leidt men dan af, dat geldleeningen goed zijn en 't nationaal, vermogen vermeerderen! Wij herhalen het: geldleeningen geschieden, om des te meer te kunnen verteren; de eerste beginselen nu der Staathuishoudkunde, en, bij gebrek daarvan, ons gezond verstand, zeggen het ons, dat het onmogelijk is, met verteren rijk te worden; maar wel door eene welgeplaatste spaarzaamheid en werkzaamheid. En nu aangenomen, dat *Engeland* gedurende de oorlogsjaren het meest gebloeid, althans veel meer dan tijdens den vrede gebloeid heeft, (dat uit het Werkje niet blijkt; en wij niet gaarne zouden toegeven) waaraan is die bloei dan toe te schrijven? Geenszins aan de geldleeningen, maar aan de volmaking van machineriën, aan nieuwe uitvindingen, met één woord, aan de zoo zeer vermeerderde *productiviteit* der Engelschen (men vergeve mij dit vreemde woord), welke ben zooveel meer deed voortbrengen, de nijverheid zoo zeer deed toenemen, de winsten zoo veel vergrootte, dat men daardoor in

staat werd gesteld zooveel drukkender lasten te dragen. Die *produktiviteit* veroorzaakte de groote uitvoeren, welke zoo zeer de invoeren overtroffen, waarvan de S. spreekt. Die uitvoeren werden door de wissels op de Engelsche schatkist betaald, en zoo werd tevens in de betaling der oorlogskosten voorzien. Hieruit volgt nu niet het nut der geldleeningen, maar de groote waarde der nijverheid; want door deze werden de uitvoeren, waarmede de oorlogskosten buitenslands betaald werden, mogelijk gemaakt. En zoo blijkt de gegrondheid van ons gezegde, dat, hetgeen door den S. is aangevoerd tot staving van zijn gevoelen, veeleer het tegenovergestelde bewijst. Vraagt men nu, of de geldleeningen, of de belastingen, daarop niet van invloed zijn geweest, zoo antwoorden wij bevestigend; maar, in plaats van een hallelujah aan te heffen over dien invloed, zeggen wij: *helaas! ja!* want het goede, daaruit voortkomende, was slechts oogenblikkelijk; het verderfelijke altijddurend. Wij hebben reeds gezien, dat de zoogenaamde bloei van *Engeland* niet aan geldleeningen, maar aan eene groote ontwikkeling der nijverheid moet toegeschreven worden, en dat de S. de daadzaken dus aan verkeerde oorzaken heeft toegeschreven: dat hij de gevolgen der geldleeningen niet heeft gekend en begrepen, zal nu blijken. De geldleeningen stelden het Engelsche Gouvernement in staat, veel meer te verteren, dan de gewone middelen konden toelaten. Men verteerde dus, en de leveranciers van het Rijk hadden meer dan drukke werkzaamheden; de behoeften waren zoo groot, en aan den anderen kant kon men zoo gemakkelijk in de betaling voorzien door de jaarlijks vernieuwde geldleeningen, dat de fabrieken gedurig bezig gehouden, alle armen aangewend werden, en alle nieuwe uitvindingen, verbetering aanbrengende, welkom waren. Dit ligt in den aard der zaak, omdat eene vertering, zelfs eene improductieve vertering, altijd eene, althans oogenblikkelijke, werkzaamheid geeft: hierin ligt de aanleiding, dat de handel zoo groote levendigheid vertoonde. Maar die groote levendigheid van den handel, die schijnbare welvaart, zoo zij zelfs in schijn bestond, was gelijk aan de buitengewone ligchaamskrachten of de buitengewone helderheid van geest, die wij meermalen bij zieken aantreffen. Het is juist die ziekelijke toestand, welke daarvan de oorzaak is: wanneer eenmaal de overprikkeling verdwijnt, ziet men dat die krachten, die helderheid van geest slechts schijnbaar waren: de volgende zwakte is des te grooter, naar mate de voorafgaande prikkeling heviger is geweest. Ziedaar *Engeland* gedurende en na den oorlog. Zoo-

lang de oorlog duurde, zag men eene bedrijvigheid, die men vroeger nooit had gekend, maar veroorzaakt door eene overgroote improductieve consumtie: toen deze ophield, was de schok des te gevoeliger, naar mate de invloed daarvan grooter was geweest. Doch daarenboven eene vertering, waarbij niet alleen de inkomsten, maar tevens een groot gedeelte van het nationaal vermogen verteerd worden, kan niet altijd stand houden, te minder, wanneer bij de schulden jaarlijks de nieuwe schuld van rente komt. Deze staat van zaken moest dus wel ophouden, en de vrede maakte er een einde aan. Met den vrede hielden ook de geldleeningen op, en ontbraken de middelen, om zoo veel te verteren, terwijl de handel en nijverheid zich gewijzigd hadden naar de vertering, en niet de vertering naar de inkomsten. De nijverheid had men van haren natuurlijken loop afgewend; zij moest met geweld, althans eenigzins, daarvan worden teruggebragt: was het wonder, dat zoo iets niet dan met groote opofferingen kon geschieden? te meer, daar men zich daarbij belast vond met ontzettende schulden, juist door die geldleeningen en drukkende belastingen, veroorzaakt door het toenemen der renten? Welnu, *Engeland* ondervindt thans, wat het zeggen wil, gebukt te gaan onder belastingen. Die belastingen zijn oorzaak, dat *Engeland* niet bloeit, niet bloeijen kan; want den vruchten van den vrede zijn reeds geplukt gedurende de verloopene jaren van den oorlog, en zoolang *Engeland* zoo veel moet opbrengen, zal en kan *Engeland* niet bloeijen. Eu nu vragen wij: Zijn de gevolgen der geldleeningen heilzaam voor *Engeland geweest*? Schulden drukken een Land evenzeer als elk bijzonder persoon. Zij verarmen het, en zijn gelijk aan een twee-snijdend zwaard. Zij verminderen het nationaal vermogen vooreerst, door een gedeelte daarvan meerendeels door eene improductieve consumtie, te verteren; ten andere is men daardoor genoodzaakt, eenen drukkenden last te leggen op de inkomsten, die in het vervolg in de noodige behoeften moeten voorzien.

Nog een enkel woord zij het mij vergund hierbij te voegen.

Schrijvers als deze, en Gouvernementen, die dergelijke geschriften als voorbereiding hunner ontwerpen noodig achten, herinneren zich niet genoeg de onderscheiding, te vinden bij Prof. N.W. SENIOR, *Grondbeginselen der Staathuishoudkunde*, vertaald onder toezigt van Prof. H.W. TYDEMAN, bl. 5: '*Dat het inkomen van den Staat niet het eigendom van iemand hoegenaamd, maar een aanvertrouwd pand is; - een fonds, waaruit de noodige werkzaamheid moet betaald worden, om buiten- en binnen-*

landsch bedrog en geweld te weeren; een fonds ter ADMINISTRATIE *toevertrouwd aan het Bestuur; en dat hetzelve dit onwettig gebruikt, indien het er op eene andere wijze over beschikt; en het even onwettig vordert, indien hetzelve meer vordert, dan volstrekt vereischt wordt, om het eenige doel te bereiken dat wij hier aangewezen hebben*.'

Wat den stijl aangaat, waarin het boekje geschreven is, deze komt ons voor beneden het middelmatige te zijn. Hij is duister, hier en daar gezwollen, vol vreemde woorden, met uitgerekte zinnen, bovenal ongunstig voor de behandeling van onderwerpen, tot de wetenschap der Staathuishoudkunde behoorende. Enkele proeven willen wij mededeelen. Op bl. 2 lezen wij: '*Zij* (de stelling, welke op den titel gevonden wordt) *betreedt het veld, waarop de publicisten van onzen tijd gewoon zijn een' rijken voorraad voor hunne klemredenen te vergaderen en vooral bloemen van welsprekendheid te plukken, welke men te duchten heeft geknakt en van de bekoorlijkheid van glansrijke kleuren ontdaan te zien!*' - Dit zal waarschijnlijk moeten zijn: 'welke men te knakken heeft geducht;' anders is het onverstaanbaar, terwijl dan de bouw van den zin slechts minder schoon is. Zoo vindt men, op bl. 12, het woord *virement;* op bl. 13, het woord *obsolete* gebezigd. Zoo lezen wij, op bl. 29: men betaalde de oorlogskosten buiten'slands *meerendeels enkel* door middel der uitvoeren; *meerendeels enkel* kunnen niet achtervolgens in denzelfden zin voorkomen; deze woorden zijn volkomen met elkander in strijd; zij vernietigen elkander even zoo als eene positieve kracht door eene gelijke negatieve kracht wordt te niet gedaan. Op bl. 55 wordt gevonden: '*Indien de Engelschen - onze toenmalige staatsschuld* - SAMPT *de daarop gevolgde tiereering*' hadden overgenomen. Het woordje *sampt* was ons in het Hollandsch onbekend; misschien moet het aan onze weinige kennis der taal toegeschreven worden.

Het woord *zielental*, op bl. 61, 62, 65, enz. voorkomende, kan misschien dichterlijk genoemd worden, maar klinkt vreemd, ik zou haast zeggen bespottelijk, in een boek, handelende over onderwerpen van Staathuishoudkunde. Op bl. 64 lezen wij van *verhuizelingen;* voor zooverre mij bekend is, geen Hollandsch woord, evenmin als *meerdertal* en *broodeloosheid*. Het is waarlijk jammer, dat de Schrijver zich niet liever op eene Neo-Hollandsche taal toelegt, en ons daarin voorlicht.

Vreemd kwam ons ook de uitdrukking voor op bl. 110: '*Het gezag* (van GENTZ) *moet zich evenwel niet uitstrekken tot zijne*

bijzondere AANZIGTEN *van de Engelsche financiezaken*.' Aanzigten van zaken! wat is dat? Heeft de S. reeds met dat woord willen te kennen geven, dat GENTZ slechts *de oppervlakte en buitenzijde* der zaken bezien heeft? maar dan komt het gekozene woord toch minder wenschelijk voor: wij zonden liever de woorden: *inzigten in zaken* gebezigd hebben. Dan reeds meer dan genoeg voorbeelden, om ons gezegde te staven: wij willen niet onbescheiden zijn, en misbruik maken van de goedheid der Redactie van DE GIDS.

Mogt het Werkje alleen door de zoodanigen gelezen worden, die waarheid van schijnwaarheid weten te onderscheiden! Waar dergelijke stellingen gepredikt worden, wachte een ieder zich voor schade!

AMSTERDAM, December, 1839.

DIXI.

Ter Nagedachtenis van Ph. W. van Heusde. Door M^{r}. *C. Star Numan*, Hoogleeraar te Groningen. Bij de opening zijner lessen, 4 en 7 Sept., 1839. Groningen, bij J.B. Wolters. 1830. 64 bl.

'De tijding van VAN HEUSDE'S dood weêrgalmde als eene rouwmare door het gansche Land,' zegt de Schrijver van het aangekondigde stuk; en wie beaamt niet gaarne zijne woorden? V.H. toch heeft, welligt meer dan iemand, weldadig gewerkt op de beschaving en veredeling van zijne tijdgenooten, en de zaden, door hem uitgestrooid, zullen ook in de toekomst vruchten dragen. Geen wonder dus, dat aan onze hoogescholen en elders dankbare leerlingen en ware vereerders van den ontslapene de gelegenheid waarnamen, om zijner nagedachtenis een offer te brengen. Dankbaar ontvangen wij elke bijdrage tot juistere waardering van V.H.'S verdiensten; maar voegen hierbij den wensch, dat iemand de taak op zich neme, om eene uitvoerige levensbeschrijving van den waardigen man te geven. Die taak is niet ligt; zij vordert iemand, die genoegzaam bekend is met alle omstandigheden, welke de rigting gaven aan 's mans geest; iemand, die, diep doordrongen van het gewigt zijner onderneming, zich niet door blinde bewondering laat leiden, maar zielskracht genoeg bezit, om *sine studio* zijn onderwerp te behandelen. Bij alle edele hoedanigheden van hoofd en hart, die V.H. in ruime mate bezat, bleef hij mensch, en deelde in de zwakheden van ons geslacht; - zijn biograaph verhele die

zwakheden niet, en denke aan het schoone gezegde van JOH. VON MÜLLER: '*Es ist ein Lob für einen Mann, wenn man seine Fehler sagen darf, ohne dass er gross zu seyn aufhört*.'

Inmiddels is door den Hoogl. STAR NUMAN eene uitstekende hulde gebragt ann de nagedachtenis van zijnen leermeester, wiens lessen hij gedurende verscheidene jaren heeft bijgewoond, en waarvan zijne doorwrochte *Diatribe* over den Vorst van MACHIAVELLI eene schoone vrucht was. De wijze, waarop hier V.H. herdacht wordt, kunnen wij niet genoeg roemen. Men vindt hier eene duidelijke uiteenzetting van het eigenaardige van V.H., geschreven in denzelfden geest, welke in V.H.'S brief aan CREUZER, in zijne *Brieven over het hooger onderwijs*, kortom in al zijne Werken, en niet het minst in zijnen omgang doorstraalde. Naar ons inzien, heeft dit stuk blijvende waarde, en mag niet onbekend blijven aan ieder, die V.H. uit zijn onderwijs of uit zijne schriften heeft leeren kennen.

In groote trekken wordt eerst de invloed, dien WYTTENBACH op den jeugdigen V.H. uitoefende, geteekend; vervolgens het wezenlijke verschil, dat tusschen hen beide bestaat. WYTTENBACH'S bekendheid met PLATO'S schriften, en zijne grondige behandeling der geschiedenis van de oude wijsbegeerte, maakten den diepsten indruk op V.H., en zijn *specimen criticum in* PLATONEM is geheel in den geest van zijnen kritischen leermeester geschreven, en gaf regt, om in V.H. den toekomstigen uitgever van PLATO aan te kondigen. En nogtans is die verwachting nooit vervuld. Want daar W. geheel in de oudheid leefde, en de studie der oudheid tot het doel zijns levens stelde, beschouwde V.H. haar meer als middel. Noch de kritiek van PLATO'S geschriften, noch de ontwikkeling zijner wijsbegeerte, ter verklaring dier geschriften, stelde V.H. zich voor als doel van zijn streven; maar van hier uitgaande, rigtte hij zijne aandacht bepaaldelijk op het hoofdonderwerp der Socratische school, op den menschelijken geest. Tot dat einde werd hij een vlijtig beoefenaar der geschiedenis, en naauwkeuriger opmerker van de menschen, met welke hij in aanraking kwam. Zoo toegerust, meende hij het best de oudheid in zijnen leeftijd te kunnen beoordeelen, en de resultaten van zijn onderzoek zocht hij aan te wenden tot eigen nut en tot anderer voordeel. V.H. als geschiedkundige is aan het algemeen slechts bekend door zijne *Diatribe in civitates antiquas*, en, immers voor een gedeelte, uit enkele akademische proefschriften, onder zijne leiding geschreven; maar hetgeen door den Schr., op bl. 19 en volg., dienaangaande gezegd wordt, doet bij

ons het verlangen ontstaan, dat het gerucht, alsof eerlang een nagelaten werk, waarin V.H. zijne denkbeelden over de geschiedenis ontwikkeld heeft, zal uitgegeven worden, zich bevestige. De veeljarige studie van den menschelijken geest in de verschillende leeftijden, die hij zoo gaarne - naar ons inzien meer dichterlijk, dan waar - in de geschiedenis van het menschdom terugvond, leidde natuurlijk tot een bepaald onderzoek van 's menschen vorming, in verband met 's menschen bestemming. Steunende op de Socratische wijshegeerte en op de onschatbare lessen der geschiedenis, en daarbij toegelicht door de Christelijke godsdienst, ging hij voort in zijn onderzoek; maakte het dienstbaar aan de vorming der jeugd, en deelde zijne gedachten en opmerkingen ook aan een uitgebreider publiek mede. V.H. werkte op zijnen tijd door zijn voorbeeld, door zijn onderwijs, door zijne schriften; de echte humaniteit, die hem kenmerkte, verzekerde hem de liefde zijner leerlingen, en deed hem eenen onmiskenbaren invloed uitoefenen op de rigting der studiën aan de hoogeschool, waarop hij zulk eenen glans wierp. Zelfs die vakken, welke minder regtstreeks in verband staan met de oude letterkunde, telden onder hunne beoefenaars ijverige vereerders van V.H., en zijn geest oefende eenen grooten invloed op alle uit. Wat de beoefening der regtswetenschap aan V.H. te danken heeft, wordt door den Schr., die deze rede voor een gehoor van toekomstige regtsbeoefenaars uitsprak, eenigzins breeder ontwikkeld.

En hiermede hebben wij den inhoud van NUMAN'S stuk kort opgegeven. Met het meeste van wat wij daar vonden kunnen wij ons zeer goed vereenigen. Hoevelen, die kerk en staat, kunst en wetenschap tot eere verstrekken, zijn niet in V.H.'S school gevormd? Maar nogtans mogen wij niet verzwijgen, dat wij het gevoelen deelen van hen, die meenen, dat de rigting, door V.H. aan de studie der oude letteren gegeven, niet volkomen goed te keuren is. Is de klagt niet gegrond, dat de litteratoren uit die school in het algemeen grammatica en kritiek der oude Schrijvers te veel verwaarloozen, en te veel zich overgeven aan fi-lozoferen en, om ons eens zoo uit te drukken, aan aesthetiseren? De toestand onzer Latijnsche scholen en gymnasiën is meestal van dien aard, dat het grammatikale onderwijs voor den jongen student nog hoognoodig is, en vlijtig voortgezet moet worden. Wat haat het hem schoonheden aan te wijzen in Schrijvers, die hij slechts ten halve verstaat? Hij zal ze misschien later op zijne beurt aan anderen aanwijzen, zonder ze

zelf te gevoelen, even als iemand, die koud blijft hij de schoonheden der kunst, over beroemde kunstgewrochten, toch gaarne medespreekt, om vooral niet door te gaan voor een' mensch zonder smaak. Maar vraag aan den laatste zijn oordeel over een nieuw kunststuk, geef aan den eerste eenen Schrijver in handen, dien hij vroeger niet hoorde behandelen, - spoedig zal het blijken, dat beider schoonheidkennis slechts geleend, niet eigen was. Hoevelen, die met meer vrucht NEPOS zouden gelezen hebben, zijn door die *vaga institutionis Heusdianae admiratio*, waarvan de Hoogl. NUMAN in zijnen brief vóór zijne Akad. verhandeling spreekt, verleid, om PLATO te gaan lezen, en schenen dan eerst zich zelven te behagen, als zij mede konden Platoniseren! Heeft niet dit dweepen met PLATO, zelfs bij talentvolle jongelingen, het gevolg gehad, dat zij in de geheele oudheid niets voortreffelijks zagen buiten PLATO, en in de beroemdste Schrijvers, die vóór PLATO geleefd hebben, slechts voorboden; in de DEMOSTHENESSEN en CICERO'S niet veel meer dan navolgers van *dien Goddelijken* erkennen? Is die geestdrift niet veelal ontijdig geweest, en heeft de zucht tot navolging en de kracht van het voorbeeld niet velen tot lofredenaars van de Platonische wijsbegeerte gemaakt, voordat zij de overige meesterstukken der oudheid, dichters, geschiedschrijvers, redenaars, hadden leeren kennen? Het belang der zaak, geene vitzucht, noodzaakte ons deze vragen hier te opperen; niets, wij verklaren zulks te goeder trouw, niets zal ons aangenamer zijn, dan door de ondervinding het ongegronde onzer bezwaren, die gedeeltelijk den voorganger, gedeeltelijk zijne hoorders treffen, bewezen te zien. Het was geheel vreemd aan het onderwerp, door den Hoogl. NUMAN behandeld, om V.H.'S opleiding van aanstaande litteratoren te kenschetsen; maar de voorgestelde vragen deden zich onwillekeurig op, bij het herdenken van V.H.'S verdiensten, ten opzigte van de vorming van het opkomend geslacht, en wij vinden geene reden, om ze te onderdrukken.

Gelijk te *Groningen* de Hoogl. NUMAN optrad, om V.H.'S invloed op de wijsgeerige behandeling van staats- en regtswetenschap te ontwikkelen, zoo trad een ander leerling van den overledene, een man, die zich, onder de beoefenaars der godgeleerde wetenschappen, door grondige en uitgebreide kennis onderscheidt, te *Leiden* op, om zijne leerlingen insgelijks over V.H. te onderhouden. De Hoogl. KIST gaf zijne redevoering uit, onder den volgenden titel:

Memoriam Heusdii cum discipulis recoluit N.C. KIST, *lectiones auspicans Historico et Philosopho - Theologicas* A°. 1839-1840 *habendas*. Lugd. Bat. apud S. et J. Luchtmans (pag. 28).

Zijn Hooggel. schetst eerst in algemeene trekken de oorzaken, waardoor V.H. zich de liefde en achting zijner jeugdige hoorders verzekerde, en wijst dan aan, op welke wijze de geschiedenis door hem behandeld werd. Drie punten worden hier kort ontwikkeld, te weten: 1°. de leeraar der geschiedenis behoort bovenal naauwkeurig den mensch gade te slaan; 2°. het verschil tusschen de stammen en volken mag niet door hem voorbijgezien worden; 3°. de echt pragmatische geschiedenis mag de tusschenkomst eener goddelijke Voorzienigheid niet miskennen. Het noodzakelijk verband tusschen zoodanige behandeling der geschiedenis en de wijsbegeerte is onmiskenbaar, en het nut, dat uit deze vereeniging voor de beoefening van beide wetenschappen ontspringt, wordt in het kort opgegeven. De spreker hield bij dit alles den kring van hoorders, waarvoor hij sprak, in het oog, en heeft zijne rede met aanmerkingen doorweven, die wij van harte wenschen, dat voor zijne hoorders en lezers niet verloren zullen gaan.

Het is onze gewoonte niet streng te letten op taal en stijl, bij de behandeling van wetenschappelijke onderwerpen; maar dergelijke geschriften, als *Orationes* en *Prolusiones*, ontleenen meestal een groot deel hunner waarde van den stijl, waarin zij vervat zijn. En in dit opzigt zondigt de Schr. zoo vaak; zijne Latiniteit is zoo weinig gevormd naar de taal der goede Schrijvers, dat wij den Hoogleeraar KIST hieromtrent eenige teregtwijzingen meenen verschuldigd te zijn. Zij mogen tevens strekken, om ons zoo even geveld oordeel, als niet ongegrond, te regtvaardigen.

Voor den nieuwerwetschen titel zullen wij ons tevreden stellen met de, voor het overigezwakke, verklaring van RUHNKENIUS: '*Temporum nostrorum consuetudini aliquid dandum fuit*,' ofschoon wij nog niet regt inzien, waarom bij RUHNKENIUS *laudatio* voor *elogium*, en bij KIST *lectiones* voor *scholae* of *disputationes* (vg. CIC. Tusc. Disp. 1, 4, 8) moest plaats maken. Correct schrijven zal toch wel niemand voor pedanterie houden. - P. 5. Aan den aanhef ontbreekt iets; de duidelijkheid vordert te lezen: '*Ut simili opportunitate*, atque ea est, *qua cet*. - Ald. *In mente esse;* in de beteekenis van *voor den geest staan*, gebruiken de ouden *in mentem venire*. Daarentegen is *in mente*, of liever *in*

mentem esse, voornemens zijn. Z. PLAUT. Amph. I, 1, 25. Bach, I, 2, 53. PETRON., Sat. 21. - Ald. *Dierum hebdomadis*. De ouden telden niet bij weken. *Hebdomas* is een tijdperk van zeven dagen, hetwelk de ouden bij krankheden en geboorte in acht namen. Z. etc. ad Fam., XVI, 9, 3. CENSOR. de die nat. 11. GELL., N.A., III, 10. - Ald. *Funeri adstiti*. Waarom niet liever *in funus prodii, funus prosecutus sum?* - P. 6. *Historia oculum - luget*. Dergelijke overdragtelijke spreekwijzen zijn in proza af te keuren, omdat men zoo ligt vervalt in de *κακοζηλία*, waartegen GRONOVIUS, in zijne uitmuntende voorrede vóór POMPONIUS MELA, zoo krachtig waarschuwt. - Ald. *Sospitatorem;* liever *vindicem*. Vg. NOLTEN. Lexic. Antibarb., p. 731. - P. 7. *Per sex et quod superat annos*. Juister: '*Per sex et quod* excurrit *annos*.' - Ald. *Efficacitas*, hetgeen bl. 8 en 13 weder voorkomt, voor *vis*, is zeer af te keuren. Het woord komt slechts tweemaal in de geheele oudheid voor, en dan in eenen geheel anderen zin. Vg. CIC. Tusc. Disp. IV, 13, 31. Q. CIC. de petit. Cons. 3. - Ald. *Quod s. sim, s. - futurum me sperem*. Hier kon, zonder den minsten schijn van aanmatiging, *sum* en *spero* geschreven staan. - Ald. *Inquam* staat bij herhalingen, maar niet, wanneer men voor het reeds gezegde iets anders in de plaats stelt. Men gebruike dan *vel potius* of *atque adeo*. - P. 8. NOLTEN., p. 577, wijst dit woord eerst bij TERTULLIANUS (wien RUHNKENIUS, praef. ad SCHELLERI Lex., p. II, *pessimum Latinitatis auctorem* noemt) aan; SCHELLER heeft het daarom niet opgenomen. - Ald. *Forte*. BERGMAN heeft, in eene uitvoerige aanteekening op de *Vita* RUHNKENII, p. 395 en volg., het gebruik van dit woord bij gissingen in bescherming genomen; zijne geleerde onderzoeking heeft ons nogtans niet overtuigd, en de beste handschriften getuigen tegen hem. - P. 9. *Nec tandem*. De verbinding met *neque etiam* of *nec magis* verdiende hier de voorkeur. - Ald. *Minime torvo vultu*. Het denkbeeld van *torvitas* hadden wij liever vermeden gezien. Waarom niet *blando, benigno vultu?* - P. 10. *Suum opus-contulerit*. In den zin, dien deze woorden hier hebben, van *het zijne bijdragen*, is *opus* overtollig. - P. 11. *In eas despiceret. Despicere* heeft, in zijne tropische beteekenis, den vierden naamval, zonder voorzetsel, bij zich. - P. 13. *Scaturigo*. Bij dit woord hadde wel een *quasi* of *ut ita dicam* mogen gevoegd worden, om het ongewone der uitdrukking te verzachten. De Schr. is anders gansch niet karig met *velut*, dat b.v., p. 8, v. 8, veilig hadde kunnen wegvallen. - P. 15. *Animi et corporis dissidium*. Dit berispt

RUHNKENIUS te regt bij MURETUS, met verwijzing op GRONOV. ad LIVIUM, XXV, 18; *dissidium* is oneenigheid; *discidium* scheiding. - Ald. *Admirandamque eam*. Beter *eamque admirabilem; que* voor *et quidem* wordt bij voorkeur met het aanwijzend voornaamwoord verbonden. - Ald. *Non civilem magis, quam ecclesiasticam,* d.i. niet zoozeer de politieke, als de kerkelijke geschiedenis; zie vooral KRITZ. ad SALL. Catil., 9, 1. Volgens de bedoeling des Schrijvers, leze men: *Non minus eccles., quam civilem*. - P. 18. *Cum - solent*, behoort te zijn *soleant*. - P. 19. *Scilicet*, bij antwoorden, is *ja zeker;* zie NOLTEN., p. 1163. Hier behoorde *profecto, nisi fallor*, te staan. - P. 23 en 15. *Meditullium*. Het herhaalde gebruik van dit woord, dat CICERO, Top. 8, slechts aanhaalt, om op de zamenstelling opmerkzaam te maken, is niet aan te prijzen, volgens het voorschrift van RUHNKENIUS ad MURETI Opp. I, p. 320: '*Semel aut rarissime dictis abstinere prudentius est, quod saepe accidit, ut talia melioribus libris inspectis, vitiosa reperiantur*.' - P. 27, 11, 9. *Fuerint*, schrijf *fuerunt*. De volgende woorden: *Eodem studio, quo cet.*, zijn niet regt duidelijk.

Wij erkennen gaarne, dat de gestadige lezing van Kerkvaders en van nieuwere uitleggers der Godgeleerde Wetenschappen weinig geschikt is, om eenen goeden Latijnschen stijl te vormen; wij staan zelfs toe, dat een Hoogleeraar in de Godgeleerdheid ruim zooveel let op de zaken, als op de woorden, bij het houden zijner lessen; - maar, wanneer hij er toe overgaat, om deze algemeen bekend te maken, dan is hij aan zich zelven, aan den roem zijner Hoogeschool, aan het geleerde publiek, eenige meerdere zorg verschuldigd.

Engelschen te Rome. Romantische episode uit de Regering van Paus Sixtus V, door *A.L.G. Toussaint*, Schrijfster van de Graaf van Devonshire. Twee Deelen. Te Amsterdam, bij P.R. Otto. 1839.

Het was een opmerkelijke eersteling: *De Graaf van Devonshire*. De kracht van talent, in dien Roman voor het eerst ontwikkeld, verdiende toejuiching, en verdiende tevens dat kalme, schrandere, bezadigde wikken en wegen, waardoor zich de beoordeeling eens geachten medearbeiders, in Jaarg. 1838, bl. 650, verv., onderscheidde. De vragen, door den scherpzinnigen kri-

tikus omtrent den aard van het talent der jeugdige Schrijfster gedaan, heeft deze sedert met der daad beantwoord; in helderder en tevens schitterender licht heeft zij zich vertoond; door de magt van haar talent heeft zij zich tot zelfstandigheid verheven, en zich eenen voornamen rang onder onze Romanschrijvers verworven.

Wanneer zij zelve in de voorrede het doet voorkomen, alsof die magt een vreemde invloed is, onder welks noodlottigen dwang zij, haars ondanks, buigt en zwicht, dan gelooven wij hier meer de algemeen gangbare en eenigzins afgesletene taal van Dichters en Romanschrijvers, dan de uitspraak harer overtuiging te vernemen. Dat inzigt in den eigenlijken aard van haar talent, hetwelk zich, ondanks den omgeworpen' sluijer, in die zelfde voorrede verraadt, is de voornaamste proeve, dat zij de kracht bezit, om het te beheerschen en naar haren wil te leiden. Wanneer zij zich te regt beroept op de zusterlijke gelijkheid der *Engelschen te Rome* en *den Graaf van Devonshire*, en de eerstgenoemde Roman, in vergelijking met den laatsten, de blijken van eenen merkelijken vooruitgang oplevert, dan vinden wij daarin het bewijs, waartoe de Schrijfster in staat is, wanneer zij haar talent voortdurend ontwikkelt, versterkt, zuivert; maar niet alleen de voorrede, het gansche boek bewijst, dat zij evenzeer *wil* als *kan*. De kritiek mag daarom het voorzigtige en voorwaardelijke, waartoe zij zich eerst gedrongen gevoelde, opgeven, en met meerdere gerustheid, dan vroeger, het beeld der Schrijfster, zoo als het zich in haar boek vertoont, voltooijen, en de laatste trekken voegen bij de schets, die onze geachte medearbeider vroeger ontwierp.

‘Is de jeugdige Schrijfster,’ vroeg b.v. de genoemde Recensent, ‘volkomen overtuigd, dat zij in de schildering van het rijke, het stoute, het krasse, het schrille, gelukkigst slaagt; dat zij *slechts* (wij lazen liever; *vooral*) voor dit genre aanleg, heeft?’ Wij kunnen thans deze vraag beantwoorden; maar liever dan onze eigene beschouwing, deelen wij, ter regtvaardiging van de voorstelling, die wij ons van het talent der Schrijfster maken, hare eigene woorden mede op eene plaats, die meer dan eenige andere ons leert, wat zij, bij de behandeling van haar onderwerp, vooral bejaagt,

‘Mijne personen hebben tot hiertoe weinig gehandeld; zij hebben bijna stilgestaan. Zij hebben gepeinsd, gesproken en niets verrigt; zij zijn niet voortgegaan. En toch is de geschiedenis voortgegaan, en toch zijn hunne handelingen voorbereid,

en toch ligt er in hunne harten als een tonder gereed, en eene vonk zal dat alles doen vlammen en flikkeren, en spelen en werken, als bij een vuurwerk, dat doodsch en stijf en stil is, totdat het wordt ontstoken. En zoo is het ook in het leven. Het minst handelen de menschen; zij zijn slaven der toevallen en der omstandigheden. Niet voordat zij er toe gedrongen worden, werken zij; zij laten zich liever voortdrijven met den stroom, en bewaren nog gaarne lang de uiterlijke rust.

Het is geen rusteloos werken, geen stout ondernemen, geen krachtig uitvoeren, dat de groote schokken voorafgaat. Het is stilte, het is kalmte, het is werkeloosheid, iets, dat *naar matheid zibeemt, dat verlamming schijnt;* maar het is de verraderlijke kalmte, die den orkaan voorafgaat en welke de zeeman zoozeer vreest. En men is verwonderd, dat er zooveel gebeurd is, terwijl er niets gebeurd is. Laten ze maar eerst opstaan de menschen, dan zal men zien. De Lezer, die *schokken, werking* en *gedruisch* verwacht, wachte dus, en denke aan het leven en aan den orkaan; te lang zal hij niet behoeven te wachten.'

Wanneer ik den Lezer verzeker, dat deze zinsneden in het boek te lezen staan, nadat er reeds eene woeling van feiten is voorgesteld, waarmede menig arm Romanschrijver tevreden zou zijn; nadat SIXTUS reeds in zijne donkere dreigende grootheid is opgevoerd; nadat wij reeds in het leed van twee gebrokene harten hebben gedeeld, dan mag bij ze als dubbel merkwaardig beschouwen. Schokken, flikkering, gedruisch, is hetgeen de Schrijfster bij voorkeur tracht voor te stellen. En hoe bereikt zij haar doel? Ten gevolge eener levensbeschouwing, die wij met alle regt donker mogen noemen. De omstandigheden en de toevallen beheerschen den mensch, omdat zijn wil afhankelijk is van de hartstogten, die uitwendige invloeden opwekken en aanvuren. Het stilzitten is niet het peinzen, dat den wil vestigt en schrap zet, om de omstandigheden te beheerschen; het is een ziekelijke toestand, die naar *matheid*, naar *verlamming* zweemt, en daarom, omdat hij zwak en ziekelijk is, is de mensch de speelbal der omstandigheden, die hem aan de keten zijner hartstogten rondleiden. Naïf is eene andere uitdrukking der Schrijfster, II^{de} Dl., bl. 64: 'Niet door overreding is SCIPIONE geslaagd, hij is niet welsprekend geweest - maar het was de taal van den hartstogt, sprekende tot den hartstogt, en daarin lag zijne overwinning.' Naar mate de mensch, bij het gebrek aan vasten wil, te pijnlijker lijdt onder de verhoudingen en tegen-

strijdigheden des levens, zie I^ste^ Deel, bl. 101, 152; II^de^ Deel, bl. 21, 102, 103, naar die mate rijzen de uitwendige omstandigheden in kracht en beteekenis. De Schrijfster bekent zich tot het geloof van HAMLET, dat er vele dingen zijn tusschen hemel en aarde, waarvan wij geen helder begrip hebben; en vandaar die tooverkracht in de blikken van SCIPIONE; dat vermogen in den hemel van *Italië*, waar de hartstogt in weinig tijd rijpt en losbarst. Ja, in het geheimzinnige dier magt, welke op de hartstogten werkt, en daardoor ons beheerscht, ligt voor een gedeelte de poëzij des levens. 'Zelfs ANNA,' lezen wij, blz. 116 en 117, 'begon zich over te geven aan de wegslepende betoovering van zijn onderhoud; zij voelde zich geboeid aan het vuur zijner gesprekken. Zij hoorde bijna voor het eerst het Italiaansch in al zijne zoetvloeijende weelde uit den mond van eenen jongen Italiaan, die weeke, welluidende, ruischende, muzikaal wellustige vuurtaal; eene taal van fluweel en van vlammen; eene taal van zilvergaas en van vonken, gesproken door den mond van MONTALTO, met lippen als de zijne, met eene stem als de zijne, verduidelijkt door blikken als de zijne, door gebaren als de zijne. - Het ware zeker heihzaam geweest, zoo KARRE daar plotseling voor haar had kunnen schaan, met zijn goed koel Engelsch, en zijne *onverbiddelijke levenswijsheid, zijn proza, zijne werkelijkheid*, gesteld had tusschen deze *poëzij*.'

Wij noemden die levensbeschouwing donker; wij trachtten met gestrengheid hare consequentie op te geven. Van het standpunt der kunst echter mogen wij haar niet zoozeer onwaar, als eenzijdig noemen. De hartstogten dus, de voorstelling van den strijd der omstandigheden tegen, en hare tirannij over den mensch, ziedaar het element van Jufvrouw TOUSSAINT. Wie deze taak gemakkelijk noemt, heeft nimmer getracht hartstogten te schilderen; heeft zoovele mislukte treurspelen en drama's vergeten, van welker bestiaal gebrul onze schouwburgen daverden. En wanneer gij bedenkt, dat Jufvrouw TOUSSAINT den hartstogt der liefde onder *Italië's* hemel, 'waar de hartstogt om te rijpen, geen traag verloop van dagen noodig heeft,' in onderscheidene nuances beurtelings in een zestienjarig meisje, of in eenen twintigjarigen prelaat geteekend heeft; dat zij het waagde de eerzucht in al hare kracht in den persoon van den bewonderenswaardigsten aller Pausen, SIXTUS V, voor te stellen, dan moogt gij zelf beslissen, welke lofspraak eene Schrijfster verdient, die met mannelijken moed, mannelijke kracht, dat doel heeft weten te be-

reiken. De koortsachtige spanning, waarin gij hare helden voor u ziet optreden, verzwakt nimmer; en moge de uitdrukking nu en dan iets overdrevens hebben (zoo als b.v. I^{ste} Deel, blz. 168, 170, 182), toch zinkt zij nimmer tot flaauwheid weg, of verloochent zich door onnatuurlijkheid. Allerbevalligst is de voorstelling der liefde van ORSINA VOOR SCIPIONE, onder de dartele grilligheid van een speelsch kind verborgen; schitterend de wijze, waardoor SCIPIONE, in de gedenkwaardige bijeenkomst in de kapel van St. JERONIMO, den Kardinaal tot den onbedachten uitroep verleidt: ‘Houd op, ongelukkige! ik bemin haar ook;’ maar boven onzen lof verheven de harde, verstaalde eerzucht van SIXTUS, wanneer bij, in weêrwil van de voorspraak zijner verirouwdste boezemvrienden, over het leven van zijn pleegkind en zijnen beschermeling beschikt, en weinige oogenblikken later, gelukkig, dat hij zijner overspanning lucht geven en aan de eischen van het menschelijk gevoel voldoen kan, den behouden' jongeling in de armen drukt, met de woorden: ‘Gij komt wel laat, mijn zoon, maar toch, wees welkom.’

Er is eene andere levensbeschouwing mogelijk, eene levensbeschouwing, welke ons Tijdschrift meermalen der kunst trachtte aan te bevelen. Volgens haar, bestuurt niet de hartstogt, of, door den hartstogt, eene onzigtbare magt het menschelijke lot en bedrijf. De harmonie van geest en stof zoekt zij aan te wijzen en te hervinden in alles, wat de ondervinding haar aanbiedt. Boven den hartstogt stelt zij den reinen wil, die slechts door den eerste gewekt wordt, opdat deze op zijne beurt door den laatste tot krachtige daad worde bestuurd. Zij protesteert tegen den gemeenen regel, dat het goede minder dichterlijk zij, dan het slechte, het gematigde minder dan het overdrevene, het bepaalde en geordende minder dan het noodlottige. Dat het moeijelijker is van het eene de dichterlijke zijde voor te stellen, dan van het andere, ontkent niemand; maar het moeijelijke is geen bewijs voor het onmogelijke; de lauwer is te schooner, die hooger hangt.

De ruimte dezer beoordeeling laat mij niet toe te betoogen, hoe de eerste levensbeschouwing hare dichterlijke kleur hoofdzakelijk daaruit ontleent, dat zij met de bestanddeelen der andere zedelijke wijze van beschouwing vermengd is. Maar zoo vele noodlotsstukken, zoo vele horreurs der Romantische school, kunnen ons leeren, dat, bij hare naakte voorstelling, evenzeer het verstand, als het schoonheidsgevoel lijdt. Wanneer ik dus beweer, dat Jufvrouw TOUSSAINT vooral naar de voorstelling van het hartstogtelijke jaagt, en echter zoo wel slaagt,

dat wij in vele opzigten haren Roman als kunstwerk mogen prijzen, dan kan ik daarmede niet anders bedoelen, dan dat zij zich niet door die voorstelling ten eenenmale laat wegslepen, maar als meesteresse de beelden harer fantasie beheerscht. Een nieuw bewijs tegen de al te nederige verklaringen harer voorrede. Bij de overtuiging van de magt van het hartstogtelijke, beschouwt zij echter de toestanden, daardoor te weeg gebragt, als onzedelijk. Met welgevallen teekenden wij de plaats, II^{de} Deel, bl. 128, aan: 'ANNA OSTON aan de voeten van den kardinaal, en de kardinaal, die haren wensch gehoorzaamt, is de overwinning van de ziel op het ligchaam (eene jammerlijke drukfout ontluistert hier in het boek zelf den zin), van den zedelijken mensch, op den stoffelijken, van den Engel op de slaug.' SIXTUS V, ongelukkig, omdat hij den mensch, aan den Paus opoffert; MONTALTO, gevallen, omdat hij eene hoogere roeping voor zinnelijke aandoening verwaarloosd heeft; KARRE, bedrogen in de droomen zijns levens, omdat hij zijn eigen hart en geweten van de beschikkingen van anderen afhankelijk heeft gemaakt, omdat de staatsdienaar slaaf van den Staat is geworden; Lady OSTON, teleurgesteld in alle verwachtingen, en tot een eenzaam verborgen leven veroordeeld, omdat de reinheid van haar hart door eene ongeoorloofde liefde ontheiligd is: zietdaar de gevolgen van den hartstogt. Maar de onschuldige ORSINA, aan de lagen van de slang SCIPIONE ontkomen, ontwaakt tot beter gevoel, sedert MARCO COLONNA (eene alleredelste figuur uit het boek) in zijnen persoon de zuivere, waardige, belangelooze liefde getoond heeft, in tegenoverstelling van SCIPIONE'S zinnelijken hartstogt: ziedaar den triomf van rede, van zedelijkheid, van waarheid. Nadat het spel eenmaal dus was opgezet, kon de afloop niet anders zijn, dan zoo als de bekwame Schrijfster haar geeft; zij moet bevredigend zijn ook voor dezulken, die slechts voorwaardelijk het romaneske in het hartstogtelijke zoeken.

Of nu de Schrijfster, door haar onbetwistbaar talent, om hevige gewaarwordingen voor te stellen, zich niet nu en dan tot overdrijven liet verleiden, durf ik niet verzekeren. De lieve ORSINA b.v. had, sedert COLONNA bij haar de overhand behield, door iets anders voor de samenkomst met SCIPIONE mogen bewaard worden, dan door eene bijna wonderdadige tusschenkomst (Zie Deel II, bl. 212 en 213). De voortgang van den hartstogt gaat bij de Engelsche Lady ras genoeg in zijn werk, en wij gelooven, dat de schrandere Autheur eene kritiek op hare eigene schepping maakte, toen zij haren Schot, II^{de} Deel, bl. 51, zeggen liet:

‘Ja Heer! als men te maken heeft met Italianen en met vrouwen, kan men nooit iets vooruit zien.’

Maar zij heeft het in hare magt, die overdrijvingen te beteugelen, en het bewijs daarvan is, dat zij, volgens de bovenaangehaalde proeven, zeer wel de bewustheid behoudt van een standpunt, boven die woeling en werking verheven, welke zij haren Lezers voortoovert. Hier en daar staan wel die tweeërlei levensbeschouwingen in eenigen strijd; maar voortdurende studie zal haar te eeniger tijd het punt van vereeniging en harmonie dier beide, het ware standpunt der kunst, naar onze meening doen vinden. Zoo vroeger de Fransch-Romantische school op de rigting van Jufvrouw TOUSSAINT invloed scheen te oefenen, wij gelooven in het voor ons liggende boek den overgang tot onafhankelijker kunstbegrippen te kunnen aanwijzen.

Wij hebben reeds gezegd, dat zij dadelijk al hare personen boven het natuurlijke peil van eenen gewonen zielstoestand plaatst. Nu zij er eenmaal staan, verdient zij den lof, de karakters, in dien toestand; goed volgehouden, en tevens hunne verschillende nuances met onbegrijpelijk veel juistheid te hebben aangewezen. De situatie's zijn goed gemotiveerd, en regtvaardigen die hevigheid van gewaarwordingen, welke zij met zoo veel poëzij weet te schilderen.

En welk is het middel, waardoor de Schrijfster al die gewaarwordingen in beweging zet? Men begrijpt, dat wij van het plan, het hoofdfeit, het hoofdmotief van het boek, spreken. De titel noemt ons *Engelschen te Rome*. En inderdaad, de verschillende, verhouding van twee Engelschen, Ridder KARRE en Lady OSTON, tot hun Vaderland en tot den Pauselijken stoel; het afbreken van den teederen band, tusschen beide in hun Vaderland gehecht, door den invloed van beider betrekkingen in het vreemde Land, maakt zeker een hoofdgedeelte van het boek uit. Maar de oorzaak dier intrigue ligt niet daarin alleen, dat zij, te midden eener vreemde luchtstreek, onder vreemde zeden, Engelschen zijn en blijven. Neen, een vreemde raddraaijer brengt hunne onderlinge verhouding te weeg; zij worden middelen in de hand van eenen Italiaanschen intriguant, om den wrok van dezen op SIXTUS en zijne familie te koelen. De wraak en de ondergang des booswichts is insgelijks een hoofdbedrijf in het boek. SCIPIONE wandelt, als een booze geest, door den Roman; zijne intrigues zijn fijn gesponnen en ver gezocht; met hem staat en valt de gang van het verhaal. Hij is een overdreven duivel; al het talent van de Schrijfster kan ons met zijne

zwarte figuur niet verzoenen, en mogt al in het vurige bloed des Italiaans de wrok zoo diep zich vestigen, toch is hij voor eene kunstfiguur te afzigtelijk. Ofschoon meest alles zijn bedrijf is, zouden wij hem ongaarne den held van den Roman noemen, want dan zou onze grieve tegen het plan niet te bevredigen zijn.

Maar het verheugt ons te kunnen zeggen, dat SCIPIONE die held niet kan zijn. Want de Schrijfster, die anders zoo getrouw hare karakters teekent, en zoo juist in het opgeven van de beweegredenen hunner handelingen is, heeft haren SCIPIONE niet met die zelfde consequentie behandeld. Op haar zelve maakte hij welligt den indruk, dien wij beschreven; en vandaar de nadere ontwikkeling, de regtvaardiging van de rol, die hij speelde, II^{de} Deel, bl. 178, verv. Al zijne boosheid leidt de Schrijfster af uit den wrok, dien hij tegen SIXTUS, om zijnen vermoorden neef, koesterde; maar reeds op het oogenblik, dat die jongeling op eene zoo noodlottige wijze zijn leven eindigt, vinden wij SCIPIONE als aanbrenger op de strafplaats; vinden wij hem als bondgenoot van de snoode QUIRINA; vinden wij hem als verleider der onschuldige ORSINA; vinden wij hem gewantrouwd en veracht door den Paus, wien hij als een slaaf dient. Al het booze van zijn karakter vertoont zich als ontwikkeld of ontkiemd, voordat het ongeluk van zijnen bloedverwant, al die slechte elementen tot ééne vlam van wraakzucht vereenigt. En daarom blijft hij stuitend, ondanks de verklaring, die de Schrijfster van zijne handelingen geeft. Daarom, gelooven wij, kan hij niet de held zijn, dien de Schrijfster, bij hare eerste conceptie, in het plan opnam. Hij was de roode draad, die de schitterende toestanden, welke zij ontwierp, moest verbinden. Het is nu jammer, dat hij zoo herhaaldelijk zich voor onze oogen vertoont, en bij iedere verschijning ons laat raden, dat hij een snood voornemen in het schild voert.

Het is jammer, zeggen wij, want hij is de zuil, die een groot gedeelte van den Roman schraagt; en misschien ware het gemakkelijk geweest, zijne zwarte zijde wat meer in de schaduw te laten, indien hij ondergeschikte persoon ware gebleven; en minder uit eigene beweging alles tot het uiterste hadde gedreven. Wij denken hier aan de wijze, waarop WALTER SCOTT den even snooden VARNEY in zijnen *Kenilworth* heeft opgevoerd. In zijne boosheid, is hij handlanger van LEICESTER, en de van vele kanten schitterende LEICESTER is slechts boos, waar hij VARNEY tot trawant heeft. Had de Schrijfster met hare levendige verbeelding niet

eene andere verhevener figuur op den voorgrond kunnen plaatsen, die, te midden van edeler hoedanigheden, zich door zijnen wrok tegen SIXTUS liet vervoeren, en die verwarring te weeg bragt, welke thans SCIPIONE al te zeer voor rekening zijner eigene boosheid drijft?

SCIPIONE'S figuur is en blijft een hoofdgebrek in het boek. Maar het talent der Schrijfster zelve is genoeg geregtvaardigd door de meesterlijke voorstelling van SIXTUS, den grooten, den geheimzinnigen Paus, waarvan de voorstelling zelfs boven het bereik van vele Historieschrijvers bleef. KARRE en Lady OSTON, ORSINA en MONTALTO vooral MARCO COLONNA, en, in een ander genre, Donna CAMILLA, staan, door fiksche kloeke trekken geteekend, levendig voor, onzen geest.

Zoo als het geheele boek meer dan gewoon, meer dan alledaagsch is, zoo is het ook de stijl; er is levendigheid, kracht, rijkdom. Enkele plaatsen zijn zelfs schitterend. Het begin en het einde van het Eerste Deel zijn treffende proeven, hoe waardig de Schrijfster de taal bij waardige onderwerpen weet te gebruiken. Hare gebreken zijn overdrijving, jagt naar overvloed van woorden en beelden, en hier en daar het gemis van juistheid en netheid. Zij heeft veel gebruik gemaakt van eenen periodenbouw, die misschien niet geheel Hollandsch is, en zeker, al te dikwijls gebezigd, zijn effect verliest. Zinnen. als deze namelijk, vinden wij meermalen: DAT *was ook een karaktertrek van den grooten Paus*, DIE *blinde ligtgeraaktheid;* elders stapelt zij veel het aanwijzend voornaamwoord *die* en *dat* opeen; elders vangen vele zinsneden aan met: *Dat komt omdat*, eene spreekwijze, die, te vaak herhaald, ligt aan het triviale grenst.

Zietdaar feilen, die het genoeg is aan te wijzen, om de gegronde hoop te koesteren, dat de begaafde Schrijfster ze in het vervolg zal vermijden. Wanneer zij een onderwerp kiest, dat uit zijnen aard kalmer is, en kalmere beschouwing en voorstelling vordert, zal zij ook ligt die overladenheid en hartstogtelijkheid van uitdrukking verzaken, en de kracht van het eenvoudig schoone waarderen. Maar voor den Lezer, die eenen Roman tot zijn vermaak in handen neemt, zij het genoeg, dat de stijl van Jufvrouw TOUSSAINT van flaauwheid en vervelendheid, die hoofdgebreken van alledaagsche boeken, ten eenemale vrij is, en welverre van toe te laten, dat zijne gedachten van het boek afzwerven, ze daaraan zal verbinden, omdat er, ondanks alle gebreken, echter karakter in dien stijl is; omdat de harmonie tusschen, den stijl en het onderwerp niet te miskennen blijft.

Den gewonen Lezer, die slechts tot zijn vermaak eenen Roman in handen neemt, hoe gaarne zouden wij wenschen, dat hij in dit boek iets meer dan vermaak, ook wezenlijk kunstgenot wist te vinden! Als zoodanig toch beschouwden wij het boek; als zoodanig alleen mogen onze aanmerkingen gelden. Jufvrouw TOUSSAINT staat te hoog als Schrijfster, dan dat haar werk met de voorbijgaande lektuur van leesgezelschappen en leesbibliotheken mag verward worden, en, even als die, de onzalige bestemming vervullen, om het *dolce far niente* van den luiäard door een min vervelend uurtje te verpoozen. Gaarne wenschten wij voor deze beoordeeling Lezers, met genoeg kunstijver bedeeld, om een werk, zoo vol talent, alleen om die reden ter hand te nemen; met genoeg smaak toegerust, om als regters tusschen de Schrijfster en ons op te treden; met genoeg zin voor het schoone begaafd, om, dankbaar voor het genot, daaraan verschaft, eenen verschoonenden blik te werpen op hetgeen niet aan de allerstrengste eischen der kunst beantwoordt. Maar, helaas! wij zouden noch Recensenten, noch Schrijvers, noch Uitgevers moeten gelooven, indien wij de regtbank des publieks voor eenen Areopaag hielden, waar alleen kalm en bezadigd wikken van voor en tegen geldt; waar het ongeoorloofd is door alle middelen de aandoeningen des Regters voor de zaak om te koopen.

- En daarom voor hen, die naar iets nieuws en naar iets stouts; naar iets vragen, dat hun die spanning verschaft, waarin zij zich zoo gelukkig gevoelen, zij het herhaald, dat zij hier vinden, wat zij wenschen: leven en woeling; groote en beminnelijke karakters; booswichten en vorsten; donkere gang van intrigue en verrassende uitkomst; taal van den hartstogt, en krachtige woorden van magtige geesten, die zich in het geheugen vasthaken. Voor Lezers, die, om de schoone trekken, de werken der Fransche Romanciers, ondanks al het gebrekkige, beminnen, zij het gezegd, dat deze Roman vele schoonheden boven gene vooruit heeft, en de verdienste bezit, de vrucht te zijn van een oorspronkelijk talent. -

Wij vingen aan met de vraag eens geachten medearbeiders: ‘Is Jufvrouw T. volkomen overtuigd, dat zij in de schildering van het rijke, het stoute, het krasse, het schrille, gelukkigst slaagt; dat zij slechts voor dit genre aanleg heeft?’ en ons overzigt van het werk bevestigde, dat zij van eene levens- en kunstbeschouwing uitging, die met dat genre in verband stond; maar wij verheugden ons tevens de blijken te vinden van een verheve-

ner oogpunt, waaruit zij hare schepping beschouwde, waarnaar zij deze trachtte te wijzigen. ‘Dan voere zij verder,’ vervolgde de genoemde Recensent, ‘vreemden op, dan schetse zij verder vreemde zeden, dan kieze zij, waar zij die het sprekendst vindt, vreemde hartstogten.’ De *Engelschen te Rome* bewijzen, dat zij dien raad ditmaal volgde. Maar, zoo wij wel onderrigt zijn, dan is er van de veelbelovende Schrijfster een Vaderlandsche Roman ter perse. Wij verheugen ons in dat vooruitzigt; want wij ontvangen daardoor de verzekering, dat eene Schrijfster, die met zoo veel juist oordeel zich in de toestanden en personen harer verbeelding weet te verplaatsen, zich ook tot een ander *genre* geschikt en geroepen gevoelt. Wij beamen gaarne de voorspelling van den geachten medearbeider: ‘Een waarlijk Nederlandsche Roman door eene vrouw van haren aanleg, en naijverige studie geschreven, zal, verbeelden wij ons, een uitmuntend werk zijn.’

Maar wie de gegevene wenken van *de Gids* volgde, de uitgever deed het zeker allerminst. Ook thans is de uitvoering beneden de waarde van den Inhoud. Talrijke drukfouten ontsieren het boek: letter, omslag, alles is even slordig. Het vignet van KAISER, met laakbare zuinigheid voor het tweede Deel herhaald, vertoont op eene geenszins bevallige wijze eene der minst schitterende scènes van den in dat opzigt zoo rijken Roman.

Bladeren en Bloemen. Poëzij van *J.J.L. ten Kate*. Rotterdam, bij A. Wijnands. 1839. 8°. 190 blz.
Vertaalde Poëzij, door *J.J.L. ten Kate*. Te 's Gravenhage, bij K. Fuhri. 1839. 8°. 231 blz.

Zietdaar twee dichtbundels van een zeer behagelijk voorkomen, die onzen veelbelovenden Zanger TEN KATE als oorspronkelijk Poëet en als navolger nader doen kennen. Wij stellen het ons tot eene aangename taak van beide werkjes een uitvoerig verslag te geven.

N°. 1, met eenen eenigzins vreemden titel, behelst: *Oden, Jamben, Minnedichtjens, Sonnetten en andere losse Stukjens*, die, in plaats van opdragt, ten krans gewonden worden voor DS. O.G. HELDRING. Jammer, dat Z. Weleerw. er dat gebruik niet van maken kan, waartoe anders gewoonlijk kransen strek-

ken. Maar dat daargelaten, wij hebben geen regt iemand den vorm van opdragt voor te schrijven; het is toch eene praktijk, die voor rekening van den opdrager blijft. Dan komt men, langs *drie* motto's, tot het eerste gedicht, *aan de Ode* getiteld. Wanneer zal toch het verkeerde gebruik van motto's eens ophouden? Kan eene spreuk, een gezegde of dichtregel van een' ander' tot opheldering van het gekozen onderwerp dienen, of drukt het de hoofdgedachte van uw eigen stuk uit, dan hebben wij er vrede mede; maar wanueer het een geheel doelloos toevoegsel is, dat tot niets anders, dan tot een certificaat van belezenheid strekt, meenen wij het zeer te moeten afkeuren. En wat zeggen nu deze drie motto's, hoe deftig Grieksch en Romeinsch de beide eerste er ook uitzien (ongelukkig zijn beide door drukfouten treurig verminkt, en het tweede aan den verkeerden toegekend)? o Citerbeheerschende hymnen! *Pindarus*. Eene veelbeteekenende uitdrukking, niet waar, Lezers? Het Latijnsche motto heeft ten minste zin, hoe honderdmaal het ook herhaald is: *Een Goddelijk vuur blaakt in des Dichters aderen!* Het derde is van DA COSTA, en zegt hier ook niets. Nu komt de Ode, aan de Ode zelve, een meesterstuk van poëtischen onzin en klinkklank, hoe wezenlijk schoon ook de versificatie zijn moge. Want het is niet te ontkennen, dat TEN KATE eene zeldzame heerschappij over de taal voert; al haar rijkdom, hare kracht en welluidendheid staan hem ter dienste, en wij gelooven niet, dat een onzer hedendaagsche Zangers hem daarin overtreft, of zelfs gelijk komt. Maar het kleed, de vorm, is toch de poëzij zelve niet, hoe onmisbaar zij tot hare volkomenheid vereischt worden! Laat ons deze Ode nagaan, en de denkbeelden ontleden, om ons oordeel te bewijzen. Neen! roept de Dichter uit, niet langer als vlinder gespeeld; genoeg gekropen; ik wil mijne vleugelen in de wolken *van omhoog* doopen; dezen aardklomp kentel ik weg met mijn' voet. - Schrikkelijk! schrikkelijk! heb toch medelijden met ons, o Dichter! en stel ons niet aan eene aardheving bloot. Het gevaar is geweken; de Dichter is reeds als adelaar opgevlogen naar het Oosterlicht; duifje te zijn, is hem te nietig; ook de zwaan in haar beekje heeft een te klein gebied; hij moet de Alcyon zijn, op den klotsenden, zwalpenden, loeijenden oceaan.

How now! roepen wij met SHAKESPEARE uit, wat heeft Alcyon met de Ode gemeen, de treurige vogel der Elegie, die er nooit om gedacht heeft, heerschappij over den oceaan (?) te voeren? Wij vreezen, dat BILDERDIJK zelf hier TEN KATE misleid heeft. Immers deze groote Dichter maakte zich aan bombast (het woord

is hard, maar waar) schuldig, bij het vrij navolgen der eenvoudig schoone regels van EURIPIDES, *Iph. Taur.*, vs. 1097:

ὄρνις, ἃ παρὰ τὰς πετρίνας
πόντου δειρὰδας, ᾽Αλκύων
ἔλεγον οἰτον ἀείδεις,
εὐξὺνετον ξυνέτοισι βοάν,
ὅτι πὸσιν κελαδεῖς ἀεὶ μολπαῖς
ἔγω σοι παραβᾲλλομαι
θρήνους, ὕπτερος ὄρνις!

Hij laat het er niet ontbreken aan: met golfschuim overbruist, en dergelijke fraaijigheden, die de vogel, in het schuddend nest gehuisd, rustig tart. Daardoor is TEN KATE mogelijk op het denkbeeld gekomen, den armen Alcyon zulk eenen verhevenen post op te dragen. Nog erger echter wordt hij misbruikt op bl. 49, waar de Dichter zelf een verlaten Alcyon genoemd wordt; in welken zin, vatten wij hoegenaamd niet. Het is even onverstaanbaar voor hem, die met Alcyon bekend is, als voor dengenen, welke nooit iets van CEYX en zijne gade hoorde.

Nu volgt de aanspraak aan de Ode zelve; wij hopen, dat de Dichter veilig van deze nietige aarde in de reinere luchtgewesten is aangeland, schoon wij er niets van vernemen. De Ode is dan de onbetembare, bruisende dochter der poëzij, dronken van vervoering; van Gods gloor omblonken; in serafijnengewaad; met eenen krans van sterrevuur, heel mooi en schitterend uitgedost. Allerlei fraais straalt uit hare oogen en lokken. Geene ziel is bestand tegen haar verpletterend geweld; niemand durft raken aan de zoomen van hare blanke lichtkleedij. Ik, ik, ik alleen, zegt de Dichter, waag het, uwe nabijheid te zoeken, al verdelgdet gij mij ook. Om deze verdelging te expliceren, stelt TEN KATE ons de geschiedenis van LILIS en den Seraf voor oogen. Vergelijkingen zijn voortreffelijk, wanneer zij dienen ter opheldering; maar in dit geval valt de toepassing vrij kluchtig uit, want dan wordt de Ode de Seraf, en TEN KATE LILIS! Dat is toch wat al te gek; en de Dichter gevoelde het zelf in het volgende couplet, waar de Ode een der uitverkorenen wordt, naast Gods troon gezeten; een *Schiryah*, eene brengster van eenen zegen, waarbij de wereld verdwijnt. O Dichterenweelde! waarom zoudt gij ook niet *vaak dit dompig dal ontvluchten*, waar *in tranen en in zuchten meest de Dichter droef verkwijnt?* Indien dit een voorregt van den Dichter is, dan

kan hij toch niet ontkennen, duizende en zelfs zeer prozaïsche lotgenooten te hebben.

Maar nu wordt de toon van het lied zelfs brutaal: Ode! kom tot mij; ik ben niet bang voor u; zij uwe koets de donder! neem den orkaan tot uw ros, en treed mij in het aanschijn, in den gloor des bliksemgloeds; ik ben niet voor zoo veel gerucht vervaard! Het is, alsof SEMELE tegen ZEUS spreekt. Eindelijk komt de Ode; o wat heil!

Iedre bloeddrup vlamt en danst mij;
'k Druk den grond, waar gij op staat!
Uw gewijde gloor omglanst mij;
Half omgolft me uw straalgewaad;
Duizlend zie ik de aarde zinken!
Harpen murmlen, zonnen blinken,
Welkom, rijk der Harmonij!

o Waarom is er geen ARISTOPHANES meer voor zulk eenen CINESIAS? Wij hebben vergeefs naar eenig denkbeeld gezocht; niets dan woorden, klanken vonden wij. Is het onze schuld, dat wij dergelijke poëzij geene poëzij kunnen noemen?

Nu volgt er eene tweede Ode: *Nog een Hallel lied*, eene navolging, naar LAMARTINE. Merkwaardig is dit stuk wegens de *metamorphoses*, die de ziel van TEN KATE hier ondergaat; eerst is zij een stortvloed, dan eene rukvlaag, een breedgevleugelde onweêrswind. Waarlijk, eene ijzing bevangt ons bij het lezen. En waartoe al die moeite? De in het vorige stuk aangehaalde bijbelplaats had TEN KATE beter kunnen leeren (1 Kon. XIX:11-13, waar God aan ELIA verschijnt, niet als aardbeving, niet als stormwind, maar als eene zachte koelte). Neen, dat is de toon niet, waarop men tot de Godheid nadert. Gezwollenheid en onzin voegen dan wel het allerminst; ergernis en afkeer worden hier opgewekt, gelijk het eerste tot spot en lachlust aanleiding geeft.

Het derde stukje: *Aan de Slapeloosheid*, is in de Sapphische maat, voor zooverre wij die volgen kunnen. Stroefheid is een noodzakelijk gevolg van deze manier; want wij kunnen het schema nooit anders, dan in dezer voege krijgen:

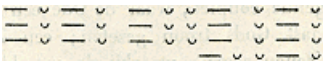

en dan de choriambus altijd nog hoogstgebrekkig. Hoeveel wijkt het af van de zuivere maat van HORATIUS:

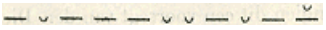

die nooit mist. De Grieken nemen, wel is waar, meer vrijheid; doch welk eene andere taal, dan de onze! En dan is het nog niet mogelijk voor ons, in deze soort van verzen de caesuur naar eisch te maken. Waarom beproeft men toch iets, wat met den aard onzer taal strijdig is? Voor het overige is dit stukje ook vrij hoogdravend.

Het vierde stuk: *Poëzij*, prijkt met eene zeer bekende bijbelplaats als motto, die, voor de verandering, in het Latijn aangehaald is. Waartoe dient deze zonderlingheid? Wanneer men de Hollandsche vertaling te gering acht, zoo neme men den oorspronkelijken tekst; maar geene vertaling in eene andere spraak. Het is misschien een dichterlijke inval, dien wij ook al niet begrijpen. Het dichtstuk valt wel eenigzins in den toon van dien der Ode, doch is, naar ons oordeel, veel beter, en ten minste niet verstoken van zeer goede denkbeelden. *De achttiende Junij*, 1836, is gerecenseerd in *de Gids*, Jaargang 1837, bl. 102, daar het medegedeeld was in den Muzen-Almanak. Dan vinden wij een stuk: *Bilderdijk*, zeker de beste der Oden. De *Dichter* daarentegen is zwart en akelig; wij houden het geenszins met eene zoodanige *Weltanschauung*. De overige vier stukken: *Ecce Homo, de Zomernacht, Jezus Opstanding* en *Loutering*, missen weder alle verhevene eenvoudigheid, die zulke onderwerpen volstrekt vereischen. LODEWIJK XVII, eene navolging, beviel ons bij uitstek, in spijt van het vrij sterke anthropomorphisme!

Nu treffen wij eene tweede rubriek aan: *Jamben*. Waarom deze sombere, vrij prozaïsche, flaauwe klagt over eigene bedorvenheid dezen naam draagt, begrijpen wij niet. Onder dezen titel zoude men ligt iets in den smaak van BARBIER verwachten; doch men ziet zich zeer teleurgesteld. Het is alleen subjectief; en wanneer de Dichter er een Dagboek op nahoudt, zoo als PEITH weleer, had hij dit stuk gerust in dat register kunnen laten.

De derde afdeeling: *Minnedichtjens*, spant de kroon; zij zijn inderdaad allerliefst wan vinding en uitdrukking. Zoetvloeijend in den hoogsten graad, geven zij een schitterend bewijs, wat TEN KATE vermag, wanneer bij eerst met zich zelven eens is over hetgeen hij wil. Erotische poëzij laat wel niet veel oorspronkelijkheid meer verwachten, noch vordert die ook zoo zeer; het is de vorm, de uitdrukking, waarop het meest aankomt. Met regt zouden wij aan deze stukjes eene plaats aanwijzen naast ENGELEN'S keurigen arbeid.

De laatste rubriek bevat: *Sonnetten* en *losse Stukjens*. Het eerste: *Aan de Sonnet*, is wederom, gelijk de Ode, klinkklank; wij althans kunnen er geene voorstelling van maken. - Het uitspansel, dronken van eerbied, is zeker zeer oneerbiedig gezegd; het laatste denkbeeld, dat de starren alleen de stofwolk zijn, die voor Gods schreden oprijst, is stout en den Dichter waardig.

Bij veel bombast vinden wij echter ook hier veel goeds; *Maria* en *Liefde* zijn niet zonder verdienste. Doch de *Oostersche Avond* kon evenzeer een Amerikaansche, ja zelfs Europesche avond zijn, indien men voor *Gennezareth* slechts *Nicaragua* of de golf van *Corinthe* zette. Waarom dan dezen naam gekozen, wanneer de inhoud den titel niet regtvaardigt? Hierin is even weinig Oostersch, als in eenen Amsterdamschen zomernacht, wanneer men bij heerlijk maanlicht langs het *IJ* wandelt. - *Aan eene jeugdige Dichteresse* en *Deugd* zijn niet onbevallig; doch de *Zucht* is op vele plaatsen wezenlijk schoon. De volgende stukjes hebben mede verdienste, inzonderheid de *Vier Priesters der Natuur*, en *Eenzaamheid*. Bij eene tweede uitgave worde ons echter verklaard, wat *enonen Englentallen* zijn, waarschijnlijk eene drukfout voor *eonen;* maar wat zegt het dan nog? Of moet het *enorm* zijn? Een *Afscheid aan mijne gedichten* sluit het hek. Het behelst tegelijk eene soort van stilzwijgend verwijt aan elk, die ze niet mogt verkiezen mooi te vinden, daar het zeer spoedig gezegd is: ‘Gij verstaat mijne taal niet.’

Wij hebben TEN KATE als oorspronkelijk Dichter beschouwd; laat ons hem ook, als navolger van anderen, in den tweeden bundel gadeslaan, om dan over zijn geheel als Dichter beter te oordeelen. Deze verzameling heeft haar ontstaan te danken aan eene nieuwe uitgave van BYRON'S *Parisina;* welke vertaling reeds vroeger in dit Tijdschrift den verdienden lof heeft ontvangen, en die wij dus hier meenen te mogen voorbijgaan. Hierbij voegde de Dichter nog eenige andere overzettingen. Hartelijken dank zijn wij hem daarvoor verschuldigd, want vele daarvan zijn inderdaad meesterstukken. Hoe los, bevallig en juist is de vertolking van MOORE'S heerlijk gedicht: *The Peri and Paradise!* Waarlijk, MOORE zelf zoude zich onmogelijk beter hebben uitgedrukt, indien hij Hollandsch had geschreven. Wij raden ieder, die het Engelsch, niet mogt verstaan, de lezing dezer voortreffelijke overbrenging aan, en verzekeren hem, dat hij niets verliest; en voor den kenner van het Engelsch is het streelend te zien, hoe zeer onze moedertaal in vloeijendheid boven der Britten forsche spraak uitmunt, zonder in kracht en rijkdom

achter te staan. Wij loopen hoog, zeer hoog met deze meesterlijk geslaagde overgieting. Plaatsgebrek belet ons het overnemen van iets uit het dichtstuk; ook zouden wij met de keus verlegen staan, want alles is even gelukkig wedergegeven. Achter volgen eenige aanteekeningen, meest uit MOORE zelven ontleend, ter toelichting. Met TEN KATE'S oordeel over dezen Dichter vereenigen wij ons grootendeels; slechts zouden wij aan BYRON'S *Bride of Abydos* verre de voorkeur geven boven *The Fireworshippers* van MOORE.

Parisina, dat nu volgt, gaan wij om bovengenoemde redenen voorbij; want wij willen niets van den lof terugnemen, dien de Recensent in *de Gids*, N°. 9, Jaarg. 1838, er aan toezwaait.

Van OSSIAN zouden wij, na BILDERDIJK, niet gaarne meer overgenomen zien; vooral behoeft de *Hymne aan de zon*, zoo meesterlijk door B. overgezet, niet weder in rijm gebragt te worden. Ons dunkt, TEN KATE zelf moet gevoelen, hoe zeer zijne vertaling beneden die van zijnen voorganger staat.

Thans volgen weder eenige losse stukjes; eene *hymne aan God*, van VON KLEIST; *Amor's slavernij*, allerliefst, naar GIUDI; *Ines de Castro*, naar CAMOËNS. Hier is den Portugeschen Dichter geen regt wedervaren. De heerlijke stanzen in langgerekte Alexandrijnen terug te geven, is wat erg. ALFONSUS wordt hier een monster.

> ‘Zijn boezem kookt van heat, gekreukte spijt en smart,
> En, doof voor orde en plicht, trapt hij Natuur op 't hart;
> Schuimbekkend zweert de Vorst, het minuevuur te dooven,
> Dat Pedro's borst doorstroomt, en van het licht te ontrooven.’ enz.

CAMOËNS zegt eenvoudig, dat ALFONSUS niet zoozeer uit haat tegen, INES, als om het volk te believen, tot haren dood meende te moeten besluiten, en reeds door medelijden was bewogen.

> Vendo estas namoradas estranhezas
> O velho pai sesudo, que respeita
> O murmurar do povo e a phantasia
> Do filho, que casar-se nā̂o queria
> Tirar Inez, no mundo determina
> Por lhe tirar o filho que tem preso, enz.

Niets van die horreurs in de uitdrukking, welke TEN KATE hier heeft. Stanza 126 heeft TEN KATE volstrekt niet begrepen, wanneer hij van eenen orkaan spreekt, die in de wolken brult, waarvan CAMOËNS geene enkele syllabe zegt. *A māi de Nino* wordt door TEN KATE tot NINUS zelven gemaakt; CAMOËNS bedoelde echter SEMIRAMIS. Stanza 127, spreekt TEN KATE van *ijs;* dat vindt men zoo niet bij de zuidelijke Dichters; CAMOËNS denkt er niet eens

om. Zoo is meestal de eenvoudig roerende taal van Portugals grootsten zanger door bombast en uitbreiding ontsierd. Mogelijk is de Portugesche taal TEN KATE minder familiaar dan het Engelsch, en dat is ook geen wonder. Ook is de eenvoudige uitdrukking van het heldendicht TEN KATE minder eigenaardig, dunkt ons, dan de toon van eenen lierzang.

De overige stukjes, naar BYRON, PETRARCA, een van CERVANTES, RACINE, LAMARTINE, MOORE, SCOTT, BURNS, MILLEVOYE enz., hebben veel goeds.

De navolging van den *Eeuwzang* van HORATIUS wilde ons minder bevallen; het kernachtige der versificatie en taal van *Rome* laat zich ongaarne in lange, hedendaagsche regels overgieten. *Chloë* voldeed ons beter.

Zoo hebben wij TEN KATE van beide kanten beschouwd. Het spijt ons, dat juist de vertalingen den grootsten, ja eenigen lof verdienen. Hoe komt dit? Ontbreekt het TEN KATE aan verbeelding, gevoel, heerschappij over de taal? In geenen deele, vooral de laatste deugd bezit hij in de hoogste mate; juist daarom vielen de vertolkingen zoo heerlijk uit. Zoude het dan uit gebrek aan eigene denkbeelden voortkomen? Dat gelooven wij ook niet; maar wij houden ons overtuigd, dat hij deze nog niet naar behooren kan ontwikkelen; dat hij, bij het ontvangen van eenigen indruk, dien niet zuiver in zich opneemt; dat bij de stof, die zich aanbiedt, niet meester is. In één woord, wij gelooven, dat hem *studie* ontbreekt, *studie*, in dien zin, als Prof. GEEL, in zijn *Onderzoek en Phantasie*, in het gesprek: *Poëzij* en *arbeid*, bedoelt. Wij hebben allen vrede met dichterlijke inspiratie; maar indien het verstand ze niet bestuurt; indien nadenken en beoordeelen de wilde sprongen der verbeelding, den zoeten kout van het gevoel, niet regelen, dan vreezen wij voor het dichtstuk, dat geboren staat te worden. Neemt de Ouden zelve tot voorbeeld: hoe veel, hoe diepe studie is er verscholen in HOMERUS, PINDARUS, SOPHOCLES! Niemand zal, hopen wij, deze niet als Dichters, en wel als de eerste in hunne respectieve vakken, begroeten. En waaraan hebben zij hunne voortreffelijkheid te danken? Aan de schoone harmonie, die er in hunne zielen, tusschen alle vermogens, heerschte. Elk Dichter kenne zich zelven, zoo als die drie groote geesten zich zelve kenden; daarom schreef HOMERUS geene Treurspelen; PINDARUS dacht aan geen Heldendicht, en SOPHOCLES, hoe lyrisch ook, begreep de rigting van zijnen geest te diep, om zich buiten het Treurspel te begeven. Wij weten wel, in de nieuwere tijden ziet men daarop niet meer, en elk, die Dichter

is, waagt zich aan de verschillendste genres. Welnu, wat is er het gevolg van? Heeft de kunst er bij gewonnen?

Wij zeiden dit, omdat het ons toescheen, dat TEN KATE zelf nog niet met zich zelven eens is, welke rigting hij in de poëzij wil of moet nemen. Aanleg voor het lyrische zal hem niemand ontzeggen. Welnu, hij legge zich op die heerlijke dichtsoort toe, en wij twijfelen niet of zijn zoo voortreffelijke aanleg zal zich ontwikkelen, en onzen Parnassus met de keurigste vruchten verrijken. Hij bestudere opzettelijk eens PINDARUS, en tevens ARISTOPHANES, niet om hen na te volgen; maar om van hen de wijze af te zien, hoe men zijne stof moet beheerschen, en wat men hebbe te vermijden. Navolging der Ouden is niet het kopiëren van hunne, nu verouderde, vormen; opwarmen van door hen behandelde, en voor hen alleen geschikte onderwerpen; neen, te lang heeft men zulks gedacht; het is, naar ons oordeel, de ware wijze, om van de Ouden partij te trekken, zoo men van hen de manier afziet, om onze hedendaagsche toestanden, onze meeningen, onze geschiedenis, even juist op te vatten, en even waar en smaakvol weder te geven, als zij de toenmalige wereld wisten op te vatten, en ten voordeele der kunst aan te wenden. Daarin overtreffen de Ouden ons verre, en dat is het, wat wij van hen moeten leeren.

He Dichter TEN KATE beschouwe onze lange recensie als een bewijs van groote belangstelling in zijn zoo veelbelovend talent; waarom zoude hij zelf de oorzaak willen zijn, dat men eens voor zijne gedichten tot motto zette:

ὃ πυργώσας ῥήματα σεμνὰ
Καὶ κοσμήσας λυρικὸν λῆρον?

I. Veertien gemengde twee-, drie- en vierstemmige Liederen; met accompagnement van de Pianoforte. Eerste Bundeltje. Te Groningen, bij A. Kamerlingh, Wz.
II. Schoolliederen. Tweestemmig, door *R.G. Rijkens* en Dr. *W. Gleuns, Jr.* Tweede Twintigtal. Te Groningen, bij J. Oomkens. 1839.

I. Eenige eenvondige *Duitsche* Liedjes (de germaansche herkomst wordt in de voorrede erkend), vrij vloeijend in het Hollandsch

overgebragt (waarvoor alle lof aan den vertaler), met toevoeging eener tweede stem (meestal in *Terzen*) aan de gegevene melodij, terwijl enkele stukjes drie- of vierstemmig gearrangeerd zijn, ziedaar den inhoud van een bundeltje, dat toegevendheid en aanmoediging vraagt. Verwacht, op den titel af, geene verzameling, zoo als die van DIABELLI, de *Arion*, de *Orpheus* en andere. De titel kon daarom ook minder aanmatigend zijn. Een half dozijn basnoten toch, ter ondersteuning van den zang, maken nog geen piano-accompagnement uit, zoomin als een vierstemmig lied, waarvan men de hoogste en laagste partij op de piano speelt, dien naam verdient. Stond ook op den titel, in plaats van: 'LIEDEREN,' *Liedjes voor kleine kindertjes*,' het uithangbord zou met meer waarheid aanwijzen, wat in den winkel te koop is.

Voor het overige weigeren wij geene toegevendheid aan eenige foutjes, waarvan wij hoofdzakelijk den corrector beschuldigen; zoo staat b.v., in N°. 5, de 4de maat der baspartij: *f.b.*, hetgeen wel *g.c.* zal moeten zijn; in N°. 9, 13de mt., ontbreekt *g.* voor den Bas; in N°. 14, 3de mt., is a^{b} voor de tweede stem vermoedelijk vergeten, terwijl men in de 13de mt. van hetzelfde stukje, hetzij door de tweede stem *g.g.*, hetzij door de eerste *d.d.*, badde moeten laten zingen; N°. 12, eene vertaling van het allerliefste wiegeliedje van WEBER: '*Schlaf Herzenssöhnchen*,' is op enkele plaatsen bitter mishandeld.

Met de *punten*, om den verlengden duur der noten aan te geven, heeft de lithograaph soms een vrij loszinnig spel gedreven. Hij meende toch niet, dat, even als onze geëerbiedigde taal-jury het vraagstuk der interpunctie onbeslist heeft gelaten, zoo ook het zetten van punten in de compositie een *ad libitum* was?

De uitgever roept ons, aan het slot zijner voorrede, toe: '*Zing wel!*' Ware hij tevens de componist, wij zouden hem antwoorden: 'Componeer *beter!*'

II. De Heeren RIJKENS en GLEUNS leveren eene vernieuwde proeve van hunnen ijver, om het bij de schooloefeningen niet aan gepaste hulpmiddelen te laten ontbreken. Van harte juichen wij die poging toe. Zij is geheel in den geest van hunnen voor de kunst te vroeg ontslapenen stadgenoot SCHROEDER STEINMETZ, wiens warme kunstliefde en veelzijdige kennis zich zoo krachtig in den *Amphion* openbaarden. Onze ingenomenheid met de goede bedoeling mag intusschen het min volmaakte, dat wij hier aan-

treffen, niet geheel vergoêlijken. - De inhoud der woorden en bezongene onderwerpen zijn, zoo als die aan kinderenleeftijd voegen. Men zoeke er geene verhevene dichterlijke vlugt in, en ergere zich ook niet aan hier en daar eene kleine stroef heid in de versificatie. Over het algemeen drukken zij eenvoudige kinderlijke gewaarwordingen op ongekunstelde wijze uit. Maar de toonkunstige behandeling laat te wenschen over. Hoezeer wij toch aan N°. 3, 7, 14, en inzonderheid N°. 11, gaarne verdiensten toekennen, vonden wij elders, wat misschien op andere wijze beter zou zijn geweest. Zoo beweegt zich b.v., in N°. 2, de baspartij in de 13 eerste maten eeniglijk tusschen den Dominant en Grondtoon. Dit kan niet anders dan eene onaangename eentoonige uitwerking doen; terwijl deze armoede der harmonij geenszins door de beperkte grenzen der kinderstemmen werd voorgeschreven. Verkieslijk zou het ook geweest zijn, om in de 13de maat de tweede stem met de eerste in *terzen* te doen voortgaan, met toevoeging van *b.* aan de baspartij.

In N°. 5 maakt de Bas, in de 5de mt., eene noodelooze uitwijking. Men had hier zeer geschikt *c.*, en evenzoo, in de 7de mt., *f.* kunnen behouden. Ofschoon toch deze verminderde kwint niet ongeoorloofd is, bestond er, naar ons inzien, op deze plaats voor het gebruik daarvan geene noodzakelijkheid.

In N°. 9 is de quantiteit van het rythmus uit het oog verloren. De eerste phrasen zijn alle van vier, de beide laatste van vijf maten, welke onnaauwkeurigheid ook in N°. 12 en N°. 13 in de 3/9 maat voorkomt. Dergelijke rythmische gebreken zijn intusschen nergens zoo berispelijk, dan in zangen voor kinderen. De ontwikkeling van het maatgevoel eischt alle omzigtigheid en aandacht, meer nog welligt dan de oefening der toonafstanden. De *b*^{b}, in plaats van *b* ♮, voor de eerste stem in N°. 4, 12de mt., de *f* ♮ voor *f* # in N°. 12, 32ste mt., en een aantal dergelijke rekenen wij slechts onder de drukfouten.

N°. 15 echter (*Koraal voor drie kinderstemmen*) kwam ons dermate gebrekkig voor, dat wij bijna vermoedden, alsof dit stukje bij vergissing onder de overige geraakt ware. Van de 10de mt., af tot aan het *point d'orgue* in de 20ste, ontmoeten wij eene reeks van akkoorden, die, ja wel elkander opvolgen, doch waarbij alle natuurlijke ontwikkeling, alle aesthetische zamenhang of verband ten eenemale gemist worden, en waaraan zelfs een minder fijn gehoor noodwendig zich ergeren moet. Zoo heeft, om slechts iets te noemen, de derde stem, in de 12de mt., tegen de gelijkklinkende *g.* en *c.* der beide overige stemmen,

g.f. te zingen. Hoezeer nu deze laatste in eene voorbijgaande beweging voorkomen, zal evenwel het langzame koraal-tempo de *e.* der tweede stem met de *f.* der derde gelijktijdig doen hooren, en met welk effect, is ligt te gissen. - Even onaangenaam zal het gehoor getroffen worden door de 16de en 20ste mt., waar de eerste stem, door *e.d.*, het slotakkoord in den grondtoon voor de daaropvolgende maat voorbereidt, maar de tweede stem te gelijker tijd den grondtoon reeds aangeeft, en, als ware het, het slotakkoord eene halve maat vooruitloopt. - Deze dwaling is misschien een gevolg van reeds voorafgaande, t.w. van de verbodene kwinten, waarvan er (waarlijk te veel in een stukje van 25 maten) niet minder dan vier worden aangetroffen, namelijk in de 14de, 16de, 18de en 20ste maat. Het bevreemdde ons, hoe men zich aan zulk een vergrijp tegen de eerste regelen der Compositie had kunnen schuldig maken; terwijl men zich wel niet zal willen verschuilen achter het voorbeeld van dezen of genen beroemden Componist, of met de krukken in het vak zal willen uitroepen: 'MOZART heeft ook kwinten gemaakt!' Wat soms in een groot man een *trait de génie* is, is en blijft in een' kruk een krukkenstreek.

Maar wij stellen de vervaardigers dezer liederen boven de krukken. Wij achten hen in staat iets goeds, iets bruikbaars te leveren. Zij zullen daarom ook door onze bedenkingen niet wederhouden worden verder hunne bekwaamheden aan eene zoo loffelijke taak dienstbaar te maken. Is het hun waarlijk te doen, niet zoozeer om als Componisten te schitteren, maar om aan het Onderwijs nuttig te zijn, dan reiken wij hun broederlijk de hand. Van het onderwijs moet de wederlegging van het sprookje uitgaan, alsof het den Hollander aan muzikale aanleg ontbrake. Het is waar, de Hollander is over het algemeen niet muzikaal; maar hij is het uit onkunde, en geenszins, omdat hij gehoor of stemorgaan mist. Die onkunde moet voor doeltreffend onderrigt wijken; doch eerst wijke de laauwe onverschilligheid en onkunde tevens dergenen, die op het Onderwijs (vooral in de openbare scholen) onmiddellijken invloed oefenen. Zijn wij eenmaal zoo ver, dan zal de schampere ironie van dezen of geneu *ἄμονσος* aan de muzikale ontwikkeling, die van de aesthetische ontwikkeling een belangrijk deel uitmaakt, niet meer in den weg staan.
-

Album.

Korte berigten over boekwerken, vlugschriften, enz., aankondigingen van vertalingen, letterkundig nieuws, enz.

A.C. Edeling, *Kapitein-Luitenant ter zee, Reisverhaal met Zijner Majesteits Brik de Panther naar de Middellandsche Zee, in het jaar* 1834. *Amst., Gebr.* Diederichs. 8°. 87 blz.
***Dezelfde, Dagboek eener reis naar Rusland met Z.M. Oorlogsbrik de Panther, in* 1835. *Doesburg*, Kets en Lambrechts, 1838. 8°. 73 blz.**

Het is altijd aangenaam, wanneer onze zeelieden van hunne togten eenige mededeeling doen, waardoor iets bijgedragen wordt tot de kennis der landen en zeeën, welke zij bezoeken, en in allen gevalle aan hunne landgenooten kennelijk wordt, hoe de Nederlandsche vlag in verschillende streken der wereld met eere en onderscheiding ontvangen wordt. De Heer E. heeft op deze twee reizen weinig gelegenheid gehad, om zich met de landen, die hij bezocht, bekend te maken, en wij mogen dus niet veel van hem verlangen. De eerste reis was bestemd, om de Heeren Consul-Generaal en Vice-Consul naar *Griekenland* te brengen, en de tweede, om eenige modellen van vaartuigen naar *Rusland* en eene lading kisten voor Prins FREDERIK van daar naar *Holland* te vervoeren. Zooveel de omstandigheden toelieten, heeft hij gezien en beschreven. Met belangstelling zal men lezen, wat hij zegt van de haven *Mahon*, waar hij onder anderen Hollandsche zindelijkheid aantrof; - van *Napoli di Romania*, waar zijn verblijf toch al te kort was; - van *Tripoli*, waar hij wat langer verbleef, en belangrijke bijzonderheden vernam omtrent den burgeroorlog, welke in dien Staat plaats vond, en de houding der Engelschen, welke met veel beleid zich de voordeelen van den handel met de twee partijen verschaften. Van *Maltha* zijn zijne berigten vrij omstandig; doch hetgeen hij uit den '*Historical Guide*' van dat eiland betrekkelijk de geschiedenis van *Maltha* heeft uitgetrokken, is te oppervlakkig, om veel waarde te hebben.

In het tweede reisverhaal vindt men berigten omtrent *Kroon-*

stad en *Petersburg;* doch de tijd van nog geene vier dagen was, om deze hoofdstad te zien, zoo kort, dat hij slechts een zeer vlugtig overzigt bekwam, en ook dit in zijn dagboek wedergeeft. Dat dit zelfs nog hier en daar onnaauwkeurig is, zal wel niemand bevreemden. Zoo zegt bij b.v., dat de engel, welke op de Alexanderzuil staat, dien Keizer zoude voorstellen (bl. 28); hetgeen wel een verkeerd verstaan zal zijn. Hij meent ook het fraaije hek om die zuil reeds geplaatst gezien te hebben; doch het was op dien tjd nog onderhanden in de fabrijk van den Heer BAIRD. Op bl. 35 spreekt hij van den dood des Generaals MILDDRAWITSCH (lees MILORADOWITSCH), en zegt, dat die Generaal ‘in 1822 eenen opstand willende dempen, door eenen kogel in de borst doodelijk getroffen werd;’ - terwijl het algemeen bekend is, dat MILORADOWITSCH omgekomen is op den 26sten Decemb., 1825, bij gelegenheid van den opstand der troepen in *Petersburg*, welke niet NICOLAAS, maar CONSTANTYN als Keizer uitriepen. Liever vernemen wij van den Heer E. bijzonderheden omtrent de Russische vloot, zoo als bl. 46:

‘De Russische vloot is in drie eskaders verdeeld; het eerste voert de roode, het tweede de witte, en het derde de blaauwe vlag; - een derzelve ligt te *Reval*, een ander te *Cronstadt*, en een derde is opgelegd. De bemanning van de opgelegde schepen doet dienst in *Cronstadt;* deze bemanning moet dus, den eenen tijd, de stijve houding des soldaats, en aan boord de losse vlugge houding van den matroos aannemen; zij slagen dan ook het minst in het laatstgenoemde, en ofschoon van de gansche Russische vloot, van den driedekker af tot op den kotter toe, geen der matrozen zoo behendig was in het los en vastmaken der zeilen, het opbrengen der bramraas, het afnemen derzelve, enz. als die op den *Panther*, men moet echter verwonderd staan over den spoed, waarmede alles werd uitgevoerd. Men verge dus niet het onmogelijke, en verwachte van die menschen niet de vlugheid in het tuig, welke matrozen bezitten, die onafgebroken op zee zijn.’

Met genoegen zal men lezen, met welke vriendelijkheid cu achting onze zeelieden zoowel door de Engelschen in de Middellandsche Zee, als door de Russen en anderen in de Baltische bejegend worden.

J. ACKERSDIJCK.

Karakterspiegel of de Handelende Mensch. Tooneelen uit de menschelijke bedrijven. Te 's Gravenhage, bij A. Kloots. 1839.

Wij hebben ons vroeger meermalen de moeite gegeven de boekwerken, door den Heer A. KLOOTS uitgegeven, aan te kondigen, en ons menigmaal verwonderd over de *sublime bêtise*, waarmede bij het onbeduidende uit andere talen wist op te sporen, en op onze ongelukkige hoofden uit te gieten. Wij wanhopen er aan den man ooit te verbeteren, en hij is de eerste, die ons geloof aan het niet bestaan van *ideae innatae* aan het wankelen heeft weten te brengen. Wij zien er daarom van af, die boeken te beoordeelen, en bepalen ons in het vervolg - zoolang de man zich zelven gelijk blijft - tot het mededeelen der vignetten, die doorgaans de werken genoegzaam karakteriseren. Of moet men het niet zien, om het te gelooven, dat eene jonge Spaansche dame - is het niet, alsof gij op de kermis zijt? - een kanon, in den vorm van eene pistool, met ééne hand optilt; enz. enz. Welk mensch van eenigen smaak kan zulk *Machwerk* dulden vóór een boek, dat bij vertaalt of uitgeeft? *Ex ungue leonem!*

Groninger Studentenalmanak voor het jaar 1840. *Te Groningen, bij* W. van Boekeren.

STUDENTENALMANAK. - Wat dunkt u, waarde Lezers? Wij zijn immers regtvaardig genoeg, wanneer wij met de beschouwing van dit Jaarboekje eenen aanvang maken, door ons den titel eerst voor den geest te brengen. En wij hebben genoegzaam vertrouwen op de nederigheid onzer Noordsche Akademieburgers, om eenigzins toe te geven aan de vooronderstelling, dat ons zulks door hen niet in dank zou worden afgenomen. Of zouden de Schrijvers letterkundigen roem door hunne stukken hebben gezocht in te oogsten? Wij gelooven het naauwelijks. De menigte der Jaarboekjes, die in grooter en kleiner formaat *moeten* verschijnen, is een te gunstig bekend middel, om door hen, welke zulks begeeren, niet te worden opgemerkt. Ook zijn de meeste dezer stukken te lokaal en te veel uit het gebied der studentenwereld genomen, om op eene algemeene belangstelling aanspraak te maken. - En toch willen wij op het allerbevalligst minneliedje, dat *Gruno's* schoonen ten onderwerpe heeft, eene uitzondering op onzen gestelden regel hebben gemaakt. De overige minnedichtjes zijn hunne plaats niet onwaardig; terwijl de stellers der onderscheidene verhaaltjes in gebonden' en ongebonden' stijl onze aandacht genoeg bezig houden, om hun, zonder aarzelen, in dezen het *cum laude* toe te kennen. En wij willen niet edelmoedig zijn, door op een waarlijk gevoelvol *Afscheid* aanmerkingen te maken, die op zijn hoogst in staat zouden zijn, den indruk, welken het op vrienden gemaakt had, te verstoren; evenmin als wij het van ons kunnen verkrijgen, op het laatste couplet van het vers, *Funus* getiteld, geen Amen te zeggen. Maar den Dichter der *Romantische Poëzij* moeten wij toeroepen, dat zijn vers al de verdiensten der *parodie* heeft; doch daarom te meer lijdt onder het zwak van het *genre*, dat op *eenzijdigheid* berust. - *Sumite materiam vestris, qui scribitis aequam Viribus*, enz., uit den brief van HORATIUS, zouden wij in het oor willen fluisteren aan de vervaardigers der Latijnsche, Fransche en Hoogduitsche dichtstukjes, die in den Almanak zijn opgenomen, en zeker op verre na niet het gelukkigst zijn geslaagd. - En nu nog een woord. Wij vinden hier ééne vertaling - en wel uit het Zweedsch van ESAIAS TEGNER. De Lezer zou den Schrijver van het *Noorden* van partijdige ingenomenheid met den Dichter van *Axel* kunnen verdenken, waar hij diens zang *Aan de zon* naast *de Nachtmaalskinderen* stelt. De vrucht heeft onder de handen van den Groningschen vereerder - immers LA-

MARTINE heeft het gezegd: *Une imitation - c'est un hommage* - al hare Noordsche frischheid en gloed verloren, en wij zijn er door bevestigd in ons geloof, dat het beter is de gouden boomgaardvruchten in den hof te laten, dan ze met ijzeren klaauw los te scheuren, en ons vertreden toe te werpen.

Studentenalmanak 1840. *Leijden, bij* L. Herdingh en Zoon.

Zijn beruchte *Doppelganger* gewerd ons niet; anders hadden wij een steunpunt voor ons oordeel in de vergelijking gevonden; merkwaardig zou het geschenen zijn, dat de *oude* kleur de kleur van den *vooruitgang*, de *nieuwe* die van het *conservantisme* en van den *stilstand* is. Hoe het zij, wij hadden gewenscht, dat de *gele* Almanak meer het symbool ware eener Revolutie, welke wij toejuichen. Wel heeft de kritiek eigenlijk niets met die Revolutie te maken; maar gaarne zag zij dien publieken strijd der Senaten op een ligten lossen Studententoon verhaald, en niet op den wigtigen trant, welke courantenbeschouwingen nabootst over Europesche belangen, bij eene zaak, die over tien en twintig jaren als onbeduidend beschouwd wordt. - Noemt mij pruik, Mijneheeren! het zal wèl zijn; maar gelooft mij, over tien jaren zal ik de *Schadenfreude* hebben, dat gij het ook zijt, en dat gij die akademische twisten aanziet als noodeloozen ballast van uwe herinnering.

Nog eens, wij hadden gewenscht, dat met de nieuwe constitutie een nieuwe publieke geest ware ontwaakt. In *Theeslaan* is aanleg; maar geene magt van stijl, geene kracht in het ontwerpen van plan. *Theeslaan* staat, in ons oordeel, lager dan de *Studententypen van Klikspaan*, die ons onlangs ter hand kwamen, en de verzen herinneren ons niet den tijd, toen TER HAAR, toen de VEDERS, toen HASEBROEK en BEETS de hand hielden aan den Leidschen Studenten-Almanak. -

Jaarboekje voor de Regterlijke Magt in het Koningrijk der Nederlanden voor 1840. 2de *Jaargang. Te Gorinchem, bij* Jacobus Noorduyn.

Dit Jaarboekje blijft den lof verdienen, dien wij het in het vorige jaar toekenden. Het is een bruikbaar, welingerigt, met beknoptheid en juistheid zamengesteld boeksken. De Redactie heeft dit jaar het werkje met eene opgave der zittingen van den Hoogen Raad, van de onderscheidene Hoven, regtbanken en kantongeregten verrijkt, en alzoo aan den door ons bij de aankondiging van den eersten Jaargang geuiten wensch voldaan. -

Was het ten gevolge van dien wensch? Wij weten het niet; maar wel, dat de bruikbaarheid hierdoor vermeerderd is. -

Als voorwerk vindt men hier de *vier Reglementen*, vastgesteld bij Zijner Majesteits Besluit van den 14^{den} September, 1838 (*Stsbl.* N°. 36); de Besluiten van 14 December, 1838 (*Stsbl.* N°. 40), en 8 April, 1839 (*Stsbl.* N°. 10), en de Besluiten van 6 en 26 Februarij, 1839, omtrent het *al* of *niet vereenigbare* van sommige openbare betrekkingen met het lidmaatschap der *regterlijke magt*, die in het *Staatsblad niet* zijn opgenomen, en alzoo te regt *hier* zijn geplaatst, daar de belanghebbenden ze elders soms met moeite zouden kunnen vinden.

Wij hebben met genoegen gezien, dat de Redactie zich beijverd heeft de namen der door haar vermelde personen met meer naauwkeurigheid, dan in het vorige jaar, op te geven. Op blz. 53 vinden wij den Heer NAPJUS, te *Edam*, NAPPES; op blz. 63 den Heer Dr. S.F. DE MOREEZ IMANS, DE MORAAZ IMANS; op blz. 160 en 161 de Amsterdamsche Notarissen, Mrs. J. COMMELIN, vader en zoon, CROMMELIN genoemd. Een enkele *Jonkheer* of *Baron* is *vilain* gebleven.

Het *Mengelwerk* bevat het vervolg van het stukje des Heeren Mr. G.W. VREEDE, over den *Hoogen Raad van Holland, Zeeland en Westfriesland*, en wel, §. 2, de *zamenstelling* van dien *Raad*, met oordeel, kennis van zaken en eene groote mate van onpartijdigheid geschreven. Belangrijk is hetgeen men hier omtrent den schoonzoon van 's Lands Advocaat JAN VAN OLDENBARNEVELD, den bekenden voorzitter van den Raad, den Heer VAN VEENHUIZEN, aantreft, vooral hetgeen uit brieven van den Franschen Gezant DE HUZANVAL aan den Heer DE VILLEROY, Minister van HENDRIK IV, wordt medegedeeld. - Wij danken den geleerden Schrijver voor deze belangrijke Bijdrage.

Het register of de opgave van den inhoud, hoezeer uitgebreider dan in den vorigen Jaargang, hadden wij nog wel uitvoeriger verlangd.

Amst., Febr., 1840.

V.H.

Boekbeoordeelingen.

Jezus in zijne verhevenheid, beminnelijkheid en hooge waarde voor menschen voorgesteld, door *S. Hoekstra*. Medemblik, bij L.C. Vermande. I^ste D. 1838. X en 201 bl. II^de D. 1839. 197 bl.

De Eerw. Schrijver, Predikant bij de Doopsgezinde gemeente te *Twisk*, reeds van elders[1] gunstig bekend, levert ons hier in twee deelen vier en twintig opstellen, door hem *Voorstellingen* genoemd, over den persoon onzes Heeren JEZUS CHRISTUS. Het verheugt ons dit Werk te ontvangen uit den boezem eens kerkgenootschaps, dat in de winterstormen, die in de laatste halve eeuw onze Protestantsche kerk zoo hevig teisterden, innig heeft gedeeld, en zich nu met vele der andere afdeelingen dezer kerk verblijden mag in de schoone hoop van eenen herlevenden en hernieuwden wasdom. Want ook daar heerscht weder de hoogste ingenomenheid met den goddelijken persoon en met de oneindige waarde van het werk des Zaligmakers. Hiervan strekke het aangekondigde Werk tot een duidelijk bewijs[2].

Wij zullen eerst moeten zien, tot welke soort van geschriften deze opstellen behooren. Alle vertoonen zij duidelijke kenmer-

(1) Door zijnen *Leiddraad voor Eentoudigen in het afleggen hunner belijdenis bij de Doopsgezinden*. Medembl., bij VERMANDE, 1838, en ook, naar men ons verzekert, door eenige stukken in de *Godgeleerde Bijdragen*.

(2) Door eenen zamenloop van omstandigheden zijn wij niet in staat geweest de beoordeeling van het I^ste Dl., hetwelk wij reeds lang ontvangen hadden, eerder en behoorlijk in te zenden. Van achteren verhengt uns dit, omdat wij nu het Werk in zijn geheel kunnen overzien, wat, naar onze meening, ter beoordeeling van zijne waarde, noodzakelijk is. Immers, wij bekennen rondborstig, alleen uit het I^ste Dl. den S. niet volkomen te hebben begrepen, en daar wij zien, dat het ook anderen beoordeelaren met ons zoo gegaan is, verhengt het ons, dit ten minste bij ons lang zwijgen gewonnen te hebben, dat wij het boek beter naar waarde hebben leeren schatten.

ken van eertijds voor den kansel bewerkt te zijn, ten minste, dat de Eerw. S. den homiletischen vorm voor zijn doel den geschiktsten geoordeeld heeft. Misschien heeft de vrijere wijze, waarop hij de meeste zijner *Voorstellingen* behandelde, hem doen aarzelen, ze met den naam van *Leerredenen* te betitelen, onder welken naam men gewoonlijk eene soort van half systematischen, half rhetorischen arbeid verstaat. Wij meenen nogtans, dat ons publiek, door dezen laatsten naam, beter terstond met den aard en de strekking van het boek zou bekend geworden zijn, en dat deze naam ook beter passende is voor des S. opstellen, omdat wij toch sedert lang teruggekomen zijn van de stelling, dat het systematische element een volstrekt vereischte is in de preek. De preek, hetzij op, hetzij buiten den kansel, is verkondiging van het Evangelie, en derhalve een populair onderwijs in Bijbel en Christendom, werkdadig toegepast op het leven van het publiek. Dit zelfde karakter hebben de *Voorstellingen* van den Heer HOEKSTRA. Sommige, b.v. Voorst. V, X, XII, XIV, XX, XXIII, hebben geheel den vorm van gewone leerredenen behouden(1). Andere, als Voorst. I, II, III, VIII, XI, XIII, XVI, XVII, XVIII, XIX, XXI, XXII en XXIV, kunnen met geringe moeite tot dien vorm herleid worden. Alleen bij Voorst. IV, VI, VII, IX en XV, waar het geheele opstel bestaat uit Tekstverklaring en Toepassing, zou misschien de naam *Voorstelling* beter voegen dan *Leerrede*. Maar alle vier en twintig (behalve de laatste, die uit Openb. I:8 ontleend is) zijn zij uitbreidingen van verhalen in de Evangeliën, waaruit de S. de denkbeelden put, die vervolgens overweegt, en dan op onzen toestand overbrengt. Wij zien waarlijk geene reden, waarom de S. niet eenen titel stelde, als dezen: LEERREDENEN, *voorstellende* JEZUS, ENZ. Het doel, dat de S. met het vervaardigen en uitgeven dezer *Voorstellingen* beoogde, is, gelijk hij in de voorrede zegt, om zich zelven en zijne medechristenen, door het ontvouwen der Evangelische verhalen, meer en meer met den persoon van JEZUS, in zijne verhevenheid, beminnelijkheid en hooge waarde voor menschen, bekend te maken. Hij oordeelt dit ‘pligt’ te zijn, omdat de Evangelisten ‘zich van eene beoordeeling van JEZUS zorgvuldig onthouden en alleen op een naauwkeurig verhalen van het gebeurde toegelegd hebben(2),’ waarschijnlijk om-

(1) Namelijk: Tekstverklaring; - behandeling van het uit den tekst ontleende onderwerp, volgens eene aangenomene schets; - toepassing.

(2) Is dit wel in alles waar? Kan men zeggen, dat JOHANNES in zijn 1ste Hoofdstuk zich zorgvuldig van eene beoordeeling van J. onthouden heeft? En zal men het Apologetische, dat hier en daar in de Evangeliën schuilt, ook niet tot eene beoordeeling van J. door de Evangelisten moeten brengen?

dat zij ‘de beoordeeling geheel aan hunne lezers wilden overlaten,’ en ook omdat het eene ‘onmogelijkheid’ is, om ‘alle hoedanigheden aan te wijzen, waarin J. zich vertoont, en van elke hoedanigheid eene juiste beschrijving te geven.’ Daarom verwacht hij, dat deze zijn arbeid, schoon ‘gebrekkig en onvolledig,’ zijnen medechristenen ‘te hulp zal komen in het opmaken der hoedanigheden van JEZUS persoon, uit hetgene zij, als door Hem gesproken, verrigt of ondervonden, gelezen hebben.’

Vóór wij verder gaan, zullen wij hier eerst de titels en teksten der *Voorstellingen* opgeven. Het I^{ste} D. bevat de volgende twaalf: I. *J. in het gevoel zijner hooge waarde voor menschen*, Mat. XI:27-30. II. *De ijver van J. voor de belangen der Godsdienst*, Joh. II:12-22. III. *Navolging Gods, het beginsel van J. daden*, Joh. V:17. IV. *J. in levensgevaar*, Mat. VIII:29*a.* V. *J. inborst als leeraar*, Mat. XII:46-50. VI. *J. in zijnen omgang*, Mat. II:1-12. VII *J. bemoeijing met lieden van geringen en verachten stand*, Mat. IX:9-13. VIII. *J. in het beeld van den echten weldadige*, Marc. X:46-52. IX. *De zachtmoedigheid van J. bij het verduren van godsdienstkaat*, Luk. IX:51-56, X. *J. onze trooster bij het verlies van dierbare betrekkingen*, Luk. VII:13. XI. *De hooge ingenomenheid van J. met heilbegeerige zondaars*, Luk. XIX:1-10. XII. *J. weenende over Jeruzalem*, Luk. XIX:41. In het II^{de} D. vindt men deze twaalf voorstellingen van den lijdenden, stervenden, opgestanen en verheerlijkten JEZUS: XIII. *De bereidwilligheid van J. tot zijn lijden*, Joh. 18:11*b.* XIV. *De volstandigheid van J. in zich aan het doodslijden te onderwerpen*, Mat. XXVI:64. XV. *De groote bezorgdheid van J. voor zijn gevallen discipel*, Luk. XXII:61*a.* XVI. *J. door zijn lijden de Koning van het rijk der waarheid*, Joh. XVIII:36, 37. XVII. *J. stilzwijgen voor* PILATUS, Mat. XXVII:12-14. XVIII. *De zielskracht van J. bij zijne wegleiding naar Golgotha*, Luk. XXIII:26-31. XIX. *J. aan het kruis voor zijne moordenaren biddende*, Luk. XXIII:34*a.* XX. *J. onze zekere toevlugt bij het vooruitzigt van den dood*, Luk. XXIII:42, 43. XXI. *Het sterven van J.*, Luk. XXIII:46. XXII. *J. herleven*, Mat. XXVIII:1-7. XXIII. *De groote gehechtheid van J. ook bij zijn herle-*

ven aan zijne vrienden, Mat. XVI:9, 10. XXIV. *J. in den hemel de voltooijer van zijn op aarde begonnen werk*, Openb. I:8.

Men ziet reeds dadelijk uit deze opgave, dat de S. aan zijnen titel zoo getrouw mogelijk heeft willen blijven. Men bemerkt tevens, dat hij, als hij zijn Werk *Voorstellingen van* JEZUS noemt, voorheeft ons tafereelen, afbeeldingen van JEZUS te leveren, en zich hierdoor op het aesthetisch terrein begeeft. Dit blijkt nog meer uit de denkbeelden *verhevenheid* en *beminnelijkheid*, die hij in JEZUS wil doen uitkomen, en die beide eene voorname plaats in de aesthetica bestaan. Maar wij zien ook, dat hij op *J. in zijne hooge waarde voor menschen* wil letten; wij hebben ook gezien, dat zijne *Voorstellingen* eigenlijk *Leerredenen* zijn, en daarom behooren deze opstellen eveneens tot de *praktische* of stichtelijke geschriften. En wanneer wij bedenken, dat een Godgeleerde ze geschreven heeft; dat er veel Theologie, met name veel Uitlegkunde en Dogmatiek, toe vereischt wordt, om van het onderwerp iets degelijks te leveren; dat de S., gelijk wij vervolgens zullen zien, ook van deze wetenschappen vlijtig gebruik gemaakt heeft, zoo meenen wij het boek eerst van zijne wetenschappelijke, d.i. van zijne uitlegkundige en leerstellige zijde, en daarop van zijne populaire, of aesthetische en stichtelijke zijde, in oogenschouw te moeten nemen.

In de uitlegkunde schijnt de Heer H. wèl bedreven. Gewoonlijk is zijne tekstverklaring eenvoudig, gepast en bondig, en zeer dikwijls zal men zich met zijn gevoelen kunnen vereenigen. Bij de uitmuntende hulpmiddelen, die wij thans voor de kennis der talen van de H.S. bezitten, mag men billijkerwijze, ten minste in eene bewerking van plaatsen uit het N.T., hierin geene grove fouten meer verwachten. Des te meer hinderden ons daarom een paar lompe vergissingen in het grammatikale. In het I^{ste} D., bl. 178, vindt men tot staving van des S. meening, dat ZACCHEUS de woorden: ‘Zie de helft van mijne goederen, Heere! geve ik den armen, enz.’ vragenderwijze tot JEZUS gesproken heeft, alsof hij er hadde bijgevoegd: ‘Doe ik daar wel aan?’ eene noot: ‘Zeer pleit voor deze opvatting, dat het woord *geve*, bij herhaling gebezigd, zoowel in het Grieksch als in onze overzetting, staat in den tegenwoordigen tijd der aanvoegende wijs.’ Wij weten niet, dat er één Grieksche Codex *διδῶ* en *ἀποδιδῶ* voor de gewone lezing *δίδωμι* en *ἀποδίδωμι* heeft, evenmin als wij weten, dat in onze taal: *Ik geve iets aan*, enz. meer dan *ik geef iets aan*, enz., de aanvoegende wijs uitdrukt. - Op bl. 120 leest men: ‘*Bar* beteekent in het He-

breeuwsch *zoon*.' Ieder *tiro* weet echter, dat *Bar* Arameesch is, en in het Hebreeuwsch slechts in de poëzij bestaat, die meer Aramaïsmen heeft[1]. Maar deze twee fouten worden weder opgewogen door andere goede grammatikale opvattingen, als bij Joh. XIX:13, *καθίζειν*, door *zetten, doen nederzitten* (II. D. bl. 54); bij de bekende plaats, Hebr. XII:2, *ἀντὶ* door *in plaats van* (II. bl. 94) te vertalen, enz. Met philologische kritiek houdt onze S. zich weinig op, en kon dit ook niet veel meer, wilde hij populair blijven. Toch meenen wij, dat nu en dan een weinig meer authoriteit voor betwiste, maar door den S. voor echt verklaarde, lezingen goed zou geweest zijn. Waarom b.v., tot bewijs van de echtheid der woorden van JEZUS (Luk. IX:55, 56): 'Gij weet niet van hoedanigen geest gij zijt, enz.' die in de meeste der oudste Codices niet gevonden worden, niet aangehaald de authoriteit der aloude Syrische overzetting, die hier bijna alles afdoet[2].?

(1) Als Hebreeuwsch woord vinden wij דב alleen bij Ps. 11:12 en Spr. XXXI:2, waar het ook nog zeer goed, misschien beter, *uitverkorenen* kan beteekenen.

(2) Nog iets meenen wij niet te mogen verzwijgen. Als besluit van alle vroegere *Voorstellingen*, heeft de S. eene XXIV^{ste} Voorst.: *J. in den hemel de voltooijer van zijn op aarde begonnen werk.* Uitmuntend; maar waarom hiertoe geen' anderen tekst gekozen, dan Openb. I:8, eene zoo twijfelachtige als moeijelijke plaats? Twijfelachtig, omdat, na alle kritisch onderzoek, nog de ware lezing schijnt te zijn: *ἐγώ εἰμι τὸ Α καὶ τὸ Ω, λέγει κύριος ὁ θεὸς, ὁ ὢν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος, ὁ παντοκράτωρ*, - die de S. verwerpt. Mar ook moeijelijk; want gesteld, dat de uitdrukking: *ὁ ὢν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος*, over JEZUS gebezigd werd, dan is het nog onzeker, of het woorden zijn van JOHANNES of van JEZUS; en gesteld, dat dit weinig afdoet (wat wij den S. lang niet toestemmen), dan vraagt men verder: Wat moet nu de uitdrukking beteekenen? De S. heeft zich waarschijnlijk door onze schoonklinkende overzetting: *Die is, die was en die komen zal*, laten wegslepen tot deze paraphrase: 'JEZUS zal zijn op aard begonnen werk voltooijen: daartoe leeft Hij in den hemel, bekleed met alle magt, daartoe is Hij dezelfde, dien Hij zich op aard betoonde te zijn, en daartoe zal Hij eenmaal komen.' De ware vertaling is deze: *De zijnde, en die was, en de komende*, d.i. naar onze opvatting: De zijnde, de bij uitnemendheid boven anderen, de in waarheid bestaande, levende; en die was, die nog ben, wat ik altijd geweest ben; en de komende, die nu en spoedig en in het vervolg kome, om mij te openbaren. Meer mag men, gelooven wij, van de uitdrukking, die waarlijk genoeg uitdrukt, niet maken. Stellig is zij een epitheton der Godheid, vgl. vs. 4, en beeldt de wijze des levens van het eeuwige Wezen in alle vormen des tijds af. Van JEZUS gebezigd, zoude zij niet, volgens des S. opvatting, op het Messiaswerk kunnen slaan; maar moest dan het *Zoonschap van God*, de gelijkvormigheid aan het wezen, het bestaan en leven der Godheid uitdrukken.

Veel meer dan de grammatikale uitlegging, volgt de S. de historische, logische en psychologische. Door deze zoekt hij vooral JEZUS te leeren begrijpen en aan anderen voor te stellen. Uit eene levendige voorstelling van de omstandigheden en de karakters, van het logisch verband en doel, van de geest- en gemoedsgesteldheid der schrijvende, sprekende en handelende personen, put hij nagenoeg alles. Wij hebben verscheidene plaatsen aangeteekend, waarin wij met des S. opvattingen niet overeenstemmen; maar geven hem terstond den lof, dat hij doorgaans het hoogere deel zijner hermeneutica op de meeste teksten uitmuntend toepast. Wij gelooven niet met hem, dat JOHANNES, bij de woorden, die hij na het verhaal der tempelreiniging laat volgen, Joh. II:21, 22, aan de door hem beleefde verwoesting van *Jeruzalem* dacht (I. bl. 30). Het komt ons gezocht voor, wanneer hij (I. bl. 90) vooronderstelt, dat de geraakte, die, volgens Marc. II:1-12, genezen werd, leed aan de gevolgen van zijn voorgaand zedeloos gedrag; dat de menigte der toehoorders van JEZUS met de schriftgeleerden, in hunne verontwaardiging tegen Hem, instemde, en meer aldaar. Wij zien geene reden, waarom JUDAS, bij het verraad, door het woord van JEZUS: *Ik ben het!* verschrikt moet zijn geweest (II. bl. 2); waarom PETRUS, ten gevolge eener verkeerde opvatting van JEZUS woorden, Luk. XXII:25-38, een zwaard gekocht moet hebben (II. bl. 3); waarom MATTHEUS, bij het verhalen van JEZUS stilzwijgen voor PILATUS, juist gedacht zou hebben aan Jez. LIII:7 (II. bl. 68), daar wij toch weten, hoe zeer deze Evangelist de gelegenheden waarneemt, om Messiaansche plaatsen uit het O.T. aan te halen; waarom de S. hebbe kunnen meenen, dat JEZUS, bij Luk. XXIII:28-31, zich op sierlijkheid van taal zou hebben toegelegd (II. bl. 89, 92), en meer van dien aard. Maar daarentegen vinden wij ook zeer fraaije opmerkingen in deze soort van uitlegkunde, b.v., dat bij Mat. XI:27 *alle dingen* niet in eenen algemeenen, maar bepaalden zin, *alle zaken van Godsdienst* beteekenen, omdat JEZUS aldaar spreekt over Gods openbaring door zijnen Zoon (I. bl. 3). De kracht der uitdrukking, Joh. V:17: ‘Mijn vader werkt tot nu toe en ik werke ook,’ is bijzonder goed uit het verband begrepen en ontwikkeld (I. bl. 44 volgg.). Schoon is de uiteenzetting van het kiesche karakter van MATTHEUS, ter verklaring aangebragt van

het verhaal zijner eigene roeping tot het Apostelschap (I. bl. 103) De strijdigheid tusschen MATTHEUS en MARCUS, die de genezing van de twee blinden bij *Jericho*, als bij het inkomen der stad gebeurd, verhalen, en LUKAS, die meldt, dat zij bij het uitgaan voorviel, wordt door den S. erkend, echter zóó, dat daardoor aan de geloofwaardigheid der II. Schrijvers niet wordt te kort gedaan (I. bl. 119). Zeer beviel ons de wijze, waarop hij de bekende opmerking, dat LUKAS den Heiland bijzonder van zijne menschelijke zijde voorgesteld heeft, zoekt te verklaren(1). Zoo ook zijne redenering, ten betooge, dat de woorden der Joden tot PILATUS, Joh. XVIII:31: 'Het is ons niet geoorloofd iemand te dooden,' een *voorwendsel* zijn (b.v., dat het hun op dat feest niet geoorloofd was), ten einde JEZUS, wat zij gaarne zagen, door PILATUS gevonnisd te krijgen (II. bl. 49-51). Ook de moeite, welke hij zich geeft, om te bewijzen, dat bij Joh. XX:8: '*En hij geloofde*' beteekent: *Hij geloofde, dat* JEZUS *was opgestaan*, vooral uit het verband met vs. 9 (II. bl. 164, noot).

Wij zouden deze dubbele lijst van plaatsen nog veel kunnen verlengen; maar willen ons liever bekorten, omdat de S. zelf zegt, over J. niet te willen handelen 'met spitsvindige geleerdheid, maar in eenvoudigen trant.' De 'geleerden,' die deze beoordeeling lezen, zullen hieruit wel reeds hebben opgemerkt, dat des S. uitlegkunde eene gezonde is, die zich geene willekeurige regels laat opdringen, en aan de ongeleerde Lezers durven wij gerust zeggen, dat hij zeer te goeder trouw uitlegt, en ook van zijnen kant niets aan de H.S. *wil* opdringen, schoon wij toch vreezen, dat hij, tegen wil en meening aan, dit tusschenbeide weleens doet. Wij gaan over tot het tweede, en, onzes inziens, belangrijkste gedeelte der beoordeeling, om namelijk het boek van den dogmatischen kant te toetsen.

(1) I. bl. 135. 'Dewijl de overigen, als gedurig omgang gehad hebbende met JEZUS, minder behoefte gevoelden, om Hem als mensch te kennen, zoo is het natuurlijk, dat ook in hunne schriften de menschelijke hoedanigheden meer voorbijgegaan worden en meer de hoedanigheden van JEZUS als verhevensten Godsgezant, als Messias, als Zoon van God uitkomen. Doch LUKAS, die niet in persoon JEZUS had gekend, gevoelde behoefte, om Hem zich ook als mensch voor te stellen. Daarom maakten die berigten, in welke JEZUS verhevenheid en beminuelijkheid als mensch heerlijk uitblonken, diepen indruk op zijne ziele, en daarom vinden wij dan ook in zijn Evangelie verhalen, die de overigen niet hebben, bepaaldelijk zulke verhalen, die karaktermatig zijn, en JEZUS als mensch, als edel, voortreffelijk en beminnelijk mensch voorstellen, enz.'

Eene volledige dogmatiek over JEZUS (Christologie) kan men in een vierentwintigtal preken, over.JEZUS in zijne verhevenheid, beminnelijkheid en hooge waarde voor menschen, moeijelijk verwachten. Bovendien heeft de Heer II. zich er op toegelegd, om den Heiland, vooral van zijne menschelijke zijde, als het verwezenlijkte ideaal der menschheid voor te stellen, en Hem inzonderheid als aanlokkelijk voorbeeld voor ons aan te prijzen. Hiermede zouden wij dus bijna genoeg gezegd hebben, indien wij niet hier en daar bespeurd hadden, dat de S. zich eene eigen Christologie heeft gezocht te verschaffen. Om nu weder aan den anderen kant niet al te uitvoerig te worden, en te veel van het populaire doel des boeks af te wijken, willen wij liefst weinig oordeelen, en meenen beter te doen, met verslagswijze de voornaamste Christologische denkbeelden des S. in een kort overzigt zamen te vatten.

Reeds in zijn Voorberigt spreekt de Heer HOEKSTRA er van, dat de Evangelische verhalen onophoudelijk nieuwe en kostbare trekken van JEZUS grootheid aanbieden; dat zij eene onuitputtelijke bron ter kennis van JEZUS voor alle menschengeslachten zijn; dat hij het pligt rekent, om zich en anderen gedurig meer met JEZUS bekend te maken; en geeft daarmede genoegzaam te kennen, hoe zeer hij de Christologie als voor eene gedurige uitbreiding en veredeling vatbaar beschouwt, en zelf verwacht daartoe ook iets nieuws en belangrijks te kunnen bijdragen.

In de *Voorstellingen* schetst hij overal den persoon van JEZUS als het hoofd van de Godsdienst, als den Koning van het rijk der waarheid, enz. d.i. als de bron, waaruit wij God op de regte wijze kunnen leeren kennen en dienen. Uit J. wordt dus alles ontleend; buiten J. heeft niets in de Godsdienst eenig geldig gezag (I. bl. 3); zelfs de kennis van zijne eigene verhevene afkomst en van zijne bedoelingen moet van Hem zelveu komen (I. bl. 5); maar Hij is ook aanstonds bereid, om zich te doen kennen, te openbaren (bl. 9).

Wat openbaart Hij dan?

Hij openbaart *God*. Hij kon God openbaren, omdat Hij de Zoon was van God; omdat niemand anders God kende of had gezien (bl. 5 vgg.). God is een geest, en moet overal worden aangebeden in geest en waarheid (bl. 22); Hij werkt onophoudelijk met de teederste liefde tot menschengeluk (bl. 44 vgg.); Hij is der menschen Vader en Opvoeder (bl. 48); de grootheid zijner zoudaarsliefde openbaart Hij door de overgave zijns Zoons

ter kruisdood (bl. 51[1]); want het lijden en sterven van Dezen was de drinkbeker, Hem door den Vader gegeven; het was Goddelijk raadsbesluit (II. bl. 151). Echter wordt dit doodslijden den Zoon niet willekeurig opgedrongen; neen, omdat het tot menschenheil en zondaarsgeluk strekte, zoo was het ook Diens grootste lust en welbehagen, ook zijn wensch en zijne keuze (II. bl. 5). In en met CHRISTUS is God meer op eene bijzondere wijze de Vader der menschen, t.w. der Christenen (II. b.l 178, enz.).

JEZUS openbaart ook *zich zelven*, in betrekking tot God en tot de menschen. In betrekking tot God, is Hij de zoon van God, die in den schoot des Vaders is; die van den Vader is uitgegaan; die den Vader zoo volkomen openbaart, dat wie Hem ziet, den Vader ziet; die één is met den Vader; één in denken en willen en doen (I. bl. 47); die de Voleinder is des geloofs (I. bl. 59; II. bl. 136); gehoorzaam tot den dood, ja tot den dood des kruises (II. bl. 11, 12); die door God is opgewekt uit het graf, om Heer te zijn over het gansche menschdom, dat bestaat en bestaan zal, over boozen zoowel als goeden (II. bl. 159); om te oordeelen, te beslissen over de eeuwige heerlijkheid of rampzaligheid der menschen (I. bl. 17; II. bl. 192, 197). In betrekking tot de menschen, is Hij de tot hun heil afgezondene Zoon van God. Hij openbaart zich als het volmaakte voorbeeld van zedelijke volkomenheid. Om hier niet wijdloopig te worden, daar het des S. hoofddoel is, dit punt vooral te doen uitkomen, wijzen wij terug op de pas door ons vermelde onderwerpen der Voorstellingen. De ware grootheid van JEZUS vindt hij vooral geopenbaard in zijn lijden: ‘Daar praalt Hij luistervol als Koning van het rijk der waarheid!’ (II, bl. 56) ‘in zijne volle grootheid aanschouwen wij Hem als het Lam Gods, dat de zonden der wereld wegneemt’ (bl. 67, 68). Die grootheid was vooral ook daarin groot, dat.JEZUS de zondaren beminde, zelfs bij den hardnekkigsten tegenstand (I. bl. 194); ja zelfs die zondaren, hij al hunne vijandige plannen en handelin-

(1) Vgl. II. bl. 140: ‘Dat God onze teederminnende Hemelsche Vader is, moeten wij gelooven, omdat JEZUS het zegt, die ten volle bewezen heeft Gods Zoons te zijn; maar onwederstandelijk worden wij gedrongen dit te erkennen, als wij den Zone Gods zoo folterend ten dood zien lijden. On dit gezift roepen wij in volle verrukking nit: “God is niet onverschillig omtrent ons, God heeft ons lief, God bemint ons met warme vaderliefde, wij zijn kinderen van Hem!” - ‘Voorwaar de honge God heeft voor ons niets terngstootends; van Hem, die zijn' eigen' Zoon voor ons niet snaarde, margen wij alles hopen.’

gen tegen Hem, nog bleef beminnen en voor hen bad (II. bl. 112). Deze zedelijke volkomenheid is zijne Goddelijke *heiligheid* (vgl. I. bl. 46); maar ook door andere hoedanigheden is Hij ten naauwste aan de Godheid verwant, zoo door zijne Goddelijke *wetenschap*, waardoor Hij b.v., vóór eenig berigt, ZACCHEUS reeds bij name kende (I. bl. 173), als vooral door zijne Goddelijke *magt*. Hij had magt, om wonderen te doen; maar 'Hij liet zijn wondervermogen niet werken ten gevalle van zich zelven, om zich zelven gemak, voordeel of veiligheid te verschaffen. Hij had daarvan een' heftigen afkeer. Hij noemde zulks verzoeking van God, werk van den Satan' (I. bl. 58). Bij wonderwerken isJEZUS de echte weldadige: 'Wonderkracht was het middel om aan het verlangen van BARTIMEUS te voldoen; BARTIMEUS was niet het middel om wonderkracht te toonen' (I. bl. 127). Waar Hij door zijne wonderkracht geen geloof in Hem, als den Messias, den Zoon Gods, kon bewerken, gebruikte Hij ze niet (II. bl. 77). Voorts heeft Hij magt, om de dooden op te wekken (I. bl. 165); magt, om zijn rijk in stand te houden door alle lijden heen (II. bl. 186); magt, om der menschen lot voor de toekomst te beslissen (II. bl. 120). Het Hem opgedragen *werk* is: Zaligmaker te zijn van zondaren (II. bl. 128, 138, enz.); Stichter te zijn eener vereeniging van menschen uit alle volken en geslachten des aardbodems, die naar denzelfden regel van het Evangelie gezind zijn en handelen (II. bl. 184); Heer te zijn van het koningrijk der hemelen (I. bl. 169), hetwelk ook eene inrigting is voor zondige, maar berouwhebbende en geloovende menschen (II. bl. 46[1]); Vestiger, Uitbreider, Bestuurder en Verdediger zijner Kerk op aarde (II. bl. 186), daar Hij dezelfde blijft voor ons, die Hij was voor zijne discipelen (II. bl. 189, 195); en ten laatsten dage Regter te zijn over levenden en dooden (II. bl. 192, 197), wanneer Hij nog dezelfde is jegens zijne vijanden, die Hij was voor de Jeruzalemmers (I. bl. 197).

JEZUS openbaart ook den aard der *menschen*, die door Hem gevormd worden. Berouw en geloof zijn de vereischten tot zaligheid (II. bl. 131); maar het moet een heilbegeerig berouw

(1) Hier schijnt de S. eenigzins zich zelven legen te spreken. In de eerste aang. pl. beschouwt hij het kon. der hem. als eene volmaakte maatschappij in den hemel; in de tweede zegt hij: 'De bezorgdheid van den Heer voor allen, die misdoen, mankt, dat wij menschen, Christenen, *burgers van den Hemel*, kunen zijn en blijven.'

(I. bl. 181; II. bl. 40) en een krachtig geloof zijn (I. bl. 59). Dan wordt het beeld van JEZUS gedragen; dan vormt men zijn karakter naar dat van den Heer, en gelijk de rank uit den wijnstok sappen van leven en vruchtbaarheid trekt, zoo laat men zich door zijnen geest bezielen, en van dien geest alle handelingen uitgaan (I. bl. 32, 153 vgg.). Liefde tot J. wordt dan het beginsel, om naar zijnen wil te handelen (II. bl. 43); immers de mensch gehoorzaamt niet uit dwang, maar in vrijheid aan J. (I. bl. 13), gelijk hij ook altijd eenen vrijen wil behoudt in kwaad te doen (II. bl. 79). De navolging Gods moet het beginsel onzer daden zijn (I. bl. 52), omdat Gods liefde wederliefde in ons verwekken moet (II. bl. 65). Wij worden door J. verlost van de heerschappij der zonde, d.i. niet van zondige daden, maar van de gehechtheid aan de zonde (II, bl. 98). Daarom moeten wij onze rampen en tegenspoeden aanmerken als Vaderlijke tuchtigingen, niet als straffen Gods (I. bl. 67), enz.

Wij zullen het hierbij laten blijven, schoon wij op die wijze nog wel verder konden voortgaan. Het was ons meer te doen, om den geest, dan de letter van des S. Christologie af te beelden, en verwachten, dat deze onze ruwe schets hierin ten minste getrouw moge zijn. Dit althans meenen wij te hebben aangetoond, dat bij hem de persoon, de verschijning van JEZUS, als het middelpunt, de hoofdzaak van het gansche Christendom beschouwd wordt, en dat hij zich daarom vooral heeft bevlijtigd, om Hem, den grooten Openbaarder der Godheid, op de voor ons verstand en hart meest bevattelijke wijze, in zijn menschelijk leven en handelen regt te begrijpen en voor te stellen. Op de zedelijke grootheid en volkomenheid van JEZUS let bij inzonderheid; al het overige wordt in zijne beschouwing meer bijzaak. Hebben wij den S. hier overal wel begrepen, dan gelooven wij, dat zijne bijzondere dogmatische denk wijze daarin bestaat, dat hij even zoowel uit den persoon en de daden, als uit de woorden van J., zijne Godsdienstleer put, en dat hij zich in de dogmatiek geene leerstukken kan denken, afgescheiden van J.C., die de Openbaarder is van God, de Zaligmaker der menschen. Is dit zoo, dan betuigen wij gaarne zeer met des S. stelsel ingenomen te zijn, en hoofdzakelijk het goed te keuren. Het is nieuw, schoon niet geheel oorspronkelijk, en vereischt altijd veel studie, om er zoo in te huis te zijn, en er zich zoo van te bedienen, als de Heer H. in zijne voorstellingen gedaan heeft.

Het populaire gedeelte van des S. arbeid is van eenen aesthe-

tischen en praktischen aard. Voorzeker bereikt het idee der schoonheid den hoogsten trap van volkomenheid, wanneer wij het zien in de harmonij der karakters en werkingen van redelijke en zedelijke wezens. Dat idee vindt men echter nergens zoo verwezenlijkt, dan in de heilige geschiedenis; nergens dus vindt de kunst zuiverder stof ter bewerking. En hoezeer men van alle kanten de afkeurende stem hoort opgaan tegen het *schilderen* der karakters van Bijbelheiligen, inzonderheid van JEZUS; hoezeer elk, die zich daarin oefent, bekent te wanhopen aan het treffen zijner beelden, toch gevoelt elk, bij de behandeling der Evangelische verhalen, zoo zeer de noodzakelijkheid eener uitgewerkte aesthetische voorstelling der karakters, dat er bijna geene preek naar een Evangelisch verhaal gehouden wordt, waarin zulk eene voorstelling ontbreekt. En waarlijk, dat ook te regt; daar wij weten, dat PAULUS zelf dit Evangeliepredikiing noemde, en de Galatiërs beschuldigde, die van een Evangelie, zoo treffend, dat CHRISTUS *voor hunne oogen als geschilderd* was onder hen gekruisd zijnde, weder afgevallen waren. Die aesthetische voorstelling behoort dus, als een onmisbaar deel, tot de Evangeliepredikiing; men zorge echter daarbij zooveel mogelijk, om niets te verdichten, of het bijwerk der omstandigheden en bijpersonen, ten koste van het idee of den hoofdpersoon (in de Evangelische verhalen natuurlijk JEZUS CHRISTUS), te veel te doen uitkomen. - De Heer H. heeft deze theorie bij zijne *Voorstellingen* in praktijk gebragt. JEZUS is er altijd de hoofdpersoon; Hem zoekt hij door alle middelen, waarover hij beschikken kan, te verheffen. Somtijds door schildering van treffende voorvallen; somtijds door oplossing van uitlegkundige zwarigheden; somtijds, door diep in de ziel van JEZUS te lezen; somtijds door tegenstelling met strijdige karakters; somtijds door vergelijking met verwante personen en omstandigheden, zoekt hij iets van dien geest te vatten, uit wiens volheid allen ontvangen genade voor genade. Slechts één voorbeeld zij hier voldoende, waaruit deze manier des S. van JEZUS grootheid te verheffen, ons nader blijke. Wij bedoelen de kracht van ziel bij JEZUS, van welke de S. bij drie onderscheidene gelegenheden gewaagt. Deze bleek bij het feit der tempelreiniging zoo groot te zijn, dat, ofschoon er niets wonderdadigs geschiedde, echter geen ander mensch daartoe in staat geweest was (I. bl. 24). Die zelfde kracht van ziel vindt hij weder, waar JEZUS, na het pas te voren in zielsangst opgezonden gebed: ‘Vader! indien het mogelijk is, laat dezen drinkbeker van mij voorbijgaan; doch

niet mijn, maar uw wil geschiede!' zich zeken geheel overwint, en over het menschelijk gevoel zegeviert, wanneer Hij zegt tot PETRUS: 'Den drinkbeker, dien de Vader mij gegeven heeft, zou ik dien niet drinken' (II. bl. 10, 11)? Op eene derde plaats doet de S. die kracht van ziel, dat meester zijn over zich zelven, van JEZUS uitblinken door eene vergelijking met PAULUS. PAULUS kon zich niet inhouden, toen hij voor den Hoogepriester en den Joodschen Raad stond; maar JEZUS zweeg, bij eene gelijksoortige gelegenheid, voor denzelfden Raad (II. bl, 80).

Doch hoe veel schoons hier ook tot eene aesthetische voorstelling van JEZUS is bijeengebragt, is de voorstelling zelve verre van volledig. Wel is waar, de S. mankt daarop ook geene de minste aanspraak. In het eerste Deel geeft hij ons slechts eenige voorstellingen van J. in merkwaardige omstandigheden uit zijn openbaar leven. In het tweede behandelt hij alleen den lijdenden, stervenden en verheerlijkten JEZUS; welk gedeelte zijner levensgeschiedenis voorzeker ook het meest den onpeilbaren geest des Zoons van God openbaart. Maar desniettemin missen wij toch wat al te veel. Zoo leeren wij b.v. den Heiland niet kennen in zijne kindschheid; niet bij den doop; niet in de verzoeking; niet op de bruiloft te *Kana;* niet bij de Kunanesche vrouw; niet bij de verheerlijking op den berg; niet te *Bethanië* of bij de opwekking van LAZARUS; niet bij de hemelvaart; noch ook in zijne gelijkenissen; in zijne bergrede; in zijne afscheidsredenen; in zijne gemeenschap met God (b.v. naar Joh. XVII), enz. Wanhoopte de S. aan de juiste voorstelling, of vreesde hij om de meesterstukken, die wij reeds daarover hebben, te kunnen evenaren? Het verdient bierbij opgemerkt te worden, dat hij zeer weinige verhalen uit JOHANNES, maar de meeste uit MATTHEUS en LUKAS behandeld heeft, niettegenstaande hij zelf zegt van den eersten: 'Die getoond heeft, dieper dan de anderen te zijn ingedrongen geweest in den geest van JEZUS' (II. bl. 164, noot). Was het ook, omdat de S. de verhevene eenvoudigheid van JOHANNES boven zijn bereik oordeelde[(1)]?

Het rhetorische, de stijl en taal des boeks, is wel zuiver, doch vloeit niet altijd evenzeer; is ook niet altijd even berekend ter uitdrukking van de verhevenheid des onderwerps.

(1) Ten minste zou men zulks mogen opmaken uit de XXIII^{ste} Voorst., II. bl. 162: 'Een zeer nitvoerig berigt van hetgene is voorgevallen, wordt ons door den Evangelist JOHANNES gegeven. Dat berigt is zoo schoon, dat niet slechts alle omschrijving nutteloos is, maar ik mij ook niet in staat gevoel, om met mijne woorden de gebeurtenis treffender voor te stellen.'

Hierom beviel het karakter van den stijl ons over het algemeen niet bijzonder; voor eene volle uitstorting des gemoeds is hij meest te kunstig, niet genoeg ‘in eenvoudigen trant,’ en voor kunstwerk niet genoeg doorwrocht. Wij vinden er ook weleens te veel uitroepingen, die, onder het bewijzen van treffende waarheden, beroepingen op het Godsdienstig gevoel van het publiek moeten beduiden. Hoe echter somtijds de S. meesterlijke grepen weet te doen, en ze even meesterlijk uit te voeren, moge de plaats, waar JEZUS slapende (I. bl. 56), of, waar Hij weenende (I. bl. 187) voorgesteld wordt, getuigen.

Wij moeten ons ten einde spoeden, daar wij nog de *stichtelijke* zijde van het Werk des Heeren HOEKSTRA beoordeelen zouden. Het spijt ons te moeten zeggen, dat het van dezen kant, onzes inziens, de minste waarde bezit. Dat er veel, ja dat er bijna alles van eenen stichtelijken aard is, volgt wel van zelf uit den aard van het onderwerp, en blijkt ook uit ons voorafgegaan onderzoek; maar bet stichtelijke kon er toch veel beter in uitkomen. Het hoofdgebrek meenen wij te vinden hierin, dat JEZUS ons doorgaande wordt voorgesteld als het volmaakte voorbeeld voor menschen, dat juist, wegens zijne voortreffelijkheid en aanlokkelijkheid, door ons moet worden nagevolgd. Wij moeten ons de denkwijze, het karakter van JEZUS, zoeken eigen te maken; ‘den geest van JEZUS in ons overnemen’ (I. bl. 153), alsof dit eene gemakkelijke zaak ware. De S. spreekt steeds tot zijne ‘Medechristenen,’ tot zijne ‘Broeders en Zusters,’ dat zijn zij, die hunne belijdenis hebben afgelegd; maar zegt hij (I. bl. 14): ‘Ik mag bij een iegelijk onzer den krachtigsten aanndrang veronderstellen, om God te kennen en te dienen,’ of (I. bl. 198): ‘Wij hebben JEZUS als ouzen Heer beleden, wij leven in de kennisse, door Hem ons geschonken, en hebben ons verbonden om zijne bevelen te volbrengen, maar vervallen echter nu en dan tot zonde;’ dan gelooven wij, dat hij slechts een zeer klein publiek mag bedoelen. En hoe zal het dan dat publiek, bij de lezing zijner Voorstellingen, te moede zijn? Menschen van die vorderingen in het Christelijke leven, als de S. bijna overal zijne Lezers vooronderstelt, zijn, meenen wij, nederig, en het hindert hun geweldig, als halve heiligen te worden aangesproken en behandeld. De strijd tegen de zonde is waarlijk te zwaar, te vreesselijk; zij kennen hem te goed bij ondervinding, dan dat zij zich te ligtvaardig voor overwinnaars zouden houden. Daarom zoude het stichtelijk element der Voorstellingen beter doel getroffen hebben, wanneer het uit den

subjectieven toestand des menschen, zijne zedelijke en godsdienstige behoeften, en de in al die behoeften voorziende volheid des Zoons Gods ontwikkeld ware, dan, zoo als nu, uit het objectieve beeld van CHRISTUS, dat meest als buiten ons daar staat, behalve alleen, waar Hij is Heer der Kerk en toekomende Regter. Subjectieve redenen, zoo leert de ondervinding, zijn veel hechtere grondslagen voor godsdienst en deugd, dan objectieve; en zelfs gelooven wij, dat bij verreweg het grootste deel der menschen, zij mogen dan lidmaten zijn of niet, het grovere denkbeeld van loon en straf (dat toch ouder zekere wijzigingen tot een zedelijk idee kan verheven worden) nog altijd betere vruchten draagt, dan het fijnere aesthetische idee van JEZUS in zijne verhevenheid en beminnelijkheid. - Wij willen hiermede niet zeggen, dat de S. des menschen innigsten toestand niet gevoeld en blootgelegd heeft; in tegendeel, het gevoel van afhankelijkheid is bij hem de oorsprong van alle ware godsdienstigheid, van alle verlangen naar God (I. bl. 14 vgg.); het bewustzijn van door onze zondigheid alle gunst van God te hebben verbeurd, de oorsprong van alle waar geloof in J.C., die gekomen is, om te zoeken en zalig te maken, dat verloren was (I. bl. 182 vgg.; II. bl. 45); maar dit vindt men slechts zeer zelden. Zonder dit wordt echter het Evangelie niet ‘een levendig en krachtig woord, scherpsnijdender dan eenig tweesnijdend zwaard, en doorgaande door de verdeeling der ziel en des geestes, der zamenvoegselen en des mergs, oordeelende de begeerten en overleggingen des harten,’ en verliest het denkbeeld van JEZUS hooge waarde voor menschen zijne meeste kracht. Dit hield de S. niet genoeg in het oog, en heeft daardoor, naar ons gevoel, zeer schrale toepassingen, die zelden in de regte verhouding staan met den rijkdom der Voorstellingen, geleverd. Tot proeve nemen wij de eerste de beste plaats (want in dezen trant zijn de toepassingen nagenoeg alle), het slot der VII^{de} Voorst. (I. bl. 117):

‘Ook wij mogen wel eens gewezen worden op dat woord, eens door God gesproken, door JEZUS herhaald, en met zijn eigen voorbeeld bekrachtigd: “Ik wil barmhartigheid en niet offerande.” Immers het gevoel, dat in ons oprijst ten opzigte van menschen, die in kwaad geruchte staan of wezenlijk kwaad bedreven hebben, is wel niet altijd dat van medelijden; en met verachting op hen neder te zien, strijdt tegen Gods uitgedrukten wil, tegen JEZUS voorbeeld, tegen den eersten Christelijken pligt, de liefde, en is ook geheel ongepast, daar wij toch ook zelve aan verkeerdheden schuldig staan, en nog wel

eens tot iets ergers zouden kunnen vervallen, dan zij bedreven Neen, wij moeten met gevallenen medelijden hebben, en, door medelijden gedrongen, hen trachten te regt te brengen. En dat medelijden zal in ons worden opgewekt, zoo wij onze eigene zondigheid diep gevoelen, en met PAULUS in gemoede alles, wat wij zijn, toeschrijven aan de genade Gods door CHRISTUS. Broeders en Zusters, zijn wij toch op onze hoede tegen hooggevoeligheid, waarvan het hatelijke ons nu weder in de Pharizeën is gebleken! zijn en blijven wij, als JEZUS Apostelen, nederig en ootmoedig! Zoo zal altijd JEZUS in al zijne waarde als Verlosser en Zaligmaker van zondaren ons voor den geest staan, het doel van zijne komst zal volkomen bij ons bereikt worden, en wij zullen ware, Hem en zijnen Vader welgevallige, onderdanen van zijn rijk zijn, aanvankelijk hier op aarde, en eens eeuwig in den Hemel!'

Lezers! heet dat geene middelmatigheid? - Het krachtigste van dien aard vonden wij nog in het slot der XXII^{ste} Voorst.

Hiermede rekenen wij onze tank geëindigd. Wij meenen genoegzaam te hebben aangewezen, dat het boek allezins met belangstelling, en niet, gelijk in verscheidene Tijdschriften geheurd is, als een min beduidend geschrift verdient behandeld te worden. Daartoe verraadt het te veel studie, te veel plan. Dit moge dan u, geëerde Lezers! lot eene voldoende aanprijzing strekken van preeken, die bij het groot aantal meesterstukken, welke wij dagelijks kunnen lezen, ons nu nog geschonken worden. Zij kunnen u zeer goed dienen, waartoe ze de S. bestemt, ter bevordering uwer kennis van JEZUS en uwer ingenomenheid met Hem. Bij de eerste lezing zegge men ze echter geen vaarwel; bij eene tweede vindt men meer, dan men in het eerst zou gedacht hebben. Hierom gelooven wij, dat deze Voorstellingen het meest nuttig zullen zijn voor studerende Bijbelonderzoekers, minder voor den grooten hoop van lezers; wij hebben om die reden ook onze beoordeeling daarnaar ingerigt, en op het wetenschappelijke gedeelte vooral zoeken opmerkzaam te maken.

Wij nemen dus nu afscheid van het boek, hartelijk wenschende, dat het in veler handen moge komen; daarvan, ook na alles, wat wij er over gezegd hebben, verwachtende, wat de Heer HOEKSTRA in zijn Voorberigt hoopt: 'Het werke met hetgene gij van anderen hoort en leest mede, om u ten naauwsten aan uwen Heer te verbinden, en vermeerdere uwe opgewektheid en ijver, om in gezindheden en wandel de goedkeuring van uwen Heer weg te dragen!'

Febr. 1840.

Verhandelingen, redevoeringen en staatkundige geschriften van Jk^{r}. *Joan Melchior Kemper*, verzameld door Jk^{r}. *J. de Bosch Kemper*. Te Amsterdam, bij Joh. van der Hey en Zoon. 1835. III Deelen, in 8°.

Deze uitgave van KEMPER'S geschriften heeft niet die algemeene belangstelling gevonden, welke men reeds van den naam des Schrijvers zoude gewacht hebben, en die het Werk, in vele opzigten, verdient. Immers het getal der inteekenaren, schoon dat van drie honderd te boven gaande, is, naauwkeurig beschouwd en alles in aanmerking genomen, onzes inziens, gering. Ook weten wij niet, dat ergens, in het openbaar, naar behooren is aangetoond, waarin vooral het belangrijke bestaat van hetgeen ons hier wordt aangeboden. En, terwijl sommigen, gelijk het gaat, dit Werk bezaten, zonder zich om den inhoud te bekommeren, troffen wij meermalen anderen aan, boven velen bekwaam en gezind, dezen te schatten, die verklaarden, van de inteekening te zijn afgeschrikt door de noodzakelijkheid, waarin zij gebragt werden, om zich tegelijk met het nieuwe, dat hun werd beloofd, zóó veel aan te schaffen, dat reeds voorlang het hunne was; zij moesten zich bovendien met de vertaling van al de Latijnsche redevoeringen vergenoegen, hoe goed die ook zijn mogt. Doch de onverschilligheid, waarover wij klangen, blijkt vooral uit de geschriften van hen, die later hunne meeningen en begrippen over den aard van onzen regeringsvorm en den geest van ons staatsregt hebben ontvouwd, en die hierin overeenkomen, dat zij geene de minste acht schijnen te hebben geslagen op het groote deel, door KEMPER aan de opdragt en vestiging van het getemperde eenhoofdige gezag hier te lande genomen, noch op zijne beschouwingen van gewigtige bestanddeelen onzer Grondwet.

Wij zouden het mede gaarne gezien hebben, dat de waardige zoon het derde deel afzonderlijk verkrijgbaar gesteld, en daarin uit de vorige deelen opgenomen had, wat dienen kon, om het staatkundige karakter zijns vaders in het licht te stellen. Niet, dat wij aan de beide eerste deelen groote, blijvende waarde ontzeggen: wij verheugen ons zeer over de verzameling dier stukken in ééne uitgave; maar het groote doel, *om* KEMPER *te doen kennen*, zoude beter bereikt, en dit deel geworden zijn, wat het worden moet: een volksboek voor alle standen in Nederland.

Het verdient dit, in zijne soort, niet minder dan het Gedenkschrift van VAN DER PALM, KEMPER'S grooten vriend en ambtgenoot.

Dan hoeveel wij ook uit de wijze, waarop de uitgave geschied is, meenen te kunnen verklaren, zij is de eenige reden niet van den ongenoegzamen prijs, dien men algemeen op deze gesteld heeft. Ook in ons land worden de dooden zoo spoedig vergeten! Zoodra de opengevallene rijen zijn aangevuld, is, in het oog der menigte, alles in zijne vorige plaats, in het effene spoor hersteld. De Maatschappij schijnt haar, der zee gelijk, aan welker eentoonige en ongevoelige kalmte men het niet ontwaart, dat hare golven ruischen over duizenden, in haren schoot bedolven, en dat nog onlangs misschien het strand weêrgalmde van het gejammer dergenen, die de edelsten en dier-baarsten van hun geslacht zagen vergaan.

Ook KEMPER viel dit lot, niet van zijne dankbare leerlingen, ambtgenooten en vele vrienden, maar van hen ten deel, die overal de meerderheid uitmaken; die leven, zoo het leven heeten mag, van zinnelijke aanschouwingen en indrukken. Brave menschen, maar die u uit het hart verliezen, zoodra gij uit het oog verdwijnt!

Daarbij wordt aan den voortreffelijken Graaf VAN HOGENDORP bijna al de eer van de dagen van Nederlands bevrijding in 1813 toegekend. KEMPER verschijnt alleen in zijn gevolg. De verschillende beginselen, door den Graaf, op onderscheidene tijden, verkondigd, die dit alleen gemeen hadden, dat zij zich bijna altijd tegen de Regering kantten, waren ook oneindig geschikter, om de openbare meening aan zijne zijde te voeren, dan de krachtige en mannelijke wijze, waarop KEMPER zich meestal voor de Hooge Regering in de bres stelde. Zoolang KEMPER'S staatkundig karakter niet geheel voor ieder' onpartijdige openlag, liet zich dit, zoo niet verontschuldigen, althans verschoonen.

Eindelijk hangt de juiste waardering van iemand geheel af van een helder inzigt in hetgeen hem kenmerkt. En dan beschouwt men KEMPER niet naar waarde, indien men in hem alleen den Geleerde ziet, en zijne grootheid afmeet naar hetgeen hij voor de verrijking der wetenschappen gedaan heeft.

KEMPER was, zonder twijfel, een schrander Geleerde, van groote geestbeschaving; een uitmuntend Hoogleraar; een man, die zijne heldere en grondige kundigheden, met zeldzame bekwaamheid, toepaste op de veelsoortige en veelzijdige maatschappelijke betrekkingen, waarin hij geraakte. Altijd wist hij den schat zijner kundigheden, door eene levendige verbeelding,

krachtige welsprekendheid en boeijende voordragt opgeluisterd, aan ieder onderwerp, dat hem voorkwam, te besteden. Maar, even als de loopbaan; welke hij niet vermijden mogt, hem belet heeft, om de geheele werkzaamheid van zijnen geest op de verrijking der wetenschappen, waaraan hij zijne studie gewijd had, te rigten, zoo was hij niet dáárom een luister der Leidsche Hoogeschool, alsof hij VAN DER KEESSEL, PESTEL, KLUIT en LUZAC, of zijne ambtgenooten in kennis overtrof.

Neen: die KEMPER in zijne eigenaardigheid wil waarderen, leze de geschriften, in deze uitgave bevat, vooral het derde deel. De zoon zag het wèl in, waarin zijns vaders grootheid bestond, als hij met de openbaarmaking der geheele verzameling bedoelde: '*Zijns vaders karakter te doen kennen*,' en hij verklaarde, dat de stukken, welke het derde deel behelst, 'alle de uitvloeisels zijn van een vaderlandslievend hart, in hunnen ongekunstelden toon den waarborg bevatten van niets dan de echte gevoelens van den Schrijver te beteekenen, en dat zij in meer dan één opzigt als *daden* zijn te beschouwen.'

Dit maakt hunne en KEMPER'S voortreffelijkheid uit. Want hij deed, gelijk hij sprak; en wij zeggen het den zoon, uit volle overtuiging, na: de meeste brieven en redevoeringen, die wij hier vinden, zijn daden van vurige, innige, dikwijls moedige, vaderlandsliefde; beide, woord en daad, de onmiddellijke uitvloeisels der schoonste overeenstemming tusschen hoofd en hart.

Daarom was zijn invloed, als Hoogleeraar, zóó diep en krachtig op de jongelingen, die hem omringden, die aan zijne lippen hingen, in wier harten hij nog leeft. Dit bleek zoowel in de dagen, toen hij het als zijne grootste roeping beschouwde, om overal, waar hij dit kon, in *hunne* borst vooral, het heilige vuur op te wekken en te bewaken, als toen hij later hunne geestdrift en vaderlandsliefde, die zich in den strijd tegen den dwingeland lucht zocht te geven, ten algemeenen en tot hun eigen beste bestuurde, of wanneer hij hen, in kalmere tijden, met mannelijken eerbied voor regt en vrijheid poogde te vervullen.

KEMPER was een opregt Hollander, 'een echt Nederlandsch Staatsman.'

Zóó wenschten wij hem aan de Lezers van dit Tijdschrift te schetsen, volgens de mededeelingen, ons door zijn' zoon, in het derde deel vooral der genoemde geschriften, gegeven.

Wij hebben den vorm eener aankondiging dier uitgave gekozen, niet, om de stukken, daarin voorkomende, en sedert vele jaren bekend en hooggeschat, te beoordeelen; maar om dit

Werk aan ieder beschaafd Nederlander aan te bevelen; de liefde voor KEMPER'S nagedachtenis te verlevendigen, en vooral de naleving der beginselen, door hem altijd beleden, in onze dagen en in ons Vaderland te bevorderen. Want het zijn, in den schoonen en rijken zin des woords, beginselen van *behoud*.

In welk licht verschijnt ons het karakter van KEMPER, als Nederlandsch Staatsman, tijdens de vernedering van het Vaderland? Wat deed hij voor deszelfs herstelling? In welk een' geest handelde hij voor het herstelde Nederland?

I. In 1798, werd KEMPER, naauwelijks twee en twintig jaren ond, tot Hoogleeraar in de Regtsgeleerdheid aan de Harderwijksche Hoogeschool bevorderd, waarvan hem, twee jaren later, het bestuur werd toevertrouwd. In 1806 vertrok hij in dezelfde betrekking naar *Amsterdam*, de stad zijner geboorte, zijner vorming, zijner vrienden, de hoofdstad van zijnen eigenen invloed, de stad, die hij levenslang boven anderen liefhad. Reeds in 1808 echter nam hij eene benoeming naar *Leiden* aan, waar hij tot aan zijnen dood het Natuur-, Staats-, Volken- en Strafregt onderwees.

Vroeg alzoo trad hij de geleerde loopbaan in, om die nimmer te verlaten. Noch de gang der staatkundige omstandigheden, noch schitterende en vleijende aanzoeken, waren ooit in staat, hem tot het opgeven eener waardigheid te bewegen, die zijne eerzucht, ja al zijne wenschen, bevredigde; die hij als het meest overeenkomende met zijnen aanleg beschouwde. Aan de dagelijksche werkzaamheden, met die waardigheid verbonden, onttrok hij zich nimmer zonder weêrzin: tot die werkzaamheden keerde hij telkens met nieuwe blijdschap terug.

Zoolang dus KEMPER'S bedrijf zich tot het Hoogleeraarambt bepaalde (hetgeen het geval was tot aan de dagen onzer verlossing van de Fransche heerschappij), kunnen wij van zijne onmiddellijke deelneming aan staatszaken niet veel verwachten. Dan zijn onmiddellijke invloed moge gering zijn geweest, hij wist zich, gedurende al dien tijd, het onbepaalde vertrouwen te verwerven van het grootste en meest verlichte deel der Natie; zoodat de zaak, waaraan KEMPER zich toewijdde, in de laatste maanden van 1813, reeds in zijnen naam grooten steun vond. Hij had dit noch aan zijne afkomst, noch aan zijn vermogen, hij had het alleen aan de overtuiging te danken, welke hij zijnen landgenooten uit alle standen van zijne

opregte, verlichte, zuivere Vaderlandsliefde ingeboezemd had. Van den aanvang dezer eeuw af, toen de zelfstandigheid van den Nederlandschen Staat begon te wankelen, die weldra geheel bezweek, zocht hij bestendig de zelfstandigheid van het nationale karakter te bewaren, den Nederlandschen volksgeest levendig te houden. Hij deed dit door zijn' persoonlijken invloed, zijn onderwijs, zijne geschriften, zijne welsprekendheid, die groote middelen, waardoor de menschelijke geest op den geest van menschen werkt. Somtijds gaf hij den geprangden boezem lucht in de taal der poëzij, vooral in zijne jongere jaren. Toen b.v., in 1803, *Vlissingen*, eene der eerste steden, waar de banier der Nederlandsche vrijheid was geplant, de geboorte- en voedsterstad onzer grootste Zeehelden, het eerst van de Hollandsche steden hare sleutels aan BUONAPARTE overgeven moest, kon bij zijne vaderlandslievende verontwaardiging niet bedwingen. In een gedicht, door hem, op het vernemen dier gebeurtenis, vervaardigd, vinden wij de volgende regels:

‘Gij kruipt, ontaarde Landgenonten!
Eens zult gij treuren om uw lot!
Gaat zelf den dolk in 't hart u stooten:
Wordt, daar gij 't wilt, Europa's spot:
Vergeet, wat ge eenmaal waart voor dezen:
Wat gij met grootheid nog kont wezen:
Knielt neder voor den Corsicaan;
Smeekt nedrig van dien God ontferming;
Biedt hem tot loon van zijn' bescherming,
Den vorstenhoed eerbiedig aan.’

Wij zien hieruit, hoe KEMPER, reeds een' geruimen tijd vóór het Raadpensionarisschap van SCHIMMELPENNICK en het Koningschap van LODEWIJK NAPOLEON, zijne lijdzame landgenooten met de noodlottige inlijving in het Keizerrijk bedreigde. In hetzelfde gedicht maalde hij den wissen val van Neêrlands handel, en eindigt hij met de woorden, die ik niet weet, of meer KEMPER'S aard, dan den aanleg van ons volkskarakter kenmerken:

‘Slaaf te zijn en vrij te heeten
Voegt niet aan 't ronde Nederland.’

Toen zijne grootste vreeze zich, weinige jaren later, begon te verwezenlijken, en de geruchten veld wonnen, dat de groote Keizer eene nadere vereeniging van de Bataafsche Republiek met *Frankrijk* begeerde, gaf hij Brieven uit over dit plan, welke van zijne kloekmoedigheid zoowel als van zijne staatkundige wijsheid getuigen. Wederstand achtte hij in allen gevalle nutte-

loos en onverstandig ‘Het eenige, wat ik bedoele,’ zeide hij; is lijdelijk aan te zien, hetgeen wij niet verhinderen *kunnen*, ‘zoodra wij belet worden te handelen, gelijk wij *willen*.’ ‘Keurt gij die vereeniging af,’ zoo sprak hij zijnen landgenooten toe, die hij opgeroepen wilde hebben, om over die keuze te beslissen; ‘is het behoud uwer vrijheid en onafhankelijkheid u dierbaarder, dan alles, wat men voor zulk eene vereeniging zoude kunnen bijbrengen: o! verklaart dan uw gevoelen *rondborstig* en *zonder vreeze*. Gij zult, wat er ook gebeure, *uwe regten* op uwe kinderen overdragen; geene gevolgen zullen voor uwe rekening komen. Keurt gij het voorstel van een vreemd opperhoofd goed: welnu, ik wil uw oordeel niet verhinderen; en stilzwijgend zal ik mij aan uwe beschikking onderwerpen. Doch keurt gij het voorstel af, zonder den moed te hebben, uwe afkeuring te kennen te geven, dan dale verachting neder op het volk, dat zijne regten verloor, niet, omdat het die na rijp beraad wilde afstaan, maar omdat het te vadzig was die voor zijne nakomelingen te bewaren.’

De Keizer verzocht den toenmaligen Hollandschen Procureur-Generaal, den Hr. VAN MAANEN, den Schrijver op te sporen en te vervolgen. Maar deze, door KEMPER altijd, als geestverwant en vriend, hooggeachte Staatsman weigerde dit, omdat, volgens zijne meening, die Brieven niets misdadigs behelsden. Insgelijks had de Amsterdamsche Boekverkooper TEN BRINK alle aanzoek, van wege den Keizer aan hem gedaan, om den Schrijver, dien hij kende en noemen mogt, te openbaren, standvastig van de hand gewezen.

Zoo vond men, te midden der algemeene vernedering, in verschillende standen, mannen, die het Nederlandsche karakter gestand bleven. Onder deze schittert in den eersten rei RUTGER JAN SCHIMMELPENNICK, door het tegenwoordige geslacht, vreezen wij, niet in zijne waarde erkend; die niet door de Regering alleen over het volksbestaan wilde doen beschikken, en die, toen zijne standvastige pogingen, om het volk, in den geest der toenmalige staatsregeling, te raadplegen, mislukten, zich op zijn landgoed aan alle staatseere en staatsbemoeijing onttrok. Ook KEMPER trok zich binnen de grenzen van zijn Hoogleeraarambt terug; niet echter, zonder openlijk uit te komen voor het gevoel, dat hem nederdrukte: een gevoel, dat hij vooral uitte in zijne rede: *Over de beoefening der letteren, als den besten troost en toevlugt in rampvolle tijden van den Staat*, welke hij, in *Harderwijk*, bij gelegenheid der promotie des Hrn. VAN HEECKE-

REN hield, en waaruit men zijne geheele denkwijze over de toenmalige aangelegenheden des Vaderlands leert kennen.

Wij willen slechts eenige woorden uit het slot dier toespraak aanhalen, waarin niemand de zinspeling op *Frankrijk* en *Frankrijks* Keizer voorbijzien zal: ‘Om het rijk van ALEXANDER te beheerschen, was een ALEXANDER noodig. Het konde alleen door zijne kracht worden ondersteund; toen dat steunsel wegvie!, stortte de door hem gevestigde heerschappij als van zelve in. De Romeinen zijn meer door hunnen voorspoed, en hunne herhaalde overwinningen, dan wel door hunne vijanden overwonnen. En voorwaar, de voorspoed der misdaad is de ware niet, zij is noch hecht, noch duurzaam. Waarom treuren dan de burgers over den ondergang van het vaderland, alsof men geheel aan deszelfs herstel moest wanhopen? - Er is een Regter over regt en onregt. Stellen wij dus, voor het tegenwoordige, tegen het geweld niets dan voorzigtigheid en geduld over. Besparen wij onze krachten voor betere tijden, en gedragen wij ons dan zóó, dat onze nakomelingen van ons kunnen zeggen, hetgene wij van onze voorvaders getuigen: “*Als bij de Batavieren eens de deugd den voorvaderlijken moed ontgloeien doet, zal niemand hen straffeloos tergen*.”’

Dit beginsel, om, onder het lijden en berusten in het tegenwoordige, voor de toekomst te blijven waken, om den volksgeest in de eerste plaats bij de Nederlandsche jongelingschap, die hem omringde, voorts bij dat gedeelte der Natie, hetwelk den meesten invloed op de staatsaangelegenheden heeft, en waarmede KEMPER in veelvuldige en gewigtige aanraking kwam, wakker te houden, bezielde zijn staatkundig gedrag, *gedurende al den tijd der Fransche overheersching*.

Nimmer was zijn ijver, om de beoefening der Nederlandsche taal en letterkunde te bevorderen, grooter. Reeds in het begin van 1810 voerde hij, in *de Amsterdamsche Afdeeling der Hollandsche Maatschappij van fraaije Kunsten en Wetenschappen*, eene rede over ONNO ZWIER VAN HAREN, toen, als Dichter, in *Holland* nog weinig bekend; eene rede, die men uit het doel, waarom KEMPER ze hield, moet beschouwen, om er het belangrijke van in te zien.

Hij eindigde ze met deze dichtregels:

‘Eindlous Alvermogen!
Keer af, keer af den slag, die Neerlands Hoofd bedreigt!

Gij hebt het aan de zee, Gij aan 't geweld ontlogen;
Van U slechts wacht het hulp: wenkt Gij, de noodstorm zwijgt.
Doch - staat 's Lands val in 't boek van uw besluit geschreven,
Verzacht geen hulp de wond, die zij zoo vaak genas:
Laat dan voor 't minst dit volk, aan 't lot ter prooi gegeven,
Zoo groot zijn in zijn val, als 't in zijne opkomst was.

Toen de zware slag was geslagen, hield hij zijnen leerlingen voor: ‘Ik ben Nederlander: hierop beroem ik mij, en ik zal er altijd roem op dragen. Hoe ongunstiger deze tijden voor de beoefening onzer letterkunde mogen schijnen, des te meer is het onze pligt, door vlijt en standvastigheid, den loop des tijds tegen te gaan. Dit is een pligt, die aan Nederlanders betaamt, die wel somtijds voor een oogenblik gebogen, doch nimmer slaafs gekropen hebben.’

Alle gelegenheden greep hij aan, om op de wezenlijke voorregten en den aanleg van ons volkskarakter opmerkzaam te maken. In de ontwikkeling en veredeling van deze vond hij den besten waarborg voor de toekomst van Nederland. Voerde hij, in den Franschen tijd, het woord bij een Examen van de school des Leidschen Departements: *Tot Nut van 't Algemeen*, hij maakte zich die oogenblikken ten nutte. ‘Wat is het,’ zeide hij, ‘dat een volk uitmaakt? Het zijn de zeden en het volkskarakter. Geen volk gaat verloren, zoolang het den band gevoelt en waardeert, welke die volksdeugden en dat volkskarakter om allen slingert, die denzelfden grond bewonen, en genoegens, zoowel als rampen, met elkander gemeen hebben.

‘Niets kan het vaderlijk volkskarakter beter bewaren, dan het verbeterd onderwijs. De instandhouding der taal, die groote band van een volk, wordt alleen door dit onderwijs gewaarborgd.’ En, terwijl hij voorts de groote weldaden van het onderwijs in bijzonderheden ontwikkelt, keert bij weder terug tot het belangrijke dier eenvoudige plegtigheid. ‘Wat toch is opwekkender en troostrijker in alle wederwaardigheden,’ zeide hij, ‘dan vereeniging en broederschap; wat onderhoudt meer dien algemeenen geest, welke een volk kenschetst, dan zamenvoeging van krachten, dan bijeenkomsten, waartoe een algemeen belang aanleiding geeft?’

In 1812 was de Leidsche Hoogeschool in eene Fransche Universiteit *hervormd*. KEMPER kon zijn gevoel hierover niet verkroppen. Hij behield dezelfde betrekking, sprak voor dezelfde leerlingen, op dezelfde plaats. ‘En evenwel, ik ben niet,’ zeide hij, ‘dezelfde Hoogleeraar, noch zijt gij dezelfde toe-

hoorders, noch is deze Hoogeschool dezelfde. Nadat de naam van Holland onder die der natiën is uitgewischt, heeft ook deze instelling, die eens de prijs der zoo moedig gehandhaafde Hollandsche eer was, voor den noodlottigen loop der tijden moeten bukken. Dit, *want ik ben niet gewoon mijne gedachten te ontveinzen*, heeft iets zoo treurigs, dat het zelfs niet door het behoud dezer instelling in deze stad kan worden uitgewischt. Sinds bijna 250 jaren heeft de Leidsche Hoogeschool den roem van *Nederland* in de letteren gehandhaafd, en zouden wij, die alles aan die inrigting verpligt zijn, bij haren ondergang kunnen juichen?

'De groote God wende zulk eene schande van den Nederlandschen naam af!'

In zijne lessen over het stellige staatsregt betoogde hij onbewimpeld, met hoe weinig regt NAPOLEON aan het bestuur was gekomen; en toen de Keizer, na den terugtogt uit *Rusland*, de oprigting der *Gardes d'honneur* uit de meest gegoede jongelingen, als een laatste waarborg van de afhankelijkheid der overheerde Landen, bevolen had, maande KEMPER de opgeroepenen tot een geheel lijdelijk gedrag aan, zoodat zij zich niet zelden, op zijn' raad, als slagtoffers uit hunne huizen lieten halen.

Ook hierin bleef hij aan het gedrag getrouw, dat hij en de beste Nederlanders zich hadden voorgeschreven. Verscheidene malen was hij naar *'s Hage* ontboden, om zich wegens zijn gedrag te verantwoorden. Eens zelfs was uit *Parijs* het bevel gezonden, om hem, bij een voorgenomen' uitstap, aan de grenzen op te ligten, waarvoor hij echter nog tijdig gewaarschuwd werd. In het Land durfde men het, zoo het scheen, met hem niet wagen!

Zulk een' eerbied hadden zelfs magtige vijanden voor zijn mannelijk gedrag, en den grooten invloed, dien hij zich zelf had weten te verschaffen.

Hier moeten wij opmerken, dat vele Nederlanders met KEMPER, in denzelfden zin, op onderscheidene wijze, werkzaam waren.

Het is het lot van Staatsmannen, dat hunne verdiensten veelal schaars gekend, of zeer laat erkend worden. Ook onder hen waren er, die de openbare meening miskent, doch die KEMPER als echte vaderlanders waardeerde.

Maar onze vaderlandsche Dichters vooral betoonden zich, in de dagen onzer vernedering, hunner grootsche roeping waardig.

Het zoude een treffelijk onderwerp van afzonderlijke beschouwing zijn, om de diensten in het licht te stellen, door hen aan de Nederlandsche natie toen bewezen. Er over uitweiden mogen wij niet, evenmin er geheel van zwijgen.

‘Zij, der Dichtkunst echte Zonen,
Zij smoorden liever al hun toonen,
Dan dat hun zang hun schande waar.’

Zoo zong KEMPER'S vriend en ambtgenoot, TEN BRINK. Dat deze zijne toonen niet smoorde, waar het het vaderland gold; maar zich liever aan het dadelijke gevaar van het verlies zijner vrijheid blootstelde, bewijzen zijne lierzangen aan BONAPARTE EN DE FRANSCHEN, *toen de eerste erfelijk Keizer werd; aan* NAPOLEON, KEIZER DER FRANSCHEN, toen zijn Rijk *Holland* zoude inzwelgen.

KEMPER'S brieven hadden, in 1806, in *Holland* niet meerdere geestdrift verwekt, dan de gedichten van HELMERS, vooral dat beroemde:

‘Het vonnis is geveld: ja, Grieken, gij zijt slaven!’

‘Het lijdt geen' twijfel,’ zegt de Uitgever, op zijn' vader en HELMERS doelende, ‘of de stem van het volk, indien het destijds ware opgeroepen, had het voorstel des Keizers, om zijn' broeder LODEWIJK op den troon van *Holland* te plaatsen, verworpen.’

En wat zullen wij van de *Hollandsche Natie* zeggen, welk voortreffelijk dichtstuk het krachtigste verzet uitdrukt van den Nederlandschen volksgeest tegen tijdelijk vreemd geweld?

Wij zouden hier bijna al de Dichters van die tijden moeten noemen, wilden wij niemand onregt doen. Eene algemeene aanmerking nog slechts. Mogt soms een enkele zich voor een oogenblik geheel aan de wanhoop der verontwaardiging overgeven, allen zochten hunnen landgenooten niet krachtiger den druk te doen gevoelen, waaronder vreemde overheersching hen gebragt had, dan de liefde voor eigene taal en letterkunde op te wekken, en het vertrouwen op eene betere toekomst levendig te houden.

Wat HOGENDORP en de zijnen, wat FALCK en KEMPER voor *Nederland* bedoelden, is welligt niet juister uitgedrukt, dan in hetgene KINKER in zijne *Stille bemoediging, na de inlijving van Holland in het Fransche Keizerrijk*, zingt:

‘Het vaderland bestaat, wat lot ons zij beschoren!
Nog heft het zijn gelaat, en zonder blos, omhoog.
Zoo lang zijn schoone spraak voor 't oor niet gaat verloren;

Zoo lang wij nog haar klank en volle taalkracht hooren;
Zoo lang blinkt Holland nan der Volkren Hemelboog.'

En hetgeen hij verder aan zijne landgenooten toeroept:

'Uw rijke taal blijft de ark, die wij vereenigd dragen,
Waarin het nageslacht der Vaadren geest aanschouwt!
Al praalt die bondkist thans niet op een' zegewagen;
Al torschen wij haar voort - laat ons niet suffend klagen,
Maar waken bij dit paud, aan onze zorg betrouwd!

Nog zijt gij wat gij waart, maar stil en in 't verborgen,
Bij nabour, bondgenoot, en vijand zelfs, geacht.
't Zacht glimm'rend turfvuur ligt diep onder de asch der zorgen,
Digt ingerekend, en bewaard voor blijder morgen.
Onzigtbaar duur het voort in 't holste van den nacht!

Ja, smeul, met zorg bewaakt, en zonder te verteren,
Inwendig koestrend vuur van 't edel Neerlandsch hart!
Geen zinneloos geblaas moet uwen gloed vermeeren:
't Is heldenmoed, waar 't past, zijn driften te beheren,
En kalm te zijn, ook in de felste boezemsmart.

Maar wee hem! - wien het leed zoo diep ter aarde drukte,
De hoop zoo zeer ontzonk, dat hij zich zelv' verried,
Voor d'Afgod dezer eeuw zich krommend nederbukte,
Wiens laffe ziel zich aan haar waarde slaafsch ontrukte,
En d' opgerolde vaan van Neêrland van zich stiet!

Hij wijk' van hier! - Zijn naam zou onze rol onteeren,
En d' opslag van zijn oog een tergende aanblik zijn. -
De geest van ons gesticht moog' hem bij de ingang weren.
Het heilig vuur dat wij hier plegen, mogt hem deren;
Ligt vond hij slechts vergift in onzen offerwijn[(1)].'

Zij, die zich zoo vrij en moedig gezind gedurende de slavernij van hun vaderland betoonden, waren ook de eersten, om den dageraad en morgenstond van den dag onzer verlossing te begroeten.

II. Die dag vond KEMPER gereed om te handelen. Reeds in December, 1812, had hij zich met FALCK, den vriend zijner jeugd, verbonden, om meer dadelijk den opstand tegen het vreemde geweld voor te bereiden, en van de eerste de beste gelegenheid partij te trekken. Men was niet onkundig van hetgeen in *'s Hage* beraamd en bedoeld werd; maar men stond met die mannen

(1) *Gedichten*, Amsterdam, 1820, II^{de} Deel, bl. 15 en volgg.

in geen verband. Doch toen, 17 November, 1813, de Graaf VAN STIRUM, in naam des Prinsen van *Oranje*, de betrekking van Gouverneur van *'s Gravenhage* op zich nam, sloot KEMPER zich dadelijk aan het edele drietal aan, om, binnen den tijd van drie weken, onsterfelijke diensten aan het vaderland te bewijzen.

Waarin bestonden deze?

Het was een stout en grootsch bestaan, toen de Oranjebanier in *'s Hage* ontrold werd, en aanzienlijke mannen goed en bloed, het leven der hunnen, voor het Vaderland waagden. De aanvaarding der Regering, op naam van den Prins van *Oranje*, en het inroepen van 's Vorsten komst, waren het eenige middel, om den opstand algemeen te maken, de geestdrift bij allen te doen ontvlammen, eigen gezag te doen eerbiedigen. Die komst was, gelijk zij in bunnen brief aan hem naar waarheid verklaarden, *hun meer dan een leger waard*. Door hen konde men op *Engelands* onmiddellijke hulp, op de erkenning en den bijstand van alle verbondene Mogendheden rekenen. Zonder hen ware er aan geene zelfbevrijding te denken geweest, en *Holland* later als door de gealliëerden veroverd Land behandeld.

Maar komt aan hen de onsterfelijke eere toe, dat zij de eersten geweest zijn, die zich aan het hoofd der Natie geplaatst, en dat Vorstenhuis ingeroepen hebben, hetwelk, haar alleen vereenigen en daardoor redden kon, KEMPER was het vooral, die den gang dier gebeurtenissen tot het ware heil des Lands bestuurd heeft.

Om twee redenen had hij zich aan den opstand tegen de Franschen aangesloten: om het vaderland van het vreemde juk te helpen bevrijden, en vooral, *om voor altoos het zaad te helpen uitroeijen eener oneenigheid, die hem te regt voorkwam, van onze voormalige Staatsinrigting onafscheidelijk te zijn*.

Wèl hadden onze voorouders tot leuze: '*Eendragt maakt Magt!*' Wèl hadden zij vóór hunne raadzalen en op hunne munt de schoone spreuk der Oudheid gegrift: 'Door eendragt wordt het geringe groot: door tweedragt gaat het grootste te gronde!' Maar dit was meer de uitdrukking van eene gevoelde behoefte, dan van eene genotene weldaad. Want wie

durft beweren, dat er immer in de vorige Republiek eendragt geheerscht heeft? Zij bragt reeds bij hare geboorte de zaden van haar verderf mede. Oneenigheden van kerkelijken en staatkundigen aard, door het heulen met vreemdelingen en hun woelen gevoed, baarden in den hervormden Staat hevige partijschappen, die het geheele volksleven aantastten. En, hoeveel waars er ook moge gelegen zijn in het gezegde des Wijsgeers, die ons het leven van FRANÇOIS FAGEL beschreven heeft: ‘Partijgeest ligt in het wezen der Republieken, gelijk sterke hartstogten tot het wezen van een krachtig man behooren,’ zeker is het, dat de constitutie van onzen Staat niet sterk genoeg was, om hevige schokken op den duur te kunnen doorstaan, en dat zulk een geest, nimmer een teeken van ware gezondheid, die in de evenredige zamenwerking van alle deelen bestaat, alleen dan heilzaam werkt, wanneer het algemeene belang de eenige drijfveêr is.

Dit was het geval niet in ons Vaderland. De staatsinrigting, het staatsbestuur der Unie en afzonderlijke provinciën, het maatschappelijke leven, de opvoeding en denkwijze van gansche geslachten, werden hoe langer hoe meer van uitsluitenden partijgeest doordrongen. Het oppergezag geraakte, bij afwisseling, in handen van heerschende familiën, die of zonder, of onder of met een' Stadhouder regeerden. Daarenboven kon men slechts van weinige regentengeslachten der vorige eeuw getuigen, wat HEMSTERHUIS van de FAGELS verklaarde: ‘Dat hun de staatswijsheid in het bloed zat;’ en werden alle zóó noodige hervormingen, in weêrwil der krachtige en ernstige vertoogen van eenen SIMON VAN SLINGELANDT, b.v., reeds dadelijk na den rampzaligen successie-oorlog, op de lange baan geschoven. Zóó kon men geen' genoegzamen wederstand bieden aan den geweldigen aandrang van *nieuwe* meeningen, denkbeelden en vorderingen, die in tegendeel door eene der oude staatspartijen, niet wetende, wat zij deed, voortgestuwd, eerst den staatsvorm, later den Staat verzwolgen.

Lange, bange jaren waren er noodig, om al de partijen, die in het laatst der vorige eeuw met felle verbittering tegen elkander hadden gewoed, te vereenigen in hetzelfde gevoel van vernedering en ellende, van haat tegen den algemeenen vijand; in hetzelfde uitzigt naar verlossing uit namelooze, in onze vroegere geschiedenis ongekende, rampen. En zóó is het, in de eerste plaats, de eendragt geweest, door het torschen van hetzelfde juk der vreemde overheersching ontstaan, die men als

de bron der eensgezindheid moet aanmerken, waardoor zich de onvergetelijke dagen aan het einde van het jaar 1813 onderscheidden.

Die eensgezindheid te bewaren, door verlichte vaderlandsliefde te bezielen, maar vooral op den duur en op de hechtste grondslagen te vestigen, na het uitblusschen van alle, nog overal smeulende, vonken der oude tweedragt, dit was het groote beginsel, waarvan KEMPER'S geheele staatkundige gedrag uitging. Met FALCK wetende, dat hun wensch die van het talrijkste, verlichtste, krachtigste gedeelte der Natie was, en voor de geheele Natie wenschelijk, hadden zij aangenomen: eenhoofdig oppergezag van het Huis van Oranje; tempering van hetzelve door vrijheid ademende instellingen; vernietiging van alle oude partijschappen; geenerlei uitsluiting om verschil van meening in het staatkundige en godsdienstige, zoo men maar tot de *nieuwe* orde van zaken wilde medewerken. Met deze denkbeelden vervuld, handelde KEMPER reeds den eersten dag na het uitbarsten van den opstand. De Hoofden in *'s Gravenhage*, hoezeer zij niets anders dan het welzijn van het Vaderland bedoelden, en alle Nederlanders in hunne ontwerpen omvatteden, zochten evenwel hunnen eersten steun alleen bij hen, die aan de staatsstadhouderlijke Regering hadden deel genomen. Zij dachten, dat indien de eenheid van den geheelen Staat, door vernietiging der provinciale Souvereiniteiten en de instelling van Staten-Generaal, als vertegenwoordigers van het geheele Land, wierd bevestigd; indien de betrekking tusschen den Prins van Oranje (wien eenigen de erfstadhouderlijke waardigheid, anderen de Souvereiniteit, als Hooge Overheid, opdragen wilden) en de gewestelijke en algemeene Staten naauwkeuriger bepaald wierd; indien aan den Vorst eenige meerdere magt wierd gegeven, en eenige bijzondere misbruiken en gebreken wierden verholpen, alles wederom kon en moest teruggebragt worden op den ouden voet.

Met één woord, *de klem der regering* zoude wederom bij de vorige geslachten zijn geraakt[1]. In de stukjes papier, welke

(1) Vergl. vooral hiep KEMPER, III, bl. 99: 'Van den geest des volks (om aan den Prins de Souvereiniteit op te dragon) verzekerd, opende ik ook nu mijne denkbeelden bij hen, van wier toetreding ieder oppervlakkig beschnuwer geacht zoude hebben, het eerst zeker te zijn; maar ik kan, ik mag het Uwe Hoogheid niet ontveinzen, reeds toen bleek het mij al te duidelijk, *hoe veel prijs man op personen en namen stelde, en hoe weinig men ann de groote zaak hechtte*. - Van uitbreiding der stadhouderlijke magt wilde men wel hooren, maar het anntwoord op het groote, op het beslissende punt werd altijd ontweken.'

VAN HOGENDORP in November 1813 te *'s Hage* en *Amsterdam* onder het volk deed verspreiden, lezen wij eerst: '*Al de aanzienlijken komen in de Regering*,' en dan: 'De *Regering* roept den Prins uit lot *hooge Overheid*.' Wie men onder al die aanzienlijken te verstaan hebbe, is vrij duidelijk op te maken uit 'De schets van eene Grondwet voor de vereenigde Nederlanden,' van den Graaf VAN HOGENDORP, onlangs in haar geheel door Prof. THORBECKE uitgegeven, in verband met de *Aanmerkingen op dezelve*, door den ontwerper, die bij METELERKAMP, in zijn Werk: *De Regeringsvorm der Vereenigde Nederlanden, 's Grav.* 1814, bl. 34 en vlg., te vinden zijn.

Die schets berust geheel op het denkbeeld, om 's Lands aloude constitutie te herstellen, zoo als die bestond, tijdens de Grafelijke Regering. Voor die constitutie hadden onze Voorvaderen de wapenen opgevat; *in plaats van dezelve had een tweede geslacht de Republiek ingevoerd*. Door deze 'groote nieuwigheid toevallig ontstaan,' was die staatsgesteldheid met eenen Souverein 'verminkt.' Onze oude gewoonten en regten worden beschouwd als de beste grondslagen van alle Regering. Zij waren in de Unie, in de instructie van den Raad van Staten, en in alle dergelijke stukken, in het oog gehouden; doch een hoofdtrek ontbrak, en daarmede viel het geheele gebouw in duigen. De grondslag is in ons Land de constitutie der provinciën, der ridderschappen en steden. Daarom wordt deze constitutie bij de Grondwet bevestigd, *en alles zoo gelaten als het was*, behalve hetgeen uitdrukkelijk verbeterd wordt. Zóó is, in de eerste plaats, *de Vorst er bijgekomen*. De voornaamste verbeteringen zijn dan nog herstellingen van de aloude constitutie. De oude vrijheid, die aan onze Voorouderen zoo dierbaar was, is *geheel* in deze schets overgebragt. Die vrijheid had in sommige stukken geleden door de republikeinsche Regering.

Met deze aanmerkingen komt de schets volkomen overeen. De Staten der provinciën en Landschappen, de Adel en de Ridderschappen in de gewesten, de stedelijke Regeringen, het ambt van Hoofdschout en de schepensbanken, of hoe deze ook in de onderscheidene steden heeten mogten, al de ambachts-heerlijkheden en andere voormalige geregten, de oude vierscharen ten platten lande voor de criminele justitie, de Hoven provinciaal, enz. zouden alle hersteld worden *op den ouden voet*,

behoudens de veranderingen, die uit het overbrengen der Souvereiniteit op den Prins van Oranje en de instelling der Staten-Generaal, als een staatsregtelijk ligchaam voor het geheele Rijk, noodzakelijk voortvloeiden. Het is waar, eene aanmerkelijke herstelling der vrijheid werd gerekend te bestaan in de wederinvoering der aloude Kiezerskollegiën (die voor de almagt der vorige familiënregering hadden moeten bezwijken) op de wijze, waarop zij thans bestaan; maar, indien de stedelijke familiën eenigzins gekrenkt mogten zijn door de verheffing der burgerij tot kiezers, zij zouden eene volkomene schadevergoeding vinden in hare verheffing tot den adelstand. Aan den stand der eigengeërfden, dien alouden grondslag van den geheelen regtstoestand bij de Germaansche volken, werd niet gedacht. De edelen zouden, wilden zij in de Ridderschap worden beschreven, eene heerlijkheid moeten bezitten; en zoo doende zou het platte land allengs van zelf wederom zijne natuurlijke Hoofden krijgen, die het zouden voorstaan in de staatsvergaderingen.

De leden der Staten-Generaal, ééne kamer uitmakende, worden, volgens deze schets, gekozen door de provinciale Staten, in de meeste gewesten uit twee standen bestaande; terwijl het aan den Souvereinen Vorst overgelaten wordt, om in het vervolg eene wet voor te dragen, ten einde een vierde van de afgevaardigden erfelijk te maken of voor hun leven aan te stellen, te zijner keuze. In die vergadering was de eerste plaatse aan een' Raadpensionaris bereid, door den Vorst uit een drietal te kiezen voor den tijd van *vijf* jaren, op dezelfde jaarwedde en met denzelfden rang als de hoofden der ministeriële departementen: *geboren buitengewoon Staatsraad* zoude hij zijn.

Wij zijn in gemoede overtuigd, dat de Graaf VAN HOGENDORP in 1813 niets dan het welzijn van zijne landgenooten bedoelde, alleen aan het Vaderland dacht, met de meeste zorg de vorige oneenigheden wilde voorkomen; maar wij vragen het met vertrouwen aan iederen onpartijdige: Waarheen moesten zulke denkbeelden leiden; wat kon men van die middelen verwachten[(1)]?

(1) De Heer Mr. F.A. VAN HALL zegt in zijne in meer dan één opzigt merkwaardige *Redevoering ter gedachtenis vun Gijsbert Karel Graaf van Hogendorp*. Amsterdam, 1835, bl. 38, het volgende:
'HOGENDORP had reeds in de dagen onzer verdrukking aan een Ontwerp gearbied, en had het geluk, dat in 1814 vele van zijne vroegere denkbeelden gevolgd zijn. Men heeft daarop wel eens eene aanmerking gemaakt, waarvan ik gewagen moet, omdat die het voorwerp mijner hulde raakt. Sommigen hebben minder goed gevonden, en schrijven bepaaldelijk aan den invloed van den Mr. VAN HOGENDORP toe, dat er zoo veel van het oude, en in verband daarmede zoo vele oude namen en titels in die Grondwet gebleven zijn. Wanneer onze Vertegenwoordigers zich *Edelmogende Heeren Staten-Generaal*, de Bestuurders onzer provinciën zich *Edele Groot Achtbare Staten*, de Regenten onzer steden zich *Edel Achtbare Burgemeesters* hooren noemen, verheelden zij zich zoo gemakkelijk, zegt men, dat met den ouden naam de oude magt herboren is.
'Wie onzer zonde *dit* (de Redenaar meent toch niet, dat met den ouden naam de oude magt herboren wierd?) kunnen af keuren? Wie zal integendeel daarin geene aanleiding vinden, om het doorzigt en de wijsheid van den Staatsman, DIE DIT HEEFT DOORGEDREVEN, te prijzen?' Hetgeen volgt, hoe waar, in vele opzigten, is op bedoelingen van KEMPER, FALCK en de hunnen van geene de minste toepassing.

Welk een hemelsbreed verschil was er niet tusschen de territoriale Souvereiniteit van den Utrechtschen Bisschop, de Geldersche Hertogen en de Hollandsche Graven, waaruit, behoudens hunne persoonlijke verpligtingen jegens den Duitschen Keizer, alle binnen- en buitenlandsch gezag ontsprong; tusschen hen, die *de rechte Landsheeren, rechte geboren Landsheeren, de natuurlijke Heeren, de natuurlijke en erfelijke Heeren hunner onderzaten* waren, en den vrijwillig gekozen', *nieuwen* Vorst der aanzienlijken, die bij zijne afgebedene komst hier te lande wel wist, wat hij waagde, niet, wat van hem worden zou! Welk een onderscheid tusschen de Landsheeren met hunne Vasallen en bevoorregte gemeenten, en een' Vorst, den volke voorgesteld door eene aristocratie, vol van herinneringen aan vorig oppergezag, vorigen wrevel en partijschappen; vol van vorige, wel ingesluimerde, maar eensklaps in volle kracht ontwakende aanspraken! Maar buitendien, is niet de opheffing der provinciale Souvereiniteiten en heerschende Kerk[1] volstrekt het eenige, waaraan de schets dier Grondwet het bespeuren laat, dat zij sedert den val der oude Republiek is ontworpen? Is het niet, alsof er in 1813 geene andere Nederlanders bestonden, dan die onder de vorige staatsregeling hadden geleefd, en die nu, door de ondervinding geleerd, nog eens de hand aan het werk zouden slaan, om den vorigen weg te vervolgen, met vermijding der vorige dwalingen? Handelde men niet, alsof men het tijdsverloop van 1795-1813, met al de verschillende staalsvormen en staalsinrigtingen, de nieuwe begrippen en denkbeelden, door de grootste *maatschappelijke* omwenteling, waarvan de geschiedenis der menschheid gewaagt, hij een geheel nieuw geslacht ontstaan, wegdenken wilde, om

(1) Art. 133 der Grondwet van 1814: ‘De Christelijke hervormde Godsdienst is die van den Souvereinen Vorst,’ wordt in de schets niet gevouden.

het tot den zuiveren geest der Grafelijke tijden terug te voeren? Bedacht men niet, dat van de duizenden en tienduizenden, die zich met vurige Vaderlandsliefde onder de Oranjebanier hadden geschaard, slechts weinigen de herstelling van de vroegere Regering, hoe ook hervormd, verlangden? dat er geweld zoude noodig zijn geweest, om aan de Natie het weggeworpen kleed weder op te dringen?

Wanneer wij KEMPER naar waarde schatten, aan ieder het zijne geven, de waarheid huldigen, den sleutel van volgende gebeurtenissen, b.v. van hetgeen spoedig daarna te *Amsterdam* is voorgevallen, en van sommige verschijnselen in onze dagen vinden willen, moeten wij naauwkeurig letten op hetgeen hij in de eerste oogenblikken deed, ten einde het Land te ontrukken aan het dreigende gevaar eener geheele mislukking des stouten en edelen ontwerps door de eenzijdige rigting, waarin het beraamd was, en den eenzijdigen gang, dien men verder wilde doen nemen. Bij VAN DER PALM en BOSSCHA vinden wij het wijsselijk aangeduid. Maar de tijd is gekomen, al was het alleen, om de geschiedenis dier dagen in het licht te stellen, dat men naauwkeurig onderscheidt, hetgeen men gewoonlijk verwart. Voorzeker wilden KEMPER, FALCK, en dat talrijke, verlichte gedeelte der Natie, in welks geest zij handelden, evenmin als VAN HOGENDORP, eene Regering, die op de Souvereiniteit der vuisten, in plaats van op die van den Geest, is gevestigd. Zij hadden het in de school der Oudheid geleerd: '*Pessima res publica, ubi plurimum valent plurimi*.' En zij wisten het, dat alle staatsregelingen ter wereld eene natuurlijke strekking hebben, om eene Natie door de bloem des Volks te doen regeren. '*C'est dire en d'autres termes*,' om de woorden van ANCILLON te bezigen[1], '*que toutes les constitutions du monde out voulu, et out amené une sorte d'aristocratie*.' Maar zij wilden eene aristocratie (in den staatkundigen zin van het woord), niet minder toegankelijk voor alle deugden en bekwaamheden, dan voor hen, die door geboorte en rijkdommen uiterlijk aanzien genoten, en die, tot eene zekere hoogte[2], meer dan anderen, voor de rust en welvaart der

(1) *Nouveaux Essais de philos. et polit.*, I, p. 134 en volgg. Vgl. denzelfden Schrijver: *Ueber Souverainetät*, p. 29.

(2) Hoeveel waars is er niet in het volgende gezegde van Sir WALTER SCOTT! 'While order continues, properly has always the superior influence over those, who may be desirous of infringing the public peace; but when law and order are in a great measure destroyed, the wealthy are too much disposed to seek, in submission or change of party, the means of securing themselves and their fortunes. The property which, in ordinary times, renders its owners bold, becomes in those of imminent danger the cause of their selfish cowardice.'

Maatschappij zullen waken, in wier opvoeding en onafhankelijkheid mede geen geringe waarborg voor het heil des Lands gelegen is: eene aristocratie, onder, in de gewigtige aangelegenheden, met, nimmer boven den Vorst. Zij vreesden, en meenden, dat hunne vreeze gegrond was, voor een middenligchaam, zamengesteld uit leden, die zooveel mogelijk van de oude Souvereiniteit terugwenschten, hetwelk op den duur even gevaarlijk voor den Vorst, als nutteloos voor het Volk zoude zijn. Voorts het *oppergezag* (hetwelk met *alleenheerschappij* niets gemeens heeft) bij den Souverein, d.i. de daad bij den naam; het *eenhoofdig* gezag, in dier voege omschreven, dat tegelijk daarvan de onschendbaarheid en klem en de vrijheden der ingezetenen werden gewaarborgd.

Om, na deze lange, maar in ons oog noodzakelijke, uitweiding, tot de Geschiedenis terug te keeren: KEMPER had naauwelijks gehoord, dat men in eenen geheel anderen geest den opstand wilde beginnen, waarvan de uitslag alleronzekerst was, of hij wist zijnen raad ingang te doen vinden, waardoor bij eene tweede oproeping (de eerste was mislukt) niet meer de leden, die in 1794 een deel van het Bestuur badden uitgemaakt, maar allen uitgenoodigd werden, die zich de zaak van het Vaderland wilden aantrekken. Ook werd duidelijk uitgedrukt, dat men met den afval niet het belang van eenige partij, maar van het Vaderland had bedoeld. Hiermede trachtte men den ongunstigen indruk van den eersten maatregel weg te nemen. Hij besloot, ten einde zijne beginselen te doen zegevieren, zich aan de groote zaak verder te wijden. Dat men, in die eerste oogenblikken, alleen in middelen, niet in doel verschilde, bewezen HOGENDORP en de zijnen vooral, door hunne goedkeuring te hechten aan den grooten maatregel van KEMPER. Deze bestond hierin, dat KEMPER, met zijnen ambtgenoot FANNIUS SCHOLTEN, daags vóór de komst des Prinsen te *Amsterdam* (die zich altijd eenvoudig Prins van Oranje genoemd, en van het terugkeeren der oude tijden gesproken had, en voorts, geheel onbekend zijnde met de openbare meening hier te lande, en onzeker van de bedoelingen dergenen, die zijne komst hadden ingeroepen, tot het aannemen der Souvereiniteit, gelijk KEMPER en FALCK die verstonden, naauwelijks te bewegen was geweest),

Hoogstdenzelven uitriep als WILLEM I, Souvereinen Vorst van het bevrijde *Nederland*[1].

Maar nu ook achtte KEMPER zijne taak volbragt. In den laten avond van den dag, waarop 's Prinsen intogt in *Amsterdam* was geschied: ‘Toen duizenden menschen den weg belemmerden, en van alle kanten, uit de woningen der armoede zóó wel, als uit de eerste Huizen, het vaderlandsch wèlkom aan den geliefden Vorst werd toegeroepen,’ schreef hij o.a. aan zijne vrouw: ‘De Prins schijnt veel prijs op mij te stellen; maar ik heb hem stellig verklaard, dat ik niets anders zijn wilde, dan ik was, en dat ik te veel prijs stelde op mijne bewustheid’ *van het land gered te hebben*[2], om dezelve door eenig denkbeeld van belooning ontluisterd te zien.

Ik verlang zeer in den huisselijken kring terug te keeren. Ik heb den Prins beloofd, dat ik mij niet ontijdig onttrekken zal, en zal mijn woord houden, doch mijne opoffering zal weldra geëindigd zijn. De groote zaak is voldongen, het Vaderland heeft een diplomatiek erkend vrij bestaan, en de souvereiniteit van den Prins doodt op eens alle oude geschillen.’

Dat hij woord hield, bewijst een brief van 4 Dec. 1813, uit *Utrecht* geschreven, ‘waarbij hij als eene weldaad het ontslag uit zijne woelige betrekkingen verzocht, om tot zijnen ouden stand terug te keeren.’ De bewustheid van al het zijne gedaan te hebben voor de redding van zijn Vaderland, zonder eenige verandering of verbetering zijner omstandigheden, was hem te heilig, om die eer niet ongeschonden en volkomen zuiver op zijne kinderen over te brengen. Te regt antwoordde hierop de Prins, die geheel in KEMPER'S en FALCK'S geest zijne regering begon, bij het verleenen aan den eersten van zijn

(1) Vgl. vooral IIIde Deel, bl. 71, van de woorden af: ‘Het is geen WILLEM VI, welken het Nederlandsche volk heeft terug gevraagd;’ alsmede de proclamatie van den Prins, bl. 73, en daarin o.a. de woorden: ‘Gij wilt het, Nederlanders! dat ik u meer zijn zal, dan ik u zouder mijne afwezendheid zoude geweest zijn. Uw vertrouwen legt de Souvereiniteit in mijne handen, en *van alle zijden dringt* men op de aanneming daarvan, wijt de nood van het vaderland, wijl de toestand van *Europa* dit vordert.
‘Welaan dan. Ik zal mijne bedenkingen aan uwe wenschen opofferen. Ik aanvaarde, wat *Nederland* mij aanbiedt, maar ik aanvaarde het ook alleen onder waarborging eener vrije constitutie, welke uwe vrijheid tegen volgende mogelijke misbruiken verzekert.’

(2) KEMPER zag de redding van het Land in de opdragt der Souvereiniteit aan den Prins. Hierom alleen had hij zich aan den hem oorspronkelijk vreemden werkkring toegewijd.

ontslag, als Commissaris-Generaal over het Departement der Zuiderzee: ‘Gij keert dan terug tot eene minder woelige loopbaan, maar ik blijf evenzeer vertrouwen op uwe medewerking, tot de hooge doeleinden mijner Regering, en tot de veredeling van den publieken geest. De Nederlandsche jeugd zal dubbele vruchten trekken uit de lessen van een' Man, die zijne deugdzame beginselen, in de meest bedenkelijke omstandigheden, metderdaad gestaafd heeft.’

‘KEMPER'S doel,’ zegt VAN DER PALM, ‘was zoo zuiver, als zijn werk moedig en krachtig. Hij toonde dit, en hield het voor zijn grootst geluk, dat hij het kon en mogt toonen. Hij keerde, overdekt met waren roem, vereerd met het vertrouwen van zijnen Vorst, gezegend, geliefd van al wat het Vaderland lief heeft, in den vreedzamen kring der letteren terug, en kende geen grooter, geen ander loon, dan *de beste Burger* te heeten!’

(*Vervolg en Slot in het volgende Nommer*.)

I. O.T. Roman van *H.C. Andersen*. Uit het Deensch. Te Deventer, bij A. ter Gunne. 1838. II en 320 bl.
II. 't Was maar een Speelman. Naar het Deensch van *H.C. Andersen*. Te Amsterdam, bij Hendrik Frijlink. 1840. II Deelen. Levensschets van *H.C. Andersen*. XXXII. I^{ste}. Deel. 252 bladzijden; II^{de}. Deel. 187 dito.

> Zart Gedicht, wie Hegenbogen,
> Wird nur auf dunkten Grund gezogen:
> Darum behagt dem Dichtergenie
> Das Element der Melancholie.
>
> Güthe.

Eene uitvoerige Levensschets van H.C. ANDERSEN - naar het Hoogduitsch van G.F.V. JENSSEN - door den Uitgever van: *'t Was maar een Speelman*, vóór den verdienstelijken Roman geplaatst, is dubbel belangrijk, èn dewijl zij ons voor het karakter des Schrijvers inneemt, èn dewijl zij eene bijdrage levert tot het verband tusschen ziel en kunst. Zij is eene nieuwe uitgave van het oude verhaal: hoe het talent worstelen moest met het lot, eer het gelegenheid vond op te treden. Zij geeft aanleiding ter verdediging onzer geliefkoosde stelling: dat er indi-

vidualiteit uit onze dichterlijke scheppingen spreken moet, indien deze iets meer zullen wezen, dan aardige weêrspiegelingen van dezen of genen meester; indien het ons om den roem eens kunstenaars te doen is, en niet om den dubbelzinnigen lof: ‘Wat knutselt hij handig!’

Laat mij dat opstel van JENSSEN als rooden draad bezigen bij deze aankondiging; het zal mij behulpzaam zijn om u het talent van ANDERSEN te doen kennen, en misschien hier en daar uitlokken een woord lucht te geven, dat mij op het hart ligt.

Wij worden in den jare 1805 eene armoedige woning te *Odensee*, op het eiland *Fynen*, ingeleid; wij treffen er een grootje, een' schoenmaker met zijne jonge vrouw en een schreeuwend kind aan, - eene groep, die niets dichterlijks heeft, zoudt gij zeggen, die erger dan burgerlijk, die gemeen is. En echter, hoe lasterlijk zou die waan zijn, daar de Voorzienigheid - Zij zij er voor geloofd! - hart noch geest afhankelijk heeft gemaakt van wat wij als rijkdom of fatsoen, weelde of adel huldigen. Ik behoef slechts eenige trekken dier personen te doen uitkomen, en zij zullen ook voor u voorwerpen van studie worden. Die grootmoeder heeft betere dagen gekend; die grootmoeder boet eene onberadene vlugt uit het ouderlijk huis met eenen tooneelspeler; die grootmoeder lijdt in het lot harer kinderen. Want de schoenmaker, haar zoon, is ook op zijne beurt onvoorzigtig gehuwd; hij arm, zijn meisje arm; hij jong, zijne vrouw jong; de beklagenswaardige eerstgeborene, denkt gij! En dat te regt; want de schoenmaker heeft den geest des tooneelspelers overgeërfd; het is hem in zijne woning te eng; hij wordt verteerd van lust in den vreemde te reizen; hij leest HOLBERG; hij schrijft liedjes; den Bijbel heeft hij digtgeslagen, dewijl de duivel der twijfeling in hem oprees: de arme eerstgeborene, de beklagenswaardige knaap! Het verheugt mij, dat een enkele straal van licht het tooneel mag opluisteren; de moeder blijft vroom! En het grootje leidt het kind in den tuin van het gasthuis, waarin zij oppasster is, de wereld der bloemen in, en de vertellingen harer pleegzusters voeden zijne jeugdige phantaisie met sprookjes en wonderen; wij behoeven nog niet te wanhopen aan dien knaap, aan H.C. ANDERSEN, die eenmaal eene eervolle plaats onder *Denemarkens* grootste Dichters moet innemen.

Hoe gaarne zou ik op deze wijze met u voortgaan; - uwe deernis eischen voor het weesje, wanneer zijn vader soldaat is geworden, en deze toch niet verder komt dan in *Holstein;* wanneer hij wordt afgedankt, en ijlend te bedde ligt en sterft, en eene arm-

school de plaats wordt, waarin het genie zich ontwikkelen moet; - uwe opmerkzaamheid vergen voor het ontluikend vernuft, wanneer de jonge ANDERSEN een treurspel schrijft, waarin geen der personen den dans ontspringt, of eenen Prins en eene Prinses opvoert, die, volgens het oordeel van het jongsken, niet spreken kunnen als andere menschen, en die Deensch, Hoogduitsch en Fransch dooreenrabbelen. Doch ik mag zoo uitvoerig niet zijn; - ik mag hem voor u noch aan het weefgetouw schetsen in de fabrijk, waar men hem, om zijne mooije stem en zijn aanvallig gezigt, een meisje scheldt, en voor den lieven blos der onschuld het hooge rood der schaamte op zijne wangen roept. - noch u de gewetenswroeging schilderen, die de knaap gevoelde, toen hij, onder het opgaan ter eerste nachtmaalsviering, meer aan zijne krakende laarzen dacht, - de fraaiste, die hij nog ooit had gedragen, - die, over de broek getrokken, van kap tot hiel waren te zien, - dan aan de heilige plegtigheid. Ik mag er niet bij wijlen, schoon het oogenblikken zijn, die eenen diepen blik in zijn gemoed vergunnen, der pen van den Schrijver der *Confessions* waardig. Ik moet zijn eerste bezoek in den schouwburg overspringen, eene wedergade der bekende schets van LAMB, en geene kopij! Ik mag u slechts de lezing van de volgende bladen dringend aanbevelen. Ik maak u slechts ter loops opmerkzaam op de profeetsij van HAGGESEN, toen de jonge avonturier bleode en schreijende voor hem stond: ‘Ik voorzeg, dat er eens iets van hem worden zal!’ Op den wijzen raad, welke deze vergezelde: ‘Word maar niet verwaand, als het publiek u toejuicht.’ Ik weet niet, wanneer de jonge ANDERSEN belangrijker is, als hij in het overgangstijdperk zijne stem verliest, of dagelijks naar de dansschool gaat, om in balletten op te treden, of ten laatste door een treurspel de opmerkzaamheid van OERLENCHLAEGER en INGEMANN tot zich trekt. Maar ik weet wel, dat het bitterste leed hem spijze en drank was, toen hij studeren zoude, en door zijnen Rector miskend, niet begrepen is het juiste woord, het voorwerp der spotternij werd van zijne medescholieren, dewijl de plakrmonarch de maat had voor allerlei soort van middelmatigheid, maar deze juist bij het genie te kort schoot!

Eindelijk verscheen zijne *Voetreis naar Amack*, en men erkende eenen Dichter in hem; een bundel verzen volgde deze op; het was eene vertrouwelijke uitstorting van zijn gemoed, een spiegel, waarin zijne ziel weêrkaatste. WALTER SCOTT zingt, in zijn fraai *Rokeby:*

> Woe to the youth whom Faney gains,
> Winning from Reason's hand the reins.

Pity and woe! for such a mind
Is soft, contemplative and kind.

ANDERSEN was op de Latijnsche school zoo dikwijls om zijne fijnste, edelste, verhevenste gewaarwordingen geplaagd en beschimpt, dat hij zich die allengs leerde schamen; dat hij er grillig den spot mede dreef; dat hij, om door de nuchteren niet voor dwaas te worden aangezien, bijtend werd voor zich zelven. Daarom volgde in het boek eene parodie van een ernstig gedicht dat vers zelf menigmalen op; hij had bij wijle willen toonen, dat hij zoo goed als eenig ander de keerzijde van den penning kon zien. Daar waren er, die hierover bedenkelijk het hoofd schuddeden; daar waren er, die vreesden, dat het kwalijk zou afloopen met een gemoed, door zoo strijdige elementen beheerscht; de kleingeestige critici! Het ontbrak hun aan kunstzin, in die schijnbare verloochening des gevoels eene overmate van prikkelbaarheid te zien, - er de verklaring in te lezen, die ANDERSEN met deze slukken had willen afleggen: ‘Ook dat kan de Goddelijke, die mij bezielt!’ - bij deze de hoop te koesteren, dat die verschijnselen zouden verdwijnen met de ziekelijke schoollucht, die ze teelde. Zij zagen voorbij, dat ANDERSEN slechts zijne *eigene* verzen had geparodiëerd; de eminent-kluchtigen en de eminent-hatelijken, de grappenmakers en de uitjouwers in de poëzij doen het slechts de meesterstukken van anderen. Bij de eersten is het geene kunst, is het eene aardigheid, zoo als de BAMBERG'S zeggen; - bij de laatsten boezemt de taankleur van den nijd, ondanks de hansworstengrijns, afschuw in. De parodiën van ANDERSEN;..... maar waartoe zou ik er verder over uitweiden? De eenvoudige hoofdschudders en de gemoedelijke bevreesden waren even verbaasd, toen hij, na een reisje door de schoonste oorden van ziju vaderland, eeneu bundel *Phantasiën en Schetsen* uitgaf, liederen, meest alle in zwaarmoedige stemming gedicht. Zij hadden hem dus nog niet begrepen! Het bleef boven hunne bevatting, dat zijne kindschbeid, zijne jongelingsjaren achter hem moesten liggen als een nevel, en dat de gestalten, die er tegen opdoemden, dus nooit haren oorsprong zouden verloochenen, dat hij slechts zou kunnen leekenen met dien achtergrond. *Het stervend Kind*, een der meesterstukjes uit den bundel, is in zes of zeven talen overgebragt; schoon steller dezes er twee vertalingen in het Hollandsch van las, beweert hij, wien het lief of leed moge zijn, dat zoomin den meester als onzer moedertaal in die proeven regt geschiedde.

Een onzer Tijdschriften, ik geloof schier de *Vaderlandsche*

Letteroefeningen, heeft onlangs, bij de beoordeeling eener reize, de snuggere opmerking gemaakt, dat menigeen het publick de kosten zijner uitstapjes liet betalen, door de aanteekeningen, op deze gemaakt, uit te geven. ANDERSEN, die hetzelfde deed, toen zijne wankelende gezondheid hem verpligtte eene mildere lucht in te ademen, toen zijn vermoeide geest behoefte gevoelde aan afwisseling van tooneel, zal geene genade vinden in de oogen van dien beoordeelaar. In goeden ernst, wij weten niet, hoe men zoo iets denken, schrijven, drukken kan! Wij willen niet eens opmerken, dat geen Uitgever een Werk ter perse zendt, zonder dat hij gelooft er zijn voordeel mede te zullen doen; wij willen zelfs niet beweren, dat niemand in ons vrije land verpligt wordt een hoek te koopen, op poene van te worden opgeknoopt. Wij komen er rond voor uit, dat wij wenschten, dat onze jonge Schrijvers en Dichters meer reisden, opdat er grootere verscheidenheid heerschen mogte in onze Litteratuur; opdat het oordeel over kunst onbekrompener mogte worden; opdat men ons niet langer de eene maand voor, de andere maand na, dezelfde prullaria opdischte, met de lompe aanmatiging: ‘Dat is Hollandsche kost!’ met het bitse verwijt: ‘Zoo gij dien niet lust, dan zijt gij verwend!’ In de gulden dagen onzer Letterkunde zat JAN niet, als *mal zeuntje* bij *mal moêrtje*, thuis, om elkander aan te gapen en te bewonderen. En wij zien niet in, waarom wij die beoefenaars van letteren en kunsten ten onzent, welke minder door de fortuin bedeeld zijn, de schadeloosstelling zouden ontzeggen, die eene reize, te goeder trouw, *met letterkundig geweten*, zoo gij de uitdrukking duldt, geschreven, zou kunnen opleveren. Onze berigten over den vreemde zouden er door winnen aan veelzijdigheid; wij zouden genezen worden van den waan, dat de eerste en de honderdste reize, dat *alle* plaatsbeschrijvingen moeten zijn; wij zouden onze eischen leeren stemmen naar den jongeling, met wien wij den togt ondernamen; iets anders verwachten van den jeugdigen geleerde; iets anders van den jeugdigen dichter; - maar genoeg. Om tot ANDERSEN terug te keeren, hij gaf zijne reis door een gedeelte van *Zwitserland* uit, en had aan de kennissen, op het togtje gemaakt, aan den naam, dien de Duitsche vertaling van zijn Werk hem verwierf, het genoegen te danken, dat men hem ook elders dan in *Denemarken* leerde schatten. Het is een pleizier, dat onzen tehuiszitters slechts zelden wedervaart, maar waarvan wij, zoo het ons gebeurt, een' ophef maken, als waren wij zoo vreemd ann *Europa* als Otaheiters. o STARING! wat hebt gij, in uwen ijver voor

oorspronkelijkheid, zoowel in stof als in stijl, voor doove ooren gepredikt:

> Het strekke uw' moed ten spoor, doch mag uw kroon niet wezen:
> Aan Seine, ann Teems, ann Rijn
> Vertaald te zijn;
> Maak dat u, onvertaald, Frank, Brit en Duitscher lezen.

Een edele trek van ANDERSEN verdient melding. Hij werd naauwelijks naar waarde geschat, daar viel de nijd hem aan. In een nameloos geschrift, *Brieven van een' Spokende* getiteld, werd zijn genie verguisd, en dreef men den spot met zijnen naam, dien hij met eenen heilige gemeen heeft. Schoon de laatste flaauwe aardigheid hem geen zeer mogt doen, de smaad, bij den aanval jegens hem gehuicheld, trof hem zeker; want de spokende had talent, hoe laag hij dit ook jegens hem misbruikte. En welke was de wraak van ANDERSEN? Hij nam de edelste, door het zijne beter te besteden. In den eersten der beide Romans, aan het hoofd dezer aankondiging vermeld, steekt hij den draak met de laffe woordspeling, maar huldigt den geest van den Schrijver door de lofspraak van zijn' eigen' held. Hij neemt de edelste, hadden wij kunnen zeggen; want nu de beschimper een veelschrijver is geworden, en de bezoekers van den schouwburg te *Koppenhagen* hem bij wijlen uitfluiten, wordt de pen van ANDERSEN niet tegen HERZ in galle gedoopt. Wij zouden dit ten onzent als een voorbeeld ter navolging willen aanbevelen; doch het was niet alleen daarom, dat wij er van gewaagden: de uitgave der *Brieven van een' Spokende* oefende onwillekeurig eenen grooten invloed op het lot van ANDERSEN uit. De Schrijver van deze - dien wij u zoo even noemden, - ontving, om de groote verwachtingen, die zijn optreden inboezemde, eene gratificatie van de Deensche Regering, ten einde eene reis door *Frankrijk, Duitschland* en *Italië* te kunnen doen. ANDERSEN'S vrienden verzochten voor hem eene dergelijke. De Schrijver dezer Levensschets beproeft te schertsen met het onderscheid tusschen de eigenschappen, die DEHLENSCHLAEGER of INGEMANN, HEIBERG of ORSTED aan ANDERSEN toekenden, en waarop zij hunne aanspraak op die gunst te zijnen behoeve grondden. Hij doet het, dunkt ons, ten onregte. Het waarachtig talent is niet louter vernuft en niet louter gevoel, niet enkel geest en niet enkel hart; het is die alle tevens, zoo het aanspraak zal mogen maken op den eernaam van dichter; het òverwegen van het eene of het andere element, van den zin voor het ernstige of voor het luimige, bewijst slechts in welk genre hij het gelukkigst sla-

gen zal. En het verschil tusschen de eigenschappen, die zijne vrienden hem om strijd als de kenmerkendste toeschrijven, had eenen meer opmerkzamen beoordeelaar dan V. JENSSEN misschien tot de gissing geleid, of vernuften, van welken aard ook, in kunstbroeders die gave misschien niet het vurigst bewonderen en benijden, welke hun eigen bewustzijn hun zegt, dat hunzelven ontbreekt. Maar het onderzoek zou ons te verre voeren; - de bede werd door den Koning van *Denemarken* toegestaan; wij hebben er de afwisseling van tooneel, die *'t Was maar een Speelman* zoo aanlokkend maakt, aan dank te weten.

Wij zouden fluks overgaan tot de poging u den indruk te schetsen, door het talent van ANDERSEN op ons gemaakt; tot het mededeelen van eenige proeven, of deze de juistheid van ons oordeel mogten bewijzen, zoo wij u niet opmerkzaam wilden maken op de verdiensten van het Deensche Hof, liever nog van het Deensche Koningshuis, in betrekking tot de beoefenaars van kunsten en letteren in het arme, kleine, barre Rijk. Opdragten aannemen, en ridderordes uitdeelen, geschiedt overal; maar het voorbeeld geven van liefde voor vaderlandsche taal, vaderlandsche poëzij, vaderlandsche letterkunde, is iets zeldzaams in de Vorsten onzes tijds, zoo gij die der Franschen uitzondert, bij welke de beschaving het eindelijk zoo verre heeft gebragt, dat zin voor iedere glorie schier tot de voorwaarden van het koningschap behoort. *Denemarken* leeft, als meer Staten in het *Europa* onzer dagen, voor drie vierde in de herinnering zijner voormalige grootheid; - wijlen zijn goede Koning mogt op het Weener Congres aller harten hebben gewonnen, zoo als *le mot historique* luidt, geen zijner vrienden, die zich niet beijverde hem zoo veel zielen te ontnemen, als hij kon; - zijne zeemagt is in den grond geboord; - zijner landmagt zijn de wieken gekort; - het gebied zijner taal is bekrompen als dat der onze, maar zijne burgers zijn minder vermogend: moest de Letterkunde niet te gronde gaan? - Neen, want de volksgeest hangt noch van voorspoed van wapenen, noch van tal van wingewesten af; neen, want in de dagen der verdrukking werd het eenige onvervreemdbare, de moedertaal, het volk dat slechts voor overmagt zwichtte, dierbaarder dan ooit; neen, want het koninklijk geslacht telt zoowel verstandelijk genot als stoffelijke welvaart onder de vele behoeften, die het bevredigen moet, zoo de levensbeginselen ongekrenkt zullen blijven. BERNSTORFF en KLOPSTOCK leveren niet de eenige schoone bladzijde in de Deensche Jaarboeken, hoe het Hof mannen van verdienste wist te

waarderen. De bloote vermelding, dat *Koppenhagen*, de residentie, slechts éénen schouwburg heeft, en dat die ééne een Deensche is, schijnt mij reeds eene lofspraak. Voeg er bij, dat het koninklijk geslacht dien getrouw bezoekt; dat het er den smaak des volks veredelt; dat het dien in eene soort van oefenperk herschept voor de Dichters, welke het onderscheidt, beschermt, tot buitenlandsche reizen in staat stelt, - en maak de toepassing, zoo gij niets beters te doen hebt.

ANDERSEN'S reize was, als zijn vroeger leven, eene mengeling van wee en weelde der ziel, waarbij het moeijelijk valt te beslissen, naar welke zijde de evenaar overhelde. Schimpdichten over de hem betoonde koninklijke gunst, den Dichter uit zijn vaderland nagezonden; de mare van het overlijden zijner moeder, gedurende zijne afwezigheid; de twijfeling zijner vrienden, of zijn talent zich niet in de *Schetsen en Phantasiën* in vollen bloei had vertoond, om sedert allengs te verwelken, staan tegenover het bezoeken van *Parijs*, de vriendschap van THORWALDSEN, het verblijf in *Italië*. Doch zoo de schalen wankelden, zoolang hij in den vreemde omzwierf, weldra bleek die der geneugten de zwaarste te zijn, toen hij *Denemarkens* eilanden weder uit de golven had zien opblaauwen. Hij voltooide, hij deed *de Improvisator* het licht zien, een' roman, onder den invloed der zon van het Zuiden geschreven; de twijfelaars werden overtuigd, dat zij zich te vroeg hadden bekommerd; het boek vestigde zijnen roem. O.T. en *'t Was maar een Speelman* volgden zijnen eersteling; wij huldigen gaarne eenen oorspronkelijken Romanschrijver te meer. Zoo wij oorspronkelijk zeggen, en daarmede onze aanbeveling beginnen der beide Werken, die voor ons liggen, dan bedoelen wij daarmede niet dat droombeeld van enkele dwazen: iets, dat afwijkt van alles, wat men ooit heeft gehoord, of gezien; iets, dat naar alle waarschijnlijkheid allerleelijkst zou zijn, dewijl het veld der uitvinding geen hoekje meer heeft, dat nog braak ligt, wij zouden schier zeggen, dat niet is om- en overgeploegd tot uitputtens toe. De gedachte die er ons bij voor den geest zweeft, is, dat hij zijn Werk iets eigenaardigs heeft gegeven, door niet enkel op de vleugelen der fantaisie te vertrouwen, die duizend en duizende malen zijn aangeschoten; - door zijne ondervinding, door alles, wat hij genoten, en meer nog, wat hij geleden heeft, eene mijn te achten, waarin nog aderen konden schuilen, voor hem niet, of ten minste niet dus aan het licht gebragt. Het is waar, ook hij heeft modellen bestudeerd; een weinig lectuur, en gij merkt

op, dat HOFFMAN en GÖTHE zijne lievelingsmeesters zijn; maar hoe weinig verloochent zich zijne individualiteit onder den invloed van beide! Hoe luttel heeft hij gepoogd het fantastische van den eenen, het filozofische van den anderen, na te bootsen; hoe helder schijnt bij hem de bewustheid, dat zijne kracht in het melancolische schuilt!

Wij zouden het ons niet kunnen vergeven, zoo wij deze gelegenheid verzuimden, op den weldadigen invloed opmerkzaam te maken, dien het grootste Genie onzes tijds op die jongeren heeft, welke in zijnen geest trachten door te dringen. Het is een streven naar een helder besef der mate van licht, der krachten van geest, des aanlegs van het talent, ons bedeeld. Het is geen oordeelloos navolgen als dat, hetwelk geheel *Europa* met Walter Scottsche romans heeft overstroomd, dat ons JAMESSEN van allerlei natiën en tongen bezorgt, wier uitvoerige beschrijvingen DE LILLE'S regels onsterfelijk zullen maken:

> S'il rencontre un palais il m'en décrit la face;
> Il me promême après de terrasse en terrasse;
> Je sante vingt fenillets pour en trouver la fin
> Et je me sauve à peine à travers du jirdin.

Het is ontwikkeling van wat er karakteristiekst is in onze wijze van denken en gevoelen, gewaarworden en invloed oefenen. ANDERSEN behoort, naar het ons toeschijnt, tot de voortreffelijkste leerlingen uit die school; hij bezit den takt, waarheid en verdichting hand aan hand te doen gaan, dewijl hij, als de Duitsche Meester, overtuigd is, dat niet alles uit zijn leven belangrijk is, dat de kunst eene andere groepering eischt dan de Natuur.

O.T. staat in onze schatting beneden *'t Was maar een Speelman;* maar wij wenschen, dat gij beide lezen zult, Lezer! Er zijn in den eersten genreschilderijtjes, aan het huisselijke leven der Denen ontleend, die voor geen der kabinetstukjes, waarop gij in uwe verzameling zoo trotsch zijt, behoeven onder te doen. Doch ik gebruik daar onwillekeurig een beeld, aan eene zusterlijke kunst ontleend, die u misschien juister denkbeeld van den aard van ANDERSEN'S begaafdheid kan geven, dan verdere omschrijving. Wat hij ons levert, zijn schetsen van eene meesterhand; eenige fiksche stukken, die een duidelijk begrip geven van wat hij u wil doen zien, maar die wel iets aan uwe eigene fantaisie overlaten, al hebt gij niet gezworen van elken kunstenaar de uitvoerigheid van eenen DOU te eischen. Ik wil niet met eenen mijner vrienden beweren, dat welke die zoo schetst, ons

iets ongeacheveerds in de handen stopt, schoon ik het met hem eens hen, het werk van dien kunstenaar het volkomenst te achten, welke het talent van REMBRANDT bezit; den hoofdpersoon sterk te doen spreken, zonder de ondergeschikte voorwerpen te verwaarloozen; - de stoffaadje zoo te geven, dat zij er is en er niet is; er is, om tot den indruk van het geheel bij te dragen, er niet is, om de aandacht van deze af te leiden, door haar, waar zij geene aanspraak op maken mag, tot zich te trekken. Doch dat is de *v o l k o m e n h e i d*, en zeg mij eens, of gij gelooft, dat de REMBRANDT'S talrijker zijn in de Litteratuur, dan in de Schilderkunst?

Wij aarzelen, welk tooneel wij voor u kiezen zullen uit O.T., den Roman, waarop, evenzeer als op den *Speelman*, ons motto uit GÖTHE past. De achtergrond is somber, en echter hoe vrolijk zijn de karakters van SOPHIE en WILHELM, hoe origineel is de Kamerjonker, hoe beminnenswaardig de reine, edele, schier nieuwe figuur EVA! Hoe waar, en als ook uit ons volksleven gestolen, is het tooneel tusschen vader en zoon, die beide hetzelfde verdachte huis hebben bezocht, en toch aanmerkingen maken op de ligtzinnigheid en de onzedelijkheid der stukken, die men, uit het Fransch vertaald, te *Koppenhagen* opvoerde! Het is een eigenaardige karaktertrek der Deensche Letterkundigen, dat zij geene *wit gepleisterde graven* sparen; dat zij niet: ‘Wulpsch en weelderig en onkiesch!’ schreeuwen, waar het vernuft zich toegeeft in het schilderen van het schoone, het zinnelijk schoone, ja, maar toch het schoone, dat onze *kat in den donker knijpers* zoo mal maakt, - om een hoekje. Doch het zou onbillijk zijn, bij de vooroordeelen, die er nog ten onzent heerschen:

> Ce que j'en pense, on pourrait vons le dire,
> Mais je me tais par respect pour les moeurs!

juist dit te kiezen. Wij bepalen ons daarom tot den donkeren achtergrond zelven, dien de Schrijver in dit boek, met minder kunst dan in den volgenden Roman, in een enkel hoofdstuk voor den Lezer aanschouwelijk heeft gemaakt; gij zult er, naar wij hopen, den meester in huldigen:

‘Het was op eenen namiddag in den zomer van 't jaar 1810; (in het stedeke *Odensee*, naar de overlevering wil, weleer de zetel van ODIN) het water in de grift was vrij hoog, twee waschvrouwen verrigtten aan dezelve haren arbeid. Zij hadden biezen matten om het lijf gebonden en sloegen met houten kloppers op het natte goed. Zij waren in een druk gesprek, maar zetten niettemin haar werk ijverig voort.

“Ja,” zeide de eene, “beter weinig met eer dan veel met oneer! Zij is veroordeeld! Morgen moet zij met de viool gaan. Het is zeker; KAREN van den torenwachter en de vrouw van den armenvoogd hebben 't mij gezegd, en die twee gaan niet met leugens om!”

“Mijn God!” riep de andere uit, en liet den klopper zinken, moet JOHANNE MARIE met de viool gaan? Dat mooije meisje, dat er zoo fatsoenlijk uitzag, en zich zoo net kleedde!”

“Ja, dat was juist haar ongeluk!” zeide de andere, “zij wilde te hoog vliegen! - Neen, laat ieder het zijne! zeg ik dagelijks tot mijne kinderen. Men krijgt loon naar werk. Het is beter te werken, dat het bloed van onder de nagels komt.”

“Ach, zie eens!” zeide de andere, “daar gaat de oude ziel, de vader van JOHANNE MARIE. Hij is een goede man; hij was zoo in zijn schik met die dochter, en morgen moet hij haar zelve de viool omhangen! Maar zoude zij werkelijk gestolen hebben?”

“Zij heeft het zelve bekend!” zeide de andere, “en de overste is onverbiddelijk: ik geloof, dat de geweldiger[1] bij hem inging.”

“De overste moest zijnen eigen zoon maar wat beter in toom houden. Dat is een slecht mensch; toen ik onlangs gindsch aan de grift garen wiesch, en vrolijk was als altijd, noemde hij mij *wijf;* had hij nog *vrouw* gezegd dan was 't goed geweest; maar *wijf* heeft eene verachtelijke beteekenis! - Zie daar drijft de heele boel weg!” riep zij op eens, toen het laken, dat zij om den spoelbak gebonden had, losging en door den stroom medegevoerd werd; zij liep het achter na, en het gesprek was afgebroken.

‘De oude man, dien zij gezien en beklaagd hadden, ging in het nabijgelegene groote huis, waar de overste woonde; hij had zijn oog ter aarde geslagen, eene diepe, stille smart, was op zijn gerimpeld voorhoofd te lezen. Hij trok zachtkens aan de huisschel, en bukte zich diep voor de in 't zwart gekleede dame, die hem opendeed.

‘Wij kennen haar, het was ROSALIE, de goedaardige Zwitsersche vrouw, die het bestier der huishouding van den Oversie THOSTRUP op zich had genomen.

“Goede, oude man!” zeide zij, en leide vriendelijk hare hand ‘op zijnen schouder: “de overste THOSTRUP is wel streng, maar onmenschelijk is hij niet, en dat zoude hij zijn, wanneer hij

(1) In *Denemarken*, in het burgerlijke, dezelfde bediening als die van provoost of provoostgeweldiger bij het militaire.

u morgen uwe dienst liet verrigten! de overste heeft gezegd, dat de geweldiger te huis konde blijven!"

"Neen!" zeide de oude. "De Heere zal mij kracht geven! Gode zij dank, dat JOHANNE MARIE'S moeder de oogen gesloten heeft, zij behoeft dezen ramp niet te aanschouwen! Wij zijn er onschuldig aan!"

"Brave man!" zeide ROSALIE. "JOHANNE was altijd zoo goed en bescheiden, en nu -!" Zij schudde het hoofd. "Ik zoude voor haar hebben durven instaan; maar zij heeft het immers zelve bekend!"

"Het regt moet zijnen loop hebben!" zeide de grijsaard, en tranen stroomden over zijne wangen.

'In dit oogenblik werd de kamerdeur geopend, en de overste THOSTRUP, een lang, mager man, met doordringende oogen, stond voor hen. ROSALIE verwijderde zich.

"Geweldiger!" zeide hij, "morgen zijt gij van dienst vrij."

"Heer Overste, het is mijn pligt er bij te zijn, en, als ik een woord mag zeggen, de menschen zouden er kwaad van spreken, als ik wegbleef."

''s Anderen morgens reeds vroeg was het plein, waarop de hoofdwacht en het raadhuis staan, met menschen opgevuld; zij wilden het schoone meisje met de viool zien gaan. De tijd begon hen lang te vallen, en nog zag men niets van het verwachte. De schildwacht, die met afgemeten passen op en nederging, konde ook geene opheldering geven. De deur van het raadhuis was gesloten, alles scheen dus het zich plotseling verbreidende gerucht te bevestigen, dat de schoone JOHANNE MARIE reeds voor een uur, op de binnenplaats van het raadhuis met de viool was gegaan, en dus niemand er iets meer van zoude zien. Ofschoon dit nu geheel tegenstrijdig was, dewijl de straf juist in het openbare derzelve was gelegen, vond zulks toch veelvuldig geloof en veroorzaakte groote ontevredenheid.

"Dat is gemeen!" zeide eene een voudige vrouw, in welke wij onze waschvrouw herkennen, "dat is gemeen, om de menschen zoo voor den gek te houden! Gisteren heb ik gewerkt als een paard, en nu laat men ons hier uren staan, zonder dat wij iets te zien krijgen!"

"Ik had het wel gedacht," zeide eene andere vrouw, "een glad gezigtje heeft vele vrienden! Zij heeft zeker de grooten voor zich weten te winnen!"

"Gelooft gij niet," zeide een derde, "dat zij met den zoon van den overste goede vrienden geweest is?"

“Ja, vroeger zoude ik neen gezegd hebben, omdat zij er zoo zedig uitzag, en op hare ouders is nimmer iets te zeggen geweest; maar nu weten wij, dat zij gestolen heeft, dus kan zij zich ook wel op andere wijzen verkeerd gedragen hebben. De zoon van den overste is een looze klant. Hij zwiert en loopt in stilte. Wij weten er meer van dan zijn vader; die heeft hem te streng onder den duim gehouden; te groote strengheid zet kwaad bloed!”

“God sta mij bij! nu zal het beginnen,” viel de tweede vrouw in, terwijl eene afdeeling soldaten van de hoofdwacht uittrok, en op kleine afstanden, van elkander, een' wijden kring afzette. Nu werd de deur van het raadhuis geöpend, en twee dienders, benevens eenige wachten, geleidden de veroordeelde, die reeds met de viool omhangen was. Dit is een houten juk, dat over de schouders van den misdadiger gelegd wordt; het hout loopt van voren spits toe en hier worden de handen vastgebonden, op hetzelve staan twee ijzeren beugels, de voorste met eene bel, de andere met een vossenstaart, die langs den rug van den veroordeelde neerhangt.

‘Het meisje scheen naauwelijks negentien jaar oud; zij had eene bijzonder fraaije gestalte, het gelaat was edel en fijn gevormd, maar doodsbleek; men konde echter geene uitdrukking van smart of schaamte bij haar ontwaren, zij geleek eene boetvaardige, die in ootmoed hare kastijding volbrengt.

‘Haar oude vader, de geweldiger, volgde langzaam; zijn blik was strak, geene beweging verried wat in zijne ziel omging. Zwijgend nam hij zijne plaats hij eene der steenen pijlaren voor de hoofdwacht.

‘Een luid gemurmel ontstond onder de menigte, toen zij het schoone meisje en den armen ouden vader ontwaarden, die zelf de schande zijner dochter mede moest aanschouwen.

‘Een bont langharig hondje was in den kring geslopen; de afgemeten stap van het meisje in de vrijgehouden ruimte, het luiden der bel, en de vossenstaart, die in den wind heen en weder slingerde, lokten den hond, die begon te blaffen en in den vossenstaart wilde bijten. De wachten joegen hem weg, hij kwam echter spoedig terug; hij waagde zich niet weder in den kring, maar stak den kop vooruit, en blafte onophoudelijk.

‘Het volk, door de schoonheid van het meisje en het gezigt van den ouden vader, tot medelijden bewogen, werd door dit tooneel weder in eene vrolijke stemming gebragt; men lachte, en vond het geheel eene onderhoudende vertooning.

‘Het uur was om, de viool zoude afgenomen worden. De geweldiger trad nader, maar toen hij de hand naar het juk uitstrekte, begon de oude man te waggelen en hij zonk op de harde steenen neder.

‘Van rondsom ging een luide kreet op, het jonge meisje alleen stond zwijgend en onbewegelijk, hare gedachten schenen op verren afstand, eenigen meenden echter opgemerkt te hebben, dat zij, hoewel ook slechts voor een oogenblik, hare oogen toegeknepen had. Een diender bevrijdde haar van de viool, haar oude vader werd naar het wachthuis gedragen, twee dienders bragten haar weder naar het raadhuis.

“Voor deze keer is 't afgeloopen!” zeide een oude handschoenmaker, onder de toeschouwers. “Bij de eerste gelegenheid gaat zij naar het tuchthuis.”

“O, daar hebben zij het zoo kwaad niet!” antwoordde een ander. “Zij zingen en lollen den ganseken dag, en behoeven niet voor den kost te zorgen!”

“Ja, maar de kost is er ook naar!”

“Die is zoo slecht niet! menig arm mensch zonde God er voor danken, en JOHANNE MARIE zal wel niet het schraalst bedeeld worden! Hare moei is er immers keukenbestierster, en deze, kunt gij wel begrijpen, is het met den opzigter eens. Dit voorval, kan ik mij verbeelden, moet den ouden haast het leven kosten. Hij viel als een zak op de steenen neer; men konde het hooren dreunen!”

‘De menigte verstrooide zich.

‘De laatste onzalige stem had de waarheid voorspeld.

‘Drie weken later droegen zes soldaten, uit een gering huisje in de Ooststraat, eene baar weg, waarop eene doodkist stond van geel stroo gevlochten.

‘De oude geweldiger lag met gebroken oogen en gevouwen handen in de kist. In de stille kamer, op den rand van het bed, zat JOHANNE MARIE, even bleek als de doode, die weggedragen werd. Eene medelijdende buurvrouw greep hare hand, en noemde bij herhaling haren naam, eer zij het hoorde.

“JOHANNE, ga met mij! eet een mondvol erwten, en spaar uw leven, is 't niet om uwent wil; dan althans om des kinds wil, dat gij onder uw hart draagt!”

‘Het meisje loosde eene bittere zocht.’ “Neen, dat is zoo niet!” zeide zij, terwijl zij de oogen sloot.

‘Medelijdend trok de buurvrouw haar met zich.

‘Eenige dagen later traden des morgens twee dienders in het

armoedige vertrek, waar de geweldiger gewoond had. JOHANNE MARIE was weder voor het geregt gedaagd.

‘Een nieuwe diefstal was bij den overste gepleegd. ROSALIE zeide, dat zij het weggeraakte reeds lang gemist, maar gedacht had, dat 't het beste was er maar niet aan te denken. Het driftig, onbuigzaam karakter van den overste en zijne verbittering tegen JOHANNE MARIE, die, zoo als hij beweerde, haren braven vader, door haar slecht gedrag, in het graf had geholpen, waren oorzaak, dat zij nogmaals als beschuldigde voor de regtbank verschijnen moest.

‘ROSALIE, welke, ingenomen door de schoonheid en lieftalligheid van het meisje, nog veel van haar hield, was ditmaal gerust, in de overtuiging, dat zij alles zoude ontkennen, daar de diefstal in de laatste dagen gepleegd was. Men vernam het spoedig, JOHANNE MARIE konde die bezwaarlijk bedreven hebben; echter bekende zij, tot algemeene verwondering, aanstonds, dat zij de schuldige was; en bekende dit met eene gerustheid, die allen in verbazing bragt. Haar edel, schoon gevormd gelaat was als van eenen doode, de donkerblaauwe oogen glansden als die van eenen koortszieke; deze schoonheid, deze schijnbare kalmte en echter deze verstoktheid in de ondeugd, bragten eenen zonderlingen indruk bij de toeschouwers te weeg.

‘Zij werd tot gevangenis in het tuchthuis te *Odense* veroordeeld. Door het betere gedeelte der menschheid veracht en verstooten, trad zij haren straftijd in. Niemand had kunnen vermoeden, dat onder een zoo schoon uiterlijk een zoo verdorven gemoed schuilen konde.

‘Men plaatste haar aan het spinnewiel; stil en in zich zelve gekeerd, verrigtte zij den haar opgelegden arbeid. Aan de ruwe vrolijkheid der andere gevangenen nam zij geen deel.

“Slechts den moed niet verloren, JOHANNE MARIE!” zeide de ‘duitsche HEINRICH’, (een persoon nit den Roman) ‘die aan den weefstoel zat. “Zing mede, dat er de tralies van dreunen!”

“JOHANNE, gij hebt uwen vader in het graf geholpen!” zeide hare moei, de keukenbestierster. “Wie heeft u op zulke kwade wegen gebragt?”

‘JOHANNE MARIE zweeg, de groote, donkere oogen zagen stijf voor zich, terwijl zij het spinrad draaide.

‘Vijf maanden verliepen, zij begon te sukkelen, werd doodziek en bragt eenen jongen en een meisje ter wereld, twee aanvallige en welgeschapen kinderen; slechts was het meisje zoo zwak en teer, dat haar leven aan eenen zijden draad scheen te hangen.

‘De stervende moeder kuste de kleinen en weende: het was de eerste maal, dat men haar had zien weenen. Hare moei zat alleen bij haar aan 't bed.

“Trek uwe hand niet van de onschuldige kinderen af!” zeide JOHANNE MARIE. “Zeg hun eenmaal, als zij grooter zijn, dat hunne moeder onschuldig was! De almagtige God weet, dat ik nimmer gestolen heb! Onschuldig ben ik, en was het toen ik op de markt aan de openbare schande prijs gegeven werd, zoo wel als nu, terwijl ik hier zit.”

“Mijn God in den Hemel! wat zegt gij daar?” riep de vrouw uit.

“De waarheid!” antwoordde de stervende. “Heere ontferm U mijner! - - mijne kinderen - -!”

‘Zij zonk op haar leger neder, en was dood.’

(*Het slot in het volgende Nommer*.)

Selecta principum poetarum recentiorum, e diversis populis atque aetatibus, Carmina Latina, collegit et de vitis poetarum pauca monuit *P. Bosscha*. Amstelod., apud L. van der Vinne. CI□I□CCCXXXVII. XIV en 141 Bladz.

Jacobi Henrici Hoeufft, carminum epidosis. Bredae, typis *F.P. Sterk*. MDCCCXXXIX. II en 100 Bladz.

Latinorum poëmatum fasciculus, auctore *J.S. Lutgert*, pars prior. Amstelaedami, typis J.D. Sybrandi. MDCCCXXXVIII. 85 Bladz.

> Poseimur, si quid vacui sub umbra
> Lusimus tecum quod et HONG in ANNUM
> VIVAT ET PLURES, age die LATINUM
> Barbite, carmen.

Wanneer wij ons niet bedriegen, spreekt HORATIUS met deze woorden het oordeel uit over elk, die in eene andere spraak, dan zijne moedertaal, de gewaarwordingen, in echt dichterlijk gevoel ontboezemd, uitdrukken wil. Het was den Romeinschen zanger voorzeker even gemakkelijk zich van de Grieksche taal te bedienen, als voor de Dichters van latere eeuwen, om het Latijn te bezigen, en toch deed hij het niet. Liever getroostte hij zich de moeite, zijne eigene moedertaal zoo te vormen en te volmaken, dat zij voor een gedeelte Grieksche eigenschappen opnemen, en in sommige opzigten met de rijke spraak der Muzen wedijveren kon. Dit voorbeeld, door een van de grootste geniën der oudheid gegeven, ging, bij de herleving der letteren, bijna verloren, en men vond het geschikter in den reeds

aangelegden tuin rond te wandelen, en de weelderig opgeschoten bloemen te plukken, dan zelf eenen woesten grond te ontginnen. Gelukkig, dat echter niet allen zoo dachten; de letterhoven der Europesche volken zouden er vrij verwaarloosd hebben uitgezien. Maar laat ons niet vooruitloopen; de aangekondigde drie stukjes zullen ons gelegenheid genoeg geven, verder over dit punt uit te weiden.

Prof. BOSSCHA joeg ons in de Voorrede vóór het eerste der gemelde Werkjes, eerst eenen geweldigen schrik aan, toen wij er in lazen, dat de studie der oude letteren thans zoo treurig verwaarloosd ligt; ja, dat er zelfs voor een geheel verval dier beoefening te vreezen is: *Quod quo tandem sit evasurum, nemo facile dixerit*. Maar weldra werden wij gerustgesteld, toen, bij het verder lezen, ons bleek, dat die *neglectus antiquarum litterarum* alleen op de Latijnsche poëzij betrekking had. Zeker is het waar, Latijnsche verzen worden zeldzaam, en wij hopen, dat zij nog zeldzamer zullen worden; maar het is geheel onjuist, zoo men daarin een verval in de behartiging der studiën meent te mogen zien. Prof. BOSSCHA wil toch aan de *litterae antiquae* niet zulk een' bekrompen' zin geven? Doch wij zouden onbillijk worden, met zoo iets te veronderstellen. Tot de Voorrede teruggekeerd. Wij hebben ze een paar malen met oplettendheid gelezen, doch moeten bekennen den zamenhang niet regt gevat te hebben. Wanneer wij goed begrijpen, wil Prof. BOSSCHA de jonge lieden door poëzij tot hoogere studiën opleiden; iets, waartegen wij niets hebben. Maar die poëzij moet alleen de Latijnsche zijn, als het volmaaktste voorbeeld; niet alleen de eigenlijke klassieken, maar ook de voortbrengselen der latere Latijnsche Muze, moet men lezen; lezen niet alleen, maar ook navolgen, en zoo men kan, evenzoo zelf in Latijnsche verzen der poëzij offeren. Dan eerst komt men tot de eigenlijke *humanitas*. - Het is mogelijk, en het blijve verre van ons, de verdiensten der nieuwere Latijnsche Dichters te willen verkleinen; maar dat is zeker: zij zijn aan hunne voorbeelden niet getrouw gebleven. De Romeinen bewonderden de Grieken en volgden hunne lessen; maar het viel HORATIUS niet in, Grieksche verzen te maken, en VIRGILIUS kende zijne eigene taal in al hare volkomenheid te zeer, dan dat bij ze versmaden kon. Zelfs vertalingen uit het Grieksch waren zeldzaam; zoo al een Romein Grieksche verzen maakte of Grieksche stukken overbragt, het gebeurde, om zich te oefenen, en dat kon zijn nut hebben (Enkele uitzonderingen, zoo als wij zouden kunnen opgeven, verminderen de waarheid van deze stelling niet). Zij begingen de zoude jegens hunne

eigene moedertaal niet, aan welke de Italiaansche Dichters der vijftiende eeuw zich schuldig maakten, en waarover de Tijd, de gestrenge regter, hel onherroepelijk vonnis heeft uitgesproken. De Latijnsche dichtstukken zijn vergeten; DANTE, PETRARCA, POLIZIANO leven, tegen hunne eigene verwachting, in de taal, waarin zij zich dezelfde verdiensten verwierven, waarop HORATIUS en VIRGILIUS in het Latijn aanspraak hebben. Niet wij, maar de Romeinen zelve en de tijd, spreken het oordeel over Prof. BOSSCHA uit, als Z. Hoogg. de Nederlandsche jeugd weder tot het verzen maken in het Latijn wil brengen, en daartoe eene Bloemlezing uit de Italianen der XV^{de} eeuw schenkt. Op zich zelve is deze verzameling anders goed uitgekozen; doch haar doel zal, hopen wij, niet bereikt worden. Keurigheid in uitdrukking en Latijnsche elegantiac mogen er in gevonden worden: ware poëzij spreekt geene vreemde taal.

De achtenswaardige, grijze HOEUFFT vergeve het ons, dat wij liever Z.E. in vaderlandsche toonen hoorden zingen. Mogelijk is het onze schuld; maar SPEYKIADES, voor VAN SPEYK, *Turenhoutanus* voor Turnhoutsche, en dergelijke noodzakelijke vormen, kunnen ons niet bevallen. Wij vinden hier meest gelegenheidstukjes, die voor de personen, tot welke zij gerigt zijn, ongetwijfeld hooge waarde bezitten, doch dan buiten beoordeeling van het publiek vallen. Als Latijnsch dichter is de Heer HOEUFFT te gunstig bekend, dan dat wij ons zouden vermeten, deze stukken te beoordeelen; maar nog eens herhalen wij onze spijt, dat de Vaderlandsche taal er niet mede verrijkt is. Vergetelheid zal er het onaangename gevolg van wezen. Het is een Hollandsche, geest, die in deze gedichten spreekt: waarom mag hij dan zijne edele spraak ook niet behouden?

Over het vers van Prof. BOSSCHA, als gelukwensching, of zoo iets, er vóór geplaatst, moeten wij nog iets zeggen. Wat beteekent nu toch de flaauwe navolging van TIBULLUS:

> Phoebe fave, pins ingreditur tua templa sacerdos?

Het wordt immers niets dan eene afgesletene allegorie! TIBULLUS zelf zoude er zich over ergeren, indien men zijn gevoelig en toen zoo juist gepast dichtstuk op eene zoo zinledige wijze aanwendde. De Heeren BEETS, HASEBROEK, TEN KATE, en wie verder de poëzij van VONDEL en BILDERDIJK beoefent, mogen het met Prof. BOSSCHA uitmaken, wanneer hij zegt:

> Hujus ad exemplum resipiscat nostra juventus
> El reparet patriae quod fuit, ante deens:
> Flamma novas capiat vires altarihus, inde

Atque Italis resonet terra Datava modis.
Alter ab integro naseatur temporis ordo,
Crescat et auspiciis laetus, Apollo, tuis.

De bundel des Heeren LUTGERT bestaat gedeeltelijk uit vertalingen, gedeeltelijk uit eigene dichtstukken. De eerste zijn: twee stukken van NIEUWLAND aan Mejufvr. A.H. PRUYSSENAAR, *de Echtscheiding*, van TOLLENS, *het Vogelnestje*, van SPANDAW, *Aan den Rijn* van BORGER, *De herder op het Slagveld van Cannae*, van D.J. VAN LENNEP, en BELLAMY'S *Roosje*. Deze heerlijke, maar zeer verschillende stukken, die aan geenen beminnaar van Vaderhandschen zang onbekend zijn, worden hier vloeijend in het Latijn overgezet, maar alle in Elegiën, althans in Elegische versmaat. Hoe men echter TOLLENS *Echtscheiding* en V. LENNEP'S *Herder* op dezelfde wijze kan overbrengen, begrijpen wij niet. En waar is de Hollandsche geest, het eigenaardige der uitdrukking, gebleven? Het is de schuld des Heeren LUTGERT in zooverre niet, want als Latijnsche vertaling, gelooven wij, dat er geene betere kan gegeven worden; doch het is vermengen van dingen, die bij elkander niet behooren. In zijne eigene stukken heerscht een zachte, gevoelvolle toon, bij eene zeer gekuischte uitdrukking, schoon er weinig poëtische verheffing in gevonden wordt. Zelfs is het weinig meer dan proza, maar in zeer welluidende, en aan alle vereischten der verskunst voldoende, regels geschreven. Doch is dat genoegzaam?

Dat men de Latijnsche dichtkunst beoefent, om zich te vormen, om het Latijn zelf beter te leeren kennen, en dieper in den geest der Romeinen door te dringen, dunkt ons allezins aanbevelenswaardig; maar dat men de poëzij, zoo die gave aan ons verleend is, in vreemde klanken uitboezemt, is een onregt, der Vaderlandsche taal aangedaan. Poëzij, de dochter van *Hellas* en *het Oosten*, was in *Italië* nooit oorspronkelijk, en slechts noode liet zij zich naar het bloedige *Rome* overbrengen, als een VIRGILIUS haar geleidde! Wij Germanen bezitten veel meer poëzij in onze talen, dan het Latijn ooit had, en welke hare dochters, de Italiansche en Spaansche talen, ook allen door vreemden hebben verkregen. Waarom zullen wij dan te *Rome* zoeken, wat wij te huis beter kunnen vinden?

Wanneer wij het zeegen mogen, plaatsen de hedendaagsche Latijnsche dichters zich moedwillig in denzelfden rang, welken de vledermuizen in het Rijk der dieren ontvingen. Tot de ouden kunnen zij niet gebragt worden, en de nieuwere erkennen hen niet. Wij betwisten anders niemand zijne lief hebberij.

Album.

Korte berigten over boekwerken, vlugschriften, enz., aankondigingen van vertalingen, letterkundig nieuws, enz.

Brief aan eenen Vriend, over een plan tot oprigting eener Christelijke Broeder-Maatschappij. 's Gravenhage, bij W.P. van Stockum. 1838. 26 bl., in gr. 8°.

Wie de eeuw, waarin wij leven, de eeuw der genootschappen noemt, kenmerkt haar welligt niet oneigenaardig. Bij de talrijke vereenigingen en maatschappijen, die er reeds, bepaaldelijk in ons Vaderland, bestaan, zien wij van tijd tot tijd nieuwe onrigten, welke *of* louter *stoffelijke* (wie zou zich in een Land van koophandel deswege verwonderen), of hoogere, *niet stoffelijke*, oogmerken en bedoelingen hebben. Wij willen niet onderzoeken, waarin dit verschijnsel zijnen grond heeft; of het de toepassing is van de kernspreuk der vaderen: *Eendragt maakt magt*, dan het besef van persoonlijke zwakheid, onvermogen, of hoe zullen wij het heeten, om het beoogde tot stand te brengen. Genoeg, het verschijnsel is daar, en levert den opmerkzamen beschouwer veelvuldige stof tot nadenken. De onderhavige brief bevat, als uit den titel blijkt, *een plan tot oprigting eener Christelijke Broeder-Maatschappij*, en is in vele opzigten belangrijk; de lezing en behartiging van allen, die in waarachtig menschenheil, in de uitbreiding, niet van *genootschappelijk* (*sit venia verbo*), maar van *echt* en *algemeen* Christendom, belang stellen, overwaardig. De wensch, dat onder de Christenen '*meer broederlijke toenadering, en wederkeerig vriendschapsbetoon mogt plaats grijpen*,' bragt den Schr. op de gedachte: 'Of niet het onderling gezellig verkeer, meer dan tot dusverre plaats had, daaraan ware dienstbaar te maken. Of er niet van de menigvuldige uren van vermaak eenige waren af te zonderen, om elkander in de betrekking van CHRISTENEN te naderen, en elkander de broederhand te reiken?' Hij stelt daartoe voor, den Zondag niet alleen door deelneming aan de openbare godsdienstoefening te vieren; maar ook de overige gedeelten des dags (hier zal wel de Zondagavond bedoeld worden) te besteden tot nadere gemeenschappelijke overpeinzing van het gepredikte woord; tot mededeeling van opmerkingen, op eigene ondervinding, in het dagelijksche leven gegrond, en onderlinge opwekking tot werkdadige toepassing der goddelijke waarheid

in handel en wandel. ‘Niets anders dus, dan eene meerdere uitbreiding voor grooteren kring van hetgeen nog heden vele huisvaders en moeders in hun gezin gewoon zijn.’ Dat de S. hiermede geenszins bedoelt het zoogenaamde *oefeninghouden* in de hand te werken, of de zucht, om zich aan eene bestaande kerkgemeenschap, uit gehechtheid aan zekere leerstukken, te onttrekken, verklaart hij met ronde en duidelijke woorden. ‘De op te rigten Maatschappij zal zich ook (bl. 17, regel 10 v.o.) ‘houden aan datgene wat als de eeuwige waarheid bij alle ware Christenen voor onbetwistbaar gehouden wordt.’ Dat bij zijn plan geene dweeperij ten grondslag ligt (schoon het zekerlijk, bij den heerschenden tijdgeest, een weinig *Hernhuttsch* klinkt), had hij reeds op bl. 12 aangewezen. Dat bet uitvoerbaar en wezenlijk nuttig is, en bij velen weerklank zal vinden, betoogt hij meer of minder uitvoerig; terwijl hij ook, al worden zijne uitzigten niet dadelijk door een goed gevolg begunstigd, toch in de toekomst de verwezenlijking daarvan op redelijke en Christelijke gronden, verwacht. De brief wordt besloten met de opgave van een voorloopig plan tot vestiging eener zoodanige Maatschappij, waarvan wij den Lezer in breede trekken het verslag gaven.

En nu *onze* gedachten over den brief! Dat wij ons volkomen vereenigen met den steller van het antwoord (op de laatste bladzijde als onaangekondigde toegift te vinden); *met* hem wenschen, dat de dag des Heeren voortaan meer ernstig aan zijne dienst worde toegewijd; *met* hem den hoogeren zegen afsmeeken over de pogingen, daartoe aangewend, of nog aan te wenden, o wij zouden geene Christenen zijn, zoo wij het niet deden!

Doch onbepaald toestemmen in hetgeen de briefschrijver omtrent het kwalijk besteden van den Zondag aanvoert, kunnen wij niet. Wij zullen niet onderzoeken, *of* en *in hoeverre* zulks in de Residentie, meer dan elders in groote steden, het geval is, noch de vraag opperen, wat er van wege de Hooge Regering of de plaatselijke Besturen in dezen *kon* en *behoorde* gedaan te worden. Wij zullen niet nasporen, of het vieren van den Zondag, gelijk ten tijde onzer Vaderen, in alle opzigten even aanprijzenswaardig is; want zoo zouden wij ligtelijk uitvoeriger worden dan de brief, welken wij aankondigen. Het komt ons, om kort te zijn, voor: Dat de Schr. te *algemeen* spreekt, waar hij op *uitzonderingen* had behooren te letten. Dat de Zondagavond door velen tot uitspanning en vermaak gebezigd wordt, die sulks even goed op andere avonden kon-

den doen, is b.v. ontwijfelbaar. Maar zijn er dan ook niet velen, die, of tot de dienstbare klasse behoorende, of, in andere afhankelijke betrekkingen geplaatst, alleen dien avond eenige uitspanning kunnen nemen? En is ook *uitspanning* (geoorloofd altijd, en geene *uitspatting*) geene behoefte? Dit is geheel voorbijgezien. Is dan de mensch alleen een *zedelijk* wezen? Heeft hij niet ook eene *zinnelijke* natuur? Heeft de groote Wetgever MOZES, in zijne verordening omtrent den Sabbath (wel niet hetzelfde als onze Zondag, maar in vele opzigten daarmede te vergelijken), alleen den *zedelijken* mensch, de godsdienstige behoeften, of ook den *zinnelijken* mensch op het oog gehad? De steller dezer aankondiging herinnert zich het gezegde van een bejaard, waardig Protestant, die evenmin de *huisselijke* als *openbare* Godsdienst verzuimde: 'Ik vier mijnen Zondag op driederlei wijze: des morgens in de kerk, des middags in Gods heerlijke schepping, in de schoone Natuur, des avonds in den gezelligen kring van mijn gezin, of eenige beproefde vrienden.' Sprak de man onverstandig? handelde hij niet Christelijk?

Verder: Wanneer wij op de meerderheid der Christenen, van welk genootschap ook, onze aandacht vestigen, staan er betrekkelijk weinigen op die hoogte van verlichte kennis, welke vereischt wordt, om *werkzame* leden te zijn dier Christelijke Broeder-Maatschappij; en men zou dus eerst een *Genootschap ter voorbereiding tot de Broeder-Maatschappij* kunnen inrigten, waarin de sektegeest, het vooroordeel, het hechten aan klanken, en zweren bij namen, uitgeroeid wierden.

Eindelijk: Wat de lezing der Heilige Schrift, de wekelijksche Openbare Eeredienst, het dank gevoel aan God, het pligtbesef en geweten zoo bezwaarlijk, tot heden toe, *algemeen* konden maken, zal de *Christelijke Broeder-Maatschappij* dat bewerken? *Amen!*

***Reize naar Malta en het Zuiden van Spanje, in het jaar* 1830, *door* Ferdinand *Vrijheer* von Augustin. *Uit het Hoogduitsch. Te Alkmaar, bij* H.J. van Vloten. 1839. VIII en 198 bl.**

Een aardig blaauwboekje: het heeft namelijk een' blaauw gedrukten omslag, netjes gedrukt, en met een lief vignetje, den ingang tot de Alhambra voorstellende, uit de steendrukkerij van H.J. BACKER afkomstig, voorzien; ziethier het uitwendige. Wat zullen wij van het inwendige zeggen? Het doel des Schrijvers was slechts zijnen lezers eenig onderhoud te verschaffen; want

eene beschrijving der oorden, op wetenschappelijk onderzoek gegrond, te leveren, was hem niet mogelijk: het ontbrak hem aan tijd en gelegenheid. Slechts vier en twintig uren vertoefde hij op *Malta;* daarentegen vindt men 13 bladz. gevuld met een verhaal der lotgevallen van dit eiland, en van de beroemde orde, welke er haren naam van ontleent. Op de reize van *Malta* naar *Algesiras*, in het gezigt van Kaap *Palos*, weidt de Schrijver over COLUMBUS uit, dat weder 7 bladz. vult. Deze episoden, en die over *Afrika*, de geschiedenis van *Spanje* tot aan den inval der Mooren, de helegering van *Gibraltar*, de verdere geschiedenis van *Spanje*, de verdrijving der Mooren, de Zegri's en Abenceragen, FERDINAND en ISABELLA, en een volksverhaal, vullen meer dan een vierde van het boekje; zoodat van de 198 bladz. weinig overschiet, om, zoo als de Vertaler zegt, ‘ons eenigzins nader te doen kennen het karakter en de zeden van dat Land, waarop het oog van geheel *Europa* in deze dagen algemeen gevestigd is.’ Reizigers, als deze, wien het aan tijd en gelegenheid ontbrak, om iets beters te leveren, deden, volgens Rec., beter, de bladen van hun dagboek ongedrukt te laten, en vertalers van deze flaauwigheden deden beter zich enkel met de genoegens der vertaling tevreden te stellen. Indien echter eene soort van Lezers onderhoudende lectuur in dit boeksken vinden kan, hebben wij er vrede mede; kwaad zal het niet doen, en den Vertaler willen wij ook niet zijn genoegelijk werk en zijne aangename verpoozing van ernstige bezigheden vergallen, op voorwaarde, dat hij ons eens bij gelegenheid zegge, wie toen de Viceadmiraal was, die zich aan boord van een Nederlandsch fregat, in de haven van *Malta*, in 1830, bevond, zoo als op bl. 11 wordt gemeld; wij gelooven, dat sedert 1829 geen Vlagofficier der Nederlandsche Marine zich in de *Middellandsche Zee* heeft bevonden; en dit punt wekt vooral onze belangstelling, daar een Viceadmiraal *in zee* tot de curiositeiten begint te behooren. Wanneer voor het overige de Vertaler wederom eens de genoegens eener vertaling ondervindt, raden wij hem, den letterzetter nu en dan op de vingers te tikken; de man moest toch niet *Algiers*, in plaats van *Algesiras*, zetten, zoo als op bl. 66 het geval is, en *Cagliani*, op *Sardinië*, bl. 49, in plaats van *Cagliari*, enz.

De Courier van Simbirsk. Een verhaal van g. von heeringen. *Uit het Hoogduitsch. Te Amsterdam, bij* J.M.E. Meyer. 1839.

Een verhaal uit den tijd van Catharina van *Rusland*, waarin

natuurlijk hare zucht tot galanteriën de hoofdrol speelt. Hoeveel die ‘SEMIRAMIS van het Noorden’ - zou een onzer jongste treurspeldichters zeggen - in dezen op haar geweten moge hebben, de Romanschrijvers weten nog altijd een schoon plekje te vinden, om er een' *amant inédit* op te prenten. Arme KATINKA! gij waart misschien voorzigtiger geweest, indien gij hadt kunnen vermoeden, dat de Heer VON HEERINGEN *cum suis* op uwe zwakheden zouden speculeren voor zóó veel per vel druks.

Ons walgt die tentoonstelling van het onedele in den mensch. Ons walgen die ‘*maçons de la littérature*,’ gelijk BARBIER zegt. Het is reeds heiligschennis een graf te openen, om er een kostbaar juweel uit op te delven; en hoe wilt gij dan, dat ik het noemen zal, wanneer gij het doet, om den doode te beschimpen?

Voor het overige is de geschiedenis goed verteld, en het boek goed vertaald.

***Honderd en Een Hollandsche Verhalen en Romancen van den Kantoorklerk. Eerste Deel*. Per falsa ad vera. *Amsterdam*, J.C. Kors. *Uitgever.* 1839. 237 bladz.**

De *Honderd en Een Verhalen* werden wel met zoo veel Charlatanerie aangekondigd, dat wij ons tegen het bedrog vooruit zochten te wapenen; maar over de onderneming was echter een zoo zonderling geheimzinnige sluijer verspreid, dat wij ons weder bijna lieten vangen, toen het boekje in een allerbevalligst formaat, met een allerliefst vignet in het licht verscheen.

En nu de inhoud? Wij ontvangen hier slechts *vijftien* verhalen, waarvan sommige omwerkingen van Ossiaanscheideeën zijn, die wij naar *Morven* en *Inistora* terugwenschen. Andere geven ons kruisridders in den slechten smaak, die vóór veertig of vijf en veertig jaren heerschende was. Andere zijn aan den tegenwoordigen tijd ontleend, alles behalve kiesch, en daarbij gruwelijk genoeg, om in de middeleeuwen figuur te maken. Want de Schrijver verslaat zijne duizenden en tien duizenden. In de vijftien verhalen sneuvelen omstreeks 34 of 35 helden, om van eenen geheelen jagtstoet niet te spreken, die *téle perdue* naar den duivel rijdt. Nu make de lezer zijne rekening:

15 : 35 = 101 : *x*.

De stijl is hoogdravend genoeg; maar de zinnen zijn in het oog loopend door hunne praegnante kortheid. Het moet eene drukkerij bijna tot wanhoop brengen, om voor zoo weinige bladzijden zoo vele punten en initiaalletters te leveren. Wij hopen voor haar, zoowel als voor het publiek, dat de Kantoorklerk niet op die wijze tot het *honderd en eerste* verhaal moge voortgaan.

Boekbeoordeelingen.

Specimen doctrinae Treologicae, quo inquiritur in notionem *τ□ς βασιλείας τ□ν ο□ραν□ν, το□ Θεο□, το□ Χριστο□*, ex mente Jesu Christi; quod - pro gradu Doctoratus - in Acad. Lugduno-Batava - publico ac solemni examini submittit *Hermanus Heemskerk* Amstelodamensis. Amst. J.D. Sybrandi, 1839. 8°. VIII et 172 pagg.

De Schrijver dezer *Proeve* is een kweekeling van het Remonstrantsch Seminarium te *Amsterdam*, en dus een leerling van Prof. VAN DER HOEVEN, aan welken waardigen leermeester dan ook de Verhandeling is opgedragen. Hij had, bijna een jaar geleden, zijne voorbereidende Akademische vorming geëindigd, had daarop spoedig te *Haarlem* het predikambt aanvaard, en door de werkzaamheden, aan deze nieuwe betrekking verbonden, zijn reeds lang afgewerkt geschrift niet eerder kunnen laten drukken, en te *Leiden*, ter verkrijging van den Doctorgraad, verdedigen.

Dit weinige zij voldoende, om ons Godgeleerd publiek den persoon des Schrijvers te doen kennen. Wij zullen nadere kennis met hem maken uit zijne Verhandeling zelve.

Buiten tegenspraak behoort de voorstelling van *het Godsrijk* tot de belangrijkste onderwerpen des Bijbels en des Christendoms, Van Genes. I, waar God als regerend Koning wordt voorgesteld, te gebieden: ‘Er zij licht!’ en oogenblikkelijk gehoorzaamd te worden: ‘Er werd licht,’ tot Openb. XXII, waar gesproken wordt van: ‘Een' troon Gods en des Lams,’ en ‘dienstknechten, die zijn aangezigt zullen zien, en met zijnen naam op hunne voorhoofden Hem zullen dienen,’ - door de gansche H.S. vindt men overal gewag gemaakt van dat Rijk van waarheid, heiligheid en zaligheid, hetwelk, schoon niets buiten de heerschappij des Allerhoogsten bestaat, echter door Hem op

eene bijzonder zorgvuldige, eene meer dan gewone belangstelling openbarende wijze, met eene zekere voorliefde, wordt bestuurd. In sommige streken des heelals bestaat dat Rijk als voleindigd en gevestigd, en daar is de onmiddellijke woonplaats van God, de *hemel;* in andere bestaat het niet, dan als van buiten overheerschende, veroordeelende en straffende magt, en daar is de *hel;* in andere bestaat het nog in den toestand der vestiging, strijdende en tot vollediger ontwikkeling gedurig meer aanrijpende, en zoo is het op *aarde.* Vóór C. had men op aarde eene afbeelding van, en voorbereiding tot dit Rijk in de oude Theocratie; door C. werd er onder het aardsche menschdom eene afdeeling en volkplanting van gesticht; en sedert C. verkeert deze afdeeling in eenen toenemenden, aanwassenden, zich verder ontwikkelenden en uitbreidenden toestand, die zich ten laatste in de volmaaktheid oplost. Wij weten, dat deze beeldelijke voorstelling, wèl begrepen, verbazend veel oplevert tot het regt verstand van het gansche Christendom. Te regt heeft zij daarom altijd de aandacht der Godgeleerden tot zich getrokken, en onze S. vond zich ook opgewekt, om door zijne Verhandeling de reeds zeer rijke Theologische litteratuur over deze stof te vermeerderen.

Maar van hoedanigen aard is nu deze slof, uit het standpunt der Wetenschap beschouwd? Is zij eene dogmatische stof, en moet zij bij voorkeur op eene dogmatische wijze behandeld worden, gelijk de Heer H. zulks voorgeeft te doen[(1)]? Wij geloo-

(1) Lang waren wij in het onzekere, wat de S. met het op den titel uitgedrukte: '*Specimen doctrinae Theologicae*,' wilde te kennen geven. In het eerst begrepen wij, zoo als wij ook later voor vast hebben aangenomen, dat deze uitdrukking beteekenen moest *eene dogmatische proeve;* immers de Dogmatiek wordt steeds *κατ' ἐξοχήν Theologia, doctrina Christiana, doctrina Theologica* genoemd. Maar hiertegen bragten wij in de wijze van bewerking dezer '*Proeve*,' die veel meer exegetisch dan dogmatisch is, en in den eigenlijken zin *geleerd*, d.i. met vele philologische en bibliographische kennis is voltooid. Wij dachten daarom te moeten overzetten: '*Proeve van Theologische gelverdheid*,' en vonden dezen naam zeer gelukkig gekozen voor eene Akademische Dissertatie, die nog verdedigd moet worden, en blootleggen moet, of de S. geleerd genoeg is, om Doctor te kunnen zijn. Evenwel, daar onze S. zulk een misverstand, waarop hij toch, wanneer de tweede beteekenis bij hem gold, moest rekenen, nergens heeft gezocht te voorkomen; daar hij in dat geval of beter *Spec. eruditionis Theol.*, of nog eenvoudiger en duidelijker *Spec. Theologicum* kon gezegd hebben; daar het, sedert USTERI'S *Paulinisches Lohrbegriff*, smaak geworden is, om dogmata Grieksch te betituleren; daar het onderscheid tusschen Exegese en Dogmatiek in onze dagen minder sterk gevoeld wordt, en men van vele Verhandelingen bijna niet weet, of zij tot de eerste dan tot de laatste behooren; daar eindelijk de tegenwoordige Hermenentiek, eene *interpretatio ex analogia ingenii* (vroeger zeide men: *analogia doctrinne*) leerende, bij de interpretatie van CHRISTUS, de Exegese nagenoeg geheel tot den rang der Dogmatiek verheft, daarom meenden wij bij onze eerste opvatting te moeten blijven.

ven, neen! De Dogmatiek moet gestreng wetenschappelijk de denkbeelden des Bijbels opvatten, en ze ter dienste van het wetenschappelijk geoefend verstand duidelijk maken; zij mag dus in haren kring geene beeldspraak meer gedoogen, en meer aan Bijbelsche denkbeelden en begrippen, dan aan Bijbelsche uitdrukkingen hechten. Om die denkbeelden en begrippen van hun beeldsprakig kleed te ontdoen, en alzoo zuiver wetenschappelijk der Dogmatiek ter bearbeiding over te geven, dat is het werk der Exegese. De waarheid dezer opmerking is door den Heer H. zeer wel gevoeld. Hij behandelt zijne stof op eene geheel andere wijze, dan een dogmaticus zou gedaan hebben, en blijft geheel op het exegetisch standpunt, zoo zelfs, dat hij de dogmatische quaestiën als ter loops, maar de exegetische met veel zorg en naauwkeurigheid behandelt. Ten bewijze van het geheel exegetisch karakter der Diss., behoeven wij slechts op den Griekschen titel en op den eersten aanhef te wijzen(1). Maar hoezeer hij ondervond, dat zijne stof niet op de gewone dogmatische wijze kon behandeld worden, en daarom te regt van die wijze afweek, heeft hij dit echter nergens erkend, en, schoon inderdaad exegeet zijnde, zich, althans op den titel, als dogmaticus doen voorkomen. In dit opzigt alleen geven wij de voorkeur aan eene vroegere Dissertatie van den Heer DORPER over dit zelfde onderwerp, die zich in Titel en Dissertatie ten minste gelijk gebleven is(2).

Maar in alle andere opzigten overtreft het Werk van den Hr. H. dat van zijnen voorganger verre in grondigheid, volledigheid

(1) 'Inter omnes, quae Sacris N.T. scriptoribus proprine privaeque sunt, *dicendi formulas*, neseio an ulla et usus frequentià, et gravitate, et simul ambiguitate magis sit memorabilis illâ *τῆς βασιλείμς τῶν οὐρανῶν, τοῦ Θεοῦ, τοῦ Χριστοῦ*. Quaambrem nemo profecto mirabitur *interpretes*, antiquiores praesertim, in eâ explieandà non parum discrepuisse, ita ut recentiorum quidam *interpres* pronunciare baud dubitaret: illos potins suâ auctoritale condidisse regnum Messianum, quam ejus, enjus fuit CHRISTUS anctor, vim cepisse.' Praemon. p. 1.

(2) Diss. Exegetico-Theologica de notione formularum *βασιλεία τῶν οὐρανων, τοῦ Θεοῦ et τοῦ Χριστοῦ*, in plurimis N.?. locis; quam - praesido J.V. NUYS KLINKENBERG - ad publicam disceptationem proponit anctor E.M. DORPER. Amst. 1806. 8°. 87 pagg.

en naauwkenrigheid. Om oppervlakkigheid te vermijden; laat onze S. de Apostolische schriften daar, en put, na grondige Exegese, meest der *gezegden* van JEZUS in de Evangeliën, hieruit zijn begrip van het Godsrijk. Heeft hij dan wel de geheele *mens Jesu C.* genoegzaam tot bron gebruikt? Wij meenen toch, dat daartoe ook vele verwante uitdrukkingen, en, meer dan de S. gedaan heeft, de handelingen van J. moeten gebragt worden, en dat zelfs de leer der Apostelen, als in éénen geest met hunnen Meester sprekende, niet geheel mag worden verwaarloosd(1).

(1) Deze afscheiding is te willekeuriger, wanneer men bedenkt, dat de Hr. HEEMSKERK, terwijl hij de Evangeliën gebruikt ter ontwikkeling van het begrip van het Koningrijk der Hemelen, zoo als het door CHRISTUS is voorgesteld, het onderscheid geheel heeft voorbijgezien, hetwelk in dezen tusschen de synoptische Evangeliën en het Evangelie van JOHANNES bestaat. In dit laatste toch gebruikt JEZUS de spreekwijzen: *Koningrijk der hemelen, Koningrijk van* CHRISTUS, enz., die in de drie eerste Evangeliën zoo veelvuldig voorkomen, in het geheel niet. Het is zoo: in het gesprek met NICODEMUS (Joa. III) spreekt de Heer van *ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ*; doch het is duidelijk, dat JEZUS deze uitdrukking hier uit de denkwijze en voorstelling van den Joodschen Leeraar heeft opgenomen. Zoo ook hooren wij JEZUS bij PILATUS tweemaal spreken van *zijn Koningrijk* (JO. XVIII:36), zekerlijk om geene andere reden, dan omdat in de aanklagt der Joden en in de vraag van PILATUS hem daartoe aanleiding was gegeven. Het bevreemdt ons in den oordeelkundigen Schrijver, dat hij dit onderscheid, welverre van eene poging te doen, om het te verklaren, niet eens heeft aangeroerd. Ref. meent het daarvoor te mogen houden, dat een naauwkeurig onderzoek naar de redenen van dit verschil zeer veel zou kunnen bijbrengen tot oplossing der vraag: Wat wij in de voorstelling van het *Koningrijk der hemelen*, enz. als beeldspraak, en wat als wezenlijk en blijvend hebben aan te nemen. Ongetwijfeld zal hetzelfde begrip, dat JEZUS in het synoptische Evangelie zoo herhaaldelijk met de spreekwijzen: *Koningrijk der hemelen*, enz. uitdrukt, ook wel in de redenen van JEZUS bij JOHANNES voorkomen. Maar dat zelfde begrip wordt hier met andere woorden en spreekwijzen uitgedrukt. Onze Schrijver geeft er zelf iets van te kennen in de 1ste *Thesis* achter zijne Dissertatie (ofschoon wij niet gelooven, dat die stelling juist is). Vermijdt JOHANNES, in het mededeelen van de redenen van JEZUS, met opzet de uitdrukking: *Koningrijk der hemelen*, enz. misschien, omdat zij meer eigenlijk Joodsch en voor Grieken min verstaanbaar was, dan zou men tot het besluit moeten komen, dat de geheele uitdrukking niets anders is dan een bloote *vorm* alleen. In elk geval houden wij het stilzwijgen omtrent dit punt voor een wezenlijk gebrek in de proeve van den Hr. HEEMSKERK; terwijl eene grondige behandeling daarvan waarschijnlijk het geheele onderzoek tot een meer bepaald resultaat zou hebben gebragt, dan thans het geval is. Prof. T.F. FLECK, die in 1829 een zeer uitvoerig Werk heeft geschreven over het onderwerp, thans door den Hr. HEEMSKERK behandeld, had onzen Schrijver hier, zoo al niet te regt, dan toch op den regten weg kunnen brengen. Deze toch heeft aan het einde van zijn Werk opzettelijk gehandeld over de *Christi Joannei de regno coolorum sententia* (p. 459-480). FLECK brengt het in zijnen *epilogus* (p. 481-485) niet verder, dan tot de aanwijzing van het onderscheid, dat in dezen bestaat tusschen de voorstelling van den *Christus Synopticus* en den *Christus Joanneus*, zoo als hij zich uitdrukt. Het zou, dunkt ons, nog al de moeite waardig zijn geweest, te onderzoeken, of hier geene eenheid en overeenstemming bestaat. Vreemd is het zekerlijk, dat HEEMSKERK, die, blijkens zijne proeve, het boek van FLECK heeft *gekend* en *gebruikt*, deze geheele zaak met stilzwijgen heeft kunnen voorbijgaan.

Zijn geheele onderzoek deelt hij in drie afdeelingen, welke hij, ingevolge den historischen gang tier voorstelling in den Bijbel, *Perioden* noemt.

De eerste of inleidende Periode, die het Oud-Testamentelijke Messias-idee bevat, is, waarschijnlijk naar aanleiding van Prof. DE GROUT'S Kerkgeschiedenis, *Periodus Praeparatoria* getiteld.

Omdat JOHANNES *de Dooper* en JEZUS het Rijk, dat zij predikten, aankondigden niet als *een* Rijk, maar als *het* Rijk (*ἡ βασιλ*.), het hij de hoorders reeds bekende en verwachte Rijk der hemelen, zoo komt het geheel overeen, en strijdt geenszins met de *mens Jesu Christi*, om, hoezeer Hij zelf zich anders weinig daarover uitlaat, de inrigting van het O.V. als voorbereiding tot het door Hem gestichte Godsrijk te beschouwen. Dien ten gevolge geeft de 1ste §.: *De prima regni Messiani adumbratione in libris V.T.*, ons eene vrij naauwkeurige schets dier voorstelling bij de Profeten. Maar hoe zuiver ook de schriften der Ouden tot het nageslacht waren gekomen, niet zoo zuiver had dit hunne denkbeelden overgeërfd; men moet dus wel degelijk onderscheid maken tusschen de voorstelling van het O.T. en die der Joden ten tijde van J. En ook deze laatsten stemden niet altijd in hunne verwachtingen overeen. Hierom wijst ons de S., in de 2de §.: *De regni Messiani exspectatione inter Judaeos Palaestinenses aetate Christi*, op het onderscheid tusschen de voorstellingen der Pharizeën, Priesters, enz., van het volk en van de braafsten en besten, gelijk ZACHARIAS, SIMEON en anderen(1). Van

(1) De Schrijver wil, ter bepaling van de denkwijze over het Koningrijk der hemelen bij de tijdgenooten van JEZUS, alleenlijk op de schriften van het N.V. afgaan. Hoe gaarne wij ook toestemmen, dat het allermoeijelijkst is, ter outwikkeling van de Godsdienstige begrippen en voorstellingen der Oude Joden, een goed oordeelkundig gebruik te maken van de Targumische, Talmudische, Rabbijasche en dergelijke Joodsche geschriften, meenen wij toch aan den anderen kant het daarvoor te moeten houden, dat, bij de behandeling van een onderwerp als dat, hetwelk in deze §. wordt besproken, daarop ten minste eenigzins had moeten worden gelet. De schriften van het N.V. geven in dit opzigt te weinig. Bij de historische behandeling, die de Hr. HEEMSKERK heeft gekozen, zou welligt het vergelijken van de Joodsche begrippen, zoo als die in hunne oudere geschriften zijn uitgedrukt, mede veel hebben kunnen bijdragen ter onderscheiding van het *formele* en *reële* in de voorstelling van *het Koningrijk der hemelen*, enz., zoo als wij die in het N.V. vinden. - De Christologie van BERTHOLDT, hoe onkritisch zij ook moge wezen, had, met oordeel gebruikt, hier toch nog wel iets kunnen geven.

deze is de overgang gemakkelijk op JOHANNES *den Dooper*, bij wien van alle Joden onder de Oude bedeeling de zuiverste voorstelling van het Messiasrijk wordt aangetroffen. Aan dezen wordt dan ook, tevens als eersten prediker van het Godsrijk van C, de 3de §.: *De Johannis Baptistae hujus regni praedicatione*, toegewijd.

Deze geheele Periodus is zeer goed bewerkt, en moet die overtuiging verwekken, dat de *persoon* des Konings als de voornaamste zaak, het middelpunt in het Rijk van God, worde gedacht, gelijk de Joden al hunne verwachtingen en voorstellingen van dat Rijk aan den persoon van den Messias knoopten. Hierdoor kan de plotselijke overgang van de *Per. praeparatoria* tot de *Per.* ?, *ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν in hoc seculo*, die anders, weinig logisch, met eene §.: *De Rege*, en in de 2de eerst *De Exordio* schijnt aan te vangen, verdedigd worden.

In deze 1ste §.: *De Rege*, bewijst de S. met vele exegetische gronden, dat, hoezeer God als de Koning van het Hemelrijk *genoemd* wordt, echter ook J.C. zich zelven steeds als den Koning heeft *genoemd*, voorgesteld en zijne leer- en handelwijze daarnaar ingerigt. De bewijzen hiervoor vindt hij: 1°. in de benaming van *Koning der Joden*, welke J. zich liet welgevallen; 2°. in die van *υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου*, die hij zich zelven gaf; 3°. van *υἱὸς τοῦ θεοῦ*; 4°. in de leer- en handelwijze van J. als die van den verwachten Messias, en ook in deze benaming van *Messias* en *Christus* zelve, hoezeer hij daaraan een' verhevener' zin gaf, dan onder de Joden gebruikelijk was. De prijzenswaardige moeite, welke de S. heeft besteed in het bewijzen, dat J. in de Evangeliën waarlijk als Koning van het Godsrijk wordt voorgesteld, voldoet ons hier niet in allen deele. Welk redelijk uitlegger zal dit ooit betwijfelen? Maar in de Evangeliën vindt men ook vele, ja nog meer plaatsen, waar God de Vader uitdrukkelijk als Koning van het Hemelrijk wordt genoemd en voorgesteld(1). En omdat de Diss, ook handelt over de uitdrukking:

(1) Volgens TROMMIUS, komt de uitdrukking *Koningrijk*, in den zin als boven, 7 malen hij MATTHEUS en 2 malen bij LUCAS voor; *Kon. der hemelen* bij MT. 33 malen, bij de andere Evangelisten niet; *Kon. Gods* en *des Vaders* bij MT. 9, bij MR. 15, bij LUC. 34 en JOH. 2 malen; *Kon. van Christus* bij MT. 2, bij LUC. 3 en bij JOH. 3 malen. Het ware misschien van belang geweest de redenen op te sporen, waarom de 2de uitdrukking bij MATTHEUS, de 3de bij MARCUS en LUCAS de geliefkoosde schijnt, en waarom JOHANNES zich van deze phrase zoo weinig bedient.

βασιλεία τοῦ θεοῦ, hadden wij gaarne het onderscheid en de overeenstemming van deze met de eerste voorstelling uitvoeriger behandeld gezien. Nu toch blijft de groote vraag nog onbeslist, hoe wij in deze schijnbaar tweeledige voorstelling de ware eenheid kunnen vinden, en men laat ons zelfs vragen, wien wij voor den Koning hebben te houden? Wilde onze S. niet in de moeijelijkheden van het leerstuk der Drieëenheid dringen, gaarne geven wij zulks toe, daar hij dan welligt te uitvoerig zoude worden; maar ongaarne lezen wij toch op p. 39: 'Hanc vero divinam Filii naturam atque intimam cum Patre exponere necessitudinem atque communionem *ab hoe loco alienum est*.' Naar onze meening hadde hier ter plaatse zoo iets noodzakelijk behoord, ten einde de evengemelde zwarigheid op te lossen. Die oplossing vinden wij vooral in het denkbeeld van *éénheid des geestes* van den Zoon met den Vader; zoodat al hetgeen des Zoons is, den Vader behoort, en dat den Vader behoort, des Zoons is, gelijk wij bij Joh. XVII lezen(1). Immers zonder deze eenheid des geestes aan te nemen, zal men altijd in moeijelijkheden geraken, ook vooral bij de vergelijking van die plaatsen, waar de Christenen genoemd worden Koningen en Priesters, heerschende in alle eeuwigheid(2).

Over het begin van het Godsrijk handelt de 2de §.: *De exordio*, alwaar wij grondig zien bewezen, dat dit begin niet anders dan terstond met de tegenwoordigheid van J. als den Koning kan worden begrepen. Waar een Koning is, daar is ook een Koningrijk. Zoo vervalt de opvatting van KOPPE, KEIL en anderen. Vooral verdient in deze §. onze opmerkzaamheid de moeite, welke de S. heeft aangewend, om te bewijzen, dat de plaats: Luc. XVII:20 sqq.: *ἐντὸς ὑμῶν ἔστι*, beteekenen kan: *in uw midden*, binnen in den kring van uw volk, en omdat J. tot de Pharizeën sprak, zulks beteekenen *moet*.

De beide volgende § §.: *De incrementis* en *De ambitu*, hadden gerustelijk ineens kunnen worden behandeld, daar het slechts ééne voorstelling is: het Godsrijk, klein in zijnen aan-

(1) Verg. Matth. II:25-28; Joh. III:31-36, enz.
(2) 1 Petr. II:9; Openb, I:6; V:10; XXII:5.

vang, zal door inwendige kracht steeds meer en meer toenemen, totdat het eindelijk de gansche aarde bedekt.

§. 5: *De natura s. charactere*, geeft den aard van het Hemelrijk aan, als zijnde; 1°. niet van deze wereld, en 2°. als oen Rijk der waarheid, d.i. als eene *societas* van personen, *qui τὴν ἀλήθειαν sectantur* (p. 85). Waarin nu deze waarheid besta, is nog onzeker en twijfelachtig door den S. uiteengezet. Dan is zij bij hem de door C. geopenbaarde natuur en wil van God, dan de Christelijke Godsdienst, dan eens de leer van het ?.T. Wij missen ook hier dat diepere inzigt, hetwelk onderscheidene begrippen tot één denkbeeld doet zamenstemmen. - *Waarheid* is voor ons, wanneer wij de dingen kennen, zoo als zij zijn, niet zoo als zij schijnen of kunnen zijn. *Waarheid in het Christendom* is, dat wij God, ons zelve en onze betrekking tot Hem kennen, zoo als die werkelijk bestaan, niet zoo als zij schijnen af kunnen zijn[(1)] - Maar met deze twee punten is de aard van het Hemelrijk niet afgehandeld, Zegt de S., na de geheele §, besteed te hebben in de Exegese van Job. XVIII:33 sqq. ten slotte, als resultaat van zijn onderzoek: 'Regni igitur sui fundamentum *τὴν ἀλήθειαν* dixit (JESUS), estque adeo *societas nova religiosa et moralis, eaque universalis et aeterna, atque omni commixtione civitatis libera*, (HOFST. DE GROOT, Instit. Hist. Eccl. Chr. §. 25),' dan beseft hij wel, dat er meer dan hetgeen hem de gemelde plaats biedt, dat er meer dan alleen het begrip van *waarheid*, tot den aard van het Godsrijk behoort. -

(1) Verg. L.G. PAREAU, Tijdsehr. *Waarheid in Liefde*, 1837, No. 1, bl. 22, 23: 'Hoedanig onze menschelijke aanleg zij: dat wij zijn van Gods geslachte; hoedanig buiten het Christendom onze toestand zij: dat wij door de zonde van God zijn afgekeerd; hoedanige Gods gezindheid zij: dat het uit genade zijn welbehagen is de afkeerige wereld door CHRISTUS met zich te verzoenen; hoedanig Gods wil zij: dat wij in Hem gelooven, als zijne kinderen Hem liefhebben en door Hem met elkander vereenigd zijn en zijne onbegrensde liefde in het harle dragen; hoedanige van Godswege onze bestemming zij: dat wij, met God en door Hem met elkander en met alle redelijke wezens, die Hem liefhebben, vereenigd, eeuwig leven: - dit alles en wat er verder in het Christendom hoofdzaak zijn moge, weten, dit kennen wij in waarheid, indien wij God zelven kennen, God in zijn bestaan en aard, in zijne gezindheid, zijnen wil, zijne bedoelingen. God te kennen, gelijk Hij *is* dit moet in het Christendom het streven zijn des geestes. Het *wezen* van God en het goddelijke, gelijk het *is*, en voor ons menschen *kenbaar* is, dat is de *waarheid* in het Christendom. JEZUS wijst het duidelijk nan, daar Hij, gezegdhebbende, dat in Hem *de waarheid* kenbaar was, laat volgen: *Div wij gezien heeft, heeft den Vader gezien* (Job, XIV:6, 9).'

Zonden niet misschien die drie woorden: *Societas religiosa et moralis* ons daarvan meer zeggen, dan wij voor het overige uit deze geheele §. leeren? Het Rijk van God is eene *vereeniging*, eene *maatschappij*, gemeente van redelijke en zedelijke wezens, verbonden onderling en met C. en door C. met God. In die vereeniging *dient men God* op de regte wijze; want men kent het ware wezen, de gezindheid, den wil van God en zijne eigene betrekking tot den Allerboogste. In die vereeniging *handelt men deugdzaam;* want de liefde tot God, CHRISTUS en den naaste is het zuivere beginsel der daden, Dit denkbeeld hadden wij gaarne beter ontwikkeld, en de plaatsen, daartoe aan te balen, op des S. gewone grondige wijze geëxegetiseerd gezien. Of kon hij meenen, dat er geene zulke plaatsen te vinden zijn? Wij schromen niet te verklaren, dat wij Job. XVII veel meer voor den *locus classicus* over den aard en het karakter des Hemelrijks houden, dan Job. XVIII:33.

Eene nieuwere wijze van zien volgt de S. in de 6de §.: *De lege fundamentali*, naar aanleiding van KRUMMACHER, *Ueber Geist und Form der ?v. Gesch.* Wij kunnen de bekentenis niet inhouden, dat ons deze voorstelling al te nieuw, d.i. te nieuwerwetsch, voorkomt en niet eigenaardig Bijbelsch is, Eene grondwet, eene constitutie voor het Rijk van God! Dat is geen beeld van JEZUS, die ten minste het beeld van het oude Theocratische Rijk voor oogen had. En toch ligt hier iets waars ten grondslag. Gelijk men, zonder de besnijdenis en geboorte uit ABRAHAM (hetzij de ligchamelijke, hetzij de geestelijke des geloofs), geen onderdaan zijn kon van het oude Rijk van JEHOVA op aarde, zoo kon men evenmin, zonder *μετάνοια* en wedergeboorte uit God door het geloof, het nieuwe Koningrijk der Hemelen ingaan. Maar eene *grondwet* meenden wij, dat bestond in de voorwaarden, volgens welke de natie geregeerd worden en de Koning regeren wilde, beide als onafhankelijke met elkander contracterende partijen, en zonder welker handhaving de natie van hare gehoorzaamheid en de Koning van zijn gebied ontslagen was. In het Rijk van God zou dus de grondwet alleen van de zijde des Konings bestaan. Want de Heer II. zegt: JOHANNES de Dooper verkondigt *unam μετὰνοιαν praeparationem ad regnum divinun jamjam instans, civitalisque in co obtinendac conditionem;* en JEZUS *constanter τοῖς μὴ πιστεὐουσι beatilalem germano regni coelestis civi promissam denegat*. - Wij meenen echter, dat de S, beter gedaan hadde de uitdrukking: *Praeparatio ad regnum divinum,* of nog beter *ratio obtinen-*

dae civitatis, in plaats van *lex fundamentalis,* voor de *μετάνοια* en *πίστις* te bezigen. Dit zou meer Bijbelsch en meer Christelijk geweest zijn. - Maar ook zóó zou de §. ons nog niet genoeg geleverd hebben tot volledigheid van het begrip: *God* trekt de menschen door den band van liefde en genade tot zich, d.i. tot deelgenootschap aan zijn Rijk; CHRISTUS is die band, de afgezondene Zoon van God, om allen tot zich te roepen, enz.; *den mensch* wordt geboden: strijd om in te gaan door de enge poort en aan te zitten in het Koningrijk Gods. Zonder dit drieledig begrip, is ons het bestaan van het Godsrijk onmogelijk te verklaren. Op dezen *grondslag*, of, wil men het zoo noemen, op deze *grondwet* is het gansche gebouw van het Rijk van God gevestigd; dit is het nieuwe *verbond*, hetwelk de Hemelsche Koning niet met het menschdom gesloten, maar aan het menschdom gegeven heeft; deze is de *oorsprong*, waaruit het Hemelrijk op aarde ontstaan is, en deze is de *voorbereiding* tot het eeuwige leven, d.i. tot de heilige werkzaambeden, en zalige genietingen van dat Rijk. -

Had de S. in de 6de §. van eene grondwet gesproken, wij zouden in de 7de verwachten over het burgerlijk wetboek van het Rijk van God, namelijk de *zedewet*, gehandeld te zien. Van uit het standpunt des S. is de overgang daartoe zeer natuurlijk, en vele plaatsen, inzonderheid uit de Bergrede, kunnen daartoe leiden. Bovendien weten wij, dat de grond en het beginsel van alle *geboden* van CHRISTUS is: *Liefde tot God en den naaste*. In dezen geest drukt hij zich bij Job. XIII:34, 35 opzettelijk uit. Wij moeten dus *de liefde* als de wet en het wezen van Gods Rijk, als den band der volmaking, die alle deelen van dat Rijk zamenbindt, beschouwen. Waar echter de wet niet wordt overtreden; waar Koning en onderdanen, uit eigenen vrijen lust en verkiezing met haar volkomen overeenstemmen, daar komt het op hetzelfde neder, of men het eigenaardige wezen van dat Rijk uit den persoon des Konings, uit de wet, of uit den geest, het karakter, de inborst der burgers verklaart. En daarom handelde onze S. te regt in deze §.: *De germanorum civium indole;* immers, daar C. ons verlost heeft van den vloek der wet, en wij gruwen van een Evangelie, dat pligtenleer wordt, moet het ons altijd hinderen, wanneer wij de hoofdzaak of het hoofdgewrocht des Christendoms nog als *wet* leeren beschouwen.

De kanmerken dezer *indoles* zijn bij den Heer H.: 1°. *nederigheid;* 2°. *armoede des geestes;* 3°. *vergevensgezindheid;* 4°. *honger en dorst* naar de geregtig-

heid; 5°. geringschatting der wereldsche goederen; 6°. het zoeken der *geregtigheid van het Kon. Gods*. Maar zal men niet op deze wijze het getal dier kenmerken vrij wat kunnen vermenigvuldigen, en echter de zaak zelve weinig duidelijker maken? Zoo gaarne hadden wij hier weder één hoofdbegrip gehad; en waarlijk, dit is toch zoo moeijelijk niet te vinden. Het cigenaardige karakter der Christenen bestaat hierin, dat zij het beeld vertoonen van CHRISTUS, gelijk CHRISTUS van God; d.w.z., dat dezelfde geest ook hen bezicle, die in hunnen Heer en Koning en hunnen God zich openbaart. Die geest is een geest van waarheid, heiligheid en liefde. Uit hem moet al het eigendommelijke der *germani regni divini cives* verklaard worden.

Na de vorige § §. en vooral na het onderzoek van den waren aard der burgers van het Godsrijk, zoo als J. dien wilde en bedoelde, volgt van zelve de vraag: Of dit Rijk een ideaal is, dan of het ook Werkelijk hier op aarde bestaat. Om deze reden spreekt de Heer H., in de laatste of 8ste §. van deze Periodus, over den *status terrestris universus*, welke onzes inziens alleen regtstreeks aan den titel der Per. beantwoordt. Want alle vorige §§. verklaren meer het wezen van het Godsrijk in het algemeen, dan juist bepaald deszelfs toestand *in hoc seculo*. Hier vinden wij nu fraai, duidelijk en bondig aangewezen, dat het Godsrijk in deze wereld, door C. gegrondvest, ook niet van allen nadeeligen invloed van het zondige en vijandige Rijk der wereld vrij kon blijven; dat dit ook des Stichters meening niet geweest is. Het in dezen zin onvolkomene Hemelrijk vindt de S. in de Christelijke Kerk, ook, volgens J. eigen gezegde, bij Mt. XVI:18, 19, en komt daardoor tot het schoonste en verhevenste denkbeeld, dat wij in de gansche Diss. dusverre hebben aangetroffen (p. 125): ‘Regnum igitur divinum hisce in terris sese manifestat per Ecclesiam Christianam atque vicissim ab illâ, tanquam organo suo, promovetur et propagatur.’ Hadde hij dit denkbeeld dadelijk bij den aanvang van zijn Werk in al zijne waarde doorgezien, en grondig *ex Jesu mente* ontwikkeld, hij zou ongetwijfeld der Godgeleerdheid grootere dienst bewezen hebben, dan door verscheidene zijner wel naauwkeurige, maar ook weleens ondankbare exegetische quaestiën.

Het Rijk van God ‘in perpetuo cum mundo certamine et in continuâ quasi genesi versans, hisce in terris summum gloriae et splendoris fastigium attingere nequit. Tandem vero aliquando in seculo futuro perfeete ae consummate sese manifes-

tabit.' Hiermede begint in eene voorafspraak de 2de Periodus, die ten opschrift voert: *ἡ βασ. τ. οὐρ. in seculo futuro*.

In deze Per. doet de 1ste §.: *De initio*, onderzoek naar het tijdstip, wanneer deze volle rijpheid van het Godsrijk zal plaats hebben, en toont aan, dat zij, daar J. steeds de ontwikkeling als *langzaam* vorderende heeft voorgesteld, eerst in een ver verwijderd tijdstip *ἐν τῇ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος* zal komen. Dit tijdstip wordt verbonden met de voorstellingen: *παρουσία* Christi, *ἀνὰστασις τῶν νεκρῶν, παλιγγενεσία*.

In dien tijd zal, volgens onzen S., ook J. komen op de wolken des hemels, eu het laatste oordeel houden. Dit noemt hij de *inaugurandi modus*, de wijze, waarop C. zijn Rijk inwijdt, en handelt daarover in de 2de §. Hij let vooral op de beelden: het zitten op den troon der heerlijkheid, het regterlijk oordeel en de scheiding tusschen goeden en kwaden. Aangaande de beeldsprakige uitdrukkingen, die over dit stuk in het N.T. worden gevonden, belijdt hij even zoo te denken, als MORUS, in zijn Epitome, die: 'Simile atque adspectabile quid, ab ipsâ. retributione diversum,' en MUNTINGHE, in zijne Theol. Chr. die: Varia extraordinaria et illustrissima praesentiae majestatisque 'Christi signa' verwachten, en zegt: 'Ego vero in universum solemnem adspectabilemque potentiae, amoris, justitiae atque majestatis Regis, Judicisque divini exspecto manifestationem, veramque *παρουσίαν* Christi.' - Wij kunnen niet zeggen, hoe zeer ons die voorstelling der zigtbare wederkomst van C. hindert. Wil men hier het woord *zigtbaar* houden, waarom dan ook niet *hoorbaar* en *tastbaar* gebruikt? Immers de bazuinen zullen er bij gehoord en de graven geopend worden; en waar het eene ligchamelijke zintuig werkt, daar moeten ook alle andere werken. Maar die ligchamelijke zintuigen aan de opgewekte dooden toe te schrijven, is onzin, omdat zij dan eerst weder aardsche ligchamen zouden moeten ontvangen, en van nieuws de verderfelijkheid aandoen. En wat nog meer zegt, de heerlijkheid onzes Heeren wordt ontluisterd door deze voorstelling. Die heerlijkheid, die was als des eeniggeboren' van den Vader, en aanschouwd werd door de Apostelen, vertoonde zich *vol van genade en waarheid*. En wij zinnelijke menschen komen toch reeds hier op aarde wel zoo verre, dat wij de grootheid van onzen Verlosser juist het heerlijkste zien geopenbaard in zijne vernedering; in zijne komst in het vleesch; in zijne dertigjarige onderworpenheid aan de behoeften, de zwakheden, de onvolmaaktheden des vleesches, en in zijne onderworpenheid aan den

dood des kruises, ja, aan de ontroering des geestes in Gethsemane. Waarom? Omdat de grootheid, de kracht en de verbevenheid zijner alles opofferende *liefde* juist daarin zoo schitterend uitblinken. En wanneer wij dan ten laatsten dage geleerd zullen hebben, dat uiterlijke glans en luister dwaasheid is, zullen wij dan ook nog moeten noodig hebben de grootheid des hemelschen Konings door praalvertoon te leeren eerbiedigen? Zou dat Koningrijk, dat hier nooit kwam met *παρατήρησις*, hiernamaals voor niet zinnelijke menschen een uiterlijk gelaat aandoen, en zou de wet van dat Rijk, dat hij de meeste is, die de meeste anderen het meest dient, hierna omgekeerd worden, en Hem de meeste doen zijn, die het meest wordt gediend? - Maar welk een laatst oordeel laat gij ons dan over? - Lezers! bij eenig nadenken hopen wij toch eenig begrip uit deze voorstelling te kunnen trekken. Hoe duister voor het overige ook de toekomst zijn moge, dit is zeker, dat wij, bij den dood, onze aardsche en zinnelijke natuur zullen afleggen, en geheel redelijke en zedelijke wezens zijn. Ons redelijk en zedelijk orgaan (niet ons zinnelijk oog) is niet meer verbijsterd door schijn, maar weet en erkent nu, wat waarheid, wat heiligheid, wat zaligheid, wat hemelsche, Goddelijke grootheid is. In zulk een leven werkt dan C. op ons, en onze eigene gezniverde zedelijke natuur moet Hem onderkennen als dengenen, wiens wil moet worden opgevolgd, omdat hij de heiligste en liefderijkste wil is, als Koning en Regter. Naar mate dan onze gehoorzaamheid aan dien wil wordt bevonden; naar mate de vorderingen en krachten van den geest zijn in het goede, naar die mate moet ook de mensch als geest gelukkig zijn. Al wie de waarheid om den schijn; de heiligheid om de zelfzucht; de zaligheid om het zingenot heeft veracht, blijft niet bestand voor zulk eene openbaring der heerlijkheid van C.; het geluk kan niet in hem zijn; hij is ongelukkig, rampzalig. Dit is het oordeel van CHRISTUS, van God en van het gansche Rijk der hemelen[1]. Wel zekerlijk zal er eenmaal eene majestueuze openbaring van JEZUS in zijne grootheid plaats hebben; maar deze zal geene aardsche, eene hemelsche grootheid zijn, en, vóór men ons van iets beters overtuigt, gelooven wij, dat die grootheid nog luisterrijker en prachtiger zal zijn, dan die Hij bij het oordeel over *Jeruzalem* openbaarde, Luk. XIX:41-44; vgl. Matt. XXII?:37, 38. - In een Rijk

(1) Wij meenen ons gevoelen te mogen staven met. Job. XII:44-50; vgl. XVI:7-11, waaraan wij het te danken hebben.

van zedelijkheid, van heiligheid, van genade, van liefde, geldt geene andere grootheid, dan zedelijke, heilige, genadevolle en liefderijke grootheid. Deze is de wet en de regelmaat des oordeels.

In de 3de §.: *De civibus*, wordt hoofdzakelijk teruggewezen op de 6de §. der vorige Per. De S. voegt er bij, dat het vooral de *liefde* is, door welke de menschen, naar het oordeel van C., geschikt zullen worden bevonden voor het deelgenootschap aan de goederen des hemels. Ook, dat er velen zullen buitengesloten worden, of lager staan, van wie men zulks niet verwachtte.

Eindelijk §. 4: *De bonorum genere*, houdt ons bezig met de afbeelding der toekomende hemelsche goederen, 1o. als eene erfenis; 2o. als regterlijke magt; 3o. als een gastmaal; 4o. als eenen zonneglans der ligchamen. Alle voorstellingen worden echter zamengevat in het begrip: *Eeuwig leven*. Dit begrip, zoo heerlijk, zoo weinig in Oostersche beelden gehuld, en zoo vatbaar om door onze Westersche, meer afgetrokkene denkwijze, te worden opgevat en verklaard, hadden wij zeer gaarne bij onzen S. iets vruchtbaarder gewenscht.

Ten slotte voegt de S. in een' *Epilogus* nog eens alles te zamen, wat hij in de verschillende deelen van zijn onderzoek als resultaat gevonden heeft. Hieruit blijkt, dat de gevoelens van KUINÖL, KEIL, ECKERMANN, STORR, ZWINGLIUS, SCHLEUSSNER, BRETSCHNEIDER, WAHL en anderen omtrent de Bijbelsche voorstelling van het Godsrijk niet gaaf kunnen worden aangenomen; maar alles tot het eenvoudige begrip van dat *Messiasrijk* moet gebragt worden, dat door de Profeten voorspeld, door het Evangelie als werkelijk verschenen aangekondigd, en door ons Christenen als eenmaal zich volkomen openbarende verwacht wordt.

Deze voorstelling, - want *begrip, notio*, drukt het ware wezen eener zaak, zuiver en ontdaan van beelden, uit, niet zoo als bij den S., die de beelden behouden heeft; - deze voorstelling dus heeft dit boven vele van dien aard vooruit, dat zij *ééne* voorstelling is, die op eene eenvoudige wijze alle somtijds schijnbaar verschillende uitdrukkingen van C. over deze zaak zamenvat. Ook is zij daarom aan te prijzen, dat zij het Godsrijk aangeeft als eene zaak, die in het geschapene grijpt, en daarom niet eenvormig of onbewegelijk is, maar vrij, ongedwongen en op verschillende tijden gewijzigd, naar mate van hare gevorderde ontwikkeling. De S. heeft dit historisch karakter zijner stof zeer goed begrepen, en onder anderen, door de indeeling zijner Diss. *Periodi*, niet *Partes*, duidelijk uitgedrukt.

Maar, vóór wij eindigen, veroorlove ons de geëerde S. nog een paar bescheidene aanmerkingen op zijn geheele geschrift.

Vooreerst komt ons de beteekenis der uitdrukking: *βασ. τ. οὐρ.*, als synonym met *βασ. τοῦ θεοῦ*, bedenkelijk voor.(1). Wel degelijk meenen wij, dat hier ook op het *plaatselijke* begrip van den hemel moet gelet worden. Bekend is het toch, dat de Cosmographie des Bijbels het heelal in twee deelen verdeelt, in hemel en aarde. De hemel is de *woonplaats* der Engelen, gelijk de aarde die der menschen. Gelijk er op aarde een Messiasrijk of Godsrijk bestaat, zoo bestaat er ook in den hemel een Godsrijk. De Heer II. zegt, dat de toepassing der formule: *βασ. τ. οὐρ*. op dit laatste Rijk wel gedaan, maar niet verdedigd kan worden. Evenwel, hoe duidelijk vinden wij aanleiding ter verdediging dezer opvatting in het verhaal der Engelenverschijning te *Bethlehem*, bij Luk. II:13, 14, 15, in de derde bede van het Onze Vader, enz. Het Godsrijk onder de menschen wordt daarom dan een Koningrijk *der hemelen* genaamd, niet *alleen* omdat de hemel de woonplaats is van God, maar ook, omdat het afkomstig is uit, onderworpen of ten naauwste verbonden aan, en zich oplossende in dat Rijk, dien staat, die maatschappij van redelijke wezens, welke buiten deze aarde Gode gehoorzamen.

Ten tweede hindert eenigermate de voorstelling van CHRISTUS als *plaatsvervanger* des Vaders in de besturing des Rijks(2); waaruit schijnt te kunnen worden opgemaakt, wil men zulks, dat God zijne *plaats* had doen *vervangen*, en niet meer, zoo als vroeger, zelf in persoon de hoogste magt in handen had. De Bijbel stelt ous C. voor als zittende aan de regterhand der kracht Gods, dus als deelgenoot aan de magt van God, en niets doende zonder den Vader. De naauwste verbindtenis, door welke beide als één persoon regeren, omdat zij ééne gezindheid, éénen wil, één voornemen hebben en uitvoeren, moest hier, gelijk boven reeds is gezegd, nader zijn blootgelegd.

Als derde aanmerking geven wij op, dat de S. niet heeft onderzocht, *hoe* en op welke wijze C., in den hemel verhoogd, als Koning heerscht over het Godsrijk op aarde(3). Dat dit geschiedt door zijne Goddelijke magt en zijnen heiligen geest, we-

(1) Pag. 4-7

(2) P. 33, 34. 'Hunc (Jehovam Regem) per *vicarium suum*, regem, quem suscitabit et constitnet, ita quoque in N.T. cel.'

(3) Wij hadden gewenscht dat dit gebeurd ware vóór de 8ste §.:*De statu terrestri universo*, of gelijktijdig met deze.

ten wij, maar vinden het hier niet genoeg uiteengezet. Het is ook uiterst moeijelijk, om zich van deze verhevene zaak een goed begrip te vormen, vooral dewijl het een vrij betwist punt is; maar wij meenen toch, dat de gansche voorstelling van de 1ste Per.: *ἡ βασ. τ. οὐρ. in hoc seculo*, daarmede staat of valt, en dus van dezen kant beter diende beveiligd te wezen.

Nog ten laatste geven wij eene vierde aanmerking als bedenking op. Of men namelijk het gansche stuk niet beter zou kunnen afdeelen in de *ἡ βασ. τ. οὐρ.* op aarde, en dit zelfde *in den hemel*. Immers terstond na de hemelvaart wordt ons C. voorgesteld als alle magt hebbende *in den hemel en op de aarde*. En toont onze S. in de 2de §. der 1ste Per. zoo duidelijk aan, dat daar, waar de Koning verschijnt, ook zijn Koningrijk zijn moet, zoo moet ook het Koningrijk der hemelen in den hemel dadelijk met de komst van C. aldaar eenen aanvang hebben genomen. Deze voorstelling komt ten minste geheel overeen met hetgeen wij hierover van J. zelven en zijne Apostelen leeren. En hoezeer wij niet ontkennen willen, dat de Bijbel ons bier en daar wijst op eenen zekeren tusschenstaat tusschen den dood en het laatste of algemeene oordeel, zoo meenen wij toch ook genoegzame gronden te hebben voor het geloof, dat er in dien tusschenstaat eene, gelijk onze oude Godgeleerden zeiden, *zegepralende Kerk* van C. wel degelijk in den hemel bestaat. De gelijkenis van den rijken man en LAZARUS; de voorstelling, dat de Apostelen zullen zitten met C. op zijnen troon, en met Hem ten laatsten dage oordeelen, en dus reeds vooraf een zeker gezag iu zijn Rijk zullen hebben ontvangen; de verschijning van MOZES en ELIAS in verheerlijkte hemelsche ligchamen; het gezegde van, J., dat ABRAHAM zijnen dag had gezien, en zoo vooral de leer van PAULUS, 2 Cor. V:1-9, en Rom. VIII:35, 39, ook Hebr. XII:22 sqq. stellen dit, naar onze meening, buiten twijfel. Deze voorstelling stemt met ons gevoel aangenamer overeen, en doet ons burgerschap reeds in dit leven beter in de hemelen zijn, dan wanneer wij nog *alles* in de toekomst moesten verwachten, omdat wij door haar dat burgerschap, als nu tegenwoordig werkelijk bestaande, gelooven. Ook doet zij ons gemakkelijker het lot der gestorvene leden van het Hemelrijk *in hoc seculo* voorstellen, daar wij niet kunnen denken, dat zij nog tot het *aardsche* Godsrijk behooren, en hen toch ook niet tot het Hemelrijk *in seculo futuro* durven brengen.

Met deze aanmerkingen eindigen wij onze beoordeeling van deze in alle opzigten belangrijke *Proeve*. De Heer H. heeft daarin

vele en gewigtige zaken, met zijn verheven onderwerp onmiskenbaar ingenomen, met onpartijdige waarheidsliefde, met vele exegetische bekwaamheden, in een duidelijk en aangenaam Latijn kort, maar zaakrijk voorgedragen. Wij hebben de vlijt, waarmede dit opstel afgewerkt is, waarlijk bewonderd, gelijk ook de wijze, waarop de S. nagenoeg *alleen* uit die gezegden van J., welke opzettelijk en uitdrukkelijk van zijn onderwerp melding maken, alles heeft kunnen ontleenen. Wegens de reeds meer, dan voor eene Dissertatie gewone, lengte dezer recensie, zullen wij de exegetische verdiensten des S. op bepaalde plaatsen van het N.T. onaangeroerd moeten laten; tevens hierbij vertrouwende, dat onze Lezers wel zullen bemerkt hebben, hoe zeer wij hem bijzonder in dit vak hoogschatten. - Bovendien heeft zijne oorspronkelijke rangschikking der deelen van zijn onderzoek vele waarde, en doet in ons den wensch ontstaan, dat meu op soortgelijke wijze dit onderwerp, zoo als het in de Apostolische schriften gevonden wordt, behandelde, hoewel daarbij ook den secundairen wensch, dat men in dat geval niet slechts de resultaten van het grondig exegetisch onderzoek eenvoudig *aangeve*, maar liever het dogmatisch element wel doordacht ontwikkele. Met dat al blijft ons oordeel zeer gunstig, en hoezeer wij in onze recensie meer schijneu te laken dan te prijzen, zoo verzoeken wij den Heer H. vriendelijk zulks niet op te vatten, alsof wij hem uit meesterachtigheid en vitlust wilden teregtwijzen; maar veelmeer als blijken onzer belangstelling in zijnen arbeid, eu als bedenkingen, die wij der zake onzer wetenschap en den ernst van bet onderwerp verschuldigd waren. Neen, inderdaad, wij wenschen hartelijk, dat al onze Theologische Dissertaliën zoo veel grondigheid en studie konden vertoonen, en dat men bij ons overal in de Exegese zoo vele vorderingen maakte, als de Heer H. in 33 jaren DORPER is vooruitgegaan.

Januarij, 1840.

Klinische Bijdragen tot de Theorie en Praktijk der Genees- en Heelkunde, door *C. Gobée*, Medic. en Chirurgiae Doctor, Chirurgijn-Majoor bij het hospitaal te 's Hertogenbosch. Met twaalf Tabellen en eene Plaat. Utrecht, bij Robert Natan. 1839. 8°. 318 bladz.

De groote invloed der ziekenhuizen op de bevordering der wetenschap wordt bij ons, zelfs door de geneeskundigen, niet genoeg gewaardeerd; bij gebrek aan levendige belangstelling, laten wij onze stem ten voordeele van die inrigtingen niet genoeg hooren, en dulden de grove gebreken, welke daarin heerschen, ten koste van onze eigene belangen en die der maatschappij. Men is bij ons te veel gewoon, om de gasthuizen uitsluitend als liefdadigheidsgestichten te beschouwen, waar, bij de bekrompene geldmiddelen, naauwelijks aan veranderingen kan gedacht worden; zoo doende blijven zij meerendeels zeer slecht voor de zieken, en onvruchtbaar in resultaten voor de wetenschap. Hoe geheel anders is dit buiten'slands! Het is bekend, dat te Parijs de uitstekendste genees- en heelkundigen aan de hospitalen geplaatst zijn, en zich die betrekking tot eene eer rekenen. Het is zeer juist, wat een uitstekend Duitsch Geleerde van de strekking der ziekenhuizen gezegd heeft: ‘Heil- und wissenschaftliche Bildungs-Anstalt zugleich muss ein öffentliches Krankenhaus seyn, wenn es dem Staatszweek vollkommen entsprechen soll. Förderung der Medicin als Wissenschaft und Kunst überhaupt ist die höchste und letzte Aufgabe einer zweekmässig eingerichteten Kranken-Anstalt.’ Het is opmerkelijk, dat hier te lande de militaire artsen bijna alleen dit doel der hospitalen, de bevordering der geneeskunde als wetenschap, door hunne geschriften huldigen. De Heer GOBÉE deelde reeds vroeger, in onderscheidene geneeskundige maandschriften, waarnemingen en berigten mede, die hij in het hospitaal te 's Hertogenbosch verzameld had. Wij kenden hem daardoor reeds als eenen kundigen en wetenschappelijk gevormden practicus, en namen dus met te meer verwachting het aangekondigde Werk in handen. De belangstelling, welke het ons bij het lezen ingeboezemd heeft, wenschen wij door eene meer uitvoerige beschouwing aan onze Lezers mede te deelen. Daarvoor was de gewone vorm van verslag en kritiek minder geschikt; wij hebben gemeend, dat men beter met de innerlijke waarde van het Werk zoude

bekend worden, wanneer wij eenige der belangrijkste zaken, die er in voorkomen, meer bepaald ontwikkelden.

De Schrijver heeft zijne aanteekeningen van het militaire hospitaal te *'s Hertogenbosch*, gedurende het jaar 1838, maand voor maand ter nedergesteld. Daarbij heeft hij voor iedere maand eene tabel gevoegd, waar eerst het aantal opgenomene zieken, benevens het getal der herstelden en overledenen, vermeld wordt; het bestand der vorige maand wordt weder op de volgende tabel overgedragen; verder vindt men de opgave van de bijzondere ziektevormen der bijgekomene zieken en overledenen. Behalve deze rubrieken, heeft hij dag voor dag den barometerstand ten 8 ure des morgens en 4 ure des middags; de thermometerwaarnemingen van 8 ure des morgens, 12 ure des middags en 9 ure des avonds, de luchtsgesteldheid, de winden, en eindelijk de hydrometeoren opgeteekend. In de aanteekeningen vindt men vooreerst de opgave van het ziektekarakter, in verband met de weêrsgesteldheid, waarna dan de ziekteverhalen der belangrijkste gevallen volgen; dikwijls voegt de Schrijver daarbij eenige opmerkingen, waarin hij de lezers op het belangrijkste, wat in die geschiedenissen voorkomt, opmerkzaam maakt, of zijne denkbeelden over dezen en genen ziek tevorm nader uiteenzet. Achter het Werk volgt (bl. 253-318) een opstel over de oogziekte in het Nederlandsche leger.

Zietdaar dan de orde en den inhoud van het Werk. Het is, naar ons inzien, jammer, dat de Schrijver zich te streng aan den vorm van een journaal gehouden, en niet, naar het voorbeeld van andere klinische Werken, die gevallen, welke bij elkander behooren, te zamen geplaatst heeft, waarna hij dan de resultaten had kunnen uiteenzetten, die er uit af te leiden waren; in dit laatste gedeelte zouden wij op sommige punten wel wat meer uitvoerigheid verlangd hebben. Wij hadden klinische Bijdragen in de manier van ANDRAL'S *Clinique* gewenscht. Zoo ook ware het niet onbelangrijk geweest, wanneer de Schrijver de resultaten der bijzondere tabellen, zoowel wat den *genius morborum*, als de geheele statistiek der gevallen betreft, aan het einde van zijn Werk verzameld had; hetgeen ten slotte in de *conclusiën*, die naauwelijks drie bladzijden beslaan, gevonden wordt, is, wel is waar, zeer duidelijk, maar te vlugtig.

Volgens de Tabellen, bedraagt het aantal zieken, die in 1838 opgenomen zijn, 1089; van het jaar 1837 waren 1°. Januarij, 1838, nog 102 over; dit bedraagt dus 1191, van welke 1108 hersteld en 37 gestorven zijn; bijna de helft der overledenen

is aan de longtering bezweken, namelijk 17. De hier gegevene getallen verschillen met de opgave, die de Schrijver in de conclusiën mededeelt; hij zegt daar, dat gedurende het afgeloopene jaar 1218 personen in het militaire hospitaal behandeld zijn, van welke 1135 hersteld en 37 overleden zijn; onder deze zieken zijn de gekwetsten, de syphilitici en scabiosi niet medegerekend.

De weêrsgesteldheid was doorgaande onbestendig en guur; Januarij en Februarij maakten hierop eene uitzondering, daar men in die maanden eene hevige doorgaande koude had. Het najaar was gunstiger dan de zomer. Het doorgaande ziektekarakter was het katarrhaal-rheumatische; in de beide koude wintermaanden, vooral in Februarij, was het inflammatoire karakter zeer duidelijk; pleuritis, peripneumonie, bronchitis, rheumatische ontstekingen en koortsen zijn, met intermittentes en exanthemata febrilia, de eenige ziektevormen, welke in die maand voorkwamen. Daarentegen zag men in Maart bijna geene ontstekingen. Tusschenpoozende koortsen ziet men in alle maanden opgegeven; in het begin van het jaar was het aantal daarvan vrij groot; in de maanden April, Mei en Augustus kwamen de meeste voor; men vindt er van 54-62 opgegeven; daarentegen bedraagt het getal van October tot December slechts 6-21, Van de 386 gevallen van intermittentes (dus ⅓ gedeelte van het geheele getal zieken) waren 103 quotidianae, 189 tertianae en 94 quartanae. Dit groote getal tusschenpoozende koortsen hangt, zoo als de Schrijver zeer juist aanmerkt, zonder twijfel af van de lage ligging der stad; van de overstroomingen, die, bij eenen hoogen stand der rivier, zelfs een gedeelte der stad onder water zetten, en van de inundatiën, die tot de vestingwerken behooren. Met het algemeene katarrbaal-rheumatische karakter was er, zoo als de Schrijver zegt, en men dit ook in de ziektegeschiedenissen bevestigd vindt, eene sterke overhelling tot het nerveuse; in de laatste 4 maanden waren typheuse koortsen aan de orde van den dag; tegen het einde van December kwam er evenwel eene wending in het ziektekarakter, en in Januarij, 1839, was het ontstekingskarakter het meest heerschende. Het getal zieken was, in vergelijking met andere jaren, gering, zoowel onder de militairen, als onder de burgers. Eindelijk is het opmerkelijk, dat het gastrische karakter reeds zeer vroeg, namelijk in Mei, begon, en in Junij en Julij sterk toenam, niettegenstaande de lente en zomer zeer guur waren, en het najaar alleen op de ongunstige weêrsgesteldheid eene uitzondering maakte.

Het zoude uit een geschiedkundig oogpunt zoowel, als voor de kennis en behandeling der ziekten in ons Vaderland, zeer belangrijk zijn, wanneer men, door de opgave van verschillende plaatsen, deze waarnemingen met andere konde vergelijken. Wij hopen, dat het voorbeeld van den Schrijver ook elders zal gevolgd worden, en het beginsel van geheimhouding bij de kundige Hospitaalartsen spoedig moge plaats maken voor een stelsel van publiciteit, hetgeen meer in overeenstemming is met de behoeften en den geest des tijds.

Wij hebben reeds gezegd, dat de Schrijver in iedere maand de geschiedenis der belangrijkste gevallen mededeelt; dit getal bedraagt te zamen vijftig. Wij moeten daarbij hulde doen aan de goede keus, de naauwkeurige waarneming, de bondige en eenvoudige wijze van het verhaal, en de gezonde beschouwingen, welke de Schrijver uit die gevallen afleidt. Onder die gevallen behoort een aanmerkelijk getal tot de ziekten van het centrale zenuwstelsel. Daarmede zullen wij dus beginnen. Het eerst lezen wij (bladz. 8, ziektegeschiedenis N°. 4) de beschrijving van eene *meningo-myelitis*, met verweeking van het onderste gedeelte des ruggemergs; deze ziekte was zeer acuut; de lijder stierf reeds den 5^{den} dag, nadat zich de eigenaardige verschijnsels vertoond hadden. Belangrijk is de vergelijking van dit geval met N°. 48 en N°. 5. Bij den eersten was de ziekte, wel is waar, ook van een acuut karakter; binnen weinige dagen ontwikkelde zich de geheele rij der verschijnselen, doch het lijden duurde desniettegenstaande twee maanden; ook hier was het onderste gedeelte van het ruggemerg, en wel van den 10^{den} ruggewervel tot de *cauda equina*, aangedaan. Het beloop en de vorm der ziekte van N°. 5 was mede zeer acuut; de patiënt overleed 17 dagen na zijne komst in het hospitaal; de ziekte begon duidelijk als hersenlijden; eerst op het laatst, en wel bepaald daags vóór den dood, zijn de verschijnselen van ruggemergslijden aangeteekend. Men vond verweeking van een groot deel der hersenen en van het geheele ruggemerg, zoodat er geen onderscheid was tusschen de grijze en witte zelfstandigheid, en alles uit eene witgele pulpeuse massa bestond; daarenboven waren er duidelijke sporen van ontsteking der hersen- en ruggemergsvliezen. In al deze gevallen moet men waarschijnlijk de verweeking als een' uitgang der ontsteking aanmerken; dit is ook het gevoelen van den Heer GOBÉE.

Aangaande de aetiologie der voormelde gevallen, is het niet

gemakkelijk tot eene voldoende zekerheid te komen; in N°. 4 ontwikkelde zich. de ziekte, nadat de lijder reeds als hersteld van eene *angina faucium* beschouwd werd; tegelijk met de ruggemergsaandoening vertoonde zich op nieuws de *angina* en eene roosachtige zwelling van het aangezigt. In N°. 5 vinden wij een' tengeren, zwakken, nog niet behoorlijk ontwikkelden 20jarigen individu; men kon hier, behalve eene waarschijnlijk gevatte koude, geene gelegenheidsoorzaak vinden. Bij beide meent de Schrijver, wegens den heerschenden *genius epidemicus*, eene rheumatische oorzaak te mogen aannemen; zij kwamen in het begin van Januarij voor; men vindt voor het overige hiervoor geene dadelijke bewijzen. Bij N°. 48 was de ziekte meer gecompliceerd. Deze lijder was eerst vóór 3 weken uit het hospitaal ontslagen, waar hij wegens *splenitis chronica* en *febris quotidiana* behandeld was. Men zoude bij den eersten oogopslag gelooven, dat de ziekte hier door metastasis uit *varicellae* ontstond; dit komt ons evenwel niet waarschijnlijk voor, zoowel wegens de onderlinge verhouding der verschijnselen, als wegens de goedaardigheid der pokken; twee dagen namelijk, voordat de patiënt opgenomen werd, gevoelde hij, zonder hem bekende oorzaken, pijn in de armen, de beenen, den rug en de keel; dien zelfden avond kwam de uitslag op de huid te voorschijn, en reeds twee dagen later gingen de pokken in suppuratie over; de verschijnselen, die men als voorboden der varicellae zoude kunnen aanmerken, hielden bestendig aan, en namen, zonder zich aan het exantheem te storen, geregeld in hevigheid toe, niettegenstaande den 6^{den} dag de *varicellae* reeds verdroogd waren. De Schrijver aarzelt dan ook, om hierin te beslissen. Zoo lezen wij, bladz. 236, in de aanteekeningen, die vóór de lijkopening ter nedergesteld waren: ‘De oorzaak der paralysis (die zich in het beloop der ziekte ontwikkelde) blijft steeds een raadsel, en het is moeijelijk te beslissen, of er eene *metastasis* op het onderste gedeelte van het ruggemerg, door de *materia variolosa*, plaats had, dan of er eene *causa rheumatica* in het spel was.’ Later zegt bij: ‘Ontsteking (metastatische) schijnt hier de hoofdoorzaak geweest te zijn.’ Metastasis is hier niet wel aan te nemen; indien men de ziekte in verband met de varicellae wil beschouwen, dan kan veelligt de ziekteprikkel door eene bijzondere oorzaak zich reeds dadelijk op het ruggemerg gevestigd hebben. Iets dergelijks mag in N°. 17 welligt ook in aanmerking komen, waar tegelijk met een koortsachtig exantheem, hetgeen het naaste met *scarlatina* konde vergeleken worden, eene hevige aandoening

van het hoofd waargenomen, en na den dood hersenverweeking gevonden werd.

Zeer gewigtig zijn deze gevallen voor de symptomatologie; bij hetgeen de Schrijver te dien opzigte uiteenzet, hadden wij wel gewenscht, dat hij zich meer tot de eigenlijke diagnostiek had bepaald; terwijl hij te veel op enkele verschijnselen de aandacht vestigt, heeft hij het *ensemble* wel wat uit het oog verloren. Ook is hij daarbij sommige symptomes geheel met stilzwijgen voorbijgegaan, namelijk diegene, welke tot het tijdperk der paralyse behooren; zich slechts tot dat der irritatie bepalende, dringt hij vooral aan op de electrische schokken en de pijnlijkheid, bij het bevoelen of aanraken van eenig deel des ligchaams. '*De electrische schokken van den geheelen romp*,' zegt hij, 'zijn als pathognomonisch kenteeken van de ontsteking des ruggemergs en deszelfs vliezen aan te merken; iets hetgeen ik bij geen' Schrijver over de onderhavige ziekte gevonden heb, wel te onderscheiden van convulsiën. Als kenteeken der verweeking is de pijnlijkheid des lijders bij het aanraken of bevoelen van het eene of andere deel aan te merken; op dit laatste symptoma moet ik vooral opmerkzaam maken, daar ik zulks steeds bij verweeking der zelfstandigheid van hersenen en ruggemerg waargenomen heb. *De stijfheid der ledematen en de aanhoudende buiging*, zoodat de gewrichten moeijelijk kunnen uitgestrekt worden, die ook door vele Fransche Schrijvers, vooral door LALLEMAND, als pathognomonisch kenteeken der verweeking opgegeven wordt, is mij gebleken ook bij de congestio cerebri aanwezig te zijn.' Het zoude voorzeker eene belangrijke aanwinst voor de diagnostiek zijn, wanneer men door deze twee teekenen niet alleen het ruggemergslijden erkennen, maar ook twee vormen van elkander onderscheiden konde. Het is evenwel opmerkelijk, dat de Schrijver de verweeking en de inflammatie zoo streng wil afzonderen, terwijl hij zich toch duidelijk ter gunste der meening verklaart, die de verweeking als uitgang van ontsteking wil aangemerkt hebben. Hierbij moeten wij nog opmerken, dat de verschijnselen van ontsteking der vliezen, hoewel waarschijnlijk verschillende van die der mergzelfstandigheid, volgens de tegenwoordige stand der wetenschap moeijelijk te onderscheiden zijn. De hevige pijn langs den geheelen rug wordt door OLLIVIER *d'Angers* als een bestendig verschijnsel der *meningitis spinalis* opgegeven; deze pijn, zegt bij, gaat soms van een bepaald punt uit; zij verspreidt zich zelfs over de ledematen. 'La pression la plus légère, ou un simple déplace-

ment, fait jeter des cris aux malades. Cette exaltation morbide de la sensibilité générale est un phénomène à peu près constant dans la méningité rachidienne, et l'on n'observe pas communément de diminution dans cette propriété, *circonstance bien propre à faire distinguer cette inflammation de la myélite*, qui est ordinairement accompagnée de l'abolition plus ou moins complète de la sensibilité.' Wij laten dit verschil met den Schrijver verder in het midden; doch mogen evenwel niet verzwijgen, dat bij N°. 5 die verhoogde gevoeligheid eerst daags vóór den dood wordt vermeld; de *meningitis spinalis* werd hier, evenzeer als de verweeking van het ruggemerg, door de lijkopening bewezen.

De *electrische schokken*, waarvan de Heer GOBÉE spreekt, hebben wij bij verscheidene Schrijvers vermeld gevonden. Wij zullen de woorden dier Autheurs hier mededeelen, en den lezers overlaten, om die met de meening van onzen Schrijver te vergelijken, ons slechts tot de opmerking bepalende, dat allen dit verschijnsel uitsluitend aan de *myelitis* toeschrijven; men begrijpt voor het overige, dat die schokken zich niet altijd tot den romp zullen bepalen; bij N°. 48 vertoonden zij zich slechts in de onderste ledematen. 'Quelquefois les membres sont agités par des secousses comme galvaniques, quand on passe légèrement la main sur le trajet des nerfs principaux qui s'y distribuent.' Het is bij de *myelitis chronica*, dat OLLIVIER dit verschijnsel beschrijft. ROSTAN zegt in het hoofdstuk over de ziekten van het ruggemerg (*Cours de Médecine clinique*, II, pag. 373): 'Lorsque l'inflammation réside dans la portion dorsale entre les deux renflements, on observe plus particulièrement alors des secousses convulsives et continues du tronc, auxquelles les membres ne participent pas, à moins que la desorganisation n'occupe une partie des renflements.' Deze beschrijving toont duidelijk, hoe naauw dit verschijnsel met de convulsiën verwant is. Onder de verschijnselen, die de *myelitis* karakteriseren, noemt SOBERNHEIM in zijne *Praktische Diagnostik*: 'Electrische Erschütterungen mit jäh herabschiessenden Schmerzen wechslend.' In het 4de ziektegeval verhaalt de Heer G.,, dat in plaats van deze schokken soms een ligt beven van den romp werd waargenomen, zonder dat noch de bovenste, noch de onderste ledematen er aan deelnamen. SCHOENLEIN zegt, van de voorbijgaande verschijnselen der *myelitis* sprekende: 'Plötzlich fangen die Muskeln an zu zittern und zu zucken, vorzüglich die Flexoren der Extremitäten und die Muskeln des

Rückgrats: dieses Zucken geht bald in Krampf über, der sich durch Einwartszieben der Zehen und Opisthotonus ausspricht.' Onder meer andere gevallen, verwijzen wij naar twee waarnemingen van PINEL fils, waarvan de eene bij LALLEMAND aangehaald wordt (N°. 49, Tome III), en de andere in het Werk van ROSTAN over de hersenverweeking, Obs. 43. In beide vond men verweeking van een gedeelte van het ruggemerg, doch in de laatstgenoemde waren de *meninges* in eenen normalen toestand; de schokken vertoonden zich in de ledematen, die gedurig door hevige convulsiën waren aangedaan; de persoon, die het onderwerp der eerstgenoemde waarneming is, idioot van geboorte, was aan de linkerzijde reeds sedert lang verlamd; deze helft des ligchaams bleef evenwel niet vrij van de schokken. Wij gelooven, dat dit verschijnsel de aandacht der Geneeskundigen verdient, en rekenen het van belang, dat de Schrijver er in zijn Werk bepaald op aangedrongen heeft; dat het niet altijd bij de ontsteking van het ruggemerg voorkomt, bewijst het ziektegeval N°. 5, ten zij men hier de verweeking als niet tot de inflammatie behoorende wilde aanmerken; voor het overige zal men toestemmen, dat deze schokken niet ligt onopgemerkt kunnen blijven, zoodat men uit het stilzwijgen van vele Schrijvers wel mag opmaken, dat het niet tot de onmisbare verschijnselen behoort.

Wij stemmen volkomen met den Schrijver in, wanneer hij beweert, dat de contractuur der ledematen niet uitsluitend aan de verweeking eigen is. ANDRAL heeft in het 5de Deel der *Clinique Médicale* deze stelling met vele voorbeelden bewezen. De Heer GOBÉE beroept zich hier op twee gevallen, die hij als *congestio cerebri* diagnosticeert (N°. 10 en 13); beide lijders herstelden. Bij ANDRAL vindt men (T.V, pag. 239, Ed. 3e) eene waarneming, waar zich, tegelijk met verlies van bewustzijn, contractuur des linkerarms plotseling vertoonde; de patiënt overleed 27 uren, nadat zich deze verschijnselen geopenbaard hadden. Men vond in de hersenholte niets buitengewoons, dan alleen eene zeer in het oog vallende hoeveelheid bloedstippen bij het doorsnijden der beide halfronden.

Onder de gevallen van hersenlijden vermelden wij nog de ziektegeschiedenis N°. 23, zijnde eene arachnitis van de basis cranii met verweeking van een gedeelte der hersenen; op de *pons Varolii*, het *infundibulum* en het *chiasma nervorum opticorum* was de *arachnoidea* buitengewoon verdikt en met een groen schijnvlies overtrokken, hetwelk de zoo evengenoemde deelen geheel bedekte. Hetzelfde werd in N°. 5 gevonden, waar

de zeer verdikte arachnoidea op het *chiasma nervorum opticorum* daarenboven nog een tuberculeus ligchaam bevatte van de grootte eener erwt. De vergelijking van deze twee gevallen is vooral, wegens de complicatie met eene gastrische aandoening in N°. 23, welke ziekte in Augustus voorkwam, niet onbelangrijk; terwijl van eene zoodanige complicatie bij den lijder N°. 5, die in Januarij bezweek, geene sporen waren. De Schrijver maakt dan ook, in zijne aanmerkingen op N°. 23, den lezer te regt opmerkzaam op die complicatiën; hij dringt er op aan, dat men vooral het groote gewigt gevoele, om met naauwgezetheid die verschijnselen gade te slaan, welke het ontstekingachtig hersenlijden bij tijds kunnen doen onderkennen; wij erkennen in die wenken den scherpen waarnemer, zoowel als den ijverigen practicus. Het zijn de vastzittende hoofdpijn, de duizeligheid, de onduidelijke spraak, de onzekere en de verminderde beweging der ledematen, die hij hier noemt als verschijnselen, welke het vermoeden van een belangrijk inflammatoir hersenlijden zullen opwekken; ook het knipperen met de oogen, soms slechts met één oog, zoude een vrij zeker teeken zijn van pseudomembranen op de pons Varolii en het chiasma nerv. opticorum; de meeste lijders, die dit verschijnsel vertoonden, stierven spoedig (bl. 99) Daarentegen schijnt hij deze symptomes, bl. 19, van de verweeking der hersenen af te leiden; in N°. 19, welke als een congestive toestand der hersenen erkend wordt, vindt men het laatstgenoemde verschijnsel mede vermeld. Zoo ook worden, bl. 62, de aanhoudende vastzittende hoofd pijn, van het begin tot aan het einde der ziekte, en de paralysis als de hoofdkenmerken der hersenverweeking genoemd.

Eindelijk moeten wij hier nog de ziek tegeschiedenissen N°. 29 en 30 noemen, welke beide met *otitis* in verband stonden, en verschijnselen van hersenaandoening vertoonden; de aanmerkingen, die de Schrijver uit deze gevallen afleidt, zijn zeer geschikt om de lezers op het belangrijke der heide verhalen opmerkzaam te maken. Beide lijders herstelden; de eerstgenoemde na het gebruik van groote giften calomel (45 greinen in vier dagen); de andere, na het zetten van een setaceum in den nek. Hoewel wij gaarne deze gevallen hier in de bijzonderheden zouden mededeelen, moeten wij ons daaromtrent beperken; alleen zullen wij eenige bedenkingen op de laatstgenoemde waarneming laten volgen. De patiënt was reeds in April in het hospitaal geweest; zijne ziekte bestond toen voornamelijk uit de volgende verschijnselen: drooge, heete huid; hoogroode, drooge tong; weinig versnelde, aanvankelijk volle, later kleine pols; gespannen

onderlijf; behoorlijke ontlasting, die later onwillekeurig werd; vermeerderde warmte van het hoofd; bleek gelaat, waarin een diep lijden uitgedrukt was; verwijde pupillen; groote neêrslagtigheid met klagten en zuchten; den 12^{den} dag na de komst van den lijder in het hospitaal, ging de ziekte reeds in beterschap over, doch de lijder stortte weder in, en herstelde zoo langzaam, dat hij eerst den 27sten Julij ontslagen werd. Deze ziekte wordt door den Schrijver nu eens als ‘eene consensueele hersenaandoening, welke in eene gastro-intestinaal-prikkeling hare oorzaak had,’ beschouwd (bl. 93); terwijl op eene andere plaats gezegd wordt: ‘Het is moeijelijk te bepalen, of de irritatie van maag en darmkanaal de primitieve of consecutieve ziekte ware’ (bl. 65). Strijdig met de eerst geuite meening, leest men, bl. 149: ‘De belangrijke prikkeling der mucosa gastro-intestinalis was waarschijnlijk consensueel.’ Ons schijnt de zaak niet zoo onzeker; wij houden het hersenlijden hier zoo gering, dat men het gemakkelijk als consensuëel kan aanmerken; droefgeestigheid, die nog daarenboven met nostalgie zoude in verband staan, is toch niet voldoende, om een primair hersenlijden te diagnosticeren; de *alvus involuntaria* kan even goed uit de ziekelijke prikkeling der ingewanden verklaard worden; zoo is het ook te gewaagd, om alleen uit de zwakte, die de herstelling vertraagde, met den Schrijver tot een organisch hersenlijden te besluiten. Doch wij gaan verder. Reeds den 5^{den} dag, nadat de lijder het hospitaal verlaten had, gevoelde hij hevige pijnen in de regio supraorbitalis, met suizen in het linkeroor; bij het onderzoek, acht dagen later, vond men, dat deze pijn zich uitstrekte van het midden van het voorhoofdsbeen tot aan de apophysis mastoidea der linkerzijde; hiermede paarden zich suizen, doof heid, otorrhoea van het linkeroor, met aanzwelling van den processus mastoideus, waar de huid tevens zeer rood en opgezet was; duizeligheid; nachtelijke exacerbatie van pijn en koorts; brakingen; na 15 dagen, klaagde de patiënt, dat hij, bij het zien met het linkeroog, wanneer hij voorwerpen aanstaarde, die verder dan 10 schreden van hem verwijderd waren, de gewaarwording had, alsof zij in het rond draaiden; bij die gewaarwording voegde zich misselijkheid, braking, en het gevoel, alsof hij achterover getrokken werd; al die verschijnselen hielden op, zoodra hij het oog sloot. Drie dagen voordat dit verschijnsel zich openbaarde, was er, zonder gastrische oorzaak, galbraking geweest, hetgeen zich evenwel niet herhaalde. Uit het gebeele beloop schijnt het ons duidelijk, dat de ontsteking van het oor hier voorafgegaan is; zij heeft zich van daar verder

langs de *basis cranii* verspreid. Volgens den Schrijver, zoude het evenwel eene *meningo-encephalitis* met etteraanzameling op de *basis cranii* zijn, waarbij zich de aandoening van het oor als consecutieve ziekte voegde. Tegen dit gevoelen pleit, naar ons inzien, de orde, waarin de verschijnselen verdwenen; vier dagen, nadat het setaceum gezet was, verdween de ziekelijke gewaarwording van het linkeroog, daarna de pijn, en eindelijk de zwelling van den *processus mastoidens*. Is ook de gunstige werking van het setaceum niet reeds een grond tegen dit gevoelen? Hierbij voegen wij nog, dat in verreweg de meeste gevallen de *otitis* primitief en de hersenaandoening consecutief is, eene waarneming, die LALLEMAND als algemeenen regel gesteld heeft.

Misschien hebben wij reeds te lang de aandacht der lezers op de ziekten van het centrale zenuwstelsel bepaald. Wij zullen dus van de waarnemingen eener *mania transitoria*, N°. 6, van die eener mania religiosa, N°. 28, en de beide gevallen van *delirium potatorum* hier niet verder spreken. Wanneer wij later over de typheuse koortsen handelen, zullen wij nog aangaande de therapie een enkel punt aanvoeren.

(*Vervolg en Slot in het volgende Nommer*).

Twigen uwt ien aldestamme wtjown, troch Dr. *E. Halbertsma*, mei oanteikeningen fen *J.H. Halbertsma*. Dimter, bij J. de Lange. 1840. kl. 8°. IV. en 108 bl.

Dr. E. HALBERTSMA vergast ons hier wederom op de vruchten van zijnen geest, die ons door de behulpzame hand van zijnen broeder Dr. J.H. HALBERTSMA voorgediend worden. Die oude stam hopen wij, dat nog menig groen twijgje zal leveren, en ons Friezen, even als de *Lapekoer*, menig genoegelijk oogenblik verschaffen.

Dr. E. is reeds lang als een Friesch Dichter en Verhaler bekend, en heeft hierdoor, in *Friesland* ten minste, zijnen roem gevestigd. Over zijne verdiensten zal ik hier dus niet uitweiden; deze zijn genoegzaam erkend.

Ik kan evenwel niet nalaten een paar proeven uit dit Werkje hier in te lasschen, om mijn gezegde eenigzins te staven; doch tevens zal ik dan daarop moeten laten volgen, hetgeen ik voor het overige in het Werkje te berispen heb, om daardoor, voor

het vervolg, te voorkomen, dat de proeven slecht gecorrigeerd worden, en Dr. E. in de kleine hier voorkomende gebreken niet weder vervalt. Dr. J.H. zal dan te gelijker tijd kunnen zien, waar hem de schoen wringt, en op die wijze hoop ik, dat wij voor het vervolg *schoone twijgen* zullen ontvangen, waarnaar wij alle zoo reikhalzen.

Het boeksken bevat, behalve den titel en het voorberigt: 1. *De winter fen* 1620 *yu 't Wetterlân;*2. *It Swealtje Forjit;* 3. *De Lickeblommen;* 4. *De blouwe Scine;* 5. *Ald Greultomme;* 6. *Murk fen Ipecols gea*. Deze zes zijn dichtstukjes. 7. *It Feartflagjen;* 8. *Tahaekke fen J.H.H.*, proza. 9. *It boike fen Seisbierum;* 10. *Goike Liereman*, twee dichtstukjes, en 11. *Tsjerk Hiddes fen J.H.H.*, in proza.

Wie het karakter, de zeden en gewoonten der Friesche landbewoners wil leeren kennen, zal hierin en in de vroegere Werken eene zeer goede bron vinden. Het eenvoudig ware wordt hier dan op eene ernstige, dan weder op eene geestige wijze voorgedragen.

Ziehier drie coupletten, waarin de ouder- en kinderliefde beschreven wordt.

Het was reeds laat in den avond, en tijd, om wederom te huis te zijn; eene der maagden moedigt het op schaatsen zijnde gezelschap aldus aan, om naar huis te keeren:

De hertetrek wier dochs nei honk:
De fammen wiern' yn noed.
Hja setten nou 'ris tige sconk,
Daer wârd uin iis hast roerd.
‘Uws heit en mem, sa spriek ien faem,
Hwat mei dy sloawen tinke?
De hikke is wrammels fen de daem;
Hja kenn' net ite oaf drinke.’

Ziehier, hoe hij den toestand der wachtende ouders beschrijft:

Mar Jokke en Jeltje gnoärren net,
Hja suchtten om de bern.
Ho eang wârd it hjar om it hert!
Hjar rie wier scjin forlern.
By ien lyts fjurke sieten sy
Yn 't seynsel fen de moänne,
In hearden de fortiërmery
Fen d' uwlen yn de loänne.

Hwet is de wrald fornare; faer!
Sa spriek de âlde frou.
It jongfolk sjocht net meer gefaer,

Dat is folwyld're nou.
It lân mat sinke as ien stien.
Wer moät dat yette hinne?
Nei rie fen d' âlden wirdt net dien;
Hja witt' it mar allinne.

Een der beste stukken is: *De Liekeblommen*. Hier verhaalt JELTJE, hoe hare zuster MARY, op schaatsen naar *Groningerland* zijnde, in het ijs verdronk, en haar minnaar, die gered werd, later van verdriet stierf.

Ziehier een brokstuk daarvan:

Einling komme daer twa mannen,
In dy tihje oan de doar:
't Wierne ljouwe fen Ter-Herne,
In uws heit koam selwer foar.

'Boer!' sa spriek ien fen dy ljouwe,
'Het is aeklich mei Mary.
't Griist my om it uwt to sprekken....
Mar hja 's wei....dat sizz' ik jy!'

In da sleepten se de slide
Midden oer de buwthuwa-flier,
In daer lei Marye dead op,
Sonder moetse oer it hier;

Mei ien Lieke-blom hy 't jak yn;
't Aeklik pronksel fen de dead,
In hjar moaye reade lippen
Wierne non sa blon as lead.

''t Is Goads wille!' roap uws heit dae,
'In daer is net oan to dwaen.
Dy myn libben in myn lust wier,
Mat ik oan de Heere jaen.'

Ten slotte voeg ik nog vijf coupletten uit het *Boike fen Seisbierum* (TJERK HIDDES DE VRIES) als proeve hierbij. Zijn vader wilde hem niet ter zee hebben, en GOIKE LIEREMAN had verhaald, dat hij door zeeroovers genomen was geworden, en in slavernij was geweest; hierop zegt hij:

'Hwet sizz' jy fen slawernye?
Dat wirdt nonit Tsjerk Hiddes lot.
'k Scil my noait oan minseen oerjaen,
Mar ik joen my oer oan God.

Nee, ik wol net warleas farre!'
Sa sprong Tsjerk doe fen syn stêe,

‘'k Wol se strâffe in to-gniedsje
Dy my oantaest opp'e sea.

'k Haw nin scrik foär sa'n forteltje,
'k Scilse boürje yn de groun;
Dy oait op myn fryheid loere,
Scil ik deye as ien hoan.’

In hy hâldde wird it boike
't Fyttre him oan, dit near forhael,
In ien simpel boeresoäntje
Wirdt ien Frysce-admirael.

Dy troch d' admirael de Ruiter
't Naest oan him gelijk waerd steld;
't Wier Tsjerk Hiddes fen Seisbierum,
't Wier de greate Frysce held.

Jammer is het, dat ik hier 18 drukfeilen moet aanteekenen, als, bl. 8, reg. 5, *bolstien* voor *boalstien;* bl. 13, r. 3 v.o., *stoef* voor *stroef;* bl. 21, r. 11, *kom* voor *komt;* bl. 55, r. 6, *il* voor *it;* bl. 58, r. 1, *ik wyfke* voor *it wyfke;* reg. 11, *maar* voor *mar;* bl. 65, r. 8 v.o., *kap*^{e} voor *kape;* bl. 72, r. 18, *tonei* voor *tonei;* bl. 80, r. 2 v.o., *dat te bepalen* voor *dan te bepalen;* bl. 82, r. 1 v.o., *ik* voor *ik;* bl. 83, r. 1, *Meiiter* voor *Meister;* reg. 5, *kwode* voor *kwoade;* bl. 85, r. 2, *w 't* voor *we 't;* bl. 92, r. 1, *wy dat* voor *my dat;* bl. 106, r. 15, *Sexbierumer* voor *Seisbierumer;* bl. 107, r. 14, *opperhoest* voor *opperboest;* r. 3 v.o., *ondsr* voor *onder;* bl. 108, r. 15, *my* voor *wy*.

Aanmerkingen, die rijm, taal en spelling betreffen, zijn de volgende:

Bl. 1, reg. 10, *forjitte* zal *forlitte* moeten zijn; bl. 2, reg. 11, staat *sjoch*, en zal daar eenen zucht, ademtogt beteekenen; ik ken dit woord niet in die beteekenis, wel in die van ziekte; dit woord vindt men, bl. 32, reg. 3, wederom in die beteekenis; bl. 4, r. 10, *dounssen;* r. 11, *kui'rren;* r. 16, *winskken*. Ik voor mij las liever: *dounsten, kuirr'den, winskten;* bl. 4, r. 21, *striecken;* ik las liever *stiecken*, staken over; bl. 5, rijmen regel 10 en 12 beide op *oaf;* bl. 10, reg. 5, *nit* behoorde *net* te zijn; bl. 13, r. 2 v.o., *troayen*. Hier is de y onze j; in den volgenden regel, in *meilyend*, onze ij in hij; zoo ook bl. 58, reg. 17; ik schreef dus liever *meileiend;* bl. 15, reg. 2, en bl. 18, reg. 1, *Gongaryp;* het is *Goingaryp;* bl. 21, r. 3 v.o., zal, in het Hollandsch vertaald, beteekenen: ‘In dat geval kunt gij u houden alsof gij het hem toedrinkt;’ *bere*, beeren, baaren. Dit

komt bl. 54, reg. 4, weder, en daar zoude ik het *beer'e* schrijven. De vertaling is: ‘Daar verzette GABE zich eerst sterk tegen; zoo hield hij zich.’ Bl. 22, r. 1 en 4, moet *roan* op *joun* rijmen; is verkeerd; bl. 27, wederom *trulde* op *drilde;* bl. 29, r. 1, *twainsantich;* ik schreef liever *twa ïn santich;* het zijn vier sylben; bl. 31, moet weder *lawe* op *hawwe* rijmen; bl. 34, r. 1, *hoarloasie;* bl. 22, *Gelosie*. Dit is misschien wel, omdat dit wat onnoozeler is. Doch bl. 82, r. 25, vind ik *horlogies;* bl. 37, r. 6 en 8, rijmen beide op *sitters;* bl. 40, r. 4, vind ik *altearst*. Het zal ons *altoost*, dat is *in allen gevalle*, beteekenen. Aan de spelling zonder de *r* zoude ik de voorkeur geven. Bl. 41, r. 3, *flodderkous*. Ik ken wel eene *flodderboks*. Het woord *kous* is mij te Hollandsch; reg. 13 en 15, rijmt *ta* op *toa*. Beide kunnen *ta* of *toa* zijn; want beide beteekenen ons *toe*. Bl. 42, r. 21 en 23, moet *hoe* op *to* rijmen; *'t hoe* zal wel niet met *to* gelijken klank hebben. Bl. 43, r. 13, *âlden* zal wel *âlde* moeten zijn; zoo ook reg. 17, *snippre* voor *snippren;* reg. 21 en 22 zijn mij duister. Ik zoude vertalen: ‘Hij ging tot u niet met zulk reeuw en met zulk een meisje te velde;’ doch waar ziet dit dan op? Bl. 48, r. 16, *spinne;* dit moet *pinne* zijn, dat is: zij wilden het er fijn met een pennetje uithalen (aan merking van den Schrijver). Bl. 58, r. 21, zoude ik voor *noch* liever *nou* lezen; bl. 62, r. 15, *drukte;* ik las liever *trieuwde;* bl. 67, r. 8 v.o., *roede*, d.i. redden. Vreemd is het, dat men, in het gebruik van dezen klank, *oe* hier en op meer plaatsen vergeten heeft; dat de *d* bij *oe* behoort, en dus *roed-e* is, daar men elders in zoodanig geval de verdubbeling van den consonant vindt. Bl. 88, r. 3, *as;* ik schreef liever *as 't;* bl. 89, r. 3, *De Friesen is*. Is dit Bilderdijkiaansch Friesch? Bl. 96, r. 9, *beswabbe*, en bl. 97, r. 12, *beswalke*. Zal het eerste ook niet *bezwalke* moeten zijn? De zee bezwabberen is vreemd. Langs de straten zwabberen heb ik weleens gehoord. Bl. 103, r. 17 en 18 zijn gedwongen, daar *wirden* en *bidden* niet wel rijmen kunnen.

Bijna had ik eene aanmerking vergeten: bl. 27, reg. 18, vind ik: *In swij! dat kenst tinkt my wol tsjoege*. Doch laat mij deze aan de geleerden overlaten, en daarover, zoo ook over het verdere, in dit boeksken voorhanden, zwijgen, en het, ook buiten de provincie *Friesland*, een goed debiet toewenschen.

DE HAAN HETTEMA.

I. O.T. Roman van *H.C. Andersen*. Uit het Deensch. Te Deventer, bij A. ter Gunne. 1838. II en 320 bl.
II. 't Was maar een Speelman. Naar het Deensch van *H.C. Andersen*. Te Amsterdam, bij Hendrik Frijlink. 1840. II Deelen. Levensschets van *H.C. Andersen*. XXXII. I^{ste}. Deel. 252 bladzijden; II^{de}. Deel. 187 dito.
(*Vervolg en slot van bladz.* 197-212.)

Wij ontleenden voor deze beoordeeling een motto aan GÖTHE: ‘Geen regenboog zonder bewolkten trans; geen aandoenlijk gedicht zonder donkeren achtergrond;’ vergun ons het hier te herhalen.

Wij weten niet, wat ons zou doen aarzelen dezen Roman een s c h o o n d i c h t s t u k , *'t Was maar een Speelman* eene heerlijke elegie te noemen, vol streelende melancholie. De dagen zijn voorbij, waarin zulk eene karakterisatie aan poëtisch proza deed denken. Er is niemand onder onze lezers, die zoo zeer bij zijnen tijd ten achteren is, dat er hem eene huivering bij aangrijpt, als verbeidde hem in dit boek eene *sentimentele* of *larmoyante* historie. Zij is in tegendeel een waarborg, dat de stijl zich beurtelings door levendigheid en door sierlijkheid boven den alledaagschen poespas onzer populaire vertellers zal verheffen, die eenen duren eed hebben gezworen, dat wij nooit dan *de la vile prose* zullen lezen.

Doch tot nog toe verdedigden wij de uitdrukking, als ware zij geene lofspraak; eene andere vraag rijst welligt bij sommigen, die deze bladen ter hand nemen, op: Houdt de Roman alles, wat zij belooft? Het is veel gevraagd; want het sluit in: Is niet alleen de hoofdconceptie, is ook de uitvoering der détails dichterlijk? Mogt het ANDERSEN gelukken in eenen Roman uit onze dagen - het tijdvak van 1812 tot 1831 - evenzeer der wereld als der natuur regt te doen; legt hij, met andere woorden, even veel zin aan den dag voor de geneugten van ons gezellig leven, als voor de geheimen der nog altijd gesluijerde godin? Laat het geheel eenen harmonischen indruk achter, die het verstand bevredigt, het gevoel verheft?... Ik bid u, Mijneheeren! Waarlijk, indien die vragen bij u opkwamen, wij zouden ons geluk mogen wenschen, u zulk eene hooge gedachte van zijn talent te hebben ingeboezemd; maar u het boek met eene buiging bescheiden overreiken: *à vous le pas!*

Verre van ons aan te matigen over dit alles op meesterachtigen toon uitspraak te doen, willen wij liever de hoofdgedachte van den Roman met u beschouwen, en hier en ginds eene aanmerking wagen, de toetsing van welker juistheid wij u, bij de lectuur van het Werk, zelven overlaten.

Eene proeve doe u den held en de heldin, doe u het plan des hoeks kennen:

'Het was in Julij. De kleine' (CHRISTIAAN, de toekomstige Speelman) 'speelde in de bergplaats voor turf, welke de grens tusschen het vaderlijk huis en zijne tooverwereld vormde. In een hoek van het kleine gebouw waren eenige steenen losgeraakt. De knaap legde zich op de knieën, om door de reet van den muur te gluren; maar hij kon slechts eenige groene bladeren zien, die door de zon werden beschenen. Met eene sidderende hand waagde hij het eenen steen los te maken; de daarboven liggenden gleden benedenwaarts; het hart klopte hem, en hij durfde zich niet roeren. Na eenige oogenblikken vatte hij weder moed. De opening in den muur was grooter geworden: echter kon hij slechts het terrein van een kersenboschje overzien; maar voor de verbeelding van den knaap lag daarin een rijkdom, gelijk voor den volwassene in het gezigt van een met rijp ooft beladen vruchtboom, wiens takken zich, van den rijken last gekromd, ter aarde buigen. De bladeren waren groot en vol; door enkele scheen de zon heen; andere daarentegen bevonden zich in de schaduw; en te midden van dit alles hingen twee rijpe kersen, zoo frisch en rood! *Kanaäns* druiven konden geene rijkere denkbeelden van vruchtbaarheid verwekt hebben, dan deze beide kersen. Maar in het beschouwen lag ook de verzoeking om te plukken; doch dit ging niet: een steen te hebben losgemaakt, was zonde genoeg voor éénen dag.

'Den volgenden namiddag lagen de steenen nog even zoo. De groene bladeren beefden voor de opening door den togt, en de kersen hingen er nog. Toen bewoog zich de kleine hand angstig, en raakte de kersen aan, doch zonder ze af te plukken. Maar toen de hand ten tweeden male de betooverende vrucht aanraakte, en de vingers reeds den steel omvat hielden, raakte eene kleine hand de zijne aan, en hij haalde die zoo schielijk terug, dat een tweede steen er door uitviel. Hij kroop vol angst in een hoek, en verstoutte zich eerst na eenige oogenblikken, vol verwachting, voor den dag te komen, om door de wijder gewordene opening te kijken. Een paar groote bruine

oogen ontmoetten zijne blikken: zij verdwenen echter even zoo schielijk, en kwamen toch spoedig weder te voorschijn. Het waren de oogen van een bevallig klein meisje; nieuwsgierig luisterde hij op een voorzigtigen afstand voor de opening.

'Het was NAOMI, de kleindochter van den Jood, die slechts een paar jaren jonger dan de knaap was, en dien hij ook reeds kende. Hij had haar wel voor het venster van haren groot vader zien staan; hare eenigzins uitstekende kleeding had op den knaap eenen onuitwischbaren indruk gemaakt.

'Een tijd lang zagen de kinderen elkander onafgebroken aan. "Jongentje!" zeide NAOMI eindelijk: "gij moogt wel bij mij komen: maak het gat maar wat grooter."

'En alsof eene magtige toovernimf het had bevolen, vielen nog twee steenen in den tuin.

"Hoe heet gij?" vroeg zij.

"CHRISTIAAN," antwoordde de knaap, terwijl hij zijn hoofd in eenen door de zon beschenen tuin stak. NAOMI schoof de wijngaardranken, die den muur beschaduwden, ter zijde, en CHRISTIAAN stond in het land zijner droomen, zichzelven in de aanschouwing vergetende.

'Zijne ouders zouden hier slechts een fraai tuintje met zeldzame bloemen, een wijngaard tegen den muur, een populier, en op eenigen afstand twee acacia's gevonden hebben: doch wij moeten zien hoe de binnentredende dit alles beschouwde; wij moeten, even als hij, den sterken bloemengeur inademen, de warme zonnestralen voelen, de rijke pracht gadeslaan.

'Welige breedgebladerde wijnranken, geurige kamperfoelie en blaauwe en roode *convolvoli* slingerden langs den muur, en vormden een behangsel. Een bosket van mosrozen vormden eenen halven kring om de prachtvolle violieren van ongewone grootte en kleurenmengeling, van donkerblaauw tot sneeuwwit; hun geur scheen alle andere welriekende geuren te overtreffen. Voor den door donkergroenen klimop en zijne eigene bladeren omgevenen populier stond NAOMI, het aanvallige kind, met de vernuftige gazellenoogen en de bruinachtige tint, die hare Aziatische afkomst verried; maar het bloed scheen frisch en heerlijk door hare volle, door gitzwarte haarlokken omschaduwde wangen. Een donker kleedje, door een zwart lederen gordel bijeengehouden, omsloot hare ranke leest.

'Zij trok hem bij zich op de bank onder de acacia, waar de bleekroode bloesems in digte bosjes nederhingen. De schoonste kersen werden geplukt, De knaap zag om zich heen; hij waande

zich in eene andere wereld verplaatst, die verre van het vaderlijk huis verwijderd lag. Op eens klapperde de ooijevaar op het dak, en CHRISTIAAN herkende het nest en de jongen, die daarin stonden en hem met hare wijze oogen schenen aan te kijken. En hij dacht aan de kleine binnenplaats zijner ouders, aan den bak met kers, en aan de dakgoot; hij verwonderde zich, zoo digt bij dit alles te zijn; - de ooijevaar kon alles overzien.

'Thans nam NAOMI hem bij de hand, en geleidde hem in het kleine tuinhuis, hetwelk naauwelijks plaats voor vier personen aanbood; voor de kinderen echter was het eene feestzaal. De phantasie van het kind teekent immers kasteelen en paleizen in het zand.

'Een enkel venster van donkerrood glas wierp een tooverachtig licht op het donker behangselpapier, waarop allerlei dieren en bloemen waren afgebeeld, een struis-ei, dat door de roode verlichting eene geheel bijzondere kleur aannam, hing in 't midden van het vertrekje. NAOMI wees op het venster; CHRISTIAAN snelde er naar toe, en nu lag alles buiten in den wonderbaarsten gloed voor zijne oogen. Hij dacht daarbij onwillekeurig aan den brandenden berg, waarvan zijn vader hem verteld had. Alle voorwerpen lagen als in eene zee van vuur; elk bloempje en elke bloem gloeide; de wolken schenen vuur op een vurigen grond te zijn; de ooijevaar zelfs, het nest en de jongen schenen te branden.

"Het brandt!" riep de knaap; maar NAOMI lachte over zijne verbazing, en klapte in de handjes. Zoodra de kinderen het tuinhuis verlaten hadden, nam alles zijne natuurlijke kleur weder aan, ja het frissche groen scheen hun nog liefelijker toe dan te voren. De bloemen hadden weder hare menigvuldige kleuren; de ooijevaar was weder wit, en had roode pooten zoo als altijd.

"Willen wij geldleendertje spelen?" vroeg de kleine NAOMI terwijl zij een takje door twee bladeren trok. "Dit is de weegschaal; gele, roode en blaauwe bladeren zijn goud. De roode zijn de beste. Gij moet koopen; maar gij moet mij iets in pand geven. Gij kunt mij uwen mond geven; - wij spelen maar; ik hou het niet degelijk. Dan geeft gij mij ook uwe oogen." Zij maakte hierbij eene beweging met de hand, alsof zij hem beide wilde afnemen, en CHRISTIAAN kreeg zoowel roode als blaauwe en gele bladeren. Nog nooit had bij zoo mooi gespeeld.

“Lieve Hemel, CHRISTIAAN! zijt gij daar in den tuin?” riep plotseling zijne moeder door de opening in den muur.’

Eene meesterlijke inleiding, dunkt mij; de karakters van CHRISTIAAN en NAOMI schemeren reeds in de kinderwereld door. Wij gebruiken opzettelijk dat woord, want meer is het niet, en meer moet het niet zijn, - een paar toetsen, waaruit gij het doel des meesters gissen en raden moogt, CHRISTIAAN is bloode, CHRISTIAAN is geniaal; immers hij aarzelt na den eersten steen er dadelijk zoo vele los te breken, dat hij door het gat kan heenspringen, en hij doet het niet; immers hij denkt in het tuinhuis, in plaats van te vragen: hoe komt het, dat die glazen zoo rood zien? aan den vuurspuwenden berg, waarvan zijn vader hem zoo veel heeft verhaald. En NAOMI? Vindt gij het geenen heerlijken trek, dat het Jodenkind schagehertje speelt, en pand eischt, en hem goud borgt voor zijnen mond en voor zijne oogen; het kind, dat al gemeenzaam is geworden, zoowel met de wonderen der Natuur, als met de gebruiken der wereld?

Het geheele boek door heerscht dezelfde verhouding tusschen beide; CHRISTIAAN is jegens NAOMI bij opvolging de beschroomde knaap, de beschroomde minnaar, het beschroomde genie; NAOMI voor hem eerst het wilde speelmakkertje; dan de genadige freule, die hem verloochent; later de *partner*, die hem in eenen wilden walz der bespotting prijs geeft; vervolgens de eerzuchtige, die hem zal liefhebben, als hij een groot man zal zijn geworden; eindelijk - maar ik mag u den afloop des Romans niet verklappen. Wij wagen de gissing, dat ANDERSEN in CHRISTIAAN zich zelven heeft geschilderd; wij bewonderen de navolging; wij beklagen het oorspronkelijke. Wat moet de man niet geleden hebben, die dus tot in de fijnste nuances de rampen van een genie beschreef, dat zich zelven niet begreep; dat zich zelven miskende; dat kunstliefde genoeg bezat, om naar het hoogste te streven, zedigheid te over, om dit buiten zijn bereik te achten. Wij twijfelen er geen oogenblik aan, dat gij, zoo als wij, deze figuur prijzen zult zonder eenig *maar;* doch wat NAOMI betreft, wij aarzelen. Het schijnt ons toe, dat de Schrijver tegenover haar stond, even als zijn held; CHRISTIAAN'S zwakke hand moge de viool beheerschen, de wilde zwartlokkige, die Oostersch bloed in de aderen heeft, deinst terug voor zijnen greep. En ANDERSEN? Hij heeft alles op haar hoofd zamengehoopt, wat eene reeks van verrassende, schitterende tooneelen doet verwachten: eene dochter uit den stamme JACOBS is hare moeder; - gij weet niet, wien gij voor haren vader hebt

te houden, een' Noordschen duivel of een' Deenschen graaf; - de aanleg van haar karakter, de ontwikkeling barer driften draagt slechts bij, om dit te raadselachtiger te maken; - het faalt haar niet aan temperament, om met eenen paardrijder te vlugten; zij drijft de onbeschaamdheid zoo verre, dat zij later eenen markies huwt, met andere woorden, zij is beurtelings een kind uit het graauw, en een kind uit de groote wereld. En echter woont gij schier geene scène bij, waarin NAOMI u duidelijk wordt, waarin zij haar gemoed blootlegt, waardoor gij haar gedrag begrijpt, en de feiten des Schrijvers niet *des suppositions gratuites* blijven, neen, in zoo vele onmisbare schakels der keten verkeeren. Het schijnt ANDERSEN'S talent in dit opzigt te mangelen aan kracht; met eene enkele uitzondering (Deel 1, bl. 250) - NAOMI tegenover de Gravin - vermijdt bij de verklaring, de losbarsting, waar gij die verwachttet, waar gij haar onvermijdelijk geloofdet. Hij vooronderstelt haar; zij is al voorgevallen; hij springt haar over; hij verzwijgt ze; hoe dikwijls wenschten wij den Deenschen Romandichter iets van den moed, van het talent, van het genie toe, dat Jufv. TOUSSAINT bij zulke situatiën aan den dag legt!

Het is, wij bekennen het, een bewijs, dat er evenzeer objectiviteit als individualiteit in eenen kunstenaar wordt vereischt; - maar zoo wij in billijkheid hebben gelaakt, wat wij de zwakke zijde des hoeks achten, hoe veel blijft er nog te prijzen over!

Wij hebben van de afwisseling van tooneel gesproken, die dezen Roman zoo aanlokkend maakt; *Denemarken, Oostenrijk, Italië, Frankrijk* zien wij beurtelings van de belangrijkste zijden; wij weten niet waaraan de voorkeur te geven: of aan den togt op het ijs tusschen *Seeland* en *Schonen*, of aan de schetsen uit het *lustige Wien*, aan het *Rome* der schilders, of aan het *Parijs*, dat de eerste gedachtenis zijner drie dagen viert. Meesterlijk schijnt ons de beschrijving van den oploop tegen de Joden te *Koppenhagen*, 4 Sept., 1819, schoon wij juist op die plaats het deerlijkst worden teleurgesteld in onze verwachting van een tooneel tusschen NAOMI en LUCIA.... Gij ziet, de booze geest der kritiek had ons schier tot eene herhaling verleid, en ons de onregtvaardigheid jegens het boek doen begaan, met geen enkel woord van de verscheidenheid van karakters te gewagen, door welke ANDERSEN ons dwingt te erkennen, dat het slechts aan hem staat zich aan de boeijen der subjectiviteit te ontscheuren. De krankzinnige LUCIA, de goedronde PETER WIECK, zijn alleen de lectuur waardig!

Wij scheiden van het boek met nog ééne proeve - het is

een bewijs van des Schrijvers aandoenlijke sympathic voor het leven der Natuur:

‘Toen hij weder te huis kwam, miste hij den ooijevaar. “Hij zal wel komen,” dacht hij, en liet derhalve de deur van de schuur openstaan. “Maar wie weet of hij niet met de anderen is weggevlogen! De bladen worden dagelijks geler.”

‘Dien nacht sliep hij zeer onrustig; en reeds met het aanbreken van den dag stond hij op, en ging naar zijnen tuin. - NAOMI had hem immers in zijnen droom gebeden om haar hier een graf te schenken. Plotseling hoorde hij van den kant der weide een vreemd gedruisch, en zag terstond daarop honderden van ooijevaars door elkander door de lucht zwieren. Zij beproefden hunne krachten, gelijk de landman zegt. Hij zag, hoe eenigen door de anderen overweldigd en met de sterke snavels doodgepikt werden. Daarna vloog de geheele troep onder een algemeen geklepper hoog in de lucht op, en verdween.

‘CHRISTIAAN ging naar de weide. Hier lagen zeven ooijevaars dood op het gras, en de uitgeplukte vederen zwierden nog in het rond.

“De natuur gaf u geene krachten genoeg, en daarom moest gij sterven, gij arme dieren! Gij mogt niet mede naar warmere landen vliegen,” zeide hij weemoedig, terwijl hij om zich heen zag. Daar lag er een ouder de dooden, die een rood lint om zijne poot had; CHRISTIAAN nam hem in zijne armen op. Het dier was nog warm; maar de witte vederen waren met bloed bevlekt, en de lange hals hing slap naar beneden. Het was zijn ooijevaar; - hij drukte het dier aan zijne borst.

“Zoo wordt mijn droom vervuld,” zeide hij. “U, niet haar, houd ik in mijne armen. U zal ik een graf schenken tusschen de bloemen van mijnen tuin.” - En hij kuste den dooden vogel, trok eene witte en zwarte veder uit zijne vlerken, en stak die boven zijnen spiegel. Toen ging hij naar den tuin, delfde een graf, bestrooide het met groene bladeren, legde den ooijevaar daarin, en dekte hem met aarde toe. De wilde rozenboom stond vol geelgroene bladeren naast het graf van den vogel.’

Een woord over de vertaling dezer Romans, en wij eindigen. *Uit het Deensch* staat op den eenen, *naar het Deensch* op den anderen titel; het is onbeleefd te zeggen: ‘*Mijneheeren! daar hebt gij eene logen laten drukken!*’ en echter, dat wij het gelooven konden! Maar neen - wij zouden het er dan voor moeten houden, dat beide Vertalers onze fraaije dagbladen, - welker

berigten uit den vreemde beurtelings Engelsch, Duitsch en Fransch rieken, welker *redenerende artikelen* meestal Mofsch..... eilieve, vul het woord zelf in, - dat zij deze zoo *opvallend* hebben leeren *benutten*, dat het grofste Germanismus hunnen ooren niet meer zeer doet. Liever nog komen wij voor ons vermoeden uit, dat zij eene Hoogduitsche Vertolking hebben ter hand genomen, waar het Deensch hun te boog liep; dat dit nog al dikwijls gebeurde, en wij slechts daaraan uitdrukkingen hebben dank te weten, die niemand begrijpt, ten zij hij Hoogduitsch hebbe geleerd. B.v. '*De zoon van den Overste is een looze klant, hij zwiert en loopt in stilte*,' of: '*Zijn hart klopte hem*,' of: '*Oud-Frankische liverei*,' of: '*Over stok en steen*, enz.'

O.T. - de billijkheid eischt, dat wij het getuigen - is veel slechter vertaald, dan *'t Was maar een Speelman;* doch dezelfde billijkheid gebiedt ook, dat wij er bijvoegen, dat wij minder mogten verwachten van een boek, bij den Heer TER GUNNE uitgegeven, dan van een Werk, dat de Heer FRIJLINK het licht deed zien. De eerste scheen ons tot nog toe door de keuze zijner Autheurs voor den achteruitgang te ijveren; CAROLINA PICHLER, en nog eens CAROLINA PICHLER, het nieuwe Rad van Avontuur, - dat de *Vaderl. Letteroefeningen* een zeer geestig en vernuftig uitgedacht spel prezen, - JUSTUS VAN EFFEN, - het model voor de negentiende eeuw! - met eene voorrede of verhandeling van N.G. VAN KAMPEN.... ziedaar bewijzen, dunkt ons. Doch ook wij hebben het boeksken van Prof. MULLER gelezen, en willen den verscheidene niet hard vallen, die te veel schreef, dan dat alles voortreffelijk hadde kunnen zijn; wiens oordeel over stijl niet langer eene authoriteit is. De Heer TER GUNNE is vooruitgegaan door de keuze van ANDERSEN; - wie weet of hij het een ander maal ook niet in de wijze van vertolken doet? Van den Heer FRIJLINK, die toont, dat hij den geest onzes tijds begrijpt; van den man, dien hij voor deze taak geschikt achtte, hadden wij gehoopt iets beters te ontvangen. Wij hebben het meermalen gezegd: vertalen is geen handwerk; vertalen moet studie zijn; vertalen moet talent eischen, of het boek is geene vertaling waardig. Tot walgens toe is in den jongsten tijd de phrase herhaald, *dat de stijl de mensch is;* op het gebied der fraaije letteren, op dat der poëzij vooral houden wij haar voor eene waarheid. ANDERSEN, om onze toepassing te maken, ANDERSEN heeft in het oorspronkelijke eene keurigheid van uitdrukking, die hem van eene slordige navolging had moeten vrijwaren; - men heeft hem niet genoten, wanneer men hem niet eerbiedigt.

Welligt roepen zoowel de Vertalers, als de Uitgevers, bij deze aanklagte uit: ‘Wij zijn in de handen van eenen purist gevallen.’ Helaas, Mijneheeren! ik wenschte, dat gij waarheid spraakt; dat ik beweren mogt, nooit iets te hebben geschreven, dat naar een Germanismus, Anglicismus of Gallicismus zweemde; dat ik de taal altijd had geëerbiedigd als het heiligste, ons door de vaderen vermaakt! Maar zoo ik mij zelven de tuchtroede niet spaar, dan zult gij mij vergunnen te vragen: Wat zou er van worden, indien de algemeenheid van het vergrijp zijne straffeloosheid waarborgde? Wij zijn, ik beken het met smart, al op weg! - Reeds leest gij iederen avond of iederen ochtend eene rhapsodie, die gij vóór tien jaren niet zoudt hebben verstaan, en gij zegt niet langer, wanneer gij het brabbelmoes slikt: ‘In plaats van dit verfoeisel, zou men, zoo ik het in tijds had gewild, zuiver Hollandsch hebben geschreven!’ - Onlangs heb ik aan het einde eener beoordeeling, door eene anders keurige hand voor dit Tijdschrift geleverd, - het gold ook een' Roman uit het Hoogduitsch, - de woorden gelezen: ‘Het boek is goed vertaald;’ en echter stiet ik later in dat Werk op plaatsen, als de volgende: ‘*Hij hernam zijne mannelijkheid!*’ - Ons Instituut, - dat er roem op draagt uit zijnen aard conservatief te zijn! - ons Instituut ziet bij die verbastering der taal onverschillig toe, of ziet de zonden van eenige zijner Leden uit *esprit de camaraderie* over het hoofd; - ik geve u de keuze tusschen de beide verklaringen, mits gij maar niet, nog onverschilliger, voor het onderzoek bedankt met een koel: ‘*Le jeu ne vaut pas les chandelles!* (Een fatsoenlijk man speelt geen kaart dan bij twee kaarsen!)’

Ons Vaderland vloeit over van Genootschappen en Maatschappijen; ik wenschte, dat er nog ééne wierde opgerigt, maar zonder contributie, - maar zonder bijeenkomst, - maar zonder verhandeling, - maar zonder bijdragen, - maar van welke gij, hij, zij, ik, maar van welke wij allen Leden moesten zijn, maar dat de onzigtbare Maatschappij voor de Taal moest heeten. Met andere woorden, ik wenschte, dat wij allen onze ooren scherpten, en onze tong ligt maakten, om Hollandsch, zuiver Hollandsch, niet dan Hollandsch te spreken, te schrijven, te dulden; ik geloof, dat wij een *goed werk* zouden verrigten. De *ismen* en *anen* zouden verdwijnen; de leelijke schrijftaal door eene eenvoudige, natuurlijke, *ware* spreektaal worden vervangen, die slechts ééne zou wezen met de toekomstige boekentaal; zeg niet *pia vota*, bid ik u!

Provinciale Almanakken.

1°. *Overijsselsche Almanak voor Oudheid en Letteren*. 1840 (*vijfde jaargang*). *Deventer*, J. de Lange. 276 blz., in kl. 8°.
2°. *Zeeuwsche Volks-Almanak, voor het Schrikkeljaar* 1840 (*vijfde jaargang*). *Te Zierikzee, bij* j. Van de Velde Olivier.
3°. *Groninger Volks-Almanak voor* 1840. *Vierde Jaargang. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 230 blz., in 12°.
4°. *Drenthsche Volks-Almanak*. 1840. *Vierde Jaargang. Te Koevorden, bij* D. Hemsing van der Scheer. 232 blz., in 12°.

Wij ontvingen dit jaar niet meer dan de vier bovenvermelde Provinciale Almanakken.

N°. 1. Blijft eene waarlijk belangrijke jaarlijksche bijdrage tot de kennis der geschiedenis, oudheid en letteren van de Provincie *Overijssel;* van eenen Almanak heeft het niets dan een' zeer eenvoudigen Kalender. - Slechts twee à drie dichtstukjes treft men er aan, van welke één in den plat Overijsselschen tongval, door den Heer G.A.C.W. DE THOUARS, regt geestig kan genoemd worden. - Van de prozastukken is er niet één, hetwelk der plaatsing onwaardig is. - Met betrekking tot de geschiedenis, vindt men hier een *Verhaal van het Beleg* van Deventer, *door Prins* MAURITS *in het jaar* 1591, door Mr. W.H. COST JORDENS; met betrekking tot de oudheden, de zeden, gebruiken en instellingen, uittreksels uit de *Memoriën te Kampen*, door E. MOULIN; iets over de *Heidens in Overijssel*, door P.C. MOLBUYSEN; *de Waag te Deventer*, door denzelfde; *Over den ketel van die Waag*, door voorn. Heer JORDENS; over de *Tempelheeren te Espelo*, door Mr. H.W.A.E. Baron SLOET TOT OLDHUIS; *Een verslag van een uitstapje naar de Heriker-Bergen*, tot opsporing van oudheden en begraafplaatsen, door den Graaf F. VAN BYLANDT; over de *Paascheijeren*, door J.H. HALBERTSMA; iets *Over het spelen van komediën in* 1671, te *Deventer*, door W. VAN DER LINDE, Hrz.; *Eene kleine bijdrage tot de gewoonten onser voorvaderen*, door den meergen. Heer MOLHUYSEN, een nieuw bewijs opleverende, dat die voorvaderen nog op het laatst der 18de Eeuw wakkere *potatores* waren. - Bijdragen tot de taal leverden de Heeren J. WEELING, door *De afleiding van het Woord kerk;* J. HELDERMAN, door een stukje *Over Overijsselsche en Twentsche woorden en uitdrukkingen;* Mr. T.W. VAN MARLE, door zijn luimig fragment uit *Eene lezing in brokken*, en DE THOUARS, door zijn voormeld gedicht. - Tot de geschiedenis der letter-

kunde behoort de bijdrage van den Hoogleeraar P. BOSSCHA over ALBERTUS en STEPHANUS WIJNAND PIGHIUS. Maar vooral is lezenswaardig de *Bijdrage* van den Heer Mr. VAN DOORNINCK, *tot de geschiedenis der staathuishoudkunde in Overijssel uit het midden der* 18de *Eeuw*, daar zij omtrent de handelsbegrippen dier dagen veel lichts verspreidt. - Verder vindt men in dit Jaarboekje iets over *Bevers in den IJssel*, door den Heer MOLHUYSEN; eene zeer behartigenswaardige beschouwing der vraag: *Wanneer zal langs den IJssel eene overstrooming komen, als die van Ofen en Pest in* 1838, door Mr. T.W. VAN MARLE, om van andere kleinere stukjes te zwijgen. - Gaarne geven wij aan onze Lezers eene proeve; doch hiertoe is dit boeksken minder vatbaar. Doch zie, daar valt bl. 142 open; wij willen het volgende afschrijven:

'- 't is een oud gebruik in het aangrenzende graafschap *Bentheim*, 't geen ook hier en daar in *Twenthe*(1) plaats vindt, dat, wanneer een jonkman oog heeft op een meisjen, hij zich door geene woorden declareert, maar zich in volle feesttenu naar de woning der vrijster begeeft. Krijgt deze *dadelijk* na het gebruikelijke: "dagzaam!" (al is er ook maar één persoon aanwezig) de koekepan op 't vuur, om den vrijer op een fikschen spekpannekoek te onthalen, dan geeft zij daardoor hare wederliefde te kennen en is de zaak geklonken. Doch komt zij in tegendeel met stoete, brood en koflij voor den dag, dan weet de jonkman, dat hij een blaauwtje heeft geloopen, en alle betrekkingen houden op. Een praatjen over 't mooije of slechte weer, over den prijs der granen, vragen naar den toestand van 't vee, of de stârke al *gebold* heeft, of de *vâle* goed melk geeft, de roodbonte *dregtig* is en dergelijke meer, sluiten alsdan het tooneel, zonder dat de eigenlijke reden der visite ter sprake komt.'

No. 2. Onderscheidt zich door eenen zeer uitvoerigen Kalender en verder bijwerk, te zamen 92 blz. - De Heer Mederedacteur H.M.C. VAN OOSTERZEE gaf hiertoe een zeer duidelijk en bevatbaar gesteld stukje over den *Stand des sterrenhemels*. Onder de prozastukjes lazen wij met belangstelling: *Iets over de oude schutterijen en hare Hoven met derzelver opschriften te Goes*,

(1) Men bedenke, dat hier van den achterhoek van *Twenthe* gesproken wordt. De Dames van *Almelo* mogten mij anders deze proeve eens ten kwade duiden. Die van *Salland, les Françuises* van *Overijssel*, zullen het zich niet aantrekken. *De Rec.*

door E.H. SWALUE; *Het klooster Bethlehem in Schouwen*, door J. AB UTRECHT DRESSELHUIS, en *Bommenede*, door A. MOENS VAN BLOOIS. Men vindt hier een twintigtal dichtstukjes; wij durven niet zeggen, dat zij het boeksken tot sieraad verstrekken. Rijmelarij, als:

‘Ik ken een aardig meisje,
't Is teeder, lief en zocht,
En waar ge 't moogt ontmoeten,
Nooit ziet ge 't, of zij lacht.

O, 't is zoo'n aardig meisje!....
Zij telt pas achttien jaar,
Is vol en rond van wezen,
Dat is het beeld van *haar*.

of wel, als:

‘O, zeg waarom uw tranen vlieten!
Wat wee n 't hart doorsnijdt!....
Kende ik de bron van uw *verdrieten*,
Mijn hulp was u gewijd.’

moest niet gedrukt worden, ten zij tot afschrik voor anderen. - Eenige regels van de Heeren BERMAN en KANTER onderscheiden zich echter. PIRO HARDA, van eenen ongenoemde, is niet zonder verdienste; maar het kost moeite, om regels, als:

‘Zijn gade aan 't weerheraad'mend harte prangen.’

te lezen. -

In een stukje over den nieuwen *Kustlichttoren op het eiland Schouwen*, zegt de Heer H.M.C VAN OOSTERZEE, ‘dat hij niet kan zeggen, in hoeverre het gerucht waarheid heeft behelsd, dat men er aan zou gedacht hebben, om den voorgenomen' lichttoren, als nationaal gedenkteeken ter eere van VAN SPEYK, niet te *Egmond*, maar op *Schouwen* te plaatsen.’ - Wij kunnen verzekeren, dat dit plan werkelijk heeft bestaan; doch dat men er van heeft moeten afzien, daar Bestuurderen van het kollegie *Zeemanshoop* zwarigheid maakten, de gelden, die voor een gedenkteeken te *Egmond* door hen waren ingezameld, voor een op *Schouwen* af te geven. - En het *Koninklijk Besluit* van den 21sten April, 1838, heeft dan ook *Egmond* als plaats tot oprigting van een gedenkteeken voor VAN SPEYK gehandhaafd.

N°. 3 Munt uit door eenen keurigen druk en nette uitvoering, en strekt den Heer J. OOMKENS tot eer. Ook het inwendige is over het geheel zeer goed. Men vindt hier belangrijke bijdragen voor de geschiedenis, oudheid, taal- en letterkunde. Wij rekenen hiertoe het: *Iets over de twisten der Schieringers en Vetkoopers, het Kasteel Schwerd*, door Dr. G.A. STARINGK; *Fraeylemaborg*, door Mr. T.P. TRESLING, maar vooral het uit-

voerige stukje van Mr. H.O. FEITH, *De heilige dagen onder het Bisdom Utrecht, in* 1567 *en* 1568, *uit twee Overijsselsche Almanakken van die jaren*. - Voor de kennis der dialekten vinden wij hier iets over de *Groninger-Provincialismen*, door Dr. W.G. REDDINGIUS. - *Het begint graauw te worden*, voor *de avond valt*, is niet uitsluitend Groningsch.

En nu N°. 4. De inhoud van dezen is weder verdeeld in: 1. *Geschiedenis;* 2. *Drenthsche Verhalen;* 3. *Drenthsche beroemde mannen;* 4. *Drenthsche oudheden;* 5. *Zeden en gewoonten;* 6. *Mengelingen; en* 7. *Poëzij*.

Over het geheel vonden wij in dezen Jaargang weinig, dat ons belangrijk voorkwam. Het leven van den Oud-Gouverneur van *Drenthe*, Mr. P. HOFSTEDE, van hetwelk hier het eerste gedeelte wordt gevonden, is wat heel lang gerekt; de inleiding vooral is uit de lengte en de breedte. Alles wordt er in omgehaald. Meer bevielen ons de *Drenthsche Oudheden* en de *Zeden en Gewoonten;* de laatste leveren eene niet onbelangrijke bijdrage tot het *ceremoniëel* der begrafenissen hier te Lande; opmerkelijk is het, dat nog in de voorgaande eeuw het eerste, waarvoor een paar jonggehuwden in *Drenthe* zorgde, bestond in het bijeenbrengen van de noodige eiken planken voor hunne toekomstige doodkisten, en dat die gewoonte nog heden ten dage in echt Oud-Drenthsche huishoudingen bestaat.

Onder de voordeelen, die de Provinciale Volks-Almanakken hebben aangebragt, behoort, wij deden dit reeds meermalen opmerken, eene meerdere beoefening der onderscheidene dialekten, eene beoefening, die bevorens bijna geheel werd verwaarloosd.

In den Drenthschen Almanak treft men dit jaar eene *Verzameling van woorden en spreekwijzen*, welke in *Drenthe* gebezigd worden. Sommigen zijn echter niet uitsluitend *Drenthsch;* zoo wordt b.v. *amper* ook elders voor *bijna, omtrent* gehezigd. En het *kweesten* is ook in *Noord-Holland*, vooral op de eilanden, voor *vrijen* bekend. Dat de Heeren in *Drenthe* op het punt van hunne beroemde mannen zeer kitteloorig zijn, bewijst de gansch niet malsche uitval van P.P.C., op blz. 166, tegen den Heer Mr. T.P. TRESLING, welke in den *Groninger Volks-Almanak* van 1837 den Drenther VAN DER THYNEN een' *Spion* van RABENHAUPT heeft gelieven te noemen. Zulke grofheden, want het slot van dien uitval is eene grofheid, moest de Redactie niet toelaten.

Indien de Provinciale Volks-Almanakken blijven voortgaan onze taal en geschiedenis te verrijken, wenschen wij hun een lang leven en veel deelneming toe.

v.H.

Album.

Korte berigten over boekwerken, vlugschriften, enz., aankondigingen van vertalingen, letterkundig nieuws, enz.

***Tweede zestal Godsdienstige Overdenkingen, ter bemoediging mijner lijdende Natuurgenooten, door* Petronella Moens. *Te Koevorden, bij* D.H. van der Scheer. 1839.**
***Mevrouw Belcour onder hare gehuwde vriendinnen, door Mevr. Wed.* A.R. van Meerten. *Te Schoonhoven, bij* S.E. van Nooten. 1839.**

Jufvrouw MOENS en Mevrouw VAN MEERTEN - die twee voegen goed bij elkander. Beide vrouwen van meer dan gewonen aanleg, die sedert een aantal jaren zich door hare schriften een' welverdienden naam hebben verworven; beide even vereerenswaardig door haren leeftijd en hare ondervinding, als door het gebruik, er van gemaakt, om ze tot voorlichting en besturing harer jongere zusters aan te leggen; beide zich onderscheidende door eene kern van gemoedelijken en stichtelijken ernst, die hare lessen tot meer dan bloote zedelessen maakt: lieten zich ooit twee Autheurs beter naast elkander plaatsen?

De beide bovenstaande Werkjes althans rangschikken zich van zelve naast elkander; zoo zeer komen zij in strekking, trant en toon, en in het algemeen in verdienstelijkheid van bewerking overeen. Dit neemt evenwel niet weg, dat men ook in deze boekskens het kenmerkend verschil terugvindt, dat den arbeid der beide vrouwen onderscheidt. Mevrouw VAN MEERTEN, de waardige Leermeesteres der jeugd, verschijnt ook hier als in den kring harer leerlingen; Jufvrouw MOENS daarentegen, welker werkkring zich binnen de engere grenzen van haar studeervertrek bepaalt, geeft ons overdenkingen in de eenzaamheid, uit haar hart en leven geput. Mevrouw VAN MEERTEN zoekt harer gehuwde jonge vriendinnen lessen van levenswijsheid in te prenten; Jufvrouw MOENS zoekt de zaden eener hoogere wijsheid in het hart harer lezeressen te strooijen. Mevrouw VAN MEERTEN zoekt goede huisvrouwen en moeders, Jufvrouw MOENS ware Christinnen te vormen; hetgeen men evenwel niet zoo versta, of Mevrouw VAN MEERTEN in haar onderwijs geene Christin, Jufvrouw MOENS in haar Godsdienstige overdenkingen geene Leermeesteres van zedelijkheid en deugd zijn zou. Doch in het algemeen gelooven wij het hoofdkarakter van beide Werkjes uit te drukken, wanneer wij zeggen, dat Mevrouw VAN MEERTEN vooral heeft beoogd te leeren, Jufvrouw MOENS te stichten.

Wat zullen wij er meer van zeggen, dan dat beide Schrijfsters allezins geslaagd zijn? Want indien men zoowel Mevrouw VAN MEERTEN als Jufvrouw MOENS wilde tegenwerpen, dat niet altijd een nieuwe vorm de herhaling van bekende waarheden aanbeveelt, zouden beide zich kunnen dekken met het oogmerk harer schriften, waarmede zij zeker minder bedoeld hebben uitmuntende Boeken aan de letterkunde, dan goede vrouwen aan de maatschappij te schenken. Dit doel worde, onder den Goddelijken zegen, door beide getroffen. Het is eene schoonere kroon, dan wij uitreiken!

***Lodewijk Philip, Koning der Franschen en zijne familie. Naar het Hoogduitsch van* August Bürck, *door* G. Brandt maas. (*Eene bijdrage tot de Geschiedenis van Frankrijk*.) *Te Zalt-Bommel, bij* joh^{5}. Noman en Zoon. 1840. In gr. 8°. 211 bladz.**

'Het lag geenszins in het plan van den Hoogduitschen Schrijver (zoo spreekt de Heer B.M. in zijne Voorrede), den Koning der Franschen, op zoodanige wijze als dat in eene goede en volledige levensbeschrijving behoort, voor te stellen, met aanwijzing ook en beoordeeling van beginselen, drijfveren en bandelingen.' - En wanneer een Vertaler het Werk, waaraan hij zijnen tijd en arbeid ten koste gelegd heeft, met zulk eene scherpe recensie de wereld inzendt, wordt de taak des Beoordeelaars ligt. Wij onthouden ons derhalve van alle aanmerkingen op deze drooge, kronijkmatige en onvolledige levensschets, die, wat ook de Vertaler in den aanvang van zijn Voorberigt zeggen moge, weinig aanspraak heeft op den titel van bijdrage tot de geschiedenis van *Frankrijk*. De Courantenberigten namelijk omtrent de gebeurtenissen sedert de troonsbestijging van Koning LODEWIJK PHILIP die wij hier aantreffen, zijn niet geschikt om die aanspraak te wettigen.

Wie nu niets meer in dit boeksken zoekt, 'zal het dan ook niet geheel onbevredigd uit de hand leggen,' maar hij moet zich ergeren over de vele onnaauwkeurigheden en vertalings-*blunders*, die hem hier voorgekomen zijn. Tot de eerste behooren, op bl. 3, de beroemde overwinning van *Cassel* (1622), waardoor het gevecht van 11 April, 1677, wordt bedoeld; op bl. 7, de uitdrukking, dat de vader van L.P. in 1778 reeds tot Grootadmiraal was *aangesteld*, een rang, waartoe zijne hooge geboorte hem nog slechts *bestemde*. - De Danphin, zoon van LODEWIJK XIV, van bl. 13, zal wel aan eene drukfout te wijten zijn. - De laatste zijn menigvuldiger, en van meer belang, dan men van eenen geletterden persoon verwach-

ten kan of hem ten goede houden. - In de eerste plaats komt het schrijven van eigennamen, als: NEKKER, *Safhausen, Falmout, Portsmout*, LATOUCHE FREVILLE, enz., voor NECKER, *Sohaffhausen, Falmouth, Portsmouth*, LATOUCHE TREVILLE, enz. *Balmy* en *Reuilly* voor *Valmy* en *Neuilly*, doen ons twijfelen, of de Heer D.M., die toch de Duitsche letters wel kennen zal, den arbeid niet door een' schoolknaap van de hoogste klasse heeft laten verrigten, zonder de vertaling behoorlijk na te zien, alvorens haar ter perse te leggen. En hierin worden wij nog bevestigd door uitdrukkingen, als: Bl. 13: ‘Ten gevolge der ongenade, in welke zijn vader bij het hof was gevallen, werd de hertog van CHARTRES tot Ridder der *Heiligen Geest* orde in Januarij 1789 eerst, en een jaar later, zoo als bij Prinsen van den bloede gewoonlijk bet geval was, benoemd.’ Bl. 19: ‘Eenige vrijwilligen der nationale en verlof hebbende garde.’ Bl. 70: ‘Naauwelijks in zijne kamer teruggekeerd, bevestigde hij een bereids in gereedheid gebragten regel aan het raam, en liet er zich langs af.’ Bl. 91: ‘Onze hoedanigheid van toevallig regters te zijn over hen, jegens welken men meer geregtigheid dan zachtmoedigheid aanprijst, legt ons juist, met betrekking tot hen, een diep stilzwijgen aan. Alle voorloopige verklaring van gevoelens dunkt mij inderdaad een waarachtig verraad van de uitoefening onzes regterlijken ambts, enz.’ Is deze onze opvatting gegrond, dan verwonderen wij ons minder over andere dwaasheden, als: Bl. 17: ‘Veldmaarschalk onder het ministerie van den Graaf DE GRAVES,’ waarmede waarschijnlijk Generaal-Majoor (*Maréchal de Camp*) is bedoeld. Bl. 24: ‘De beide bataillons van de door den Hertog van CHARTRES aangevoerde divisiën.’ Bl. 29: ‘Cavallerie was er bij het leger niet, slechts husaren en jagers.’ Bl. 44: ‘De passen werden in *Bianco* ter hand gesteld.’ Bl. 99: ‘Millioenen, op den burgerlijken staat uitgetrokken.’ Bl. 108: ‘Staatsregtskenner (*publicist*).’ Bl. 183: ‘Op de straten van *Torruella de Monores* naar *Tarragona*.’ Bl. 199: ‘Vroeg, ten twee ure;’ en eindelijk, om alles te bekroonen: Bl. 208: ‘De Hertogin was gedurende vier dagen langs de Zauberische kust, op den hoogst bekoorlijken weg van *Genua* naar *Pisa*, te midden van verkwikkend groen en lagehende bloemen op reis geweest,’ enz. Maar indien dat waar is, gelooven wij ook genoeg te hebben gezegd, om onze afkeuring te wettigen, en geregtigd te zijn den Heer BRANDT MAAS te verzoeken het publiek voortaan van zoodanig schoolknapenwerk te Verschoonen.

Boekbeoordeelingen.

Heinrich Schmid's voorlezingen over het wezen der wijsbegeerte en hare beteekenis voor wetenschap en leven. Voor denkende lezers. In twee afdeelingen, met eene levensschets van den Schrijver. Uit het Hoogduitsch vertaald, met ophelderende Inlasschingen voorzien, en vermeerderd met een bijvoegsel over het verband van geloof en weten. Door *F.C. de Greuve*, Hoogleeraar te Groningen. - *Odi profanum vulgus et arceo!* - Te Gron. bij P. van Zweeden. 1839. XL en 608 bladz.

Het Hoogduitsche werk, dat hier den Nederlandschen lezer vertaald wordt aangeboden, is door den vroegtijdigen dood van den Schrijver, den in het 35ste jaar zijns levens overleden Heidelbergschen Hoogleeraar HEINR. SCHMID, onvoltooid gebleven; maar de twaalf voorlezingen, die het bevat, maken toch tamelijk goed een geheel uit. Het zijn voorlezingen tot inleiding in de philosophie; - natuurlijk in de philosophie van den Schrijver, of, laat mij liever zeggen, in de philosophie op dat standpunt der wetenschap, waarop de Schrijver stond. En dat is het standpunt van FRIES, wiens getrouwe volgeling en aanhanger de Schrijver was, gelijk uit deze voorlezingen zoowel, als uit zijne andere werken blijkt, en ook onverholen door hem zelven erkend wordt. Het werk onderscheidt zich van de meeste andere Hoogduitsche philosophische geschriften door een goeden stijl en klaarheid van uitdrukking. De onderwerpen der zeven eerste voorlezingen zijn: 1o. *Begrip der Wijsbegeerte;* 2o. *Zielkundige ontwikkeling der wijsgeerige kenwijze;* 3o. *Doel der wijsbegeerte;* 4o. *De tegenstanders der wijsbegeerte. De vijanden der geestvrijheid, de Practici, de Popularisten, of het zoogenaamde gezonde menschenverstand en het onmiddellijk gevoel;*

5°. *Betrekking der ervaring tot de wijsbegeerte. - Belangrijkheid der wijsbegeerte voor natuurkunde en geschiedenis*; 6°. *Over de betrekking der wijsbegeerte tot de geneeskunde, regtsgeleerdheid en theologie;* 7°. *De wijsbegeerte en de tijdgeest*. De vijf laatste voorlezingen behelzen een beoordeelende beschouwing der verschillende wijsgeerige stelsels: Dualismus, Materialismus en Spiritualismus; Naturalismus, Pantheïsmus en Theïsmus; Realismus, Idealismus en Identiteitssysteem; Empirismus en Rationalismus; Sensualismus, Reflexiephilosophie, Gevoelsphilosophie en mystische bespiegeling. - Een goede behandeling van deze onderwerpen is tot inleiding in de beoefening der wijsbegeerte zeker allergeschiktst, en men moet den Schrijver het getuigenis geven, dat hij van zijn standpunt zich ook meesterlijk van zijne taak gekweten heeft. Maar op dit standpunt moet men zich ook plaatsen, om het boek met billijkheid te beoordeelen. Ieder, die geen aanhanger van het wijsgeerig stelsel van FRIES is, zal er veel, zeer veel op hebben aan te merken, en zal het dus ook niet onbepaald den jeugdigen beoefenaar der wijsbegeerte aanbevelen.

Maar waarom dit boek in het Nederduitsch vertaald? In den eersten opslag moet het schijnen, alsof dit met geen ander oogmerk kan geschied zijn, dan om het wijsgeerig stelsel van FRIES hier te lande meer ingang te verschaffen; en toch is dit in het geheel niet het geval. De voorname reden, die Prof. DE GREUVE tot de vertaling en bewerking van dit boek in het Nederduitsch bewogen heeft, is de wijze geweest, waarop VAN HEUSDE in zijne *Brieven over het beoefenen der wijsgeerte* dit werk van SCHMID had aangeprezen. Aan het slot van den zesden brief had hij namelijk gezegd: ‘In Duitschland zelve verlangt men sedert jaren naar herstelling der echte, ja der Socratische Platonische philosophie. Hoor Duitschland's Aenesidemus, Schultze daarover. -- Maar lees vooral HEINRICH SCHMID'S *Vorlesungen über das Wesen der Philosophie und ihre Bedeutung für Wissenschaft und Leben: für denkende Leser*: ODI. PROFANUM VULGUS ET ARCEO. De titel geeft al terstond te kennen, wat de schrijver bedoeld hebbe; maar het boek beantwoordt er inderdaad geheel aan. Het is beklagenswaardig, dat ook deze schrijver zijne uitspraken over het wezen der wijsgeerte en hoe zij moet beoefend worden, slechts korten tijd overleefd heeft. Hij was voornemens het verband van *weten* en *gelooven* nader te ontwikkelen.’ Zoo schreef VAN HEUSDE in die Brieven, welke Prof. DE GREUVE in zijne *Brieven in antwoord* opzettelijk getracht heeft

te wederleggen; en nu dacht Prof. DE GREUVE, zoo als hij in de Voorrede, bl. XI, schrijft: ‘Beveelt deze Geleerde, die van mij in de opvatting van wat wijsbegeerte zij zoozeer verschilt, de lezing van dit boek zoo ruimschoots aan, dan moet er wel veel goeds in zijn, dat ook voor zijne partij aannemelijk of behartigenswaardig is; en heb ik maar eerst onze jeugdige heoefenaars der wijsbegeerte op het standpunt van onzen schrijver gebragt, dan zullen zij weldra, welligt deels ook door mijne aanmerkingen hierin geholpen, zelfstandig leeren denken, en ter opvatting van een volledig, uit eigen overtuiging voortvloeijend systeem der wijsbegeerte genoegzaam zijn voorhereid.’ Gij ziet, Lezer, deze vertaling van het boek van HEINRICH SCHMID, *met opheldérende Inlasschingen voorzien*, hangt ten naauwste zamen met de vroegere geschriften van Prof. DE GREUVE tot wederlegging van VAN HEUSDE, voornamelijk met zijne *Brieven in antwoord*. Prof. DE GREUVE gevoelt zich geroepen, om met al zijne krachten een dam op te werpen tegen de in zijn oog zoo verkeerde strekking van VAN HEUSDE'S geschriften over de wijsbegeerte en hare beoefening: en, gelijk hij in zijne *Brieven in antwoord* doorgaans, en meestal niet onhandig en ongelukkig, VAN HEUSDE met zijn eigen wapenen bestrijdt, zoo grijpt hij ook dit wapen aan, dat die aanprijzing van dat werk van HEINR. SCHMID hem in de hand geeft, om het *tegen* VAN HEUSDE en - zoo als hij zich juist niet heel aardig uitdrukt - *zijne partij* te keeren. Men leze maar dit boek van HEINR. SCHMID, en zie, welk gevoelen over het wezen der wijsbegeerte en hare beoefening met de aanprijzing van dat boek zoo hoog door VAN HEUSDE geroemd is geworden. Heeft men de menschen maar eenmaal zoo ver, dat zij vrede hebben met eene philosophie en wijze van philosopheren, zoo als die van HEINR. SCHMID, dan zijn ze meteen genezen van die vijandige vooringenomenheid tegen alle *wijsgeerige stelsels* en alle *speculative philosophie*, waarmede zij anders door de lezing van VAN HEUSDE'S geschriften zoo zeer bezield zijn geworden, en dan zullen zij ook wel verder te brengen zijn. Zoo dacht Prof. DE GREUVE. De vertaling en bewerking van dat boek van HEINR. SCHMID is dus eene krijgslist: gij ziet, Lezer, hoe fijn bedacht! Maar, of die hem gelukken zal? - Ik twijfel zeer. Ik twijfel namelijk geenszins, of de *partij* van VAN HEUSDE, *indien* zij het boek gaat lezen, zal spoedig bespeuren, wat Prof. DE GREUVE ook wel gemerkt zal hebben, dat VAN HEUSDE zich in den aard en de strekking van het werk van SCHMID heeft bedrogen: zij zal vermoeden, wat de ondergeteeken-

de ook vermoedt, dat VAN HEUSDE het werk niet naauwkeurig gelezen heeft. - Wat hiervan ook zijn moge; wij zien, met welke bedoeling Prof. DE GREUVE dit boek in het Nederduitsch vertaald en met zijne aanmerkingen uitgegeven heeft. Bovendien oordeelde Prof. DE GREUVE, volgens bl. IX vlgg., dit boek wel niet ter inleiding - waarvoor SCHMID het hield en ook houden mogt, - maar toch tot voorbereiding voor de studie der wijsbegeerte, allezins geschikt. Ware het intusschen, gelijk hij zelf bl. I zegt, zijn eenig oogmerk geweest, om alleen de aandacht onzer jeugdige beoefenaars van kunsten en wetenschappen op dit werk te vestigen, dan had hij voorzeker de vertaling daarvan kunnen achterwege laten, en zich vergenoegen, met hun bij gelegenheid deze Voorlezingen aan te prijzen: want hij is zelf van oordeel, en te regt voorzeker, dat daar onze Geleerden niet alleen, maar ook onze jeugdige Akademieburgers, doorgaans geene vreemdelingen zijn in de kennis der Hoogduitsche taal, het vertalen van Duitsche Werken, waarvan de inhoud geheel wetenschappelijk is, in het algemeen beschouwd gerekend mag worden onnoodig te zijn. ‘Doch,’ zegt hij, ‘ik wilde hoofdzakelijk ook door mijne vertaling iets zien bij te dragen tot het grondig doen kennen van het werk zelf. Ik weet bij ondervinding, dat vele jonge lieden bij het lezen van een wijsgeerig onderwerp, vooral wanneer het in eene vreemde taal geschreven is, dikwijls slechts oppervlakkig met den inhoud bekend worden, zonder zich van de juiste beteekenis der woorden door toepassing op hunne eigene taal rekenschap te geven, ja, zonder tot de kern van het geheel door te dringen of deel voor deel in zamenhang en eenheid met naauwkeurigheid op te vatten. Om dus vooral dezen, maar ook anderen, die naauwkeuriger te werk gaan, hierin eenigzins te gemoet te komen, heb ik niet alleen SCHMID'S uitdrukkingen hier en daar, voor zoo ver dit de wijsgeerige terminologie gedoogde, naar ons taaleigen trachten te wijzigen, maar ook door ingelaschte aanmerkingen en ophelderingen des schrijvers gezegden en gevoelens te verklaren of duidelijker te ontwikkelen en soms zelfs te regt te wijzen, alsmede daardoor mijne jeugdige lezers tot zelfdenken zoeken op te leiden; waarom dan ook mijne inlasschingen (die over het algemeen als wenken kunnen dienen om de aandacht te scherpen), van dien aard zijn, dat de lezer gemakkelijk op den weg, dien onze schrijver bewandelt, kan voortgaan, en tevens leert inzien, voor welke afwijkingen die vatbaar is, of op welke zijpaden dezelve kan voeren.’ -

Ziedaar dan de redenen, die Prof. DE GREUVE bewogen hebben, om dit boek te vertalen, en *met ophelderende Inlasschingen voorzien* den Nederlandschen lezer aan te bieden. - Het is niet te ontkennen, dat het juiste verstand van Hoogduitsche werken over wetenschappelijke, vooral wijsgeerige onderwerpen, al zijn ze dan ook, wat zeldzaam is, met zulk een duidelijkheid van taal en stijl geschreven, als dat van SCHMID, toch altijd, wegens verschil van taaleigen en spraakgebruik, voor den nog minder geoefenden Nederlandschen lezer hier en daar eenige moeijelijkheid heeft, al is hij voor het overige met de Hoogduitsche taal tamelijk wel bekend. Niet zelden ontmoet hij uitdrukkingen, die hij vlugtig lezende zal meenen te verstaan; maar die het hem toch moeijelijk zou vallen, naauwkeurig en overeenkomstig het spraakgebruik zijner moedertaal te vertolken, en zoo zich zelven van hare juiste opvatting rekenschap te geven. Eene vertaling van het een of ander belangrijk in het Hoogduitsch geschreven philosophisch werk in echt, zuiver Nederduitsch zou dus werkelijk voor jonge beoefenaars der wijsbegeerte eenig nut kunnen hebben; vooral indien zij het oorspronkelijke met de vertaling vergelijken wilden: zoo zou dit hun tot regt verstand van andere dergelijke Hoogduitsche geschriften een nuttige oefening kunnen worden. Maar vraagt men nu, hoe Prof. DE GREUVE zich van zijne taak als vertaler gekweten heeft, dan vermoed ik, dat de lezer reeds boven, bij de opgaaf van den titel en van de onderwerpen der voorlezingen, daaromtrent een niet zeer gunstige meening zal hebben opgevat. Ziehier een klein lijstje van eenige uitdrukkingen, zoo als men er nog menige andere aantreft: *ontvangvatbaarheid, beschouwwijze, openbaarwijzen, heelheden, gronddaad, wereldhistorische beteekenis der wijsbegeerte, verschijnwereld, tijdvolging, wetmatigheid, verschillig, verschilligheid, bederfelijk* (voor het Hoogduitsche *anbrüchig*), *bewaarheden, een door de perken der Rede bedongen geloof, dadigheid, zelfdadigheid, geestdadigheid, kendadigheid, kenverrigting, kenkracht, kenstof, kensoorten, kenbestanddeelen*. Ik moet er bijvoegen, dat eenige van deze uitdrukkingen niet slechts een enkele maal, maar overal door het geheele boek heen gevonden worden, en ik neem de vrijheid, Prof. DE GREUVE uit naam van alle echte Nederlanders, die op de zuiverheid van hunne moedertaal prijs stellen, dringend en gemoedelijk te verzoeken, ons van zulk Nederduitsch te verschoonen. Het *Handelsblad* en een menigte loonvertalers geven ons daarvan overvloedig genoeg, te veel zelfs, om er op den duur meê te kun-

nen lachen. Gaarne beken ik, dat het een zeer moeijelijk werk is, Hoogduitsch in goed Nederduitsch te vertalen; maar Prof. DE GREUVE schijnt toch die moeijelijkheid niet zwaar genoeg getild te hebben. Of weet Prof. DE GREUVE niet, dat uitdrukkingen, als *bewaarheden, door de perken der Rede bedongen geloof*, en dergelijke, voor den Nederlandschen lezer, indien hij ze niet eerst in het Hoogduitsch overzet, volstrekt onverstaanbaar zijn? - dat men voor het Hoogduitsche *Thätigkeit* in het Nederduitsch niet *dadigheid*, maar *werkzaamheid* of *verrigting* zegt? - en dat eene uitdrukking als *kendadigheid* niet alleen, maar ook als *kenverrigting*, een onding van een woord is? Het werkwoord *kennen* geeft in het Nederduitsch, evenmin als in het Hoogduitsch, een *doen* of *verrigting*, maar een *toestand* te kennen. *Erkennen* is een *doen*, eene *verrigting* (eine *Thätigkeit*), en dat in beide talen, hoezeer zij ook anders in het spraakgebruik van dit woord verschillen mogen.

Wat voorts de *opheldérende Inlasschingen* betreft, waarmede Prof. DE GREUVE zijne vertaling van dit werk voorzien heeft, voor het grootst gedeelte dienen zij minder tot opheldering of verklaring, dan wel tot teregtwijzing en verbetering van het door SCHMID gezegde, inzonderheid van zijne oordeelvellingen over de stelsels van andere wijsgeeren, die door SCHMID niet altijd even billijk beoordeeld worden; wat trouwens van zijn standpunt ook niet wel anders geschieden kan. Onder deze teregtwijzingen en verbeteringen vindt men veel waars en goeds door Prof. DE GREUVE gezegd, en zij zijn zeer geschikt, om den lezer te waarschuwen, dat hij toch niet ligtvaardig op gezag van anderen veroordeele, wat hij niet kent. Vooral wordt HEGEL door Prof. DE GREUVE tegen SCHMID in bescherming genomen. Doch hierin, geloof ik, is hij somtijds te ver gegaan. Wanneer hij onder anderen het stelsel van HEGEL zelfs van pantheïsmus vrijgesproken wil hebben, dan beken ik niet te weten, hoe dit met een grondig en onbevooroordeeld inzigt in den waren aard en de geheele strekking van dat stelsel is overeen te brengen; en ik vrees, dat Prof. DE GREUVE een al te gunstig oor geleend heeft aan verdedigers van HEGEL'S stelsel, zoo als SCHALLER, in zijn boek: *Die Philosophie unserer Zeit*. Maar, wat ik voornamelijk vrees, is dit, dat de anders reeds vrij stroeve vertaling door al die opheldérende Inlasschingen, meestal tusschen twee haakjes in den tekst geplaatst, op vele plaatsen al te lastig en onaangenaam voor den Lezer geworden is. Weinige Lezers, vermoed ik, zullen met Prof. DE GREUVE van oordeel zijn, dat *zijne inlas-*

schingen van dien aard zijn, dat de lezer gemakkelijk op den weg, dien de schrijver bewandelt, kan voortgaan. Maar gaarne zullen, zij hem toestemmen, dat zij *kunnen dienen, om de aandacht te scherpen;* want waarlijk, men moet dikwijls al zeer de aandacht scherpen, om de in elkander gelaschte gevoelens van den Schrijver en Vertaler uiteen te houden. Doch ziehier een paar proeven, en ieder oordeele zelf. Zoo leest men bl. 495 van CARTESIUS: ‘Hij nam tot grondregel aan, dat men van allen inhoud des denkens abstraheren, en de wijsbegeerte [als het ware] uit niets moet opbouwen, [dat is: dat men van geene reeds aangenomen stellingen moest uitgaan, maar van voren af aan beginnen, van eene eerste onmiddellijke waarheid, waaruit zich vervolgens andere lieten afleiden, en dus niets voor waar houden, dan hetgeen onmiddellijk geweten, of, middellijk daaruit afgeleid, als bij gevolgtrekking begrepen werd]. Zijne maxime berustte [dus eigenlijk niet] op de onderstelling, dat de ijdele, enkel logische denkdadigheid voldoende was om de wijsgeerige waarheid voort te brengen; [neen, veeleer verbond hij die denkdadigheid onmiddellijk met het redelijke besef der waarheid; en de gewisheid der Rede omtrent hare eigen uitspraken was voor hem de eenige onbetwistbare waarborg van de waarheid der stellingen van het logische verstand]. Daarom plaatste hij zijne vermaarde stelling: *Cogito, ergo sum*, de daadzaak van het denken, [deze onmiddellijke waarheid der inwendige ervaring], zonder eenig ander nader bepaald voorwerp des denkens, [omdat die daadzaak van het, denken de waarheid van het *denken* en *zijn* onder den algemeensten en tevens eenvoudigsten vorm bevattede], aan het hoofd van zijn systeem, en meende nu van deze stelling, [niet] enkel logisch bij gevolgtrekking, (*ergo*), [want zijne stelling bevat veeleer een zoogenaamd *ratiocinium immediatum*, en drukt dus het besef uit van de onmiddellijke eenheid der denkdadigheid met: den denkenden, en dus zijnden geest; neen, hij meende, door dit besef van eenzelvigheid geleid], tot het Zijn van het *ik*, [of van den geest], en even zoo van daar uit tot het Zijn der Godheid en der wereld te kunnen overgaan.’ - Bl. 507 leest men: ‘Het zijn niets anders dan verdichtselen der verbeelding, die men ons in [sommige] nieuwere speculative systemen aangaande de ontwikkeling van Gods Wezen in de verschijnselen der wereldvorming opdischt. Een aanschouwen, [in den zin, waarin wij de zinnelijke voorwerpen aanschouwen], van het eeuwige en absolute bestaat er

niet; de menschelijke Rede is geenzins het vermogen van [op die wijze] te aanschouwen; [wat dan? hoe?] zij is alleen het vermogen des geloofs en der ideën. [Maar welk een vermogen is dat dan toch? Wat gelooft de Rede dan? Toch niet alleen datgene, wat zinnelijk waargenomen wordt? Neen ook datgene, wat zij redelijk beseft. Om te kunnen gelooven, moet er iets zijn, wat zij weet of beseft; en deze voorwerpen van besef, men noeme ze nu aanschouwingen of ideën, maken hare redelijke wetenschap uit].'

Het aangehaalde kan tevens dienen tot proeve van taal en stijl.

Boven heb ik reeds gezegd, dat dit werk van SCHMID door zijn vroegtijdigen dood onvoltooid is gebleven. De laatste voorlezing had hij gesloten met de woorden: 'De nadere ontwikkeling des verbands van geloof en weten zal in het vervolg den grondslag onzer wijsgeerige wereldbeschouwing uitmaken;' en de Duitsche uitgever had gezegd: 'Wel zal men het heklagen, dat hem de *ontwikkeling des verbands van weten en gelooven* niet meer vergund was; maar het ook natuurlijk en gevoegelijk vinden, dat geen ander de hier nedergelegde pen van den edelen overledene opnam.' Ook VAN HEUSDE, gelijk wij boven gezien hebben, scheen het beklagenswaardig te vinden, dat SCHMID zijn voornemen, om het verband van weten en gelooven nader te ontwikkelen, niet had mogen ten uitvoer brengen. Nu heeft Prof. DE GREUVE wel niet de pen van SCHMID willen opvatten, om zijn werk voort te zetten of te voltooijen, te meer, omdat hij zich met het gevoelen van SCHMID omtrent dat verband tusschen weten en gelooven niet kan vereenigen; maar toch gemeend, dat hij het zoo zeer beklaagde gemis wel eenigermate vergoeden kon, daar men uit de geschriften van SCHMID zoowel, als uit die van zijn leermeester FRIES, dien hij zoo getrouw volgt, genoegzaam kan opmaken, hoe SCHMID over dat verband dacht, en in welken geest dus die nadere ontwikkeling zou geweest zijn. Daarom heeft hij dan achter zijne vertaling van deze Voorlezingen een *Bijvoegsel* (groot 67 bladz.) laten volgen, waarin hij uit de geschriften van SCHMID en FRIES al datgene verzameld en tot een zamenhangend geheel vereenigd heeft, wat dienen kan, om ons het gevoelen van SCHMID over dat punt nader te leeren kennen, doch zoo, dat hij tevens ook hier de gelegenheid waarneemt, om aan te toonen, waarin en waarom hij zich met het gevoelen van SCHMID niet vereenigen kan. - Ik behoef niet te zeggen, dat het onvoltooide werk door dit Bijvoegsel eenige meerdere volledigheid verkregen heeft. -

Eindelijk heeft Prof. DE GREUVE ook nog een korte levensschets van den Schrijver, door een zijner vrienden, VON REICHLIN-MELDEGG, in het Nederduitsch vertaald, vóór het werk geplaatst. De levensbijzonderheden van SCHMID zijn, zoo als van de meeste geleerden, op zich zelve wel niet zeer belangrijk; maar zoo velen, als zijn werk met belangstelling zullen lezen, zullen ook gaarne eenigzins nader met den persoon des Schrijvers bekend worden.

Het boek is met een goede letter op goed papier gedrukt. Zinstorende druk- of schrijffouten, zoo als op bl. 258, r. 18, waar *subjectief* moet staan, in plaats van *objectief*, herinner ik mij niet meer aangetroffen te hebhen. Aan kleinere drukfouten ontbreekt het echter niet.

T. ROORDA.

Verhandelingen, redevoeringen en staatkundige geschriften van Jk^{r}. *Joan Melchior Kemper*, verzameld door Jk^{r}. *J. de Bosch Kemper*. Te Amsterdam, bij Joh. van der Hey en Zoon. 1835. III Deelen, in 8°.

(*Vervolg en Slot van bladz.* 197.)

III. Tijdens de voorbereiding van de invoering der Grondwet, en later onder de Koninklijke Regering, bleef KEMPER vooral er altijd op bedacht, om alles tegen te gaan, wat, naar zijne wijze van zien, dienen moest, om de oude zaden van tweedragt op te wekken. Spoedig toch was het hem gebleken, dat deze niet door de opdragt der Souvereiniteit alleen waren vernietigd geworden; dat velen (ook wij zouden hier namen kunnen noemen) reeds berouw deden blijken van hunne medewerking of deelneming aan de verheffing des Prinsen. Hij vreesde, dat de Grondwet van den nieuwen Staat te veel, in namen en zaken, van het oude zou behouden, en daardoor aanleiding geven tot eenen nieuwen naijver tusschen de stedelijke en gewestelijke aristocratie en het Vorstelijke Huis, welke ons Land te voren reeds zoo dikwijls bloed en tranen gekost had.

Daarom wendde hij zich in een krachtig vertoog aan den Souverein, waarin hij hem bad en bezwoer, om hiertegen te waken, en hij hem de klippen aanwees, waarop het oppergezag ligtelijk zoude kunnen stranden. ‘Onze vroegere Geschiedenis,’ schreef hij, ‘vermeldt de gedurige worsteling tusschen de

magt van een zoogenoemd eminent Hoofd en de aristocratie van eenige familiën, die aan dat Hoofd bijna elk wezentlijk blijk van eminentie betwisteden, onder den schoonklinkenden naam eener vrijheid, welke bij hen niets anders beteekende, dan de onbelemmerde werking van hunnen invloed; terwijl niet zelden, in de meest hagchelijke omstandigheden des Vaderlands, de algemeene belangen voor provinciale, stedelijke, ja somtijds voor personen en familiebetrekkingen wijken moesten, en het eigentlijk volk, dat is, de werkzame middelstand, die het meest aan den Staat toebrengt, en het minst daarvan vordert, misleid door bedriegelijke voorgevens, en verwijderd van de aannadering tot het centrale punt, waar het den laster terstond ontmaskerd zoude gezien hebben, alzoo het slagtoffer werd van eenige familiën, die zich beurtelings in onze geschiedenis nu eens als verdedigers eener zoogenaamde volksvrijheid, en dan weder als aanhangers van het Huis van Oranje voordeden, naar mate zij of van het volk, of van dat Huis, voor hunnen invloed meenden te vreezen te hebben.' Hij meende reden te hebben, om te gissen, dat, toen de Vorst, na de aanneming der Souvereiniteit, het maken eener constitutie, welke die Souvereiniteit zoude wijzigen, aan eene daartoe benoemde commissie had onderworpen, sommigen die gelegenheid zouden te baat nemen, om hunne bijzondere gevoelens en belangen als waarborgen der burgerlijke vrijheid te doen voorkomen: 'Zij, die den schijn hadden aangenomen van toe te juichen, wat men niet verhinderen kon, behouden de stille hoop, die zij koesterden.' 'Maar een wenk van Uwe Hoogheid,' voegde hij er bij, 'is genoeg, en duizenden van de beste, van de gegoedste, van de braafste ingezetenen bieden Haar de ondubbelzinnigste verklaring van hun verlangen aan, dat de Souvereiniteit buiten het bereik van alle aanvallen en pogingen der intrigue gebragt worde.' Aan den Prins was het bij de opdragt voorbehouden, om de zwarigheden, die zich naar KEMPER'S meening opdeden, op te heffen, daar hij de Commissie benoemd had, die de Grondwet zoude voorstellen[1].

(1) De reden, waarom men zoo veel magt aan den Prins had opgedragen, waartegen zoo vele juridische en politieke bedenkingen gemaakt zijn, was geenszins in eene slaafsche zucht gelegen, om de Natie onder de alleenheerschappij van het Huis van Oranje en Nassau te brengen (wie dacht daaraan minder dan FALCK, KEMPER, en zij, welker organen deze waren?); maar omdat men van niemand eerder dan van den Prins die tempering der Souvereiniteit verwachtte, welke men voor de geheele Natie het heste keurde.

KEMPER wees in dat vertoog bepaaldelijk de hoofdpunten aan, die zijn doel, hetwelk de belangen van allen (‘van wie bijna niemand spreekt,’ zegt een onzer Hoogleeraren; doch van wie welligt nog meer gesproken, dan aan hen gedacht wordt) het meest in den weg schenen te staan. Later kwam hij ook in de Tweede Kamer meermalen hierop terug, en er voor uit, dat de klippen, die hij vreesde, zijns erachtens, meer waren omgezeild dan weggenomen. Hij sprak daar tevens openlijk en onbewimpeld over zijne bestendige vreeze van het herleven van oude pretensiën, *waarvan hij de zaden dagelijks rondom zich zag ontwikkelen*.

Maar wat was deze vreeze, in vergelijking van hetgeen hij gevoelde, toen hij ondervond, hoe men van eene der oude oligarchie geheel vijandige zijde al de ware en vermeende grieven van het Huis van Oranje en Nassau tegen dezelve tot een stelselmatig geheel zocht te vereenigen, en daarbij met felheid de spranken van al onze vroegere godsdienstige en staatkundige veeten uit de assche, waarin zij voor altijd bedolven schenen, oprekende?

Diep trof het hem, dat aan de Leidsche Hoogeschool door de schranderste jongelingen, ook met name der aanzienlijkste geslachten, beginselen en vooral begrippen werden aangenomen en op hoogen toon verkondigd, die aan het werk, waaraan hij zijne edelste krachten besteed had, waarin hij den roem en de bestemming zijns levens stelde, opeens voor altijd den bodem dreigden in te slaan. Hij achtte het pligt, zooveel mogelijk, dien geest des kwaads tegen te gaan in zijne lessen en redevoeringen; in dien brief aan zijnen vriend H.H. KLIJN inzonderheid, welke vóór het dichtstuk: *De Heldendood van M.A. de Ruiter*, geplaatst is.

Hij deed dit met die gematigdheid, welke hem in alles bezielde, en die vooral door de waarheid wordt ingegeven. Zulk eene gematigdheid, of liever gezondheid van geest, is tegelijk het bewijs van kracht en levenwekkend.

Er waren in die dagen velen, welke door gezag de verspreiding der Bilderdijksche inzigten in Geschiedenis en Christelijke Godsdienst wilden tegengaan, aan anderen de vrijheid misgunnende, die zij voor eigene meeningen ruimschoots en ongehinderd hadden bot gevierd. Niets scheen KEMPER ongerijmder, en was meer met zijnen aard strijdig. Hij wilde de vrijheid van denken en onderzoek, dat echt Nederlandsche beginsel, schoon in de Nederlanden zoo dikwijls miskend, aan onze Hoogescholen on-

bekrompen gehandhaafd zien; hij erkende van ganscher harte de zeldzame grootheid van BILDERDIJK, ook zijne groote verdiensten ten aanzien van de Geschiedenis des Vaderlands; hij sprak met hoogen lof van ouderscheidene proefschriften zijner jeugdige vrienden uit BILDERDIJK'S school, en gaf luide zijne afkeuring te kennen over het oppervlakkige vonnis der onbepaalde veroordeeling, dat door de openbare meening, en hare klaroenen, de meeste dagbladen en tijdschriften, over al de voortbrengselen dier school geveld werd. Maar niet minder misprees hij de beginselen en strekking eener leer, die zoo zeer als eenige noodlottigen partijgeest ademde, en daardoor noodwendig noodlottigen wederpartijgeest baren moest.

Voorzeker moet het onderzoek onzer Geschiedenis *nimmer* als geëindigd worden beschouwd. Zoolang eene Natie bestaat, zal zij telkens nieuwe inzigten in haren vroegeren toestand verkrijgen, ook naar mate zij zelve eenen anderen ontwikkelingstijd beleeft, d.i. met nieuwe organen om te zien toegerust schijnt. Ook zal de vlijt der Geleerden altijd nieuwe bronnen opsporen. En wij erkennen het gaarne, dat BILDERDIJK'S onderwijs in ons staatsregt, de historische reactie, die hij het eerst, sedert PESTEL en KLUIT, aan die studie hier te Lande gaf, eene gaping in het onderwijs zelfs van CRAS en KEMPER grondig hielp vervullen. Waar toch bestond meer behoefte aan, ik zeg niet historische kunde, maar opwekking van historischen zin, dan bij ons? Het is hier de plaats niet, om dit geheele gewigtige onderwerp te ontwikkelen; met één woord slechts voegen wij hier gereedelijk bij, dat BILDERDIJK, die het nationale, historische en Christelijke in ons volksleven en de Wetenschap wilde opwekken, evenzeer aller achting verdient, als hij, onzes inziens, het zij met zedigheid gezegd, veelal misgetast heeft in hetgeen waarlijk als zuiver Christendom en echt nationaal moet worden beschouwd. Hierin ligt het kenmerkende onderscheid tusschen zijne school en hen, die hetzelfde bedoelen, dezelfde kwaal erkennen; maar voor vergif aanzien, wat anderen als het ware en eenige geneesmiddel beschouwen. Te vergeefs poogt men alle andersdenkenden, tegen hunnen wil, op het terrein van het Fransche liberalismus te verzetten, of, subjectieve inzigten met objectieve waarheid schromelijk verwarrende (de dwaling der dweepers te allen tijde!), hen als Onchristenen te verketteren[1]. De *goede*

(1) 'Wij gruwen,' zegt KEMPER, II, bl. 215, 'van dien vervolgzieken geest van kettermakerij, welke er zich een genoegen van maakt, door eene gemakelijke magtspreuk, eene gansche school aan de verachting van andersdenkenden prijs te geven. Wij houden de kleingeestigen, welke zich van dit wapen bedienen, om den geest van onderzoek aan banden te leggen, voor de gevaarlijkste vijanden van de waarheid en van de menschelijke rede.'

strijd moet binnen het gebied van Christelijke openbaring en vrijheid worden gevoerd. Het geldt de levensvragen dier openbaring en vrijheid.

Doch dit in het voorbijgaan. Bij de beoefening onzer Historie, moet men natuurlijk steeds naar waarheid blijven zoeken, zonder aanzien van personen of zaken(1); maar zij eerst zullen de waarheid vinden, die doordrongen zijn van het beginsel van KEMPER: 'Dat ieder met de beste trouw zoo wèl de eene als de andere partij heeft kunnen volgen, en dat het even dwaas is, zich in zijn oordeel over de groote mannen van dat tijdvak alleen te laten bepalen door de partij, welke zij in die staatkundige geschillen gekozen hebben, als wij het allen thans ongerijmd vinden, de godsdienstigheid, van wie het ook zij, af te meten naar het Kerkgenootschap, waartoe hij behoort.' Ook kwam het hem inderdaad belagehelijk voor, nu die geschillen alle daadlijke toepassing verloren hadden, met den moed van dolende ridders nog uitsluitend zich voor de eene of andere dier partijen te willen verklaren; terwijl men eindelijk, bij het aanslaan van den Bilderdijkschen toon, vergat, dat BILDERDIJK door de nakomelingschap niet om, maar ondanks, dien toon groot zal genoemd worden.

Onder de Koninklijke Regering zien wij KEMPER in den Adelstand verheven, in belangrijke Staatscommissiën geplaatst, als een der eerste Redenaars en Staatsmannen in de Tweede Kamer der Staten-Generaal optreden. Doch wij vinden in hem altijd 'den besten burger' terug. Zijne beginselen en zijn gedrag liggen ook hier voor ons open. Dezelfde vrije, belangelooze, waarheid- en regtlievende Vaderlander staat ook hier voor ons.

'Aanzien en vertooning naar buiten waren hem onverschillig.' Dit had hij aan den Souvereinen Vorst geschreven. Desniet-

(1) Gelijk Professor TOLLIUS dit wilde. Vg. Prof. H.W. TYDEMAN, in zijne Opheldering en Bijvoegselen bij het XII^{de} Deel van Mr. W. BILDERDIJK, *Geschiedenis des Vaderlands*, bl. 307, in de noot, welke eenen schat van belangrijke opmerkingen en bijdragen bevatten, en het wonderlijke Werk eerst regt bruikbaar maken.

temin meende de Koning in het begin van 1815 den adel des Rijks, bij de Grondwet als stand erkend, niet beter in het oog der Natie te kunnen verheffen, dan wanneer hij in KEMPER'S geslacht het blijk zoude doen voortleven der onsterfelijke diensten, door KEMPER aan al de opvolgende geslachten in ons Land bewezen. Zóó was VAN HOGENDORP in den Gravenstand verheven, en in een der kwartieren van het familiewapen het jaar 1813 geplaatst, om, als het ware, gelijk zijn lofredenaar zegt, ‘eens voor altijd den Staat voor de mogelijkheid van ondankbaarheid te bewaren.’

Met welk eene gezindheid ontving KEMPER dit bewijs van onderscheiding?

Zijne eerzucht had geene wenschen meer; maar hij dankte den Koning voor zijn vereerend Besluit. ‘De Adelstand behoort, in mijne oogen, geene andere strekking te hebben,’ schreef hij, ‘dan die, dat hij de betrekkingen naauwer en heiliger maakt, waardoor ieder Burger aan zijn Vaderland en deszelfs wettige regering verbonden is; dat hij het lot van die geslachten, vaster nog dan door den algemeenen band van gemeenschappelijke inwoning, aan het lot van het Vaderland verbindt, en het staan of vallen met dat Land tot eene nog sterkere verpligting maakt.

‘Het is dan ook deze verpligting, die ik hiermede plegtig op mij neme, en verachting kleve op den naam van dien mijner kinderen of nakomelingen, die immer in deze verheffing iets anders mogt willen zoeken, dan alleen de verpligting, om ook vóór en boven alle burgers tot de grootste opofferingen voor Koning en Vaderland gereed te zijn.’

‘Mijn hoofd en mijne pen,’ zóó had hij zich in 1813 uitgedrukt, toen hij zijn ontslag als *Commissaris-Generaal* vroeg, ‘zijn en blijven aan Uwe Hoogheid gewijd, en de minste wenk van Haar zal genoeg zijn, om alles, wat ik kan en ben, aan het ons zoo wonderdadig hergeven Vaderland ten offer te brengen.’

Meer dan ééne Commissie werd hem opgedragen, zoo als over de regeling van het Hooger Onderwijs en van de belangen des Lutherschen Kerkgenootschaps, van hetwelk hij Lid was. Deze werkzaamheden waren naauw verbonden aan zijne betrekking als Hoogleeraar. Hij spreidde daarbij dezelfde ruime en diepe inzigten ten toon, welke hij in alle onderwerpen had. Die bewijzen zoekt, leze zijne Redevoering bij de *Inhuldiging*

der herstelde Leidsche Universiteit, en de invoering der nieuwe inrigting omtrent het Hooger Onderwijs, den 6^{den} Nov., 1815, in de St. Pieters-Kerk gehouden, waarin hij in groote trekken den geest der *Grondwet*, gelijk hij ze noemde, van ons Hooger Onderwijs schetst, die geheel en al zijnen geest ademt. Vrijheid, onbezorgdheid van bestaan, en opwekking van naijver door eer, deze waren, blijkens de ondervinding van alle tijden en volken, de eenige middelen, die de Staat in handen heeft, om wetenschappen te doen bloeijen, en eenen geleerden stand te vormen, die wel niet de hoeksteen is van iedere Maatschappij, maar de onmisbare kroon van elk Staatsgebouw. De Fransche Overheersching had dat alles weggenomen of ondermijnd; de Nederlandsche Regering had het zich tot eenen duren pligt en eene hooge eere gerekend, om aan die drie noodzakelijke voorwaarden van een veredeld volksbestaan onbekrompen te voldoen. Zij had de vrijheid van denken en leeren hersteld, waaraan het Vaderland zijnen staatkundigen bloei niet alleen, maar ook zijnen letterkundigen roem te danken heeft gehad; de ketenen voor altijd willen verbreken, waaronder alle ware uitbreiding van kennis onmogelijk zoude zijn geworden. Zij had voor de wetenschappen niets doodelijker geacht, dan de noodzakelijkheid, waarin zich zoo vele Geleerden bevonden, om slechts op het winstgevende hunner betrekkingen of verkregene kundigheden te letten, ten einde toch, bij een ontijdig overlijden, vrouw en kinderen niet hulpeloos achter te laten; klagten, die voortaan in Nederland geenen grond meer zouden hebben, waar de wet zelve in de *alleen edele* bekommeringen van het belang, op eene zoo kiesche wijze, als nergens elders, voorzien heeft ten behoeve van hen, die zich aan de gewigtigste bedoelingen van den Staat en de Menschheid wijden. Zij had bovenal door de geheele wet het schitterendst eerbewijs aan den Geleerde willen geven, hetwelk meer dan alles geldt: *vertrouwen;* door alle kleingeestige bepalingen, welke zijn' stand bijna tot een werktuigelijk ambacht vernederen, te verwerpen, en zich bijna alleen op de ondervinding, den smaak en het oordeel des Onderwijzers zelven te verlaten. Eindelijk had zij vrijheid, belooning en eer nog ongenoegzaam gerekend, wanneer het doel slechts door zoo weinigen kan bereikt worden, dat, bij het groote getal van mededingers, de poging, om naar hetzelve te streven, ontmoedigd wordt door de geringheid der hope, om er ooit toe te geraken.

En daarom dankte KEMPER, die door zijne zorg, om de Utrecht-

sche Hoogeschool te herstellen, getoond had, hoeverre zijn geest en gemoed boven alle jaloerschheid en baatzucht verheven waren[1], den Vorst op den Leidschen kansel openlijk, dat deze bedenking alleen voor hem genoeg was geweest, om aan de beweeggronden, pleitende voor het behoud onzer oude Akademische stichtingen, het overwigt te geven, zonder nogtans het groote denkbeeld van volkomenheid bij ten minste ééne inrigting op te offeren.

De waarheden, door KEMPER verkondigd en nageleefd, zullen door den grooten hoop, waartoe vele grooten behooren, telkens worden miskend, somtijds vergeten; maar zij kunnen door hen, die middellijk of onmiddellijk tot de Regering medewerken, nooit worden verloochend. Toch bemerkte men het aan dezen, dat de leeuw was gestorven. Tijdens de vereeniging met *België*, vroeg men, van hooger hand, raad aan het geheele publiek, hoe ten aanzien van Hooger Onderwijs, dat is van de hoogste volksbelangen, te handelen, en dat wel in vragen, waarbij de grondslagen van het geheel aan den aanval en de ondermijning van ieder werden prijs gegeven. Als rondtastende in de duisternis, zocht men licht, naar het scheen, ook bij de duizende dwaallichten, die uit den grond moesten oprijzen en weldra overal wemelden.

En hebben wij ook later in de Vergadering der Tweede Kamer niet meermalen over het Hooger Onderwijs door Nederlanders meeningen hooren uiten, geheel strijdig met deszelfs aard en onzen volksgeest; meeningen, die in KEMPER'S tegenwoordigheid of eerbiedig zouden zijn ingehouden, of door hem krachtig wederlegd?

(1) Vg. de aanteekening, Deel II, p. 138. Te regt wordt daar gezegd: ‘Geene andere Hoogeschool kon meer afbrenk aan Leiden doen, dan die van Utrecht, en echter heeft geene meer gewonnen dan juist deze.’ Ook HERINGA, *Redevoering ter plegtige inwijding van de Akademic te Utrecht, bij hare nieuwe inrigting, uitbreiding en opluistering*, bl. 58: ‘Sprekender blijk kan er wel niet zijn, *dat men alleen op den bloei der wetenschappen, niet op dien van deze of gene Hoogeschool*, het oog heeft gehad.’
Er bevond zich in de Commissie niemand uit Utrecht; de meerderheid moest persoonlijk in den bloei van Leiden belang stellen. Zoude dit voorbeeld ooit veracht worden?
Hoe hoog KEMPER en zijne handelwijze in deze aangelegenheid door de Utrechtsche Hoogleeraren gewaardeerd werden, blijkt onder anderen uit HERINGA'S *Oratio de auditorio Academiae Rhene-Trajectinue*, etc. p. 36 sqq.

Doch ook in zijne betrekking tot het Luthersche Kerkgenootschap bleef KEMPER aan zijne beginselen bestendig getrouw, en zeer opmerkens- en behartigenswaardig, ook in onze dagen, zijn de bewijzen daarvoor, in het derde Deel, bl. 174 en vlg., bijgebragt. Die beginselen sproten uit zijne levendige overtuiging, dat de opheffing van het verband tusschen Kerk en Staat eene zegepraal geweest is der waarheid boven het vooroordeel; dat verband zelf berustte op de verwarring van het denkbeeld van *Godsdienst* met dat eener bijzondere *Kerkleer*. Zoodra de Staat, als zoodanig, beweerde hij, eene kerkleer als de zijne aanneemt, moet hij ook de verdediging daarvan tot in de bijzonderheden onder zijne pligten rangschikken; moet de aanranding of ondermijning dier leer, in zijne oogen, ook eene misdaad tegen den Staat zijn, welke door wetten en straffen *kan* beteugeld worden; en, ofschoon dan ook beschaving en menschelijkheid, in de plaats van brandstapels, van schavotten en inquisitickerkers, alleen ballingschap of slechts enkele ontzegging van burgerlijke voorregten stellen mogen, *de zaak blijft altijd dezelfde*. Men matigt zich het oordeel over waarheid en onwaarheid aan; men staat gunsten toe, waar men slechts regten te erkennen heeft; men poogt burgerlijke middelen te doen gelden, waar alleen overtuiging werken moet, en de onbelemmerde loop der waarheid wordt gestuit, al ware het dan ook slechts *de zachte band van het belang alleen, waardoor men op die gevoelens zoude willen werken*.

Wij verzoeken onze Lezers in KEMPER'S Verhandeling *Over den invloed der groote gebeurtenissen, welke in het staatkundige, en de verschillende begrippen, welke in het godsdienstige en wijsgeerige, sedert ruim het vierde van eene eeuw, in Europa hebben plaats gehad, op de ware verlichting in het godsdienstige en zedelijke van de volken van dat werelddeel hebben uitgeoefend*, de ontwikkeling van dit beginsel en de oplossing der zwarigheden, die men tegen hetzelve in het midden heeft gebragt, na te lezen. Gelijk dit geheele uitmuntende Vertoog den helderen, wijsgeerigen geest van KEMPER afspiegelt, en overal ook van zijnen diepen staatkundigen blik en zijn Nederlandsch hart getuigt, zoo kunnen wij ons niet wederhouden, in eenen tijd, waarin niet weinigen den geest van het Catholicisme (met afkeer van Rome zeer wel bestaanbaar) aan de Evangelische Kerk opdringen willen, de volgende plaats over te nemen: ‘Waarheid, niet de verdediging *van te voren opgevatte en als onbetwistbaar vastgestelde meeningen*, kan en mag het doel van den waarlijk redelijken mensch zijn. Elke afstand van dit regt, hoe

gering dan ook, is van zelf en noodzakelijk nietig, omdat hij ongeoorloofd is, en ongerijmd, omdat de overtuiging van geene wilsbepaling afhangt.

‘Alle godsdienst is dus, uit zijnen aard, *individuëel*; geen kerkgeloof kan, als zoodanig, verpligtend zijn; en zoo dit waarheid is, kan ik mij inderdaad niet voorstellen, waarom het ongerijmd, onzedelijk of in eenigerlei opzigt gevaarlijk zoude zijn, bij het begrip eener *Kerk*, het denkbeeld vaarwel te zeggen eener vereeniging van menschen, die omtrent alle godsdienstige onderwerpen hetzelfde voor waar aannemen, en moeten aannemen; en waarom het niet redelijker zoude zijn, zich daarbij slechts eene vereeniging tot gezamentlijke godsvereering en onderlinge broederlijke ondersteuning te denken van menschen, *die dezelfde bron van godsdienstig geloof erkennen en huldigen*, schoon zij daarom aan de bijzondere leden dier gemeenschap het regt niet betwisten, uit die bronnen de waarheid, naar eigene behoefte en naar eigene overtuiging, af te leiden.

‘De verwezelijking van dit denkbeeld zal zij niet het tijdstip verhaasten, waarin voor allen slechts ééne Kerk en één Evangelie zijn zal, gelijk voor allen slechts één Goden ééne waarheid is?

‘Dit denkbeeld is *niet nieuw*. Oorspronkelijk lag hetzelve reeds ten grond bij de Hervorming[1]. LUTHER zelf maakte zwarigheid in de uitgave zijner schriften, omdat hij vreesde, dat dezelve een' nieuwen band voor de vrije overtuiging, eene veranderde berusting in gezag, in plaats van eigen onderzoek, zoude te weeg brengen, en het was slechts een overblijfsel van het oud en ingeworteld vooroordeel, dat men aan ROSSUET'S *Veranderlijkheid der Protestantsche Kerk* een betoog kon tegenoverstellen van derzelver eenstemmigheid met zich zelve, terwijl het eenige afdoende antwoord geweest zoude zijn, dat juist die eenstemmigheid der Kerk met zich zelve, welke ROSSUET bedoelde, den doodsteek aan het Protestantisme zelf zoude geven[2].’

(1) Men vg. hierover de belangrijke beoordeling van GUIZOR'S *Histoire de la Révolution d'Angleterre*, door Professor THORBECKE, in de Bibliot. crit. nova, Vol. II, p. 61 en vlg.

(2) Vg. hier vooral het geheel met KEMPER overeenstemmende gevoelen van Prof. HOFSTEDE DE GROOT, in zijne *Gedachten over de Beschuldiging*, enz. Groningen, 1834, 2de druk, bl. 86-118; bepaaldelijk bl. 07 en 118, waar hij zich op dezelfde plaats van LUTHER en op ROSSUET beroept, terwijl hij, ware hem deze plaats van KEMPER bekend geweest, zich zeker op den Staatsman, die zooveel vroeger schreef, beroepen zoude hebben. Van de juiste onderscheiding van het onveranderlijke Goddelijke Christendom en de veranderlijke menschelijke beschouwing van hetzelve, waarover daar bij DE GROOT gehandeld wordt, zal, indien ik wèl zie, de beslissing der gewigtigste vragen, waarover men thans ook hier te Lande verdeeld is, voornamelijk afhangen.

Van al de Commissiën, die aan KEMPER werden opgedragen, was de gewigtigste voorzeker die tot vervaardiging van een nationaal Wetboek, waartoe hij reeds in het begin van 1814 mede benoemd werd, en die weldra voor het grootste gedeelte in zijne handen overging. Had hij kunnen voorzien, dat hetgeen hij zich met reden voorstelde een werk van weinige jaren te zullen worden, een arbeid worden zou van langen, door niemand voorzienen, duur, voor hem zelven de bron van dagelijksch verdriet, miskenning en smaad, tot aan zijnen dood toe, hij had zich voorzeker aan die taak onttrokken. Nu achtte hij het noodig, om in 1817 het Lidmaatschap van de Tweede Kamer der Staten-Generaal aan te nemen, ten einde deel te erlangen aan de beraadslagingen over de Wetboeken, toen geheel zijn werk. Later ondervindende, dat al zijne pogingen mislukten, wilde hij zich volstrekt van beide betrekkingen verschoond zien; doch hij kon aan het nadrukkelijke verzoek van zijnen Koning geenen wederstand bieden.

Welk Lid der Staten-Generaal had ooit moeijelijker taak te vervullen, dan KEMPER, die eenen dagelijkschen strijd van beginselen aan te voeren en door te staan had, waarin hij aan de schranderste en welsprekendste Leden uit de Belgische provinciën dikwijls alleen, of slechts door eenigen (onder welke er echter waren, die voor velen konden gelden) ondersteund, de zege moest betwisten, allerlei vooroordeelen uit den weg ruimen, allerlei kwade trouw ontmaskeren? En, in weêrwil van dit alles, welk Lid genoot grootere achting bij zijne Medeleden, uit alle oorden des Rijks, dan KEMPER? Was hij niet de eenige, wien men als het ware stilzwijgend den eersten rang toekende? Wie bezat volledíger het vertrouwen van den Koning, zijne Staatsdienaren, het Nederlandsche volk? De dood van dezen Staatsman werd te regt als eene volksramp beschouwd; zijne nagedachtenis werd niet alleen door de H.H. BEELAERTS, VAN ASCH VAN WIJCK en SYPKENS zijne Medeleden in de Commissie tot Wetgeving, maar ook door den Graaf VAN HOGENDORP, van wien hij dikwijls in de Kamer verschilde, en zelfs door eenen staatkundigen tegenstander, als DE STASSART, met levendig gevoel gehuldigd. En waarin lag het geheim van dien krachtigen invloed? Lag het niet in zijn vrij en mannelijk karakter, uitgedrukt op dat Vaderlandsche gelaat, ‘door REMBRANDT te malen,’ waarin ernst

door minzaamheid, moed door geest en openheid was getemperd; in zijne welsprekendheid, die niet overreedde, maar overtuigde; in den eerbied, dien ieder evenzeer voor zijne bekwaamheden had, als voor zijne bedoelingen en gevoelens; in zijne gereedheid, om eigene denkbeelden, ook wanneer zij hem beter schenen, zonder eigenliefde, op te offeren aan het hooge belang van eenstemmigheid[1]; in zijne zucht, om altijd zaken van personen te scheiden, en de gemakkelijkheid en aangenaamheid van omgang, waardoor hij de harten won; in zijne edele openhartigheid eindelijk, die van geen veinzen wist, maar aan allen, wat hem waarheid scheen, in liefde deed hooren?

'Niets zoekende,' zoo sprak bij, 'heb ik niets te vreezen. Alleen aan mij zelven willende toebehooren, behoor ik tot geene partij hoegenaamd, en zal ik nimmer tot eenige behooren. Overtuigd, dat de wederkeering van geluk voor *Europa* alleen door vrede en eendragt mogelijk is, gruwe ik van nieuwe rampen en nieuwe oneenigheden. Dit beginsel wilde ik hier eens vooral als den maatstaf mijner gevoelens en gedragingen in de Kamer doen kennen.'

Kwam het er op aan, om den waren geest van onze Grondwet te handhaven; sprak men b.v. van 'ministeriële voorstellen, ministeriëel budget' en wat dies meer zij, hij herinnerde dadelijk, dat onze regeringsvorm is eene getemperde Monarchie; dat het de Koning is, die wetten en budgetten, volgens de woorden zelve der Grondwet, voorstelt. 'Ik weet wel,' dus liet hij zich hooren, 'dat de onderwerpen van het algemeen bestuur in takken verdeeld zijn, aan wier Hoofd zich Ministers bevinden, maar, wanneer het wetten geldt, ken ik niemand dan den Koning. En waartoe zou inderdaad ik, of iemand onzer, deze ontwijkende onderscheiding behoeven? Zeker niet, om, naar geweten en overtuiging, bescheiden te kunnen zeggen, wat men voor waar houdt; of om zijne bedenkingen tegen eene wet voor te stellen met die openhartigheid, welke de Koning weet te waarderen in ieder, aan wiens goede trouw geen twijfel is.' Maar hij vreesde, dat verkeerde woorden, gelijk zij veelal uit verkeerde opvatting voortvloeijen, op hunne beurt, zonder wederlegging, eindelijk ook aan de openbare meening eene verkeerde rigting zouden geven; dat sommigen, te goeder trouw

(1) Dit zijn de woorden van den Hr. VAN ASCH VAN WIJCK bij VOORDUIN, Deel I, bl. 372, in de noot.

in het wezen onzer grondwettige instellingen mistastende, aan anderen den weg zouden banen, om langs een effen pad van lieverlede de souvereiniteit elders over te brengen; dat het dus pligt was dit in de beginselen tegen te gaan. Toen later de sluwe DE GERLACHE aan zijne Noord-Nederlandsche Medeleden, die hij met name uitdaagde, het beruchte dilemma voorwierp: '*Of* verantwoordelijkheid der Ministers voor de daden der Konninklijke regering, *of* verantwoordelijkheid van den Vorst,' zwegen allen[1]. Sommigen hadden hetzelfde gezegd; anderen wisten het niet te wederleggen; nog anderen koesterden de noodlottige, in onze eeuw vooral, waarin alle theorieën, niet het minst de staatkundige, eene praktische rigting nemen en terstond erlangen, noodlottige dwaling, van aan theorieën niet te hechten. KEMPER zoude niet hebben gezwegen. Welligt had hij hun eenvoudig herinnerd, 't geen men aan eerstbeginnenden met het Staatsregt leert: dat er geene menschelijke magt denkbaar is, zonder *regtelijke* mogelijkheid van misbruik; dat souvereiniteit en regtelijke onverantwoordelijkheid hetzelfde zijn; dat *die* onverantwoordelijkheid in iederen Staat ergens moet bestaan; dat men ze, ook door de meest mogelijke uitzetting en verdunning, hoe zal ik het noemen? niet oplossen kan, en dat zij hier te Lande bij den Koning berust, behoudens de bij de Grondwet *bepaalde* wijziging derzelve.

Schoon hij meestal optrad, om de voorstellen der Hooge Regering te ondersteunen (wat de Wetboeken betreft, lag dit in den aard der zake), verheelde hij de gebreken niet, die hij in het staatsbestuur meende te bespeuren, b.v. dat, door een verkeerd stelsel van belastingen, er geen evenwigt bestond tusschen inkomsten en uitgaven. Hij drong er op aan, om, door hoogstmogelijke bezuinigingen, den achteruitgang in onze financiën zoo gering mogelijk te doen zijn, waaronder hij rekende de afschaffing eener kostbare bureaucratie, 'welke, tegen den geest van onzen Landaard, uit *Frankrijk* bij ons overgeplant, enkel op mistrouwen berust, en alles met vormen en contrôles omringende, zelfs staatkundig geen ander gevolg heeft, dan het vestigen van een' staat

(1) Vg. het 1ste Deel van de Nederlandsche Gedachten des IIrn. GROEN VAN PRINSTERER, die over 'deze alta silentia' aldaar het zijne gezegd heeft. Sedert is het echter te dien aanzien vooral niet beter geworden; zoadat ieder Lid thans, waar het beschouwingen yun staatsregt geldt, zeker kan zijn van nimmer tegengesproken te zullen worden.

van oorlog tusschen regering en volk, welke ten slotte altijd voor beide partijen nadeelig is.'

Zoo ook vonden Hollands belangen, toen het belastingstelsel van 1819 zijn handel aan de Belgische nijverheid en den landbouw scheen te zullen opofferen, onder vele krachtige verdedigers, geen' welsprekender tolk dan KEMPER. Diep was de indruk, dien op de geheele Kamer en door geheel *Holland* zijne Redevoering verwekte *Over de Generale Wet op de Heffing*, waarmede hij de beraadslagingen opende; een meesterstuk van staatshuishoudelijke kennis en welsprekendheid, die krachtig was door het vuur, hetwelk den Redenaar bezielde, en de gematigdheid, die zijne rede ademde. Want hij gevoelde het levendig, hoe moeijelijk het voor het Gouvernement was, het ongelijkslachtige te vereenigen. Maar KEMPER, die geene populariteit voor zich zelven begeerde, had eerst bij eenen brief, waarin hij den geheelen staat der openbare meening openlegde, getracht, den Koning tot het terugnemen der Wet te bewegen. Hierin komen onder anderen deze merkwaardige woorden voor: 'Het aannemen dier wetten zal de goede gezindheid in de steden doen verdwijnen, en toch is de bezitting van België altijd precair, terwijl in den goeden geest der bewoners van het Noorden de hartader van de dynastie van Oranje en de hoeksteen van ons Staatsgebouw gelegen is.'

Niemand zocht in zijne staatkundige loopbaan meer dan hij den schijn te vermijden, alsof hij zich zelven bedoelde.

Een jaar na de aanvaarding van het Lidmaatschap der Kamer, deed Z.M. hem, door den Minister MOLLERUS, met veel aandrang, het gewoon Lidmaatschap in den Raad van State aanbieden. Hij wees dit dankbaar af, omdat hij meende als Hoogleeraar nuttiger voor den Staat werkzaam te kunnen zijn, 'door het opkomend geslacht te bewaren voor de zwijmelkoorts, die Europa en ons Vaderland zoo vele jaren achtereen op bloed en tranen te staan kwam, en door eenen goeden geest voor de toekomst te verwekken.' Maar vooral geloofde hij, te goeder trouw, niet beter den Koning en de goede zaak te kunnen dienen, dan door het stellige bewijs, dat het hem met zijne eenmaal verklaarde beginselen waarlijk ernst geweest was. Meer dan eens had hij het vertrouwen, dat zijne medeburgers in hem stelden, onder Gods zegen, doen gelden tegen de indrukken, welke altijd het geschreeuw der verschillende volksleiders op het gros der menschen maakt. 'Maar dat vertrouwen,' schreef hij, rust alleen op het geloof aan mijne gelijkheid met mij zelven,

op mijne uitwendige, niet minder dan op mijne zedelijke onafhankelijkheid. Het is verloren, zoodra men mijne beginselen, al ware het ook ten onregte, mistrouwt; verloren, zoodra ik aan de zoogenaamde volksvrienden niet langer diezelfde individualiteit kan overstellen, waarop zij zich zelve zoo veel te goed doen. Ook uit dit oogpunt moet ik dus blijven, wat ik ben. Mijne wisseling van loopbaan zoude alles verlammen, wat ik immer zoude kunnen doen. Zij zoude in de publieke opinie de triumf zijn der ellendigen, die, wanneer zij geene argumenten wederleggen kunnen, beginselen verdacht maken, en dezen triumf moeten zij niet hebben.'

Deze groote Vaderlander werd in de volle kracht van zijn leven, te midden van zijne belangrijke en veelomvattende werkzaamheden, aan zijnen Vorst en zijn Volk ontrukt. Hij ook bewees de waarheid van het gezegde, dat grootsche gedachten en gezindheden uit het hart ontstaan; dat het nimmer het hoofd alleen, dat het vooral het hart is, hetwelk den Staatsman, ja elken waarlijk grooten mensch vormt.

Wie kan aan de gebeurtenissen der latere jaren in ons Land denken, zonder dat KEMPER'S naam en beeld hem telkens voor den geest verrijzen, en wat welligt zijn moed en zijne wijsheid, vaderlandsliefde en zijn invloed zouden hebben verhoed of tot stand gebragt?

IJdele voorstellingen! ijdele wenschen! Niet gedacht aan hetgene hij zoude hebben gedaan, nu de Voorzienigheid hem, in haar wijs en liefderijk bestel, sedert lang van ons weggenomen heeft! Veeleer het offer der dankbaarheid aan zijne nagedachtenis gebragt, door zijn voorbeeld te volgen, en de beginselen van volksheil nageleefd, welke hij in leer en leven bestendig openbaarde! Bij de breede en veelsoortige grondslagen, waarop ons Staatsgebouw is gevestigd; met eene vrije drukpers, die eene groote mate van willekeur aan onkunde, onbescheidenheid en allerlei jage hartstogten overlaten moet; bij de staatkundige gelijkheid, aan alle Nederlanders, zonder onderscheid van geloofsbelijdenis, toegekend, die eene Christelijkgezinde, waakzame Regering en eene vrije Christelijke Natie vooronderstelt en vordert; bij het gewigt en de teederheid der menigvuldige vraagstukken, die noodwendig tot verschil van denkbeelden leiden, zoo ligt twist en tweedragt kunnen baren: zien wij in die beginselen alleen, en in de *eenswillendheid* en *eensgezindheid*, daaruit geboren, het behoud, van onzen Staat en ons Volk.

Aan KEMPERS'S schriften, meer dan aan die van eenigen Nederlandschen Staatsman onzer dagen, kunnen wij de stemmen toetsen, die dagelijks over Staats- en Volksaangelegenheden worden aangeheven; of het de welluidende en krachtige toonen zijn der vrije liefde voor waarheid en regt, dan of zij ons de wanklanken der partijdrift, het gefleem der vleijerij, de galmen der onkunde, de woede van den hartstogt, het gesijfel van den nijd, of ook wel eene hooge orakeltaal doen hooren, die hare inzigten in de Goddelijke waarheid, als de onloochenbare en onfeilbare waarheid, met miskenning van andersdenkenden, hoogmoedig verkondigt! De geest van KEMPER blijve de schutsgeest aan den ingang van den tempel der Nederlandsche Vrijheid, Verlichting en Trouw!

C. STAR NUMAN.

Klinische Bijdragen tot de Theorie en Praktijk der Genees- en Heelkunde, door *C. Gobée*, Medic. en Chirurgiae Doctor, Chirurgijn-Majoor bij het hospitaal te 's Hertogenbosch. Met twaalf Tabellen en eene Plaat. Utrecht, bij Robert Natan. 1839. 8°. 318 bladz.

(*Vervolg en slot van bladz.* 238-248.)

De aanhoudende koortsen van typheusen aard werden in de laatste 4 maanden van het jaar zeer veelvuldig in het hospitaal te *'s Hertogenbosch* waargenomen; van de laatste twintig ziektegevallen zijn er 13, die tot deze klasse gebragt worden; de aanteekeningen, welke de Schrijver er telkens bijgevoegd heeft, vermeerderen nog de waarde van deze gewigtige ziektegeschiedenissen. Daarenboven vindt men, bl. 176-194, een hoofdstuk over de leer der zenuwkoortsen. Met hoeveel genoegen wij dit gelezen hebben, mogen wij evenwel niet verzwijgen, dat het te wenschen ware, dat de Heer GOBÉE zijne aanmerkingen meer uit de medegedeelde gevallen afgeleid had; zoo als het hier ligt, staat het naauwelijks daarmede in verband; het heeft te veel den vorm van een systematisch opstel, terwijl in een Klinisch Werk, naar ons oordeel, de waarnemingen de hoofdzaak uitmaken, en van de waarnemingen alle redeneringen moeten uitgaan.

Wij zullen den Lezer eerst met den inhoud van dat opstel

bekend maken, en zullen daarna over de gevallen van typheuse koorts spreken. Na eene geschiedkundige inleiding omtrent den oorsprong van het woord typhus, en de verschillende namen, die men aan deze koortsen gegeven heeft, stelt de Schrijver de vraag: ‘Of al deze verschillende koortsen niet onder een hoofdkarakter zouden kunnen gebragt worden, hetwelk slechts verschilt door de individualiteit, de gelegenheidsoorzaken en den gang der Epidemiën? Daar het hoofdkarakter dezer soort van ziekten de bedwelming, de narcosis, τὸ τυφώδες is,’ dus beantwoordt hij de vraag, ‘zoo zoude de naam typhus, voor het genus der ziekte, de meest gepaste zijn.’ Men begrijpt evenwel gemakkelijk, dat aldus de typheuse koortsen zeer gebrekkig bepaald worden; wij herinneren hier aan de woorden van SCUOENLEIN: ‘Die Verwechslung eines Krankheitsprozesses mit dem, was man neuerlich Krankheitscharacter genannt hat, ist daran Schuld, dass man über das Wesen der Krankheit nicht in's Reine kam. Man ist hierin sehr weit gegangen, man hat jede Krankheit, deren Charakter der torpide ist, Typhus, Nervenfieber genannt.’ Voor zooverre het den naam betreft, willen wij de stelling van den Heer GOBÉE daarlaten; maar de bedwelming kunnen wij met hem niet als het hoofdkarakter der ziekte aannemen; en dat dit evenwel zijne meening is, blijkt reeds terstond daaruit, dat hij typhus cerebralis een pleonasme noemt. Doch waarin is nu de oorzaak dier bedwelming te vinden? Hij onderscheidt den typhus in eenen contagieusen en eenen sporadischen (Misschien ware het beter de laatste verscheidenheid epidemischen te noemen). Nu ligt het voor de hand, om in het contagium de oorzaak der bedwelming te zoeken; en wat den epidemischen typhus betreft, hiervoor stelt de S., dat het miasma paludosum misschien evenzeer vereischt wordt, als het contagium typhosum voor den typhus contagiosus. Hij waagt het evenwel niet, om deze vooronderstelling als beslist aan te nemen; alleen voert hij hiervoor aan, dat de intermitterende koortsen met den typhus sporadicus en den typhus abdominalis in een groot verband staan. Wij willen gaarne toestemmen, dat vele waarnemingen dáárvoor pleiten, dat het miasma paludosum typheuse koortsen voortbrengen kan; doch dit als algemeene oorzaak aan te nemen, schijnt ons onmogelijk. De Schrijver gaat te ver, wanneer hij, bladz. 188, zegt: ‘Ik houd mij door meermalige, naauwkeurige waarnemingen overtuigd, dat al deze pathologische verschijnselen, welke men na den dood in de Brunnersche en Peyersche klieren vindt, in

vele gevallen het gevolg zijn van het miasma paludosum, hetwelk, in het organisme opgenomen, deze ulcerative ontsteking der kliertjes verwekt. Wendt men in tijds het specificum (de chinine) aan, zoo wordt het miasma vernield. Het is te verwonderen, dat de Fransche Geneesheeren, door hunne zoo dikwijls vruchtelooze behandeling dezer ziekte met aderlatingen, bloedzuigers en chlorure, niet eindelijk eenen anderen weg inngeslagen hebben, om hunne lijders te redden.' Wij kunnen ons hier niet in breedvoerige tegenwerpingen inlaten; doch vragen alleen, of dan bij onze moeraskoortsen die klieren door ulceratieve ontsteking aangedaan worden? Wij voegen daarbij de opmerking, dat men bij ons, waar de zieken zoo zeer aan den invloed van het moerasgif blootgesteld zijn, zoo zelden de ontaarding der genoemde kliertjes vindt; dat men het bestaan van het miasma paludosum in *Parijs* niet kan aannemen, waar daarenboven de tusschenpoozende koortsen niet dan slechts zelden gezien worden; dat de goede resultaten, die de Schrijver van de aanwending der chinine wil waargenomen hebben, door de medegedeelde ziektegevallen niet bevestigd worden, zoo als wij straks zullen aanvoeren, en over het algemeen, voor zooverre die door anderen bekend gemaakt zijn, weinig bijval gevonden hebben. Het exantheem, meent de Schrijver, is geen pathognomonisch verschijnsel van den typhus contagiosus; het is slechts eene bijzondere vorm der petechiae, en een bewijs van beginnende ontbinding; tusschen typhus en febris putrida is slechts een quantitatief en geen qualitatief onderscheid (bladz. 172). Ten onregte hebben nieuwere Geneeskundigen gemeend, dat de furunculeuse ontsteking der Brunnersche en Peyersche klieren het eigenlijke wezen der typheuse koortsen uitmaakte. De Schrijver noemt onder deze ook CHOMEL, doch herstelt, twee bladzijden later, dien fout. De beschrijving der verschijnselen der dothiënenterie in de drie verschillende tijdperken is zeer goed. Op het einde komt hij weder tot zijne vroegere stelling terug: 'Ik moet betwijfelen,' zegt hij, 'of deze zoogenaamde dothinenterite een wezenlijke typhus of wel eene febris intermittens larvata zij(!)'

De Heer GOBÉE verdeelt den typhus in twee tijdperken: 'Waarvan het eerste het tijdperk der prikkeling, opwekking, stadium irritationis; het tweede het tijdperk der narcosis ot neêrdrukking is; het stadium invasionis en convalescentiae sluiten zich van zelven aan.' Dat het beloop duidelijker afgescheiden is in den contagieusen typhus, is zeer goed te begrijpen: 'Het is aan alle besmettelijke ziekten eigen, dat hare verschijnselen

met sterkere trekken te voorschijn komen, dan dit bij de overige ziekten het geval is.

Wij willen uit de medegedeelde ziektegevallen de belangrijkste punten aanvoeren, om daarna over de behandeling dezer ziekten te spreken. De onderscheiding in typhus sporadicus en contagiosus wordt door den Schrijver verder niet toegepast; het schijnt, dat alle tot de eerste verscheidenheid moeten gebragt worden. Het grootste gedeelte kenmerkte zich door eenen erethischen toestand; slechts enkele hadden een torpide karakter, hetgeen evenwel niet tot den hoogsten graad ontwikkeld was. Het stadium invasionis wordt door den Schrijver ten onregte als eene voorafgaande ziekte bestempeld, zoodat hij van eene rheumatische, eene inflammatoire koorts spreekt, die spoedig in typhus overging; wij willen hier, als voorbeeld, de 25ste ziektegeschiedenis aanvoeren. De lijder kwam den 5den Augustus in het hospitaal; vroeger steeds gezond geweest zijnde, was hij eerst sedert eenige dagen ongesteld, klaagde over pijn in armen en beenen, en vooral in het voorhoofd, lusteloosheid, loomheid, enz.; het aangezigt rood en opgezet; de huid heet en droog; beslagene tong; veel dorst; geene stoelontlastingen sedert twee dagen; versnelde ademhaling; pols vol en hard, 90: V.S. Unc. vj. enz.; het bloed vertoonde geene crusia, veel serum en eenen zeer weeken bloedkoek. Men kan hierin gemakkelijk het begin van den typhus erkennen, en de Schrijver zegt dan ook in zijne aanteekeningen, dat de toestand van het uit de ader gelatene bloed eene diepe aandoening der crasis sanguinis kenmerkte; zoodat het te verwonderen is, hoe bij desniettegenstaande beweert, dat dit eene gewone febris rheumatica was, welke binnen weinige dagen in eene febris nervosa overging (bladz. 111). - Wij zullen nu eenige verschijnselen vermelden, welke in het beloop der ziekte bijzonder de aandacht verdienen. Daar slechts een der gevallen, No. 25, met den dood eindigde, is het moeijelijk uit te maken, of de glandulae Brunnerianae en Peyerianae aangedaan waren; bij de lijkopening van den genoemden zieke vond men *in de buikingewanden niets, hetwelk bijzondere melding verdient*. Bij verscheidenen werd evenwel diarrhee, met een opgezet onderlijf, waargenomen; zij scheen dikwijls kritisch. Pijn was daarbij zelden aanwezig; in twee gevallen vinden wij pijnlijkheid rondom den navel vermeld (No. 32 en 41); No. 48 was de eenige, waar in de regio ileo-coecalis pijnlijkheid werd waargenomen. - Verschijnselen van hersenaandoening kwamen bij de meeste voor, nu eens in den vorm van hevig delirium, dan weder

van sopor, coma vigil of delirium mite. De Schrijver noemt het delirium meestal typhomanie, en bepaalt, bl. 162, de verschijnselen, waardoor men de laatste van phrenitis kan onderscheiden. ‘Beide deze aandoeningen,’ zegt hij, ‘zijn zoozeer onderscheiden, dat men zich verwonderen moet hoe men een typhus en meningo-encephalitis voor eene en dezelfde ziekte heeft kunnen houden; het afwisselen van sopor, delirium en bewustzijn in typhus is een bewijs, dat er geen ziekelijke organische toestand der hersenen en hersenvliezen plaats heeft;’ hierbij voegt hij nog HUXHAM'S beschrijving der typhomanie, waarin dit delirium als eene *mentis quasi actionum confusio, cum perpetuo sibi ipsis obmurmurent et inter verba desipiant aegri*, bepaald wordt; dat de diagnose evenwel onzeker blijft, bewijzen de gevallen van typhus, waar na den dood duidelijke sporen van congestie of zelfs van exsudatieve ontsteking der hersenvliezen gevonden worden; ook onder de ziektegeschiedenissen van onzen Schrijver vindt men er eene (N°. 65), waar de lijder aanvankelijk herstelde; doch veertien dagen, nadat hij het hospitaal verlaten had, plotseling dood bleef; bij de lijkopening zag men duidelijk, dat er hier eene arachnitis bestond, en toch wordt het delirium als typhomanie bestempeld. Zoo is ook N°. 31 en 32, volgens des Schrijvers eigene meening, de typhomanie als een delirium van eenen actieven aard te beschouwen; bij den eersten ontstond het waarschijnlijk door de plotselinge onderdrukking eener hevige epistaxis. - Het zakken der oogleden, zoodat de palpebrae superiores twee derde gedeelten van den bulbus bedekken, en slechts een gering gedeelte daarvan te voorschijn komt, wordt, bl. 163, als een pathognomonisch kenteeken van typhus aangevoerd. ‘Ik heb dit verschijnsel,’ zegt de Schrijver, ‘als het eerste kenteeken van den beginnenden typhus opgemerkt.’ Hoezeer het dikwijls daarbij waargenomen wordt, gelooven wij toch niet, dat het bestendig is; ten minste wij zagen het vele malen ontbreken. - Tremor en subsultus tendinum kwamen slechts zelden voor; althans de Heer GOBÉE vermeldt ze alleen bij N°. 49. - Een der belangrijkste verschijnselen in de typheuse lijders was de aandoening der ademhalingswerktuigen; bij velen kwam vroeger of later een aanmerkelijke hoest, meestal met opgeven van sputa, welke soms zoo overvloedig werden, dat de Heer GOBÉE te regt voor eene ontstaande phthisis beducht was; hij meent, dat de koude omslagen over het hoofd daarom bijzonder af te keuren zijn, ‘omdat de critische weg, de huiduitwaseming, daardoor geheel en al belemmerd wordt, en de longen zeer genegen zijn, om anta-

gonistisch de verrigtingen der huid over te nemen; hierdoor ontstaat congestie naar die deelen, vermeerderde afscheiding der bronchiae, en bij onze veelal scrophuleuze milieiens, met sluimerende tuberkels in de longen, zeer ligtelijk phthisis' (bl 114). Hoezeer deze redenering veel waarschijnlijkheid voor zich heeft, moeten wij daarbij evenwel voegen, dat zij door de ondervinding niet bevestigd wordt; niettegenstaande de koude omslagen bestendig in den typhus met verschijnselen van bersenaandoening aangewend werden, zagen wij in sommige jaren, waar de neiging tot congestie naar de longen niet aanwezig was, de lijders herstellen, zonder eenigzins te hoesten, en daarentegen in de beide laatste jaren de meeste typheusen door bronchitis of pneumonic aangedaan, zonder onderscheid of de koude fomentatiën aangewend waren dan niet; bij sommigen vertoonde zich de longen-aandoening reeds dadelijk, voordat men nog wegens het hersenlijden de koude omslagen gebezigd had. Daarbij, dunkt ons, is dit middel ten dien opzigte onschadelijker, dan de koude douches, waarvan de Schr. zoo dikwijls gebruik maakt.

De beschrijving van den pathologischen toestand der longen, in N°. 25, is zeer gewigtig; wij willen ze hier mededeelen. Men vond bij de lijkopening, die 36 uren na den dood verrigt werd, de linkerlong geheel en al in roode hepatisatie overgegaan; de regterlong vertoonde aan hare onderste kwab den eersten graad der pneumonie; de middelste en bovenste kwab der regterlong waren gezond. De tunica mucosa van den larynx en de trachea was *rood, dik, met vele kleine vaatjes opgespoten, en bevatte veel mucus* van eene lichte roodachtige kleur. Een dergelijk lijden schijnt ook in N°. 31, waar spula puriformia met bloed opgehoest werden, aanwezig geweest te zijn. - De tong was bij de meesten geel beslagen, met drooge roode randen, waarbij veelal eene vuilgele kleur om den mond en de neushoeken; fuligo van lippen en tanden wordt alleen bij N°. 49 vermeld. - Petechiae en exanthema typhosum werden bij velen waargenomen; in N°. 32 meent de Schrijver, dat het laatste kritisch zoude geweest zijn, daar de diarrhee verminderde, zoodra de uitslag zich over het grootste gedeelte der huid verspreidde. Sommige gevallen genazen met duidelijke crisis; dit was evenwel verre van bestendig; zoo kon men in N°. 33, 41, 44 en 49 geene bepaalde kritische afscheiding onderkennen; de meeste gevallen scheidden zich door de urin, zoo als N°. 31, 35, 40, 43, 45, 46; bij verscheidenen was de huid sterk zweetende, doch de kritische invloed der huiduitwaseming is in de medegedeelde gevallen, met uitzondering van

N°. 32, niet waarschijnlijk. In twee gevallen scheen de bijkomende otorrhoea kritisch te zijn. De Heer G. zegt, dat de decubitus veelal als kritisch verschijnsel voorkwam (bladz. 245).

Wat nu de behandeling der typheuse koortsen betreft, zoo moeten wij erkennen, dat wij daardoor den Schrijver als praktikus hebben leeren waarderen; de beginselen, waarvan hij uitgaat, zijn eenvoudig, en bewijzen, dat hij met eenen onbevooroordeelden blik deze ziekten waargenomen heeft. ‘Wij zullen vooral trachten op te sporen,’ zegt de Schrijver, blz. 155, ‘of al de verschillende meeningen over het wezen der typheuse koortsen den toets kunnen doorstaan, want zoo rijk wij aan schitterende theoriën over typhus zijn, zoo arm zijn wij, wanneer wij dezelve aan het ziekbed willen aanwenden. De grootste oplettendheid op alle veranderingen, welk in 's lijders toestand plaats grijpen, vooral op de conamina naturae medicatricia, eene naauwkeurige aetiologie en eene zeer voorzigtige, niet al te active behandeling, vooral in het begin der ziekte, zijn de hoofdvereischten, om cito, tuto ac jucunde te genezen, waar immer genezing mogelijk is. Zij, die gelooven eenen typhus in deszelfs beloop te kunnen stuiten, gelijk men eene peripneumonie door aderlatingen somtijds in eens tot stilstand kan brengen, hebben nooit met aandacht den gang dezer ziekte aanschouwd, enz. De typhus zich eenmaal geopenbaard hebbende, volbrengt zijn beloop door verschillende tijdperken, en eindigt eerst dan, wanneer hij zijnen cyclus (wiens wetten ons nog onbekend zijn) voleind heeft, in volkomene herstelling, of wel in den dood. Eene al te sterke of ontijdig gedane aderlating, een sterk laxans, of ook een al te hevig prikkelend middel, om eene sterke huiduitwaseming te verwekken, al deze middelen kunnen soms genoegzaam zijn om den lijder aan den rand van het graf te brengen.’ Wij kunnen hier niet alles teruggeven, wat de Schrijver omtrent de behandeling uiteengezet heeft. In het algemeen waarschuwt hij daarvoor, dat men zich niet door de hevige opwekking, in het eerste tijdperk van sommige typhusgevallen, late verleiden tot eene strenge antiphlogistische behandeling; men bezige de huid vooral tot het aanwenden van derivantia; het darmkanaal daarentegen is in deze ziekte een *noli me tangere*, en wat men ook van het nut der calomel door vele Geneesheeren opgegeven vindt, zoo waarschuwt de Schrijver te regt voor dit middel. In de meeste gevallen geeft hij in de eerste dagen niets; emetica oordeelt hij, in het begin van den typhus, meer schadelijk dan dienstig; de hevige opwek-

king van het systema nervosum door dit middel maakt het toedienen daarvan gevaarlijk. In plaats van aderlatingen, neme men veeleer zijne toevlugt tot bloedzuigers. Warme baden, met gelijktijdig koude begietingen, zijn in den typhus met hevige opwekking bijzonder nuttig. De koude douches wendde de Schrijver bij de meeste gevallen met hersenlijden aan; in ware ontstekingachtige aandoeningen der hersenen, prijst hij dit middel bijzonder. ‘Ik kan,’ zegt hij, bl. 61, ‘met ABERCROMBIE deze behandeling niet genoeg aanbevelen; noch aderlatingen, noch bloedzuigers zijn steeds toereikende, om de ongunstige uitgangen eener zoodanige congestio cerebri in tijds te voorkomen; de douche van eene zekere hoogte is een krachtig *avortens;* krachtig moet dit middel aangewend worden, anders zoude men welligt de congestio cerebri vermeerderen.’ Wij zien hierin weder, hoe naauw het hersenlijden in typhus, door den Schrijver als typhomanie bestempeld, met de ware congestie verwant is, en gelooven ook, deels op grond, van de behandeling, dat de onderscheiding van typhomanie en phrenitis minder juist door den Heer G. gesteld is[1]. Bij sterke diarrhee heeft bij dikwijls met goed gevolg het acid, muriaticum oxygenatum toegediend. Bij ontstaande afscheiding der bronchiae, geeft hij meestal een afgietsel der Polygala Senega, met een weinig vinum stibiatum, tegelijk met een vesicans op de borst. De aanwending der nervina eischt veel omzigtigheid; men beginne proefshalve met ligte incitantia, en klimme dan, wanneer deze goed verdragen worden, in de schaal der nervina op. - Zonderling is de afwijking van dezen eenvoudigen weg, dien de Schrijver ten gevalle van de sulph. chininis maakt; wij hebben reeds gezegd, dat wij ons niet met zijne inzigten daaromtrent kunnen vereenigen. Wij zullen hier zijne eigene woorden laten volgen: ‘Wanneer gedurende de eerste 7 dagen diarrhee en te gelijker tijd urina lateritia aanwezig, als ook de tong breed en wit of geel

(1) Wij willen hier nog met een enkel woord melding maken van het gebruik van den tartarus emetiens, bij irritatie der hersenen en hersenvliezen. ‘De tart. emet. schijnt vooral eene weldadige, afleidende werking te hebben, wanneer de irritatie bij erysipelas faciei voorkomt; in dien toestand werkt het veelligt nog doelmatiger dan de aderlatingen, vooral wanneer deze reeds een- of meermalen zonder afdoende beterschap zijn aangewend. Veelvuldige aderlatingen zijn bij erysipelas faciei zeer gewaagd; er is in dien toestand iets eigenaardigs, hetwelk door eene directe antiphlogosis niet altijd te overwinnen is.’ Men ziet, dat de Schrijver met oordeel zijne behandeling naar de bijzondere toestanden wijzigt. -

beslagen is, de lijders vooral 's nachts of om den anderen nacht zeer onrustig zijn, delireren en reeds tegen den avond over hevige duizeling klagen, bij dag echter veel beter zijn, geef ik met het beste gevolg het sulph. chinin. tot 12 of 16 grein in het eerste etmaal, verminder vervolgens de giften, en eindig de genezing met ligte amaris. *Ik heb op deze wijze zoogenaamde typhi abdominales soms in den vollen loop tot stilstand gebragt*' (bladz. 193). Hoe zal men dit laatste rijmen met het vroeger gezegde omtrent de onmogelijkheid, om den typhus in deszelfs loop te stuiten. De gevallen, door den Schrijver medegedeeld, zijn alle, met uitzondering van één, zonder chinine behandeld; en het is nog te meer bevreemdend, dat dit middel zoo bijzonder geprezen wordt, wanneer men ziet, dat in dit geval (N°. 43) eerst den 14^{den} dag na het opkomen der typheuse verschijnselen, de chinine gegeven, doch reeds des anderen daags gestaakt werd, voordat de 16 greinen verbruikt waren; wanneer men hier den gang der verschijnselen onpartijdig gadeslaat, zal men den gunstigen invloed, dien de chinine zoude gehad hebben, naauwelijks kunnen erkennen. Nog opmerkelijker evenwel zijn de aanmerkingen, die de Schrijver bij het 40ste ziektegeval maakt. ‘De zoo even verhaalde ziektegeschiedenis,’ zegt hij, ‘behoort onder den typhus abdominalis gerangschikt te worden, en ik ben van het denkbeeld niet vrij, dat ook hier larvata intermittens in het spel was. Ook was ik den 16^{den} October van voornemen hem de sulph. chinin. toe te dienen, doch vond zulks niet meer noodig, daar zich in de urine een sterk critisch bezinksel vertoonde, en dus de toestand dien dag veel gebeterd was. De omstandigheid, dat de lijder 's nachts steeds veel ijlde, en bij dag rustig was, bragt mij op het denkbeeld der intermittens larvata; echter waagde ik het niet het chininium vroeger toe te dienen, daar ik van mijne diagnosis niet genoeg zeker was.’ Brengt men deze woorden in verband met hetgeen wij reeds van des Schrijvers theorie omtrent den typhus aangevoerd hebben, dan zal men zien, dat het niet duidelijk is, welk onderscheid of welke overeenkomst hij tusschen typhus en febr. interm. larvata aanneemt; ja, dat hij zelfs in zijne theorie niet genoeg vertrouwen stelt, om ze in praktijk te brengen.

Na hetgeen wij omtrent deze twee voorname ziek tek lassen aangevoerd hebben, zullen wij van de overige historiae morbi slechts melding maken, voor zooverre daaronder nog bijzonder belangrijke gevonden worden. Wij noemen hier in de eerste plaats

het verhaal der ziekte van den Luitenant-Kolonel VAN GORCUM (N°. 37); deze geschiedenis is met veel zorg uiteengezet, en behoort voorzeker onder die gevallen, welke zoowel wegens de duisterheid der verschijnselen, als de bevigheid van het lijden en de zeldzaamheid der ziekte, eene bijzondere belangstelling inboezemen. Het komt ons evenwel vreemd voor, dat het organische hartlijden door den Heer GOBÉE gedurende het leven niet erkend werd; dat de karakteristieke pijn in den linkerarm, die, volgens den Schrijver, zelden bij hartlijders ontbreekt, hier niet aanwezig was; dat de pols, buiten de aanvallen, alleen versneld was, zonder andere abnormiteit, en dat de lijder in lateren tijd zijner ziekte niet meer over hartkloppingen klaagde; dit alles schijnt ons niet genoeg, om de, voor het overige zoo duidelijk geteekende, verschijnselen van hartlijden te miskennen; eene naauwgezette auscultatie en percussie zouden hier zeker veel licht hebben gegeven. Men vond na den dood hypertrophie, zoowel van het linker- als van het regterhart; het woog in het geheel 1 pond, 9 oneen en 3 drachmen med. gew. Bij het openen van het linkerhart, viel een vreemd ligchaam daaruit, hetgeen waarschijnlijk aan de punt van den kamer had vastgezeten; behalve de hypertrophie was er verwijding van de linkerboezem en auricula; de regterkamer, zoowel als de boezem en het oor waren zeer klein. Dat het vreemde ligchaam geen gecoaguleerd fibrine was, blijkt genoeg uit de beschrijving; het was namelijk omgeven van een eigenaardig glad, glanzend, meer of min elastiek weefsel, hetgeen zich gemakkelijk liet verscheuren; na dit uitwendige vlies geopend te hebben, kwam het eigenlijke ligchaam zelf te voorschijn, welks kleur met niets beter kon vergeleken worden, dan met het weefsel eener verweekte milt; doorgesneden, vertoonde het overal eene netvormige constructie. Behalve deze organische gebreken van het hart, vond men nog ontsteking der mucosa van maag en darmkanaal, waarvan gedurende het leven ook duidelijke symptomes aanwezig waren.

Wij zullen over de gevallen van pneumonie en pleuritis niet spreken; het zoude te veel tijd vereischen, zoo wij daarbij in bijzonderheden wilden treden; wij maken slechts in het algemeen de opmerking, dat het te wenschen geweest ware, dat de Schrijver de auscultatie en percussie vereenigd hadde aangewend, en dat hij meer geregeld door het geheele beloop der ziekte van dit voortreffelijke diagnostische middel gebruik hadde gemaakt; zoo men niet dan eene enkele maal het respiratiegeluid bij pneumonie onderzoekt, heeft men daaruit slechts een gering voordeel te wach-

ten. - N°. 11 is een geval van phlebitis en afscheuring der apophysis van tibia en fibula bij eenen 19jarigen milieien, door verzwikking van het been ontstaan; de ziekte liep doodelijk af; de lijkopening, die zeer zorgvuldig geschiedde, leverde belangrijke resultaten; op de plaat, welke met talent door Dr. VAN GHERT geteekend is, ziet men het onderste einde van tibia en fibula afgescheurd en ontstoken, als ook een gedeelte der vena saphena, van den malleolus af tot aan den overgang in de vena cruralis, die buitengewoon verdikt en zeer hard op het gevoel was; de vena geopend zijnde, bleek het, dat zij in haar geheele beloop met eene zeer dikke pus gevuld was, en dat aan het onderste gedeelte eene ulceratie aanwezig was, welke den binnensten en middensten rok vernield, doch den buitensten niet aangedaan had. In de aanmerkingen bewijst de Schrijver, dat de ontsteking van de membrana synovialis en van de vena saphena te gelijker tijd, of kort na elkander, begonnen zijn; want dat aan eene zoogenaamde opslorping van den etter door de vena saphena niet gedacht kan worden. -

Eindelijk noemen wij nog onder de waarnemingen, die tot belangrijke opmerkingen aanleiding gegeven hebben, de zomerkoortsen, waarvan de 4 verscheidenheden, door den Schrijver waargenomen, met veel waarheid worden geschilderd; verder het delirium tremens, waarvan vijf lijders in dit jaar in het hospitaal kwamen; bij voorkeur behandelt de Heer G. deze ziekte met tartarus emeticus in groote giften, en meent, dat het opium in verre na niet zoo algemeen aan te wenden is, als dit gewoonlijk geschiedt. Of men N°. 35 wel als eene complicatie van typhus met delirium potatorum kan aanmerken, betwijfelen wij; veelmeer schijnt de typhus bij dezen lijder, ten gevolge van het misbruik van sterke dranken, spoedig een zeer adynamisch nerveus karakter aangenomen te hebben. De pokken, die vooral in het begin van het jaar, zoowel als mazelen, talrijk waargenomen werden, geven aanleiding tot eene goede ontwikkeling der meeningen van andere Schrijvers over de varioloïdes; om de verwarring, welke in de onderscheiding van varioloïdes en ware pokken heerscht, te doen ophouden, wil de Heer G. slechts die gevallen als varioloïdes aannemen, welke bij goed gevaccineerde personen voorkomen; terwijl de vaccinatie niet of onnaauwkeurig plaats gehad hebbende, elke hevige pokkenspecies als variola vera te beschouwen is. - De zaak wordt daardoor wel vereenvoudigd, maar men vordert dus natuurlijk geene schrede.

Het opstel over de militaire oogontsteking blijft nu nog over;

wij zouden daarvoor evenwel te veel tijd behoeven, daar, bij de groote verscheidenheid der meeningen omtrent het wezen dezer ziekte, zoo vele betwiste punten, die de Schrijver behandelt, bepaald uiteengezet moeten worden; wij vergenoegen ons dus met het vermelden der meening van den Schrijver, die, wegens zijne uitgebreide ondervinding en grondige studie, over deze ziekte, bijzonder verdient gehoord te worden. De catarrhale, de scrofuleuse en de zoogenaamde contagieuse Egyptische oogontsteking zijn slechts in graad van elkander verschillende; de scrofuleuse ophthalmie is niets anders dan eene door individualiteit en langen duur gewijzigde zinkingachtige oogontsteking; zij wordt in den 3^{den} graad, als militaire oogontsteking, contagieus zoowel door een contagium fixum, als door besmetting in distans. De meening van JÜNGKEN, dat de ophthalmia bellica eene oorspronkelijke blennorrhee zoude zijn, is even onjuist, als dat men stelde, dat eene pleuritis van het eerste begin af eene acute hydrothorax; eene congestio cerebri, in het eerste ontstaan, reeds eene verweeking der hersenen was; elke blennorrhee is steeds het gevolg eener voorafgegane ziekte. Bij de behandeling roemt de Schrijver vooral het cauteriseren der conjunctiva palpebrarum met lapis infernalis, en de inwendige toediening van sulph. chinines met opium, ten einde de hevige en zeer gevaarlijke nachtpijnen te voorkomen.

Wij scheiden van het Werk van den Heer GOBÉE, met de herhaling van den wensch, dat wij door onze beoordeeling de belangstelling voor deze Klinische Bijdragen mogen opgewekt hebben. De Schrijver zal, wij vertrouwen het, onze bedoeling niet miskennen; eene onpartijdige en strenge kritiek, die de verdiensten van de gebreken schift, is alleen in staat, om het ware gehalte van een Werk te doen zien; wij behoefden de aanmerkingen niet terug te houden, uit vrees, dat daardoor het vele uitmuntende, wat in dit Werk voorkomt, zoude lijden. Eene goede grondige studie en onafhankelijkheid van schoolsche begrippen paren zich bij den Schrijver met eene heldere gave van waarneming en eenen goeden praktischen geest; met regt mogen wij dus van hem vragen, dat hij later de resultaten van theorie en praktijk, over eene grootere reeks van jaren, in eenen zoodanigen vorm geve, dat zij niet alleen voor den Lezer gemakkelijker te overzien zijn, doch ook tevens aan den Schrijver eene gelegenheid verschaffen, om zijne denkbeelden over de verschillende ziekteklassen meer te ontwikkelen en geregeld te vervolgen.

Jan Hopkins, gewigtige waarheden in den vorm van vertelselen. Uit het Engelsch van Mevr. *Marcet*, Schrijfster van de Gesprekken over Staathuishoudkunde, enz. Met Voorrede en Bijvoegsel van Prof. *H.W. Tydeman*. Te Utrecht, bij Robert Natan, Academie-Boekhandelaar. 1840.

Was het eene *vox in desertis*, de stem, die zich in den vorigen Jaargang van den *Gids* verhief tegen vertalingen, welke als nutteloos achterwege hadden kunnen blijven, of is het hierboven vermelde Werkje een antwoord op de vraag, aan Prof. TYDEMAN gedaan in de beschouwing van Prof. SENIOR'S *Grondbeginselen der Staathuishoudkunde*, te Leiden bij LUCHTMANS in 1839 uitgekomen, of menschen van eene wetenschappelijke opleiding de Engelsche en Fransche talen niet kunnen verstaan, dan of Z.H.G. geene nuttiger werkzaamheden kon aangrijpen, dan de bezorging eener vertaling? Wij durven hier niet beslissen; maar één ding is zeker: wanneer ik mijne boeken langs de rij af naga, is het aantal vertalingen, door Prof. TYDEMAN in het licht verschenen, vrij aanzienlijk. Gelukkig is hier de regel: *Pater est, quem nuptiae demonstrant*, niet ten volle toepasselijk; want al leest gij op den rug of het titelblad: *Uit het Fransch*, of *Uit het Engelsch, door* Prof. H.W. TYDEMAN, zoo geven de Voorreden toch dadelijk de verzekering, dat het boek slechts ten name staat van Z.H.G., maar dat men de vertaling verschuldigd is aan dezen of genen vriend, meermalen nog aan eene kundige vriendin, op aanraden eener beschaafde en verstandige vrouw, en dan zijn de noten, de voorrede en het bijvoegsel van Z.H.G. zelven.

Wij noemen dit gelukkig, omdat wij het beneden de waardigheid van eenen Hoogleeraar achten, zich bij voorkeur bezig te houden met de vermeerdering der Letterkunde, door vertalingen te bezorgen, hoewel het zeker aan den anderen kant vreemd is, achter op een boek te lezen, b.v.: SENIOR, *Grondbeginselen der Staathuishoudkunde, door* Prof. TYDEMAN, en op de eerstvolgende bladzijde te vernemen, dat de vertaling niet eens het Werk van Z.H.G. is.

Wat nu de overzetting van het hierboven aangekondigde Werk aangaat, daarop is in vele opzigten toepasselijk, wat omtrent SENIOR'S *Grondbeginselen* in den *Gids* vroeger is gezegd. Wij willen dit niet herhalen, maar verwijzen onze Lezers daaromtrent naar de N°s. 9 en 10 van den *Gids*, Jaargang 1839. -

Eene omstandigheid, wij erkennen het gaarne, zou voor de vertaling van *de Gewigtige Waarheden* in de Hollandsche taal kunnen pleiten, en deze ligt in den inhoud van het Werk en het kleed, waarin zich de daarin vervatte denkbeelden nan het publiek vertoonen. De titel belooft *Gewigtige Waarheden*, en voorzeker de inhoud voldoet aan de belofte; wij vinden gewigtige waarheden uit het gebied der Staathuishoudkunde. En welke? Meestal zoodanige, die niet alleen belangrijk zijn voor Staatslieden, voor Geleerden, voor menschen van eene wetenschappelijke vorming, maar ook voor lieden van de mindere klassen; voor de laatsten vooral, of laat mij liever zeggen voor allen, die niet genoeg wetenschappelijk zijn, om de Staathuishoudkunde als wetenschap te beschouwen en te waarderen, vinden wij belangrijke lessen en wenken, juist om ze voor ieder begrijpelijk te maken, *in den vorm van vertelselen* in het Werk opgenomen. Dat er nu vele Hollanders zijn, ongeschikt om beginselen, uit de Staathuishoudkunde ontleend, en wetenschappelijk voorgesteld, te begrijpen, en dat een aantal onder hen de Engelsche of Fransche talen niet verstaat, lijdt wel geen' twijfel, en de vertaling kan dus in zooverre nuttig zijn. Maar het is eene andere vraag, of men met de uitgave, zoo als zij daar ligt, geheel het doel heeft bereikt? of die uitgave alzoo wenschelijk was? Opregt gesproken, wij gelooven het niet. Het Werkje is geschikt, om *populair* te zijn, en bevat, zoo als wij reeds opmerkten, heldere begrippen eenvoudig voorgesteld; in één woord, *Gewigtige Waarheden*, vooral voor menschen, die met den arbeid hunner handen het broad moeten verdienen. Wil men het nu vertalen, om dezen de gelegenheid te verschaffen nut te hebben uit hetgeen hier te leeren is, dan juichen wij de vertaling en verspreiding toe; maar thans is het vertaald uitgegeven, en verkrijgbaar gesteld voor zulk eenen hoogen prijs, dat alleen zij het kunnen aankoopen, die meer bemiddeld zijn, met andere woorden, die geene vertaling van noode hadden: want deze hebben bijkans zonder uitzondering eene betere opvoeding mogen genieten; zij zijn meestentijds in staat gesteld de meest algemeene talen te leeren, de talen, die bij eene eenigzins beschaafde opvoeding noodwendig bekend zijn; voor hen doet het dus ter zake weinig af, of zij eene waarheid lezen in het Engelsch, Fransch of in het Hollandsch: zij kunnen er altijd hun voordeel mede doen; voor hen zijn dus en vertaling en uitgave doelloos; zij zijn het evenzeer voor de handwerkslieden, enz. wegens den hoogen prijs.

Hartelijk welkom zal het ons zijn, indien men een middel

mogt vinden, waardoor de grootste verspreiding mogelijk werd; want menigeen zou meer tevreden zijn met den loop der tijden; menigeen, die nu mort, zijne omstandigheden uit een beter standpunt beschouwen, en vooral zouden vele huisvaders in tijs zorg dragen maatregelen aan te wenden, waardoor hunne huisgezinnen voor zware rampen, voor armoede en ellende bewaard werden. Wij bevelen deze bedenking aan de overweging van al diegenen aan, welke, door de betrekking, waarin zij staan, het meest kunnen bijdragen tot het algemeene nut.

En nu nog een woord over het deel, dat Z.H.G. Prof. H.W. TYDEMAN aan de uitgave heeft gehad. Wij spreken hierover, omdat wij den naam van Z.H.G. op het titelblad vermeld vinden. Z.H.G. voegde een begin en een einde bij het Werk, eene Voorrede en een Bijvoegsel. De Voorrede is reeds genoeg bekend; wij zullen ons bij het Bijvoegsel bepalen. Wij betreuren het te moeten zeggen: het heeft weinig, ja al te weinig te beteekenen. Wanneer een Hoogl. een Werk, onder zijn *patrocinium* uitgekomen, aanbiedt, het, als ware het, verrijkt met zijne aanteekeningen, bijvoegsels, enz., dan mag men daarvan toch iets verwachten; en hier, wat vindt gij hier? Wanneer men het boek gelezen heeft, en dit doet men met genoegen, is het even alsof men, in een beestenspel gekomen zijnde, de geheele *menagerie* doorgeloopen en met elk dier kennis heeft gemaakt, en daarna de uitlegger begint te verhalen, dat men hier eenen leeuw, daar eenen tijger, en weder wat verder eene slang ziet. '*Excusez la comparaison*.' Het is hier niet anders. Men leest het geheele boek door; men vindt bij den aanvang van elk Hoofdstuk of van elke vertelling den inhoud en den vorm tevens vermeld, en wanneer men dat alles duidelijk voorgesteld ziet en begrepen heeft, vindt men in het Bijvoegsel al zeer weinig meer, dan de verklaring, dat men in de eerste vertelling dit, en in de tweede wat anders heeft gelezen; een paar aanmerkingen tegen Prof. CHERBULIEZ en eene aanhaling uit G. PAAPE: '*De Bataafsche Republiek*,' enz. uitgezonderd.

Kon het boek niet anders uitgegeven worden, dan *Iovis sub aegide tutus*, met den naam van Prof. TYDEMAN op het titelblad, dan hadden en Voorrede en Bijvoegsel gerust achterwege kunnen blijven. Wij zullen ons thans getroosten een kort verslag te geven, en ons wezenlijk verblijden, indien wij op deze wijze middellijk de oorzaak mogten zijn, dat het boek door velen gelezen wierde. Verschillend zijn de onderwerpen, die daarin behandeld worden; maar omtrent alle moeten wij verklaren hel-

dere begrippen, juiste inzage in zaken, eenen echt vrijzinnigen geest gevonden te hebben. Het geheel bevat tien onderdeelen, waarvan negen vertellingen van Mevr. MARCET, en het tiende het Bijvoegsel van Prof. TYDEMAN inhouden.

Het eerste Hoofdstuk, of de eerste vertelling, draagt tot opschrift: *De Rijken en Armen, of de dienstvaardige Toovergodin*. Te regt zegt Prof. TYDEMAN in zijne *Aanmerking*, dat daaruit te leeren is: 1°. Dat de armen leven van den overvloed der rijken; 2°. Dat de geringere stand doorgaans nog gerijfelijkheden boven het volstrekt noodwendige heeft; 3°. Het onderscheid tusschen schadelijke en onschadelijke weelde, tusschen ruimte van uitgave en verkwisting, welke laatste eerst de rijken zelve en daarna de nijvere voortbrengers verarmt, welker arbeid zich niet kan hervatten. De slotsom is, dat de belangen van armen en rijken niet uiteenloopen.

De tweede vertelling heet: *Het arbeidsloon*, vervolg van *De dienstvaardige Toovergodin*. Hier wordt aangetoond, dat eene verdubbeling van arbeidsloon geenszins voor den handwerksman nuttig en wenschelijk is, ten zij er eene natuurlijke oorzaak daarvan gevonden worde, b.v. ongemeene voorspoed; eensdeels, omdat daardoor eene verhooging in de prijzen der voortbrengsels ontstaat, zoodat men met het grootere loon toch aan geene meerdere behoeften kan voldoen; anderdeels, omdat de verhooging der prijzen eene vermindering in de navraag veroorzaakt, waardoor de voortbrenging gedeeltelijk ophoudt, en dus een aantal werklieden naar huis worden gezonden, terwijl tevens de fabrikanten en kooplieden hunne winsten verliezen. Gebrek en ellende zijn er de gevolgen van, die op hunne beurt misdaad veroorzaken.

In de derde vertelling: *De drie Reuzen*, ziet men de krachtdadige hulp van water, wind en stoom in het voortbrengen, in eene allegorische voorstelling voorgesteld. Prof. TYDEMAN zegt, bladz. 179: '*Deze fraaije* ALLEGORIE *geeft eene bevattelijke voorstelling van - de leer der Natuurkrachten, bepaaldelijk van het nut, en de verschillende maat en evenredigheid van nut, welke de wind, het water en het vuur* (*de stoom*) *toebrengen, om de kracht der menschen te versterken of hun moeite te besparen; en alzoo tot bevordering hunner productie van goederen, en vermeerdering van levensgenot*.' Tevens wordt hierin gezegd, bl. 38 en 52: '*Dat geld alleen te waarderen is als middel om de dingen, die tot behoefte of genot strekken, op prijs te schatten en te kunnen aanschaffen*.'

De vierde vertelling: '*De bevolking of de Oude Wereld*, handelt over de vreesselijke gevolgen van het onbedachtzaam aangaan van huwelijken door hen, die geene genoegzame middelen hebben van bestaan, waardoor het armoedige gedeelte der bevolking zoodanig vermeerdert, dat honger en ellende vroegtijdigen dood veroorzaken. Die rampen brengen de bevolking alzoo met geweld weder binnen de afgebakende grenzen terug. Een ieder behartige deze les voor zich zelven, of rade ze anderen ter behartiging aan.

De Landverhuizing of de Nieuwe Wereld: ziedaar het opschrift der vijfde vertelling, bevattende verschillende aanmerkingen over de landverhuizing, met de vermaning, daartoe niet over te gaan, dan na in staat gesteld te zijn aan eenige vereischten te voldoen, en vooral geene overdrevene denkbeelden omtrent den toestand van landverhuizers te koesteren.

Belangrijk is ook de inhoud der zesde vertelling: *De Armentax of de verraderlijke vriend*. Wij zeggen belangrijk, ook voor Hollanders, hoewel hier nog geene eigenlijk gezegde Armentax gevonden wordt, en het onderwerp aangaande den onderstand der behoeftigen bij ons nog niet geregeld is; maar ook wij kunnen daaruit leeren, welke de rampzalige gevolgen zijn eener mededeelzaamheid, door geene wijsheid geregeld.

Wij erkennen gaarne, dat onze Landgenooten geneigd zijn, om eene waarlijk Christelijke liefdadigheid uit te oefenen, en wij mogen deze vrij als eene der kenmerkende deugden onzer natie beschouwen; maar wij willen aan den anderen kant niet ontveinzen, dat wij meermalen huiverden bij eenig nadenken over de gevolgen der vrijgevigheid, waarvan de Couranten tegenwoordig de grootste blijken bevatten, omdat geven alleen wel voor een oogenblik kan helpen, maar op den duur telkens grootere giften noodig maakt; omdat wij ook hier veeltijds overleg bij de liefdadigheid zien ontbreken, en wijsheid den onderstand slechts bij uitzondering regelt. Wilt gij allen, die uwe Christelijke liefde door uwe werken wenscht te toonen, weten, hoe noodig echter die wijsheid zij, leest dan de vertelling van *de Armen-tax*.

Mogt dat gewigtige onderwerp ook hier te Lande meer van nabij beschouwd en onderzocht worden door mannen, bezield met de innige overtuiging der grootschheid hunner taak, en toegerust met de noodige talenten, om ze waardiglijk te volbrengen. Zij zouden armen en rijken tevens eene weldaad bewijzen; want '*geven en ontvangen*,' zegt JONATHAN, *Waarheid*

en Droomen, bl. 167, '*is als de regen. Dezelfde regen, die frischheid aan de aarde geeft, geeft helderheid aan den hemel*.'

De zevende vertelling behelst eene nieuwe *variatie* op een oud *thema:* het nut van de vermeerdering der *productieve* krachten der menschen door werktuigen, onder den titel van: *Het invoeren der machines, of goedkoope en dure manufacturen*. Zeer juist komen ons de aanmerkingen van Prof. TYDEMAN voor tegen den geleerden CHERBULIEZ, in het Bijvoegsel; wij voor ons hadden echter gewenscht, dat JACKSON, de bestrijder der machines, zich hadde laten overtuigen, en op eene andere wijze werkzaamheden hadde gevonden, om reden, dat het Werk, en vooral ook dit gedeelte, geschreven is met oogmerk, om ook de mindere klassen omtrent hare wezenlijke belangen nader in te lichten; ingeval JACKSON zich nu had laten overtuigen, en op eene andere wijze gelegenheid had gevonden, om in zijne behoeften te voorzien, hadden zij daaruit kunnen leeren, dat men, bij een aanstaand ophouden van deze of gene werkzaamheden, in tijds naar andere moet uitzien; dat men dan ook op andere wijzen het onderhoud kan vinden, terwijl zij, door het voorbeeld van JACKSON, in eene valsche stelling, in een morren zonder gunstigen uitslag, gesterkt worden.

De Buitenlandsche Handel, of het Bruidskleed, het achtste verhaal, is verdeeld in drie onderdeelen: 1°. Ten betooge, dat de Buitenlandsche Handel, zelfs de vrije invoer van fabrikaten, met welker voortbrenging de Natie zich bezig houdt, ook voor haar niet nadeelig is; 2°. Dat zelfs een dubbel voordeel daaruit voortspruit; 3°. Terwijl het gezegde toegepast wordt op den invoer van voortbrengsels en het in betaling geven of den uitvoer van geld. -

Het laatste: *De koornhandel, of de prijs van het brood*, is eigenlijk eene voortzetting van het vorige verhaal, of liever eene toepassing der daarin gepredikte beginselen omtrent vrijen handel in het algemeen op de vrijheid van den graanhandel, in onze dagen een gewigtig onderwerp.

Ziedaar den inhoud zoo kort mogelijk medegedeeld. Voorraad genoeg, om ieder tot lezing uit te noodigen, die slechts eenigzins nadenkt over zijnen eigen' maatschappelijken toestand; over dien zijner land-, zijner natuurgenooten. Dit alles, gij weet het reeds, waarde Lezer! is ingekleed in den vorm van vertellingen. Wie zich daarbij eenen Roman voorstelt, als de *Roos van Dekama*, als *de Schaapherder*, of *de Graaf van Devonshire* en andere, zal zich bij de lezing bitter teleurgesteld zien; och

neen! het zijn eenvoudige verhalen, vertellingen, allegorische voorstellingen, niets meer. En dit is wijs, dit is verstandig. Ware het boek een geheele Roman, het belangwekkende des Romans zou welligt het leerrijke verdrongen, althans voor den Lezer minder in het oog vallende gemaakt hebben. Zoo als het nu daar ligt, is het Werkje geschikt voor Lezers van alle rangen en standen; en hoewel een wetenschappelijk gevormd mensch zeker eene wetenschappelijke wijze van behandelen zal verkiezen boven eene inkleeding in een verhaal, zal hij echter de duidelijkheid en eenvoudigheid, waarmede de gewigtigste onderwerpen behandeld en voorgesteld worden, waarderen, en zich verheugen, dat ook zij, die armer van geest zijn dan hij, de hun gegevene lessen kunnen begrijpen.

Vertaling en stijl zijn goed; zij doen der kundige vriendin van Prof. TYDEMAN eer aan. Alleen deed het ons leed, maar dat is buiten hare schuld, dat JAN HOPKINS zich weleens wat veel het hoofd krabde; hoewel dit in het dagelijksche leven meermalen gebeurt, grenst de gedurige voorstelling daarvan wel wat te veel aan het *triviale*.

Wij wenschen hartelijk, dat onze Landgenooten zich de gelegenheid, om ook in dit opzigt ware levenswijsheid op te doen, bijzonder mogen ten nutte maken.

DIXI.

Amsterdam, Maart, 1840.

Columbus. Een Dichtstuk, door *A. van der Hoop, Jr.* Dordrecht, van Houtrijve en Bredius. 1839. 116 blz.

Wij wenschen het middel te kunnen vinden, om den Heer VAN DER HOOP te overtuigen, dat de kritiek, zoo vaak zij hem hard viel, dit in het belang der Poëzij, in het belang van den Dichter zelven deed. Maar het is vergeefs hem toegeroepen, dat de vaardigheid van verzen-schrijven nog geene wezenlijke Poëzij is; dat sierlijkheid van uitdrukking zelfs misstaat, wanneer de gedachten daarmede niet overeenstemmen; dat één goed vers meer lof verdient, dan twintig ter vlugt bijeengebragte bundels; *qu'on n'arrive pas à la postérité avec tant de bagage!* Evenwel, hetzij hare stem door den Dichter gehoord worde of niet, de kritiek moet haren pligt vervullen; en waar het groene hout niet

gespaard wordt, ten minste zoolang zij kan, met den Herculesarbeid voortgaan, om het dorre weg te hakken.

COLUMBUS en AMERICA! Waarlijk stof genoeg voor de Poëzij! een onderwerp, dat de Romantisch-dichterlijke pen van WASHINGTON IRVING tot het schrijven der geschiedenis mogt uitlokken! Gij herinnert u voozeker DELAVIGNE'S fraaije *Messénienne*, en zoo gij deze vergeten mogt hebben, dan herinnert VAN DER HOOP u ter goeder ure zelf de fraaije regels van SCHILLER:

> Stenre muthiger Segler! Es mag der Wiz dich verhühnen
> Und der Schiffer am Steu'r senken die lässige Hand,
> Immer, immer nach West! Dort musz die Küste sich zeigen,
> Liegt sie doch deutlich und liegt schimmerud vor deinem Verstand.
> Traue dem leitenden Gott und folge dem schweigenden Weltmeer,
> *Wür sie noch nicht, sie stieg jetzt aus den Fluthen empor.*
> *Mit dem Genius steht die Natur in ewigem Dunde,*
> *Was der eine verspricht, leistet der andre gewisz.*

Deze regels zweefden VAN DER HOOP voor den geest, en de gedachte, in de aangehaalde uitgedrukt, is zoo dichterlijk rijk en wijsgeerig verheven, dat men alles van eene conceptie verwachten mogt, waarbij zij tot leidraad verstrekte. Mij dunkt, zij wijst haren eigen' weg. Het genie ter eene zijde, dat tot de bewustheid geraakt, dat het werelddeel er zijn moet; dat in alle belemmeringen slechts nieuwe prikkels vindt, en waarbij de zekerheid zijner overtuiging voor Godspraak geldt. Ter andere zijde het nieuwe werelddeel, schoon als de schepping Gods, maar in zijne schoonheid ongekend, van zijne schoonheid onbewust, wachtende en zuchtende naar die volheid des tijds, wanneer het zijne bestemming zal bereiken. Die beide bestanddeelen, onvolledig op zich zelve en wederzijds van elkander afhankelijk, verbindt en vereenigt die zelfde hoogere Magt, welke in het verstand spreekt, in het hart het verlangen opwekt, en door hare scheppingskracht de vervulling van beide in de zigtbare Natuur te voorschijn roept.

De vorm, waarmede zich dit geraamte laat omkleeden, vindt in de Geschiedenis zelve genoeg stof voor dichterlijke voorstelling. De gedachte, welke de wereldontdekkers dier dagen bezielde; de uitbreiding van de dienst des Zaligmakers en der H. Maagd verkrijgt onwillekeurig het voorkomen eener hoogere roeping, eens van buiten aan den mensch gebragten bevels. De hinderpalen, door COLUMBUS overwonnen; zijn lijden, zijn ongeluk, waarin spiegelt zich sterker de magt af eener geheimzinnige kracht, die het plan des Hemels tegenwerkt? De toestand van *Amerika* bij

zijne ontdekking; de vermoedelijke toestand vóór dien tijd; de toekomst, welke zich voor het Land opende, en die in onze dagen der beschouwing eene zoo onuitputtelijke stof aanbiedt, - hoeveel rijker was dat alles, dan hetgeen VAN DER HOOP droomt, en niet ondichterlijk vertelt omtrent het ontstaan van *Amerika*, hij gelegenheid van den zondvloed, bl. 64. Nog eens: de noodzakelijkheid der ontdekking; de worsteling van het krachtig genie, dat ontdekken wil; de hoogere fataliteit, die beide beheerscht, beide in verband brengt, beide eischen vervult, ziedaar de stof, welke zich van zelve aanbood.

Ik weet wel: *Variis modis bene fit*. Maar ten eerste: Waar de stof zoo verheven, zoo rijk, zoo veelzijdig is, mag ik, die van de Poëzij verwacht, dat zij mij in fraaije beelden voorstelle, hetgeen de Geschiedenis verhaalt, toch wel eischen, dat zij zich niet aan een zoo hoog onderwerp wage, zonder dat te versieren of ten minste er aan regt te doen. Ten tweede, zou ik van het boven opgegevene denkbeeld niet hebben gerept, indien de Heer VAN DER HOOP mij niet derwaarts had heengewezen door zijne verzekering, dat bij de bewerking hem ‘het korte gedicht van SCHILLER voor den geest had gezweefd;’ het korte, ja, maar heerlijk schoone, in welks acht regels meer poëzij ligt, dan in de 70 bladzijden van VAN DER HOOP'S *Columbus*.

Wij willen onze stelling bewijzen. Het genie, dat ontwaakt, dat zijne hooge roeping gevoelt, dat daartegen worstelt, en dat aldus met nieuwe kracht versterkt, de hinderpalen des levens overwint, zou, zeiden wij, het hoofdidee zijn, dat de voorstelling van COLUMBUS moest opevleren. VAN DER HOOP is goed begonnen. Ziehier de voorstelling van COLUMBUS:

> Vaak dweepte hij in 't hoogtijdsuur
> Der Schepping, 't bloemfeest der Natuur,
> De lente, in zoete olijfwaranden
> Niet met Petrarchaas minnelied,
> *Waarbij de bloedstroom sneller vliet;*
> Maar met de wareldkaart in handen.
> Dan, in gedachten 't nog gericht
> Op Herkles hechte rotspilaren,
> Zocht hij het raadsel op te klaren,
> Of daar de grens der wareld ligt?
> ‘Neen,’ sprak, als daalde ze uit den hemel,
> Een stem den sombren jongling aan,
> ‘Aan 't eind van 't Westergolfgewemel
> Doet de Almacht Gods een volk bestaan.
> Zijn wijsheid kon, hij 't Chaostemmen,

De helft der aarde niet bestemmen,
Om Leviathan of Dolfijn
Ten grensloos zeepaleis te zijn.
Daar zijn ook beemden, bosschen, bergen
Die met hun trotschen renzenstal
Het dikke fleers der wolken tergen;
Daar klatert ook de waterval,
Zoo als zij uit de borst der Alpen
In regenboogen af komt zwalpen;
Daar ook zijn menschen, die het schoon
Der Schepping Gods in dank begroeten;
Daar klinkt de hymne ook rein van toon:
o Heer, wat zijn uw werken schoon,
De hooge hemel is uw throon
En de aard een voetbank van uw voeten.'

Zoo als wij zeiden, wij hebben tegen deze verzen niets, dan den ongelukkigen lap, waardoor 'PETRARCHAAS minnelied,' gequalificeerd wordt, en de velerlei *reminiscentiën* van vroegere en latere Dichters, welke die verzen ons aanbieden. Maar nu verder: een *Noorman* (zoo het schijnt een *zeer gewone* Noorsche matroos) vertelt COLUMBUS van de eilanden, vóór 'onheugbre jaren,' door zijne landgenooten ontdekt. De zucht tot uitbreiding van het Rijk van CHRISTUS speelt ook eene rol, maar eene zeer zwakke. En nu de tegenstand, door COLUMBUS ondervonden? Dit alles is uiterst zwak en prozaïsch verteld. 'Het Godewaardige schouwspel des grooten mans, die met rampen worstelt,' waar vinden wij het in de voorstelling van V.D.H.? Om dit te vertoonen, dient de voorgestelde persoon zelf, meer dan anderen, bewerktuigd te zijn, om het lijden te voelen. Maar de COLUMBUS van VAN DER HOOP wandelt zoo stijf en koel de zwarigheden te gemoet, en door de zwarigheden heen, als het standbeeld van den steenen Kommandeur in MOZART'S *Don Juan*. Eene scheepsmuiterij is het eenige tegenwigt, dat tegenover het genie van COLUMBUS in de schaal wordt gelegd; eene berhaalde poging, om den moedigen Bevelhebber om hals te brengen. Maar COLUMBUS wankelt bijna nergens[(1)]; hij is zoo gevoelloos, dat hij zelfs door geene teleurstelling nedergeslagen wordt; geen booze geest fluistert hem in den droom toe. Er is wel een droom; waar zou die bij zulk een onderwerp ontbreken? Maar sedert de goede vader HOMERUS het eerst den geheimzinnigen droomgod in de poëzij

(1) Ten minste zijne taal, bl. 59, is te tooneelmatig, om onzen *schrik of ons medelijden op te wokken*.

op het tapijt bragt, hoe weinige Dichters hebben het talent kunnen proeven of navolgen, waarmede de vader der kunst AGAMEMNON en het leger der Grieken door dit middel in verwarring bragt! De droom verzekert den wereldontdekker klaar en duidelijk, dat hij slagen zal. Kortom, bij VAN DER HOOP is het: COLUMBUS *wil* er komen, COLUMBUS *moet* er komen, en hij *komt* er, zonder dat de Lezer een oogenblik ongerust is, of hij er komen *kan*, en *op welke voorwaarden* hij er komen *zal*.

LAND! roept het opschrift van den tweeden zang uit, en echter zijn wij nog op zee. De beschrijving van het zeetooneel, waarmede hij aanvangt, is echter niet ongelukkig. Waarom hier geen gebruik gemaakt van de vreemde vogels, en het drijvende gras, en zoo veel, dat de geschiedenis aanbood, om den Vlootvoogd en de schepelingen tusschen hoop en vrees te doen slingeren? Neen, weder een opstand van zijne togtgenooten, even ruw, even dreigend als de pas gedempte, totdat zich eensklaps het LAND vertoont.

En nu meent gij aan land te stappen, en een heerlijk descriptief te ontvangen, waarvoor VAN DER HOOP'S verbeelding, evenmin als zijne kunstvaardigheid, zou te kort schieten. Gij bedriegt u, de *narrative and descriptive poetry* lost zich op in eene ODE! Ik heb niet over mijne uitdrukking nagedacht; maar zoo ik het gedaan had, zou ik geen beter woord hebben kunnen vinden, dan hetgeen mij thans uit de pen vloeit, het woord *oplossen*. In die ODE hebt gij dooreen: De verhouding der oude en nieuwe wereld; de toekomst der laatste; het lot van COLUMBUS, enz. dat alles, wij ontkennen het geenszins, in goede en dikwijls zeer goede verzen. Maar wij vragen het den Dichter, of hij meent, dat de Lezer voor dien Odetoon zal gestemd zijn, omdat aan het einde van den tweeden zang:

> De Geest der menschheid allerwegen,

verkondde:

> In 't andre balfrond: Volken, wekt
> Uw dichters uit de doodsche ruste,
> Waarin de slaap des tijds hen suste, (1402?)
> De nieuwe Wareld is ontdekt!

Wij vragen, of die Odetoon niet bijna ongeschikt is, om een karakteristiek descriptief van het nieuw ontdekte land van den avond te leveren, zonder zich op te lossen in regels, die noch door nieuwheid, noch door geest uitmunten?

> De nieuwe Wereld overal,
> In bosch en beemd, in berg en dal,

Preékt rijkdom, volheid, zegen.
Uit bloemen, schitterend van kleur
Waait zinbekorende ambergenr
Den wandlaar gastvrij tegen.
De spiegelheldre waterstroom,
Bruist statig langs een zilvren boôm,
En levert duizend schatten;
En in des aardrijks schoot onthoudt
Zich eindloos grooter oogst van goud,
Dan Oost en Zuid bevatten, enz.

Wie zou zich niet beklagen, dat hij, na lang genoeg in slecht gezelschap de zeereis te hebben medegemaakt, zich niet een weinig op het pas ontdekte land mag verpoozen, maar met dergelijke koorgalmen moet naar huis gaan?

Wat voorts het technische van het Dichtstuk betreft, het heeft ons op nieuws overtuigd van de groote gemakkelijkheid, waarmede de Heer VAN DER HOOP verzen maakt, en die hem al te dikwijls verleidt, om liever veel dan goed te schrijven. Erkennen moeten wij evenwel, dat de woordkoppelingen, die anders bij hem zoo zeer in zwang waren, minder in getal en minder stuitend voorkomen dan elders. En daarom willen wij ook minder vallen op uitdrukkingen, als bl. 23:

Die zelftroost wortelt vaster, sterker.

Bl. 27:

De schoonste maagd, wier boezemwiegelen
Hem de aarde een paradijs deed zijn!

Bl. 31:

Zoodat hij *weerstandloos* en bloedend
Voor 't scherp gebit des *wo*ud*wolfs* zwicht.

Bl. 38:

In voor en tegenspoed *beschikbaar*.

rimes riches, als bl. 35:

Gaat in de nacht een vloekverbond aan
En laat den beker in het *rond gaan*.

hardheden, als bl. 42:

Hij, roemloos vreemdeling, hunkrend naar eer.

Bl. 48:

diamantkolommen
Die 't zomervnur niet zou *doorglommen*,

en smakelooze vergelijkingen, als bl. 51:

Hier brak hij af: gelijk de knal
Eens bommenketels, enz.

Doch wij verzekeren den Lezers, dat wij de ergste vlekken reeds hebben medegedeeld, en dat het overige vloeijend en bevallig berijmd is.

Het gedicht is opgedragen aan den Grootvorst Troonopvolger, en die opdragt is, als gedicht beschouwd, wel geslaagd. Zij bevat waarlijk fraaije regels. De Heer VAN DER HOOP is door dergelijke praktijken bekend; wij kunnen die aan onze Schrijvers aanraden, opdat ten eenwigen dage hunne produkten, onder de zeldzame Hollandsche boeken, in de bibliotheken der Vorsten een eervol graf vinden. Wij voor ons zijn zoo monarchaal niet, en stellen er weinig prijs op met de rijken in onzen dood te zijn.

Een goed verslag van COLUMBUS *leven en ontdekkingen*, door eenen vriend des Dichters bijeengebragt, besluit het boek. De uitvoering is lofwaardig. De conceptie van de titelprent is niet zoo geestig, als wij het van eenen schilder, als SCHMIDT, zouden verwacht hebben; maar de gravure van RENDORP, die als naar gewoonte zeer graauw is, heeft welligt weinig tot het bevallige der teekening bijgedragen.

Jagers-taal. Te Arnhem, bij J.G. Meijer, 1838. kl. 8°. 247 blz.

Het is voor den waren vereerder der edele Jagt een aangenaam verschijnsel, dat de zucht tot hare kunstmatige beoefening veld wint, en dat de beschaafde Jagersstand in ons Vaderland begint te gevoelen, dat om zich eenen waardigen navolger van den schutspatroon van het aloude Jagersgild, ST. HUBERTUS, te mogen noemen, iets meer te weten valt, dan eenen haas te kunnen doen rollen en eenen patrijs uit de lucht te doen tuimelen.

Alleen van deze zijde beschouwd, was de doorlezing van dit oorspronkelijk Nederduitsch Werkje, hetwelk ons eerst lang na de uitgave in handen kwam, reeds eene hoogstgenoegelijke bezigheid; maar ook uit een ander oogpunt beschouwd, kunnen wij niet ontveinzen, dat wij, na de ten einde gebragte lezing, het niet onvoldaan hebben nedergelegd.

Het geheele Werkje toch draagt den onmiskenbaren stempel, dat de Schrijver een waarlijk praktisch-kundig jager is; een man, die er zich met de borst op heeft toegelegd, en die zijne uitgestrekte kennis in het vak niet in boeken, maar door een onvermoeid streven in het veld, heeft opgedaan; een jager

eindelijk, die zijne honden zelf weet af te rigten, en het nuttig geschenk, hetwelk ons de wijze Schepper in deze getrouwe dieren gaf, door eene goede, behandeling weet op prijs te stellen.

Bij deze praktische kennis voedt de Schrijver tevens denkbeelden omtrent het kunstmatig jagen, waarin wij volkomen met hem instemmen: ‘Het wild op te zoeken en te vervolgen, is de eigenlijke kunst der jagt. Dit is meer genot, dan het doen van een aantal schoten, of het vertoon van eene gevulde tasch, enz.’ (pag. 3).

Het onderhavige Werkje moet eigenlijk als eene handleiding voor den aanvangenden of mingeoefenden jager beschouwd worden. Bijna alle onderwerpen, tot de jagt betrekkelijk, zijn er min of meer uitgebreid en behandeld; de Schrijver treedt in vele bijzonderheden, welker kennis voor iederen jager noodig is; en zelfs de gangen en listen der stroopers zijn aan zijne opmerking niet ontsnapt. - Zonder zich aan eene vaste orde te binden, zijn de verschillende onderwerpen, zoo als zij den Schrijver voor den geest kwamen, in XXXIII hoofdstukken behandeld; de stijl is somtijds *naïf*, ongekunsteld, eenvoudig en begrijpelijk.

Het VI^{de} hoofdstuk hebben wij onder anderen met genoegen gelezen, en ofschoon wij niet in alles, omtrent het afrigten van den staanden hond, met den Schrijver kunnen, instemmen, raden wij de behartiging van den inhoud iederen beginnenden jager aan. - Ook hier zegt de Schrijver eene belangrijke waarheid: ‘Het laatste woord’ (dwang) ‘brengt de meeste lieden, die dit werk ondernemen, in dwaling, enz.’ en verder: ‘In plaats van geweld te gebruiken, moet men met de uiterste zachtheid en het grootste geduld te werk gaan’ (pag. 45).

Ook het XIV^{de} hoofdstuk houdt vele juiste opmerkingen en redeneringen in, welke van een helder oordeel getuigen; zoo wordt daar onder anderen gezegd: ‘Misschien is het met het jagtregt, dat met zoo vele verschillende zaken en belangen in verband staat, even eens, als met een oud gebouw gelegen, waaraan het niet verstandig is, veranderingen te willen brengen, uit vreeze, dat, bij het te voorziene brokkelen, welligt het geheele gebouw zoude kunnen instorten.’ - Dan, wij zouden een groot gedeelte van dit Werkje afschrijven, wanneer wij alles, wat er ons wetenswaardig in voorkwam, en onze aandacht boeide, wilden aanhalen.

Wij dienen echter nog het XX^{ste} hoofdstuk, ‘over de patrijzen;’ het XXIII^{ste}, ‘over den haas:’ het XXV^{ste}, ‘over de hout-

snippenjagt,' en het XXX^{te}, 'over de vossenjagt,' op te noemen, als eenen schat van opmerkingen en aanbevelenswaardige wenken bevattende.

Onder al het goede, dat dit boekje bevat, zijn, zoo als in alle menschelijke zaken, behalve de niet overal zuivere correctie, eenige onnaauwkeurigheden te vinden, zoo als, onder anderen, b.v. (pag. 151 en 152): 'ooren, kop, staart, oogen,' van den haas, voor 'lepels, bol, pluim en spiegels of kijkers.' Is dit 'jagers-taal?' Dat '*kiro*' Hollandsch zoude zijn (pag. 169), daar het werkelijk niets anders is, dan een verbasterd 'tire-haut'. - Ook in het XXXII^{ste} hoofdstuk: 'Over de valkenjagt,' zijn eenige onnaauwkeurigheden ingeslopen.

Wat voorts (pag 140) het: 'Wegschieten van den bovenbek van eenen patrijs,' beduiden moet, begrijpen wij evenmin, als hoe zulks geschieden kan.

Zoo wil het ons ook niet bevallen, dat de Schrijver aanraadt: 'Om patrijzen op de sneeuw (?!!) in de zit te schieten.' Is dit niet regtstreeks strijdig met hetgeen wij, als op pag. 3 door hem gezegd, hierboven met lof aanhaalden? - Het is, ons bedunkens: Moorden! Het doel der jagt is immers niet om veel, maar om enkele stukken wild kunstmatig op te zoeken en te dooden. - Ware dit niet zoo, dan zonde toch b.v. op patrijzen het tirasseren de beste jagtwijze zijn. - Dan - het algemeen bekende gezegde van BOILEAU doet ons deze aanmerkingen afbreken.

Vooral is dit Werkje, waarin de ervaren jager veel waarheid, de beginnende menigen behartigenswaardigen wenk en menigen goeden raad zal vinden, geschikt voor eene aangename en nuttige jagerslectuur in de lange winteravonden. Het bonte der mengeling toch geeft er iets los en bevalligs aan, dat men in Werken, welke enkel systematisch behandeld zijn, dikwerf te vergeefs zoekt. - De verspreid liggende opmerkingen geven telkens stof tot nadenken en tot vergelijkingen met eigene ondervinding, en, wanneer er eenige jagers te zamen zijn, een ruim veld tot onderhoud en bet uitbrengen van verschillende gevoelens; want een ieder, die wezenlijk jager is, weet het, dat het onderwerp der jagt, hoe dikwerf ook besproken, hoe dikwerf behandeld, voor hare vereerders tot de nimmer uitgeputte en nimmer uit te putten bronnen behoort.

Wij raden derhalve elken jagtliefbebber aan, zijne boekverzameling met deze Jagers-taal te verrijken, en twijfelen geenszins, of hij zal met ons gunstig oordeel over den inhoud van dit

boekje in het algemeen gaarne instemmen. - Wij wenschen den Schrijver voortdurenden lust, om tot de vermeerdering onzer Vaderlandsche jagtlitteratuur en tot de instandhouding der kunstmatige jagtoefening krachtdadig te blijven medewerken, en alzoo den eenmaal ingeslagen' weg moedig te vervolgen.

Een wel uitgevoerd en vernuftig gekozen steendrukplaatje, gevolgd naar twee schilderijen van onzen beroemden landgenoot P. POTTER (welke eertijds in de galerij te *Cassel* prijkten), het oordeel en de teregtstelling - van eenen jager door de dieren voorste ende, versieren, benevens een gegraveerde titel, het onderhavige net uitgegevene Werkje; terwijl het geheel besloten wordt door een twintigtal, op noten gebragte, hoornsignalen, aan welke het XXXIII^{ste} of laatste Hoofdstuk is toegewijd.

Album.

Korte berigten over boekwerken, vlugschriften, enz., aankondigingen van vertalingen, letterkundig nieuws, enz.

Vrije Gedachten over de Christelijke Openbaring in twee Brieven. De letter doodt, maar de Geest maakt levendig. Paulus. *Te Amsterdam, bij* J.F. Schleijer. 1839. VIII, 48 blz.

Een boeksken, dat wij gerust durven aanprijzen, niet omdat het in alle opzigten met onze denkwijze overeenstemt, maar omdat het geeft, wat het belooft: *Vrije* gedachten; streven van den geest, om zich boven de *slavernij der letter* tot den *geest der Openbaring* te verheffen. Het boekje is, gelooven wij, uit de pen van eenen leek gevloeid; daarom mist het hier en daar de strenge methode der wetenschap, of geeft de bewijzen, dat de Schrijver niet genoegzaam met al hetgeen latere onderzoekingen hebben opgeleverd, bekend was. Bladz, 29 vooral heeft aan de *curae secundae* groote behoefte. Wat de Schrijver b.v. met de woorden: ‘In de Evangelische geschiedenis hezitten wij de bronnen, enz.’ uit zijn oogpunt bedoelt, werd ons niet duidelijk. Evenzeer missen wij naauwkeurigheid van uitdrukking, bl. 32: ‘Men maakte daaruit nu een geheel, en dit viel bij LUCAS dus, bij MATTHEUS of MARCUS wat anders uit.’ Wanneer wij dit vergelijken met de voorafgaande woorden: ‘Het kan zijn, dat de een of ander iets van JEZUS redevoeringen en gelijkenissen heeft opgeschreven, enz.’, dan wordt het onzeker, of de Schrijver de genoemde Evangelisten zelve tot de autheurs der Evangeliegeschiedenis maakt, dan wel met het voornaamwoord *men* andere bedoeld hebbe, die, volgens huune mondelinge of schriftelijke overlevering, onze Evangeliën zamenstelden.

Ondanks dit alles, achten wij echter deu Schrijver als eenen doorkundigen leek, wien evenzeer de zaak van Wetenschap als Christendom ter harte gaat. Naar mate zijn Werk minder de vormen van de School vertoont; naar mate het zich zelfs minder in spitsvondige, schoon niet onbelangrijke, quaestiën verdiept, is het te geschikter, om invloed te oefenen op den geest van ons beschaafd Godsdienstig publiek. De onderscheiding door hem tusschen *Bijbel* en *Openbaring* gemaakt getuigt van zijn helder inzigt in de vorderingen der Godgeleerdheid. Hij verwerpt, zoo het schijnt,

ten eenemale de Inspiratietheorie, en bewijst scherpzinnig, dat zijne meening, veelmeer dan de Oud-kerkelijke, geschikt is, om de waarheid der Evangelische geschiedenis te verdedigen. Wij missen echter hier weder eene duidelijke uiteenzetting van het verband tusschen de leer van JEZUS en zijne Apostelen. Accommodatie, mogelijkheid van dwaling op punten, met de hoofdzaak der Openbaring verwant, vooronderstelt hij. Door *Openbaring* schijnt hij, volgens hl. 43, hoofdzakelijk *leer en onderwijs* te verstaan, en lie, volgens bladz. 41 (‘omtrent het eene noodige, enz.’), vooral tot het praktische betrekkelijk te maken. Wij missen dus hier die meer verhevene, meer diepe beschouwing, welke de basis van alle Godsdienst in gevoel en gemoed zoekt, en van daar alle vermogens van den mensch laat bebeerschen. Wij vinden CHRISTUS zelven meer als Profeet en Leeraar, dan als Hoogepriester en Verlosser, Heer en Koning voorgesteld.

Uit een en ander blijkt, dat het standpunt van den Schrijver te regt rationalistisch te noemen zij. In de geboorte van CHRISTUS echter, in zijne onzondigheid, in zijn leven en zijne opstanding, neemt hij eene hoogere wonderdadige Goddelijke tusschenkomst aan, - hoofdzakelijk, zoo het schijnt, op grond der historische getuigenissen; en wij zien dus hier weder, van hoeveel belang een streng onderzoek omtrent dit punt is, opdat men ter eene of ter andere zijde consequent blijve.

De Schrijver, wij herhalen het, heeft een goed werk verrigt, door aan leeken de levensquaestic der Godgeleerdheid duidelijk en verstaanbaar voor te stellen, en iets tot hare oplossing bij te dragen, dat voor hen bij eigen nadenken vruchtbaar kan worden. Daarom wenschen wij zijn boekje in veler handen. Zoo er een tweede druk noodig ware, wenschen wij, dat de Schrijver de door ons aangewezene leemten in zijn eigen stelsel verbetere, en er de gapingen van aanvulle. Een weinig meer studie, een weinig meer wijsbegeerte, een weinig meer bekendheid met de Duitsche dogmatici, kunnen hem daarbij van dienst zijn. Voor het overige, gelijk de gedachten, door hem medegedeeld, een helder hoofd bewijzen, zoo getuigt de stijl van eene geoefende hand.

***Wat vooronderstelt de stichting der Christelijke Kerk door een Gekruiste? Naar het Hoogduitsch van* Dr. C. Ullmann, *Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Heidelberg. Amsterdam*, J.C. Sepp en Zoon. 1840. 45 bladz.**

Reeds in het derde Nommer van ons Tijdschrift voor 1837

bl. 128 maakten wij op deze belangrijke Verhandeling onze Lezers opmerkzaam. Hetzelfde geschiedde later uitvoeriger in het Tijdschrift: *Waarheid en Liefde*, Jaarg. 1838, I. Sedert gaf de oorspronkelijke Schrijver zijn Stuk aanmerkelijk omgewerkt en gewijzigd, ten einde de bedenkingen van STRAUSS te beantwoorden, in het licht. Uit de geringe bijzonderheden, ons door Heidensche Schrijvers geboekt: CHRISTUS *heeft geleefd en is aan het kruis gestorven*, en de erkende waarheid: *Er bestaat eene Christelijke Kerk*, ontwikkelt de geleerde Schrijver op eene scherpzinnige, duidelijke, geleidelijke wijze het beeld van CHRISTUS en van zijne werkzaamheid, zoo als zij werkelijk moesten bestaan. Moge ook, bij de hooge ingenomenheid des Schrijvers niet de zaak van het Evangelie, eene enkele gevolgtrekking te gretig zijn aangenomen, wij aarzelen niet het boek eene allerbelangrijkste bijdrage tot de verdediging des Christendoms te noemen, en kunnen naauwelijks drangredenen genoeg aanvoeren, om de lezing aan allen aan te prijzen.

Wij verheugen ons dus over de Vertaling, om den wille der zaak. Maar de wetenschappelijke vorderingen der Duitschers, en het gebruik van spreekwijzen, die eigenlijk op het gebied der wetenschap ontstaan, bij hen zelfs in populaire geschriften gangbaar en algemeen verstaanbaar zijn, moesten het werk der Vertaling moeijelijk maken. Wij kunnen niet zeggen, dat de Vertaler die moeijelijkheden gelukkig is te boven gekomen, Bl. 4: ‘Er ligt in deze stellingen - eene ontzettende tegenspraak (*Widerspruch*). - Bl. 5: ‘Moet met de daadzaak der kruisiging zijner *levenswerkzaamheid gesloten* worden.’ Bl. 6: ‘Het kruis is voor onze verbeelding - *door kunstmatige bewerking* verzacht en opgesierd.’ Bl. 8: ‘Eene *nieuwe gestalte van kunsten en wetenschappen vol diepen zin en heerlijke beteekenis*.’ Bl. 9: ‘Dat JEZUS - eene belangrijke *persoonlijkheid* geweest is.’ - Bl. 12: ‘Door zijne geheele *levensverschijning* bevestigd.’ Bl. 13: ‘De *aanwending*, die bier van de zaak gemaakt wordt.’ Bl. 14: ‘*Hoogste levensvoleinding*.’ Bl. 15: ‘Eene bloote *terugwerking* van de *eigendommelijke* zienswijze (*subjectiviteit*) der jongeren.’ Bl. 16: ‘Deze of gene - zou zich - van JEZUS *verschijning bemagtigd* en daaruit iets *eigendommelijks* - voortgebragt hebben.’

Zoo zouden wij van bladzijde tot bladzijde kunnen voortgaan, en ons misschien nu en dan bedroeven, dat onze eigene traagheid onze taal in het overnemen van wetenschappelijke denkbeelden achterlijk heeft gemaakt; maar tevens den Vertaler aan-

klagen, dat hij niet alle zorg aanwendde, om het belangrijke boek ook voor zulken duidelijk te maken, die geen woord Hoogduitsch verstaan. Het is ergerlijk, dat het bederven van onze taal op het gebied der wetenschap zulke rassche vorderingen maakt. Men moge zoo veel men wil ophebben met het Groninger Tijdschrift: *Waarheid en Liefde*, wij kunnen deze aankondiging niet besluiten, zonder de waardige mannen, die daaraan medewerken, te bidden, dat zij toch de taalvervalsching niet in de hand werken. Zoo zij de verdienste hebben den Vertaler tot het overbrengen van dit Werkje te hebben aangemoedigd, wij zijn zeker, dat hij in hun Tijdschrift voorbeeld en gezag voor uitdrukkingen, als die wij hierboven uitmonsterden, kan gevonden hebben.

***Beknopte genees - en heelkundige Verhandeling over den Scorbutus* (*waarom niet over* het Scorbuut?), *door* P. Middel, *Pract. Chir. en Vroedm. te Groningen. Te Groningen*, J.H. Holt, 1839. 76 bladz.**

De Schrijver zegt, dat het scorbuut, in ons Land veel voorkomende, en door hem van tijd tot tijd in hoogen graad behandeld, en geen geschrift van eenig belang daarover in onze moedertaal bekend zijnde, hij het noodig vond daarover iets te schrijven, te meer, daar deze hooge graad van scorbuut meest op zee voorkomt, en er nog velen aan ulcera scorbutica lijden, welke vroeger in 1826 de toen heerschende intermittens gehad hebben.

Hoofdst. 1, Beschrijving der ziekte; Hoofdst. 2, Verdeeling der ziekte; Hoofdst. 3, Oorzaken der ziekte; Hoofdst. 4, Verwijderde en gelegenheid gevende oorzaken; dit had toch, daar in Hoofdst. 3, *a.* over de meeste oorzaken gehandeld wordt, onder dat zelfde Hoofdst. onder *b.* moeten vermeld zijn; Hoofdst. 5, Voorzegging der ziekte; Hoofdst. 6, Over de geneeswijze van den scorbuut; hier hebben wij hetzelfde geval; *a.* wordt de geneeswijze door het wegnemen van de gelegenheid gevende oorzaken behandeld; nu had onder *b.* moeten volgen: Over de genees- en heelk, beh. van de scheurbuik; maar neen, Hoofdst. 7 handelt daarover.

Men zou uit den aanhef eene rijke ervaring verwachten; maar van de tien in het laatste Hoofdst. medegedeelde waarnemingen zijn er slechts vier van den Schrijver zelven. Voor het overige is het een niet zeer oordeelkundig bijeengebragt geschrift, waarin de heterogeenste gevoelens meestal zonder kritiek naast elkan-

der staan; waarin op het wezen der zaak en den toestand van den zieke niet altijd acht geslagen is. Men vindt er nog al overvloed van middeltjes, maar gebrek aan theoretische denkbeelden. Het blijkt niet, dat er over het zeescorbuut door den Schrijver iets is waargenomen. Maar wij vinden hier eenige scorbutiei, welke vroeger in 1826 intermittens perniciosa gehad hebben. Rec. observeerde, dat deze alle aan het linkerbeen scorbutische zweren kregen. Rec. brengt dat in verband met de in die ziekte door hem destijds en ook door anderen waargenomene aandoening van de milt, welke bij de sectie doorgaans bleek zeer vergroot en zeer week te zijn. De Schrijver zegt ook op bl. 10, Hoofdst. 1: ‘De milt is buitengewoon in omvang toegenomen.’ Rec. leidt dus den scorbutischen toestand van die personen, welke in 1826 de intermittens hadden, van deze miltaffeetie af. Het komt daarenboven Rec. zeer waarschijnlijk voor, dat doorgaans miltaffectie in causaal verband tot scorbutische affectie staat, en dat de suiker, welker werking tegen het scorbuut in de Dissert. van MENALDA wordt geroemd, eene werking op de milt en dien ten gevolge op den scorbutischen toestand kan hebben.

Bl. 42: Hoe legt de Schrijver salpetergas op de zweren? calliquatif? Bladz. 72, Rad. Arnica, in plaats van Rad. Arnicae; bl. 74, Granalatin; bl. 59, Melelot, in plaats van Melilot. Wat is een ‘algemeene plaatselijke toestand van eene zweer?’ bl. 41.

De beschrijving van de verbeterde filtreermachine van den Heer A. DE BRUIN is vrij onduidelijk en onvolledig, bl. 31. Men schrijft niet *Selsterwater*, maar *Seltzerwater*, bl. 30. Bl. 24: ‘Is de aandoening slechts eene plaatselijke;’ de aandoening is nimmer eene plaatselijke.

Die zelfde bladz.: Prognosis: ‘heeft de ziek te zich in eene hooge mate ontwikkeld; ontstaat er borstwaterzucht, eene verweeking van het hart of eene aandoening der longen, enz., zoo is de voorzegging allerongunstigst.’ Waaruit ontdekt de Schrijver de verweeking van het hart; welk symptoom geeft ons dien toestand te kennen?

Bl. 3: ‘Bij het hoesten gevoelt de lijder pijn in de zijde.’ In welke zijde? Aldaar: ‘Het bloed bedekt zich, na een tijd lang gestaan te hebben, met een groen vliesje;’ hoe lang is ‘een tijd lang?’ Behalve de hier opgegevene drukfouten, is er nog eene lijst van veertien achter in het Werkje gevoegd.

Arnhem, 24 Nov., 1839.

Dr. SCHELTEMA.

Boekbeoordeelingen.

Over het verband der physische wetenschappen, door *Maria Sommerville* (lees *Somerville*). Uit het Engelsch vertaald door *J.C. Pilaar*, Luitenant ter zee. Arnhem, 1839.

De Heer SOMERVILLE heeft de algemeene bekendheid van zijnen naam meer aan zijne vrouw dan aan de geneeskundige praktijk te danken. In hoeverre die overtuiging hem streelen moet, staat ons niet te beslissen; wij zullen den man der beroemde vrouw laten rusten, om ons eenige oogenblikken over *Mistriss* MARY te onderhouden.

Toen de helft van het menschelijke geslacht het gezag van den sterkste te baat nam, om het uitsluitende voorregt van regering en wetgeving zich aan te matigen, begreep zij te regt, dat de beste waarborg van hare duurzame heerschappij in het overwigt van verstandelijke ontwikkeling was gelegen. De vrouw mogt met eenig handenwerk of met de beoefening van deze of gene onschuldige kunst zich onledig houden; maar de hoogere ontwikkeling van het verstand, de meer wetenschappelijke vorming, is het erfdeel der mannen gebleven. Of de wetenschap bij dit *monopolio* gewonnen heeft, kan men betwijfelen. Denk echter niet, lieve Lezer! dat ik eene lofrede op de geleerdheid der vrouwen ga schrijven. In den tegenwoordigen staat der maatschappelijke inrigtingen, zoo als wij mannen die gemaakt hebben, is de geleerde vrouw niet op hare plaats. Zij kan niet voldoen aan hetgeen wij hare bestemming noemen; zij kan ons en onze kinderen niet lief hebben, verzorgen, verplegen, zoo als wij gaarne bemind, verzorgd, verpleegd zijn. Maar omdat wij eenmaal deze rigting aan de vrouwelijke ontwikkeling gegeven hebben, daaruit volgt niet, dat er geene andere zou mogelijk zijn. Of is dit onze mannelijke grootmoedigheid, dat wij eerst aan de vrouw de gelegenheid tot wetenschappelijke vorming be-

nemen, om daarna te zeggen, dat zij er niet vatbaar voor is? Waarom hebben dan de Ouden de wijsheid, het geheugen, de wetenschappen, onder vrouwelijke vormen, als MINERVA, MNEHOSYNE, de MUZEN, vereerd?

Men beweert somtijds, dat de vrouwelijke ziel bij uitsluiting voor het schoone, voor de gewrochten van gevoel en verbeelding geschikt is; maar dat de abstracte begrippen van het verstand buiten den kring harer vatbaarheid liggen. Die bewering heeft noch een' physiologischen, noch een' historischen grond. De geschiedenis kan ons juist het tegendeel leeren; want zij toont ons de voorbeelden van vrouwen, die, in weêrwil van alle hinderpalen, eenen hoogen trap van wetenschappelijke vorming bereikt hebben, zelfs in de wetenschappen der meest afgetrokkene beschouwing. Het is niet noodig, om die voorbeelden in het oude Griekenland of in de school der Alexandrijnsche wijsgeeren te zoeken; de vorige eeuw heeft ons nog eene MARIA GAËTANA AGNESI, eene LAURA BASSI, eene CAROLINA HERSCHEL vertoond, die door hare schriften en ontdekkingen in wis- natuur- en sterrekunde den regtmatigsten roem zich verwierven; onze leeftijd kan, om geene andere te noemen, eene SOPHIE GERMAIN, eene MARY SOMERVILLE aanwijzen.

MARY SOMERVILLE heeft in de geschiedenis der natuurkundige wetenschap eenen naam zich verworven door hare proeven over het magnetiserend vermogen der violette stralen, en sedert heeft zij als eene uitmuntende wiskundige zich bekend gemaakt door de uitgave van hare *Mechanism of the heavens*, die als eene soort van inleiding tot de *Mécanique céleste* van LAPLACE kan beschouwd worden. Later gaf zij een Werk uit: *On the connexion of the physical sciences*, waarvan binnen weinige jaren een derde druk het licht zag. Het is van dit boek, dat de Heer PILAAR ons thans eene vertaling aanbiedt; die vertaling is naar de tweede Engelsche uitgave van 1835 geschied, doch men heeft daarbij gebruik gemaakt van eene Fransche overzetting, die naar den derden druk bewerkt is. Waarom men de oorspronkelijke derde uitgave niet gevolgd heeft, wordt niet gezegd; doch het verschil met de tweede is niet aanmerkelijk.

Men zou, alleen op den titel: *Over het verband der physische wetenschappen* afgaande, een verkeerd denkbeeld van dit Werk zich vormen. Deze titel toch doet een boek verwachten, waarin het onderlinge verband der natuurkundige wetenschappen op eene wijsgeerige wijze ontwikkeld wordt; - eene soort van geslachtregister, waarin deze wetenschappen naar hare afkomst

en verwantschap geordend zijn; - eene variatie op het oude thema over het *commune vinculum* van CICERO. Zoodanig iets zou men in het Werk van Mrs. SOMERVILLE vruchteloos zoeken. Hetgeen men er vindt, is een overzigt van den tegenwoordigen staat van natuur- en sterrekunde, eene opgave van de voornaamste resultaten dier wetenschappen, in eene zekere orde voorgedragen, zoodat men, zonder merkbare sprongen, van het eene tot het andere overgaat; maar voor het overige wordt het onderlinge verband der deelen niet naauwkeuriger ontwikkeld, dan in ieder goed geschreven Handboek geschiedt. Een titel., als b.v. *De physische toetenschappen, in verband gebragt*, of wel: *Overzigt der physische wetenschappen*, zou beter aan den inhoud van het Werk hebben beantwoord.

De twaalf eerste Afdeelingen zijn uitsluitend aan de sterrekunde gewijd. In 80 bladzijden worden de voornaamste resultaten der theorische en physische sterrekunde beschouwd, de elliptische beweging, de perturbatiën, de theorie der satellieten en bijzonder van de maan, de gedaante, de massa, de omwenteling der planeten, enz. De lezing van dit gedeelle levert het bewijs, dat de Schijfster hier op eigen terrein zich bevindt; zij heeft het onderwerp in de belangrijkste bijzonderheden ontwikkeld; geene der periodische of seculaire storingen in de elementen der planeten is voorbijgezien. Voor hen, die het een of ander Handboek der *mécanique céleste*, als b.v. de *Mechanism of the heavens*, van de Schrijfster; de *Théorie du système du monde*, van DE PONTECOULANT, of iets dergelijks bestudeerd hebben, zal de lezing van deze bladzijden hoogstaangenaam zijn; zij vinden er in een kort tafereel de voornaamste resultaten der wetenschap vereenigd. Zouder zulk eene voorbereiding echter, achten wij het niet mogelijk, om van de hier behandelde zaken zich een helder denkbeeld te vormen. De oorzaak van de verschillende storingen in du excentriciteit, de helling, de knooplijn, enz. der planeten, laat zich zonder wiskundige ontwikkeling nooit volledig begrijpen, en eene bloote opgave der verschijnselen vermoeit de aandacht van den gewonen Lezer, zonder hem, tot loon zijner inspanning, eenige nuttige en bruikbare kennis te verschaffen. In een populair boek kunnen vele van die bijzonderheden gemist worden, of, wil men ze voordragen, dan behoort men althans meer dan 80 bladzijden daaraan te besteden. Doch ook met het talent van een' LAPLACE of HERSCHEL zullen vele zaken duister blijven, wanneer men ze ann het licht der wiskunde onttrekt. Wij prijzen elke poging, om zelfs de mest

afgetrokkene begrippen voor de menigte toegankelijk te maken; de duidelijkheid der voorstelling wordt daardoor ook bij den ingewijde bevorderd; maar er zijn gedeelten in het gebouw der natuurkundige wetenschappen, boven welker ingang de spreuk: *μηδεὶς ἀγ εωμέτρητος εἰςίτω*, geschreven staat. Gij kunt vrij der menigte den toegang openen tot die vertrekken, en met ophef van de fraaije zaken gewagen, die er gevonden worden; maar het is duisternis voor hunne oogen: zij hooren, maar begrijpen u niet. Gij zult hun een' last voor het geheugen, maar geen licht voor het verstand hebben gegeven. Wie het kunstig zamenstel van het heelal in al deszelfs bijzonderheden wil kennen, en de storingen, die het werk der eeuwen zijn, in haren aard en werking begeert te onderscheiden, hij moet den weg der wiskunde bewandelen, want daardoor alleen zal hij tot een helder inzigt in deze zamengestelde verschijnselen geraken. Wie dien weg niet kan of niet wil volgen, hij moge te huis blijven, om niet langs ongebaande paden in het kreupelhout te verdwalen.

De dertiende Afdeeling vormt als ware het den overgang van den hemel tot de aarde; zij handelt over de getijen en over den aard der golven. Daardoor komt de Schrijfster tot de veertiende Afdeeling, waarin de krachten van mechanischen zamenhang en chemische affiniteit worden beschouwd. ‘*Tot hiertoe*,’ zegt zij (bl. 00), ‘*is enkel gehandeld over krachten werkende op hoeveelheden stof op merkbare afstanden; thans moeten de uitwerkingen worden beschouwd van zoodanige krachten, die op onmerkbare afstanden werken*, enz.’ Ziedaar den overgang tusschen de sterrekunde en de eigenlijke natuurkunde, de twee hoofdafdeelingen van dit Werk. Men zal toegeven, dat hiermede nog weinig verrigt is, om het *verband* der physische wetenschappen te bewijzen.

In de vijftiende Afdeeling wordt over den dampkring, en in de beide volgende over het geluid en de *Acustica* gehandeld. Deze laatste vooral is met eene groote duidelijkheid en geheel op de tegenwoordige hoogte der wetenschap voorgedragen. Men moet echter geene *volledige* Verhandeling over dit onderwerp verwachten; dit lag niet in het plan der Schrijfster. Zoo vindt men b.v. niets over de verhouding der trillingen van de verschillende toonen in het octaaf, over de combinatietoonen, over de stolen, enz., welke zaken in een Handboek der *Acustica* eene voorname plaats zouden verdiend hebben. De Schrijfster heeft haar Werk voor geoefende Lezers, niet voor leerlingen of liefhebbers ingerigt.

De acustica vormt eenen geschikten overgang tot de leer van

het licht, die in de zes volgende Afdeelingen (van *Afd.* 18 tot 24) wordt ontwikkeld. De Schrijfster bepaalt zich hoofdzakelijk tot de verschijnselen, die den grondslag van het undulatiestelsel uitmaken, de interferentie, diffractie, polarisatie, en deze onderwerpen worden met eene groote duidelijkheid, voor zooverre die zonder wiskundige ontwikkeling mogelijk is, voorgedragen. Van de optische werktuigen wordt niet gesproken, indien men eene korte vermelding van den achromatischen kijker op bladz. 141 uitzondert.

De vierentwintigste Afdeeling handelt over de warmte, en hieruit neemt de Schrijfster aanleiding, om in de beide volgende Afdeelingen over de temperatuur der aarde en over den invloed dier temperatuur op den groei van planten en dieren te spreken. Alzoo raakt zij even aan de grenzen der natuurhistorische wetenschappen, en eindigt de 26ste Afdeeling met eene beschouwing der verschillende menschenrassen. Zij beweert aan het einde dier Afdeeling (bf. 226): '*dat de electriciteit mede eenigen invloed hebben moet op de verdeeling der planten en dieren over de oppervlakte der aarde; en dit te meer, omdat zij een zeer groot deel schijnt te hebben aan de werking van dierlijk en plantaardig leven*.' Ziedaar den overgang tot een gedeelte der natuurkunde, dat nog niet was behandeld: het *verband* tusschen de leer der verschillende menschenrassen en die der electriciteit. Op die wijze, dunkt mij, laat het *commune vinculum* der wetenschappen zich nog al ligtelijk opsporen.

Van de zevenentwintigste tot de vierendertigste Afdeeling wordt nu de leer van electriciteit en magnetismus in haren ganschen omvang ontwikkeld, vooral wat de ontdekkingen der Franschen en Engelschen aangaat. Hetgeen voor deze wetenschap door de Duitschers verrigt werd, is minder volledig. De merkwaardige schriften van OHM, FECHNER, LENZ, die zoo veel licht over dit gedeelte der natuurkunde verspreiden, schijnen aan de Schrijfster onbekend te zijn. Zij deelt deze onkunde met de meeste van hare landgenooten; zelfs de beroemde FARADAY schaamt zich niet zijne onwetendheid in dit opzigt openlijk te belijden.

Na alzoo de belangrijkste deelen der natuurkunde te hebben beschouwd, keert de Schrijfster in de vijfendertigste Afdeeling, door de etherische middenstof, naar den sterrenhemel terug. De kometen en vaste sterren worden in twee achtereenvolgende Afdeelingen beschouwd; terwijl eindelijk het Werk met eenige algemeene beschouwingen in de zevenendertigste Afdeeling beslaten wordt.

Deze korte opgave van den inhoud is voldoende, om den aard en de strekking van dit Werk te beoordeelen. Eenige belangrijke deelen der physische wetenschappen worden daarin beschouwd uit het bijzonder oogpunt, dat de Schrijfster gekozen heeft, zonder eenige aanspraak op volledigheid te maken. '*In dit Werk*,' zegt zij zelve, bl. 328, '*was het noodzakelijk, uit de geheele keten der wetenschappen, eene kens te doen van eenige weinige der merkbaarste aaneenliggende schakels, welke hen* (lees *haar*) *aan elkander verbinden, en ontelbare gevallen, zoo van klaarblijkelijk als van verborgen verband, voorbij te gaan*.'

De wijze van behandeling is zuiver wetenschappelijk, in tegenstelling van de meeste Werken der Engelschen, die de praktische rigting van hunnen geest zelden verloochenen. De Schrijfster schijnt met opzet de toepassingen der physische wetenschappen op het maatschappelijke leven te hebben verzwegen. Zij behandelt de leer der gazvormige vloeistoffen, zonder ook slechts met een enkel woord over de bewegende kracht van den wind en den stoom te spreken; - de eigenschappen van het licht worden ontwikkeld, maar zonder eenige toepassing op de optische werktuigen; - de leer der electriciteit wordt uitvoerig verklaard, maar men vindt niets over de reductie der metaalertsen, het ontsteken der mijnen, de bewegende kracht van het electro-magnetismus, de electrische telegraphie, enz. Het is bij uitsluiting een wetenschappelijk Werk, dat door den beoefenaar der physische wetenschappen met genoegen zal worden gelezen. De meeste onderwerpen, vooral de theorie van het licht, worden met eene zeldzame duidelijkheid voorgedragen, terwijl de oorspronkelijkheid der voorstelling zich dikwerf aan de helderheid der inzigten paart. Kleine onnaauwkeurigheden, die hier en daar, vooral in de afdeeling over de electriciteit, voorkomen, kunnen de wetenschappelijke waarde van het geheel niet verminderen. Maar, wij herbalen het, om dit boek te verstaan, moet men reeds eenige vorderingen in de physische wetenschappen gemaakt hebben; voor leerlingen of voor onze zoogenoemde beschaafde Lezers is het Werk niet geschikt.

Beschaafde Lezers toch, die hier te Lande tot deze klasse gebragt worden, zijn gewoonlijk in de eigenlijke wetenschappen weinig geoefend. Men kan hier voor beschaafd doorgaan, wanneer men eenige kennis van talen, geschiedenis, letterkunde, bezit; wanneer men maandelijks een paar *Revues* leest, en over Fransche Romans en vaudevilles kan praten. In *Engeland* is dit beter; eene wetenschappelijke vorming wordt er niet bloot als een aan-

hangsel, maar als een bestanddeel der beschaving beschouwd. Mrs. SOMERVILLE heeft haar Werk vooral ten gevalle van hare *countrywomen* geschreven, en waarlijk, wanneer deze op de hoogte zijn, om dit boek te verstaan, dan aarzelen wij niet aan de Engelsche vrouwen den voorrang te geven in wetenschappelijke vorming, niet slechts boven onze mannen uit de zoogenoemde beschaafde wereld, maar zelfs boven vele onzer geleerden en aanzienlijken, onze leeraren, onze regters, onze staatsmannen. De verwaarloozing van wetenschappelijke studie is een treurig verschijnsel in ons Vaderland; maar zij is het natuurlijke gevolg van de dwaze ingenomenheid, waarmede men hier te allen tijde de regtsgeleerdheid beschouwd heeft. Zij alleen baant den weg, om tot de eerste betrekkingen in den Staat te geraken. De zonen uit onze aanzienlijke geslachten worden of tot krijgslieden of tot regtsgeleerden bestemd; het schijnt hun niet in te vallen, dat er nog andere wegen geopend zijn, om nuttig te worden voor hunne medeburgers. Vandaar die menigte van jonge lieden, welke gretig azen op den naam van regter-plaatsvervanger of burgemeester te platten lande, terwijl men de beoefenaars der mechanische kunsten, tegen grove belooningen, bij vreemden moet zoeken. Wij zouden gaarne eenige onzer talrijke gymnasia tegen eene goede Industrieschool, en een dozijn staatkundige publicisten tegen een paar deugdelijke staathuishoudkundigen inruilen. De wezenlijke belangen der natie zonden er niet bij verliezen, wanneer zij wat minder advocaten en ambtenaren en wat meer werktuigkundigen kon aanwijzen; er zou voor welvaart en volksgeluk minder geschreven, maar meer gedaan worden. Of is niet het toenemend ambtenbejag een kanker in onzen Staat, en zal men dan geene middelen aanwenden, om dat kwaad te herstellen, om de zielen en ligchamen, die jaarlijks aan den Moloch der administratieve kleingeestigheid worden geofferd, tot nuttige en productieve leden der maatschappij te vormen?

Het is hier de plaats niet, om dit belangrijk onderwerp uitvoeriger te beschouwen; maar wij konden eene gelegenheid als deze niet laten voorbijgaan, zonder iets over eene zaak te zeggen, die ons na aan het harte ligt. De verwaarloozing van wetenschappelijke studie hier te Lande is een feit; een hoek, door eene vrouw in *Engeland* voor vrouwen geschreven, zal bij ons slechts door weinige mannen verstaan worden. Daarom zouden wij de vertaling niet hebben durven aanraden; want de natuurkundigen *ex professo* hebben het boek voorlang in het oorspronkelijke gelezen, en voor ons publiek is zulk eene lectuur niet

geschikt. Het is geene handleiding, geene verzameling van natuurkundige vermakelijkheden, maar een wetenschappelijk Werk, dat zonder voorbereidende kundigheden bezwaarlijk verstaan wordt. Intusschen deze overweging gaat den boekverkooper aan, en Recensent zou zich opregtelijk verheugen, indien zijne denkwijze over ons lezend publiek, door een ruim debiet van dit Werk, op de volledigste wijze beschaamd werd.

De Vertaler heeft getoond, dat hij voor zijne taak berekend was; hij heeft zijnen arbeid met kennis van zaken, en vooral met naauwkeurigheid verrigt. Echter had hij die naauwkeurigheid niet zoo ver moeten drijven, van zelfs de spelfouten uit het oorspronkelijke over te nemen. Zoo lezen wij, bl. 60, MIRALDI, in plaats van MARALDI, en *bl.* 275 en elders, BOTTOT, in plaats van ROTTO. Onder de zinstorende fouten, die voor een gedeelte aan den corrector te wijten zijn, hebben wij hoofdzakelijk de volgende opgemerkt:

Bl. 13, r. 13 v.o.,	... *werking ... veroorzaakt de verstorende kracht*. Het is eene kracht, die eene werking veroorzaakt, niet omgekeerd. Het oorspronkelijke heeft *constitutes*.
Bl. 28, r. 3 v.b.,	*de baan der aarde te doorloopen*, lees *doorkruisen*, of wel de *middellijn der aardbaan doorloopen;* in het Engelsch staat *crossing*.
Bl. 34, r. 17 v.o.,	*neemt aan*, lees *neemt toe*. Het woord *aannemen* voor *toenemen* wordt nogmaals, bl. 297, r. 22 v.b., gebruikt.
Bl. 75, r. 20 v.o.,	*heliacè-opgang*, lees *heliatische opgang*.
Bl. 85, r. 16 v.o.,	*natuurphilosophie*. Het Eng. *natural philosophy* moet door *natuurlijke wijsbegeerte*, of, kortweg, door *natuurkunde* vertaald worden; de uitdrukking: *natuurphilosophie* heeft door het gebruik eene geheel andere beteekenis verkregen.
Bl. 104, r. 8 v.b.,	*een negende*, lees *een achtste*.
Bl. 110, r. 22 v.o.,	*palmen*, lees *ellen*.
Bl. 113, r. 22 v.o.,	*dan het*, lees *dan zij*.
Bl. 132, r. 11 v.o.,	*hemelsche waarnemingen*, lees *waarnemingen des hemels*, of *der hemelligchamen*.
Bl. 141, r. l0 v.b.,	*Acromatisch*, lees *achromatisch*.
Bl. 151, r. 10 v.b.,	*phtologisten*, lees *photologisten*.
r. 1 v.o.,	*gas*, lees *glas*.
Bl. 156, r. 3 v.o.,	*vak*, lees *vlak*.

Bl. 184, r. 13 v.o.,	*verzwinden*, lees *verdwijnen*.
Bl. 187, r. 23 v.b.,	*blootstelt*, lees *blootstellen*.
Bl. 203, r. 8 v.b.,	*levert*, lees *leveren*.
Bl. 209 en elders,	*oppervlakkige warmte*, lees *warmte der oppervlakte*.
Bl. 214, r. 7 v.o.,	*gemagtigde*, lees *gematigde*.
Bl. 216, r. 16 v.o.,	VAN HUMBOLT, lees VAN, of liever VON HUMBOLDT.
Bl. 249	*duiking der magneetnaald*. Indien men een Hollandsch woord begeert, dan moet men *helling* zeggen, doch liever *inclinatie*.
Bl. 299, r. 1 v.o.,	SYRUVE, lees STRUVE. Deze fout wordt in den bladwijzer herhaald.
Bl. 310, r. 4 v.b.,	*ε. van den Boer*, lees *ε. van Bootes*, of *den beerenhoeder*.
r. 5 v.b.,	*Ophiuous*, lees *Ophiuchus*. Het sterrebeeld van *Ophiuchus* is hetzelfde, als dat van *Serpentarius* of den *Slangedrager*. Men behoorde dus niet op dezelfde bladzijde deze twee namen te bezigen, alsof er van twee verschillende beelden gesproken wierde.

In de noten lezen wij, in *noot* 179, SAVARY, voor SAVART, en in noot 212, *Zoophiten*, in plaats van *Zoophyten*. Van enkele drukfouten, als b.v. bl. 312, r. 10 v.b., *telescooph edekt*, voor *telescoop bedekt*, en soortgelijke, spreken wij niet.

De typographische uitvoering van het Werk verdient allen lof, en wij durven aan onze landgenooten, die prijs stellen op wetenschappelijke lectuur, dit boek met volle ruimte aanbevelen.

Specimen inaugurale de montesquivio - quod - publico ac solemni Examini submittit *J. Heemskerk Ab. f.* Amstelodami. 1839. apud J.H. et G. van Heteren. 8°. Pars I. pag. XVI. et 120. - Pars II. pag. 194.

Reeds is een jaar verloopen, sedert dit Akademisch Proefschrift in het openbaar werd verdedigd, en nog is door geen onzer Vaderlandsche Tijdschriften daarvan eenige melding gemaakt. Professor HUGO heeft het in de *Götting. Anzeige* aangekondigd; doch dit verslag verdient alleen om den beroemden naam des

grijsaards genoemd te worden. Verder lieten ook de buitenlandsche wetenschappelijke tijdschriften dezen arbeid onvermeld. Wij besloten daarom te gereeder een kort overzigt in *den Gids* te doen plaatsen, daar dit Specimen, zoowel door belangrijkheid des onderwerps, als door grondige behandeling zich onderscheidt.

De Schrijver splitst zijn stuk in twee partes, waarvan het eerste deel, de *pars Literaria*, in twee Capita, 7 § §, handelt over MONTESQUIEU'S ‘aetas, scripta, indoles, en vooral (cap. 2) “den Geschiedschrijver,” uit verschillende belangrijke oogpunten beschouwt. Dit gedeelte, bestemd ter verkrijging van het Doctoraat in de Letteren, was daartoe zeer geschikt, zoo als het geheele onderwerp voor het tweeledig doel des S. zeer gelukkig is gekozen. De drie eerste § §. van caput I behelzen, uit den aard der zaak, weinig dan hetgeen in elke levensbeschrijving van M., of in de geschiedenis van zijn tijdvak is te vinden. Wij kunnen dus kort zijn. - Bijzonder wordt hier gelet op al de voorregten, aan de hooge geboorte en den aanzienlijken stand van M. verbonden; waaruit, P. II, pag. 6, het besluit getrokken wordt, dat een man, zoo gelukkig geplaatst, en van zoodanige gemoedsgesteldheid, naar geene omwenteling kon haken. Had de Schrijver dan vergeten, dat juist Vorsten en aanzienlijken de hoofdbewerkers der nieuwe orde van zaken waren, en hoe de tuimelgeest der omwenteling menschen van allerlei aanleg en gevoelens medesleept? - In §. 4 wordt uitvoerig over den stijl van M. gehandeld, die de goede eigenschappen der beste Fransche Schrijvers in zich vereenigt, waartoe, vreemd genoeg, op bl. 65 ook een ‘modieus usus supellectilis rhetoricae’ gerekend wordt. Bij het beoordeelen der korte, soms abrupte hoofdstukken in *l'Esprit des Lois*, reeds door BUFFON gelaakt, zal men weldoen de woorden van M. zelven in aanmerking te nemen, door den Schrijver, bl. 60, vermeld: ‘Il ne s'agit pas de faire lire, mais de faire penser.’

Caput II, De MONTESQUIVIO, *historiographo*, betiteld, zal ons stof tot meerdere bedenkingen opleveren. In §. 1 wordt de vraag behandeld, wat, ten tijde der verschijning van M.'S *Considérations*, in de manier van geschiedschrijven werd gemist; met andere woorden, hoe was men gewoon de geschiedenis te behandelen? Van MACHIAVEL wordt, bl. 72 vgg., met welverdienden lof gewaagd; maar wij meenen, dat zijn invloed op MONTESQUIEU veel grooter is geweest, dan de Schrijver schijnt aan te nemen.

Vooreerst is het gansche denkbeeld, om de geschiedenis van het oude *Rome* tot eene ‘magistra vitae’ voor de nieuwere te maken, aan den grooten Florentijner ontleend. Dit wordt door onzen Schrijver op bl. 73 erkend. Dat MACHIAV. ooit het voornemen zou hebben gekoesterd: ‘totius antiquitatis refundendae in corruptas illas Italicas civitates,’ blijkt nergens. In de voortreffelijke *Diatribe* van Prof. STAR NUMAN, ter plaatse in de noot vermeld, wordt niets van dien aard gevonden. Daar herinnert de Hoogleeraar alleen de eigene woorden van MACHIAV. (dat het vreemd was, terwijl regtsgeleerden en geneeskundigen hij de Ouden heil zochten, ‘*nondimeno nello ordinare le repubbliche, nel mantenere gli stati se non si trova ne principe ne repubblica che agli esempi degli antichi ricorrà*’), door onzen Schrijver in de onmiddellijk voorafgaande periode aangehaald; - zoodat wij vermoeden, dat de noot achter de woorden: ‘in civitate t. e gubernanda,’ moest geplaatst zijn. - Merkwaardig is hetgeen MACH. laat volgen: ‘*Donde nasce che infiniti che leggono, pigliano piacere di udire quella varieta delli accidenti che in esse si contengono, senza pensare altrimente d'imitarle, gindicando la imitazione non solo difficile, ma impossibile; come se il cielo, il sole, gli elementi, gli nomini fossero variati di moto, di ordine e di potenza, da quello ch' egli erano anticamente*’ Cf. MONTESQUIEU, *Considèrat.*, chap. 3 init. Indien dus de Schrijver met zijn ‘refundere’ alleen dit *navolgen* der Ouden heeft Bedoeld, dan hebben wij vrede met zijne uitdrukking, hoezeer wij die voor onjuist blijven houden, en ons vooral moeten verklaren tegen de wijze, waarop van het geschrift: ‘Del Principe,’ gesproken wordt, p. 73: ‘*Suoque tempori magis* congruere docuit artem politicam qualem libro de principe ex-posuit.’ De beroemde Historiekenner GERVINUS heeft reeds vóór vele jaren bewezen, dat in beide Werken eene zin, eene meening, eene gedachte heerscht. *Florentinische Historiographie* in *Historische Schriften*, I^{ster} Th. Frankfurt, 1833, p. 125, 126. Vg. HALLAM, *Introduction to the Literature of Europe, passim*. - Ten *tweede*. In vele der beste opmerkingen van MONTESQUIEU vindt men zijnen voorganger weder. Men vergelijke *Considérations*, chap. IX, en *Discorsi*, I, c. 5 en 6, lib. III, cap. 24. - *Consid.*, chap. VI, met *Discorsi*, lib. II, c. 2, 3, 6, 32. - *Consid.*, chap. XI, met *Discorsi*, lib. I, c. 33, om niet te gewagen van meer algemeene denkbeelden, als b.v. chap 1, over de misdaad van SEXTUS, vg. met *Discorsi*, lib. III, cap. 6 et 26. - Chapitre 4, *des Considérations*, over het bouwen eener

vloot, met *Discorsi*, lib. II, cap. 10. *Considèrat.*, chap. IX, *le seul bien auquel une république doit aspirer, c'est la perpétuitè de son êtat*, met *Discorsi*, lib. I, cap. 11.

Het is hier de plaats niet, om ons gevoelen in meer bijzonderheden te ontwikkelen; ook gelooven wij, dat het bovenstaande voldoende zal zijn, om ieder, die zich de moeite van het naslaan getroosten wil, te overtuigen. Op pag. 75, not. 1, vonden wij met genoegen erkend, dat niet alleen de *critica*, maar ook wat onze S. *hypercritica* noemt, 'ut de fide quâ veteres digni essent, quaereretur,' lang vóór MONTESQUIEU, in het beoefenen der Geschiedenis was aangenomen. Bedenkt men, - wat hier niet wordt gezegd, - dat de *Acadèmie des Inscriptions* reeds eene eeuw vroeger door COLBERT was gesticht, dan moet men zich verwonderen, niet meer sporen van dergelijke kritiek bij MONTESQ. te vinden. Doch - wij zeggen het den eenigen NIEBUHR gaarne na, - hoewel 'voll von falschen Ansichten, und sehr bäufig in seinen Erzählungen durchaus täuschend,' zoo is het wel MONTESQ.'S grootste roem, 'dass der gerechte Leser ihn dennoch bewundern wird, wenn er auch hierüber die entschiedenste Ueberzeugung aus eigener Prüfung bekommen hat.' NIEBUHR, *Kleine Schriften*, p. 91, 92.

Bladz. 77 (te vg. met P. II, p. 143) wordt te regt beweerd, dat VICO en zijn Werk zonder invloed op MONTESQ. zijn gebleven. Niet slechts was beider doel gansch verschillend, maar teregt schreef onlangs SAVIGNY: 'VICO'S Gedanken sind ähnlich den Blitzen in dunkler Nacht, wodurch der Wanderer mehr verwirrt, als zurecht gefübrt wird: *durch sie wäre keiner belehrt worden, der nicht schon auf seinem Wege die Wahrheit gefunden hätte* (*Erinnerungen an* NIEBUHR, *in Lebensnachrichten*, III, S. 348).'

De tweede §. handelt uitvoerig over de *Considérations*, en wij vereenigen ons ten volle met de slotsom van des S. onderzoek. Zonderling zal het velen schijnen, dat aan eenen ongenoemde, die, in de *Gazette de France*, BOSSUET boven MONTESQUIEU had durven verheffen, de eer eener zoo uitgewerkte wederlegging bewezen werd. Al ziet men met den Heer H. in hem den representant eener partij, het blijft ons toch vreemd dunken, dat een zoo grondig Werk als de '*Geschichte der Staatsveränderung*,' van welks historisch gedeelte onze S. een ijverig gebruik maakt, met enkele woorden wordt afgewezen, terwijl die anonyme Dagbladschrijver voet voor voet in zijne oppervlakkige beschouwingen gevolgd wordt.

In de §. 3 worden met veel kennis MONTESQ.'S verdiensten omtrent de geschiedenis zijns Vaderlands ontwikkeld, en de groote belezenheid des S. in de Fransche Literatuur kwam hem hier uitnemend te stade. Wij misten evenwel ongaarne, op bl. 106, waar van *Esprit des Lois*, XXX, 16, gesproken wordt, den naam van HALLAM, die in zijn voortreffelijk Werk: '*Europe during the Middle-ages*, I, p. 161 in tot., het gevoelen van MONTESQUIEU heeft wederlegd.

De Pars altera, *eaque Politica*, bevat 3 Capita, verdeeld in 12 § §., en bestaat uit een onderzoek omtrent de beginselen, den inhoud en de werking van MONTESQ.'S groot Werk, *de l'Esprit des Lois*. Wij kunnen in eene dorre schets de veelzijdige kennis, die hier allerwegen doorstraalt, niet behoorlijk doen uitkomen. Alleen moeten wij wederom de gelukkige keuze der stofroemen, welke den S. gelegenheid gaf, om de verschillende onderdeelen der regtswetenschap te doorzoeken, met alle welke hij eene meer dan gewone vertrouwdheid aan den dag legt. Mag men den boom uit de vrucht beoordeelen, dan verkrijgt men een zeer gunstig denkbeeld van het onderwijs der school, waarin de Heer H. zijne opleiding en vorming gennot.

Caput I heeft tot opschrift: *Investigantur propositum et ratio scribendi operis de Ingenio Legum*. - Na het gevoelen van anderen hieromtrent in §. 1 te hebben opgegeven, ontwikkelt de Schrijver in §. 2 zijne eigene meening, waarbij de regel; 'On doit juger les écrits d'après leur date,' op den voorgrond staat. Deze wordt door het voorbeeld van MACHIAVELLI, RODINUS en GROTIUS opgehelderd. Het doet ons leed, op bl. 16 het banale verwijt tegen DE GROOT, dat hij zijn onsterfelijk Meesterwerk met te veel geleerdheid overlaadde, weder te vinden. De uitmuntende CRAS heeft, in zijne *Laudatio Grotii* en elders, het onjuiste en oppervlakkige van zoodanige uitspraak zegevierend betoogd. - De hoofdinhoud van des Schrijvers denkbeelden omtrent het doel van MONTESQ., bij het uitgeven van zijn Werk, wordt op bl. 23 bondig medegedeeld. - De §. 3 verdedigt M. tegen de ongegronde beschuldiging van gebrek aan orde, vermenging van begrippen, onjuistheid van toepassing, aanhalingen; welk alles Mme nu DEFFANT zamenvatte in het bekende zeggen: 'C'est de l'Esprit sur les Lois.' Sir JAMES MACKINTOSH heeft met veel scherpzinnigheid opgemerkt, dat juist dit gebrek aan methode grootelijks bijdroeg, om den invloed van M.'S Werk meer algemeen te maken. Wij zouden het eene beleediging voor den S. achten, indien wij aanmerkten, dat hij hier overal toont zijn on-

derwerp volkomen meester te zijn. Iemand van zijne grondige studie gaat niet aan den arbeid, alvorens hij zijnen Autheur door en door kent. Wij moeten echter op het bovengezegde nog eens terugkomen. Het doorwrochte Werk: *Geschichte der Staatsveränderung in Frankreich unter König* LUDWIG XVI, in welks eerste Deel, S. 33 fgg., in anti-revolutionnairen geest, over MONTESQUIEU wordt gesproken, en dat dit oordeel met eene menigte bewijzen en citaties (S. 38 in n.) staaft, verdiende wel een meer gezet onderzoek, - al ware het slechts, omdat de beginsels, daarin verkondigd, overal, en ook in ons Vaderland, zeer achtenswaardige belijders tellen. BILDERDYK'S uitspraak (*Geschied. des Vaderl.*, I, p. 137, 145, op bladz. 187 in nota, met die der *Ges.* vereenigd) is eene magtspreuk; maar het weinige, dat de S. tegen de 'Geschichte' in het midden brengt, pag. 6, is niet voldoende, om eene geheele school van andersdenkenden te overtuigen; en 'ille eerte esse nequivit' is geen bewijs. De betuigingen van M. zelven doen, bij de erkende wijze der Encyclopedisten, weinig af. En wat heeft men dan van de aangehaalde plaatsen te denken?

Caput II is gewijd aan de beschouwing der *Gravissimae* MONTESQUIVII *sententiae de Jure publico et legibus ferendis*, en door den S., om het gewigt der zaak, met de meeste zorg behandeld. - §. 1 behelst M.'S bekende leer omtrent de 'principia singulorum regiminum.' Op bladz. 49 stuiten wij op de woorden: 'Quod ad despoticum regnum, *jam* animadvertit LOCKIUS, non e solâ monarchiâ in tyrannicam formam degenerare regimen, verum isti corruptelae omnes acque obnoxias esse formas.' - Dit was reeds eeuwen vóór LOCKE opgemerkt door PLATO, *De Rep.*, VIII, 564 A; CICERO, *De Repub.*, lib. I, cap. 28, 29, 42, 44; vg, HERODOTUS, III, 82, door den S. zelven, bl. 48, not. 4, vermeld. Ook had de S., bij deze gansche §., met vrucht kunnen gebruiken het Werkje van ANCILLON, *Ueber die Staatswissenschaft*. Berlin, 1820, in welks 3de Afdeeling: 'Die bewegenden Principien des Staats,' het gevoelen van M. aan eene naauwkeurige en scherpzinnige kritiek wordt onderworpen. Vg. *Nouveaux Essais de Politique et de Philosophie*, T. 3, p. 130, §. 2; *de triade politica seu summi imperii partitione*, toont aan, wat M. aan zijne voorgangers outleende, waarin hij van hen afweek. Hier vooral geldt, naar ons oordeel, de uitspraak van ANCILLON, t.a.p., S. 128; 'MONTESQUIEU, in seinem genialischen Werke vom Geist der Gesetze, hat den Hauptfehler begangen, nur auffallende, scharf abgeschnittene Massen und Abthei-

lungen zu bilden; grell zu unterscheiden, was in der Wirklichkeit nicht so streng verschieden von einander ist; abzusondern und zu trennen, was die Natur der Dinge verbunden, vereinigt und verschmolzen hat.' Vg. denz., *Geist der Staatsverfassungen, Vorwort*. Berlin, 1825. §. 3 beschouwt M.'S leer, de libertate politicâ.' Hier moest de hooge ingenomenheid van MONTESQUIEU met de Constitutie van *Engeland* natuurlijk uitkomen; zoodat deze §., als van zelve, overgaat in de volgende §. 4: *De Montesquivii Anglophiliâ, ejusque causis*. Niet zonder grond is meermalen beweerd, dat MONTESQUIEU te weinig aan het Aristocratische Element heeft gehecht, dat de ziel van alle Engelsche instellingen uitmaakt. De S. zelf is hier, minder dan men met regt verlangen zou, tot de zuivere bronnen doorgedrongen. DELOLME en HUME zijn gevaarlijke leidslieden tot het Eng. Staatsregt.

De laatste was te zeer van Fransche begrippen doortrokken, en te zeer vreemdeling in het regt van zijn Vaderland, om onbevooroordeeld en juist deszelfs Geschiedenis te schrijven. Zie vooral HALLAM, Europe during the Middle-ages, Vol. III, p. 230, ed. 5. Zoo maakt ook de S. zich aan groote onregtvaardigheid schuldig, wanneer hij, bladz. 76, spreekt over de 'incuria boni publici, die in *Engeland* zou heerschen: dum omnium fere, qui politicis rebus sese inmisceant, summum propositum videatur, *munus nancisci, et reip. sumtu vivere*.' Is er een Land, waarop dit minder toepasselijk is dan op *Engeland?* Zoo mede, p. 86: 'Porro, qui Anglis est nimins amor antiquorum institutorum, quamvis tempus alia suadeat;' daaraan juist is de voortreffelijkheid van zoo vele Engelsche inrigtingen te wijten, dat men daar, even als in het oude *Rome*, de nieuwe vorderingen des tijds in het gelukkigste verband weet te brengen met de bestaande instellingen en de overleveringen van het voorgeslacht. Door deze wet der spaarzaamheid voldoet men aan de behoeften van het oogenblik, zonder zich op het onzekere gebied van allerlei politieke nieuwigheden te wagen.

P. 87 meent de S, dat M. zich door zijne Engelsche vrienden heeft laten misleiden, toen hij schreef, Esprit des Lois, XIX, 27: 'L'état conquis aurait un très-bon gouvernement civil, etc.' Indien de S. het voortreffelijke Werk van BEAUMONT, *l'Irlande Sociale, Politique, Religieuse*, vooral prem. partie, chap. II, Sect. II, p. 243 sqq., wil raadplegen, zal hij zich overtuigen, dat dezelfde instellingen, die in *Engeland* uitnemend zijn, en den naam van 'un très-bon gouvernement civil' ten volle ver-

dienen, in *Ierland* daarentegen nadeelig werken. Zoo waar is, wat MONTESQUIEU elders zegt: ‘C'est un très-grand hasard si les lois d'une nation peuvent convenir à une autre.’ Esprit des Lois I, chap. 3.

§. 5 Behelst een onderzoek naar M.'S denkbeelden omtrent de Staathuishoudkunde, en dit gedeelte komt ons als een der bestgeslaagde uit het gansche Specimen voor. De S. toont volkomen op de hoogte der wetenschap te zijn, die eerst na de tijden van M. wetenschap is geworden; zoodat ons de wijze van behandeling allezins gepast schijnt, waarbij de drieledige vraag wordt beantwoord: In hoeverre M. zijne tijdgenooten vooruit was? - Welke dwalingen hem van den weg hebben gebragt? - Waarin hij overeenstemt met het latere stelsel der Physiocraten? Wij betwijfelen evenwel, of men uit de woorden, Esprit des Lois, livre XXIII, chap. 29: ‘Un homme n'est pas pauvre parce qu'il n'a rien, mais parce qu'il ne travaille pas,’ mag besluiten, dat het placitum fundamentale der leer van ADAM SMITH bij M. gevonden wordt. Hetgeen bl. 98 door den Schrijver zelven wordt aangevoerd, bevestigt ons in dien twijfel. Het is louter eene overeenkomst van woorden. - Zie voor deze §. vooral ANCILLON, *Économie politique dans le* 18me *siècle*, in *Nouveaux Essais*, 3, p. 325. Op. bl. 102 vgg. ontwikkelt de S. regt goed, hoeverre M. zijnen tijd vooruitstreefde in zijne denkbeelden ‘de naturâ pecuniae.’ Wat later BLACKSTONE, BENTHAM, MEYER en vele anderen leerden, en sedert in de wetgeving is aangenomen, doorzag de schrandere wijsgeer volkomen, en onze S. is de eerste, die hem zoo ten volle regt wedervaren doet.

§. 6, ‘De Climate disquisitio,’ brengt den S. op een geheel nieuw gebied: ‘quippe fines transgressum disciplinae a Jurisprudentiâ prorsus diversae,’ p. 128. Toch heeft bij zich ook daar met eere gehandhaafd. Het was niet te verwachten, dat eene leer, die zoo zeer, en allerwegen aandacht wekte, in eene verhandeling over M. zou worden voorbijgegaan, en wij verhengen ons, dat de S. er bij stilstond.

Niet, dat wij geheel met zijn gevoel instemmen: wij zouden harder oordeel hebben geveld. Al bepaalden wij onze beschouwing tot het materialistisch oogpunt, door M. gekozen, wij zouden nog vragen: Van waar, dat de Israëliet in alle luchtstreken hetzelfde karakter vertoont? - Of acht men dit voorbeeld minder juist? Van waar, dat ‘the boatman of the American lakes’ evenzeer Franschman blijft, als de kaapbewoner de eigenschappen bewaart zijner Hollandsche afkomst? Vg. *Edinburgh Review*,

April, 1839, p. 60-63. - Maar wij vonden in deze §. een nieuw bewijs van het veelzijdig onderzoek des kundigen Schrijvers.

Caput III. Efficacia operis - in politicas disciplinas. Het zoude een hoogstmoeijelijke, ondankbare, noodelooze arbeid zijn geweest, den invloed van M.'S Werk in alle bijzonderheden na te gaan. De S. bepaalt zich tot de opgave der geschriften over l'Esprit des Lois, §. 1 - Tot den invloed, voor zooverre die uit de 'prudentia politica Europearum gentium, imprimis Francorum' is gebleken, §. 2. Eindelijk, tot de vraag: 'Quid praeterea MONTESQUIVIO debuerit philosophia Juris positivi?' §. 3.

Eene poging, als die in §. 1 gewaagd is, blijft een waagstuk, hoe zeer ook beperkt. Terwijl volledigheid een eerst vereischte zou zijn, is deze bijna onmogelijk. Zoo zochten wij hier te vergeefs naar de *Observations apologétiques* van LANGLET, *juge de Bapaume;* ANCILLON, *Geist der Staatsverfassungen*, blijkens *Vorwort*, S. IX, door '*ernstes Studium des Geistes der Gesetze veranlasst;*' naar de *Politique de* MONTESQUIEU. *Paris, chez* DESOER, 1820, enz. Het zou ons niet moeijelijk vallen deze lijst te vermeerderen. Veel liever doen wij hulde aan den ijver, waarmede de Heer H. eene menigte minder bekende geschriften heeft opgespoord. Hij is hierin, blijkens de noot op bl. 145, door veler medewerking geholpen.

§. 2. Geeft eene levendige voorstelling van de *prudentia politica* vóór en na de Fransche omwenteling, voor zooverre deze met het groote Werk van MONTESQUIEU kan geacht worden in verband te staan. De voornaamste Redenaars der Constituante, van de Assemblée Legislative en de Conventie, worden beurtelings nagegaan, en groot is het gezag, door de meesten aan den Schrijver van *l'Esprit des Lois* toegekend. Wij begrijpen dan ook niet, hoe WALCKENAER (in 1821), *Biographie Univers., art.* MONTESQUIEU, p. 514, heeft kunnen schrijven: 'C'est en Angleterre que l'ouvrage de MONTESQUIEU eut et obtient encore la plus forte influence: et c'est en France que cette influence fut, et *est encore* la plus faible.' Het is waar, op enkele Schrijvers, b.v. op ROUSSEAH, is de invloed van M. (zoo als door den Heer H., bl. 163, wordt betoogd) uiterst gering geweest; maar men zal van dezen zonderling toch wel niet tot de meerderheid besluiten. Geheel belagchelijk wordt WALCK., wanneer hij vervolgt: 'Peut-être les Anglais doivent-ils en partie à MOSTESQUIEU, et à l'impulsion qu'il a donnée aux sciences politiques, d'avoir su faire habilement manoeuvrer le vaisseau de l'État entre les deux

grands écueils de leur constitution, une oligarchie tyrannique, et une démocratie turbulente.'

Laatstelijk wordt in §. 3 onderzocht: Welke de werking van M. is geweest, 1°. 'ratione emendatarum legum Crim.,' en 2°. 'ratione scholae historiae Germanicorum Ictorum.' Onder de minbekende bijzonderheden behoort, wat, bl. 181, voorkomt over den Spanjaard D. MANUEL DE LARDIZABAL, en, bl. 184, over J.G. SCHLOSSER'S *Briefe über die Gesetzgebung*. Wij moeten nog met een woord spreken van het belangrijke tafeltje, achter Pars I geplaatst, waarin de verschillende schriften van MONTESQUIEU naar tijdsorde worden opgegeven. Onder de beste uitgaven verdiende nog melding die van LEQUIEN, 8 vol. 8°. Paris, 1819. - De Theses komen ons algemeen gelukkig gekozen voor. Dat sommige zeer betwistbaar zijn, houden wij voor eene deugd; doch schijnt ons de laatste der Literarische op eene valsche voorstelling van den grooten Comicus gebouwd te zijn. De I^ste^, p. 83: 'At hie multo *plus mali* de S.P.Q.R. consiliis *dixit*;' p. 93: 'Cui primam *dedit impulsam* laudatum N. opusculum,' achter Pars II, komt ons, na hetgeen door Prof. DEN TEX, in de *Bijdragen*, en DUPIN, in zijn *Requisitoir* (*Gazette des Tribunaux* 23 Juin, 1837), is gezegd, onverdedigbaar voor; en in de XIII^de^ is een offer gebragt aan de oppervlakkigheid der Eeuw. Zie SAVIGNY, *Vom Beruf.*, p. 65.

De Latiniteit is over het geheel verwaarloosd; dikwijls Fransch met Latijnsche woorden. Om van zulke monstra, als *remonstraverit* (p. 4, 33, en Thes. XII, p. 11) (men vergeeft dit gaarne aan eenen *Remonstrant*)*; expraesidem* (p. 13); *praecursor* (p. 14); *operis lectura* (II, p. 21) niet te gewagen, eene ketterij, wat al te groot voor eenen Literator! - nergens vindt men het waas der Oudheid over den stijl verspreid. - Druk en papier zijn voortreffelijk, en nooit zagen wij eene Dissertatie in bevalliger gewaad gestoken.

Ten slotte wenschen wij den S. geluk met de verkregene honores, ofschoon zij meer dan een jaar voor hem oud zijn. Helaas! dat JUSTINIAAN in onze dagen weinig meer dan deze geeft Maar onze S. heeft ze verworven op eenen leeftijd, waarin velen eerst beginnen te leeren:

> He won them well, and may he wear them long!

Commentarius Perpetus in Epistolam Pauli ad Philippenses. Edidit *W.A. van Hengel*. Lugd. Batav. et Amstelod., Luchtmans et Müller. 1838. VIII et 349 pag.

De wetenschappelijke Werken, in het vak van Bijbelsche Uitlegkunde, onder ons uitgegeven, zijn zoo weinige in getal, dat wij het ons niet zouden vergeven, indien wij ze in ons Tijdschrift verzuimden aan te kondigen. De beoefenaar van Theologische Wetenschappen behoeft wel onze aankondiging of voorproef niet; want zoo zijne Boek verzameling slechts eenige beteekenis en waarde heeft, zullen de weinig talrijke Werken van Vaderlandsche Geleerden ligtelijk alle daarin eene plaats vinden, althans voor zooveel zij voor het studeervertrek, en niet alleen voor de binnenkamer of volksschool geschreven zijn. Wij twijfelen er dan ook niet aan, of dit Boek van VAN HENGEL heeft reeds zijne plaats in de boekerijen onzer Godgeleerden ingenomen, en is reeds zoo ijverig geraadpleegd en gebruikt geworden, dat de Schriftverklaarders van professie, door het lezen dezer Recensie, hunne kennis wel niet vermeerderen zullen. Wij hebben dan ook minder hen, dan den wat wijderen kring onzer Lezers op het oog, wanneer wij het hier behandelde Bijbelsche Geschrift op nieuws ter sprake brengen, en in ons verslag van het Werk, dat nu voor ons ligt, eenigermate de hoogte zoeken aan te wijzen, op welke de Bijbelsche Uitlegkunde in onze dagen en in ons Vaderland staat.

De Brief aan de Filippensen heeft niet zoo vele Uitleggers gevonden, als de meeste andere Boeken van het N.V. De reden hiervoor schijnt ons toe gezocht te moeten worden in de meerdere duidelijkheid en in de mindere Dogmatische belangrijkheid van dezen Brief. Eene opzettelijke bearbeiding toch schijnt dan het meest te beloven, wanneer er vele ingewikkelde en duistere plaatsen, of vele belangrijke punten der Wetenschappelijke Godsdienstleer op te helderen zijn. Wij zelve ontveinzen niet zekere spijt te hebben gevoeld, toen wij het eerst vernamen, dat VAN HENGEL dezen Brief, boven iederen anderen, tot zijne behandeling gekozen had. Van eenen Commentarius over *de Romeinen, de Hebreën, het Evangelie van* JOHANNES, of over menig ander Bijbelboek, verwachtten wij meer voor onze Bijbelsche en Godsdienstige kennis. De meerdere moeijelijkheid behoeft den Schrijver toch wel niet af te schrikken. In ons Vaderland zijn wij

immers ook vrij genoeg, om over ieder gedeelte der Heilige Schrift ons gevoelen onbewimpeld in het licht te stellen. En wie zoo hoog, in onze Vaderlandsche Kerk, en op den Theologischen leerstoel geplaatst is, heeft wel niet te vreezen, dat, zoo hij zijne stem met bescheidenheid en waardigheid hooren laat, deze geen gehoor vinden zal. Doch laat ons eerlijk zijn, en bekennen, dat wij in den Brief, door VAN HENGEL behandeld, meer Exegetisch en Dogmatisch belang hebben gevonden, dan wij er hij het eerste inzien in hadden gezocht. Wij hopen hiervan onze Lezers te overtuigen, eer dit verslag ten einde zal zijn.

VAN H. noemt zijn Werk *Commentarius Perpetuus*. In de Voorrede zegt hij er van, dat hij geen enkel woord of geene enkele spreekwijze onaangeroerd heeft willen laten, en dat hij overal het verband der afzonderlijke volzinnen en van de geheele rede heeft willen aanwijzen. Zoo wilde hij de beschuldiging ontgaan, zoo dikwerf tegen de Uitleggers ingebragt, dat zij ons niet zelden juist dáár verlegen laten, waar wij bij hen het licht hadden gezocht. Die beschuldiging is, ten aanzien van velen, maar al te gegrond. En het is gewis niet vriendelijk, dat de Exegeten dikwerf juist dan hunne lamp laten uitgaan, wanneer wij op de donkerste plaatsen gekomen zijn. Maar wij zijn er toch ook niet op gesteld, dat de wegwijzer ons altijd het licht voorhoude, ook waar wij met hulp van het groote licht des daags, en een paar opene oogen, alles even helder, ja nog beter dan bij zijne lamp, kunnen zien. Laat ons meer eigenlijk spreken. Over dezen Brief van 4 Hoofdstt., en van niet doorgaande moeijelijkheid, zijn 333 bladzijden volgeschreven. Veel is daarin geschreven, dat voor alle beoefenaars van Uitlegkunde wetenswaardig en belangrijk is. En de jongeren onder hen zullen zich wel niet over vergeefschen arbeid te beklagen hebben, wanneer zij dezen Commentarius, van het begin tot het einde, met naauwgezette studie doorlezen. Veel, dat zij in Woordenboeken en bij Grammatici niet zouden hebben nageslagen, vinden zij hier. Ook mag de Onderwijzer van Uitlegkunde in zijne lessen niet ligt iets overslaan. Maar wanneer die lessen met zoo veel zorg, als hier is geschied, tot de Uitgave worden omgewerkt, dan zouden wij liever het een en ander zien weggelaten, dat aan den hier behandelden Brief geen licht geven kan; dat even zoo goed in Lexica gevonden wordt, en dat de aandacht van het meer belangrijke te veel afleidt. In de populaire Uitlegging des Bijbels meenen wij daarin te zijn vooruitgegaan, dat niet meer over ieder woord al het mogelijke, maar alleen over de min verstaanbare

woorden het noodige wordt gezegd. De Wetenschappelijke Exegese heeft evenzoo iederen omweg te vermijden, waardoor wij van het doel te veel verwijderd raken. Eene Commentarie lezen wij, niet om in Uitlegkundige regelen te worden onderwezen, maar alleen om het behandelde Bijbelboek te beter te verstaan. En wanneer nu door VAN H. ware weggelaten al wat wij tot opheldering van PAULUS' woorden niet behoeven, dan zou zijn Boek toch wel wat minder breed hebben kunnen zijn. Ook schrijven wij die lengte en breedte een weinig toe aan de anders lofwaardige zucht van den Schrijver, om zijne aanteekeningen tot een geheel te verbinden, dat onafgebroken gelezen kan worden. Maar wie toch gebruikt een' Commentarius voor een Leesboek? Dan neem ik liever het Bijbelsche Geschrift zelve ter hand, en den Commentarius sla ik op, waar ik gevoel de Bijbelsche woorden niet te verstaan. Wij willen niet onbepaald de compendieuse manier van DE WETTE'S Commentariën aanprijzen. Maar wij mogen toch wel voor het andere uiterste waarschuwen; en die Hollandsche volledigheid, welke weleens door onze Duitsche broeders *quasi* als onze voorname deugd geroemd wordt, staat bij ons niet zeer hoog aangeschreven. Ook staat zij weleens den roem van den Schrijver zelven in den weg, en het is ook hiervan waar, dat men met te grooten hallast niet ligtelijk tot de onsterfelijkheid komt. Welke soort van aanteekeningen wij hier bedoelen, kan voor den Schrijver niet duister zijn, en de aanwijzing daarvan kan voor anderen geene nuttigheid hebben. Liever willen wij den Schrijver toonen, dat wij het meest belangrijke van zijn Werk om het overige geenszins hebben voorbijgezien. - Doch komen wij tot een meer geregeld verslag.

De *Introitus*, gewis niet het minst bewerkte gedeelte van het Werk, geeft al het wetenswaardige op omtrent *Filippi;* de Gemeente, aldaar gevestigd; de plaats, van waar deze Brief verzonden zij; de aanleiding tot dit Schrijven; den inhoud en vorm des Briefs, en den tijd, wanneer dezelve geschreven is. Wij nemen daaruit het volgende over. *Filippi*, eene stad van Macedonië, heeft haren naam, na vroeger andere namen te hebben gedragen, van FILIPPUS *den Macedoniër* ontvangen. Er is nu van haar niet overig, dan een onaanzienlijk dorp in Europeesch Turkije, *Filiba* geheeten. In de Romeinsche Geschiedenis is zij niet onbekend, en in de Geschiedenis van het Christendom heeft zij groot belang, als de eerste stad van *Europa*, waar het Evangelie gepredikt is. De eerste Prediker was PAULUS. De eerste ge-

loovigen waren LYDIA, de Gevangenbewaarder, en eenige anderen. De Gemeente werd gesticht in het jaar 52 of 53. Vijf of zes jaren later is PAULUS ten tweedemale, en eenige maanden daarna is hij er ten derdemale geweest. Hij schatte die Gemeente boven iedere andere hoog. Zij was duurzaam en hartelijk aan hem verbonden. Toen hij haar zijnen Brief zond, was zij reeds vrij talrijk, althans had zij reeds afzonderlijke Opzieners en Armverzorgers (Episcopi, Diaconi). - PAULUS zond haar zijnen Brief van *Rome*. EPAFRODITUS, die met een geschenk, ter dienste des Apostels, tot hem gezonden was, en die nu terugkeerde, was de overbrenger van den Brief (Uit II. 2, vs. 26, 27, zien wij, dat deze afgezondene eene gevaarlijke ziekte te *Rome* had doorgestaan, en nu na zijn herstel terugkeeren wilde). De Brief is niet met sommigen als twee afzonderlijke Brieven, maar als één geheel te beschouwen.

De Gemeente van *Filippi* was grootendeels uit Heidensche, doch ook voor een kleiner deel uit Joodsche Christenen zamengesteld. Zij was met de wanbegrippen van Joodschgezinde dwaalleeraars nog niet besmet; maar moest echter tegen het gevaar van die besmetting worden gewaarschuwd. In reinheid van zeden stond zij verre boven de Gemeenten van *Corinthe, Efeze* en andere; evenwel werd zij door de trotschheid, ijdel roemhejag en twistgierigheid van sommige harer leden ontsierd. Hare leden waren meestal niet rijk; doch hadden echter iets, om den nooddruftige mede te deelen.

De Grieksche taal van den Brief draagt eene Hebreeuwsche kleur. Zij is alzoo veel minder zuiver, dan die wij bij de beste Grieksche Schrijvers aantreffen. Maar zij is evenwel niet grootelijks te berispen. En althans die *grata negligentia*, welke wij ook bij de beste Schrijvers van *Griekenland* en *Rome* aantreffen, is niet voor berispelijk te achten, omdat zij bij eenen Bijbelschrijver gevonden wordt. Ook is het Grieksch van PAULUS even als van LUKAS zuiverder, dan van de overige Schrijvers van het N.V.

De Apostel schreef den Brief, terwijl hij te *Rome* gevangen was, ongeveer op het einde der twee jaren, waarvan in het slot van de *Handel. der Ap.* gesproken wordt. Doch wat veeltijds wordt aangenomen, dat PAULUS uit die gevangenschap ontslagen is geworden, daarna in *Spanje* en andere Landen van het Westen het Evangelie gepredikt, en eindelijk, na eene tweede gevangenschap, te *Rome* den marteldood ondergaan zou hebben, is als min waarschijnlijk te verwerpen.

Wij behoeven wel niet te zeggen, dat verschillende plaatsen,

zoo uit den Bijbel, als uit de oudste kerkelijke en uit de ongewijde Schrijvers, in dezen Introitus worden aangehaald en uitgelegd. Wij willen een paar voorbeelden hiervan bijbrengen. Hand. 16, vs. 12, wordt *Filippi* genoemd *de eerste stad van het deel van* Macedonië. Om vele redenen kan de beteekenis niet worden toegelaten van *de voornaamste boven allen*. De flaauwere beteekenis van *voorname stad, eene der voornaamste*, wordt niet gewettigd door Luk. XV, vs. 22; 1 Tim. I, vs. 15 (Wij zouden ons niet beroepen op den hoogeren stijl van die plaatsen, maar er op dringen, dat die flaauwere beteekenis aldaar evenmin als hier gevonden wordt; hetgeen ons eenigermate verwondert, dat VAN H. niet heeft gedaan). Maar het woord is te nemen in Geographischen zin, en heeft niets moeijelijks, wanneer men weet, dat *Neapolis*, waarvan gesproken wordt, in dien tijd niet tot *Macedonië*, maar tot *Thracië* gerekend werd. Want alzoo was *Filippi*, van *Neapolis* afgerekend, de eerste Macedonische stad. PAULUS, gewezen zijnde op *Macedonië*, ging daarom *Neapolis*, als tot *Thracië* behoorende, voorbij, en predikte CHRISTUS te *Filippi*, niet enkel of voornamelijk, omdat dit de eerste stad van *Macedonië* was, waar hij aankwam; maar ook en vooral, omdat zij, als eene Romeinsche volkplanting, wegens het veelvuldige verkeer van vreemdelingen, boven vele andere geschikt was, om het licht des Evangelies van uit haar midden over *Europa* te doen uitgaan.

Minder gelukkig is, zoo wij gelooven, de verklaring uitgevallen der woorden van CLEMENS *Romanus*, Ep. ad. Corinth. c. 5, waar van PAULUS gezegd wordt, dat hij *een Prediker is geworden in het Oosten en in het Westen; dat hij der geheele Wereld de geregtigheid geleerd heeft, en dat hij tot de grens van het Westen gekomen is*. VAN H. verwerpt het gevoelen, dat de Apostel in *Spanje* geweest zou zijn. En wij zullen wel voor dat gevoelen het harnas niet aantrekken. Maar daarom hebben wij nog geene vrijheid, om die *grens van het Westen* te verstaan van de grens, die *voor de prediking van den Apostel* in het Westen, d.i. te *Rome*, gesteld is geworden. Wij verwonderen ons, dat een zoo streng Grammatikaal uitlegger heeft kunnen voorbijzien, dat de woorden: *In het Oosten en in het Westen*, en *de geheele Wereld* opzettelijk gekozen zijn, om aan te wijzen, dat de Apostel wijd en zijd het Evangelie heeft uitgebreid, en dat de bijvoeging: *Gekomen zijnde tot da grens van het Westen*, in dezen zamenhang geheel doelloos en ongepast zou zijn, wanneer daaraan de strekking gegeven wordt, niet om de verre uitge-

breidheid van des Apostels werkkring aan te duiden, maar om de vroeger opgegevene ruimte te beperken en als terug te nemen. Dat wij deze woorden van *Spanje* niet kunnen opnemen, zonder tevens den Apostel ook in dat Land den marteldood te laten ondergaan, is ons niet overtuigend gebleken. En wij zijn niet vreemd van de gedachte, dat de vrees, om den Apostel tot de Spanjaarden te moeten overbrengen, hier grooteren invloed heeft gehad, dan de anders gewone scherpzinnigheid en Grammatikale zin van den Schrijver. Wanneer toch de overige berigten omtrent die Spaansche reis erkend worden, ontleend te zijn uit Rom. XV, vs. 24, is het toch waarlijk eenvoudiger iets uit die zelfde bron aan CLEMENS te geven, dan het geschrevene woord van zijne natuurlijke en gewone beteekenis geheel te berooven.

Eenvoudig en natuurlijk, maar tegelijk scherpzinnig, is de verklaring van Hand. XXI, vs. 29, dat geheel in overeenstemming wordt gebragt met 2 Tim. IV, vs. 20, alleen door aan het woord *te voren*, beter en juister dan pleegt te geschieden, zijne kracht en beteekenis te laten. Indien namelijk TROFIMUS bij vroegere gelegenheid met PAULUS te *Jeruzalem* geweest is (Hand. XVIII, vs. 22), en, op de latere reis naar *Jeruzalem*, te *Milete* ziek is achtergelaten (Hand. XX, vs. 4, 15), dan is het duidelijk, wat LUKAS schrijft: *Zij hadden* te voren TROFIMUS *met hem in de stad gezien*, d.i. niet: *te dier zelfde gelegenheid, eenige dagen te voren*, maar: *te voren, bij een vroeger verblijf van* PAULUS *te Jeruzalem*. En alzoo worden wij niet meer, door hetgeen de Apostel elders schrijft (2 Tim. IV, vs. 20), verleid, om hem eene tweede gevangenschap op te dringen, ten einde hem, na de bevrijding uit de eerste gevangenschap, nog eene reis te kunnen laten doen, en op die reis TROFIMUS te *Milete* te kunnen achterlaten. Deze Uitlegging behaagt ons grootelijks om hare eenvoudigheid en gemakkelijkheid. Zij heeft groot gewigt, omdat zij verschillende Bijbelplaatsen met elkander in overeenstemming brengt, zonder tot onnatuurlijke en ingewikkelde gissingen of verklaringen de toevlugt te nemen. Wij vonden haar nergens, dan nu bij VAN H. - Veel anders, dat goed en wetenswaardig is, troffen wij in dezen Introitus aan. Met hooge ingenomenheid kennen wij bijzonder aan dit gedeelte des Werks den lof van volledigheid en deugdelijkheid toe. En dien lof nemen wij niet terug, al is het, dat wij hier ongaarne hebben gemist eene opgave der vroegere Commentariën en van andere Exegetische hulpmiddelen; hoedanige liefst kritische opgave in soortgelijke Geschrif-

ten dikwijls gevonden wordt, en altijd behoorde gevonden te worden.

Tot den *Commentarius* zelven overgaande, gevoelen wij, dat het niet wel mogelijk is een geregeld verslag daarvan te geven. Tot algemeene trekken moeten wij ons bepalen. En dat algemeene zullen wij met voorbeelden ophelderen en staven. En gelukt het den steller hierdoor, ten minste sommige van onze Lezers, én het Werk van VAN H. én den Brief des Apostels te beter te doen kennen, hij zal gelooven niet te vergeefs eenen hem anders ongewonen uitstap op het gebied der letterkundige kritiek te hebben gedaan. Dat wij met het Werk van VAN H. zijn ingenomen, is reeds duidelijk genoeg gebleken, en heeft deze voorname reden, dat wij, door deszelfs lezing, over onderscheidene plaatsen van dezen Brief een licht hebben zien opgaan, dat wij te voren niet kenden. Het heeft alzoo voor ons aan het eigenlijke doel van Bijbelverklaring beantwoord. En wat dan ook onze Recensentenijver hier en daar moge vinden, dat, zoo wij meenen, af te keuren en te misprijzen zij, wij zullen daarbij indachtig blijven, dat sommige opmerkingen en verklaringen, ten minste in onze oogen, den lof voor den Schrijver onherroepelijk waarborgen, van de Uitlegging van dit Bijbelsche Geschrift te hebben doen vooruitgaan. - Doch komen wij er toe, om van hetgeen wij ontvangen hebben, ook aan anderen mede te deelen.

Er bestaat in iedere wetenschap, en wel niet het minst in de Theologische, eene steeds voortgaande *Overlevering* of *Traditie*, door welke velerlei begrippen en denkbeelden van de vaderen tot de kinderen, en van de vroegere tot de latere Eeuwen overgaan, zonder dat het bijna iemand in de gedachten is, bare gegrondheid en waarde naauwkeurig en onpartijdig te toetsen. Onbewust geven wij ons aan het gezag en den invloed der Traditie over. En ons geheel aan hare heerschappij te onttrekken, zal wel tot het onmogelijke behooren. Ook zou dit niet goed zijn. Want indien wij geene andere denk beelden of begrippen wilden aannemen, dan die wij, door vrij gebruik van onze oordeelskracht, gewikt en gewogen hadden, zou de omvang onzer kennis wel niet groot, en het geloof, zoo ik vrees, niet verre verwijderd zijn van twijfelzucht. Ook in de Bijbelverklaring is Traditie. Wat hij de Kerkvaders gevonden werd; wat van hen tot de Hervormers, en van deze tot ons is overgegaan, wordt niet zelden partijdiglijk en zonder onderzoek aangenomen. Wie ons tot dat onderzoek geleidt, en daardoor ons der waarheid nader brengt, verrigt een verdienstelijk

werk. Hij zelf toont den geest der vrijheid te bezitten, en werkt tot onze vrijheid mede. - Deze gedachten werden bij ons opgewekt, door het lezen der verklaring, die in dezen Commentarius aan de bekende en belangrijke plaats, Hoofdst. II, vs. 6-11, gegeven is. Wij gelooven niet, dat die verklaring in haar geheel door iemand met grond kan worden tegengesproken. Evenzoo in haar geheel wordt zij bij geenen der vroegere Uitleggers gevonden. Zij betreft de betrekking, waarin CHRISTUS tot God door den Apostel geacht wordt te staan. En zij verspreidt ook over andere Bijbelplaatsen een helder licht. Wij gaan haar zoo beknopt en duidelijk, als mogelijk zal zijn, voorstellen. *De gestaltenis van God* (*μορφὴ θεοῦ*)is te onderscheiden van het *zijn gelijk God* (*εἶναι ἴσα θεῷ*). Het eerste is *de gelijkheid van een beeld* (*similitudo*); het andere *de gelijkheid van het zijn* of *leven* (*aequali modo esse, s. vivere*). De *roof* (ἁρπαγμὸς) is, *wat iemand niet toebehoort, en onwettig toegeëigend, aangematigd wordt. De gestaltenis van eenen dienstknecht* (μορφὴ δοὺλου) staat tegenover aan *de gestaltenis van God;* en door CHRISTUS aangenomen zijnde, maakt zij Hem den overigen menschen gelijk. De *naam, die boven allen naam is* (vs. 9), wordt vs. 11 opgegeven als de naam van *Heer* (*in het Godsrijk*). In *den naam van* JEZUS moet *alle knie zich buigen*, d.i. allen moeten God vereeren, met erkentenis of belijdenis van den naam, die aan JEZUS, als Heer van het Godsrijk, gegeven is. - Alzoo wordt door PAULUS de nederigheid van CHRISTUS daarin voorgesteld, dat Hij, ofschoon Hij gelijkheid had aan God, als deszelfs beeld, niet alleen het zich niet aangematigd heeft, om te zijn, te leven, als God, maar veelmeer zich zelven vernederd, en voor die gelijkheid aan God, welke Hij bezat, de gedaante van eenen dienstknecht Gods, even gelijk de andere menschen zijn, aangenomen heeft. Door zijne gedaante alzoo bevonden den menschen gelijk, een dienaar van God, als zij te zijn, heeft Hij zich vernederd, als een dienaar aan God gehoorzamende, tot den dood, ja den dood des kruises. Daarom heeft ook God Hem boven allen verhoogd, en aan Hem eenen naam gegeven, die verhevener dan alle andere namen is, opdat allen, hetzij Engelen, hetzij menschen, zoo levenden als dooden, voor God zich buigen, met erkentenis, belijdenis van dien aan JEZUS gegevenen naam; zoodat zij allen, dien naam belijdende, erkennen, dat JEZUS CHRISTUS de Heer van het Godsrijk is, en door deze erkentenis God, den Vader, verheerlijken.

Het spreekt wel van zelf, dat wij hier de gronden, waarop

deze verklaring steunt, niet kunnen opgeven. In het Werk zelf moeten zij door allen, die er belang in stellen, worden gezocht en getoetst. Wij durven wel niet verzekeren, dat ieder van die gronden en bewijzen voor allen aannemelijk en overtuigend zal zijn. Maar wij verwachten, dat velen met ons hunnen gereeden bijval aan de voornaamste redenen, door den Schrijver bijgebragt, geven zullen, en dat het gewigt van deze in veler schatting zwaarder wezen zal, dan het gezag eener meer gewone, en door de Vaderen aan ons overgeleverde verklaring. Doch zoo iemand het Werk van VAN H. in handen neemt, moeten wij hem waarschuwen, dat hij niet meer zoeke, dan hier gevonden wordt. Want de Schrijver heeft een streng begrip omtrent de grenzen, die den Grammatikalen Uitlegger des Bijbels zijn gesteld. Hij gaat niet verder, dan de verklaring der woorden. Met ontwikkeling van denkbeelden laat hij zich geheel niet in. Wat er in zijne verklaring ligt, tot opheldering van andere Bijbelplaatsen, tot regt verstand der Bijbelsche leer, of tot teregtwijzing der Dogmatiek, waagt hij zelfs niet met wenken aan te duiden. Wij mogen nu wel van den Schrijver niet meer vergen, dan hij meent te mogen geven. Maar wij ontveinzen toch niet, dat de onderscheiding van Uitlegger en Theoloog (*Praef.* p. VIII) ons toeschijnt al te scherp te wezen. Exegese en Dogmatiek zijn onderscheidene wetenschappen. Maar zij zijn elkander niet vreemd. De laatste neemt altijd de resultaten der eerste in zich op. Waarom mag dan deze niet op hare beurt die resultaten wat duidelijk, en met eenige redenen omkleed, aangeven? Wanneer de Exegeet altijd zoo bang is voor een' Theoloog te worden aangezien, denken wij weleens aan *Maître* JACQUES, bij MOLIÈRE, en aan zijne vraag: *Est-ce à votre cocher, monsieur, on bien à votre cuisinier, que vous voulez parler? car je suis l'un et l'autre*. Want moge de man zijn kleed verwisselen, hij verandert toch niet van persoon. Een Uitlegger van den Bijbel moet toch ook iets meer zijn dan een Vertaler, Paraphrast, Grammaticus of Scholiast. De denkbeelden, die in de woorden zijn, duidelijk voorstellen, en, waar het noodig is, ze ophelderen, of zelfs ontwikkelen, ja ook de Bijbelplaatsen vergelijken, waaruit die denkbeelden kunnen opgehelderd worden, meenen wij, dat ook tot den Uitlegger behoort. En wanneer het niet vreemd is aan de taak des Uitleggers, om uit andere Bijbelplaatsen en boeken opheldering te ontleenen voor de historische bijzonderheden, die hij op zijnen weg ontmoet, en hij daardoor niet vreest van het gebied der Exegese tot dat

der Historie over te gaan, waarom moet hij zich dan van alle Philosophie en Dogmatiek zoo vreemd houden, alsof hij er nooit van hadde gehoord? *Zich vreemd houden*, zeggen wij, want den opmerkzame kan het niet ontgaan, dat deze houding gedwongen, onnatuurlijk, en dikwijls ook slechts schijnbaar is. Het klinkt schoon, zonder vooraf opgevatte Dogmatische meening, een Bijbelboek te lezen en te verklaren. Maar is er dan iemand, die zonder zoodanige meening tot de Uitlegging komt? Dikwijls is het zelfs onpartijdiger, zich ook van de Dogmatische zijde te laten zien, dan die zijde geheel van den toeschouwer af te keeren. Men verstaat ons immers beter, hoe duidelijker men het gelaat en den geheelen persoon aanschouwen kan. Doch laat ons terugkeeren van waar wij zijn uitgegaan, en de opmerking mededeelen, die zich aan ons, bij het lezen der voorgestelde verklaring, als opgedrongen heeft. Nadat wij namelijk eenmaal gewezen waren op het onderscheid van *gestalte, beeld van God*, en *zijn gelijk Hij*, meenden wij hetzelfde onderscheid duidelijk weder te vinden in Johann. V, vs. 18 sqq. en X, vs. 33 sqq.; in welke beide plaatsen JEZUS van de Joden beschuldigd wordt, door aanmatiging zich zelven aan God gelijk, en God te maken, maar Hij zelf, in zijn antwoord op die beschuldiging, niet verder gaat dan tot hetgeen door zijne betrekking tot God gewettigd werd. Die onderscheiding op het oog houdende, verstaan wij het beter, waarom Joh. V, vs. 19-21, 30, zoo nadrukkelijk de afhankelijkheid des Zoons van den Vader wordt aangewezen, en waarom, Joh. X, vs. 34-36, de benaming van *Goden*, in het O.V. ook aan menschen gegeven, ter wederlegging van de lastering der Joden wordt bijgebragt. Wij zien dan duidelijk in, dat de opvatting der Joden, alsof JEZUS aan God gelijk wilde zijn, door Hem zelven geenszins stilzwijgend toegestemd, maar veelmeer duidelijk wedersproken wordt.

Van hetgeen wij hebben gezegd, dat de Uitlegger met vrucht op het gebied der Geschiedenis mag, ja som wijlen moet overgaan, lust het ons nu een enkel voorbeeld uit dezen Commentarius bij te brengen. De kerkelijke berigten namelijk, die de Apostolische eeuw betreffen, maar die tot latere tijden, dan de *Handelingen der Apostelen* van LUKAS behooren, zijn voor een gedeelte uit de Brieven des N.V. ontleend. Wat men hier langs den weg der Uitlegging, gevonden had, werd in de Geschiedenis opgenomen; maar daar het dikwerf alleen in eenen enkelen naam, of weinige woorden bestond, werd meermalen tot gissing en verdichting de toe-

vlugt genomen, om er ten minste iets van te maken, dat zich als een Historisch berigt voordoen en aanbevelen kon. Latere tijden hebben vrij wat werk gevonden, om bij de Kerkvaders en oudste kerkelijke Geschiedschrijvers het zekere van het onzekere, en het waarschijnlijke van het onwaarschijnlijke, of openbaar valsche te schiften en te scheiden. Wij hebben reeds boven gewezen op de plaats, waar PAULUS zijn voornemen te kennen geeft, om naar *Spanje* te reizen, als de voorname bron, waaruit vele en velerlei Legenden omtrent des Apostels latere reizen zijn ontleend. Evenzoo heeft men, volgens den Brief, die nu voor ons ligt, Hoofdst. IV, vs. 2, 3, zich gewend te spreken van EUODIA en SYNTYCHE, als die een kerkelijk ambt in de Gemeente van *Filippi*, waarschijnlijk dat van Diakonessen, hebben waargenomen, en heeft men zich verdiept in gissingen, om met eenige waarschijnlijkheid te bepalen, wie de hier vermelde CLEMENS geweest moge zijn. Latere Geschiedschrijvers en Uitleggers hebben, met meerdere voorzigtigheid erkend, dat van deze personen, behalve de namen, ons niets bekend was geworden. Doch in de Uitlegging ontveinsde men niet, dat de vermaning, door PAULUS aan die vrouwen gegeven, kwalijk strookte met den lof, te zelfder tijd haar toegekend; terwijl men zich ook weleens verlegen gevoelde met *het Boek des Levens*, waarin de namen waren ingeschreven, die hier verzwegen worden. Aan dit een en ander stelt VAN H. ook slechts eene gissing over, maar die zich door hare eenvoudigheid en gepastheid grootelijks aanbeveelt. Hij wil namelijk gedacht hebben aan vrouwen, die tot hier toe niet te *Filippi*, maar te *Rome*, waar nu de Apostel zich bevond, tot uitbreiding des Evangelies werkzaam waren geweest, en die nu met EPAFRONITUS naar *Filippi* heengingen. In deze vooronderstelling, worden deze vrouwen den Filippensen, die dezen Brief zouden lezen, of hooren lezen, aanbevolen, als die, even gelijk andere medearbeiders, zonder moeite of strijd te ontzien, met PAULUS hadden gearbeid ter uitbreiding van het Evangelie. De vermaning, haar in dezen Brief gegeven, is dan te beschouwen als eene heilzame herinnering voor de Gemeente van *Filippi*, dat allen, die de zaak van CHRISTUS bevorderen willen, op eensgezindheid en vrede zich moeten beijveren. *De opregte medgezel*, of *ambtgenoot*, is geen andere, dan EPAFRODITUS, die tegelijk met deze vrouwen naar *Filippi* reizen en de overbrenger van dezen Brief wezen zou. Dat deze vrouwen aan hem worden aanbevolen, moest tegelijk hare aanbeveling bij de Filippensen zijn. Van de overige medearbeiders, die nu met den Apostel te

Rome waren, wordt alleen genoemd CLEMENS, dezelfde, die later, als Opziener der Gemeente van *Rome*, genoegzame bekendheid verkregen heeft. De anderen worden niet genoemd, als bij de Christenen van *Filippi* minder bekend; doch hunnen arbeid voor CHRISTUS hoog waarderende, zegt de Apostel, dat, mogten hunne namen in zijnen Brief niet opgegeven zijn, dezelve echter bij God bekend, en in het Boek des Levens ingeschreven waren. - De Schrijver heeft zijne gissing, waarin hij, zoo wij meenen, geene voorgangers heeft, voor ons tot groote waarschijnlijkheid gebragt. En heeft deze Bijbelplaats voor het overige geen hoog Dogmatisch belang, de wegneming van hare onverstaanbaarheid is in zich zelve van belangrijkheid niet ontbloot. En zoolang wij geen ander en beter licht ontvangen, zullen wij CLEMENS *Romanus* als een voornaam medearbeider van den Apostel, in plaats van eenen onbekenden naamgenoot, en EUODIA en SYNTYCHE als verdienstelijke en lofwaardige vrouwen, in plaats van twee twistgierige Diakonessen, in ons aandenken bewaren.

Uit de bijgebragte voorbeelden blijkt het reeds, dat de verklaring bij VAN H. zich niet aan het gezag van Uitleggers, of gewoonte, of partijen bindt, maar van vrijen waarheidszin uitgaat. Noch voor hetgeen nieuw, noch voor hetgeen oud genoemd wordt, is hij eenzijdig ingenomen. Weleeus neemt hij verklaringen over, die, althans door onze vroegere Vaderlandsche Schriftverklaarders, ook wanneer zij derzelver gegrondheid niet geheel konden tegenspreken, als met zekere huivering verre weggeworpen plagten te worden, en die ook nu nog aan de vrijzinnigste onzer Theologen vreemd gebleven schijnen te zijn (men zie VAN HAMELSVELD, op Hoofdst. II, vs. 6, en VAN DER WILLIGEN, *Het Wezen des Christendoms*, bl. 148, 154. 4°.). En hij gaat daarbij zoo bedaardelijk, *sine ira et studio*, zijnen weg, dat hij, in het uiten zijner gevoelens, blijkbaar geenen anderen regel volgt, dan het overwigt der Uitlegkundige gronden. Indien deze gronden hem nu eene andere verklaring hebben doen aannemen, dan die hij in vroegere geschriften zelf voorgedragen heeft, laat hij zich hierdoor niet wederhouden, om het ware en dit alleen te verdedigen, en zelfs het moeijelijke *erravi* uit te spreken (zie *Commentar.*, p. 6, not. 1; vergel. *Annotatio in loca nonnulla* N.T., p. 131, en *Commentar.*, p. 143, 159 sqq.; vergel. *Leerredenen*, D. II, bl. 244 sqq.). Eenen enkelen keer slechts is het ons twijfelachtig voorgekomen, of niet de Schrijver zich nog door iets anders, dan door taalkundige gronden

heeft laten leiden. Wij hebben het oog op Hoofdst. I, vs. 25, waar PAULUS schrijft: *En dit vertrouwende, weet ik, dat ik* (*in het leven*) *blijven zal;* terwijl hij daarentegen, volgens. Hand. XX, vs. 25, gezegd had, *te weten*, dat hij de Gemeenten, aan welke hij het Evangelie gepredikt had, niet zou wederzien. Hierom meent VAN H., dat, om deze beide plaatsen met elkander te doen overeenstemmen, men dit *weten* moet opvatten, als *voorzien;* hetwelk namelijk niet verhindert, dat de uitkomst der dingen anders geweest is, dan de Apostel had verwacht. Nu zal wel niemand tegenspreken, dat de Apostel te dezen aanzien geene zekere en onfeilbare voorwetenschap heeft gehad. En onze Staten-overzetters mogen op hun standpunt, wegens helderheid van inzigten, geroemd worden als die dit *weten* van een waarschijnlijk gissen en hopen hebben verstaan. Maar dat dit daarom in de ziel des Apostels zelven niet meer dan gissen en hopen, en dat het bij hem geene voor zeker aangenomene overtuiging heeft kunnen zijn, is eene vooronderstelling, welke den Grammatikalen Uitlegger van den eigenlijken zin der woorden niet mag afleiden. Wanneer wij zeggen, iets te *voorzien*, ligt gewoonlijk daarin de erkentenis opgesloten, dat wij het niet met zekerheid weten. Maar in de rede van PAULUS, Hand. XX, vs. 22 sqq., ligt juist het tegendeel. Want terwijl hij erkent niet in alles te weten, wat hem te *Jeruzalem* overkomen zal, wil hij daarvan, als voor hem zekerheid hebbende, onderscheiden hebben, dat hem banden en verdrukking wachtten, en dat hij de Christenen, tot welke hij nu sprak, niet zou wederzien. Wij gelooven dus, in dit opzigt, nog meer Grammatikaal te moeten zijn dan VAN H., en, althans in de afscheidrede van den Apostel, de flaauwere beteekenis van *voorzien* niet te mogen laten gelden.

Meer Grammatikaal dan VAN H. Dit kunnen wij alleen in dit geval, en als bij uitzondering zeggen. Want anders kan wel geen Uitlegger meer Grammatikaal dan onze Schrijver zijn. Dezen lof ambiëert bij bovenal, en blijkbaar voldoet hij zich zelven dáár het meest, waar hij, tegenover andere Uitleggers, de Grammatikale Interpretatie in hare waarde handhaven of herstellen kan. Hij verdraagt het niet, dat aan de Partikels allerlei willekeurige beteekenissen door sommigen worden opgedrongen. Aan ieder woord wil hij zijne eigene en vaste beteekenis hebben toegekend. De menigte van Hebraïsmen en Grammatikale figuren, welke de scherpzinnigheid van eene nu afgetredene Exegetische school overal meende te ontdekken, wil hij uit de alge-

meene wetten van het menschelijke denken en spreken afgeleid en verklaard hebben. Onregelmatigheid in het gebruik of de schikking der woorden erkent hij genoegzaam nooit. Wij herinneren ons nu niet meer dan ééne plaats, waar zoodanige onregelmatigheid in de woordschikking door hem wordt toegelaten (zie *Comment.*, p. 231). En gaat het anderen, gelijk ons, dan zal gewis den Schrijver deze lof niet ontzegd worden, dat hij, door zijn streng Grammatikaal interpreteren, dikwerf zijne Uitlegging als de eenig ware heeft doen kennen. Zoo zijn wij door zijn Werk niet weinig versterkt geworden in onze overtuiging, dat *in den Heer, in* CHRISTUS, en dergelijke spreekwijzen, beteekenen moeten: *in vereeniging met den Heer, met* CHRISTUS, enz. En de meening, dat PAULUS de toekomst van CHRISTUS, en de opstanding der dooden, als eene gebeurtenis, die tot zijnen leeftijd behooren zou, verwacht hebbe, vroeger reeds door den Schrijver, even als door anderen, voorgestaan, verkrijgt eene groote waarschijnlijkheid door hetgeen hier gezegd is over Hoofdst. I, vs. 6; III, vs. 11, en IV, vs. 5. Wij kunnen dit nu niet breeder aanwijzen. Maar dit toch meenen wij niet te mogen voorbijgaan, dat de verklaring van Hoofdst. III, vs. 11: *Indien ik misschien leven zal tot op den dag der toekomst van* CHRISTUS, *wanneer de dooden zullen worden opgewekt*, ofschoon wij ons herinneren haar ook bij HEINRICHS, zoowel als bij BOSVELD, reeds te hebben gevonden, hier zoo overtuigend door taalkundige redenen wordt aangedrongen, dat zij niet ligtelijk meer eene wettige tegenspraak vinden zal.

Ons verslag is reeds vrij breed geworden. Wij houden dus, wat wij nog verder hadden opgeteekend, terug. Het Latijn van den Schrijver is, gelijk wij ook reeds uit andere Geschriften weten, meer zuiver en goed, dan wij het in zoo wetenschappelijke Werken gewoon zijn aan te treffen. Op den stijl heeft de Schrijver blijkbaar, en met goed gevolg, zich veel moeite gegeven; zoodat het geheel zich gemakkelijk en aangenaam lezen laat. In dezen zouden wij echter, om den aard dezes Werks wille, met minder tevreden zijn geweest. De achteraangeplaatste *Indices, more majorum*, hebben groote verdienste en nut. De uitvoering is correct, der belangrijkheid van dit Werk waardig, en den Uitgevers tot eer.

Wij wenschen ten slotte, dat VAN HENGEL nog meermalen ons in de gelegenheid stelle, om zoo belangrijke, en liefst Uitlegkundige, Werken aan te kondigen; dat hij zijne welbeproefde krachten aan een ander, meer uitgebreid en moegelijk gedeelte des

N.V. wijde; dat hij in die latere Commentariën zich uitsluitend tot het belangrijke bepale; het Lexicon den leerling niet uit de hand neme, maar hem veelmeer derwaarts verwijze; den Apparatus Exegeticus voor het oog der Lezers blootlegge; van de gewigtigste of moeijelijkste plaatsen eene vertaling of omschrijving aan zijne verklaring toevoege; de ontwikkeling en vergelijkende beoordeeling der denkbeelden niet zoo zorgvuldig ontwijke, als hier is geschied, en met dat alles dien edelen en Christelijken waarheidszin blijve vereenigen, waarvan in het nu beoordeelde Geschrift zoo vele bewijzen voorhanden zijn. En wij voegen den wensch er bij, dat de beoordeelaars van die latere Geschriften met meerdere bekwaamheid eene gelijke hoogschatting van de ware verdiensten des Schrijvers bezitten mogen, als waarvan de steller van dit Verslag zich bewust is.

HIS.

Venetiaansche Verhalen. Naar het Hoogduitsch van *Fr. Gaudy*. Deventer, M. Ballot. 1839.

Hoe velerlei knepen en grepen zijn er niet verzonnen, om aan romantische verhalen door den persoon en de omstandigheden des verhalers belang bij te zetten, sedert de Prinses SCHEHEREZADE alle nachten een van hare duizend en één opdreunde? Denk slechts aan Sir WALTER met CLUTTERBUCK, CLEISBOTHAM en zoo vele anderen! Maar ik geloof, dat dergelijke hulpmiddeltjes slechts zelden beter geslaagd zijn, dan aan den Autheur der boven aangekondigde *Venetiaansche Verhalen*. Want zijn verhaler is - een verhaler, een verhaler ex professo; een persoon, niet uit den een' of anderen verdachten hoek opgeschommeld, maar genomen, waar de Autheur hem vond, op de *riva degli Schiavoni* te *Venetië*, waar hij zich in den kring des volks mengde, dat zich rondom den geliefden verteller schaarde, en te huis komende, zijne verhalen uit het hoofd opschreef. Ziedaar zeker een cadre, waaraan niemand onnatuurlijkheid of gedwongenheid verwijten zal. Dit heeft dan ook het groote voordeel, dat men onder het lezen den persoon, die gezegd wordt te spreken, niet vergeet, om daarvoor dood eenvoudig den Autheur in de plaats te stellen; neen, men staat waarlijk op straat en onder de gapende hoorders, die aan den mond van den geestigen novellist hangen; en menige kwinkslag, die ons uit den mond van den Weledelen Heer GAUDY hinderen zou, bevalt

ons op de lippen van den populairen nieuwsverteller. Dit is niet het minst daaraan te danken, dat de Schrijver meermalen zeer geestig gebruik weet te maken van het karakter, door hem aan zijnen verhaler gegeven. Zichier b.v. een staaltje:

'Mijne waarde toehoorders! zoo als ik in oude boeken gelezen heb, was het in *Rome* onder het heidendom in gebruik, dat bij de kampspelen, waar op leven en dood gevochten werd, de overwinnaar, voor hij den overwonnene het zwaard in de borst stiet, naar de toeschouwers opzag en hunne toestemming eerst afwachtte. Hield het grootste gedeelte den duim der regterhand naar boven gekeerd, zoo was dit een teeken, dat zij wenschten, dat de tegenpartij gespaard werd; hielden zij denzelven (o, die eeuwige *denzelvens!*) benedenwaarts, zoo beteekende dit: "stoot toe!" Ik bevind mij in gelijken toestand met de zwaardvechters. In uwe magt ligt het, Don GANTANO het paveljoen gelukkig te doen bestijgen, en hem met zijne *inamorata* behouden te laten ontsnappen, of hier of daar een verraderlijke(n) gesnedene tusschen beide te doen komen. Besluit gijlieden ten gunstigste.

'Gij zwijgt? gij stemt noch vóór noch tegen? Welaan dan, zoo treedt de historische waarheid in hare regten, en ga ik over tot het verhaal der laatste, treurige gebeurtenis.

'Een gesnedene ontwaakte bij het geraas aan de traliën. Het minnende paar werd, nog vóór dat de eerste komplimenten afgelegd waren, vóór dat GANTANO van zijne verbazing over ROSABELLA'S schoonheid bekomen was, gepakt, op bevel van den vertoornden Dey in een wijden zak gestoken en op een boot geworpen. Wat het paar bij dit gedwongene *rendez-vous* handelde, daarover kan ik niets mededeelen, dewijl geen derde tot dat onderhoud toegelaten werd. Ik weet alleen, dat de boot een vierde uurs ver in zee stak, dat de zak over boord geworpen werd, dat de onstuimige waterkringen weder gelijk werden en de beulsknechten met de grootste gemoedsrust naar *Galata* terugroeiden!

'Gij verwondert u, mijne waarde toehoorders? Uwe voorhoofden fronsen zich. Gij ziet mij toornig aan? Ik bid u, ik bezweer u, kan ik dan anders? Een wenk van ulieden en ik had het minnende paar met volle, gespannen zeilen naar de *villa* des vorsten TESTA-CAPRIOLA gevoerd, hun den vaderlijken zegen laten geven, den *nobile* PESARO tot Doge van *Venetië*, de schoone ROSABELLA tot Doginne verheven en hunne kindskinderen tot op den huidigen dag in het leven gespaard. Gij

alleen, mijne waarde begunstigers! zijt aan al die ellende schuld, gij hebt alles te verantwoorden, wanneer zich de haaijen aan den zak, die de ongelukkigen bevat, de neuzen gewond hebben, wanneer de Jodin LEA onbarmhartig gewurgd en de oude *principe* door de deur zijner geldkast doodgeslagen is.

‘Ik voor mij wasch de handen in onschuld, en heb de eer u allen eenen goeden nacht te wenschen.’

Uitmuntend, niet waar?

Het spreekt echter van zelf, dat zelfs de allergelukkigste inkleeding niet in staat zou zijn deze verhalen tot iets goeds te maken, indien zij iets anders waren. Doch de Autheur heeft niet meer geest gebruikt tot de opvoering, dan tot de uitvoering zijner vertellingen. Men zorge slechts, ze als improvisatiën te blijven beschouwen. Want zeker is er meer natuurlijke aanleg, dan kunst; meer dramatische levendigheid, dan aesthetische waarde; meer ongedwongene luim, dan Attisch vernuft in. Doch op dit alles hebben wij ook geene aanspraak; de Autheur geeft, wat hij belooft; wien de volkstoon van den verteller niet behaagt, ga voorbij, en leze op zijne studeerkamer MONTI of MANZONI. Wij voor ons hadden er spijt van, toen de man aldus eindigde:

‘Ik meen reeds gezegd te hebben, dat mijne geschiedenis vóór omtrent honderd jaren plaats gehad heeft. In den tegenwoordigen tijd zoude het al zeer fabelachtig klinken, wanneer men van eenen jongen man wilde vergen, eene rijke erfgename af te slaan, al was zij ook zoo oud als METHUZALEM en leelijker dan eene meerkat. Slechts geld, geld moet zij hebben, roept ieder onzer, en dewijl ik ook, zonder juist dat te zijn, dezelfde behoefte gevoel, zoo zullen mijne hooggeëerde begunstigers het mij niet ten kwade duiden, wanneer ik thans met mijn tinnen bord in deze geachte vergadering rondgn.’

Wij legden in dit bord de munt eener hartelijke toejuiching.

De vertaling is niet kwaad; de uitvoering kon beter zijn.

De Gjouwer. Fragment eener Turksche vertelling. Naar het Engelsch van Lord *Byron*, door *J.J.L. ten Kate*. Te Dordrecht, bij van Houtrijve en Bredius, MDCCCXL. VIII en 127 bladz.

Waarom de Heer TEN KATE den eigenlijken titel, *the Giaour*, aldus heeft verkozen te schrijven, vatten wij niet regt. Immers aan de uitspraak (namelijk de Engelsche,- de Turksche is ons onbekend) wordt maar half voldaan, daar het dan eigenlijk ‘Dsjouwer’ zou moeten wezen (Men schrijve dit vooral niet op de manier der Amsterdamsche uithangborden: *D' Sjouwer*). Maar daarover willen wij niet twisten. Genoeg, dat wij in dit fraai uitgevoerde Werkje (het vignet kon beter zijn, daar de figuur geheel een Noordsch voorkomen heeft) eene vertaling van het wilde Dichtstuk des grooten Engelschen Dichters ontvangen. Hoe voortreffelijk de Heer TEN KATE in het overzetten van vreemde meesterstukken slaagt, heeft hij meermalen voldingend bewezen, en wij hebben alle regt, om van dezen kant ook nu weder iets schoons te verwachten. Over de keuze der vertaling matigen wij ons volstrekt geen oordeel aan, schoon wij niet kunnen nalaten te betuigen, dat de Giaour wel de minst geslaagde is der Stukken, waarin BYRON dergelijke toestanden met weinig afwisseling heeft geschilderd. Immers het onderwerp der heerlijke *Bride of Abydos, the Island*, zelfs *Lara*, zijn er naauw mede verwant. Waarom waagt geen der begaafde overzetters zich aan CHILDE HAROLD? Mogelijk zijn wij wel te zeer ingenomen met dat eenige dichtstuk. Maar dit is eigenlijk buiten onze taak.

In eene kleine voorrede zegt TEN KATE, dat hij dit Stuk tot uitspanning heeft overgebragt van ernstige bezigheden, en vertolkt dan de even kleine voorrede van BYRON zelven, die de aanleiding voor het Stuk opgeeft. Dat de vertaler hier: *the seven Islands* (de Ionische) door *Cycladen* heeft overgezet, is waarschijnlijk eene vergissing, die evenwel eenen zeer onaangenamen indruk maakt, wegens den groven anachronismus, die er uit voortvloeit.

De aanhef is stroef vertolkt, vooral de ongelukkige zesde regel:

> Die 's Atheniensers reuzenmoed,

welke voorbeeldeloos hard is, en daarenboven de maat verbreekt, want men moet lezen: *'s Athenjensers*. Waarom niet liever dit veranderd? De Heer TEN KATE is een te fijn kenner der versificatie, om dit niet te gevoelen, en heeft de taal te zeer in

zijne magt, om niet met gemak eenen beteren regel in plaats te stellen. Over het geheel is de aanhef mislukt. Men vergelijke:

No breath of air to break the wave
That rolls below the Athenians grave,
That tomb which, gleaming o'er the cliff,
First greets the homeward reering skiff,
High o'er the land he saved in vain;
When shall such hero live again?

Geen enkel windtjen breekt den vloed
Wiens golfjens rond die tombe klotsen,
Die blinkende over klif en rotsen,
Het eerst het keerend schip begroet,
En trotsch zich opheft uit die dreven,
Die 's Atheniensers reuzenmoed
Vergeefs de vrijheid heeft gegeven... (?)
Wanneer zal zulk een held herleven?

De voorlaatste regel zegt geheel iets anders dan BYRON wil zeggen; de constructie ook is niet zeer duidelijkt.

Nu volgt er eene beschrijving van *Griekenlands* heerlijk klimaat, eene der schoonste passages van BYRON. Wij begonnen bij de lezing der vertaling te begrijpen, wat TEN KATE zelf in de voorrede zeide: dat hij deze overgieting als een werk van uitspanning had verrigt. Jammer inderdaad; BYRON over te zetten, is geen werk van uitspanning, en wanneer men het dan doet, zoo als hier geschied is, gaat er veel, zeer veel verloren. Wij zullen dit nader aantoonen.

Waartoe dient de stop, om BYRON'S eenigen regel: *And lend to loneliness delight*, aan te vullen? Het is nu leelijk geworden.

En de eenzaamheid een wellust geeft
Zoo als zij nooit bezeten heeft.

En BYRON bedoelde zoo iets volstrekt niet.

Daar kaatst het zacht gelaat der plassen,
Die, blaauw gelijk de hemelsfeer,
Dat Paradijs van 't Oosten wasschen,
Den tint van menig rotstop weêr,

is alles behalve fraai gezegd voor BYRON'S krachtig:

Mildly dimpling, Ocean's cheek
Reflects the tints of many a peak,
Caught by the laughing tides that lave
The Edens of the Eastern wave.

Veel gelukkiger is het vervolg, waarin wij den vertolker van MOORE'S PERI herkennen:

> En zoo somtijds een zefierzuchtjen
> 't Azuur kristal der golfjens streelt
> En van 't geboomt' een bloesem steelt,
> Hoe welkom is dat lieflijk luchtjen
> Dat met ontelbre geuren speelt!

Doch de beperkte ruimte vergunt ons niet op deze wijze stuk voor stuk na te gaan; wij mogen slechts hier en daar eenige voorbeelden tot staving van ons oordeel bijbrengen. De vrij lange inleiding tot het Dichtstuk is in het oorspronkelijke niet altoos even duidelijk; kort en somber wordt elke gedachte uitgedrukt, die den schakel vormt, en soms tot het uitdrukken van een hoofddenkbeeld moet strekken. Daarom zag TEN KATE zich dikwerf genoodzaakt, in twee of meer regels te moeten geven, wat BYRON in éénen trek schenkt, b.v.: *'T is Greece but living Greece no more:*

> Nog is het altijd Griekenland,
> Maar 't levend Griekenland niet meer.

Inzonderheid het slot van dit denkbeeld, dat *Hellas* nog in den ondergang schoon is, gelijk het ligchaam eener pas gestorvene schoone, is bij TEN KATE geheel niet in overeenstemming gebleven aan BYRON; deze spreekt van *loveliness*, niet van *luister*. Zoo ook spreekt de Engelsche Dichter niet van: ‘De laatste der gestorvene vonken eens geestes, thans van de winden los’; noch van ‘de ravenschachten des vervals,’ veel minder van den ‘jongsten lichtgloor der gedachten, die ligt geen uur meer vonkelen zal.’ Inderdaad, deze uitdrukkingen zijn voor ons onverstaanbaar, en BYRON zegt hoegenaamd niets van al die fraaijigheden.

Wie zal de vertaling der volgende regels kunnen billijken?

> Clime of the unforgotten brave
> Whose land from plain to mountain cave
> Was freedom's hope or glory's grave!
> Shrine of the mighty! enz.

> o Land, bestrooid met heldenasch,
> Eens enkel fierheid en viktorie!
> Waar iedre bergkloof 't graf der glorie,
> De woning van de vrijheid was!
> Altaar des moeds! enz.

Uitspanning is zeker voortreffelijk; maar men spele met dezen naam niet, noch late zich door het schijnbaar gemakkelijke verleiden, om eene letterkundige zonde te begaan.

Genoeg van de inleiding, ofschoon wij meer voorbeelden konden bijbrengen van plaatsen, die, naar ons oordeel, niet goed vertaald zijn.

Het verhaal zelf is vrij levendig overgezet, hoezeer alles van spoed getuigt eener uitspanning. Tot een bewijs strekke eene der noten, door den Heer TEN KATE vertaald bij het woord *tophaïke*, pag. 18, onderaan, en in de noten, pag. 108: '*Tophaïke* is eene *kleine moskee!!!*' In het Engelsch staat '*musket*,' een bekend geweer. En al ware het ook niet, dan zoude de Heer TEN KATE ligt zoo veel kunnen weten, dat *tophaïke* eenvoudig een verbasterd woord is voor *τὸ ἀιρέκι* Nw. Grieksch, een geweer, en niets anders. Maar eene dergelijke fraaijigheid vinden wij ook op pag. 112, bij de noten: *Phingar* of *Phingari* is de *Maan*. Nu ja, maar volstrekt geen held of God, dat hij zoo deftig met groote letters staat. Het is eenvoudig de alledaagsche uitdrukking der Grieken: *Τὸ φεγγάρ*, het schijnsel, en niets anders. o Die uitspanning van ernstige bezigheid!

Op pag. 231 hebben wij weder een staaltje van versificatie:

> Een nur vervloog - de Gjouwer is heen!

stond er nu Giaour, dan zou ieder weten, of kunnen vragen, hoe het wordt uitgesproken; maar nu is het eenmaal Hollandsch, en het vers een' halven voet te lang. Wat is eene wieling van den Simoum? Eene wieling in golven, fiat; maar eene wieling van eenen wind?

Van pag. 35 af, wordt het verbaal belangrijker, en de versbouw van den bekwamen vertaler herneemt zijne gewone kracht en vloeijendheid. Voortreffelijk zijn de trochaeën op pag 42-50:

> 't Laatste zonlicht kleurt de heuvlen
> en weerspiegelt in den stroom,
> Die den vrijen bergbewoner
> heenlokt naar zijn frisschen zoom.
> Hier regeert die zoete kalmte,
> die te dicht, bij zijn tiran,
> 't Weeldrig hart des Griekschen koopmans
> in de stad niet vinden kan.
> Zoo hij siddert voor zijn schatten,
> hier door niemands oog bespied
> Smaakt hij veilig alle vreugde
> waar de rust van overvliet.
> Slaapt te midden van de menigt
> vrij in 't vlak der zandwoestijn,
> Drinkt hij daar in stil genieten
> stroomen van verboden wijn,

Waar de beker van een Moslem
nimmer meé gevuld moest zijn.

Over het algemeen is TEN KATE hier weder zich zelven gelijk gebleven, en verdient lof voor de heerlijke vertolking der volgende passages. BYRON zelf zoude ze hem benijden.

Op het overige des Dichtstuks zouden wij nog vele dergelijke aanmerkingen ten goede en ten kwade kunnen maken; doch wij houden het geschrevene voor genoegzaam, om het Werk des Heeren TEN KATE te doen kennen. De gebreken van het sombere Stuk zelf komen niet voor zijne rekening; alleen de wijze van vertaling. En dan dunkt ons, dat daaraan niet al die zorg in versificatie en verstaan van het gezegde besteed is, als men van TEN KATE mogt verwachten, die, als hij niet oorspronkelijk wil werken, toch getoond heeft in het vertalen een meester te wezen. En hoe komt dit? Alleen omdat hij een van BYRON'S moeijelijkste en meest afgebrokene Stukken bij wijze van uitspanning heeft willen vertalen, en dit zoo, zonder verdere studie of beschaving, aan het publiek aanbieden. Het is een weinig te erg, zoo TEN KATE zich zoude durven verbeelden, dat *ὁ γέγραφα, γέγραφα*, ook voor hem reeds voldoende zoude wezen; maar hij zou er ten slotte zelf het zwaarst voor gestraft worden. Studie is in alles noodig, ook tot vertalen, zoo men een nuttig werk wil verrigten. Men kieze een onderwerp; maar stelle zich op de hoogte, om het eerst zelf te begrijpen, en dan voor anderen duidelijk te behandelen. Andere weg zal er nooit openstaan, voor welken Schrijver hij ook wezen moge. En dat is het gebrek van TEN KATE; wil hij zulks niet verbeteren, welnu, hij zal zelf er de gevolgen van moeten ondervinden.

Godsdienstige Traktaatjes voor jonge lieden van beider Kunne uit den beschaafden stand, door eene vereeniging van Predikanten uit de onderscheidene oorden onzes Vaderlands. 's Gravenhage, Fuhri. 1839.

Reeds de eerste aankondiging dezer onderneming verwekte bij ons ingenomenheid en belangstelling. Voor jonge lieden te schrijven - nuttiger, edeler taak is er niet. Dit te doen voor jonge lieden van den beschaafden stand - het getuigt, dat men zijnen tijd en diens behoeften kent. Na zoo veel als er voor de jeugd der lagere standen gedaan is, wordt het noodig, dat men zich de belangen van onze jongelingen en meisjes uit de hoo-

gere klassen ernstig aantrekke. Van hoeveel belang is niet hun onderwijs, hunne opvoeding en vorming? Daarvan hangt ook voor de lagere standen weder alles af. Men begint dat ook in te zien, en *spreekt* veel over Hoogescholen en Gymnasiën, ja hervormt de laatste. Men zal dan ook misschien weldra eens aan Handelsscholen denken, en vooraf revue houden over de Fransche scholen, opdat uw zoon, die op het Instituut van den Heer .... ging, en vooral uwe dochter, die bij Madame .... hare educatie ontving, niet in het lezen, rekenen, schrijven, en in ontwikkeling van hun verstand, beschaamd worden door pakhuisbaas en kindermeid, die op de bewaarschool en daarna op de tusschenschool leerden.

Maar onderwijs blijft altijd slechts onderwijs. Van meer belang nog is de huisselijke opvoeding. En ziet, ouders! Predikanten uit de onderscheidene oorden des Vaderlands hebben zich vereenigd, om van tijd tot tijd met uwe zonen en dochters te spreken; hun iets tot nuttige lectuur in handen te geven; hen op goede edele voorbeelden te wijzen, en door dit alles den geest van Christelijke Godsvrucht, regtvaardigheid, matigheid, werkzaamheid hij hen te vermeerderen. Zij geven wekelijks, iederen zaturdag, een Traktaatje van 8 à 12 bladzijden kl. S^{o} uit. Deze kosten, bij inteekening, 5, buiten inteekening, 6 à 7½ cents het stuk. Gij koopt ze dus niet, maar laat ze door uwe jonge lieden zelve van hun weekgeld koopen. De stukjes zijn net gedrukt en hebben een bevallig uiterlijk. Ook dit werkt ten goede. De stijl is altijd gekuischt en beschaafd; vaak aangenaam en onderhoudend; soms levendig en treffend. De inhoud is altijd belangrijk; de geest Christelijk; de toon vriendelijk en verstandig. De Schrijvers schijnen uwe jonge lieden van 14 tot 18 jaar op het oog gehad te hebben. Zij betuigen en betoonen altijd achting voor den jeugdigen leeftijd; ingenomenheid met uwe zonen en dochters, als het volgend geslacht in zijne wording; maar tevens zorge, ja bezorgdheid voor het teeder gewas, dat zij mede willen kweeken. Zij stellen zich onze jongelingen en jonge dochters voor, niet als onschuldigen, of vromen; ook niet als bedorvenen, maar, gelijk zij meerendeels zijn, als jonge menschen, bij wie het goede gevoelen spreekt, doch die besmet zijn door de wereld; bij wie dat goede gevoelen, nog altijd wankel, moet bevestigd worden tot een vast beginsel; bij wie dat hier uit de verdooving der zinnelijkheid opgewekt; dáár tegen de verblinding der begeerlijkheid in het licht gesteld; ginds aan het geweld van den hartstogt ontrukt;

elders tegen de verleiding behoed moet worden. - De Stukjes zijn daarom niet minder voor u, ouders! dan voor uwe kinderen belangrijk; zij kunnen u aanleiding geven tot gesprekken met hen; u voorlichten bij het opmerken, waken en leiden, en hij u zelve den Christelijken geest levend houden, die in het gezin, als de huisgemeente, leven moet, om de leden daarvan eerst uitwendig en daarna van binnen uit hun eigen harte te besturen. - Ook de dag der uitgave is met oordeel gekozen. De zaturdag brengt den jongen lieden telkens in hun Traktaatje eene voorbereiding of bijdrage tot eene waardige viering van den dag des Heeren toe, waaraan ook voor hunne vorming en opleiding zoo veel gelegen is.

Onze Lezers bemerken dus, dat wij de uitgave dezer Stukjes toejuichen, en de inteekening op den tweeden jaargang, die met Julij begint, aanbevelen. Wij verwachten er geene wonderen van bekeering van; slechts bij dezen en genen eenen enkelen goeden indruk. Maar dat weinige hebben wij geleerd in het Koningrijk der Hemelen op hoogen prijs te schatten. - En ook nog dit moeten wij er bijvoegen: in die vereeniging van Predikanten uit onderscheidene oorden des Vaderlands, misschien uit onderscheidene afdeelingen der Protestantsche Kerk, tot zulk een doel, zien wij weder een teeken van dat leven van den geest des Heeren, waaraan de voortgaande vervulling zijner beloften in de gemeente blijkt.

Maar achten wij daarom, dat in alle Traktaatjes het moeijelijke werk der Schrijvers wel is gelukt? Wie zou dit kunnen vermoeden? Wij hebben de 26 eerste Stukjes voor ons, die in het vorige jaar zijn uitgekomen. Uit deze hebben wij, bij het lezen, een tiental verzameld, dat wij voortreffelijk achten. Wij noemen de titels, om ook hierdoor eenige van de behandelde onderwerpen te vermelden. *De Grootmoeder* (herinnering aan eene Godvruchtige leidsvrouw der jeugd.) *De belangrijke vesting*, eene parabel. *De rijke jongeling. Raad van eenen Vader aan zijnen zoon, bij deszelfs vertrek naar de Hoogeschool* (uitmuntend, aan elk jong student mede te geven naar de Akademie). *De dankbare herstelde. Het onherroepelijk verlies der jeugd; eene aanteekening uit het dagboek mijner jongelingsjaren. De geest van uitstel*. Brief van JOHAN G.... aan ADOLF L... DAVID *in zijne jeugd. Voorbereiding tot het Kersfeest; eene herinnering uit mijne jongelingsjaren. Uitstel van bekeering*. Antwoord van ADOLF L..... aan JOHAN G....

De aanmerkingen, die wij onder het lezen op de overige,

ten deele ook op de genoemde Stukjes maakten, deelen wij met bescheidenheid mede, haar aan het beter oordeel der Schrijvers onderwerpende. Wij herinneren nog eens, dat wij alleen de 26 eerste Traktaatjes vóór ons hebben. - De beschouwing en redenering is dikwijls te afgetrokken. Sommige zijn te veel in toon, stijl en vorm kleine preekjes.

Men verplaatst zich niet genoeg op het standpunt der jonge lieden; neemt niet genoeg in aanmerking, *wat* hun van daar meest in het oog valt; *wat* hun blik van daar omvatten kan of niet; *waarheen* van daar die blik moest gerigt, *in welk licht* de zaken hun voorgesteld moeten worden, om bij hunne eigenaardige beschouwingswijze indruk te maken, en geene verwarring, maar belderheid te weeg te brengen. Te weinig is het onderscheid van aanleg, aard en bestemming in het oog gehouden, dat tusschen den jongeling en het meisje bestaat. Waar men geen dogmatisch onderwijs geven, maar Christelijke levenswijsheid leeren wil, zal dezelfde toespraak slechts hoogst zelden voor beide even geschikt zijn. In de 26 eerste Traktaatjes zijn onze lieve dochters misdeeld. En schoon de jongeling op eenige onderscheiding mag aanspraak maken, en meer toespraak en waarschuwing behoeft dan het meisje; schoon deze den ganschen dag daar met hare Moeder is, en van eene verstandige regt Christelijke Moeder meer en beter zal leeren, dan uit alle Traktaatjes, nemen wij toch de vrijheid, de vereeniging der Heeren Predikanten voor onze lieve Meisjes beleefdelijk om dat gunstig aandenken te verzoeken, hetwelk zij vooral verdienen en op prijs stellen.

Eindelijk, de gewigtigste aanmerking, en die wij daarom het meest ter overweging aanbevelen. Er is niets Onchristelijks in een enkel der Traktaatjes; maar zijn zij daarom ook alle even Christelijk? Moet hiertoe de persoon en het leven van J.C. niet veel meer in aanmerking genomen worden? Ja, is het niet eene eerste behoefte voor onze jonge lieden, dat het geloof en de liefde tot den Heer bij hen worde opgewekt, opdat CHR. in hunne harten wonen, CHRISTUS in hen leven moge? Is het niet een eerst vereischte van alle Godsdienstig Onderwijs voor jeugdige Christenen, dat het van God door JEZUS CHRISTUS tot hen kome, door J. CHR. tot God brenge, en leide tot gemeenschap met den Vader door den Zoon? Wij verlangen niet juist vele opzettelijke vertoogen over Hem, zijn werk en het heil zijner verschijning; maar wenschen, dat in alle Traktaatjes het licht en het leven zigtbaar vam Hem uitga.

T.

Album.

Korte berigten over boekwerken, vlugschriften, enz., aankondigingen van vertalingen, letterkundig nieuws, enz.

Pleitrede over de vraag: Of een verdediger bevoegd is tot het aanteekenen van hooger beroep van een correctionneel vonnis voor en namens den veroordeelde? uitgesproken in de teregtzitting van den Hoogen Raad der Nederlanden van 18 *December*, 1839, *door* Mr. A. de Pinto. *'s Gravenhage*, J. Belinfante. 1840.

De Arrondissements-Regtbank te *Gorinchem*, regt doende in correctionnele zaken, had op 28 Augustus, 1839, een vonnis gewezen ten laste van ***. De Adv. Mr. G.W. VREEDE, die den veroordeelde had verdedigd, verscheen daarop ter griffie dier regtbank, en verklaarde, zoo in zijne qualiteit van verdediger, als krachtens eenen mondelingen daartoe op hem verstrekten last, te appelleren van het vonnis van 28 Aug. Op 25 October, 1839, diende dit appèl voor het Hof van *Holland*, wanneer de Procureur-Generaal bij het Hof requireerde, dat de appellant zou verklaard worden niet ontvankelijk in zijn appèl, op grond, dat, volgens Art. 242 van het Wetb. van Strafvordering, de *veroordeelde* binnen 14 dagen na de uitspraak van het vonnis *zijne* verklaring ter griffie moest uitbrengen; dat geen ander dit voor hem konde doen, en dat er alzoo in dezen niet goed was geappelleerd. Het Hof van *Holland* verwierp echter dit stelsel van den Procureur-Generaal bij arrest van 25 October l.l., op grond, dat Art. 242 van het Wetb. van Strafvordering niet vordert, dat het appèl door den veroordeelde in persoon worde aangeteekend; waaruit volgt, dat die verklaring ook bij volmagt kan geschieden, terwijl de verdediger van eenen veroordeelde genoegzamen waarborg oplevert, om eene mondelinge volmagt aan te nemen, gelijk in Art. 389 van hetzelfde Wetb. dan ook in een dergelijk geval gelijke mondelinge volmagt als genoegzaam is erkend.

Van dit arrest vroeg de Procureur-Generaal bij het Hof van *Holland* cassatie bij den Hoogen Raad. De Heer DE P. trad aldaar in de zitting van 18 December l.l. als verdediger op van den gerequireerde in cassatie en van het arrest van het Hof van *Holland*, en besloot later tot de uitgave van zijne alstoen gehoudene Pleitrede.

Ofschoon de zaak en de voorname argumenten, door den pleiter voorgedragen, ons reeds uit N°. 65 van *het Weekblad van het Regt* bekend waren, hebben wij echter met niet minder genoegen de Pleitrede in haar geheel gelezen. De stijl derzelve is zuiver, de voordragt warm, de redenering gedrongen. Ofschoon de uitslag ongunstig is geweest, mogen wij echter den Heer P. de getuigenis geven, dat hij van zijnen kant niets verzuimd heeft, wat tot de zegepraal van het door hem verdedigde stelsel kon leiden. Dit ons oordeel zal te minder aan partijdigheid kunnen toegeschreven worden, daar wij het, wat de behandelde regtsvraag betreft, *niet* met den Pleiter eens zijn; maar ons veeleer met het door den Hoogen Raad aangenomen gevoelen vereenigen, dat, namelijk, de duidelijke woorden van Art. 242 niet toelaten, om aan den verdediger als zoodanig de bevoegdheid toe te kennen, in zijne qualiteit hooger beroep van correctionnele vonnissen aan te teekenen. Wij geven het volgaarne toe, dat er geene voldoende reden is te bedenken, waarom de Wetgever in Art. 389 van het Wetb. van Strafvord. aan den verdediger het regt heeft toegekend, om de aanteekening van het beroep in cassatie te doen, en hem daarentegen in Art. 242 van de bevoegdheid, om de verklaring van appèl te teekenen, heeft uitgesloten; maar het staat zoo in de Wet, en deze behoort geëerbiedigd en nageleefd te worden, zelfs daar, waar hare voorschriften minder juist en logisch schijnen - De verdediger heeft voorzeker hij de nieuwe Wet een meer officiëel karakter verkregen, dan hij volgens de Fransche Wet had; maar nergens is in het Nederlandsche Wetboek van Strafvordering het beginsel aangenomen, dat de verdediger in strafzaken den beklaagde vertegenwoordigt, gelijk de procureur zijnen cliënt in burgerlijke zaken. Zoo dan hier en daar, en bepaaldelijk in Art. 389 van het Wetboek van Strafvordering, aan den verdediger de bevoegdheid is gegeven, om, krachtens zijne hoedanigheid van verdediger, eene handeling voor den beklaagde te verrigten, moet dit als eene uitzondering beschouwd worden op den algemeenen regel, die ook in de nieuwe lijfstraffelijke regtspleging is gehandhaafd, dat, namelijk, de beklaagde zelf, of door eenen bijzon-

deren gemagtigde, waar dit niet is verboden, alle noodige proeesakten moet verrigten. Wanneer men alzoo in Art. 242 leest, dat de *beklaagde* zijne verklaring van hooger beroep ter griffie moet doen, dan kan men, naar de regelen eener gezonde uitlegkunde, zijnen verdediger als zoodanig daartoe niet toelaten. Art. 243, waar gezegd wordt, dat de memorie van grieven door den beklaagde *of* zijnen verdediger moet onderteekend worden, bewijst dit nog nader. Indien toch de Wetgever in Art. 242, door te zeggen, dat de *beklaagde* de verklaring van hooger beroep moet doen, had willen te kennen geven, dat ook zijn verdediger daartoe bevoegd was, dan zou bij immers in het onmiddellijk volgende Art. 243 niet noodig geacht hebben, om het regt tot onderteekening der memorie van grieven èn aan den beklaagde, èn aan zijnen verdediger toe te kennen. Dan hadde hij in dit laatste Artikel, even als in het voorgaande, slechts van den beklaagde behoeven te spreken.

Dan, hoe dit zij, de wijze, hoe de Heer DE P. zijn gevoelen heeft verdedigd, verdient allen lof, en bevestigt den goeden dunk, dien wij reeds van de kunde en den ijver van dezen jongen Pleitbezorger uit eenige vroegere geschriften hadden opgevat.

Proeve eener nieuwe Grondwat, door Mr. Dirk Donker Curtius. *Arnhem, bij* C.A. Thieme. 54 bl.

Heeft de *Proeve* van den Heer DONKER CURTIUS, - heeft het veelvuldig geschrijf over de *Grondwet*, op dit oogenblik nog eenig belang? Ziedaar de vraag, die men zich thans natuurlijk voorstelt, nu het werk der Herziening voleindigd schijnt te zijn. Intusschen valt, naar ons oordeel, aan dat belang niet te twijfelen. Reeds op zich zelve is iedere poging tot verduidelijking en bevestiging onzer instellingen van gewigt; - maar zij is dit vooral in deze tijden, omdat, door de thans aangenomene ontwerpen, ja! in eenige dringende behoeften schoorvoetend is toegestemd, doch eene algeheele Revisie niettemin steeds noodig blijft. Ook het stelsel van directe Verkiezingen is zoo in de tegenwoordige begrippen van constitutionele Staten ingeweven, dat zelfs de groote VAN HOGENDORP zijne glansrijke loopbaan met de aanprijzing van dat stelsel besloot, - een stelsel, waarvan zeker de vormen in ons Vaderland nieuw zouden zijn, doch welks beginsel - deelneming aan en invloed op het bewind - in onze oudste instellingen is te vinden.

Wij voeren dit voorbeeld aan, omdat het den grondslag van

de *Proeve* des Heeren D.C. uitmaakt. Die *Proeve* is, wat de Redactie betreft, naar die van Prof. THORBECKE gevolgd, en daar deze weder onze bestaande *Grondwet* ten grondslag neemt, is de verdeeling, de wijze van bewerking en de omslagtigheid dezelfde. Wij houden die groote uitgebreidheid, dat formulier-achtige, dat reglementaire, voor een wezenlijk gebrek in een Werk, dat slechts algemeene beginselen in groote trekken bevatten moet. Dit echter is nu eenmaal zoo; en onderwerpen, die beter aan de gewone Wetgeving waren overgelaten, zijn nu als grondwettelijke beginsels aangenomen en gewaarborgd, zoodat in dit opzigt eene verandering moeijelijk is. De Redactie onzer *Grondwet* is daarbij hoogstgebrekkig, en bevreemdend moet het voorkomen, dat men ook stellige duisterheden opzettelijk wil laten blijven. Ook in deze *Proeve* hadden wij somtijds grootere juistheid van uitdrukking verlangd. Intusschen vindt men hier niet slechts het systeem van directe Verkiezingen, met eene ontbindbare Kamer en verantwoordelijk Ministerie opgenomen; maar tevens sommige allerbelangrijkste wijzigingen, waaraan men in het algemeen minder hecht, doch die evenwel van het hoogste gewigt zijn. Hiertoe brengen wij de bepaling van art. 175 over de voorbehoedmiddelen tegen het aangaan van leeningen, een voorschrift, in ons onder zijnen schuldenlast verzuchtend en verzinkend Land van het uiterste belang. Opmerkelijk is ook de inhoud van art. 151 ten opzigte der conflicten. Inderdaad, al de waarborgen der *Grondwet*, zelfs de ministeriële aansprakelijkheid, zoo als zij hier is ingevoerd (wanneer het regt tot vervolging slechts aan het Publiek Ministerie, dat de bevelen van het Gouvernement nakomen moet, wordt toegekend), zijn niets, zoolang het conflicten-systeem op de thans gevolgde wijze blijft bestaan.

Dan genoeg. Het was ons doel niet in bijzonderheden te treden. Wij wilden alleen de aandacht onzer Lezers op deze *Proeve* blijven vestigen. De Schrijver heeft zich daardoor verdienstelijk gemaakt jegens zijn Vaderland.

***Handelingen van de tweede Kamer der Staten-Generaal over de Herziening der Grondwet*. 1ste en 2de Aflevering. 76 blz.**

Het was een gelukkig denkbeeld van den Heer BELINFANTE, om het verhandelde over de Herziening der *Grondwet* uit te geven. Men begrijpt, dat eene eigenlijke beoordeeling hier niet te pas komen kan. Wij kondigen dan ook alleen de uitgave aan, om

er de aandacht onzer Lezers op te vestigen. De druk is duidelijk; het papier kon beter zijn. - Alleen raden wij den Uitgever in zijne onderneming met meer spoed door te gaan. De 3de Aflevering, die wij eerst dezer dagen in handen kregen, gaat niet verder dan tot het *Proces-Verbaal* der 5de Sectie, reeds in Januarij l.l. opgemaakt. Bij dergelijke ondernemingen, is voor een goed debiet de meest mogelijke spoed noodzakelijk.

Nieuw Nederlandsch A.B. Boek, door Petronella Moens. 3de *en verbeterde Uitgave. Met Plaatjes. Bij* J.P. Wijsmuller. 1837. 50 bladz., in kl. 8o.

De verhalen, bij de plaatjes gevoegd, zijn te geleerd voor kinderen, die nog behagen in zulke plaatjes scheppen.

Wat belang stelt b.v. een kind, voor hetwelk een A.B. boekje is bestemd, in de Turken,... die, ruim vier eeuwen geleden, uit *Azië*, een der vijf werelddeelen, in *Europa*, het deel, waarin wij wonen, overkwamen, het Rijk van den Griekschen Keizer overweldigden en zich daarin vestigden,' - of in de maan, die 'een kleine wereldbol is, die omtrent in 28 dagen den aardbol, dien wij bewonen, rondloopt?'

Wanneer zullen Schrijvers en Schrijfsters van kinderboekjes eens gaan begrijpen, dat zij voor kinderen schrijven?

Eerste Bundeltje fraaije Verhalen voor de beschaafde jeugd. Te Groningen, bij J.H. Bolt. 96 blz., in kl. 8o.

De Uitgever of Schrijver noemt deze Verhalen fraai. Wij willen hem op zijn woord gelooven, dat hij ze fraai vindt. Fraai en smaakvol zal zeker wel niemand de uitgave noemen, en de beschaafde jeugd zal er, naar onze meening, niets bij verliezen, indien er geen tweede bundeltje verschijnt. - Er is geen gebrek aan gelijksoortige, zoo al niet betere, Werkjes van dien aard.

Boekbeoordeelingen.

Leerredenen over de geschiedenis van Jezus lijden en sterven, door *G.H. van Senden*. 2 Deelen. Te Groningen, bij J. Oomkens. 1838, 1839.

In geen enkel vak van Letterkunde openbaart zich misschien zoo in het oog loopend de altijd op het dadelijke nut gerigte geest van ons handeldrijvend volk, dan op het gebied der Godgeleerde wetenschappen. Terwijl in het meer bespiegelende gedeelte onze Godgeleerde Letterkunde zich in de laatste jaren bijna uitsluitend bepaalt tot weinige handboeken en een heirleger bekroonde of onbekroond geblevene Verhandelingen, die ons onwillekeurig aan SCHILLER'S beschrijving der wetenschap, als voor velen *eine tüchtige Kuh, die sie mit Butter versorgt*, denken doet, ontbreekt het ons in geenen deele aan ascetische geschriften en leerredenen, en daaronder ook dezulken, die ons eenige oogenblikken vertroosten kunnen over de jammerlijke figuur, welke onze Godgeleerde Letterkunde anders maakt, in vergelijking van die onzer Oostelijke naburen.

Wat onze Godgeleerden dan ook al niet mogen kunnen, of niet mogen willen, preken kunnen en willen zij wel; waarin zij voor die van andere Landen mogen onderdoen, niet in ware kanselwelsprekendheid. Wij zouden, tot staving hiervan, eene reeks beroemde namen kunnen aanhalen, die elk kent; maar wij hebben alleen met de aangekondigde Leerredenen van D^{s}. VAN SENDEN te doen, en ook deze leveren daarvoor een nieuw bewijs op.

Dertig Leerredenen over het lijden uit te geven, is voorwaar geene kleinigheid. Een middelmatig talent zal zich aan zoo iets niet ligt wagen; en indien ons uit menige afzonderlijk uitgegevene Leerrede het meer dan middelmatige talent van den Eerw. VAN SENDEN niet reeds genoegzaam gebleken ware, wij zouden *a priori* hebben mogen vreezen, dat hij, door het uitgeven van

dit dertigtal, slecht voor zijnen roem zou hebben gezorgd. Te regt toch merkt de Eerw. Schr., in het *Aan den Lezer* vóór het eerste Deel, aan: ‘Het is een groot onderscheid Leerredenen over verschillende onderwerpen, of Leerredenen over de geheele lijdensgeschiedenis uit te geven. Die het eerste doet, heeft veel in zijn voordeel: hij kan kiezen uit zijnen voorraad van stukken over vrije stoffen; hij kan die keus bepalen tot opstellen, die hij in de gelukkigste oogenblikken heeft ontworpen en uitgewerkt; hij kan eene bloemlezing van zijn kanselwerk zamenvoegen. Die daarentegen het laatste beproeft, is gebonden door het voorschrift: hij moet ook de opstellen over onderwerpen, die hem minder bekoord hebben, geven; hij mag die over stoffen, welke min vruchtbaar van aard en bijna gelijksoortig van inhoud zijn, niet terughouden, omdat hij het geheel, en zoo als het daar ligt, zal bewerken.’

Hoe waar dit is, erkent ieder; maar dan beseft ieder ook, wat het zegt, eene reeks van niet minder dan 30 Leerredenen over de lijdensgeschiedenis uit te geven. En toch onder de 30 Leerredenen van den Heer VAN SENDEN vinden wij slechts eene enkele middelmatige; daarentegen zijn de meeste uitstekend, en daaronder zelfs de schijnbaar onvruchtbaarste stoffen (b.v. N°. 26, over Joh. XIX:28, 29) inderdaad meesterlijk behandeld. Waarlijk, wij weten niet, wat wij het meest in het talent van den Heer VAN SENDEN zullen bewonderen: de groote mate van oorspronkelijkheid en vindingrijkheid in het ontwerpen van plannen, of den verbazenden rijkdom, de nieuwheid en de stoutheid van gedachten in het uitwerken dier plannen; de kracht van uitdrukking, of de juistheid van opmerking; den gloed der rede, of de logische orde der denkbeelden. In plaats dus van de Lezers van *den Gids* door eene dorre opgave van titels en inhoud der Leerredenen te vervelen, en daarbij enkele historische, exegetische of dogmatische aanmerkingen te maken (hetwelk zeker de gemakkelijkste manier van Leerredenen te beoordeelen is), willen wij liever eerst, tot staving van ons gunstig oordeel, de eene en andere proeve bijbrengen, om vervolgens, ten blijke van onze onpartijdigheid, ook op de schaduwzijde van VAN SENDEN'S kanselwerk des Lezers aandacht te vestigen. Vooraf echter nog een enkel woord over de titels der Leerredenen.

Vergissen wij ons niet, dan bespeuren wij in de bijzondere beknoptheid van deze (bijna alle bestaan slechts uit één of twee woorden, b.v. I. *Thabor*, II. *Bethanië*, III. *De Voorzegging*, IV. *Gethsemane*, V. *Het Verraad*, enz.) eene misschien on-

bewuste navolging van de gewoonte der nieuwste Novellenschrijvers, om den hoofdinhoud der Hoofdstukken van hun verhaal door zulke korte titels aan te duiden. Misprijzen willen wij dit alleen in zooverre, als door dit jagen naar korte Opschriften het onderwerp der Leerrede meestal niet duidelijk, en eene enkele maal niet juist wordt opgegeven, b.v. in N°. 23, waar het onderwerp: *De scheiding van* JEZUS *uit den kring der zijnen*, door het opschrift: *De Moeder*, slechts zeer onvolledig wordt aangeduid. Voor het overige merken wij ook hierin het veelzijdige talent van den Heer VAN SENDEN op. -

Als een voorbeeld van een oorspronkelijk en vernuftig plan, noemen wij in de eerste plaats, omdat het tevens hoogsteenvoudig is, N°. 9: *Het verhoor*, naar het verhaal Job. XVIII:13, 14, 19-24, merkwaardig in des Redenaars oog, als stellende ons voor JEZUS en den Hoogen Raad: 1°. bij de eerste ontmoeting; 2°. bij de eerste redewisseling; 3°. bij de eerste mishandeling. Verder maken wij opmerkzaam op N°. 18, Matth. 27:24, 25, waarin v.S. spreekt over de *bloedschuld*: 1°. die een heidensch regter op eene indrukwekkende wijze van zich wil afwentelen; 2°. die Joden op eene huiveringwekkende wijze op zich nemen; 3°. die hoogere beschikking op eene treffende wijze toepast. Nog noemen wij N°. 24, Luk. XXIII:39-43, tot opschrift hebbende: *De drie kruiselingen*, waarin v.S. beschouwt: 1°. het sterven van den zondaar en deszelfs verschrikkingen; 2°. het sterven van den in de laatste ure boet-vaardigen in deszelfs waarschuwing en vertroosting, en 3°. het sterven van den wel voorbereiden in deszelfs voorbeeldige kracht. Evenwel kunnen wij niet ontveinzen, dat het heilige drietal in de verdeeling eene wat al te groote rol speelt; dat het gestadig verdeelen in drie deelen, waarvan elk deel vaak weder in drie onderdeelen gesplist is, iets eenzelvigs heeft, en dat het vernuftige niet altijd van gezochtheid is vrij te pleiten. Logisch is misschien de verdeeling altijd.

Als eene proef van rijkdom en nieuwheid van vinding, diene de meesterlijke trek in de 9de Leerrede, waar in het 1ste deel de eerste ontmoeting van JEZUS met den Joodschen Raad vergeleken wordt met de ontmoeting van denzelfden Raad met ALEXANDER van *Macedonië*. Nadat deze, volgens het berigt VAN JOSEPHUS, met levendige kleuren is geteekend; hoe, nadat men de Godspraak had geraadpleegd, en daardoor was gerustgesteld, men de straten van *Jeruzalem* met bloemen bestrooide, de poorten wijd opende, en den jeugdigen held in statigen optogt te ge-

moet trok, enz.; en nu vervolgens JEZUS is voorgesteld als meerder dan ALEXANDER, gaat de Redenaar aldus voort: ‘Jeruzalem! waarom bekranst gij thans uwe huizen niet; waarom strooit gij thans geene bloemen op uwe straten? - Burgers van *Sion!* waarom neemt gij nu geene palmtakken in uwe handen; waarom heft gij nu niet in reijen verdeeld den lofzang aan? - Priesters! waarom staat gij niet in het witte gewaad? - Hoogepriester! waarom gij niet in Aärons tooi, om den Koning der Koningen, om den Messias der vaderen te ontvangen? - Ach! gij hebt niet gebeden, geen licht en geene leiding gevraagd van God,’ enz. enz. Wanneer dit geene echte welsprekendheid is, waardig om naast de beste plaatsen van VAN DER PALM gesteld te worden, dan weten wij er niets van.

Wij laten daarop eene andere plaats volgen, die wij uit vele kiezen als eene proef van eene treffende gedachte, van eene verrassende wending, in eenen schoonen stijl gehuld. Het is eene plaats uit de over het geheel uitmuntende Leerrede: *De dorst*, N°. 26. Zij bevat eene tegenstelling tusschen de omstandigheden, waarin JEZUS op aarde de eerste en de laatste lafenis ontving. ‘Die de krib van den zuigeling omringden,’ aldus vervolgt de Redenaar, nadat hij reeds andere punten van tegenstelling heeft opgenoemd, ‘waren enkel goede en liefhebbende menschen; in reine gewaarwordingen klopte het hart der moeder, - met blijdschap en aanbidding was het gemoed van JOZEF vervuld; herders waren tolken der lofzangen van eene menigte des Hemelschen heirlegers en knielden voor den geborenen, terwijl hunne ziel werd verruimd door de blijdschap, welke eens die der wereld zoude zijn; - maar hier is geen huis Gods, - hier geene poort des hemels. IJzeren Romeinen, wreed en onbarmhartig, kwaadaardige Joden, van wraak kokende vijanden, omgeven zijn kruis; - de laatste verkwikking zoeken zij Hem nog, ware het mogelijk geheel te onthouden, of althans het genot van dezelve te verbitteren. - Ja, gij hebt welgedaan, zwaar geschokte moeder! dat gij den wenk wildet volgen van uwen JEZUS, om weg te gaan van den bloedberg. Op de kreet van Hem: *mij dorst*, zoudt gij u toch niet hebben weerhouden, om toe te snellen en Hem, die onder uw hart had gerust, lafenis te reiken; maar vergund zoude het u niet zijn geworden, het marteltuig te naken; teruggestooten van de ruwe wachters zoudt gij zijn bezweken, arme MARIA!’ enz. enz.

Gaarne zouden wij nog eene proef van fraaije beschrijving,

de beschrijving van de boosheid, als rijk in middelen, waarover zij beschikt, I^{ste} D., bl. 155, of de nog schoonere beschrijving van eene aardbeving, II^{de} D., bl. 320, afschrijven. Doch wij durven niet te veel ruimte nemen, en om het talent van den Eerw. VAN SENDEN te doen uitkomen, daartoe is het aangehaalde ook reeds voldoende. Met dat al, gelijk elk menschelijk werk zijne gebreken heeft, zoo is dit ook met dezen kanselarbeid het geval; en wanneer wij onze Lezers hierop nu ook opmerkzaam maken, dan geschiedt zulks minder, om iets aan de hooge waarde te ontnemen, welke wij daaraan toekennen, dan wel, gelijk wij reeds aanmerkten, om te toonen, hoe zeer wij uit overtuiging prijzen en niet uit vooringenomenheid. - Vooreerst mist men, bij al het vernuftige, piquante en nieuwe, niet zelden die eenvoudigheid, welke het kenmerk is van waarheid, en die vooral in Leerredenen een hoofdvereischte is. Zoo ver is het zeker toch nog niet gekomen, althans in ons Land, dat men alleen ter kerk gaat, om iets nieuws en iets fraais te hooren, om verrast, geschokt of althans aangenaam bezig gehouden te worden. En mogt dit misschien al met een aanzienlijk deel, vooral van sommige stadsgemeenten, het geval zijn, dan is het de pligt van den Evangeliedienaar aan die verkeerde zucht geen voedsel te geven. Verder (hetgeen met het gezegde naauw zamenhangt) is het prediken van den Heer VAN SENDEN veelal meer een, hoewel fraai en ten hoogste boeijend, toch oppervlakkig redeneren over de zaak, een *ornate et copiose loqui*, dan wel een diep indringen in dezelve; meer rhetoriek dan welsprekendheid, in den hoogeren zin des woords. En ook tegen dit in het oog loopend gebrek van vele geroemde kanselredenaars meenen wij des te ernstiger te moeten waarschuwen, omdat het overeenstemt met de eischen van een verwend Godsdienstig gehoor, dat zich in eene kerk vooral niet meer wil inspannen dan in eenen schouwburg.

Eindelijk is ook de stijl meer krachtig en gespierd, dan zoetvloeijend en naïf; de toon van spreken meer profetisch dan Christelijk; meer donderend en schokkend, dan zachtroerend en gemoedelijk. Stoute beschrijvingen van schrikwekkende natuurtooneelen en geweldige hartstogten gelukken den Redenaar doorgaans beter dan die van zachteren aard; het donderen op *Sinai* beter dan het suizen van eenen zachten wind. Hij kiest altijd de krachtigste uitdrukking en het woord, dat het meeste klinkt, b.v. in de laatst aangehaalde plaats, waarin anders een zachtere toon dan gewoonlijk heerscht: *IJzeren Romeinen, kwaadaardige Joden, van wraak kokende vijanden, zwaar geschokte moeder*,

bloedberg, marteltuig. Ook is de stijl doorgaans al te zeer overladen met beelden. Beelden toch zijn in de rede, wat lekkernijen zijn op den disch. Met mate genoten, smaken zij goed; maar te groote overvloed verwekt walging. En is het te verwonderen, dat er onder zoo vele soms ook minder juiste en onkiesche beelden gevonden worden, dat er bij zoo veel vernuft soms ook valsch vernuft voorkomt? Valsch vernuft noemen wij het b.v., wanneer de Redenaar, II^{de} D., bl. 301, sprekende over het vooruitzigt van den Heer bij zijn sterven, zegt: 'De hoop van CHRISTUS ontsteekt haren fakkel aan het wegkwijnend levensvlammetje, in den oogenblik, waarin het uitgaat, en die fakkel wordt daglicht, wordt sterreglans, wordt zonnegloed.' Onkiesch en onwaar tevens is het, wanneer kort daarop, bl. 303, gezegd wordt van den Heer: 'Ja, bij moet groot welbehagen gevonden hebben in dezen donkeren bol, de woonplaats van ellendige en met zonden bezoedelde menschen.' Voorts zijn uitdrukkingen, als deze: 'Gethsemane waait hun, die op den weg des lijdens wandelen, den adem der vertroosting toe' (I^{ste} D., bl. 79); 'zoo klopt ook nog voor elk, die weent en zucht, een hart boven de sterren' (bl. 81); 'aan den boezem der verwachting kweekte Hij de reinste gevoelens der menschheid' (II^{de} D., bl. 297); 'Hem (JEZUS in den oogenblik van zijn sterven) streelen reeds de armen des Vaders' (bl. 306), en dergelijke grofzinnelijke beelden niet goed te keuren. Echter hopen wij, dat de stijl van den Heer VAN SENDEN van zulke vlekken allengs meer en meer moge gezuiverd worden. Althans wij meenen in dit opzigt reeds inderdaad vooruitgang te bespeuren. De taal is voor het overige zuiver. Of evenwel *terugblik* (II, bl. 263) en *toover eener bewonderswaardige zachtmoedigheid* goed Hollandsch is, moge de Heer v.S. zelf beslissen, die, ofschoon geen geboren Nederlander, toont onze taal goed magtig te zijn.

Wij zouden hier kunnen eindigen, indien er ons nog niet iets op het hart lag, dat wij niet wel kunnen verzwijgen. Het is eene algemeene aanmerking, niet van eenen bomiletischen, maar van eenen dogmatischen aard. Zij betreft het te allen tijde, maar vooral ook in deze dagen, veel besprokene punt, het verband, waarin des Heeren lijden en sterven staat met het werk, waartoe Hij gezonden was: de verlossing van zondaren. Vreemd is het inderdaad, dat men uit dertig Leerredenen over JEZUS lijden en sterven nog niet gewaar wordt, welk het gevoelen van den Opsteller omtrent het genoemde punt is. De onde voldoeningsleer verwerpt hij op eene beslissende en kordate wijze, wanneer

hij (II^de D., bl. 226), na de voorstelling van een paar punten dier leer, zegt: ‘Toch! zulk eenen God ken ik niet, van zulk eene voldoening weet ik niet, die gekweekt ben door het Evangelie, hetwelk mij gansch andere dingen omtrent Gods liefde en den aard der verlossing leert.’ Maar welke die andere dingen zijn, welke het Evangelie hem daaromtrent geleerd heeft, wordt noch daar, waar het trouwens hiertoe ook de plaats niet was, noch elders ontwikkeld; ook daar zelfs niet, waar hij anders, b.v. I^ste Deel, bl. 58, belooft te ontvouwen, hoe des Heeren kennis van zijn nakend lijden *een heerlijk licht over de bestemming van zijn lijden verspreidt*. Alles toch, wat wij daar vernemen, bestaat hierin, dat *de oorzaak van* des Heeren lijden *niet gelegen was in den wil der menschen, maar in het raadsbesluit van den Ontfermer, die de behoudenis van ons geslacht onlosmakelijk had vastgehecht aan zijn lijden en zijnen dood;* eene stelling, waarvan het eerste negatieve lid onwaar, en het tweede niets anders is dan de oude deun, waarmede men ons reeds zoo lang heeft om den tuin geleid: Daar bestaat een onlosmakelijk verband tusschen JEZUS lijden en sterven en der menschen verlossing; maar *hoe*, dat weten wij niet, dat is eene verborgenheid; wij behoeven zulks ook niet te weten; het is genoeg, dat wij het eerbiedig gelooven. Zelfs ontwaren wij niet eens, naar v.S. meening, of het een middellijk dan wel een onmiddellijk verband is. Het eerste zou men haast vermoeden uit hetgeen v.S. daarop aanstonds laat volgen: ‘JEZUS wist, dat die dood de voorwaarde was zijner opstanding ten leven, en dat Hij door het werk des Vaders te volbrengen en den Vader daarin te verheerlijken, zelf de heerlijkheid zou ontvangen, die Hij had eer de wereld was.’ Maar zoowel het geheele verband, als andere plaatsen, doen ons veeleer aan een onmiddellijk verband denken, b.v. II^de D., bl. 212, waar wij lezen van des Heeren *tusschenkomst, zonder welke wij niet voor God kunnen bestaan*.

Zoo verwerpt men de oude voldoeningsleer, zonder er iets voor in de plaats te hebben of althans te geven, dat naar een duidelijk begrip gelijkt; men behelpt zich met het gemakkelijke; zóó is het niet en zóó ook niet, maar hoe het eigenlijk is, dat weten wij niet. En zou de Heer VAN SENDEN het dan waarlijk niet weten? Zou hij, na zoo vele jaren studie, met zulk een helder hoofd, nog niet tot eene vaste overtuiging, tot een klaar begrip gekomen zijn? Jammer van den man! Schande voor de theologische rigting, die Hij volgt! Doch neen, wij kunnen dit niet gelooven. Of zou hij het wel weten, maar het

ons niet willen, niet durven zeggen? Dit, Lezer! mogen wij naauwelijks gelooven, veel minder het beweren. Maar wat wij beweren, is dit, dat het eindelijk tijd wordt, dat het belangrijke dogmatische punt, waarover wij spreken, eens op eene meer grondige wijze, meer in overeenstemming met de Godgeleerde ontwikkeling dezer dagen worde onderzocht, en op eene meer kordate wijze worde behandeld ook voor het Godsdienstige publiek. Eene allerbelangrijkste bijdrage daartoe is reeds geleverd door Dr. H. HUYSERS, in zijn *Specimen Exegetico-theologicum, quo* JESU *de morte sua effata colliguntur atque exponuntur*, eene Verhandeling, die wij in veler handen wenschen (en die men nader kan leeren kennen uit het belangrijke verslag, door Dr. VAN VELZEN daarvan gegeven in het Godgeleerde Tijdschrift: *Waarheid en liefde*, 1840, 1ste stuk). De weg, dien deze jeugdige geleerde, waarschijnlijk op het voetspoor zijner waardige leermeesters, heeft ingeslagen, worde verder bewandeld. Men ga, bij het onderzoek van dit gewigtige punt, van een geschiedkundig oogpunt uit. Men vrage vóór alles: In welk verband JEZUS lijden en sterven stond met zijn leven en werken; hoe het het natuurlijke gevolg was van den toestand der menschen, onder welke, van de grondbeginselen, waarnaar, en van de wijze, waarop JEZUS tot heil der wereld werkzaam was. Vervolgens beschouwe men dat lijden en sterven van JEZUS in het naauwste verband met zijne opstanding en verdere verheerlijking; men spore de gewigtige gevolgen na, welke dat alles te zamen genomen had, met betrekking zoowel tot de verdere vorming van JEZUS jongeren en hunne wedergeboorte tot eene levendige hoop, als tot de oprigting van Gods Koningrijk, door hunne prediking en de daardoor bewerkstelligde wedergeboorte van geheel het meuschdom, in één woord, tot de voortzetting van het werk, dat de Heer begonnen had.

En wanneer men nu zoo aan de hand der geschiedenis de hoogstgewigtige gevolgen van des Heeren lijden en sterven heeft leeren inzien; wanneer men hetzelve heeft leeren kennen als het middel, waardoor Hij, verheerlijkt zijnde, allen tot zich trekt; als het middel, waardoor het zaad, dat hij had uitgezaaid, niet alleen bleef, maar heerlijk ontkiemde en vele vruchten voortbragt, dan, maar dan ook eerst, ga men tot eene dogmatische beschouwing der zaak over. Dan beschouwe men op het voetspoor, en volgens de leiding van JEZUS zelven en zijne Apostelen, de zaak uit een hooger, uit een Godsdienstig oogpunt. Men erkenne dien loop der gebeurtenissen als de uitvoering van Gods raadsbesluit; JEZUS lijden en sterven als het werk zijner heilige liefde,

en als het krachtige en daarom ook noodzakelijke middel in zijne hand tot verlossing en zaliging van het menschdom. Zoo beschouwden het de Apostelen; bragten het in verband met vroegere openbaringen van Gods heilige liefde, en wijzigden daarnaar hunne voorstellingen en begrippen, en pasten die toe ter bestiering der gemeente; en moge daardoor al hunne beschouwing soms iets moeijelijks, iets geheimzinnigs, ja schijnbaar mystieks gekregen hebben, wij, wanneer wij, als zelfstandige Christelijke Godgeleerden, den aangeduiden weg volgen, zullen, bij het volle licht van Gods Openbaring, dat ons beschijnen zal, alle *verborgenheden* gemakkelijk kunnen ontberen.

Ten slotte danken wij den Heer VAN SENDEN voor dit uitmuntende kanselwerk, waardoor hij zijne plaats onder de eerste kanselredenaars van ons Vaderland roemrijk heeft gehandhaafd. Met verlangen zien wij reeds naar de behandeling der feeststoffen uit, waarop hij ons in de Voorrede vóór het II^{de} Deel doet hopen. Doch tevens kunnen wij den wensch niet onderdrukken, dat Zijn Eerw. door het uitgeven van Leerredenen, hoe uitmuntend dan ook, niet moge belemmerd worden in een gewigtiger werk, hetwelk het Godgeleerde publiek van ons Vaderland regt heeft van hem te eischen, de voortzetting namelijk van zijne met zoo veel ijver begonnene en toch nog eigenlijk niet begonnene *Verdediging van Bijbel en Openbaring*.

De zee, hare bewoners en wonderen. Door *W.J.A.W. Zimmermann*. Uit het Hoogduitsch vrij vertaald door *G.A. Hondeijker*, Onderwijzer in de Zeevaartkunde. (2 Deelen in 4 Stukken) Te Amsterdam, bij de Gebroeders Diederichs. 1838 en 1839. In gr. 8°. VIII, 582 en 690 bladz.

Het ontzettende en uitgestrekte element, *de zee, cet image de l'infini*, was voor de bewoners dezer Landen te allen tijde zoo gewigtig; zij stond immer in zulk eene dreigende houding tegenover ons, en overlaadde ons tevens met zulk eenen overvloed van voorregten; zij was ons in haren toorn, als vijandin, steeds zoo geducht; in hare goedgunstigheid, als vriendin, zoo weldadig, dat ons, bij het ontvangen van het onderhavige Werk, al dadelijk de vragen voor den geest kwamen:

Hoe is het mogelijk, dat wij eerst nu zulk een Werk over de zee erlangen? En waarom eene vertaling uit het Hoogduitsch, en niet uit het Engelsch, of liever waarom niet een oorspronkelijk Nederduitsch? En hoe toch komt het, dat wij Nederlanders, die somwijlen in den letterlijken zin tot aan de lippen in het water staan, in het algemeen zoo onverschillig, of in allen gevalle zóó onwetend zijn, niet alleen omtrent de zee en hare bewoners, maar ook omtrent de scheepvaart en het scheepsleven, dat men van menig beschaafd man uit onze provinciën, naar zijne onkunde in dit opzigt te oordeelen, veeleer zoude gelooven, dat hij in eene zandwoestijn, dan wel in het midden eener zeebouwende natie het eerste levenslicht hadde ontvangen en aldaar zijne dagen doorbragt?

Uit dit oogpunt beschouwd, heeft de Heer ZIMMERMAN[1] als Schrijver, en de Heer HONDEIJKER als vertaler, een waarlijk nuttig Werk verrigt met het Boek in het licht te geven, hetwelk wij thans aankondigen, en een weinig nader zullen beschouwen.

Het geheele Werk is eene compilatie, waarin de geleerden weinig of geen nieuws, de ongeletterden eene belangwekkende, nuttige en zeer onderhoudende lectuur zullen vinden. Om er eene uitvoerige kritiek van te geven, zoude men een klein bockdeeltje moeten schrijven, en de afgesletene spreuk: *La critique est aisée*, enz. zonde daarbij worden omgekeerd. Op den titel reeds zoude men al dadelijk moeten aanmerken, dat die veel meer, en tevens veel minder belooft, dan het boek geeft. Uit de opgave van den inhoud des Werks zal dit genoegzaam blijken.

Na het welgeschrevene voorberigt van den vertaler, vinden wij eene ALGEMEENE INLEIDING, welke door velen met belangstelling zal gelezen worden. Op bl. 20 wordt gesproken van *menigvuldige* ZOND*vloeden;* men kent slechts éénen *zond*vloed; de andere overstroomingen noemt men gewoonlijk watervloeden. Hoe moet men (bl. 33) de volgende passage verstaan: ‘En wanneer zij eindelijk’ (de tijdelijke overstroomingen namelijk) ‘voorbij zijn, driften van insekten doen ontstaan, van welker aantal men zich geen begrip vormen kan, ofschoon ook de menigte juist niet zoo groot is, dat, volgens het verhaal van een' beroemd' Schrijver, *het schip*, op hetwelk hij zich bevond, *aanmerkelijk dieper zonk* (!?), toen hij door zulke zwermen van

(1) Niet te verwarren met E.A.W. VON ZIMMERMANN, den beroemden Schrijver van het voortreffelijke Werk: *De Aarde en hare Bewoners*.

insekten heen voer, hetwelk daardoor nog te merkwaardiger is, doordien die diertjes, de muskieten, bijna geen meer gewigt hebben, dan de lucht, op welke zij zweven.' Welke is de beroemde Schrijver, die ons zoo iets voor goede munt wil doen aannemen? Op bl. 54 wordt verhaald, dat eene nog 'grootere nabijheid van de komeet (van 1770) tot JUPITER baar een' tijdlang tot eene vijfde *planeet* dezer *Maan* zonde gemaakt hebben,' hetwelk wel zal moeten zijn: tot eene vijfde maan dezer planeet.

In de eerste Afdeeling: DE ZEE, vinden wij: 1) Algemeene begrippen. 2) Hoe bestaat zij in hare tegenwoordige uitgebreidheid? 3) Hare uitgebreidheid en oppervlakte. 4) Grenzen. 5) Horizontale of waterpas-stand der zee. Wat de Schrijver of Vertaler met de uitdrukking op bl. 80: 'Deze verschillende gesteldheden der zeeën is voor het overige geene hersenschim der beschouwers (Theoretikers), uit *a* en *b* afgeleid, en waarnit *c* en *d* volgt, enzv.' zeggen wil, verklaren wij niet te vatten; want wanneer alle theoretische gevolgtrekkingen, op wiskundige gronden gebaseerd, *hersenschimmen* zijn, dan voorzeker is het grootste gedeelte van hetgene wij met zekerheid weten, louter *hersenschim*. Het is dan al vrij zonderling, dat *hersenschimmen* geleid hebben, om de meting, waarvan hier sprake is, met onnoemelijke kosten ten uitvoer te brengen, en dan nog altijd maar gedeeltelijk; deze metingen werden dan nog dikwerf aan deze *hersenschimmen* getoetst, en de geheele *physische astronomie* of *Mécanique céleste* berust dan louter op *hersenschimmen*.

Wij meenen voor eene hersenschim te mogen houden, hetgene op bl. 84 en 85 wordt beweerd, alwaar het aan de zwaaikracht der aarde wordt toegeschreven, dat de oppervlakte van den *Atlantischen Oceaan* aanmerkelijk hooger staat, dan die van de *Stille* of *Zuidzee*. De waarnemingen van den Engelschen Ingenieur LLOYD en van den Zweedschen Kapitein FALMARC, in 1828 en 1829, en hunne onderzoekingen over de landengte van *Panama*, hebben integendeel een geheel ander resultaat opgeleverd, dat namelijk het waterpas in de *Stille Zee* 1,073 N.EH. hooger is, dan dat van den atlantischen Oceaan, en dat de volle zee of vloed te *Panama* 4,13 N.EH. hooger is dan te *Chagres* aan den Atlantischen Oceaan; doch dat de zee bij de eb, op de laatste plaats, bijna 2 Ned. EH. hooger staat dan op de eerste; welke waarnemingen, gelijk de Heer LECOQ aanmerkt, met zoo veel zorg zijn in het werk gesteld, dat men niet aan de naauwkeurigheid mag twijfelen. Maar, stelle men al-

eens, dat deze waarnemingen niet juist zijn, en dat het tegendeel plaats heeft, als een gevolg van den loop des strooms, dien men dagelijks waarneemt, dan toch kan men dezen stroom niet onmiddellijk aan de omwentelende beweging der aarde toeschrijven. Volgens de wetten der evenwigtsleer, moet de oppervlakte der wereldzee, even als de aarde, de gedaante van eene spheroïde aannemen, ten gevolge van de omwentelende beweging der aarde, en, komen er nu geene andere oorzaken bij, dan moet er overal evenwigt bestaan en kan er geene strooming plaats hebben. Maar zou men deze strooming niet grootstendeels aan de beweging van de eb en den vloed, en aan de meerdere uitdamping van het water onder den equator moeten toeschrijven, volgens welke laatste oorzaak, om het evenwigt te herstellen, eene gedurige strooming van de beide polen naar den equator plaats heeft, en die waterdeelen, wegens de omwentelende beweging van de aarde, door eene geringere beweging zijnde aangedaan, dan die onder den equator, aldaar eene beweging moeten te weeg brengen, die van het oosten naar het westen gaat? Ook de passaatwinden zullen niet weinig er toe bijdragen, om het water van het oosten naar het westen te voeren. - 6) Grond der zee. 7) Middelen om den zeegrond te onderzoeken. 8) Diepte der zee. - Zoude de proef omtrent de drukking of persing, waarvan op bl. 117 wordt melding gemaakt, werkelijk genomen zijn? - 9) Elasticiteit (veêrkracht) des waters. Het zoogenaamde kiskassen[1] der zeer bekwame wiskunstige straatjongens (bl. 120) zal wel meer een gevolg van *oefening*, dan van *studie* zijn? 10) Temperatuur of warmtegraad der zee. - Zeer goed en duidelijk uiteengezet. Wij beschouwen dit als een voortreffelijk bewerkt hoofdstuk. Minder duidelijk kwam ons de proef voor (bl. 136) omtrent 11) de kleur van het zeewater. 12) Het lichten der zee. 13) Smaak van het zeewater. 14) Zoutgehalte van het zeewater. 15) Verdere bestanddeelen van het zeewater. 16) Gissingen over de oorzaak der zoutgehalte van de zee. 17) Drinkwater. 18) Watergebrek aan boord. - Treffend voorgesteld. - 19) Middelen om het zeewater drinkbaar te maken.

Wij willen niet voortgaan met al de hoofdstukken af te schrijven, die dit Werk bevatten; de hier medegedeelde zullen genoeg

(1) Waarschijnlijk een Provincialismus voor het werpen met kleine, platte steentjes langs de oppervlakte van het water, eigenlijk *keilen*, en in mijne woonplaats en elders onder de jongens *keilderen* genaamd. *Rec.*

zijn, om een denkbeeld te geven van de wijze, waarop het Werk is zamengesteld, en hoe veelvuldig deszelfs onderwerpen zijn.

In de 2de Afdeeling wordt gehandeld over de BEWEGING DER ZEE; eb, vloed, derzelver oorzaken en nut, golving, branding, enzv. - Wij gelooven niet, dat de proef, om de stroombeweging der zee op te helderen (bl. 225), doorgaat; ook komt het ons voor, dat het veel zwarigheid in zich heeft, om die stroombeweging zoo onmiddellijk uit de omwentelende beweging der aarde te verklaren.

De 3de Afdeeling, waarmede het eerste Stuk eindigt, draagt tot opschrift: WIND EN STORM. Het 8ste Hoofdstuk bevat een belangrijk voorval van het bijgeloof der zeevarenden; terwijl het 9de op eene treffende wijze doet zien, dat *windstilte* den zeeman niet minder noodlottig kan wezen, dan stormen en orkanen. Bij de theorie der Passaatwinden (bl. 272) moeten wij een oogenblik stilstaan. Als eene voorname oorzaak van dezelve wordt opgegeven, dat de vaste aardkern zich in den tijd van vier en twintig uren om hare as draait, of van het westen naar het oosten onder den dampkriug wegwentelt, terwijl de lucht die beweging niet volmaakt met dezelfde snelheid kan volgen, daar zij, uit hoofde van haar geringer gewigt, die zelfde zwaaikracht niet bezit, enz. enz. - Wij zullen deze middeleeuwsche stelling niet verder afschrijven. Het doet ons leed, baar in een Werk aan te treffen, dat in 1838 gedrukt werd, daarde oorzaak thans zoo gemakkelijk te verklaren is. Het is immers bekend, dat de zon, door hare meerdere werking op de equatoriale, dan op de gematigde en poolstreken, den dampkring aldaar ook meer moet uitzetten. De luchtlagen, alzoo uitgezet, verheffen zich hooger dan die van de naburige streken, en kunnen niet als zuilen blijven staan, maar moeten door haar eigen gewigt naar de polen heenvallen. Ten einde nu het evenwigt te herstellen, moet de koude lucht van de poolstreken benedenwaarts naar den equator toestroomen; zoodat daardoor twee luchtstroomen in tegenovergestelde rigtingen ontstaan: de eene, in het bovenste gedeelte van den dampkring, van den equator naar de polen, de andere, in het benedengedeelte van denzelven, of in de nabijheid van het oppervlak der aarde, van de polen naar den equator. Ware nu de aarde in rust, dan zoude men in de equatoriale streken eenen bestendigen noordewind hebben; maar daar de aarde eene omwentelende beweging heeft van het westen naar het oosten, en in deze beweging *niet* - zoo als de Schrijver zegt - onder den dampkring

wegwentelt, maar wel degelijk den dampkring met zich medevoert, alsof die eene homogene massa met haar uitmaakte, zoo moeten de luchtdeelen - en hierop komt het aan - in de poolstreken, ten gevolge van de omwentelende beweging der aarde, veel langzamer beweging hebben, dan die in de equatoriale streken; doordien de eerste digter bij de omwentelingsas der aarde zijn, komen zij met die zelfde mindere snelheid onder den equator, en blijven aldaar dien ten gevolge ten achteren. De voorwerpen onder den equator moeten alzoo door hunne meerdere snelheid tegen deze luchtdeelen aanbotsen, en dus ook ieder mensch, die zich aldaar bevindt; doch daar men de beweging der aarde niet gevoelt, zoo is de gewaarwording dezelfde, alsof de luchtdeelen in eene tegenovergestelde rigting, dus van het oosten naar het westen, tegen ons aanbotsen; van daar de oostewind onder den equator, welke in eenen noordof zuidoostewind overgaat, naar mate men zich ten Noorden of ten Zuiden van den equator verwijdert. Ziedaar de eenvoudige verklaring van de Passaatwinden, welke wederom, in verbinding met de aantrekkingskracht der maan, de stroomingen des waters van het oosten naar het westen te weeg brengen. De warme zonnestralen derhalve zijn de oorzaak van de Passaatwinden, welke, in hunne rigting, door de omwentelende beweging der aarde gewijzigd worden.

Het tweede Stuk des eersten Deels is hoofdzakelijk aan de ZEEVAART toegewijd, en geeft, onder Afdeeling 4, in onderscheidene hoofdstukken, een zeer belangrijk en welgeschreven overzigt van de geschiedenis der zeevaart en van den scheepsbouw van de vroegste tijden af en van derzelver volmaking tot op onze dagen, mitsgaders eene opnoeming en min of meer uitvoerige beschrijving van de voornaamste schepen, hunne inrigting, de namen en het gebruik van hunne menigvuldige zamenstellende deelen: Masten, zeilen, vlaggen, ankers, wapenen, enz. enz. - alle onderwerpen, welke niet kunnen missen een algemeen belang in te boezemen, en die wij mogen vooronderstellen, dat met groote naauwkeurigheid zullen behandeld zijn, aangezien de vertaler, zoo als uit den titel van het Werk blijkt, onderwijzer in de Zeevaartkunde is, en zich derhalve hier juist op zijn grondgebied bevindt. Waarom heeft Zijn Ed. ons ook niet iets van het roer en deszelfs gebruik, een zoo hoogstbelangrijk deel van een schip en der zeevaartkunde, medegedeeld? Hij ware in zijne opgemelde betrekking daartoe welligt beter in staat geweest, dan de oorspronkelijke Schrijver

zelf. - Wij lazen een en ander met genoegen, en willen gaarne al hetgene de Schrijver omtrent deze onderwerpen mededeelt te goeder trouw aannemen; alleen meenen wij te mogen betwijfelen, of het aangevoerde op bl. 348, alwaar men leest: ‘dat de Engelschen eerst na de Russen onder PETER DEN GROOTEN, die reusachtige zeekasteelen bouwden, van welke de beweging alleen aan den wind wordt overgelaten’ - wel geschiedkundig waar zij. PETER I toch leefde in het laatst der 17de eeuw, en het is genoegzaam bekend, dat de Engelschen reeds onder de regering van Koningin ELISABETH, in het laatst der 16de eeuw, handel dreven naar de kust van *Guinea*, en dat zich in 1600 de zoogenaamde compagnie der kooplieden avonturiers vormde, met het doel om de vaart naar *Oostindië* om de kaap *de goede Hoop* te ondernemen. Wien ook is het niet bekend, dat FR. BRAKE, de zeeman, die het eerst de aardappelen naar *Europa* overbragt, reeds in 1579, na de straat van *Magellaan* te zijn doorgevaren, op *Ternate* verscheen? - In 1576 stak MARTIN THOHISTIER tot het opzoeken van eenen noordoostelijken doortogt in zee. Ook zijn de Franschen reeds vroeg zeevaarders geweest, en hadden ten minste veel vroeger dan de Russen eene Marine.

In deze Afdeeling vinden wij nog (bl. 405-427) de beschrijving van eenen zeeslag, en wel van den bekenden, doch merkwaardigen, die tusschen de Engelsche en Fransche vloten op het einde der voorgaande eeuw voor *Aboukir* is voorgevallen; vervolgens van de Reddingsbooten, Loodsen, Tonnen en Baken, Vuurtorens, een hoofdstuk over het Magnetismus, het gebruik van den magneet in de zeevaart, onderscheidene scheepsinstrumenten, enz. enz.

De Schrijver schijnt niet bekend geweest te zijn met de geleerde onderzoekingen omtrent de kennis van den magneet, door den Heer KLAPROTH in oude Chinesche geschriften gedaan, en niet hetgene door den beroemden A. VON HUMBOLDT dienaangaande is medegedeeld. Zijne twijfelingen en gissingen op bl. 478 en 479 strekken daarvan ten bewijze (Zie deswege den *Oosterling*, 3de Deel, 1ste St. bl. 104).

In de 5de Afdeeling, waarmede het 2de Stuk van het 1ste Deel besloten wordt, vindt men onder het opschrift: *Andere soorten van vaartuigen*, zeer lezenswaardige mededeelingen omtrent galeijen, verschillende soorten van stoomvaartuigen, branders, enz., straffen voor de zeelieden, een hoofdstuk, hetwelk men uit het boek zoude willen scheuren, bijaldien daardoor tegelijk de willekeurige toepassing kon worden uitgeroeid der wreedaardige

en menschonteerende straffen, welke den armen matroos, dikwerf om een ligt vergrijp, worden of plagten te worden opgelegd. Een verhaal van dergelijke strafoefening, onder het bevel van den Engelschen Admiraal HOWE, vervult het hart evenzeer met diep medelijden voor het ongelukkige slagtoffer, als met afgrijzen en verontwaardiging voor de barbaarsche ontwerpers en uitvoerders van zulke gruwelijke en helsche wetten.

Na nu nog een woord gesproken te hebben over Zeeregten, Scheepsbemanning en Scheepsdienst, besluit de Schrijver dit Deel met het opgeven van noodzakelijke maatregelen van voorzorg voor zeereizigers; en wij besluiten dit gedeelte onzer beoordeeling, met niet alleen hun, die voornemeus mogten zijn eene zeereis te ondernemen, maar ook diengenen, welke, van alle schommelende beweging afkeerig, liever in het hoekje van den haard nog al veel van de zee en het zeemansleven willen leeren kennen, aan te bevelen zich dit Werk aan te schaffen, en er in veiligheid en rust hun profijt mede te doen.

Observationes criticae in Aristophanis comici fabulas. Scripsit *Joannes Lenting*, Lit. Doctor. Prodiit liber Zutphaniae typis expressus Wilhelmi Joannis Thieme. 1839. VIII et 144 pagg. 8°.

ARISTOPHANES is een der belangrijkste, maar tevens een der zwaarste onderwerpen, die de studie der philologie aanbiedt. Geen wonder dus, dat de geheele ontknooping van al dat raadselachtige, de toelichting van zoo veel duisters, en de juiste waardering van het talent en het geheele doel van dien voortreffelijken Dichter niet van de schranderheid of de geleerdheid van één enkel mensch afhangt, maar van de gezamenlijke vorderingen, die men op dezen weg maakt; en wij mogen gerust verzekeren, dat men ARISTOPHANES beter verstaat in de 19de eeuw, dan men in de 16de of 17de deed.

Het Werk van den Heer LENTING is inderdaad een merkwaardig verschijnsel. Immers herinner ik mij niet, dat, na HEMSTERHUIS, hier te Lande iets opzettelijks over ARISTOPHANES is in het licht verschenen. Om deze reden, en niet minder omdat de Heer LENTING met regt bekend is als iemand, die zich door nauuwgezette en grammatische studie onderscheidt, en die te regt inziet,

dat hij het aan zijnen stand en aan het vaderland verschuldigd is, nu en dan blijken te geven van zijn' onafgebroken' ijver, achten wij het van belang dit boek aan te kondigen, en er met bescheidenheid onze aanmerkingen over mede te deelen. Hetgeen er ons nog meer toe aanspoort, is de ondervinding, dat somtijds ons stilzwijgen, meestal aan zekere overdrevene kieschheid toe te schrijven, door den vreemdeling niet tot onze eer wordt uitgelegd. Dit weinige zij genoeg tot onze verschooning, wanneer wij juist datgene doen, wat de Heer LENTING aan het einde zijner Voorrede verlangde, dat niet gedaan werd, en vooraf verzoeken wij hem, onze aanmerkingen niet als oordeelvelling, maar als verschil van opinie te willen opnemen.

De Heer LENTING heeft drie uitgaven gebruikt, die van RUSTER, van BRUNCK, en van BEKKER; en. hij verontschuldigt zich daarmede, wanneer er soms onder zijne Conjecturen mogten gevonden worden, die reeds door anderen waren gemaakt. Wij willen hier niet streng zijn; maar de verontschuldiging is evenwel slechts tot eene zekere hoogte toe te laten, want DINDORF, DOBREE, FRITZSCHE, en welligt nog een of meer anderen, behoorden niet ongebruìkt te blijven door hem, die iets over ARISTOPHANES in het licht geeft. De kennis aan die Werken put men ligt uit de Tijdschriften; en, ten zij men zich ten eenemale afsluite, het gebruik van zulke boeken is alles behalve onbereikbaar, wanneer men slechts eenige betrekking onderhoudt met de Akademiesteden en met de daar gevestigde Geleerden. Wat de Heer LENTING als mogelijk stelde, is dan ook zeer menigvuldig het geval; maar dit ontneemt niets aan zijne verdiensten; in tegendeel, het moet streelend voor hem zijn te ondervinden, dat zeer bekwame mannen met hem op dezelfde gedachte gekomen zijn. PORSON zegt dit zelfde in zijne Voorrede vóór de *Notae breves ad* TOUPII *emendationes in* SUIDAM (Vol. IV, p. 434): ‘Neminem opinor adeo iniquum fore, ut credat me TOUPIO, quoties eius cum aliis consensum memoro, plagii vel minimam suspicionem inustam velle. Sed quum duo scriptores idem tradunt, mihi non alteruter ab altero ideo sumpsisse, sed uterque rem recte reputantes, veritatis vi coacti, in eandem sententiam devenisse videntur. *Omnes enim*, inquit BENTLEIUS (*Emendat. in Ciceron, Tusc.* IV, 21), *in multa incidimus, nescientes illa jam ab aliis esse ocpata*.’ Wij voor ons zijn zoo zeer overtuigd van de eerlijkheid van den Heer LENTING, dat wij hem van harte geluk wenschen met die onwillekeurige eenstemmigheid; en wij zijn er verre af van hem te verdenken, zoo als DOUREE MEINEKE doet wegens zijne

Curae Criticae (zie PORSON'S *Aristophanica. Addend*. p. (137)). Zeker zouden wij uit de *Observationes Criticae* eene groote lijst kunnen maken van meeningen, die reeds lang door anderen, bijzonderlijk door de latere Geleerden, geopperd zijn; maar er zijn evenveel bewijzen, dat de Schrijver zich de vorderingen, door die uitstekende mannen in de studie van ARISTOPHANES gemaakt, nog in het geheel niet ten nutte gemaakt heeft; zoodat ieder onpartijdige tot het besluit moet komen, dat hij werkelijk zich aan dat alles niet heeft laten gelegen zijn.

Er blijft ons dus niets overig, dan te zien hoedanig datgene is, wat werkelijk nieuw is. Wij zullen hierbij geene keuze naar willekeur maken, maar kortheidshalve het eerste stuk het beste nemen, en de aanteekeningen op de *Lysistrata* alle doorloopen.

Lysistr. vs. 20. L. slaat voor de lezing te behouden, die in den Scholiast vermeld wordt, *ἀλλ᾽ οὐκ ἐκείνων ἡν τάδε προυργιαίτερα* (in de Schol. staat *προυργιαίτατα*) *αὐταῖς*. De Bekkersche uitgave toont aan, dat daarin niets nieuws is; en wat L. bijbrengt tot aanbeveling van *τάδε*, heeft volstrekt niets gemeens met deze plaats, en was daarenboven overbekend.

Vs. 25. L. slaat voor dit vers tusschen de twee sprekende personen aldus te verdeelen: LYS. *οὐχ οὗτος ὁ τρόπος.* CAL. *τάχυ γὰρ ἂν ξυνήλθομεν*. Wij betuigen daarvoor geene reden te kunnen vinden. Het schijnt, dat L. in de woorden: *τάχυ γὰρ ἂν ξυν.*, eene scherpe aardigheid heeft gevonden (*a talibus dicteriis*), die wij er volstrekt niet in zien. Wat er verder bijgebragt wordt over *οὐχ ὗτος ὑ τρόπος*, is geheel doelloos; en zeker is het niet van ARISTOPHANES, dat DIO CHRYSOSTOMUS die zeer bekende formule overnam.

Vs. 42. GROTIUS heeft reeds *ἐργασαίμεθα*. REISIG vindt geene zwarigheid in de gewone lezing. Het Ionismus is ook niet zoo vreemd.

Vs. 64. Deze aanmerking is geheel en al overtollig.

Vs. 74. L. verklaart hier *ὀλίγου οὕνεκα*, zoo als het de Scholiast reeds deed, en iedereen het doet.

Vs. 90 sq. De uitlegging van *χαΐα*, in de woorden van LYSISTRATA (*χαΐα νὴ τὸν Δία*), is inderdaad vernuftig, en passend bij ARISTOPHANES. Maar L. vergeet hier zijne vroeger gemaakte opmerking, dat dergelijke bijtende spot niet aan LYSISTRATA voegt; men zie zijne aanteekening op vs. 25. Waarom die woorden dan niet liever aan CALONICE opgedragen? Vergelijk vs. 60, enz.; en volgens dezelfde opmerking zou ook vs. 83 beter aan CALONICE passen.

Vs. 95. L. wil de woorden: *νὴ Δί᾽ ὠ φίλη γύναι*, aan CALONICE

toeschrijven, opdat ook deze, nevens de twee andere vrouwen, er bij LYSISTRATA op aandringen, dat zij de groote zaak vermelde. Tot ondersteuning van dit vermoeden, kan vs. 130 aangehaald worden.

Vs. 102. De door L. voorgeslagene verandering: *ὁ γοῦν ἐμὸς ἤδη πέντε μ.*, voldoet voorzeker beter, dan hetgeen wij thans lezen.

Vs. 110. Ik twijfel zeer, of *ὅς ἦν ἄν* kan zijn, *qui solebat esse*.

Vs. 113. In *ἐγὼ δέ γ᾽ ἄν* stuit L. op de partikel *δέ*, en gelooft, op het gezag van SUIDAS, dat zij niet in de handschriften is. Hij had zulks, op het gezag van den Bekkerschen tekst, beter en geruster kunnen verzekeren. Zijne twee gissingen komen ons voor niet aannemelijk te zijn. Beter SCALIGER en DOBREE, *ἐγὼ γ᾽ ἄν οὖν* -.

Vs. 115. De aanmerking over het driedubbele *ἄν* valt misschien, met de opmerking, dat *ἐγὼ δέ γ᾽ ἄν* een op zich zelven staande onvoltooide zin is, aan te vullen met *ἐθέλοιμι*; zoodat alleen de twee volgende *ἄν* bij den tweeden zin behooren.

Vs. 119. Ons hindert *οὐ δεῖ γὰρ* niet. Dat *οὐδέν* voor *οὐ* genomen wordt, is eene opmerking, die, op zijn minst, onnoodig was, wanneer men schrijft voor *homines idonei* (Praefat. fin.).

Vs. 136. L. wil de woorden: *κἀγὼ βοὐλομαι διὰ τοῦ πυρός*, niet aan LAMPITO, maar aan MYRRHINA toegeschreven hebben, en beklaagt zich, dat men BENTLEI, die dit ook zoo wilde, tot heden toe niet gevolgd is. Evenwel staat het sedert 1835 in den tekst van DINDORF. Maar DOBREE'S gissing is welligt beter, die, in plaats van *AA.*, las *AA.*, d.i. *ἄλλη γυνή*. Dit staat ook vermeld in de Bekkersche uitgave.

Vs. 174. In de beide synaloephae is niets buitengewoons.

Vs. 185. Wij vragen hier, of ooit iemand eene andere verklaring van de woorden geeft, dan die, welke L. hier noodig oordeelde op te geven.

Vs. 187. Wat L. hier afkeurt, *quonam sacramento*, voor de woorden: *τίν᾽ ὅρκον*, is volstrekt de eenige ware en eenvoudige verklaring. Zij kon niet denken aan *tale sacramentum*, omdat zij het nog niet vernomen had.

Vs. 193. Hier wil L. de woorden aldus verdeelen: MY. *ἀλλὰ πῶς ὀμούμεθα*; LY. *ἡμεῖς*; *ἐγώ σοι* -. Het is mogelijk; maar het komt ons tot nog toe niet aannemelijk voor.

Vs. 207. Deze woorden wil L. aan CALONICE toegeschreven hebben, omdat zij niet voegen aan LYSISTRATA. Ons schijnt in tegendeel het *ὦ γυναῖκες* noodzakelijk de gewone persoonsverdeeling te gebieden.

Vs. 221. L. betoogt hier, dat *μου* niet bij *ἀ᾽νὴρ* behoort. Nie-

mand denkt daaraan, want de genitivus wordt door het verbum *ἐπιτυφῇ* geregeerd.

Vs. 223. L. wil lezen: *κοὐδέποθ᾽ ἑκοῦσα γ᾽ ἀνδρὶ* - in plaats van *τἀνδρὶ*. Dit is niet te verwerpen.

Vs. 307. Het verklaren van *οὐκοῦν εἰ*, was geheel overtollig. En de ware lezing, *θείμεσθα*, is reeds sedert KUSTER opgenomen.

Vs. 332. L. wil *ἀραμένη* verklaren: *quum me* (*raptim*) *subduxissem*. Dit is geen Grieksch. *αἰρόμενος* wordt altijd, ook bij ARISTOPHANES, genomen, zoo als de Scholiast het verklaart, b.v. *Pac.* 1341, *Eccl.* 774, *Ran.* 525, 1406, enz. En het voorbeeld, dat door L. aangehaald wordt, LYS. 539, voegt in het geheel niet; reeds in de Bekkersche uitgave, om niet van de latere te spreken, staat daar *ἀπαίρετε*.

Vs. 373 sq. In het tweede vers corrigeert L. *κατασβέσωμεν*. Dit was reeds door DOBREE gedaan.

Vs. 421. *ὅτε γ᾽ ὢν ἐγὼ* -. L. gelooft niet, dat ergens *ὅτε γε* zonder tusschengesteld woord voorkomt. Wij vragen: waarom zou het niet? en er zijn voorbeelden van, even als *ἐάν γε, εἴ γε, τότε γε, πότε γε*, en relativa, als *ὅς τις γε* -. De correctie: *ὅτ᾽ ὢν γ᾽ ἐγώ*, is daarom gevaarlijk, omdat *γε* steeds vlak achter het woord geplaatst wordt, dat de beperking aanwijst.

Vs. 507. Wij gelooven, dat de hier voorgestelde interpretatie en correctie, en de wettige constructie, en den zin bederven. De Handschr. hebben:

ἡμεῖς τὸν μὲν πρότερον πόλεμον καὶ τὸν χρόνον ἠνειχόμεθα (of *ἠνέσχόμεθα*)

Daarvoor had KUSTER, volgens FLOR. CHR., opgenomen: *ἠνεχόμεσθα*, dat tegen het gebruik der taal zondigt; zie PORSON, *Praef. Hec.*, p. XVIII, en *Miscell. Tract.*, p. 191 fin., die corrigeert: *καὶ χρόνον ἠνεοχόμεθ᾽ ὑμῶν* -. L. daarentegen wil lezen: *καὶ χρόνον ἠνειχόμεθ᾽ οὕτως*. Maar *ὑμῶν*, of ten minste de genitivus, is noodig bij *ἠνειχόμεθα*, want *τῶν ἀνδρῶν* is er te ver van verwijderd. En wat *καὶ χρόνον* betreft, dat L. verklaart *vel din*, zou dan wel niets anders kunnen zijn dan een deel van den tijd van den oorlog, iets, dat zeker LYSISTRATA niet bedoelde; maar zij meent *gedurende den vorigen oorlog en den vorigen tijd*.

Vs. 516. De leer van het Imperf. voor het Plusquamperf. is lang versleten.

Vs. 562. *ἐμβαλλόμενον* wordt door L. rigtig verklaard; maar wie neemt thans nog de moeite, om de gewone Latijnsche vertaling te corrigeren?

Vs. 565. Na PORSON'S uitmuntende correctie: *δυναταὶ*, waarmede VALCREN, en DOBREE overeenstemmen, is de gissing van L., *οἵαι*,

geheel overtollig, en zeker geheel afwijkende van de lezing der Handschr., om niet te spreken van het ongehoorde, dat *οἷος* voor *οἷός τε* zou staan.

Vs. 574. L. geeft in bedenking, of de woorden: *φέρ᾽ ἴδω*, niet beter aan LYSISTRATA zouden passen, die zich bedacht. Wij gelooven, dat hier volstrekt geen bedenken te pas komt.

Vs. 575. L. zegt, dat *ἐπὶ κλίνης* de lezing is van bijna alle Handschr. Wij vinden ze dan ook door BENTL. en DOBREE, waarschijnlijk uit één en hetzelfde Handschr., vermeld; de overige, ook de Ravennas (blijkens de Bekkersche uitgave), behouden *ἐπικλίνεις*, of *ἐπικλινεῖς*. Nu wil L. *ἐπὶ κλίνης* als de ware lezing verdedigen, en haalt daartoe aan vs. 732. Wat de quantiteit betreft, heeft hij gelijk; want *ἐπικλινεῖς* sluit met een' jambus, en voegt dus hier niet.

Vs. 597. De verandering, die hier voorgesteld wordt, om namelijk, in plaats van *γῆμαι ταύτην*, te lezen: *γῆμαι ῎τ᾽ αὐτήν*, moeten wij volstrekt verwerpen, vooreerst, omdat zij onnoodig is, en ten tweede, omdat zij met het taalgebruik strijdt; wat het laatste betreft, vertrouwen wij, dat de Heer L. zich zal herinneren, dat *ἄν* (*sî*), even als *εἰ*, meermalen staat in plaats van het relativum ὅς, en in die constructie antwoordt stellig naar den regel *οὗτος*, niet *αὐτός*. Vervolgens kan *῎τ᾽*, voor *ἔτι*, bij geene mogelijkheid verdedigd worden, en bij kan er geene andere voorbeelden van bijbrengen, dan die hij zelf maakt. Nimmer zelfs komt *῎τι* voor, omdat de eerste vokaal in dat woord noch door apostrophus, noch door crasis kan verloren worden, anders zou men vinden *μήτι* en *οὔτι*, voor *μηκέτι* en *οὐκέτι*, evenmin als men *῎γε* voor *ἄγε* vindt. *᾽φ᾽* voor *ἐπὶ* is geen bewijs, omdat de praepositiën, die naauwst met het volgende woord verbonden zijn, in de Grieksche uitspraak eene meerdere vrijheid toelaten.

Vs. 623. L. wil *ἐξεπάρωσιν* voor - *αἴρωσιν* gelezen hebben, omdat de zin zou moeten zijn: ‘Ik vrees, dat de Lacedaemoniërs die vrouwen opgezet *hebben*.’ Wij voor ons vreezen, dat die zin bezwaarlijk aan den Aor. 1 kan toegeschreven worden, in de constructie van *δέδοικα μὴ* -, en wij zien ook de noodzakelijkheid van dien zin niet in.

Vs. 630. L. wil hier *ἄνδρες* als den nominativus verklaren. Zoo staat het bij DINDORF.

Vs. 643 sqq. De veranderingen, hier te regt voorgeslagen door L., zijn lang door DOBREE gemaakt, en in DINDORF'S uitgave opgenomen. Zoo corrigeerde PORSON in *Plut.* 69. Vergel. zijne aanteek. op *Nub.* 1072.

Vs. 678. De verandering, die hier door L. wordt voorgeslagen, is zeker zeer gering: *τάςδ᾽ Ἀμάζονας*, voor *τάς δ᾽ Ἀ.*; maar kan evenwel niet toegelaten worden, omdat hier volstrekt geene aanwijzing te pas komt, evenmin als in *Plut.* 385, waar alle Handschr. hebben: *τῶν Ἡρακλ*.

Vs. 734. In dit vers wordt thans gelezen: *ἢν τούτου δέῃ*, niet alleen volgens de verbetering der Geleerden, maar ook naar den Ravennas, blijkens BEKKER; vroeger las men: *τοῦτο δέῃ*. Dit laatste wil L. veranderen in *τοῦτό γε δέῃ*. Deze gissing is wel niet nieuw, want KUSTER opperde ze reeds; maar zij is daarom niet minder verkeerd, omdat er een dactylus in den vijfden voet door gebragt wordt, dat bij de Tragici nimmer, en in de Comedie uiterst zeldzaam plaats heeft, b.v. vs. 179, 753 en 1121, *Plut*. 75, wanneer het laatste woord vier syllaben heeft; want vs. 851 wordt door de caesuur verdedigd. Maar, zegt L., *γε* wordt in zoodanig antwoord vereischt, zoo als *Ran*. 1227. Daar is het geval geheel anders; want het antwoord behelst eene beperkende voorwaarde: *ἐὰν πείθῃ γ᾽ ἐμοί*, *ten minste indien gij naar mij luisteren wilt*. Hier zegt LYS. eenvoudig: *Ja, wanneer het noodig is*.

Vs. 758. De lezing was rigtig, ook naar de Handschr. bepaald, *ἀλλ᾽ οὐ δύναμαι ᾽γωγ᾽ οὐδὲ κοιμᾶσθ᾽ ἐν πόλει*. Daarvoor wil L. lezen: *ἀλλ᾽ οὐ δίναμαί γ᾽ ἐγὼ οὐδὲ κοιμᾶσθαι ᾽ν πόλει*. Wij gelooven nog, dat *γέ* achter *ἐγὼ*, en niet achter *δὐναμαι* behoort; zie onze aanteekening op vs. 421. En wat het laatste *κοιμᾶσθαι ᾽ν πόλει* betreft, dit is eene verkeerde schrijfwijze in de crasis; zie BUTTM., *Ausführl. Griech. Gramm.* I, p. 116 volg., en bij ARISTOPH. *Ran.* 692 leest men: *εἰν᾽ ἐν τῇ πόλει*, waar L. zelf niets verandert. Betrachtenswaardig is de leer van PORSON; zie PORS., *Aristophanica. Addend*. p. (99).

Vs. 764. De zeer geringe verbetering, hier door L. voorgeslagen, is reeds door DOBREE gemaakt.

Vs. 798. De uitlegging van L. is de gewone.

Vs. 839. Voor *σὸν ἔργον εἴη*, wil L. *σ. ἒ. ἂν εἴη*, omdat het andere geen Grieksch zou zijn. Wij kunnen dit niet toegeven, en verwijzen naar MATTHIAE, *Gramm.* §. 514, 5.

Vs. 843. De lezing der Handschr. was: *συνηπεροπεύσω παραμένουσ᾽ ἐνθαδί*, en de Uitgevers hebben om strijd de ontbrekende syllabe gevonden, door te lezen: *παραμένουσά γ᾽ ἐνθαδί*. Nog beter PORSON (gelijk ook bij BEKKER vermeld staat): *συνηπεροπεύσω σοι παραμένουσ᾽ ἐνθαδί*. L. schijnt met deze volkomen voldoende verbetering niet tevreden te zijn; hij neemt ze wel over, maar verplaatst het

pronomen, *παραμένουσά σοι ᾽νθαδί*, volstrekt onnoodig en ondoelmatig.

Vs. 851. L. levert hier eene verkeerde interpretatie van *ἰδού, καλέσω* -, alsof LYS. zeide: *Ziedaar, ik ga haar aanstonds roepen*. De zin is in tegendeel: *Ja wel, ik zal* MYRRHINE *voor u roepen?* en zij spot met CINESIAS. *Καλέσω* is de conjunct. aor.; het futur. staat vs. 864, wanneer zij er eindelijk toe overgaat.

Vs. 866. L. wil hersteld hebben, uit de Handschr., *ἐξ οὗπερ αὕτη ᾽ξῆλθεν ἐκ τῆς υἰκίας*, daar nu steeds *αὐτή* gelezen wordt. Welligt verandert hij van gedachte, wanneer hij bedenkt, dat *αὐτὴ* niet anders is dan *zij*, namelijk *de vrouw*, zoo als *α ὐ τ ὸ ς* meermalen *de meester, de baas, de man* beteekent. Welligt is *αὐτὴ* ook beter in vs. 885, zoo als BRUNCK het in zijne aanteekening op het voorg. vers schrijft.

Vs. 871. De verandering: *μὴ ᾽κκάλει*, is ten eenemale overtollig; zie vs. 850, 864.

Vs. 934. De verandering, die hier door L. gemaakt wordt, is reeds van DOBREE bekend. Evenwel bevalt ons beter PORSON'S gissing: *οὐ δέομαι γάρ. Οὐδὲ, zelfs niet*, komt hier evenmin te pas, als vs. 927.

Vs. 998. Hier wordt door L zeer rigtig *οὐκ* weggeworpen. BENTLEI had dit ook reeds gedaan.

Vs. 999. L. slaat voor: *ἆλλαι*, in plaats van *ἄλλαι*. Dit is niet te verwerpen.

Vs. 1016 volg. Wat L. hier voorslaat, om de asynarteli te herstellen, komt in de hoofdzaak overeen met PORSON'S en HERMANN'S conjecturen; en in den tekst van DINDORF is het zóó reeds lang gedrukt, behalve dat L. *ἔτι* heeft, voor *ἐμοί*.

Vs. 1063. L. ergert zich over de lezing: *ἔξεσθ᾽*, en zegt, dat hij er nergens over aangeteekend vindt. Evenwel had hij in zijne Bekkersche uitgave, op vs. 1043, kunnen zien, dat ELMSLEI corrigeerde: *ἔσθ᾽*, en in de noot van REISIG, op 1063, *ἔδεσθ᾽* vermeld zien, dat ook door DINDORF is opgenomen. Men behoort, om dezelfde reden, in SOPHOCL. *Philoct*. 1032, de conjectuur van BRUNCK te verwerpen.

Vs. 1121. De verandering, die L. voorslaat, om *οὗ δ᾽ ἂν διδῶσι, πρόσαγε τούτου λαβομένη* te lezen, in plaats van *τούτους*, is aanprijzenswaardig, maar reeds lang door DOBREE gemaakt.

Vs. 1151. L. gelooft niet, dat ARISTOPHANES met de woorden: *κατωνάκας φοροῦντας*, gemeend heeft, dat de Atheniënsers in HIPPIAS tijd werkelijk dat slavenkleed droegen, maar slechts, dat zij zoo goed als slaven waren. Wij voor ons gelooven, niet juist dat

de zaak zóó heeft plaats gehad, maar dat LYSISTRATA het hier wel degelijk bedoelde; ook het daarop volgende sluit elk denkbeeld van figuurlijke spreekwijs uit.

Vs. 1179. In dezen regel: *οὐ ταὐτὰ δόξει τοῖσι συμμάχοισι νῷν*, wil L. *νῷν* voor den dativus nemen, die van *ταὐτὰ* afhangt. Die constructie is overbekend, en behoefde waarlijk geene voorbeelden. Doch nergens vindt men den dubbelen dativus, d.i. van de beide, die vergeleken worden; en allerminst gelooven wij, dat die twee dativi zóó op elkander kunnen volgen. Ook strijdt de zin der plaats tegen deze interpretatie. LYSISTRATA had gezegd: ‘Overlegt dat nu, en spreekt er met uwe bondgenooten over;’ waarop de Atheniënser antwoordt: ‘Wat spreekt gij van bondgenooten? zijn de onze niet alle van hetzelfde denkbeeld - ?’ ‘De mijne zeker,’ herneemt de Laco.

Vs. 1216. L. zegt, dat hij in deze duistere plaats dezen weg geprobeerd heeft (*hanc tentavi viam*), - *ἄνοιγε τὴν θύραν. - οὐχὶ παραχωρεῖν θέλεις*; - wij verklaren dien weg niet te begrijpen. Is zijne poging gelegen in de persoonsverdeeling? die was reeds lang aangenomen. En waartoe *οὐχί*, voor *οὐ?* Het bederft het metrum.

Ald. Deze tweede aanteekening verklaart de persoonsverdeeling, en in welken zin ieder spreekt. Wij hebben niets daartegen, omdat het te verkiezen is boven de interpretatie van BERGLER; maar wij hebben het lang in den tekst van DINDORF.

Vs. 1218. Hier heeft L. eene eenigzins gewaagde gissing, dat, namelijk, *φορτικὸν τὸ χώριον*, hetgeen hem onverstaanbaar voorkomt, de aanteekening is van eenen ouden Commentator, die er mede wilde te kennen geven, dat deze plaats in den Dichter onbetamelijk was, en dat die woorden in den tekst het ware hemistichium verdrongen hebben. Want, zegt hij, waar vindt men aldus *φορτικὸς*. en waar *χωρίον*? Wij verklaren die vraag niet te begrijpen; want *χωρίον* staat wel niet in de gewone Indices, maar komt voor in dit zelfde stuk, vs. 1167, als eene vaste plaats, die men verdedigen wil. En *φορτικὸς* komt meermalen bij ARISTOPHANES voor. Wij voor ons wachten liever naar eene betere interpretatie.

Vs 1230. L. verdedigt de lezing (ook door DINDORF opgenomen): *πανταχοῦ πρεσβεύσομεν*, voor *πανταχοῖ*. Maar hij behoorde er niet bij te voegen, dat het verbum *πρεσβεύειν* niet is *legatum aliquo proficisci*. De plaats zelve, die hij aanhaalt, *Av*. 1566, spreekt dat tegen.

Vs. 1259. In de woorden: *καὶ κὰτ τῶν σκελῶν ἀφρὸς ἵετο*, ergert

zich L. aan *ἀφρὸς*, omdat het wat sterk is, dat het schuim van den mond ook langs de beenen zou loopen; en hij wil *ἵδρως*, of *ἵδος* daarvoor in de plaats stellen. Anderen, zoo als BRUNCK, vergenoegen zich met de eenvoudige weglating van het woord, dat reeds in het voorgaande vers (*mox* zegt L., hij meent *modo*) vermeld wordt. Zou het ook kunnen verdedigd worden (want of het er staat of niet, verandert niets in de meening) door de opmerking, dat de rei van Lacedaemoniërs hier eenigzins hyperbolisch spreekt?

Vs. 1269. In de woorden: *καὶ τῶν αἱμυλῶν ἀλωπέκων παυσαίμεθα*, slaat L. voor, *ἀλωπεκιᾶν*, of *ἀλωπεκᾶν*. Maar *ἀλωπεκίαι* zijn *vossenholen*, en dit voegt hier niet; en *ἀλωπεκῆ* is een *vossenvel*, dat weleens, figuurlijk, voor *slimheid, loosheid* genomen wordt; doch wij twijfelen met eenig regt, of dit wel in plur. zou gebruikt worden.

Vs. 1303. De gewone lezing der Handschr., *εἶα μάλ᾽*, wordt daarom door L. afgekeurd, omdat *μάλα* en *μάλ᾽ αὖθις* niet dan bij eenen herhaalden uitroep gevoegd wordt. Hij wil dus of *ὠ εἶα*, of eenvoudig *εἶα* nog eens laten voorafgaan. Wegens *μάλ᾽ αὖθις* stemmen wij hem bij, wegens *αὖθις* (ofschoon *μάλ᾽ αὖ*, vs. 144, geene herhaling aanduidt), niet zoo wegens *μάλα* op zich zelf. Het voorbeeld, *Pac.* 451 en 478, doet niets af; de kracht van het woord zelf moet beslissen. Maar over het geheel is eene dusdanige op zich zelve staande verbetering in een systema als dit (van vs. 1297 tot het einde) zeer gewaagd, en van weinig beteekenis, wanneer men niet tevens, zoo als BURGES, REISIG en THIERSCH gedaan hebben (zie de Bekkersche uitgave), het geheel onder de oogen ziet. Zonder vooraf de metrische éénheid te bepalen, vermag men de deelen niet aan te raken, allerminst met invoeging of weglating van woorden.

Om niets over te slaan, wat op de *Lysistr.* wordt aangeteekend, vermelden wij hier nog de volgende veertien aanmerkingen uit de *Addenda*, p. 131 volgg.

Vs. 18. In de woorden: *ἡ δὲ παιδίον*, vindt L. eene uitlating van het artikel, en telt dus deze plaats onder de zeer weinige, waar hetzelve (door den zin vereischt) nogtans weggelaten wordt. Wij zien niet in, waarom eene vrouw niet meer *παίδια* kan hebben, even als meer slaven (*ἡ δ᾽ οἰκέτην ἤγειρεν*). In vs. 151 wordt het door het meervoud gewettigd; desgelijks *Plut.* 756, alwaar *ὀφρῦς ξυνάγειν* ééne gedachte is. *Equit.* 90, is volstrekt niet sprake van eenen bepaalden wijn; ald. vs. 1245, is *ἐν ἀγορᾷ* de gewone formule, zoo als *Acharn.* 21, *εἰς ἀγορὰν*, *Eccl.* 819, en van het

bijna bestendig weglaten van het artikel kon L. zich uit de grootere Lexica overtuigen; in *Acharn.* 838 wordt het door het vers vereischt. *Ran.* 423 volg., is *πρωκτὸν τίλλειν* te verdedigen, even als in *Plut.* 756. Zelfs *μουσικὴ, Ran.* 796, behoeft geen artikel, evenmin als *Equit.* 188, *οὐδὲ μουσικὴν ἐπί□αμαι πλὴν γραμμάτων. Acharn.* 831 wordt het om het metrum vereischt. - Ten slotte merken wij op, dat de verbetering van L. denzelfden verkeerden dactylus zou invoeren, waarvan wij op vs. 734 aangeteekend hebben.

Vs. 42. Nu erkent L. zelf, dat die Ionische vorm zoo vreemd niet is, en geeft er voorbeelden van.

Vs. 95. Tot aanbeveling van het geopperde, wordt verwezen naar *Av.* 661.

Vs. 509. De lezing van BENTLEI wordt door L. goedgekeurd, doch zonder eenige interpretatie. Er behoorde evenwel reden gegeven te worden.

Vs. 462. Wat de constructie betreft, wordt naar *Eccles.* 274, wat de zaak, naar *Eccles.* 820 verwezen.

Vs. 582. L. slaat voor: *τάςδε πάλεις*. Wie de historici en oratores gelezen heeft, weet, dunkt ons, dat *αἱ πόλεις* doorgaans van de volkplantingen en bondgenooten wordt gezegd. Daarbij komt *αἵδε* niet te pas.

Vs. 597. Hier worden nog twee voorbeelden aangewezen van *᾽π΄*, voor *ἐπί*. Wij hebben reeds gezegd, dat dit niets ter zake doet.

Vs. 604. De reeds aangenomene lezing: *καὶ τουτονγὶ λαβὲ τὸν □έφανον*, zegt L., dat ook aldus zou kunnen veranderd worden: *καὶ ταυτηνὶ λαβὲ τὴν □εφάνην*. De geciteerde plaatsen staan in de gewone Indices.

Vs. 839. De spreekwijze: *αὸν ἔργον* wordt met nog twee voorbeelden gestaafd. Behoefde dit?

Vs. 928. L. zegt, dat dit vers ook vragenderwijs zou kunnen gelezen worden: *ἀλλ᾽ ἦ*. - Men zal daarover kunnen beslissen, wanneer het regt uitgemaakt is, wat ARISTOPH. met deze soort van spreekwoord hier bedoelt.

Vs. 1016. Alsof het noodig ware, wordt *βέβαιον*, voor *βεβαίαν*, gestaafd met *Plut.* 547, *αἴτιον*, voor *αἰτίαν*.

Vs. 1216. Waartoe de glossa: *τὸ θύριον, ἡ θύρα, ἀττικῶς*, wordt aangehaald, begrijpen wij niet. De aardigheid in *χαρίζεσθσι* zullen wij uit *Plut.* 74 moeten verstaan; hoe, wordt niet gezegd.

Vs. 1218. L. zegt niet duidelijk, met welk oogmerk hier door hem *Pac.* 732 (748) en *Plut.* 796 worden aangehaald. De

aanhaling van *Schol. Ran.* 1436 (1440 DIND. 1470 INVERN.) is gepast, maar bewijst alleen de mogelijkheid, zonder de toepassing van het geopperde vermoeden te wettigen.

Vs. 1228-1238. L. gist, dat deze woorden beter aan den Atheniënser, die juist gesproken had, kunnen worden opgedragen. Deze gissing komt ons niet aannemelijk voor. De zamenspraak wordt er door verstoord, en de woorden voegen, ook om het plurale, dat er in heerscht, best aan den rei.

Wij hebben onze taak volbragt; want wij achtten het onnoodig en voor het tegenwoordig oogmerk niet voegende, haar uit te strekken over de andere stukken van ARISTOPHANES, en alles mede te deelen, wat wij onder het oplettend lezen van des Heeren LENTING conjecturen, enz. hadden opgeteekend. Het resultaat is, - en men vergeve ons, dat wij, om den wille der goede zaak, rondborstig spreken, - dat wij in de *Observationes Criticae* uiterst weinig gevonden hebben, wat men als eene gewenschte bijdrage tot het wèl verstaan van ARISTOPHANES zou kunnen beschouwen. Wij erkennen wel met groot genoegen, dat de Heer LENTING zeer goed bekend is met veel van datgene, wat volstrekt onmisbaar is bij hem, die iets nieuws wil leveren in deze moeijelijke specialiteit; ook strekt het hem tot bijzondere eer, van, op meer dan ééne plaats, volkomen hetzelfde uitgedacht te hebben als mannen van erkende talenten; maar er behoorden onder het getal van drie en zeventig observatiën op de *Lysistrata* niet zóó vele te zijn, die of zonder het noodige gehalte, of tastbaar verkeerd zijn. Wij moeten dus den Heer LENTING aansporen zijne Aristophanische studie voort te zetten, en zich vooral te scherpen door een vlijtig gebruik van de Schriften der laatste Geleerden. Doet hij dit, dan eerst mogen wij hopen, dat ook in ons Land ARISTOPHANES zijnen man zal hebben gevonden.

Wat den vorm betreft, willen wij niet twisten met den Heer LENTING; maar naar onzen smaak heerscht er in verre de meeste aanteekeningen eene naaktheid of dorheid, die dan vooral niet te verschoonen is, wanneer de meening, die men wil aanbevelen, met den fijneren zin van den Dichter zamenhangt; en er zijn emendatiën, die niet verstaan kunnen worden zonder veel geleerdheid en scherpe redenering. Van iedere opmerking eene Dissertatie te maken, is zeker dwaas; maar wat men zelf uitgeeft, behoort, dunkt ons, niet naar adversaria te gelijken, en wanneer die manier niet bescheiden is, zij is gewis ook niet leerrijk voor anderen. Ook zeggen wij niets over zijne Latiniteit,

b.v. in de Voorrede; want van dien kant valt er ook op de Duitsche en Engelsche Geleerden, die zich met ARISTOPHANES inlieten, niet veel te roemen. Het schijnt, dat vele philologen het goed Latijn schrijven als een erfgoed beschouwen, dat hun van zelf aanwaait, even als het aanzien den edelman, alsof het volstrekt geene moeite behoefde te kosten.

J. BAKE.

Over het onmatig gebruik van Sterken Drank, vooral bij het volk, en de middelen, om dit tegen te gaan. Utrecht, bij L.E. Bosch en Zoon. 1839. 48 bl.

Een kostelijk Boeksken, eene heerlijke uitzondering op de vele, nog al lamlendige raisonnementen, die van tijd tot tijd over het punt der matigheid gevoerd worden. Een Boekje, dat eer doet aan het hart en verstand van den Steller. Hier wordt de oorsprong van matigheidsgenootschappen vermeld, hare voortgang tot in ons Land, en het weinige resultaat, dat zij tot heden opgeleverd hebben. Voorts het ontstaan van het misbruik des sterken dranks in ons Land besproken, waarover op bl. 9 het volgende:

‘Maar allengs drongen weelde en overdaad in, en die uitspanningen (volksspelen) werden uitspattingen. Er waren hiervoor verscheidene oorzaken, maar eene voorname, geloof ik, was deze: De tweespalt in de kerk, en de aanhang, welke de hervorming in de zestiende eeuw in de *Nederlanden* bezat, maakte, dat de Regering de groote en schier onbeperkte vrijheid der rethorijkers aanmerkelijk besnoeide. De uitvallen tegen de geestelijkheid, die vroeger geduld werden, toen men er geen gevaar voor de kerk in zag, werden misdadig, nu zij strekken konden, om de nieuwe leer te bevorderen.

‘De geestelijkheid, die vroeger zelf hare kerken geleend had, om schouwspelen uit te voeren, en zich niet vernederd achtte in persoon daaraan deel te nemen, veroordeelde thans het tooneel als iets oproerigs, en de Regering, die ook voor zich zelve gevaar zag, verbood meer dan eens de spelen en feesten der kamers geheel en al, vooral onder KAREL V. Even zoo ging het den volkszangers en liedjesdichters, want wat men niet overluid durfde zeggen zong men. Ook de volksfeesten en spelen kwamen onder censuur, en de tot hiertoe altoos bij

het spel en de feesten gedulde vrijheid vloog ten Lande uit. Toen werd het volk, dat men zijne genoegens ontnomen had, donkerder; ernstige wrevel tegen de Regering nam de plaats der vroegere schuldelooze spotternij in, en men zag zich in de bierkroegen en herbergen meer dan te voren tot de kroes verwezen, waarin de Regering en de kerk minder gevaar zag. Zoo kwam de dronkenschap, die voorheen slechts toevallig, tijdelijk of persoonlijk was, als een volksgebrek op, en men stelde er eene eer in zijne makkers te overtreffen in zuipen, omdat men geene betere uitspanning kende.'

Men dronk toen nog bier.

'In de zeventiende eeuw waren de volksfeesten nog in zwang, en vooral bloeiden de schuttersdoelen. Op deze werd gewoonlijk onmatig gedronken, maar wijn en hier, geen sterke drank.

> 'Men heeft ook al overdadig geleefd in die oude dagen;
> Dat ziet men aan die onde regenten wel met hunne groote beffen en kragen.
> Hoe smakelijk eten en drinken ze, hoe gloeien hunne tronien van den Rhijnschen wijn,
> Dat was als de schutters tracteerden, dat moest dan zoo zijn.

(zegt een der personaadjen van LANGENDIJK).

'Indien un de meer beschaafde burger zoo dronk, wat mag dan het volk wel gedaan hebben? Men kan het bij BREDERO en zijne tijdgenooten lezen.

'Later werd de hervormde godsdienst alleen, heerschend, en, streng in hunne begrippen, ijverden de Predikanten sterk tegen de volksfeesten en niet minder tegen de liedjeszangsters, de zinnebeeldige vertooningen van vroegere tijden, de teeringen der schutters, en alles, wat naar openbare vrolijkheid zweemde, deels wegens het misbruik van drank, dat daarbij dikwijls plaats had, en deels ook omdat zij hetzelve als overblijfselen van het Catholicismis beschouwden, even als de eerste geloofpredikers tegen de Heidensche vermakelijkheden en volksgewoonten ijverden. De Regering zelve bemoeide er zich mede en vaardigde onderscheidene verbodswetten uit tegen de rondzwervende zangers en vertooners, die zich dan ook dikwijls onder dit voorwendsel aan dieverijen en bedrog schuldig maakten.

'Nu werd het volk allengs ernstiger: het phlegma, dat nog den hoofdtrek van het Hollandsche volkskarakter uitmaakt, en gedeeltelijk uit het klimaat en andere bijkomende oorzaken af te leiden is, vormde zich, vooral in *Holland*, waar het geheele volk overvloedigen en rijk beloonden arbeid, maar geene vrolijke openbare vermaken, geen algemeene vaderlandsche of

godsdienstige feesten meer vond. Wij willen gelooven, dat in dit tijdvak de zeden veel verzacht en beschaafd waren, en dat de openbare zedelijkheid aangewonnen had, zoodat het niet meer was als ten tijde van BREDERO, toen er in de voorsteden van *Amsterdam* bijna geen eerlijk huis gevonden werd; maar daarentegen was er eene andere pest ingebroken, waaraan het volk krank werd: de jeneverzucht of de verwisseling der oud-Hollandsche bieren en mee, voor den sterken drank, brandewijn, en vooral jenever.

'In de laatste helft der zeventiende, tot aan het einde der achttiende eeuw, was het volk in *Holland* en de overige provinciën arbeidzaam, zuinig, eerlijk, godsdienstig en zedelijk, vooral de burger en landman; handel en zeevaart hielden hem aanhoudend bezig in de westelijke, landbouw en burgerbedrijf in de oostelijke provinciën des Lands. Welstand en orde heerschten alom, velen kwamen van geringe beginselen tot groote rijkdommen, of althans tot eenen onbekrompenen toestand, maar de overvloed bragt zelden weelde voort, en de zeden verbasterden niet, omdat de ledigheid en luiheid geenen ingang vonden, en de goede zeden meer vermogten dan elders de goede wetten. Er waren geene maatschappijen, genootschappen en koffijhuizen voor den burgerstand, waar hij, gelijk thans, een gedeelte van zijnen tijd doorbragt, dien hij aan zijn bedrijf ontsteelt; de geheele week was aan den arbeid toegewijd, en alleen des Zondags, wanneer hij eens of tweemaal de kerk bezocht had, gunde hij zich eene uitspanning, hetzij door met gade en kroost te wandelen, of op zijnen stoep met den buurman te keuvelen, beide in gebloemde japonnen gehuld en met lange pijpen in den mond.

'Maar dit was de burgerstand. Het gemeen was minder zedig en stroef. Onmatigheid en losse zeden trof men nog genoeg bij hem aan; vooral maakte zich ook het zee- en krijgsvolk daaraan schuldig, dat gaarne in eenen nacht de vrucht van maanden lange ontberingen doorzwolg, en trouwens nooit de kunst van sparen geleerd had; de boeren op hunne kermissen en markten, en het graauw der groote steden bij alle dergelijke gelegenheden. Dit alles nam op het laatst der vorige eeuw door de burgertwisten en de zoogenaamde volksverlichting sterk toe, want toen de gelijkheid van allen het hoofddogma werd, de burgergezelschappen, wapeningen en bemoeijingen der gemeente met de publieke zaken in zwang kwamen, verwaarloosden velen hunne zaken, om zich met die van den

Staat te bemoeijen. De een wond den ander op; de kroegen en herbergen werden vereenigingspunten voor al die vreemde staatkundigen, en het drinken op het welzijn des vaderlands en der partijen werd hierbij niet vergeten. De jeneverstokerijen ondervonden daarvan het gunstigste gevolg. In 1797 werd het getal derzelven te *Schiedam* op tweehonderd gerekend. Bij ieder van dezen werden op het minst twee lasten rogge en een last garst wekelijks verstookt, en zij leverden toen ongeveer 720,000 ankers jenever in een jaar. Indien men nu de toenmalige bevolking onzes Lands op twee millioen stelt, en daarvan de vrouwen, de kinderen beneden de tien of twaalf jaar en de lieden uit de hoogere en meest beschaafde klassen, benevens de zieken aftrekt, valt het dadelijk in het oog, welk een schromelijk misbruik van dezen drank tijdens de burgertwisten gemaakt is, al neemt men ook in aanmerking, dat een gedeelte van dit product buiten'slands verzonden werd.'

Zoo komt de Schrijver op onzen tijd. Vermeldt ook de algemeene dienstpligtigheid, als aanleiding voor velen tot den drank, welke zij zonder dien nimmer zich tot gewoonte zouden gemaakt hebben. Spreekt van de vermindering der bierbrouwerijen, en het algemeene gebruik van den jenever in het burgerlijk leven.

Gaat nu tot het opsporen van de oorzaken dezes misbruiks over. Vindt die: 1°. in de algemeene gewoonte; 2°. in den geringen prijs; 3°. het prikkelende van den jenever; 4°. de verveling. Vraagt nu: Zijn deze oorzaken weg te nemen? en op welke wijze? of staat tegen deze nadeelen van den jenever een overwegend belang over, dat het dulden van dit kwaad noodzakelijk maakt?

Begint met deze laatste vraag ontkennend te beantwoorden, en behandelt dan de middelen in vragen, om het misbruik te keer te gaan.

De Schrijver doet hier de volgende menschkundige vraag: Waarom zijn er zoo vele dronkaards, die zich zeer goed kunnen matigen, gedurende dat zij met een meisje verkeeren, of zelfs wanneer zij het vooruitzigt hebben, om met eene, die hun bevalt, nu en dan te kunnen omgaan? Is het niet, omdat zij dit vermaak boven dat van den sterken drank stellen, en is dit niet een bewijs, *dat het er slechts op aankomt eene den volke eigenaardige en door hem geliefkoosde uitspanning te vinden, en dezelve in de mode te brengen, om althans velen van het schadelijk jeneverdrinken af te trekken?*

Spreekt nu over hetgeen de Regering doen kon, om het ge-

bruik door reprimerende middelen te bemoeijelijken. En komt dan, als afleidingsmiddel voor het volk, dat dan toch uitspanning wil en moet hebben, op de *oud-nationale volksvermaken*, en behandelt deze eenigzins in het breede.

Op bl. 40: ‘Onze vroegere voorouders waren minder stroef, en echter niet onzedelijker dan wij; maar indien ik het zeggen mag, de theologische gestrengheid der 17de eeuw heeft ons alle vrolijkheid, alle feesten en volksvermaken ontroofd, behalve het drinken.’

De Schrijver beveelt de oude spelen aan; de verbetering der bieren door indirecte zorg der Regering: de verbetering van het gevoel voor het schoone bij het volk; vatbaar maken voor meer edele genoegens; het beschouwen en kennen der natuur; de goede en eenvoudige harmonie door de toonkunst; de vereenvoudigde en meer liberale godsdienstbeoefening; alle juiste en schoone denkbeelden, klaar, duidelijk en eenvoudig voorgedragen. Rec. miste ongaarne den naam van den Schrijver op het titelblad, maar meent uit den geest des geschrifts een genoegelijk onderhoud te herkennen, dat hij laatstleden' winter de eer had te *Utrecht* eenige oogenblikken te genieten.

Dr. SCHELTEMA.

Arnhem, 20 Nov., 1839.

De Boekaniër, door *H.A. Meijer*. Amsterdam, J.D. Sybrandi. 1840. VIII. 150 bladz.

De Dichter van dit verhaal, door zijne dienstbetrekkingen tot een spoedig vertrek naar de *Oostindiën* gedwongen, kon zelf de uitgave van zijn dichtstuk niet voltooijen. Hij droeg de zorg daarvoor aan zijnen vriend, den Weleerwaarden BOEKE op, die zich daarvan in den meest beperkten zin heeft gekweten.

Dit is de hoofdinhoud der Voorrede, die door den Heer BOEKE in den vorm van eenen brief aan zijnen vriend en ambtgenoot den Weleerw. K. SYBRANDI is medegedeeld. Het ware wèl geweest, indien alles korter en zakelijker ware gezegd. Thans is de spreuk bevestigd, dat in de veelheid van woorden de overtreding niet ontbreekt. Bij voorbeeld:

‘Misschien zou de bedenking hem (den Heer MEYER) hebben teruggehouden, dat ik zelf geen Dichter en *in de Werken onzer Dichters weinig meer dan een vreemdeling ben*’ - Ik vraag u, mijn Lezer! of deze uitdrukking niet van dien aard is,

dat de geestige BEAUMANCHAIS er van zou zeggen: ‘Que ce sont de ces choses, qu'on se dit à soi-même?’ Geen Recensent zou het den Heer BOEKE toegevoegd hebben, zonder voor onbeleefd gescholden te worden, en het van zich zelven in het openbaar te verklaren, is bijna - onbeschaamdheid. Zet, in de plaats *onzer Dichters*, ‘der Latijnsche Dichters,’ en gij gevoelt hoe kwalijk die bekentenis in den mond eens mans past, welke den lof heeft van grondige studie. Gelooft dan de Heer BOEKE niet, dat, gelijk poëzij een krachtig uitvloeisel van den geest der natie is, zij wederkeerig een der krachtigste hefboomen blijft, om tot nationale goedheid en grootheid het volk te verheffen? Is zij niet de wiek der taal, die haar bij hare stoutste, hoogste vlugt ondersteunt, en zal de redenaar, die, met het zwaard des woords, geroepen is vooroordeel en ondeugd te bestrijden, slagen, zoo hij de innige verwantschap, die hij tot vaderlandsche poëzij heeft, den eerbied, welken hij haar verschuldigd is, miskent? Want ik kan niet gelooven, dat achter die woorden de *caustique* beteekenis schuilt: ‘Ik loop niet hoog met de Werken onzer Dichters!’ - Leden der Hollandsche Maatschappij, wier smaak het allereerst door de voorlezing van dit Dichtstuk op de proef gesteld werd! ik beroep mij op u, of gij zoudt toegejnicht hebben, wanneer de Heer BOEKE die verguizing had aangedaan aan eene zaak, waarop gij roem draagt!

‘Of er, al ware de Dichter daartoe in de gelegenheid geweest, van dat beschaven wel veel zou gekomen zijn, zult gij welligt evenmin als ik sterk durven verzekeren; maar dat is tusschen ons.’

Eilieve! zoo dat tusschen de H.H. BOEKE: en SYBRANDI is, waarom staat het voor het publiek gedrukt? - Omdat de Heer BOEKE er eene soort van lof voor den oorspronkelijken Dichter in zocht, en hij denkelijk met lijmen en likken weinig opheeft. Bewijs:

‘Van de gemakkelijkheid (waarmede de Dichter verzen schrijft) getuigt, zoo als gij zelf gezien hebt, onmiskenbaar ook zijn handschrift. Jammer, dat ik dat niet in natura aan het publiek kan voorleggen, het zou den goeden indruk niet verzwakken.’

De Heer BOEKE heeft welligt gehoord, dat PLATO de allereerste zinsnede van zijne Republiek, ik durf niet zeggen hoevele malen, om- en omgezet had. Maar bij den Uitgever van ditzelfde Dichtstuk is, zoo wij meenen, het Werk van D'ISRAELI, *Curiosities of Literature*, ter perse. Er is daarin een facsimile uit POPE'S vertaling van den *Ilias*, en dat facsimile ziet zwart van strepen en krassen.

Zal dit den goeden dunk van het publiek omtrent PLATO en POPE verzwakken, of wel ten bewijze dienen, dat zij met meer conscientie de kunst behandelden dan de Heer BOEKE en de Heer MEIJER? Ondersteund door den raad van SYBRANDI, die, door zijne vertaling van MOORE'S *Loves of the angels*, bewijzen van kunstsmaak en kunstvaardigheid gaf, had de Heer BOEKE zeker in het belang van zijnen protégé, en, hetgeen meer zegt, in het belang der kunst gehandeld, door den Schrijver de uitgave tot nadere beschaving te ontraden, of voor het oogenblik zelf, zooveel hij kon, in die behoefte te voorzien.

Maar achter die onverschilligheid, waarmede de Heer BOEKE het aanzag, dat dit produkt van vaderlandsche poëzij eene enkele schoonheid meer, eene enkele leemte minder bezat, schuilt waarschijnlijk een vooroordeel, dat steeds door ons en ons Tijdschrift, naar vermogen, als verderfelijk bestreden werd. Het is het vooroordeel, dat de kunst zelve geene volstrekte waarde heeft, maar slechts eene betrekkelijke, voor zooverre zij de genoegens van het gezellig verkeer ter dienste staat. En daarom schaamt een man zich niet, die met lof als openbaar spreker optreedt, zijne onbedrevenheid in de Werken onzer Dichters te belijden! Daarom berekent het publiek de waarde der kunstvrucht naar den spoed, waarmede zij tot rijpheid kwam! Daarom haast men zich met uitgeven, opdat de toegeeflijke stemming niet door hoogere eischen worde bedorven! En wat wordt er van? Wij schrijven veel en wij schrijven gaauw; een boek kost ons weinig moeite, maar het kost ons, wat het waard is. Wij lezen veel, en lezen alles door elkander; wanneer wij ons tot schrijven zetten, valt ons het gelezene in, en gelukkig niet juist zoo, als het in het boek stond, maar zoo als wij het in ons hoofd verhanselen, totdat het wat nieuws lijkt. Met gretige pen vangen wij dien toevloed van herinneringen en invallen op; en waar die stroom ophoudt, is ons werk voltooid. Ik vraag het u: Is dat de kunst dienen of ons zelve? Is dat den hoogeren geest, die ook door de kunst de opvoeding van menschen en natiën en menschheid voltooit, tot tolken verstrekken, of als valsche profeten naar gunst en toejuiching grijpen? Eene natie kan nog door de kunst leven; zij kan hare ziel, hare kracht, haar roem zijn, wanneer de schepter in hare hand verbroken is, wanneer haar standaard nedergeworpen ligt. Maar wij willen geene lofrede op de kunst schrijven. - Voor wie haar niet meer eerbiedigt dan zich zelven, zijn onze woorden verloren, - is de geest onzer kritiek eene ijdelheid en dwaasheid!

Wij hebben weleens om iets nieuws geroepen, en wij hebben het toegejuicht, wanneer ons iets voorkwam, dat dien wensch verwezenlijkte. Zoo iets, dan zou het nieuwe in den ruimsten zin ons verzoenen met de veel- en vlugschrijverij onzer dagen. Zelfs de toepassing eener vreemde en uitheemsche manier kan dienen om den nationalen smaak te verrijken en te verfijnen, of in eenen negatieven zin te vormen, te vestigen, te begrenzen, zou ik zeggen, indien ik niet de blaam van taalverbastering vreesde. Maar men zie in die veel- en vlugschrijverij voor'shands ook niets meer dan eene gisting, die te eeniger tijd iets deugdelijks belooft; een spoor van leven, dat altoos beter is dan de doodslaap, maar dat echter slecht kan worden gebruikt. Zal de beweging op het gebied der Letterkunde inderdaad het morgenrood worden van eenen beteren dag, dan moet de kritiek blijven waken, en der kunst een hooger doel voorstellen dan de bevrediging van modezucht of luim; dan moeten wetenschap en wijsbegeerte de vooroordeelen verjagen, uit dichterlijke magtspreuken, en somtijds uit aesthetische leerboeken en redekunstige Verhandelingen den volke ingedrukt; dan moeten verstand en rede wel geene nieuwe wetboeken schrijven, maar in de ziel van den kunstenaar leven, en hem het doel leeren meten, waarheen hij zich rigten moet; dan moet eens vooral de schandelijke afgod onzer dagen van zijn outer worden vergruisd, de afgod, voor welken het genie zich ontmand heeft en het talent zijne wulpsche reijen vierde. Die afgod is de populariteit!

Wij hebben geroepen om iets nieuws, toen wij BYRON en VICTOR HUGO en WALTER SCOTT in onze Letterkunde zagen heerschen; want heerschen noem ik het, zoolang hen na te volgen eene aanbeveling bij de menigte is; heerschen noem ik het, zoo *ons* volk en *onze* geschiedenis zich goedschiks laat welgevallen, om het voorwerp te worden van de bastaardkunst, die zich naar hunne namen noemt; heerschen noem ik het, zoo wij gedwongen worden alles aan te nemen, wat zij ons toevoeren, zonder te mogen terugzenden, wat ons niet lijkt en beter op onzen grond gekweekt wordt. De snelle opvolging, waarmede die in de Letterkunde gevierde namen elkander hier in de gunst des volks verdringen, wat bewijst het, dan ter eene zijde onze ongeschiktheid, om den geest hunner werkzaamheid in allen opzigte ons toe te eigenen; ter andere het gemis van een vast nationaal beginsel in onzen kunstzin en kunstsmaak? Waar zich dat vertoonde; waar zich daarvan slechts eene enkele schemering liet zien, daar zou het, indien onze smaak onbedorven

ware, door zijne nieuwheid nog meer treffen en boeijen, dan het laatste Werk van den onuitputtelijken DICKENS, dat ons de willige pers onzer uitgevers te gemoet voert. o De ridders en de tornooijen wij zijn hen even moede als wij het vroeger de spectators en de kamerraden waren, en als wij het eerlang de conducteurs en de bonhommes zullen worden. Geef ons onze zeevaarders, en niet die van COOPER; onze burgerlijke staatslieden, en geene kweekelingen van Florentijnsche diplomatie!

Ja! kakelbont en lomp van vorm
Was 't schip, waarop de groote vaderen
Den zeeorkaan en d' oorlogsstorm
Met lagchend voorhoofd zagen naderen;
Maar eeuwig groen is 't lauwerblad,
Dat ze op die ruwe bodems plukten,
En rijk, als Pern's grond, de schat,
Dien ze eens aan Oost en West ontrukten!
En Welligt staat het nooit, dat uur,
Dat wij, door zeil of stroom gedreven,
In spijt van snelheid, kracht en zwier,
Die wij aan beter kielen geven,
Weer over d' eindlooz' Oceaan
De zon van glorie op zien gaan,
Die vaak op zegerijken togt
Der vaâdren vlag omstralen mogt!

Een avonturier, die schatten en Rijken verwint; een burgerjongen, die zeeën beheerscht en vorsten te groot is; een held, die duizend dooden getrotseerd heeft, maar voor God de knien buigt als een kind; een koopman, die zijn vaderland meer diensten bewijst met ‘het vuile metaal,’ dan *Frankrijks* eerste Connétable het zijne met den degen; die zuinig en eenvoudig is en toch door 's noodlots beschikking ondergaat en groot is in zijn' ondergang. - Dichters en Romanschrijvers, bij honderdtallen hebt gij ze in onze geschiedenis! - Geeft ze ons en wij zullen gelooven, dat gij van buitenlandsche voorbeelden nut getrokken hebt, maar niet door hunnen roem u zelve hebt laten verblinden, dat gij meer voor kunst dan voor gunst hebt gearbeid.

De regels, die wij hierboven aanhaalden, waren uit den Boekaniër ontleend, niet om u een denkbeeld te geven van het poëtische talent des Dichters, maar omdat zij ons de hoop gaven, eindelijk *Holland* en de Hollanders daar tot onderwerp der poëzij gekozen te zien, waar zij ons het schoonst, het bewonderenswaardigst, het dichterlijkst toeschenen. Bij de geestdrift, die

onze oude schilders bezielde, BAKHUIZEN om in eene ranke boot zich aan de woede der elementen te vertrouwen, wanneer de storm op het hevigst was, ten einde den indruk der wolken in floers, der baren in hare gramschap op zijn onsterfelijk doek over te brengen; VAN DE VELDE om met dubbel lijfsgevaar aan zee en kogels zich blootstellende, en tusschen de krakende wrakken en elkander verpletterende zeekasteelen beengevaren, het schoone tafereel voor te stellen van dien strijd, waarin *Hollands* vlag uit den mist van kruid en rookdamp vrij en ongedeerd als meesteresse der zee over de doornagelde schepen henenwoei, - hoe zeer bleven bij die geestdrift onze Dichters ten achteren! Wilt gij dan, dat onze Dichters en Romanschrijvers ter zee varen? - Ik wil ten minste, dat zoo bij hen de kunst meer geldt dan gemak en belang, zij daar hunne voorwerpen kiezen, waar de natuur, de nationaliteit, de oude volksroem en (wie herinnert zich niet het beroemde fragment van SIMON STIJL) de taal zelve de bondgenooten van hunne kunst zijn. Ik beloof hun, zoo niet onsterfelijkheid, dan toch algemeene toejuiching tot dien prijs; toejuiching, zoo als die aan TOLLENS *Overwintering* en HOGAERS *Togt naar Gibraltar* ten deele viel, en op een ander gebied, dat der Letteren, heet ik dubbel hartelijk den zeeman welkom, die de natuur, welke hem omgaf, die hem boeide, waarin hij leefde, in dichterlijke kleuren voor ons, landrotten, weet te malen. Waarom zou zijne beschrijving van het oude schip niet het regt hebben in onze bloemlezingen te worden bewaard, bl. 78:

> 't Oog zag langs top en breede raàs,
> Gewiekte luchtgestalten zweven;
> Terwijl, door 't wakkrend Oost gesteven,
> Elk marszeil de uitgestoken teven
> Weer opende aan het windgeblaas.
> Het bramzeil, van zijn boei ontslagen,
> Liet, wapprend door den wind gedragen,
> Den nachtdaauw uit zijn plooijen vagen,
> En rees toen zwellende op, en bood
> Aan 't koeltje d' uitgespreiden schoot.
> En sneller brak de trotsche scheg --
> Door 't woelend golvenpad,
> En liet den afgesnelden weg
> Met blinkend schuim bespat;
> De bruinvisch sprong haar dartlend voor
> Met dolfijn, kret en albikoor,
> Als hielden, spelend voor den boeg,
> Die 't water spattend voor zich joeg,

De bontgeschubde waterscharen
Een wilden wedren langs de baren;
  En als een schitterende wolk
  Zwierf 't blankgepluimde visschersvolk,
  Dier grenslooze eenzaamheid,
  De vlengels uitgespreid,
Luid krijschend langs de zilvren voren,
Die 't donker schip, dat hen kwam storen,
  In 't grijze zeeverschiet
  Ver blinkend achterliet.

Naast deze plaats stellen wij andere, het tooneel, dat ons den middag onder den keerkring voorstelt, of de beschrijving der Caraïbische eilanden, of het leven der ruwe gasten in de baai van Tortuga, of het roeijerslied, dat, volgens de verzekering van eenen deskundige, zoo getrouw aan den maatslag der riemen beantwoordt.

Of de Heer MEIJER talent genoeg bezat, om hetgeen de ervaring hem aanbood op dichterlijke wijze voor te stellen, zal de Lezer na het aangehaalde niet vragen; of zoo hij het doet, omdat hij, bij gemis van gelijke voorstellingen uit onze Dichters, hem met geen' anderen te vergelijken weet, moge de annhaling van de eene of andere plaats, waar de Dichter zich op een aan allen minder vreemd terrein bevindt, bewijzen. Wij zouden daarvoor b.v. de beschrijving van ARNOLDS vlugt kunnen kiezen, bladz. 53-58; doch liever bepalen wij ons bij de beschrijving der vrome burgtvrouw, die te vergeefs haren ginds en her zwervenden echtgenoot verwacht, bl. 145 verv.:

‘Lang had reeds 't vlug gewiekt gerucht
  Uw dood verkondigd in zijn vlugt;
  Maar vruchtloos boog een weidsche stoet
  Van eedle minnaars aan haar voet,
  En dong de fierste jeugd van 't land
  Vol geestdrift haar schoone hand.
  Gij leefdet, toen ze, in doodsgevaar,
U van uw paard zag nedervallen,
  En later door des vijands schaar,
U weg zag voeren uit uw wallen;
  En voor het vleijemdst aanzoek doof,
  Ontzei ze alleen 't geracht geloof!

  En weken, maanden zag zij uit,
En zat zij eenzaam in haar toren,
  En beefde bij elk hoefgeluid,
Dat op den landweg zich deed hooren!

Na elken dag, die haar bedroog,
Zag de avond haar met weenend oog,
Met hoop op God en u bezield
Voor 't heilig kruishont neergeknield!
Vergeefs! de Heer van dood en leven
Had in het boek van 't lot geschreven,
Dat zij het loon dier liefde en trouw
Nooit hier beneden oogsten zou!

Hij rees in 't eind, die schoone dag,
Die Munsters vrede sluiten zag;
Van rondom vloeiden de oorlogsscharen
Gelijk bij 't ebgetij de baren,
Terug naar haardstede en altaren!
De lang verlaten, donkre scheè
Ontving weer 't zwaard, met bloed bedropen;
De kerkerdeur ging knarsend open, -
Maar ook die langgewenschte vreè
Bragt d' afgebeden gae niet meê.
De vreugd verhelderde ieders zinnen
't Geluk trad menig woning binnen,
En schaterde door bosch en hei;
Maar ging met neergeslagen oogen
En rasse schreden, onbewogen,
Vrouw Aleids deur voorbij!

Helaas! toen brak haar vaste moed,
Voor d' al te zwaren slag;
Toen stroomden in *onstelpbren* vloed
Haar tranen nacht en dag.
Toen werd haar de alsemkelk te wrang;
Haar droefheid woedde fol en lang,
Door de ijzren wil niet meer te smoren,
En elke morgen zag haar wang
Nog bleeker dan de dag te voren.
In 't eind bezweek zij! Hij, wiens mogt
Het snerpen van den wind verzacht
Voor 't pasgeschoren lam,
Hij zond, bewogen met haar leed,
Zijn Engel af, in nacht gekleed,
Die haar in de armen nam!'

Wij behoeven de fraaiheid en losheid van uitdrukking in deze verzen niet met den vinger aan te wijzen. Dikwijls heeft des Dichters voordragt iets frisch en oorspronkelijks, waardoor zij onwederstaanbaar boeit, b.v. bl. 26:

de onberaden vloek - meedogenlooze spruit
Van woesten wrevelzin - in gramme vlaag geuit,
Is als de giftdamp van verneste slijkmoerassen,

Die doodlijk hangen blijft of de onbewogen plassen
Waaruit hij oorsprong nam. De Godheid hoort hem niet,
De wind verwaait dien vloek door 't eindloos luchtverschiet.
Hij weegt niet in de schaal van 's hemels raadsbesluiten.

Of bladz. 119:

In 't eind rees op de stille tucht
Naauw hoorbaar, menschlijk stemgeracht:
Het dof gekreun der laatste smart
Eens zwaargewonden, wien daar buiten
De dood vergat het oog te sluiten!

Het deert ons, zoo onze lofspraak hier een einde moet nemen, en wij, na aangetoond te hebben tot hoeveel verwachting het talent onzes Dichters aanleiding gaf, tot de beschouwing moeten overgaan der teleurstelling, welke die verwachting ondervond. Het deert ons dubbel, omdat zij minder op den Dichter, dan wel op de vrienden nederkomt, die op de uitgave aandrongen. Zij hadden hem, naar ons oordeel, moeten zeggen: Laat voor ditmaal de uitgave rusten; verrijk op de reize naar vreemde kusten uwe verbeelding met nieuwe voorstellingen, uw gevoel met nieuwe indrukken. Teruggekeerd, moogt gij zelf over uwen Boekaniër een vrij oordeel uitbrengen, en onderscheidende, hoeveel bevalligs uwe beschrijvingen, hoeveel frischheid en kracht uwe uitdrukkingen bezitten, zult gij voorzeker een ander onderwerp kiezen, een ander weefsel opzetten ten voertuig der fraaije gedachten, der schoone voorstellingen, die uw dichtergenie u ingaf.

Want de titel zegt het, de inhoud schenkt ons eenen BOEKANIËR, en wel eenen Hollandschen. Het zij zoo, dat enkele onzer landgenooten zich door zeerooverij geducht maakten, en dat de namen van KLAAS KOMPAAN, SIMON DE DANSER, enz. eenmaal de schrik der zeeën waren; zij hebben eene vlek geworpen op den luister dier vlag, welke in die zelfde dagen van zee tot zee den roem van Hollands naam verspreidde. Maar geldzucht spoorde die roovers tot misdrijf; geldzucht, die erfsmet onzer natie; geldzucht, die den ballingen vergoeding aanbood voor het verlies van eer en vaderland. Maar deze Boekaniër gaat van een ander beginsel uit. Wraak wil hij, wraak tegen een' enkelen, die de verstoorder van zijn huisselijk geluk, van zijne gansche toekomst geweest is. En daarom was het beslist, dat hij, volgens bl. 11:

Het roofschip voeren zou, in krijg met mensch en God
En dat op aard hem niets zou over zijn gebleven
Dan de angelspits in 't hart, het *koud vijandig leven*.

en bladz. 94:

> Toen daalde hij misleid, verward
> In 't duister van zijn eigen hart,
> En zocht in zijn verscheurd gemoed
> Alleen 't kompas op 's levens vloed!
> Daar vond hij - in oorspronklijk schrift,
> De wetsprenk der natuur gegrift;
> Het ‘oog om oog en land om land!’
> Aan al wat ademt, ingeplant.
> Toen werd vergeldingswerk zijn taak,
> Haar wet, op 's levens diep, zijn baak,
> Zijn leven krijg - zijn Godsdienst wraak! -

Wij ontkennen niet, dat de motieven, door den Dichter aangebragt, krachtig genoeg zijn, om in sommige gevallen eene zekere soort van karakter in dien afgrond van wanhoop te storten; maar ten eerste is, waar zoo veel edelers te kiezen viel, een Hollandsche Boekaniër ons tegen de borst, en wij verzoenen ons kwalijk met de dichterlijke lofspraak, bl. 4:

> Die woeste bende had, met gadelooze stoutheid,
> Elk ongelooflijk feit, dat fabelminnende Oudheid
> Van Reus of Godenzoon of forschen Titan meldt,
> En de overlevering van ridderdaên vertelt,
> Ontzaglijk waar gemaakt. -

Ten tweede zijn dergelijke uitkomsten in *Holland* zeldzaam. Het is, helaas! al te waar, dat de vurige karakters, zoo als onze natie er in die dagen, blijkens hare daden, vele moest opleveren, wanneer tegenspoeden hunne kracht hudden gebroken, of gekrenkte eerzucht de rigting huns levens ter zijde had doen afwijken, nog treuriger en nog minder poëtisch ondergingen (BREDERODE, ENTES). Zulke halsstarrige wraak, zulken zwartgalligen menschenhaat hebben de Dichters, die hen voorstelden, doorgaans te regt in het Zuiden verplaatst. Want waarom zouden wij ten derde ontveinzen, dat de Boekaniër nog eenen schakel vult van de ijzeren keten verhevene misdadigers, waaraan de Renegaat uit de *Siege of Corinth*, de Giaour, CONRAD JOSE, en eindelijk de *Drentsche Roover* gekluisterd naar het *bagno* gaan. De moraal, door den Dichter gepredikt:

> ‘Waag 't nimmer met uw zwakke vingeren,
> Kortzigtig kind van broozen stam!
> Om 't wapen van Gods wraak te slingeren,
> Wat schijnbaar leed u overkwam;
> Opdat het in hand niet dwale,
> En op uw eigen schedel dale!!!’

die moraal is eigenlijk min of meer verborgen de les, welke al die helden der ondeugd ons keren, en men is bijna gereed glimlagchend te vragen, hoe er sedert het met den eersten, die het Titanisch waagstuk ondernam, om met mensen en God in krijg te leven, slecht afliep, gedurig nieuwe opstaan, om de vele schipbreuken met hun eigen wrak te vermeerderen? Het is eene zonderlinge mode, waardoor de jaren van herstelde orde en rust in *Europa* zich kenmerkten, dat de kunst hare idealen zocht in hetgeen tegen de begrippen van maatschappij en welstand indruischte; het schijnt, om het beeld eens geestigen Schrijvers toe te passen, dat de Romantiek toen het hoofd door de beenen gestoken heeft, om de natuur het onderst boven te zien. Maar zeker is het, dat die mode aan het afnemen is. Wij zijn zeker, dat, zoo de Heer MEIJER de uitgave vertraagd had, totdat zijne dienstjaren in de *Oost* verstreken waren, hij zelf en het publiek met hem eene andere fabel, eenen anderen held dan den Boekaniër, zou verlangd hebben.

Wat het beloop van de fabel betreft, moeten wij erkennen hier slechts weinige bedenkingen te hebben, behalve die algemeene, welke op al zulke verhalen past, dat de *intrigue* in eenen tijd te huis behoort, waarin druk- noch schrijfkunst bestond. De motieven, voor zooverre het uitwendige betreft, zijn doorgaans goed aangegeven; de knoop belangrijk genoeg; de ontknooping geleidelijk en verrassend. Wij willen zelfs de wijze prijzen, waarop ten laatste ARNOLD de Boekaniër en zijn vijand LORENZO tegenover elkander zijn gesteld. Dat de priester bij het sterfbed slechts een vermomde vijand is, die de laatste ure van zijne prooi verbittert, was meer door Romandichters vertoond. Hier echter verkondigt de stervende LORENZO aan den vermomden ARNOLD het schrikkelijk lot der vrouw, die beide bemind hadden; doch hier:

> Geen woord klonk uit des priesters mond,
> Maar rillend sprong hij van den grond!
> Met doffen klank viel 't bloedig hoofd
> Des stervenden, van steun beroofd,
> Op 't ruwe bed van steen.
> Die schok besliste uw pleit, vermoeide!
> De band, die 't vlugtend leven boeide,
> Verbrak, de laatste bloedstroom vloeide
> Lorenzo's geest vlood heen.
> Lang hield bij 't flaauwe schemerlicht
> De priester op 't ontverwd gezigt
> Des dooden 't starend oog gerigt;

Toen viel de kap van 't ruim gewaad,
Onthullende uit haar donkre vouwen
Des ballings, Arnolds bleek gelaalt,
Misvormd en aaklig om te aanschouwen.
Ook hem had Alcids geest omzweefd,
Ook hem scheen zij ter rust te nooden.
't Verleden had hij weer doorleefd,
Bij 't laatst en wild gesprek des dooden!
In 't pas gehoorde schrikverhaal,
Verloor hij haar ten tweedemaal.
Nog meer verloor hij: 't doel van 't leven;
Het voorwerp van zijn woelend streven
Was dood met hem, die aan zijn voet
Lag uitgestrekt in 't warme bloed.

Het is het beste, ten minste het minst gewone, dat ons in de behandeling der fabel als zoodanig getroffen heeft. Want van het dieper indringen in al de wijzigingen van karakter en gevoel; van het voorstellen daarvan door eene eigenaardige taal, aan ieder der sprekende personen in den mond gelegd, daarvan gaf ons de Heer MEIJER geene bewijzen. Geene bewijzen, zeggen wij, ten einde ons zoo bescheiden mogelijk uit te drukken; want of hij er toe in staat was, daarover zouden wij eerst kunnen oordeelen, wanneer wij een voltooid, een door den Schrijver zelven beschaafd Werk te beoordeelen hadden. Het kwam ons nu en dan voor, alsof de Dichter op sommige plaatsen den vlugtigen omtrek van zijn drama had ontworpen, en het zich voorbehield alles nader om en op te werken. Van dien aard is b.v. de beraadslaging der Boekaniërs, bl. 103-115, waar de Dichter althans, bl. 106, 107, van dien tweeden persoon, welken hij sprekende invoert, blijkbaar iets meer, iets karakteristiekers heeft willen maken dan hem werkelijk gelukt is; en zeker zouden, bij eene omwerking, *Hoornes bevroren ijskaap, Valparaisos havenmond, het bloeijend Guayaquil en Acapulcos gouden haven, Manillas rijkbeladen kiel*, en dergelijke rhetorische fraaijigheden uit de aanspraak van den vrolijken *bonvivant* verdwenen zijn.

Doch nergens viel ons het gemis eener behoorlijke omwerking meer in het oog, dan bij het verband, waarin de tweede zang of afdeeling tot de eerste en derde staat. De eerste eindigt met de woorden van den Boekaniër:

‘'k Wil u 't verzegeld boek van 't zwart verleên ontvouwen,
En bladen oopnen, waar ge, in bloedig letterschrift
Den oorsprong van mijn krijg met Spanje ziet gegrift.’

en de derde begint met de woorden:

> Zoover had door herinn'ringskracht,
> In jeugdig vuur ontgloeid,
> De krijgsman 't lang verhaal gebragt,
> Dat met eene ongewone magt
> Den priester hield geboeid.

Met beide strijdt het, dat gedurende den tweeden zang echter niet de Boekaniër zelf, maar de Dichter spreekt tot groot nadeel, zoo wij gelooven, van het karakteristieke en piquante des verhaals. Want nu krijgen wij, in plaats van de koele welsprekendheid des lang opgekropten en thans voor het eerst zich lucht gevenden wroks, een verhaal, dat al te vaak in de vormen vervalt, waarin tooneel- of zoogenaamde heldendichters dergelijke toestanden behandelen, vol van conventionele beelden, en die ontboezemingen van liefde, welke tot geenerlei tijdvak, tot geenerlei omstandigheden meer behooren, dan tot ieder ander. Doch dit alles wijten wij niet dan ongaarne aan den oorspronkelijken Dichter. Veeleer vooronderstellen wij, dat hij schetswijze slechts in dien tweeden zang ontworpen had, wat hij zijnen Boekaniër wilde laten zeggen, maar dat hij alles taliter qualiter uitgewerkt had, opdat het, zoo het ooit in het licht verscheen, er niet al te onhebbelijk zou uitzien.

Hetzelfde gemis aan eene naauwkeurige omwerking doet zich gevoelen in het opvoeren van den Spaanschen priester, door den Boekaniër bij het leven gespaard, aan wien hij later den oorsprong van zijn lijden, den grond van zijnen woesten menschenhaat openbaart. Waartoe dien persoon zoo zeer op den voorgrond gezet, indien de Dichter uit zijn' eigen' persoon de narratie van ARNOLD gaf? - Waarom van den anderen kant dien persoon zoo in de schaduw gelaten, indien hij de aanleiding moest of kon stijn, dat ARNOLD vernam, dat zijn vijand Slotvoogd op *Maracaïbo* was? De wet der spaarzaamheid, eene wet zoowel in de kunst als in de natuur, is hier niet betracht; of de banden, waardoor die opgevoerde persoon met het geheel der intrigue verknocht was, zijn niet door den Dichter met die kunst gevlochten, welke van zijn talent te verwachten viel.

Eindelijk doet het gemis eener naauwkeurige omwerking zich hier en daar in versificatie, enz. bemerken. De Dichter had die zelf noodig; want uit enkele proeven is het ons duidelijk, dat hij door het schitterende, Bilderdijkiaansch-klinkende der woorden zich tot onjuiste voorstelling had laten verleiden. Lees b.v. eens, en weeg deze regels, bl. 6:

De donkre knevelbaard, die omkrulde op zijn lip,
Gelijk de strandbaar op de hoekige oeverklip,
Zijn *diepe leeuwenstem*, 't scheen alles te bewijzen,
Dat zorg - geen jarenlast - zijn schedel deed vergrijzen.

of bl. 14:

En weillend hield de zegepraal
In d' ijzren vuist de roode schalen; -
Die, zwevend bij het krijgstoortslicht,
In onverbroken evenwigt
Geen strijdkans klimmen deed of dalen.
's Hertogenbosch zag van zijn wal,
Oranjes vanen zonder tal
En witte tentenrijen blinken,
En onophoudlijk, dag en nacht,
Joeg de onontwijkbre kogeljacht,
En deed met pletterende kracht
De muren gruizlend nederzinken.

Ziedaar onjuistheden, die wij den Dichter wijten, maar waarvoor eigene studie genoegzaam geneesmiddel is. Uit de voorbeelden, die wij ruimschoots aanhaalden, blijkt genoeg, dat zijne uitdrukking frisch, bevallig, hier en daar krachtig is, en daarom moeten wij andere fouten gedeeltelijk op rekening der uitgevers zetten, op rekening van den Heer BOEKE, die de wenken, door zijnen vriend SYBRANDI gegeven, uit verkeerde kieschheid niet heeft behartigd. Zeker zal het den laatste in het oog gevallen zijn, dat de Dichter, vergetende hetgeen vroeger geschreven was, zich zelven dikwijls herhaalde. Van dien aard is b.v. de eeuwige voorstelling van den toestand der Echo, die of vermoeid wordt of eindelijk uitrust, b.v. bl. 2:

Wier eeuwge stilte slechts door de Echo werd ontrust
Der witte branding.

Bl. 19:

- en in de ontruimde hallen
Kreeg de Echo eindlijk rust van 't eindloos vrengdeschallen.

Bl. 49:

‘Waar nog aan Maas en Scheldezoomen
't Kanongebulder nacht en dag
Niet ophield, om met doffen slag
De siddrende Echo te vermoeijen.

Bl. 72:

Wanneer mijn stem, met luiden kreet
Hun donker rijk weergalmen deed,
Of de eenzame Echo kwam verstoren.’

Bl. 116:

In 't eind had de Echo rust van 't donderknallen.

Niemand zal ontkennen, dat er al te veel van het ijle luchtkind gevergd wordt. Maar hetzelfde verschijnsel herhaalt zich met *uilen* en weêrhanen, bl. 20:

> De nachtail op de daken
> Zang 't onheilspellend lied, gepaard aan 't kuarsend kraken
> Van d' ijzren weerhaan op den toren.

En bl. 72:

> ‘Geen toon vernam ik, dan 't geraas
> Des ijzren weerhaans op den toren,
> Dat knarsend klonk bij 't windgeblaas
> En 't uilgekras, dat zich deed hooren.’

Maar liever nog *Echos*, en *nachtuilen*, en *weerhanen*, dan herhalingen, als bl. 56:

> ‘De haarlok borstelde op mijn hoofd,
> Van zin en denkkracht schier beroofd.’

Vergeleken met blz. 64:

> ‘Naarmate in 't bloed haar woede klom,
> Terwijl mij zin en denkkracht faalde.’

Doch waarom zouden wij onedelmoedig den Dichter bevitten? Hij, ware door hem zelven de uitgave bezorgd, zou ons de gelegenheid benomen hebben ons aan die herhalingen, of aan enkele leelijke uitdrukkingen, leelijke verzen te ergeren. De schuld komt op hem, die de uitgave bezorgde. Waren wij in zijne plaats geweest, wij hadden den Heer MEIJER gezegd, dat het gedicht, dat voor ons ligt, toonde, dat hij eene meer dan dubbelzinnige roeping had, om in den rei onzer Dichters op te treden; dat het schoonheden aanbood, die nieuw en bevallig waren; dat hij een veld betreden had, hetwelk in onzen tijd, waarin alles zoo zeer is afgemaaid, nog volle garven aanbood; dat wij hem daar roem en toejuiching, wat meer is, dat wij hem de voldoening beloofden, heilig vuur op het altaar der kunst te hebben geofferd; maar wij hadden er bijgevoegd: *Nonum prematur in annum!*

Niet, dat wij met alle pedanten gelooven, dat verzen, even als wijn, beter worden door het lange liggen. Maar misschien zou, wanneer de Heer MEIJER uit de *Oostindiën* terugkeert, voor hem evenzeer als voor het publiek de tijd verstreken en vergeten zijn, waaruit thans nog het beeld van den Boekaniër verrijst. Wij hadden dan van hem een Dichtstuk ontvangen, waarin geene enkele schoonheid van het onderhavige gemist werd; maar geen' Boekaniër, eene figuur, minder afgezaagd, meer na-

tionaal, en, zoo wij niet vergeefs op het talent van den Dichter betrouwd hadden, nog poëtischer, ware er aan het licht getreden. De ronde zeeman zal ons van geene gekrenkte eigenliefde of lage jaloezij verdenken. Met fierheid durven wij zeggen, dat ieder, die onze kritiek aan iets anders dan liefde voor de vaderlandsche kunst toeschrijft, ons miskent en onzer onwaardig is. Maar het verheugt ons eenen man aan te treffen, met dichterlijk talent begaafd, en in die omstandigheden verplaatst, waarvan vele onzer Dichters of Romanschrijvers het gemis betreuren, of behoorden te betreuren; omstandigheden, wij herhalen het, die, zoo als zij den roem onzer natie als helden vestigden, zoo ook de stof leveren, om haar als helden te bezingen.

Het boek, zoo er nog iets aan onze beoordeeling ontbrak, is rijk aan stof tot zulke verwachting; het boek is meer dan het gewone, dat zelfs onze poëtische literatuur dagelijks oplevert; maar de uitvoering is verre beneden het boek. Noch druk, noch papier bevelen het uitwendige aan, en de Spaansche officier, die op het titelvignet uitgestrekt ligt, draagt niet het kostuum van zijne dagen, maar is de kopij van een bekend Fransch beeldje uit eene schilderij, die nog heden de *Galerie de Versailles* versiert.

Album.

Korte berigten over boekwerken, vlugschriften, enz., aankondigingen van vertalingen, letterkundig nieuws, enz.

Mr. A. de Pinto, *Handleiding tot het Burgerlijk Wetboek (Tweede Gedeelte. Aanteekeningen). 's Gravenhage*, J. Belinfante. 1838. 520 blz. *Hetzelfde Werk. Tweede Druk. 's Gravenhage*, 1840.

Wij hebben reeds vóór gernimen tijd (*Gids*, 1838, I, bl. 273) den naar ons oordeel loffelijken aanvang van dezen arbeid aangekondigd. Onze goede meening van die onderneming is door het thans voor ons liggende tweede Stuk aanmerkelijk bevestigd. Naar aanleiding van het door hem ontworpen systema, volgen thans des Schrijvers aanteekeningen op iedere paragraaf der *Handleiding*. Bij elken Titel vinden wij eene korte opgave der natuurlijk nog zeer beperkte literatuur - eene opgave, welke echter ook hun, die de nieuwe Wetgeving dagelijks moeten gebruiken, aanmerkelijk gemak verschaft. De aanteekeningen zelve zijn - zoo als men die van een kundig Regtsgeleerde, als den Schrijver, mag verwachten - kort en duidelijk. De bepalingen van het Fransche regt, en de gevoelens van Fransche Schrijvers worden meermalen ter vergelijking aangevoerd, even als die der oudere Hollandsche Regtsgeleerden, waar hun gezag tot verklaring of opheldering van eenig voorschrift gevorderd wordt.

Achter het Werk vindt men eene dubbele Lijst - eene van Latijnsche en Fransche Regtstermen (*Hollandsche* is hier eene drukfout), waarvoor Hollandsche zijn in de plaats gesteld, en eene van Hollandsche woorden, welke de vroegere kunsttermen hebben vervangen. Schoon wij het belangrijke dier lijsten niet willen betwisten, hadden wij echter daarbij nog gaarne eenen *Index* der Artikelen van het *Wetboek* verlangd, met aanduiding der bladzijden, waar een dergelijk Artikel behandeld wordt. Men is nu altijd genoodzaakt eerst de *Handleiding* op te slaan, en na te gaan, in welk gedeelte zijner systematische schets een Artikel door den Schrijver geplaatst is. In dit opzigt is het goed, dat de *Handleiding* slechts weinig van de orde der Wetboeken afwijkt.

De noodzakelijkheid eener tweede uitgave, die wij thans reeds mogen aankondigen, strekt ten bewijze, dat het regtsgeleerde publiek dezen arbeid naar waarde geschat heeft, en bevestigt ons vroeger gunstig oordeel.

In de *Voorrede* voor den tweeden Druk wordt de wijze van bewerking tegen de daaromtrent gemaakte aanmerkingen met kracht, waardigheid en overtuigend verdedigd. Het gebruik dezer *Handleiding* aan sommige Hoogescholen, en de gunstige uitslag zijner onderneming moge den Heer DE PINTO ten spoorslag verstrekken, om aan onzen vroegeren aandrang gehoor te geven, en zijnen arbeid ook tot de overige Wetboeken, vooral dat van *Koophandel*, uit te strekken.

C.

Iets over het ontwerp van het Wetboek van Strafregt, waarbij gevoegd is een overzigt van de handelingen der Afdeelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal over hetzelfde onderwerp. 1ste *Stukje. 's Gravenhage*, J. Belinfante. 1840.

De beraadslagingen over de herziening onzer *Grondwet* hebben in den laatsten tijd zoo zeer de algemeene aandacht bezig gehouden, dat die over het aanstaande *Wetboek van Strafregt* bij velen daardoor of op den achtergrond geraakt zijn, of zeker niet die belangstelling gevonden hebben, welke het onderwerp in zoo hooge mate verdient; intusschen is deze aanmerking niet algemeen. Zoowel de aanmerkingen, bij den Heer MÜLLER te *Amsterdam* uitgegeven, als die van den ongenoemden Regtsgeleerde uit het noordelijk gedeelte onzes Vaderlands, bewijzen het tegendeel. Ook de Redactie van het *Weekblad van het Regt* deelde in haar uitmuntend *Blad* ettelijke met kennis en onafhankelijkheid gegevene vertoogen mede, welke hier vereenigd worden uitgegeven. Het zij thans genoeg ze met een enkel woord aan te kondigen, en er bij te voegen, dat wij aan dit en de straks genoemde Schriften eene blijvende waarde toekennen, en ons verheugen, dat de pogingen der verschillende Schrijvers op de nadere thans door de wetgeving aangenomene redactie niet zonder invloed gebleven zijn.

Aan het *Overzigt* van de handelingen der Sectiën hechten wij weinig waarde. Het is onvolledig. Wij hadden liever of dit overige gemist, of de *processen-verbaal* in hun geheel gevonden, zoo als de uitgever van dit Boeksken dit met die over de herziening der *Grondwet* gedaan heeft. Intusschen ontneemt dit niets aan de eigenlijke waarde van dit Werkje, op welks voortzetting wij gerust mogen aandringen.

A.

Levens- en Karakterschetsen ter bevordering des Christendoms. Uit het Hoogduitsch. Eerste Deel. Doesborgh, Kets en Lambrechts. 1839.

Een uitmuntend Boekje, dat eene betere uitvoering verdiend had.

Over den oorsprong er van wenschten wij zelve den Lezer iets meer bepaalds te kunnen zeggen; maar de Vertaler heeft er ons niet toe in de gelegenheid gesteld; het tooneel is in *Amerika;* de Vertaler geeft ons in eene aanteekening reden te denken, dat de Schrijfster eene Amerikaansche is; de namen WILLIAM, WALLACE, ALICE, HARRIJ, EMILIJ (HARRY, EMILY) zijn Engelsch, en wat meer zegt dan dit alles, het geheel heeft eene Engelsche kleur en herinnert den trant der Engelsche en Amerikaansche Godsdienstige Schrijfsters; - en toch spreekt de Vertaler van: '*Lebensund Charakterschilderungen zur Beförderung des Christenthums*.' Hoe moeten wij dit rijmen? Of zouden wij hier het armhartige kunstje herbaald vinden, om, bij gebrek van genoegzame kennis in het Engelsch, een Engelsch boek uit eene Duitsche vertaling te vertalen? Alles geeft ons grond het te vreezen. Doch Duitsch of Engelsch, het Boekje is der overzetting overwaardig. Het bevat eene eenvoudige schets, waarin een Christelijk gezin onder verschillende omstandigheden des levens geteckend wordt. De voorstelling is uit de Natuur, en, wat niet minder zegt, de zedeleer uit den Bijbel genomen. Er heerscht in dit Boeksken een regt Evangelische geest, zonder overdrijving ter regter- of ter linkerzijde; het Christendom wordt in het werkelijke leven ingeleid en toegepast; zóó kan en zóó moet hier een Christelijk gezin op aarde verkeeren!

De Vertaler vraagt nederig om ons oordeel, vooral daar het hier gegevene eene proef is, die door meerdere staat gevolgd te worden. In dat geval moeten wij hem oefening aanraden.

Voorts geve hij de versjes, die er in voorkomen, aan iemand in handen, die niet zulk een kreupele rijmer is als hij; en eindelijk geve hij de teksten, zoo als ze in onzen Statenbijbel staan, en niet, gelijk op bl. 69, naar zijne eigendunkelijke omzetting.

Nog eens, het boekje had eene betere uitvoering verdiend.

Martin Luther. *Historisch Tafereel*, 1505-1546. *Naar het Fransch van* A. Barginet. II Deelen. *Te Rotterdam, bij* H. Nygh. 1839.

Is het zaak, een' Roman over MARTIN LUTHER te schrijven?

Wij aarzelen geen oogenblik met ons antwoord: Neen!

Niet zoozeer, omdat de persoon van MARTIN LUTHER zelf te groot of te eerwaardig is, om het kleed der verdichting te dragen, of-

schoon er zijn zullen, die zelfs dit beweren. Maar hoe bekend is hij niet! hoe zorgvuldig heeft men ieder spoor van zijne gangen, ieder woord van zijne lippen, iedere reliek van zijne nalatenschap opgezameld! Hoe weinig speling hebben zoowel zijne eigene schriften, als die zijner bewonderaars, aan de verbeelding eens verdichters verlaten? En toch wie wil in een leven, als het zijne, inbreuk op de historische waarheid zien maken? Wie wil aan een' man, als hij, een gevoel, een gezegde, eene daad zien toeschrijven, dat men (met regt of onregt, het doet er niet toe) tegen of beneden zijn karakter rekent? Hoe moeijelijk, ja bijna onmogelijk is het dan, dezen man alzoo voor het ong des Lezers te plaatsen, dat deze niet terstond uitroept: ‘Dit beeld gelijkt niet!’ even moeijelijk als het wezen zou het oog der liefde, met eene afbeelding uit het geheugen gemaakt, te voldoen!

Maar indien het al ooit mogelijk zij, LUTHER met waarheid en waardigheid op het tooneel der verdichting te doen verschijnen, dan moet ten minste geen Mijnheer BARGINET de ongewasschene handen aan die taak slaan. Het lust ons niet 's mans ongeschiktheid daartoe met vele proeven te staven.

Drie staaltjes zullen genoeg zijn.

Ziehier den Bestrijder des Bijgeloofs.

‘Mijn lot en dat mijner vrienden,’ zoo ging hij met eene bevende stem voort, ‘staat in dat sterrenbeeld geschreven. LEONARD zal slagen in zijne ondernemingen. Voor hem rijkdom en aanzien! Voor den armen ALEXIS en voor mij, tegenspoed en ellende! Kwijnende sleept zich mijne ster in de lijnen van dien noodlottigen driehoek, een blaauwachtige nevel omgeeft haar en ieder oogenblik meent men, dat het hare laatste flikkering is geweest. Maar wat zie ik, groote God! De ster van ALEXIS is van kleur veranderd, wat is zij rood geworden, rood als bloed..... zij schijnt te wankelen... zij is verdwenen!... En de mijne?... Van lieverlede zijn de nevelen opgetrokken, waar zij in gehuld was. O wat is zij schoon geworden, de glans die zij verspreidt, toont den luister van al die baar omringen. - Ja, er staat geschreven: Voor een van ons een spoedige dood, voor eenen anderen rijkdom en stoffelijke voorspoed; voor den derden eene glorierijke toekomst.... De wil des Heeren geschiede!’

Ziehier een staaltje van de Christelijke moraal des grooten Hervormers, toegepast op een' anderen JUDAS van dezen anderen Leeraar der waarheid, omkomende door vergif, dat hij zich zelven heeft toegediend:

‘Help! help!’ gilde LUTHER, en drukte ANASTASIUS in zijne armen.

‘Hulp!... Er is geen hulp voor mij,’ sprak de ongelukkige jongeling. ‘Vader ik ga sterven... Beween mijn lot niet.... Ik was laaghartig en ondankbaar. Door deze vrouw verleid, heb ik uwe geheimen aan uwe vijanden verraden..... Ach Vader, verstoot mij niet!’

‘Gevallen Engel!’ sprak LUTHER met waardigheid: ‘Gij waart de schuldige niet; herneem uwe glansrijke vleugelen. Ik heb u lief, mijn zoon, en geef u den kus der verzoening. Gij zult voor Gods regterstoel verschijnen, met de vrijspraak van uwen vriend in de hand.... En nu, ANASTASIUS, schenk nu op uw beurt aan die vrouw vergiffenis.’

‘God is groot, mijn vader!’ hernam de stervende jongeling. ‘Hij neemt u in zijne heilige hoede. Hij wil, dat uw werk stand houde.... Maar die vrouw, o ik vloek haar!...’ (NB. de gevallen engel, die zijne glansrijke vleugelen herneemt!)

Ziehier eindelijk de laatste woorden van den vijand en bestrijder van den boerenkrijg en andere revolutionnaire woelingen.

‘De strijd zal lang en zwaar zijn,’ sprak hij met eene stem, die niets van het aardsche meer had. ‘Veel tijd zal er nog verloopen, eer mijn werk volbragt zal zijn; doch in de duistere toekomst schittert mij een helder licht te gemoet. Wees gegroet, o heilige verwachting! Ja, er zal een dag aanbreken, een dag door den Heere gezegend, waarop al de menschen, die broeders zijn geschapen, elkander als broeders zullen omhelzen! o Wat heerlijke banier wappert boven de hoofden der menigte, die Gods grootheid bezingen! Zij spreidt hare DRIE KLEUREN ten toon, *door het kruis overschaduwd*.... Er zal een volk opstaan, dat onder die banier de wereld zal verlichten. Dan zullen er geen rijken of armen, geen dwingelanden of slaven, geen verdrukkers of onderdrukten meer wezen. Er zullen slechts vrije menschen zijn, door ééne wet, door één Evangelie verbonden!.... O mijn God, sta hen bij, die gij hebt uitverkoren, om die herschepping tot stand te brengen!’

LUTHER een LAMENNAIS! De verontwaardiging doet ons de pen uit de hand vallen.

Boekbeoordeelingen.

Eerste metingen met den mikrometer, volbragt op het Observatorium van 's Rijks Hoogeschool te Leiden, door *F. Kaiser*, Math. Mag. Phil. Nat. Doctor, Directeur van het Observatorium en Lector voor de Sterrekunde aan de Hoogeschool te Leiden, Buitenlandsch Lid der Koninklijke Sterrekundige Societeit te London en Lid van verschillende Wetenschappelijke Maatschappijen. Met eene Plaat. Leiden, bij H.W. Hazenberg en Comp. 1840. X en 128 bladz.

Vooruitgaan is een vereischte dezer eeuw. Elk doet het op zijne wijze. De eene gaat voorzigtig en zeker steeds voorwaarts, bezadigd, zonder gedruisch, en raadpleegt bij elken stap de lengte zijner beenen. Hij komt misschien wel wat minder opgemerkt, maar in allen gevalle zeker en geheel niet vruchteloos op de plaats zijner bestemming aan. Een ander verzekert, dat hij hard loopt. Het is waar, zijne beenen zijn steeds in beweging, en toch, men ziet niet, dat hij vordert. Maar zulks is klaarblijkelijk zinbedrog. Hij moet zonder twijfel vooruitkomen, want de groote hoop schreeuwt lustig: ‘Ruimte! ruimte! Ziet gij niet, daar komt een hardlooper?’ Het overluid schreeuwen belet haar behoorlijk toe te zien, of haar wonderman waarlijk zoo vlug ter been is. Want om hare stem duidelijk te doen hooren, knijpt zij de oogen half digt en spert den mond wijd open. Alzoo arbeidt de eene in stilte, en komt, bedaard voortwandelende, tot zijn doel, al verhalen geene dagbladen met veel ophef, dat Mijnheer X of Y aan een duur en slecht logement of hôtel is afgestapt. De andere speelt ook in het wetenschappelijke den grooten heer. De geheele klub getuigt het, dat hij niet sneller voortkan, zelfs niet op eene onbeladene locomotieve; maar

zien?... Men moet zich met gelooven tevreden houden; aanschouwen wordt ons geweigerd!

Deze gedachten kwamen bij ons op, bij het doorbladeren van het hierboven vermelde Stukje van den bekenden Lector KAISER te *Leiden*. Toont het vooruitgang? Nog al zoo iets, gelijk het ons voorkomt. Men zegt, er was eens een tijd, het tijdvak der zonnewijzers en corpora regularia, dat de arme vliegkens, die op den weêrhaan der Wittepoort hun middagslaapje deden, het zeer euvel opnamen, dat zij door eenen monsterachtigen kolossalen kijkmolen, dien men Teleskoop noemde, zoo onbeschaamd begluurd werden. Thans vallen de overhuren hen niet meer lastig. Doch scherts ter zijde. Er zijn verbeteringen daargesteld, van welke men vóór vijftien jaren niet eens zou gedroomd hebben. De vooruitgang in de werktuigkunde en wetenschappen, die vroeger elders plaats greep, maakte die mogelijk. De Heer Lector KAISER levert in dit Boekje resultaten, die de verbeteringen van zijn observatorium, maar vooral zijn blijkbaar zeldzame ijver en buitengewone tact van observeren hebben opgeleverd. Ziehier den korten inhoud. Eene beknopte geschiedenis der mikrometermetingen aan den hemel opent dit Stukje. Eerst worden de verdiensten van WILLIAM HERSCHEL geschetst, die mikrometers aan zijne teleskopen toevoegde, en met dien toestel dubbelsterren mat. Het voorbeeld van WILLIAM HERSCHEL wekte zijnen zoon JOHN HERSCHEL en JAMES SOUTH op, om dien arbeid voort te zetten. STRUVE onderwierp de dubbelsterren, door HERSCHEL waargenomen, aan een nieuw en streng onderzoek, en overtrof daarin alle vorigen in juistheid. Voortbrengselen van de Engelsche werktuigkundigen DOLLOND, TROUGHTON en TULLEV stonden dezen natuuronderzoekers ter dienst. Maar eerlang zag *Duitschland* eenen man ontstaan, wiens genie aan het optische Instituut te *München* het voorregt schonk, om de volmaking der sterrekunde te helpen bevorderen, FRAUNHOFER namelijk, die voortreffelijke kijkers aan de Sterrekundigen leverde, en eenen nieuwen mikrometer ontwierp, met welken STRUVE 3000 dubbelsterren voorloopig beschreef en daarna naauwkeurig waarnam. Met dit zelfde kunstige werktuig werden ook de afstanden der kometen tot nabijgelegene vaste sterren bepaald. De hemoeijingen van STRUVE schrikten HERSCHEL, DAWES en MÄDLER niet af, om verder voort te werken; en toen de verdienstelijke FRAUNHOFER der wetenschap ontviel, had zij het geluk waardige opvolgers van dien kunstenaar in de Heeren MERZ en MADLER te behouden, die weldra zelfs grootere werktuigen dorsten vervaardigen,

dan er door FRAUNHOFER nog waren tot stand gebragt. Met eenen kijker, door hen bearbeid, en met eenen mikrometer toegerust, mat LAMONT te *Bogenhausen* de planeten Jupiter en Saturnus met hare wachters, en nam hij nevelvlekken en sterrehoopen waar. Als ter loops worden de werkzaamheden van BESSEL met den Heliometer vermeld, die eenigzins buiten het bestek van dit geschiedkundig overzigt vallen; waarna de voleindiging der metingen van dubbelsterren door STRUVE nader wordt toegelicht. De slotsom van dit alles komt hierop neder: slechts drie mannen, STRUVE, LAMONT en BESSEL, wisten tot nu toe deze sterrekundige werkzaamheden met die hooge juistheid ten uitvoer te brengen, welke kunst en wetenschap thans veroorloven. Bedriegen wij ons niet, dan verdient de ijverige Lector en Schrijver van dit Stukje allezins met dit edele drietal genoemd te worden.

De beschrijving van den draden-mikrometer naar FRAUNHOFER, welke nu volgt, laat uit haren aard niet toe, dat wij er een uittreksel van geven kunnen. Ongetwijfeld zal de Heer KAISER redenen gehad hebben, om, bij zijne overige naauwkeurigheid, den mikrometer niet in meer bijzonderheden af te beelden, hetgeen inderdaad wenschelijk zoude geweest zijn voor allen, die dit werktuig niet kunnen bezigtigen. Eene meer naauwkeurige beschouwing van den mikrometer, als de gelijkmatigheid der bewegingen, het digt langs elkander strijken en de fijnheid der draden, de volkomenheid der mikrometerschroef, het vergrooten van de gebreken van den mikrometer bij eene grootere kortheid des kijkers, aan welken hij is toegevoegd, maken zeer belangrijke beschouwingen van het derde gedeelte uit. De storingen, die het meten van afstanden ondergaat, de storingen bij het bepalen der rigtings- of standhoeken en de storingen, in het werktuig zelf gelegen, worden opgenoemd en tevens de middelen geschetst, die ter bestrijding van dit alles bij het gebruik van den mikrometer behooren te worden in acht genomen, en alzoo een denkbeeld gegeven van de talrijke moeijelijkheden en voorzorgen, die het meten met den mikrometer vordert. De grondformulen voor de herleiding der mikrometermetingen besluiten deze afdeeling. Hierop volgen de eerste metingen van dubbelsterren, door den Heer KAISER volbragt. Zij bevatten de kern van zijnen arbeid, maar laten het geven van een uittreksel evenmin toe, als de daaropvolgende wiskunstige beoordeeling van de waarde der voornoemde metingen. De vraag is natuurlijk bij den onervarene in deze wetenschap: Waarom ging

de Heer KAISER eenen arbeid hervatten, door STRUVE en BESSEL verrigt, en op nieuws dubbelsterren meten, wier afstanden vóór een ander tijdstip waren onderzocht geworden? Indien wij den Heer KAISER wel begrepen hebben, oordeelde hij het noodig, om, even als BESSEL en STRUVE dit vroeger deden, de tegenwoordige betrekkelijke ligging der dubbelsterren met juistheid te bepalen, en dus iets te leveren, dat voor de wetenschap geacht kan worden eene blijvende waarde te bezitten; maar ook tevens, om, door zijne uitkomsten met die van BESSEL en STRUVE te vergelijken, naauwkeurig te beproeven, wat hij met zijne nieuwe, betrekkelijk zeer geringe hulpmiddelen op het oude, thans zoo goed mogelijk ingerigte, observatorium, dat ook reeds eenen eervollen rang onder de observatoria van Europa bekleedt, kon ten uitvoer brengen. De sterrekundige bezit in de theorie der waarschijnlijkheden eenen wiskundigen toetssteen, aan welken hij zijn' eigen' arbeid keuren kan. Dit gestrenge onderzoek heeft (volgens bladz. 92) bewezen, dat de metingen te *Leiden* veel beter met die van STRUVE instemmen, dan al de mikrometermetingen, welke met deze zijn vergeleken geworden; ja zelfs (zie bladz. 86), dat de scherpte der metingen te *Leiden* die der metingen van STRUVE te boven gaat, en ook niet behoeft te wijken voor de scherpte der heliometermetingen van BESSEL te *Königsberg* (zie bl. 87).

Eene proeve van uitbreiding der mikrometermetingen op grootere afstanden, en van aanwending des mikrometers op de plaatsbepaling van kometen besluit dit, in eenen wetenschappelijken zin, zoo belangrijk geschrift, als er welligt in eene reeks van jaren hier te Lande geen werd in het licht gegeven. De uitslag dezer metingen toont aan, dat de Heer KAISER de vaardigheid bezit, om den mikrometer met gelukkigen uitslag ook tot zulke werkzaamheden te bezigen, tot welke hij oorspronkelijk niet bestemd is (zie bladz. 113-114), en dat Zijn Ed. arbeid althans niet minder gelukkig slaagde, als soortgelijke van den beroemden BESSEL (zie bladz. 114 en 115). De proeve van toepassing des mikrometers op de plaatsbepaling van kometen kan insgelijks met bet beste, wat buiten'slands verrigt is, worden gelijkgesteld. Ziehier den inhoud van dit belangrijke geschrift, dat wij ter beoefening aan alle liefhebbers der Astronomie aanbevelen, die het gewoonlijk wel meenen, maar zelden op de hoogte der wetenschap staan. Dit blijkt voornamelijk ook daaruit, dal velen naar de Instrumenten de ongewijde handen roekeloos uitslaan en te goeder trouw meenen, dat de kunst van observeren, bij den gelukkigsten aanleg, geene oefening en in-

spanning vereischt; zoodat men ook op hen kon toepassen, hetgeen HORATIUS van de rijmelaars zeide: ‘Ludere qui neseit campestribus abstinet armis.’ Enne bedaarde lezing en beoefening van dit Stukje zal, vertrouwen wij, denzulken kunnen leeren, om zich een denkbeeld te vormen van al de moeijelijkheden, de inspanning en volharding tot eenen arbeid vereischt, waarvan de hoofdsom in deze weinige bladzijden vervat is. Het Vaderland, dat daarvoor zijnen dank aan den Heer KAISER verschuldigd is, zorge ook, dat het den verdienstelijken man aan geene aanmoediging ontbreke, en alzoo de vruchten van zijnen arbeid niet verloren gaan. Doet het dit, dan eerst mag het zich beroemen, dat het de wetenschappen bevorderen wil.

Gronden der Zeevaartkunde, vooral ten gebruike bij de Sterre- en Zeevaartkundige Tafels van *Jacob Swart*, door *P.O.C. Vorsselman de Heer*, Hoogleeraar te Deventer. Te Deventer, bij J. de Lange. 1840. In gr. 8^{D}. 317 bladz.

Het kan den beoefenaar eener wetenschap niet anders dan onaangenaam zijn, haar te zien misbruiken tot doeleinden, waarvoor zij niet bestemd is; tot het voldoen aan hartstogten, welke aan hare beoefening geheel vreemd behoorden te blijven. - Dit was de gewaarwording, welke het lezen van het Voorberigt van Professor VORSSELMAN DE HEER in ons opwekte; een Voorberigt, vooral ongepast in den mond van iemand, die zelf erkent zich nog slechts kort te hebben bezig gehouden met het vak waarover hij schrijft. Meende Professor DE HEER reden te hebben, om zoo laag neder te zien op het Werk van den Luitenant ter zee PILAAR, wat kon hij dan voegzamer doen dan een beter te schrijven, zoo hij zich daartoe in staat gevoelde; maar bij had zich behooren te wachten voor den *schijn*, alsof bij in de versmading van eens anders arbeid de verheffing van het zijne zocht. Nergens minder dan in de Wetenschappen komen zoodanige kunstenarijen te pas. En zoo wij de zaak wel inzien, komt zij enkel hierop neder, dat beide Schrijvers het publiek, voor hetwelk zij schreven, uit een verschillend oogpunt hebben beschouwd. Wie nu dat zeevarend publiek, en de jeugd die daartoe ongeleid wordt, beter kent, de Zeeöfficier of de Deventersche Hoog-

leeraar, wagen wij niet te beslissen. Dat de laatste veel te hoog loopt met het onderwijs der jeugd, bij de zoo schandelijke verwaarloozing van het onderwijs in de exacte Wetenschappen hier te Lande, komt ons onbetwistbaar voor, en wij zullen hier niet herhalen, wat de beoordeelaar van PILAAR'S vertaling van het Werk van Mrs. SOMERVILLE, in ons N°. 7 van dit jaar, daarover met zoo veel regt heeft aangemerkt. Wat de Schrijver verder zegt, ten nadeele van de Oostindievaarders van den ouden stempel, laten wij geheel voor zijne rekening. Ons zijn Oostindievaarders van den ouden stempel bekend geweest en nog bekend, mannen van kunde en ervaring, te ver verheven boven dergelijke aanmerkingen, dan dat zij niet met medelijden zouden nederzien op hem, die spreekt en oordeelt over hetgene hij niet kent, noch kennen kan.

Wij herhalen het, het doet ons leed, dat een Professor, die zich reeds gunstig had doen kennen, zich heeft vernederd tot het schrijven van een Voorberigt, dat niet anders dan een ongunstig voorgevoel opwekken kan. Er zijn in de laatste jaren zoo vele boeken over het zeevaartkundige vak in het licht gekomen, dat het werkelijk eene partijdige tegeningenomenheid verraadt, dat van éénen dier Schrijvers tot wrijfpaal te nemen, welke in allen gevalle de eerste is geweest, die theorie en praktijk tot een volledig geheel, voor onzen tijd, bijeengezameld heeft. Het ijs eens gebroken zijnde, valt het dan ook niet moeijelijk meer dat geheel van uit een ander standpunt te beschouwen; daartoe behoeft men zelfs niet eens Professor te zijn. Zeer zelden gebeurt het, dat een docent, die eens anders Werk hij zijne voordragt bezigt, zoo geheel daarmede instemt, dat hij niet hier of daar eene andere handel- of redeneerwijze beter acht; zonder dat hij zelfs nog eens in staat is een beter geheel te leveren, kan dit soms met volle regt het geval wezen. Maar, omdat men er niet mede instemt, is het daarom nog niet zeker, dat het geheel verwerpelijk is; omdat men eene leerwijze verkiest boven eene andere, is zij nog niet beter dan die andere, welke men welligt niet begrepen heeft, en dus evenzeer buiten staat is te volgen, als te verdedigen tegen de aanmerkingen van zijne eigene leerlingen. En wie, die onderwijs gegeven heeft, weet niet, welke aanmerkingen leerlingen al maken (omdat zij het geheel niet overzien), vooral wanneer zij daartoe aangemoedigd worden? Professor DE HEER ‘ziet liever (bl. X) den knaap met vaardigheid *in de mast* klimmen, dan dat hij op een boek van LACROIX of DE GELDER zit te turen.’ Maar, eilieve! hoe zal hij

dan de noodige kundigheden opdoen, zelfs om des Hoogleeraars eigen Werk te lezen? Hij heeft ‘een' afschrik van zeelieden, die over de oplossing van een of ander probleem zitten te denken, waar zij de handen moesten uitsteken en werken.’ Maar hoe zullen zij handen uitsteken en werken, zonder eerst over hun werk te hebben nagedacht? Tot zulke tegenstrijdigheden vervalt men, wanneer men den volksgeest vleijen wil, zonder na te denken vóór men schrijft of handelt. Wij zullen intusschen van het Voorberigt afstappen, om tot de beschouwing van het Werk zelf over te gaan, en te zien, hoe het voldoet aan de beloften, en in hoeverre de Schrijver met zich zelven in overeenstemming blijft.

Bij wijze van inleiding, krijgen wij vooreerst zes Verhandelingen van A. tot F., bevattende de *theorie der logarithmen, goniometrische formules, veranderingen, die de goniometrische lijnen ondergaan, regtlijnige en bolvormige driehoeksmeting* en *veranderingen in den bolvormigen driehoek*. De Schrijver stelde zich leerlingen voor, die eene goede wiskundige opleiding genoten hebben (bl. IX). Daartoe behooren ten minste zeker de 1ste, 2de, 4de en 5de der hier opgenoemde onderwerpen, welker behandeling aldus *hier* overtollig kan gerekend worden. Maar wat moet men dan zeggen van de verklaring der beteekenis van coëfficiënten en exponenten van bl. 2; van de bepaling van den hoek op bl. 11? Dat toch komt zeker te onpas bij de leerlingen, zoo als hij ze zich voorgesteld had. En voor leerlingen, die dat nog noodig hebben, zal gewis de geheele arbeid des Hoogleeraars wel onverstaanbaar zijn. Het zal, na dit staaltje, wel onnoodig wezen iets meer te zeggen over de overeenstemming van den inhoud met de voorrede, en wij zullen alzoo ons slechts tot de behandeling van den eersten bepalen.

A. Op bl. 6 en 7 geeft de Schrijver de bekende omslagtige manier, om, door benadering, uit de eerste beginselen der Stelkunst, den logarithmus van een getal te vinden. Dit zelfde wordt ook in de gewone boeken over de Stelkunst, gedaan; maar daar is het een voorbeeld tot oefening, dat zeker *hier* niet te pas komt. Het is waar, dat de Schrijver zich voorgesteld heeft den leerling de middelen aan de hand te geven, om, des noods, zijne tafelen zelf te kunnen berekenen; maar daartoe is deze manier, zoo als ook later gezegd wordt, niet dienstig, en te omslagtig en ongemakkelijk. Voor de beknoptheid, waarop de Schrijver zich zoo zeer zegt te hebben toegelegd, ware het noodig geweest deze overtollige speculatie achterwege te laten;

of liever, een gedeelte van de daaraan bestede ruimte te gebruiken voor het bewijs van de reeksen, welke zonder betoog worden medegedeeld, dat is, zonder het middel, voor den leerling die zijne boeken mist, om die reeksen terug te vinden, wanneer hij ze noodig heeft. Onvolledig is deze Verhandeling voorts, omdat er niet over de Neperiaansche logarithmen gesproken wordt; ten gevolge waarvan de *modulus* van het gewone stelsel bloot wordt medegedeeld, zonder aanwijzing hoe die wordt verkregen. Wanneer wij dus voldoen aan de *bede* van den Schrijver, bl. XII, om zijnen arbeid te beoordeelen in betrekking tot andere leerboeken, en overeenkomstig het doel, dat hij zich bij de bewerking heeft voorgesteld, dan moeten wij verklaren, dat hij ver ten achter gebleven is bij hetgeen in de Werken van DE GELDER en LACROIX omtrent dit onderwerp is gezegd, en wel zoo zeer, dat hij zijn *doel niet* heeft bereikt, omdat het onthouden van dergelijke *theoretische* formules, reeksen en getallen, zonder de middelen om ze terug te vinden wanneer men zijne boeken mogt verloren hebben, van niemand kan worden gevergd.

B. De bepaling van den hoek, als de *helling* van twee lijnen onderling, verwonderde ons aanvankelijk niet weinig hier aan te treffen; maar, wel ingezien, zou het toch een slecht kompliment zijn geweest aan des Schrijvers vriend en leermeester, aan wien mede dit Boek opgedragen is, zoo hij de juiste wiskunstige bepaling, van de ruimte tusschen de heenen begrepen, had gegeven. Wij spreken dus ook niet van de willekeurige aanneming van den cirkelboog, als maat voor de hoeken, welke van de gegevene bepaling het gevolg is.

De goniometrische lijnen worden enkel in de figuur aangeduid, zonder opgave van de bepalingen in woorden; iets, wat wij toch van hoog belang beschouwen voor het juiste begrip der zaken. Dit zelfde is toepasselijk op de *teekens*, welke die lijnen in de verschillende kwadranten verkrijgen; een onderwerp toch, voor de praktijk van zoo veel belang, dat het wel eene meer opzettelijke behandeling vereischt.

De formules voor Sinus en Cosinus van de som en het verschil van twee bogen worden zonder bewijs medegedeeld, zoowel als later de reeksen voor Sinus en Cosinus. Zijn deze bewijzen der formules, waarop alles steunt, overtollig, dan zijn het gewis ook die van de andere, welke er uit afgeleid zijn. Het is waar, dat die afleiding hier zeer kort afgebeten wordt, enkel door de opgave, *dat* en niet *hoe* de eene formule gebezigd wordt, om eene andere te bekomen; iets, wat gewis niet tot gemak van

den leerling strekt, en weinig beter is dan eene enkele lijst van formules. Het getal dier formules is voor het overige zeer gering, ten hoogste voldoende voor het gebruik in *dit* Boek zelf, maar op verre na niet, wanneer het doel is den leerling op eene voldoende hoogte te brengen, om ook andere Werken over het zeevaartkundige vak te lezen, en vooral de louter praktische Werken te leeren verstaan en betoogen. Des te meer werk daarentegen is er gemaakt van de berekening der goniometrische lijnen; wij zien echter niet in, met welk praktisch nut, en houden het er voor, dat de leerling zijnen tijd ongelijk nuttiger besteden kan, dan met zich voor te bereiden tot het bijna ondenkbare geval, dat hij noodig hebben zal zijne tafelen zelf te berekenen, vooral omdat hij, in dat geval, toch gewis ook deze voorbeelden niet voor oogen hebben zal. Het aantal nuttelooze speculatiën, waarmede de leerling opgehouden, wij hadden haast gezegd geplaagd wordt, wordt nog vermeerderd door de onmiddellijke berekening der logarithmen van de goniometrische lijnen, waarbij de Schrijver nogmaals gebruik maakt van een paar reeksen, welke onbewezen medegedeeld worden; zoodat ook hier weder de beknoptheid gezocht wordt in het weglaten van hetgeen nuttig is bij het behouden van veel, wat misbaar, noodeloos, zelfs overtollig is.

C. Om de formules voor Sin. ($x + dx$) en Cos. ($x + dx$) te herleiden voor het geval, dat dx zeer klein is (daar vroeger reeds was gezegd, dat Sin. $dx = dx$ is en Cos. $dx = 1$), voert de Schrijver eerst nog eens de reeksen voor dezen Sinus en Cosinus in de formule in, iets wat wel geheel overtollig was, en onwillekeurig het denkbeeld doet opvatten, dat hij bij voorkeur omwegen en bijpaden heeft gezocht, waar hij den regten en effen' weg gaan kon, en tevens den leerling opzettelijk moeijelijkheden in den weg werpt, zonder ze op te ruimen; welk laatste voornamelijk ook nog blijkt uit de voorstelling van dx, als bedragende *eenige minuten*. Hierdoor namelijk wordt het denkbeeld opgewekt van een geheel getal, waarvan de hoogere magten aangroeijen, in plaats van onmerkbaar te worden. De zaak, waarop de leerling oplettend had behooren te worden gemaakt, is, dat de *dx niet* eenige minuten voorstelt, maar een boogje, in deelen van den straal uitgedrukt; en om dit werkelijk door minuten voor te stellen, had de vermenigvuldiging met den Sin. $1'$ te minder mogen worden nagelaten, omdat dit de vorm is, die in de praktijk te pas komt.

Omtrent den overgang van formule 30 tot 3, van bl. 2*;, valt op te merken, dat het verband niet genoegzaam is aange-

getoond, om den leerling te doen kennen in hoeverre het bestaat, een gebrek aan methode van onderwijs, waarvan op vele plaatsen de bewijzen voorkomen. Zoo vinden wij b.v. op bl. 31 eene *vergelijking*, waarvan de beide leden nog *iets* kunnen verschillen; eene wijze van voordragt, uiterst geschikt om den leerling in verwarring te brengen, en den eigenlijken aard van eene vergelijking uit het oog te doen verliezen.

De veranderingen van de *logarithmen der goniometrische lijnen* behooren almede tot de wiskuustige speculatiën, die in dit Boek de plaats van werkelijk noodige onderwerpen innemen.

Het vinden der vergelijkingen tusschen de gelijktijdige veranderingen van twee grootheden, waarvan de som, het verschil, produkt of quotiënt *standvastig zijn*, is juist, uit hoofde van deze laatste voorwaarde, zeer ondoelmatig, daar het er vooral op aankomt, deze gelijktijdige veranderingen te vinden voor het geval, dat gezegde functiën veranderlijk gesteld worden. De toepassing namelijk, welke de Schrijver er van maakt, is voor het geval, dat zij slechts *binnen zekere grenzen* standvastig blijven, zoodat er inderdaad iets wordt verwaarloosd van denzelfden rang, als de grootheden die men behoudt; eene handelwijs, die den allernadeeligsten invloed uitoefenen moet, omdat den leerling nu geene de minste gronden van zekerheid meer overblijven, omtrent de grootheden die hij verwaarloozen mag en die hij behouden moet.

Al had de Schrijver, in het onderhavige voorbeeld, de zwarigheid uit den weg geruimd, dan bleef zij nog altoos voor het vervolg bestaan, omdat het gebrek in de methode zelve gelegen is.

D. De driehoeksmeting (Prof. DE H. zegt regtlijnige - wij zonden verkiezen platte) wordt zeer beknopt afgehandeld, dat ons te meer verwonderde, na de omslagtige behandeling (bij al het onvolledige) van het voorgaande, omdat wij ten minste van oordeel zijn, dat het den zeeman nuttiger is driehoeken op te lossen, en de voorkomende bijzonderheden der oplossingen te leeren beoordeelen, dan het onmiddellijk berekenen van logarithmen en sinussen. Dat deze beknoptheid intusschen het overtollige niet uitsluit, blijkt, wanneer de Schrijver zegt: ‘Bovendien moet in iederen driehoek de voorwaarde vervuld worden, dat de grootste zijde tegenover den grootsten hoek staat, en de som van twee zijden naar willekeur grooter dan de derde zijde is.’ Dergelijke uitdrukkingen zijn niet alleen overtollig, maar schadelijk, omdat zij bij den leerling twijfel doen ontstaan, alsof

het mogelijk ware, dat er een driehoek kon bestaan, die aan deze voorwaarde niet voldeed. De onderwijzer, die eenen driehoek opgeeft, en eene *bestaanbare* uitkomst verlangt, moet aan deze voorwaarde denken. De leerling heeft er niet mede te maken, voordat hij zijne oplossing ten einde heeft gebragt; alswanneer de al dan niet bestaanbaarheid van de uitkomst hem zal leeren, of er eene voorwaarde niet in acht genomen is, en zoo ja, welke. Dit is namelijk het bestaanbaar of onbestaanbaar zijn der driehoeken, niet, zoo als de Schrijver *zeer verkeerd* opgeeft, dat een der drie driehoeken, in het geval der dubbele oplossing, onbestaanbaar kan worden. Dit gebeurt nooit; zoo de eene oplossing onbestaanbaar is, is de andere het ook, en omgekeerd. Maar de eene driehoek kan aan de voorwaarden van het vraagstuk voldoen, en de andere niet, of wel beide, of wel geen van beide. Maar daarom *bestaan* die driehoeken toch, al voldoen zij niet aan de opgave. - Daar ieder leerling wel van zelf zal inzien, dat het, met betrekking tot de afmetingen eens driehoeks, onverschillig is, hoedanig die driehoek in de ruimte gelegen is, is het overtollig, wat de Schrijver verder zegt: Dat er *niet* op de rigting der zijden gelet wordt. Liever hadden wij het bewijs van den sinusregel aangetroffen, waarvan de Schrijver alleen zegt, dat het in ieder leerboek gevonden wordt. Hij had er kunnen bijvoegen: ‘Het mijne uitgezonderd.’ Zag hij dan niet in, dat die leerboeken ook de rest bevatten, en veel beter en bondiger dan dit; om tot de conclusie te komen, dat hij, door dergelijke uitlatingen, zijn geheele geschrijf noodeloos heeft gemaakt?

Als een staaltje van bewijs- en redeneertrant, deelen wij het volgende omtrent de regthoekige driehoeken in zijn geheel mede.

‘II (geval), 1. gegeven *b*. en *a*., te vinden B., C., *c*.

Door omkeering der formules hebben wij:

Sin. B. = Cos. C. = *b/a* } (*c*)

c. = *a*. Sin. C. = *b*. tang. C. } (*c*)

Of wanneer wij de zijde *c*. onmiddellijk door de gegevens *b*. en *a*. willen bepalen, dan vinden wij, de twee laatste vergelijkingen (*a*) [*b*. = *a*. Sin. B., en *c*. = *a*. Cos. B.] tot het quadraat brengende en lettende op de formule der goniometrie (1) [$\text{Sin.}^2 x + \text{Cos.}^2 x = 1$] bladz. 12.

$b.^2 + c.^2 = a.^2 (\text{Sin.}^2 \text{B.} + \text{Cos.}^2 \text{B.}) = a.^2$

hetgeen het bekende theorema van PHYTHAGORAS voorstelt: *Het vierkant beschreven op de hypothenuse van een' regthoekigen*

driehoek is gelijk aan de som der vierkanten van de beide regthoekszijden.'

En wat was dan die form. (1) uit de goniometrie? Wij zullen geene verdere aanmerkingen maken; maar vragen slechts nog: Is dit geen bewijs, dat de Schrijver voorzigtiger had behooren te zijn, dan hij zich in zijn voorberigt heeft betoond?

Het geval van twee zijden met een' overstaanden hoek wordt slechts ter loops, in een zestal regels, afgehandeld. Wij hebben reeds vroeger, bij de gevallen van onbestaanbaarheid, gezien, dat de Schrijver dit geval niet begrepen heeft. Ware dit zoo geweest, dan had hij deze gunstige gelegenheid niet mogen laten voorbijgaan, om den leerling in te leiden tot de zoo belangrijke kunst, om de verkregene uitkomsten naar behooren te leeren begrijpen.

Voor het geval van de twee zijden en den ingesloten' hock wordt, voor de derde zijde, de formule uit den sinusregel op eene vernuftige wijze afgeleid; maar daaraan ontbreekt alle verdere ontwikkeling, niettegenstaande de Schrijver later deze formule, voor het gebruik met logarithmen, herleidt, wanneer het noodig is er een' hock uit op te lossen, en dus bewijst, dat dit ook hier noodig ware geweest, om consequent te werk te gaan.

E. Ook de bolvormige driehoeksmeting wordt aangevangen met de onbewezene grondstelling, niet alleen; maar er komen, nevens de bewezene, weder eenige andere onbewezene stellingen voor. Dit kenmerkt het ontbreken van een *bepaald* plan, dat de Schrijver zich behoorde te hebben voorgesteld, en kan niet anders dan nadeelig werken op den leerling, die, of alles uit een *ander* boek leeren moet, en dus dit ontberen kan, of wel zich vergenoegen moet met een mengelmoes van bewezene en onbewezene stellingen, zonder te kunnen inzien, waarom de eene minder dan de andere verdient betoogd te worden.

De ondoelmatige weg, door den Schrijver ingeslagen, tot het afleiden der formules voor de regthoekige driehoeken, geeft mede tot moeijelijkheden aanleiding, welke op dien weg niet te vermijden zijn. Door vierkantsvergelijkingen namelijk voert men er het dubbele teeken in, waarmede het niet veroorloofd is zoo los om te springen, als hier is gedaan in de formule *d*. b.v.; zoodat men, bij de oplossing, niet weet, of de cosinus negatief of positief, en dus de hock B. grooter of kleiner dan 90° wordt. Hetgeen de Schrijver alzoo op het laatst van bl. 47 zegt, gaat niet door, en het zou noodzakelijk zijn geweest stellig op te geven de gevallen, waarin de zijden en hoeken van de regthoekige driehoeken scherp of stomp zijn.

De verwarring omtrent onbestaanbare driehoeken en oneigenlijke antwoorden bestaat hier even als in de regtlijnige driehoeksmeting; terwijl daarenboven het berekenen van eene onbekende, door andere welke vooraf moeten worden gezocht, zoo als op bl. 51 gedaan wordt, altoos onraadzaam is, omdat het tot eenen noodeloozen omslag aanleiding geeft, ook hier blijkbaar door de redenering, welke de Schrijver er heeft moeten bijvoegen. Het is waar, hij zegt, dat dit geval in de stuurmanskunst niet te pas komt. Maar behoort de leerling niet op de hoogte te worden gebragt, om het geleerde verder toe te passen, dan enkel op het leerboek dat hij gebruikt; niet ook andere boeken te leeren verstaan; niet meer vruchten uit het geleerde te leeren trekken, dan zoo onmiddellijk voor het oog liggen; onbekend te blijven met veranderingen en verbeteringen, die in vervolg van tijd kunnen worden gemaakt, waarbij zoodanig geval wel degelijk te pas komt? Doch wij gaan verder; zelfs voor de zeevaartkunde, zoo als zij hier voorgedragen wordt, zonder meer, is de behandeling der bolvormige driehoeksmeting hoogst onvolledig en oppervlakkig, omdat de Schrijver in geene berekeningen treedt, en dus de zoo hoog noodige ontwikkelingen en beredeneringen van de uitkomsten nalaat. Hij zegt wel, dat hij dit doen zal bij ieder vraagstuk zelf. Maar ook dat is ondoelmatig, omdat men op deze wijze, door telkens weder tot de eerste beginselen zijne toevlugt te nemen, die niet behoorlijk *in hun verband* verklaard zijn, den draad van het onderwijs afbreken moet, en dus de aandacht noodeloos vermoeit. Dan alleen, wanneer de gronden behoorlijk gelegd zijn, kan men doelmatig met het onderwijs voortgaan, en behoeft niet telkens stil te staan en de gedachten af te leiden op vreemde zaken, die bij ieder vraagstuk weder terugkeeren, en nooit tot een volkomen geheel bijeengebragt worden, dat men behoorlijk kan overzien. Wij herhalen het, omslagtige berekeningen, als bij A. B. en C., zonder uitgewerkte voorbeelden der drieboeksmeting, kenmerken een gebrek aan methode, zoo als er weinig in de geschiedenis der wetenschap gevonden worden.

F. Na het geleerde onder C., hadden wij gemeend de veranderingen, in den bolvormigen driehoek ontstaande, op die gronden verklaard te zullen vinden, waartoe zij, naar behooren behaudeld, volkomen geschikt waren geweest. Dit is echter het geval niet, en die geheele Verhandeling C. wordt enkel gebezigd tot het berekenen van grootheden, die gemakkelijker gevonden kunnen worden, en dan nog zonder er dat gebruik van te ma-

ken tot de zamenstelling dier tafelen, waarvoor zij vatbaar zijn. Dat is zeer overtollig, en althans in een Werk van dezen aard volstrekt niet op zijne plaats. De veranderingen nu in den bolvormigen driehoek worden op eene zoogenaamde synthetische manier gezocht, met al de bezwaren voor den leerling, welke de ondervinding van vele jaren reeds heeft doen kennen, zoo als regthoekige driehoeken, waarvan de regthoekszijde aan de hypothenuse gelijk is; het gelijkstellen van hoeken en lijnen, waarvan het verschil gezocht wordt, enz. Maar dit is niet alles. Op deze wijze worden er geene andere dan gedeeltelijke differentiën gevonden, en de vraag blijft altoos bestaan naar de volledige, waaromtrent hier alleen *gezegd* wordt, dat zij gelijk zijn aan de *som* der gedeeltelijke; iets, wat den leerling, zonder nader onderrigt, als eene stellige ongerijmdheid voorkomen moet. Deze zwarigheid had behooren te worden uit den weg geruimd; maar daartoe is deze verouderde handelwijze, zonder veel omslag, volkomen onbruik baar.

Hiermede het eerste gedeelte van dit Werk afgehandeld hebbende, zullen wij in een volgend Stuk de wijze nagaan, waarop de eigenlijke zeevaartkunde in dit boek geleerd wordt. Het belang der zaak, de manier waarop de Hoogleeraar V.D.H. zelf geschreven heeft, vordert eene opzettelijke meer dan oppervlakkige behandeling, waarvoor wij alzoo niet noodig zullen hebben verschooning te vragen.

1. Friesland. Handboekje voor Reizenden door de steden en voornaamste oorden van de provincie Friesland, door *W. Eekhoff*, Archivarius van de stad Leeuwarden. Met eene Kaart. Te Leeuwarden, bij G.T.N. Suringar. 1840. XII. 160 blz. 8°.
2. Beknopte Aardrijkskundige Beschrijving van de province Vriesland, bevattende een overzigt van den Algemeenen en Bijzonderen Toestand van dat Gewest. Ingerigt voor schoolgebruik, door *W. Eekhoff*, Archivarius van de stad Leeuwarden. Te Leeuwarden, bij W. Eekhoff. 1840. X. 192 blz. 8°.

Grootstendeels hebben wij dit eerste Werkje met genoegen gelezen, omdat wij vonden, dat hierdoor aan eene behoefte voldaan was, waaraan wij tot nu toe gebrek hadden. Hij, die *Fries-*

land wil bezoeken, of de Fries, die het wil doorreizen, zal hier eenen genoegzamen leidraad vinden, om zijnen tijd wel te besteden en te gelijker tijd *Friesland*, zoo als het is, niet zoo als het hier voorgedragen wordt, te leeren kennen; en in zooverre moeten wij den Schrijver en Uitgever onzen dank betuigen. Aangenaam was het ons tevens uit de Voorrede te vernemen, dat des S. vrienden, zoo wij meenen A.V.H. JR., J.D.A. en G.T.N.S., ons bevrijd hebben van iets te moeten lezen, hetwelk hier niet op zijne plaats zoude zijn, en den uitgever, om geen onnut honorarium uit te geven.

Gij zult misschien denken, Lezer! dat ik na dit kort verslag met eenen wensch, dat het in eens ieders handen moge zijn, zal kunnen eindigen, o Neen! Ik heb u gezegd, wat het als Reiswijzer is, maar ben genoodzaakt u teregt te wijzen betrekkelijk de plaatsbeschrijvingen, omdat deze niet altijd even naauwkeurig zijn, en er bovendien andere vlekken gevonden worden, welke bij de lezing niet behooren over het hoofd gezien te worden.

Hem, die de Voorrede leest, zal ik niet behoeven te zeggen, dat de S. met de provincie wat heel hoog loopt, en dat het alles geen Evangelie is, wat bij er van zegt. Bl. 3 van het Werkje noemt hij *Friesland* eene rijke provincie. Wij gelooven wel, dat zij zeer welvarende is; doch wij kunnen niet toestemmen, dat zij rijk is, namelijk in den zin, welken de Heeren Hollanders aan rijk hechten. Er mogen enkele rijken zijn; doch hun getal is zeer gering, en onder deze zijn er weinige, welke met de Hollandsche rijken kunnen gelijkgesteld worden. S. heeft misschien geweten, dat er onder ons zijn, die zich dit gaarne laten aanleunen, ja er trotsch op zijn. Bl. 4 vindt men eene dichterlijke vrijheid, waaromtrent ik u wel eenige inlichting verschuldigd ben. Men vindt daar: ‘een Volk, dat, te midden van allerlei staatsomwentelingen en veranderingen in de natuurlijke gesteldheid des hodems, zijne vrijheid, zijne taal, zijn eigendommelijk volkskarakter en een groot deel zijns Lands gedurende twintig eeuwen tegen vreemde aanranding handhaafde en mogt behouden.’ S. schijnt uit het oog verloren te hebben, dat wij door KAREL DEN GROOTEN zijn ten onder gebragt; dat wij onder de regeringen van de Hertogen van *Beijeren* en *Saksen* geleefd hebben; dat wij onder het juk van *Spanje* en onder dat van NAPOLEON zijn geweest; dat wij van Friezen Nederlanders geworden zijn, om van de invallen der Noormannen, en andere zaken meer, niet te spreken.

Bl. 5 lees ik: ‘Over het geheel bestaat deze provincie uit Boezemland, dat is: Land, hetwelk *zonder kunstwerken* op de algemeene kanalen of den gemeenen boezem uitwatert, en den overvloed van zijn water door de zeesluizen loost. Dat boezemwater, hetwelk iederen herfst tot zulk eene buitengewone hoogte stijgt, dat de meeste lage hooilanden, in het midden en zuidelijk deel der provincie, gedurende den winter overstroomd zijn en daardoor vruchtbaar gemaakt worden, vervult eene aanzienlijke oppervlakte des lands,’ en

Bl. 6: ‘Hoe vlak en van gelijkmatige hoogte de bodem van *Friesland* ook schijne, zoo zal het welligt eenige bevreemding verwekken, wanneer wij zeggen, dat de oostelijke helft dezer provincie door zoo vele hooge zandruggen wordt doorsneden - dat er over het geheel een verschil van zes à zeven Ned. ellen in den hoogsten en den gewonen waterstand in dit gewest wordt opgemerkt. *De kunst moest dus de natuur door werken van waterbouw te gemoet komen*, om de hoogere oorden bevaarbaar en de lagere bewoonbaar te houden; terwijl vele der laatsten bovendien nog door polders of kadijken ingesloten en voor het indringen van overtollig water beveiligd moeten worden.’ Ik moet bekennen dit niet te begrijpen. Eerst is het boezemland, dat zonder kunstwerk uitwatert; dan weder moet de kunst de natuur te baat komen, om het Land van water te bevrijden.

Bl. 7: Spreekt de S. van *zandruggen*, en bl. 8 van *landruggen*. Wanneer wij de definitie van zandruggen uit het aldaar ter nedergestelde zouden moeten geven, dan zijn het binnendijken, om het ingekomene zeewater en het hooggestegene boezemwater te beletten. Zandruggen zullen dan moeten zijn in en uit zand opgeworpene dijken. Doch, Lezer! wij voor ons gelooven, dat hij hierdoor de hoogere en zandige streken bedoeld heeft.

Bl. 9 zegt de S., dat onze landbouw op eenen trap van volkomenheid staat, welke onzen naburen ten voorbeelde kan strekken. Hij schijnt de noordzeekusten niet bezocht te hebben, anders hadde hij dit niet gezegd.

Bl. 25 zegt hij, dat het Gouvernementshuis door den aanbouw van een zijdpand voltooid is. Wij voor ons meenen, dat men er ter regterzijde van het gebouw eerst nog een pand zal moeten aanbouwen, om het van voren als voltooid te beschouwen, en dat de bouworde zulks medebrengt; hij spreekt daar tevens van eenen *Staatsraad-Gouverneur*. Dit woord *Staatsraad* is hier zeer ten onpasse, daar aan bet hoofd der provincie een Gouverneur staat, en die titel personeel is.

Bl. 30: Vinden wij: *De Kazerne, enz.*: ‘Het geheel bevat ongeveer honderd zalen en kleinere vertrekken.’ Dit ongeveer is plus minus zeventig, met bijkeukens, privés, aschhokken, enz. er bijgerekend. Dit bij hem schoone gebouw heeft reeds sedert lang eene verzakking. Ik moet hier nog bijvoegen, dat het doelmatiger ware geweest vier afzonderlijke blokken te bouwen, daar men dan niet die ondragelijke koude op de binnenplaats zoude gehad *hebben*, welke er zelfs in de warme zomerdagen heerscht, en geene gunstige werking op het personeel der bewoners uitoefent.

Op die zelfde bl. vindt gij: *Infermerie*, en bl. 48: *Rontonde*, en bl. 34: *Cathedrale Domkerk.* Er zijn er, die weten, dat de S. Latijn heeft geleerd, en deze zullen zich met mij wel verwonderen, dat hij de woorden *Infirmus*, ziek; *rotundus*, rond, en *Cathedrale*, Hoofd- of Domkerk, niet geleerd heeft, anders hadde hij straattaal niet geschreven.

Bl. 39: Spreekt hij over het Roomsch-Katholijke Weeshuis, en zegt: ‘Dat het in 1786 gesticht, sedert door erfmakingen begiftigd, in 1824 door de stedelijke Regering gered is.’ S. doelt hier op het opzenden der kinderen naar de koloniën. Daar ik nu, als voogd over en beschrijver van dat gesticht, hiermede eenigzins bekend ben, zoo diene tot teregtwijzing, dat dit niet door de stedelijke Regering is gered; maar dat zij dat bestuur geholpen heeft, om eene scheiding tusschen arm- en weesbestuur daar te stellen, waardoor het in staat werd gesteld zich uit eigene fondsen te redden, en geene subsidie uit stadskas noodig had, en daardoor ook niet onder de verpligting lag, deszelfs kinderen naar de Koloniën te zenden. Dat de stad in ruime mate hier haren pligt gedaan heeft, erkennen wij volgaarne; doch het radicaal lag in ons, niet in de stad.

Bl. 53, 64 en 75: Spreekt hij van de Diligence op *Groningen*. Men gelieve te weten, dat men alleen te *Buitenpost*, voor de morgendienst, en te *Strobos*, voor de avonddienst, regt heeft, om plaatsen te nemen, en dat men elders moet afwachten, of er al dan niet plaats over is.

Bl. 63: Wordt van een gedenkteeken melding gemaakt. Dit hadden wij wel beschreven willen hebben.

Bl. 99: Verhaalt hij ons, dat *Opeinde* dáár veelal *de Pein* genoemd wordt. Hij dacht er misschien niet aan, dat men *Oppenhuizen* ook *Toppenhuizen* noemt; dan hadde hij *Toppein*, dat is te *Opeinde*, geschreven.

Den stijl beoordeele men uit de volgende proeven:

Bl. 48: ‘Van een' geheel anderen aard en bestemming is de nieuw aangelegde begraafplaats,’ hij had zoo over den stadstuin en diens *Rontonde* gesproken. - ‘Aan den Spanjaardsweg (dijk) benoorden de stad, ofschoon hare wijze van inrigting voor afgezonderde wandelingen even geschikt is, als hare hooge ligging, hare gelijkmatige afstand van de beide einden der stad, en hare doeltreffende aanleg en bebouwing voor hare bestemming niets te wenschen overlaten. Man heeft in het algemeen erkend, dat er in *Nederland* geene schooner en eenvoudiger inrigting van dien aard bestaat.’ Is dit laatste ook bluffen?

Bl. 105: ‘Langs het groote en nieuwe schoolgebouw verlaat men *Gorredijk* zuidoostelijk over de compagnonsvaarten in de strekking naar *Schurega*. Dit naakte oord, waarop zich weldra te midden der barre heide zandheuvels vertoonen, wordt eerst over de smalle kronkelende rivier de *Tjonger* of *Kuinder* vervangen door hooi- en weilanden en boomen. En geen wonder, want allengs nadert men het heerlijke dorp *Oldeberkoop* met deszelfs vorstelijke bosschen, schoone plantsoenen en zwaar geboomte. Dit alles maakt geene bepaalde buitenplaats uit - het is geene woeste natuur - het zijn ook geene gewrochten der kunst. Neen het eenvoudige landhuis van den onlangs overledenen Grietman J.A. WILLINGE, den bezitter van bijna dit gansche oord, ligt binnen de kom van dit nette en hooggelegene dorp, over het Grietenijhuis van *Ooststellingwerf*, en de nieuwe fraaije pastorie, ter zijden van het zeer oude kerkgebouw. Dat landhuis heeft slechts eene kleine plek tuingronds achter zich; maar bijna de geheele omtrek van dit dorp behoort tot hetzelve, in eene wijde uitgestrektheid, welke men onder het geleide van den tuinman, eerst noord-, daarna westen eindelijk zuidwaarts dient te doorwandelen.’

Bl. 107: ‘Om het onaanzienlijke dorp (*Hoog-Appelscha*) behoefde men zich dus dien verren togt niet te getroosten; maar wèl om het merkwaardige gezigt van die rijen hooge zandheuvelen of wel letterlijk duinen, welke hier, zeldzaam genoeg, *te midden van de uitgestrekte heide* worden aangetroffen. In vorm, *zelfstandigheid* noch hoogte verschillen zij althans van de Hollandsche of Amelander zeeduinen, daar de hoogste dezer zich ook wel 50 à 60 voet verheffen zal buven de oppervlakte van den grond, die reeds meer dan 30 voet hooger is, dan het gewone zomerpeil dezer provincie. Het barre van het gezigt over de Drentsche en Friesche heidevelden, welke jaarlijks in uitgestrekt-

heid afnemen, wordt vergoed, door dat, *op de zachtglooijende bouwvelden aan de helling dezer duinen*.'

Wij zullen van dit Werkje afstappen, na alvorens gezegd te hebben, dat het ons gespeten heeft, dat men zoo weinig over de dorpen *Waaxens, Brantgum* en *Foudgum* gezegd heeft, daar er velen zouden zijn, die op de aldaar liggende dorpen in ruime mate de schoone natuur zouden kunnen genieten, en het onzes inziens na *Gaasterland* eene der schoonste partijen van *Friesland* uitmaakt.

N°. II. Ik moet hier vooraf opmerken, dat ik nu *Friesland* met eene *V* zal schrijven, omdat de S. zulks ook gedaan heeft, waarvoor hij zijne redenen, bl. 3, aldus opgeeft: 'De spelling van de woorden *Vriesland* en de Vriezen was weleer meestal met eene F. als voorletter, in navolging van het Latijn, waarin zij het eerst voorkomen. Thans is evenwel de spelling met eene V. ingevoerd en bijna algemeen aangenomen.' Prof. SIEGENBEEK schrijft het thans evenwel met eene F.; zoo mede het Friesch Genootschap en meer anderen volgen dit voorbeeld. Wij vragen: Waarom het dan ook niet in het eerste Werkje gedaan, dat ook dit jaar is uitgekomen?

Wanneer gij de Voorrede leest: 'Dat hij in staat is, eene Beknopte Aardrijkskundige Beschrijving van *Vriesland* aan te bieden; dat het hem door Gods goedheid vergund is geweest, als man te volbrengen, wat hij als jongeling begonnen en als kind voorgenomen had; dat hij meer dan zijn' halven leeftijd over dit onderwerp nagedacht en het herhaalde malen op verschillende wijzen bebandeld heeft, en het hem daarom niet verwondert, waarom zulk eene beschrijving zoo lang is achterwege gebleven; want dat het onmogelijk voor den Lezer van dit kleine Werkje is, zich de tallooze bezwaren en de verbazende moeiten voor te stellen of de menigvuldige vereischten te kunnen gissen, welke aan de behandeling van dit onderwerp zijn verbonden,' dan voorzeker zult gij ook hier iets vrij volledigs zoeken en eene plaats- en stedebeschrijving meenen te vinden, welke na aan de volmaaktheid komt. Doch, Lezer! de Schrijver heeft het bij dit bluffen gelaten, en bij het omkeeren van het blad ook de zaak omgekeerd; ziehier, wat hij bl. 4 zegt: 'Misschien zou het mij even veel moeite gekost hebben, eene uitvoerige beschrijving te leveren, als eene zoo beknopte, dewijl ik mij telkens geweld moest aandoen, om dien rijkdom van zaken zoo *beperkt mogelijk in een te dringen*. Die onaangename moeite zal echter misschien door de beschuldiging van oppervlakkig-

heid of onvolledigheid achtervolgd worden. Doch men gelieve daarbij in het oog te houden, eensdeels het doel waartoe het Werkje geschreven is, daar het als schoolboek niet wel uitvoeriger en duurder kon zijn; en anderdeels, dat dit Werkje, hetwelk tegelijk met mijn Handboekje voor Reizenden door de Provincie *Friesland* in het licht verschijnt, even als dat, eene eerste proeve of poging is, om dit verwaarloosde vak onzer letterkunde eenigzins op te heffen.' - Ik geloof niet, dat men veel korter zoude kunnen zijn, dan hij in het volgende geweest is.

'*Lekkum*, waar de beroemde Hoogleeraar WASSENBERGH geboren en begraven is, met de buitenplaats *Eeburg; Miedum*, waar alleen de toren nog bestaat, daar de kerk vóór weinige jaren weggebroken is; *Genum, Reilzum, Lichtaard*, worden de dorpen der Vlieterpen genoemd, dewijl zij op en nabij eenige hooge terpen liggen, die bij de vroegere overstroomingen dienden, om daarop te vlugten en het water te ontvlieden. (Is dit goed Nederlandsch?) '*Jeslum* of *Jislum*, met een hoog en net kerkje; *Waaxens, Brantgum* en *Foudgum*, drie kerkdorpjes van eene hooge ligging; *Welzens, Oostrum* en *Aalsum*, zijn alle in het zuidwestelijke gedeelte op zeer hooge terpen gelegen. *Terzool* en *Sybrandabuuren*, twee kerkdorpen, door lage landen omgeven. De kerk van *Terzool*, in 1839 vernieuwd. *Wier, Slappeterp* en *Schingen*, drie kleine dorpen, benevens het klooster *Anjum*, een gehucht. *Hylaard*, een dorp met kerkbuurt. *Jellum*, met *Mammemastate. Beers* aan de laanvaart. *Schalsum, Peins* en *Sweins*. Bij het laatstgenoemde dorp ligt een tigehelwerk en eene buurt, *Kingmatille* geheeten, omdat hier eene brug over de Harlingervaart ligt, behoorende, even als bijna de geheele buurt, tot de state *Kingma*.' (De S. bedoelt, dat het woord *tille* brug beteekent, en dat die brug en huurt naar de state *Kingma* genoemd zijn) en zoo, Lezer! gaat het grootstendeels. De Grietenij *Wonseradeel*, de stad *Bolsward* er onder begrepen, wordt in 5 bladzijden en 5 regels beschreven.

De Schrijver verzoekt verder in deze Voorrede minzaam, aan hem aanmerkingen, verbeteringen en zelfs belangrijke aanvullingen schriftelijk mede te deelen, om, bij eenen gehoopten tweeden druk, daarvan een dankbaar gebruik te maken; hij wenscht zelfs voort te gaan, om de *groote verzameling bouwstoffen*, die hij reeds bezit, verder uit te breiden, ten einde, zoo God hem het leven en de krachten schenkt, eens eene meer wetenschappelijk en uitvoerig bewerkte, zoowel *Topographische en Statis-*

ticke, als Geschiedkundige Beschrijving van Vriesland zamen te stellen. Hij zal eerst evenwel, als tegenhanger van dit, eene *Beknopte Geschiedenis van Vriesland voor Schoolgebruik* laten volgen, welke voor het grootste gedeelte reeds bewerkt is. Ook zal hij weldra een afzonderlijk *Vraagboekje met antwoorden* uitgeven, en daarom zijn zij hier niet bijgevoegd; ook niet, omdat door de enkele lezing op den duur zoo veel verloren gaat. Het gelezene, zegt hij, wordt veel beter bewaard, wanneer het aan voorname punten in het geheugen is vastgehecht. Alsof er van het vasthechten van Prospectussen sprake was!

De S. verhaalt ons verder, dat 40, zegge netto veertig, Heeren uit verschillende oorden dezer provincie, door het geven van inlichtingen en aanmerkingen, tot de naauwkeurige bewerking van deze beschrijving hebben bijgedragen. Het onnaauwkeurige en onverstaanbare is dus voor zijne rekening, en hiertoe zullen wij nu overgaan, om aan te toonen, na u alvorens nog een stuk uit die walgelijke Voorrede ter nedergeschreven te hebben: ‘Ten aanzien van den stijl van dit Werkje, heb ik mij niet beijverd om, zoo als men het noemt, kinderlijk te zijn. Alleen heb ik getracht, aan de jeugd, en ook andere Lezers, korte, eenvoudige en duidelijke voorstellingen van de zaken te geven. Dit kwam mij, *na gedane proefnemingen*, het hoofdbeginsel van alle kinderlijkheid voor. Ook zal men bemerken, dat, in de voordragt, geen Schrijver (een onbekend persoon bij de kinderen) tot de altijd passieve “Lieve jeugd!” spreekt, en haar zijne lessen als opdringt. Ik heb de kinderen bij het lezen in een' actieven toestand geplaatst, waarin zij zelve lezen, en opmerken en zich bet vroeger gelezene herinneren, en zelve gevolgtrekkingen maken tot nut en voordeel. Ook dit is eene proeve, die ik hoop, dat bij ondervinding bevallen moge.’

Bl. 18: Spreekt hij van een *Koevoetermeer*. Had hij de oude Kaarten nagezien, en om de vesting *Koevorden* gedacht, dan zoude hij *Koevordemeer* geschreven hebben. Bl. 147 noemt hij het: *het meer de Koevoet*.

Bl. 37: Nadat de S. over de paarden, koeijen en schapen gesproken heeft, vervolgt hij aldus: ‘Voorts vele zwijnen en wild, als hazen, enz.’ Het overige viervoetige wild, dat wij hier hebben, zijn een weinig konijnen. Hier heeft bij zich geweld moeten aandoen, om dien rijkdom van zaken en denkbeelden zoo beperkt mogelijk ineen te dringen.

Bl. 40: Noemt de S. het Landvriesch eene naar het Oud-Vriesch gewijzigde taal. Zoo als men het thans spreekt, moet men het

eene Oud-Vriesche, naar het Nederlandsch gewijzigde, taal noemen. Het eigenlijke Vriesche, wat in die taal overig is, is geheel gelijk aan het Oudvriesch; dit ontdekt men, wanneer men den sleutel van het Alphabet kent, daar men alsdan den landlieden het zoo kan voorlezen, dat zij het verstaan; met den S. heb ik er ook weleens de proef van genomen.

Bl. 45: Spreekt hij van 8 Raadsheeren in het Hof. Of zeven, of negen zijn er: negen, wanneer men den President en Vice-president onder de Leden wil tellen. Is hem dit ook door eenen deskundige opgegeven?

Bl. 46: ‘De Roomsch-Katholijken in het Aartspriesterschap van *Vriesland* bezitten 32 Gemeenten, welke door 38 Priesters en Pastoors bediend worden.’ Men leze: 31 statiën, welke door 31 Priesters en Pastoors bediend worden, van welke er vijf zijn, wien tot hunne hulp ieder een geestelijke, onder den naam van Kapellaan, is toegevoegd.

Bl. 47: Heeft de S., van de Latijnsche Scholen sprekende, die te *Kollum* vergeten.

Bl. 49: ‘*Leeuwarden* is de hoofdstad van *Vriesland, of* de zetel van het Provinciaal Bestuur.’ Voor *of* leze men *en*, en het is verstaanbaar. De volgende zinsnede is ons duister: ‘Daar verschillende hoofdwegen en groote vaarten van deze provincie hier (te *Leeuwarden*) als op één punt zamenkomen, is de stad zeer gunstig gelegen, en als het ware het middelpunt van handel en verkeer in dit gewest. Op die hoogten (2 terpen), en langs die krommende wegen en vaarten (welke?) en andere binnengrachten is de stad vrij onregelmatig gebouwd, ofschoon zij nogtans goede straten en *nette grachten* bezit, wier openbare en bijzondere gebouwen vooral in de laatste twintig jaren aanmerkelijk verfraaid zijn.’

Bl. 50: Stelt hij ons stedelingen vrij wat gerust. ‘Die poorten en wallen dienden weleer om de stad in oorlogstijden tegen de vijanden te beschermen, maar in den tegenwoordigen tijd behoeft men die aanvallen gelukkig niet meer te vreezen.’ De S. weet van alles.

Bl. 53: Kunt gij leeren, waarom *Leeuwarden* eene residentiestad des Rijks is. ‘Het voormalige Hof der Vriesche Stadhouders is thans een Koninklijk Paleis, *waarom Leeuwarden* onder de residentiesteden des Rijks wordt gesteld.’ Wel, wel, Mijnheer de Archivarius! wanneer de actieve jeugd dit zelve leest en opmerkt, welke gevolgtrekkingen moet zij dan maken? Ik geloof, dat de S. niet wist, wat eene Koninklijke residentiestad in *Nederland* is.

Bl. 54: Verhaalt de S. ons, dat de ‘canselarij in 1571 voltooid is.’ Iemand, die niet blind is, kan zien, dat de linkervleugel van het gebouw ontbreekt. De Heer Archivarius had den stads-architekt eerst weleens kumen raadplegen.

Bl. 55: Spreekt hij wederom van *Infermerie;* het is dus geene drukfout, evenmin als bl. 30 van het eerste Werkje.

Bl. 56: Wordt de stads-*soepkokerij*, aldus in het eerste Werkje, bl. 31, genoemd, nu omschreven door: ‘*Instituut tot nut der armen* in de groote Hoogstraat.’

Bl. 98: Vinden wij, dat *Schiermonnikoog alsnog* eene *Heerlijkheid* is en de eigendom van de familie STACHOUWER, en dat de bewoners jaarlijks eene pacht aan dien Heer betalen. Dit is zeker nu korteling uit de papieren van het Archief opgedolven; want niemand wist er iets van, dat het *nog* eene Heerlijkheid was.

Bl. 105: Wordt de begraafplaats te *Franeker* eene voortreffelijke inrigting genoemd.

Bl. 125: Staat *Bunze*-broederskloosters; dit is eene grove drukfout, voor *Kruize*-broederskloosters; op die zelfde bl. vindt men: ‘De Concertzaal Leeuwenburg en Societeit is eene voortreffelijke inrigting in deze stad’ (*Sneek*). Men leze: *Leeuwenburg*, Concertzaal en Societeit is, enz.

Bl. 134: Leest men: ‘Ten zuidoosten van *Hindeloopen* ligt, op de halve leugte van den *Slaperdijk, te midden van verschillende meeren*,

Koudum, de hoofdplaats dezer Grietenij. Bijzonder aangenaam is de ligging van dit dorp *op een zandrug van weer dan twintig voeten hoogte, door bouwvelden en geboomte omgeven*.’

Bl. 147: Lezen wij: *Teroele* en *Dijken* en het meer de *Koevoet*, lees: *Teroele* en *Indijken* en *Koevordemeer*.

Bl. 157: *Muitzard*, lees: *Mutzard*. Was dit, om het den Hollanderen verstaanbaarder te maken? - Op die zelfde blz. leest men, dat Hertog ALDRECHT VAN BEIJEREN in 1396 met een lager van 180,000 man op 1400 schepen in *Vriesland* geland is, om het te veroveren. Die het getal voor waarheid wil aannemen, mag het om mijnentwille doen.

Bl. 162: Vindt gij, dat BALK naar een' *Balk* genoemd is; S. heeft hier het oude relletje maar gevolgd. Aldaar vindt men ook, dat de pastorij van *Horich grootendeels* uit eene zeer oude en *echte* Vriesche stins van het geslacht MINNEMA bestaat, en bl. 123 van het eerste Werkje, *in zijn geheel*.

Bl. 177: Beginnen de Reistogtjes, in het eerste in het breede

omschreven, in dit alleen, door de namen der plaatsen aan te geven, en bl. 183 vindt gij een Alphabetisch Register, hetwelk tevens, zoo als de Schrijver vermeent, dienen kan tot een Aardrijkskundig Woordenboekje van de provincie *Vriesland*. Wij voor ons gelooven, dat dit Werkje, wegens onvolledigheid, onnaauwkeurigheid en ongunstige voordragt, niet verdient, en ook niet geschikt is, om op de scholen gebruikt te worden, en raden den S. aan zijnen ingeslagenen weg niet te vervolgen, en het liever aan mannen van ondervinding over te laten, om dusdanige Werkjes voor de jeugd in te rigten.

Wat de uitgave van dit laatste aanbetreft, zoo hebben wij het niet zeer kiesch gevonden, om het tegelijk met het eerste uit te geven, daar de Heer SURINGAR, die den S. daarvoor zonder twijfel honorarium betaald heeft, hierdoor kan gerekend worden benadeeld te zijn. Wij moeten den S. bij dezen opmerkzaam maken, dat hij wat minder gebruik van zijnen titel van *Archivarius* dient te maken, om niet, zoo als nu, onaangename aanmerkingen te moeten hooren.

Achter de Dissertatie van den Heer BEUCKER ANDREAE (*de origine juris Municipalis Frisici*), Utrecht, 1840, bl. 495, leest men: ‘Naar een verbeterd HS. van SCHOTANUS, *Beschrijv. van Vriesl.* fol. 102, afgegeven door Jr. Mr. M. HETTEMA, vertaald door Mr. A.V. HALMAEL, en gecollationeerd en afgegeven den 6^{den} November, 1838, door mij W. EEKHOFF, Archivarius van de stad *Leeuwarden*.’ Ik ken zulk een handschrift niet; maar heb het genomen uit een oud handschrift, hetwelk door mij in het *Taalkundig Magazijn* van den Heer DE JAGER, II, 3de Stuk, bl. 240, N°. 11, is beschreven, en met den druk der oude Friesche wetten, de zoogenoemde Anjumer-uitgave, en waarvan mij nu wederom een Exemplaar is voorgekomen, hetwelk de Heer VAN BEIMA THOE KINGMA, Grietman van *Franekeradeel*, bezit - en met den gedrukten tekst van SCHOTANUS vergeleken, waarbij ik - niet de Heer VAN HALMAEL, Jr. - de vertaling heb gevoegd, en aan dien Heer ter hand gesteld. Dezen tekst nu is de Heer Archivarius niet in de gelegenheid geweest met het oorspronkelijke te vergelijken.

DE HAAN HETTEMA.

De staatkundige partijen in Noord-Nederland, geschetst in een historisch overzigt van deszelfs binnenlandsche staatgesteldheid van het einde der grafelijke redering tot op het jaar 1813.

Outhoû, dat in regeringszaken,
De naam van Macht is nimmer wis;
Eu leer op nietwes staat te maken,
Als 't geen in eijgen krachten is.
Onnu ZWIER VAN HAREM,
De Staatsman.

Amsterdam, bij J.D. Sybrandi. 1837.

'*Die maar oogen in het hoofd heeft, kan niet nalaaten het aan te merken als een wonderwerk van de Goddelijke Voorsienigheid, dat een Republicq, welke geen vaster fondamenten heeft als die van deese Vereenigde Nederlanden - nog bestaat*.'

Dus spraken de Leden van den Raad van State in hunne missive van den 23sten Januarij 1717 aan de Buitengewone Vergadering der Staten-Generaal. En wie, die maar eenigzins bekend is met de Staatsregeling van ons voormalig gemeenebest, zal in deze woorden iets vinden, wat naar overdrevenheid zweemt? De *Unie van Utrecht*, zoo vaak, doch ten onregte, als de grondwet van onzen Staat aangemerkt, was slechts goed voor den tijd en de omstandigheden, waarin zij haren oorsprong nam en tot stand kwam. Maar de opstellers van dit nader verbond tusschen de Noordelijke gewesten der *Nederlanden* hebben nimmer kunnen denken, dat het nog, nadat de omstandigheden zouden zijn veranderd, en nadat de oorzaken, die tot het aangaan van dat verbond aanleiding hadden gegeven, waren verdwenen, zouden hebben blijven bestaan, en zijn' invloed ook in tijde van vrede en rust blijven uitoefenen. De oorzaken van dit voortdurend bestaan der Unie, ook na het sluiten van den Munsterschen vrede, kunnen wij thans niet ontwikkelen, schoon die ontwikkeling geene onbelangrijke taak zou zijn. Maar bij die Unie was niets omtrent de *Souvereiniteit* dezer Landen bepaald. En dit kon ook niet; het doel toch dier verbindtenis was niet, om zich van het gezag van den *Koning van Spanje*, als Heer dezer Landen, te ontslaan; de afzwering geschiedde eerst twee jaren later. - Vandaar, na die afzwering, die eeuwigdurende twist, die noodlottige onzekerheid, waar en bij wien de Souvereiniteit der *Nederlanden* en der onderscheidene provinciën dan toch eigenlijk, hetzij geheel, hetzij gedeeltelijk, berustte. Bij de Algemeene Staten? bij de

Staten der Provinciën? bij de steden? bij den tijdelijken Stadhouder? of bij wien dan? Kon het anders, of die twist over het oppergezag, die onzekerheid omtrent de magt der onderscheidene ligchamen en personen, moesten verschillende partijen doen ontstaan, wier pogingen daarhenen strekten, om elkander dat oppergezag, die souvereiniteit te betwisten. In geen Land is dan ook, met betrekking tot zijn grootte, het getal der *staatkundige partijen* welligt grooter geweest dan in ons kleine Vaderland.

De kennis dier partijen, wier oorsprong vaak vóór het ontstaan der Republiek moet gezocht worden, is voor den echten beoefenaar der Vaderlandsche Geschiedenis onmisbaar. De geschiedenis dier partijen is de Geschiedenis der Regering dezer Landen. Het uitmuntende Werk van den nooit volprezen' ADRIAAN KLUIT, *Historie der Hollandsche Staatsregering tot aan het jaar* 1795, levert eenen schat in dezen op, welke niet genoeg op prijs kan worden gesteld, en het geschrijf des Heeren S. IPSZ. WISELIUS, *Staatkundige Verlichting der Nederlanden*, geeft rijke stof tot overweging, en is ook voor de kennis der *Nederlandsche Staatspartijen* eene rijke bron. - Maar noch KLUIT, noch WISELIUS is van partijdigheid vrij te pleiten; de eerste, ingenomen met den *aristocratischen stadhonderlijken regeringsvorm*, beschouwt meest alles van dat standpunt; de tweede, geheel schrijvende in den democratischen geest, die op het laatst der vorige eeuw de overhand had gekregen, kent geen ander wettig gezag dan dat, hetwelk uit den boezem van het volk, der geheele natie, is ontstaan.

Het ontbrak ons nog aan eene onpartijdige beschouwing der *staatspartijen*, eene onpartijdige beschouwing der Staatsregering hier te Lande gedurende de voormalige Republiek[(1)]. De onbekende Schrijver van het hierboven aangekondigde Werk heeft aan deze behoefte, immers *voor een groot gedeelte*, op eene voortreffelijke wijze voldaan. Wij zeggen *voor een groot gedeelte;* want het onderhavige Werk bevat geene uitvoerige geschiedenis der staatkundige partijen, maar eene schets. Als zoodanig wil de Schrijver zijnen arbeid dan ook slechts aangemerkt hebben. Die schets is echter op eene breede schaal aangelegd, en hier en daar, vooral waar het de provincie *Holland* geldt, reeds breed-

(1) Niet zonder verdiensten voor de kennis der staatkundige partijen in ons Land is het te weinig bekende Werk van DIONYSIUS DU TOICT DAVEZ., *Hollands Heyll' en Rampen* (Amsterdam, 1680, in 4°).

voerig uitgewerkt. De Schrijver toont in alles iemand te zijn, uitmuntend voor de opgevatte taak berekend. Grondige kennis der Vaderlandsche Geschiedenis; warme liefde voor dat Vaderland, maar geene minder warme liefde voor godsdienst, regt en waarheid; eene voorbeeldelooze onpartijdigheid, zoo onmisbaar bij den Geschiedschrijver, maar vooral in hem, die ons de partijen, welke tegen elkander hebben overgestaan, wil leeren kennen; al die goede hoedanigheden kenschetsen den Schrijver op elke bladzijde, zoodat men niet nalaten kan den onbekende liefde en achting toe te dragen. Voeg hierbij eenen duidelijken stijl, en eene doorgaans goede zuivere Nederduitsche taal, en het zal u niet verwonderen, dat Recensent hoog met dit Werk loopt; dat hij het in handen wenscht van elk, die de Vaderlandsche Geschiedenis wil leeren kennen, maar vooral van elk, die geroepen is, om de belangen des Vaderlands, hetzij als wetgever, hetzij als uitvoerder dier wetten, te behartigen. Het is dan ook niet zoozeer aan Recensent als aan verschillende omstandigheden, wier opsomming doelloos zou zijn, te wijten, dat dit Werk niet reeds, zoo als het verdiende, vroeger is aangekondigd; en welligt zou het thans in dit Maandschrift nimmer zijn aangekondigd, indien de tegenwoordige oogenblik, waarin de vroegere staatkundige partijen maar al te veel verlevendigd worden, ons niet als geschikt hiertoe had toegeschenen. De geschiedenis van het voorledene zij eene les voor het tegenwoordige, eene waarschuwing voor de toekomst.

Laat ons te zamen het Werk eens vlugtig doorloopen; wij vleijen ons reeds hierdoor ons gunstig oordeel te zullen wettigen.

In het Voorberigt spreekt de Schrijver over eenige Geschiedschrijvers van het Vaderland; juist en onpartijdig is het oordeel, dat hij over hen velt. Hoor, wat hij ond. and. van de zoogenaamde *Geschiedenis des Vaderlands* van BILDERDIJK zegt:

‘Deze Geschiedenis was oorspronkelijk niets anders dan eene voorlezing aan eenige vertrouwde leerlingen, in den toon van het dagelijksche leven opgesteld. Dezelve bevat een trouw afdruksel van den grooten en zonderlingen Geleerde. -- In de patriotsche twisten meer aan den Prins dan aan de stadhouderlijke partij verbonden, ijverde hij voor het eenhoofdige gezag sterker dan KLUIT, ofschoon zij beide oogenschijnlijk dezelfde partij aankleefden. Door de rampspoeden, die hij later ondervond, verbitterd, ---- werd hij allengs heviger en onverdraagzamer in toon, ofschoon hij inderdaad niet partijzuchtig was.’ - En verder: ‘Voortvarend van karakter, en

door zijnen genievollen aanleg niet geschikt tot eenig langzaam onderzoek, bezit hij in de vermelding van gebeurde zaken geene verdiensten hoegenaamd. -- Zijne beschouwingen zijn eenzijdig, vooringenomen en overdreven; geheel met illusiën vervuld, schildert hij dikwijls met al de overtuiging, aan een' vurig Dichter eigen, de droomen zijner verbeelding in het geschiedverhaal, en raakt daardoor niet zelden het spoor geheel en al bijster. -- Maar bij dit alles is echter in zijne oordeelvelling over zaken en personen, onder de nevelen der partijdigheid en overdrijving, veel waarheid. Door zijne scherpzinnige opmerkingen worden menigvuldige veronderde dwaalbegrippen vernietigd, door zijne regtsgeleerde kundigheden vele fouten van WAGENAAR aangewezen, en zijn diepdringend verstand heeft in verscheidene zaken oorzaken van volgende gebeurtenissen gezien, welke voor anderen onopgemerkt waren gebleven. Zijne beschouwingen over de aristocratische aanmaligingen, hoe overdreven soms, zijn echter dikwijls waar en juist, en kunnen als eene groote aanwinst voor de beoefening der Vaderlandsche Geschiedenis beschouwd worden.'

Wie zal, al was hij ook een leerling van BILDERDIJK, indien hij slechts onbevooroordeeld is, niet gaarne aan dit oordeel zijn zegel hechten?

De Schrijver heeft zijn Werk zeer gevoegelijk in vijftien Hoofdstukken verdeeld. De twee eerste kunnen als *Inleidingen* worden beschouwd. In het eerste handelt hij voornamelijk over de *voorname kenmerken van het Nederlandsch Volkskaracter;* tusschen het karakter van een volk en zijne geschiedenis bestaat een verband, hetwelk te naauwer is bij vrije natiën, 'omdat de staatkundige vrijheid, voornamelijk daarin bestaat, dat een volk naar zijne eigene zeden en gewoonten bestuurd en geregeerd wordt.' - De hoofdtrekken van ons volkskarakter zijn: *werkzaamheid, gehechtheid aan bijzondere betrekkingen* (hieruit ontstaan *eenzijdigheid, famliezucht, provincialismus*), *godsdienstigheid, vasthoudendheid, koelbloedigheid, vrijheidsgevoel*. - De goede trouw en opregtheid zijn bij de verschillende partijen in ons Land meestal niet te miskennen. Zij zijn mede een grondtoon van ons volkskarakter. 'De nakomeling verheft zich op WILLEM I, zoowel als op VIGLIUS AB AYTA; op OLDENDARNEVELD, zoowel als op MAURITS; op DE WITT, zoowel als op WILLEM III; op de HEINSIUSSEN en SLINGELANDEN, zoowel als op de FAGEL'S en VAN HAREN'S; op VAN DER CAPELLEN TOT DE POLL, zoowel als op VAN DER SPIEGEL; op SCHIMMELPENNINCK zoowel als op HOGENDORP.'

De familiezucht deed ten onzent een verregaand *nepotismus* ontstaan. ‘Het is niet te ontkennen, dat dit nepotismus en de daaruit voortgesprotene *oligarchie* meestal verderfelijk is en in ons vaderland minder voordeelen dan nadeelen heeft opgeleverd[(1)]; doch men dwaalt ten eenemale, indien men de Nederlandsche familiezucht met de Venetiaansche aristocratie gelijk stelt. Bij ons was het kwalijk begrepene liefde tot zijne bloedverwanten, die tot het kwaad den grondslag lag, zonder dat daardoor alle goede trouw werd opgeofferd. De Schepenkamers hoorden dikwijls de tegenstrijdigste gevoelens van den oom en den door hem begunstigden neef, en door de aristocratische regters werd zoodanig onpartijdig regt gesproken, dat de Nederlandsche Regters steeds als de onafhankelijkste zijn aangemerkt.’ --- ‘In ons Land echter, waar het nepotismus zoo zeer in zwang was, en het slechts de aanzienlijken waren, die in openbare betrekkingen werden geplaatst, moesten de burgerlijke oneenigheden steeds op een wedstrijd tusschen de aristocratische familiën uitloopen, van welke eenige, meer door de tijdsomstandigheden, dan door innerlijke verkleefdheid, zich onder het Huis van Oranje schaarden.’ --- Ware vrienden van het Huis van Oranje, die hunnen stedelijken en provincialen of wel generaliteits-invloed onbekrompen aan hetzelve wilden ten beste geven, vond men onder de Regenten *zeer weinig*.’

In het 2de Hoofdstuk wordt over het *verval van het leenstelsel, de opkomst der Steden, de stedelijke aristocratie, het eenhoofdig gezag, eenheid in regering, strekking der staatkunde der laatste Graven*, over *Karel V*, over *zijne zorg voor het inwendig Bestuur*, over *de toenmalige welvaart der Nederlanden, over Philips II* gehandeld.

‘Het leenstelsel,’ noemt de kundige Schrijver te regt: ‘een groote weldaad van de Voorzienigheid, na de diepe onkunde en de gewelddadige willekeur der vroegere eeuwen.’ - ‘Toen later echter de ridderlijke gloed begon af te nemen, --- trad heerschzucht en eigenbelang in plaats van riddereer en rid-

(1) Het ware te wenschen, dat de vóór weinige juren gehoudene Verhandeling door den Hoogleeraar Mr. D.J. VAN LENNEP, over *de Amsterdamsche Aristocratie*, en de drie Verhandelingen van den Hoogleeraar Mr. H.W. TYDEMAN, over de drie *Staatkundige partijen in Nederland*, door Hun Ed. in het licht wierden gegeven, en de beoefenaar der Vaderlandsche Geschiedenis alzoo bekend geraakte met de gevoelens dier uitstekende mannen over die belangrijke onderwerpen.

derpligt. De Leenheer moest zijn wankelend gezag dikwijls met de wapenen tegen zijnen oproerigen Vasal staande houden, terwijl deze in zijn gebied door den adel verontrust werd, en de burgerij van zijne beschermers verstooten, aan willekeur en moedwil was overgelaten.'

De grafelijke magt vond ondersteuning tegen den adel bij de opkomende steden. Die ondersteuning werd echter niet verleend dan tegen inwilliging van onderscheidene vrijheden en privilegiën. - 'De Regering in de steden, bij haar opkomst geheel democratisch, begon reeds spoedig, volgens den aard der zaak, tot oligarchie over te hellen. Eerst waren het poorters, de gezworene burgers, die hunne magistraatspersonen verkozen, daarna de gilden en schutterijen, totdat deze weldra door de vroeden en rijken verdrongen werden, die eene aristocratie daarstelden, welke gevaarlijk voor den Vorst werd.'

De pogingen der laatste Graven strekten, om de verschillende gewesten van *Nederland* tot één geheel te vormen. Dit werkten de adel en de stedelijke aristocratie tegen. Men schermde met privilegiën: 'doch wat waren toch voor het grootste gedeelte die zoo hoog geroemde privilegiën; welker handhaving men zoo lang met die der burgerlijke vrijheid gelijk stelde?' --- Meestal: 'persoonlijke voorregten, die even hatelijk en onbillijk als onstaatkundig waren; regten, waardoor het volk niet aan het welgeregeld bestuur van éénen, maar aan een in elk gewest, in elke stad, in elk dorp, verschillend gezag van velen werd onderworpen.'

In de dertien volgende Hoofdstukken worden het ontstaan en de wederzijdsche betrekkingen der verschillende staatspartijen in ons Vaderland geschetst. 'De opstand tegen *Spanje* was een geloofsstrijd, niet ter gewelddadige uithreiding van eene Godsdienst, die door zachtheid en liefde gekenmerkt wordt, noch ter vestiging van eene uiterlijke Kerk, die de Staat niet wil toelaten; maar een geloofsstrijd voor de Christelijke vrijheid, die in geest en waarheid bestaat, en die door inquisitiedwang in het binnenste van het gemoed werd aangerand; een geloofsstrijd tegen de magten der aarde, om de goederen des geestes niet te verliezen; een geloofsstrijd, begonnen en voortgebragt in de volle overtuiging der afhankelijkheid van het Opperwezen, in het besef van eigen zwakheid en in het geloof aan de genade in CHRISTUS; een geloofsstrijd, niet gevoerd voor de afgetrokkene beginselen en verborgenheden eener bij uitstek regtzinnige godsdienstleer, die de mensch niet duidelijk begrijpt,

omdat het Opperwezen die kennis tot zijne verlichting niet noodig oordeelde, maar voor dat practische Christendom der Hervorming, hetwelk, ontdaan van de zinnelijke versierselen der Kerk, de apostolische leer zocht te herstellen; een geloofsstrijd, gevoerd voor stellige Godsdienst; - een geloofsstrijd eindelijk, begonnen uit Godsdienstige zelfsverdediging, doch door zijnen voorspoed veranderd in eenen strijd ter vestiging der Hervormde Kerk in *Nederland*.'

Niet allen, die deel aan den opstand namen, handelden echter uit even edele beginselen. Hier was ook kaf tusschen het graan! Eerst laat werd de Prins van *Oranje* het hoofd van den opstand; naar waarheid worden het karakter en de handelingen van dien edelen Vorst geschetst; van dien waarlijk onschatbaren Vorst, die als mensch verscheidene zwakheden had, en in wien onze Schrijver te regt, zoo als sommigen hem weleens voorstellen, 'geenszins erkent het toonbeeld van een ootmoedig, nederig en regtgeloovig Christen, die alles verrigt, met geen ander inzigt, dan om God te behagen, -- maar die echter een man was, die om zijne veelvuldige deugden de achting van alle braven verdient, en als Staatsman op den hoogsten trap kan gesteld worden.'

Volgens de staatkunde van Prins WILLEM, was slechts een eenhoofdig bestuur nuttig voor de Vereenigde Nederlanden. De gewestelijke en stedelijke Regenten werkten hem in zijne pogingen gedurig tegen.

Bij het overlijden van Prins WILLEM, waren de Staten opeens meester van de regering. De advocaat P. RUIS, VAN OLDENBARNEVELD en MARNIX, ingewijd in de staatkunde van ORANJE, begrepen, dat men de eenheid in de regering niet behoorde te verliezen, en zochten alzoo iemand, aan wien men de souvereiniteit zou kunnen opdragen. De eerste schijnt voor *Engeland*, de tweede voor *Frankrijk* te zijn geweest. MARNIX helde tot eene verzoening met *Spanje* over. - Steeds bleven OLDENBARNEVELDS pogingen daarhenen gerigt, om éénheid in de regering te brengen. Vandaar zijne mislukte poging, om MAURITS (in 1589) tot *Kapitein-Generaal* der Unie te doen benoemen; vandaar, dat hij alles aanwendde, om aan dien Vorst, als Stadhouder van *Holland*, een uitgebreider gezag te verschaffen. - 'Later eerst, toen 's Prinsen inzigten van de zijne begonnen te verschillen, en hij hieruit vermoedeus omtrent heerschzucht tegen hem begon op te vatten, werden deze pogingen allengs flaauwer; totdat zij eindelijk in eene volkomen tegenkanting tegen den Prins

ontaarden.’ - De geschillen tusschen den Prins en OLDENBARNEVELD ontleenden hunnen oorsprong voornamelijk uit godsdienstige verdeeldheden en uit eenen persoonlijken naijver. De laatste beschermde de Remonstranten; bij den eersten vonden de contra-Remonstranten hulp en bescherming. Aan de deugden van 's Lands Advocaat wordt verdiende hulde gebragt, doch worden de oogen niet gesloten voor zijne gebreken. Na den dood van OLDENBARNEVELD, begon de partij van den Stadhouder, die veel meer dan hij zelf aan den strijd deel genomen had, thans eenmaal meester zijnde, zich krachtig te doen gelden. De Remonstrantschgezinde Regenten werden afgezet. - Hierdoor vormden zich in de Republiek twee groote staatkundige partijen, beide uit Regenten of Oud-regenten bestaande. Tot de eerste partij behoorden de nieuw benoemde Regenten; zij vormde eene aristocratie ten voordeele van het Huis van Oranje, en was daardoor meer dan de andere het volk aangenaam, ofschoon zij, even als hare tegenpartij, de beginselen van eenen provincialen en stedelijken oligarchischen regeringsvorm aankleefde. Tegenover dezelve stond de zoogenaamde Loevensteinsche factie, voortgesproten uit de afgezette (Remonstrantschgezinde) Regenten, die weder in het bewind trachtten te geraken, en eene regering zonder Stadhouder, hoewel zulk eene door OLDENBARNEVELD en de zijnen niet was bedoeld, zochten tot stand te brengen. ‘De worsteling tusschen beide deze aristocratische partijen heeft gedurende het geheele bestaan der republiek voortgeduurd, ofschoon niet altijd dezelfde beginselen door beide partijen zijn voorgestaan. Onder beide telt men de uitstekendste mannen; onder beide eigenbaatzuchtige belangzoekers, en indien het beginsel van de eerste niet den voorrang verdiende, wegens deszelfs meerdere overeenkomst met de staatkundige behoeften des Vaderlands, zoude het moeijelijk te beslissen zijn, aan welke die voorrang, wegens de meeste goede trouw, behoorde te worden toegekend. Tusschen beide deze partijen in, bestond eene partij, welke eenheid in de regering der verschillende gewesten bedoelde; zij was in den beginne zeer klein, doch breidde zich allengs uit.’

De gematigde staatkunde van FREDERIK HENDRIK bevredigde wel eenigzins de beide partijen, maar vernietigde ze niet. De oligarchie nam hoe langer hoe meer in magt toe. WILLEM II zocht haar te beteugelen en het gezag der generaliteit te handhaven. Maar zijne regering was te kort, om de kostbare zaden van eenheid, die hij strooide, te zien opgroeijen. Na zijnen dood kwam

de Aristocratie geheel aan het roer; men begreep, dat een stadhouder voor den Staat slechts in tijd van oorlog nuttig kon zijn, en dat men hem in tijd van vrede wel kon missen: het eerste stadhouderloos tijdvak, waarin JOHAN DE WITT de zaken des Staats bijna uitsluitend bestuurde, kwam tot stand. ‘De belangen des volks werden door den Raadpensionaris met naauwgezetheid en ijver behartigd; het regt op eene onpartijdige wijze gehandhaafd; maar men zoude zich deerlijk vergissen, indien men DE WITT eenen volksvriend noemde, in den zin, dien de liberalen aan dat woord hechten. De invloed van het volk op de regering was geene. De toon, welken het bestuur tegen het volk uit de burgerklasse voerde, was hoog en dikwijls niet vrij van beleediging; de vrijheid der drukpers ten uiterste beperkt; de aanzienlijken werden, in het begeven van ambten, veeltijds den bekwamen burgerzoon voorgetrokken.’ Bekend is het treurig einde van dien grooten staatsman, wiens deugden en gebreken hier in een helder daglicht worden gesteld. - WILLEM III werd door de stem des volks tot de voorvaderlijke waardigheden geroepen. ‘Het was de eerste maal na den opstand tegen *Spanje*, dat het volk in massa zijne stem deed gelden; het deed dit op zulk een en vasten toon, dat alle tegenwerking van andersdenkenden onmogelijk werd.’

(*Het vervolg hierna*).

Status quo van Amstels beursgebouw, aan deszelfs ingezetenen gewijd. Amsterdam, bij J.C. van Kesteren. 1840. 79 bladz.
Bouwkundige aanmerkingen op het onlangs tentoongestelde Model van eene Koopmansbeurs voor de Stad Amsterdam, door *I. Warnsinck*, Architect, enz. Amsterdam, bij L. van Bakkenes. 1840. 52 bladz.
Kort antwoord op de aanmerkingen des Heeren I. Warnsinck, Architect, enz. op het onlangs ten toon gestelde Model, enz. door *J.D. Zocher*, Architect, enz. Met twee Platen. Te Amsterdam, bij J.D. Sybrandi. 1840. 21 bladz.

Beknopte wederlegging van het Kort antwoord des Heeren J.D. Zocher, Architect, enz. door *I. Warnsinck*, Architect, enz. Met eene Plaat. Amsterdam, bij L. van Bakkenes. 1840. 31 bladz.

Is het wel te verwonderen, dat het bouwen van eene nieuwe Beurs voor *Amsterdam* de algemeene belangstelling heeft opgewekt? Een gebouw van grooten omvang, daarom reeds merkwaardig, wijl de stichting hiervan zoo zelden bij ons voorkomt; een gebouw, aan den handel van 's Rijks hoofdstad gewijd; aan dien handel, van zoo veel invloed, niet alleen op de welvaart van die stad, maar ook op die van geheel *Nederland?* Met gespannen verwachting staarden dus én kunstenaars én handelaren, en allen, die belang stellen in hunne geboorte- of woonstad, op hetgeen het Gemeentebestuur zoude verrigten, om *Amsterdam* te voorzien van een Beursgebouw, overeenkomstig den stand, waarop de houwkunst in ons Vaderland behoorde te staan; overeenkomstig deszelfs bestemming, en strekkende bovenal tot eer en luister van de eerste stad van ons koningrijk. Vol vertrouwen op de wijsheid des Magistraats, wachtte de goode burgerij de zaken, die daar komen zouden, en aanvankelijk bleek het, dat dit vertrouwen niet kwalijk geplaatst was; want toen de beursbezoekers op den 11^{den} Januarij, 1836, het eerwaardige gebouw, door HENDRIK DE KEYSER in 1608-13 gesticht, moesten verlaten, om hunne handelszaken op de Hulpbeurs voort te zetten, verscheen reeds den 3^{den} Maart daaropvolgende een Programma, waarbij de bouwkunstenaars in ons Vaderland, on vooral die der hoofdstad, uitgenoodigd werden, plannen tot een Beursgebouw in te zenden. Deskundigen meenden wel, dat dit Programma geene gelukkige uitkomst beloofde, wijl de vraag te onbepaald gesteld was, en op vierderlei wijze konde beantwoord worden.

Intusschen kwamen er een en twintig plannen op dit Programma in, die alle op de tentoonstelling van 1836 het publiek ter bezigtiging zijn gegeven. *Amsterdam* bekwam door dit alles nog geene Beurs; maar de uitgeloofde premiën moesten toch toegewezen worden, en daarom werden van wege den Raad, den 5^{den} November van hetzelfde jaar, eenige bouwkundigen uitgenoodigd, om de *bouwkundige waarde* van dertien ingekomene plannen (acht waren reeds door den Raad of de Commissie ter zijde gelegd) te beoordeelen; zij werden verzocht: ‘Om de Commissie voor te lichten omtrent de bouwkunstige

verdiensten dier plannen, zonder reguaro op de mindere of meerdere kostbaarheid van het een of ander dier projecten, of eenige andere consideratiën van dien aard, te slaan.' Het Programma of de vraag, ten doel hebbende het bekomen van een Beursmodel, was dus in eene akademievraag veranderd. De bouwkundigen, ter inlichting geroepen, voldeden bereidwillig aan de hun opgelegde taak; de bekrooning heeft plaats gehad; de ƒ1500 zijn betaald, zonder dat de stad daarvoor een' enkelen steen voor het nieuwe Beursgebouw in ruiling heeft bekomen! Hierbij bleef het, voor zooverre het de publiciteit dezer zaak betreft; nu werd alles met den sluijer des geheims bedekt, of wel men voerde niets uit. Op het einde des vorigen jaars vernam men echter bij publieken geruchte, dat een Haarlemmer-Architect belast was met het vervaardigen van een plan of model voor een Beursgebouw; spoedig bleek het, dat dit overeenkomstig de waarheid was; men vernam zelfs, dat een model in *Amsterdam* was aangekomen, doch alleen zigtbaar voor de Leden des Raads was, die weldra in hunne Vergadering beslissen zouden omtrent het al dan niet aannemen van dit model; men vernam nu spoedig, dat het eerste had plaats gevonden. Opmerkelijk is het, dat, toen men vóór vier jaren te beslissen had over eene zaak, die, zoo als gebleken is, zich bepaalde tot eene uitgave voor de stad van ƒ1500, de voorlichting van deskundigen is ingeroepen geworden, terwijl nu, daar het eenen bouw gold, naauw verbonden aan den roem en luister der hoofdstad, men die voorlichting niet schijnt noodig gehad te hebben; de eenige oplossing van dit raadsel vinden wij in het vermoeden, dat de Leden des Raads, in plaats van zich gedurende deze vier jaren aan het *dolce far niente*, ten opzigte der Beurs, toe te geven, zich onledig hebben gehouden met de studie der bouwkunst, en op welke hoogte de meerderheid des Raads het in deze edele kunst heeft gebragt, toont haar genomen besluit.

Het nu aangenomen Beursmodel werd den volke ter beschouwing gegeven tegen vijf en twintig cents de persoon, ten behoeve der armen; waarom deze tentoonstelling? Wij weten het niet; de eenvoudigste hieromtrent te maken gissing, dat zulks geschiedde, om het oordeel des publieks te vernemen, is openlijk tegengesproken. De Dagbladen openden nu hunne kolommen, om het model te verdedigen of aan te vallen; veel wartaal, veel nonsens, en vele niets ter zake dienende redeneringen werden hierbij opgedischt; dit tirailleurgevocht begon ernstig te worden, toen men in het *Handelsblad* van 31 Jan. een arti-

kel, geteekend *Scrutator*, las, welke aanval onhandig werd afgekeerd; nu verscheen een Boekje in het licht, ten titel voerende: *Aan den Amsterdamschen Handel*, enz.; hierin werd gezegd, dat men het er voor honden mogt, dat het publiek zijn oordeel over het model bereids had uitgebragt; dat dit oordeel over het algemeen zeer ongunstig was uitgevallen, zoodat men het ten toon gestelde model als eene mislukte proeve mogt beschouwen. Indachtig der spreuk, dat het beter is ten halve te keeren, dan geheel te dwalen, geeft de zich niet noemende Schrijver een middel aan de hand, om deze spreuk bij het onderhavige geval in praktijk te brengen. Dit Boekje bleef niet onbeantwoord; den 13^{den} Februarij vond men een curieus artikel in het *Handelsblad*, een artikel, niet ongelijk aan een vuurwerk, dat sissend en knallend en knappend begint, dit eenigen tijd volhoudt en dan in eene zoogenaamde glorie verandert, die de vertooning besluit; de biographie des Heeren ZOCHER is de glorie in dit courant-artikel. Dit artikel gaf echter aanleiding tot het schrijven van het eerst aangekondigde Boekje '*Status quo;*' ten minste mag men zulks daaruit opmaken, dat de onbekende Schrijver gezegd artikel als bijlage aan zijn Stukje heeft toegevoegd, en veertig bladzijden aan de wederlegging daarvan besteed. Verdiende het dezen herdruk en deze uitvoerige wederlegging? Het overige dient, om de gebreken van het beursmodel aan te toonen; dit alles wordt door eene menigte van aanhalingen uit de Werken van de meest beroemde bouwkundige Schrijvers gestaafd; jammer, dat dit Werkje in overhaasting schijnt geschreven te zijn; stijl en taal geven hiervan doorgaans blijk; intusschen bevat het veel, der overweging des bouwkunstenaars dubbel waardig.

Nu volgde een tweede Boekje, namentlijk dat des Heeren WARNSINCK; zijn motto is; '*Mon seul but est d'être utile. Ce sont les lumières d'autrui, et non mes opinions, que je cherche à rèpandre*.' Dezer spreuk van GASSENDI blijft hij dan ook getrouw, en keurt het beursmodel af, op het gezag van de eerste bouwkundige Schrijvers, wier menigvuldige aanhalingen dit in het duidelijkste daglicht stellen; noch emplacement, noch plan, noch zamenstelling, noch versierselen, kunnen de proef doorstaan. De Heer W. doet zich tevens kennen als den Schrijver van het Handelsblad-artikel, geteekend *Scrutator;* welk artikel zijne plaats aan het einde van het Werkje vindt, voorzien van eenige aanteekeningen en toevoegsels.

Zoo als de zaken nu stonden, vermeenden wij, dat de Heer

ZOCHER, wiens Werk met het wapen der wetenschap openlijk, zonder verberging van naam, hevig was aangevallen, zijn model moest verdedigen; wij meenden, dat dit niet anders konde geschieden, dan door aanhalingen uit andere Autheuren, door den Heer W. niet genoemd, en even bevoegd en even erkend, als die door laatstgemelden Heer ter bestrijding aangevoerd, of wel de Heer Z. moest aantoonen, dat de applicatie van die voorschriften verkeerd aangewend was. Met belangstelling namen wij dus het Boekje des Heeren ZOCHER ter hand, zonder ons te ergeren over den titel, waar het woord '*bouwkundige*' vóór '*aanmerkingen*' is weggelaten; zonder ons te laten voorinnemen door het afgezaagde *la critique*, enz., de spreuk dier kunstenaars, welke de kritiek als de nachtmerrie schuwen. Doch wij lazen reeds bij den aanvang: 'Mijn model behoef ik eigenlijk niet te verdedigen, daar het door den Ed. Achtb. Raad der stad Amsterdam is goedgekeurd, volgens aan mij medegedeelde besluiten. Dit is voor mij genoeg.' Wij leven in eenen raren tijd; men ziet en hoort veel nieuws, en daaronder behoort zeker de nieuwe stelling: een aangevallen kunstwerk behoeft geene verdediging, wanneer het door eenen stedelijken raad is goedgekeurd. Het doet ons leed te vernemen, dat dit voor den Heer Z. genoeg is; wij wenschten zoo gaarne hem te tellen onder die kunstenaars, welke in de kunst iets anders zien, dan de koe, die hen van boter voorziet. Vervolgens worden er zoo wat personaliteiten tegen den Heer W. uitgekraamd; hij is een jong mensch, heeft nog bijna niets gebouwd, is door anderen opgezet, enz. Wij verheugden ons de welkome woorden: '*Doch ter zake*' in het oog te krijgen; nieuwe teleurstelling, want daar staat: 'Indien men het boekje van den Heer W. gelezen hebbende, daarvan afrekent alle aanhalingen en overgenomene gevoelens van bekende en kundige Schrijvers (doch waarvan de toepassing flaauw en onbeduidend is),' dit wordt echter niet door den Heer Z. bewezen, 'en alle redeneringen over houwkunde in het algemeen en over bijzondere voortbrengselen der kunst (mij overbekend, enz.), 'dan zal er weinig te beantwoorden overblijven.' Wel gezegd, Mijnheer Z.! wanneer men alles ter zijde legt, wat beantwoord had behooren te worden, blijft er niet overig; nu begrijpen wij, waarom het woord 'bouwkundige,' op den titel is weggelaten het *kort* antwoord behoorde nu ook in *geen* antwoord veranderd te worden. Onze Lezers begrijpen dus reeds, dat hier geene verdediging van het model te vinden is, wel wat eigen lof; en de op bl. 5 aangehaalde 'meer erkende regters, die hun oordeel

schriftelijk aan de Ed. Achtb. Regering van Amsterdam hebben bekend gemaakt,' en 'de Achtb. Vergadering, die met groote meerderheid het model hebben aangenomen' en 'de mannen beproefd in het bouwkundige vak, die gehoord zijn,' doen niets af; daar die beproefde mannen en erkende regters niet genoemd worden, en wij dit alleen op het woord des Heeren Z. niet mogen gelooven; hij laat immers reeds de Leden van den Achtb. Raad als authoriteiten in de kunst doorgaan, die regters en bouwkundigen dienen genoemd te worden, zullen wij oordeelen, of hunne uitspraak, zoo die plaats heeft gehad, kan opwegen tegen die van Schrijvers, als DURAND, RONDELET, HOPE, MILIZIA, BLONDEL, enz. enz., alle door den Heer W. tot getuigen geroepen.

Op bladz. 11 vinden wij tot onze niet geringe verwondering: 'Wat voorts de veronderstelde kosten aangaat, *het schijnt* dat dezelfde tot de uitvoering van mijn model minder zullen zijn, dan, enz.;' hieruit blijkt het, dat de Achtb. Raad het model bij meerderheid heeft aangenomen, zonder te weten, wat de uitvoering kosten zal, daar, bijna acht maanden later, de vervaardiger die zelve nog niet weet.

Nu nog een enkel woord over de twee bij dit Werkje gevoegde platen. Om te bewijzen, dat het door den Heer Z. gekozene emplacement het beste is, wordt ons in N°. 1 opgegeven eene schets, waarbij het beursgebouw vlak over het paleis is geplaatst, echter zoodanig, dat daardoor 45 perceelen aangekocht, of de bezitters onteigend moesten worden, waarvan de kosten op meer dan een millioen (?) worden begroot. Dit plan is zeker met voordacht zoo kostbaar opgegeven, om bet andere onder N°. 2 des te meer in de hand te doen vallen. Dit laatste moet dan het emplacement aanwijzen, waarop de Heer ZOCHER zijne beurs zal plaatsen; zonderling is het, dat dit plan, en dat, waarop de Achtb. Raad bij meerderheid heeft beslist, nog al iets verschillen; zoo b.v., waren op het laatstgemelde het Kommandantshuis en de huisjes benoorden den Vijgendam aangewezen, wijl tot de amotie dier huizen niet besloten is; vervolgens werden op dat plan aan beide zijden der beursgrachten, liever grachtjes, of, zoo als wij het meer overeenkomstig de waarheid moesten noemen, stinkslootjes, aangeduid, die op het plan, voor het publiek geschikt, niet te vinden zijn; hierdoor vervalt een gedeelte der aanhaling uit een artikel van het Handelsblad van 14 Maart, door eenen der vrienden van den Heer Z. of door hem zelven geschreven, namelijk: 'Dat tusschen de huizen van den kant der Warmoesstraat en het beursgebouw eene tusschenruimte zal

blijven van ca. 12 Ned. ellen op de naauwste plaats; waarlijk, eene ruimte, veel grooter dan die van eene der voornaamste straten.' Wanneer men nu van die 12 ellen 6 voor de stinkslootjes aftrekt, blijft 6 Ned. ellen. Voor het overige is de nieuwe beurs op dit plaatje niet zoodanig geplaatst, als op het situatie-plan, waarop de Achtb. Raad de zaak beslist heeft; wij herinneren ons zeer wel, dat daarop een bruggetje was aangewezen, vlak tegen over het Waaigat in de Warmoesstraat, en uitkomende op den oostelijken ingang van het beursgebouw; op het plan, door den Heer Z. nu aan het publiek gegeven, is het niet mogelijk dit bruggetje behoorlijk te plaatsen. Toegegeven, dat de Heer Z. *zijn* model niet meer behoefde te verdedigen, maar wel *het model, door den Achtb. Raad goedgekeurd*, dan gebood de goede trouw, dat hij aan het publiek hetzelfde situatie-plan kenbaar maakte, waarop de Raad heeft beslist. Wij stappen van dit niet beduidende Werkje, dat ons reeds te lang hezig hield, af, om het tweede Werkje van den Heer W., de beknopte wederlegging, ter hand te nemen. Het beantwoordt in allen deele, aan wat men van eene beknopte wederlegging kan verwachten; met bezadigdheid en ernst worden de beweringen van den Heer Z. beantwoord en getoetst, en daar er twijfel bestaat, of de Heer Z. de *bouwkundige* aanmerkingen wel begrepen en verstaan hebbe, worden aan hem twintig vragen, voorgelegd, van welker beantwoording het zal afhangen, wie van de beide twistende partijen gelijk heeft. Wij vreezen de beantwoording dezer vragen nimmer te zullen zien, omdat de Heer Z., volgens eigene bekentenis, met weêrzin openlijk optreedt; omdat Z. Ed. niet gewoon is voor het publiek te schrijven; omdat de tijd van dien Heer zeer bepaald is; omdat het schrijven over deze zaak hem zeer onaangenaam is; omdat hij zijnen tijd beter kan besteden, en omdat..... de Lezer gelieve dit, na al het gelezene, in te vullen.

Belangrijk is deze wederlegging des Heeren W., omdat op het bijgevoegde plaatje eene schets gevoegd is van het ontwerp des Heeren DUYVENÉ, Kapt.-Ingenieur, hetwelk aanduidt, dat, in weêrwil van het nadenken des Heeren Z., er nog iets beters te vinden is, om aan de behoefte te voldoen. Wij bevelen al deze aangekondigde Werkjes ieder aan, die belang stelt in den bloei der kunst in ons Vaderland; aan allen, die belang stellen in de eer en den luister der hoofdstad, en vooral aan de Leden des Achtb. Raads, die, door een ontijdig genomen besluit, den bloei der kunst, de eer en den luister der hoofdstad hebben in gevaar gebragt. Wij roepen hun toe, en mogt het nog niet te laat zijn, *dat het*

beter is ten halve te keeren, dan geheel te dwalen; en mogt dit nog niet genoeg zijn, dan verwijzen wij hen naar het naburig Rotterdam, waar op dezelfde wijze een raadhuis is tot stand gekomen, vernederend voor de kunst, en de bespotting van vreemdelingen, tijdgenooten en nakomelingen: want die zich aan een' ander' spiegelt, spiegelt zich zacht.

Luimige Reis langs den Rijn. Door *Thomas Hood*. Uit het Engelsch. Met Houtsneêplaten. In Afleveringen. 1ste en 2de Aflevering, te zamen 96 bladz. en 4 Platen. Te Amsterdam, bij G.J.A. Beijerinck. 1840.

Het was een aardige inval van THOMAS HOOD, eindelijk eens andere karakters dan verklaarde enthusiasten voor het schoone langs den *Rijn* te laten reizen. Ik wil wedden, dat zeven achtste mijner Lezers den tour alzoo dikwijls met auteurs hebben gemaakt, die zich een, twee, drie in de koorts der bewondering wisten te goochelen, dat zij alle extase beû zijn. Het moet prettig reizen wezen, zeggen zij misschien, met menschen, die niet ieder landschap ontleden, niet alle legendes weêr aan den dans zetten. Voorwaar, zij zullen door de lectuur dezer bladen niet worden teleurgesteld. Eene vermakelijke reis te schrijven, wie zou het beter kunnen dan de Dichter, van wien ALLAN CUNNINGHAM verklaart, dat het publiek hem toejuicht, sedert hij het altaar der statelijke Muze verliet, om zich in het gezelschap der schalke te verlustigen? HOOD'S *Up the Rhine* is de gunsteling der meeste Engelsche Tijdschriften, die er, in plaats van eene beoordeeling, uittreksels van leveren; wij zullen hun voorbeeld volgen, na eene enkele opmerking tot lof van den Schrijver, ter behartiging ten onzent, zoo wij hopen, indien iemand lust mogt gevoelen ‘onze HOOD’ te worden. Ik acht niets waarschijnlijker!

Het viertal personen, in welker gevolg wij in deze Afleveringen uit *Engeland* het *Kanaal* oversteken, en den *Rijn* opstoomen, zijn menschen uit de alledaagsche wereld; maar HOOD heeft voor verscheidenheid van levensbeschouwing gezorgd, door onderscheid in jaren, karakter en stand. Er is kunstzin, er is tact in de keuze van den hoofdpersoon RICHARD ORCHARD; bij

welken ik slechts zijne zuster KATHARINA WILLHOT, eene bedaagde maar teêrhartige weduwe, zijnen aardigen neef FRANK SOMERVILLE, en eene vrouwelijke dienstbode, MARTHA PENNY, heb te voegen, om er van te mogen getuigen:

---- Mijn personeel
Kon schittrender!

Zoo gij dan echter ondeugend genoeg waart om voort te gaan, met uit STARING aan te halen:

Maar 't stuk beteekent ook niet veel,

zou ik ongezochte gelegenheid hebben u ter logenstraffing nogmaals op RICHARD ORCHARD opmerkzaam te maken. Hij heeft niets van de overnuchteren, welke tegenwoordig in allerlei Reisontmoetingen aan de orde van den dag zijn, en die om hunne waarheid nog al eenig effect zouden maken, zoo men hen niet tot helden der historie verhief. Ik ken er, wier bonhomie voor eene wijl inneemt, wier flaauwheid ons weldra walgt. Hoe anders, dan die overonnoozelen, boeit ons de man, wiens eigenaardige krankte ik zijn' neef voor u wil laten beschrijven!

‘Verbeeld u dan een' fikschen, welgemaakten man, gezond van lijf en leden, en in het bezit van al zijne vermogens - een weinig stijf in zijn' gang, maar toch nog in staat om een haas op te jagen - in één woord, een goed idéaal van een' knappen ouden landheer; want dat is hij. Maar nu komt het raadsel. Naar den uitwendigen schijn eene schilderij van de gezondheid, in den besten stijl door RUBENS zelven of een' zijner leerlingen geschilderd, is mijn gezonde oom een martelaar van de hypochondrie, niet van de druiloorige en zwartgallige soort door den ouden BURTON beschreven - niet de langzaam wegslepende - maar die, welke bij tusschenpoozen werkt. Misschien zit hem de oorzaak van zijne kwaal in eene verborgene aandoening van het hart, of in eene verstopping van de lever, welke eene plotselijke stremming in den omloop des bloeds ten gevolge heeft met de daaruit voortvloeijende nedergedruktheid van het gestel - ik weet er niet genoeg van om het te bepalen - maar ik heb voorbeelden van dezelfde kwaal bij andere menschen gezien, hoewel nimmer in zulk een' sterken graad. Zoo vrolijk als gij hem ook, wanneer hij gezond is, in het boekje van den haard zult vinden, zal hij, even als de bijgeloovigste mensch, een oogenblik daarna, eene doodkist uit het vuur zien opkomen, en zich verbeelden, dat zijn sterfuur geslagen heeft. Doch het gaat er mede, zoo als

SHAKESPEARE zegt: “een mensch sterft verscheidenmaal vóór zijn' dood,” en mijn oom althans is geene uitzondering van dien regel. Middelbaar berekend heeft hij twee of drie aanvallen 's weeks - zoodat bij het einde van het jaar zijne laatste oogenblikken tot ongeveer eene maand, en zijne laatste woorden ten naastenbij een deel in octavo zullen beloopen.

‘Gij kunt wel begrijpen, dat het somtijds moeijelijk vallen moet zijn' ernst te bewaren bij zulke plegtige afscheidsgroeten voor de poorten des doods, waaraan men weet, dat bij niet anders doet dan in het voorbijgaan eens aan te kloppen. Even als de knaap van de fabel, hij heeft te dikwijls “de wolf!” geroepen, om degenen, die hem omringen, te doen gelooven, dat de verderver inderdaad nabij is; - hoewel hij, ten zelven tijde het in vollen ernst verwachten*de*, en eene langdurige gewoonte en menigvuldige herhalingen hem geheel en al in zijne rol te huis *doende* zijn, die rol ook zoo natuurlijk en kunsteloos speelt, dat zelfs zijne nabestaanden in twijfel geraken, en hem aanzien, en naar hem luisteren met een' grimlach om den mond en een' traan in de oogen. Ik heb nog geen vreemdeling gezien, die niet schrikte voor hetgeen zulk een plotselijk toeval schijnt te zijn, en tegelijk gesticht was over den moed en de bedaardheid, den waren Christelijken zin, waarmede het slagtoffer zich tot zijn afscheid van de wereld voorbereidde. Hij heeft natuurlijkerwijze reeds zijn testament gemaakt, en ik geloof zeker, dat al de leden van de familie zijne schikkingen over zijne begrafenis van buiten kennen. Onder andere gedenkstukken is er nog een oud familie-horologie - onder ons het sterfhorologie bijgenoemd - hetwelk hij mij, zijnen onwaardigen neef, reeds meer dan honderdmaal ten geschenke heeft gegeven. Bij zulk eene gelegenheid neem ik het *cadeau* altijd in vollen ernst aan, maar draag zorg *hetzelve* op eene plank of op eene tafel ergens te laten liggen, zoodat het den eigenaar weder onder de oogen moet komen, die het dan weder, als de bui over is, stilletjes in zijn' zak steekt, zonder dat er verder aanmerking op gemaakt wordt, en de oom, de neef en het horologie, ieder gaat zijn' ouden gang, tot aan eene volgende waarschuwing. Ik waagde het eens te kennen te geven, dat bij zeer legen het sterven gehard was, maar die scherts werd niet te best opgenomen, en hij verwijt mij dikwijls mijne ongeloovigheid. “Nu, God zegene u, mijn jongen!” zeide hij onlangs op een' allerernstigsten toon, hoewel ik slechts eene week lang afwezig zoude zijn: - “Nu, God zegene u, mijn

FRANK! - want nu ziet gij mij niet weder. Mijne laatste be-geerte is u bekend. Ja, lach maar: als gij wederkomt, vindt gij de luiken gesloten of de baar voor de deur!”

‘Ziedaar het portret van mijn' hypochonderen oom met zijne ernstig-koddige ziekte - en ik verzeker u, dat er niets over-drevens in die schets ligt. Hij heeft gedurende de laatste vijf jaren een' naburigen geneesheer geregeld tweehonderd ponden voor elk jaar betaald, om dagelijks naar zijn' toestand te komen zien - en evenwel is dat postje niet als eene *sine cura* te beschouwen: want behalve de dagelijksche visite uit gewoonte, wordt de Esculaap gemeenlijk twee of driemaal in de weck in allerijl *extra* ontboden, hoewel zulke bezoeken meestal op een partijtje triktrak uitloopen. Daar schiet mij nog een kluchtig voorbeeld van te binnen. Mijn oom, die een liefhebber en tegelijk een groot kenner van paarden is, en altijd een zeer mooijen hit rijdt, kreeg het op zekeren dag in zijn hoofd, om in zijne *carrikel* zittende, eene *attaque* te krijgen; hoogstwaarschijnlijk werd die gewaarwording veroorzaakt, door dat hij een paar honderd schreden vooruit zijn' geneesheer in het oog kreeg. De doctor, dit moet gezegd zijn, is een behendig rijder, die ook op een goed paard gesteld is, en wezenlijk bij een' nieuwen zwaren patient geroepen, of liefst den ouden niet willende merken, had hij naauwelijks zijn' man gezien, of hij begon zoo vrolijk met zijne karwats te kwispelen, dat zijn paard een drafje aannam van zoo wat twaalf mijlen (vier uren) in één uur. Mijn oom deed het hem na, en dit had een' zoo fraaijen wedren ten gevolge, als er ooit sedert den tijd der Olympische spelen vertoond is. Een paar mijlen ver was en bleef de doctor vooruit, maar zijn patient was hem te kras, en won gaande weg op hem in, uit al zijne magt roepende: “Stop! stop! - Ik sterf, doctor! ik sterf.” - De doctor antwoordde hem, achterom kijkende: “Ik geloof het ook: ik heb nog nooit iemand den dood zoo hard te gemoet zien gaan!”

‘Het is met de goedkeuring en zelfs op raad van gemelden geneesheer - die een kweckeling der Abernethysche School is - dat wij tot het reisje naar den *Rijn* besloten hebben, om te beproeven, welke uitwerking de verandering van voorwerpen en de beweging op zulk eene buitengewone ziekte hebben zal. Zulk een recept evenwel was alles behalve naar den smaak van den patient, die zeer tegen *hetzelve* opzag, en ten laatste den doctor op een' zeer bitsen toon vroeg, of hij

wel één voorbeeld konde noemen van een mensch, die langer geleefd had door de wereld rond te reizen? “Wel zekerlijk,” zeide de doctor: “den wandelenden Jood.” Dit snedig antwoord besliste de zaak.’

Ik beken u, dat ik niet gedacht had, dat er van eene hypochondrie, als die van BILDERDIJK, altijd aan den rand des grafs en echter eerst laat stervende, zoo amusant partij viel te trekken, als in de volgende brieven gedaan is. Maar er is een fonds van *good-nature* in RICHARD ORCHARD, waarom wij hem dat egoïsme ten goede houden; hij legt voor het overige zoo veel gezond oordeel aan den dag, dat zelfs die kapitale dwaasheid den evenaar niet doet overhellen. ‘Geloof mij op mijn woord, het geheim van het sterven van uwen oom is, dat hij meer levensgeest met zich omdraagt, dan de oude *machine* kan bevatten,’ bl. 16.

De overtogt van *Londen* naar *Rotterdam* is geestig beschreven, en het overbekende motief van zeeziekte aardig gevariëerd door het optreden van den gele en den roode, of Peper en Mostaard, of JONATHAN en JOHN BULL. Het versje, dat FRANK SOMERVILLE voor zijn meisje bij dien brief insluit, kon piquanter zijn; de Vertaler, aan wiens begaafdheid wij voor het overige gaarne regt doen, verlieze niet uit het oog, dat de hoofdverdienste van zulke poëzij in hare ongedwongenheid schuilt. Couplet 5 laat in dat opzigt nog al iets te wenschen over. In den volgenden brief maken wij kennis met de weduwe, die nog altijd ‘baren armen GEORGE’ betreurt; de Hollandsche zindelijkheid, het Hollandsche linnen, de Hollandsche bloemen ontvangen den welverdienden lof, niet zonder eene kleine waarschuwing, om de eerste niet te overdrijven, ‘want gewoonlijk wasschen zij haar goed alle dagen, behalve in de groote Saturdagsche wasch, wanneer alles bij haar gewasschen wordt, *behalve het water*,’ bl. 39. Doch de Lezer vermeije zich verder zelf in de wijze, waarop zij bij hare inkoopen wordt beet genomen; wij hebben nog slechts ruimte voor een fragment van eenen brief van MARTHA PENNY:

‘In zulk een gevaar’ (een storm op zee) ‘is er toch niets beter as de godsdienst, en toe ik me kategismes wou opzeggen, ja wel, of ik het eens of honderdmaal dee, het wou er niet goed uitkomen. Hieraan kunje beoordeelen hoe het met me gesteld was, behalve dat ik me handen wrong, zoo dat me nagels er bont en blouw van wierden. Omdat me nou niet anders overbleef in me laatste doodsangst, biegte ik alles zuiver op, wat ik gedaan had - dat van JOHN FUTMAN alles ook. Bij geluk was me Mistriss te veel met haar zelf verlegen om er na te luisteren,

maar het zel me voor mijn overige leeftijd een waarschuwing blijven. O BECKY! het is een ijsselijk oogenblik, as het zoo tot die uitboezeming komt, en je daar zoo nakend en bloot as een pier tot in de grond van je hart staan mot. Het alleronschuldigste ding wordt zoo zwart as een kool. Zelfs je vreijers met al er zoener vliegen je in je gezigt. Ik dogt niet dat zoo'n klein vrijerijtje zoo zwaar op het hart kon wegen. Nou, en dan een beetje suiker en tee van Miss te nemen, was dogt me ook zoo'n zaak niet, maar nou weet ik bij ondervinding dat ellek ons, as het je berouwt, zoo zwaar as tien pond lood weegt. Die vervloekte looper het me wat onrust gebrouwen, en ik maakte er me werk van, zoo toe de storrem an het bedaren was, hem in de grondelooze Ossejan te smijten. Ik vertrouw, BECKY! dat je me voorbeeld vollegen zel en alles opgeven wat je conscientie knaagt. Je zel me ommers niet kwalijk nemen, as ik van het linnen spreek. De liefde kan menige zonde bedekken en ik geloof wel dat het liefde is, een gescheurd lapje van zijn meesteres weg te geven, as het maar niet expres gescheurd is; en daar ben ik wel een beetje bang voor. Ik bid je, hou dat Mr. BUTLER ook reis voor - omdat we wel reis zamen wijn hebben zitten drinken, die we wel gekregen hadden, maar die ons toch niet gegeven was. Och heden! Wat is de lekkerste portwijn as je zoo in je laatste uurtje bent! In het eene oogenblik ben je een levendig mensch, en in het andere ken je wezen as Jonas, in de buik van de wallevis.

'De eenigste troost, die ik had, behalve me Kristendom, was Mistriss te waarschuwen, hetgeen ik ook telkens tusschen de buijen deed. Geen loon ter wereld zou me kennen verzoenen met een zeeplaats. De kleêren maken den man niet, en het is voor eene arme dienstbooi heel wat te zeggen, dat een paar morsige ouwe koffers haar armoetje, dat er tusschen in stond, aan gruselementen hebhen gerammeit. Omdat ze toch zeggen dat de Ossejan alles gelijk maakt, en de eene vrouw net is as de andere, had ik goedgevonden in mijn beste plunje naar zee te gaan, en natuurlijk is men lint daar niet beter van geworden, en me zij mooi zwart geworden - en me handschoenen binne bedurven van het pik en de teer aan de touwen, om niet te klagen dat ik van top tot teen van dat rottige zoute water nat ben geweest, en dan nog op de koop toe gevaar liep van in mijn eigen persoon te verdrinken. Maar ja wel, ik had even zoo goed met het schip, as met Mistriss ken-

nen praten. Ze keek me zoo wild an, dat ik geloof dat ze niet wist of ik Engels of Frans sprak. Ten laatste zei ze, “martha! we gaan naar een wereld daar geen rangen zijn.” *Wat een denkbeeld!* Maar de aanzienelijke luî zijn altijd schuw voor ons gezelschap, net as of de hemel hierboven voor de dienstbooijen te goed was. Van aanzienelijke lui gesproken, er lag een voorname Lady op de kooi in de kajuit, die liet om de vijf minuten de kaptein bij baar kommen, tot dat hij op het laatste er kribbig onder wierd. “Kaptein!” zei ze dan, “ik wou dat je het schip wat meer uit de wind hield.” - “Ik wou dat ik dat kon,” zei hij toe. “Weet je wel wie ik ben,” zei zij toe weer, met heel wat verbeelding. - “Ja je Ladyschap,” zei toe de kapitein weer; “maar het waait een stijve wind en al was gij ook een prinses, kan ik niet maken dat het minder waait.” Wat doet ze toe? Toen stuurt ze om de stuurmans jonge en vraagt hem of hij zwemmen kan? “Ja Mylady!” zeit hij, “als een eend.” - Dan mot ik jou de eer aandoen van de heele nacht op je “arm te steunen.” - “Vergeef mij Mylady,” zei hij, “dat is voor mijn en mijnsgelijke te veul eer.” - “Dat komt er niet op an,” zei ze toe regt fier; “ik ben er op gesteld.” - “Dan spijt het me,” zei de jonge, “dat ik je zeggen mot, dat ik boven mot wezen om het schip, dat op zij leit, weer overend te helpen.” - Dat hiet ik toch een goed bewijs, BECKY! zoo dat je kent begrijpen in wat een gevaar wij geweest binne!’

Wij hebben een enkel woord cursijf laten drukken, om den Vertaler opmerkzaam te maken, waar het ons is, even of hij uit den toon valt; voor het overige gelooven wij, dat ieder met ons de losheid van den stijl en de natuurlijkheid der uitdrukking zal prijzen.

Vier keurige houtsneêplaten zijn bij deze twee Afleveringen gevoegd; dezelfde verhouding zal bij de vijf of zes overige worden in acht genomen; de Heer BEIJERINCK heeft eer van de uitvoering. Schoon naar het oorspronkelijke gevolgd, zijn zij hier opzettelijk voor dit Werk - zoo wij wel onderrigt zijn door den Heer M. MOUROT - op nieuw op hout geteekend, en door den Heer BENEWORTH - een verdienstelijk graveur in hout, die zich ten onzent is komen vestigen - naar die teekeningen uitgevoerd. Het is maanden geleden, dat wij ons in de lezing van het oorspronkelijke verlustigden; maar zooveel ons van de toen bewonderde plaatjes heugt, aarzelen wij niet van deze de ge-

tuigenis af te leggen, dat zij met de buitenlandsche kunnen wedijveren. Wij zouden meer zeggen, zoo wij bluffen op het onze geen nationaal gebrek achtten. *Het dubbele rijtoertje*, en *De Dekledden,* of het: *Die kleine bengel drinkt ook al jenever*, waarlijk wij weten niet aan welke der drie de voorkeur te geven. De vierde plaat is de onbepaaldste van uitdrukking, omdat het feit weinig voor aanschouwelijke voorstelling geschikt is. De groep op den omslag is meesterlijk, en overtuigt den aanschouwer reeds bij den eersten blik, hoe ver de Heer BENEWORTH het van onze houtgraveurs beide in lijnen en in toetsen wint.

Wij wenschen hartelijk, dat deze onderneming bijval genoeg moge vinden, om den Heer BEIJERINCK aan te moedigen eens een oorspronkelijk Werk met evenveel smaak te doen illustreren, al ware het niet *Luimig*, een epitheton, dat wij aan deze reis gunnen, sedert Humoristisch ten onzent het burgerregt heeft verkregen.

Wij zullen bij volgende Afleveringen waarschijnlijk op dit Werk, ook uit het oogpunt van die kunst gezien, terugkomen; voor eene kennismaking hebben wij reeds te veel ruimte geëischt.

De Reis naar Java. Dichterlijk Tafreel [Tafereel] door *L. van den Broek*.

Een ander hangt het hoofd, en vlammende op gewin,
Vervloekt de baren, en blaest elk qua tyding in:
.....
.....
Gins is er een, dien, niet verzien met andrer smarte,
's Lands Zeevaardij alleen en welvaert gaet ter harte.
Hy onderzoekt waer op de spil der Zeevaert draeit.

ANTONIDES.

Te Rotterdam, bij A. Wijnands. 1839. 4°. IV. 32 bladz. (en Aanteekeningen IV).

‘Wilt gij dan, dat onze Dichters en Romanschrijvers ter zee varen?’ waren de woorden, welke een geacht medearbeider in dit Tijdschrift[1] zich onlangs verbeeldde, dat men hem toeriep. En wat deed hem vermoeden, dat het publiek die vraag tot hem rigten zou? Hij had de kunstenaars onzes tijds door het voorbeeld van die van vroegere eeuwen beschaamd. In zijnen ijver voor nationaliteit in de keuze der onderwerpen, voor

(1) *De Gids*, 1840. Boekbeoordeeling, bl. 400.

waarheid in de voorstelling van deze, had hij de schimmen onzer grootste zeeschilders opgeroepen, om te getuigen, dat men studie, opoffering, het leven zelf veil moet hebben, zoo men meester worden wil. Slechts tot dien prijs, verzekerde hij, werd de onsterfelijkheid gekocht, beloofde hij ten minste de algemeene toejuiching.

Ik wenschte, dat de Heer VAN DEN BROEK ter zee had gevaren, eer hij *de Reis naar Java* voor ons bezong!

Zoo iemand beweert, dat ik onbescheiden ben in mijne eischen, ik ben gereed, die lager te stemmen. Doch al bepaal ik mijne wenschen tot iets oorspronkelijks in de gedachte, iets eigenaardigs in de uitvoering, mijn verslag van dit Dichtstuk zal nog ongunstig moeten uitvallen. En echter was er een tijd, waarin Schrijver dezes hooge verwachtingen koesterde van den Heer V.D. BROEK, en nog gelooven wij aan den waarachtig poëtischen aanleg van dezen. Waaraan schort het dan, dat dit vers ons zoo onvoldaan liet? Welligt zal het duidelijk worden door eene vergelijking van hetgeen de Dichter ons leveren *wilde* met wat hij ons *geeft*. Er is ten minste de proef van te nemen, en de analyse kan voor jonge Dichters nuttig zijn, schoon ons onwillekeurig de regel van VONDEL te binnen schiet:

> Wie zich wil spiegelen, geen Spiegels hem ontbreken.

Het vers zelf wordt door vier coupletten opgedragen: *Aan den Hoog-Edelgeboren Heer President en de Wel-Edele Heeren Directeuren der Nederlandsche Handelmaatschappij*, en de Heer V.D. BROEK spreekt Hun Ed. in de twee laatste van deze, nadat hij gewaagd heeft van de welvaart onzer koopsteden, welke deze grootstendeels aan het Oosten (de Oost) verschuldigd zijn, dus aan:

't Gestaâg besproeijen en besnoeijen
Der altijd weeldrige Oosterplant,
Waar aan, tot heil van 't vaderland,
De schoonste en rijkste vruchten groeijen,
Zijn we aan de zorg van u verpligt,
Wier ijver, nooit naar waarde te achten,
Door 't hecht verband van wil en krachten,
Den tempel onzer welvaart sticht.

Dies wijde ik U de zangen toe,
Waarin ik Hollands scheepsgezellen
Langs de ongemeten' waatren snellen
En Java's kust begroeten doê.
Vermogt mijn kunst niet juist te malen;
Is iedre trek te koud, te flaauw;
Welk schilder treft het hemelsblaauw

Dooraderd met de zonnestralen?
De beeldnis van 't geliefde kind,
Schoon 't onmagt van 't penseel verraadde,
Wordt door den vader toch bemind:
Met wellust slaat zijn oog het gade.

Een weinig meer juistheid van uitdrukking, een weinig minder kwistigheid met woorden en beelden, had ons duidelijker en bepaalder begrip gegeven van hetgeen de Dichter opdroeg. Het zal de reize zijn van een Hollandsch Schip naar *Java*, zegt gij; - maar *wat* en *hoe* zal er beschreven worden? Immers, mij is het duister, of het de reize van den eenen of anderen bekenden bodem zal gelden, waarbij allerlei episoden den Dichter zullen te stade komen, dan wel of het den togt van een schip, als type onzer vaart naar de Oost, zal worden, eene aanschouwelijke voorstelling der betrekking tusschen *Holland* en *Indië*.

Het Dichtstuk zelf overtuigt ons weldra, dat de Heer V.D. BROEK zich aan het laatste gewaagd heeft. In vijf zangen verdeeld, stelt

I. ons een schip op de reede voor, ongeduldig als het scheepsvolk over het aanhouden van den westewind. Dit is zeker zoo algemeen, zoo typisch, als er iets denkbaar is. Een enkele trek over het verlangen van den mensch naar de voortbrengselen uit den vreemde, en de Dichter roept den geest des handels aan. IJlings echter wendt hij zich weder tot den wind, en ontleent aan het verwijt, dat hij dezen doet, het vaartuig op te houden, de gelegenheid om de lading des bodems te beschrijven. Wilt gij eene proeve, ik kies gaarne, wat mij het best gelukt scheen:

De vrucht, gekweekt door zuider gloed,
Die langs Garoune of Loire spoedde,
Het geurig vonklend druiven bloed
Dat d' adem van Madera voedde;
Den neetar, aan den Rijn geteeld,
Die 't loome bloed verhaast doet snellen
En 't kwijnend hart met kracht bedeelt,
Geweld uit geurge muscadellen;
Al wat slechts laaft, al wat verkwikt,
Wordt de Ooster-dochter toegeschikt.

Of een ander aardig beeld:

Noord-Holland, dat slechts stil en zedig
De alleen met gras versierde kruin
Als wegtrekt achter dijk en duin.

Stort ook zijn volle hoornen ledig;
   En huwt zijn zuivel-overvloed
   Aan Zuidelijker honig-zoet.
Van Delftsche en Stichtsche klaver-velden:

Jammer echter, dut er in dezen zang geen ander verband is, dan dat wij aan het einde (bl. 7) nog even ver zijn als in het begin (bl. 1): het-schip *ligt te huppelen op de baren*. Aan eene fraaije scheepsbeschrijving heeft de Dichter zoomin zijne krachten beproefd als aan een tafereellje van *Texel;* en het doel des togts: *Java*, schemert ons nog niet eens voor den geest, ten zij wij de reis voor gegeven houden.

In II. blijft alles even ijl, zoo gij mij de uitdrukking vergunt; het omloopen des winds wordt vlugtig aangegeven en het schip toegeroepen: ‘Ge zijt vrij, suel naar 't Oosten.’ En de afgesletene vergelijking bij de zeemeeuw wordt ons zoomin geschonken, als de honderd en éénmaal geschetste weemoed, die bij het verdwijnen der duinen de reizigers aangrijpt; maar van het *welkom op zee* is niet al de partij getrokken, waartoe het tooneel gelegenheid geeft. Een enkel woord vertelt ons, dat wij in het Kanaal zijn, en nu volgt eene fraaije plaats, een enkele regel uitgezonderd, welken wij niet begrijpen:

De strenge en trotsche maagd, de koningin der stroomen,
Naakt hier met tragen tred en afgemeten' min
Op breeden afstand haar bevriende vijandin,
Die dartel haar begroet van de altijd blijde boorden,
En zuiver adem blaast naar 't digt omwalmde Noorden;
Maar als 't beweegbaar beeld der trotsche schilderij,
Dat soms de kunst ons toont, trekt ieder streek voorbij:
De stranden schuiven voort langs heuv'len en kasteelen. -
De hooge zuilen met arduinen kapiteelen,
Naar wier verlichte kruin zoo vaak de scheepling staart,
Wanneer ze in 't holst der nacht de sterren zijn van de aard,
Vertoonen de uitersten der vriendelijke kusten.
Een onafmeetbre hoog schijnt op de zee te rusten;
't Is lucht en water:

Hierop volgt eene soort van Lof van de Zeevaart, die tot eene aanspraak van het schip leidt, welke, bij een weinig meer geknischtheid van uitdrukking, fraai zou mogen heeten:

Ook gij, waar wij verrukt op staren,
   O Hollands bode en Hollands lust!
Trotseert geweld, verwint gevaren,
   En stevent voort in vrede en rust.
   Reeds is de Portugeesche kust

Weer weggezouken in de baren;
Madera's lusthof noodt u niet;
Een donkre wolk schijnt in 't verschiet
Aau 't langst gezigtspunt op te heevlen,
Maar Smelt weer weg in dunne neevlen;
't Is Teneriffe's grijze top.
Hij heft het ijzig voorhoofd op,
En schijnt zich rekkende op te heffen;
Zijt gij de Wester-lucht reeds moe,
Hij wuift Europa 't afscheid toe:
Gij gaat uw doel met luister treffen. -
Nu, scheepling! moogt gij uur aan uur,
Met onverlette vleugel-repping,
De wondren lezen van de Schepping
In 't groot gedenkboek der Natuur.
Nu, aan haar boezem neergezegen,
Straalt u een gadelooze pracht
Verblindend van den opgang tegen,
En vonkt in 't duister van den nacht.
Smelt zeeën door uw vaart te zamen,
Maar kent het doel waartoe gij leeft:
Kent gij de sterren bij haar namen,
Eert Hem die ze eens geschapen heeft.

Er is echter in dit alles een beklagenswaardig gebrek aan harmonie, of - wilt gij het nog platter? - evenredigheid van deelen, dat wij slechts aan afwezigheid van alle studie des onderwerps weten toe te schrijven.

Hoe veel zou dit, hoe veel zou menig vers er bij winnen, zoo de Dichter zich eerst afvroeg: '*Waar wil ik heen, ne hoe zal ik er komen?*'

Het III. is aan de hitte onder de linie gewijd; de beschrijving heeft bare verdiensten, schoon er de juweelen en stoplappen niet in gespaard zijn:

De pegasus der oceanen,
Waarop Arion vlugtte en zong,
De dartle DOLFYN, speelde en sprong,
En teekende in de azuren banen,
Gekleurd door 't onbewalkte ruim
Des hemels, zuivre diamanten
Omzoomd van blinkende karkanten
Van schittrend, zevenverwig, schuim.
De zee-hyeên, nooit moê van 't rooven,
Stak, afgemat, den kop naar boven
En snakte en smakte ontroerd en luid
Nog meer naar laafnis dan naar buit.
De reuzige Afrikaansche vogel,

Die snel als de afgeschoten' kogel
Het ruim doorklieft met breede vlugt,
Dreef krachtloos op verzengde lucht
En streek op dek en zeilen neder; -
't Was doodlijk stil; de kleinste veder
Viel loodregt op den effen vloed;

Er volgt een storm; maar door de voorzorg en het beleid van den scheepsvoogd onschadelijk gemaakt, krijgen wij er niets van dan eene *pointe morale;* het schip zeilt voort en wij zijn

De zeestraat Sunda ingevaren.

Ik geloof, dat alle aanmerkingen op het volslagen gebrek aan verband, waarin dit Stuk met de *Reize naar Java* staat, uitgenomen, dat men de linie passeren moet, beleedigend zouden zijn voor mijne Lezers.

IV. De lof van ons Vaderland en die der helden, welke de Oost veroverden, maakt den aanhef van dit gedeelte uit; de laatste hulde is zeker het brok, dat het meest *ad rem* mag heeten in het gansche vers:

JAN PIETERSZOON! ja 't harte klopt ons snel;
Uw trouw, nw deugd zal Neèrland immer prijzen,
Haar naam deedt ge uit den Indische Archipel
Met hellen glans en jengdig leven rijzen;
Dat elk uw naam met dankbren eerbied noem',
Een kroon u vlecht'! dan is onze eeuw regtvaardig:
Heel Java is de zuil vau uwen roem,
Batavia het dekstuk uwer waardig.

Welk eene gelegenheid tot een geheel nieuw vers laat de Heer VAN DEN BROEK hier echter in de verzwegene of niet gedachte herinnering aan de overige Gouverneur-Generaals, of zelfs van zijnen naamgenoot, den ongelukkigen mededinger van KOEN, te loor gaan!

Eene beschrijving van de Oost volgt; er is gloed in, maar foei! dat een Hollander de matrozen: *hoerah!* doet roepen, om op *Batavia* te rijmen. Lossen en laden wordt nu poëtisch aangegeven, beschreven mogen wij het niet noemen;

O 'k zie het reeds waar naar wij wachten!
De vrucht, die Mocha kennen deed,
De huisgenoote in lief en leed,
De schraagster van ontwrichte krachten,
De in alles troostende vriendin,
Stroomt reeds d' ontsloten bodem in: -
De peulvrucht, die naar de eer wil dingen
Van waarlijk onontheerlijkheid,
Die nut en vrengde alom verspreidt,

Het manna, door alle Oosterlingen
   Op 't hoogst maar nooit te hoog geschat,
Waarvan wij dankbaar *lof verkonden*,
De spijs voor kranken en gezonden,
   De rijst, die kracht en dengd (?) bevat,
   Wordt ook bestemd voor 't golvend pad: -
Het rietsap, dat, bij krankte of weelde,
   't Genot verhoogt, de smart verzoet,
   En steeds verkoeling stortte in 't bloed,
Of fijne tongen kitllend streelde;
   Dat hier, door kunst en smaak bestierd,
Gezniverd rijken zegen baarde
En, voor ons erf van hooge waarde,
   Europa zelfs ten zegen wierd;
De suikerplant, vermeerdt de schatten,
Die 't Hollands vaartuig moet bevatten. -
   Brengt ook uw milde gaven bij:
O Banca's dorre heuveltoppen!
Druipt hier geen geur uit bloesem-knoppen,
   Tooit hier geen bloem de woestenij;
Toch doet gij ons op schatten hopen,
   Zoo als geen Eden ze immer bood;
   Natuur verborg die in uw schoot,
Scheurt gij voor ons uw boezem open;
   Beloont de teedre moedermin,
Doet van uw rijkdom ons genieten:
Wij bragten schoone Polemiten;
   Wij bragten goud, geef gij ons tin!

Nog eenige weinige artikelen worden vermeld: de thee, de indigo, de kaneel, op *Java* aangeplant, en het schip zeilt terug.

V. Is een *Matrozenlied*. De twee laatste coupletten mogen tot proeve dienen, dat de Dichter in den toon van dit vers niet ongelukkig is geslaagd, zonder dat hij de kracht bezat, om oorspronkelijk of individuëel te zijn:

Haast zien wij, blij van zinnen,
   De vaderlandsche kust
En zeilen vrolijk binnen
   En smaken dan weèr rust.
Dan mag ons feestlied schallen,
   Bij 't luido scheepsgeraas;
Wij laten 't anker vallen
   Aan de oevers van de Maas.

Dan 't zout van 't haar gewasschen
   En 't beste pak gelucht;
En met Oranje-dassen,

Het ledig schip ontvlugt.
Komt, makkers, aan de touwen,
Vliegt op in mars en waud!
Wij keeren naar de vrouwen
En 't lieve Vaderland.

Wij hebben, naar wij gelooven, een onpartijdig verslag gegeven; wij hebben ons in de keuze onzer aanhalingen doorgaande tot hetgeen nog het beste was, bepaald; de Heer VAN DEN BROEK duide het ons niet euvel, dal wij aan het einde met zijne eigene woorden getuigen, *dat hij niet geschikt was ter bewerking van het rijke onderwerp, waaraan hij zich waagde*. Niet geschikt? Het woord is hard, maar niet minder juist; - het heeft slechts aan hem gestaan zijn onderwerp meester te worden. Hij zegt in zijne Aanteekeningen, dat ‘zoo men dikwerf zijne poëtische krachten beproeft ann onderwerpen, die, door den tijd of door de omstandigheden, ver van ons af zijn, of minder belangstelling bij ons opwekken, en echter, door hunne vathaarheid voor eene dichterlijke behandeling, bij ons den lust levendig maken, om dezelve in den veelkleurigen tooi der poëzij te dossen,’ - Een oogenblik, vóór ik dien langen zin verder afschrijve. Het valt zeker minder in het oog, het ergert, hel stuit minder, zoo men iemand, die vóór eene eeuw zes, acht, of tien leefde, wat bont, wat oneigenaardig opschikt en uitstoffecrt, dan dit onzen tijdgenoot te doen; maar sints wanneer is die uitdossing poëzij? Laat ons voortgaan, - ‘Hoe veel te meer moeten zaken,’ zegt de Heer V.D. BROEK, ‘die wij dagelijks onder 't oog hebben, die afloopen om weêr vernieuwd te worden, die, met oplettendheid gade geslagen, de belangrijkste gevolgen ten nutte van alles en allen, waar wij prijs op stellen, in 't oog doen springen; ja, waarme de, hetzij regtstreeks of zijdelings, de middelen van ons bestaan, de bronnen van onze welvaart, in eene naauwe betrekking staan; hoe veel te meer, zeg ik, moeten soortgelijke zaken onze aandacht trekken, wanneer wij de kunst, die wij beoefenen, willen dienstbaar maken aan dat geen, wat wij hoogachten?’ Alles toegegeven, mits men toone zijn onderwerp te kennen; bet van velerlei zijden te hebben beschouwd; van het gansch gewigt van dat onderwerp te zijn doordrongen, en niet alles zoo oppervlakkig behandele, als de Heer V.D.B. het in zijne *Reize naar Java* doet; zoo veel als hij, heeft ieder van de vaart, en de Oost en de lading gehoord. Ik weet wel, dat, om het reusachtig onderwerp regt te doen, laat mij liever zeggen de drie onderwerpen: het Vaderland, de Zeevaart, de Oust Indiën, men het genie, dat BILDER-

DIJK in de schikking zijner *Ziekte der Geleerden* aan den dag legde; den rijkdom van kennis en de weelderigheid van gedachten zou moeten bezitten, welke de schilderachtigste en afwisselendste zangen van V. HAREN'S *Geuzen* onderscheiden. Maar ik weet ook, dat iemand, die als de Heer V.D. BROEK, niets meer levert dan eenen vlugtigen, te zelden juisten omtrek van zijn onderwerp, die slechts alledaagsche schoonheden vindt in eene stoffe, welke ons onuitputtelijk schijnt, niet *van de voltooijing van het tafereeltje* moet spreken.

Onwillekeurig stellen wij ons voor, hoe *Hollands* eenige Improvisator de wenkbraauwen zal hebben gefronsd, toen zijn vurige geest het onderwerp een oogenblik had doorgedacht, en de schraalheid dezer behandeling vergeleek met den rijkdom der zaak. En echter, ook bij behoort tot het Bestuur, dat de opdragt aanvaardde, en zijn smaak, zijn vernuft, zijn genie drukt het zegel op eene proeve, welke wij, om den wille des Heeren V.D.B., wenschten, dat hij tien malen om en over bad gewerkt, om eindelijk iets te leveren, der stof waardig. Doch het is niet aan ons de motieven te beoordeelen, welke den Heer DE CLERCQ hiertoe deden besluiten; wij hebben nog slechts te wenschen, dat de Heer V.D.B. ons oordeel voor een bewijs houde onzer belangstelling in zijnen aanleg, zijnen roem. Wij vertrouwen, dat hij niet van hun gild is, die onze aanmerkingen ter zijde werpen met een: ‘Kom,’ zei MELISSUS, ‘laat ons dezen singel maar gaauw afwandelen; er is met u geen spreken over poëzij,’ enz.; in tegendeel, wij rekenen er op, dat hij onzen raad volgen zal *Phantasie en Onderzoek*, bl. 164 tot 214, te lezen, eer hij weder verzen schrijft; wij zullen hem gaarne toejuichen, wanneer hij bewijst, dat hij er zijn voordeel mede deed.

Wij vragen het publiek geene verschooning, dat wij het zoo lang met iets middelmatigs bezig hielden; er worden nog te veel verzen, die naar hetzelfde stelsel gedicht zijn, gedrukt en gelezen, om de moeite overtollig te achten.

De uitgave is waarschijnlijk ter eere der Nederlandsche Handelmaatschappij *in kwarto* geschied; wij hopen echter, dat zij in dit opzigt geen *toongeefster* zal worden. Het Vignet is smakeloos gedacht, en slordig uitgevoerd; de Aanteekeningen zijn schraal als de Tekst zelve.

Album.

Korte berigten over boekwerken, vlugschriften, enz., aankondigingen van vertalingen, letterkundig nieuws, enz.

Viertal Verhandelingen, nagelaten door n. anslijn, nz. *Uitgegeven door* N. Beets. (*Te*) *Alkmaar*, (*bij*) H.J. van Vloten. 1839. 100 blz. gr. 8°.

Als eene letterkundige nalatenschap van den verdienstelijken ANSLIJN, wordt ons dit viertal Verbandelingen door den Heer BEETS aangeboden, welke door hunne uitgave de hoogachters des waardigen mans ongetwijfeld aan zich heeft verpligt. De eerste Verhandeling is eene zedekundige proeve over het spreekwoord: *Elk heef zijn popje*, en bewijst, even als de derde Verhandeling: *Middelen om den mensch ongelukkig te maken*, dat aan ANSLIJN de luimig-zedekundige behandeling zijner onderwerpen minder gelukt, dan de ernstig-zedekundige. Vandaar dan ook, dat de tweede Verhandeling: *Over de gedichtjes van* VAN ALPHEN, zooveel meer aanbeveling, dan de beide eerstgenoemde, en eene plaats verdient naast die van den Hoogleeraar CLARISSE, over hetzelfde onderwerp. Trouwens, de Schrijver is hier geheel op zijn terrein, en het onderwerp in zijne magt, even als dat der vierde Verhandeling: *De Natuurlijke Historie als een voortreffelijk hulpmiddel bij de opvoeding der jeugd beschouwd*.

Wij hebben voor het overige deze Verhandelingen met genoegen gelezen, en zeggen met den Heer BEETS: ‘Men zal er den eenvoudigen en verstandigen man in vinden, en zeker meer nadenken dan geleerdheid; meer juistheid en helderheid van voorstelling, dan zwier of hooge vlucht.’

Boekbeoordeelingen.

Dissertatio Theologica de duplici principio, ande in Ecclesia emendanda exierunt saec. XVI Reformatores, quam - publico omnium examini offert *Abrahamus Boon*, Amstelodamensis, die XXIII Januarii anni MDCCCXXXIX. Groningae, ex officina W. Zuidema, Bibliopolae.

Nadat het publiek door eene vrij uitvoerige recensie in de *Godgeleerde Bijdragen* (Dertienden Deels, Vierde Stuk) reeds met den inhoud en de betrekkelijke waarde van dit Akademisch Proefschrift bekend geworden is, kunnen wij, bij de beoordeeling daarvan in dit Tijdschrift, hetwelk toch ook niet geheel en uitsluitend aan de Godgeleerde Wetenschappen toegewijd is, kort zijn. Het behelst, volgens den Titel, eene Verhandeling over het tweeledig beginsel, waarvan de Hervormers, in de 16de eeuw, in het verbeteren der Kerk uitgegaan zijn. Vooraf gaat een brief aan des Schrijvers ouderen broeder C. BOON, Theol. Doct. en Predikant te *Sassenheim*, bij wijze van Opdragt en Voorrede. Wij vernemen daaruit, dat onze Schrijver, als geheel kweekeling van het Amsterdamsche Athenaeum, onder de verpligting der Wet lag om te promoveren. De reden, waarom hij juist zijn tegenwoordig onderwerp gekozen heeft, ook nadat er over de Hervormers reeds zoo veel geschreven is en nog geschreven wordt, zal hij, zegt hij, Hoofdst. III zijner Verhandeling opgeven. Wij moeten echter bekennen, ter aangewezene plaatse in onze verwachting desaangaaude teleurgesteld te zijn. Hierop volgt eene inhoudsopgave, waarin tegelijk het plan van behandeling des onderwerps blootgelegd wordt.

In drie Hoofdstukken is de Verhandeling verdeeld: I. Wordt naar het tweeledig beginsel onderzoek gedaan, waarvan LUTHER in het verbeteren der Kerk uitgegaan is (Inquiritur in duplex

principium, unde in Ecclesia emendanda exiit LUTHERUS), bl. 1-55, II. Wordt hetzelfde gedaan ten aanzien van de overige voornaamste Hervormers (Inquiritur in duplex principium, unde in Ecclesia emendanda exierunt praccipui Reformatores reliqui), bl. 56-120. III. Wordt uiteengezet, welke waarde aan dit tweeledig beginsel, waarvan de Hervormers, in de 16de eeuw, in het verbeteren der Kerk uitgegaan zijn, zoowel toegekend is, als toegekend moet worden (Exponitur, quale duplici huic principio, unde saec. XVI in Ecclesia emendanda exicrunt Reformatores, et statutum sit et sit statuendum pretium), bl. 121-140. Wij vergenoegen ons met het volgende omtrent het beloop van het geheel aan te merken.

Hoofdst. I is in 2 § §. gesplitst. In de eerste §. wordt aangetoond, dat LUTHER in het verbeteren der Kerk uitgegaan is van het voorname beginsel, dat de Christenen hun heil aan de goddelijke genade alleen te danken hebben (Ostenditur, LUTHERUM in Ecclesia emendanda exiisse e principio primario, Christianos salutem suam debere gratiae divinae soli), bl. 1-28; terwijl in de tweede onderzocht wordt, in hoeverre LUTHER in het verbeteren der Kerk aan het voorname beginsel, waarvan hij uitgegaan is, het andere, dat het het regt en de pligt van den Christen is, zijne overtuiging aangaande de zaak des Christendoms uit de H. Schrift te putten, toegevoegd heeft (Inquiritur, quatenus LUTHERUS in Ecclesia emendanda principio, unde exiit, primario principium adjunxerit alterum, hominis Christiani esse, suam de rebus Christianis persuasionem ex Codice Sacro haurire), bl. 29-55.

Indien het des Schrijvers doel met §. 1 geweest ware, om aan te toonen, hoe het denkbeeld, dat vergeving van zonde en zaligheid den mensch alleenlijk geworden door Gods genade in J.C., in LUTHER ontstaan, langzamerhand toegenomen, en eindelijk eene vaste en onwrikbare overtuiging bij hem geworden is, die hij vervolgens ook aan anderen leerde, openlijk, zelfs voor de magtigste vijanden en tegenstanders, beleed, breedvoerig uiteenzette, en in zijne Leerredenen, zoowel als in zijne Brieven, als de hoofd- en grondleer des Evangelies (primus et principalis articulus p. 14, locus princeps ib. doctrinae Christianae locus princeps p. 29) aanwees, ja, waarop hij stervende de eeuwigheid ingegaan is, dan zouden wij moeten bekennen, dat dit doel uitmuntend bereikt ware geworden, gelijk wij tevens bekennen moeten, dat in dezelfde §. volledig genoeg ontwikkeld is, hoedanig LUTHER'S gevoelen aangaande dit leerstuk en de

daarbij behoorende zaken geweest is. Zoo ook wordt in §. 2, naar ons oordeel, zeer goed aangewezen, hoe de goddelijke Voorzienigheid zorgde, dat L. eerst zelf door de lezing der H.S. voorbereid werd, om twijfelingen aangaande het pauselijk gezag te koesteren, en dat hij naderhand, voornamelijk door de handelwijs zijner vijanden, bewogen werd dit gezag geheel niets te achten, en alleen aan de H.S. geloof te hechten. Maar voor het overige moeten wij het doel des Schrijvers met dit Hoofdstuk, zoo als hij dat zelf opgegeven heeft, voor gemist houden. Want wat § 1 betreft, wij stemmen gaarne toe, dat L. de leer der genade als op den voorgrond geplaatst heeft van zijn mondeling zoowel als schriftelijk onderwijs, waarvoor wij dan ook in de omstandigheden des tijds reden genoeg vinden kunnen; doch dit is nog niet hetzelfde, als dat hij, in het hervormen der Kerk, van die leer, als van een beginsel, uitgegaan is. Het komt hier grootstendeels aan op de vraag: Hoe wij het woord *beginsel* (principium), waarover onze Schrijver zich niet bepaald uitlaat, op te vatten hebben? maar wanneer wij daaronder verstaan datgene, wat LUTHER het eerst bewogen heeft aan eene kerkhervorming te denken en daaraan de hand te slaan, dan houden wij het er voor, dat de kennis der H.S., die al vroeg zijne oogen voor de waarheid opende, bij hem als de eerste bron beschouwd moet worden, waaruit het plan en vervolgens bet ijverig streven, om de heerschende verbastering in leer, zeden en godsdienstige gebruiken tegen te gaan, bij hem voortgevloeid is, en dat dus het andere beginsel, betwelk in §. 2 achteraan gesteld wordt, veeleer vooraan behoorde te staan. Hoe toch kon LUTHER het ongenoegzame der zoogenoemde goede werken in de Roomsche Kerk en de volstrekte hehoefte der goddelijke genade ter zaligheid ingezien en beweerd hebben, indien hij niet eerst door do H.S. van een en ander overtnigd ware geworden, welker gezag hij alzoo van den beginne af stilzwijgend boven dat der Kerk en des Pausen toonde te stellen?

In Hoofdst. II wordt, insgelijks in 2 § §., hetzelfde, wat in Hoofdst. I ten aanzien van LUTHER aangetoond en onderzocht was, ten aanzien van MELANTHON (welke spelling de Heer BOON boven die van MELANCHTHON schijnt te verkiezen), ZWINGLIUS, CALVIJN, MENNO SIMONS en sommige anderen, aangetoond en onderzocht, en aan het einde van iedere §. het algemeene gevoelen der in dezelve aangevoerde Hervormers over het daarin behandelde onderwerp opgegeven. §. 1 heeft tot opschrift: ‘Ostenditur, praecipuos Reformatores reliquos in Ecclesia emendanda exiisse

e principio primario, Christianos salutem suam debere gratiae divinae soli' (p. 57-88), en § 2: 'Inquiritur, quatenus reliqui Reformatores praccipui in Ecclesia emendanda principio, unde exicrunt, primaris adjunxerunt alterum, hominis Chrisntiani esse, suam de rebus Christianis persuasionem ex Codice Sacro haurire' (p. 88-120).

Ook het door den Schrijver met dit Hoofdstuk heoogde doel moeten wij voor gemist houden. Immers MELANTHON was het wel in de leer der genade met LUTHER cens; maar van hem kan toch, evenmin als van LUTHER, bewezen worden, dat hij daardoor, als door een eerste beginsel of hoofdbeweegreden (in welken zin wij het woord *pricipium* meenen te moeten opvatten), tot medewerking met L. gedreven is geworden. Ook ZWINGLIUS, CALVIJN en MENNO SIMONS hebben de leer der genade voorgestaan, of haar zelfs als *locus doctrinae Christianae princeps* beschouwd; maar ook aangaande hen ontbreekt het bewijs, dat zij juist daarvan in het hervormen der Kerk uitgegaan zijn. Dat allen daarin overeenkwamen, dat de Christen geregtigd en verpligt is zijne overtuiging aangaande de Christelijke zaken uit de H.S. te putten, viel onzen Schrijver gemakkelijker aan te wijzen.

Hoofdst. III is niet in § § afgedeeld; maar hier worden toch achtereenvolgens deze punten behandeld: 1°. In hoeverre beide gezegde beginselen ook hun eigen geweest zijn, die vóór de 16de eeuw de Kerk getracht hebben te verbeteren (quatenus utrumque hoe principium etiam his fuerit proprium, qui ante saec. XVI Ecclesiam emendare conati sunt), bl. 122-125; 2°. In hoeverre zij, na de Hervormers van die eeuw, onder de Protestanten tot op onze tijden bewaard gebleven zijn (quatenus utrumque hoe principium post Reformatores inter Protestantes ad nostra usque tempora sit conservatum), bl. 125-134, en 3°. Welk nu het verband van beide beginselen blijkt te zijn (quaenam nunc utriusque principii apparcat esse cohaerentia), bl. 134-140.

Uit dezen inhoud van Hoofdst. III zal men duidelijk zien, dat men hier niet datgene vindt, wat men anders, volgens den titel, zou verwachten, daar de eigenlijke waarde van het tweeledig beginsel der Hervormers, zoo als dit alvorens opgegeven is, ons hier in het geheel niet blijkt. Het is alleen eene geschiedkundige mededeeling van hetgeen vóór en na de Hervorming door hare voorstanders omtrent dat zoogenoemde tweeledige heginsel gedacht en geschreven is, benevens eene opgave van het verband, waarin, volgens des Schrijvers oordeel,

beide beginselen tot elkander staan. Uit verband wordt door hem zoodanig opgegeven, dat beide beginselen, die hij in den loop zijner Verhandeling van elkander onderscheiden en ieder afzonderlijk beschouwd had, ten slotte tot dit ééne beginsel: Hominem Christianum *εἶναι τοῦ Χριστοῦ*, Christi esse peenlium (p. 135 extr.), door hem teruggebragt worden. Of hij echter hiermede niet eenigzins, hetgeen hij vroeger opgebouwd had, zelf weder afbreekt, moge ieder onpartijdige beoordeelen

Achter de Verhandeling vindt men, volgens gewoonte, eene reeks van stellingen (*Theses*), hier 22 in getal, waarvan de meeste uit de Verhandeling zelve ontleend zijn, eh bijzonder de 9de opmerking verdient: ‘Ecclesiae emendationem a se inchoatam modo habuerunt Reformatores, non perfectam. Hinc noluerunt ipsorum effatis adstringendos esse Protestantes, sed voluerunt potius, ut semper illi progrederentur ad Jesum Christum melius cognoscendum et amandum. Et docet historia saeculi XVI, accuratius explorata, non Reformatores, sed Romano Catholicos fuisse primos Protestantibus auctores, ut Confessiones et Catecheses suas in libros Ecclesiae suae Symbolicos commutarent; idque eo consilio a Romano-Catholicis esse suasum, ut progredienti Ecclesiae emendationi finis imponeretur.’

Wij eindigen met kortelijk ons algemeen oordeel over dit proefschrift mede te deelen. - De Schrijver verdient, vinden wij, lof wegens de vlijt, waarmede hij zijne Verhandeling bewerkt, en een aantal plaatsen uit de schriften der Hervormers en andere Godgeleerden bijeenverzameld heeft, die tot staving van het door hem gestelde dienen moeten. Voor het overige echter loopen wij niet hoog met deze proeve. Want vooreerst wordt in dezelve eene verwarring van denkbeelden gevonden, die men in zulk een geschrift allerminst behoorde aan te treffen, naar het ons voorkomt, voornamelijk daardoor veroorzaakt, dat onze Schrijver niet eerst duidelijk en naauwkeurig bepaald of omschreven heeft, in welken zin hij het principium, unde in Ecclesia emendanda exierunt saec. XVI Reformatores, opgevat wilde hebben. Daarbij heerscht in zijn geschrift hier en daar eene zekere duisterheid en stroefheid van taal en stijl, door verkeerde constructie der woorden, die de lezing op sommige plaatsen verre van aangenaam maakt. Eindelijk zijn er eene menigte van misstellingen, behalve de achteraangeteekende, in overgebleven, waarvan misschien de corrector en niet de Schrijver schuld heeft, maar die zijn Werk toch, althans in ons oog, ontsieren.

Wij wenschen den Heer BOON lust toe, om zich, zoo wij hopen, voortaan met meer oordeel des onderscheids op de behandeling van godgeleerde onderwerpen toe te leggen, en vooral eenen rijken en uitgebreiden zegen over de heilige bediening, waaraan hij zich toegewijd heeft, en waarin hij weldra een waardig en moedig arbeider zijn moge!

Gronden der Zeevaartkunde, vooral ten gebruike bij de Sterre- en Zeevaartkundige Tafels van *Jacob Swart*, door *P.O.C. Vorsselman de Heer*, Hoogleeraar te Deventer.

Tweede Artikel.

Het woord *Zeevaartkunde* wordt door den Schrijver, naar wij meenen, zelfs met de uitbreiding welke hij er aan geeft, te bekrompen opgevat; ook de kunst om met een schip te manoeuvreren, zelfs de zeetaktiek, behooren tot de Zeevaartkunde. Den tak van deze uitgebreide wetenschap, in dit Werk behandeld, komt alzoo, onzes inziens, niet deze algemeene naam toe; maar meer bepaaldelijk die van Stuurmanskunst of elke andere, die het daaraan gehechte denkbeeld met juistheid uitdrukt.

‘De beschrijving van de inrigting en het gebruik der zeevaartkundige werktuigen kan als een afzonderlijk gedeelte der Zeevaartkunde beschouwd worden,’ zegt de Schrijver, zonder zich er verder mede in te laten, en dus met verwaarloozing van iets, wat tot zijne taak behoorde, vooral bij den gekozen' meer algemeenen titel. Wij stemmen gaarne toe, ‘dat elke beschrijving van werktuigen onverstaanbaar is voor elk, die niet reeds in het gebruik derzelve eenige oefening heeft verkregen[(1)].’ Maar voor degenen die er reeds eenigzins mede weten om te gaan, is zoodanige beschrijving nuttig niet alleen, maar zelfs noodzakelijk, om hun te leeren het doelmatigst mogelijke gebruik van de werktuigen te maken.

Na de bepaling van het voorgestelde doel, ontvangen wij, als inleiding, van §. 2 tot §. 14 eenige sterrekundige notitiën, en

(1) Acht Prof. DE H. deze algemeene uitspraak niet ook toepasselijk op eene *description d'un nouveau télégraphe?*

wel: §. 3. *Vorschijnselen des hemels voor een bepaald punt der aarde. Dagelijksche beweging. Eigene beweging van zon, maan en planeten*, alles zeer beknopt in *twee* bladzijden afgehandeld, waaraan men de volledigheid der behandeling afmeten kan. Wat naauwkeurigheid betreft, men oordeele: ‘Men neme slechts eene ster in het oog op het oogenblik dat zij door een' toren, een huis, een' boom of eenig ander voorwerp bedekt wordt; en terwijl het oog onbewegelijk blijft, zal men na weinige minuten die ster aan de *westelijke zijde* van het voorwerp zien te voorschijn komen.’ - Dit zal aan de *oostelijke zijde* gebeuren, met ieder voorwerp dat onder de pool staat. Verder: ‘De maan komt op als de zon ondergaat en wij hebben *volle Maan*.’ Dit kan, uit hoofde van het verschil in tegengestelde declinatie, vooral op hooge breedten, vrij wat verschillen. Maar vooral weten wij volstrekt niet wat wij denken moeten, wanneer de Schrijver met zoo vele woorden zegt, dat men daags na nieuwe maan *lichte*, en daags na volle maan *donkere maan* heeft. Men heeft waarlijk moeite om zich daarbij ernstig te houden. Lichte maan, wanneer er niets van de maan of van haar licht te zien is; donkere maan, wanneer zij den geheelen nacht bijna, vooral in den winter, aan den hemel staat! wij zien geene mogelijkheid om eene zoodanige verwarring van denkbeelden te verklaren.

In §. 4 wordt gesproken *over de Spheer en hare Cirkels*. Wij zijn van oordeel, dat dit ten minste de eigene bewegingen der hemelligehamen had behooren vooraf te gaan, om het onderwijs geleidelijk te doen zijn. Dit gebrek aan goede geleidelijke orde kenmerkt zich mede door het spreken over en dus bekend stellen van zaken, als breedte, culmineren, enz., waarvan nog geene behoorlijke bepalingen gegeven zijn.

Met §. 5 begint de Schrijver zijn' leerling in te leiden in zijne manier van het bezigen van positieve en negatieve bogen voor azimuth, breedte, enz.; eene manier echter, aan eene menigte zwarigheden onderhevig, welke het onderwijs evenzeer bemoeijelijken, als zij het behoorde gemakkelijk te maken. Onder de voornaamste bedenkingen rekenen wij vooreerst de volstrekte beteekenis van positief voor Noord en Oost, en negatief voor Zuid en West, enz. Dit moge doelmatig zijn voor den praktischen Sterrekundige, die alleen de waarnemingen berekent, op zijn eigen observatorium gedaan; voor den zeeman, die zich op alle mogelijke breedten en lengten bevinden kan, is het onraadzaam; die behoort de grootheden positief te noemen, zoo als zij in de

figuur voorkomen, alleen de zoodanige negatief, die op eene andere wijze vallen; en wordt door de negatieve uitkomsten gewaarschuwd, dat hij ze in den tegengestelden zin nemen moet. Doet hij dit niet, dan zondigt hij telkens, even zoo als Professor DE H., tegen den regel, door dezen zelf gesteld op bl. 47, dat men de elementen van den driehoek op zich zelve als positief beschouwt, te weten: alle waarnemingen, in het oostelijke halfrond gedaan, hebben, volgens deze handelwijze, negatieve uurhoeken en azimuths. - Ook hier blijkt dus weder, dat de Schrijver het geval met twee zijden en overstaanden hoek niet behoorlijk heeft begrepen; want juist het negatief worden van de elementen des driehoeks duiden de *oneigenlijke* uitkomsten aan, door den Schrijver verkeerdelijk onbestaanbaarheden genoemd. Van het onwiskunstige van de *volstrekte* beteekenis van positief en negatief spreken wij niet; maar houden het voor eene nuttelooze pedanterie, van positieve en negatieve, in plaats van de voor een ieder verstaanbare Noorder- en Zuiderbreedte, te spreken; en wie zal de reden inzien, waarom, bij de lengte, oost-, en bij het Azimuth en de koersen, westwaarts als positief beschouwd worden moet? - Het gedwongene en ondoelmatige van deze handelwijze is vooral blijkbaar bij de verklaring der circumpolairsterren, op bl. 76 en 77. De volmaakt gelijkluidende herhalingen van bl. 68, 70, 72 en 84 zijn geheel overtollig voor den Lezer die wiskunde genoeg kent om dit Werk te lezen, en onverstaanbaar voor anderen; en wij kunnen onze verwondering niet ontveinzen, dat de Schrijver zelf dit, bij het vervelende ter nederstellen, niet heeft ingezien.

De verklaring van den middelbaren tijd en de tijdvereffening, van bl. 78-84, is buitengemeen omslagtig, dat voornamelijk veroorzaakt wordt door de, in ons oog noodelooze, speculatiën van bl. 78 en 79, om eene eenvoudige zaak, als het verschil tusschen bogen van den equator en de ecliptica, te verklaren. - Wij zouden het doelmatiger hebben gekeurd, ten einde den leerling een duidelijk inzigt te geven in de zaken die hem te pas komen, en de grootheden die hij gebruiken moet, iets te zeggen omtrent de middelen, om de declinatiën en regte klimmingen te vinden; over de tijdrekening; over de maansbaan, eclipsen en occultatiën; de planetenbanen en wetten van KEPLER; de praecessie, aberratie en nutatie, welke toch later op bl. 218 vermeld worden, enz.; al hetwelk door den Schrijver met stilzwijgen wordt voorbijgegaan, zoowel als de Zeemansalmanak en het leeren kennen van de vaste sterren, al waren

het slechts die, welke de zeeman voor het berekenen der lengte kennen moet.

Na deze sterrekundige inleiding, gaat de Schrijver, in de eerste Afdeeling, tot de koers- en verheidsrekening over. Met onnoodigen omslag, vooral wanneer men zoo zeer op heknoptheid boogt, wordt, §. 19, het zeilen langs eenen grooten cirkel behandeld, dat toch geene toepassing hebben kan in de praktijk, en met eene enkele aanmerking ware af te doen geweest. De Schrijver is daartoe echter gebragt geworden door eene valsche voorstelling der zaak, alsof de zeelieden *verkozen* eenen kleinen omweg te maken, §. 20. Dit *verkiezen* de zeelieden niet; zij *kunnen niet* anders, en daarom behoort men de *loxodroom*, niet den grooten cirkel, op den voorgrond te stellen. - Als een bewijs van het onvoldoende der door den Schrijver gelegde gronden, staat de noot van bl. 105 en 106, welke bij de veranderingen der goniometrische lijnen te huis behoort. - De beschrijving van de wassende kaarten vormt eenen tusschenzin in het bewijs der zeilaadjes, dat huitendien reeds met zoo veel omslag behandeld wordt, dat de duidelijkheid is verloren gegaan, en dus vooral geene afleiding van gedachten veroorloofde. - De integraalformule voor de vergrootende breedte wordt onuitgewerkt medegedeeld. Het zou even gemakkelijk zijn geweest, die voor de elliptische meridianen neder te schrijven, al ware het slechts geweest om aan te toonen, dat de tweede term van te weinig belang is (bij het onjuiste der gegevens), om niet gerust de Tafel uit het Boek van SWART te kunnen gebruiken. - In §. 24 wordt het doel van het koppelen der koersen opgegeven als het vinden van den algemeenen koers en verheid. Dit zijn echter slechts vrij onverschillige bijzaken, en de bekomene plaats is de ware onbekende van het vraagstuk. De streek N.N.W.t.W., van bl. 115, is op het zeemanskompas niet bekend. Dat de verheid *altoos* door middel der veranderde breedte wordt gezocht, is minder naauwkeurig, dan het voorschrift van DOUWES, die haar door de *grootste*, afwijking of veranderde breedte, zoeken laat. Onjuist is de aanmerking des Schrijvers, dat de oplossing door middelbreedte verreweg de eenvoudigste is. Het gedeelte van het uitgewerkte voorbeeld op bl. 116 zou wel op deze gedachte brengen; maar het eerste gedeelte van bl. 115, waar de middelbreedte twee kolommen in het Tafeltje meer vereischt, spreekt dit tegen. De Schrijver heeft regt, dat de vermenigvuldiging met den natuurlijke secans naauwkeuriger is dan het gebruik der Tafeltjes, om

afwijking in lengte te veranderen. Maar dan wordt de manier zeker even omslagtig als het gebruik der vergrootende breedte, die het nog in naauwkeurigheid wint; terwijl daarenboven het invoeren van de Tafel der natuurlijke secanten, in het reeds zoo overtollig groote aantal tafelen, alles behalve raadzaam is. In §. 26 wordt de stroomkaveling met veel juistheid behandeld, zonder dat de Schrijver echter *bewijst*, dat deze manier de beste is, en tevens met eenen omslag, welken de zaak, in ons oog, niet waardig is, uit hoofde van de onnaauwkeurigheid, waarmede de stroomen, in snelheid en rigting, *altoos* bekend zijn. - In §. 29 wordt bet kaartpassen omslagtig en toch onduidelijk behandeld, op eene manier, waaraan de zeeman zich niet ligt zal gewennen, al ware het slechts wegens het gebruik van den transporteur en de pleinschaal, welke door de gewone inrigting der zeekaarten overtollig worden gemaakt.

Wat er ook te zeggen valle omtrent andere onderwerpen, welke doorgaans tot deze Afdeeling worden gebragt, moet het gemis van de beschrijving en beoordeeling der middelen om koers en verheid te meten, als eene onvolledigheid worden aangemerkt.

Met de tweede Afdeeling gaat de Schrijver over tot de Nautische Sterrekunde. Wij zien niet in, waarom dit niet onmiddellijk is gevolgd op de sterrekundige inleiding, waarmede zij veel meer in onmiddellijk verband staat dan de eerste Afdeeling. Dit zelfde gebrek aan orde vinden wij ook bij de behandeling der kimduiking, waarop de straalbuiging invloed heeft, en die alzoo op deze had behooren te volgen. Wij misten voor het overige, bij de kimduiking, de opgave der middelen, om den afstand van het verste water, anders dan door altoos onnaauwkeurige gissing, te bepalen. De verklaring van de *straalbreking* wordt, door berekeningen en afpassingen, die slechts eene verwijderde betrekking hebben tot de *straalbuiging*, noodeloos omslagtig gemaakt. Daarentegen worden de formules voor barometer- en thermometercorrectiën zonder bewijs medegedeeld, zoowel als die voor den invloed van de afplatting der aarde op het verschilzigt, en voor de vermindering der halve middellijnen door de straalbuiging. Deze laatste correctie is, vooral voor het vinden van ware hoogten, van geen belang, zoodra de hemelligchamen hooger dan 10 graden staan; had de Schrijver dit ingezien, dan zou hij de afkeurende noot van bl. 159 zeker niet hebben geschreven, want in geen der drie aangehaalde voorbeelden van PILAAR kan de verbetering een merkbaar ge-

deelte van eene seconde bedragen. Ziet Professor DE H. al niet in, dat de daar gevolgde handelwijs eenig voordeel geeft, hem, die de zaten in verband beschouwt, kan het niet onbekend zijn, dat men, bij de lengte door maansafstanden, deze manier behoort te volgen, omdat men daar de middelpunts-schijnbare hoogten noodig heeft.

Het gebruik van *uren* als lengtemaat, §. 39, komt in een zeevaartkundig Werk, waarin men voor het overige van *mijlen* gebruik maakt, niet te pas; en zoo men ze al gebruikt, dient men wel daarbij de opmerking te maken, dat er *uren gaans* door worden bedoeld.

In §. 40 laat de Schrijver den noordpoolsafstand eener ster *negatief* worden, na eerst de willekeurige voorwaarde te hebben gesteld, dat die afstand *in de rigting van de pool naar het Zenith* positief is. Dit is allergeschiktst om den leerling in verwarring te brengen, en een gevolg van het ondoelmatige gebruik van poolsafstanden, in plaats van breedten (waarvan toch de Schrijver zelf telkens afstapt). De zaak is, dat de poolsafstand nooit negatief worden *kan*, en dat het, voor iemand die wiskunstig redeneren wil, een groot verschil is, of eene grootheid negatief genomen worden moet, dan wel van eene andere zal afgetrokken worden. - Waarom voorts, in de formule voor de meridiaanshoogten, *noorder*breedte en declinatie, en daarentegen *zuider*topsafstand positief gesteld worden, zal iemand, wien het optellen niet gemakkelijker valt dan het aftrekken, niet ligt inzien; vooral omdat men, over het algemeen, in ééne en dezelfde formule, alles gelijknamig stelt, en stellen moet om geene verwarring te veroorzaken.

Bij de meridiaanshoogten wordt niets gezegd omtrent de voordeelen van de middags- boven de meridiaansbreedten van andere hemelligchamen, noch ook de omstandigheden opgegeven, wanneer deze laatste het gevoegelijkst kunnen worden waargenomen.

Omtrent het vinden van den maansdoorgang, hier ter loops aangebragt, worden geene bijzonderheden, die toch in de praktijk te pas komen, vermeld. In plaats daarvan, komt de berekening voor door de regte klimmingen, waarbij toch de verandering van die der maan als standvastig gesteld wordt, en die daarom dien omslag niet waardig is.

De omslagtigheid der behandeling van het vinden der breedte, door den waren tijd en ééne hoogte, levert het bewijs op van het ondoelmatige der hier voorgedragene leerwijze, daar de Schrijver in acht bladzijden niets meer zegt dan PILAAR in twee. -

Bij de manier van DOUWES, heeft de Hoogleeraar zich door de uitdrukking: *middagzon van top*, welke hij in eenen letterlijken zin opgevat heeft, laten verleiden tot de geheel valsche stelling, dat men hij deze manier aanneemt, dat de declinatie onveranderd blijft. Noch bij deze, noch bij eenige andere manier met *eene* hoogte, komt de veranderde declinatie te pas. De *imposante* toon van DOUWES, dien hij voor het publiek, voor hetwelk hij schreef, noodig had, maakt wel, dat men eenigznis bedachtzaam zijn moet, bij het lezen van zijne praktische opgaven; een struikelblok, waartegen Professor DE H. de eerste niet is, om zich te stooten.

Onverwachts wordt de behandeling van het vinden der breedte afgebroken door die van het vinden van den tijd. - Wij hebben reeds zoo dikwijls aanmerking gemaakt op de wanorde, of laat het dan zonderlinge orde zijn, in dit Werk heerschende, dat wij ons daarbij zullen bepalen. - Het vinden van den tijd door maansuurhoek, met het gebruik van den maansdoorgang door den meridiaan, door den Schrijver §. 50 aangeprezen, is voor het gebruik niet naauwkeurig genoeg, omdat men dan de maansbeweging in 24 uren als regelmatig aanneemt; en daarom zonde het zeer overtollig zijn, zoo als de Schrijver op bl. 192 aanraadt, de maansdoorgangen tot tiende deelen van seconden in den almanak op te geven. Beter ware het geweest van de middelbare zons regte klimming gebruik te maken, waarover hier niet gesproken wordt.

In §. 51 zegt de Schrijver, dat de poolsafstand altoos met voldoende naauwkeurigheid bekend is (zoo de andere gegevens dit niet zijn, kan er geen uurhoek mede berekend worden. - Maar de quaestie is hier over den invloed van *kleine onvermijdelijke* fouten). Dit is echter niet zoo onvoorwaardelijk zeker, vooral bij de maan, welker declinatie, uit hoofde van de misgissing in lengte en tijd, vrij onnaauwkeurig zijn kan. Waar men zoo schraal is met voorbeelden van werkstukken, kan het niet dan verwondering baren, een leerstuk, zoo als deze §. bevat, door voorbeelden te zien ophelderen. Wij bedoelen hier echter slechts de bestaande onevenredigheid, met betrekking van het nut voor den leerling, en zijn er verre af, de uitwerking van dit voorbeeld in getallen te laken; maar verlangden meer voorbeelden, met verschil van omstandigheden, voor de werkdadige zaken, en hiermede is de Schrijver zeer, - al te karig geweest.

Het middel om de gunstige gelegenheid te vinden, wanneer de breedte kleiner is dan de declinatie, is niet aangegeven; zelfs

zegt de Schrijver, dat men alleen van de gunstigste omstandigheden gebruik maken kan, wanneer de *getalswaarde* van de breedte grooter is dan die der declinatie. En hierin slaat hij den bal mis. Het maximum van azimuth heeft plaats, wanneer de parallactische hoek regt wordt; en dat is, bij *b.* > *d.*, de gunstigste omstandigheid.

Dat men zou moeten wachten tot het hemellicht ten minste S à 10 graden boven den horizon is, om eene waarneming voor den uurhoek te doen, zoo als de Schrijver op bl. 196 zegt, kan niet zoo onvoorwaardelijk worden aangenomen. Er is verschil tusschen nautische en astronomische naauwkeurigheid; en daarenboven kan het zelfs, omdat de fout in de breedte met de *cotangens* van het azimuth vermenigvuldigd wordt, en die fout in zee veelal de aanmerkelijkste is, raadzaam zijn hoogten van 4 of 5 graden te bezigen, omdat men dan minder naauwkeurigheid door de hoogte verliest dan door de breedte wint.

In §. 53 is het vinden van den op- en ondergang niet afgehandeld. De leerling blijft geheel in het onzekere, of de Tafel van SWART hem het verlangde resultaat al dan niet verschaft. Hier, waar het er zoo Zeer op aankomt, wordt niet over de onnaauwkeurigheid van het vraagstuk *per se* gesproken.

De conclusie van §. 54 is strijdig met de bedoeling. De fout in den topsafstand is zoowel kleiner dan de fout in den uurhoek, als zij kleiner is dan de fout in de breedte. Deze laatste nu kan vrij aanmerkelijk zijn, en dan is juist het omgekeerde waar van hetgeen de Schrijver uit de formule besluit.

Bij de corresponderende hoogten, §. 55, zegt de Hoogleeraar: ‘PILAAR’ (want hij laat geene gelegenheid voorbijgaan, om op dezen te vitten) ‘gaat veel omslagtiger te werk in de wijze, waarop hij zijne formule ontwikkelt.’ De waarheid is, dat P. in 4 bladzijden afhandelt, waartoe V. DE H. er 7 gebruikt. Verder, dat de berekening door de Tafel van P. veel omslagtiger en minder naauwkeurig is dan door die van SWART. De waarheid is, dat bij P. 4 en bij S. 5 maal in de Tafels moet worden opgezocht. Meent nu de Schrijver, dat men hem omtrent de naauwkeurigheid op zijn woord gelooven zal? Wij voor ons houden de Tafel van P. voor veel naauwkeuriger dan noodig is voor het gebruik, en ten minste even juist als die van S.

In §. 58 wordt gezegd, dat de handelwijs om de breedte te vinden, door hoogten digt bij den meridiaan, uitsluitend bij de zon aangewend wordt. Dit is onjuist, daar sterren en planeten er even geschikt voor zijn. In het Voorberigt wordt dit vraag-

stuk opgegeven als een van die, waarbij PILAAR zoo langwijlig zou zijn te werk gegaan, dat de Professor onwillekeurig op het vermoeden is gekomen, ‘dat hij bij voorkeur omwegen en bijpaden gezocht heeft, waar hij eenen effenen en regten weg kon bewandelen.’ Bij vergelijking nu, zien wij, dat P. in 2 bladzijden doet, waartoe V. DE H. er 4 gebruikt, en dit is overal het geval, waar deze aanmerking wordt gemaakt; alleen geeft hij, zoo hier als elders, veel meer voorbeelden, en behandelt hij veel meer zaken dan V. DE H., en dit is de reden, dat zijn hoek zoo veel lijviger geworden is.

Omtrent het nut van het gebruik der poolstersbreedte, in bepaalde omstandigheden, laat de Schrijver zijnen leerling geheel in het onzekere; ja zelfs uit het slot van §. 61 moet deze opmaken, dat die waarneming alleen *te land* van belang is. Wij erkennen gaarne, dat de Sterrekundige op zijn observatorium met vrucht van de poolster gebruik maken kan, om de breedte te vinden; maar dan zal hij zeker *deze* Tafelen en manier van berekenen niet bezigen. De zeeman, die waarnemingen aan land doet, zal veel beter doen met circummeridiaanshoogten te nemen dan poolstershoogten, om geographische naauwkeurigheid te erlangen. Dit was het, wat de Schrijver had behooren aan te merken.

De buitengewoon langwijlige redenering, van bl. 221-224, over het nemen van het verschil of de som der hoeken aan eene der sterren, bij de breedte door twee gelijktijdige hoogten, is een doorslaand bewijs van de ondoelmatigheid der leerwijs van de *volstrekte* beteekenis van positief en negatief. Deze manier mag goed zijn, b.v. voor het azimuth bij geödesische waarnemingen, of tot bepaling van den standhoek van dubbelsterren, enz.: In dit geval komt zij niet te pas. Voor hem, die deze redenering noodig heeft, is zij onverstaanbaar, en, om in het geheugen te houden, ongeschikt. - De bepaling voorts, of de som dan wel het verschil der boeken moet worden gebezigd, laat de Schrijver geheel *uitsluitend* afhangen van de bijzonderheid, of de boog, door de beide hemellichten getrokken, ten noorden of ten zuiden door den meridiaan gaat, zonder te spreken over het hulpmiddel om dit te bepalen, dat soms zeer moeijelijk wezen kan.

De Schrijver zegt, bl. 234, dat het best is, dat de azimuths ongelijke teekens hebben, na alvorens te hebben opgemerkt, dat het verschil der azimuths niet te *klein* wezen mag. De waarschuwing tegen het *te groot* van het verschil dier hoeken had niet mogen achterwege blijven.

In §. 68 wordt de breedte buiten den middag een bijzonder geval genoemd van het vraagstuk door twee gelijktijdige hoogten. Dit is onjuist; beide vraagstukken zijn bijzondere gevallen van dat door ongelijktijdige hoogten van twee verschillende hemelligehamen, zoo als de Schrijver zelf erkent in §. 84, waar hij het eene vereeniging van deze beide gevallen noemt, zonder het voor het overige meer dan ter loops te behandelen, omdat deze wijze van breedtebepaling *niet in gebruik is*. De vraag is echter: Of niet, in sommige omstandigheden, deze manier de eenige zijn kan, welke den zeeman overblijft? en die meenen wij toestemmend te moeten beantwoorden. Wat niet in gebruik, maar toch nuttig, ja noodzakelijk is, moet tot het gebruik worden aanbevolen. Waartoe heeft anders de Hoogleeraar zijn Boek geschreven? Hij zal het toch wel in gebruik willen zien!

In §. 70 weet de Hoogleeraar niet, dat het bewijs voor de buitenmiddagsbreedte van BANGMA ergens te vinden is. Het is, op zijn allerzachtst gesproken, zonderling, dat een kweekeling van de Utrechtsche Hoogeschool onbekend is met de Dissertatie van V. TUYLL VAN SEROOSKERKEN, welke dit bewijs bevat, overgenomen uit de Verhandelingen der Eerste Klasse van het Kon. Holl. Instituut, alwaar de manier beknopter is voorgesteld dan de Schrijver haar van SWART overneemt.

Op bl. 250 zegt de Schrijver, dat DOUWES heeft *gemeend* den zeelieden eene dienst te bewijzen, door het resultaat onafhankelijk te maken van het teeken van het verschil der hoogten; maar dat hij inderdaad de zaak moeijelijk, en het onderscheiden van verschillende gevallen noodzakelijk gemaakt heeft. Dit is eene even onregtvaardige als ongepaste beschuldiging. D. neemt altoos het verschil tusschen middeltijd en halfverloopen' tijd, zonder iets te onderscheiden. Het is V.D.H. zelf, die de zaak onnoodig bemoeijelijkt, door zijne ondoelmatige handelwijs omtrent de volstrekte beteekenis van positief en negatief.

Na hetgeen de Schrijver, in het Voorberigt, bl. VIII, omtrent de verwekking van walging en tegenzin door de vaste regelen, en verder ook op bl. 166, heeft aangemerkt, baart het niet weinig verwondering, de regelen aan te treffen voor de buitenmiddagsbreedte van HANGMA en DOUWES, zoowel als, bl. 316, die voor den waren afstand van KRAFFT. Dit is althans alles behalve consequent, maar behoeft minder verwondering te baren, daar hij op bl. 264 tot de stilzwijgende bekentenis is gekomen van het ondoelmatige *zijner* handelwijs met de teekens, door het invoeren van gelijknamigheid en ongelijknamigheid; ten gevolge

waarvan hij zelf, bl. 266, de bijzonderheden van het spel der teekens in eenen regel opgeeft; iets, wat hij in anderen zoo zeer afkeurt, en dat dan ook voor de Lezers, zoo als hij die zich voorstelde, minder noodig is. Dit is weder een der vele bewijzen van gebrek aan methode en zelfs aan een bepaald plan, zoo overvloedig in dit Werk voorhanden.

Op bl. 260 wordt gezegd, dat de kimduiking in den loop van een uur niet merkbaar verandert. Dit is zeer zeker onjuist, daar de temperatuurveranderingen, waarvan hier alles afhangt, in dat tijdvak zeer groot kunnen wezen; zoodat het besluit, op deze verkeerde stelling gegrond, niet doorgaat. Daarenboven is de kimduiking op verre na de eenige oorzaak der fouten niet, en zelfs een geoefend waarnemer, met een goed werktuig toegerust, kan op zijne hoogten niet genoeg vertrouwen, bij de plaatsverandering van het schip tusschen de waarnemingen, om in zoodanige omstandigheden, als in het hier uitgewerkte voorbeeld (waar eene fout van 15″, in tegengestelden zin, in beide hoogten, 6′ fout op de uitkomst oplevert), op een *goed* resultaat te durven rekenen, of wel daaraan, zoo als de Schrijver zegt, de voorkeur boven de middagsbreedte toe te kennen; vooral daar de fout in den verloopenen tijd, die door den Schrijver geheel uit het oog wordt verloren, mede haren nadeeligen invloed uitoefent. Er is zoo veel noodig om een geoefend waarnemer te vormen, de gebruikelijke werktuigen laten te veel te wenschen over, dan dat het niet altoos een vereischte wezen zou gunstige omstandigheden voor zijne waarnemingen uit te kiezen.

In de noot van bl. 261 spreekt de Schrijver over eene *zonderlinge vergissing* van PILAAR, omdat deze geen gebruik gemaakt heeft van Tafelen met meer decimalen, voor de berekening van een in ongunstige omstandigheid genomen vraagstuk. Het zou, in ons oog, eene zonderlinge vergissing zijn geweest, zoo hij dit gedaan had, omdat daardoor alle vergelijking met de andere bewerkingen, waarvoor het onderhavige voorbeeld dienen moet, zou weggevallen zijn, en het hier vooral aankwam op den invloed der omstandigheden, bij het gebruik der *gewone* hulpmiddelen.

Op bl. 273 wordt gezegd, dat het bij de manier van DOUWES blijkbaar onmogelijk is den tijd te bepalen; maar dat men dit, bij de regtstreeksche manier, met een paar logarithmen doen kan. De waarheid is, dat de manier van DOUWES den tijd onmiddellijk geeft, zelfs zonder er nog een paar logarithmen voor te behoeven. Zelfs bij het gebruik der verbetering van BRINKLEY,

heeft men slechts de secans van de bekomene breedte te nemen, om, met die welke men reeds heeft, den middeltijd te bekomen.

De noot van bl. 274 strekt alweder ten bewijze, dat de Schrijver, bij de goniometrische formules, de volledigheid, zelfs voor eigen gebruik, aan de beknoptheid heeft opgeofferd.

In §. 79 en 80 geeft de Hoogleeraar eene nieuwe methode van benadering, voor het geval dat de methode van DOUWES onbruikbaar wordt, en wel door het eerst, door eene der hoogten met de gegiste breedte, den tijd, en vervolgens, met dien tijd, door den middeltijdsdriehoek, de breedte te berekenen. Wanneer men in acht neemt, dat de differentiaalformule voor de breedte de cotangens van den middeltijd als factor heeft, en de middeltijd des te kleiner wordt, naar mate de hoogten minder verschillen, is het klaar, dat deze methode niet bruikbaar zijn kan in het geval, dat de boog van den middeltijd in of digt bij den meridiaan valt. - Bij veel verschil van hoogten voorts, valt de driehoek der grootste hoogte voordeeliger dan de middeltijdsdriehoek, als hebbende het azimuth nader bij 180° of bij 0; en gevolgelijk zal deze nieuwe, door den Schrijver voorgestelde, manier alsdan minder naauwkeurigheid geven, dan wanneer men door de eene hoogte den tijd, en door de andere de breedte berekent. Het schijnt dus, dat er wel weinig of geene omstandigheden kunnen voorkomen, waarin deze handelwijs eenig vertrouwen verdient.

In §. 83 zegt de Schrijver, dat het herleiden der *kleinste* hoogte, voor de plaats waar de *grootste* waargenomen is, zoo als PILAAR voorschrijft, de zaak minder eenvoudig maakt en nooit eenig voordeel geven kan; maar dat men de *eerste* waarneming moet herleiden, voor de plaats waar de *tweede* waargenomen is. De Schrijver heeft het ver mis; volgens zijne eigene redenering zou het onverschillig zijn; maar over het algemeen wordt de fout in de kleinste hoogte vermenigvuldigd met den kleinsten factor (den sinus van het azimuth der grootste hoogte), en daarom is het veiliger, daarop de herleiding toe te passen, dewijl die herleiding, uit het gegiste bestek opgemaakt, weinig naauwkeurig is.

In het derde Hoofdstuk gaat de Schrijver over tot het azimuth en de miswijzing van het kompas, en berekent, in §. 87, den uurhoek uit het verkregene azimuth; terwijl juist het omgekeerde doelmatiger is, omdat de uurhoek eene naauwkeurigheid vordert, welke bij het azimuth overtollig is.

Met §. 93 en het vierde Hoofdstuk, begint de Schrijver over

de lengte te handelen, en spreekt in §. 94 slechts ter loops over de meest gebruikelijke en veelal alleen bruikbare manier van het regelen der tijdmeters door volstrekte hoogten; waarschuwt in het geheel niet tegen de onderlinge vergelijking van voor- en namiddagwaarnemingen, en zwijgt geheel over het overdragen des tijdmeters op den eersten meridiaan, daar hij uitgaat van de verkeerde vooronderstelling, alsof de waarnemingen onder dien meridiaan zelven gedaan waren.

In het slot van §. 95 werpt de Schrijver alles omver, wat hij in deze §. heeft voorgedragen. Indien hij daarmede begonnen was, had hij den leerling de moeite van het bestuderen kunnen sparen. Maar de Schrijver dwaalt. Ondanks de uitspraak van DE ROSSEL, dat de tijdmeters plotseling van gang *kunnen* veranderen, is dit eene zeldzaamheid. De veranderingen van temperatuur zijn de voorname oorzaken van alle veranderingen in den gang, en werken niet plotseling. Recensent heeft jaren achtereen met tijdmeters omgegaan, en *nooit* eene plotselinge verandering van gang waargenomen.

Daar de Schrijver zoo weinig zwarigheid maakt in het gebruik van de teekens, komt het ons vreemd voor, dat hij de manier van DUNTHORNE, voor het vinden van den waren afstand, die toch de kortste van alle is, niet mededeelt.

Het herleiden van het logarithmenverschil of van den hoek *p.*, voor het geval dat de afstand der maan tot eene planeet waargenomen is, wordt in dit Werk niet behandeld.

De Schrijver zegt, dat de benaderingsmanier van PILAAR, voor het vinden van den waren afstand, *niet mag gevolgd worden*, omdat er een term zou verwaarloosd zijn, die eene fout van 52″ geven kan. Dat hij dit schreef, vóór hij beter wist, kan in zooverre verschooning vinden, schoon men niet schrijven mag over dingen die men niet kent, om die te veroordeelen. Maar na het geschrevene in den *Letterbode*, had de Hoogleeraar geen regt meer, om dit te zeggen, zonder het te bewijzen. En dit bewijs is hij nog schuldig gebleven. De Tafel van Mrs. TAYLOR, door PILAAR medegedeeld, is natuurlijk berekend voor een standvastig verschilzigt. De fout van 13″, welke de Schrijver op bl. 323 er in vindt, is daaraan te wijten. Is die nu van zoo veel belang, dat de Tafel niet naauwkeurig genoeg is, dan heeft de Schrijver zeker ongelijk, wanneer hij op bl. 322 zegt, dat men zoodanige fout verwaarloozen kan.

De formule, door den Schrijver opgegeven, tot het berekenen van de termen dezer Tafel, is, door het zoeken van twee hulp-

hoeken, veel omslagtiger dan de regtstreeksche handelwijs, door de berekenaars der groote Engelsche tafelen gevolgd. De Professor beroemt zich elders op de *uitvinding* dezer formule, en bewijst daardoor weder zijne weinige belezenheid, in het vak waarover hij schrijft, daar BESSEL reeds jaren te voren deze formule heeft gebezigd.

Op bl. 345 beweert de Schrijver, dat men, door het berekenen der hoogten, den waren afstand beter bepalen kan, dan door onmiddellijke waarneming der hoogten mogelijk is; maar zegt toch, 2 bladzijden verder, dat de fouten in de hoogte slechts geringen invloed hebben kunnen. Wij voor ons houden het er voor, dat de misgissingen in lengte en breedte de berekende hoogten over het algemeen nog minder naauwkeurig maken dan de waargenomene.

De kortste, en dus doelmatigste, manier voor den afstand, met den tijd bekend en de hoogten waargenomen, wordt niet behandeld.

Op bl. 347 zegt de Hoogleeraar, dat, wanneer het op *naauwkeurige* lengtebepalingen aankomt, de tijdmeters de voorkeur verdienen, en spreekt dit onmiddellijk tegen, door te zeggen, dat men zich door de afstanden van de deugd dier werktuigen verzekert. Om duidelijk te zijn en juiste aanwijzingen te geven, had hij hier wel degelijk groote en kleine lengteverschillen en tusschentijden behooren te onderscheiden, waarvan alles afhangt.

Dat men de lengtemethode van KRAFFT zoude kunnen missen voor de korte benaderingsmanier, zouden wij, op grond van hetgeen de Schrijver zelf van deze laatste zegt, niet zoo gaaf toestemmen; maar de voorkeur aan de regtstreeksche manieren blijven geven, en vooral aan die van KRAFFT, als wezenlijk de gemakkelijkste, onzes oordeels, van alle. Schafte men haar af, dan zou niet alleen de Sinus-Versus tafel, zoo als op bl. 370 gezegd wordt, maar ook die van den hoek *p.* vervallen, zoowel als die van het logarithmenverschil, indien ook de bekorte manier van BORDA afgeschaft wierd. Voor hem, die in de Sinussen versus niets anders ziet dan de Complementen der Cosinussen, mogen zij overtollig schijnen: Maar de Sinus versus is tot het gebruik ingevoerd, om de veranderingen van teekens, waaraan de Cosinussen onderhevig zijn, te vermijden, en *uit dien hoofde* zou de voorgeslagene afschaffing ondoelmatig zijn.

En hiermede zijn wij tot het einde gekomen van onze taak. Het doet ons leed, dat de beoordeeling, over het geheel, niet gunstig heeft kunnen uitvallen. Wij hadden beter verwacht, en op

die verwachting regt, door hetgeen ons vroeger van denzelfden Schrijver is voorgekomen, en door den toon, waarop hij over eens anders Werk gesproken heeft. - Wij weten, dat de Zeevaartkunde, in theorie, zeer eenvoudig is, en dat velen haar slechts ter loops de aandacht waardig keuren; maar ook dat men daardoor niet zelden zich vergist voor het werkdadige, en dat, zoowel in dit als in andere vakken van wetenschap en kunst, zoo als Professor VORSSELMAN DE HEER alweder heeft bewezen:

La critique est aisèe, et l'art est difficile.

Geschiedkundige Aanteekeningen over het Jagtwezen, sedert de vroegste tijden; met eenige aanmerkingen en afbeeldingen, door *A.H. Verster van Wulverhorst*. Amsterd., 1840. 8°.

'*De tauris narrat arator*,' zegt PROPERTIUS; en eigenaardig heeft de Houtvester, wiens naam op den titel van het bovengenoemde Boek staat geschreven, het Jagtwezen reeds door anderen verdienstelijken arbeid opgehelderd. Thans begeeft zich de Schrijver op het historisch terrein; hij biedt ons geschiedkundige aanteekeningen over het Jagtwezen. Ook die kunnen belangrijk zijn, en om onzen Lezer gerust te stellen, ook die zijn over het geheel belangrijk. Indien ook al het Voorberigt het niet te kennen gaf, het woord *Aanteekeningen*, op den titel gebezigd, zegt duidelijk, dat de Schrijver op geene volledigheid van zijn Werk aanspraak maakt, en wellight beantwoorden wij aan zijne wenschen, door hier eenige aanvulling te leveren, waarvoor hij zijn Werk vatbaar achtte.

De Schrijver beschouwt het Jagtwezen, *sedert de vroegste tijden;* echter is de behandeling der Jagt bij de Ouden wat schraal uitgevallen; de stof heeft zoo veel aanlokkelijks, dat hier wel eene meer grondige nasporing in de Schriften van Grieken en Romeinen van pas ware geweest. De Houtvester schijnt met vele kundige en voortreffelijke mannen in aanraking te zijn; was daar niemand, die hem op dit punt beter konde of wilde teregthelpen? Of zoo de Schrijver zelf met de zoo even gemelde Schriften min bekend is, waarom niet ten minste die ondersteuning genoten, welke Z. Ed. de raadpleging had kunnen verschaffen van een Stukje over de Jagt in het algemeen, en bij-

zonder over de Jagt der Ouden, geplaatst in den *Letterbode* voor 1815, N°. 27, blz. 2 vlgg.? Gaan wij het door den Heer V.v.W. geleverde wat naauwkeuriger na.

Weinigen voorzeker zullen met den Autheur van evengenoemd Stukje gereedelijk instemmen, wanneer hij zegt, dat bevrijding van gebrek en genot van vermaak de eerste aanleiding tot de Jagt gaven; wij althans zien liever met den Heer V.v.W. haren oorsprong in de noodzakelijkheid, die den mensch noopte, ter verdediging van zijn leven, den krijg tegen de verscheurende dieren te voeren. De Bijbelsche oorkonden zijn de oudste bronnen, waaruit de geschiedenis van het Jagtwezen kan geput worden, en zeer juist worden in §. 1, op het voetspoor van MUNTINGHE, de plaatsen des Ouden Verbonds, daartoe betrekkelijk, opgehelderd en verklaard. Maar ziet, eensklaps worden wij van daar naar *Germanië* overgebragt; en ofschoon later nog wel eenige Oude Schrijvers zijn aangehaald, wordt van de Jagt bij Grieken en Romeinen met geen enkel woord gewag gemaakt.

En toch, Grieken en Romeinen beminden en bezongen haar! GALENUS zeide, dat van alle oefeningen hem diegene de nuttigste toescheen, die het ligchaam vermoeit, en tevens den geest tot vrolijkheid stemt; en de Ouden waren van oordeel, dat dit tweeledig doel hoofdzakelijk door de Jagt werd bereikt. Wanneer SOPHOCLES, in den aanvang van zijnen AJAX, MINERVA sprekende invoert, doet hij de Godin doorloopend uitdrukkingen bezigen, die aan de Jagt ontleend zijn. Bekend is de lof, dien PLATO der Jagt toezwaait, en ofschoon hij het visch- en vogelvangen afkeurt, als zijnde een werk voor slaven, dat aan geene edele jongelingen past, zoo behoort bij hem nogtans het jagen op viervoetige dieren tot de edelste oefeningen, ja tot de noodwendige bestanddeelen der in den Staat zoo onontbeerlijke gymnastiek. Vgl. den *Letterbode*, t.a.p., en het *Academisch Proefschrift* van Mr. C.C.E. D'ENGELBRONNER, *De vi gymnastices in Rep. Platonis*. Amst., 1839, bl. 51, 71. Den Spartanen vooral wordt groote behendigheid in het jagen toegeschreven. En geen wonder; want de Jagt was het, die, naar het oordeel der Ouden, tot dapperheid in den krijg de jeugdige ledematen vormde. XENOPHON geeft de reden op: *ὅτι ἀληθεστάτη αυτοῖς δοκεῖ αὕτη ἡ μελέτη τῶν πρὸς τὸν πόλεμον εἶναι*, en CICERO betuigde: ‘Immanes et feras beluas nanciscimur venando, ut et vescamur iis et exerceamur in venando ad similitudinem bellicae disciplinae.’ Vgl. PLATO, *De Legg.* I, 7; VII, 23. XENOPHON, *Cyrop.* I, 2, 10. CICERO, *De nat. Deor.* II, 64. MANSO, *Sparta*, D. I, Afd. 1, bl. 152.

En dit zoude voor ons bestek voldoende zijn, om aan te toonen, hoe de Jagt bij de Ouden vereerd en beoefend werd, ware het niet, dat op één punt nog de aandacht verdiende gevestigd te worden, hierop namelijk, dat de Heer V.v.W. van niet éénen ouden Schrijver gewaagt der vele, die de Jagt tot een onderwerp van opzettelijk onderzoek hebben gemaakt. Hoe veel belangrijks had de Schrijver niet kunnen opzamelen uit de betrekkelijke Werkjes van XENOPHON, wiens occonomische Geschriften tot zijne beste behooren; van ARRIANUS, die alles opspoorde, wat XENOPHON had overgeslagen; van OPPIANUS, wiens Gedicht zoo veel aan twee uitnemende Nederlanders, G. D' ARNAUD en L. VAN SANTEN, heeft te danken; van NEMESIANUS en GRATIUS, twee Latijnsche Dichters, in de verzamelingen van BURMAN en WERNSDORF opgenomen; van PHAEMON en DEMETRIUS PEPAGOMENUS, Grieken uit de dertiende eeuw, op wier Schriften wij straks zullen moeten terugkomen! Welk een ruim veld ligt hier nog voor den oudheidkundigen geschiedvorscher open!

Moet men bekennen, dat aan dit gedeelte des Werks veel ontbreekt, het is evenzeer waar, dat het Boekje bij verdere lezing steeds in belangrijkheid toeneemt. Vrij uitvoerig wordt de Jagt beschreven bij de Kelten en Germanen, gedurende de eerste eeuwen onzer jaartelling, bij de behandeling van welk onderwerp een nuttig gebruik is gemaakt van PELLOUTIER'S *Histoire des Celtes*, van welk geschrift de verbeterde door PURMANN uitgegevene vertaling voor ons ligt. Doch ook hier zijn onderscheidene monographiën den Schrijver onbekend gebleven, b.v. GOERET, *Diatribe de jure venandi*, en STISSERS *Forst- und Jagd-Historie der Teutschen*. Leipz., 1754. 8°. De plaatsen van CAESAR en TACITUS (*de Bello Gall.* IV, VI, 21, *de Mor. German.*, 15), die tot zoo vele geschillen hebben aanleiding gegeven, worden beknopt en goed in overeenstemming gebragt; waarna de Schrijver overgaat, met de soorten te onderzoeken van het destijds voorhandene wild. In de eerste plaats noemt hij den Auerös (*Bos urus.* GMEL.), den Wisent der Germanen, den Bison van PLINIUS. Reeds hier geloof ik van den geëerden Autheur in gevoelen te moeten verschillen. PLINIUS toch onderscheidt wel degelijk den Bison van den Urus, wanneer hij zegt: 'Insignia boum ferorum genera jubatos Bisontes, excellentique vi et velocitate Uros, quibus imperitum vulgus Bubalorum nomen inponit,' en MARTIALIS (*Spectacul.* 23) zingt:

> Illi cessit atrox Buhalus atque Bison.

De Auerös, bij onze Duitsche naburen *Aueröchs* genoemd, is

waarschijnlijk de Urus van PLINIUS en andere oude Schrijvers. Reeds VIRGILIUS kende deze diersoort (*Georgie.*, II, 374; III, 532), en waarschijnlijk is ook deze het, waartoe de *βοῦς ἄγριοι* van STRABO (*Geogr.* IV, p. 318) moeten gerekend worden te behooren. Dik wijls wordt de Urus bij de Ouden niet genoemd, maar des te veelvuldiger de Bison. OPPIANUS, van wiens *Cynegetica* ik reeds melding heb gemaakt, geeft daarvan eene uitvoerige beschrijving, en van de wildheid en lange haren der Bisons getuigt zoowel de Grieksche Aardrijkskundige PAUSANIAS, als, onder de Romeinen, SENECA, MARTIALIS en SOLINUS; terwijl ook CALPURNIUS SICULUS daarop doelt (Ecl. VII, 60), wanneer hij zegt:

> Vidimus et tauros, quibus aut cervice jubata
> Deformis scapulis torus eminet, aut quibus hirtae
> Jactantur per colla inbae quibus aspera mento
> Barba jacet, tremulisque rigent palearia setis.

Opmerkelijk is het ook, dat de Urus tevens *bubalus* was geheeten, waaruit ook onze benaming *buffel* duidelijk is te ontwaren.

Wijders wordt door den Heer V.v.W. de Eland (*Cervus Alces* LINN.) genoemd; echter niet de *Achlis*, waarvan PLINIUS gewaagt, hoewel de beschrijving van laatstgenoemd dier zoo zeer overeenkomt met het verhaal van CAESAR (B.G. VI, 27), over den *Alces*, dat SCHNEIDER (*Progr. de Achlide* PLINII et *Κολῳ* STRABONIS. Traj. ad Viadr., 1781, 4) beide voor één en hetzelfde geslacht houdt, en eene verwarring van berigten bij den ouden natuurvorscher vooronderstelt[1]. Meer dan waarschijnlijk is des Schrijvers gevoelen, dat eveneens de Eland bedoeld zij door het woord *Elo*, voorkomende in den giftbrief van Keizer OTTO I, waarbij deze aan BALDERIK, Bisschop van *Utrecht*, de vrije Jagt *in pago forestensi* schonk. Zoo is dat woord dan ook reeds door onzen PICCARDT vertaald, alsmede door mijnen hooggeschatten Leermeester Mr. B.U. LULOFS, die in eene der Groningsche Couranten van den jare 1834 eene hierop betrekkelijke plaats uit het Nibelungenlied heeft opgehelderd, en door het woord *Schelo* (dat almede in dien giftbrief voorkomt) een *snelhert* verstaat[2].

Aan het slot van dit tweede Hoofdstuk wordt van de jaarlijksche feesten gesproken, ter eere der Jagtgodin ingesteld. Of deze

(1) Ik ben dit berigt verschuldigd aan de Diss. van MERHEN, ook door den Heer V.v.W. aangehaald, bl. 11.

(2) Men zie ook het verdienstelijke Werk van den Heer J.S. MAGNIN, *Geschiedkund. Overzigt van de Besturen in Drenthe*. Gron., 1838, D. I, bl. 91.

echter ARDUENNA zij genoemd geweest, valt moeijelijk te bepalen. Wij hebben in de Oude Germaansche en Scandinavische Godenleer volstrekt geene sporen van deze Godheid kunnen ontwaren, en gelooven althans, dat deze naam niet op eene in ons Vaderland vereerde Godin kan toegepast worden. Zij toch, die uit een opschrift: *Deanae Arduinnae* (bij GRUTERUS, p. 314) besluiten tot eene algemeene benaming dier Godin, schijnen de waarschijnlijke beteekenis van dat woord uit het oog te verliezen; liever achten wij den bijnaam *Arduenna* voor overeenkomende met onze uitdrukking: *Godin van het hooge Land*, gelijk *Badunenna*, van het lage of *Nederland*, en dan zou *Nehalennia* misschien ook wel Godin van het door water omringde of *Zeeland* kunnen beteekenen. Meer algemeen echter schijnt Diana's Germaansche bijnaam *Abnoba* te zijn. Vgl. LEICHTLEN, *Forschungen*, D. I, bl. 31. GRIMM, *Deutsche Mythologie*, bl. 177.

Wat de honden betreft, waarmede de Germaansche en Keltische volksstammen[1] ter Jagt togen, de S. noemt, behalve de doggen (*canes molossi*), de brakken (*canes segusii*), volgens ARRIANUS uit *Gallië* afkomstig, van een leelijk ras, en dan nog te voortreffelijker, naar mate zij afzigtelijker waren; wijders nog de *vertragi* of *veltragi*, door denzelfden Griek beschreven. Te regt noemt onze S. de uitlegging van PELLOUTIER, door *Feldtragen*, ongerijmd, en welligt is Z. Ed. de afleiding onbekend, door den geleerden HENRICUS STEPHANUS opgegeven, als zoude *vertrager* beteekenen *ferum trahens;* terwijl voor beide verklaringen eene plaats van MARTIALIS geene geringe moeijelijkheid veroorzaakt, wiens distichon aldus luidt:

> Non sibi sed domino venatur Vertagu' acer,
> Intactum leporem, qui tibi dente refert.

Hoewel voor de lezing van STEPHANUS het vers van GRATIUS pleit:

> Et pictam macula Vertraham delege falsa.

De Schrijver noemt zes soorten van honden op, welke in de Oud-Germaansche oorkonden vermeld zijn, onder de namen van *laitehunt, spurihunt, bracco, triphunt, bibarhunt* en *habichhunt*, waarbij men nog den *canis Seuchius*[2] moet voegen. Het is hier de plaats niet, om over de beteekenis dezer benamingen

(1) Over de Jagthonden bij de Ouden heeft de reeds gemelde PHAEMON gehandeld in zijn Werkje: *Κυνοσόφιον*. Lips., 1054., 4°.

(2) Zou hier ook eenige overeenkomst met de *canes segusii* van ARRIANUS plaats vinden? Beide woorden worden door sommigen van het Hoogduitsche *Suchen* afgeleid.

breedvoerig uit te weiden, en liever verwijzen wij den Heer V.v.W. en andere beoefenaars der Oudheidkunde naar de verhandeling van J.L. FRISCH, *De quinque nomin. canis sagacis apud Venat.*, in *Vet. German. Legibus*, te vinden in *Miscell. Berol.* T. V, p. 212 vlgg.

Belangrijker is mijns erachtens de vraag: Wie in de eerste eeuwen onzer jaartelling bij de Germaansche Volken de jagt uitoefenden(1), of liever, wie haar mogten uitoefenen? waarop door den S. slechts hier en daar met een enkel woord wordt geantwoord. En toch, daar zijn er geweest, die betwijfeld hebben, of ten tijde van TACITUS en PLINIUS een ieder het regt had, om overal te jagen. Zie STISSER, t.a.p.; bl. 55 vlgg. Echter blijkt het, dat eerst in de zevende en achtste eeuw de Jagt een uitsluitende eigendom der aanzienlijken is geworden, en te regt merkt de Heer V.v.W. aan, dat de geestelijkheid vooral zich daaraan in die tijden sterk moet hebben overgegeven. En juist hieraan is het toe te schrijven, wat de S. schijnt te hebben over het hoofd gezien, dat onderscheidene Frankische en Duitsche Vorsten aan dezen stand het jagtregt hebben ontzegd. Immers vind ik in een Capitulare van KARLOMAN, a. 742: 'Nec non et illas venationes et silvaticas vagationes cum canibus omnibus servis Dei interdiximus.' Hetzelfde heeft ook PEPYN herhaald, alsmede KAREL DE GROOTE. Vgl. het *Corpus Juris Germanici* van GEORGISCH, bl. 489, 502 en 1447.

Belangrijk vooral is alles, wat de S., bl. 25-40, over de Valkerij(2) mededeelt, en het zaakrijke van den inhoud, gevoegd bij den levendigen stijl, toont, hoe zeer de Heer V.v.W.

(1) Ik kan niet nalaten hierbij te voegen, dat ook bij onze voorouders sommigen van de schoone kunne door haar jagttalent zijn beroemd geworden. 'Quum nihil aeque (zegt OLAUS WORMIUS) corpus ad labores et animos ad resistendum hosti corroboret ac venatio: non mirum inter ca, in quibus principem exerceri honeste convenit, etiam poni venationem. Hine et quod foeminae bellicosae huie etiam studio se dediderint, quo nomino celebratur FLASBITES.' OL. WORM., *Monument. Danic.*, I. V, p. 418. Ook CHRISTINA, Koningin van *Zweden*, was eene ervarene Jageres, die (volgens het schrijven van NIC. HEINSIPS aan CASP. KENSCHOT), wanneer zij ter jagt ging, altoos bij zich droeg J. VLITII *Venatio novantiqua*. L.B., ap. Elzev., 1645. Meerdere bijzonderheden over dit Boekje, dat den Heer V.v.W. onbekend schijnt te zijn gebleven, vinden de liefhebbers opgeteekend in de *Catalogue des Livres de la Bibliothèque de* M. BEUCKER ANDREAE. Leeuw., 1829, bl. 176.

(2) Het oudste geschrift over de Valkenjagt, dat bekend is, is het *΄ιερμκοσόφιον* van DEMETRIUS PEPAGOMENUS, opgenomen in de bekende verzameling van RIGALTUS.

voor de taak, die hij op zich had genomen, is berekend. Alleen zij hier ter aanvulling bijgevoegd, dat ook in *Drenthe* in de vorige eeuw herhaaldelijk permissiën aan Valkeniers zijn verleend, gelijk onder anderen blijkt uit eene privatieve Valkerij te *Witten*, bij *Resol*, van Drost en Gedep. Staten, van 17 Augustus, 1725, aan Prins LODEWIJK van *Pruissen*, Markgraaf van *Brandenburg*, toegestaan, over welk een en ander ik nader op eene meer bepaaldelijk tot de Provincie mijner inwoning betrekkelijke plaats meer naauwkeurige mededeelingen hoop te doen.

De eigenlijke Jagerij in ons Vaderland, tot de tijden der Fransche Omwenteling, wordt door den S. behandeld op bl. 40-62. De wijze van jagen met hand-, voet- en kogelbogen, vóór de uitvinding van het schietgeweer; de trapswijze verbetering van dit laatste wapen; - het regt van de jagt in de onderscheidene Provinciën; - de reglementaire bepalingen op de uitoefening der jagt, - zietdaar even zoovele onderwerpen, die de Heer V.v.W., kort, doch zaakrijk uiteenzet, en waarbij wij ons te minder zullen ophouden, naardien laatstgemelde punten nog onlangs behandeld zijn in het Regtsgeleerd Proefschrift van Mr. A.R. VISSER, *De Jure Venandi*, H.C. 1840. Op bl. 54 deelt de S. de opmerking mede, dat bij Art. 9 van het Reglement op de Jacht der Landschap *Drenthe* van 1702[1], aan Predikanten en Schoolmeesters het jagen niet alleen, maar zelfs het houden van jagthonden verboden werd; wij voegen hierbij, dat bij Resolutie van Ridderschap en Eigenerfden, van 19 Februarij 1613, een algemeen verbod is uitgevaardigd tegen het houden van legerhonden; welk verbod eerst den 14^{den} Februarij 1632 wederom is ingetrokken.

Op bl. 55 vlgg. komt het een en ander voor omtrent de wettelijke verordeningen betrekkelijk de uitroeijing van schadelijk gedierte. De Schrijver verwondert zich, dat eerst in de XVII^{de} eeuw deswege eenige bepalingen voorkomen, en geeft er geene vóór den jare 1675 op; in de Drentsche Archieven komt reeds ten jare 1608 eene premie van vijf gulden voor, op iederen jongen wolf gesteld. - Aan ST. HUIBERT wordt door den S. bl. 59 en vlgg. herdacht, en de Heer Mr. J. VAN LENNEP heeft, door de aldaar medegedeelde vertaling van een Latijnsch Dicht-

(1) Dezelfde bepaling kwam reeds voor in de Ordre en Reglement op de Jacht en Visschenie van 6 Maart, 1683, waaraan vele Artikelen van het Reglement van 1702 zijn ontleend.

stuk op ST. HUIBERTS bekeering, getoond in het overtreffen van het oorspronkelijke den eenigen BILDERDIJK schier te evenaren.

In het vierde Hoofdstuk (bl. 62-78) wordt behandeld de Geschiedenis van het Jagtwezen, van den jare 1789 tot 1813, terwijl in het vijfde (bl. 78-133) de aandacht des Lezers wordt gevestigd op die wetten en verordeningen, welke sedert *Nederlands* herstelling op het Stuk der Jagt in ons Vaderland zijn ingevoerd. Vooral de Wet van 11 Julij 1814, N°. 29, en de discussiën, in 1819 in de Tweede Kamer der Staten-Generaal gehouden, hebben den S. aanleiding gegeven tot breedvoerige ontwikkeling en toetsing der bestaande reglementaire bepalingen; terwijl onderscheidene bijvoegselen zoowel originele Stukken als mededeelingen, door anderen aan den S. gedaan, bevatten. Dank zij vooral den Heer MALECOTIUS toegebragt, die, tot aanvulling van des Schrijvers Werk; een Vertoog leverde, tot beantwoording der vraag: 'Wien was tot aan 1795 in de Vereenigde Nederlanden het jagen geoorloofd, en wien was het bestuur en toezigt over de Jagt toevertrouwd?' in welk Vertoog rijke kennis onzer Oud-Nederlandsche jagtinstellingen doorstraalt.

Dan - reeds te lang hebben wij den Lezer van dit Tijdschrift met de beschouwing van het onderhavige Werk bezig gehouden. Mogen de aanmerkingen, in deze bladeren medegedeeld, den Heer V.v.W. overtuigen van het belang, dat in zijnen arbeid wordt gesteld, en velen aanwakkeren, om den Schrijver die bouwstoffen te verschaffen, waarom hij in het Voorberigt verzoekt, en die tot verdere nasporingen kunnen leiden!

Assen, Julij, 1840.

Mr. J. DE WAL.

Allereerste beginselen der Toonkunst, of Grondbeginselen der algemeene Muzijkleer; eene Handleiding bij het privaat en klassikaal Onderwijs, door *A.P.F. de Seyff*, Luitenant-Adjudant, Jur. Stud. Utrecht, bij L.E. Bosch en Zn. 168 blz. kl. 8°.

'*Een Werkje, dat in weinige dagen werd geschreven*' (Voorrede, blz. 1).

De Lezer zij dankbaar voor deze kennisgeving; zij bespaart hem de moeite eener gissing! - Maar waartoe toch die *weinige dagen?* Wilde men daardoor het min volmaakte van het ge-

schrift verontschuldigen, - dan is er op de onnoozelheid der Lezers te veel gerekend. Immers, na het beweren, in het Voorberigt, dat het Werkje in 1836 reeds vervaardigd, en de uitgave tot December, 1839, vertraagd werd, maakt de minst scherpzinnige alligt de bedenking, dat er in dien tusschentijd, zoo niet alles, vrij wat gebrekkigs had kunnen verholpen worden. Of moesten welligt die *weinige dagen* den gunstigen dunk uitlokken, dat het den S. niet aan talent of bekwaamheid ontbrak, om in een zoo kort tijdsbestek een *goed* geschrift over een belangrijk onderwerp te leveren? In dat geval zij de Lezer der Voorrede zoo edelmoedig, en leze de Narede of het Boekje zelf niet; het is wreed den mensch zijne illusie's te rooven.

'*Toen ik dit Werkje schreef, kende ik noch in onze, noch in eene andere taal eenig Werk, dat dezelfde grenzen en dezelfde bedoeling had*.'

De S. heeft hier drie sterke verschansingen, zijne kennis, of liever zijne niet-kennis, zijne bedoeling en zijne grenzen. Wilde men hem tegenvoeren, dat reeds in 1836 bij PORTIELJE, te *Amsterdam*, is uitgegeven: *Algemeene Muzijk-leer voor Onderwijzers en Leerlingen, bewerkt naar* G. WEBER'S *Allgemeine Musiklehre*. kl. 8°. 145 bl. (een vrij goed Werkje, waarin summa summarum voorkomt, en beter soms, wat men in het onderhavige aantreft), hij zou zich verontschuldigen met zijne niet-kennis (de sterkste zijner verschansingen), of zich verdedigen met zijne grenzen, daar WEBER'S Boekje 145 bladzijden, het zijne 168 telt. Men wane intusschen niet, dat het met de literatuur over dit onderwerp zoo armzalig gesteld zij, alsof eerst door dit geschrift het weldadig licht in den duisteren nacht zou ontstoken zijn. In andere talen, bepaaldelijk in de Duitsche, zullen de Werken van ALBRECHTSBERGER, CHRISTMAN, PETRI, MARPORG, KLEINE, KALCKBRENNER, FLEMMING, RIEDNER, WAGNER, ADLUNG, URBAN en andere, ons lichts genoeg geven; terwijl LINGKE'S *Kurze Musiklehre*, BACHMAN'S *Allgemeine Musikschule*, BAUSCHER'S *Kleines Handbuch d. Musiklehre*, GÖROLDT'S *Handbuch d. Musik*, WERNEBURG'S *Allgem. Musikschule*, en KNECHT'S *Kurzer Inbegriff d. Allgem. Musiklehre*, den vreemdeling zeker niet zullen doen hunkeren naar eene vertaling van den arbeid van den Heer DE S. - Doch ook in onze taal was het veld niet geheel onbearbeid. Reeds in de voorgaande eeuw had de kundige Groninger Organist LUSTIG, die een aantal theoretische Werken schreef, in zijne *Inleiding tot de Muzijkkunde*, zijne *Muzicale Spraakkonst*, en in zijne *Zamenspraken over musi-*

cale beginselen, de meeste der hier bedoelde onderwerpen, naar den stand der wetenschap van zijnen tijd, duidelijk verklaard. *De Muzijkonderwijzer of volledig onderwijs in de gronden der Muzijkkunde*, een Werk, dat, met kennis geschreven, in het laatst van 1700 te *Rotterdam* werd uitgegeven, bevat veel van betgene wij in de Algem. Muzijkleer slechts onder andere vormen wedervinden. Hetzelfde is het geval met eene zeer ontwikkelde *Verhandeling over Muziek*, in 1806 bij J. KLIS te *'s Gravenhage* uitgegeven. Ja zelfs VERSCHEURE REYNVAAN, in zijne *Catechismus der Muzijk*, en QUIRINOS VAN BLANKENBURG, in zijne *Elementa Musica*, hebben reeds de allereerste beginselen der Toonkunst verduidelijkt op eene wijze, dat hun voorbeeld voor velen niet geheel verwerpelijk behoefde te zijn. Van de lateren zal het onnoodig zijn C.F. RUPPE'S *Theorie der hedendaagsche Muzijk*, en F. VOLCKE'S *Leerboek der Harmonie* te herinneren; van welk laatste de drie eerste Hoofdstukken, met toevoeging van eenige bijzonderheden, vooral over Rhythmus, enz. op zich zelve genoegzaam zijn zouden, om de behoefte aan eene Algemeene Muzijkleer, zoo die er voor het overige bestond, voldoende te bevredigen.

'*Over het gebruiken van de nieuwere of Duitsche namen der nooten*, enz. *geloof ik, dat het niet noodig zal zijn de gronden te ontwikkelen. Deze zijn zeer duidelijk voor een ieder, die eenige kennis van zake bezit, en in staat is het meer of min doelmatige te beoordeelen*' (Voorr., blz. 3). - '*Men zal wel doen, van de hier niet zonder gronden gebezigde benamingen, gebruik te maken, om daardoor da wartaal te* BEZIJDIGEN, *waarin dikwijls bij ons te lande het muzijkonderwijs wordt gegeven*' (blz. 168).

Bravo, Heer Luitenant! dat is gesproken als iemand die het weet. Slechts ééne opmerking. Gij schrijft een *Leerboek voor eerstbeginnenden* (zie blz. 51). Deze hebben in den regel nog GEENE *kennis van zake*. Zou bet voor hen ook nuttig zijn geweest, ware het ook slechts ééne enkele afdoende reden, er bij te voegen, waarom die Duitsche benamingen zooveel beter zijn dan de tot dusverre hier gebezigde? Gelijk de zaak thans ligt, moeten zij het aannemen op geloof en in het vertrouwen op uwe onfeilbaare wetenschap. Leerlingen intusschen, gij weet het, zijn soms grillig, en zouden er ligt toe kunnen geraken, om dat geloof en vertrouwen op uwe onfeilbaarheid stillekens te *bezijdigen*, d.i. op zijde te schuiven, of er *niet* aan te gelooven. Dit ware jammer voor de Muzijkleer en uw lofwaardig oog-

merk. - Nog iets. Gij verdedigt de Duitsche benamingen. Ik heb er vrede mede. Maar pas op, dat de leerling u niet op eene inconsequentie betrapt. Hoezeer men er reeds eenigermate van terugkomt, is echter bij de Duitschers vrij algemeen het gebruik van H, waar wij tot hier toe B bezigden. Gij kiest het laatste, en zijt in dit opzigt *niet* Duitsch; waarom dan de reden dier afwijking niet aangegeven?

'*Ingeslopen drukfouten neem ik niet voor mijne rekening*' (Voorr., blz. 3).

Ferm! Dat heet ik een roijaal bankroet, eene flinke studentikose doorhakkerij. De zoetsappige wellevendheid had misschien eene beleefde verontschuldiging gewacht; want er vielen niet alleen *ingeslopene* drukfouten te vergoelijken; maar ook *ingestroomde* stijl- en taalfouten, en wel in zoo grooten getale, dat de vrolijke schooljeugd der lagere klassen er een amusementje in vinden zou, hare taalkennis met die van den Schrijver te meten.

Er zijn er, die beweren, dat men in de Voorrede van een Bock niet zelden de physionomie van den Schrijver herkent, terwijl men in het Werk zelf de gelaatstrekken zijner voorgangers wedervindt. Ik wil niet beslissen, in hoeverre het eerste hier van toepassing zij; het laatste echter zal niemand in twijfel trekken, na de gulhartige verklaring van den S. zelven: '*Dat men hier niets anders zal vinden, dan hetgeen ook door anderen zóó, of eenigzins anders is gezegd*' (Voorr., bl. 3). Eere wien eere toekomt! Geene der bladzijden logenstraft deze verklaring. En mogt men al iets aantreffen, dat naar oorspronkelijkheid riekt, de S. zal zich zeker haasten in allen ootmoed de eer der vinding af te wijzen, vooral wanneer niet zoozeer de nieuwheid, als wel de waarde daarvan mogt betwist worden.

Eene korte Inleiding, waarin sprake is over de oudere verdeeling der kunsten in Gymnastische en Muzische Toonkunst; geluid, klank en toon, en algemeene bepalingen, gaat vooraf aan vier Hoofdafdeelingen, waarin gehandeld wordt:

> I^{ste} Afd. Het Nootenschrift. Nooten. Namen der nooten. Nootenbalk. Lijnstelsel. Sleutels. Vioolslentel. Basslentel. C-slentels. Het bepalen der toonen naar hunne hoogte door letters (Namen van de verschillende octaven). Verplaatsingteekens. Verhoogingteeken, Kruis. Verlagingteeken, Mol. Herroepingteeken De Nooten met betrekking tot de tijdwaarde of verdeeling. Evene verdeeling der nooten. Tabellarisch overzigt der evene verdeeling. Grootere aantenwaarde en oude namen. Onevene verdeeling der nooten, door middel

van verlenging (met punten). Onevene verdeeling, door middel van zamentrekking (Triolen, enz.) Pansen.

II^{de} Afd. Het Toonstelsel. Grondeigenschap van het Toonstelsel. Toonladder. Toonladdereigene toonen. Toonladdervreemde. Intervallen of toonverhoudingen en derzelver namen. Systematisch overzigt der intervallen. Bijnamen der intervallen. Toongeslachten (Dur- en Molgeslacht, Diatonisch en Enharmonisch). Toonaarten. Durtoonaarten en derzelver voorteekening. Quinteneirkel voor de durtoonaarten. Overzigt van alle voorteekeningen der durtoonaarten. Moltoonaarten en derzelver voorteekening. Paralel-toonaarten. Opvolging der toonaarten. Quinten- en Quartencirkel. Verwantschapte toonaarten. Aanmerking nopens den toonaart. Enharmonische, chromatische en diatonische toonladder.

III^{de} Afd. Tijdverdeeling. Beweging of tempo. Uitdrukkingen, de beweging betreffende. Tijdmeter of metrononium. Tabel voor Gtrd. Webers tijdslinger. Over maat en rythmus. Maat. Maatdeelen en Maatteeken. Maatsoorten. Eenvondige evene maatsoorten. Eenvondige onevene maatsoorten. Even zamengestelde evene maatsoorten. Even zamengestelde onevene maatsoorten. Onevene zamengestelde onevene maatsoorten. Overzigt der verschillende maatsoorten. Opmaat. Wijzigingen van de tijdmaat. Rustpunt of fermate. Uitdrukkingen, annduidende de wijzigingen der tijdmaat. Over het onderscheid tusschen maat en rythmus. Syncope. Verschuiving der maat. Het maatslaan.

IV^{de} Afd. Nadere ontwikkeling van het nootenschrift. Accolade. In eene andere maat overgaande rustpunten. Verhooging- en verlagingteeken buiten de voorteekening. Verkortingen in het nootenschrift. Woorden en teekens de voordragt betreffende. Versieringen en derzelver teekens voor en na den duhbelslag. Triller. Besluit.

Voor zoo veel de inhoud. Vindt men nu hierin niets, *dan hetgene ook door anderen zoo, of eenigzins anders is gezegd*, welke zullen dan de verdiensten van den S. zijn? De verzameling, de rangschikking, de verbetering van hetgene elders min juist of onvolledig wordt aangetroffen. Het zij zoo; doch dit een en ander behoort dan ook onberispelijk te wezen. Zal het geschrift aan zijnen titel beantwoorden, en als een *Leerboek* den geheel onkundige vruchtbare kennis aanbrengen, dan moet het zich kenmerken door orde, streng methodieke orde in de ontwikkeling, klaarheid en bevattelijkheid in de voordragt, en door de hoogstmogelijke naauwkeurigheid, vooral daar, waar men zich waagt aan het geven van definitiën, die als zoovele standaards zijn, waaraan de leerling zich gedurende het gansche onderrigt vasthoudt. Eene onjuiste definitie in een leerboek blijft nimmer ongewroken.

Wat zal men intusschen van de laatsten zeggen, wanneer al dadelijk in de Inleiding, blz. 3, geleerd wordt: '*Geluid is in de kunsttaal der Muzijk eene verwarde of ongeregelde aandoening van het gehoor, of eene zulke, waaraan men geenen vas-*

ten graad van hoogte of laagte kan waarnemen.' Volgens den S., is derhalve *Geluid* eene *Aandoening*, maar volgens den onnoozelsten scholier, is de aandoening een *gevolg* van het geluid. En dan nog 'aandoeningen, waaraan men geenen vasten graad van hoogte of laagte kan waarnemen!' Zouden welligt buiten de kunsttaal de aandoeningen zich bij graden van hoogte en laagte laten afmeten? Die arme kunsttaal; de leeken zullen zich geneigd vinden om de syllabe 'kunst' in 'war' te veranderen!

Was de bekende definitie van WEBER niet goed, wanneer hij geluid beschrijft 'als de hoorbare uitwerking der slingeringen van een ligchaam;' SCHILLING'S *Lexikon*, dat *Vade Mecum* voor de halve Muzijkgeleerden, even als KRUG'S *Phiolosophisches Lexicon* voor de halve Filozofen, zou den weg gewezen hebben tot eene betere omschrijving; maar noch SCHILLING, noch WEBER zullen leeren, dat het *geluid* eene *aandoening is*.

'*Klank*,' heet het verder, '*noemen wij een meer aangenaam en niet verward geluid*.' Eilieve! wat heeft het aangename of onaangename met de begripsbepaling van *klank* gemeen? Zoo daar eenig woord is, dat alle objectieve beteekenis mist, het is zeker het woord aangenaam of onaangenaam. Vraag b.v. het volkje, dat liever trappen hoort schuren dan muzijk, of het een *geluid* van eenen *klank* onderscheidt door de meerdere aangenaamheid van den laatsten, het zal u hartelijk uitlagehen. Dáárom bestaat het onderscheid wel; maar de definitie deugt niet.

'*Zingen is: geheele gedachten uitspreken en daarbij naar eenen bepaalden regel gelijktijdig zekere toonen doen hooren*.' Deze definitie zou bijna passen voor een declamatoruim of voor een recitatief; voor het hier bedoelde is zij te beperkt. Die den leerling hoort vocaliseren, zal zeggen, dat hij *zingt*, hoezeer hij geene bepaalde gedachten uitspreekt. Van eenen zanger, die de woorden van zijn lied niet of onverstaanbaar hooren doet, zal men zeggen, dat hij *slecht* zingt; maar daarom zingt hij toch.

'*Iemand*,' zoo gaat het verder voort, '*die de regelen der Compositie grondig kent, en zeer bedreven is in de uitvoering, kan zich goede musicale gedachten vormen, en deze gelijktijdig voordragen. Dit noemt men fantaiseren*.' Volgens deze verklaring, zou de ironie van Dr. MATHANASIUS bijna waarheid worden, wanneer hij in de *France Musicale* zegt: 'On peut se dire improvisateur, quand on sait jouer du piano, quand on a étudié les quatre règles de l'harmonie, et quand on n'a pas une seule idée dans la tête.' En inderdaad, tot hier toe hield ieder gewoon menschenverstand het er voor, dat tot fantaseren

fantasie, als een scheppend beginsel, gevorderd werd, terwijl de heerschappij over de vormen, als zoodanig en in zich zelve, geene de minste productieve kracht bezit. Ja, het zou misschien niet moeijelijk zijn, om aan te wijzen, hoe soms veelomvattende kennis in eene omgekeerde verhouding tot fantasie staat, en de geleerdste Componisten, zelfs bij groote bedrevenheid op een of ander instrument, de middelmatigste improvisateurs waren.

Blz. 13 leert, dat: '*Sleutels teekens zijn, die men op eene der lijnen uit den nootenbalk plaatst, om aan te toonen, welke noot op diezelfde lijn staat*.' De S. bedoelt: 'Sleutels zijn teekens, enz., om aan te toonen, hoe de noot moet geheeten worden, die men op dezelfde lijn geplaatst vindt, ten einde daarnaar tevens, in de gekende verhouding, de benaming der overige te bepalen.' Zonder deze verklaring, twijfelt de leerling, of b.v. de G-sleutel eeniglijk aanduidt, dat alleen de noot op de tweede lijn G. moet genoemd worden; terwijl intusschen dit teeken evenzeer beslist, dat de noot tusschen de 3de en 4de lijn C. zal heeten. Later beeft de S. getracht dit eenigermate te verhelpen; doch dat behoorde in de definitie, ten einde alle onbestemdheid te *bezijdigen*. - Hij schijnt voor het overige hoog ingenomen met het zorgvuldige gebruik der onderscheidene sleutels. Wij deelen dit gevoelen niet, maar eerbiedigen het gaarne. Zijne ingenomenheid moest hem echter niet tot onnaauwkeurigheid verleid hebben. Wanneer hij beweert, '*dat men bij den vioolsleutel de voor elke stem geschrevene nooten een octaaf lager moet denken, dan zij werkelijk zijn*' (blz. 21), dan mag dit waar zijn ten aanzien der Tenorstenunen, welker diapason een octaaf lager ligt; doch voor de Alt- en Sopraanstemmen maakt het inderdaad niet het minste onderscheid. Even onnaauwkeurig is het beweren, dat de gewone Bassleutel voor *alle* lage instrumenten, zoo als Bas, Violoneel, Fagot, Bazuin, enz., gebezigd wordt. Voor de hoogere toonen der Violoneel en Fagot, zoowel als voor de Alt en Tenorbazuin (Trombone), gebruikt men, in den regel, andere sleutels.

Het verschil tusschen heele en halve toonen zullende verklaren, zegt de S.: '*Men heeft later dit verschil gelijk trachten te maken, en tusschen de toonen, die verder van elkander verwijderd waren dan sommige andere*, nieuwe toonen *gevoegd, die men halve toonen noemde.*' Zou men hierdoor niet in den waan komen, alsof de halve toonen willekeurig *gemaakt* of vervaardigd waren? Neen, Mijnheer de S.! deze theorie hinkt, en gij geeft uwen leerlingen eene zeer scheeve voorstelling van de

zaak. Men heeft geene halve toonen *gefabriceerd;* men heeft ze onderscheiden en daaraan benamingen gegeven, na de opmerking, dat zij in het menschelijke stemorgaan, of wilt ge, in elk elastiek ligchaam onder zekere voorwaarden, en bij bepaalden vorm, voorhanden waren of daardoor konden worden voortgebragt.

'*De Toonladder*,' zoo vernemen wij, blz. 54, '*is eene reeks van acht op elkander volgende toonen, waarvan de* 3de *en de* 4de, *en* 7de *en de* 8ste *toon, slechts eenen halven toon, en de overige eenen heelen toon van elkander verwijderd zijn*.' Foci, Musicus! de onbeduidendste scholier zal u zeggen, dat deze definitie ten hoogste gelden mag van de Dur-toonladder, maar ten eenemale onwaar is ten aanzien van de Mol-toonladder.

Nog eene kleinigbeid: '*Het onderscheid*,' zegt ge, '*van het Mol- en Durgeslacht bestaat daarin, dat men het eerste van het laatste afleidt door*, enz.' - Bestaat dan het onderscheid in de afleiding? Dit ware zooveel, alsof men op de vraag: Waarin bestaat het onderscheid tusschen Mama en hare Dochter? wilde antwoorden, dat de dochter het kind is van de moeder. Neen, Mijnbeer DE S.! gij hadt het eigenaardig karakter van elk geslacht en deszelfs bijzondere bestanddeelen, maar niet de betrekking, moeten aanwijzen, om het verschil te doen kennen. De afleiding maakt het onderscheid niet, maar verklaart slechts de betrekking.

Op deze wijze voortgaande, zou het weinig inspanning kosten, nagenoeg al de definitiën, die, uit den aard der zaak, het grootste gedeelte van dit Werkje uitmaken, aan de eischen der naauwkeurigheid te toetsen. Wij twijfelen echter, of het voor den Autheur wenschelijk zou zijn. - Zullen wij onze meening onbewimpeld zeggen, dan houden wij het er voor (ten spijt van het zekere blad, dat zoo te regt aan DE DUISTERNIS zijn' naam ontleent), dat de S., bij weinig talent om de pen te voeren, zijn onderwerp niet geheel meester was, zijne stof, gelijk het heet, niet gesubigeerd heeft. Zoodra toch verlaat hij niet even de door anderen platgetredene baan, of hij wandelt in het onzekere, en tast naar hulpmiddelen, die eigenlijk aan het onderwerp vreemd zijn. Zoo wordt b.v. reeds dadelijk in het begin van het Boekje de hulp eener zes-octaaf Piano ingeroepen, om de sleutels te verklaren. Maar de S. bedenkt niet, dat hij welligt tot de zoodanigen spreekt, wien nimmer zulk een instrument onder de oogen kwam, of die althans met de inrigting daarvan ten eenemale onbekend zijn; iets, dat o.a. in zangscholen voor kinde-

ren uit den geringeren stand alligt het geval zou kunnen zijn. Door het later bijgevoegde printje, waarop de klaviatuur eener Piano is afgebeeld, zal wel niemand wijzer worden, die vroeger niet wist, hoe er eene Piano uitzag. Over het algemeen verraadt bet gebruik van zulke middelen, zoo niet gebrek aan helder bewustzijn der zaak zelve, althans het gemis van vaardigheid, om afgetrokkene denkbeelden op bevattelijke wijze aan anderen mede te deelen. Aan dit laatste schijnt het den S. voornamelijk te haperen. Vandaar de vervelende tautologie, waardoor men soms dezelfde zaken twee-, driemaal herhaald vindt; vandaar de op bijna elke bladzijde wederkeerende verwarring van Noten en Toonen; vandaar de tegenspraak, waarin hij soms vervalt, wanneer hij, gelijk op blz. 68 en 94, nu eens laakt, wat hij later aanprijst, en dergelijke.

Onverminderd deze bedenkingen, zou het onbillijk zijn de erkentenis terug te bouden, dat de geheel onkundige uit dit Boekje eenig voordeel zou kunnen trekken. Heeft het den stand der wetenschap ook weinig bevorderd, het kan tot verder onderzoek opwekken en aansporen. Uit dat standpunt zij des Schrijvers arbeid de lof gegeven, die daaraan toekomt. Maar wij hebben nog ééne bedenking ten slotte; want het is niet beleefd onze Lezers lang bezig te houden over weinig beteekenende zaken. De bedenking geldt den uitval, in de Voorrede, tegen onze binnenlandsche drukkerijen. ‘*De onvolledigheid* (zoo vindt men daar) *van onze binnenlandsche drukkerijen, en de onmogelijkheid om zich hier te Lande te kunnen voorzien van eenigzins bruikbare Notentypen, hebben de uitgave, enz., vertraagd*.’ Waarlijk het is meer dan bespottelijk, dat men met zoo weinig kennis zoo vermetel en op hoogen toon oordeelt. Na hetgene in de laatste jaren uit de drukkerijen van SPIN, ZWEESAARDT, KIPS en anderen is voortgekomen, en hetwelk den vreemdeling zelfs bekennen deed, dat *Holland*, wat de typographie betreft, bij geen ander Land meer behoeft achter te staan, mag eene zoodanige klagt over onvolledigheid inderdaad eene ongerijmdheid genoemd worden. Is voor het overige het bezit van Notentypen eene buitengewone verdienste (iets, dat nog aan twijfel onderhevig is, bij de gemakkelijkheid, om op andere en zeer onkostbare wijze in deze behoefte te voorzien), dan hadde de S. althans regt moeten doen wedervaren aan de lettergieterij der ENSCHEDE'S, waar sedert onheugelijke jaren Notentypen vervaardigd zijn; terwijl zij ook in onderscheidene Vaderlandsche drukkerijen niet zoo geheel ontbreken, als men ons hier tracht diets te maken. Zoo veel

althans houden wij voor zeker, dat, wanneer een fatsoenlijk man, met een fatsoenlijk Werk, bij een fatsoenlijk drukker komt, de druk daarvan niet zal worden afgewezen uit gebrek aan Notentypen. Wil men de proef, men ga bij SPIN, op de *Pijpenmarkt* te *Amsterdam*, een man, wiens naam in de typographie reeds te eervol bekend is, dan dat zijne drukkerij eigenlijk onze verdediging behoeft tegen zulke, haast had ik gezegd onbeschofte, uitvallen. Maar was het er welligt om te doen, de pers een weinig in de hoogte te steken, waarop het onderhavige Boekje gedrukt is? In dat geval hadden wij van den krijgsman meer edelmoedigheid, van den letterkundige (den Student) meer schranderheid verwacht. De eerste verbood de miskenning der verdiensten van anderen; de laatste moest weten, hoe bespottelijk de poging was eene drukkerij te verheffen, die onbetwistbaar tot de allererbarmelijkste van ons gansche Vaderland behoort, en welker antediluviaansche inrigting zeker er niet weinig toe heeft bijgedragen, dat *Utrecht*, tot aan de komst van GIEBEN en SCHULTZE en VOERMANS, spottenderwijze het typographisch *Siberië* is genoemd.

De staatkundige partijen in Noord Nederland, geschetst in een historisch overzigt van deszelfs binnenlandsche staatsgesteldheid van het einde der grafelijke regering tot op het jaar 1813.

Onthon, dat in regeringszaken,
De naam van Macht is nimmer wis;
En leer op nietwes staat te maken,
Als 't geen in eijgen krachten is.
Onno ZWIER VAN HAREN,
De Staatsman.

Amsterdam, bij J.D. Sybrandi. 1837.
(*Vervolg en slot van bladz.* 457).

WILLEM III kon zich weinig met het inwendige Bestuur bemoeijen. De Raadpensionaris CASPER FAGEL, een braaf regtschapen, kundig en schrander man, door allen en vooral door den Prins bemind en geacht, werkte alzoo in vele zaken geheel onafhankelijk van den Stadhouder, en nam het grootste gedeelte van het binnenlandsche Bestuur waar. - ‘Tot eene aanzienlijke familie behoorende en onder het bestuur van J. DE WITT tot ont-

wikkeling gekomen, moest FAGEL uit den aard der zaak, met de uitbreiding der Stadhouderlijke magt, tevens het aristocratische foederative regeringsstelsel trachten te behouden.' De opgewondenheid des Volks tegen de Regenten van het Stadhouderlooze tijdvak maakte (in 1672) eene verandering tusschentijds in de regeringen der steden noodzakelijk. 'Geene regeringsverandering,' zegt onze verdienstelijke Schrijver, 'heeft immer zoo vele nadeelen opgeleverd, als die onder WILLEM III.' Zij strekte zich over de geheele republiek uit; maar zij geschiedde grootendeels door de Prinsgezinde Begenten, niet door den Prins zelven. Personen uit den deftigen burgerstand werden niet in de regering opgenomen. In verscheidene steden zag men zeer vele leden van dezelfde familie, die elkander zeer na bestonden, ja soms twee en meerdere broeders tegelijk in de regering. 'De aristocratie werd eene volslagene oligarchie en de ondervinding zoude eerst na den dood van WILLEM III leeren, dat deze veel gevaarlijker en drukkender was dan de aristocratie onder JAN DE WITT!'

Kort, maar met juistheid, schetst de Schrijver de regering van WILLEM III, de binnenlandsche twisten en den slechten toestand van het binnenlandsche Bestuur gedurende zijne regering. - Groot waren de oneenigheden tusschen den Prins en de regeringen der steden van *Holland*. Deze helden over naar een verbond met *Frankrijk*, gene naar een met *Engeland*. De Hollandsche aristocratie, vooral de Amsterdamsche, verzette zich krachtdadig tegen den Stadhouder, en deze tegenkanting ging zoo ver, dat men afzonderlijk met den Franschen Ambassadeur handelde. Het twintigjarig bestand werd (1684) gesloten. Met levendige kleuren worden de handelingen der oligarchie geschetst. 'Die oligarchie in 1672 eens op het kussen, zocht er zich op alle mogelijke wijzen op te handhaven, door kuiperijen en associatiën, die reeds vroeger somtijds badden plaats gehad, doch hetzij door de Staten, hetzij door den Hoogen Raad, waren tegengegaan. Thans kwam de Hollandsche oligarchie voor het eerst met het zonderlinge beweren op, dat de Stadhonder, die uit eene voordragt de benoeming had, het regt niet bezat, om te onderzoeken, of er ook kuiperijen hadden plaats gehad, om op die voordragt te komen.'

De pogingen van WILLEM III strekten zich onafgebroken daarheen om den man te zijn, die tegen LODEWIJK XIV overstoud; deze alle andere gedachten verdringende pogingen berokkenden aan ons Vaderland geen minder nadeel, dan de eenzijdige staat-

kunde van DE WITT tegen het Huis van *Oranje* veroorzaakt had. Door die pogingen werd het Land uitgeput, en het binnenlandsche Bestuur verwaarloosd.

De verheffing van WILLEM III tot Koning van *Engeland* was verre van voordeelig voor onzen Staat. '*De Republiek* werd,' zoo als FREDERIK DE GROOTE zich uitdrukte, '*de sloep, die elke beweging van het linieschip volgen moest*.' - De Stadhouder werd, nog meer dan te voren, van zijn toezigt op het inwendige Bestuur afgetrokken. Hoe langer hoe grooter werden hierdoor de aanmatigingen der *aristocratie*. Vandaar al die binnenlandsche twisten van 1688 tot 1702; uit alles is onmiskenbaar op te merken, dat de aristocratie, na het vertrek des Konings, zich wederregtelijk van hem zocht onafhankelijk te maken, doch zich vleijend boog, zoo dikwijls hare pogingen mislukten.

Na het overlijden van WILLEM III, bleef de *aristocratie*, zonder Stadhouder, aan het bestuur; het tweede Stadhouderlooze tijdvak nam eenen aanvang.

De Regenten van WILLEM III behielden niet alleen de regeringsposten, maar werden er in bevestigd, doordat overal de regeringsbestelling, even als na den dood van WILLEM II, gedeeltelijk aan de Staten, gedeeltelijk aan de Steden zelve, werd opgedragen. Waar het volk zijn' invloed zocht te doen gelden, wisten de Staten deze bewegingen spoedig te onderdrukken, en den aristocratischen invloed op de regeringsverkiezingen te handhaven.

De droevige toestand van het Land gedurende dit tweede Stadhouderlooze tijdvak wordt door den ervaren' Schrijver naar waarheid vermeld; de gebreken in onze toemalige constitutie met juistheid uiteengezet. Verdiende hulde brengt hij aan den schranderen SLINGELANDT, die in zijne memorie: *Over de defecten in de Regering*, met welsprekendheid en kracht er op aandrong, 'dat voor de Vrijheid niets gevaarlijker was, dan de vrijheid zelve; dat slechts door eenheid de republiek kon worden gered, en dat de bijzondere belangen aan de algemeene moesten worden onderworpen.' Zijne stem werd niet gehoord. Zij stiet tegen den ondoordringbaren muur van eigenbelang en zelfzucht.

In *Zeeland, Holland* en *Utrecht* hadden de stedelijke Regeringen zich al meer en meer onafhankelijk gemaakt van de Staten, en door de geheele uitsluiting van het volk van de magistraatsbestelling, had zich hier eene oligarchie gevormd, welke zonder eenig toevoorzigt regeerde. De Regenten trokken alle ambten aan zich, of schonken deze aan hunne bloedverwanten, dikwijls aan vrouwen en kinderen. 'Ja, het ging zelfs

zoo ver, dat men bij de aanstaande geboorte van een kind eens Burgemeesters, tot deszelfs geboorte een ambtje openhield.' De ambten werden dan door anderen waargenomen, die daarvoor een sober loon trokken, ten zij zij dit langs onwettige wegen vermeerderden.

'Bij al de aanmatigingen der Regenten waren hunne trotschheid en minachting jegens lieden uit de burgerklasse zoo zeer geklommen, als hunne zeden en bekwaamheden waren afgenomen. De invloed der Fransche Letterkunde had de hoogere standen der maatschappij besmet, en was in vroegeren tijd de aristocratie naijverig geweest, om het Hollandsch karakter te bewaren, thans gaf zij eene walgelijke vertooning van naäperij van Fransche zeden en gewoonten; - was vroeger de aristocratie naijverig geweest, om in staatsregt en vaderlandsche geschiedenis uit te munten, thans kende de Patriciër naauwelijks de daden zijner voorvaderen, op wier namen hij zich verhief.'

Het tweede Stadhouderlooze tijdperk, dat zich door flaauwheid en menigvuldige misbruiken kenmerkte, nam in 1747 een einde. De nood des Vaderlands, bij het ontstaan van den oorlog, deed eenen kreet bij het volk opgaan, die WILLEM IV tot Stadhouder verhief. - 'De menigvuldige ongelegenheden, die men in het gemis van een eenhoofdig gezag had ondervonden, en die door alle welgezinden thans erkend werden, alsmede de vrijgevigheid, die meestal eene opgewondenheid van het oogenblik vergezelt, deden niet alleen het Stadhouderschap in de mannelijke en vrouwelijke linie erfelijk verklaren, maar tevens aan den Prins vele andere waardigheden en regten opdragen, die zijne voorouders niet hadden bezeten. Hij bleef nog wel in rang beneden de Provinciale en Generale Staten, doch zijn gezag was minder beperkt, en zijn invloed op de Staten, door de bepaling, dat diegenen, die in zijne dienst waren, niet uit de Staten zouden zijn uitgesloten, aanmerkelijk vermeerderd.'

Groot waren de diensten, die WILLEM IV aan den Staat bewees; hij herstelde vele misbruiken; fnuikte merkelijk de magt der stedelijke Regenten; droeg zorg voor fabrijken en koophandel, en was geheel met de belangen van het Vaderland vervuld. - Jammer, dat deze edele Vorst in het midden zijner heilrijke pogingen tot herstel van het Vaderland zoo vroegtijdig door den dood werd gestuit. Zijne vierjarige regering was eene weldaad voor dat Vaderland.

'ANNA, de voortreffelijke echtgenoot van een' voortreffelijken

gemaal, aan wie de uitoefening der Stadhouderlijke regten, als voogdesse over haren minderjarigen zoon WILLEM V, toen slechts 3 jaren oud, was opgedragen, volgde dezelfde staatkunde als haar echtgenoot, met gelijke gematigdheid en liefde tot het Vaderland. De gebreken van haar bestuur zijn meer aan haar vrouwelijk karakter te wijten, dan wel aan eenige verandering in de staatkundige beginselen?' - Zij was meer besluiteloos dan haar gemaal; hare standvastigheid scheen, bij minder heldere gronden, dikwijls stijfhoofdigheid. Met vele moeijelijkheden had zij te kampen. De aristocratie poogde het hoofd weder op te heffen; eene vrouwenregering scheen haar hiertoe eene geschikte gelegenheid, hierin gelijk aan de vroegere Hoekschen, die veelal ook naar eene vrouwenregering haakten.

Na het overlijden van Prinses ANNA, kwam de voogdij over den tienjarigen Stadhouder in handen van den Hertog VAN BRUNSWIJK, aan wien het krijgsbeleid en de aanstelling der Officieren, onder goedkeuring der Staten, werd opgedragen; de Staten zelve traden in de uitoefening van het Stadhouderlijk gezag.

Weldra ontstond in ons Vaderland eene worsteling tusschen die Regenten, welke hunnen beslissenden invloed der Stadhouderlooze tijden zochten te herwinnen, en diegenen, welke (onder de regering van WILLEM IV aangesteld) den invloed, welken zij bezaten, zochten te behouden; deze laatste waren weder verdeeld in dezulken, die den Stadhouder waarlijk toegenegen waren, en hen, die, onder de bescherming van den Hertog VAN BRUNSWIJK, hunnen invloed in Lands- en Stadsbestuur trachtten te handhaven.

Het eerzuchtig karakter van den voor onzen Staat zoo noodlottigen Hertog VAN BRUNSWIJK wordt door den bekwamen Schrijver naar waarheid en met fiksche trekken geschilderd. - Gehecht aan WILLEM V, als den persoon, die hem het gezag leende, nam de Hertog diens belangen in schijn trouw waar; doch verhinderde, door kleinschatting en onderdrukking, de vrije ontwikkeling der geestvermogens van den Prins, en maakte hierdoor zich ook in het vervolg noodzakelijk. Al wie zijn' invloed bij den Prins in den weg zou kunnen staan, en onder deze de schrandere O.Z. VAN HAREN, werd op eene of andere wijze, veelal door list en intrigue, verwijderd; zoodat, toen WILLEM V in 1766 tot meerderjarigheid was gekomen, de Hertog de eenige persoon was, die op dezen zijnen invloed uitoefende.

De acte *van consulentschap* deed de magt des Hertogs ten

top stijgen, daar hij daardoor inderdaad de Stadhouderlijke magt uitoefende, en de Prins slechts het instrument hiervan was. - WILLEM V had een verlicht oordeel, een rein hart, was regtschapen, godsdienstig, weldadig; maar hem ontbraken twee eigenschappen, onontbeerlijk bij eenen Vorst: de kunst om met menschen om te gaan, en vertrouwen op zich zelven. Beide lagen gedeeltelijk in de zwakte van zijn ligchaamsgestel en zijne verkeerd geleide opvoeding.

De Noord-Amerikaansche vrijheidsstrijd had op ons Vaderland eenen grooten invloed; die strijd had ook hier menigeen' in geestdrift ontstoken. - Deze zou echter nog lang zonder grooten staatkundigen invloed gebleven zijn, indien niet de oorlog met *Engeland* een algemeen misnoegen had verwekt. - Deze oorlog was het verderf van WILLEM V.

Zeer breedvoerig en met kennis van zaken worden het ontstaan, de ontwikkeling, uitbreiding en gevolgen der patriotsche onlusten door den Schrijver uiteengezet, en zulks op eene wijze, die zijn hart en verstand eer aandoet. Zonder eene der partijen te beleedigen, ja zonder zelfs partij te trekken, toont hij de gebreken, waar zij bestaan, met vrijmoedigheid aan. Hoogstbelangrijk is het behandelde in dit Hoofdstuk (het XI^{de}). Hulde wordt gedaan aan de talenten van de Prinses, gemalin van WILLEM V, bij wie vele der Oranjegezinden de handhaving der Stadhouderlijke magt zochten. Zij was eene vrouw van groote bekwaamheden en van een verheven karakter. ‘Maar aan het Hof van FREDERIK *den Grooten*, waar men niet het minste verzet tegen de koninglijke waardigheid duldde, opgevoed, had zij weinig begrip van het Stadhouderlijk gezag, en nog minder kennis van het Nederlandsch karakter.’

Er bestonden, gedurende het Bestuur van WILLEM V, drie hoofdpartijen in ons Vaderland:

1°. De Oranjegezinden, tot welke behoorden zoodanige Regenten, die door den Prins in de regering waren gekomen, de generaliteitsambtenaren en de Officieren van het leger. Zij vormden de zoogenaamde hofpartij, die echter, zoo als wij zagen, in tweeën was gesplitst, de eene van den Prins, de andere van de Prinses.

2°. De aristocraten, bestaande uit het overblijfsel der staatsgezinde partij, en uit die Regenten, welke in de door de Patriotten gevorderde verbeteringen de bevestiging van eene door democratie gematigde aristocratie zagen.

En 3°. De eigenlijke Patriotten, tot welke behoorden de koop-

lieden, die over den Engelschen oorlog ontevreden waren; diegenen, welke niet tot de heerschende kerk behoorden; vele geletterden, enz.

'De ridderschap ondersteunde de regten des Stadhouders; de lage klasse van het volk, ofschoon inderdaad meer Oranjegezind, was echter het meest op de hand van diegenen, welke haar onthaalden en opruiden.'

In 1784 waren aristocratie en democratie verbonden tegen den Stadhouder. De intogt der Pruisen in 1787 bragt eene herstelling van de magt des Prinsen te weeg. Duizenden Patriotten werden gebannen of namen de vlugt, en 'hun verblijf in Frankrijk werd eene vruchtbare kweekschool van verwarde democratische begrippen.'

De vereeniging der Aristocraten en Patriotten was verbroken; de laatsten beschuldigden de eersten, dat zij hen op het hagehelijkste oogenblik hadden verlaten; maar de verstandhouding der uitgewekenen met de Patriotten hier te Lande; de omwenteling in *Frankrijk;* het Decreet van 19 Nov., 1792, waarbij de Nationale Conventie verklaart: '*Dat zij hulp en broederschap zal accorderen aan alle volken, die vrij willen worden*' (eene hulp, die later zoo duur is te staan gekomen, omdat men zich zelven niet te helpen wist), bragten de omwenteling van 1795 te weeg. De Stadhouderlijke magt, maar ook de aristocratie, was gevallen.

In het XIII^{de} en XIV^{de} Hoofdstuk schetst de Schrijver met veel kennis van zaken, en met eene voorbeeldelooze onpartijdigheid, de partijen, die van 1795 tot de vestiging van het Koningrijk *Holland*, in 1806, in ons Land heerschten. - De omwenteling van 1795 mogt den Patriotten de overhand hebben doen behouden; maar die Patriotten waren ook niet eensgezind. - Men had onder hen hevige democraten, gematigden, foederalisten en unitarissen. - De laatste, zoo niet de talrijkste, echter de sterkste, waren van gevoelen, dat eenheid en onverdeelbaarheid in de republiek de grondslag van alles behoorde te zijn. Onder deze waren *moderaten* (*slijmgasten* genoemd), die met kracht de vrijheid der plaatselijke besturen tegen den geest van centralisatie verdedigden. Tot deze behoorde o.a. de bekwame SCHIMMELPENNINCK, later, door den wil van NAPOLEON, onder den naam van Raadpensionaris, aan het hoofd der Republiek. Verdiende lof wordt aan het bestuur van dien schranderen en eerlijken Staatsman gebragt. 'Het inwendig Bestuur onder hem was een schoon begin van eene regering, waarin regt, billijkheid en kunde voorzaten, - het werd afgebroken, alvorens de tijd

had kunnen aantoonen, of de vrucht aan den bloesem zoude beantwoorden. Bij de natie vond hetzelve algemeen bijval. Alleen de aristocratie, naijverig, dat een burger boven haar in rang was gesteld, deed al het mogelijke, om door kwaadaardige aantijgingen, dat bestuur verachtelijk te maken; zij maakte het zich weldra, door de lage vleijerij, waarmede zij voor Koning LODEWIJK boog, en door de aanneming van ambten van den vreemdeling, die men van een' burger als SCHIMMELPENNINCK niet had willen ontvangen.'

Het laatste Hoofdstuk bevat de regering van LODEWIJK, onze inlijving in *Frankrijk*, en de omwenteling in 1813. - Met gepasten en welverdienden lof wordt de eerste vermeld.

De regering van LODEWIJK was in het begin een vervolg op het bewind van SCHIMMELPENNINCK; hij gebruikte dezelfde personen als deze, en liet hen hunnen eigen' weg grootendeels volgen. - 'Koning LODEWIJK,' zegt de Schrijver, 'had vele deugden (die hij opsomt), 'die eenen Vorst goed doen noemen, maar zijn bestuur bezat eenen geest van Fransche ijdelheid, welke het staatkundig karakter der natie verlaagde, en eenen geest van bemoeizucht, welke den grondslag lag dier rampzalige centralisatie, onder welke wij later zuchtten, en van welke wij thans nog niet geheel verlost zijn. Alles moest uit ééne bron voortvloeijen. --- Het Koninklijk Instituut was bestemd, om die bron te zijn, waaruit allen de zuivere stroom der kennis zoude vloeijen. --- Het onafhankelijk karakter der Hollandsche geleerden deed gelukkig het Koninklijk Instituut geene monopolie van geleerdheid drijven, *maar ook juist daardoor bleef het niets meer dan een wetenschappelijk genootschap, gelijk er zoo vele reeds in ons Vaderland waren*.'

Die geest van *Centralisatie* breidde zich onder de Fransche overheersching meer en meer uit. - Doch wij zwijgen van die overheersching; nog huiveren wij bij de gedachte der drie bange jaren, waaronder wij zuchtten. Maar die overheersching, zij had eene goede zijde; zij had alle vroegere partijen in ons Vaderland in haat tegen de Franschen vereenigd, alle partijschap verdoofd, en den grond bereid, om daarop een nieuw staatsgebouw op te rigten.

De omwenteling van 1813 had de terugroeping van den Prins van Oranje ten gevolge. Al de partijen, meende men, waren het daarin eens, dat een monarchaal bestuur de meest heilzame gevolgen voor het Vaderland zou opleveren. Verschillende wijzigingen omtrent het opdragen van dat oppergezag bestonden er reeds in

den aanvang. De aristocraten; zij, die gewestelijkheid boven de centralisatie voorstonden; de foederalisten van 1795; de unitarissen; de moderaten, iedere dezer partijen wilde eene andere wijziging in de opdragt der Souvereiniteit aan het Huis van *Oranje*. De Grondwet van 1814 kwam tot stand. - De onschatbare KEMPER gaf bij zijne memorie aan den Souvereinen Vorst, van den 2^{den} Februarij 1814, de vrees te kennen, ‘dat men bij de ontwerping dier Grondwet meer bedacht was geweest zich wederzijds te ontzien, dan om de verschillende inzigten tot één stelsel te vereenigen.’

_____

Wij hebben het gansche Werk doorloopen, en ons van aanof opmerkingen onthouden. De door ons geleverde dorre schets zal genoeg doen zien, hoe de Schrijver zijne taak heeft behandeld. Wij aarzelen niet, het Werk uitmuntend te noemen, en een kostbaar geschenk voor ieder, wien eene onpartijdige geschiedenis van ons Land in de dagen der voormalige Republiek ter harte gaat.

De Schrijver heeft zich onthouden van zijne eigene staatkundige begrippen te ontvouwen. Hij verklaart zich noch voor deze, noch voor gene partij. - Onpartijdig geeft hij oorzaken en gevolgen op, zonder een stellig oordeel te vellen. Dit belet echter niet, dat hij zich afkeerig betoont van de *aristocratie*, vooral wanneer zij in *oligarchie* ontaardt. - Dwalen wij niet, dan behoort hij tot de moderaten van 1795; tot die partij, tot welke ook SCHIMMELPENNINCK, KANTELAAR, HAMELSVELD, BOSVELD, DE BROER, KASTEELE, J. VAN MAANEN, en andere uitstekende mannen behoorden, en wier gevoelen ook KEMPER nog in 1814 aankleefde.

Slechts weinige misstellingen troffen wij in dit welgeschreven Werk aan, nog minder taal- en schrijffouten. Tot de laatste brengen wij het veelvuldig schrijven van *olicharchie*, voor *oligarchie*.Het woord *helaas*, dat in een Werk als dit wel had kunnen gemist worden, vinden wij in hetzelve wat heel dikwerf gebezigd. - Dat woord is op bl. 5 dan ook zeker onwillekeurig uit de pen des Schrijvers gevloeid; want aldaar over de deugden van onzen landaard sprekende, zegt hij: - ‘En wij zijn, *helaas!* nog niet zóó diep gezonken, dat geldzucht de eenige drijfveer onzer werkzaamheid zoude zijn.’

Op blz. 12 zegt de Schrijver: ‘Een groot gedeelte der natie beminde wel het Huis van *Oranje*, doch deze gehechtheid steunde meer op het vermeend belang, dan wel op eene *ingewortelde liefde* tot dat Huis.’ En op blz. 17 wordt gezegd, dat

de liefde tot het Huis van *Oranje* bij de regenten vroeger niet altijd even levendig, hij het Volk van Nederland *diep is ingeworteld*.' - Hoe dit te rijmen?

Op blz. 44 wordt gezegd, dat REINIER VAN BREDERODE het grafelijk wapen van *Holland* aannam, en op blz. 64 hetzelfde van HENDRIK van dien naam, en dat deze hierdoor met der daad de regten der Souvereiniteit had aangerand. - Maar was dit dan niet hun wapen, hoezeer dan ook als jongere zonen, gebroken? - Wij kunnen den kundigen Schrijver aanraden op dit punt eens te herlezen de schrandere opmerking omtrent de uitzigten der leden van het geslacht van BREDERODE op de heerschappij van *Holland*, §. 53 van de Verhandeling van den Hoogleeraar H.W. TYDEMAN *over de Hoeksche en Kabeljaauwsche partijen*, door het Zeeuwsche Genootschap in 1807 bekroond.

Op blz. 197 wordt, bij de behandeling der regeringsverandering in 1672, gezegd, 'dat de familiën van BREDENHOFF en VALCKENIER te *Amsterdam* bijna al de ambten vervulden.' Maar den naam van BREDENHOFF zal men te vergeefs op de lijst der regering van *Amsterdam* zoeken. Die familie behoort te *Hoorn* te huis, en is aldaar bijna twee eeuwen op het kussen, zoo als men het vroeger noemde, - en in 1672 was alleen Dr. GILLIS VALCKENIER Raad der Stad *Amsterdam*.

Op blz. 248 staat bij vergissing, dat Prins WILLEM V, bij het overlijden zijner moeder, 13 jaren oud was; dit moet 10 jaren zijn.

Doch dit zijn kleinigheden, die de uitstekende waarde van het Werk weinig verminderen. Het Werk vinde bij elk, die maar eenigzins geroepen is, om iets bij te brengen tot het bestuur van stad of land (gelijk men oudstijds sprak) vele behartiging.

De Staatsman dien m' altons zal eeren,
Dien roem zal heffen in de wolk,
Laat and'ren eygenbaat begeeren,
En wenscht alleen voor Land en Volk.
O.Z. VAN HAREN,
De Staatsman.

Opmerkingen over Parijs van Dr. *H. Schlegel*, Conservateur, enz. enz. Met eene Plaat. Leyden, bij D. du Mortier en Zoon. 1839. 8°. 198 blz.

Het doet ons leed reeds bij den aanvang onzer beoordeeling te moeten verklaren, dat noch die Duitsche vrienden van den Heer SCHLEGEL, noch de Heer SUSANNA, noch de Uitgevers, den Schrijver of het publiek met de uitgave van dit Werkje eene wezenlijke dienst gedaan hebben. Dit doet ons te meer leed, daar wij ons voor het overige innig van de wetenschappelijke verdiensten van den Heer SCHLEGEL overtuigd houden, en aan zijnen goeden smaak niet willen twijfelen. En ofschoon dan ook zijne reisopmerkingen, als individuële indrukken, zeer aangenaam mogen geweest zijn voor de hem dierbare persoon, waarvoor zij nedergeschreven waren, zoo zal echter dat gedeelte van het publiek, hetwelk den Schrijver niet kent, wel waarschijnlijk gevaar loopen, van zich een al te ongunstig denkbeeld van zijne individualiteit te vormen, zoo het die uit ‘opmerkingen’ moet construëren, die hij zelf ‘kort, aphoristisch, zonder zamenhang, soms niet onderhoudend en apodictisch noemt’ (zie Voorr.). Het publiek moet dus een ander standpunt bij de beoordeeling van dit Werk kiezen, en de Heer SCHLEGEL geeft dat zelf aan de hand. In de Voorrede, namelijk, zegt hij, dat hij zijnen arbeid den reiziger niet als gids door *Parijs* in handen wil geven, daar ieder vreemdeling zich zulk eenen, als alleen het materiële (?) behandelende, aldaar moet aanschaffen; maar dat het hem meerder te doen was, om den reiziger dan *ter zijde te treden*, wanneer hij zich van zoodanige gidsen verlaten ziet, terwijl hij hem op het hoogere belang, dat het *geestige* (*?*) leven der stad aanbiedt, opmerkzaam wil maken.

Hij koos daartoe den aphoristischen stijl, die, alhoewel voor didactische Werken alleruitmuntendst geschikt, voor geen reisverhaal of geene reisopmerkingen kan gebezigd worden. Door zulk eenen stijl toch worden de zaken te veel uit haar verband gescheurd; elke opmerking staat te afzonderlijk; de beschouwing wordt eenzijdig; de oordeelvellingen worden niet genoeg gemotiveerd; zij worden apodictisch. In allen gevalle vereischt hij kernachtige aanmerkingen en veelomvattende stellingen. Welk belang echter zullen op zich zelve staande passages, als de volgende, den Lezer inboezemen? ‘De eerste aankomst in eene

groote stad werkt verdoovend. Ik ben vijf uren hier en nog draait mij het hoofd. Ik zag de Tuileriën met haren schoonen tuin, waar het reeds volkomen lente is, de Boulevards, de Place Vendôme met den Napoleons-zuil, de Madelaine, enz., en..... zag niets. - Veelligt zie ik meer, als ik geslapen heb' (pag. 7). En: 'Men kookt hier met houtskolen, welke uit dunne knuppels gebrand zijn, en stookt klein gekloofd hout, dat op den haard wordt gestapeld' (pag. 19).

In een doorloopend verhaal hadden zulke opmerkingen kunnen doorgaan; nu echter staan zij daar, alsof de Schrijver er eenigen prijs op stelde, en het nietsbeteekenende springt des te meer in de oogen. Waarom dan toch dien aphoristischen stijl gekozen? Waarom niet liever de nu hier en daar verspreid staande oordeelvellingen over beeldhouwkunst, architectuur, muzijk en tooneel, over het Fransche volk, zijne zeden en gebruiken, tot zoo vele enkele hoofdstukken of tot een geheel versmolten, daar deze onderwerpen het toch wel zijn, waarop de Schrijver voornamelijk doelde, toen hij in zijne Voorrede over het *geestige* leven der Parijzenaars sprak? Dan toch zouden de herhalingen en contradictiën, waarop wij nu vaak stuiten, ons minder in het oog gevallen zijn. Zoo lezen wij, pag. 17: 'De Fransche tooneelspeler *verstaat zich* volstrekt niet *op* de Mimiek, en terwijl de ratelende verzen iederen hartstogt meedoogentoos aan flarden scheuren, tracht de acteur denzelven te vergeefs door de kunst zijner declamatie weder aan een te lasschen.'

Behalve het verwarde van dezen zin, en het minder begrijpelijke van het 'aaneenlasschen van iederen hartstogt door de kunst der declamatie', bevat deze uitspraak een oordeel, dat op pag. 87 weder gedeeltelijk tegengesproken wordt, alwaar wij omtrent de Fransche zangers, als tooneelspelers beschouwd, het volgende lezen: 'Zij hebben gewoonlijk dat voor, dat zij meestal ook goede acteurs zijn, en wanneer men de zwaarlijvigheid van NOURRIT uitzondert, behoort hij even als de meeste overige medeleden tot diegenen, welke door hun uiterlijke indruk maken en in bloote pantomimes *den plastieker* stof tot studie geven.' Het zou dan toch ook inderdaad vreemd zijn, indien een zoo levendig volk als de Franschen, dat in den dagelijkschen omgang al zijne gesprekken met mimes en gestes vergezeld laat gaan, *zich* op het tooneel zoo slecht *op de Mimiek zou verstaan*. Wij willen dus deze tegenspraak gaarne aan eene vergissing toeschrijven, te meer daar wij dergelijke vergissingen meer aantreffen, zoo als pag. 1: 'Dezelfde oorzaken brengen overal dezelfde

gevolgen voort; de zeeman is overal *dezelfde: koel, in zich zelven getrokken, rustig en nadenkend, kort en krachtig* van indruk en handeling,' enz., en weinige regels verder: 'De Hollandsche zeeman volbrengt zijnen arbeid met koene bedachtzaambeid; de Engelschman met koude rust en trots; de Franschman loopt, rent, vloekt, schreeuwt; en eerst toen het vaartuig, in plaats van de haven binnen te loopen, op eene zandbank stootte, scheen de Suada dezer onrustige geesten te verstommen.' Nu vragen wij, of de zeeman overal dezelfde, overal koel, in zich zelven getrokken, rustig, nadenkend, enz. is?

Wij moeten intusschen gul bekennen, dat ons vertrouwen in onzen geestigen gids door dergelijke contradictiën zwaar geschokt werd, en zelfs, bij de verdere lezing van zijn Werk, bijna geheel verloren ging, daar wij vaak zijne onpartijdigheid en bevoegdheid als gids in twijfel moesten trekken. Hij zelf, wij vertrouwen het van zijne opregtheid, zal ons dit niet ten kwade duiden, wanneer wij met hem eenige zijner kritieken doorloopen. Pag. 27, vinden wij eene beschrijving van de opera *la Juive*, die ieder van ons kent. De Schrijver kan zich niet met het genre van de bedendaagsche Fransche opera vereenigen. Dit willen wij daarlaten; doch kunnen het niet stilzwijgende gedoogen, dat hij anderen zijn gevoelen over eene opera, die zonder tegenspraak veel voortreffelijks bij veel slechts bevat, wil laten deelen, door eene beschrijving, welke te vergeefs op eene *geestige* (?) manier alles belagchelijk tracht te maken. Dit is toch wel zijn doel, wanneer hij zegt: 'Het vereenigt alle vereischten in zich van den nieuwen smaak: in plaats eener ouverture, voor ieder bedrijf een soort van inleiding; alle zamenspraken recitatief; orgeltoonen, klokkengelui, paardengetrappel en diergelijk groot spektakel, dat zoo betooverend op de menigte werkt, meer. Eene wel voorgedragene zangpartij wordt thans niet meer geapplaudisseerd, doch wel de costumes, decoratiën en seeneriën. De inleiding is kort: ¾ allegro piano; plotselijke effectslag van pauken en trompetten. Eerste bedrijf: het buitenste eener Gothische kerk, orgelgezang, kerkmuzijk, koor, recitatief, dialogue met concerterend orkest; koorfragment, invallen van het orgel, andermaal koor, plotseling janitsaren-muzijk. - Jood en dochter buiten de kerk; recitatief, kardinaals basaria met ruischend concerterend accompagnement van het orkest; Rachel en koor vallen *op* trillers in; een weinig verder luidruchtig kakelend koor, trompettengeschal, daartusschen krakeel, gevecht en verzoeningsdans (herinneringen uit Duitsche walsen); piquant,

doch aardig koor; trommels enz.; processiën; ridders te paard en te voet, kardinalen, monniken, boogdragers, voetknechten en allerhanden gouden en purperen pages en gardes. Aria, minnaar en Rachel: Allegretto ¾, daar tusschen de jood, getjilp der piccolofluit, enz. - Alwederom optogten, klokkengelui, waar tusschen koor en tien ridders te paard. De gordijn valt onder eene woedende toejuiching. - In het tweede bedrijf, Aria's met begeleiding van de harp, bassethoorn, enz. en altoos gaat het spectakel tot aan de groote verbrandingsscène in het vijfde bedrijf, voort.' Wij behoeven hier niets bij te voegen; maar willen liever zien, hoe de Heer SCHLEGEL ons, bij de beoordeeling der hedendaagsche Fransche Literatuur, op zijde treedt. Pag. 72: 'Om over het geheel de nieuwe school te beoordeelen, behoort eene zekere opleiding, een zeker gevoel en een zeker aangeboren tact; die deze bezit, oordeelt en *zwijgt*.' Na deze uitspraak, zou het eene onvoorzigtigheid geweest zijn, nog een oordeel over die school mede te deelen, want dan toch zou de Schrijver den schijn aangenomen hebben, alsof hij geen' tact had. Wij, die ons door hem laten leiden, moeten dus ook oordeelen en zwijgen. Maar kunnen wij dit zwijgen wel als onpartijdige Recensenten verantwoorden, wanneer wij verder lezen: 'Aan het volk bevielen voornamelijk passages als deze: "*Vous m'interrompez; - vous voyez bien qu'il m'interrompe*," of: "*Vous le savez; - vous voyez bien que je le sais?*" Moeten wij niet, zonder de beleefdheid uit het oog te verliezen, vragen: Is dat wezenlijk waar? Is het waar, dat vele der hedendaagsche Franschen, tot zelfs in hunnen wetenschappelijken arbeid, eene soort van Duitsche natuurphilosophie aanhangen, die hunne schriften nog onbegrijpelijker maakt, dan die der Duitschers, daar het Fransch geen Duitsch, en een *Fransche kop geen Duitsche kop is?* Dit gezegde is inderdaad, veelligt door de schuld van den Vertaler, zoo plat, dat men, de vorige pagina nog versch in het geheugen hebbende, onwillekeurig vraagt: Is een Duitsche kop dan nog grooter dan een Fransche? Want daar lazen wij: 'Dat de halve cylinderkoppen hier veel grooter zijn, dan onze gewone koppen en dat om mij eens hyperbolisch uit te drukken, onze kopjes tot de Parijzer heele koppen ongeveer in verhouding staan, als deze tot een gewonen wateremmer. Ditzelfde geldt van hunne dikte en men kan vaak het denkbeeld niet van zich keeren, dat men uit pommadepotten drinkt.'

Moeten wij hem zelfs niet luide tegenspreken, wanneer hij,

pag 13, zegt: ‘Op alle kunststukken van brons, porselein, enz. op uurwerken of andere sieraden ziet men de walgelijke figuren van eene verwrongene menschelijke natuur pralen?’ En, pag. 14: ‘Het model van den Franschen kunstenaar is eene grisette; eene TAGLIONI en MARS, een TALMA en FIRMIN leveren hem de attitudes; de vereenigingen der Parijssche saletjonkers zijne groepen; ligchamen door rijglijven en enge schoeisels bedorven, zijne vormen; en aangezigten door koketterie en bizarre nieuwigheidszucht misvormd, den uitdruk.’ *C'est trop fort par exemple!*

Doch genoeg over het oordeel van den Heer SCHLEGEL over de Fransche kunst. Welligt is hij gelukkiger in zijne opvatting van het Parijsche volkskarakter. Men oordeele zelf. Pag. 46: ‘Eene andere voortreffelijke zijde van den Franschman is dat hij bij geene zaak *eenigen den minsten ophef maakt*, (N.B.) en zelfs de grootste en moeijelijkste ondernemingen en bagatelle behandelt.’

Pag. 65: ‘Het is in *Frankrijk* eene groote zeldzaamheid, schoone vrouwen te zien; de meesten hebben, als de gansche natie, iets uitgedroogds, iets bruingebrands. Hare manieren zijn ligt, doch niet elegant; zij zijn beheerschend zonder waardigheid, aanlokkelijk zonder terughouding.’ Al is ook in deze laatste beschrijving der Fransche vrouwen een vreemd mengsel van waarheid en onjuistheid; de galanterie eischt van ons, dat wij de uitspraak van den Heer SCHLEGEL, dat in *Frankrijk* viragines veelvuldiger te vinden zijn dan ergens elders, en dat NAPOLEON'S geliefkoosde houding onder de vrouwen eene algemeene mode schijnt te zijn, als onwaarheid verwerpen, en wij doen dit ook, op grond van het oordeel van den Schrijver, ‘dat hare manieren, ofschoon zonder elegantie, ligt zijn, dat zij zich zoo weten te gedragen, dat de welvoegelijkheid in hare tegenwoordigheid niet wordt uit het oog verloren en dat zij prosaische zelfs de kieschheid kwetsende zaken op eene wijze weten te behandelen, dat de vrouwelijke waardigheid daarbij niet beledigd wordt.’ Wanneer zij dan de kieschheid kwetsende zaken zoo weten te behandelen, dat de vrouwelijke waardigheid daarbij niet beleedigd wordt, dan vergeven wij het haar gaarne, dat zij, zoo als de Heer SCHLEGEL zegt, zelve beheerschende zonder waardigheid zijn. Men zou bijna vermoeden, dat de Fransche vrouwen den Schrijver een weinig verward gemaakt hadden, indien dit de eenige onduidelijke voorstelling in zijn Werk ware. Die duidelijkheid echter missen wij

ook, pag. 14: ‘Een mensch kan een fraaijen neus, fraaije voeten, eenen fraaijen mond, ja zelfs alle ligchaamsdeelen fraai en wel geëvenredigd hebben, en toch, in het geheel genomen, leelijk zijn, *omdat de harmonie ontbreekt*.’ Waar alles wel geëvenredigd is, zal daar in het ligchaam geene harmonie bestaan?

Pag. 37: ‘Wanneer men wil aannemen, dat hartstogten gedeclameerd kunnen worden, dan *mangelt* het der Fransche kunst alleen aan het bespiegelende (reflecterende) om hen volmaakt te doen zijn.’ - (d.i. te zeggen in den *Brittannieus*) Pag. 47: ‘De reden, waarom de Franschman niet denkt, gelijk wij, is dewijl hij altijd hardop denkt.’ Pag. 66: ‘De taal van den Franschman is even als zijne zeden zijn, overeenkomst - convenance; doch de zuiverste logica regeert haar (?), en van daar die juistheid en bevalligheid; doch van daar ook tevens eene zekere eenvormigheid; want de spraakwendingen worden tot een formulier, van hetwelk men niet kan afwijken, zonder den geest der taal te schaden; weshalve de stempel der originaliteit zich moeijelijk op haar laat afdrukken; uit dien hoofde zijn wel alle Franschen welsprekend, doch alle op dezelfde wijze.’

En eindelijk, pag. 79: ‘De tegenwoordige natuur schijnt na die stormen, welken zij haar aanzijn te danken heeft, te rusten; doch zij rust slechts, *omdat* ons aanzijn van te korten duur is, om den langzamen gang harer scheppingskracht, gedurende duizenden eeuwen, te achtervolgen.’

Wij weten niet, of wij den onzin en het onverstaanbare van deze en andere passages aan den Schrijver of aan den Vertaler moeten wijten. Zeker is het, dat wij minder dan de Heer SCHLEGEL, pag. 33, bij de ondervinding verstomd staan, ‘dat de Franschen de eenige taal, die zij verstaan, zelfs slechts zelden zonder fouten schrijven,’ wanneer wij in ons midden voorheelden zien van geletterde mannen, zoo als de Vertaler genoemd mag worden, die zoo weinig kennis van de Hollandsche taal aan den dag leggen, als in de volgende zinsneden doorstraalt.

Pag. 4: Welke haar *geestrijke* aard hun nimmer *ontzegt*.

Pag. 5: Meerder, voor meer.

Pag. 6: De vruchtboomen, welke de eentoonige vlakten op de kale heuvelruggen der krijtformatiën *onderbraken*.

Pag. 10: Wanneer zijn verzoek verkeerd uitvalt, *beveelt hij zich met gratie aan* (er empfiehlt sich).

Pag. 13: De Tuileriën zijn aan het paleis der afgevaardigden *voor te trekken*. Dit komt meermalen voor.

Pag. 19: De waschhuizen welke *zich* tusschen de hout- en kolenschepen *uitteekenen* (komt meermalen voor).

Pag. 24: TALMA heeft de Engelsche kunst in het Fransch *overgezet*.

Pag. 26: Het orchest is *gesteund op* 20 bassen.

Pag. 47: Door de helden harer natie *aangeblazen, bliezen* deze moderne Romeininnen wederkeerig hare mannen, NAPOLEONS generaals *aan*.

Pag. 49: De Engelschen, die de ligchamelijke met de zedelijke vorming tot gelijke hoogte *opvoeren* en als een studie *drijven*.

Pag. 57: Derzelver kunstvoortbrengselen waren in 4 zalen der Louvre *uiteengezet*.

Pag. 90: *Parijs* is het groote schouwtooneel, op hetwelk ieder ronddraait, altijd *wrijft*, enz.

Pag. 90: Hoe menig schoon talent blijft *onbenut*.

Wij zullen wel niet noodig hebben nog meer voorbeelden aan te halen.

De tot hier toe gemaakte aanmerkingen golden slechts het eerste gedeelte van de reisopmerkingen. Tot verontschuldiging van het vele onjuiste, dat wij er aantoonden, moge het eenigzins strekken, dat zij reeds in 1835 opgeteekend en uitgegeven waren. Het tweede gedeelte van het Werkje ontstond in 1838, bij eene tweede reis naar *Parijs*. Het is, over het algemeen genomen, in eenen beteren doorloopenden stijl, en bevat, behalve het eigenlijke reisverhaal, de nadere beschouwing van den Jardin des Plantes, den Louvre, enz. enz., eenige vergelijkende en niet onbelangrijke aanmerkingen over de monumenten en gebouwen te *Munchen*, en vooral eene verstandige Apologie van den Dichter HEINE. Van verkeerde uitdrukkingen en Germanismen is ook dit gedeelte niet vrij te pleiten, b.v.

Pag. 140: Het eigenaardige *drijven* (Treiben) der bewoners van *Parijs*.

Pag. 148: Een nationaal gedenkstuk *vermag* aan geene te spoedige vergankelijkheid te zijn blootgesteld.

Pag. 164: Het Duitsche gemoed zal door de vernuftige versieringen beter *toegesproken* worden.

Pag. 173: Daartoe, als ware het *opgevorderd* wordende, vallen alle bedenkingen weg.

Pag. 181: De tweeduidige roep (*Der zweidentige Ruf*), van den Dichter HEINE sprekende.

Pag. 186: Bijaldien men hem ook al minder volkomenheid in het technische konde *toestaan*.

En hiermede eindigen wij dan onze beoordeeling van het Werkje van den Heer SCHLEGEL, nogmaals hem ons leedwezen betuigende, dat hij zich door zijne vrienden tot de uitgave van opmerkingen heeft laten overhalen, die oorspronkelijk niet voor het publiek bestemd waren. Al was het ons dan ook aangenaam daarin te ontwaren, dat de Schrijver, niettegenstaande zijne streng wetenschappelijke studiën en veelvuldige bezigheden, voorztgaat eene levendige belangstelling voor de schoone kunsten te koesteren, zoo meenden wij echter ons oordeel daardoor geenszins te mogen laten wijzigen. Zonder hatelijk te willen zijn tegen iemand, dien wij voor het overige zoo hoogschatten, hebben wij hem echter zonder terughouding zijne dwalingen voor oogen gehouden, in de geruststellende overtuiging, dat hij, wien het, bij beoordeelingen, om waarheid en niet om lalle vleijerij te doen is, ons dit niet ten kwade zal duiden.

Het Noorden; in Omtrekken en Taferelen, door *E.J. Potgieter*. 1ste Deel. 1836. 2de Deel. 1840. Te Amsterdam, bij G.J.A. Beijerinck.

Het is moegelijk aan te wijzen, welke plaats de poëzij tegenwoordig inneemt onder de openbaringen van den menschelijken geest; want wij missen haar dikwijls, waar wij ze plagten te vinden, en zij ontmoet ons soms, waar wij haar niet verwachtten, en waar zij door velen niet opgemerkt wordt, bijna van alles ontdaan, waardoor zij eene kunst is, en met eene aandoening van het gevoel tegelijk de streeling van een zintuig paart. Door de vordering der wetenschappen min of meer weggedrongen uit al de gedachtenkringen, waar beschouwing vervangen is door berekening, verrukking door redenering, mogelijkheid door zekerheid, en stilstaand geloof door beweegbaren twijfel, is zij eene korte wijl naar huis gegaan en heeft zich besloten binnen de grenzen harer aandoeningen en eigene scheppingen. Doch, hoe ruim deze ook waren, zij heeft ze spoedig verlaten en poogt zich te wreken. - Waarom? Een antwoord zou tot vruchtbare beschouwing uitlokken, die hier geene plaats kan

vinden; maar sedert die tegenwerking, hecht de poëzij zich eenigzins parasitisch aan de wetenschap. Deze nieuwe toestand is eene vrucht van den tijd, waaruit alles geboren wordt; maar de tijd zal ook leeren, hoe lang het houden zal; of de boom, waaraan zij zich klemt, of zij zelve, zal versterven. Duurzaam kan die toestand niet zijn; want reeds aan beide zijden laat zich schade zien, aan de wetenschap en aan de poëzij; maar vreemde verschijnselen kunnen betrekkelijk schoon zijn, en een' tijd lang bekoren, totdat andere denkbeelden en een andere stand der wetenschap andere behoeften doen ontstaan voor verstand en hart. Thans tiert de poëzij welig rondom geschiedenis, verhaal, beschrijving en schildering, tot onkenbaarheid toe van den heerlijken stam, dien zij omstrengelt met het krachtige gebladerte van WALTER SCOTT en het kinderachtige bloemgeschitter van JULES JANIN.

Met deze weinige woorden hebben wij het standpunt willen aanwijzen, waaruit wij meenen het *Noorden* van den Heer POTGIETER te moeten beoordeelen.

De Schrijver levert *Omtrekken* en *Tafereelen*. Toen hij deze beloofde en woord hield, mogt niemand een zamenhangend geheel van hem vorderen. Het is dus zijne schuld niet, maar die van het *genre*, dat het *Noorden* geen helder denkbeeld geeft van land en zeden en geschiedenis. Wenken en trekken liggen verspreid; maar zelfs uit de verstrooijing met moeite opgezameld, wekken zij eene aangename herinnering op hij hen, die het *Noorden* kennen; die het niet kennen, blijven in dit opzigt onbevredigd.

Wij weten, dat de Schrijver antwoorden zal: ‘Het *Noorden* is reeds zoo dikwijls en goed beschreven.’ - ‘Ja maar,’ zeggen wij, ‘het *ponere totum* is iets nog hoogers dan Omtrekken en Tafereelen, maar niet boven een talent, als het uwe. Gij waart de man, om ons langs den *onafgebroken*' draad eener verdichting door de wezenlijkheid te voeren, zoo als MORIER ons in *Perzië* en HUNER in *Spanje* rondgeleid heeft; dan zou uw poëtisch element ondergeschikt gebleven zijn, eene fakkel in de hand des geleiders. Gij zijt Schrijver en Dichter; gij hebt beide gaven vermengd op eene wijze, die gevaarlijk is voor de kunst; uwe poëzij heeft op uwe historische mededeelingen eenen al te teêrgevoeligen en fantastischen tint gelegd; zij zweeft al te los door verschillende eeuwen der Noordsche geschiedenis en zeden; zij stelt soms tooneelen voor onder personen, die niet tot het Noorden behooren, of gevallen, die overal kunnen ge-

beurd zijn; het is moeijelijk haar te volgen, hoewel uw Boek eene uitspanning belooft; wat gij als zaak of daad wilt voorstellen, wekt geen vertrouwen, geen bevredigend weten.'

En evenwel heeft dit Boek iets wezenlijk innemends. Indien het eenheid heeft, dan bestaat zij in den zielstoestand van den Schrijver, gedurende zijn tweejarig verblijf in *Zweden*. Hij zegt ons minder, wat hij gezien, dan wat hij ondervonden en gevoeld heeft. Hij dringt zijnen persoon niet onbescheiden op, hoewel de Lezer nu of dan lust zou hebben hem vriendelijk te verzoeken: 'Ga even op zij, ik kan niet zien.' Maar de uitkomst der lectuur is hoogachting voor het oordeel en het hart van den Schrijver. Vele zijner opmerkingen zijn fijn en treffend. Zijne luim is meest opbouwend, soms afbrekend; het laatste schijnt bij hem minder uit natuur of neiging voort te komen, dan uit eene oogenblikkelijke, niet al te wel begrepene, stijlbehoefte; daardoor staat het in geene verhouding tot het eerste en heeft in zich zelf geene genoegzame kracht, en mist zijne werking. De Schrijver is rijk begaafd met wetenschap, zuiveren smaak en herinneringen uit goede lectuur. Dat deze laatste weleens al te veel uitkomen, en al te herkenbaar zijn, is hem te vergeven. Wie kan altijd oorspronkelijk blijven, wanneer hij gedachten uitdrukt, welker voordragt elders geboekt, en na velerlei beoordeeling geijkt is? Eene volkomene onafhankelijkheid is de vrucht van jaren arbeids en overdenking, wanneer het geleerde met het overdachte zamengewassen en eigendom geworden is. De Schrijver heeft geest en veel talent in het mededeelen van levendige gesprekken uit hoog beschaafde gezelschappen. Geen Hollandsch Boek is ons bekeud, waarin het idealiseren van het gesprek beter gelukt is; maar deze lof sleept alweder een zacht verwijt achter zich, ten minste de twijfelende vraag: 'Is dat *Zweedsche* conversatie?' - De Schrijver oordeele zelf; of hij niet eenen enkelen keer het puntige *gezocht* en niet gevonden heeft.

Het Boek is doorweven met geversifiëerde navolgingen van Zweedsche poëzij. Een geoefend Dichter zal, dunkt ons, den Heer P. toejuichen; maar hem rekenschap wagen van een en ander klein vergrijp in het technische gedeelte zijner pogingen. Het geleverde is eene aanwinst voor de Nederlandsche Letteren.

Den stijl van het prozaïsche gedeelte durven wij als uitmuntend roemen; er is warmte en bevalligheid in, juistheid en verscheidenheid van uitdrukking. Het Hollandsche proza is door dit Boek met eenige syntactische wendigen verrijkt, die, met

weinig uitzonderingen, navolging verdienen, In dit opzigt vooral is het *Noorden* hoogst welkom in den rei der verschijnselen eener aanmerkelijke vordering.

Wij voorspellen aan het Boek eenen veel langeren duur, dan den eirkelloop der leesgezelschappen. Dit zegt bijna niets; het *Noorden* zal eene blijvende waarde hebben, wanneer de smaak voor deze soort van aanlokkelijke gewrochten langs de scheeve rigting van het *genre* verloopen is.

De Redactie van den *Gids* heeft heuschelijk onze gedachten over het *Noorden* gevraagd. De Schrijver neme onze aanmerkingen in liefde op, en het publiek store zich niet aan onze theorie, die geenszins bedoelt te meesteren, en meestal voor eigene rekening suft. Wij hebben eene bedenking gemaakt, of het Boek een duidelijk beeld teekent van het *Noorden;* ons zal men verwijten, dat dit verslag geen helder beeld teekent van het Boek. Wij verontschuldigen ons met de vooronderstelling, dat het geschrift van den Heer POTGITTER in handen is van al wie smaak heeft en nuttige lectuur zoekt.

J. GEEL.

Boekbeoordeelingen.

Verhandelingen, uitgegeven door het Haagsche Genootschap tot verdediging van de Christelijke Godsdienst na deszelfs vijftigjarig bestaan. Eerste Deel, In 's Gravenhage, bij de Erven Thierry en Mensing. 1839. XXXI en 396 bladz. (*J. ab Utrecht Dresselhuis*, over lukas Evangelie.)

Ik zou niet durven beweren, dat bij den strijd der Faculteiten de Godgeleerdheid altoos het gelukkigste geweest is. Er was een tijd, waarin zij de andere wetenschappen beheerschte, en aan deze slechts zoo veel bloei vergunde, als hare schaduw toeliet; maar de eeuwige wet der ontwikkeling verbood, dat, ten gevalle ééner wetenschap, de overige kwijnend en onvolkomen bleven. Naar mate zij in uitgebreidheid en zekerheid toenamen, naar die zelfde mate moest de Godgeleerdheid afzien van de voogdij, die zij zich had aangematigd; de verhouding werd omgekeerd, en wij herinneren ons den tijd, waarop de vooruitgaande verlichting vijandig tegen de Godgeleerdheid scheen zamen te spannen, om deze van haren rang te berooven, en als een nietig onderdeel in Wijsbegeerte of Geschiedenis in te lijven.

Alle wetenschappen hebben onderling gronden van zekerheid gemeen, in den menschelijken geest, in de orde der dingen van eeuwigheid her gevestigd; maar de toepassing dier gronden is verschillend gewijzigd naar de voorwerpen, welke iedere wetenschap tot de hare maakt. Mits die toepassing wetenschappelijk geschied zij, heeft geene wetenschap het regt der andere hare resultaten te betwisten; door dit te doen, ondermijnt zij hare eigene zekerheid, die op dezelfde gronden gebouwd is. Zooras nu de Godgeleerdheid voor zich zelve het regt en den rang van wetenschap eischte, moest zij zich aan de wetten der ovirige

binden, en, om zich te handhaven, uit dezelfde beginselen de noodzakelijkheid van haar bestaan afleiden, waarin ook deze den laatsten grond van hare waarheid vonden.

Dit was de taak der Apologetiek. Zij poogde den inhoud der Godgeleerdheid door wetenschappelijk betoog te handhaven, en moest daartoe voorshands de theorie van onmiddellijke ingeving, waarbij alle redenering ophield, laten rusten, en tot historische en wijsgeerige bewijzen hare toevlugt nemen. Hoe meer zij zich vroeger, op gezag der eerstgemelde theorie, had aangematigd; hoe stouter hare beslissingen omtrent de voorwerpen van andere wetenschappen geweest waren, des te meer moest de Godgeleerdheid naderhand verliezen, opgeven, terugnemen. Maar niet altoos was die wetenschap zoo edelmoedig. Schoorvoetend, langzaam, bij duimen en strepen, week zij van het vreemde terrein terug; zij liet zich dringen en verdringen, en de reeks van kleine nederlagen, haar toegebragt, gaf haar den schijn van innerlijke krachteloosheid, schoon zij alleen het gevolg waren van den overmoed, waarmede zij vroeger hare grenzen had overschreden. Wij herinneren ons, dat het Haagsche Genootschap de reeks harer Werken opende met eene algemeene verdediging des Christendoms tegen PRIESTLEY; en wanneer wij thans vijftig jaren later eene verdediging van het Evangelie van LUKAS alleen ontvangen, dan mogen wij reeds daaruit het besluit opmaken, dat de onderlinge worsteling van Apologetiek en Kritiek het bewijs heeft opgeleverd, hoe noodzakelijk het was, enkele gedeelten te verzekeren en vast te stellen, om den algemeenen aanval af te slaan. En wanneer wij de uitgebreide reeks van dikke boeken nagaan, door de bemoeijingen van het Genootschap in het licht verschenen, dan kunnen wij meermalen onze bewondering aan zoo veel geleerdheid en scherpzinnigheid niet onthouden; maar moeten tevens, niet de wetenschap, maar de achtingwaardige Schrijvers beklagen, omdat zoo veel moeite zoo weinig vrucht droeg. Hoeveel toch, dat vroeger stijf en sterk was vastgehouden, werd sedert, of openlijk, of stilzwijgend door onze Godgeleerden opgegeven! Hoe vaak heeft vooringenomenheid met hetgeen men Christendom achtte, aan het betoogde hongeren graad van zekerheid toegekend, dan de bijgebragte bewijzen opleverden! Hoe vaak is eindelijk eene hypothese met eene hypothese bestreden, en is er in het nevelige Rijk der mogelijkheden rondgetast, op het gevaar van mis te grijpen, en bij het licht van naauwkeuriger onderzoek den gelukkigen vond als eene schaduw te zien verdwijnen!

Sedert meer dan eene eeuw werden met groote scherpzinnigheid de geschiedenis en de gedenkstukken der Oudheid aan de algemeene regelen van waarheid en zekerheid getoetst; en toen in de laatste vijftig jaren vooral de historische en literaire kritiek zich tot eene buitengewone hoogte verhief, was niet anders te verwachten, dan dat ook de feiten en overleveringen, waarop het Christendom berustte, in het algemeene onderzoek zouden deelen. Immers was het billijk, dat, toen de Literator zijnen ROMERUS uit den rei der Dichters zag verdwijnen, en de Geschiedkundige de onzekerheid van meer dan de helft der geschiedenis van *Rome's* republiek moest toegeven, of gedwongen werd, hetgeen hij vroeger als bewijsstukken van tijdgenooten had aangenomen, voor het speelwerk van latere redekunstenaars te houden, - dat ook toen de godgeleerde voor zijn erfdeel beducht werd, of, zoo hij het meende, regtmatig te bezitten, niets liever wenschte, dan om in dat regt door een scherp onderzoek bevestigd te worden. De noodkreet: ‘Zoo wordt alles op losse schroeven gesteld!’ was eene ontboezeming van vrome kleingeestigbeid, maar den man van de wetenschap onwaardig. De zoo gewone logica, waarmede men de Bijbelsche overleveringen verdedigde: A † B † C is gelijk aan D; nu is A waar en zeker, derhalve ook B en C, en bijgevolg D, of, gelijk men meestal uit het ongerijmde betoogde, zoo B niet waar is, dan is A en C ook niet waar; maar D moet waar zijn, derhalve is het tegen de vooronderstelling, - deze zoo gewone logica, die van honderd preekstoelen nog dagelijks herhaald wordt, was weinig bestand tegen eene scherpzinnigheid, welke aannam, in HOMERUS en HESIODUS de ingelaschte verzen en den tijd hunner inlassching aan te wijzen. Zoo bij dezen stand van zaken STRAUSZ in zijn berucht Boek *Voraussetzungslosigkeit* eischte, geloof ik, dat de naam hatelijker was, of ongelukkiger gekozen scheen, dan de zaak, die hij bedoelde, verdiende; en bij, die met Zijne *Voraussetzungslosigkeit* de waarheid en de echtheid der Christelijke oorkonden bewezen had, zou aan die zaak meer diensten bewezen hebben, dan zij, die tegen dezen eersten eisch, door den aanvaller gemaakt, met alle kracht van hun vernuft te velde trokken.

Het ligt in den aard der instelling, dat het Haagsche Genootschap juist het tegendeel dier *Voraussetzungslosigkeit* op den voorgrond stelt. Intusschen werd de vraag, welke door deze Verhandeling wordt beantwoord, zoo bescheiden mogelijk gesteld. Zij eischte een *bewijs van de echtheid van het Evangelie van* LUKAS *en deszelfs eigenaardige waardij, met inachtneming van*

hetgene vroeger en later, ten nadeele van dit Evangelie, is beweerd. De Heer DRESSELHUIS deed wèl met meer te geven, en ons ook het betoog der geloofwaardigheid van het derde Evangelie te leveren. Recensent wil den Schrijver over de door hem gevolgde orde niet hard vallen. Anderen hebben het gedaan, en de vraag van het Genootschap was zeker zoo gesteld, dat men niet wist, wat het voor zijne zaak meer verlangde: uit of inwendige bewijzen. Het was duidelijk te zien, dat het Genootschap tevens echtheid en geloofwaardigheid wenschte bewezen te zien; maar het laatste was onduidelijk beschreven, door de navraag naar het kenmerkende van LUKAS Evangelie *in de verhouding, in welke het stond tot de Evangeliën van* MATTHAEUS *en* MARKUS. Want wij gelooven, dat het Genootschap hier meer taal, stijl, rangschikking der feiten, enz. dat AB UTRECHT DRESSELHUIS in zijn tweede deel heeft afgehandeld, op het oog had, dan het *praeconium*, dat hij ons in zijn derde deel leverde.

Zoo als de meeste Verhandelingen van het Haagsche Genootschap, munt ook deze door vlijtige studie, naauwkeurig onderzoek, vernuftige gissing uit. Zoo als de meeste, brengt zij de kwestie niet ten einde. Maar ter eere van den Schrijver zij het gezegd, dat hij zijn onderwerp behandelde, alsof er geen gouden eerepenning mede te behalen viel, en liever de resultaten van onderzoek en nadenken, dan eene praeciese beantwoording van het gevraagde gaf.

De belangrijkste resultaten van zijn Werk zijn deze: LUKAS was bekend met de meeste Apostelen, en volgde, bij het schrijven van zijn Evangelie, hun onderrigt. Vooral dat van JACOBUS, den broeder des Heeren, kwam hem te stade; vandaar zijne uitvoerigheid in de geschiedenis der kindschheid van den Verlosser. LUKAS schreef aan een' Heiden. Zijn Evangelie is eene soort van Apologie. - Wij mogen dit het kenmerkende van de Prijsverhandeling noemen. Tot hare eigenaardige *waardij* behoort eene goede en afdoende wederlegging van hetgeen ten nadeele van het kanoniek Evangelie uit MARCION beweerd is, en het betoog, dat de meest twijfelachtige verhalen, daarin voorkomende, reeds van oude tijden af, als echt en geloofwaardig zijn erkend.

Doch de kritiek heeft zich alleen bezig te houden met het eigenaardige der Prijsverhandeling. Zij onderzoekt derhalve het eerste punt: LUKAS was bekend met de meeste Apostelen, en volgde, bij het schrijven van zijn Evangelie, hun onderrigt. De Schrijver betoogt het uit den aanhef des Evangelies, en bepaaldelijk uit de woorden:*ταρηκολουϑηκὸτι ἄνωϑεν πῶσιν ἀκριβῶς*. Hij ver-

taalt: *Die hen allen van den aanvang af naarstig gevolgd heb*. Hij wijkt hierin van de gewone uitlegging af, en beroept zich op de opvatting dier woorden bij de oude Christenschrijvers, met name bij JUSTINUS MARTYR en EUSEBIUS. Het verwonderde ons hier geen bewijs uit de getuigenis van PAPIAS aangehaald te vinden bij EUSEBIUS, H.E. III. 39: *εἰ δέ που καὶ π α ρ η κ ο λ ο υ ϑ η κ ὼ ς τις τοῖς πρεοβυτέροις ἔλϑοι, τοὺς τῶν πρεοβυτέρων ἀνέκρινον λόγους· τί Ἀνδρέας εἶπεν - ἢ τις ἕτερος τῶν τοῦ Κυρίου μαϑητῶν*; doch hoe dit zij, eene verkeerde opvatting van de woorden des N.T. bij de Kerkvaders is zoo weinig zonder voorbeeld, dat men zelfs met de meeste voorzigtigheid hunne uitleggingen behoort te wantrouwen. Hier althans maakt Recensent zich sterk het verkeerde dier verklaring te bewijzen. Men behoeft slechts de uitlegging, door den Heer DRESSELHUIS aangenomen, te volgen, om te zien, hoe zij zich tegen een keerweêr doodloopt. Ten eerste toch erlangt het woord *ἄνωϑεν*, terwijl het eene tijdsbepaling schijnt, hierdoor eene zeer onzekere beteekenis. Want het drukt uit, of: *zooverre mijne herinnering gaat*, volgde ik de ooggetuigen en wel *al* de ooggetuigen des woords, in overeenstemming met Hand XXVI. 4. 5 (immers deze plaats bewijst geenszins, zoo als de Eerw. Schrijver meent, dat *ἄνωϑεν* van een *verschillend zeer lang verleden* gebruikt wordt; maar dat dit verleden juist en scherp bepaald is: *Voor zooverre hunne herinnering van mij zich uitstrekt, en zij derhalve kunnen getuigen*.). De beteekenis zon dus worden, dat LUKAS, *van zijne eerste jeugd af, de ooggetuigen had gevolgd*, en zoo om het *ἀκριβῶς* ons deze uitlegging niet evenzeer verwerpelijk toescheen, zouden wij haar de voorkeur geven boven die des Schrijvers, welke *ἄνωϑεν* van de gebeurtenis op den Pínksterdag opvat. Deze verklaring is hoogstwillekeurig; want zij berust op de vooronderstelling, dat eerst van dien tijd af alle mededeeling en overlevering van de zijde der ooggetuigen begonnen zij; ten tweede, brengt zij in den aanhef des Werks een feit in onderstelling, dat eerst later verhaald wordt, en wel zoo onduidelijk, dat THEOPHILUS, althans wanneer hij, volgens de meening van D., geen Christen, en zoo verre van het tooneel der gebeurtenissen verwijderd was, de uitdrukking zeker moest misverstaan. Doch dit daargelaten; de constructie van het derde vers laat de opvatting van DRESSELHUIS niet toe. Immers vertaalt men met SCHUTTE: *Zoo heeft het mij goedgedacht, hebbende allen van den aanvang af naarstiglijk gevolgd, achtervolgens aan u te schrijven*, zoo ontstaat natuurlijk de vraag: *Wat* LUKAS dacht te schrijven? De aard der taal antwoordt: zoo dikwijls *γράψαι* zonder

casus stat: *Een' brief*. Maar wie, die eenen brief schrijft, neemt niet aan dien *achtervolgens* te schrijven, d.i. zóó dat hij met den gewonen groet beginne, en met de laatste heilbede eindige? Buitendien beschrijft LUKAS zijn Evangelie als een *λόγος πεποιημένος*, Hand. I. 1. *Achtervolgens* moet dus staan op de volgorde van hetgeen, waarover geschreven wordt, en zal die volgorde volledig zijn, dan moet daarin aan *alles* zijne plaats zijn aangewezen. Ons natuurlijk oordeel zegt ons derhalve, dat achter *καθεξῆς γράψαι, πάντα* behoort te worden ingevuld. Te regt heeft men voorts opgemerkt, dat wanner *παρακολουθεῖν* gemeenzaam omgaan beduidde, het bijwoord *ἀκριβῶς* slecht gekozen was, dewijl het doorgaans eene modificatie van *onderzoeken, kennen, mededeelen* is. Daarom trok V.D. MERSCH, wiens uitlegging D. naast die van SCHUTTE plaatste, *ἀκριβῶς* bij *καθεξῆς γράψαι.* Maar door deze kunstgreep erlangt men te midden van den goed Griekschen stijl van het prooemium, of een allerleelijkst asyndeton voor *ἀκριβῶς καὶ καθεξῆς γρ.*, of *ἀκριβῶς* wijzigt het denkbeeld van het op zich zelf gedachte *καθεξῆς γράψαι*, en hetzelfde bezwaar, dat wij tegen de vorige uitlegging maakten, keert terug, namelijk, dat deze woorden noodzakelijk een' *casus* vereischen. Zoo wij dus gedwongen zijn als *casus* van dit werkwoord *πάντα* aan te nemen, dan moeten wij vooronderstellen, dat het object in den zin zelven opgesloten zij, en wij vinden ons gedrongen tot het voorgaande *πᾶσι*, als zijnde hetzelfde subject met den verzwegenen *accusativus*, terug te keeren. Hetzelfde *πάντα* wordt uitdrukkelijk, Handelingen I. v. 1, als het voorwerp van LUKAS geschrift, genoemd: *λόγον ἐποιησάμην περὶ π ά ν τ ω ν , ὧν ἤ ρ ξ α τ ο ᾽Ιησοῦς ποιεῖν - ἄ χ ρ ι ἧς ἡμέρας-ἀνελήφθη*. Wij vinden ons dus gedwongen, om de gewone verklaring boven die des Heeren D. te verkiezen, en het *παρακολουθεῖν ἄνωθεν ἀκριβῶς* op te vatten van het onderzoek der gebeurtenissen, zooverre de herinnering daarvan reikte, eene opvatting, die blijkbaar reeds door de volgende verhalen wordt bevestigd.

Wij moeten met een woord melding maken van de uitlegging, door DRESSELHUIS aan het vierde vers gegeven. Hij vooronderstelt namelijk, dat THEOPHILUS een Heiden en wel een Romeinsch gezaghebber was. Het laatste willen wij gaarne toegeven, en schoon het bewijs uit het *κράτι□ε* niet ten volle afdoende is, het heeft echter groote waarschijnlijkheid voor zich. Het eerste is moeijelijker toe te geven. DRESSELHUIS meent bij LUKAS de vrij duidelijke strekking te kunnen onderscheiden, om zijn Werk als eene Apologie voor de zaak des Christendoms te doen voorkomen. Zelfs meent bij, dat onze Evangelist de welwillendheid van den Romeinschen

begunstiger poogde te winnen, door vaak met verschooning of lof van zijne landgenooten te spreken. Zie b.v. bl. 252, 19, bl. 274 volgg., en het Aanhangsel *passim*. Zoo dit waar ware, zou het slechts als een bijkomend voordeel voor het betoog des Schrijvers kunnen aangemerkt worden. Want ondanks de groote verbastering der Romeinen te zijner tijd, bestond toch de mogelijkheid, dat zij, als voorstanders van goede orde, uit den aard der zaak, in een beter licht zich voordeden, dan de door slavernij geheel verbasterde Grieken en de boosaardig vijandige Joden. Maar dat LUKAS PILATUS met eenige verschooning behandelt, zoo als D. beweert, wordt dunkt mij genoegzaam wederlegd, indien men de uitdrukking van LUKAS XIII:1, de voorstelling van de keuze tusschen JEZUS en HARABBAS, XXIII:24, 25, naauwkeurig weegt. Doch voornamelijk steunt hij zijn bewijs op de uitlegging van het 4de vers van Hoofdstuk I. Hij acht ongepast te vooronderstellen, dat THEOPHILUS, zoo hij Christen was, noodig had de *waarheid* te *leeren kennen* (dus wordt *ἐπιγνῶναι* en *ἀσιραλεία* vertaald) der dingen, waarvan hij berigt had ontvangen. Immers dan ware THEOPHILUS *onbedacht, zonder overtuiging*, tot het Christendom overgegaan. Die redenering houdt geen' steek; want indien *velen* voorgegaan waren met dusgenaamde *oorspronkelijke mededeelingen;* indien PAPIAS zelf uitdrukkelijk getuigde, dat bij al het vele of weinige zijner kritiek noodig had, om zich niet te laten verleiden door zoo velen, die regt veel te verhalen wisten, dan moest bij eenen Christen althans het verlangen ontstaan, om die overleveringen in haar verband te kennen, welke boven andere een' zekeren grond van waarheid hadden. En juist dit is het, wat wij uit LUKAS woorden lezen. *Ἐπιγινώσκειν*, wij stemmen het den geachten Schrijver toe, kan vaak schijnen niet meer te beteekenen, dan het enkele *γινώσκειν*; het kan beteekenen: *Causam cognoscere*, ofschoon ook deze beteekenis aan de *praepositio ἐπὶ* de kracht laat, van na de algemeene beschuldiging door het hooren van partijen, het nadere te vernemen; maar *ἐπιγινώσκειν* KAN evenzeer beteekenen: *Meer* van de zaak *te leeren kennen*, dan hetgeen men reeds weet, of hetgeen men kende, met *meerdere* zekerheid. *κατηχεῖσθαι kan*, volgens Act. XXI:21; 24, beteekenen: *Hooren*, ook hetgeen onzeker en valsch is; maar het *kan* ook beteekenen: *Naauwkeurig en opzettelijk narigt ontvangen*, Act. XVIII:25. Maar voorzeker is *ἀσφαλεία* niet met *ἀληθεία* te verwarren. In den zamenbang, waarin LUKAS het woord te pas brengt, laat het drieërlei verklaring toe. Ten eerste deze: *Opdat gij moogt weten, dat de woorden, waarvan, men u berigt heeft, ten volle waar*

zijn; maar zoo THEOPHILUS, als Heiden, te hooi en te gras iets van het Christendom en zijnen Stichter vernam, dan is hem onder het ware zeker veel valsch, en welligt het meest in het nadeel der nieuwe sekte, medegedeeld. Hoe kon zich dan LUKAS zoo onbeholpen uitdrukken, alsof hij hem door zijn schrijven zou willen overtuigen, dat hetgeen THEOPHILUS *gehoord* had, ten volle *waar* was? Ten tweede laat het woord deze uitlegging toe, die aan de eerste verwant is, en waarbij men vooronderstellen kan, dat THEOPHILUS de Heiden meende, dat hetgeen van CHRISTUS verhaald werd, valsch en verzonnen was, in dezen zin: Gij onderstelt, dat al hetgeen u verhaald is, leugen en bedrog is; maar ik schrijf u dit Boek, *opdat gij u overtuigen moogt, dat die dingen ten volle waar en geloofelijk zijn*. Maar, behalve dat niets ons tot die ongunstige onderstelling omtrent THEOPHILUS regt geeft, geldt tegen deze uitlegging de eerste bedenking, in zooverre wij mogen meenen, dat THEOPHILUS twijfel ontstaan zij uit het verkeerde, scheeve, valsche, dat hem omtrent de groote gebeurtenissen medegedeeld was; de Evangelist zou zich dus ten hoogste onbepaald hebben uitgedrukt, door te zeggen: Hetgeen gij gehoord hebt, is waar, en dat zal ik u in mijn Boek bewijzen. De derde verklaring eindelijk is deze: Opdat gij omtrent de verhalen, waarvan gij onderrigt zijt, *het fijne van de zaak*, hetgeen *waar is of niet*, hetgeen, *waarvan gij zeker kunt zijn, moogt vernemen*, in overeenstemming met Act. XXII:30, XXV:26. Wij aarzelen geenszins haar als de ware te omhelzen. Maar wij krijgen nu het beeld van THEOPHILUS voor ons, als van eenen Heiden, die in de zaak des Christendoms belang stelde; ja, wanneer wij vers 4 met vers 1 verbinden, dan mogen wij aannemen, dat hij de verhalen der Velen kende, en om hunne meer of mindere volledigheid, hun onderling verschil misschien, eindelijk wenschte het ware van het valsche, het zekere van het onzekere te onderscheiden. Eene dergelijke belangstelling, een dergelijk onderzoek, heeft in den geboren' Romein en onovertuigden Heiden zoo veel vreemds, dat wij onwillekeurig gedrongen worden, nog eene schrede verder te gaan, en THEOPHILUS, zoo niet onder de gedoopte Christenen, ten minste onder de schare der geloovigen te plaatsen. Bij deze uitlegging, wordt de opvatting van het voornaamwoord *ἡμῖν* anders dan bij DRESSELHUIS. De eerwaarde Schrijver meent, dat LUKAS hem hierdoor kenmerkende van zich zelven en de andere Christenen onderscheidt. Maar in het Grieksch is het *pronomen* 2 *pers*, vs. 4 niet uitgedrukt, en *ἡμεῖς* kan beteekenen: *Mij, u en de overigen, de Christenen* derhalve *in het algemeen;*

want dat onze Staten-overzetters het werkwoord *πληροφορεῖϑαι* goed vertaald hebben door *volkomene zekerheid hebben*, kan Recensent niet toegeven, *τὰ πεπληροφορημένα ἐν ἡμῖν πράγματα* kunnen zijn: De dingen, die onder ons volkomen vervuld zijn, *zich in volle kracht en werking vertoond hebben*. Doch het woord is niet gemakkelijk, en liever verklaart Rec. zich in dezen onzijdig. Het is genoeg, te doen opmerken, dat aan *ἡμῖν* niet de nadruk behoeft toegekend te worden, die DRESSELHUIS daaraan geeft. Ja, er is nog eene tweede verklaring mogelijk, en zij is onlangs gegeven, - volgens welke *ἐν ἡμῖν* zou beteekenen: *Onder ons, inwoners van het Heilige Land*. De door ons aangeduide uitlegging komt ons echter eenvoudiger voor.

Volstrekt moeten wij van den geëerden Schrijver verschillen in zijne verklaring van de woorden *καϑὼς παρέδοσαν ἡμῖν*. DRESSELHUIS vult namelijk achter *παρέδοσαν* in het woord *διήγησιν*, en vertaalt, dat: *Velen ondernomen hadden een verhaal te boek te stellen* - GELIJK (d.i. *gelijk aan* DAT, HETWELK) *medegedeeld was door de ooggetuigen*, en vooronderstelt, dat hier een vijfde Evangelie, hetwelk op naam der Apostelen stond, bedoeld zij. Het woord *καθὼς* laat die vertaling niet toe. Om den wille van het voegwoord, zou men ten minste moeten vertalen: *Dat velen ondernomen hadden, een verhaal te boek te stellen, - gelijk de ooggetuigen* ER *hadden medegedeeld*. Het te *boek stellen* en het *mededeelen*, niet de *verhalen* der Velen, en *dat* der ooggetuigen, worden door dit woordeken onderling vergeleken. Ware het laatste, zoo als de Schrijver wil, bedoeld, dan hadde LUKAS ongetwijfeld *καϑ' ἥν* moeten schrijven. Maar zelfs onze hierboven opgegevene verklaring geeft een' zonderlingen zin; want het is onbegrijpelijk, volgens welke verpligting velen meenden een verhaal te moeten schrijven, *omdat* de ooggetuigen ook zoo hadden gedaan; en deze zin zou dan toch onmiskenbaar in de woorden liggen. Dan ware het nog beter te vertalen: *Velen hebben ondernomen te schrijven - gelijkerwijs de ooggetuigen ons (daartoe het bevel) hebben overgeleverd*. Doch waartoe langer verwijld? Het object van *παρέδοσαν* ligt duidelijk in het voorgaande opgesloten, en kan geen ander zijn dan τὰ *πράγματα* (*πεπληροφορῆσϑσι*). Velen, zegt LUKAS, hadden de gebeurtenissen gepoogd te boek te stellen, *zoo als die* door de ooggetuigen waren overgeleverd. Zij hadden dus, even als hij, of naar den eersten grond der waarheid gezocht, of ten minste voorgewend te zoeken, de getuigenis namelijk der ooggetuigen. Of die overlevering mondeling of schriftelijk geweest zij, is uit de woorden zelve niet op te maken. Maar

zeker is het, dat die verhalen niet in alles onzen Evangelist bevredigden, en dat hij, welverre van hen woordelijk of in alles na te schrijven, zich tot een gezet onderzoek van het medegedeelde heeft verledigd.

Het is voor het oogenblik genoeg aan te wijzen, dat de stelling des Eerw. Schrijvers omtrent het bestaan van een Apostolisch Evangelie niet grammatikal uit de woorden van LUKAS kan bewezen worden. Hij heeft dan ook zijne gissing gesteund op hetgeen de traditie van een *Evangelie der Apostelen* verhaalt, en hetgeen sommigen uit de plaats van VICTOR van *Capua* omtrent TATIANUS *Diates. saron* hebben gemeend af te leiden. Zijne stelling, waarmede hij het eerste bevestigt, en waarom hij ook naderhand een *Evangelie der Kindschheid*, door JACOBUS geschreven, meent te mogen aannemen: 'De overlevering moet *eenigen* grond gehad hebben,' bewijst te veel, omdat zij evenzeer voor een Evangelie van JOZEF *den Timmerman* en van THOMAS zou kunnen pleiten. De plaats van VICTOR van *Capua* zegt duidelijk, dat TATIANUS slechts *vier* Evangeliën voor zich had, en dat hij het *vijfde*, door hem gemaakte, eerst *Diapente* noemde. Belangrijk is de aanmerking van EPIPHANIUS, Haer. XLVI:1, dat TATIANUS *Evangelie* met dat der *Hebreën* overeenkwam, en daardoor juist een bewijs, dat ten minste de eerste Hoofdstukken van LUKAS niet uit een ouder, dat op de *Diegese* der Apostelen steunde, en met den Hebreeuwschen MATTHAEUS overeenkwam, kunnen afgeleid zijn.

Wij behoeven niet te zeggen, dat, bij onze verschillende opvatting van de woorden der Voorrede, ons inzigt over den aard en het kenmerkende van LUKAS Evangelie merkelijk van dat van den hooggeachten Schrijver moet verschillen. Het geldt hier een vraagstuk der wetenschap, en er is iets gewonnen, indien naauwkeurig onderzoek weet aan te wijzen, dat dit vraagstuk, door het geschrevene Boek, nog niet tot zijne volledige oplossing gebragt is. Onze beschouwing der vier eerste verzen van het Evangelie was zoo uitvoerig, omdat die weinige regels altoos en te regt aan alle onderzoek over den aard niet alleen van het geschrift van LUKAS, maar ook der beide overige Synoptische Evangeliën, ten grondslag hebben verstrekt. Wij huldigen de vlijt en de bekwaamheid des Schrijvers; maar mogen niet aarzelen, met bescheidenheid op te merken, wat aan het betoog ontbreekt.

In hoeverre dit verschil van meening onze beschouwing van het overige gedeelte der Verhandeling moet wijzigen, zullen wij in een volgend nommer trachten aan te loonen.

(*Vervolg en slot in het volgende Nommer.*)

Disquisitio Inauguralis de vi juris publici patrii antiqui et intermedii in legem de imperio Anni 1815, auctore *J.G. de Fremery*. Groningae, apud J. Oomkens. 1840. 183 pagg.

Wij vatten de pen ter aankondiging van een geschrift over belangrijke onderwerpen van Staatsregt op, onder den nog verschen indruk, dien de afstand van Neêrlands eersten Koning in geheel het Vaderland heeft te weeg gebragt. Kan het anders, of dit denkbeeld moet invloed hebben op al wat met Vaderlandsche belangen in betrekking staat? Een nieuw tijdperk is aangebroken, - een tijdperk, waarin vergetelheid van het verledene met moed voor de toekomst gepaard moet gaan. Wij hebben nooit geschroomd met anderen in deze bladen, zooveel in ons was, wat wij voor waarheid hielden, ook in het staatkundige, voor te staan, en vrijmoedig te gispen, waar de handelingen van het Gouvernement de eischen des tijds schenen te miskennen, en een stelsel van stilstand de plaats van staatkundigen vooruitgang verving. Maar thans moet de beschouwing veranderen: - opbouwen voor de toekomst - tot vooruitgang mede te werken, is nu de taak. Zoo wij vroeger onze denkbeelden niet smoorden; onstaatkundig en onedel achten wij thans de handelwijze van hen, die *op dit oogenblik* niet alleen de daden (want dit kan ter waarschuwing nuttig zijn), maar ook de personen eener regering veroordeelen, waaronder zij vroeger zwegen of vleiden.

Dit woord moest ons van het hart, nu het meer dan ooit pligt is alleen op de toekomst te zien, en, door het vestigen van echte beginsels, de kracht der constitutionele monarchij te versterken, en mede te werken tot de vervulling der schoone verwachtingen, die het Vaderland van WILLEM II koestert.

Indien het geschrift van den Heer DE FREMERY ons van de zijde des onderwerps belang inboezemde, het trok ook onze aandacht als een der eerste *belangrijke* proefschriften, die na den dood van DE WAL aan de Groninger Akademie verschenen. De tijd van DE WAL was een luisterrijk tijdperk voor grondige regtsgeleerde studie. De voortreffelijke man was niet slechts uitstekend in de meest verschillende vakken der regtswetenschap[1],

(1) Het is hier de plaats niet over dien voortreffelijken, niet genoeg naar waarde geschatten man uit te weiden. Welligt was niemand meer met den geheelen omvang der wetenschap bekend en vertrouwd dan hij. Zijne *Verhandeling over het Natuurregt* is, al verschilt men van hem in gevoelen, eene uitstekende proeve zijner grondige geleerdheid. Hoe vertrouwd hij met historische nasporingen was, blijkt uit zijne klassieke *Oratio de claris Frisiae ICtis*. Als beoefenaar der stellige regtsgeleerdheid, en tevens als uitstekend pleiter, vertoont hij zich in zijne uitgegevene *Verdediging der moederlijke beschikkingen, enz.*; terwijl zijne *Verhandeling over den nacht*, in de *Bijdragen tot Regtsg. en Wetg.*, tot eene proeve kan verstrekken van echt praktische behandeling van het Strafregt. Wanneer men Prof. THORBECKE uitzondert, heeft welligt niemand zich zoo zeer eene eigene school gevormd dan onze DE WAL.

maar deelde daarenboven aan zijne talrijke leerlingen dien lust en ijver naar onderzoek mede, waardoor, in den echten zin des woords, eene school gevestigd werd, waarvan hij ziel en leven was. Zijn vroegtijdige dood bedreigde de wetenschap met een onherstelbaar verlies. Geen wonder dus, dat wij de Dissertatie van de Heer DE F. ook als resultaat van de beginselen, thans aan de Groninger Akademie geleerd wordende, met meer dan gewone belangstelling in handen namen. En was de uitkomst, bevredigend? Wat de wijze van bewerking, de veelzijdige geleerdheid, de literarische kennis des Schrijvers betreft, ja; - maar wat de staatkundige denkbeelden zelve aangaat, vergunne men ons een niet geheel toestemmend antwoord te geven. Het systema, hier voorhanden, is dat, wat jaren lang door het Gouvernement bij de beschouwing der *Grondwet* gevolgd werd. Behoeven wij te herinneren, wat de resultaten van het stelsel waren? Het is niet het echt en streng monarchaal beginsel, dat de Schrijver huldigt, - wij zouden er vrede mede hebben, - maar het is dat halfslachtige, dat tot niets anders leidt, dan in de *Grondwet* slechts eene lastige belemmering te vinden. Het is eene bijna doorgaande wederlegging van mannen als VAN HOGENDORP en THORBECKE, tegen wier gevoelen men het gezag niet slechts van den edelen KEMPER, maar dat van den Minister VAN MAANEN en anderen overstelt. Het is eene beschouwing, welke, onder den naam van historisch, ons somtijds onhistorische stellingen opdringt, en te goeder trouw de beginselen der constitutionele regering ondermijnt.

De ruimte eener beoordeeling verbiedt ons al de stelllingen des Schrijvers na te gaan. Wij willen daarom enkele punten uitkiezen, om die meer opzettelijk te beschouwen. Vooraf moeten wij opmerken, dat de inhoud niet geheel aan den titel beantwoordt. Volgens den titel zou men hier eene doorloopende

beschouwing van de *lex imperii* verwachten, terwijl echter alleen de eerste artikelen daarvan worden behandeld. Gaan wij, na deze voorloopige aanmerking, tot de *Inleiding* over.

Al dadelijk stuiten wij op eene in het oog loopende onwaarheid. De Schrijver begint met eene beschuldiging der Fransche Commentatoren op de Codes, als hadden zij de historische ontwikkeling der regtsbegrippen meestal over het hoofd gezien. De stelling is,- getuige TOULLIER en anderen,- onjuist; doch dit daargelaten, zeker is het daaropvolgende meer dan gewaagd: *Idem*, (dit zijn de woorden des Heeren DE FREMERY) *de multis eorum, qui jus publicum patrium explicuerunt, majori etiam jure contendere nobis videmur. Fere enim legem de imperio interpretati sunt, ac si novum jus constituerit, quod ad summum hic illic cum jure A.* 1814 *condito cohaereret, minime vero altius repetendum esset*. Op welke geschriften mag dit zien? Er is meermalen juist over het gebrek aan Werken over ons Staatsregt geklaagd, en wij kennen geenen Commentarius op de *Grondwet*, dan dien van Prof. THORBECKE. Op dit bij uitnemendheid historisch Werk kan het verwijt niet slaan. De Schrijver verhaalt ons daarenboven, dat hij het bij de bearbeiding van zijn *Specimen* niet kende. Zie p. 42 in de Noot(1). Het schijnt dus niet veel anders dan eene *captalio benevolentiae* te zijn, als wilde de Schrijver zeggen, dat *hij* trachten zal die verkeerde wijze van beschouwing te vermijden en zich op het ware standpunt te plaatsen.

Na gewaarschuwd te hebben tegen de dwaling dergenen, die zich te voren een stelsel van zoogenaamde algemeene beginselen vormen (*quae in omnibus omnino regiis imperiis jure legibusque temperatis, sponte sua valere intelliguntur*), geeft de Schrijver als bronnen ter verklaring onzer *Grondwet* op: 1°. Het oude regt; 2°. het Staatsregt uit het tusschentijdperk van 1795-1814; 3°. de *Grondwet* van 1814 en de omstandigheden, die haar deden ontstaan; 4°. eindelijk de staatkundige veranderingen in 1815. Onze *Grondwet* is geene nieuwe wet (zoo als het

(1) Dit neemt echter niet weg, dat niet alleen van dit Werk, maar ook van de veel later verschenen *Bijdrage* des Heeren GROEN VAN PRINSTERER, ja zelfs van het verhandelde in de Tweede Kamer, over de wijziging der *Grondwet*, gebruik wordt gemaakt. Dit geschiedt, wel is waar, alleen in de Aanteekeningen; doch deze zijne verreweg het grootste gedeelte der Disquisitie. Wij zonden daarom vragen, of de Schrijver niet beter gedaan hadde zijn Stuk zelf op sommige plaatsen om te werken? De tekst is nu veelal slechts leiddraad bij het lezen der Aanteekeningen.

Fransche *Charte* van 1830, volgens DUPIN'S gevoelen), maar zij staat met vroegere instellingen in het naauwste verband. Na de redenen te hebben opgespoord, waarom bij ons zoo veel van het oude behouden is, bepaalt hij zich vooral bij het gebeurde in Nov. 1813, en de beginselen, waarvan KEMPER en VAN HOGENDORP uitgingen, die hij echter onzes inziens niet genoeg in het licht stelt. Het besluit des Schrijvers is dan, dat de *Grondwet* van 1815 geene nieuwe begrippen, maar het herstel der oude eerwaardige instellingen, gewijzigd naar de behoeften des tijds en die van den Monarchalen Regeringsvorm, op het oog had.

Wij veroorloven ons op dit voor het overige goed bewerk te gedeelte eene algemeene aanmerking. De Heer DE F. heeft, en te regt, veel op met den voortreffelijken KEMPER, en keurt te gelijker tijd de overhelling naar het oude, in onze *Grondwet* voorkomende, goed. Intusschen liep dit behoud van het oude geheel tegen de denkbeelden van KEMPER in. Bijna op iedere plaats van zijne *Staatkundige Geschriften* - op iedere bladzijde dezer Dissertatie, waar zijne woorden worden aangehaald, ijvert hij *tegen* het oude. Indien KEMPER'S gevoelen ingang gevonden had, zou met de nieuwe *Grondwet* werkelijk een nieuw tijdperk begonnen zijn. Men zie slechts de ook door den Schrijver aangehaalde plaatsen, D. III. p. 53, 69, 94, 265, en vooral p. 268 (bij DE FR., p. 9 in Notâ): *Van onze Grondwet af te beginnen, dragen bijna alle Wetten, welke met oude belangen en begrippen in verband staan, sporen dier* NOODLOTTIGE *verwarring van begrippen, welke in verschuiving van beslissing verecuiging der partijen zoekende, inderdaad, wel oogenblikkelijke uitbarstingen voorkomt, maar het vuur onder de assche levendig houdt, aanwakkert en oneindig gevaarlijker maakt*. Het zou nog altijd een nuttige arbeid zijn, om HOGENDORP'S beeld nevens dat van KEMPER te teekenen, beider beginselen na te gaan, en de opoffering van wederzijdsche begrippen in het licht te stellen. Hoe hoog wij beide schatten, het is ons steeds voorgekomen, dat zij, in het ééne groote punt, de herstelling van het Huis van ORANJE, overeenstemmende, in *alle* andere opzigten tegenover elkander stonden. HOGENDORP, reeds vóór 1795 in het Staatsbestuur werkzaam, was vervuld met oude herinneringen. Het herstel daarvan was zijn doel. Die vroegere instellingen hadden zich langzamerhand uit de Germaansche beginselen ontwikkeld. Indien wij den geest daarvan in een enkel denkbeeld wilden uitdrukken, wij behoeven slechts het stelsel der Corporatiën (*Corporatiegeest*) te noemen. Eigenmagtige provinciën, vrijwerkende en onafhankelijke steden, vinden daar

hare plaats. *Zij* (de vereenigingen) zijn deelen van den Staat, de individuën weder leden dier vereenigingen. Maar zal dit stelsel volledig zijn, zoo behoort de stedelijke energie geheel te worden gehandhaafd; - zoo behooren de oude gilden en schutterijen als zelfstandige ligchamen te worden hersteld; - zoo behoort vooral de ruggespraak van afgevaardigden met hunne committenten te worden toegelaten, om het stelsel goed te doen sluiten(1). Geheel anders KEMPER. Jonger in jaren, niet gehecht aan vroegere herinneringen, gevormd in de school der Ouden, en meer vertrouwd met de toen weder herlevende denkbeelden der oudheid omtrent den Staat en den burger, dan met de Germaansche begrippen, was eenheid van het Hoog Gezag en vernietiging der instellingen, die zoo ligt een' Staat in den Staat konden vormen, zijn doel. Beide beginselen hadden goed kunnen werken, doch door zamensmelting gingen beide te niet. Provinciale en gewestelijke zelfstandigheid werd behouden, doch niet krachtig genoeg, om zich tegen eene alles overweldigende centralisatie te handhaven. Wil men een enkel voorbeeld van hetgene, waartoe die vereeniging van vreemdsoortige beginsels heeft geleid, men zie Art. 77 der *Grondwet: De Stalen-Generaal vertegenwoordigen het geheele Nederlandsche volk*, en Art. 83: *De Leden dezer* (der 2de Kamer) *stemmen voor zich zelve, en zonder last van of ruggespraak met de Vergadering, door welke zij benoemd zijn*. Hoe daarmede overeen te brengen de verkiezingen door de Provinciale Staten (dat is door de provinciën als zoodanig) gedaan? Hoe het vereischte, dat de gekozene in de provincie moet wonen? Hoe vooral de bepaling van Art. 230, waar eene aan de benoeming der Leden voorafgaande toezending der ontwerpen gevorderd wordt(2)? Er is veel in den laatsten tijd

(1) Het is bekend, dat HOGENDORP onder het onde Staatsregt, waarvan hij in vele opzigten het herstel verlangde, de tijden *voor* de republiek verstond, en dat hij onzen toestand *gedurende* de republiek als eene omkeering der natuurlijke orde van zaken beschouwde. Zoo zegt hij, *Bijdr.* D. VIII. p. 188: *Het is niet te ontkennen, dat de oude Regering des Lands door de invoering van het gemeenabest nog onvolmaakter is geworden;* en p. 200: *In den tijd van het Gemeenebest had het Hoofd van dan Staat zijne natuurlijke plaats bovenaan bekleed. - Onder het Gemeenebest werd deze natuurlijke orde omgekeerd;* en zoo op verschillende plaatsen.

(2) Wij spreken hier van de ineensmelting van verschillende begrippen als zoodanig - niet van bepaalde personen. Want het verdient opmerking, dat de Anomatie, die wij tot voorbeeld bijbrengen, reeds in de *Schets* van VAN HOGENDORP voorkomt, schoon die *Schets*, meer dan de *Grondwet*, tot het oude overhelt. Een niet onbelangrijk bewijs, dat eene consequente invoering van het oude niet meer mogelijk was. Men vergelijke verder, wat Mr. G. GROEN VAN PHINSTERER, *Bijdrage tot herziening der Grondwet*, omtrent Art. 77 zegt.

over de niet behoorlijke ontwikkeling der *Grondwet* gesproken, zou het niet juist een gevolg zijn van het gebrek aan een krachtig beginsel, of liever van de zamensmelting van tweeslachtige bestanddeelen? KEMPER waarschuwde niet slechts in 1813; - zijne gevoelens bleven ook later dezelfde: en het is bekend, hoe hij over ons verkiezingsstelsel en vele der daarmede in verband staande instellingen dacht(1). Herhaaldelijk gaf hij zijne meening te kennen, *dat er te veel van het oude in de Grondwet gebleven was*. Nog in 1820 meende HOGENDORP hare voorschriften omtrent de justitie in dit opzigt opzettelijk te moeten verdedigen(2). Doch ook HOGENDORP, die, zoo zeer als iemand, de behoefte zijns tijds begreep, was later niet angstvallig aan het oude gehecht. Rondborstig verklaarde hij *door uitstekende mannen bewogen te zijn, om nieuwe instellingen aan te nemen, die de oude overtroffen*. En dat deze betuiging hem ernst was, toonde de voortreffelijke man in 1830, wanneer hij tegen de toen *algemeen* heerschende strekking de nieuwere begrippen in bescherming nam(3).

(1) Wij laten de vraag over het al dan niet wenschelijke van directe verkiezingen in het midden. Doch buiten twijfel handelt men verkeerd met den wensch daarnaar als een uitvloeisel van overdreven *Liberalisme* voor te stellen. Welke gronden men er ook tegen moge annvoeren, zeker is het, dat hier te Lande de voorstanders van een krachtig eenhoofdig gezag, en vooral de vrienden van het Huis van ORANJE, ze niet behoeven te vreezen.

(2) Zie *Bijdragen tot de Huish. van St.*, D. V. p. 123.

(3) Het is ongelukkig, dat men veelal de gewoonte heeft, KEMPER ten koste van VAN HOGENDORP, en omgekeerd V.H. ten koste van K. te prijzen. Beide, hoe verschillend van beginselen, waren voortreffelijke mannen, waren vrienden. Toen V.H. het overlijden *van zijnen hooggeuchten vriend* KEMPER *vernum*, schreef hij: *Het Vaderland zal nog lang rouw dragen over dit smartelijk verlies. Ik ben getuige geweest van zijne warme liefde tot hetzelve en van zijnen heldenmoed in Nov.* 1813, *bij de herstelling van onze onafhankelijkheid. Wij zijn het niet altijd eens gewoest in de Staten-Generaal omtrent de voorgedrugene Wetten en den geest van het Bestuur; maar geen verschil van gevoelens heeft ooit eenigen invloed gehad op onze vriendschap. Ik wijde hem gaarne deze hartelijke herinnering toe, welke zeker algemeen zal zijn bij tijdgenoot en nageslacht. Hij heeft eenen naam nagelaten, die het schoonste erfdeel van zijne zonen zal zijn* (*Bijdr.* D. IX. p. 459). Indien wij gaarne toestemmen, dat het wenschelijk ware geweest, dat men overeenkomstig KEMPER'S beginselen in 1814 en 1815 *minder* van het oude behouden hadde, moeten wij even volmondig erkennen, dat de politieke stelling (de *oppositie*) van V.H., na de invoering der Grondwet, oneindig heilzamer voor het Vaderland geweest is, dan de toen meer gouvernementsgezinde begrippen van KEMPER. Had HOGENDORP'S oppositie meer steun gevonden, bad men zijne beginselen en lessen niet in den wind geslagen, er ware veel onheils vermeden! De uitkomst heeft dit al te zeer geleerd.

Het eerste Caput: *De regno Belgico ejusque incolis*, behandelt in de eerste §. Art. 1-3, en verklaart de opnoeming en rangschikking der Provinciën op historische gronden. De §. 2, ten opschrift hebbende: *De incolis*, is aan de Art. 4-11 toegewijd. Er komt daarin veel belangrijks voor, doch tevens veel, waar wij des S. beschouwing niet kunnen deelen. Tot een voorbeeld kiezen wij het bekende en beruchte Art. 4 der *Grondwet*.

De Heer DE F. begint hier met te erkennen, dat de bedoeling van dit Art. is: *ut peregrini aeque ac cives corporis ac bonorum incolumitate fruantur;* hij neemt de explicatie van VAN HOGENDORP over, verwerpt de allervreemdste verklaring, door KEMPER voorgesteld(1), en houdt dus ook Art. 164 sq. en 167-174 op den *vreemdeling* toepasselijk. Nadat de Schrijver de aanleiding van dit Art. in de zeden, gewoonten en gastvrijheid onzer voorouders heeft opgespoord, komt hij plotseling tot het zonderlinge resultaat, dat Art. 4 de uitzetting en uitlevering der vreemdelingen *niet* verbiedt. Wij meenden, dat Prof. THORBECKE (*Aant.* p. 7 sq., *Regtsg. Bijbl.* 1. p. 533) de zaak tot eene mate van duidelijkheid gebragt had, die alle bedenking moest afsnijden. En wat voert nu de Schrijver aan? Bedriegen wij ons niet, éene van die algemeen historische redeneringen, welke, gelijk hier, zonder oordeel des onderscheids aangebragt, juist vreemde denkbeelden in de *Grondwet* schuiven. Het hoofdargument is ook hier het gevaarlijke eener onbepaalde toelating; zoodat dit de bedoeling niet *kan* geweest zijn. Intusschen is het zeker, dat men het beginsel *opzettelijk* en *met overleg* aldus in de *Grondwet* opgenomen heeft, juist om het tot grondwetgeving te verheffen, en misbruiken, die ook vroeger plaats hadden, te voorkomen. Heeft men daarbij gedwaald, het zij zoo! doch dit verandert de duidelijke bepaling niet. De Schrijver moet dan ook erkennen, dat het in de vroegere staatsregelingen mede voorkwam. Daarenboven had men het voorbeeld van *Engeland* voor oogen. De opstellers der

(1) KEMPER, *Varhand., Red. en St. Ges.* III. p. 137, verklaart *ingezetenen* onderscheiden van *inboorlingen*, als beteekenende *vreemdelingen*, die een vast verhlijf onder ons hebben. Art. 4 zou dus beteekenen, dat de slechts kort hier vertoevende vreemdeling gelijke regten heeft met den hier gedomieiliëerden vreemdeling (*ingezetene*). Het door den Heer DE F. aangehaalde Art. 101 is beslissend, om het gewrongene dezer verklaring te doen inzien.

Grondwet wisten dus zeer goed, welk beginsel zij vaststelden. Er behoort in waarheid moed toe, om de duidelijke letter, gepaard met anteeedenten, weg te redeneren met de woorden: *Et profecto auctores legis nostrae nequaquam* RETINERE *ac describere* POTUERUNT *illa placita*, enz. Tot welke uitersten men komt, door zich eenmaal op het onbegrensde veld van beschouwingen in te laten, leert het voorval met LEMAIRE in l818, toen KEMPER, uit naam van de met het onderzoek belaste Commissie der Tweede Kamer, in Art. 4 slechts een' *waarborg vond voor de vreemdelingen*, ZOOLANG *zij zich op het grondgebied zouden ophouden*. Duidelijk bewijs, hoe men genoodzaakt was, tot goedmaking eener geliefde stelling, aan de woorden der *Grondwet: Die zich bevinden*, eene geheel andere beteekenis te geven, en daardoor de kracht der bepaling geheel te vernietigen. Zoolang men niet bewijst, dat de Overheid ook met regt den burger kan uitleveren, stuit alle redenering op de duidelijke letter der *Grondwet* (*gelijke bescherming*) af.

Van meer belang zijn de historische opmerkingen, wanneer de Heer DE F. betoogt, dat ook onder de Republiek meermalen vreemdelingen uitgezet of uitgeleverd werden. Hoezeer deze *facta* van geen' invloed kunnen zijn, waar de bepaling duidelijk is, is echter de beschouwing daarvan belangrijk. Wij erkennen het bestaan van ettelijke voorbeelden. Behalve het aangehaalde geval van MIRABEAU, herinneren wij nog de uitlevering der drie Regters van KAREL I; die van ULEW, in 1749; de *Publicatie* van 15 Nov. 1792, enz.[1]. Doch wij moeten hier opmerken, *vooreerst:* Dat dergelijke uitzettingen tot de uitzonderingen behoorden, die geenszins den regel zelven omverwerpen. *Verder:* Dat die uitzettingen dan geschiedden door hen, welke het Souvereine gezag bezaten, of zich ten minste toekenden, en dat dit gezag geene magt boven zich erkende of behoefde te erkennen. Even als het alvermogende Parlement in *Engeland* door de *Alienbill* de regten der vreemdelingen tijdelijk kon verkorten, evenzeer kon dit de Souverein hier te Lande. Doch geheel anders is dit onder de *Grondwet*, die de verschillende regten regelt en omschrijft, en welker bepalingen zelfs door de wetgeving niet kunnen worden verbroken. *Eindelijk* was dit regt van uitzetting onder de Republiek een regt, dat door de Hooge Overheid niet slechts ten opzigte van *vreemdelingen*, maar ook ten op-

(1) De woorden der *Publicatie* zie men bij Prof. THORBECKE, *Aunt.* p. 10. N°. 2. Meerdere voorbeelden vindt men aangehaald bij Mr. H. PROVÓ KLUIT, *De ded. prof.*, vooral p. 122 en p. 124 sq.

zigte van *burgers* in het waar of vermeend belang van den Staat werd uitgeoefend. De voorbeelden van dergelijke uitzettingen, zelfs door stedelijke Overheden, waren, vooral in de Remonstrantsche twisten, niet vreemd. En wil men een voorbeeld uit lateren tijd, men herinnere zich de uitzetting van BILDERDIJK, in 1795 bevolen door hen, die toen het hoog gezag des Lands in handen hadden(1). In dit alles kan dus geen de minste grond voor de beweerde *onderscheiding* tusschen ingezetenen en vreemdelingen worden gevonden(2). Het bewijst te veel, en daardoor niets.

Hoe hoog wij onzen voortreffelijken LUZAC ook mogen schatten, zeker is het, dat de schrandere Geleerde dwaalde - grovelijk dwaalde, toen hij in 1829 beweerde, dat HOGENDORP het toen

(1) Zie *Echte stukken betreffende de uitzetting van* Mr. W. BILDERDIJK, en het onlangs uitgekomen Werkje: Mr. C.F. VAN MAANEN *en* Mr. W. BILDERDIJK (Grave, 1840). Prof. TYDEMAN teekent omtrent deze *politieke* uitzetting aan: *Zoo noemde hij* (BILDERDIJK) *zelf ze gaarn, en scheen zich meer vereerd dan beleedigd to achten, dat deze Oudhollandsche instelling - waartoe hij ook der Overheid de bevoegdheid toekende - op hem geappliceerd was.* Zie BILDERDIJK, *Gesch. des Vad.*, XII. p. 322 sq. N°. 1.

(2) In eene achteraangevoegde Noot geeft ons de S. een niet onbelangrijk vertoog van Prof. DIRNDAUM uit de *Bibl. du Jur. et du Publ.*, II. p. 440 sq. Behalve de algemeene bedenkingen van veiligheid enz, maakt de Hoogleeraar de volgende opmerkingen: ‘Kan de Grondwet derogeren aan het algemeen volkenregt?’ Wij antwoorden: Waar leert het zoogenaamde algemeen volkenregt (dat echter, getuige Engeland! niet *algemeen* is) de verpligting tot uitlevering? En wat zou hieruit volgen? Dat de *Grondwet* eene wijziging behoeft - nooit, dat wij haar anders mogen toepassen dan zij is. Verder vraagt Z. Hoogg.: ‘Of vreemdelingen regten kunnen ontleenen uit eene overeenkomst tusschen den Souverein en de natie?’ Het denkbeeld eener dergelijke overeenkomst voor een oogenblik toegegeven, zoo vragen wij: Waarom kan de *Grondwet* geene regten toekennen aan hen, die zich op onzen grond bevinden, al zijn zij in den vreemde geboren? Waar leert de *Grondwet*, of zelfs het algemeene Staatsregt, dat men, om regten uit haar te verkrijgen, zich alleen op de geboorte beroepen kan? Is het ongerijmd, dat men tot voorwaarde, om regten uit de *Grondwet* te ontleenen, het tijdelijk verblijf op het grondgebied aanneme? Dat eindelijk Art. 272 *C.P.* daardoor zou zijn afgeschaft, is onjuist. Daar wordt alleen de uitoefening der straf tegen *vagabandage* bepaald. Doch in dat geval moet eerst het bestaan van een *delict* bij regterlijk vonnis worden uitgemaakt. Bij Art. 4 is geene quaestie over de executie van een vonnis, maar over politieke uitzetting of uitlevering *zonder* vonnis. De straf verschilt wel ten opzigte van grijsaards, vrouwen, kinderen enz., zonder dat daardoor de gelijkheid voor de wet verbroken wordt; zoo kan ook de strafuitoefening voor den vreemdeling anders plaats hebben, dan voor den burger, zonder dat dit iets te maken hebbe met de bij Art. 4 toegezegde gelijke bescherming.

door hem, nu door den Heer DE F. verdedigde stelsel niet tegensprak. Het is waar, HOGENDORP keurde dit onbepaalde regt der vreemdelingen in het afgetrokkene geenszins goed, en was als zoodanig ook niet tegen het sluiten van Cartels; doch hij voegt er (*Bijdr.* VIII. p. 225) uitdrukkelijk bij: *Maar ik oordeel, dat er eene tegenstrijdigheid bestaat tusschen* ALLE *die handelingen en het vierde Artikel der Grondwet*, en rekende in 1824 dit Artikel bepaaldelijk onder de weinige, waarin hij reeds toen verandering wenschte (zie aldaar p. 399)

Het tweede Caput draagt ten opschrift: *De rege*, en geeft ter inleiding: *Animadversiones de regii imperii natura jure publico Belgico*. Breedvoerig staat de Heer DE F. stil bij de opdragt der Souvereiniteit aan den Prins van *Oranje* in 1813. Hij verwerpt de leer der *trias politica*(1), en geeft niet onduidelijk zijne stelling te kennen, om in de *Grondwet* slechts eene beperking te zien van het Souvereine gezag. Hij geeft toe, dat eenmaal niet ten onregte beweerd werd: *Al wat niet bij de Grondwet aan de Souvereine magt is onttrokken, behoort onder dezelve, omdat de Souvereiniteit bestaan heeft* VOOR *de Grondwet*. Anders dacht VAN HOGENDORP over die opzien harende stelling, welke door de voorschriften zelve der *Grondwet* over het koninklijk gezag werd wedersproken(2). De opdragt der Souvereiniteit was een maatregel, in tijden van gevaar genomen; eene dictatoriale magt, voor het oogenblik aan den Prins opgedragen, doch waarbij de natie nooit de bedoeling gehad heeft, voortdurend het onbeperkte gezag in handen van den Prins te stellen. In zooverre is de aanmerking van den Heer GROEN VAN PRINSTERER volkomen juist: *Dat men aan zoo iets* NOOIT *gedacht heeft*, maar dat men ook zon-

(1) Het is hier de plaats niet dit punt te behandelen. Het beginsel der verschillende magten in den Staat is, naar ons inzien, niet tegen te spreken, en ook in de *Grondwet* duidelijk kenbaar, al is ook de uitoefening niet altijd aan verschillende personen opgedragen. Bedriegen wij ons niet, zoo zou de Schrijver in menige dwaling niet vervallen zijn, indien hij duidelijk aangewezen had, wat hij door *Souvereiniteit* verstaat. Zeker is het, dat de miskenning van de splitsing der verschillende magten tot veel onheil aanleiding gegeven, de werking der wetgeving verlamd, en daardoor tevens tot miskenning der grondwettelijke beginselen gevoerd heeft. Wij verwijzen hier onder anderen naar de voortreffelijke Redevoering van Mr. J.M. DE KEMPENAER in de *Staatscour.* van 5 Oct. 1840. De stelling, dat de volheid van magt bij den Koning berust, heeft men niet alleen weder in 1827, doch nog onlangs (op het einde van 1830) in de Tweede Kamer getracht te verdedigen.

(2) Vgl. *Bijdr.* V. p. 122, en de daar aangehaalde redeneringen van den Heer GENDERIEN.

der uitdrukkelijke beloften op vrijheid in zeer ruimen zin onder den schepter van ORANJE rekende. Hoe! een Schrijver, die historische beginselen heet voor te staan, miskent zoo den eersten his torischen karaktertrek van ons volk, de groote, ligt te groote vrijheidszucht onzer natie, dat hij de mogelijkheid vooronderstelt, dat men, in de plaats van den gevallen' dwingeland, eenen nieuwen alleenbeerscher zou hebben willen inroepen? Door het gebeurde in 1813 op zich zelf te beschouwen, zonder te letten op het historisch verband, waarin die gebeurtenis tot de vroegere betrekkingen tusschen ORANJE en *Nederland* stond, vervalt de Heer DE F. hier juist in het gebrek, door hem aan anderen verweten. Daarenboven, de Prins heeft de Souvereiniteit in Dec. 1813 slechts aanvaard *onder waarborging eener wijze Constitutie!* Maar wij stellen eens voor een oogenblik, dat het onbeperktste gezag zonder eenige restrictie zich in banden van den Souverein bevonden had, is dan niet alles veranderd door de *Grondwet*? Men voert hier de stelling aan: *Dat de Prins van Oranje Souverein was* VÓÓR, *niet* DOOR *de Constitutie*[1]. Wij erkennen zijne regering vóór de invoering der geschrevene *Grondwet;* maar zondra de *Grondwet* verbindend werd, was het *door* en *ten gevolge* van haar, dat hij regeerde. Ziet de Schrijver niet, dat hij zich zelven tegenspreekt, wanneer hij, p. 165. N°. 1, met Prof. THORBECKE beweert, dat door eene nieuwe *Grondwet* alle stukken der vorige grondwettige orde van zaken worden opgeheven, en evenwel meent, dat al de regten, eenmaal aan den Prins opgedragen, zijn blijven bestaan *onder* de *Grondwet*, wanneer deze niet uitdrukkelijk het tegendeel bepaalt? Indien het waar is, dat door de invoering der *Grondwet* de vorige orde van zaken vervallen is, hoe zal men dan aan den Vorst regten toekennen, die de *Grondwet* niet uitdrukkelijk bekrachtigd, niet in stellige bewoordingen hem opgedragen heeft? Op welken grond draagt men de regten van den *Souvereinen Vorst* op den grondwettigen *Koning* over? Wat is in één woord het *Koninklijk* gezag *buiten* de *Grondwet?*

(1) De Souverein moge geregeerd hebben *vóór*, dit neemt niet weg, dat hij, van het oogenblik der invoering af, regeerde *dóór* en *volgens* de Constitutie. De Heer DE F. haalt hier en elders de woorden aan uit een Werk van Prof. COCK, dat niet openlijk uitgegeven is Wij kunnen uit enkele aanhalingen den arbeid des voortreffelijken Hoogleeraars niet beoordeelen; doch leed zon het ons doen, indien daarin anti-constitutionele beginselen werden gepredikt, vooral omdat dit Werk strekte ter opleiding der jeugdige Prinsen, wier wetenschappelijke vorming aan Z. Hoogg., met uitsluiting van anderen, en zelfs met voorbijgang van onzen voortreffelijksten Staatsregtleeraar, was opgedragen.

De Schrijver behandelt vervolgens in 6 *Sectiones* de zes eerste Afdeelingen van het tweede Hoofdstuk der *Grondwet*, waarbij dan nog eenige afzonderlijke opmerkingen over de 6de en 7de Afdeeling van dat Hoofdstuk, en op Hoofdstuk III en IV gevoegd worden. Voortreffelijk is daarin vooral het gedeelte, waar over de Troonsopvolging gehandeld en het verschil der beide Grondwetten van 1814 en 1815 breedvoerig uiteengezet wordt. Staan wij ten slotte nog een oogenblik stil bij Art. 31.

De Schrijver is van gevoelen, dat dit artikel alleen eene vermindering van het inkomen van Koning WILLEM I op het oog heeft; zoodat aan den volgenden Koning weder het volle inkomen zal moeten worden uitbetaald. Het gevoelen van VAN HOGENDORP hierover is bekend(1). De bepaling was, volgens hem, bloot in de *Grondwet* opgenomen, niet om eene donatie aan het Huis van Oranje te doen, maar alleen om den Koning het genoegen te geven een gedeelte dier inkomsten uit *eigene* goederen te genieten. Het is bekend, dat ook in de *Schets* van HOGENDORP het inkomen der kroon uit vruchtgebruik der Domeinen bestond. In het gevoelen des Schrijvers is echter, naar het ons voorkomt, ook uit zijn standpunt, deze moeijelijkheid, dat men aan den eersten Koning, onder den schijn eener bijzondere schadeloosstelling, *minder* dan aan zijne opvolgers toekent. Indien het denkbeeld ware geweest, Z.M. voor de verliezen van het Huis van Oranje te indemniseren, zoo had die indemnisatie moeten plaats hebben *afgescheiden* van het inkomen der *Kroon*. Want wat is nu het geval? Terwijl de toen regerende Koning, volgens de *Grondwet*, slechts 19 ton 's jaars uit 's Lands kas ontving, zouden zijne opvolgers 24 ton ontvangen, en *daarenboven* het aandeel, dat zij, als erfgenamen huns vaders (*jure civili*), ook van de in eigendom overgedragene goederen zouden genieten. Wij erkennen echter het moeijelijke der quaestie, die thans weldra ter sprake zal moeten komen. Met eerbiediging van des Schrijvers opinie willen wij nog slechts ééne aanmerking maken op het gezag, door hem aan eene Ministeriële Redevoering toegekend, tot wederlegging van HOGENDORP'S gevoelen. Want zoo veel is zeker, dat aan dat stuk, uitgesproken ter *opzettelijke* verdediging der ingediende *Wet* van 16 Aug. 1822, uit den aard der zaak, die onpartijdigheid ontbreekt, welke, tot de juiste beantwoording der vraag en tot wederlegging van den bij de be-

(1) *Bijdr.* VII. p. 162, gedeeltelijk aangehaald bij onzen Schrijver, p. 121, No. 2. Men leze echter de Redevoering, door HOGENDORP bij die gelegenheid uitgesproken, in haar geheel, t.a.p.

handeling hiervan geheel onafhankelijken VAN HOGENDORP, vereischt wordt.

De stijl van het Stuk, om hiervan nog met een woord te spreken, is redelijk - niet meer! Welligt eischen wij veel - doch wij zijn niet overtuigd van de onmogelijkheid, om ook punten van hedendaagsch Staatsregt in goed, ja zelfs elegant Latijn te behandelen. En zeker verdient het afkeuring, Hollandsch in Latijnsche woorden te schrijven, zoo als, om een paar voorbeelden bij te brengen, op p. 26: *Luxemburgia indemnitas erat possessionum* etc., om aan te duiden, dat Luxemburg eene schadeloosstelling was voor de Duitsche bezittingen van het Huis van Oranje; of op p. 117 en elders het woord *corona, reditus coronae* en *coronam gerere*, eene wel is waar letterlijke vertaling van ons *Kroon*, en dienstig om het denkbeeld uit te drukken, dat men thans daaronder verstaat, doch eene uitdrukking tevens, die geen Romein in dien zin zou begrijpen.

Wij hebben onze aanmerkingen op enkele plaatsen medegedeeld. Het zou gemakkelijk zijn die, bij eene doorloopende beschouwing, aanmerkelijk te vermeerderen Doch dit alles neemt niet weg, dat wij gaarne den besteden ijver huldigen en op nieuws den ongelukkigen maatregel betreuren, die, door het afschaffen der Dissertaties in de Regtsgeleerde Faculteit, onze wetenschappelijke literatuur van menige schoone vrucht zal berooven. Ja wij gaan verder, en willen gaarne den Heer DE F., hoe veel wij ook van hem in beginselen mogen verschillen, den lof toekennen, dat de begrippen, in dit Proefschrift verkondigd, zooveel ons bekend is, nooit bekwamer verdediger dan hem hebben gevonden.

13 Oct. 1840.

A.

Beschouwingen over eene waargenomene ruggemergs-verbeening, door *J.D. Oppenheim*, M.D. Met eene Plaat. Rotterdam, H.A. Kramers. 1839. IV en 38 blz. 4°.

Eene ruggemergsverbeening, en wel eene verbeening van een gedeelte der grijze zelfstandigheid van het ruggemerg, *vermeent* de Heer OPPENHEIM bij de lijkopening van eenen zijner patiënten, wien hij van September, 1835, tot Julij, 1837, behandeld heeft, gevonden te hebben.

Indien men bedenkt, dat de Prosector aan de Clinische School te *Rotterdam* deze lijkopening gedaan heeft; dat, buiten den Heer OPPENHEIM, ook nog een bekend Heelmeester uit deze volk-

rijke stad er bij tegenwoordig is geweest; indien men verder nagaat, dat het '*nonum prematur in annum*' hier wel ter dege in acht genomen is, dewijl de bekendmaking der uitkomsten van deze lijkopening ver over de twee jaren uitgesteld is, dan zou men bijna niet anders kunnen gelooven, dan dat er aan de juistheid en naauwkeurigheid van deze merkwaardige zaak niets ontbrak, en bij den Lezer niet de geringste twijfel kon opkomen over het bestaan van dusdanige verbeening.

En toch is de geheele ontdekking, die ons hier medegedeeld wordt, - onwaar. Het been is niet gevonden in het ruggemerg; het is gevonden tusschen de door buitengewoon verdikte *arachnoidea* en *cellulosa* vast aan elkander verbondene zenuwen der *cauda equina*. De eigene woorden van den Schrijver bewijzen ten duidelijkste, dat het been in de *cauda equina*, en niet in het ruggemerg gevonden is; blz. 10 zegt hij: 'Toen wij (voorzeker de Prosector, de Chirurgijn en de Heer OPPENHEIM) 'ter hoogte van de vierde lendenwervel het ruggemerg door het gevoel onderzochten, deed zich eene harde beenmassa aan den voelenden vinger voor, die ter lengte van bijna één duim midden in het ruggemerg zat, waarvan wij na de opening der ook op die plaats gezonde vliezen, ons door het gezigt meenden te kunnen overtuigen. Onder deze ossificatie waren het ruggemerg en de uit hetzelve voortkomende zenuwen geatrophieerd, en ook eenigzins meer droog dan gewoonlijk, maar verder hoegenaamd geene ziekelijke verandering van het ruggemerg noch der vliezen.' - Dus zou de verbeening gevonden zijn in de streek van den vierden lendenwervel; derhalve *op eene plaats, waar geen ruggemerg aanwezig is*. - Want zoo als bekend is, strekt het ruggemerg zich uit tot aan de streek van omtrent het midden des tweeden lendenwervels; somtijds is het echter een *weinig* langer of korter; maar slechts bij *embryos* wordt het in de streek van den vierden lendenwervel (en nog veel lager) aangetroffen.

Dat een praktisch Geneesheer, die de ontleedkunde niet bijzonder beoefent, zoo als de Schrijver zelf verhaalt, zoo ver kan mistasten, althans wanneer hij zich daarop verlaat, dat zijne bewering door het gezag van eenen Prosector en voornamen Chirurgijn gewaarborgd is, dit kan ik mij eenigzins begrijpen; maar het is mij onverklaarbaar, dat deze twee Heeren, en wel vooral de ontleedkundige, in deze dwaling hebben kunnen deelen; immers, hadden zij, in den eersten oogenblik, bij de lijkopening misgetast, dan moest het praeparaat zelf, of de afbeelding

daarvan, hen ten minste op den regten weg teruggebragt hebben. Niet minder hebben wij er ons over verwonderd, dat deze zaak den met zoo veel regt twijfelenden beoordeelaar van deze *Beschouwingen* in de *Letteroefeningen*[1] ontgaan is, indien hij ten minste de gerecenseerde Verhandeling naauwkeurig doorlezen, of de Plaat oplettend gadegeslagen heeft.

Wat de Plaat betreft, zoo toont deze ten duidelijkste aan, dat het niet het ruggemerg is, waarin men de beenzelfstandigheid gevonden heeft, - want wie heeft ooit de witte zelfstandigheid van het ruggemerg zoo gezien, als zij dáár afgebeeld is? Wie ooit de grijze zelfstandigheid van de witte zoo afgezonderd aangetroffen, als de Schrijver door Fig. 1, lett. *c.* meent aan te toonen? En waar zou hier de *cauda equina* zijn, indien de afgebeelde, ziekelijk aangedane plaats ruggemerg voorstelt? Waarlijk de dwaling is al te groot!!

Bij dit alles willen wij den Schrijver het welverdiende regt laten wedervaren, dat hij van zijnen kant getoond heeft gaarne alles te willen doen, om de waarheid van deze zaak geheel aan den dag te brengen. - Op mijn verzoek, om het praeparaat zelf te zien, heeft Z. Ed. het niet alleen dadelijk aan mij gezonden; *maar mij nog daarenboven uitgenoodigd om het naauwkeurig te onderzoeken en naar waarheid te beoordeelen*, Het is door deze welwillendheid, dat ik dan ook in staat ben gesteld de dwaling geheel en al te bewijzen, en de eigenlijke beteekenis der verschillende deelen van het door de Plaat voorgestelde praeparaat zooveel doenlijk aan te toonen.

Vooraf moet ik aanmerken, dat de teekening, door den Heer GUMPERTZ gemaakt, op het naauwkeurigste beantwoordt aan het praeparaat, dat ik hij het schrijven van deze beoordeeling voor mij heb.

Het door Fig. 1. voorgestelde praeparaat is eene *cauda equina*, doorgesneden in de streek van het bovenste gedeelte des tweeden lendenwervels. Een stukje van het onderste gedeelte van het ruggemerg is daaraan nog aanwezig. Het is niet langer dan ½ duim, en was, toen ik het praeparaat ontving, naar de eene zijde geschoven, zoo als het op de Plaat ook afgebeeld en met *c.* geteekend is; maar men was in den waan, dat het gezonde *substantia cinerea* was!

Door A.B.C.D.E.F.G.H.J. en K. is met regt de *dura mater* aangetoond; doch zij is geenszins overal volmaakt gezond,

(1) *Letteroefeningen* van April, 1840, bladz. 194.

zoo als de Schrijver beweert. Alleen de plaatsen A.B.C.K.G. en H. kunnen als zoodanig beschouwd worden. Want in de streek, waar de beenzelfstandigheid aanwezig is, en wel bijna een' duim boven en beneden deze plaats D.E.J.F., is de *dura mater* met de verdikte en harde *arachnoidea*, en daardoor weder met de zenuwen zoo vast zamengegroeid, dat zij er bijna niet van los te scheiden is.

Door deze zamengroeijing, als ook door de menigte harde *cellulosa*, die daar aanwezig was, zijn de zenuwen zoo gedrukt, dat zij, om plaats te vinden, in de *dura mater* uitpuilingen vormden, die men duidelijk op verscheidene plaatsen aan de uitwendige zijde van dit vlies aantreft.

a a. b b b. ϑ. Zijn de zenuwen der *cauda equina*. Deze zenuwen zijn op de hoogte, waar de beenzelfstandigheid aanwezig is, zoo vast aan elkander gegroeid, dat het de grootste moeite en voorzigtigheid vereischt, om enkele dier zenuwen uit deze zamengroeijing te ontleden; *d.* is niets anders dan verharde *arachnoidea* en *cellulosa*, die ik gedeeltelijk met veel omzigtigheid gepraepareerd heb, om de daarin en daarachter zamengegroeide zenuwen beter te kunnen gadeslaan.

e e. f.g. h h. α en *β*. Is het bewuste beenstuk; het heeft den vorm van eenen niet geslotenen ring. De lengte is omtrent ⅔ en de breedte ⅓ gedeelte van éénen duim, zoo als de Schrijver juist opgeeft. Door de holte van dat ringvormige been gaan verscheidene vast aan elkander gegroeide zenuwen der *cauda equina*. Ook langs den uitwendigen omtrek van dit been gaan enkele zenuwen, insgelijks door verdikte *arachnoidea* vast aan het been, op de eene zijde, en aan de *dura mater*, op de andere zijde, zamengegroeid. Dat deze verbeening door de *arachnoidea* ontstaan is, behoeft wel verder geene verklaring.

δ δ. Is niets anders dan een klein zenuwdraadje van de zenuwen, die door het been heengaan.

i k. Is gezonde *arachnoidea* en *cellulosa*, die zich hier zeer gemakkelijk van de zenuwen afpraepareren liet, en waarachter ook de zenuwen in den gewonen toestand gevonden werden.

Vergelijkt men deze verklaring van het praeparaat, hetwelk volstrekt niet als een *nieuwe pathologische vond* kan beschouwd worden, dan zal men ligtelijk alle verschijnselen begrijpen, die zich bij de ziekte, welke de Heer OPPENHEIM beschrijft, opdeden, waarover ik echter hier niet meer in bijzonderheden meen te moeten treden.

I. VAN DEEN.

Het Haarlemmer-Meer-Boek van *J. Asz. Leeghwater* (Dertiende Druk). Met Aanteekeningen van en voorafgegaan door eenige Levensbijzonderheden van den Schrijver en een historisch overzigt der plannen tot en der werken over het droogmaken van het Haarlemmer-Meer, door Mr. *W.J.C. van Hasselt*. (Met Portret, Kaart, Fac-simile, enz.) Te Amsterdam, bij G.J.A. Beijerinck. 1838.

Het Werkje, hetwelk wij bij dezen aankondigen, behoort niet tot de groote menigte, welke onze drukpersen in de wereld brengen, om, na eene korte omwandeling, weder te verdwijnen en dan voor goed vergeten te worden. Referent heeft zich dan ook daarom niet gehaast met zijne aankondiging, ofschoon het hem dadelijk na de uitgave was gezonden geworden. Er werd destijds zoo veel over het Haarlemmermeer gesproken en geschreven, dat hij het overtollig achtte te dier tijd almede eene poging te doen, om de aandacht op den arbeid des Heeren V.H. te vestigen. Hij wilde liever later, wanneer Dagbladen en Tijdschriften over dit onderwerp zwijgen zouden, er op terugkomen, en alsdan ook van zijne zijde iets bijdragen tot meer regte waardering van dezen arbeid. Of zou de belangstelling in LEEGHWATER'S *Meer-Boek* geëindigd zijn, nu met het temmen van den waterwolf een begin is gemaakt, en het renzenwerk met kracht wordt doorgezet? Wij kunnen het niet denken, Lezers! Wij vertrouwen veeleer van echte Nederlanders, dat zij thans op het groote werk met verboogde deelneming staren zullen, en dus ook met belangstelling het door LEEGHWATER in 1640 bedachte en in 1641 aan de Staten van *Holland*, de Heemraden van *Rijnland*, enz. aangebodene ontwerp van droogmaking vergelijken met datgene, wat, ten gevolge van vroegeren stelselmatigen tegenstand, in 1840 en 1841 bij de uitvoering noodzakelijk is geworden, daar de waterplas, welken men thans te vernietigen heeft, gedurende die twee eeuwen, van 17,000 tot 30,000 morgen vlakte is toegenomen.

Wij spraken daar van *stelselmatigen* tegenstand, en willen, daar dit waarschijnlijk voor de meeste onzer Lezers als iets nieuws klinkt, er met weinige woorden bewijs voor leveren. De verlamming der Rijnlandsche waterlozing bij *Katwijk*, gedurende de XVI^{de} eeuw, mag beschouwd worden als de voornaamste oor-

zaak van de geweldige vergrooting en ineenlooping der vier meren, uit welke het tegenwoordige Haarlemmermeer bestaat. In 1531 besloegen zij nog slechts 6,585 morgen oppervlakte; in 1591 reeds 12,375! Er was dus voorziening noodig; doch men was het niet eens omtrent de wijze, op welke zij behoorde plaats te hebben. Aan den eenen kant wilde men enkel eene nieuwe uitlozing; aan de andere zijde pleitte men voor eene geheele droogmaking, inzonderheid nadat die van het Beemstermeer op den 19^{den} Mei, 1612, gelukkiglijk was ten einde gebragt. Niet minder dan 33 personen, onder welke R. RONT, Hoogl. in de medicijnen te *Leiden*, hadden zich ten jare 1617 bij contract verbonden, om op gemeene kosten, schade en bate, van de H.H. Staten van *Holland*, enz. octrooi te verzoeken, om het Meer te mogen droogmaken en bedijken. Doch de Dijkgraaf en Hoogheemraden van *Rijnland* achtten dit niet raadzaam. Zij begrepen, ‘dat er geen beter of prompter middel bevonden werd als (1) de Meir door nieuwe waterloosing vooreerst merkelijk te verminderen en te doen afnemen en (2) vervolgens deselve metter tijd tot een bekwame klijnmaking en bedijkinge te brengen.’ Er werd dan ook in 1629 door hen en alle Hoofdingelanden, met uitzondering van de stad *Haarlem*, besloten, dat men de uitwatering, in 1571 en 1572 van *Katwijk* aan den *Rijn* tot in de *Noordzee* voortgezet, zou hervatten en voltooijen. De geprojecteerde ontwerpen van 1570 en 1629 zijn door de in 1740 op last van Dijkgraaf en Hoogheemraden van *R.* uitgegevene Kaart van MELCH. HOLSTRA bekend, doch het werk zelf leverde geene gunstige uitkomsten; ook de voorstanders eener dadelijke droogmaking zaten intusschen niet stil. Aan hun hoofd stond Mr. GERARD MEERMAN, een Remonstrantsch Advocaat, van een aanzienlijk Delftsch geslacht, die na zijn huwelijk met eene dochter van den Leidschen Oud-Burgemeester DE BIJE, zich te *Leiden* had nedergezet. In naam zijner deelgenooten, diende hij in 1631 bij de H.H. Staten van *Holland* en *Westeriesland* rekwest in tot droogmaking der meren. De Regering van *Leiden* besloot daarop den 12^{den} Jan., 1632, haren Gecommitteerden in last te geven, ‘om alle mogelijke devoiren aantewenden, ten einde dat request buiten deliberatie blijven, immers afgeslagen mogt worden.’ Den 6^{den} Oct., 1632, ging de groote Vroedschap nog verder. Mr. GERARD MEERMAN *en Consorten* (zoo staat er in de Resolutie) waren onder de hand nog arbeidende, om het octrooi tot bedijking te bekomen; dit kon der stad den *geheelen ondergang* berokkenen, weshalve door den Burgemeester werd voorge-

steld en door de Vergadering besloten, ‘dat voortaan op 't stuk van de bedijekinge der voorsz. Meeren, met 't geene daarvan eenigsints is dependerende, van wegen dese stadt niet en sal mogen werden gedelibereert, nog geresolveert, dan bij de voorsz. vroedschappe en alle leden van dien tegenwoordig, of immers daartoe geconvoceert zijnde; mitsgaders bij eenparige stemmen van alle deselve, zonder dat overstemming daarinne plaatse sal mogen hebben.’ Toen naderhand in 1653 Mr. JOHAN MEERMAN, GERARDSZOON, tot Lid der Vroedschap werd verkozen, besloot men den 20sten Mei wel, om uit de Resolutie van den 6^{den} Oct. voorn. de woorden: Mr. GERARD MEERMAN *en Consorten*, te vervangen door *de supplianten en de vervolgers van den voornoemde requeste*, doch de Resolutie bleef van kracht.

Toen deze vriend van den Raadpensionaris vervolgens al meer en meer in aanzien klom, en ook de gemelde associatie te niet was gegaan, werd bij nadere Resolutie van 14 Novemb., 1662, ook wel dit laatste er uitgelaten; doch de bepaling zelve bleef nogtans stand houden, ja, ieder Lid moest, bij de aanvaarding zijner betrekking, plegtig beloven haar te zullen handhaven, totdat de groote Vroedschap eindelijk op den 13^{den} Julij, 1750, ‘resolveerde, dat de Leden elkander zouden ontslaan van de beloften ten dezen.’ Van toen af mogten de Leidenaren hun gevoelen wederom vrijelijk uiten; doch dat men er tot het einde toe tegen eene droogmaking vooringenomen bleef, blijkt uit de Redevoering van Mr. L.C. LUZAC, welke men bij VAN HASSELT op bl. 68 verv. aantreft, overtuigend genoeg, ofschoon diens tegenstand anders gewijzigd was dan b.v. die van Mr. W. BILDERDIJK, wiens ingenomenheid tegen den naam van MEERMAN, de Remonstranten, enz., hem ook op dit punt, gelijk elders, scherp maakte.

Ofschoon LEEGHWATER, §. 174, verklaart, dat hij, zonder door iemand daartoe aangespoord te zijn, zijn ontwerp heeft vervaardigd, wij lezen daar nogtans tevens, dat hij zijne groote Kaart, enz. reeds vroeger had gemaakt *ter voorbereiding tot het bedijken en droogmaken der Haarlemmer meer, en de Kaart aan verscheidene Heeren vertoond en geschonken*. Het is dus waarschijnlijk, dat zijn arbeid en die van VEERIS in verband stonden met de pogingen van MEERMAN *c.s.*, om octrooi te verwerven, gelijk COLEVELT de tolk der tegenpartij was, en de latere uitgaven van het *Haarlemmer-Meer-Boek* telkens met nieuwe plannen tot droogmaking zamenhangen. Hieruit verklaart het zich, hoe van 1641-1749 twaalf uitgaven (welke door V.H.,

bl. 28 en 29, beschreven worden) noodig waren. Sedert werd L.'S ontwerp vervangen door die van M. BOLSTRA *c.s.* en C. ZUMBAG DE KOESFELT, 1742, enz. enz. Zie V.H., bl. 35 verv.

Is LEEGHWATER al niet de eerste geweest, die aan eene uitmaling van den waterplas beeft gedacht, aan hem komt evenwel, voor zooverre wij weten, de eer toe van het eerst een plan tot droogmaking wereldkundig te hebben gemaakt, zij het dan ook al, dat hij zijn *Meer-Boek* in het licht heeft gezonden, in de hoop 'hiervoor nog eenige recompens of vereering voor zijnen langdurigen arbeid en moeite te zullen genieten, en dat te zijnen opzigte het spreekwoord mogt bewaarheid worden: *Laborem mitigat merces*' Hij verdiende dus, na een tijdsverloop van een paar eeuwen, de eer, hem te beurt gevallen, en de Heer V.H. heeft welgedaan met hem, eenigzins gefatsoeneerd naar den bedendaagschen smaak, op nieuws te doen optreden. De dertiende druk onderscheidt zich toch van de twaalf voorgaande: 1°. Door het formaat. De twaalf eerste uitgaven waren in 4°; deze is een net Boekdeel in gr. 8°, waarin L.'S stijl hier en daar een weinig is veranderd, en over het geheel de hedendaagsche spelling gevolgd. 2°. Door de belangrijke toevoegselen van de hand des Heeren V.H., bestaande in eenige *Levensbijzonderheden van den Schrijver*, een *Historisch overzigt der plannen tot en der werken over het droogmaken van het Haarlemmermeer* en *Aanteekeningen*. De beide eersten beslaan te zamen 112 bladz., de laatste 15 bladz. Een paar opmerkingen, welke ons bij eene aandachtige lezing van het Werkje voorkwamen, willen wij den Schrijver mededeelen, ten blijke van de belangstelling, met welke wij zijnen arbeid hebben nagegaan.

VAN HASSELT zegt, bl. 11 van het Voorwerk, dat het bijna zeker is, dat des Schrijvers voorouders den naam van LEEGHWATER niet voerden, en dat hij zelf dien eerst in meergevorderden ouderdom schijnt te hebben aangenomen. - De Schrijver spreekt evenwel in zijn Meer-Boek N°. 80 (bl. 34), van hetgeen hij JAN ADRIAANSZ. in den tijd van zijnen zaligen vader ADRIAAN SYMONSZ. LEEGHWATER gedaan had. Evenzoo noemt hij zijnen vader zaliger, in zijn *kleyn Chronykje*, N°. 14. Hetgeen V.H., bl. 78 der Aant., daaromtrent zegt, bevredigt ons niet ten volle

Op bl. 27, bij de beschrijving van het *kleyn Chronykje*, is eene drukfout, staande er 6 *Febr.* 1654, in plaats van 6 *Jan.* 1654. Ten minste zoo staat er in mijne uitgave van 1724, die onderscheiden is van de door de Heeren V.H. en DE WIND gebruikte van 1714 en 1727. - Voor het waarschijnlijke eener uit-

gave van 1649 pleiten, hetgeen op bl. 11 van het *Chronykje* gezegd wordt van de Waag in de *Rijp*, het notabel stuksken, A^{o}. 1649, 20 Aug., vernomen, bl. 31, en LEEGHWATER'S ontmoeting op den 10^{den} Mei, 1649, bl. 36. In dat jaar heeft hij aldus zeker het Boeksken geschreven.

In het Meer-Boek zelf komen op blz. 47 almede een paar drukfouten voor, die ook wel reeds in de 9de uitgave gevonden worden, doch hier niet moesten staan. In plaats van 869,000 *gulden*, moet men lezen 896,000 *gulden*, en voor 25 *duizend roeden*, 15 *duizend roeden*.

De uitvoering is fraai. Een keurig portret van LEEGHWATER staat tegenover den titel, en een paar nette gesteendrukte Kaarten strekken tot verduidelijking. De eerste, de uitbreidingen van het Haarlemmermeer van 1531 tot 1808 voorstellende, is vervaardigd naar de bekende fraaije Kaart, door M. BOLSTRA in 1740 vervaardigd. De laatste stelt het bedijkingsplan van LEEGHW. voor. In plaats van het *Fac-simile* van het oetrooi der Staten-Generaal over het onderwater gaan, hadden wij echter liever nog een derde Kaartje ontvangen, het *concept tot bedijkinge* door JACOB BARTELSZ. VEERIS voorstellende, gelijktijdig met L.'S plan in 1641 en 1644 ingeleverd, waarbij de door DAN. VAN BREEN gegraveerde, en door N. VISSCHER uitgegevene, gevoegd had kunnen worden, te meer daar de Heer VAN HASSELT naderhand heeft in het licht gezonden:

***Ontwerp tot droogmaking van het Haarlemmer-meer, zonder voorafgaande bedijking, van* Dr. Conradus Zumbag de Koesfelt, van den jare 1742. Medegedeeld door Mr. W.J.C. van Hasselt. In gr. 8°. (Met eene Kaart.) Te Amsterdam, bij G.J.A. Beijerinck. 1838.**

Van dit Werkje, in deze uitgave slechts 24 bl. groot, verscheen de eerste druk in 1742, de tweede in 1743, 4°, 18 blz. De oorspronkelijk stroeve stijl is omgewerkt. Men kan uit hetzelve 's mans plan, opgehelderd door een net Kaartje, goed leeren kennen. Wie daartoe lust heeft, neme het Boeksken ter hand. Met het een en ander heeft de Heer V. HASSELT den liefhebberen van dergelijke onderzoekingen eene dienst bewezen.

D.

Over de Vaticaansche groep van Laocoon. Eene archaeologische voorlezing van *L.H.F. Janssen*, Conservator bij het Museum van Oudheden te Leyden. Leyden, bij S. en J. Luchtmans. 1840. VIII en 75 bladz. Met 2 Platen.

Eene bijdrage tot de geschiedenis en verklaring der beeldende kunsten bij de Ouden is hier te Lande eene niet alledaagsche verschijning. De verbeterde inrigting van het Museum te *Leiden* en de verdienstelijke pogingen van hen, aan wier zorg hetzelve is toevertrouwd, geven echter reden om te verwachten, dat dit gedeelte der philologie met toenemende belangstelling zal worden beoefend. Al ware het alleen, om daartoe iets bij te dragen, willen wij de Lezers van dit Tijdschrift met het Stuk van JANSSEN over den LAOCOON bekend maken. Zoo als uit den Titel en de Voorrede blijkt, heeft dit Stuk gediend tot eene voorlezing, en maakt dus geene aanspraak op hooge wetenschappelijke waarde. Nogtans, vertrouwen wij, zal elk, die het ter hand neemt, aangenaam verrast worden door de menigte leerzame wenken en juiste opmerkingen, welke hem hier onder eenen schoonen vorm worden aangeboden, Geheele nieuwe denkbeelden over een kunstgewrocht, dat sedert lang door de grootste Archaeologen bestudeerd en beoordeeld is, kan en mag men niet verwachten; maar J. stelde zich ten doel, die oordeelvellingen onpartijdig te wikken en te wegen, en te toetsen aan het afgietsel der groep in het Kabinet van pleisterbeelden te *Leiden* en aan eenige andere weinig bekende voorstellingen. Dit geschiedt hier op eene allezins voldoende wijze; en zoo wij straks eenige aanmerkingen zullen mededeelen, verzoeken wij den Schrijver die te beschouwen als een blijk der belangstelling, waarmede wij zijn Stuk gelezen hebben, en als eene toegift voor zijne Lezers.

Nadat wij in de Inleiding met de oordeelvellingen van eenige beroemde kunstregters zijn bekend gemaakt, wordt in de eerste plaats de geschiedenis van de groep behandeld, bl. 6-28, en daarbij zeer naauwkeurig opgegeven, wat antiek is, en wat aan latere restauratie is toe te schrijven. Om dit beeldwerk wel te beoordeelen, was het noodig hierbij stil te staan, ten einde niet de onhandigheid van latere herstellers op rekening te stellen van de vervaardigers. Men vergunne mij dit op te helderen met een voorbeeld, hetgeen, voor zooverre mij bekend is, nergens is op-

gegeven, - welligt uit verkeerden eerbied voor RAPHAEL. In zijn beroemd Fresco, de school van *Athene*, in eene der zalen van het Vaticaan, is het eene been van ALCIBIADES jammerlijk misteekend. Ik giste aanstonds, dat dit niet aan RAPHAEL zoude te wijten zijn, en vond die gissing volkomen bevestigd, toen ik later de originele teekening in de Ambrosiaansche bibliotheek te *Milaan* zag. De fout is dus zeker aan eenen lateren Schilder te wijten, die dit stuk, dat veel geleden heeft, vrij onhandig heeft gezocht te herstellen.

In de tweede plaats wordt aangetoond, dat de beschrijving van LAOCOON'S dood bij VIRGILIUS, Aen. II, v. 198 en volgg., niet de traditie is, naar welke de beeldhouwers deze groep bewerkt hebben, bl. 28-41; het karakter van LAOCOON nagevorscht, en de partij, welke de kunstenaars van de verschillende zielsaandoeningen van den vader en de beide zonen hebben getrokken, in eenige trekken opgegeven, bl. 41-56.

In de derde plaats zoekt de Schrijver te bewijzen, dat de Vaticaansche groep dezelfde is, welke PLINIUS in de baden van TITUS zag, bl. 57-62; dat zij ten onregte tot den tijd onmiddellijk na ALEXANDER *den Grooten* wordt gebragt, maar waarschijnlijk eerst in den keizertijd, en wel onder TITUS zelven, is vervaardigd, bl. 62-65; eindelijk worden, ter staving van dit gevoelen, eenige bedenkingen tegen de voortreffelijkheid der bewerking medegedeeld,maar desniettemin aan den LAOCOON eene voorname plaats onder de overblijfselen der oude kunst aangewezen, bl. 66-72:

Na deze beknopte opgave van den inhoud, ga ik over tot de mededeeling mijner aanmerkingen.

Bladz. 1 (1): ‘FERRARI maakte een colossaal model van de groep, hetwelk den 12^{den} Mei 1837 te *Milaan* op de tentoonstelling kwam; zie SCHORN'S *Kunstblatt*, 1837, N°. 97.’ Hier heeft eene misvatting plaats. Referent herinnert zich nog zeer goed in Junij, 1837, die groep van FERRARI gezien te hebben. Zij is geene kopij naar de Vaticaansche groep, maar eene geheel nieuwe en stoute voorstelling, in den geest der traditie van QUINTUS CALABER (zie bl. 40). Zooveel ik mij herinner, ligt een der zonen dood op den grond; de hopelooze vader slaat eenen smartvollen blik op dit dierbaar lijk, en heft zijnen regterarm ten hemel; de andere zoon, op het punt om onder de slangenbeten te bezwijken, klemt zich vast aan zijnen vader.

Bladz. 4: Wanneer men de hier aangehaalde woorden van FEUERBACH, *Der Vatic. Apollo*, S. 70, in hun verband leest, is het

oordeel over den LAOCOON niet zoo streng, als het hier voorkomt. Op bl. 66 noemt hij het ‘een plastiek werk, hetwelk, terwijl het in ieder opzigt onze bewondering verdient, tevens het krachtigste bewijs oplevert, welken hoogen graad van gemoedsbeweging de kunstenaar waagde uit te drukken.’ De daar volgende vergelijking tusschen den Philoeteet van PYTHAGORAS en den LAOCOON, dien ook FEUERBACH in den Romeinschen keizertijd plaatst, bevat goede wenken, welke door J. niet zijn verwaarloosd.

Ald.: Het gezegde van KOTZEBUE keuren wij niet der vermelding waardig. Het bewijst noch smaak, noch gevoel, maar wel zucht om iets nieuws te zeggen, hetgeen de algemeene bewondering in een bespottelijk daglich moest stellen. - Niet veel meer waarde hechten wij aan de kritiek van den vernuftigen DE PAUW, wanneer hij in zijne *Recherches philosoph. sur les Grecs*, P. III, p. 84, s., omtrent den LAOCOON zegt: ‘*Cette statue pèche de deux manières très-sensibles: elle inspire de l'horreur et n'imite pas la nature: car ce n'est point dans cette attitude-là que les serpens attaquent / homme, et le poète qui imagina ces spires et ces replis si tortueux, ne consulta que son enthousiasmo et pas du tont la réalité*.’ De laatste aanmerking is niet ongegrond; maar het staat den kunstenaar, even als den Dichter, vrij, ja het is zijn pligt, de Natuur te verlaten, en zich boven haar te verheffen. Want schoonheid en leven, niet volkomene waarheid, en niets dan waarheid, is zijn hoogste doel.

Bl. 7: De woorden van PLINIUS: *Opus omnibus et picturne et statuariae artis praeponendum*, worden hier vertaald: *Een gewrocht, dat alle andere stukken van schilder- en beeldhouwkunst overtrof*. WELCKER, *Das Akad. Kunstmuseum zu Bonn*, bl. 27, is in dezelfde fout vervallen. *Statuaria* is beeldgietkunst, in tegenoverstelling van *sculptura*, beeldhouwkunst, zoo als *statuae*, metalen beelden, onderscheiden worden van *signa.* C.O. MÜLLER, *Handbuch der Archäol.*, §. 156, geeft daarom den zin dier woorden juister op, namelijk *een beeldhouwwerk van eene stoutheid van compositie, welke de schilder. en beeldgietkunst naanwelijks bereiken*. - In de volgende woorden van PLINIUS veroorlooft J. zich eene verandering, welke wij niet kunnen goedkeuren, door te lezen: *De communi sententia*, d.i. met gemeen overleg. Alle handschriften hebben: *De consilii sententia*, hetgeen niet van gelijke beteekenis is als de voorgaande lezing, zoo als WELCKER, *Rhein. Museum*, II, 493, en GERHARD, *Beschr. Roms*, Th. I, S. 291, zulks opvatten. Ik kan mij althans niet voorstel-

len, hoe drie kunstenaars te zamen eene groep kunnen bewerken, *zonder gemeen overleg*, en geloof daarom, dat PLINIUS aan deze woorden eenen anderen zin gehecht heeft. Het komt mij waarschijnlijk voor, dat onder *consilium* te verstaan zij eene Commissie, benoemd om kunststukken te bestellen en aan te koopen voor het paleis der Caesars. Is dit vermoeden gegrond, dan zoude juist hierin een sterk bewijs liggen voor den tijd der vervaardiging van den LAOCOON onder TITUS. Want *similiter* slaat op dit naastvoorgaande: *De consilii sententia*. Zoo zouden wij dan, hoewel langs eenen anderen weg, op denzelfden tijd van vervaardiging komen als THIERSCH, wiens gevoelen door J., bl. 63 en volgg., is aangenomen. Volgens WELCKER, t.a.p., valt alle tijdsbepaling voor den LAOCOON uit PLINIUS woorden weg, en bij is geneigd met MÜLLER deszelfs Griekschen oorsprong aan te nemen. Het speet ons niet in de gelegenheid te zijn, om na te slaan, hoe ZUMPT, in de *Berliner Jahrb.*, 1833, de woorden van PLINIUS tegen THIERSCH verklaard heeft.

De woorden in de aanteekening, bl. 7, zijn van den scholiast op PINDARUS, t.a.p. Het verwonderde ons, hier niet een enkel woord te vinden over de Rhodische school, welke na LYSIPPUS gebloeid en in zijne manier gewerkt heeft.

Bl. 10: Tot een bewijs, welke waarde men in de zestiende eeuw aan de ontdekking van den LAOCOON hechtte, zal ik hier eenige woorden uit het grafschrift van FELIX DE FREDIS mededeelen, volgens VALERY, *Voyages en Italie*, p. 392, éd. Brux..... *Qui ob proprias virtutes et repertum Laocoontis divinum, quod in Vaticano cernis, fere respirans simulachrum, immortalitatem meruit*.

Bl. 13: De kopij van HANDINELLI was eigenlijk bestemd voor FRANÇOIS I; maar CLEMENS VII was er zoo mede ingenomen, dat hij haar voor zich behield. De verwaandheid van HANDINELLI werd niet weinig bestraft door een waar woord van MICRELAGNOLO: *Che chi andava dietro ad alcuno, mai passare innanzi non gli poteva* (Die achter iemand gaat, kan hem nooit voorbijgaan). VALERY, pag. 251.

Bl. 23: Te regt verwondert zich de Schrijver, dat niemand acht schijnt geslagen te hebben op de verhevenheid, welke op de slangenkronkeling bij den regterarm van den oudsten zoon zich bevindt. Bij eene beschouwing van de groep, viel zij mij aanstonds in het oog; maar ik moet bekennen er geen' weg mede te weten. Dat zij zoude behoord hebben tot de regterband, komt mij minder aannemelijk voor, deels omdat de ver-

hevenheid te breed is, om een vingerlid uit te maken, deels omdat die hand dan al te zonderling gebogen zoude zijn. Een nader onderzoek, hetgeen J. in zijn Naschrift, bl. 74 en volgg., uitlokt, zal alleen de zaak kunnen ophelderen. Dat voor het overige die hand zeer lomp aangebragt is en niet minder hindert, dan de steil opgehevene regterarm van LAOCOON, valt niet te ontkennen.

Bl. 29 en volgg.: Wordt het oordeel van GOETHE over de beteekenis der groep getoetst en in zooverre gegispt, als deze baar al te zeer van mythe en traditie zoekt te ontdoen. Zeer juist wordt aangetoond, dat LAOCOON niet ontdaan is van zijn priesterschap en van de mythologische overlevering; dat hier dus meer dan eene *tragische Idylle* is. In de *Annali dell' Institulo di corrispondenza Archeologica, Vol.* IX., p. 156-159 (*Roma*, 1837), heeft de groote kunstkenner SCHORN het eenzijdige gevoelen van GOETHE met niet minder gevolg bestreden. Daar zijn stuk aan den Heer J. en aan de meeste zijner Lezers onbekend is, zal ik het hier in zijn geheel mededeelen:

‘Daar het gevoelen van GOETHE algemeen aangenomen is, schijnt het niet overtollig hetzelve wat nader te onderzoeken. Een vader, welke naast zijne beide zonen sliep en bij de ontwaking zich van slangen omwonden ziet, doet iedere poging, om zich uit dat schrikkelijk net los te wringen. Een krachtvol en moedig man, die zich in zulk eenen toestand bevindt, zal al zijne krachten inspannen, om de slangen te bestrijden, en zal nog meer zich bevlijtigen, om zijne zonen te verlossen, dan om zich zelven te verdedigen. Dit begreep VIRGILIUS, en doelde daarop in het volgende vers (216):

> ‘*Post ipsum, auxilio subeuntem ac tela ferentem*
> *Corripiunt*.

‘Bovenal zal hij dus zijne blikken op zijne zonen slaan; hij zal zijnen angst en zijne inspanning geheel op hen rigten; de pijn zelve, welke hij voelt door de bekomene wonde, zal voor het oogenblik door hem worden vergeten, of liever zijne pogingen zullen daardoor verdubbelen, om het onheil, hem overkomen, van zijn dierbaar kroost af te weren.

‘Van dat alles ontdekt men niets bij LAOCOON. De slangen hebben de heenen zoowel van hem, als van zijne kinderen omwonden, en zelfs zonder te wonden, de vlugt onmogelijk gemaakt. Nu slingeren zij zich naar boven, en LAOCOON verdedigt zich uit al zijne magt tegen die, welke zijn hoofd en zijnen romp wil vermorzelen; maar dit monster bijt hem in de linkerheup, terwijl de andere slang hare tanden in de regterzijde

van den jongsten zoon slaat. Daar uit zich de ligchaamssmart, zoo juist door WINCKELMANN beschreven; maar zelfs deze was niet van dien aard, dat zij het aan den lijder onmogelijk maakte naar zijne kinderen te zien, ja zelfs om eene dadelijke tegenkanting vol te houden. De beet is geweldig pijnlijk, maar niet onverwacht, en niet in staat om oogenblikkelijk te dooden. De kronkelingen der slang kunnen hem niet eens de borst kraken of de ademhaling ontnemen; de vader en de oudste zoon zijn nog vrij van den onderbuik af, en de knoopen, die den jongsten zoon knellen, reiken niet verder dan den linkerarm. Gene, die nog ongewond is, lijdt voor zijnen vader; deze roept in de uiterste wanhoop diens hulp in. Maar LAOCOON hoort die kreten niet; hij buigt zijne schouders en zijn hoofd achterover; met een oog vol wanhoop en zuchtende, wendt hij zich naar den hemel.

'De eenigzins gedwongene houding van dit achterovergebogene hoofd is reeds meermalen als bijzonder opgemerkt. De oorzaak is gezocht in de rigting der slang, en men heeft de juistheid der herstelling van den regterarm betwijfeld. Ten gevolge van eene ligt beschadigde plaats aan den regterkant van het hoofd, zou men kunnen vermoeden, dat de regterhand daar overgebogen was, om eene kronkeling der slang, welke het hoofd achterwaarts drukte, weg te stooten. Die arm werd werkelijk door MICHELAGNOLO meer naar het hoofd overgebogen. Daardoor zoude tevens de groep beter eindigen, aangezien dan de bogt der slang niet maar eenen enkelen knoop zou vormen; terwijl de regterarm in zijne tegen woordige stelling zich een weinig te hoog opgeheven vertoont, en zich al te regtstandig boven den jongsten knaap verheft, vooral wanneer men hierbij bedenkt, dat deze groep voor eene nis bestemd was.

'Desniettemin kan men geene sterke drukking aannemen, welke eene gedwongene buiging van het hoofd zou veroorzaakt hebben, om de eenvoudige reden, dat dan een sterke wederstand in de spieren van den nek, de schouders en den romp zigtbaar moest zijn, van welken nu niet het minste spoor aanwezig is. Bijgevolg kunnen wij, ook dan wanneer de regterhand oorspronkelijk tegen het hoofd steunde, geene reden hoegenaamd vinden voor die houding, en moeten eene inwendige oorzaak zoeken. En deze zal wel geene andere geweest zijn, dan het denkbeeld, van waar de kunstenaar uitging, dat namelijk de zielsaandoening bij LAOCOON niet alleen heerscht over de ligchaamssmart, maar ook over de bezorgdheid voor zijn

eigen leven en voor het lot zijner kinderen. Bij al de lijdzaamheid van het gekozen oogenblik, openbaart zich hierin de heldenmoed van het karakter. De blik van LAOCOON is naar den hemel gerigt; de half geopende mond brengt geen geschreeuw voort, maar hij beklaagt zich slechts over de wraak der Goden, welke hem nu treft; de smart, welke hij lijdt over zijn Vaderland, welks val nu besloten is, beklemt zijne borst, en gelijk hij eene hoogere magt erkent, welke hem onherstelbaar zal verdelgen, zoo onderwerpt hij zich gelaten, en onthoudt zich van eene regtstreeksche tegenkanting tegen den hevigen aanval van zijnen vijand. Daarom is zijn blik niet op zijne zonen, maar de hunne op hem gevestigd. Zij zien in hem een slagtoffer der goddelijke wraak; hun leven staat met het zijne op het spel, en daarom is de wederstand, dien zij aan de slangen bieden, om zich zelve te redden, minder. Aldus vormt LAOCOON het middelpunt der groep; zijne ramp is de grootste, juist omdat haar karakter meer inwendig is, terwijl het gevaarlijke net, waarin de jongste zoon gevangen zit, slechts eene bijzaak is, en de minder gevaarlijke toestand van den oudsten zoon te sterker op den toeschouwer werkt, naar mate hij meer deel neemt aan de zielesmart zijns vaders.

‘Het is niet volkomen juist, wat GOETHE zegt, dat LAOCOON ontdaan is van alle teekenen zijner waardigheid, daar hij den priesterlijken lauwerkrans draagt. Het was een algemeen aangenomen regel in de oude kunst, om van dergelijke attributen alleen die aan te duiden, buiten welke men niet kon, en die volstrekt noodig waren. Men vergat bijna nooit, hetgeen wezenlijk behoorde tot het bijzonder karakter; voor het overige zocht men het onderscheid meer door de uitdrukking van het beeld zelf, dan door uitwendige kenmerken vast te stellen. Wij herkennen overal den Koning en den held, ook wanneer zij geen' schepter of zwaard in de hand hebben. Ook in LAOCOON moeten wij den Trojaanschen Priester zien, welke zijn Vaderland door den toorn der Goden bedreigd, en zich zelven uitgekozen ziet als het eerste slagtoffer van dien toorn.

‘Mij dunkt, dat zich hierdoor alleen laat verklaren, waarom onze groep eerder eenen sentimentelen, dan heroïschen indruk achterlaat; zij wekt, zoo als reeds door HEYNE is opgemerkt, ons medelijden op, omdat LAOCOON de man van lijden en dulden is. Wanneer men er met GOETHE slechts eene tragische Idylle in wilde zien, zonden zoowel het karakter als het honfddenkbeeld van den hoofdpersoon geheel hunne beteekenis verliezen.’

Op deze verklaring van SCHORN hebben wij slechts ééne aanmerking, en deze betreft den slangenbeet in de regterheup van LAOCOON, van welken wij in het marmer geen spoor hebben kunnen ontdekken. Trouwens, door het vervallen van dien beet wordt de geheele redenering geenszins omvergestooten, maar nog te meer bevestigd. - Wanneer men nu die verklaring vergelijkt met hetgene J. als het hoofddenkbeeld, het motief van LAOCOON, opgeeft, bl. 45 en volgg., dan zal men een groot verschil ontdekken. JANSSEN geeft als het karakter van LAOCOON medelijden op, en moed tot tegenweer, die in kinderliefde zijnen oorsprong heeft. SCHORN ziet in hem een verheven slagtoffer der goddelijke wraak. Wij aarzelen niet aan deze laatste verklaring ons zegel te hechten. Dat gelaat vertoont geen' zweem van medelijden, maar diepe smart en stille onderwerping; die beweging in het geheele ligchaam is geene ijdele poging tot tegenweer, maar de onwillekeurige handelwijs van iemand in doodsgevaar. Want, hoe verheven LAOCOON ook zij, hoe gelaten hij zich aan den wil der Goden onderwerpe, hij is toch altijd mensch, en gehoorzaamt aan de stem der Natuur, die hem tot afwering van het onheil roept.

Bl. 37: De Schrijver vraagt: Of de kunstenaars dezer groep misschien de traditie van SOPHOCLES gevolgd zijn? Al zijn de fragmenten van den LAOCOON van SOPHOCLES niet voldoende, om hier licht te geven, pleit toch het onmiskenbaar tragische karakter der groep zeer voor de waarschijnlijkheid dier gissing. ‘In welken lijd de groep ook vervaardigd zij,’ zegt FEUERUACH, t.a.p., bl. 390, ‘zij heeft niets gemeen met de Romeinsche epopoea, maar alles met den schoonsten bloei van het Grieksche treurspel..... Verre verheven boven de konde redekunstige opschik van den Romein, is dit marmer de trouwste spiegel van den echt tragischen SOPHOCLES.’ Wat aan dit vermoeden nog hoogeren graad van waarschijnlijkheid geeft, is dit, dat wij weten, dat de Rhodische School, waartoe AGESANDER, POLYDORUS en ATHENODORUS, zoo niet door leeftijd, dan toch door geboorte en vorming, behoorden, bij voorkeur hare onderwerpen uit het Grieksche treurspel ontleende; verg. WELCKER, *Rhein. Mus.*, II, 495.

Bl. 60: Een fragment eener antieke groep van LAOCOON bevindt zich in het Museum te *Napels*. W. AREKEN heeft een verslag daarvan gegeven in het Hulletin van het Archacol, Instituut te *Rome*.

Ald. (4): In het vorige jaar is het mij niet gelukt te *Brussel* het bekende hoofd van LAOCOON bij den Hertog VAN ARENBERG te

zien te krijgen, daar, in de afwezigheid van den bezitter, deze kostbare reliek zorgvuldig bewaard was. Nogtans kan ik uit het gemelde verslag van SCHORN de volgende bijzonderheden daaromtrent mededeelen. De afmeting naar alle rigtingen stemt volkomen met die van den Vaticaanschen LAOCOON overeen, en uit alles blijkt, dat er tusschen beide hoofden een naauw verband bestaat. De vraag is dus: Welk van beide origineel, welk kopij is? Terwijl sommigen in het hoofd bij AREMBERG eene meer edele uitdrukking en meer natuurlijkheid vonden, dan in den Vatic, LAOCOON, en dus in den laatsten eene gemaakte nabootsing van genen zagen, vonden anderen - en onder deze de groote THORWALDSEN - de uitdrukking der smart meer verheven in den Vat. LAOCOON, en schreven de meerdere natuurlijkheid van het andere hoofd aan de minder volkomene uitvoering toe. SCHORN vindt in den laatsten alleen ligchaamslijden uitgedrukt. Hij maakt opmerkzaam op de krampachtige trekking der oogappels, welke hier diep ingeboord zijn; verder op de wijdere opening van den mond, waardoor de onderste rij tanden zigtbaar wordt, enz. Hij is daarom van oordeel, dat dit hoofd behoord heeft tot eene niet uiterst zorgvuldige of vrije kopij van den Vaticaanschen LAOCOON. Volgens hem, blijkt de latere vervaardiging ten stelligste uit de nalatige behandeling van het marmer, waardoor zich de beelden van een later tijdvak van de vroegere onderscheiden. Ongeveer hetzelfde getuigt SCHORN van het hoofd uit de *villa Lainata*, hetgeen minder geleden heeft, dan het origineel; het haar is daar in de latere Romeinsche manier bewerkt. Omtrent de echtheid van beide stukken schijnt bij deskundigen geen twijfel te bestaan. In de *Monumenti inediti dell' Instituto, Vol.* II, tav. XLI, is eene gravure van den Arembergschen LAOCOON gegeven.

Bl. 67: De verdediging van VISCONTI tegen de aanmerking van MENGS is onvoldoende, ten zij men bewijzen konde, dat de groep bestemd was, om van eene hoogere standplaats af beschouwd te worden; iets, hetgeen ongerijmd is. De bedenking, dat de beide zonen, in vergelijking van den vader, te klein zijn, is daarentegen op bl. 66, volgens GERBARD en PLATNER, uitnemend wederlegd. - De bewerking van den oudsten zoon wekt vooral de kritiek op (zie bl. 68); en waarom zouden wij dan niet mogen aannemen, dat de bewerker van dit beeld zijne taak minder gelukkig geëindigd heeft, dan zijne beide kunstbroeders? In alle grootere groepen, zelfs van denzelfden beeldhouwer, zijn stukken van hoogere en mindere waarde; hoeveel te meer zal

zulks het geval zijn bij den gemeenschappelijken arbeid van drie beeldhouwers!

Bl. 70 en volgg.: Ook naar ons gevoelen, is het streven naar effect in den LAOCOON duidelijk. Maar ten einde zulks niets aan de waarde der groep ontneme, verwijzen wij naar FEUERBACH, die, in het IV^{de} hoofdstuk van zijn uitmuntend Werk, met eene reeks van voorbeelden uit de beste tijden der kunst bewezen heeft, dat de plastische kunstenaars niet zoo spaarzaam waren in de voorstelling van hevige gemoedsbewegingen, als vrij algemeen geloofd wordt, vooral sedert WINCKELMANN stille grootheid als het karakter der Grieksche kunst heeft opgegeven.

Bl. 71: De Schr. plaatst den Borghesischen en den stervenden vechter in den keizertijd. Dit is op zijn minst gewaagd, sedert de vernuftige gissing van C.O. MÜLLER, *Handbuch*, §. 157, der tweede uitgave.

De overeenkomst, die J. vindt tusschen den LAOCOON en APOLLO, komt ons wat gezocht voor. Het is toch niet alleen de verschillende hartstogt - want ook de APOLLO is niet in rust - maar het verschil tusschen den God en den mensch, tusschen den krachtvollen jongeling en den man van rijperen leeftijd, dat ons hier in den weg staat, en elke vergelijking in ons oog onmogelijk maakt.

Wij wenschen deze voorlezing in veler handen, en den Schrijver lust, om ons meermalen op dergelijke bijdragen te vergasten.

L.....

J.B.

Twee Verhandelingen, betrekkelijk de Geschiedenis en Oudheden van Nederland, nagelaten door *E. Roelants*. Met een portret en fac-simile, benevens eenige berigten over den overledene. Uitgegeven tot eene nagedachtenis voor zijne vrienden. Te Groningen, bij J.B. Wolters. 1839.

Is het doorgaans gepast, aan den Uitgever van een nieuw Werk de vraag voor te leggen: Wat was uw doel met de uitgave? Wordt door u aan het publiek een kunstwerk aangeboden, hetwelk aesthetisch genot verschaffen kan, of is de wetenschap met het uitkomen van uw geschrift gediend? Hier wordt aan zulke vragen het stilzwijgen opgelegd door de woorden, die wij op den titel lezen: *Uitgegeven tot eene nagedachtenis*

voor zijne vrienden. Wij eeren de behoefte van het vriendenhart, welke met de toereiking dezer gave vervuld werd, en de beminnelijke hoedanigheden, de veelvuldige talenten van den vroeg gestorven' E. ROELANTS, doen ons die behoefte begrijpen. - Maar waarom van dit Boek aan het publiek verslag gedaan? Deels, wij bekennen het, om de voldoening te vergrooten van allen, die den overledene met teederheid herdenken; deels, omdat het algemeen belangrijk is, het resultaat van het onderzoek te kennen, hoe een jong mensch in de akademiejaren zich hier van eene taak gekweten heeft, die zich zoo vele studenten opleggen, ik bedoel de beantwoording eener prijsvraag. - Doch buiten de beide Verhandelingen, geschreven tot het aangeduide doel, bevat dit Boeksken eene *Voorrede* door Prof. HOFSTEDE DE GROOT, waarin Z.H.G. van deszelfs inhoud eenig herigt mededeelt; vervolgens *eene Rede ter gedachtenis van* E.R., *door* Mr. J. DE WAL, welke niet alleen het hart van den redenaar eer aandoet, maar ook van smaak en talent getuigt. Alleenlijk zijn SCHLEIERMACHER'S woorden door de uitdrukking: *In zijne naaste wetenschappelijke aanrakingen* (p. XXII), evenmin gelukkig vertaald, als het Hollandsche *hoogste eere* op p. XXIII bet Latijnsche *summi honores* (in plur.) behoorlijk wedergeeft. Dit, met de minder juiste uitdrukking; *Ik onthoude mij van eene schets, die elk gevoelt, niemand beschrijft* (p. XXIX), was het eenige, dat de Schrijver, ware zijne aandacht daarop gevallen, zelf zou verbeterd hebben. Moge onze aanmerking strekken, om de opmerkzaamheid te bewijzen, die wij aan zijne Redevoering schonken. - Nu volgen eenige woorden bij het overlijden van *z.r.*, reeds geplaatst in de *Groninger Courant* van Maart, 1837, door Prof. LULOFS, en een gedicht van Prof. DE GREUVE, ter nagedachtenis van denzelfden. - Zoo komen wij eindelijk tot de beide Verhandelingen, van welke de eerste eene *Proeve van onderzoek* bevat *naar de voorvaderlijke Godsdienst hier te Lande vóór de invoering van het Christendom, hare overblijfselen en verwantschap met de Mythologie van Grieken, Romeinen, Germaansche en Noordsche Volken*.

Onze voorouders waren Germanen, en, indien het waar is, dat de gelijkheid van afkomst zich in de denkbeelden, die aan Godenleer en eeredienst ten grondslag liggen, niet verloochenen kan, zoo moesten Godenleer en eeredienst bij onze voorouders met die der overige Germanen eenen gemeenschappelijken bodem bezitten. Vandaar is men volkomen geregtigd zijn onderzoek over al de Germaansche stammen uit te breiden, zoo men zich

den slaat onzer voorvaderen in het Godsdienstige, van welken ons geene overblijfselen genoegzaam onderrigten, wil voorstellen. Dit heeft onze Schrijver dan ook gedaan; doch te ver gaat hij, waar hij ook Slaven, Laplanders, Schotten, Ieren, Gallen, op het gebied van zijne navorsching brengt. Daarentegen heeft hij niet verzuimd van die Godheden te gewagen, welke eene plaatselijke beduidenis slechts voor sommige streken van ons Vaderland schijnen gehad te hebben, ik bedoel NEHALENNIA en HERCULES MAGUSANUS. De eerste was welligt een symbool van de gastvrije ontvangst, die de op zee reizende kooplieden, welke in 's Lands uitwateringen inliepen, te wachten hadden. Zoo zou haar naam van het werkwoord *inhalen* (*Innchalinge*) kunnen worden afgeleid, en zouden de hond en het roer, waarmede zij wordt afgebeeld, kunnen opgevat worden, als strekkende om den vreemdeling onderrigt te beloven aangaande den verderen weg, dien hij, hetzij te land, hetzij ter zee, te kiezen had. Uit de hier gewaagde verklaring volgt, dat men het werktuig, waarop de voet der Godin rust, geenszins met den Schrijver voor een landbouwkundig werktuig zou te houden hebben. Met NEHALENNIA naauw verwant, was HERCULES MAGUSANUS, die misschien vereerd werd als de weldadige Genius, welke in moerassige streken eene zekere en bevaarbare rivierbedding door den ter wederzijde aanslibbenden grond deed ontstan.

De Schrijver treedt ook in eene vergelijkende zamenstelling der Germaansche Godenleer met die der Grieken. - De Germaansche, immers de Noordsche Godenleer, draagt de duidelijkste blijken, dat haar de poëzij, waardoor ik hier de beeldrijke uitdrukking der werkelijke wereld versta, en de maatschappelijke ervaring zijn voorafgegaan; ja, zij is haren oorsprong aan die beide verschuldigd. De Grieksche mythen daarentegen zijn vóór alle poëzij, en ouder dan de eerst laat gewonnen maatschappelijke ondervinding. Vandaar, dat de Noordsche Godenleer, en de Germaansche in het algemeen, ons een allegorisch zamenstel aanbiedt, waarin eene beeldspraak, zoo als de poëzij ze bezigt, en de resultaten eener beschouwing besloten zijn, die de historische ontwikkeling der maatschappij voor oogen had[1]. Hoe verschillend is diensvolgens haar aard van dien der Grieksche mythen! In deze zien wij eene rij van beelden, waarin de

(1) Vgl. L. UBLAND, *Sagenforschungen* I^{ster} Th. *Mythos. v. Thor.* Stuttg., 1830, en de Rec. v. dit Werk door KÖPPEN, in *Hall. Juhrb.*, Febr., 1838.

laatste grond der dingen zijne uitdrukking vinden moet; in het object, dat zij zich voorstellen, zijn de onderscheidene sferen, waarin zich de voorwerpen in de werkelijke wereld verdeelen, nog ongescheiden; maar juist daarom is hun beginsel vatbaar voor eene oneindige toepassing, en leveren zij de kern voor de veelsoortigste kunst voort brengselen. In dichtstukken, godenbeelden, tempels, feesten, waarbij de verschillende kunsten onderling verbonden optraden, verklaarde zich wat in de mythen verborgen was; terwijl de diepere beschouwing van de natuur der dingen bij de Germanen sluimerend bleef en geenerlei vrije kunstschepping in het aanzijn riep. De band, die de eigenlijke Godsdienst bij de Germanen met de Godenleer vereenigde, was zeer los en van buiten aangebragt; de eene vloeide niet uit de andere voort. De uiterlijke vereering eener hoogere magt, die bij de Grieken uit tooneelmatige symbolische handelingen bestond, was bij de Germanen een zamenstel van gebruiken, op bijgeloof gegrond. - Zulke beschouwingen hadden, bij eene verbandsaanwijzing tusschen de Germaansche en de Grieksche Godenleer, op den voorgrond moeten staan. Doch van het Werk van een' jongeling kunnen wij niets vergen, dan hetgeen ons ROELANTS levert; niets dan die vlijt, welke de bijzonderheden, die tot het opgegeven onderwerp betrekking hebben, verzamelt en te zamenlascht, om aan het verlangen van hem, die de taak heeft voorgeschreven, te voldoen.

Wil men na het bovenstaande nog eenige aanmerkingen, ten blijke, dat Ref. eene naauwkeurige opmerkzaamheid aan de Verhandeling wijdde, zoo zij aangevoerd, dat *de Heksen* (p. 58) niet onder de Godenleer hadden vermeld moeten worden, evenmin als hetgeen de Schrijver *plantendienst* (p. 54) betitelt; de beide § § behooren in de II^{de} Afd. te huis. Verder, dat *Vut* (p. 17) geen Romantische stam zijn kan, daar het als zoodanig een' Latijnschen wortel zou moeten hebben; dat *vrijen* met *vragen* in verband staat, en veeleer de naam der Godin van *vrijen* afgeleid is, dan dat het omgekeerde waar zou zijn. Op p. 62, coll. 66, had wel mogen gezegd worden, dat de Godin MEDEA te *Medemblik* haren oorsprong wel aan den naam der stad (die eigenlijk *Midden-leek* heet) zal verschuldigd zijn; het is slechts een verzinsel, dat de stad naar MEDEA zou genoemd wezen. Op p. 75 wordt het *dauwtrappen* ten onregte, als bepaaldelijk te *Groningen* in gebruik, opgegeven. Aan de op p. 87 vermelde gevallen kan niet dan in eene zeer verwijderde beteekenis de qualificatie van menschenoffers toegekend worden.

Eindelijk merkte ik twee drukfouten op: p. 39 staat *Arion*, in plaats van *Orion*, en op p. 62 wordt dezelfde plaats *Roman* geheeten, waarvoor p. 29 *Roman* te lezen staat.

Over de tweede Verhandeling, behelzende eene *Geschiedenis van de kerkelijke scheuring in het bisdom Utrecht* (1423-1457), *waarbij tevens wordt aangetoond derzelver invloed, zoo op de Kerk en Priesterregering in België* (Nederland), *als op de voorbereiding der Hervorming in ons Vaderland*, willen wij slechts een enkel woord in het midden brengen. Zij bevat een doorloopend, wederom met vlijt bijeengebragt, verhaal van de genoemde scheuring gedurende de opgegevene jaren. Omdat (hetgeen men trouwens van den jeugdigen Schrijver niet anders wachten kou) de verhaalde zaken niet geplaatst zijn in het licht eener leidende idée, met andere woorden, omdat het geheele opstel niet doordrongen is van het denkbeeld der uitbreiding van de anti-hierarchische rigting en der afwerping van het juk van alle kerkelijke authoriteit door burgerlijke corporaties, door de verschillende standen der toenmalige maatschappij en door de geestelijken zelve, zoo is de Schrijver genoodzaakt gedurig een blijk te geven, dat hij niet vergeten is, dat men de aanwijzing van den invloed der gebeurde zaken ter voorbereiding der Hervorming van hem gevraagd had. - De uitweiding aangaande NIC. VAN CUSA en FREDERIK VAN HEILO (p. 187 en 196), hoe belangrijk op zich zelve, behoort eigenlijk niet regtstreeks tot het onderwerp, daar CUSA niet alleenlijk met het doel, om de scheuring te heelen, *Rome* verliet, maar slechts op zijne reize naar *Duitschland* ons Vaderland aandeed. - Zeer bevreemdde het ons, de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen (p. 126) als eene analoge instelling met de Broederschap des gemeenen levens te zien opgegeven. Op p. 180 leze men FELIX V, in plaats van MARTINUS V.

Album.

Korte berigten over boekwerken, vlugschriften, enz., aankondigingen van vertalingen, letterkundig nieuws, enz.

Het Huiskruis, of de verderfelijke gevolgen van het jeneverdrinken. Door D^{s}. Böttcher. *Naar den vijfden Druk. Vit het Hoogduitsch. Te Koevorden, bij* D.H. van der Scheer. 1840. kl. 8°. 96 blz.

Een Volksboekje *naar* het Hoogduitsch; d.w.z. niet woordelijk vertaald, maar zoo dat het ook oorspronkelijk in de Nederlandsche taal kon geschreven zijn. Zoo ver kan men het wel des noods met eenige uitlatingen en bijvoegselen gemakkelijk brengen; maar het slimste is, dat het Nederlandsche Volk, voor hetwelk bet Boekje vertaald is, een ander Volk is, dan het Hoogduitsche. Of zou men ligtelijk hier te Lande boeren vinden, die door Dominé van het schadelijke des jenevers overtuigd, opeens ‘alle branderijen en stokerijen in het Land omverhalen, en alle jenevervaten ledig laten loopen en verbranden’ willen? Men zie bl. 68 en meer voorbeelden.

Maar laat dit zijn, zoo als het is. Het Boeksken is in eenen fikschen populairen trant geschreven, en opent de oogen voor den afgrond, waarin de menschen en volken, die zich aan het misbruik van sterken drank overgeven, storten. Het is geschreven in den vorm van gesprekken, welke een oud Predikant, die meer dan 37 jaren zijne dorpgemeente bediend had, met eenige harer leden houdt, en ten gevolge hebben, dat er een matigheidsgenootschap wordt opgerigt. Wij willen niet spreken over de doelmatigheid of ondoelmatigheid dezer genootschappen, waarover reeds meer, ook in dit Tijdschrift, is voorgevallen; ons geschriftje loopt er zeer hoog mede weg, en schijnt alleen tot aanbeveling van deze opgesteld te zijn. Intusschen is dit alles toch maar inkleeding, en het eigenlijke wezen van het Werkje is in de volgende redenering, goed qeleidelijk voortgaande, vervat:

1. De jenever verslindt het geld en de welvaart der huisgezinnen en van de geheele maatschappij.
2. De jenever, hoe veel of weinig gebruikt, is altijd schadelijk voor het ligchaam en nooit voedend of versterkend.

3. De jenever is verleidelijk; - hoe meer men hem gebruikt, des te meer verlokt en bederft hij den mensch; - bij berooft hem eindelijk van zijn verstand, en verleidt hem tot de grootste misdaden.
4. Het eenige beproefde en geheel onschadelijk bevondene middel tegen deze nadeelen is volstrekte outhouding van den jenever.
5. Het is daarom Christenpligt, om dit middel zooveel doenlijk aan te wenden of te helpen aanwenden.

Mij dunkt, tegen deze eenvoudige waarnemingen en redenering is al zeer weinig in te brengen, welke drogredenen ook de jeneverlust, het eigenbelang van sommigen, de zucht tot tegenstand tegen het nieuwe, enz., mogen uitvinden. Het is mijn hartelijke wensch, dat dit nuttige Boekje door zeer velen worde gelezen, en ook het zijne bijdragen moge, om der gruwelijke pest onzer maatschappij, der dronkenschap, die erger dan de cholera bare duizenden slagtoffers onophoudelijk wegraapt, eindelijk een weinig paal en perk te stellen. En zoo de ondervinding bewezen heeft, dat er nog geen middel beter geholpen heeft, om de besmetting van vreemde ziekten af te keeren, dan eene gewapende bewaking der grenzen, eilieve! waarom zou dan ook niet eene geweldige afkeering der zoo besmettelijke dronkenschap helpen kunnen? En is het niet beter rustig en veilig op eenen dorren zandheuvel voort te wandelen, dan op den rand van eenen romanesk schoonen afgrond om te springen? Lezers! ik geloof, wij doen niet kwaad, zoo wij de welmeenende raadgevingen van Schrijver en Vertaler dankbaar erkennen en ter harte nemen, moge er al somwijlen iets op de geldigheid hunner voorbeelden en bewijzen af te dingen zijn.

K.

Proeve eener verklaring van in de zamenleving meest gebruikelijke vreemde woorden en verkortingen, door T.M. Looman. (*Te*) *Hoorn*, (*bij*) Gebr. Vermande. 1839. 166 blz. kl. 8°.

De Heer LOOMAN zou door de uitgave van dit nuttig Hulpboekje nog meer in eene wezenlijke behoefte voorzien hebben, indien het Werkje volledіger ware. Het is waar, de Schrijver zegt in de Voorrede: ‘Men zou zich vergissen, wanneer men hier datgene meende te vinden, wat eigenlijk tot een kunstwoordenboek behoort, hetwelk in aard en omvang eene geheel andere soort van werk is, en inderdaad een herinneringsboek voor geleerden te noemen; terwijl hetgeen *hier* gegeven wordt niet voor de zoodanigen is bedoeld. De titel belooft dit ook

niet.’ Naar ons inzien, mogt hier evenwel geene verklaring van de volgende en andere woorden gemist worden, die toch ook niet zelden, en dikwerf meer dan vele der hier opgenomene, in het dagelijksche gesprek voorkomen, zoo als: *Accommodatie, admiraal, adopteren, adres, album, anabaptist, apostrophe, arithmetica, armade, aromatiek, arquebuseren, arronderen, arrondissement, arsenaal, assises, assurantie, atmospheer, attentaat, audientie, auditeur, ave Maria, avontuurlijk, azuur*, enz. Gemakkelijk zonden wij een gelijk getal van ontbrekende woorden uit de andere letters kunnen aanvoeren; zoo zochten wij b.v. te vergeefs *vade-mecum, kombuis, bouillon, cacographie, fieschje* en anderen. Hetgeen de Heer LOOMAN levert, is echter, over het geheel, juist bewerkt; *over het geheel* zeggen wij. Immers, om een paar voorbeelden aan te halen, zijn de Janitscharen afgeschaft, en mogen dus niet, bl, 147, nog de lijfwachten van den Grooten Heer genoemd worden. *Ecloge* (beter *ekloge*) is eigenlijk *keurdicht*, bl. 56, maar beteekent in de Romaansche talen meer bepaaldelijk: *herdersdicht*. De naamsoorsprong van *Druïden* is nog zoo geheel zeker niet, als bl. 54 wordt opgegeven. *Bij auctie*, bl. 24, had moeten opgemerkt worden, dat dit woord ook *verkooping* beteekent. Bij het woord *beneficie* ware eene verklaring der uitdrukking: *Onder beneficie van inventaris*, niet overbodig geweest. *Dom* is misschien afgeleid van *domus*, huis; *kommenijs-winkel* welligt van het Spaansche werkwoord *comer*, eten, (alzoo eigenlijk *comery* (eet) *winkel*), en het letterteeken I.H.S. van *in hoe signo* (*vinces*).

Bij eene tweede uitgave, welke het net gedrukte Boekje verdient, vertrouwen wij, dat de gebreken en leemten door den kundigen Schrijver verbeterd zullen worden.

A.

Boekbeoordeelingen.

Bekorte manier tot het herleiden van Maans-afstanden zonder de gewone voorafgaande toebereidselen; benevens iets over het vinden der breedte en der lengte door Tijdmeters tusschen de keerkringen, door waargenomene hoogten digt bij den Meridiaan. Door *J.C. Pilaar*, Luitenant ter zee. Met de Tafels tot het eerste betrekkelijk. Kunnende dienen tot een Aanhangsel op de Stuurmanskunst. Te Leiden en Medemblik, bij S. en J. Luchtmans en L.C. Vermande. 1839. 86 bladz. 8°.

Maan-tavels, waardoor de ware afstand van de schijnbare hoogten gemakkelijk herleid wordt, zonder dat hierbij de gewone langwijlige toebereidselen behoeven vooraf te gaan; alsmede eene korte Verhandeling over den Tijdmeter, met aanwijzing omtrent deszelfs behandeling, en het bepalen van zijnen loop in zee. Door Mrs. *Taylor*. Naar de derde Engelsche Uitgave. Dordrecht, van Houtrijve en Bredius. 1839. 124 bladz. 8°.

Reeds vóór eenen geruimen tijd uitgenoodigd, om mijn gevoelen aangaande beide genoemde Werkjes in dit Tijdschrift bekend te maken, zoude de belangrijkheid der zaak mij ongetwijfeld reeds vroeger hebben opgewekt aan die uitnoodiging te voldoen; maar andere bezigheden en omstandigheden, van mijnen wil geheel onafhankelijk, waren de redenen, die een zoo langdurig uitstel te weeg bragten. Sedert het eerstgenoemde dezer Werken tot eene zoo hevige openlijke woordenwisseling heeft aanleiding gegeven[1], zoude men bet *a priori* als onge-

(1) *Algemeene Konst en Letterbode* voor het jaar 1839, N°. 57, en die voor het jaar 1840, N°. 4 en N°. 7.

past kunnen beschouwen nog iets toe te voegen aan hetgeen wij reeds in al te kleine bijzonderheden vernomen hebben; doch men vreeze van mij geene bemoeijing met persoonlijke geschillen; zij behoren niet tot de wetenschap, die ik beoefen. - In weêrwil van zoo veel geschrijfs, is het behandelde onderwerp nog geenszins uitgeput, maar, naar mijn inzien, overwaardig, om nog eenmaal, doch uit een nieuw en belangrijk oogpunt, beschouwd te worden. - Het zoude mij leed doen, indien mijn oordeel misschien eenen onaangenamen indruk mogt uitoefenen op mannen in ons Vaderland, wien ik eene wezenlijke hoogachting toedraag; maar geene schroomvalligheid kon mij het zwijgen opleggen, waar het gevoel van pligt mij het spreken gebiedt, want *amicus* PLATO *sed magis amica veritas*.

Ten einde zoo algemeen mogelijk verstaan te worden, moet ik het vraagstuk, tot welks oplossing de bovengemelde Werkjes dienen kunnen, een weinig toelichten, en daartoe aanvankelijk doen opmerken, dat de zeeman, om naar de plaats zijner bestemming te kunnen stevenen, de middelen moet bezitten, om het punt van den aardbol te bepalen, waar hij zich bevindt, terwijl zijn oog niet dan een onafzienbaar water en de lichten des hemels ontdekken kan. De ligging eener plaats op de aarde wordt door twee grootheden uitgedrukt, welke den naam van Lengte en Breedte dragen. De lengte geeft als ware het het punt van den aequator te kennen, boven of onder hetwelk de plaats gelegen is, terwijl de breedte haren afstand tot den aequator uitdrukt; zoodat beider kennis de ligging der plaats volkomen bepaalt. De bepaling der breedte op zee is sedert lang aan geene belangrijke zwarigheden meer onderworpen geweest; maar de bepaling der lengte heeft reeds sedert eeuwen de aandacht der grootste Sterre- en Zeevaartkundigen tot zich getrokken, zonder nog tot den gewenschten trap van volkomenheid geklommen te zijn; en toch valt het ligt een denkbeeld te geven van de wijze, waarop zij volbragt kan worden. - Niet alle plaatsen der aarde kunnen gelijktijdig denzelfden stand, met betrekking tot de zon, bekleeden. Terwijl de eene naar de zon is toegekeerd, is de andere van haar afgekeerd. Is het dag op de eene plaats, dan kan het nacht op de andere wezen, en daar het uur van den dag naar den stand, dien de plaats, met betrekking tot de zon, inneemt, geteld wordt, zal het op hetzelfde oogenblik niet overal even laat zijn, d.i. men zal niet overal hetzelfde uur van den dag tellen. Nu wordt het verschil in lengte tusschen twee plaatsen juist door het verschil in uren van den

dag, die zij op hetzelfde oogenblik tellen, uitgedrukt. Heeft men dus het uur van den dag aan boord bepaald, dan behoeft men slechts te weten hoe laat het op hetzelfde oogenblik op eene bekende plaats der aarde is, b.v. op het observatorium te *Greenwich*. Daartoe in het bijzonder dienen de zeeuurwerken, die gedurende eenen geruimen tijd het uur, dat men op elk willekeurig oogenblik te *Greenwich* of elders telt, met juistheid behooren te doen kennen, en alzoo onder bepaalde omstandigheden, voor de bepaling der lengte op zee, de gewigtigste diensten kunnen bewijzen.

De toepassing van dit schoone hulpmiddel wordt echter zeer beperkt door de onvolkomenheden, boven welke de mensch de voortbrengselen zijner handen niet verheffen kan; maar heeft de zeeman eenen nadeeligen invloed van de onvolkomenheden zijner kunstmatige uurwerken te vreezen, dan wordt hem door de milde hand der Natuur een ander aangeboden, dat, evenmin als hare eeuwige wetten, falen kan. Dit uurwerk is het groot heelal; zijne wijzerplaat is de zigtbare sterrenhemel, en de wijzer is de maan, die onze aarde als eene vriendelijke weldoenster begeleidt. De onverdroten arbeid der Sterrekundigen heeft de zamengestelde bewegingen der maan reeds zoo naauwkeurig doen kennen, dat men jaren vooruit met eene ongeloofelijke juistheid den stand kan bepalen, dien zij op gegevene tijdstippen aan den hemel bekleeden zal, en de almanakken, met welke de zeeman door de Sterrekundigen wordt toegerust, leeren hem hoe laat het te *Greenwich* of elders is, wanneer hij de maan eene bepaalde plaats, met betrekking tot de zon of de sterren, innemen ziet. Men heeft dan slechts den afstand der maan tot eene behoorlijk uitgekozene ster of tot de zon te meten, en den tijd aan boord op te teekenen, waarop men dien afstand bepaalde. De almanak doet het daarmede overeenkomstige uur te *Greenwich* kennen, en daaruit laat zich verder de lengte van het schip afleiden.

Hoe eenvoudig het beginsel wezen moge, waarop deze oplossing van het gewigtigste zeevaartkundige vraagstuk berust, is zijne toepassing vrij zamengesteld, daar twee omstandigheden aan de schijnbare standplaats der maan aan den hemel eene zekere wijziging toebrengen. Wanneer de wijzer van een uurwerk niet onmiddellijk op de wijzerplaat rust, maar op eenen belangrijken afstand van haar is afgescheiden, dan zal hij, naar mate men het oog verplaatst, met verschillende punten of cijfers van de wijzerplaat schijnen overeen te komen. De maan is veel nader

bij ons dan de sterren, en deswege zal men haar ook op hetzelfde oogenblik te *Greenwich* en aan boord, op eenigzins verschillende plaatsen aan den hemel, en op eenigzius verschillende afstanden tot dezelfde sterren zien; zoodat de afstand, dien men gemeten beeft, door berekening, tot een vast oogpunt herleid moet worden, voor hetwelk het middelpunt der aarde genomen wordt. Daarenboven zien wij de maan en de overige hemellichten, wegens de buiging, die de lichtstralen in onzen dampkring ondergaan, niet volkomen op de punten van den hemel, waar zij zich werkelijk bevinden. De gemeten afstand is dus ook door de straalbuiging gewijzigd, van welker invloed zij door berekening bevrijd moet worden; en het is die herleiding van den gemeten' afstand tot den waren afstand, zoo als die op hetzelfde oogenblik uit het middelpunt der aarde gezien zoude worden, die als de groote moeijelijkheid beschouwd wordt.

Deze wijze, om de lengte op zee te bepalen, eischt dus twee van elkander onderscheidene verrigtingen: de waarneming en de berekening; en, bij de zoo hooge volkomenheid der sterrekunde, zoude men mogen verwachten, dat de wijze, waarop beide ten uitvoer gebragt worden, weinig meer te wenschen overlaat. Men zoude zich echter in die verwachting bedriegen. De groote hoop der zeelieden heeft zich den arbeid der Sterrekundigen, te hunnen behoeve ondernomen, nog geenszins zoo goed mogelijk ten nutte gemaakt, en hunne teregtwijzingen nog niet behoorlijk ter harte genomen, ten gevolge waarvan de meest gebruikelijke handelwijzen, langs welke zoowel de waarneming als de berekening volbragt wordt, zich nog door groote onvolkomenheden kenmerken, die eener meer naauwkeurige beschouwing overwaardig zijn.

Het meten van den afstand der maan tot de zon of tot eene ster kan op zee niet anders geschieden dan door een werktuig, welks gebruik geenen vasten stand vereischt, maar zich ook, slechts in de hand gehouden, voor zijn doel laat aanwenden. Daartoe bestaan de zoogenaamde *prismen-cirkels*, de *spiegel-cirkels* en de *spiegel-sextanten*, en het onvolkomenste dezer werktuigen, het spiegel-sextant namelijk, wordt, althans hij onze zeelieden, uitsluitend gebruikt, en dan nog zelden met de omzigtigheid, die dit werktuig vordert. Men meent gewoonlijk al het noodige te doen, wanneer men de fout van het snelpunt, die van de gekleurde glazen, en des noods ook die van den prismatieken vorm des grooten spiegels, in rekening brengt, en zelden of nimmer wordt de stand des grooten spiegels, de ligging van de as

des kijkers en de buiging der alhidade behoorlijk in acht genomen, welker bepaling toch geene zoo groote moeijelijkheid baart. Minder nog wordt er aan de twee belangrijke fouten gedacht, aan welke het sextant bij uitsluiting onderhevig is, en die zich zoo ligtelijk niet bepalen laten, namelijk de fout in de grootte van den boog des sextants en de uitmiddelpuntigheid van de alhidade, die, bij eenen welingerigten vollen cirkel, van zelve wordt opgeheven[1] Het valt zeer ligt op goed geloof aan te nemen, dat de maker wel gezorgd zal hebben de fouten van zijn werktuig zooveel mogelijk te vernietigen; maar indien deSterrekundigen in dit punt niet zoo buitengewoon ongeloovig geweest waren, dan zoude de sterrekunde zeker niet tot den trap van volkomenheid gestegen zijn, dien zij inderdaad bereikt heeft. Het ware zeer te wenschen, dat de zeelieden een weinigje naauwgezetheid van de Sterrekundigen wilden overnemen; maar het is velen hunner niet uit het hoofd te praten, dat zij geene naauwgezetheid behoeven. Men kan immers op een schommelend schip voor geene fout van tien seconden in zijne meting verantwoordelijk wezen; en is het onmogelijk die eene fout van tien seconden te ontgaan, dan mag men ook eene tweede, eene derde, eene vierde, misschien zelfs eene vijfde fout, die alle welligt nog aanmerkelijk grooter zijn, veilig verwaarloozen, al wordt men door geene noodzakelijkheid daartoe gedwongen. Dit is de logica van den grooten hoop der tegenwoordige zeelieden, aan welke het leven van zoo vele zielen gewaagd wordt, en het eigen en streng onderzoek van zijn werktuig, dat elke zeeman zich ten pligt behoorde te stellen, kan zelden eenigen ingang vinden[2].

In de berekening is tot heden geene mindere opeenstapeling van kleine fouten ingeslopen, dan in de waarneming, en men dwaalde nog, wanneer men te goeder trouw streng naauwkeurige formulen aanwendde, daar zij, hetgeen men niet had opgemerkt, op valsche grondslagen rusteden. Al de gebruikelijke handelwijzen, welker voorstelling men in al onze verschillende zeevaartkundige leerboeken aantreft, gaan van het beginsel uit,

(1) Hoe groot zelfs de onregelmatigheid in de verdeeling eens sextants, van welke hier niet eens gesproken wordt, wezen kan, ziet men in het *Berlijner Astr. Jaarb.* 1809, pag. 223, en 1827, pag. 173, bewezen.

(2) Ik kan den zeelieden niet genoeg de eenvoudige handelwijze, om de som der standvastige fouten des sextants te bepalen, aanbevelen, die door onzen landgenont, Prof. VAN BEEK CALKDEN, in zijne *Handleiding ten dienste der zoolieden* is voorgesteld

dat de aarde volkomen kogelvormig is, ofschoon deze valsche stelling eene fout van meer dan 15 seconden in den afstand veroorzaken kan. De straalbuiging wordt verkeerdelijk tot de middelpunten van zon en maan herleid; terwijl men alleen met de straalbuiging voor de punten harer randen te maken heeft, tusschen welke de afstand gemeten is, en de fout, die daardoor ontstaat, kan dikwijls nog veel aanzienlijker dan de voorgaande wezen. Al te spoedig, of altoos, wordt de invloed, dien de stand van Barometer en Thermometer op de straalbuiging uitoefent, verwaarloosd, welke nimmer behoorde of behoefde verwaarloosd te worden. Daarenboven ziet men in de berekening weleens nog andere kleine grootheden, zoo als de parallaxis der zon, over het hoofd, terwijl sommige rekenwijzen in zich zelve eene strenge juistheid missen. Neemt men nu dit alles in aanmerking, dan zal men zich ligtelijk overtuigen, dat ook de herleiding van den schijnbaren afstand tot den waren afstand, wanneer die naar de, althans bij ons, gebruikelijke handelwijzen volbragt wordt, voor groote verbeteringen vatbaar is.

Een ernstig streven naar hoogere volmaaktheid is het kenmerk van de beoefening der wetenschappen in deze eeuw, en er is misschien geene wetenschap, waarin dit helderder dan in de sterrekunde doorstraalt; maar indien men het bovengemelde onbevooroordeeld overweegt, zoude men niet geneigd worden even gunstig over de stuurmanskunst te denken, die toch niet anders dan een zijtak der sterrekunde is. Het is grootstendeels de bepaling der lengte op zee, die den ontzettenden arbeid der Sterrekundigen, om onze kennis van de beweging der maan te volmaken, heeft uitgelokt; en heeft die arbeid reeds zijn gewenschte doel bereikt, daar zien wij de waarnemingen en berekeningen, welke de bepaling der lengte van den zeeman vordert, hoezeer met oneindig minder moeijelijkheden vergezeld, nog lijden aan talrijke gebreken. Wenscht men misschien, dat de Sterrekundigen zich verder het lot der zeevaart mogten aantrekken, en den zeeman onfeilbare voorschriften mogten geven, volgens welke zij hun werktuig te gebruiken en hunne rekenwijzen in te rigten hebben, zij hebben reeds lang aan dezen wensch voldaan, en het stond slechts aan den zeeman, van hunne lessen gebruik te maken. BOHNENBERGER, BENZENBERG, KÑORRE, HANSTEIN, ENGKE, ook onze landgenoot VAN BEEK CALKOEN, hebben voor de kennis van het werktuig belangrijke bijdragen geleverd. BESSEL en SCHUMACHER hebben de rekenwijze tot eenen trap van volkomenheid gebragt, die weinig meer te wenschen overlaat. Maar van

dit alles dragen de meeste zeelieden geene kennis, en men zoude dus van hem, die de stuurmanskunst bevorderen wil, in de eerste plaats de vervulling van de ligtste en tevens belangrijke taak mogen verwachten, deze namelijk, van den zeeman met de nieuwere verbeteringen bekend te maken; die in eenen voor hem geschikten vorm voor te dragen; die nader te volmaken en daaraan eenen meer algemeenen ingang toe te bereiden. Dit is het eerste, wat de stuurmanskunst, in haren tegenwoordigen toestand, vordert.

Wij moeten nu de Werken, aan het hoofd van dit opstel vermeld, aan de tegenwoordige eischen der stuurmanskunst toetsen. Zij behelzen Tafelen, om de herleiding, die de schijnbare afstand der maan tot de zon, of tot eene ster, voor de bepaling der lengte op zee ondergaan moet, volkomener?.... neen waarlijk niet, maar alleen, om die gemakkelijker te maken; om die gemakkelijker te maken, met opoffering van datgeen, wat aan de gebruikelijke handelwijzen nog eenen schijn van juistheid bijzetten kan. Welverre van eenigzins aan de gebreken der stuurmanskunst te gemoet te komen, kunnen zij haar slechts eenen gevaarlijken kreeftengang voorbereiden. Geene der onvolkomenheden in de vroegere wijzen van berekenen wordt verminderd, maar in tegendeel, aan de oude gebreken worden nog nieuwe toegevoegd; want sloeg men vroeger de grondslagen te weinig gade, op welke de in zich zelve veelal juiste formulen berusten, de bovengemelde Tafels zijn daarenboven slechts naar benaderingsformulen berekend, en hebben nieuwe onwaarheden ten grondslag, uit welke nieuwe fouten voortvloeijen, die tot denzelfden, of tot eenen hoogeren rang behooren, dan de waarschijnlijke fouten in de waarnemingen, en daarom, ook naar den regel der *praktijk*, volstrekt niet verwaarloosd mogen worden[1] Die terugkeering, ik zoude bijna zeggen naar de duisternis, heeft geen ander doel, dan eenen weinig beduidenden arbeid met een niets beduidend iets te verminderen. - Het moet al een vrij onhandige berekenaar zijn, die veel meer dan tien minuten tijds behoeft, om, langs eenen der meest gebruikelijke wegen, eenen schijnbaren afstand tot den waren te herleiden. Men vergeve het den Sterrekundige, die jaren van zijn leven aan zijne noodige bere-

(1) Zie *Iets botrukkelijk da naauwkeurigheid der Tafelon, gebezigd bij de berakening van den waren afstand der maan tot eene ster af tot de zan, volgens de handelwijzen van* THUNER, NORIE, THOMSON, TAYLOR, GLAZETEN *en* GUES. *Door* J.G. ANBON. Rotterdam, 1838.

keningen te koste legt, en zich berekeningen getroost, welke weken of maanden eischen, indien daardoor slechts tiende of honderdste deelen eener seconde op de juistheid zijner uitkomsten gewonnen worden; men vergeve het hem, wanneer hij eene herleiding, als de bovengemelde, met betrekking tot haar doel, eene beuzeling noemt, al moest zij, hetgeen nimmer het geval is, dagelijks herhaald worden. Mag de zeeman hierover anders denken? Behoort de bepaling der lengte dan niet tot de voornaamste zijner pligten, en zoude het te veel zijn, daaraan, als het noodig was, zelfs dagelijks tien minuten tijds te wijden? De eeuw, die wij beleven, brengt het inderdaad niet mede, de juistheid van zijnen arbeid aan het gemak op te offeren, en geene andere Godheid dan de rust te dienen. Nutteloozen arbeid te volbrengen, is het werk der dwazen; het is geoorloofd en regtmatig, indien zij bestaan, *gepaste* hulpmiddelen ter bekorting van den arbeid in te roepen; maar geheel en al is de aanwending van hulpmiddelen af te keuren, door welke men wel eenigen arbeid ontduikt, maar ook te kort doet aan zijne pligten.

Is het ons niet genoeg, dat wij zoo weinig ter bevordering van sterre- en zeevaartkunde hebben bijgedragen; zullen wij daarenboven nog de hand leenen, om af te breken, wat anderen hebben opgebouwd? Toen de Tafelen van Mrs. TAYLOR, die het gebrekkige Werk met nieuwe gebreken bezwaren, alleen omdat zij eenen nietigen arbeid bekorten, bij sommige Engelschen zoo veel opgangs maakten, had de onvergelijkelijke BESSEL zelf het gewigtige zeevaartkundige vraagstuk reeds van al zijne gebreken gezuiverd, en in een der meest bekende Tijdschriften van *Europa*[1] eene uitvoerige ontwikkeling gegeven van zijne nieuwe handelwijze, die ver boven de onvolkomenheden der vroegere verheven is. De superintendent van den *Nautical Almanac*, Lieut. STRATFORD zelf, had deze nieuwe methode reeds met lof bij zijne landgenooten vermeld en aanbevolen[2], en de Geleerde, aan wien de sterre- en zeevaartkunde zoo buitengewoon veel verschuldigd is, de Hoogleeraar SCHUMACHER, te *Altona*, had reeds eene planeten - ephemeride naar hare voorschriften ingerigt[3], en hulptafelen voor hare bekor-

(1) *Astronomische Nachrichten*, N°. 218, 219 en 220.
(2) *Monthly Noticos of the Royal Astronomical society of London*, Vol. II, pag. 107 en vervolg.
(3) *Distances of the sun and four Planets from the Moon, calculated according* to M. BESSEL'S *method, under the direction of Professor* SCHUMACHER. Copenhagen, 1834 (en later).

ting[1] uitgegeven; en nadat zij daarenboven zelfs in een der meest gezochte studieboeken over praktische sterrekunde was voorgedragen[2], werd zij bij ons niet alleen niet ingevoerd, maar zelfs nog meer verstikt onder den wanstaltigen en in zich zelven nietsbeduidenden arbeid van Mrs. TAYLOR, toen die, door een schitterend bewijs van belangstelling van onze zijde, eenen nieuwen schijn van waarde verkreeg.

Het is onbegrijpelijk, dat de methode van BESSEL bij zoo velen, die zich bevoegd achten in het gebied der zeevaartkunde eene stem te voeren, in weêrwil van de veelzijdige gelegenheid, om haar te leeren kennen, geheel is onbekend gebleven; en dit is zij zeker, want niemand zoude haar zelfs der oppervlakkigste vermelding onwaardig kunnen keuren. Deze omstandigheid lokt mij uit nog een enkel woord omtrent haar in het midden te brengen. BESSEL, wiens zedigheid het kenmerk zijner ware grootheid is, heeft geenszins getracht zijne methode aan den zeeman op te dringen, of haar met grooten omhaal van woorden aan te bevelen; maar wat meer zegt, hij heeft naauwgezet alles medegedeeld, wat tot hare volkomene beoordeeling strekken kon. Zelfs heeft hij zijne methode met die van DUNTHORNE vergeleken; beide op hetzelfde voorbeeld toegepast, en de berekeningen, daartoe dienende, in al hare uitvoerigheid medegedeeld. Hoe ongeloofelijk het van vele schijnen moge, bleek het, dat de onvolkomenheden, die zelfs in de methode van DUNTHORNE bestaan, bij dat voorbeeld eene fout van niet minder dan 44′ of ¾ graad in de lengte te weeg bragten, welke, daar het schip zich op 19° breedte bevond, met 10,4 D.G. mijlen overeenkomt. Is dit nu eene van die kleine fouten, welke men met vele andere veilig verwaarloozen mag? Niemand voorzeker zal die vraag in gemoede toestemmend kunnen beantwoorden; en ziet, men wil den zeeman dringen, om deze fout nog te vergrooten, die in bepaalde omstandigheden de schromelijkste gevolgen na zich zoude kunnen slepen, en dat moedwillig, met het enkele doel, om een paar minuten arheids uit te winnen. - De methode van BESSEL vordert een weinig meerderen arbeid, dan die van DUNTHORNE of eene andere, die te goeder trouw voor strikt naauwkeurig gehouden wordt; maar mogt dit als een gebrek beschouwd

(1) *Auxiliary Tables for* M. BESSEL'S *method of clearing the Lunar Distances*.
(2) *Praktische Astronomie van* G.A. JAHN. Berlin, 1835, D. II, bladz. 124 en vervolg.

worden, zoo wordt dit weder geheel daardoor opgeheven, dat BESSEL het meten van de hoogten der hemellichten onnoodig heeft gemaakt. Maar opdat niemand mij van vooringenomenheid met den man verdenke, wien ik zoo zeer eerbiedig, zal ik een bevoegd regter voor mij laten optreden, wiens liefde voor de waarheid in deze zaak, hoven alle gehechtheid aan het oude, zelfs boven zijn nationaal gevoel, uitblinken moest. De Engelsche zeeman STRATFORD legde, omtrent de methode van den Duitschen Sterrekundige, bij zijne landgenooten ook de volgende getuigenis af[1].

'Some of the principal advantages of BESSEL'S method are, 1st, he obtains his dates from the best possible sources, and thus arrives at the accurate value of the corrections; 2d, that by the mode of applying the corrections, he never vitiates the instrumental result; 3d, the altitudes are unnecessary, an observation of the distance and the time being all that is required; 4th, the observation may be repeated at any time, and multiplied without limit.'

Verder zegt hij van BESSEL:

'He first solves the problem rigorously, and afterwards shews the seaman what may be thrown overboard, without much affecting the result as regards his peculiar circumstances, and gives *formulae* for the carrying out of his method, which, *with a very superior degree of accuracy costs about a similar amount of labour with many of the methods in general use*.'

Na al het aangevoerde, zal ik geene woorden behoeven, om mijn gevoelen aangaande Tafelen als de bovengemelde, van welke wij, helaas! nog meer bezitten, te regtvaardigen. Omdat de methode van BESSEL alle vroegere verre overtreft, en reeds sedert acht jaren bekend is; omdat er nog veel volbragt had kunnen worden, om hare algemeene invoering te bevorderen; omdat de stuurmanskunst verbetering en geenen teruggang behoeft, kan ik de Werken, die de methode van BESSEL nog meer verdringen, en alleen dienen kunnen, om het gebrekkige nog gebrekkiger te maken, even als al het kwade, dat het goede in den weg staat, niet anders dan onbepaald afkeuren, en ik moet bij herhaling betuigen, dat zij de zeevaartkunde met een belangrijk nadeel bedreigen, in stede van eenigermate te harer bevordering te kunnen strekken.

Ik zoude nu tot de beschouwing van elk der bovengemelde

(1) *Monthly Notices of the Royal Astronomical society of London*. Vol. II, pag. 169.

Werken, met betrekking tot de soort, waartoe zij behooren, moeten overgaan; maar hetgeen reeds voor en tegen de Tafelen van den Heer PILAAR, welke ongetwijfeld minder onjuist dan die van Mrs. TAYLOR zijn, geschreven is, ontslaat mij van hare meer opzettelijke beschouwing. Het Werk van Mrs. TAYLOR behelst, behalve de eigenlijke Tafels, die weinig anders zijn dan een uittreksel uit andere en algemeen bekende Tafelen, slechts eene korte inleiding, die naauwelijks eene beoordeeling verdient Om het gehalte van dat Werk te doen kennen, wil ik toch eene rubriek uit de, op den titel beloofde, toegift afschrijven, die, naar de Dordrechtsche vertaling, aldus luidt:

‘Wijze om den loop der tijdmeters te bepalen.’

‘Verschillende middelen zijn er te baat genomen om zoo mogelijk met zekerheid te bepalen of de loop der Tijdmeters geregeld blijft; dit is vooral een vereischte in zee, waar, aan hoord van kleine schepen, zeer weinig middelen uitvoerbaar zijn, omdat dáár te weinig gelegenheid is om sterrekundige werktuigen of kijkers te gebruiken, die goed genoeg zijn om daarmede naauwkeurige sterrekundige waarnemingen te kunnen doen. Ik zal daarom mijne bewerkingen bepalen tot die wijzen, welke kunnen gebezigd worden door de zoodanigen, die onbeschroomd op de lengte, welke zij door hunnen Tijdmeter kunnen verkrijgen, willen vertrouwen. De beste wijze voor zeevarenden is, om met gelijke zonshoogten, hetzij met eenen kunstmatigen, hetzij met eenen zigtbaren horizont, hunne waarnemingen te doen, wanneer de zon niet te laag en ook niet te digt bij den meridiaan is. Ik kan niet beter doen dan een gedeelte der verhandeling over den Tijdmeter van kapitein OWEN aan te halen, daar zijne langdurige ondervinding alles, wat hij van derzelver behandeling zegt, allerbelangrijkst doet zijn.’

‘Plaats, vóór den kunstmatigen horizont gezeten zijnde, den “Tijdmeter regt tegenover u, zoodat gij er vlak tegen aankijkt en deszelfs slagen duidelijk hooren kunt. De sextant moet alsdan op zoodanige verdeeling gezet worden, dat de teruggekaatste zonnen in het veld van den Teleskoop zigtbaar zijn, doch van elkander gescheiden en tot elkander naderende; dan zal het beeld, dat men onmiddellijk in het kwik ziet, *het laagste des voormiddags en het hoogste des namiddags zijn, wanneer de waarneming met den verkeerden kijker geschiedt*. Wanneer de randen der twee zonnen elkander omtrent raken,

moet men de slagen van het uurwerk, met derzelver overteenstemmenden tijd, op het gehoor volgen, terwijl, op het oogenblik der aanraking de naaste halve seconde moet worden aangeteekend. Laat vervolgens de zonnen, over derzelver eigen beeld heen gaan en tel andermaal de slagen van het uurwerk, kort voor dat zij zich van elkander afscheiden; op deze wijze verkrijgt men twee verschillende gezigten door het werktuig slechts eens te stellen. De kijker vervolgens *twee graden* verplaatsende, zal er tijd genoeg zijn, om de toebereidselen voor eene tweede observatie te maken. Met een weinig oefening zal anderhalve graad voldoende bevonden worden. Teeken op eene gelijke wijze den tijd op van vijf verschillende waarnemingen, benevens ieders hoogte. Des namiddags moeten de tijden wederom opgeteekend worden, wanneer elke rand der zon in aanraking komt; hierbij den sextant op dezelfde verdeeling stellende als des voormiddags, en in acht nemende, om alsdan de eerste stelling te doen zijn, zoo als de laatste des voormiddags was. De overeenstemmende tijden van de voor- en namiddagswaarneming moeten dan te zamen opgetrokken, en de som daarvan gehalveerd worden, welke helft ten naastenbij de middag zal zijn. Nu het gemiddelde getal van tien waarnemingen hebbende, waarvan het grootste verschil slechts ééne seconde bedraagt, mag men vertrouwen, op één tiende van eene seconde tijds na, den waren gemiddelden middag te verkrijgen."

Ook voor Lezers, met het gebruik van zeevaartkundige werktuigen geheel onbekend, verraadt dit uittreksel den erbarmelijken stijl des Vertalers; maar de overigen zullen, in dit ziel- en doellooze Stuk, naauwelijks eene zinsnede weten te vinden, die zich niet door onnoozelheid, dwaasheid of ongerijmdheid kenmerkt. Van eenen schooljongen, die nu en dan met een sextant heeft mogen spelen, zoude men iets beters mogen verwachten. Uit de Inleiding dezer rubriek, in welke ik vergeefs eenen zamenhang van denkbeelden gezocht heb, zoude men besluiten, dat Mrs. TAYLOR het regelen van Tijdmeters *in zee* bedoelt, en wil zij daar eenen kunstmatigen horizon laten gebruiken? Ik heb de eer niet de Verhandeling van Kapt. OWEN over den Tijdmeter te kennen[1]; maar de aangehaalde proeve doet mij

(1) Zelfs weet ik niet, of die Verhandeling van Kapt. W.F.W. OWEN of van R. OWEN afkomstig is; maar dit doet niets ter zake, daar wij niet den man, maar het Boek, dat voor ons ligt, te beschouwen hebben.

die onkunde niet zeer betreuren, al hadde ik vroeger uit dat Werk kunnen leeren, dat men eenen Tijdmeter niet buiten het bereik van zijn gehoor en zijn gezigt moet brengen, wanneer men hem gebruiken wil. De ontdekking, dat men twee *gezigten* kan verkrijgen, door een werktuig slechts ééns te stellen, is even merkwaardig als het sextant, door Kapt. OWEN uitgevonden, waarop de *kijker* zich *twee graden* verplaatsen laat; maar misschien komt de eer dezer ontdekking en uitvinding aan den Vertaler toe, hetgeen ik niet beoordeelen kan, want ik heb het oorspronkelijke Werk van Mrs. TAYLOR spoedig teruggezonden, nadat ik het op beziens ontvangen had. Voor den *kijker* zal de *wijzer* gelezen moeten worden, en dan moet ik de vaardigheid bewonderen, die Kapt. OWEN door zijne *langdurige ondervinding* verkregen heeft, daar twee waarnemingen hem den tijd kosten, waarin een ander eene reeks van twaalf, zelfs van vier en twintig waarnemingen, volbrengt. Althans, toen ik mij nog met het sextant behelpen moest, behoefde ik den wijzer, om van de eene waarneming tot de andere over te gaan, meestal slechts vijf minuten, e n nooit meer dan tien minuten te verzetten, gelijk de registers mijner waarnemingen aanwijzen. - Dit zoude de minste mijner leerlingen van Kapt. OWEN afwinnen. - De verbetering voor de verandering van de declinatie der zon is bij ongeluk vergeten. Nu, het komt er op zee ook op geen minuutje aan; het is een kuijsoor, die daaraan denkt, al spreekt Kapt. OWEN verder van een tiende deel eener seconde. Zijne laatste uitspraak is een nieuw, mij althans geheel onbekend, allermerkwaardigst theorema uit de waarschijnlijkheidsrekening.

Ik eindig, want bij zulke dwaasheden kan ik den toon niet bewaren, die aan het ernstige doel van dit mijn schrijven voegt. Met zulken vreemden bombast worden wij opgescheept; aan zulk eene wartaal hebben wij zelve ons zegel gehecht, terwijl het goede en schoone door ons werd over het hoofd gezien. Mogt het ter ooren van vreemdelingen gekomen zijn, dat wij twisten over het oude en gebrekkige, terwijl het nieuwe en volmaakte voor ons verloren gaat, dan moge dit nommer van den *Gids* ten getuige strekken, dat zich ten minste ééne stem daartegen verklaart. Mrs. TAYLOR worde de zorg over hare breikous aanbevolen; en wanneer Kapt. OWEN niets beters dan het bovengemelde te vertellen heeft, dan moge hij zich nevens haar, aan het hoekje van den haard, met het knoopen van vischnetten vermaken.

F. KAISER.

Verhandelingen, uitgegeven door het Haagsche Genootschap tot verdediging van de Christelijke Godsdienst na deszelfs vijftigjarig bestaan. Eerste Deel. In 's Gravenhage, bij de Erven Thierry en Mensing. 1839. XXXI en 396 bladz. (*J. ab Utrecht Dresselhuis*, over lukas Evangelie.)

(*Vervolg en slot van* bl. 537).

Gaarne volgen wij den geëerden Schrijver in hetgeen door hem ten bewijze der ongeschondenheid van LUKAS Evangelie is bijgebragt. Na de gewone uitwendige bewijzen, waarmede, van den tijd der Kerkvaders af, de oorspronkelijkheid van het Evangelie, zoo als wij het bezitten, tegen MARCION gestaafd is, mogen wij vooral met lof vermelden de naauwkeurige wijze, waarop de Schrijver uit taal en stijl bewijst, dat de door MARCION en anderen voor onecht verklaarde stukken echter naauwe overeenkomst hebben met hetgeen door allen als echt en oorspronkelijk wordt aangenomen. Minder voldeed ons een dergelijk betoog uit de overeenkomst der verhalen van PHILOSTRATUS omtrent APOLLONIUS van *Tyane*, en die van onzen Evangelist omtrent CHRISTUS. Het lijstje, door den Eerw. Schrijver, bladz. 52 en 53, gegeven, stelde ons te leur. Wij sloegen al de door hem aangehaalde plaatsen met zorg na, en de taak was te lastiger, omdat de Heer D. eene minder gewone uitgave volgde, en wij vonden weinig of geene overeenkomst. PHOTEUS voorspelt der moeder van APOLLONIUS, dat zij *hem zelven* baren zou? Is er eenige overeenkomst met LUKAS verhaal van den Engel of met de gewone Phythagoresche droomen? Een zwanenzang verheft zich op het tijdstip der geboorte. Lijkt dat nu op ‘de menigte des hemelschen heirlegers’ of op den droom van SOCRATES omtrent PLATO, en de voorstelling van APOLLO'S geboorte bij CALLIMACHUS? De leerzaamheid van APOLLONIUS is een trek, dien hij zeker niet meer met CHRISTUS, dan met alle groote mannen gemeen heeft. Dat APOLLONIUS wist, ‘ook hetgeen de menschen zwegen’ (PHILOSTR. I:19), komt naauwer met Joh. II:24, 25, dan met de aangehaalde plaatsen van LUKAS overeen. De booze geest, die het standbeeld omverwerpt, heeft eenige analogie met de algemeene traditie, welke ook MATTHAEUS heeft omtrent het wonder in het Land der Gadarenen. DAMIS, bij PHILOSTRATUS (VII:15), verschilt hemelsbreed van PETRUS, bij LUKAS (XXII:33). Het groteske voorstel van den Romeinschen Hoofdman (PHILOSTR. VII:21) strookt

evenmin met de bespotting der krijgslieden (Lukas XXII:63), als de hoon, die DOMITIAAN den wijze, door het afscheren van den Stoïschen baard, aandeed (PHILOSTR. l.l. 34), met de doornenkroon en den rietstaf, waarmede de Koning der Joden ten toon gesteld werd. Wat eindelijk de verschijning aan *twee* der Discipelen betreft, ligt al de vergelijking in het getal *twee*. DAMIS en DEMETRIUS zijn tot de geschiedenis van APOLLONIUS even noodzakelijk, als PETRUS en JOHANNES in die van JEZUS. Wat echter den inhoud betreft, komt de verschijning van APOLLONIUS aan DAMIS en DEMETRIUS (PHILOSTR. VIII:11, 12) veel meer overeen met het geboekte, Joh. XX.:19 verv., dan niet de geschiedenis der Emmaüsgangers. Van al die analogiën, welke grootstendeels door den geleerden Bisschop van *Avranches*, F.D. HUËT, in zijn onschatbaar Boek, *Demonstratio Evangelica*, zijn opgegeven, komen er slechts twee voor, die eene naauwkeurige bekendheid van PHILOSTRATUS met LUKAS Evangelie zouden kunnen bewijzen. Het verwondert ons, dat de eene niet door D. is aangehaald. De plaats staat bij PHILOSTRATUS IV:25, en bevat de geschiedenis eener door APOLLONIUS ontdekte en verjaagde Empusa. De woorden: *δακρύοιτι ἐῴκει τὸ φάσμα, καὶ ἐδεῖτο μὴ βασανίζειν αὐτό*, doen denken aan LUKAS woorden, VIII:28: *δεόμαί σου, μή με βασανίαῃς*. Nog stelliger (want ook hier stemmen, MATTHAEUS, en vooral MARCUS, vrij wel overeen), is de gelijkheid tusschen de opwekking van den jongeling te *Naïn*, Luk. VII:11-17, en het verhaalde bij PHILOSTR. IV:45. Enkele trekken komen overeen. De groote menigte volgt de baar; APOLLONIUS laat die, even als JEZUS, nederzetten. Andere trekken schijnen tot de geschiedenis van het dochtertje van JAÏRUS te behooren, zoo als *οὐδὲν ἄλλ᾽ ἢ προςαψάμενος αὐτῆς καί τι καὶ ἀφανῶς ἐπειπιὼν α φ ύ π ν ι σ ε τὴν κόρην τοῦ δοκοῦντος θανάτου*; iets, dat tot al de drie Synoptici, vooral tot MARCUS[1], behoort; zoodat ook hier wederom moeijelijk te beslissen is, welke verminkte overlevering PHILOSTRATUS gevolgd zij; zijne bekendheid met LUKAS blijkt in allen gevalle zeer onzeker. Het hoofdpunt, waarop de Heidensche Schrijver het blijkbaar liet aankomen, is dit, dat de opgewekte jonge dochter verloofd was; en regt in zijnen geest is het, wanneer hij daarom

(1) Vooral tot MARCUS, zegge ik. Ik ben er eens vooral niet voor, aan dergelijke analogiën vrij spel te laten. Om echter edelmoediglijk der tegenpartij zelf te gemoet te komen, kan ik niet nalaten op te merken, dat het mij van haar niet zou bevreemd hebben, indien zij, bij het *τι ἀφανῶς ἐπειπὼν*, aan het *ταλιθά, κοῦμι* van MARCUS V:41 hadden gedacht.

zijnen held met HERCULES vergelijkt, die ALCESTIS in de armen van haren minnenden gade uit het schimmenrijk terugvoerde.

Recensent wil niet ontkennen, dat zoowel op de verhalen omtrent APOLLONIUS, als de overige *Theurgen*, de Christelijke overlevering grooten invloed hebbe geoefend; maar bij acht het hoogstgevaarlijk, daarop een bewijs voor de echtheid onzer Kanonische Evangeliën te gronden. Hij deelt met den Heer DRESSELHUIS de overtuiging niet: 'Dat men niet wel kan twijfelen, of PHILOSTRATUS kende en gebruikte, als Christelijke oorkonde, ook ons *derde* Evangelie.' Niet alle Godgeleerden hebben lust of gelegenheid de zaak te onderzoeken, en op gezag van mannen van naam zijn zij ligt gereed zoo iets als een nieuw bolwerk hunner Apologetiek te beschouwen. Intusschen moet Recensent in gemoede verklaren, dat, of de opgegevene overeenkomsten in het geheel geene zijn, of, zoo zij werkelijk bestaan, dan echter voor geen onzer Kanonieke Evangeliën iets meer bewijzen, dan voor eene algemeene verspreide apocryphe overlevering omtrent de daden van onzen Heer.

De geëerde Schrijver hecht met regt slechts een ondergeschikt gewigt aan de opmerkingen der Geleerden, die uit enkele kleinigheden LUKAS *den Geneesheer* als Schrijver van het derde Evangelie doen vooronderstellen. Wij gelooven, dat, wanneer de Schrift of de overlevering LUKAS eenen *pleitbezorger* genoemd had, de spitsvondigheid der Godgeleerden het bewijs daarvoor evenzeer in enkele uitdrukkingen zou hebben ontdekt. Het moge waar zijn, dat enkele uitdrukkingen in dit opzigt bij LUKAS naauwkeuriger en bepaald zijn, omtrent de genezing der blinden mist hij van de andere zijde juist bijzonderheden, die het meest de aandacht eens Geneesheers hadden moeten trekken. Van dien aard zijn de wonderen, door MARCUS en JOHANNES alleen verhaald (Marc. VIII:22; Joh. IX:1 *sqq.*) Vergelijk PAULUS, *Exegetisches Handbuch*, Th. II, p. 309. Willen wij daarmede ontkennen, dat LUKAS de Schrijver van ons derde Evangelie zij? Geenszins; maar wij willen beweren, dat het opsporen van dergelijke eigenaardigheden, die buiten het plan des Schrijvers liggen, altoos een onzeker en gevaarlijk werk is, en dat het zeer wel mogelijk is, dat het eigen karakter en de eigene beschouwingswijze des Schrijvers voor die der overlevering, welke hij volgde, op den achtergrond trad.

Vonden wij uit de Voorrede van LUKAS, dat zijne bedoeling was, de gebeurtenissen *van den beginne af, achtervolgens, zoo als hij ze naauwkeurig had nagegaan*, te schrijven, de eerste

vraag geldt den oorsprong en de geloofwaardigheid zijner berigten. De Eerwaarde Schrijver behandelt uitvoerig de verschillende hypothesen, daaromtrent geopperd, en verklaart de overeenkomst en afwijking der Synoptici uit het bestaan van eene gemeene schriftelijke bron, terwijl ieder, en dus ook LUKAS, nog zijne bijzondere bronnen gebruikte. Wij willen niet den Schrijver in al zijne redeneringen volgen. De hypothesen omtrent het ontstaan der Evangeliën zijn zoo vaak verdedigd en zoo vaak wederlegd, dat het genoeg is, naar iedere Inleiding te verwijzen, om den Lezer de keuze vrij te laten. Als de gemeene bron neemt de Schrijver eene *diegese* der Apostelen aan, op grond van zijne vertaling van I: 2. Wij hebben naar ons vermogen de onjuistheid dier vertaling aangewezen, en daarmede treedt deze onderstelling in het gebied der vele *hypothesen* over, die even moeijelijk te bewijzen, als te wederleggen zijn. Onderde bijzondere bronnen onderstelt DRESSELHUIS de berigten, omtrent de kindschheid, van JAKOBUS, *den broeder des Heeren*, afkomstig. Zigtbaar verschilt de stijl der eerste hoofdstukken van de zuiver Grieksche inleiding; de stijl bevat rijkelijk Hebraeïsmen, en de lofzangen dragen blijken van uit het Hebreeuwsch te zijn vertaald. Die vertaling echter is van de hand van LUKAS zelven, zoo als uit de gelijkluidendheid der enkele uitdrukkingen blijkt. Nu spreekt de overlevering van een *Protevangelium* van JAKOBUS. Bewoordingen in de eerste hoofdstukken van LUKAS komen overeen met die in den brief van JAKOBUS; beider stijl is dichterlijker dan gewoonlijk; eindelijk de geest strookt met dien van JAKOBUS, zoo als wij hem uit zijnen brief en de getuigenis der Ouden, die hem *den Regtvaardigen* noemden, leeren kennen.

De gissing is inderdaad vernuftig. Is zij evenzeer waar? De Schrijver veroorloove ons eenige bedenkingen, onder het lezen bij ons opgerezen.

1°. Om zijne hypothese zeker te stellen, hadde de Schrijver nog éénen stap verder moeten gaan. Wilde hij uit de gelijkheid van uitdrukking bewijzen, dat de twee eerste hoofdstukken van LUKAS en de brief van JAKOBUS van denzelfden oorsprong waren, dan moest hij aangenomen hebben, dat de berigten niet door JAKOBUS in het Hebreeuwsch medegedeeld, en door LUKAS vertaald waren, maar door den eerstgenoemden zelven in het Grieksch waren overgeleverd.

2°. De brief van JAKOBUS moge niet van Hebraeïsmen vrij zijn, moge zelfs, zoo als vooral door BUG is aangedrongen, in het H. Land zijn opgesteld, zeker is het, dat, met uitzondering van den

tweeden van PETRUS, geen Boek des N.T. zoo vele sporen van Grieksche dictie, bijna hadden wij gezegd, Grieksche geleerdheid draagt. Het bekende Jac. I:17, de *τροχὸς τῆς γενέσεως*, Jac. III:6, de sprekende gelijkheid tusschen Jac. IV:1-4, en PLUTARCHUS *Cons. ad* APOLL., pag. 108, enz. kunnen zonder die vooronderstelling niet verklaard worden. Van de andere zijde is LUKAS zeker die der Evangelisten, welke, indien hij wilde, het best Grieksch kon schrijven, en zelfs zijne Handelingen dragen de sporen van het tijdperk, waarin het Christelijk denken en spreken zich een eigen Grieksch kleed begon te weven. Uit den aard der zaak zou zich dus eenige overeenstemming van uitdrukking tusschen JAKOBUS en LUKAS laten vermoeden; maar wij zouden die overeenstemming veeleer in het Grieksche, dan in het Hebraïserende spraakgebruik te zoeken hebben.

3°. De onderstelling van DRESSELHUIS brengt ons wel eene schrede nader tot de bron der verhalen; zij verklaart die echter niet volledig. JAKOBUS, dien wij voor eenen jongeren broeder des Heeren[1] houden, was in allen gevalle geen ooggetuige der gebeurtenissen, en de vraag komt dus weder op de naauwkeurigheid zijner berigtgevers neder. Nu schijnt het wel gemakkelijk, deze in de naastbestaanden zelve aan te wijzen; maar het ongeloof van JEZUS broeders, en bijgevolg ook van JAKOBUS, de verklaring van JOANNES den Dooper, Joh. I:31, 33, doen veeleer denken, dat de berigten omtrent de schitterende gebeurtenissen, die JEZUS komst vergezelden, eerst later, hoe dan ook, zijn bijeengebragt. Het ongeloof van het jongere geslacht blijft moeijelijk te verklaren, zoo wij mogen vooronderstellen, dat JOZEF en MARIA, ELISABETH en ZACHARIAS, de voor hen zoo gewigtige zaken hunnen kinderen hebben ingeprent; en het ongeloof dier kinderen maakt te onzekerder, hetgeen zij uit hunne herinnering, toen zij het overgeleverde met wantrouwen of geringe belangstelling ontvingen, later, bij veranderd inzigt, mededeelden. Te sterker wordt deze bedenking, wanneer wij op den aard der berigten zelven letten. Wie b.v. heeft den lofzang van MARIA kunnen mededeelen? Allerlei kunstgrepen, als daar zijn van kracht van het geheugen, improviseergave, enz. heeft men te baat genomen. Intusschen is de overeenkomst van het lied van HANNA met dat

(1) Die zaak schijnt volledig betongd te zijn in de Dissertatie des Heeren BLOM. Het spijt ous, die zelve niet gelezen te hebben; maar wij kennen haar uit het uitmunterd verslag van D.D. W(ILUSCHUT?), *Godgeleerde Bijdragen* voor 1840, blz. 716, dat wij eershalve vermelden, en waarheen wij onze Lezers verwijzen.

van MARIA niet te miskennen; doch de eigenlijke zenuw van het laatste ligt in de individuële afwijking van het eerste. Nu geloof ik, dat het bijna zielkundig onmogelijk is, juist dat individuële en afwijkende, gedurende zoo vele jaren, waarin het grootsch aangekondigde zoo weinig door de daad bevestigd scheen, door overlevering juist en naauwkeurig in het geheugen te bewaren. Wij worden dus, zoo wij ons omtrent dergelijke onderstellingen op het rekkelijkst betoonen, tot het aannemen van eene soort van familie-archief gedrongen, dat van de andere zijde zijne onwaarschijnlijkheden heeft; ééne noemden wij reeds: de verhalen, zoo zij behoorlijk geregistreerd waren, hadden het wantrouwen, de onzekerheid, het ongeloof, van de jongere leden der familie te minder verdiend. Eene andere zwarigheid is deze:

4°. De verhalen, die ons bij LUKAS I en II medegedeeld worden, stammen onderling uit denzelfden oorsprong af, en hebben dien met de volgende gemeen. Zoo komt LUKAS I:65, 66 in vorm zigtbaar met LUKAS IV:36; LUKAS I:68 zigtbaar met VII:16 overeen. Onderling hangen Hoofdstuk I en II te zamen. Zonder Hoofdstuk I is II: vs. 5 onbegrijpelijk. Groote gelijkheid vertoonen I: 79; II: 32; I: 7; II: 36; I: 80: II: 40. Wij vinden ons dus gedrongen, om plaatsen, als LUKAS IV:14, 22, 32, 36, 37; V:9, 14, 26; VII:16, 17; VIII:25, 37; X:43, op rekening van den Schrijver van het Evangelie of van diegenen, wier berigt hij volgde, te stellen(1). Het eerste is onwaarschijnlijk, deels omdat zij met de eischen, die LUKAS, een in de Geschiedkunde niet onbedreven man, zoo als bij zich in de Voorrede vertoont, zich zelven doen moest, niet strooken, deels omdat wij haars gelijken bij MATTHAEUS, en derhalve in de algemeene traditie, geheel terugvinden. LUKAS moet derhalve eene algemeene schriftelijke overlevering voor oogen hebben gehad, waarin dergelijke berigten, met soortgelijke uitweidingen besloten, hunne plaats vonden. Dat hij, die eenmaal voor zich vindende, ze niet wegliet, verklaart zich uit zijne bedoeling, om THEOPHILUS van de zekerheid der geleerde dingen te overtuigen, waartoe niets meer strekken kon, dan de algemeene bekendheid. - De Heer DRESSELHUIS doorzag dit, en bragt daarom ook de bijzonderheden, die hem eigen zijn, H. III-IX, terug tot JAKOBUS, den broeder des Heeren. Maar juist in dit tijdvak is deze noch geloovig

(1) Wij halen hier de plaatsen aan, waar het berigt, zoo als de Duitschers zeggen, *in die Weite hinausschweift*, en waarin zij het kenmerk van het *Sagenhafte* zoeken.

volger van den Heiland, noch Apostel, noch ooggetuige. Zoo wij dus te regt op de gelijkheid van deze afdeeling met de eerste Hoofdstukken ons beroepen, volgt er uit, dat wij het eerste, evenmin als het laatste, aan eene *diegese* van den *broeder des Heeren* te danken hebben.

5°. Het fragmentarische van het Evangelie van LUKAS is onzes inziens niet te ontkennen; maar bij dit fragmentarische is tevens in die fragmenten het streven zigtbaar, om het medegedeelde feit buiten zijne eigenlijke grenzen uit te strekken en op het ver volgende toepasselijk te maken. Doch ieder, die eenigen historischen zin bezit, roepen wij op, om te getuigen, of zulks eenigzins met familie-aanteekeningen strookt; of zulks eenigzins het karakter draagt eener aaneengeschakelde geschiedenis, zoo als JAKOBUS die ten minste meer dan dertig jaren later omtrent *zijnen broeder*, wiens geschiedenis afgeloopen en door een heerlijk einde besloten en bekroond was, *moest* medegedeeld hebben. Maar dit zelfde fragmentarische vertoont zich, in verhouding tot LUKAS gebragt en vergeleken met MATTHAEUS, als niet oorspronkelijk bij, of eigen aan eenen dier beide Evangelisten, althans niet aan den eerstgenoemden. Het moge dus eens toegegeven worden, dat bet fonds dier verhalen der kindschheid van de naaste betrekkingen des Heeren, misschien van zijne broeders, afkomstig zijn, zeker is het, dat wij deze in hunnen oorspronkelijken vorm niet meer bij LUKAS terugvinden, maar gerangschikt, gewijzigd, misschien uitgebreid (opgesierd!) door eenen lateren verhaler of *diegeet*.

De Heer DRESSELHUIS zou, niet zonder schijn van regt, ons kunnen beschuldigen, dat onze bedenkingen ter afbreking van zijne gissingen strekken, zonder iets beters in de plaats te stellen. Intusschen hebben onze opmerkingen geleid, om ons het gevoelen van den Eerwaarden Schrijver te doen omhelzen: dat eene algemeene bron ten grondslag van de verhalen der beide Evangelisten hebbe gestrekt. Wij verschillen daarin van hem, dat wij aarzelen eene *diegese* der Apostelen als zoodanig aan te nemen, omdat haar bestaan niet bewezen kan worden; omdat het fragmentarische der verhalen, de uitweidingen aan het slot, het vaak onbepaalde van den aanhef, b.v. Lukas V:17; VIII:22; V:12, enz., ons eer dwingen als oorspronkelijke bron eene vrij onnaauwkeurige tezamenstelling van onderscheidene berigten te vooronderstellen. Ten tweede meenen wij, dat in het verhaal, hetwelk aan LUKAS tot grondslag verstrekte, de berigten omtrent JEZUS kindschheid opgenomen waren. Wij verkrijgen dus, volgens onze meening: 1°. Mondelinge of kort geschrevene berigten

van ooggetuigen; 2°. *ανατ αξις*, d.i. aaneengeschakelde teboekstelling dier berigten[1]; 3°. omwerking dier *ἀναταξις* door LUKAS. Dat de tweede, de *ἀνάταξις*, niet zoo spoedig na de gebeurtenissen hebbe plaats gehad, is, onzes inziens, hoogstwaarschijnlijk. Alle kritisch onderzoek schijnt aan te wijzen, dat de kanonische Evangeliën binnen een kort tijdsbestek elkander zijn opgevolgd. Dit verschijnsel is alleen te verklaren uit eene toen eerst levendig gevoelde behoefte, die waarschijnlijk uit het indringen van verkeerde begrippen; het langzamerhand ontbreken van ooggetuigen; de verwijdering zelve van het Christendom van het eigenlijke centrum van zijn ontstaan, geboren werd. Wij mogen dus verder gaan, en ook aannemen, dat de *πολλοὶ*, waarvan LUKAS spreekt, tot dezelfde periode behoorden, en niet veel vroeger, dan hij zelf, de pen hadden opgevat.

Ik mag hier de overtuiging niet verzwijgen, dat het voorbeeld, dat LUKAS gevolgd heeft, in vele opzigten uitvoeriger was. Merkwaardig zijn de woorden, H. III: 18, 19. Het is uit den stijl blijkbaar, dat hier LUKAS, dezelfde, die de Voorrede stelde, spreekt. Even duidelijk is het, dat hij, om welke reden dan ook, hier een verhaal afbreekt, dat anders in de lengte zou uitloopen. GFRÖRER meent, dat een afzonderlijk berigt omtrent het leven en bedrijf des Doopers hier ten grondslag gestrekt hebbe, en dat dit hetzelfde zou zijn met hetgeen wij in het eerste Hoofdstuk vinden. Het bestaan van een dergelijk geschrift wil ik niet betwisten; ik geloof echter, dat het reeds geheel, of ten minste met meerdere uitvoerigheid, in de *ἀνάταξις* was overgegaan; want hoezeer LUKAS uitvoeriger is dan MATTHAEUS of MARKUS, dragen echter al de drie berigten blijken van uit éénen stam ontsproten te zijn. In het oogvallend is de bijzonderheid, dat LUKAS, die anders de vermaningen van JOHANNES onderscheidt naar de klasse, tot welke zij gerigt zijn, juist de vermaningen, III:7, 8, niet, even als MATTHAEUS, op de Pharizeën te huis brengt; de laatste te regt, en wij mogen vermoeden, dat hij deze bijzonderheid uit hetzelfde berigt overnam, waaruit LUKAS vs. 11, 12, 14 ontleende. Nu breken al de drie Evangelisten op gelijke hoogte het verhaal omtrent de prediking van JOHANNES af, ja, zoo onze bovenvermelde gissing juist is; dan deed dit MATTHAEUS even als LUKAS, ofschoon ook hij nog meer te verhalen had. Wij mogen hieruit afleiden, dat de berigten omtrent de prediking van JO-

(1) Wij begrijpen onder dien algemeenen naam verscheidene onderling vuelzins overeenkomende verhalen van Schrijvers, uit een later tijdperk.

HANNES, tot op zekere hoogte, tot den vaststaanden leervorm der Evangeliegeschiedenis behoorden, die zij, en de meesten uit de Velen, volgden; maar dat zoowel de eene als de andere een uitvoeriger berigt onder de oogen hadden, hetwelk zich over de grenzen van JEZUS doop uitstrekte; welke doop zich als het doel vertoont, dat zij door de invlechting van het verhaal van JOHANNES trachtten te bereiken.

Wij spraken daar van eenen *vaststaanden leervorm;* maar wij denken hierbij geenszins aan een, met gemeen overleg vervaardigd, kort begrip van 's Heilands leven, dat aan dusgenoemde Evangelisten als eene les werd ingeprent. Neen, als van van zelven ontstond die krans van berigten omtrent de voornaamste feiten des Heilands, vooral voor zooverre zij in aanraking kwamen met bijzondere plaatsen en bijzondere personen, die onder de oogen der jeugdige gemeente gelegen waren. Later openbaarde zich de behoefte aan schriftelijke rangschikking, en de Velen, die het ondernamen, vonden zich onwillekeurig gebonden aan den kring, welken de herinnering van de berigten der ooggetuigen eens vooral om hen had getrokken. Het lag in den aard der zaak, dat de eene de geschiedenis van JEZUS op een later tijdstip begon; echter moesten zij op onderscheidene punten zamentreffen, en het hing af van het gezag, dat ieder aan zijnen voorganger toekende, in hoeverre zijn schrijven meest of grootstendeels naschrijven werd. Ik geloof het gezag onzer Evangelisten geene afbreuk te doen, wanneer ik hun veel minder vrijheid, veel minder eigen bekendheid omtrent de zaken, die zij schreven, toeken, dan men veelal vooronderstelt. In tegendeel, zoo LUKAS, I, vs. 3, zijdelings de *ανάταξις* beschuldigde van te weinige *ἀκρίβεια*, dan geloof ik, dat die fout te wijten is aan de meerdere vrijheid, die zich sommigen onder de Velen omtrent de mondelinge of schriftelijke overlevering veroorloofden; terwijl LUKAS daarentegen zich in het algemeen zoo gebonden rekende aan de beste mededeelingen, die hij voor zich had, dat hij daaraan zelfs zijn goed Grieksch ten offer bragt.

Wij gaan verder: Die vooronderstelling doet niet alleen geene afbreuk aan de Evangelisten; maar zij is het eenige middel, om hun gezag te redden, waar de kritiek dat gezag als wankel moet erkennen. LUKAS belooft in zijne Voorrede *καθεξῆς* te schrijven. Intusschen is hij er verre van, altoos aan die belofte te voldoen; verg. b.v. LUKAS IV:23 met 31; IV:38 met V:8 sqq.; VI:13; X:25; coll. Matth. XXII:35; Luk. XIII:34, 35; coll. Matth. XXIII:37-39; Luk. IX:22, 44; coll. XVIII:31. Van-

waar die onjuistheid, welke zoo zeer in strijd is met zijne hoog aangekondigde belofte? De zaak verklaart zich, zoolang wij LUKAS meer als verzamelaar en rangschikker eener vroegere *ἀνάταξις* beschouwen, waarvan hij zelf niet dan noode meende te mogen afwijken. En inderdaad, in de eerste Hoofdstukken der tweede Afdeeling van LUKAS Evangelie vertoonen zich duidelijk de sporen eener andere rangschikking, dan die naar tijdsorde. Die rangschikking geschiedt daar vooral naar den aard der feiten, die medegedeeld worden: Wonderverhalen, die gewoonlijk eindigen met eene verklaring, hoezeer JEZUS daden de opmerking en bevreemding des volks wekten; voorts eene reeks van Twisten met Schriftgeleerden en Pharizeën, b.v. vs. 17, 30; VI: 2, 7; etc., welke verhalen weder onderling in ruimeren omvang verbonden worden door verzen, als IV: 15; IV: 44; VIII: 1, etc. Eene proeve van dergelijke zamenschakeling van feiten, als *in nuce*, levert ons Hoofdstuk IX: 57-62. Wij mogen dus aannemen, dat, ondanks den besten wil, eene volkomen juiste opgave van tijdsorde der feiten aan LUKAS onmogelijk was, omdat zij aan het karakter der bronnen, die hij gebruikte, vreemd was, terwijl hij deze tevens als van te hoog gezag beschouwde, om daarvan verre te durven afwijken. - Ook de *ἀκρίβεια*, die LUKAS beoogde, was misschien langzamerhand in haren strengsten zin onmogelijk geworden. Zoo heeft GFRÖRER te regt opgemerkt, dat een historisch feit, door JOHANNES XIII:4 verv. medegedeeld in de overlevering van LUKAS, als uitspraak van JEZUS, te onregter plaatse is ingeschoven, Luk. XII:37. In eenen vroegeren Jaargang van dit Tijdschrift trachtte Recensent aan te wijzen, dat de overlevering van LUKAS omtrent de verzoekingen in de woestijn, in weêrwil van hare schijnbare meerdere waarschijnlijkheid, echter van den oorspronkelijken geest des verhaals verder afweek, dan die van MATTHAEUS of MARKUS. Kortheidshalve zal bij hier nog slechts een staal aanwijzen, te meer omdat de Heer DRESSELHUIS het, bl. 230, 231, dit verhaal van de verheerlijking op den Berg, als eene proeve van LUKAS meerdere naauwkeurigheid, heeft aangehaald. Onzes inziens, heeft het verhaal van LUKAS, boven dat der anderen, de omstandigheid van het slapen en het ontwaken der jongeren vooruit. Wij willen ons hierdoor niet laten verleiden tot eene rationalistische uitlegging, maar slechts opmerken, dat deze omstandigheid te vreemder maakt, hetgeen LUKAS een oogenblik vroeger verhaalt omtrent dat, wat MOZES en *elias*, te midden der heerlijkheid, met JEZUS spraken. Al de Evangelisten verbinden de aankondiging van JEZUS lijden door Hem

zelven met de verheerlijking op den berg, en toch heeft die heerlijkheid, uitsluitend in verband met zijnen dood, iets vreemds. Het woord *ἔξοδος*, door LUKAS gebezigd, kan *dood* beteekenen, zoo als II Petri I:15; maar de beteekenis kan ook meer algemeen den *uitgang* in *Jeruzalem*, den dood met al wat daarmede in verband stond, zijne opstanding en verheerlijking aanduiden(1). Ik geloof werkelijk, dat de oorspronkelijke overlevering die beteekenis aan de verschijning van MOZES en ELIAS gaf: Zij was het symbool der heerlijkheid, die CHRISTUS door den dood te gemoet ging; en zeker had de Schrijver van PETRUS tweeden brief die opvatting, verg. II Petri I:16, 17. Langzamerhand echter ging die beteekenis onder in het verband, waarmede men die verschijning met de opvolgende voorspellingen van JEZUS bragt; en het laat zich gemakkelijk verklaren, hoe, hetgeen oorspronkelijk geheeten had: wier verschijning in heerlijkheid een teeken was van de heerlijkheid, waartoe CHRISTUS verheven zou worden, in de opvolgende overleveringen dus luidde: *οἳ ὀφθέντες ἐν δόξῃ ἔλεγον τὴν ἔξοδον, ἣν ἔυελλε πληροῦν ἐν Ἰερονσαλὴμ.*

Als eene noodzakelijke gevolgtrekking, laat zich uit onze beschouwing van LUKAS Evangelie afleiden, dat wij de vooronderstelling des Eerwaarden Schrijvers omtrent eene andere bijzondere bron, door den Evangelist gebezigd, de mededeelingen namelijk van JAKOBUS, den zoon van ZEBEDAEUS, niet mogen omhelzen. Immers, van al de Apostelen was hij de eerste, die aan de goede zaak zijn bloed ten offer bragt. Zijn invloed op de *ἀνάταξις*, die wij jonger meenden te moeten stellen, kan derhalve in het geheel geen geweest zijn. Over het geheel durven wij niet al te zeer op de bewijzen drukken, uit de meerdere aanschouwelijkheid van LUKAS verhalen ontleend, ten betooge, dat zij op mededeelingen van ooggetuigen berustten. De beroemde SCHLEIERMACHER moet zich ergens sterk tegen dien redeneertrant verklaard hebben. Althans GFRÖRER, die overigens geenszins de vriend des grooten mans is, heeft zich in dit opzigt op hem beroepen.

Onze beoordeeling is reeds te wijdloopig geworden, om nader in te dringen tot enkele karakteristieke bijzonderheden van het derde Evangelie. Van dien aard is onder anderen het opmer-

(1) Dat de uitleggers vaak dwaalden, met eenen al te beperkten, ja verkeerden zin ann dit woord te geven, getuigde vrij scherp de groote VALCKENAER in EURIP. Phoen. vs. 766: Vereor ne quis, sacras conscribillans observationes hoe etiam abusus loco, *ἐξόδονς* vel *ἔξοδον*, hie *obitum* vel *exitum* vitae nobis interpretetur quomodo *Jacobum Elsnerum* Ohs. Saer. T. I, 210 vocem eepisse memini in *Herueliti Alley. Hom.* p. 420.

kelijke verschijnsel, hoe zeer LUKAS uitspraken van JEZUS met historische voorstellingen in verband brengt. Zie b.v. Luk. XI:37, verv., verg. met Matth. XXIII:13; Luk. XIV:1, 7. GFRÖRER heeft te regt als iets eigenaardigs opgemerkt, dat de derde Evangelist meermalen JEZUS op gastmalen voorstelt, en daar aanleiding vindt hem met zijne tegenstanders en vijanden in aanraking te brengen. - Over het geheel is het jammer, dat de Heer DRESSELHUIS van de later dan zijne Verhandeling in het licht verschenen literatuur geen, althans geen genoegzaam, gebruik heeft kunnen maken. Immers met nieuwe vlijt, met nieuwe spitsvondigheid, uit nieuwe oogpunten, wordt de quaestie over den oorsprong der Evangeliën behandeld, en zoo b.v. het Werk van GFRÖRER van oppervlakkige redeneringen, ophakkerige beslissingen en vermetele hypothesen niet is vrij te pleiten, het bevat echter nuttige wenken en belangrijke bouwstoffen voor verder onderzoek.

Het *vierde Hoofddeel*, dat eene aanwijzing levert der eigenaardige waardij van LUKAS Evangelie, is misschien voor ongeleerden van het meeste praktische nut. Ook wil Recensent geenszins ontkennen, dat verscheidene opmerkingen juist zijn, en van de schranderheid des Schrijvers voordeelig getuigen. Volgens zijn inzien echter, sleept die staart een weinig traag, een weinig rhetorisch, het wetenschappelijk betoog achteraan. Over het geheel is de beschouwing des Schrijvers van het kenmerkende van LUKAS meer psychologisch dan kritisch. De Schrijver onderzoekt meer, wat LUKAS dacht, wat *hij* wilde, wat *hij* ondervond bij zijn schrijven, dan wel wat zijne stoffe hem oplegde, wat haar karakter was, wat de Schrijver zelf kon en mogt. Wij vervallen daarom weleens in uitweidingen en bespiegelingen, waar wij logische hechtheid en dialectische voorzigtigheid hadden verwacht.

Wij erkennen, dat er over het geheel twee wijzen zijn, om dergelijke onderwerpen te behandelen. De eene gaat uit van geloof aan de aangenomene overlevering, tracht daarop voort te bouwen, en van deductie tot deductie voortgaande, een afgerond geheel te vormen, welks deelen elkander onderling steunen en bevestigen. Die manier vergenoegt zich meest, met het onvoldoende der tegen de aangenomene meening aangevoerde bedenkingen en de mogelijkheid harer oplossing aan te wijzen. - De andere wijze van beschouwing mistrouwt overlevering, en beweert wederkeerig de mogelijkheid, dat deze onzeker en valsch zij. Zij zoekt hare gevolgtrekkingen in inwendige gronden,

vergroot de reeks van kleine moeijelijkheden, en eindigt vaak met zich in deze te verliezen. De eene manier begint met LUKAS als Schrijver aan te nemen, en eindigende met even hypothetisch het aangenomene karakter diens Schrijvers in het geheel zijns Werks terug te vinden, en grijpt in het gebied der mogelijkheden rond, om op alle punten wel te slagen. De andere manier ontleedt het Werk, kruipt van de eene bijzonderheid tot de andere, en eindigt met de vraag: Kan nu LUKAS de Schrijver zijn?

Beide methodes hebben hare betrekkelijke waarde, en zijn in hare eenzijdige tegenoverstelling slechts berispelijk. Bij den verschillenden gang der wetenschap, helt het onderzoek nu meer naar deze, dan naar gene zijde over. Uit beider vereeniging is slechts een afdoend resultaat te wachten. Intusschen moeten wij erkennen, dat in onze dagen de laatste methode het meest met den eisch der wetenschap strookt, en dat ieder, die langs dien weg het vraagstuk eenen stap nader tot zijne oplossing brengt, het meest de behoefte van den tijd bevredigt. Misschien mag iemand uit deze recensie die verschillende wijzen van beschouwing hebben leeren kennen. Recensent mag althans niet besluiten, zonder nogmaals te herhalen, wat hij vroeger van de geleerdheid en het vernuft des Schrijvers zeide. Een liberale geest, een goede stijl, onderscheiden daarenboven zijn Werk. Misschien zal de Schrijver den Recensent evenzeer beschouwen als eenzijdig, en tot het eens gekozene standpunt beperkt. Intusschen zal deze de bestede moeite niet onvruchtbaar achten, wanneer hij den Schrijver de overtuiging heeft ingeboezemd, die hij wederkeerig omtrent den Schrijver koestert, dat ook zijne beoordeeling een gevolg is van liefde voor de waarheid, ijver voor de wetenschap, belangstelling in de zaak des Christendoms.

Oud en Nieuw Friesland, of Aardrijkskundige Beschrijving (?) van die Provincie, bijeenverzameld door Jhr. Mr. *M. de Haan Hettema*. Te Leeuwarden, bij H.C. Schetsberg. 1840.

Nadat SMALLENBURG zijn *Aardrijkskundig Woordenboek van Friesland*, en KOLDIJK zijn *Iets over Friesland* heeft uitgegeven, schijnt Jhr. HETTEMA op nieuw een naschrift van het oude *Geographisch*

Woordenboek, in 1746 te *Leeuwarden* gedrukt, te hebben willen geven, om ook al die Werken in onnaauwkeurigheid en onvolledigheid te overtreffen. Ik acht mij geroepen, van zijn bovenvermeld Werkje een kort verslag te geven: eensdeels, omdat ik, door het bewerken van soortgelijke onderwerpen, met de zaak eenigermate bekend mag geacht worden; anderdeels, omdat de ongeroepene beleefdheid, waarmede hij onlangs mijnen arbeid beoordeelde, van mijne zijde eene billijke vergelding verdient. Ik stel mij ondertusschen voor, slechts de vraag te beantwoorden: 'Bezit Jhr. HETTEMA, blijkens dit Werkje, zoo groote bekwaamheden, dat hij in staat zou zijn, in dit vak iets onberispelijks te leveren, waardoor hij bevoegdheid kon bezitten, de weinige gebreken van een' ander' zoo scherp te gispen?' En dat antwoord moge tevens mijne verdediging zijn.

De Schrijver noemt zijn Werkje eene *Aardrijkskundige Beschrijving*, doch levert alleen eene Alphabetische Naamlijst of Register van de Friesche steden, dorpen, staten enz., waarbij eenige weinige opgaven gevoegd zijn, welke in geenen doorloopenden *beschrijvenden stijl* aan elkander hangen. In een bitter Voorberigt zegt hij dan ook, dat hij eene Alphabetische statistiek had willen geven, waarbij hij beter gedaan hadde te verzwijgen, dat de Gouverneur en de Minister hem weigerden, om hem de noodige opgaven mede te deelen; - opgaven, welke aan anderen, gelijk ook aan mij, steeds met zoo veel welwillendheid aangeboden en verleend werden.

Hij zegt verder, dat dit geen Werk van studie is. Dit had trouwens niet behoeven gezegd te worden, omdat hij bovengenoemde drie Werkjes nageschreven en aangevuld heeft, en omdat zijn geschrift alle blijken draagt van slordigheid en onbedachtzaamheid, waarvan wij, bij het doorloopen, verschillende proeven zullen aantreffen.

Behalve de weglating van het Arrondissement en het Kanton, waaronder de dorpen behooren, is het eene hoofdfout, dat bij eene menigte plaatsen, gehuchten, staten enz. niet is vermeld, onder het behoor van welke stad of dorp zij gelegen zijn. Zoo staat er reeds bij het derde art., dat het klooster *Aalsum* (lees: *Aalsum*, zoo als het op het volgende bl. reeds voorkomt) in de Zevenwouden en in de Grietenij Utingeradeel is gelegen, met bijvoeging: *½ uur van Irnsum*. Tot dit dorp, dat in *Oostergoo* en in *Ramverderhem* ligt, kan *Aalsum* nu niet behooren; doch reeds op bl. 2 leest men bij het art. Akkrum: 'waar (dus *in* het dorp) het Klooster Aalsum, Graauwe Zusters, gestaan heeft.'

Geene mindere verwarring baart het, dat al de afgebrokene Stinzen, Stalen, Kloosters enz. hier nog *als bestaande* opgegeven en op ééne lijn gesteld worden met degenen, welke nog aanwezig zijn. Te vergeefs toch zal men thans nog zoeken naar gebouwen, vermeld als: *Aita* of *Aijta* (lees: *Aytta*). State. Gr. Leeuw. bij *Zwichem* (lees: *Swichem*, gelijk dit dorp hierna ook met *S.* gespeld is en op die letter voorkomt). *Auckema* (lees: *Auckama*). State. Gr. Leeuw. bij *Teerns.* (,) ten zuiden. *Caming*(*h*)*aburg.* State. (lees: Stins) Gr. Leeuw. (lees: bij of onder het behoor van *Leeuwarden*). Ook *Lettinga, Liauckama, Ter Luine* enz. komen als nog bestaande voor.

Eene derde algemeene onnaauwkeurigheid of onvolkomenheid is het, dat bij eene menigte artt. niet gevoegd is, of bet een huis, gehucht, buurt, vaart of land is. Zoo vinden wij, bl. 3: *Ameland* (.) (klein) Gr. Dant. ½ uur van Veenwouden. De *Baal*. Gr. Small. enz. Van de *Fljuessen, Flausum*, bet *Flait, Fatum, Ee*, de *Geeuw, Geringa*, de *Gronzen*, de *Grouw, Henswoude*, de *Hoeven, Keppens, Koehool* en zelfs van *Stroobos* enz. enz., weet men dus niets te maken. Het viel zeer gemakkelijk zulke woorden slechts over te nemen, of van de Kaarten van SCROTANUS af te schrijven.

Bladz. 3 wordt *Altenburg* tot eene Hofstede verheven. Welk Leeuwarder kent dit huis niet als eene eenvoudige landherberg aan het Langdeel onder Suawoude, welk dorp hierbij ook niet vermeld is?

Bij *Bakkeveen* wordt wel van een vroeger Couvent, eene Kapel en eenen Heremiet gesproken, doch niet van de belangrijke verveeningen aldaar, en de sedert 1641 zoo zeer verlengde veenvaart. Is dat naauwkeurig?

Dat *Balkend* een Heerenhuis zou zijn, bewijst weder, dat de S. bij zulke bepalingen er maar eenen slag naar slaat. Het zijn twee boerenplaatsen bij de brug aan de Leystervaart, op den Goodijk onder Finkum.

‘Bandsterschans. Gr. Hask. *omtrent* Nijehaske,’ is een art. van zoovele fouten als woorden. Het moest zijn: ‘*Terbandsterschans*, eene voormalige schans, thans eene welvarende buurt aan den straatweg bij Heerenveen, onder bet behoor van het dorp Terband, Griet. Aengwirden.’ Op bl. 67 is dezelfde fout.

Niet *Minnertsga*, maar *Sexbierum* is de hoofdplaats van Barradeel, welke Griet. niet 4878, maar 5058 inwoners telt.

Van *Barrahuis* wordt hier niet gezegd, wat het is of geweest is; of het al dan niet meer bestaat, of onder welk dorp het behoorde.

Van de beide fraaije Zathen, die nog den naam der Stins dragen, wordt evenmin gesproken. Deze onvolledigheid moet de bezitters van het *Aardrijksk. Woordenb. der Nederl.* van A.J. VAN DER AA wel inzonderheid ergeren. Want daarin beslaat het art Barrahuis 41 breede regels, of nagenoeg eene groote bladz., terwijl onze Schrijver er zich met 4½ regel afmaakt. Ook *Barradeel* beslaat in dat uitmuntende Werk drie bladz.; hier geene halve. Met *Baarderadeel* is het onderscheid nog grooter. *Het Bildt* bevat bij VAN DER AA 9½ bladz. of 440 regels, terwijl de Heer HETTEMA het slechts 14 regels waardig keurt. - En dit moet eene *Beschrijving* van *Friesland* heeten? De kortheid, welke de Jhr. in een' ander' zoo zeer berispt en welke somtijds eene kunst is, is hier eene groote onvolledigheid.

Op bl. 7 lezen wij, dat het dorp *Beers tusschen* Jellum en Weidum *aan de* Zwette (lees: Swette) ligt; en op bl. 90, dat de Swette (hier met eene S.) *tot bij Leeuwarden en langs Wijtgaard loopt*. Dit is inderdaad eene in het oog loopende verwarring, dewijl Wijtgaard en Beers meer dan een uur gaans van elkander, en beide een half uur van den Sneeker-trek weg of de Swette verwijderd zijn.

Volgens bl. 8 weet de S. niet, dat *Dijksterhuizen* en *Beetgumermolen* twee verschillende buurten zijn, onder Englum en Beetgum, welke door eene vaart en brug van elkander zijn afgescheiden. Bovenvermelde fouten gelden nu nog meest plaatsen zoo *nabij Leeuwarden* gelegen. Wat moet er nu wel van de meer afgelegene worden?

Bij *de Blesse* behoorde vermeld te zijn, dat deze buurt aan den straatweg ligt, en, voor de westelijke helft, aan Blesdijke, en voor de oostelijke, tot Peperga behoort.

Bolkezijl ligt niet op *het Bildt*, maar in den ouden zeedijk, die tot *Menaldumadeel* behoort.

Van de *Boorn* sprekende, zegt de S. zeer zonderling: ‘dat het riviertje eerst den naam van Koningsdiep voert; welken naam het niet verre van Oldeboorn (?) *wederom* met dien van de Boorn verwisseld (t). *Het stort zich in het Boerdiep*’ (wat is dit?), ‘dat zich tusschen Ameland en Terschelling in zee *zoude* ontlast hebben.’ Wie kan zulk eene verwarde beschrijving vatten? In mijne Beknopte Beschrijving heb ik, bl. 19, gezegd: ‘Voorbij *Beetsterzwaag* wordt zij (de Boorn) breeder en loopt door *Oldeboorn* en *Akkrum* naar de *Oude Schouw*, waar zij, met de Grouw vereenigd, zich onder den naam van de Wetering in het Sneekermeer stort.’

‘*Botniahuizen* te Francker.’ Deze drie woorden maken een art. en dus het nee plus ultra van kortheid uit. VAN DER AA heeft dit met meer naauwkeurigheid uiteengezet.

Waarom worden juist overal, bij elke plaats, de voormalige *Kloosters* opgenoemd, terwijl er van al de vroegere, ja zelfs tegenwoordige staten, buitenverblijven en merkwaardigheden der dorpen enz. bijna geen enkel woord gerept wordt? Bij *Boxum* en *Bozum* valt dit bijzonder in het oog, daar *Walta-State*, in 1839 afgebroken, bij het laatste evenzeer melding verdiende, als *Martena* bij *Cornjum, Groot Terhorne* bij *Beetgum, Beslinga* bij *Friens, Wiarda* bij *Gontum, Friesma* bij *Idaard, Vogelzang* bij *Veenklooster* enz. enz., die bij de dorpen niet opgenoemd zijn.

Crack, zegt hij, is eene *Eigenerfde plaats op het* Heerenveen. Wie weet niet, dat Crack-State thans het gebouw is van de Arrondissements-Regtbank en het Kantongeregt te Heerenveen? Moet dit eene eigenerfde plaats heeten? Van hoeveel honderd boerderijen kan men niet dit zelfde zeggen?

De Dille (lees: of Krinserarm) behoort slechts voor de helft tot *Rauwerderhem*, daar bet gebouw aan de westzijde der brug onder *Oosterweirum* en in *Baarderadeel* ligt.

Bij *Duurswolde* is verzuimd op te geven, dat de Veenbuurt *Bakkeveen* daartoe behoort, en bij *Dongjum* is de Tombe van GOSLINGA, ja zelfs te *Wijkel* die van COEHOORN vergeten. Of behooren zulke merkwaardigheden niet tot eene Aardrijkskundige Beschrijving? - Ook is er geen *meer* bij *Dongjum* - wel een laag stuk lands, dat dien naam draagt.

Van de vaart *de Ee*, welke de S. een riviertje gelieft te noemen, wordt gezegd, dat zij in *Tietjerksteradeel* (waar?) *ontspringt*, met takken van *Barthlehiem* naar *Leeuwarden* en *Dokkum* loopt, en door *Ezumerzijl* zich in zee ontlast. Wie heeft ooit zoo iets gehoord? Waartoe leidt de geest van contradictie niet!

Doch van rivieren gesproken: Is het naauwkeurig in het art. *Friesland* te zeggen: ‘*Vroeger* had men hier *rivieren*, doch deze bestaan niet meer (zoo!) en hebben alleen in sommige *beken*, welke uit *Drenthe* en elders (?) haren oorsprong nemen, den naam nog overig.’ Wie de *breedte* van de *Boorn* bij *Akkrum*, van de *Kuinder* benoorden *Schoterzijl*, en van *de Linde* bij de *Blessebrug* en *Slijkenburg* kent, zal toch moeten bekennen, nooit zulke breede bevaarbare *beken* gezien te hebben. De *Ee*, vroeger een riviertje genoemd, is dus ook eene beek. Men wist zeker tot dusverre niet, dat er in *Friesland* zulke en zoo

vele beken waren, en dat *Leeuwarden* en *Dokkum* aan eene beek lagen. - Men wijze ons niet op den oorsprong, daar deze van alle, zelfs groote rivieren, gering is.

Te midden van die beschrijving van *Friesland* vindt men eene uitvoerige aanbeveling van de Werken van den Heer H. SCHULTZE, over de Militie en Schutterijen, alsof die boeken niet algemeen bekend waren, en hier eene aanbeveling behoefden.

Die zoogenaamde beschrijving van de Provincie bestaat verder in eene dorre optelling van al de Besturen, van welke men de namen in den Provincialen Almanak kan vinden. De opsomming van de wijze, waarop de kompagniën der rustende Schutterij verdeeld zijn, welligt uit het Werk van den Heer SCHULTZE genomen, kan in zooverre nieuw of belangrijk heeten, terwijl de opgave der belastingen ieder uit de Courant bekend is.

'*Galamadammen*. Gr. Hemel. ½ uur van Koudum (,) zuidwaarts.'

Zoo luidt dit gansche art. letterlijk. Hierbij dus geen woord van den breeden Slaperdijk, van de vernieuwde sluizen en groote brug, van het voortreffelijke nieuwe Logement aldaar, enz. Zelfs kan men uit dit art. *niet* opmaken, *wat Galamadammen is:* een huis, een gehucht, een dam, of iets anders.

Aan *Gaasterland* worden 11, zegge elf, regels gewijd! En de Jhr. heeft niet eens *Beknopte* Beschrijving vóór zijn Werkje gezet!

Bij het art. *Achlum* staat: '*Hier stond* vroeger een Klooster *Luinkerke* of *Ludingakerk;*' en midden in het art. *Harlingen* leest men: 'Het Klooster Ludingakerk stond vroeger *hier;*' terwijl hij bet, op bl. 60, 1 uur *west van Franeker* plaatst. Welke tegenstrijdigheden! Op alle vroegere Kaarten vindt men dat klooster op een half uur afstands ten oosten van *Harlingen*, onder *Achlum*, in welk dorp de Tegenwoordige Staat verhaalt, dat het verplaatst is, gelijk de Jhr. op de laatste plaats ook heeft nageschreven.

De opgave van de Fabrijken en Trafijken in de steden en dorpen, waarvan de nasporing mij zoo veel moeite heeft gekost, wordt nergens in dit Werkje aangetroffen. Dit gemis valt bij het art. *Harlingen* bijzonder in het oog. De verschillende buitenlandsche Consulaten dienden hier ook opgegeven te zijn. Van de gebouwen wordt nagenoeg ook niets vermeld. Zelfs wordt er van niet ééne *kerk* gesproken. En dat in *Harlingen!* Het is zeer naauwkeurig!

'*Heringa*. Ook *Popta Gasthuis* State. Gr. Menald. *bij* Marsum.' Kan dit art. nu onnaauwkeuriger? Welk Leeuwarder, oud en jong, van en op de scholen,' voor welke de Schrijver

zijn Werkje bestemde, weet niet, dat dit twee zeer verschillende, naast elkander gelegene, gebouwen zijn? Men zou hieruit opmaken, dat de State in een Gasthuis herschapen ware.

Hinnema-State lag niet onder *Cornjum*, maar ¼ uur oostwaarts van en onder *Jelsum*.

Hulkenstein, bij *Oosterlittens*, is geene Hofstede en ook geen tolhek, maar een tolhuis en eene herberg.

Irnsum ligt niet aan de *Wetering*, maar ann de *Grouw*, die bij de *Oude Schouw* met de *Boorn* in de *Wetering* valt.

'*Jukse*. Watertje. Komt uit het Warregastermeer en valt in de Wirdumer vaart.' De S. schijnt niet te weten, dat deze *Jukse* thans evenmin als het *Warregaster meer* bestaat. Het *was weleer* eene vaart uit de *Middelzee* naar *Warrega* en *Wartena*, en had zelve met het meer geenerlei gemeenschap.

Is *de Knijpe* een *vlek* tusschen *Heerenveen* en *Nieuw Brongerga?* Zeer inconsequent verhaalt de S. echter op bl. 82, dat *Nieuw Brongerga of de Knijpe* hetzelfde is.

Merkwaardig is, wegens dubbele onnaauwkeurigheid, het art.: '*Lankum*. (groot en klein) Hofstede(n). Gr. Franek. ¼ (uur) van Franeker(,) westwaarts.' Het is alzoo *een* gebouw? Geen woord dus van het zoo zeer betreurde afbreken van *Klein Lankum* in 1832; geen woord van deszelfs vroegere beroemde bezitters, PETRUS en ADRIAAN GILLIS CAMPER! En toch, hetgeen zeker merkwaardiger is, wordt bij Douma-State te *Langweer* vermeld, dat zij door JANKE DOUMA (welke?) is bewoond geweest.

Tot dusverre was het onbekend, dat de oude rivier *de Lauwers* 'vroeger *Lauwerzee*' heette. Den inbam of zeeboezem tusschen *Friesland* en *Groningen*, waarin zich vier stroomen uitstorten, en die algemeen onder den naam van *Lauwerzee* bekend is, vindt men in dit Boekje niet. Misschien verwart de S. beide met elkander. Doch neen: want op bl. 65 zegt hij, dat *Morra* 1 uur van de *Lauwerzee* ligt, en op bl. 110, dat de *Lauwerzee* nu droog is. (!)

De S. heeft mij scherpelijk verweten, geschreven te hebben, 'dat *Leeuwarden* onder de Residentie-steden des Rijks wordt geteld.' Hier vindt men, bl. 56, hetzelfde gezegd; terwijl hij er, zeer onzamenhangend, in eenen afzonderlijken volzin op volgen laat: 'Zijnde het Provinciaal Bestuur aldaar gevestigd.'

De gansche zoogenoemde Beschrijving van *Leeuwarden*, die in mijn beknopt Schoolboek 16, en in mijn Reisboekje 32 bladz. beslaat, is hier in anderhalve bladzijde afgemaakt. Daarin geeft de S. eene optelling van de meeste Ambtenaren en Besturen de-

zer stad, van welke men de namen voor het meerendeel weder in den Provincialen Almanak kan vinden. Waartoe die herhaling? Het gansche art. heeft bijna niets beschrijvends. Zelfs wordt er, behalve van de scholen, van geen enkel Hijks- of Stedelijk gebouw, en nog minder van Kerken, weldadige lurigtiugen, Voorsteden, enz. gesproken. De daadzaak, dat het R.-K. Weeshuis in 1824 door de stedelijke Regering gered is, en nog steeds onderhouden wordt (al geschiedt dit ook middellijk), blijft waarheid, al schrijft er ook niemand over. Is het dankbaar deze hulp niet te willen erkennen?

Er is geen *Leppedijk* over '*Friens* tot aan *de Krinserarm*' bekend. Hij eindigt reeds bij *Irnsumerzijl*.

De buurt *de Leije* behoort ook, en wel voor een groot gedeelte, tot *Hallum* en *Ferwerderadeel;* zoodat dit art. foutief is, gelijk ook dat van *de Linde*, die niet in *Drenthe*, maar in de buurt *Tronde* in *Oost-Stellingwerf* ontspringt. Evenzoo wordt, bl. 61, *Engwier* bij *Makkum* met *Engwierum* in *Oost-Dongeradeel* verward.

Bij de optelling van de Doopsgezinde Gemeenten en Kerken zijn onderscheidene fouten begaan. Zoo heeft *Oldeboorn* 2, niet 1; *Sneek, Joure* en *Grouw* ieder 1, en niet 2; *Oldebildtzijl* en *Kromwal* zijn verzuimd op te geven, terwijl zij te *St. Anna Parochie* en *Slooten*, waar er geene meer bestaan, vermeld worden. Alles verraadt naschrijverij uit Werken, die 100 of 50 jaren oud zijn, zouder kennis van zaken.

Indien wij aanmerkingen op de Latiniteit des taalkundigen S. wilden maken, zoo zou deswege kunnen gelden, op bl. 77, het woord *Manarmis*, dat geene drukfout is, daar het op bl. 117 evenzoo voorkomt. Die PTOLOMAEUS kent, weet, dat hij *Geogr.*, lib. II, cap. 9, *Manarmanis* heeft geschreven.

Het *Roode klif* ontvangt hier, voor het eerst, den uiterst vreemden naam van eene '*Zandbank* (.) ½ uur ten zuiden van Staveren.' Wie toch kent niet den *hoogen zandheuvel*, ten zuidoosten van *Stavoren?* Het is gelukkig eene, op zeer verren afstand zigtbare, zandbank, waarop niemand dan de S. verzeilen kan. Even vreemd en onnaauwkeurig is de benaming van de *Wadden*, die hier 'Droogten aan de kusten van *Friesland*, aan de Noordzee gelegen,' worden genoemd.

Bij *Rottevalle* is verzuimd op te geven, dat verre het grootste gedeelte tot *Achtkarspelen* behoort, zoodat het 3 en geene 2 verdeelingen heeft.

Rijs, in *Gaasterland*, wordt bl. 80 eene buurt genoemd, ter-

wijl het beroemde uitgestrekte landgoed van dien naam is vergeten. Hoe naauwkeurig!

Salwerd, bij *Franeker*, is geene buurt, maar eene welbekende Hofstede of Buitenplaats.

Schuilenburg (er wordt niet vermeld, dat dit eene herberg en verlaat is) ligt niet *aan* het *Bergumermeer*, maar aan het *Kolonelsdiep*.

Bij het art. *Sennaar* of de *Swemmer* is geen woord vermeld van de vernieuwing en verlenging van dit groote stroomkanaal tusschen het *Bergumermeer* en de *Nieuwe Zijlen!*

Bij *Sondel* wordt wel gesproken van een huis, dat er in 1428 stond, en aan AKKO, den zoon van eenen pastoor (?) toebehoorde; doch van het fraaije huis *Beuckenswijk*, dat het dorp *thans* versiert, wordt hier evenmin als op de B. gewag gemaakt.

Te *Stavoren* zijn 30 inwoners te veel, en in *Tietjerksteradeel* 450 te min opgegeven. Er zijn meer fouten in deze opgaven, die zoo kort na de volkstelling naauwkeurig konden zijn.

Al de Staten *Unia, die niet meer bestaan*, zijn hier opgenoemd; doch die, welke bij *Marssum* nog in goeden staat aanwezig is, vergat de S.

Hier moge hij dus *te weinig* gezegd hebben, elders is bij, door te veel te zeggen, onnaauwkeurig geworden. Immers, wie heeft er ooit van gehoord, dat *Westergoo* (van het *Roode klif* tot het *Slooter-* en *Sneekermeer* en het *Noorderleeg*) '*geheel door eenen dijk omgeven is?*' Eene even groote onwaarheid is het, dat '*Oostergoo* nagenoeg het eerste, *Westergoo* nagenoeg het 2de, en *Zevenwouden* nagenoeg het 3de Arrondissement van *Friesland*' zoude uitmaken. Zijn er dan geene Kaarten, die men kan raadplegen, zoo men het anders niet weet? Dubbel bevreemdend is het, dergelijke fouten te zien begaan door een Lid van de eerste Arrondissements-Regtbank, die dan toch, meer dan iemand, behoorde te weten, *dat Heerenveen het tweede, en Sneck het derde Arrondissement is*, alsmede, dat het eerste Arrondissement bijna de helft grooter is dan *Oostergoo*, daar het nagenoeg de noordelijke helft van dit gewest beslaat. Een Schrijver, die zoo beslissend spreekt, moest daaromtrent zekerder zijn. Hij moest insgelijks weten, dat het oude verhaal reeds lang historisch wederlegd is, dat ANNA MARIA SCHUURMANS (lees: SCHURMAN) *in den* grafkelder van *Wieuwerd* begraven ligt. Zij vond op het kerkhof aldaar hare grafstede.

Achter dit Alphabetisch Register volgt nu een Stuk, getiteld:

'*Vermoedelijke oorsprong van de benaming van Friesland en van deszelfs Steden en Grietenien*.' Hier is des S. *ikheid* geheel op den voorgrond, en geeft hij in eenen jammerlijken stijl te lezen, wat *hij* gelooft en wat *hij niet* gelooft. Hij wil den naam van *Friesland* afgeleid hebben van *frisch* of *nieuw land*, even alsof *frisch* en *nieuw* synonymen waren, en alsof alle landen voor degenen, welke hen het eerst bezochten, niet *nieuw* geweest zijn. Moet het vernuftig heeten, om het latere Nederlandsche woord *frisch* in overeenstemming te brengen met het oude Latijnsche *Frisia* of *Phrysia?*

Omtrent *Smallingerland* en *Opsterland* spreekt de S. zich op bl. 110 twee malen tegen. Uit het *Landboek van Martena*, fol. 19 en 20, blijkt toch duidelijk, dat beide in den jare 1500 nog tot *Oostergoo* gerekend werden. Het eerste kon toch, zonder het laatste, niet 'tot de woudstreken behoord hebben.'

Bij de afleiding van den naams-oorsprong van *Leeuwarden*, waarbij de S. het oude gevoelen van *lieve, aangename waard*, even als ware het nieuw gevonden, als het zijne opgeeft, begint bij zijne geleerde uitlegging aldus:

'*Wie* weet niet, *die* eenigzins in de geschiedenis bekend is, dat Leeuwarden uit drie dorpen, Oudehove (Oldehove), Nychove en de Hoek(,) is zamengesteld; *dat in Oudehove een waard lag*, waarvan wij de herinnering als nog in de groote kerkstraat aldaar, bij den ingang van het St. Anthonie Gasthnis, in den gevel van een huis bewaard hebben,' enz. Op deze laatste vraag antwoorden wij: Jhr. HETTEMA weet het niet: want het is altijd historisch zeker geweest, dat dit huis *niet in Oldehove*, maar *in Nyehove* of *Oud-Leeuwarden* lag, daar het Gasthuispijpje en de Oude Gracht de scheiding was tusschen beide deze parochiën. Dit weet immers ieder Leeuwarder wel.

Het lust ons niet, al de verdere, meest gezochte, naams-afleidingen na te gaan. Dat de naam van *Sneek* afkomstig zou zijn van een *snik* of *schip; Dockum* van een *scheepsdok; Baarderadeel* van *waarden; Hemelum* van *hemelen*, schoonmaken; *Kollum*, omdat het daar kond was, - dit alles is even curieus als dat *grietenie*, klaagboek; *Haskerland*, bevend land; *Ferwerd* en *Hennard*, beide voorwaard; *Tietjerk*, stroomkerk, en *Lemsterland* stroomland zouden beteekenen. De afleidingen van *Bolsward, Franeker* en *Stavoren* komen ons voor eenige taalkundige waarde te hebben.

Als een bewijs van de naauwkeurigheid des S. in het spellen van de eigennamen, strekke, dat dezelfde woorden dik wijls op

verschillende wijzen gespeld voorkomen. Zoo vindt men *Terkaple* en *Tercaple, Zwichem* en *Swichem, Harich* en *Harig, Bozum* en *Bosum, Metzelawier* en *Metselawier* (lees: *Metslawier*), *Wijckel* en *Wijkel, Bloemkamp* en *Bloemcamp, Aalzum* en *Aalsum, Terpoort* en *Terpoorte, Fljuessen, Fljeussen*, waarvan sommige zeker tot de spel- en taalfouten behooren, die huitendien niet weinige zijn, b.v. *Albebt Annesmeer*, lees: *Albert; Wisma*, lees: *Wissema; Schooter Uitdijken*, lees: *Schoter Uiterdijken; Buuren*, lees: *Buren; Cammenga*, lees: *Cammingha; Tertool*, lees: *Terzool; Bergum* met eene Kantongeregt; *Hieygis* of *Hugitz*, lees: *Huygis; Moddegat* voor *Moddergat; Vrosschepollen*, lees: *Froskepolle*, om verder niet te gewagen van eigenaardige spellingen, die algemeen aan twijfel onderhevig geacht kunnen worden.

Daar het Werkje uit een Register van namen, met bijvoeging van opgaven, bestaat, zoo had de S. weinige gelegenheid, om de keurigheid van zijnen stijl ten toon te spreiden. Men oordeele daarover uit de volgende weinige proeven:

Bl. 5, hij *Baard*, zegt hij: ‘Hier was geboren (onbewezen) en woonde eertijds op zijne Stins Dekama de laatste, die potestaat van Friesland is geweest, *Juw Dekama* (.) -’

Bl. 7, bij *Barradeel:* ‘Het wapen is een water, natuur, door een dijk met palen en planken bezet, gekeerd, waarboven een korenschoof in de lucht.’

Bl. 110: ‘*Oostergoo*. Als Friesen weet gij, dat dit district tusschen de nu drooge, Lauwer- en Middelzee ligt *en* aan de wouden leunt *en* deels door wateren daarvan (?) is afgescheiden *en* dat *Westergoo* vroeger nagenoeg geheel door dezelve (wouden of wateren?) omringd was,’ en zoo al voort!

Bl. 113: ‘*Sneek*. Niemand(,) mij kondig, heeft het gewaagd(,) deze benaming te ontcijferen. *Ik* zal evenwel trachten zulks te doen.’ (Let nu wel!) ‘Onze landlieden noemen *het* (wat?) *Snits*(,) en denken er nu *stad* bij en wij *buurt*. (Zoo!) *Suits* is hetzelfde met *Suik*, (:) *ts* is *k*, en dit beteekent schip’ (Hoe geleerd!); ‘ook in Groningerland noemt men de jaagschuiten snikken, en de IJslanders noemen eene zekere soort van lange schepen *snoekr*.’ (Onze Friesche dorps-snikken worden alzoo vergeten te noemen) ‘Het zal dus *Schipburen* heten (lees: heeten)(,) en waarom? leder weet of kan weten, dat hier *ten allen tijde* de scheepsbouw *meer of minder* gebloeid heeft (,) (bewijs?) en van hier *welligt haren* naam. Denkt *hier* tevens *bij aan Snakkerburen en Snikzwang* enz.’

Het getal stemdragende plaatsen en de som der Floreenen van iedere stad en elk dorp is, zoo men zich op de naauwkeurigheid daarvan verlaten kan, eene der grootste verdiensten van dit Werkje.

Ofschoon de S. een groot getal woorden en benamingen uit de gemelde Woordenboeken en van de Kaarten van SCHOTANUS heeft afgeschreven, zoo zou men toch ten slotte kunnen vragen: Is dit Register op zich zelf wel volledig? Bevat het alles, wat in *Friesland* eene plaatselijke benaming kan heeten? En is er niets vergeten? Daar dit laatste, als menschelijk werk, ligt mogelijk kon zijn, zoo zouden wij, na de opnoeming van de meeste gebreken in het *gegevene*, over het *ontbrekende* niet spreken. Doch wij moeten antwoorden: Het Werkje is verre van volledig te zijn; het bevat bij lange na niet alles; en veel, ja zelfs veel gewigtigs, is er vergeten. Wil men bewijs, zoo kunnen wij verzekeren, als ter loops *meer dan honderd* benamingen aangeteekend te hebben, welke wij in dit Werkje te vergeefs zochten. Bij eenige moeite, zou dit getal nog wel de helft kunnen vermeerderd worden. Zoo ontbreken er, behalve de meeste Polders, Dijken, Wegen, Meertjes, Vaarten, Sluizen en Verlaten, van alle welke *sommige* opgenoemd zijn, de namen van een aantal *tegenwoordige* buitenplaatsen, waaraan toch meer gelegen is dan aan de hier zoo menigvuldig voorkomende namen van boerderijen, die *vroeger* Staten *waren*. Is het niet onvolledig, ja beleedigend voor het onderwerp, geen gewag te maken van het *tegenwoordige* sierlijke gebouw *Oranjewoud*, benevens *Oranjestein, Veenwijk, Ontwijk* en alle verdere plaatsen en benamingen van het Friesche Lustoord? Moesten *Lyndenstein* te *Beetsterzwaag*, VAN BOELENS te *Olterterp;* het Vredewoud en Landhuis te *Oldeberkoop*, VAN HAREN te *Wolvega, Rijs, Meerestein, Meerzigt, Beuckenswijk, Lijcklamabosch, Zorgvliet, Zwarteschool, de Luts* enz., alle in *Gaasterland;* verder *Eeburg* te *Lekkum, de Klinse* te *Oudkerk, Poelzigt* te *Giekerk, Vijversberg* te *Rijperkerk, Bennema-state* te *Hardegarijp, Huis ter Heide, Huis ter Noord, het Boschhuis, Recalf, de Hooge Geesten*, alle bij *Bergum; Rinsma-state* en *Canter-state* te *Driezum; Vaartzigt* en *Nijenburg* bij *Kollum*, ja zelfs het vorstelijke *Vogelzang* te *Veenklooster;* vervolgens: *Jagtlust* te *Kuikhorne*, en *Jagtlust* en *Herema* te *Oudeschoot, Vierhuis* en *Mariënburg* bij *Leeuwarden; Bornia-state* te *Weidum, Schatzenburg* te *Dronrijp, Voormeer* bij *Heereuveen, Heerma* of *Vegilin* te *Joure, Welgelegen* te *Deinum, Unia* te *Marssum, Bovenburen* en *de*

Kamp te *Koudum* enz.; - ik vraag het, behoorden al deze benamingen niet in zulk een Werk, in stede van zoo vele andere, daarin opgenoemde, die geene de minste waarde hebhen, omdat de tijd alle sporen van het bestaan van zoodanige plaatsen heeft uitgewischt? Alles, *wat nog aanwezig is*, verdient eerder vermelding, en daaronder misten wij nog: *Kingma-* of *Keimpetille*, de *Keegen* en de *Bokke-* of *Boerepollen* in *Ferwerderadeel*, het *Sneekermeer*, het *Slootermeer*, het *Heegermeer*, de breede *Geeuw*, tusschen *Sneek* en *IJlst*, de *Wetering*, de *Langemeer*, de buurten *Oude Mieden* en de *Kleine* of *Westergeest* onder *Tietjerk*, het *Huis ter Noord* bij *Oudwoude*, het *Wildpad* in *Achtkarspelen, Tersted* bij *Nijkerk, Koudenburg* bij *Stiens*, de *Heerenwal* bij *Heerenveen*, de *Nieuwe Schouw*, de *Scharsterbrug, Huis ter Heidi* bij *Langweer*, de *Vollegasterbrug*, de *Nieuwebrug* bij *Heerenveen* (allen bruggen met buurten), *Kiesterzijl, Getserderzijl, Krinserarm, Haulerwijk* (eene zoo aanzienlijke buurt met twee scholen!), het kanaal de *Ried* of de *Riedstroom* enz. enz.: want wij zullen eindigen, waar bijna geen einde is.

Het zijn geene angstvallig opgezochte fouten en gebreken, die wij vermeld hebben. Zij vallen iederen zaakkundige van zelve in het oog. - Wij betreuren het schoone onderwerp, dat zoo behandeld is; wij betreuren het, dat menigeen, door den veelbelovenden titel misleid, zich zoo dikwijls bij het gebruik teleurgesteld en bedrogen zal vinden; wij betreuren het, dat zich iemand aan dit onderwerp waagde, die blijken heeft gegeven, daarvoor niet berekend te zijn; - maar meer nog betreuren wij het, dat wij ons verpligt moesten achten, deze fouten in den tegenwoordigen oogenblik aan te wijzen en te onzer zuivering en verdediging aan het licht te brengen. Wij hebben het met leedwezen en onwil gedaan, en wenschen gaarne, niet gedrongen te mogen worden, om andere wapenen te gebruiken. Want wij hebben eenen afkeer van letterkundige twisten: daartoe zijn ons de letteren te beminnelijk, de wetenschappen te heilig.

EEKHOFF.

Aanwijzing der Oude en Nieuwere Dichters, door Mr. *W. Bilderdijk* en Vrouwe *K.W. Bilderdijk* overgebragt of nagevolgd, met Aanteekeningen en eene Voorlezing over de voortreffelijkheid van *Bilderdijk* in het navolgen en overbrengen der Oude Dichters, bijzonder van Horatius, door Mr. *J. Pan*. Amsterdam, bij ten Brink en de Vries. 1839.

Eerste Artikel.

Onder dezen eenvoudigen titel ontvangt de beoefenaar der Nederlandsche Letterkunde een Werk, zoo rijk aan wetenschappelijke kennis, zoo vol van dichterlijk gevoel, zoo nuttig, ja onontbeerlijk voor een' ieder, wien het om meer dan oppervlakkige kunstbeschouwing te doen is, als welligt bij ons geen ander van soortgelijken aard kan worden aangewezen. BILDERDIJK'S voortreffelijkheid in het navolgen der Ouden; BILDERDIJK'S talent in het overbrengen der Nieuwere Dichters uit zoo verschillende talen en taaltakken, in zoo verschillende vormen, - zietdaar het onderwerp, waaraan de Heer PAN gedurende vele jaren zijne aangenaamste uren van uitspanning heeft gewijd, en waarvan hij de vruchten in dit Werk aan het belangstellend Publiek mededeelt. Men behoeft slechts de Voorrede te hebben gelezen, om op de veelzijdige bedoeling van dien arbeid opmerkzaam te worden; men moet het Boek bestudeerd hebben, om deszelfs uitgebreid nut te leeren beseffen. De beoefening van onzen Hoofddichter meer gemakkelijk te maken; - hem zelven zoo mogelijk nog meer naar waarde te doen schatten; - aan jeugdige beoefenaars der Oude en Nieuwere Letterkunde nuttig te zijn, - slechts deze drie hoofdpunten behoeven wij aan te stippen, om te betoogen, hoe belangrijk een Werk, als het onderhavige, zijn *kan*, en uit de pen des Schrijvers zijn *moet*. Allen, die, met dit Boek in de hand, BILDERDIJK'S Werken lezen, zullen ontwaren, dat het eerste doel volkomen is bereikt, en hunne opregte getuigenis zal ook het tweede bevestigen; en wie zal het den ondergeteekende ten kwade duiden, zoo hij verklaart, op grond van eigene ondervinding, dat jeugdige beoefenaars der fraaije Letteren in dit Boek aanleiding zullen vinden, om niet alleen BILDERDIJK'S Werken naauwkeuriger te leeren kennen; - maar ook menig schitterend licht aan den hemel der Uitheemsche Letterkunde helderder te aanschouwen; - maar ook de natuur en het ware wezen der Poëzij zuiverder te be-

vatten? Het nut toch dezer laatsten trachtte de Heer PAN bovenal te bevorderen, *door sommige stukken toe te lichten, enkele min bekende Dichters nader te doen kennen, en vooral door andere navolgingen van het oorspronkelijke op te geven. Voorr.*, bl. VIII. Mogt tot een en ander ook door de hier volgende Aanteekeningen worden medegewerkt; mogten zij tevens kunnen strekken, om velen tot de studie van het doorwrochte Werk des geleerden Schrijvers uit te lokken! Laat ons, daar het Boek verleidt, om in menigvuldige bijzonderheden te treden, eerst BILDERDIJK'S navolgingen der Ouden gadeslaan, om later zijne vertolkingen uit Nieuwere Dichters te beschouwen.

Zoo ooit eenig Nederlandsch Zanger zich beroemen mogt, geheel van den geest der Oudheid te zijn doordrongen geweest, het was BILDERDIJK, wien deze lofspraak toekwam, en te regt kon hij in eenen zijner latere dichtbundels[(1)], op zijne dichterlijke loopbaan terugziende, van zich zelven getuigen:

> Ja de Oudheid was mijn lust en leven,
> En alles ben ik haar verplicht,
> Mijn glorie was haar na te streven,
> En steeds bezielde zij mijn Dicht.

En juist hier, gelijk ook elders, gaf de onsterfelijke man te kennen, uit welk oogpunt hij zijne nabootsingen der Ouden wilde beschouwd zien: als nastrevingen, niet als vertalingen; als bezield met den geest van het oorspronkelijke, en niet overbrengende de doode letter. ‘De eigenlijke vertaling (zegt hij ergens) moge den aankomenden Dichter nuttig zijn, om zich eene zoodanige buigzaamheid van stijl en uitdrukking te verkrijgen, als hij niet ontbeeren kan. Zij moet hem dienen, om de eigenschappen, kracht en vatbaarheid van de taal, waarin hij schrijven wil te leeren kennen, en het is hem niet genoeg zich daar onvermoeid mede bezig te houden. Maar zoo zeer ik in mijnen eersten tijd daar het nut van ingezien en ondervonden heb, somwijlen twintig en meermalen hetzelfde stuk uit de Oudheid in Hollandsche verzen vertalende, - heb ik echter nooit hiervan iets het licht waardig geoordeeld. Ieder taal, waarin men schrijft, eischt, dat men in haar denke, en niet, wat het merk van den vorm eener andere draagt, aan haar opdringe.’ Zoo dacht, zoo schreef BILDERDIJK[(2)] over

(1) *Sprekkel*, 153. Vgl. PAN, *Voorlez.*, XX, XXXIX.
(2) *Lofzungen van* CALLIMACHUS, Voorrede, bl. XIII. Vgl. PAN *Voorlez.*, XXXIX.

de wijze, waarop de Zangers der Oudheid van Nederlandsche snaren behooren te klinken; die stelling bevestigde hij door zoo menige heerlijke proeve; dien weg heeft misschien nooit iemand bewandeld zoo als hij. Bij hem vereenigden zich wetenschappelijke kennis en dichterlijke begaafdheid in zeldzame mate, waardoor zijne vertolkingen *en* oorspronkelijkheid ademden, *en* het waarachtig schoone der Oude Dichters onvervalscht, ja somwijlen driewerf zuiverder wedergaven(1). Onafhankelijkheid met juiste navolging der denkbeelden te verbinden, was het talent, waardoor BILDERDIJK bij uitnemendheid schitterde, en wars van elke poging, om anderen slaafs na te klappen, spreidde hij in iedere nabootsing de kracht van eigen genie ten toon(2). De Grieksche Dichters, door BILDERDIJK nagevolgd, zijn: HOMERUS, HESIODUS, CALLINUS, TYRTAEUS, PINDARUS, ANACREON, SAPPHO, SOPHOCLES, EURIPIDES, ARISTOPHANES, MENANDER, CLEANTHES, THEOCRITES, BION, MOSCHUS, APOLLONIUS RHODIUS, CALLIMACHUS, MUSAEUS, en GREGORIUS NAZIANZENUS, waarbij nog enkele plaatsen uit SYNESIUS en de Grieksche Anthologie, mitsgaders eene Delphische Orakelspreuk, door HERODOTUS bewaard, moet gevoegd worden. Van de Romeinsche Zangers zijn door hem stukken of enkele verzen overgebragt uit PLAUTUS, LUCRETIUS, CATULLUS, PROPERTIUS, TIBULLUS, VIRGILIUS, HORATIUS, OVIDIUS, MANILIUS, MARTIALIS, PHAEDRUS, SENECA, JUVENALIS, STATIUS, AUSONIUS, PRUDENTIUS en BOËTHIUS; daarenboven een paar epigrammata uit de Anthologia Latina, en, wat wel het minst te vergeten is, het *Pervigilium Veneris*. Men ziet, dat hij weinige van de verdienstelijkste Dichters der Oudheid geheel heeft overgeslagen, en dit is een schoon bewijs voor zijne veelomvattende kennis der Classische Literatuur; zoodat men bijna schertsenderwijs van hem zou kunnen zeggen, wat FR. A. WOLF wrevelig van JOH. H. VOSS getuigde, dat hij schier ieder jaar tegen den winter zijnen Griek slagtte.

Reeds vroeg schijnt BILDERDIJK zich onledig te hebben gehouden met het vertolken van brokstukken uit de Werken van den Vader der Grieksche Poëzij. De Heer PAN zegt (Aanteek., bl. 146,

(1) Men zie de geheele Voorlezing van den Heer PAN, vooral bl. XX en volg.

(2) Wij kunnen hier dus geenszins instemmen met het gevoelen van Prof. VAN KAMPEN, die in zijne *Verhandeling over het vertalen der Ouden* (Letteren Oudheidk. Verhandel, v.d. Hull. Maatsch. der Wetenschappen te *Haarlem.* Haarl., 1815, D. I, bl. 49) zegt, ‘dat BILDERDIJK, doordrongen met den geest der Grieken, tevens de taal, als was, naar zijne gedachten wist te kneden, zoodat, waar hij van zijn oorsprookelijk afwijkt, zulks *enkel aan de kluisters van het Rijm* moet toegeschreven worden.’ Vgl. t.z. p., bl. 42.

noot 58), dat hij reeds in 1787 van eene voorgenomene vertaling van HOMERUS had afgezien; echter blijkt uit zijnen brief aan den dichterlijken Boekhandelaar UYLENBROEK, in Augustus van dat jaar geschreven, dat hij toen ten tijde *nooit het oogmerk gehad had om de Iliade* over te brengen(1). In tegendeel heeft BILDERDIJK waarschijnlijk eerst in 1788 gemeld plan gevormd; en in den zomer van dat jaar beloofde hij denzelfden, dat hij hem misschien *een proefjen van een begonnen Nederduitsche Vertaling in versen van* HOMERUS *Ilias zou overzenden*(2). Toen ook verscheen het eerste Boek van dat Gedicht in den Post van den Helicon, dat naderhand in het tweede Deel der Verspreide Gedichten is opgenomen. Later schijnt hij zich toch overtuigd te hebben van de moeijelijkheid, die zoodanige onderneming noodzakelijk verzellen moet, en toen in 1790 LOOSJES hem over eene uit te geven vertolking van HOMERUS raadpleegde, gaf hij toe, dat het in proza moest zijn(3), tevens betuigende, dat hij een jaar oefening zou noodig hebben, om dragelijk proza te leeren schrijven(4). De zaak bleef nogtans liggen, en eerst in 1798 dacht BILDERDIJK er aan, het voornemen der prozavertaling te volvoeren, edoch voornamelijk als eene financiële speculatie, waaraan nimmer gevolg is gegeven(5). Later heeft de groote Meester weder enkele stukken in poëzij overgegoten; en behalve de *Batrachomyomachia*, zijn geheel of gedeeltelijk acht boeken der *Ilias* en twee der *Odyssea* in onderscheidene bundels, meerendeels in het tweede Deel der Taal- en Dichtkundige Verscheidenheden, opgenomen(6). Altoos bleef hij gevoelen, dat hij het eenvoudige van den Maeonischen harpenaar miste: ‘Ik weet er niets goeds van te maken; 't wordt nooit HOMERUS, hoe ik het ook aanlegge(7).’ Men wane echter niet, dat weinige plaatsen bij BILDERDIJK, uit HOMERUS overgebragt, gelukkig geslaagd kunnen genoemd worden; eene naauwkeurige lezing en vergelijking van *Ilias*, VI, met *Affodill.* II, bl. 51, vlg. zal den opmerkzamen lezer van het tegenoverge-

(1) BILDERDIJK, *Brieven*, I, 100.
(2) Ald. I, 173.
(3) Ald. I, 225.
(4) Ald. I, 236.
(5) Ald. I, 239. Belangrijke opmerkingen over het vertalen van HOMERUS in proza zie men bij VAN KAMPEN, t.a. p., bl. 44, volg., terwijl vele behartigingwaardige denkbeelden over het navolgen der oude Dichters in versmaat gevonden worden bij denzelfden, bl. 43 volg., en bij KONIJNENBURG, *Verhandeling*, in hetzelfde boekdeel voorkomende, bl. 95 volg.
(6) Vgl. PAN, *Voorlezing.*, bl. XXXIII, *Aanteek.*, 146.
(7) *Brieven*, II, 188.

stelde overtuigen; maar, gelijk hij zelf erkende, hier en daar gaf hij oorspronkelijk schoon, niet dat van HOMERUS weder. Hoe hoog hij voor het overige den ouden Zanger schatte, blijkt ook uit het vers van LEBRUN, door hem vertolkt, in welk dichtstukje OSSIAN in de schaduwzijde wordt geplaatst; alleen de lof van HOMERUS kon BILDERDIJK daartoe hebben uitgelokt[1].

Met HESIODUS schijnt BILDERDIJK zich eerst laat te hebben bezig gehouden; althans eerst in 1820 heeft hij het gedeelte der *Opera* en *Dies* overgebragt, dat in zijne Zedelijke Gispingen voorkomt, bl. 76 vlg., en welk stuk het eerste en het laatste is, dat hij ons uit den Dichter van *Ascra* heeft nagelaten. Welligt werd de Puikdichter wederhouden, om verdere overgietingen uit HESIODUS het licht te doen zien, door de keurige vertaling van de Werken en Dagen door Mr. D.J. VAN LENNEP, in 1823 ten eersten male uitgegeven. Men vergelijke BILDERDIJK'S *Vlijt* met VAN LENNEP, bl. 12 vlg.

Het beroemde fragment van CALLINUS is door BILDERDIJK en TYRTAEUS Krijgszangen nagevolgd. Vroeger waren de Viri docti het oneens, of dit brokstuk aan CALLINUS, dan wel aan TYRTAEUS zij toe te schrijven[2]; thans, na het onderzoek, door FRANCKE en BACH ingesteld, schijnt het pleit ten voordeele van CALLINUS te zijn beslist. De vertaling van deze krijgsliederen moge min of meer het kenmerk van jeugdigen leeftijd dragen, - het staat vast, dat vele uitdrukkingen meesterlijk zijn overgegoten. Ik kan niet nalaten op de fraaije plaats van CALLINUS te wijzen:

Καί τις ἀποθνήσκων ὕστατ᾽ ἀκοντισάτω
τιμῆέν τε γὰρ ἐστι καὶ ἀγλαὸν ἀνδρὶ μάχεσθαι
γῆς περὶ καὶ παίδων κονριδίης τ᾽ ἀλόχου
δυσμενέσιν.

Hoe heerlijk drukt BILDERDIJK deze, benevens de voorgaande regelen, uit:

Wat ligt ge, en tot hoe lang, in sluimerzucht verzonken?
Waakt eenmaal op, en bloost voor 't oog des nagebuurs:
Of waant ge in stillen vreê dus vadsig voort te ronken?
't Smookt alles wijd en zijd van 't woên des oorlogvours.
Of kwijnt ge aan wond bij wond der versch ontfangen slagen?
Stort stervend nog voor 't laatst op uwen vijand in.
't Is grootsch, 't is schoon, zijn wraak in 't sneavlen meê te dragen
Voor Vaderland, voor kroost en jeugdige echtvriendin.

Hoe jammer zoude het geweest zijn, indien, gelijk BILDERDIJK

(1) PAN, *Aant.*, 164.
(2) PAN, ald., 86.

zich uitdrukt[1], het bundeltje in zijne rommelzode ware teruggekeerd!

Weinig meer dan een enkel Zegelied van PINDARUS is door BILDERDIJK nagevolgd[2]; van ANACREON daarentegen is schier een twintigtal zangstukjes in zijne *Verlustiging* en *Bloemtjens* overgebragt. De Heer PAN heeft bij een paar derzelve, ter vergelijking, op NIEUWLAND gewezen, die, ook naar het gevoelen van dezen kunstregter, den Puikdichter in zijn Duifje heeft overtroffen[3]. Zoodanige vergelijking ook, met de navolgingen van HOEUFFT, DORN SEIFFEN, TEN KATE met VAN DEN BERGH en VAN HOËVELL, kan den onderzoeker niet onnut zijn, daar HOEUFFT vooral den Griekschen geest, VAN HOËVELL het metrum en TEN KATE met VAN DEN BERGH de zangerigheid des Teischen Dichters heeft nagestreefd[4]. Ons bestek gedoogt niet hierover breedvoeriger uit te weiden, gelijk mede over BILDERDIJK'S navolging der beroemde Ode van SAPPHO, waaromtrent veel belangrijks wordt medegedeeld door den Heer PAN, Aanteek., bl. 161, noot 109, alwaar ook van die van CATULLUS is gewag gemaakt, door BYRON in zijne *Translations and Imitations* gevolgd.

Het was bij uitnemendheid de Dramatische Poëzij der Grieken, die BILDERDIJK'S geestdrift ontvlamde, en vooral in zijne Verhandeling over het Treurspel, gelijk mede in onderscheidene

(1) *Brieven*, I, 152. ‘In mijne ijslijke ledigheid van hoofd dezer dagen (zoo schreef B. in 1786 aan zijnen vriend UYLENBROEK) ‘en de behoefte om bezig te zijn, ben ik onder andere losse stukjens, die niets volkomens opleveren, ongevoelig op het overbrengen van de overgebleven zangen van TYRTAEUS gernakt: en daar dit een geheel uitmaakt, zend ik het n over, of ge er ook smaak in mogt hebben. Ik weet niet, dat er in 't Neerduitsch of Fransch iets van is, buiten de weinig naar het oorspronklijk gelijkende, slechts gedeeltelijke en verkrachte prosavertaling van JANNET en de versen van Freule LANNOY, daarop gemoduleert, in hare Dichtwerken, bl. 159, te vinden.’ Om het voorbeeld en de bedoeling van den Heer PAN na te volgen, zij hier in het voorbijgaan opgemerkt, dat van de Hoogduitsche Vertalingen van TYRTAEUS die van PASSOW en SCHNEIDER voor de beste worden gehouden; de eerste is te vinden in het Pantheon van J.G. BUSCHING en K.L. KANNEGIESSER, D. II, bl. 91 volg.; de laatste in het vierde Deel der Studiën van DAUR EN GREUZER.

(2) PAN, *Aanteek.*, 27, 151. Opmerkelijk is het, dat B. in 1787 plan had, om PINDARUS in proza te vertalen, dewijl niemand daarvan nog iets dragelijks had gemaakt. Zie *Brieven*, I, 160.

(3) PAN, *Voorlez.*, XVIII. *Aanteek.*, 86.

(4) Den Lezer van *den Gids* behoef ik hier slechts te herinneren de keurige beoordeeling der *Liederen van Anacreon*, voorkomende in dit Tijdschrift, 1839, bl. 377 verv.

brieven, stortte hij de volheid zijner bewondering voor de Tragische kunst der Ouden, in het bijzonder van SOPHOCLES, uit. Met AESCHYLUS schijnt hij zich weinig gemeenzaam te hebben gemaakt; met EURIPIDES, die, door zijnen natuurlijken aanleg, minder Dichter, meer Redenaar was[1], had hij niet veel op; SOPHOCLES daarentegen had hij grondig beoefend, vroegtijdig nagestreefd, te allen tijde innig vereerd. Zijne vertolking van den *Oedipus Rex* was de eerste proeve van overbrenging der Ouden, wie bij het licht deed zien, welk stuk VAN KAMPEN een der eerste Nederlandsche gewrochten noemt, waarin men de kracht onzer taal weder herkende[2]. Echter vond dit stuk in den beginne vrij wat tegenkanting in het oordeel der kunstregters van dien tijd; waarom BILDERDIJK zijnen *Brief van den Navolger van Sofokles Edipus* het licht moest doen zien, gelijkerwijs hij ook een' Brief over den Dood van EDIPUS heeft geschreven, toen dat treurspel was uitgegeven, welke Brief echter nimmer is openhaar gemaakt[3]. De plaatsen uit zijne Brieven, die eene grondige studie van SOPHOCLES verraden, zijn door den Heer PAN aangeduid; terwijl de beroemde Hoogleeraar VAN LIMBURG BROUWER ons opmerkzaam heeft gemaakt, met hoe groote juistheid de Puikdichter, in zijne Aanteekeningen op den Koning EDIPUS, den zedelijken indruk, dien dit stuk te weeg brengt, heeft geschetst[4]. Steeds was BILDERDIJK het met zich zelven oneens, aan welk stuk van SOPHOCLES hij de voorkeur moest geven; nu eens noemt hij den *Koning Oedipus* den eenigen *Edipus*, een voorbeeld, hetwelk in schikking een waar kunst- en meesterstuk is[5]; dan weder betuigt hij geen oogenblik te twijfelen, van aan de schoone *Elektra*, zoo men de schikking uitzondert, den prijs vóór alle zeven treurspelen te geven[6], terwijl hij, toen hij zijn' Dood van EDIPUS had bekend gemaakt, verklaarde, dit stuk altijd het beste van SOPHOCLES te hebben geacht[7]. En toch was hij niet blind voor de gebreken des Griekschen Dichters, daar alleen deze hem wederhielden, om ook zijne overige stukken te vertolken[8]. Nog meer zal dit met EURIPIDES het geval geweest zijn, wiens welsprekende redeneertrant BILDERDIJK niet beviel, en van wien hij, buiten het Saterspel: *De Cycloop*, benevens een brokstuk uit den *Hercules furens*,

(1) Zie *Verhandeling over het Treurspel*, bl. 138, 2de Druk.
(2) VAN KAMPEN, t.a. p., bl. 12.
(3) Zie *Brieven*, I, 173.
(4) PAN, *Aanteek.*, bl. 77, noot 1. P. VAN LIMBURG BROUWER, *Proeve over de zedel. schoonh. d. Poëzij van* SOPHOCLES, bl. 48, noot 2.
(5) *Brieven*, I, 5.
(6) Ald. I, 5.
(7) Ald. I, 157.
(8) Ald. I, 6.

slechts enkele verzen uit drie dramata heeft vertaald. - Ook aan de Blijspeldichters ARISTOPHANES en MENANDER heeft BILDERDIJK slechts losse fragmenten ontleend, terwijl het stuk uit laatstgemelden Dichter niet eens tot diens tooneelarbeid behoort, maar tot de *Guomi Monostichi*, een zamenweefsel van Menandreesche dichtregelen en brokken uit lateren tijd[1]. Tevens komt het mij, behoudens beter oordeel voor, dat het Stukje, getiteld: *Ingetoogenheid*, zeer wel door eenen lateren Latijnschen Dichter, althans eenigermate, uit MENANDER kan zijn nagevolgd[2].

Van den wijsgeerigen Dichter CLEANTHES heeft BILDERDIJK drie stukken overgebragt: één naar het oorspronkelijke, één naar SENECA'S, en één naar BOUGAINVILLE'S vertaling. De beroemde Lofzang op JUPITER, door den Dichter het *Gebed van Kleanthes* genoemd[3], was bijna in alle talen vertolkt. Bij de Latijnsche overzetting van JER. DE BOSCH, door den Heer PAN, in de belangrijke Aanteek. 72, bl. 149, aangehaald, moet eene afzonderlijk uitgegevene gevoegd worden van A.C.H. WEISS; en van de Duitsche navolgingen worden die van GEDIKE, CONZ, KRUG en MOHNIKE geprezen[4]. Iets langer behooren wij stil te staan bij dit Grieksche Herdersdicht. ‘Ik ben een groot vriend van THEOCRITUS,’ schreef BILDERDIJK aan A. LOOSJES, PZ., toen deze zelf eene vertaling van dien zanger onder handen had[5], en een aan-

(1) Men vergelijke *Menandri et Philemonis Reliquino*, ed. AUG. HEINEKE. Herul., 1820, Praef. XI, en de plaats, door n. vertolkt, bl. 330.

(2) *Verlustiging*, 48 Vgl. PAN, *Aanteek.*, 80, noot 5. Te regt getuigt de Hoogleeraar J. BOSSCHA van BILDERDIJK'S navolging: *Elegantissimis versibus in Belgieum sermonem bis est versum a primario nostro poeta Bilderdijkie*. Apulej., ed. BOSSCHA, T. II, p. 610. Echter maakt noch deze, noch eerstgenoemde Geleerde, op den gepretendeerden Griekschen oorsprong van het Stukje opmerkzaam; het Grieksche opschrift: APULRIJ *᾽Ανεχόμενος* ex MENANDRO spreekt toch duidelijk. Nogtans verwijst ook MEINEKE het poemation naar de *Menandri spuria*. Vgl. zijne bovenaangehaalde Uitgave, bl. 309. Van BILDERDIJK'S heide vertalingen schijnt mij de berijmde verre den voorrang te verdienen. De Latijnsche tekst is, volgens de Commentatoren van de Authologia Latina en Apulejus, het eerst door GL. HINETUS bekend gemaakt; echter vermeent GARBEMA, dat F. PITROEDS het Stukje reeds vroeger onder de *Errones Venoroi* zoude hebben uitgegeven. Zie *Vet. Poet. Err. Vener.*, achter den *Petronius* van HABRIANIDES, bl. 98-192.

(3) Vgl. *Brieven*, I, 198.

(4) Zie A.C.H. WEISS, *Programma Schol. Rotenb.*, 1783, 4. F. GEDIKE, in *Teutsch. Mus.* 1778, Julij. C. PH. CONZ, *Blum., Phuntos. u. Gemüldo ons Griechenland*. Lips., 1793. G. C.T. MOUNIKE, *Kleantheischer Stoiker*. Greifsw., 1814. Vgl. PAN, *Aanteek.*, bl. 149, 168 en 100, die echter niet heeft aangeteekend, dat de Hymne reeds gedrukt is in de *Kleine Dichtert. Handschrift.*, VIII, 65.

(5) *Brieven*, I, 219.

zieulijk aantal zijner Herderszangen zijn door onzen Puikdichter geheel of gedeeltelijk nagevolgd.

Gaarne betrachtte hij de les, die hij gegeven had, toen hij zong:

> Snijdt n zoete veldschalmeien
> Uit het Syrakuzer riet!
> Of, verzelt de herdrenreien,
> Waar Amfyzus stroomnat vliet!

Men sta mij toe, op eene enkele plaats uit THEOCRITUS te wijzen: *Idyll.* XX, vs. 31 sqq. *Καὶ πᾶσαι κ. τ. λ.* Het Grieksch zal de Lezer willig naslaan, en dan ook WETSTEIN'S vertolking niet vergeten: onze NIEUWLAND bragt deze regelen aldus over:

> De steedsche Eunike alleen versmaadt mijn' tedren gloed,
> Omdat ik landman ben en rund en lammren hoed'.
> Zij gaat en hoort mij niet, daar ik haar wil verhalen,
> Hoe Bacchus zelf het vee gehoed heeft in de dalen,
> En hoe een herdersknaap den boezem van Dionn'
> In dartle liefde ontstak, en hoe zij, met Adoon,
> In 't Phrygische gebergt de kudden vrolijk weidde,
> Adoon in 't woud beminde, Adoon in 't woud beschreide.
> Was niet Endymion een herder? dien Dioon'
> Aanschouwde van omhoog, en liet haar' wagen staan,
> En.... Latmos heuvel tuigt, wat verder toen gebeurde.
> Was 't niet een herdersknaap, dien Cybele betreurde?
> De dood eens herders haart Godinnen zelfs verdriet,
> Eunike, Eunike alleen bemint een herder niet.

zeer decent uitgedrukt! Hoe maakt BILDERDIJK'S *Boer* het daarmede? Men hoore:

> Het steedsche ding loopt weg en gunt mij niet een' zoen,
> Omdat ik 't land bebouwe en 't nuttig vee moet hoên.
> Zij weet van Bacchus niet en van zijn herdersleven,
> En hoe hij meé door 't dal de runders heeft gedreven;
> Noch dat Cythere-zelve op 't Fryginansch gebergt'
> Een' herder heeft bemind en tot haar min gevergd.
> Zelfs vond ze Adoon in 't woud, in 't woud, waar ze om hem treurde;
> En hij, wien zelv de Maan heur gunsten waardig keurde,
> Endymion, wie was 't? een veeman, anders niet,
> Om wien ze als veeman blaakte, en 's hemels trans verliet;
> Met wien ze op Latmos top de teêrste lasten deelde!
> En, Rhea, waart gij 't niet, die ook een' herder streelde? enz.

Ook SANNAZARIUS heeft THEOCRITUS keurig afgeteekend:

> Scilicet, exignae videor quod navita eymbae,
> Quodque leves hamos, nodosaque retia tracto,
> Despicis. an patrio non hoe quaque litore Glaucus
> Fecerat, acquoreae Glaucus scrutator arenae? caet.

Fraai volgehouden zijn ook de *versus intercalares*, in BILDERDIJK'S vertaling van THEOCRITUS, 2de *Idylle*:

> Lok vogel, trek mijn gade en voer hem huiswaarts heen:

en

> Hoor d' oorsprong van mijn liefde, o zilverblanke maan;

even als bij VIRGILIUS:

> Dueite ab urbe domum, mea carmina, ducite Dophnim,

bij NEMESIANUS:

> Contet, omat quodquisque, levant et carmina curas,

hij LOTICHIUS:

> Spargite coeruleos mihi sulfura, spargite fumos.

of bij SANNAZARIUS:

> Volvite praecipitem, mea licia, volvite rhombum.

Wie bewondert niet de meesterlijke overbrenging van BION'S derde *Idylle: In den slaap verscheen mij Venus?* Wien verwondert het, dat BILDERDIJK verontwaardigd was, toen een kunstregter van zijnen *Kupido op de vlucht*, naar MOSCHUS, zeide, dat het hem niet getroffen had[1]? Wij kunnen ons niet weêrhouden, hier een paar regelen ter vergelijking in te lasschen. MOSCUUS beschrijft den Minnegod:

> *Χρῶτα μὲν οὐ λευκὸς, πυρὶ δ᾽ εἴκελος, ὄμματα δ᾽ αὐτᾶ*
> *Αριμὐλα καὶ φλογόεντα᾽ κακαὶ φρένες, ἁδὺ λάλημα.*
> *Οὐ γὰρ ὅσον νοέει καὶ φθεγγειαι· ὣς μέλι φωνὰ·*
> *Ἤν δὲ χολᾷ, νόθος ἐστὶν ὐνὰμερος, ἠπεροπευτὰς,*
> *Οὐδὲν ἀλαθεύων, δὸλιον βρέφος, ἄγρια παίσδει.*

Kan dit schier meesterlijker vertolkt worden, dan gelijk de Puikdichter doet:

> Het jongske is geenszins blank, maar gleeijend rood, van huid:
> Zijn oogen schieten vuur en bliksemflitsen uit:
> Hij is boosaartdig; maar lieftallig: in zijn spreken
> Geveinsd: zijn stem is zacht en vloeit als honigbeken.
> Gramstorig, is hij loos, bedrieglijk, valsch, en fel:
> Arglistig maakt hij van zijn wreedheid kinderspel.

Wij zijn met onze vlugtige beschouwing tot APPOLLONIUS RHODIUS genaderd; slechts uit het derde boek van diens *Argonautica* heeft BILDERDIJK ettelijke uitstekende plaatsen nagevolgd. Wien komt hier niet dadelijk de beschrijving voor den geest van de stilte des nachts[2], te allen tijde evenzeer bewonderd? Lezer! vergeef het mij, dat ik de acht eerste regelen hier nog inlassche! Vergelijk, bid ik u, het oorspronkelijke!

> Het duister spreidde thands zijn nevel over de aarde.
> Den zeeman, die uit zee op 't beergestarnte staarde,
> Den reizende op zijn weg, den wachter op zijn wacht,
> Bekroop de huivring van de slaimerzucht der nacht.
> De ontroostbre moeder-zelv, die om haar telgen weende,
> Sliep suikkende in op d' arm, waarop haar hoofd zich leende.

(1) *Brieven*, I, 35.
(2) APOLLON. RHOD., III, 744 sq. *Affodill.* II, 69.

't Gebas der konden zweeg. Geen onrust, geen geluid,
Brak bij de diepe stilte in 't zwarte donker uit.

Behalve den *Zucht*, uit SYNESIUS[1] overgenomen, de vijftien eerste verzen, aan den *Hero en Leander* van MUSAEUS ontleend, en de stukjes uit de *Anthologia Graeca*, enz., naar GREGORIUS NAZEANZENUS[2] vertolkt, is het alleen CALLIMACHUS, dien wij onder de Grieksche Dichters nog onaangeroerd hebben gelaten. Eerst deed BILDERDIJK twee *Hymnen* van dien Dichter in de *Dichterlijke Handschriften* van UYLENBROEK plaatsen; later werden een paar andere in de *Nieuwe Mengelingen* opgenomen, en eindelijk al de *Hymnen*, met een groot aantal der *Epigrammata*, in KALLIMACHUS *Lofzangen* tot één bundeltje vereenigd. Uitnemend is het standpunt, van waar BILDERDIJK CALLIMACHUS beschouwde; en gelijk hij zelf met den oorspronkelijken Dichter niet zeer hoog liep[3], zoo achten wij ook, dat vele zijner navolgingen van andere Zangers der Oudheid boven die naar den geleerden Alexandrijner uitmunten. Men vergelijke des Heeren PAN Aant., bl. 145.

Wij hebben (beknopter, dan wij wenschten) de Grieksche Dichters beschouwd, door BILDERDIJK geheel of ten deele nagevolgd; slaan wij nog eenen vlugtigen blik op zijne nagalmen der Romeinsche Muze. - Eene vertaling van enkele regels, door hem uit PLAUTUS, LUCRETIUS, en VIRGILIUS geleverd, mitsgaders eene eenige *Elegie* uit PROPERTIUS voorbijgaande, zien wij ons tot CATULLUS genaderd, den Dichter, aan wien BILDERDIJK veel schoons heeft ontleend, om het oneindig schooner weder te geven. ‘Wat is er voortreffelijker,’ zegt de Heer PAN[4], ‘dan de oordeelkundige navolging van het *Epithalamium* van PELEUS en THETIS van CATULLUS? Ook hierin toonde BILDERDIJK, dat hij onze taal volkomen beheerschte, en over al hare schatten naar willekeur beschikte. Niet minder schoon dan de aanhef is de zoo juiste vergelijking overgebragt, in welke de Dichter de ontruiming der feestzaal door de aanschouwers vergelijkt bij het ruischen der golven door den opstekenden morgenwind, in verzen, die geheel de majesteit der Romeinsche Poëzij ademen, en tevens het geluid der woelende golven doen hooren.’ Wij willen de plaat-

(1) *Rotsyalm.*, II, 144.
(2) De Heer PAN zegt in de *Voorrede*, bl. IX, dat ZEd. de gelegenheid heeft ontbroken de plaatsen hij GREGORIUS NAZIANZENUS aan te wijzen. Hierin is voorzien door den geleerden beoordeelaar van PAN'S Werk, in den *Vriend dos Vaderlands*, 1840, D. I, bl. 204.
(3) Zie de Voerrede voor KALLIMACHUS *Lofzangen*, bl. X volg.
(4) PAN, *Voorlezing*, XXV, XXVI.

sen, reeds door den Heer PAN aangehaald, niet weder afschrijven, ofschoon de keuze niet gelukkiger kon zijn; liever verzoeken wij onzen Lezer, de volgende regelen uit het *Hair van Berenice*[1] te vergelijken, en te beslissen, welke lier verdient met schooner eereloof omslingerd te worden.

Invita, o regina, tuo de verlice cessi,
  Invita: adjuro teque tuumque caput:
Digna ferat, quod si quis inaniter adjurarit.
  Sed qui se ferro postulet esse parem?
Ille quoque eversus mons est, quem maximum in oris
  Progenies Phthiae clara supervehitur:
Cum Medi properare novum mare, cumque juventus
  Per medium classi barbara navit Athon.
Quid facient erines, eum ferro talia eedant?
  Juppiter, ut Chalybum omne genus pereat:
Et qui principio sub terra quaerere venas
  Institit, ae ferri frangere duritiem!

Sierlijk geeft BILDERDIJK dit weder:

Mijns ondanks, Koningin, moest ik uw kruin begeven.
  Mijns ondanks, 'k zweer het (ja) bij dat geheiligd hoofd!
Verga, die meineed zweert! - Maar - vruchtloos tegenstreven!
  Wie kan weêrstaan aan 't staal dat rots en steenen klooft?
Die berg is uitgerukt, zijn wortel werd doorsneden,
  Die in de wolken reikte op Ftiaas vasten grond,
Toen Xerxes voor zijn vloot de zeeën moest verbreeden,
  En dwors door d' Athos heen een nieuwe zeebaan vond.
Wat zoo dan 't weeke haar, waar bergen zelfs bezweken!
  Verga, wie onder d' aard het eerst naar ertsen zocht,
De hardheid van 't metaal op 't aanbeeld leerde breken,
  En uit den ijzerstaaf een snijdend werktuig wrocht!

Van TIHULLUS heeft BILDERDIJK, in het eerste Deel der *Mengelpoëzij*, ettelijke stukken overgenomen; van OVIDIUS eenige Heldinnenbrieven, mitsgaders een goed deel der *Metamorphoses*, nagevolgd; aan MANILIUS een belangrijk stuk, onder het opschrift: *Starrenkennis*, ontleend. Doch HORATIUS bovenal heeft onze Puikdichter veel, en op onderscheidene wijze bewerkt: nu eens getrouwelijk overgegoten, dan weder op hedendaagschen trant nagebootst[2], soms ook door parodiën, op luimige wijze bearbeid. Wij kunnen ons ontslagen achien van de verpligting, om hier in meerdere bijzonderheden te treden, door den Lezer te verwijzen naar PAN'S *Voorlezing*, waar dit een en ander kortelijk, doch uitnemend is behandeld[3]. De Satyren van laatst-

(1) KALLEMACHUS, *Lofzangen*, bl. 99 volg.
(2) Zie b.v. de plaats uit *Affod.* I, 115, aaegehaald bij PAN, *Aanteek.*, bl. 151, noot 76.
(3) Vgl. PAN, *Voorlez.*, XXIX, vgl.

genoemden Dichter, alsmede die van JUVENALIS, zijn door BILDERDIJK schaars nagevolgd; daarentegen is de geheele PERSIUS, benevens eenige *Epigrammata* van MARTIALIS, door hem vertolkt; en terwijl hij van SENECA weinig gebruik heeft gemaakt[(1)], is eene enkele plaats uit STATIUS *Achilleis* nageschaduwd, voldoende, om zijne meerderheid boven dien Romein te bewijzen. En wie kent niet BILDERDIJK'S meesterlijke teekeningen naar AUSONIUS? De Heer PAN heeft te regt opmerkzaam gemaakt op de *Idylle* op de rozen. 'Fraai (zegt hij)[(2)] is de loop van dit stukje. De Dichter treedt, met het aanbreken van den dageraad, in zijn hof, om de morgenkoelte te genieten. Hij bewondert de prachtige vertooning der planten, met rijp bedekt; maar vooral de Pestaansche rozen, wier blos met het morgenrood om den prijs dingt. Hare spoedige ontwikkeling en verwelking doet bij hem het bekende denkbeeld der Ouden oprijzen, dat men het kortstondig leven in zijnen lentetijd moet genieten. De overbrenging dezer *Idylle* streeft het oorspronkelijke op zijde, of liever overtreft het, en is een der helderste paarlen aan de kroon van onzen Dichter!' Tot vergelijking[(3)] nog eene proeve:

Momentum intererat: quo se nascentia florum,
Gemina comparibus dividerent spatiis.
Haec viret angusto foliorum tecta galero:
Haec tenui folio purpura rubra notat.
Haec aperit primi fastigia celsa obelisci,
Mueronem absolvens purpurei capitis.
Vertice collectos illa exsinuabat amictus,
Jam me ditans foliis se numerare suis:
Nee mora: ridentis calathi patefecit honorem,
Prodens inclusi semina densa croei.
Haec modo, quae tota rutilaverat igne comarum,
Pallida collapsis deseritur foliis.

Hoe stroef is niet de uitdrukking, hoe hortend de woordvoeging bij zoo schoon een zamenstel van denkbeelden! Zelfs schijnt in vs. 3 en 4 het dubbel gebruik van *foliorum* en *folio* zekere armoede van taal te verraden. Men hoore echter BILDERDIJK:

Een nietig onderscheid van weinige oogenblikken
Verdeelde, ginds en hier, de teedre rosenspruit,
Die schijnt, om 't hoofd verhuld, in de engen kelk te stikken;
Dees- steekt een purpren spits d' omplooiden sluier uit.
Die- tracht door d' eersten reet van 't windsel heen te boren,
En loert de voegsels door van 't haar omkleedend groen,
Gereed om heel den schat haars boezems op te doen.

(1) Vgl. PAN, *Aanteek.*, bl. 153, 190.
(2) PAN, *Voorlez.*, XXVII.
(3) AUSON., *Idyll.*, XIV. BILD., *N. Dichtschak.* I, 163.

Daar opent ze, en verraadt met zelf behagend pralen
Het gondglans flonkrend zaad, besloten in heur schoot;
En naauwlijks spreidt zij 't uit voor wind en zonnestralen,
Of zinkt verstervend weg, van kleur en blad ontbloot.

Dat ook het *Pervigilium Veneris* niet minder heerlijk is overgebragt, zal elk, die PAN'S Voorlezing gelezen heeft, even gaarne gelooven, als gretig nader onderzoeken; de ruimte verbiedt ons, zoowel bij dit Gedicht, als bij die van PRUDENTIUS en BOËTHIUS, stil te staan. Laatstgemelden heeft BILDERDIJK, in het tweede Deel der *Verspreide Gedichten*, vertolkt; reeds vroeger had hij een aantal in de *Dichterlijke Handschriften* van UYLENBROEK geplaaatst, en in 1798 aan A. LOOSJES, PZ. eene verzamelde uitgave voorgesteld(1).

Zoo veelzijdig had BILDERDIJKS klassieke geest zich in de school der Ouden gevormd; was zijne taalkennis aan die belezenheid geëvenredigd? ‘Overal (zegt de Heer PAN) zijn de bewijzen voorhanden, dat hij de Grieksche en Latijnsche Letterkunde *grondig* had beoefend;’ en wanneer men bedenkt, dat hij na 1795 deze studie slechts bij tusschenpoozen en gebrekkig heeft kunnen voortzetten, mag men zich over zijne uitgebreide kennis verwonderen. Zeker heeft hij eenige plaatsen niet goed begrepen(2); maar men bedenke (zoo drukt BILDERDIJK(3) zelf zich uit) ‘dat het mij om den geest van een dichtstuk, en niet om de juiste lezing te doen was, en dat ik dus aan mijne eigene gissingen en opvattingen, wat slechts dichterlijk is, in mocht willigen, zonder dat ik 't juist letterkundig uit den text behoef goed te maken. Als criticus zoude ik veellicht deze of gene andere lezing, als waarschijnlijker, voor kunnen trekken; als dichter is die mij zeer dikwijls de aanneemlijkste, die zich als de schittrendste aanbiedt.’ Dit voorzeker is een onwaardeerbaar voordeel van BILDERDIJK'S Vertalingen, dat bij dikwijls den geest der Ouden als leermeester zijner tijdgenooten deed spreken, soms ook als zijnen eigenen raadsman. Toen hij in 1794 de beroemde *Hymne* van den Stoïschen wijsgeer aan UYLENBROEK zond, en over zijnen ziekelijken toestand klaagde, voegde hij er bij(4): ‘Dan, zie regel 31 en 32 van KLEANTHES gebed, en laten wij tevreden zijn!’ - CLEANTHES! waarom zijt gij niet altoos BILDERDIJK'S genius gebleven?

Assen, November, 1840.

Mr. J. DE WAL.

(1) *Briev.*, I, 240.
(2) KALLIMACH., *Lofz.*, bl.
(3) *Briev.*, I, 198.
(4) PAN, XLI, noot 7.

Mengelingen.

De drommel hale uw Italiaansch!
Door een man die ten achter is bij zijn tijd.

(*Naar het Engelsch.*)

‘**D**e drommel hale uw Italiaansch! voor mij, ik houde van eene eenvoudige ballade!’ Al loop ik er gevaar door, voor de eerstkomende twintig jaren, uit de beschaafde maatschappij te worden gebannen, ik eerbiedig de nagedachtenis der burgemeesters vrouw uit een landstadje, die haar beleedigden volkstrots, in dien hartstogtelijken, opregt gemeenden uitval lucht gaf. De geest, die er haar toe aanspoorde, was Britsch tot in zijn ruggemerg, - een verachter der mode, een vijand van de Franschen. Ik kan mij haar voorstellen, naast haar burgemeesterlijken gemaal, op de eerste bank in de *Town Hall* gezeten, schitterende in karmozijn fluweel, met oranjestrikken, majestueus door haren vederbos en hare falbalas, uitstekende boven allen door hare diamanten oor- en borstsieraden, - met open mund en vonkelende oogen luisterende naar den ‘bevenden triller,’ van een der starren uit de hoofdstad, die zich nu en dan verwaardigen als luchtverschijnsels aan onzen landhemel te flikkeren, om door ‘het puik van zoete keelen,’ de hoofden der gapende kinkels te doen draaijen en hunne zakken te leegen. Ik zie haar vóór mij, sprakeloos van verbazing bij de eerste klanken van den vreemden tongslag, die haar gehoor pijnlijk aandoen - ik bewonder de waardigheid die er uit haren blik straalt, bij het neêrzien op den vermetele die haar met ‘kunstjes’ kwellen durft; - en ik juich de verontwaardiging toe,

die, onbedwongen en onbedwingbaar, hij den hoon haar verstand aangedaan, losbarst in dit krachtigste aller anathema's:

‘De drommel hale uw Italiaansch!’

In hoe ver mijn smaak zou overeenstemmen met dien der waardige vrouwe, in de keuze uit onze eenvoudige ballades, waag ik niet te beslissen; maar schoon wij misschien in de toepassing mogten verschillen, in beginsel zijn wij het eens: - ‘De drommel hale uw Italiaansch! zing voor mij iets dat ik verstaan kan.’

Ik zal nooit mijn eerste bezoek der Italiaansche Opera vergeten, mijn eerste bezoek van den schouwburg, had ik moeten zeggen, want deze was de eerste waarin ik ooit den voet zette. Mijne verwachting was gespannen, - maar eene beschrijving van mijne gewaarwordingen bij die gelegenheid te geven, na CHARLES LAMB'S onnavolgbare schets van een dergelijk oogenblik in zijn leven, zou erger dan eene ijdele poging, zou verwaandheid zijn. ‘Helaas!’ riep ik dien avond uit; helaas! herhaal ik nog, dat de schouwburg, die bij uitnemendheid dien onzer Majesteit heet, de eenige schouwburg in geheel *Londen* is, waarin nooit de moedertaal onzer Majesteiten wordt gesproken! Tap, tap, tap, klonk het stokje des Orchestmeesters, en kras, kras, begon het gansche orchest op eens; - maar wat was de ouverture voor iemand wiens oogen aan de gordijn waren geboeid, wiens geheele ziel slechts leefde in verwachting der wonderen, achter haar verborgen? Ik heb sints met verrukking naar menige ouverture geluisterd; maar op dat oogenblik, al had een engel er zijn harp bespeeld, voor mij waren de klanken te loor gegaan, ik wilde zien. Al het aantrekkelijke voor mij bestond in het stuk, in het stuk alleen, - het spreekt van zelfs dat ik van den aard eener opera slechts een zeer onvolkomen begrip had. Ik wist dat er vrij wat zang in zou voorkomen, maar ik vermoedde niet dat er niets anders zou worden gedaan dan zingen; en ik wist ook dat ik de taal niet zou verstaan, die er zou worden gesproken, maar ik vleide mij, dat zoo de voorstelling slechts aan de natuur getrouw bleef, ik, in alle geval wel in staat zou zijn tamelijk juist te gissen wat er omging, en ik deed mij niet weinig te goed in de voorpret, hoe ik slagen zou in die nieuwe soort van interpretatie. Welnu, de ouverture, hoe eindeloos ze schijnen mogt, had toch alle bescheidenheid niet uitgeschud, en eindigde ten leste. Daar rees de gordijn - en zie, een mijnheer met een paar knevels voor drie, en een spikspelder nieuw pak harnas aan, vermaakte zich met heen en

weêr te drentelen voor een burgtpoort, die van drempel tot kroonlijst met klimop was hewassen, en zoo hoog hij kon te zingen wat HAMLET 'allerkeurigst Italiaansch' noemt. Daar ik nu niets ter wereld van dat zoete bastaard-Latin verstond, en niet vooruit was ingelicht over de bijzonderheden van het feit dat zou worden vertoond, hield ik het er vrij natuurlijk voor dat de mijnheer - want voor een schildwacht was hij te voornaam - de een of andere personaadje van slechts middelmatigen moed was, die ondersteld werd zijn zaken te gaan doen in een streek die juist niet den naam had van overveilig te zijn, en den weg met een liedje kortte, ten einde alle dieven, in den lommer verscholen, weten mogten, dat hij volstrekt niet bang was, of wel om de oude klassieke reden, dewijl hij geen overvloed van mony in zijn zak en dus niets te vreezen had. Zoo als ik later vernam, heb ik mij in mijn gansche leven nooit dommer vergist - maar thans loop ik mijn verhaal vooruit. Welnu, na een aardig poosje wandelens en zingens, kwam er van de andere zijde ook een mijnheer, dien ik, om der duidelijkheidwille, Mijnheer N°. 2 zal noemen, met een uitgetogen zwaard en een gloeijend aangezigt. Plotseling wierd hij Mijnheer N°. 1 gewaar, stond stil en donderde drie regelen *bas* uit, waarop de personaadje die aldus werd aangesproken, met dubbel zoovele *bariton* antwoordde, en aan het einde der zesde ook zijn wapen trok; waarop Mijnheer N°. 2 alleronbeleefdst Mijnheer N°. 1 den rug toekeerde, en zijn moed schoorde door eene aanzienlijke hoeveelheid gebaren en een ziertje meer *bas*. Daar het nu vrij duidelijk was, dat hij zich tot een zeer moorddadige geestdrift tegen Mijnheer N°. 1 zocht op te winden, verheugde ik mij in de christelijke verdraagzaamheid van de laatstgenoemde personaadje, die van een zoo gunstige gelegenheid om Mijnheer N° 2 onder de vijfde rib eensklaps zijn bekomst te geven, geen partij trok. Maar ik hield het er fluks voor, dat hij, als een zwaan, een soort van voorgevoel van zijn naderend einde had, en zijn hart nog eens aan een liedje wou ophalen, eer hij voor goed afscheid nam. Want toen Mijnheer N°. 2 gedaan had, en allerheldhaftigst grijusde, en het wapen voor de oogen van N°. 1 deed flikkeren, onthaalde deze ons, doodsbedaard, nog wel vijf minuten lang, maar op een oorlogszuchtiger toon; - en toen begonnen zij elkander aan te vallen als een paar kemphanen, tot de voorbeschikte Mijnheer N°. 1 een prik *en tierce* ontving, waardoor hij, naar mijn oordeel, volslagen en onmiddellijk den geest had moeten geven. Maar neen; - zich op zijn elleboog overeind zellende,

en op Mijnheer N°. 2 een blik werpende, die den smadelijksten toorn en de innigste verachting uitdrukte, sprak hij nog eens, en tot mijne onbegrijpelijke verbazing was bij hem, als bij SOUTHEY'S Toovenaresse, ‘zijn spraak nog zang,’ een heldere, luide, volle zang, ‘als deerde hem geen wonde,’ tot de opgezette stem en het opgezette lijf zamen nedervielen, en de rampzalige Mijnheer N°. 1 zieltoogde in B.

Ik zou willen voortgaan met te vertellen, hoe er toen een ‘wonderschoone jonkvrouw’ verscheen, die weende en weeklaagde, en haar ‘lange, blonde hairen’ uittrok, en hoe zij knielde aan de zijde van wijlen Mijnheer N°. 1, en hoe zij trachtte dat gene wat onze dagbladen *de levensvonk* noemen, terug te roepen door een *bravour-aria* die ten minste een kwartier duurde; en hoe een bejaard heer met een geborsten stem en met een geborsten cranium, - als er bij hoort, en dat zijn eenige verontschuldiging was, waarom hij zich niet fatsoenlijker gedroeg, - oneerbare voorstellen deed aan die wonderschoone jonkvrouw, in een solo van onbegrijpelijk langen adem voor een zestigjarige; en hoe, na veel jammers en bedrogs de wonderschoone jonkvrouw, omstreeks het midden van het derde bedrijf, en nadat zij een hartstogtelijk lied had gezongen bij een klein fleschje vergif, dit, in éénen slok, inzwolg; en hoe de toehoorders onthaald werden op een specimen van een Italiaansche begrafenis, een *Coronach*, als onze buurtjes, de Schotten, geven, maar hier gezongen door vijftien jonge meisjes, alle met zorgvuldig in wanorde gebragte, wuivende lokken, en even zoo vele dienstknechten, in versleten, overkale liverij, aangevoerd door een Coryphaeus in den persoon van den bovengenoemden bejaarden heer, die, omstreeks die ure, door wroeging tot een staat van volslagen zinneloosheid was vervallen. Maar het zou schijnen dat ik den draak stak met menig waardig en eenvoudig dutter, en ik bedwing mij. Ik ben van dien dag tot heden nooit weêr in de Italiaansche Opera geweest. Ik houde haar voor de grooste beleediging, het gezond verstand ooit aangedaan. Ik ben veel inschikkelijker voor een ballet, ik denk er zelfs veel gunstiger over. Het ballet is eene groote philosophische proeve om het maximum der indecentie te kennen, die de oogen van het zedelijkste publiek ter wereld kan uitstaan, zonder zich af te wenden, zonder zelfs te knippen; maar die, helaas! als vele verdienstelijke ondernemingen, b.v. het matigheids-genootschap, bestemd schijnt om nimmer haar doel te bereiken. Mijne vriendin, de burgemeesters vrouw, zoude zonder twijfel een ouderwetsche

menuet verre den voorkeur hebben gegeven, boven al de elegante beestachtigheden der poëzij van den dans.

In allen eenvoud des harten, maar ook in allen ernst van geest, het doet mij meer plezier zelfs een straatorgel een eenvoudig, oud Engelsch air te hooren spelen, dan mij zelfs de beste, meestberijdde lief hebbersplaats te zien inruimen, in den ganschen schouwburg Harer Majesteit; en echter, schoon ik vrees dat ik even vele uitlagchers zal aantreffen als lezers, en echter maak ik aanspraak onder de vrienden, onder de bewonderaars der muzijk te worden geteld. Het dramatische gedeelte der zaak wekt hij mij een' zoo onwederstaanbaren lachlust op, dat de schoonheid der muzijk, - en verre zij het van mij der Italiaansche den lof dien haar toekomt te willen ontzeggen, - te loor gaat, en niet opweegt tegen de volslagen bespottelijkheid van het *tout ensemble*. Ik kan mij in geene illusie toegeven bij een zoo onnatuurlijk schouwspel. Ik kan evenmin sympathiseeren met iemand die al zingende leeft, vrijt, eet, drinkt, vecht en sterft, die dit alles slechts zingende doet, als ik sympathiseeren kan als de *Morning-Herald* (welk een bewonderenswaardig uitgever dat blad moge nahouden) met een veroordeelden moordenaar. Ik ken menig zoet air, uit menig lieve opera, dat ik eens en nog eens, met altijd nieuwe verrukking kan indrinken; maar ik moet er niet, om binnen de muren van een schouwburg behoeven te zitten; er moet klatergoud noch blanketsel bij zijn - geen voetlichten, geen valschen pronk - het air, het geheele air, en niets dan het air - geen chromatische pijnigingen van overladen recitativen, - en dan luister ik gaarne, en roep uit; ‘speel voort - meer nog, meer!’ tot de fraaije vingers der bekoorlijke hare taak moede worden, en de zilveren stem zoo zoet verontschuldigt, dat de melody der kunst om den wille van die der natuur wordt vergeten.

Het tooneel is, naar mijn gevoelen, de passende plaats voor vocaal-muzijk niet; of misschien ben ik digter bij de waarheid zoo ik beweer dat de vokaal-muzijk meest altoos zoo linksch en zoo hals over hoofd in ons drama wordt geduwd, dat ik, onnadenkend, gereed was het gebruik te veroordeelen, in plaats van mij over het misbruik te beklagen. Negen tiende der zangen, welke wij op het tooneel hooren, zijn er zoo bij de haren ingesleept, dat wij ons niet moeten verwonderen, zoo zij onder het gesjor half omkomen. Voor het grootste gedeelte zingt het tooneelvolk juist dan, wanneer het bij niemand, die zijn vijf zinnen heeft, zou opkomen muzijkaal te zijn. Rooverbenden dolen over de

planken om, terwijl zij een chorus uitgalmen, dat hen den eersten den besten soldaat die niet stokdoof is moet prijs geven; jonge heeren, die tot over de ooren verliefd moeten heeten, kweelen onder het vensterke hunner liefste, neen, zetten hunne longen zoo uit, dat de slaapziekste en snorkendste papa er opgeschrikt door uit de veeren moet vliegen; en aarts-ondeugende, kleine soubrettes ontwikkelen haar vokaal talent in de gezelschapskamer zoo onbeschaamd, dat zij gevaar loopen op staanden voet de deur te worden uitgezet, door hare te regt vergramde juffers. Geen onzer nieuwerwetsche zangflikkers schijnt een schemerend begrip te hebben, dat er een tijd is om te zingen, en een tijd om zijn mond te houden. SHAKESPEARE vlocht liedjes in zijn stukken, en waarom zou hij niet? Het is waar, SHAKESPEARE ging nooit een duim breed van zijn weg af, om een liedje te vangen, 'in te lasschen,' zeggen de knoeijers. Zijn mannen en vrouwen zingen juist zoo als het mannen en vrouwen past - op den regten tijd en ter regter plaatse; twee vereischten welke wij, die maar voortlollen '*ab ovo usque ad mala*,' op de onverklaarbaarste wijze ter wereld geheel uit het oog verliezen. Ik maak hier gaarne de woorden van een kunstkenner de mijne, ik doe het ter goeder trouw zonder weglaten of bijvoegen, deels om het uitstekende der kritiek en deels dewijl zij mij tot dit opstel aanspoorde. 'JOANNA BAILLIE,' zegt de beoordeelaar, want de woorden zijn ontleend aan eene recensie van den arbeid van dat genie, 'JOANNA BAILLIE draagt zorg niemand te laten zingen in een toestand waarin dit voor hare personaadjes niet natuurlijk is, al de liedjes worden gezongen door hen *die weinig, of niets te doen hebben*, en komen slechts in hare stukken voor, wanneer er niets belangrijks gebeurt. Ook worden zij niet ondersteld plotselinge gevoels-onboezemingen van den zanger te zijn;' - mijn hemel! wat hebben onze dichters ons al met improvisateurs en improvisatrices opgescheept en gekweld! - 'neen, het zijn doorgaans composities van anderen, zoo als in het gewone leven meestal het geval is, die dikwijls te voren gezongen, en slechts in het algemeen op den tegenwoordigen toestand toepasselijk zijn. In deze weinige woorden, welke bijna geheel de hare zijn, heeft deze groote dichteres het eenig beginsel verklaard, volgens hetwelk een muzijkaal drama kan worden geschreven, dat de natuur niet glad weg voor den gek houdt.'

Zoo veel over het liederenzingen op het tooneel, schoon ik, eenmaal in dien hoek verzeild, nog gaarne een schot wagen zou, en wel een woord in het midden willen brengen over het

onzalig gevolg dat, hoe beter een lied gezongen wordt, het publiek te luider om een *encore* roept, en de beste uitvoering dus de lijnregtste strekking heeft, de reeds zoo flaauwe illusie van het tooneel geheel te doen verdwijnen. Het groot doel van het drama acht ik, in mijnen eenvoud, ‘der natuur den spiegel voor te houden,’ opdat zij hare eigene schoonheden (en dit mag zij zonder ijdelheid doen) bewondere, en hare dwaasheden en gebreken belagche en verbetere. Ondergeschikt aan dit doel, maar toch ook het drama aangewezen, schijnt mij het streven den aanschouwer te begoochelen, tot hij gelooft (zoover dit mogelijk is;) dat de tooneelen, hem aanschouwelijk gemaakt, geene verdichtselen zijn maar wezenlijkheden, - het streven hem zich zelven te doen prijs geven aan de illusie van het oogenblik, aan eene tooverheerschappij die tijd en ruimte te niet doet met het rijzen der gordijn - die hem in lang verloopen eeuwen verplaatst, of hem onmetelijke oceanen overvoert, - die hem bij zijn leven de zielsverhuizing doet ondergaan: nu ‘een koninklijke Deen,’ en dan ‘een antieke Romein,’ - en die slechts zwicht voor zijn aeloud JOHN BULL-schap, wanneer een lieveling der middelmatigheid, een acteur van den tweeden rang, vlug als een aal van achter de gordijn te voorschijn springt, om hem te verkondigen wat men de eer zal hebben morgen te geven. Ik weet niet of mijn beginsel juist is, maar, laat dit zijn als het wil, het zou dat zijn waarnaar ik handelen zou, zoo de Goden het mij maar vergunden.

Doch 't is vergeefs, vergeefs gebeden,

de dwingelanden in den engelenbak zijn een hoop rond voor de vuiste, feitlustige dondergoden, die geen plezier hoegenaamd hebben in eenige soort van begoocheling: de eene snijder schreeuwt nog harder dan de andere snijder, de eene barbier roept nog luider ‘bravo!’ dan de andere barbier, de eene bakker heeft nog harder handen dan de andere bakker, de eene slager is een pasgeboren wicht in het fluiten bij den anderen slager - het stuk staat stil - de acteurs nemen hunne vorige houding aan, - de zang wordt nog eens gezongen; en Miss SNEVELLICCI moge spelen wat zij wil, zij is voor het overige van den avond Miss SNEVELLICCI en slechts Miss SNEVELLICCI. Ik heb nog nooit van mijn leven RICHARD tweemalen zien droomen, of tweemalen zien sterven; maar mogt het ons Britsch publiek invallen zulk een gruwel te eischen (en er zijn veel dingen driemalen onwaarschijnlijker dan dit) dan zou ik er mij evenmin in verlustigen als in Miss SNEVELLICCI'S *encore*. Maar ik verlies geheel mijne vriendin, de burgemeesters-vrouw, uit het oog.

Ik houd het er voor, dat alle Jonkvrouwen en Mevrouwen onzes tijds er even veel bezwaar in zouden zien u te bekennen dat zij niet dol zijn op Italiaansche muzijk, als u op te biechten, hoe vele meimaandjes zij al achter den rug hebben. Wat mij betreft, ik zie onze *Italiezieke belletjes*, zoo ongeveer in het licht, als dat waarin de ruwe, oude JUVENALIS zelf de griekige Patriciërs beschouwde, - '*non possum ferre, Quirites, Graeeam urbem*.' Er is geen einde aan onze onnatuurlijke adopties: - *Jampridem Syrus in Tiberim defluxit Orontes* - Italianen en Franschen en Duitschers, - de Zwitsersche Familie zus en zoo, en het Hollandsche paar DIT en DAT, en het Russische huishouden, man, vrouw en dertien kinders, DEZE en GENE, - Hout- en Strooijers, Chanteurs-Montagnards, Muzijkale Lepelspelers; - Meistreels van de Alpen, Meistreels uit *Boheme*, en Meistreels van de Heer weet waar; zie, ik zeg u, wij worden geteisterd door de plage der vreemdelingen en van alle levende plagen beware de hemel mij voor deze! Zoo het kwaad zich bepaalde tot de planken van het Opera-huis, of binnen de grenzen van *Leicester-Square* zou ik er mij niet zoo zeer over bekommeren, schoon het nog erg genoeg wezen zou. Maar het is er, helaas! verre van, dat dit het geval zoude zijn. Lees het progamma van een fashionable uchtend-concert, - het is allerwaarschijnlijkst dat gij geen enkel Engelsch lied op de gansche lijst aantreft. Treed een fashionable gezelschapszaal binnen, en vraag Miss MARY of Miss CAROLINE u het plezier te doen een weinig muzijk te maken - vijftig tegen een dat zij deze of gene Italiaansche rigmarole aanslaat, van welke gij geen sylbe verstaat, maar die gij verpligt zijt het schoonste air te prijzen, dat gij in uw leven hebt gehoord, daar gij niet gaarne voor nog onbeschaafder Goth zoudt worden aangezien dan ALARIC, van onbeschaafder gedachtenisse. Een Engelsch, gehoor, dat 'gapende van verbazing' een nieuwerwetsch uchtend-concert bijwoont, herinnert mij onwillekeurig aan eene schare Roomsch-Catholijken, die hare devoties doet. Zij zijn beide even bewonderende als aandachtige toeluisteraars van een dienst, van welker beduidenis negen tiende niet meer begip hebben dan eene koe van de mathesis heeft. Maar

't Kwaad vliegt op zijn rappe vleuglen,

verder dan naar uchtend-concerten en stopvolle soirées; als de kikvorschen van Egypte stormt de plage onze kamers in, en zet zich, zonder wederstand te dulden, bij ons in het hoekje

van den haard, - die burgt van het JOHN BULL-schap -: zelfs onze kinderen, die nog geene tien jaren oud zijn, voeren *bravour-arias* uit en snateren van DONIZETTI!

Het eerlijke, oud Engelsche lied was nooit in groeter minachting dan in onzen bij uitstek muzijkalen tijd. Wij krijgen er per jaar naauwelijks een enkel meer; en zoo ons dat geluk wedervaart, is het slechts eene week aan de orde van den dag. Onze nieuwerwetsche fashionable ballades zijn de vefoeijelijkste zamenflansingen van ziekelijke sentimentaliteit, die ooit de ziel van een kindermeid tot smeltens roerden - vol van bleeke, hooge voorhoofden, - donkere, vonkelende oogen, - en lange, vliegende lokken, die bij overeenkomst of gouden of raafzwarte zijn; - geestverrukkingen tot gekwordens toe en hartsstormen waarvan de jeugd de koorts krijgt. De ongelukkige muzijk schijnt voortaan tot een eeuwigdurend oud-vrijsterschap gedoemd; want er, is geen 'onsterfelijk gezang' meer, om haar aan te paren. Zelfs goede muzijk verliest, in mijne schatting, drie vriede van hare waarde, als zij niet tot ons komt dan gehuld in het woordenbrag en omhuid met den woordenrafel die tot de verschijnselen onzes tijds behooren, - maar dit is een jammer waarmede zich de componisten onzer dagen 'het gelokte hoofd' niet breken - woorden worden voor noten gezet en niet noten voor woorden, zoo als, God betere het! onze tooneelspelflansers stukken voor acteurs schrijven, dewijl ze, trots al hunne domheid het bewustzijn hebben, dat hunne stukken geen acteurs kunnen scheppen! Men wordt waarlijk in verzoeking gebragt te gelooven dat de tekst van de liedjes op den koop toe wordt gegeven; soms rijmen de prullen, meestal echter zijn ze slechts gescandeerd, - zoo de Zetter hier eene s vergeet zal het geen drukfeil zijn, - maar iets beters, iets verheveners, is een zeldzaamheid, waarbij een witte raaf of een zwarte zwaan alledaagschheden zijn. - De lijst van onze liederen-dichters, (ik bedoel daar geen metrische balladenknoeijers en nastamelaars van muzijkale goochelaars mede) is inderdaad klein, bitterklein; onder de levenden hebben wij er bijna geene meer. MOORE schijnt te gelooven dat hij genoeg heeft gedaan, en zoo hij hiermede bedoelt voor zijne vermaardheid, dan stemmen wij het hem toe; want de onsterfelijkheid is hem in de Iersche Melodiën gewaarborgd! ALLAN CUNNINGUAM heeft menig hartverheffenden toon aangeslagen; - waarom laat hij zijne pen rusten? De arme Capitein MORRIS is dood! - vrede zij zijne assche! zijne liederen (en zoo waren het ook die van DIBDIN) achtte ik heerlijk in

hunne soort - dat is, wanneer men aardig diep in de tweede flesch kou kijken. Van BURNS vrees ik te mogen zeggen, dat weinig meer dan zijn naam in deze streken bekend is, eenige weinigen uitgezonderd. WALTER SCOTT heeft eenige voortreffelijke liederen geschreven, maar wie zingt die? En

leste wel maar minste niet,

FELICIA HEMANS heeft eenige zangen gekweeld, van wie men verwachten mogt dat de wereld ze tot geen prijs zou willen missen; en echter worden zij allengs der vergetelheid ten prooi gegeven, om slechts nu en dan door zulke ouderwetsche lieden als ik zelve en de burgemeesters-vrouw in het geheugen te worden teruggeroepen.

Wij Engelschen, - het hooge woord moet er uit, - veronachtzamen onze eigene muzijk meer dan eenig volk op den aardbodem het de zijne doet (???) schoon wij er volstrekt geene reden toe hebben. Wij zijn het borgziekste volk onder de zon; wij ontleenen bijna alles; onze kleeding, onze gewoonten, onze halve taal, en nu, ten laatste, onze muzijk. Wij zijn geen lui volk en wij zijn geen dwaas volk; maar de hemel weet hoe, het is nu eenmaal aangenomen, dat niets wat ons toebehoort een rooden duit waardig is, terwijl alles wat andere volken toekomt, bij ons zijn gewigt in goud mag gelden. Wij spelen leentjebuur in allerlei soort van smaak en te dikwijls worden ons knollen voor citroenen in de hand gestopt. Ik heb nog nooit een ouverture of een fantasie, of een *fugue* of een *aria* gehoord, die in eenig opzigt iets dat naar vergelijking zweemde kon doorstaan, met drie vierde der oude Iersche en Schotsche melodyen, waarom men naauwelijks durft vragen, uit vrees van zijn stuk te worden gebragt, door lieden die zich verbeelden dat gij naar den man in de maan kijkt. De Schotsche vooral hebben voor mij, schoon ik geen Schot ben, een onwederstaanbare bekoorlijkheid. Ik zoude naar: '*Auld* ROBIN GRAY,' en '*Ye bank and braes*,' en '*My love is like the red, red rose*,' en vijftig liedjes meer, die ik immers niet alle behoef op te noemen? ieder avond mijns levens kunnen luisteren, zonder die moê te worden. Dat zijn de toonen die den weg tot ons harte vinden, deze de klanken onder welke het vallen van een speld het gehoor eene ergerlijke stoornis is, - die in onzen slaap om ons heen suizen - die ons op onze wandelingen vergezellen - die met ons zijn in het woud en op den vloed, en de velerlei en twistzieke hartstogten van onze alleroumuzijkaalste werkdag wereld in een ely-

sium van harmony verkeeren. De concertzaal met hare *ingewikkeldheden van kunstigen zang*, wekt onze verbazing en betoovert ons gehoor, maar zij laat ons gevoel in rust; wij zijn even weinig aangedaan bij: '*Vivi tu!*' hoe luid wij zijn uitvoering toejuichen, als wij het bij het deuntje van den straatmuzijkant zijn, dien wij een dubbeltje geven opdat hij door zijn krijschend: 'Mijn hoed staat op een hairtje!' de geen erg vermoedende bewoners der bovenkamers verrasse. Ik kan geen muzijk genieten in eene menigte, even weinig als ik van poëzij hou in een verhandelzaal - uitgezonderd ons heerlijk volkslied, of eenig gezang dat, als wierd er een trompet gestoken, eensklaps duizende harten in ander en edeler gevoel ontvlamt, dan wat de muzijk gewoonlijk opwekt; melodyen waarbij elks boezem trotscher zwelt - bij welke elks tong in onwillekeurigen chorus aanslaat, - die in ons gemoed al het eergevoel, al de vaderlandsliefde aanblazen, welke, schoon zij voor een wijl slechts flaauw flikkeren, als het vuur van VESTA, nooit mogen worden uitgedoofd. Om mij in de volle weelde van muzijk te haden, moet ik met geen gehuurden zanger, met geen volgepropte banken, met geen lampenflikkering worden gekweld, - geen gedruisch, geen gefluister, geen geduw, geen gegraauw, geen gekibbel hooren; cisch ik een stillen, kalmen avond, in een bekoorlijk lusthuis, verre van het gebrom en gedommel der menschelijke bijen, met eene fee tot mijn gastvrouw, die niet behoeft te vragen, die niet behoeft gezegd te worden welken toon aan te slaan voor iemand, die, als ik, de oude zoete liedekens lief heeft, waarin zich een eenvoudiger geslacht verlustigde; iemand, wiens reine smaak:

> Al 't gebeef, al 't getril, al 't geraas, al 't gedruisch,
> Aan onz' liedekens vreemd, bij de Fransche te huis,

versmaadt; iemand die nog de verdienste schat, welke er niet te minder om is, dat wij die zoo zelden aantreffen, de verdienste der pathetische eenvoudigheid, door de natuur ingefluisterd: wier hart uit den toon spreekt, dien zij aanslaat, en voor een wijle alles vergeet om in den harmonischen dampkring te zwieren, dien zij zelve schiep. Dit is voor mij een feest, waarbij ik niet heb te vreezen dat mijn eetlust bezwijmen zal. Ik ben zelfzoekend genoeg om aan zulk een disch zelfs geen dischgenooten te dulden. Ik zou er geen stem willen hooren, die mij uit de bekoring kon ontnuchteren, die den geest uit den toovercirkel kon terugroepen, die met aardsche klanken de toonen zou kunnen afbreken, welke ons hemelsche droomen doen smaken.

Onze SHAKESPEARE heeft in een der keurigste scheppingen van

zijn genie, een lief hebber der muzijk naar mijn harte geteekend. Ik houde van dien muzijkminnende Hertog van *Illyrië*, eer hij twee regels gesproken, heeft.

> Caesario! zoo 't u te binnen schiet,
> Ai, zing nog eens dat oud en hartig lied.
> Het scheen mij toe dat het mijn hartstogt stilde.
> 't Klonk zoet, 't ging diep, 't had niets van 't bonte of't wilde,
> 't Was niet gemaakt als d' ariaas nu zijn.

en nog eens:

> Hoor toe, 't is oud, eenvoudig, kunstelous, -
> Waar 't grootje zich het zonnigst plekje koos,
> En 't spinrad snort, daar hoort gij 't van de lippen,
> Van 't vrijsterke dat bij haar zit.

Ja, SHAKESPEARE heeft den toetssteen voor muzijkalen smaak in een hoek gezocht, die hem misschien niet voor den medelijdenden glimlach eens professors waarborgt; maar die, des ondanks, de regte plaats blijkt: hij heeft er naar gezocht en dien gevonden bij het volk, in de klasse, voor welke muzijk de eenige der fraaije kunsten is die zij geheel kan genieten; die zich, vermoeid, van alle wetenschappelijke en verbijsterende combinaties van klanken afkeert, om naar een eenvondiger wijsje te luisteren, dat zij kan gevoelen en verstaan en onthouden, wier smaak de smaak der natuur en daarom de ware is.

COLERIGE'S *Verzen in een concertzaal geschreven*, zijn een heir voor mijn gevoelen. Bij zegt teregt van de schare die gewoonlijk in deze vergadert:

> De ware magt der toonkunst kent zij niet!

en is inderdaad welsprekend wanneer hij den hoogen trillertoon van den langademigen zanger gaarne ruilen wil voor de melodyen van dien onopgemerkten meester:

> Die op zijn Huit zoo droeve wijzen kweelt,
> Dat glinstrend vocht ook om zijn wimpers speelt.

BYRON is op mijne zijde, schoon hij zelf bekent een onderdanig en getrouw bewonderaar der Italiaansche muzijk te zijn. Aan de geestige stanzaas waarin hij ‘de lange avonden,’ hekelt, ‘de lange avonden van duetten en trio's,’ ontbreekt het gevoel - bedorven als zij bovendien worden door het klinkklankrijm op io's, - welke de volgende karakteriseert, waarin hij spreekt van

> 't Hartig lied,
> Van 't groene Land, of 't Land in mist verscholen,
> Dat ons Lochaber toovert in 't verschiet,

Oak als we aan 't strand der nieuwe wereld dalen:
Een heefe koorts waarin de lijder ziet
Wat beter voor zijn blikken waar verholen,
Zijn vaderland, zijn bergen, wat hij nooit
Zal wederzien. -

Ja, het is niet het gerkras en gekrijsch van het orchest, of de pijnlijke inspanningen der concertzaal - het zijn niet uwe 'Babylonische bravuras,' welke het hart van den zwerver die verlaten, traag, onbevriend, droefgeestig in den vreemde ronddoolt, aandoen en verrukken, maar de eerlijke, eenvondige volkswijsjes - huisselijke liedjes die zich diep in het t'huiszieke hart nestelen, liedjes waarmeê hij een genoegelijken avond heeft gesleten onder vrienden die nu verre, zeer verre zijn - heugenissen van al wat den mensch dierhaarst is - van vrienden, van verwanten, van liefde en van vaderland. Er is menig kloek Zwitsersch hart, dat smelt hij den *Ranz des Vaches*, voor hetwelk de onverture van GUILAUME TELL slechts een onverstaanbare en magtelooze verzameling van klanken blijft.

'De muzijk,' zegt ADDISON, 'moet hare wetten en hare regelen putten uit het algemeen menschelijk verstand, en het algemeen menschelijk gevoel, en niet uit de beginselen dier kunst zelve; of in andere woorden de smaak moet zich niet naar de kunst schikken, maar de kunst naar den smaak, De muzijk is niet bestemd om slechts chromatische ooren te streelen, maar die van allen welke in staat zijn krijschende van welluidende noten te onderscheiden. Een man van slechts gewoon gehoor is reeds een bevoegd regter of een hartstogt in passende klanken is uitgedrukt, en of de melody dier klanken meer of min behagelijk mag heeten.'

Het is tegenwoordig de mode dat JOHN BULL aanspraak maakt op zulke 'chromatische ooren,' en hij schijnt besloten die in allen eenvoud lang genoeg te dragen; maar schoon hij de volks-muze heeft verstooten, om, met al de opgewondenheid van een overlooper, een van hare vreemde zusters na te waggelen, toch vlei ik mij, toch hoop ik nog dat wij den dag zullen beleven, wanneer het hem behagen zal zich weêr van zijn eigen gehoororganen te bedienen - wanneer

De wijsjes die van ouds het oor der menigt' stechlen,

weêr hunne oude plaats in zijne schatting zullen bekleeden, en de schim der tot wanhoop gebragte burgemcestersvrouw, zal worden verzoend door het weder op den troon zitten der zoo lang in hallingschap gezondene 'eenvoudige ballade.'

Vianden.

In het aan het wettig gezag teruggebragt gedeelte van *Luxemburg*, aan de rivier de *Our*, die de grens uitmaakt tusschen dit Hertogdom en *Pruissen*, ligt, te midden van het gebergte, acht uren ten Noorden der stad *Luxemburg*, het stadje *Vianden*. De gemelde rivier deelt het en *oude* en *nieuwe* stad. In de eerste verheft zich op eene hooge rots het grijze slot, weleer de woning der oude Graven van *Vianden*, in latere tijden het gewoon verblijf der bezetting. Ik zal u niet spreken van de druif, die in de nabijheid van het stadje wast. Ik proefde den wijn nimmer, en kan u niet zeggen, of hij waarlijk met den *Moezelwijn* veel overeenkomst heeft, zoo als hem de naam nagaat. Ik zal u niet spreken van de lakenverwerijen en leerlooijerijen, die hier gevonden worden, of weleer gevonden werden. De eerste zijn minder beroemd dan die van *Verviers*, of van *Tilburg*. Maar de naam *Vianden* herinnert u welligt, dat de Graven van *Nassau* uit den stam DILLENBURG, en later de Prinsen van ORANJE-NASSAU, bij hunne weidsche titels, ook dien van Graaf van *Vianden* voegden. Gij weet, al was het slechts, uit opdragten van Academische proefschriften, dat wijlen Z.H. Prins WILLEM V dien titel nog voerde; en gij zijt niet zoo onervaren in de geschiedenis of in de aardrijkskunde van ons land, als mijn vriend ARNULFUS, om dit *Vianden* met *Vianen* in *Zuid-Holland*, of met *Viane* in *Oostvlaanderen* te verwarren. Maar wat gij welligt niet zoo naauwkeurig weet, is, dat dit graafschap meer dan 8 eeuwen de eigendom was der voorouders van Z.M. onzen Koning, en dat het reeds sedert het midden der XIV^{de} eeuw aan het geslacht van *Nassau* behoorde. Dit wekt welligt uwe belangstelling, en maakt uwe nieuwsgierigheid, om iets meer van dit kleine graafschap te vernemen, gaande. Ik zal trachten die nieuwsgierigheid, zoo veel ik kan, te bevredigen, zoo gij mij slechts de eer wilt doen, de volgende bladzijden te lezen. Ik moet echter, als eerlijk man, voorafzeggen, dat ik vele der vermelde bijzonderheden heb ontleend aan het belangrijke werk van den Hoogleeraar E. MÜNCH, *Geschichte des Hauses Nassau-Oranien*, en aart een stukje van den Heer J.B. NOTHOMB, geplaatst in de *Revue Belge* van den jare 1830 (N°. 2), Ik doe dit om mij voor het '*houd den dief!*' te vrijwaren en om het *suum cuique*.

Vianden dan, of zoo als de Franschen het noemen *Vienne*,

was weleer een geheel onafhankelijke Staat. De Heeren of Graven van dit gewest kenden niemand boven zich dan den Keizer. Zij waren, behalve aan het Rijk, aan niemand leen- of dienstpligtig, en alzoo *dynasten*, die *land* en *luiden* bezaten.

Als zoodanig regeerde in het begin der XII^{de} eeuw Graaf FREDERIK I, en na hem zijn zoon SIEGFRIED, zijn kleinzoon GODFRIED I, zijn achter-kleinzoon FREDERIK II en diens zoon HENDRIK I.

De onafhankelijkheid van *Vianden* duurde tot de laatste helft der XIII^{de} eeuw; toen werd dit graafschap een leen van het naburige *Luxemburg*, en deelde in het lot van zoo vele andere graafschappen en heerlijkheden, wier bezitters zich in die en in de volgende eeuw genoodzaakt zagen leenmannen van magtiger naburen te worden. Wij zullen hierna zien hoe zulks, wat *Vianden* betreft, zich toedroeg.

FREDERIK I vindt men in de Luxemburgsche Archiven als getuige en bemiddelaar in den jare 1124. Hevig was zijn twist met den Aarts-Bisschop van *Trier*, ALBRECHT, in 1150. Zijne kinderen waren SIEGFRIED, FREDERIK, GERHARD, Abt van *Prum*, GODFRIED, (de stamvader van het Luxemburgsche Brandenburger huis?) en ADELHEID, echtgenoot van eenen Graaf van *Mühlbach*.

SIEGFRIED, zijn opvolger, bleef in twist met *Trier* en de Aarts-Bisschop HILLIN zag zich gedwongen hem vele burgten af te staan.

GODFRIED I volgde hem in 1192 op. Deze liet slechts éénen zoon, FREDERIK, en ééne dochter, MATHILDE, na.

Deze FREDERIK II vernieuwde den voorvaderlijken twist met *Trier*. Te meermalen maakte hij het den Aarts-Bisschop zeer bang, ja nam hem zelfs eenmaal gevangen en slaakte hem slechts tegen eenen hoogen losprijs. Eerst lang hierna kwam tusschen hen een zoen tot stand, waarbij de Graaf van *Viaden* ten laatste het leenheerschap van *Trier* over zijne goederen *Dedelndorf* en *Garlant* erkende.

In den strijd tusschen HERDRIK VAN LUXEMBURG en BOUDEWIJN VAN HENEGOUWEN over het Graafschap *Namen*, in de jaren 1192 en 1193, was deze strijdbare Graaf van *Vianden* met den Graaf van *Holland* (DIEDERIK VII)[1] en anderen, Bondgenoot van den eerste; en zijne dapperheid in dien strijd wordt door velen geroemd.

Maar meer roem verwierven hem zijne daden in het Heilige Land. Vele avonturen bejegenden hem aldaar. Eindelijk viel hij in de magt der *Saracenen*, die hem niet dan na eene lang-

(1) NICOLAS VIGNER, *Histaire de la Maison de Luxemburg*, p. 91.

durige gevangenschap on tegen eenen grooten losprijs zijne vrijheid terug gaven. Naauwelijks was hij in zijne Staten terug gekeerd of hij stierf in 1224 aan de gevolgen zijner vroeger bekomene wonden.

Bij MATHILDA VAN SALM had hij verscheidene kinderen, van welke alleen zijn opvolger HENDRIK ons bij name bekend is. Deze vermeerde het aanzien van zijn geslacht door zijn huwelijk met MARGARETHA VAN COURTENAT(1), dochter van PETRUS, Graaf van *Auxerre*(2) en van YOLENDA VAN VLAANDEREN, die, na den dood van haren broeder BOUDEWIJN VAN VLAANDEREN, in 1206 den troon van het Oostersche Keizerrijk bestegen.

Bekend zijn de pogingen, die HENDRIK VAN VIANDEN aanwendde, om in het bezit van het Graafschap *Namen*, dien twistappel tusschen zoo vele Graven en Hertogen in de XII^{de} en XIII^{de} eeuw, te geraken, hoe hem dit eindelijk gelukte, en hoe hij na een achtjarig (volgens Prof. MÜNCH elfjarig) bezit genoodzaakt was, het in 1237 aan zijnen zwager BOUDEWIJN, Keizer van *Constantinopel*, weder af te staan.

Niet minder door zijne dapperheid dan door zijne vroomheid was deze Graaf van *Vianden*, hij zijne tijdgenooten geacht. Hij slichtte Abtdijen, Kloosters en Hospitalen en toog(3) naar het Heilige Land, van waar hij nimmer is terug gekeerd.

Deze HENDRIK I had verscheidene kinderen. Zijn oudste zoon, FREDERIK, stierf vóór hem; de tweede, PHILIPS, volgde hem op; zijne oudste dochter RICHARDA was de gemalin van Graaf WOLFGANG VAN SALM, zijne jongste YOLENDA, Abtdisse van *Mariendal;* daarenboven had hij nog twee zonen, beiden Hooge Geestelijken, PIETER en HENDRIK.

Gij kent dezen laatsten, geachte lezers! want hij, eerst Aarts-Diaken van *Koulen*, van welks Bisschop hij een bloedverwant was, werd, in plaats van GOSEWIJN VAN AMSTEL, op den Bisschops-zetel van *Utrecht* verheven. Hij beoorloogde den Graaf van *Gelder* en de Heeren van *Amstel* en *Woerden*, overwon hen, nam de laatste gevangen en stichtte het Slot te *Vreeland*, om de Amstelaren in bedwang te houden(4). Dit alles

(1) Zij was weduwe van RAOUL, Heer van *Issoudun* en zuster ond. and. van YOLENDA, de gemalin van Koning ANDREAS, van *Hongarijen*.
(2) Hij was zoon van Koning LODEWIJK *de dikke* van *Frankrijk*.
(3) De Hoogleraar MÜNCH zegt dat hij in 1252 derwaarts vertrok; de Heer NOTHOMB dat hij omstreeks den jare 1245 in *Palestina* is gestorven.
(4) WAGENAAR *Vad. Hist.* VIII Boek, §. 32 (II Deel, bl. 307 en volg.)

weet gij, of herinnert gij u, door de woorden, die VONDEL zijnen GIJSBRECHT in den mond legt:

> ‘Wat leedt hy (GYSDREGHT) niet al leeds van Bisschop en van Graaf!
> Men won zyn loflyk bloedt in 't Bisdom niet gedogen.
> d' Arts-Bisschop aan den Ryn kon met zyn nydige ogen
> Niet aanzien ons geluk, gaf GOZEWYN de schop,
> En zette zynen neef den hogen myter op.
> Wy reden om den staf, tot dat ze my en Woerden,
> Aan weêrzy van zyn paart, tut een triomfe voerden
> In Uitrecht, met veel smaats van yder aangehoort.
> Men heeft my 't Vrelantslot ontweldigt, hem Montfoort.
> 'k Beken het Slot was my met voorwaarde opgedragen;
> Maar nergens om gebout, dan om myn Land te plagen.’

Deze Bisschop HENDRIK bouwde, of liever herbouwde, den Dom te *Utrecht;* schonk stads-regten aan *Hasselt* (1252), aan *Amersfoort* (1259) en aan *Oudewater* (1265), stichtte een Kapittel te *Steenwijk*, begiftigde het Nonnen-Klooster *Mariendaal* bij *Deventer*, en bestierde het bisdom loffelijk.[(1)].

Maar keeren wij tot *Vianden* terug.

PHILIPS, wij zeiden het hierboven, volgde zijnen vader als Graaf van *Vianden* op, hetzij deze, zoo als sommigen beweren, vóór zijn vertrek naar *Palestina* (1252), het bewind aan genen afstond[(2)], hetzij dat PHILIPS, zoo als anderen willen[(3)], zich, ten koste van zijnen neef HENDRIK, zoon van zijnen vooroverledenen oudsten broeder FREDERIK, van het Graafschap meester maakte. Hoe dit zij, PHILIPS gedroeg zich gedurende de minderjarigheid van HENDRIK als regtmatig Graaf van *Vianden*. Woelziek van aard, was hij in gedurige twisten en oorlogen gewikkeld. De oorlog met *Metz*, waarin hij door den Graaf van *Luxemburg* hijgestaan werd, kostte hem het voorvaderlijk slot *Vianden*, hetwelk hij niet dan met groote opofferingen terug bekwam. Naauwelijks was echter de jonge HENDRIK meerderjarig geworden, of hij deed zijnen oom den oorlog aan, overwon hem, werd als Graaf erkend en zette PHILIPS op het slot *Schöneck* gevangen. Deze gevangenschap had reeds eenige jaren geduurd, toen de Bisschop van *Utrecht* zich tegen zijnen neef HENDRIK. verklaarde, en een verbond sloot met den Graaf van *Luxemburg*, mede HENDRIK genaamd, ter verlossing van

(1) Men zie over hem, behalve HEDA en BEKA, de *Batavia Sacra* of *Kerkelijke Historie van Batavia*, op zijn leven. De meeste Schrijvers zijn van gevoelen dat hij in 1267 is gestorven. Zijn opvolger was JAN VAN NASSAU.
(2) Zie Prof. MÜNCH, III Th. p. 21.
(3) NOTHOMB, t.a. pl.

zijnen broeder. Be Graaf van *Luxemburg* beloofde PHILIPS in het Graafschap te zullen herstellen, mits deze het aan hem in *leen* zon opdragen. De Bisschop nam de voorwaarde in naam van zijnen gevangenen broeder aan. De Graaf van *Luxemburg* trok het Graafschap *Vianden* gewapenderhand binnen: de jonge Graaf HENDRIK toog hem te gemoet; maar ziende, dat hij tegen hem niet bestand was, besloot hij afstand van zijne regten te doen. het verbond werd gesloten. PHILIPS werd als Graaf van *Vianden* hersteld; HENDRIK de jonge bekwam de *voogdij van Pruim* en het slot *Schöneck*, maar oom en neef zagen zich gedwongen leenmannen te worden van hunnen nabuur, den Graaf van *Luxemburg*, die het land reeds bemagtigd had.

De Heer NOTHOMB heeft, in het bovenvermeld stukje, een gedeelte der acte van leenmanschap, in de oude Romaansche taal opgesteld, medegedeeld, dus luidende:

'Je, PHILIPPE Cuens *de* Vienne *et* Sires *de* Grimberg, *fais savoir à tuos que comme je eusse obligè Vienne*; *mon Chastel et les Burs et la, ville et les appartenances toutes du dit Chastel, où que le soient, en hommes, en fiez, en bois, en pries, en champs, et en toutes autres choses, sauf le fief de l'abbaïe de Pruems*[1], *à noble homme et mon signour Hanry, conte de Lucembourg, et à noble dame Margarite comtesse de eel meisme lieu, que je la repanroie d'Aulx et de leurs hoirs, contes de Lucembourg, je et mi oir, d'oir en oir, conte de Vienne, je par le conseil de bonnes gens et por à emplir ma convenance si comme j'etoie tenu recognoître, je ay repris en fiez ligement les choses devantdites, de Ma Dame Margarite contesse de Lucembourg et de Hanry son ainei fils,et feurons- je et mi oir, conte de Vienne, en fiez lige et rendable ladit Chastel de Vienne et lesdits appartenances, des contes de Lucembourg*[2] *d'oir en oir, et à toujours permanablement..... Ce fust fait et donnei en l'an de grace*

(1) De Abdij van *Pruim* of *Prum* in het Bisdom *Trior*, niet verre van den *Moezel.* Zij was gesticht door PEPYN on later vergroot door diens zoon KAREL, *den Grooten* en door Kuizer LOTHARIUS, die aldaar mannik werd.

(2) MARGARETHA, in deze acte genoemd, was de dochter van HENDRIK II van *Boer* en weduwe van HENDRIK I, Graaf van *Limburg* en *Luxemburg*, welke laatste gezegd wordt in 1270 op reis naar het Heilige land te zijn gestorven. Haar oudste zoon HENDRIK, is de beroemde Graaf HENDRIK van *Luxemburg* die in 1288, in den slag van *Wooringen*, in een tweegevecht met Hertog JAN VAN BRABAND, het leven verloor, en wiens zuster PHILIPPA de vrouw was van onzen Hollandschen Graaf JAN II van *Henegouwen*, gelijk BEATRIX, de zuster van dezen, de vrouw van genen.

nostre Signor, quant li milliares corroit par mil et deux eens et septante et dix[1], *le mardi devant Karesme prennant*.'

Zoo wist de Graaf van *Luxemburg* zijn voordeel te trekken uit de twisten zijner geburen: want de Vorst die zich *leenman* van eenen anderen verklaarde, verbond zich voornamelijk nimmer de wapenen tegen zijnen leenheer te voeren. En de Graaf van *Vianden*, weleer zijn gelijke, (*Pair*) werd zijn leenman.

PHILIPS, Graaf van *Vianden*, had tot vrouw MARIA erfdochter van *Perwijs, Grimbergen, Ninhove, Rumpst* enz. (dochter van GODFRIED VAN LEUVE Heer van *Perwijs* en ALICE erfdochter van *Grimbergen*); door haar bekwam hij de opgenoemde goederen, waarvan *Perwijs* in het Graafschap *Mechelen*, en *Grimbergen, Ninhove* enz. in *Braband* lagen. Hij stierf in 1272, zijne vrouw als weduwe met drie kinderen nalatende. Hun oudste zoon HENDRIK was vóór hem jong gestorven. Zij leefde nog in 1285[2].

De drie kinderen waren:

1. GODFRIED, van wien wij nader zullen spreken.
2. MARGARETHA van *Vianden* in 1280 gehuwd aan ARNOUD Graaf van *Loon* en van *Chiny*.
3. PHILIPS van *Vianden*, Heer van *Rumpst, Hoboken, Eeckeren, Wittel* en van een vierde van *Vianden*[3].

De oudste, GODFRIED II, werd Graaf van *Vianden*. Niettegenstaande zijn leenmanschap zien wij hem in 1288, als Bond-

(1) Dit *septante et dix* is stellig eene fout; want PHILIPS stierf reeds in 1272. Ik heb deze leenopdragt moeten overnemen, zoo als de Heer NOTHOMB ze geeft. Maar het komt mij voor dat er nog al copij-fouten in zijn. Men ziet, dat zij niet is aan Graap HENDRIK van *Luxemburg*, die PHILIPS uit de gevangenis verloste, maar aan diens weduwe en oudsten zoon. Daar Bisschop HENDRIK wordt gezegd in 1267 te rijn gestorven, moet de verlossing van PHILIPS van *Vianden* vóór dien tijd hebben plaats gehad en dagteekent de leenroerigheid van *Vianden* aan *Luxemburg* ook van dien tijd. De Heer NOTHOMB, zonder acht te slaan op dit *septante et dix*, zegt, dat de leenopdragt in 1270 geschiedde. Het moet dus hoogst waarschijnlijk zijn *soixante et dix*. Ook Prof. MÜNCH brengt die leenopdragt tot 1270 en zegt, dat PHILIPS eerst aan den opvolger van HENDRIK, (die hem uit de handen van zijnen neef verloste) de toegezegde opdragt bewerkstelligde en alstoen de leenen van den Luxemburgschen Graaf ontving. Is dit zoo, dan dwaalt DEWEZ, die, *Histoire générale de la Belgique*, Tom. III. p. XXVIII, als sterfjaar van HENDRIK Graaf van *Luxemburg* het jaar 1274 opgeeft.

(2) Bij CHR. DUTKENS, *Trophées de Brabant*, Tom. I, p. 632 en *Preuves* p. 231, vindt men melding gemaakt van *Charters* door hem met haar in 1266 en 1271, en door haar als weduwe in 1278, 1280 en 1285 uitgegeven.

(3) Zijne afstammelingen worden vermeld bij BUTKENS, *Troph. de Brab.* Tom. I, p. 642 en 643. Zij bleven den naam van *Vianden* behouden.

genoot van den Hertog JAN VAN BRABAND in den Slag van *Woeringen*, de wapenen met. roem voeren tegen zijnen leenheer HENDRIK, gezegd BLONDEL., Graaf van *Luxemburg*. Hij was Heer van *Grimbergen* en *Ninhove*, welke laatste plaats hij in 1299 aan GUI VAN VLAANDEREN verkocht. Hij heeft twee vrouwen[1] gehad en bij deze verscheidene kinderen[2].

De opvolging der zonen van GODFRIED in de gravelijke regering is eenigzins duister. Dat de oudste zoon PHILIPS den vader als Graaf van *Vianden* opvolgde, wordt algemeen aangenomen.

Had zijn grootvader zich verpligt gezien zijn graafschap leenroerig van *Luxemburg* te maken, PHILIPS vond zich genoodzaakt de burgers van het stadje *Vianden* te vrijen en stadsregten te verleenen. Hij werd hiertoe, even als zijn grootvader, gedwongen door den loop der tijden. De Heer NOTHOMB deelt ons eene Fransche vertaling der acte van vrijing, in het Latijn opgesteld, mede; zij luidt:

'*Wij* PHILIPS, *Schildknaap, Graaf van Vianden, doen te wenten, dat wij, uit vreeze dat verledene zaken worden vergeten, vermeend hebben ze door het gezag onzer brieve te moeten bevestigen. Het is alzoo dat wij na rijpe overweging en op aanraden van wijze lieden aan onze Burgers en aan de gantsche gemeente van Vianden hebben beloofd, gelijk wij bij dezen bij eede beloven, aan hen eene naste, wettige en onschendbare vrijheid te schenken, in dier voege dat zij onherroepelijk dezelfde vrijheden* (privilegiën) *zullen genieten, als de burgerij van* Trier *hare stad; behoudens echter dat het ons, ingeval wij Ridder zouden worden benoemd, of dat wij een onzer kinderen zullen uitkuwelijken, of wel, hetgeen God verhoede, dat wij door het verdedigen onzer regten en onzer wettige goederen, gevangen geraken, geoorloofd zal zijn van hen eenen wettigen en billijken onderstand te vorderen*.'

'*Al deze dingen.... hebben wij beloofd te zullen bevestigen en ongeschonden te zullen in acht nemen; bewilligende dat ingeval van overtreding van onze zijde, onze burgers van* Vian-

(1) De eerste was ALYDE VAN OFDENAARDE, in 1305 overleden, en de tweede LUTGARD, Vrouwe van *Ligny, Fleru, Lets*, enz.

(2) Zie BUTKENS, t.a. pl. p. 642. Volgens dezen had hij bij zijne eerste vrouw: 1 PHILIPS, die hem opvolgde, 2 GODFRIED, 3 HENDRIK, van welke beide in den tekst melding wordt gemaakt, 4 MARGARETHA gemalin van HENDRIK Graaf van *Vlaanderen*, en 5 MARIA; bij de tweede: 6 LODEWIJK Proost te *Munster*, 7 JOHAN Domheer te *Luttig* en 8 LUCARDE, eerst gehuwd aan WERNARD VAN DOLE, daarna aan JAN VAN SOMBREF. Volgens Porf. MÜNCH, die mede al deze kinderen, met uitzondering van MARIA, opgeeft, is MARGARETHA uit het tweede huwelijk.

den *gemagtigd sullen zijn, ons hulp en bijstand te weigeren, gedaan in* 1308[1], *de* 3den *Zondag vóór St.* CATHARINA.'[2]

Deze PHILIPS had tot vrouw ALIX van *Aremberg* en is in den jare 1308 kinderloos overleden. Prof. MÜNCH is van gevoelen, dat zijn broeder HENDRIK, dien hij den tweeden zoon van GODFRIED den II noemt, eerst met PHILIPS het graafschap gemeenschappelijk heeft, bezeten, en hem naderhand is opgevolgd. De Heer NOTHOMB daarentegen, geeft aan PHILIPS tot opvolger GODFRIED III, (bij Prof. MÜNCH de derde, bij hem de 2de zoon), en wil dat eerst nadat deze zou zijn overleden, HENDRIK, die bij hem de 3de zoon is, Graaf van *Vianden* zou geworden zijn. Deze zelfde opvolging vindt men ook bij HUTKENS[3]. Volgens Prof. MÜNCH moet echter de laatstgenoemde GODFRIED niet onder de regerende Graven van *Vianden* worden opgenomen.

Hoe dit zij, GODFRIED (zoon van GODFRIED II) had tot vrouw MARIA VAN VLAANDEREN, dochter van den Graaf van *Namen*, en stierf op *Cyprus* in den jare 1335[4]; kinderloos, volgens BUTKENS; met achterlating van twee dochters MARIA en ALEYDA (over welke straks nader), volgens den Heer NOTHOMB.

HENDRIK III was getrouwd met MARGARETHA (of, zoo als de Hoogleeraar MÜNCH haar noemt, ADELYDE) van FRANQUEMONT, erfdoch-

(1) 1308. Ik ben met dit jaartal verlegen, en verwonder mij dat de Heer NOTHOMB dit onopgemerkt heeft gelaten. De vader van PHILIPS, zegt men, stief eerst in 1312. Hoe kan het *Charter* van 1308 dus van den zoon, als Graaf, afkomstig zijn?

(2) De Heer NOTHOMB zegt dat de *verledene zaken*, waarvan de aanhef spreekt, onbekend zijn, doch dat men hier uit kan opmaken dat dit *Charter* niet zonder nooddwang werd verleend. Ook mist men hier de gewone formaal: 'geven en verleenen wij met onzen vrijen wil.' Verder merkt de Heer NOTHOMB op, dat de *blijde inkomsten* der Vorsten van *Braband* bijna het zelfde slot als dit *Charter* hadden.

(3) *Troph. de Brabant*, Tom. I, p. 642.

(4) De Heer NOTHOMB, maakt melding van eene leen-acte van den jare 1322, waarbij, volgens hem, WALTER VAN CLERVAUX: van dezen GODFRIED een leen aanvaarde, onder de volgende bepalingen: 'Wij honden deze goederen van den Graaf van *Vianden* en van zijne opvolgers, belovende dat wij hem getrouw zullen helpen, tegen ieder, met uitzondering van den Graaf van *Luxemburg*. En zoo het mogt gebeuren dat er oorlog ontstond tusschen den Graaf van *Luxemburg* en den Graaf van *Vianden*, zullen wij doen hetgeen wij zullen vermeenen regtens te mogen doen,' (*que nous crayons être permis de droit*.) Daar de Heer NOTHOMB die acte niet in haar geheel mededeelt, kunnen wij niet beslissen of met Graaf van *Vianden* hier een Graaf GODFRIED, dan wel Graaf HENDRIK, wordt bedoeld.

ter van *St. Vijt, Butgenbach* en *Daesburg*, welke goederen zij hem ten huwelijk bragt. Hij stierf, volgens BUTKENS en NOTHOMB in 1351, volgens Prof. MÜNCH in 1331; kinderloos, volgens den Heer NOTHOMB; met achterlating van twee dochters, gezegde MARIA en ALEYDA of ADELHEIDE, volgens BUTKENS(1).

Met ziet hieruit dat de Heer NOTHOMB en BUTKENS het omtrent den vader van MARIA en ADELHEIDE oneens zijn, daar deze hem HENDRIK gene GODFRIED noemt.

Prof. MÜNCH noemt den naam des vaders niet, maar geeft aan deze heide Gravinnen nog eenen broeder HENDRIK(2), die volgens hem de laatste Graaf van *Vianden* uit het oude geslacht van dien naam zou geweest zijn, en in 1351(3) kinderloos zou zijn overleden.

Hoe dit zij, MARIA en ADELHEIDE (ALYDE) waren erfgenamen van *Vianden*. De eerste was gehuwd aan SIMON Graaf van *Spanheim*(4) en had hij hem twee kinderen, een zoon, door BUTKENS, OTTO, door Prof. MÜNCH, WALRAM genoemd, die vóór zijne moeder kinderloos stierf(5), en eene dochter ELISABETH, die de gemalin werd 1° van ROBERT of RUBRECHT (RUPERT) Hertog van *Beijeren*, die in 1395 stierf, zoon van Keizer ROBERT(6) en 2°. van DIRK Graaf VAN DER MARCK, Heer van. *Dinslaken*, die in 1412 is overleden. Zij stierf in eenen zeer gevorderden leeftijd in 1416 zonder kinderen na te laten.

ADELHEIDE de jongste zuster, ook wel ALEYD genoemd, Gravinne van *Vianden*, huwde (1331) aan OTTO Graaf van *Nassau-Dillenburg*, en bragt een gedeelte der goederen van het Graafschap *Vianden*, van de Baronije van *St. Vijt*, van de Heerlijkheid van *Grimbergen* enz. aan haren echtgenoot ten huwelijk; welk huwelijk den

(1) Daar de Graven van *Nassau-Dillenburg* later Heeren van *St. Vijt* waren en die Heerlijkheid niet van de vrouw van GODFRIED, maar van de vrouw van HENDRIK alkomstig was, zoo men met eenigen grond kunnen veronderstellen, dat MARIA en ALEYDA dochters van laatstgenoemden waren. Eenige geslachtlijsten der familie *Nassau* noemen echter den vader van de echtgenoote van OTTO van *Nassau*, uitdrukkelijk GODFRIED.

(2) Zoo wel Th. II. p. 335, als Th. III p. 23.

(3) Juist het jaartal door BUTKENS en NOTHOMB opgegeven als sterfjaar van dien HENDRIK, die, volgens Prof. MÜNCH, in 1331 is overleden. Of de laatste heeft alzoo van éénen HENDRIK er twee, óf de beide eerstgenoemden hebben van de twee er één gemaakt.

(4) Volgens BUTKENS was haar tweede echtgenoot OTTO Heer van *Arkel*.

(5) Volgens BUTKENS is hij nog getrouwd geweest met MARGARETHA N.

(6) Bij HUBNER, in zijne *Geslacht-rekenk.-Tafelen*, wordt zij, tafel 138, genoemd eene dochter van JOHAN, laatsten Graaf van *Spanheim*.

grondslag legde der betrekkingen van het huis van *Nassau* tot de *Nederlanden;* - betrekkingen die sedert niet hebben opgehouden, en van lieverlede zoo innig zijn geworden, dat de namen *Nassau* en de *Nederlanden*, als het ware ineengesmolten zijn, en de geschiedenis van de lotgevallen des eenen ook de geschiedenis der lotgevallen des anderen is geworden.

Maar door dit huwelijk werden dan ook de afstammelingen van gezegden OTTO VAN NASSAU leenmannen van de Graven, later Hertogen[1], van *Luxemburg*. Zoo vindt men JAN VAN NASSAU, Graaf van *Vianden*, achterkleinzoon van OTTO en ALEYDA van *Vianden*, in den jare 1457 als eersten afgevaardigde der Edelen tegenwoordig bij de vergadering der Staten, die PHILIPS *den goeden*, als *Hertog van Luxemburg* huldigden; en zijn zoon ENGELBERT, insgelijks Graaf van *Nassau* en *Vianden*, van 1483 tot 1489 Gouverneur van *Luxemburg.* Maar wij loopen de geschiedenis vooruit.

OTTO, Graaf van *Nassau*, en door zijn huwelijk van een gedeelte van *Vianden*, de echtgenoot van Gravin ALEYDA stierf in 1369, en werd opgevolgd door zijnen zoon JAN, die in 1400 is overleden. De tweede zoon van dezen laatsten, uit een huwelijk met MARGARETHA, des Graven ADOLFS dochter, VAN DER MARCK, met name ENGELBERT, werd, krachtens uitersten wil van zijne in 1416 kinderloos overledene, bovengenoemde nicht ELISABETH van *Spanheim*, erfgenaam van haar aandeel in het graafschap *Vianden* en van de overige goederen die zij als mede-erfgename van *St. Vijt, Butgenbach, Grimbergen, Daesburg*[2] enz. bezat, al welke goederen alstoen in het huis van *Nassau-Dillenburg* overgingen, welks oudste zonen zich sedert Graven van *Nassau, Vianden*, enz. Baronnen van *St. Vijt*, Heeren van *Grimbergen*, van *Daesburg*, enz. enz. noemden. Na het overlijden van zijnen oudsten broeder ADOLF, in 1420, kwam deze ENGELBERT in het bezit van het overige gedeelte van *Vianden*. Bekend is het, hoe zijn huwelijk in 1403 met JOANNA van *Polanen*, erfdochter van den laatsten Heer van der *Leck* en *Breda*, het geslacht van *Nassau*, nog naauwer met de *Nederlanden* vereenigde.

(1) De eerste Hertog van *Luxemburg*, was WENCESLAVS I, daartoe verheven door Keizer KAREL IV zijnen broeder, in den jare 1354.

(2) *St. Vijt* en *Butgenbach* lagen in het noordelijk gedeelte van *Luxemburg* en telden 51 dorpen onder hun gebied. *Doesburg* ligt aan den rivier *de Oer*, drie kwartiers van *Vianden*, en bestond uit 36 verschillende plaatsen. Door het bezit van *Vianden, St. Vijt, Butgenbach, Daesburg* en *Grimbergen*, werden de Graven van *Nassau* maglige Heeren in de *Nederlanden*, van wie de Graven van *Manderscheid, Meurs* en *Saarwerden*, de Rijngraven van *Salm*, en een aantal andere Heeren Leenmannen waren.

Gij weet het, mijne Lezers! dat de kleinzoon van dezen ENGELBERT, JAN genaamd[1], uit zijn huwelijk met ISABELLA, dochter van den Landgraaf van *Hessen*, behalve twee dochters, twee zonen, HENDRIK en WILLEM *den Ouden*, had. HENDRIK, gij weet het, trouwde in een tweede huwelijk met CLAUDINE van *Chalon*, erfdochter van *Oranje;* hun zoon RENÉ, het is u bekend, was Prins van *Oranje*, Graaf van *Nassau, Vianden*, enz. enz., stierf in 1544 kinderloos en liet bij uitersten wil zijne talrijke en aanzienlijke goederen aan den onschatbaren WILLEM *den zwijger*, oudsten zoon van zijnen oom WILLEM *den Ouden*, die hierdoor dan ook, behalve Prins van *Oranje*, Graaf van *Vianden* werd.

Gij kent, geachte Lezers! al de Prinsen van *Oranje-Nassau*, van onzen Eersten WILLEM af tot op de zonen van den Held van *Waterloo*. Ná den Eersten WILLEM waren eerst diens zonen PHILIPS WILLEM, de dappere en edele MAURITS en de beminnelijke FREDERIK HENDRIK, en vervolgens de zoon en kleinzoon van dezen laatsten, onze WILLEM II en WILLEM III, Graven van *Vianden*.

Na het kinderloos overlijden van laatstgenoemden, viel bij de verdeeling van zijne nalatenschap tusschen den Koning van *Pruissen* en de voogden van Prins WILLEM IV, in 1732, het Graafschap *Vianden* aan laatstgenoemden ten deel[2]. Deze was een afstammeling van Graaf JAN, broeder van WILLEM *den zwijger*, en tevens achterkleinzoon van ALBERTINA AGNES en van HENRIETTE CATHARINA, dochters van Prins FREDRIK HENDRIK, en grootvader van Z.M. onzen tegenwoordigen Koning.[3]

Prins WILLEM V, ik zeide het hierboven, noemde zich Graaf van *Vianden*. Bij de verovering of overweldiging der Franschen werd het kasteel en de goederen van dit Graafschap als een Domein,

(1) Hij was een zoon van JAN Graaf van *Nassau, Dillenburg, Vianden*, enz. Heer van *Grimbergen, Breda, Leck* enz., en van MARIA Gravinne van *Loon* en van *Heinsbergen*, Vrouwe van *Herstal, Gangelt*, enz.

(2) De inhoud van het verdrag van verdeeling wordt ond. and. gevonden bij WAGENAAR, LXXIII^{ste} Boek, § 25 (XIX^{de} Deel, bl. 94 en volgg.). In hetzelve worden ond. and. de Heerlijkheid *Grimbergen*, de goederen van *St. vit, Vianden, Butgenbach, Daasburg*), enz., vermeld.

(3) Z.M. de Koning stamt, zoo van vaders- als moederszijde, op zeer vele wijzen af van Prins WILLEM den Eersten, zoo door diens dochter LOUISA JULIA, Gemalin van den Keurvorst van *Paltz-Beijeren* FREDERIK IV, en CATHARINA BELGICA, Gemalin van PHILIPS LODEWIJK, Graaf van *Hanau*, als ook door twee dochters van Prins FREDERIK HENDRIK, ALBERTINA AGNES, Gemalin van WILLEM FREDERIK, Graaf van *Nassau-Dietz*, Stadhouder van *Vriesland*, en HENRIETTA CATHARINA, echtgenoote van JOHAN GEORGE II Prins van *Anhalt-Dessau*. Daarenboven is Zijne Majesteit, in de regte lijn (van vader tol zoon) een afstammeling van JOHAN Graaf van *Nassau-Dillenburg*, broeder van WILLEM I.

eerst van de groote Republiek, later van het groote Rijk beschouwd. Bij de oprigting der majoraten schonk NAPOLEON ze als zoodanig aan den Graaf van *Marboeuf*. In 1815 nam het Bestuur der Nederlandsche Domeinen bezit van die goederen, welke in de maand Augustus 1820 (niet in 1823, zoo als de Heer NOTHOMB zegt) openlijk werden verkocht. In 1827 heeft Z.M. onze Koning, die in den 12^{den} graad, regtstrecks van ADELHEIDE van *Vianden* en OTTO van *Nassau* afstamt, van den toenmaligen eigenaar, de goederen terug gekocht, welke zijne voorzaten meer dan acht eeuwen onafgebroken hadden bezeten.

Ongelukkig echter had die eigenaar reeds een groot gedeelte van het slot, tijdens den verkoop nog in goeden welstand, gesloopt en meest al het hout, ijzer en wat meer dan bloot metselwerk is, er uitgenomen, zoodat het overschot niet veel meer dan een ruïne kan genoemd worden, die dagelijks meer en meer dreigt te vervallen. Op de voorplaats van het Kasteel aan de zijde naar de Stad, is nog eene kleine woning met eenige stallen aanwezig, maar die gebouwen thans nog gedeeltelijk in gebruik, staan geheel afgescheiden van het kasteel, van hetwelk niet veel meer dan de enkele muren nog overig zijn.

Het Graafschap *Vianden*, hetwelk oudtijds ook *Viandem* en *Viandalem* werd genoemd, had weleer eene groote uitgestrektheid, tot hetzelve behoorde, volgens *den Tegenwoordigen Staat der Oostenrijksche, Fransche en Pruissische Nederlanden*, (1738), *negen en veertig dorpen en gehugten en een groot aantal achterleenen*.

In het laatstgenoemde werk wordt (bl. 155 en 156) gezegd: ‘dat de *Prins van Isenghein*, destijds de Heerlijkheid van *Vianden* en van *St. Vijt* en andere goederen van den Prins van *Oranje*, bezat.’ Hoe en met welk regt, wordt niet gemeld. - Na de confiscatie der goederen van Prins WILLEM I werden *Vianden* en *St. Vit* door Koning PHILIPS aan Graaf PIETER ERNST VAN MANSFELD geschonken, doch keerden later aan de regtmatige eigenaren terug.

Uit het *verdrag van verdeeling der vaderlijke erfgoederen tusschen* FILIP'S WILLEM, MAURITS en FREDRIK HENDRIK, van den jare 1609, medegedeeld door wijlen mijnen vriend den Hoogleeraar J.P. VAN CAPPELLE (in zijn FILIP'S WILLEM bl. 248 en volg.) leeren wij dat Prins WILLEM I in zijn huwelijks-contract met ANNA van *Saxen*, had bepaald, dat *Vianden, St. Vijt, Daesburg* en de overige Luxemburgsche goederen, zouden behooren aan den zoon, welke uit dit huwelijk zou geboren worden, met belofte om het graafschap *Vianden* tot een *Markizaat* te doen verheffen; welke

bepaling ten gevolge van het testament van RENE van *Oranje* nietig was, daar, volgens hetzelve die goederen aan den oudsten zoon, en dus aan FILIPS WILLEM, uit het eerste huwelijk geboren, moesten komen.

In de latijnsche vertaling van L. GUICCIARDYN (*omnium Belg. descript.* p. 481) wordt gezegd, dat het Slot te *Vianden* de woonplaats is geweest der *Tempelieren*, wier afbeeldingen en onde kleederdragt aldaar nog (1616) aanwezig waren. Elders (*Les délices des Pays-Bas*, Tom. IV, p. 57, de l'édition de 1785) leest men dat de ridders van *Maltha* te *Roth*, in de nabijheid van *Vianden*, eene Commanderij bezaten, en dat in het stadje zelve een klooster bestond, reeds in 1248 gesticht.

Volgens de telling van den jare 1822, bevatte de gemeente *Vianden* met de hoeve *Scheuer*, die er toe behoort, 1440 zielen.

De *zilveren baar op keel* van *Vianden* sierde sedert de XV^{de} eeuw het wapen der *Nassau's* en prijkte er naast den *gouden leeuw* op *azur*.

Nevensgaande houtgravure vertoont u het slot, weleèr de woonplaats der magtige bezitters.

Amst. December 1839.

W.J.C. VAN HASSELT.

Gedenkschriften van Graaf Rostoptchin[1]; in tien minuten geschreven.

(*Uit het Fransch.*)

> ‘Toen de held van *Moscow* te *Parijs* kwam, was de gansche wereld verbaasd, in den Man dien de verbeelding der Franschen zich als een wreeden Tartaar had afgeschilderd, *un homme de bon ton*, een scherp vernuft, *un diseur du bon mots* aan te treffen. Wilt gij een bewijs dat hij alle die eigenschappen bezit? Eene geestige vrouw plaagde hem eene geschiedenis van zijn leven te schrijven, hij bragt haar den volgenden morgen deze Gedenkschriften, waarin het bijtende van VOLTAIRE, en het schalke van BEAUMARCHAIS om strijd uitblinken.’

Hoofdstuk. I.

Mijn Geboorte. Den 12^{den} Maart 1765 zag ik het licht. Men

(1) PAUL *de Eerste*, vroeg eens, in tegenwoordigheid van verscheiden Russische Prinsen, - die in *Moscovië* talrijk zijn als Wel-Edel Geborenen ten onzent, naar men weet, - aan Graaf ROSTOPTCHIN waarom hij geen Prins was? Hij antwoordde: ‘dewijl zijne Tartaarsche voorouders zich in den winter in *Rusland* vestigden.’ De Czaar drong aan op eene verklaring, en hij voer voort: ‘Het was, bij zulke gelegenheden de gewoonte der Russische Keizers, den landverhuizers de kenze te laten van een Prinsdom of een pels. Daar nu mijn voorvader in een barkouden winter aan het hof kwam, was hij wijs genoeg een pels te kiezen.’ PAUL lachte hartelijk en wenschte en den Prinsen geluk mede dat hunne voorouders in den zomer waren overgekomen.

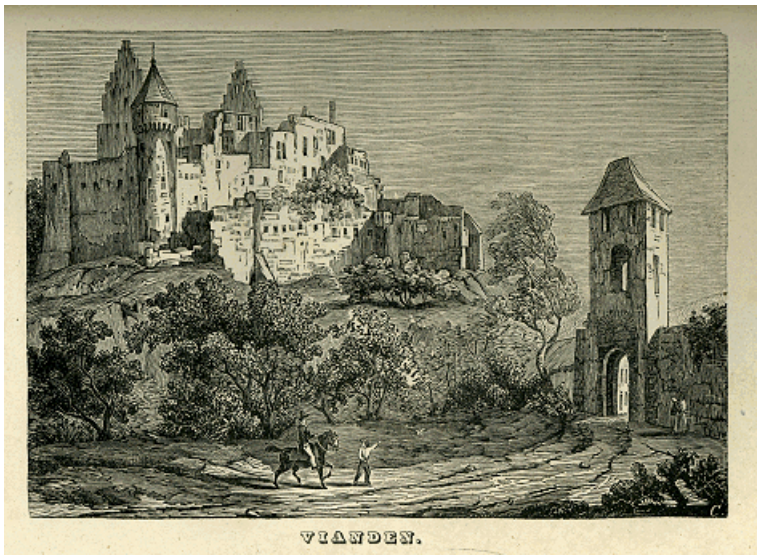

VIANDEN.

mat mij, men woog mij, men doopte mij. Ik werd geboren zonder te weten, waartoe, en mijne ouders verheugden zich, zonder te weten, waarover.

Hoofdstuk II.

Mijne Opvoeding. Men leerde mij alle soorten van dingen en alle soorten van talen; zoo dat ik, door middel van onbeschaamdheid en kwakzalverij, soms voor een geleerd man doorging. Mijn hoofd werd een bibliotheek van allerlei boeken, waarvan ik echter zelf de sleutel bleef bewaren.

Hoofdstuk III.

Mijn kwellingen. Ik werd gekweld door meesters, door kleêrmakers, die mijn kleêren te naauw wilden maken, door vrouwen, door eerzucht, door eigenliefde, door ijdel berouw, door *souvereinen*, en door *souvenirs*.

Hoofdstuk IV.

Mijne ontberingen. Ik heb drie der grootste genoegens van het menschelijk geslacht ontbeerd: diefstal, vraatzucht en hoogmoed.

Hoofdstuk V.

Gedenkwaardige Gebeurtenissen. Toen ik dertig jaren oud was, gaf ik het dansen op - toen ik veertig was, maakte ik geen aanspraak meer vrouwen te behagen, - toen ik vijftig was, ontsloeg ik mij van allen eerbied voor de publieke opinie, - toen ik zestig was, vermoeide ik mij met geen denken meer, waardoor ik een waar wijsgeer of een egoïst werd, dat ongeveer hetzelfde is.

Hoofdstuk VI.

Zedelijke Beeldtenis. Ik was koppig als een muilezel, capricieus als eene coquette, vrolijk als een kind, lui als een marmot, werkzaam als BUONAPARTE, en dit alles bij wijle, naar het mij lustte.

Hoofdstuk VII.

Belangrijk Besluit. Daar ik nimmer heerschappij over mijne physiognomie kon verwerven, vierde ik ook mijn tong den teugel, en wende mij de kwade gewoonte aan hard op te denken. Dit bezorgde mij eenig amusement en een heirleger vijanden.

Hoofdstuk VIII.

Wat ik was, en wat ik had kunnen zijn. Ik was gevoelig voor vriendschap en voor vertrouwen, en zoo ik in de gouden eeuw geboren ware, had ik vrij wat kans gehad om volmaakt eenvoudig, dat is een goed man te zijn geweest.

Hoofdstuk IX.

Eerbiedwaardige Beginselen. Ik heb mij nooit met koppelen

of met kwaadspreken bemoeid. Ik ried niemand ooit een kok of een arts aan, en ik heb het dus op niemands leven toegelegd.

Hoofdstuk X.

Mijn Smaak. Ik hield veel van kleine gezelschappen, en van eene wandeling in het bosch. Ik had een onwillekeurigen eerbied voor de zon, en haar ondergaan heeft mij dikwijls zwaarmoedig gemaakt. In de kleuren gaf ik de voorkeur aan blaauw; in het eten aan ossenvleesch en mierikswortel; in den schouwburg aan blijspelen en kluchten; in menschen aan een open en sterkteekenend gelaat. Bogchels van beide seksen hadden voor mij iets onbegrijpelijk-bekoorlijks.

Hoofdstuk XI.

Mijn Antipathiën. Ik had altijd een afkeer van gekken, fielten en intriguante vrouwen, die aanspraak maakten op kuischheid; ik had een walg van affectatie, en verachtte alle geblankette poppen van mijn geslacht en van het andere; ik haatte rotten, liqueuren, metaphysica en rhabarber; en was al mijn leven bang voor de geregtigheid en voor dolle honden.

Hoofdstuk XII.

Analysis van mijn leven. Ik verbeid den dood zonder vrees en zonder ongeduld. Mijn leven is een slecht melodrama geweest; waarin ik helden-rollen, tyrannen-rollen, minnaars-rollen, vader-rollen, allerlei rollen heb gespeeld, maar nooit een knechts-rol.

Hoofdstuk XIII.

Zegen des hemels. Mijn hoogste geluk in mijn gansche leven bestond in mijne onafhankelijkheid van de drie Groote Mogendheden die *Europa* beheerschen. Rijk, afkeerig van bezigheid, en overschillig voor alle muzijk, had ik niet uit te staan met ROTHSCHILD, METTERNICH of ROSSINI.

Hoofdstuk XIV.

Mijn Grafschrift. Hier rust, vermoeid van ziel, uitgeput van hart, versleten van ligchaam, wijlen een oude duivel; heeren en dames! gaat verder.

Hoofdstuk XV.

Opdragt aan het Publiek. Hond, - krijschend orgaan der hartstogten, - gij, die tot de wolken opheft, en in het slijk nederploft; - die beschermt en die lastert zonder te weten waarom; - beeldtenis van een alarmklok, echo van u zelven; - ongerijmde dwingeland aan het gekkenhuis ontsnapt, - extract van vlugge vergiften en zoete geuren, - vertegenwoordiger van den den duivel, aan het hof der menschelijke natuur; - furie, die

het mom der christelijke liefde draagt, Publiek! dat ik in mijn jeugd vreesde, in rijper jaren eerbiedigde, en in mijn onderdom verachtte, aan n draag ik deze gedenkschriften op. Goede Vriend! ik ben eindelijk aan uwe klaauwen ontkomen, want ik ben dood, en daarom doof, stom en blind. Ik wenschte dat gij het ook waart voor uwe rust en voor die der menschheid!

De oudejaars-avond van een letterkundige.

Hij zat voor zijne schrijf-cassette. Ik weet niet, of hij toen voor het eerst gevoelde, dat het op zijn pen, papier en inkt (zeg liever op zijn geest, want het heeft anders den schijn, alsof er niets noodig ware dan een vierde, dat die drie bestiert,) geen invloed had of de zon in den Waterman of in den Leeuw stond. Het was hem onverschillig, of voor 1840 het Budget af of toegestemd was. Hij voelde zich gelukkig, dat hij daarvan niet afhing, en het *Suave mari magno* kwam hem voor den geest, bij de gedachte, dat er een dichter was, die zich daarmede kwelde, en die, hoe hooger die kwelling steeg, des te lager als de dichter daalde, en de eerste wensch, die hij voor kunstbroeders en letterkundigen gereed had, was; *Staatkundige onafhankelijkheid*.

En toch bragt het saizoen hem eene *idée fixe* in het hoofd, dat ons Noordlanders kenmerkt. De hemel weet, van waar het onderscheid tusschen Noordelijke en Zuidelijke kunst; of het aan de lucht ligt of aan het water? Maar de kunstregters merken het op en daarom oefenen wij, kinderen van het Noorden, ons des winters in de kuust, en broeijen die dan, zoo het schijnt, om het evenwigt te herstellen. In het zweet zijns aanschijns sprak een Romein voor zwetende Romeinen, in de maand Augustus. Bij ons zweet alleen de verhandelaar, en door Sunderlandsche kunstwarmte verheffen zich de toehoorders tot zijnen gloed. Eenparig is de klagt over de jongste wakke winters, maar met geweld maken wij onze literatuur wak. - Hij wist niet, hoe op denzelfden avond misschien een Voorzitter zat te zuchten onder de nieuwjaarswensch, die hij in zijn genootschap had voor te dragen; maar de hartelijkste wensch, die hij bij die gedachte voor kunstgenooten en letterkundigen te ontboezemen had, was: *genootschappelijke onafhankelijkheid*.

‘Ik wilde weten wat het nieuwe jaar voor beteekenis heeft bij den wijsgeer,’ riep hij. ‘Er waren volken bij de Ouden, die onzen jaarkring in drieën verdeelden, en hun groote jaar slokte

achttienduizend der onze op.' Had de klok juist bij die gedachte twaalf geslagen, hij had misschien gevoeld, dat de tijd niets en de geest alles is. Thans gaf zij hem de gedachte in: bewaar u voor de heerschappij van den tijd. Maar de klok dieteerde ditmaal geen Youngsche Nachtgedachten. De jaarwensch, die het publiek van hem wachtte, en waarna het de zijne zou inrigten, drong met al het geweld van een benaauwden droom op hem aan. 'Leef voor uwen tijd,' zou hij geschreven hebben, hadde hij tot uwe dagelijksche letterkundigen behoord. Thans wenschte hij zich en zijnen kunstgenooten: *onafhankelijkheid van romantiek en klassiek*.

Waarin heb ik overtreden? wat heb ik gedaan? welke pligt heb ik niet vervuld? vroeg hij zich zelven af met al de gestrengheid van een Pythagorist. Hij deed het, wel te verstaan, als letterkundige, en als zoodanig verweet zijn geweten hem niets. Een dozijn drukfouten daargelaten; een paar valsche stellingen, die aan niemand schade deden, omdat niemand ze mijnde; een paar meeningen die hem zelven niet helder waren, omdat ze niemand betwist had. Een jaar lang had hij van vooruitgang gedroomd, een jaar lang van vooruitgang gepraat, en aan het einde van het jaar stond hij alleen en moest door een beleefden wensch het publiek zoeken te winnen, om hem nogmaals te volgen. Had hij nog zelf alleen mogen voortdraven; maar de laatste dag van de twaalfde maand herinnerde hem, dat hij Heeren en Meesters had, die wel niet zoo moeijelijk te voldoen zijn, als onerkentelijk voor bewezen dienst. O, Publiek! zoo gij wist, hoeveel gij van het geweten eens schrijvers eischt, hoe ge het rekt en pijnigt, hoe ge hem op den mond slaat als zijn geest getuigt, hoe ge zijn honig opeet, en hem zijn azijn in het gezigt werpt; - gij hadt hem vergeven, zoo hij voor zich en zijne kunstbroeders niets vuriger wenschte dan: *onafhankelijkheid van het publiek*.

Was het hem te wijten, dat alle zijne wenschen zoo *negatief* waren? Zoo hij, als ALPHONSE KARR, zijne gedachten had laten gaan over zijn inktkoker, en bij het turen op dien zwarten Cocytus, die millioenen kleine letters gezien had, door elkander verward, ginds en her vloeijende, zich verdringende om woorden te vormen, en in hunne vereeniging zaken verhalende, zoo zonderling en vreemd, zoo tegenstrijdig en toch in sommige verhoudingen zoo waar: hij zou misschien stelliger wenschen hebben ontboezemd, hij zou daaruit als schimmen, of als karrikaturen van schimmen de ideéen van oorspronkelijkheid, van nationaliteit, van kracht en harmonie hebben zien verrijzen. Thans kondigde de klok

van twaalve het einde van het jaar aan. Zijne eigen gedachten, bekentenissen en ontboezemingen herlezende, dacht hij aan al de onbestemde plannen van beterschap, aan al het onzeker berouw, aan al de ijdele wenschen, die zich op dit aanrakingspunt van twee jaarkringen vereenigen en verdringen. Maar gelukkig zij, die niet verpligt zijn voor het publiek te bekennen en te wenschen, wat zij gevoelen. Zoo hij hun eene onafhankelijkheid benijdde, het was: *de onafhankelijkheid van* anderhalve bladzijde te moeten vullen met niets dan - *woorden*.

Verschijning op Sinte-Lucie-Nacht. (13 Dec 30)
Toen ik bij een lid der teweede klasse van het Koninkt. Nederl. Instituut logeerde.

1.
't Geviel op Sinte-Lucie-Nacht,
- (Mijn gastheer zou 't u nooit vertellen,
Maar eere aan hem, zijn bed was zacht) -
't Geviel op Sinte-Lucie-Nacht,
Dat ik een oud gebruik herdacht,
En droomde, wat ge u voor kunt stellen:
Een poez'le hand, een schalk gezigt,
Een zoet lief kind als in 't verleden....
Doch ge eischt in droomen en in dicht,
Ook d' eerbaarheid van onze zeden,
En ik ontwaakte, en zag, zoo waar!
Drie grootjes, elk wel honderd jaar.
2.
‘Goê nacht!’ zei ik, ‘ei, gaat voorbij!’
- (Mijn gastheer zou 't u nooit vertellen,
En toch, 't bezoek gold hem, niet mij.) -
‘Goê nacht!’ zei ik, ‘ei gaat voorbij!’
Maar liep, voorwaar! zoo ligt niet vrij.
‘Een palertje, om hem op te kwellen!’
En 't: ‘Hei, 't was in de Mei,’ klonk luid;
En een der drie hief fluks de beentjes,
En 'k tuurde mijn gordijnen uit,
En werd bekoord door d' elpen scheentjes; -
‘Wat drommel,’ riep ik, ‘droom ik nu?
Voor stramme grootjes groette ik u!’

3.
Zie, eensklaps schiep de trits zich om;
- (Mijn gastheer zou 't n nooit vertellen,
Geen geesten zijn hem wellekom,) -
Zie, eensklaps schiep de trits zich om,
Neen, een voor een; mijn aandacht klom.
Al mogt ik mij niets zoets voorspellen,
'k Had eerbied voor het wakker wijf,
Wier blik mij toornig tegenstraalde,
Een grootsche ziel in 't kloeke lijf,
Oud-Hollandsche, als er REMBRANT maalde,
'Staak,' sprak zij, 'staak dat lang gedraal!
Het INSTITUUT bescherm' de TAAL!
4.
''k Word nu verguisd in dit gewest,'
- Mijn gastheer zou 't u nooit vertellen,
Al heeft slechts Zij zijn roem gevest,) -
''k Word nu verguisd in dit gewest,
Waar 'k graaflijkheid, gemeenehest
En koningschap de wet mogt stellen.
't Sprak alles Dietsch of streefde er naar,
En schaamde zich zijn onvermogen;
Ja, tegen d'Aarts-veroveraar,
Is 't zwaard om mijnentwil getogen;
Maar thans, wat zijn mijn priesters traag,
Om mij te vrijden van mijn plaag!
5.
'Al leed ik ook van hen soms last,'
- (Mijn gastheer zou 't u nooit vertellen,
En 'k gis, dat dit mij beter past,) -
'Al leed ik ook van hen soms last,
'k Heb graag mijn schatten zaamgetast,
Dat hen alleen de keus mogt kwellen;
Maar liet mij SIEGENBEEK niet pluis,
Maar sloeg mij BILDERDIJK vol ijvers,
Ik lag toch nooit voor kind nog t' huis,
Als nu bij domme dagbladschrijvers,
Voor kind, voor voetwisch is het woord;
Te wapen! die mijn jammer hoort!
6.
''k Zucht hondermalen: ach en o!'
- (Mijn gastheer zou 't u nooit vertellen;
Bescheiden menschen laken noô,) -

‘'K Zucht honderdmalen. ach! en o!
Bij ieder BLAD, bij ieder BOO;
Ik kan die brabbeltant niet spellen.
Soms doscht men me als een Fransche sloor,
En zesmaal wis der zeven dagen,
Dien ik een rommelzoo u voor,
Als waar het Mofsch mijn welbehagen,
Of eischt men, dat, met Joodsch lawaai,
'k U *sta te zeggen*: BLUF! of DRAAI!
7.
‘En huil ik om die slavernij,’
- (Mijn gastheer zou 't u nooit vertellen,
Maar dikwerf kromp mijn hart er bij,) -
‘En huil ik om die slavernij,
Dan lacht men me uit, dan trapt men mij:
“Wij zullen 't zonder u dra stellen,
Wij scheppen ons een nieuwe taal,
Vast eer gij 't merkt zal die er wezen,
Want ons bewond'ren altemaal,
Die wij beheerschen: die ons lezen!”
Gij hebt mijn hede om regt gehoord,
Ai, zeg bij 't INSTITUUT die voort!’
8.
En d' andr'e schoone trad aan 't licht,
- (Mijn gastheer zou 't u nooit vertellen;
'k Vergeef bij haar hem 't mondje digt,) -
En d' and're schoone trad aan 't licht,
Maar 'k vroeg, om 't somber aangezigt,
Mij zelv' niet af: wat mag haar kwellen?
De MUZE was 't van ons TOONEEL:
Wie eischt dat zij haar hoofd zal dragen,
Als toen ze in VONDEL'S dichttafreel
Een gulden eeuw der kunst zag dagen;
Een eeuw? helaas! een uchtendrood,
Dat aanbrak, flikkerde en verschoot!
9.
‘U roert,’ dus sprak ze, ‘u roert mijn smart,’
- (Mijn gastheer zou 't u nooit vertellen,
Die treurspeltwist is zoo verward,) -
‘U roert,’ dus sprak ze, ‘u roert mijn smart;
Welsprekend is alleen het hart; -
'k Mag dies de zege mij voorspellen,
Niet enkel op 't verdwaasd geslacht,

Dat zelfs bij *Adel* en *Mathilde*,
Naar 't vallen van den voorhang smacht,
Uit liefde naar het wulpsche en wilde,
Uit liefde? neen, uit lust naar pret,
In 't laag, in 't zedeloos ballet!
10.
'Mij d' overwinning! 'k zal gebiên,'
- (Mijn gastheer zou 't u nooit vertellen,
Ik wenschte dat ik 't al mogt zien!) -
'Mij d' overwinning! 'k zal gebiên,
Op d' afgod, dien beschaafde liên,
Op mijne altaren durven stellen,
Op 't monster-ouding Opera,
Op al de jammerzieke keelen,
Die avond vóór en avond na,
Mij beurdings erg'ren en vervelen,
Op dat geradbraakt Nederduitsch,
Slechts aan de grens van Munster t' huis.'
11.
'O knoeijers! maar in naam klassiek!
- (Mijn gastheer zou 't u nooit vertellen,
De man heeft afschuw van kritiek) -
O knoeijers, maar in naam klassiek!
O sukkels onzer romantiek!
Geen uwer zal mij langer kwellen,
U, gruwelsmeders! drijve ik uit,
Maar geessel ook, U, Fransche Grieken!
En speel weêr op mijns VONDELS luit,
En drijf weêr op mijns VONDELS wieken,
Beheerscheresse van 't gemoed!
Door mij gevormd, door mij gevoed!'
12.
Er volgde een pauze en met een lach,
(Mijn gastheer zou 't u nooit vertellen,
En 'k aarzel zelf of ik 't wel mag,) -
Er volgde een pauze en met een lach
Verscheen KRITIEK, die zoeter zag,
Dan 't pruikenheir zich mogt voorspellen:
Een aardig ding, zoo vlug als aal,
Niet opgewonden als de leste,
Niet neêrgehogen als de taal,
Geviel zij van de drie mij 't beste,
Haar kijkers tintelden van geest,

Die alles durft, die niemand vreest.
13.
‘Mijnheer het Lid!’ dus schertste zij,
- (Mijn gastheer zou 't u nooit vertellen,
En 'k bid, 't blijf tusschen u en mij,) -
‘Mijnheer, het Lid!’ dus schertste zij,
‘Vergeef me, ik was daar straks zoo vrij,
Voor u een dansje toe te stellen;
Maar niet wijl ik uw hulp behoef:
Het zijn mijn zusters slechts die klagen,
En dat te regt, en dat zoo droef,
Dat ik, die leef om haar te plagen,
Uit louter deernis hier haar bragt;
Wie had dit ooit van mij verwacht?
14.
‘Ik dank u voor 't beleefd onthaal,’
- (Mijn gastheer zou 't u nooit vertellen,
Hij wreke zich een andermaal,) -
‘Ik dank u voor 't beleefd onthaal,
Al zie ik voor TOONEEL en TAAL
Geen einde nog aan 't lastig kwellen.
't Is waar, ge zijt niet ingedut,
Ge schijnt dus niet altoos te slapen,
En 't INSTITUUT blijkt niet onnnt;
Maar 'k vrees toch, dat ik ieder wapen,
De speld die prikt, de roê die slaat,
Verslijten zal eer 't beter gaat!
15.
‘'k Heb echter nu reeds werk genoeg,’
- (Mijn gastheer zou 't u nooit vertellen,
'k Weet niet of ze ooit hem prikte of sloeg) -
‘'k Heb echter nu reeds werk genoeg.
Van 's avonds laat tot 's uchtends vroeg,
Zit ik der rijmbent leed te spellen:
Van 's uchtends vroeg tot 's avonds laat,
Lees ik uw fraaije kwarto schriften,
En zie mij dikwijls buiten raad,
Om 't koren uit het kaf te ziften.... -
Maar gij zijt jong, maar gij hebt prel!
'k Sta zeker voor 't verkeerde bed.’
16.
‘Het lid,’ zei ik, ‘slaapt allernaast,
- (Mijn gastheer zou 't u nooit vertellen,

De man is nog van 't feit verbaasd) -
‘Het lid,’ zei ik, ‘slaapt allernaast!’
En ijlings stoof, - kritiek had haast, -
De trits, die ge u nu voor kant stellen,
De kamer van mijn gastheer in,
Waar 'k fluks een luid gestommel hoorde,
Dat heel zijn dommelend gezin,
In 't eerste en zoetste slaapje stoorde.
Ik sloeg mijn chamberlouk om 't lijf,
En luisterde een minuut of vijf.
17.
Nog erger! 'k tuurde door een reet,
- (Mijn gastheer zou 't u nooit vertellen,
'k Gis toch dat hij 't weleer ook deed,) -
Nog erger! 'k tuurde door een reet,
Mevrouw was allerliefst ontkleed;
‘Wel, manlief! zou ik zoo mij kwellen?
Dat Lid zijn van het INSTITUUT,
Wat geeft het, dan benaauwde droomen?
Bedank, ik wil het absoluut!
'k Heb wel geen duiveltjes vernomen,
Maar of zij komen al dan niet,
't Is één, mijn lief! als gij ze ziet!
18.
Onzaalge Sinte-Lucie-Nacht!
- (Mijn gastheer zou 't u nooit vertellen,
Maar waarom was zijn bed zoo zacht?) -
Onzaalge Sinte-Lucie-Nacht!
Waarin ik 't oud gebruik herdacht,
En m' een verrassing dorst voorspellen.
Zie, was, de hand aan 't kwijnend licht,
Een zoet lief kind als in 't verleden,
Met steelschen tred, met schalk gezigt,
Mijn kamer blozende ingegleden,
Dan had ik nooit aan 't licht gebragt:
‘’t Geviel op Sinte-Lucie-Nacht.’

J. VAN GEENCLASSE.

Mengelingen.

Shakspeare's King Lear.

Zoo de vrijheid van den individu hierin bestaat, dat hij zich door geene autoriteit, van welken aard ook, hetzij staatkundige, hetzij godsdienstige of zedelijke, laat beheerschen, noch zelfs den banden, welke de Natuur schijnt te vlechten, eene heiligheid toekent, die aan de rede de beoordeeling van hunnen aard zou ontzeggen; dan voorzeker hadden zich de Grieken, bepaaldelijk de Atheners in het tijdperk van den hoogsten bloei huns Staats, tot het bezit der vrijheid weten te verheffen. Een regeringsvorm, welke geenerlei onbepaald gezag toeliet en alles aan de beraadslaging des volks onderwierp; eene staatkunde, die, zoo als zij door THEMISTOCLES en PERICLES begrepen werd, het vreedzaam behoud van het voorvaderlijk erf geenszins als eene voorwaarde van het volksbestaan meende te behoeven aan te merken, en de burgers dat zelve, dat zij als hun van de voorouderen overgeleverd konden beschouwen, of de vergoeding daarvoor, door eene gedurige krachtsinspanning wilde doen verkrijgen; eene zucht naar nijverheid, welke, met versmading van opgelegde bezittingen en vaste goederen, door kunstoefening het onderhoud des levens wilde verdienen, - zulke verschijnselen in het uitwendige leven dwingen ons niet alleen bij de uitstekende personen dezelfde afkeerigheid van alles, wat de zedelijke werkzaamheid verlamt, te vooronderstellen, maar ook de zucht van den individu, om zich door geene natuurlijke of toevallige invloeden, maar alleenlijk door de vrije bepaling der eigen rede te laten leiden, als eene algemeene rigting van dien tijd aan te nemen.

De ware vrijheid openbaart zich geenszins in tegenstelling tegen de uitwendige invloeden, maar is gelegen in de vrije daad van den wil, die zich zelven voorschrijft, wat de rede als noodwendig heeft ingezien. Doch hoe ligt ziet men de vrijheid ontaarden en loopt men gevaar, haar in den tegenstand tegen de beschikking des lots te zoeken! Van daar de overhelling tot eene zedelijke krankte, welke de Griek doorgrondde te gelijk met het middel daartegen. De Attische tragedie stelde zich ten doel, de mystagoog in het geheim der genezing van die kwaal te wezen. Vertoonde zij den held besprongen door eene magt, welke tegen de keuze van zijnen wil over hem wilde beschikken, of stelde zij hem voor, als met schijnhare opoffering van zijn dierbaarst kleinood, de vrijheid, zich aan het noodlot onderwerpende, zoo werd de *sympathie* van den toeschouwer opgewekt, hij deelde in de vrees van den held of leed met hem; doch, zoo dan de dichter in sprekende heelden leerde, hoe juist in den triomf van het noodlot de verheerlijking en vergoddelijking van den hoofdpersoon werd voltrokken, dan moest de sympathie met het menschelijke opgelost worden in de aanbidding van het goddelijke, en het gemoed worden gestemd, om de vrijheid alleen in de overeenstemming met den wil van het opperste wereldbestuur te zoeken.

Ook het moderne treurspel moet zich ten doel stellen, den mensch van eene zedelijke krankte te genezen; doch van eene andere kwaal, het tegenovergestelde van die, welke de oude tragedie bestreed. Onze stam- en tijdgenooten, namelijk, zijn bovenal onderhevig aan de geneigdheid om te steunen op anderen en zich afhankelijk te maken van hen, die door het bloed of ten gevolge eener eenmaal opgevatte zinnelijke neiging met ons in betrekking staan; deze geneigdheid is zoo vermogend, dat zij eene bron van het grievendst lijden wordt, wanneer ons het gemis van het gebruik der rede buiten staat stelt, ons, met losscheuring dier banden, waar ze knellen zouden, in onze individuële vrijheid te handhaven.

De moderne treurspeldichter vertoont dus óf den triomf der zelfstandigheid en der verheffing boven toevallige betrekkingen, óf leert in een duidelijk voorbeeld, hoe rampzalig de involging van natuurlijke neigingen, de koestering eener zwakheid den mensch maakt, die daarmede behebt is. Indien hij echter met zijnen held de ingenomenheid met den hartstogt, welke dezen doet lijden, deelt, en geen hooger goed kent, dan hetwelk de bevrediging van de neiging des harten kan aanbrengen; indien

hij de zedelijke vrijheid niet, met den Griek, als het dierbaarst kleinood des menschen erkent en deze niet aan de toeschouwers wil aanbevelen door de afschrikkende voorstelling der smadelijke slavernij, aan welke de hartstogt den mensch onderwerpt, zoo wordt zijn kunstwerk eene magtelooze protestatie tegen de magt, welke den mensch vaak verbiedt aan zijne hartstogten toe te geven, of eene apologie der menschelijke zwakheid, en mist het doel, hetwelk het treurspel zich moet voorstellen.

SHAKSPEARE'S *King Lear* beantwoordt volkomen aan hetgeen wij van den treurspeldichter verlangen. En wat kon men anders verwachten? Zoo, namelijk, de naam van *den modernen dichter bij uitnemendheid* en de uitbundige lof, hem door alle bevoegde beoordeelaars gedurig bij vernieuwing toegezwaaid, niet onverdiend is. Aan den invloed alleen, door SHAKSPEARE uitgeoefend, zou men hem kunnen kennen, daar hij GOETHE'S leermeester geworden is, die thans de leermeester van ons allen is. SHAKSPEARE gevoelde diep en dacht consequent genoeg, om, na de lessen der ervaring, niet bevangen te blijven door de gemeene dwaling en tot zulk een resultaat te komen, als aan zijn' *Lear* ten grondslag ligt.

In het genoemde treurspel vertoont hij ons in een treffend tafereel *de dwaasheid van eenen vader, die zijn geluk van de gezindheid zijner kinderen jegens hem afhankelijk maakt*. De afhankelijkheid, bij velen bewerkt door de liefde, welke zij toedragen, bestaat bij den man, hier door SHAKSPEARE geschilderd, in den trots, dien hij in de genegenheid zijner kinderen stelt; de liefde zijner dochteren wil hij als een middel ter bevrediging der zucht naar zelfroem gebruiken. Maar is het niet in het algemeen waar, dat, hetgeen men gemeenlijk liefde noemt, op zelfliefde uitkomt? Hij toch, die niet zelfstandig en vrij bemint, heeft het voorwerp zijner liefde slechts in zoo verre lief, als deszelfs bestaan in zijn eigen bestaan is ingeweven. Hoe het zij, Koning LEAR is een zwak man, en de dichter brengt in dit karakter aan het licht, hoe klein de afstand is tusschen de zwakheid, welke op toevallige persoonlijke voorregten prijs stelt, en eene volslagen krankzinnigheid. De kwaal, tegen welke de helden der oude tragedie strijden, is waanzinnige eigenzinnigheid; die, van welke de hoofdpersonen des modernen treurspels het slagtoffer zijn, eigenzinnige waanzin. De held van dit stuk verbeeldt zich bij zijne kinderen de beminnenswaardige en beminde vader te wezen; doch hij is buiten staat liefde te kennen en te schatten, waar deze zijne beminnenswaardigheid niet in een glansrijk licht

stelt. Bij zulk eene stemming is hij even onvermogend, de onopregtheid der schoone woorden, waarmede twee zijner dochters hem aan hare gehechtheid willen doen gelooven, als de schaamachtige liefde te erkennen in het zwijgen van CORDELIA, wier hart rijker is, dan hare taal, en die met het vurigst gevoel slechts haren pligt acht te vervullen. Daar hem de vereischte energie ontbreekt, om tot het laatste toe in onverdroten werkzaamheid den strijd tegen het verval zijner ligchaamskrachten uit te houden, zoo heeft hij het plan genomen, om het koninklijk gebied aan zijne dochters en derzelver echtgenooten af te staan en voortaan in laffe werkeloosheid den dood af te wachten, bereid om zich van zijne kinderen, op wier genegenheid hij dwaselijk houwt, ook uitwendig geheel afhankelijk te maken. Wie hem het meest beminde, zou het grootste gedeelte van zijne Staten en van zijn vorstelijk vermogen ontvangen. Deze uitloving van het rijkst gedeelte zijner Staten aan haar, die hem de grootste liefde toedroeg, is niets anders, dan eene pronkzuchtige *formaliteit;* anderzins zon hij de stem van de tweede en de derde hebben moeten afwachten vóór hij aan GONERIL, de oudste, haar gedeelte toewees; ook was GLOSTER reeds te voren in het geheim van de wijze der verdeeling van het Rijk, zoo als blijkt uit de eerste woorden van het stuk. Doch deze *formaliteit* geeft eene bijdrage tot de kennis van LEARS karakter en schildert hem als vooraf verzekerd van de voor hem vleijende uitkomst, en als alleenlijk begeerende nogmaals plegtig en ten aanhoore zijner rijksgrooten de betuiging van zijner dochteren genegenheid te hooren. De twee oudste dochters, die te schelklinkender woorden kunnen vinden, om haren vader te bedriegen, naarmate hare borst lediger is van waar gevoel, verkrijgen natuurlijk eene zoo rijke bedeeling, als zij wenschen; de jongste, die zich tegen de heiligheid harer gewaarwording zou gemeend hebben te bezondigen, zoo zij zich op hare teederheid beroemde, en bekent, dat van de aandoening, haar door haren vader ingeboezemd, kinderlijke eerbied het voornaamste bestanddeel is, die, eindelijk, met beminnelijke openhartigheid haar echt vrouwelijk gemoed onthult door te zeggen, dat, zoo zij huwde, haar gemaal de helft van haar hart zou innemen, deze alleen ware en, zoo liefde belooning behoeft, alleen op belooning aanspraak makende dochter wordt niet alleen onterfd, maar de vader geeft in de hevigste bewoordingen het blijk, hoe weinig zijne dwaze inbeelding tegen teleurstelling bestand is. Hij wil haar niet meer als zijne dochter erkennen, en verklaart, haar voortaan als de vreemdste der vreemden te

zullen aanmerken. Zoo is hij wel in staat, de betrekking tot eene dochter te verbreken, door welke zijne eigenliefde niet wordt gestreeld, terwijl deze lage hartstogt nog gestijfd werd door de genegenheid, die zijne andere dochters, zoo hij meent, voor hem koesteren. Ware hij in waarheid los geweest van zijne kinderen, - en zijn toorn tegen CORDELIA verraadt, hoe verre hij, ook met betrekking tot haar, verwijderd was van die zelfstandigheid, welke hem bij zijner dochteren liefde of haat dezelfde had kunnen doen blijven, - ware hij in staat geweest haar te beminnen, zonder voedsel voor zijne roemzucht van haar te verlangen, hij zou zoo diep niet gevallen zijn.

JOHNSON maakt melding van het oordeel van sommige Engelsche critici, welke zich aan de onwaarschijnlijkheid van LEARS gedrag in deze gansche handeling hadden gestooten, en weet den dichter niet beter te verontschuldigen, dan door te zeggen, dat deze zich aan de overlevering, waaruit hij zijn onderwerp ontleende, heeft gehouden. Alsof SHAKSPEARE zich door die verdichte geschiedenis de wet zou hebben laten voorschrijven en haar zou gevolgd zijn, waar zij met zijne dichterlijke idée niet in overeenstemming was; en alsof hij niet werkelijk in een aanmerkelijk punt, te weten, door CORDELIA aan een rampzalig einde te doen komen, tot groote bevreemding van JOHNSON, van de kronijk ware afgeweken. Ja! wat zeg ik? het gausche karakter van LEAR, dien SHAKSPEARE, zoo als vooral uit het eerste onderhoud tusschen GONERIL en REGAN blijkt, als een' zwakken mensch *wil* schilderen, is het karakter van den LEAR der legende niet meer, welke, zoo als GEOFFROY *of* MONMOUTH zegt, *nobly governed his country*. Doch dit geheele bezwaar, uit de onwaarschijnlijkheid van des Konings handelwijze ontleend, getuigt, even als het middel door JOHNSON ter verdediging tegen dit bezwaar te baat genomen, van een bekrompen standpunt van kunstkritiek; - de Engelschen, zoo weinig philosophisch, zijn weinig geschikt, om hunnen grooten dichter te begrijpen en te genieten. LEARS daad is de sprekendste uitdrukking van zijne zedelijke krankte, en deze in haren aard en hare gevolgen te schilderen, en op die wijze eene krachtige, gezonde en boven vooroordeelen verheven deugd te prediken, was het doel van den dichter.

Na deze uitweiding keeren wij tot het treurspel zelf terug. KENT zoekt den Koning tot rede te brengen en een woord ter gunste van CORDELIA te spreken. Want deze verdedigt zich zelve niet; alleenlijk toont zij zich bezorgd, dat de plotselinge ongunst des Konings niet aan zulk eene overtreding worde toegeschreven,

voor welke hare maagdelijke zuiverheid het meeste gruwt, en, waar zij hare zusters, zonder uitdrukkelijke beschuldiging, weenend vaarwel zegt, is eene aanbeveling haars vaders haar laatste woord, opdat aan dezen eene behandeling mogt te beurt vallen, overeenkomstig de schoone woorden door die zusters gesproken. Te vergeefsch is KENTS poging; nogmaals laat de Koning zich hevig legen CORDELIA uit; hij had haar het meest bemind en zich voorgesteld, na zijnen afstand van het gebied, bij haar zijn' intrek te nemen; thans wil hij, terwijl hij het deel, aan zijne jongste dochter toegedacht, tusschen de beide oudsten verdeelt, met een gevolg van honderd hovelingen, en met behoud van den titel en het eerbewijs eens Konings, zijn verblijf bij de laatsten vestigen, in dier voege, dat hij bij afwisseling bij elk derzelve eene maand vertoeft. CORDELIA'S nederige eenvoudigheid noemt hij hoogmoed, volgens de zoo gewone vergissing, waarbij men den naam eener deugd aan de tegenovergestelde ondeugd geeft, en omgekeerd, eene naamsverwarring, welke sommigen zou kunnen verleiden LEARS dwaze prijsstelling op de genegenheid zijner dochters, waarin wij slechts eigenliefde bespeurden, *liefde* te noemen, en daarentegen aan die zelfstandigheid, welke de voorwaarde der ware liefde is, den naam van *egoïsme* te geven, tegen SHAKSPEARE'S oordeel, waar hij zegt, dat liefde geene liefde is, zoo zij met baatzuchtige bedoelingen vermengd is. - Door 's Konings bedreiging, welke hem het stilzwijgen oplegt, laat de Graaf van KENT, de trouwe dienaar van zijnen meester, zich niet afschrikken; hij geeft aan LEARS handelwijze den naam, die haar toekomt, dien van *dwaasheid;* hij kenmerkt de woorden van GONERIL en REGAN als vleijerij; waarschuwt, CORDELIA'S eenvoudige taal voor een blijk van liefdeloosheid te houden, en raadt hem, de onberaden verdeeling van zijn rijksgebied in te trekken. Dit is de eerste stem, die tot den Koning komt, om hem tot eene betere gezindheid terug te roepen; doch zij strekt slechts, om hem in woede tegen den opregten vriend te ontsteken; hij wil den geneesheer uit den weg ruimen, omdat hij zijne kwaal lief heeft; hij beroept zich op de heiligheid van den eed, met welken hij CORDELIA'S verwerping bekrachtigd heeft - dus rekent hij zich door alles gebonden, behalve door datgene, wat alleen gezag bij hem behoorde te hebben - en eindigt met KENT uit zijn koningrijk te verbannen.

De eerste gelegenheid, welke GONERIL en REGAN erlangen, om zich onderling ongedwongen uit te laten, maken zij zich ten nutte, om elkander opmerkzaam te maken op de dwaasheid,

doorstralend in die daad haars vaders, aan welke zij zulk eene vermeerdering van haar fortuin te danken hadden, en daaruit af te leiden, hoe lastig zijn gezelschap haar zou wezen, terwijl zij overeenkomen, zich tegen alles, wat zij van hem te vreezen hebben, gewapend te houden.

De volgende scène brengt ons in het kasteel van den Graaf van GLOSTER, waar wij EDMUND hooren spreken, met wien de dichter ons bij de opening van het eerste tooneel bekend heeft gemaakt, als den onechten zoon van den Graaf, die hem niet minder, dan zijnen echten zoon EDGAR bemint. Deze EDMUND nu - en de dichter bewijst in de woorden, welke hij hem in den mond legt, aan welk eene alles wegredenerende dialektiek hij de burgerlijke instellingen weet te onderwerpen - deze EDMUND toont zich verheven boven de maatschappelijke verordening, welke hem geene gelijke regten met zijn' broeder toekent en hem met een' verachtelijken naam brandmerkt; hij laat zich bitter uit tegen hetgeen hem een bloot vooroordeel dunkt te wezen; de persoonlijke voorregten, door de Natuur geschonken, behoorden volgens hem alleen ter verkrijging van burgerlijke regten in aanmerking te komen; ja! in de wijze, op welke zijne moeder hem gewonnen heeft, moest, meent hij, reeds de oorzaak van een' krachtiger aard bij het kind der liefde gelegen zijn. Tegelijk openbaart hij, dat hij zwanger gaat van een plan, strekkende om zijnen broeder uit echten bedde den voet te ligten, en hij maakt gewag van een' brief, die hem tot dit doel leiden moet. GLOSTER komt binnen, gansch vervuld van den indruk, door de onredelijke daad des Konings op hem gemaakt. EDMUND doet zijne aandacht opzettelijk, doch schijnbaar tegen zijnen wil, op den bewusten brief vallen; hij komt, zoo schijnt het, slechts gedwongen tot de mededeeling van deszelfs inhoud: het is een valsch geschrift, hetwelk hij voorgeeft, door EDGAR gesteld te zijn, bevattende eene uitnoodiging aan EDMUND, om gezamenlijk tegen hunnen vader op te staan, en ten loon hunner misdaad zich spoediger van 's grijsaards bezittingen meester te maken, dan mogelijk zijn zou, indien zij den natuurlijken dood van dezen afwachtten; alles met zoo overtuigende gronden aangedrongen, dat wederom ten duidelijkste bijkt, hoe de dichter in staat is, zelfs aan het onregt regt te doen wedervaren.

Beslissend is de uitwerking der lezing van deze letteren op den vader; zonder onderzoek noodig te achten, valt hij uit in hevige verwenschingen tegen den onschuldigen zoon. EDMUND stookt het vuur listig aan en, om werkelijk alle onderzoek van de zijde

des vaders voor te komen, neemt hij op zich hem denzelfden avond in een gesprek met EDGAR, dat hij beluisteren zou, de gelegenheid te geven, om het regte te vernemen.

GLOSTERS niet genoegzaam gegronde toorn moet hem in onze oogen veroordeelen. Ware hij een krachtig man en meer dan een zwak vader geweest, hij zou met kalmte het berigt, hoe vreeselijk ook, vernomen en zich niet buiten staat gesteld hebben, de waarheid op het spoor te komen. Thans blijkt hij slaafs gehecht te zijn aan zijn kind, en het denkbeeld, dat dit kind hem ontrouw zijn zou, niet te kunnen verdragen; hij verdoemt den zoon, dien hij kon blijven beminnen, hij prijst den zoon, dien hij reden had te veroordeelen. - Hier dwingt ons de dichter te erkennen, hoe onregtvaardig de natuurlijke liefde is, maar te gelijk, hoe onbepaald hoog het zedelijk standpunt was van hemzelven, daar hij ons noopt tot zulk eene erkentenis te komen. - Die opmerking aangaande het karakter van GLOSTER kan strekken, om ons te doen inzien, dat SHAKSPEARE in dezen persoon een tegenbeeld van LEAR heeft willen ophangen: gelijk LEAR op zijne kwade dochters vertrouwt en de goede vervloekt, zoo vertrouwt GLOSTER den kwaden zoon en vervloekt den goeden, terwijl deze mistasting bij beiden uit dezelfde bron voortkomt. Op zulk eene wijze wordt de dichter genoegzaam gezuiverd met betrekking tot eene beschuldiging, tegen welke JOHNSON hem wederom niet voldoende verdedigt. WARTON, namelijk, werpt op hem de blaam, alsof het tusschenspel van EDMUND de eenheid der handeling verbrak. Het tegendeel is waar: GLOSTERS ervaring ten aanzien zijner zonen versterkt den indruk, door LEARS ongeval op ons gemaakt: eenheid is niet het uitwerksel van des dichters zorg, om alles buiten een enkel feit, aan éénen persoon overgekomen, uit te sluiten, maar van het kunstvermogen, dat verschillende feiten aan ééne idée ondergeschikt maakt en zóó tot een organisch geheel verbindt; terwijl in dit stuk de vermenigvuldiging der motiven geenszins doelloos is, zoo als uit het vervolg der handeling en uit het produkt der ineengrijping van de lotgevallen van GLOSTER en zijnen zoon en die van LEAR en zijne dochters duidelijk worden zal.

Het ontbreekt ook geenszins aan de bewijzen, dat SHAKSPEARE GLOSTER als eenen zwakhoofdigen mensch heeft willen teekenen, want wij hooren hem in de mismoedige stemming, in welke de ontdekking van EDMUND hem gelaten heeft, in vreemde natuurverschijnsels, als zons- en maansverduisteringen, de voorteekenen aanwijzen van de verwarring in de zedelijke wereld, welke niet

het minst in het hoofd van hem, den bedrogene, bestaat. Al ware hij niet bedrogen en zijn zoon schuldig geweest - en werkelijk bedroog hij zich slechts in den persoon, de andere zoon *was* schuldig - evenwel oordeelde hij dwaselijk, door aan noodlottige magten of hoogere wezens te laste te leggen, wat het gevolg van de verkeerde neigingen der menschen is, zoo als ook EDMUND niet in gebreke blijft, nadat zijn vader het tooneel verlaten heeft, in uitdrukkingen vol van geest en van eene epigrammatische scherpte op te merken. Herinnert EDMUNDS taal ons hier aan gedachten bij GOETHE, bepaaldelijk in zijne *W. Meisters Lehrjahre*, voorkomende, de gansche rol tot nog toe door EDMUND gespeeld, doet ons aan SCHILLERS *Räuber* denken, hoe ongelijk dit stuk ook blijke te zijn aan den *Lear* van den Engelschen tooneel-dichter, indien men de strekking van beide stukken vergelijkt. Zoo getuigen de schriften der beide dichters van onzen tijd van hunne ijverige studie aan SHAKSPEARE gewijd.

In dezelfde humoristische stemming bereidt EDMUND zich, om EDGAR, die juist binnentreedt, in het net van zijn bedrog te lokken, hetwelk hij ten uitvoer brengt door dezen te doen gelooven, dat zijn vader tegen hem verstoord is, en hem aan te raden, den vertoornde gedurende eenigen tijd te ontwijken; hij zou hem de gelegenheid verschaffen, zonder gezien te worden, zijn' vader te hooren spreken, en geeft hem daartoe den sleutel van het vertrek, waarin dit zou kunnen geschieden; zoo hij zich buiten waagde, moest hij zorgen, gewapend te zijn. Op deze wijze kon de verrader zich overtuigd houden, dat er geene verklaring tusschen vader en zoon zou plaats hebben.

Intusschen is de Koning reeds hij zijne oudste dochter, gemalin van den Hertog van *Albany*, gehuisvest, en wij treffen thans GONERIL aan, in gesprek met haren hofmeester en klagend over de losbandigheid van den hofstoet haars vaders, en over dezen zelven, welke bij de twisten tusschen haar hofgezin en zijn gevolg altijd de partij dezer laatsten trok; zij wil zich verontschuldigen en hem niet te woord staan, zoo hij van de jagt terugkeerde, en stookt haren dienstman op, dat hij de oneenigheid eer voeden dan dempen moest en zelfs des Konings bevelen slordig moest nakomen; zij zelve zou de schuld daarvan wel verantwoorden: niets liever toch wenschte zij, dan dat de Koning, over wien zij zich verder verachtelijk uitlaat, misnoegd mogt worden en het verblijf ten harent hoe eer hoe beter mogt gaan verruilen met dat ten huize harer zuster, die zij wist, dat even min geneigd was, zich door den ouden dwaas de wet te

laten stellen, en aan welke zij haren vader daarenboven nog door een' brief in dien zin wil aanbevelen.

Nadat beiden het tooneel verlaten hebben, treedt KENT op, die, in plaats van zich in ballingschap te begeven, door vermomming en verandering van stem beschut, zich in het rijk en in de nabijheid van den Koning wil houden, om in de moeijelijke omstandigheden, in welke zich deze, volgens zijne voorspelling, welhaast zou gewikkeld zien, uitkomst te kunnen bereiden. KENTS eerzucht is opgewekt, om den afloop der zaak voor de gegrondheid zijner vevoordeeling van 's Konings onberaden rijksverdeeling en onterving van CORDELIA te zien getuigen; hij wil het noodlot zijns vorsten, hetwelk, volgens zijne meening, niet missen kan, dezen van de dwaasheid van het vertrouwen, op zijne oudste dochters gesteld, te overtuigen en ten laatste in de armen van de verstooten CORDELIA te voeren, in de hand werken, en daardoor den Koning, bij zijn leven, rust en bevrediging verschaffen. Zóó begreep KENT het noodlot, SHAKSPEARE begreep het anders, wij zullen gewaarworden, hoe!

De Koning komt terug van de jagt en geeft dadelijk een staaltje van zijn' driftigen toon in het gebieden der dienstboden; hij bespeurt KENT; de wijze, op welke deze zich aan hem aanbiedt, bevalt hem en hij neemt hem in zijne dienst. Hierna ondervindt LEAR reeds dadelijk de onbeschaamdheid van GONERILS hofmeester, dien hij, zijne eigen waardigheid uit het oog verliezende, op eene onzachte wijze daarvoor straft, ondersteund door KENT, die, zoo als wij zagen, er belang bij heeft, dat de breuke tusschen vader en dochter steeds grooter worde, en thans voor zijnen ijver met eene gift in geld beloond wordt. De nar des Konings, die zich sedert CORDELIA'S verstooting droefgeestig schuil heeft gehouden, komt, na door zijn' meester geroepen te zign, op dit oogenblik aan en maakt den vermomden KENT dadelijk tot het voorwerp van zijne scherts, daar hij zijne dienst heeft aangeboden aan eenen man, wiens goede dagen ten einde waren. Zijn doel is, den Koning van ter zijde en, als ware het, schertsend te doen gevoelen, hoe hij denkt over den beslissenden stap, met welken het treurspel een' aanvang neemt. - In de middeleeuwen (en tot dezen tijd behoort het *costuum* door SHAKSPEARE aan zijn stuk gegeven, tegen het gezag der Legende, welke deze gebeurtenis in de negende eeuw vóór CHRISTUS plaatst) in de middeleeuwen ontbrak het den Vorst aan de gelegenheid, om zijne daden beoordeeld en des vereischt berispt te zien; nimmer werd hem herinnerd, dat hij een zwak mensch was en

bloot stond voor dwaling; wel kon hij tegenstand van vijandelijken aard ontmoeten, doch deze maakte het hem ten pligt het harnas aan te gorden en zijnen wil te handhaven: zoo kwam de stem der overreding niet tot zijn oor. Maar de waarheid wilde ook aan het hof een orgaan vinden, al verschafte zij zich dit ook door zich de belagchelijke mode ten nutte te maken, welke den hofnar als een noodwendig bestanddeel van het gevolg eens vorsten deed aanmerken; zoo vervulde deze dan de rol van dien Macedoniër, welke zijnen koning PHILIPPUS moest toeroepen: *gij zijt een mensch*, of van die moedwillige soldaten, welke den triomférenden Romeinschen veldheer door hunne schimpliedjes voor opgeblazenheid wisten te bewaren; hij strekte den middeleeuwschen Souverein tot eenen komischen tegenkoning, hij was het schaduwbeeld van den doorluchtigen. Evenwel kon zulk een nar de waarheid niet regtstreeks en zonder omwegen doen hooren; haar gewigt werd in zijnen mond verzwakt door het karakter eener verpligte daad, hetwelk zijn stand aan zijne uitlatingen leende: de nar was gedoemd, de waarheid altijd lagehende te zeggen, zoo zeer, dat, al had hij iets in ernst gezegd, zijne woorden, even als die van de ongelukkige ongeluksprofetes CASSANDRA, als scherts zouden opgenomen zijn geworden. In dezen zin dient de nar van LEAR dan ook den dichter: hij is hem het symbool der waarheid, wier lot is gehoord te worden om zich misverstaan te zien; LEAR'S nar kan des Konings handelingen met eene bittere kritiek begeleiden, en daaraan laat SHAKSPEARE'S onvergelijkelijke geestigheid en diepzinnige humor het waarlijk niet ontbreken; in zijnen meester het besluit uitwerken van zich te vermannen en op den weg der dwaasheid om te keeren, kan hij niet! Doch wat vermogt dit te bewerken? LEAR kan zich reeds niet meer ontgeven, dat hij in het huis zijner dochter schandelijk verwaarloosd wordt; GONERIL komt hem in persoon beschuldigen en met straf dreigen, en evenwel, in plaats van de verkeerdheid der daad, welke hem afhankelijk van de genade zijner kinderen maakte, in te zien en uit dit inzigt kracht te ontleenen, om de nog mogelijke maatregelen te nemen, hetzij door met zijne dochters als het ware te *capituléren*, hetzij door zich met CORDELIA te verzoenen, hetzij, wanneer dan niets anders doenlijk was, door goedschiks den nek te buigen en van de hofhouding af te zien, welke hij zich in de hofhouding zijner dochter had bedongen, in plaats daarvan, kan hij zich de waarheid niet voorstellen, hij gevoelt zich vernietigd, zoodat hij zelf in twijfel trekt, of hij

dezelfde man is van voorheen, of hij waakt, dan slaapt, en zich eene schaduw acht van den LEAR, die eenmaal Koning was en dochters bezat. GONERIL, uit wier mond hier de stem der harde werkelijkheid spreekt, merkt de uitlating van zijn overspannen gevoel als eene laffe vertooning aan en heet hem kort en goed het grootste gedeelte der mannen van zijn gevolg weg te zenden en slechts de bezadigden over te houden. Daarop wil hij met verwenschingen scheiden en bij zijne andere dochter gaan zoeken, wat hem hier ontzegd wordt. Zoo vindt hij zijnen steun op een' valschen bodem, hij laat zich van de eene versterking in de andere drijven en bevroedt niet, hoe dwaas het is, zich nogmaals aan dezelfde beleedigingen bloot te stellen; zijn gemoed was niet vrij, niet verheven boven het gezag en den invloed der betrekkingen, waarin hij zich geplaatst vond, en hoe zou hij zich uitwendig vrij hebben kunnen maken? Bovendien behoorde bij zijn karakter, bij zijnen leeftijd en stand, die van hem in waarheid een bedorven kind gemaakt hadden, de vereischte ontwikkeling van geestkracht bijna tot de onmogelijkheden. Hierdoor wordt zijn toestand eerst regt fataal en tragisch: wij zien hem ter prooi aan het berouw over den nu onherroepelijken beslissenden stap, aan het berouw, dat, volgens de uitdrukking van GOETHE, tot niets deugt, dan slechts om de schuld te vernieuwen; zijne zwakheid doet hem tranen vergieten en hij schaamt zich, dat die tranen aan zijne dochter het vermogen verraden, hetwelk zijne zwakheid haar over zijn gemoed heeft ingeruimd; reeds voelt hij den waanzin in aantogt, doch heeft niets daartegen, dan de ijdele verzuchting: *goede Hemel, laat mij niet krankzinnig worden!* Zoo kent hij zijnen toestand ten volle; doch het is die onvruchtbare kennis, welke ons de ketenen doet bemerken, die wij voortslepen, zonder ons de kracht te verleenen van ze af te schudden.

LEAR vertrekt en GONERIL ziet hem hardvochtig vertrekken en laat hem vrij tot dat doel voorthollen, waartoe zijne dwaasheid hem onvermijdelijk voeren moet; zij zendt haren hofmeester, alsof haar brief niet genoeg zou uitwerken, naar REGAN, om deze nog meer tegen haren vader op te stoken.

(*Het vervolg hierna*).

Lucie.

Niettegenstaande het reeds vele jaren geleden is, dat ik met *den Condor* naar *Noord-America* vertrok, zoo herinner ik mij echter dikwijls en steeds met genoegen den gullen Kapitein en de passagiers, die met mij op zijnen bodem de onde wereld verlieten. Het waren twee Duitschers en een Franschman; de eersten zullen zeker, indien zij nog in de Vereenigde Staten zijn, wel met wat minder enthousiasme over dat Land spreken dan toen; misschien zijn zij ook, zoo zij al niet vergeten hebben, dat hun weerzin tegen het despotisme de oorzaak was, dat zij hun vaderland en de herinneringen, aan den geboortegrond verbonden, hadden opgeofferd, reeds gewend geworden, om in een vrij Land, en zelfs een Christenland, de slavernij te zien in stand houden, en het gemeen regt doen over diegenen, welke zoo edel of zoo dwaas zijn, om hunne stemmen te verheffen tegen dit barbaarsch en onwettig gebruik, dat zich alleen kan doen verontschuldigen door het eigenbelang der eigenaren van de slaven; maar wat wil dit zeggen? het bewijst niets: want waarom zoude het aan een' Vorst niet vrijstaan, om millioenen onderdanen te regeren naar zijn welbehagen, als het een' enkel ingezeten van eenen Vrijen Staat vrijstaat, om een honderdtal zijner natuurgenooten als slaven te gebruiken? en wij beminnen immers de vrijheid, geven er goed en bloed voor, onze voorouders hebben er tachtig jaar voor gestreden. Daarom.... doch ik raak geheel van de wijs; ik zoude u daar, op mijn woord, gaan bezig houden met de hersenschimmen van mijne goede reismakkers, en ik wilde u nu niet van hen vertellen, ofschoon zij de goedheid en vriendelijkheid zelve waren, en niets mij meer zoude verheugen, dan nog eenige dagen met hen door te brengen, al ware het dan ook weder in de kajuit van een koopvaardijschip, ja zelfs in die van eene trekschuit; neen, ik wilde u iets verhalen van den derden passagier.

De Heer PERVILLE was even beleefd en voorkomend als zijne landgenooten gewoonlijk zijn, doch niet zoo spraakzaam; ik schreef zulks niet zoo zeer aan zijne jaren, dan wel aan tegenspoeden toe, die hem welligt getroffen hadden; zelfs de Kapitein wist ons niets naders van hem te vertellen, dan wij reeds zelve zoo van den Franschman bij toeval vernomen hadden, namelijk, dat hij planter geweest was; en geen van ons was onkiesch genoeg,

om door onbescheidene vragen eene wetenschap te verkrijgen, welke naar ons gevoelen had moeten uitgelokt worden door de openhartigheid, waarmede wij onzen levensloop en onze vooruitzigten in de toekomst hadden verhaald. Het liefst sprak hij over de landhuishoudkunde; gewoonlijk had hij het zeer druk met den oudsten Duitscher over de ontginning van woeste gronden, en over het geheel gaf zijn onderhoud de bewijzen van eene goede opvoeding en van veel ondervinding.

Wanneer het gesprek over de vrouwen liep, dat nog al veeltijds plaats vond en dat vooral nog al luidruchtig kon worden, als onze opperstuurman, die een vrolijke snaak was, zijne voeten in de kajuit gezet had, dan liet Monsieur PERVILLE het meestentijds aan ons jongelieden over, om het gesprek aan den gang te houden; meermalen meende ik dan eene treurige herinnering bij hem te zien opwellen, en als de vertellingen van onzen stuurman ons deden schateren van lagchen en ook zelfs hem eenen glimlach afpersten, dan was er evenwel iets pijnlijks in dien lach, en ik besloot bij mij zelven, dat eene ongelukkige liefde of de droefheid over eenen ongelukkigen echt hiervan oorzaak waren; want ik wist niet, of hij getrouwd was of niet.

Op zekeren dag, ja, indien ik mijn reisjournaal wilde opslaan, zoude ik u den juisten datum kunnen zeggen, en uit welke streek de wind woei, maar dat doet er niet toe; genoeg, het regende als in den kwaden mousson, en zulks veroorzaakte zeker, dat de opperstuurman eens in de kajuit kwam kijken, hoe de Heeren het zoo al hadden, en, want men dronk in dien tijd nog op alle schepen sterken drank, het aanbod van een glas cognac niet afsloeg, maar het, als heilzaam voor de nattigheid, op onze gezondheid uitdronk. Hetzij hij nu hierdoor spraakzaam werd, of dat hij, nu den smaak er van weg hebbende, besloot om te wachten, of men hem ook misschien nog eens zoude inschenken, ten minste hij ging zitten zonder verlof te vragen, hetgeen ook niet noodig was, omdat hij lang gevaren had met onzen Kapitein, en wij hem gaarne hoorden vertellen van *ouden en jongen Jan*, zoo als hij gewoon was te zeggen: in het kort, hij ving al dadelijk aan met eene krachtige lofrede op den cognac van Mr. PERVILLE en op de heilzame uitwerkselen van dien drank in het algemeen, en verhaalde ons, hoe hij eens met een' maat gevaren had, die d..... landziekig geworden was, omdat zijne vrouw met een' gepasporteerd serjant van de mariniers was doorgegaan, en hoe die maat enkel en alleen door het dagelijksch gebruik van cognac weder een vrolijke jongen was geworden.

Waarschijnlijk vreesde de stuurman, dat men vergeten zou om zijn glas nog eens te vullen, misschien deed hij het ook uit gewoonte en zonder het te weten: hoe het zij, hij schoof zijn glas naar de flesch, stond op, zag door de lantaarn, zoo het scheen naar de lucht, en wreef zich de handen; de beleefdheid vorderde zeker van hem, om niet terstond heen te gaan, toen PERVILLE, zonder verder verzoek af te wachten, zijn glas nog eens gevuld had; hij bleef ten minste staan en dronk tegen zijne vaste gewoonte aan, met kleine teugen, hetzij ons gesprek hem boeide of omdat hij wanhoopte dat hem nog eens ingeschonken zou worden.

Een onzer merkte lagehend aan, dat de zeelieden vooral dikwerf het geluk hebben, dat hunne kinderen van zelve komen; onze Kapitein hernam, dat hij, ofschoon ongetrouwd en dus geene partij behoevende te kiezen voor de vrouwen der zeelieden, echter van oordeel was, dat alles van de keuze eener echtgenoot afhing, en dat het er weinig toe deed, of men een landkrab of een zeerob was, als men slechts eene brave vrouw had. Voor het overige gaf hij te kennen, dat zijne vrouw het nimmer zoude moeten wagen om hem te bedriegen, want dat hij op dat punt geen gekscheren verstond. Het zal u niet verwonderen, dat wij met hem instemden, om de ontrouwe vrouw te verwenschen; de jongste onzer zeide, dat hij zijne vrouw vermoorden zoude, indien hij van hare ontrouw overtuigd was, en evenwel had ik hem den vorigen dag zien lezen in SHAKSPEARE'S *Othello*. De stuurman oordeelde, dat de sop de kool niet waard was, en dat een stevige oorlam de beste medicijn was voor ontrouw en liefdepijn. Wij lachten om de philosophie van onzen stuurman, en hij, die vóór hem gesproken had, riep: ‘dan schijnt ge er net over te denken, beste jongen! als die Franschman, die plagt te zeggen: “*Quand on ne le sait pas, c'est*....”’ maar hij vervolgde niet, want nu eerst viel zijn oog op PERVILLE, die, zonder zich in het gesprek te mengen, zoo het scheen, aandachtig zat te lezen; de doodelijke bleekheid van diens gelaat trof ons, toen wij de rigting van den blik volgden van hem, die zweeg, uit vrees van iets te zeegen, dat PERVILLE onaangenaam kon zijn. Slechts de stuurman sloeg er geen acht op, en zeide: ‘Welnu, die Franschman?....’ en vervolgde, toen hij geen antwoord bekwam: ‘Maar wat zegt Mijnheer PERVILLE er van?’

‘Wat ik zeg?’ nitte PERVILLE, terwijl hij opsprong toen het woord zoo plotseling tot hem gerigt werd; toen vervolgde hij bedaard, terwijl hij langzaam het hoofd oprigtte en het boek

voor hem nederleide: ‘Wat zal ik zeggen tegen jongelieden, die, zonder ondervinding of nadenken, schertsende spreken over iets, dat den echtgenoot, die zijne vrouw bemint en hoog acht, meer ter harte gaat dan het leven, meer misschien dan het verlies van zijne eer: want hij heeft geene toevlugt meer in de armen eener vrouw, die hem lief heeft, wier liefde aanwint in kracht en zelfverloochening naar mate hij er meer behoefte aan heeft; zij kan niet meer zeggen: “laat de geheele wereld u verachten, ik, ik zal u voor allen liefhebben!” want hij veracht zijne vrouw, de moeder zijner kinderen, zoo hij er heeft; zij is het, die hem zijne eer ontnomen heeft, en zijne kinderen, welke hij als een' zegen des Hemels beschouwde, worden hem een vloek, zij kluisteren hem aan de echtbreekster, die alle wetten vertreden heeft;’ zijne stem had zich verheven, naar mate hij in zijne rede vorderde, en hij vervolgde, geheel medegesleept door het gevoel, dat hem beheerschte: ‘Ongelukkigen of liever gelukkigen! die spreken kunt over ontrouwe vrouwen, voornemen haar te dooden, en zulks al lagehende, helaas! gij zoudt zulks niet doen, indien gij, even als ik, met het ontbloote moordtuig vóór het bed uwer vrouwen hadt gestaan. Gelooft mij, en waarom zoudt gij aan mijne grijze haren geen geloof schenken? zeven en dertig jaren zijn er verloopen, sedert ik haar, met wie ik gehuwd was, en het kind, dat zij mij geschonken had, in hun bloed drijvende, aan mijne voeten zag liggen, en telkens als ik dat oogenblik herdenk, - en gaat er een dag om, dat ik er niet aan denk? - dan rijzen mijne haren ten berge, en de hand, die ik eenmaal dreigend en gewapend tegen de moeder van mijn kind verhief, siddert, alsof een vloek haar getroffen had!’

Het was nu onze beurt, om verbaasd te zijn; hij, die dáár zat, gaf niet onduidelijk te kennen, dat hij ten uitvoer gebragt had, hetgeen wij zoo even gezegd hadden zelve te willen doen: hij had een' mensch, eene vrouw, zijne echtgenoote vermoord, en evenwel gevoelden wij geen afgrijzen voor hem; de uitdrukking zijner stem, het berouw, de droefheid, die op zijn gelaat te lezen stonden, gevoegd hij ons gevoel van eigen schuld, maakten hem ten voorwerp van ons medelijden, en gaf hem een heilig regt op ons vergeten van hetgeen hij gezegd had; wij bewaarden een diep stilzwijgen.

Plotseling klonk er een luid: ‘Pouah!’ door de kajuit; het was het gewone geluid, waarmede onze stuurman steeds zijn glas leêgdronk; doch nu was het bijzonder sterk: waarschijnlijk was het tevens de eerste uitbarsting van zijn gevoel over het-

geen hij gehoord had; toen zeide hij, en er lag niet weinig verwaandheid en afkeuring in zijne woorden: ‘Ik geloof, dat me maat in zijn dom verstand het beter gelapt heeft; want nimmer heb ik hem hooren klagen, dat de haren van zijn pruik onder zijn zuidwester overeind gingen staan, en zijne handen hadden nooit de beverasie, als wanneer hij nuchteren was, en dat gebeurde zelden; dus houd ik het met den cognae, onder je welnemen.’

Eene kleine beweging, welke de Kapitein met de hand maakte, terwijl hij zijn voorhoofd rimpelde, was zeker een sein voor onzen stuurman, dat zijne tegenwoordigheid op dek noodig of in de kajuit geheel overtollig was; ten minste hij vertrok zonder verder iets te zeggen, en het is mij nog niet zeker, of de teleurstelling, welke hij liet blijken, en zijne buiging het gevolg waren van onvoldane nieuwsgierigheid en beleefdheid, of dat beiden alleen betrekking hadden op de flesch.

PERVILLE scheen niets bemerkt te hebben van het gezegde of het vertrek van den man, die door zijne bepaalde vraag hem den mond had doen openen en ons bekend maken met een schrikwekkend oogenblik zijns levens; hij was opgestaan en volgde den stuurman werktuigelijk: doch de stilte, die er bleef heerschen, want geen onzer had nog gesproken, en die zoo afstak met het gelach, dat hij had doen verstommen, maakte zeker een einde aan de overdenkingen, waarin hij zich verloren had. Snel zich omkeerende, trad hij weder naar de tafel, hield de hand een' oogenblik voor zijn gelaat, zette zich weder neder op de plaats, welke hij zoo even verlaten had, en zeide langzaam, terwijl hij zijne hand liet zakken en zijn' blik op ons vestigde: ‘Mijne Heeren! ik heb te veel gezegd, om niet alles te zeggen; het aaneengeschakeld herdenken aan de dagen van vreugde en verdriet, die ik beleefd heb, zal mij smartelijk vallen; maar ik stel prijs op uwe achting en vereer uwe bescheidenheid, welke u tot heden en zelfs nu nog weêrhoudt, om te vragen naar hetgeen mij het leven vergald heeft: gij hebt mijne stilzwijgendheid geëerbiedigd, ik zeg er u dank voor; maar hetgeen mij gebeurd is, kan u tot eene nuttige les verstrekken. Zoo als ik zeg, het zal mij moeite kosten om te spreken; maar eenmaal bekend met hetgeen mij zoo neêrslagtig maakt, zult gij voortaan vermijden, om in mijne tegenwoordigheid te spreken over iets, dat mijne wonden, die nimmer heelen zullen, wederom zoude kunnen doen bloeden.’ Als uit éénen mond gaven wij te kennen, dat wij met de uiterste belangstelling zouden luisteren, en hij zeide, na zich een' oogenblik bedacht te hebben:

‘Gij weet, dat ik LOUIS PERVILLE heet en een Frauschman ben, en waarschijnlijk niet veel meer; het doet er weinig toe, of ik aan de noordelijke of zuidelijke grenzen geboren werd: het is genoeg gezegd, dat ik mijne ouders beide verloren had, toen het oogenblik dáár was, dat ik mij vestigen moest. Mijn vader, die de laatste twintig jaren op het land geleefd had, had zich bezig gehouden met de bebouwing van het landgoed, dat hij mij naliet; doch ofschoon ik zelfs geen vijand was van al hetgeen de landhuishoudkunde betrof, gevoelde ik echter weinig genegenheid, om dit op zulk eene kleine schaal te doen, als mijne middelen mij dit vergunden. Het strookte weinig met mijn' driftigen aard, het streelde mijne eerzucht niet, om mij op mijne jaren op het land te begraven, en ik stond in beraad, of ik mij zoude toeleggen, om een of ander regterlijk ambt te verkrijgen of in dienst treden; een paar oude vrienden van mijnen vader, die nog leefden en nog al invloed hadden aan het hof, gaven mij het vooruitzigt, dat mijne wenschen, door hen ondersteund, niet moeijelijk zouden te vervullen zijn; ook behoefde het mij misschien niet veel geld of moeite te kosten, om te bewijzen, dat ik van adel was, en dat deed veel af in dien tijd, zoo als thans wederom het geval is: gij weet het zoo goed als ik, de guillotine heeft vergeefs gewerkt, er is nog geene gelijkheid onder de menschen.

‘Een brief, welken ik van *St. Domingo* ontving, deed mij echter zoo niet van die voornemens geheel afzien, ze ten minste verschuiven; een oom, dien ik daar had, berigtte mij den dood van zijn' zoon en éénig kind, en noodigde mij uit, om, zoo mijn vader het toestond, de plaats van den overledene te komen vervullen en zijn erfgenaam te worden. Ik had geen' vader meer toen mij de brief in handen kwam; niets noopte mij in *Frankrijk* te blijven, of weêrhield mij, om eens eene reis over zee te doen: het verzoek van mijn' oom strookte te wel met mijn belang, en de behoefte, welke ik gevoelde om mij te verplaatsen, het eentoonige leven vooral, sedert ik alleen was, verdroot mij, en mijn besluit was spoedig genomen; ik vertrok.

‘Mijne reis was voorspoedig; doch het eerste berigt, dat ik aan de *Kaap* inwon, zoodra ik mijne voeten aan land zette, had mij reeds moeten waarschuwen, dat mij weinig heils op dat eiland wachtte: ik ontving de droevige tijding van het afsterven van den goeden ouden man, die mijne komst met ongeduld verbeid had; ik kwam te laat en slechts juist van pas, om in mijne regten van erfgenaam te treden. Ik was weder alleen; maar nu

in een vreemd land, en ofschoon het vermogen, dat nu het mijne was, zeer aanzienlijk was, zoo kon ik mij echter daar niet over verheugen, nu hij, die het mij geschonken had, mijne zorgen niet meer behoefde, noch mijne dankzeggingen kon aannemen.

'De uitgestrekte plantaadje, die nu mijn eigendom was, lag in de nabijheid van *St. Louis du Morin*, en door een zonderling toeval heette zij *la Succession*. Natuurlijk ging er een geruime tijd voorbij, voordat de hemocijingen waren afgeloopen, met welke de inbezitneming van eene erfenis, van dat belang, gewoonlijk gepaard gaat; ook duurde het lang, voordat ik kon zeggen eenigzins bekend te zijn met den eigendom, die kortelings de mijne geworden was. Gelukkig was mijn oom een man van orde geweest, en tot mijne niet geringe vreugde ontwaarde ik al spoedig, dat zijn verstandig gedrag een' heilzamen invloed op den geest der negers had gehad, waarom ik niet naliet, even als ik vernam dat zijne gewoonte was geweest, zachtheid met gepaste gestrengheid te paren. Helaas! waarom hebben alle planters niet even zoo gehandeld?

'Eens toen ik mij naar eene plantaadje begeven had, welke iets meer landwaarts in lag, dan die, welke mij behoorde, met het voornemen, om met den eigenaar te spreken over hetgeen ik nog had te vorderen wegens eene verruiling van negers, die nog tijdens het leven van mijn' oom had plaats gehad, ontwaarde ik bij het naderen van het huis een blank meisje, dat, door een afdak van groen geschilderd linnen tegen de stralen der zon beschut, op een' stoel zat; ik groette haar in het voorbijrijden; doch het scheen, dat zij mij niet gewaar werd, ofschoon ik kort langs haar heen reed, en de stappen van mijn paard haar reeds op mijne nadering hadden moeten opmerkzaam maken. De mij onbegrijpelijke strakheid van haar gelaat en de onbewegelijkheid harer gansche houding zouden het mij er voor hebben doen houden, dat ik een beeld en geen bezield wezen voor mij zag; doch zij was te schoon: het kwam mij onbegrijpelijk voor, dat het mogelijk zoude kunnen zijn de Natuur zoo na te bootsen, eene vrouw door kunst daar te stellen, schooner dan ik er ooit eene gezien had, - de schoonste schepping der Natuur te overtreffen. Dit alles boeide mij op de plek, deed mij zoo onbeleefd zijn mijn paard te doen stil staan, om dat gelaat, die oogen, die schoon gevormde gestalte ongestoord te beschouwen: doch het was geene onbeleefdheid, want zij sloeg geen acht op mij; maar wel was het eene vrouw, de schoonste der vrouwen; zij leefde, want ik zag, hoe zij eindelijk eene bloem ophief, welke

zij in de hand hield en die ik nog niet bemerkt had: en hoe zoude ik er ook het oog op hebben kunnen laten vallen, ik, die geene oogen genoeg had, om de onbekende te beschouwen! toen wierp zij de bloem ver van haar af, ze raakte bijna mijn paard; maar zij scheen het niet te zien. Toen ik eenige oogenblikken later, om den hock van het huis heen, naar den ingang reed, zat zij weder even onbewegelijk als vóórdat zij de bloem weg wierp, die door mij was opgeraapt en nu reeds als een stuk van groote waarde beschouwd werd. Ik zag nog eens naar het meisje, dat met haar witte kleed niet beter kon vergeleken worden dan met het schoonste beeld, dat immer uit het zuiverste marmer door de hand van den kundigsten der Grieksche beeldhouwers gevormd was; toen zag ik haar niet meer.

‘Ik trof het, dat de eigenaar der plantaadje juist te huis was, zoodat de zaak, waarover ik kwam spreken, spoedig was afgedaan. De Heer BERTON was niet jong meer en ook niet zoo vrolijk van aard, als ik tot nu toe de planters en zelfs de bejaarden hunner over het algemeen gevonden had; doch hij was vriendelijk en voorkomend. Het verheugde hem, zoo hij zeide, mijne kennis te maken, sprak mij met warme deelneming over het verlies van mijn' oom, en noodigde mij uit, om hem, zoo dikwijls zulks mij aanstond, hetzij voor korten of voor langen tijd, te komen bezoeken. Bescheidenheid of liever schroomvalligheid weêrhield mij, om hem eenige vragen te doen, welke op zijn huisgezin betrekking hadden, en onder belofte van binnen kort een bezoek te zullen brengen, nam ik afscheid, met het voornemen, om langs denzelfden weg terug te keeren, in de hoop van de zonderlinge, doch schoone onbekende, die ik giste zijne dochter te zijn, nog eens te zullen zien; doch de goede Heer BERTON benam mij deze hoop, door mij naar eene nieuwe inrigting te leiden, welke hij onlangs op zijne plantaadje had daargesteld, zoodat ik langs een' anderen weg, dan den vroeger door mij gevolgden, zijne bezitting verliet.

‘Indien ik niet tegen jonge lieden sprak, dan zoude ik het misschien noodig keuren, om iets te zeggen ter verdediging van het gevoel, dat zich van mij had meester gemaakt; voor u, mijne Heeren! zal het, zoo ik vertrouw, genoeg zijn, dat gij weet, dat ik nog jong was, en het niet verwonderen of vreemd vinden, dat een Franschman zich overgaf aan de inspraak van zijn hart en niet aan die der rede: in één woord, ik was verliefd. Hoe ik echter mijn verstand pijnigde, om mij zelven reden te geven van haar doen of liever van haar niets doen, het hielp mij niet:

men zegt, dat de liefde vindingrijk maakt; maar hare tooverkracht lichtte mij niet voor; ik trachtte aan blindheid toe te schrijven, dat zij mij niet bemerkt had: doch hoe konden die oogen hun leven verloren hebben en zoo schoon zijn? en had niet zelfs haar gehoor haar moeten opmerkzaam maken, tenzij het bekoorlijke schepsel ook dit zintuig derven moest!

'Binnen weinige dagen was echter niets voor mij een raadsel meer; eene edeler drift dan de nieuwsgierigheid dreef mij aan, om den sleutel van dit raadsel te vinden; ik dacht niet eens na, of het welligt onbescheiden was, datgene te weten te komen, wat de Heer BERTON mij nog niet gezegd had, en ik hem niet had durven vragen. Helaas! geeft de kennis van hetgeen voor 's menschen oog verborgen is, zelden veel geluk; ook ik werd niet gelukkig, toen mij niets meer te raden, te gissen, ja! te hopen overbleef.

'De Heer BERTON was weduwenaar en had twee dochters: de jongste, MARIE, bevond zich in *Frankrijk*, alwaar zij hare opvoeding ontving; de oudste, LUCIE, woonde bij haren vader, maar hare verstandelijke vermogens waren gekrenkt! - zij was het, die ik gezien had. Die weinige woorden reddeden mij plotseling uit den doolhof van gissingen: alles was mij nu duidelijk, ik bevroedde alles, ik zag mij met eene schrede verplaatst uit den donkersten nacht in het helderste licht der zon; maar mijn hart kromp ineen, ik doorzag mijn ongeluk: het was LUCIE, die ik beminde, en - zij was krankzinnig.

'Ook de oorzaak, waarom deze lelie geknakt was, bleef mij niet verborgen. Hij', die mij deze inlichtingen gaf, vroeg mij, of ik ook welligt in *Parijs* den luitenant JEAN-MARIE DU TEILLADE gekend had? Ik antwoordde ontkennend; toen deelde hij mij nagenoeg het volgende mede. DU TEILLADE was met de granadiers medegekomen, welke de Koning naar *St. Domingo* gezonden had; hij was van goede geboorte, niet onbemiddeld, en de gaven, welke de Natuur hem geschonken had, gaven hem de middelen aan de hand om te behagen. Het viel hem niet moeijelijk, zich door de vrouw, welke hij wilde bekoren, te doen beminnen; zijne vleitaal scheen waarheid in zijnen mond; te laat werd zij echter gewaar, dat al die woorden, al die betuigingen van liefde en achting, gehuicheld waren, en ofschoon zulks niet lang verborgen bleef en hij zelf er eene eer in stelde, om te pralen met de overwinningen, welke hij behaald had, en de bewijzen van gunst, die zoo velen hem gegeven hadden, zoo rekenden zich evenwel de meeste vrouwen gelukkig, om door hem ten dans geleid te worden; zijne hulde en beleefdheden waren haar aan-

genaam; elk een wilde den roem behalen dezen *Lovelace* gekluisterd te hebben. LUCIE deed niet alzoo: nimmer geleidde haar vader haar naar de *Kaap*, of naar de plantaadje in de uabuurschap, om de partijën bij te wonen, - zij kende JEAN-MARIE zelfs niet bij naam; een ongelukkig toeval voerde den wolf binnen de woning van het onschuldige lam. DU TEILLADE was, zoo als ik gezegd heb, schoon en bevallig; LUCIE beviel hem, hij spaarde geene moeite om haar te behagen: behoeft het u te verwonderen, dat het meisje geloof sloeg aan zijne logentaal, dat zij hem beminde?

'Waarschijnlijk had DU TEILLADE, door zijne schoonschijnende woorden en beloften, ook den Heer BERTON overtuigd van de opregtheid zijner bedoelingen; ten minste ook de vader liet zich in slaap wiegen en verleende hem den toegang tot zijn huis, niettegenstaande het hem nu niet meer onbekend kon zijn, wie de man was, welke om de hand zijner dochter gevraagd had. Plotseling staakte DU TEILLADE echter zijne bezoeken, en men weet nog niet, of zulks veroorzaakt is, omdat hij vreesde, door een langer voortzetten van dezen liefdehandel, de genegenheid van eene vrouw van rang te verliezen, welke achter het geheim zijner gedurige afwezigheid gekomen was, en op wier verovering hij misschien meer prijs stelde dan op die van het eenvoudige meisje; of dat hij wanhoopte, om binnen korten tijd te zegevieren op de deugd van LUCIE, en hij toen reeds voornemens was *St. Domingo* te verlaten: in één woord, naauwelijks had zijn wegblijven haar verraden, dat hij haar bedrogen had, of de tijding van zijn vertrek benam haar de laatste hoop op het terugkeeren van den ongetrouwe; doch de vader kon zich niet verheugen, dat zijn kind als door een wonder uit de handen van den verleider gered was, want - zij werd krankzinnig.

'Als ware dit alles nog niet genoeg, om mijn hart met medelijden te vervullen, zoo vernam ik, dat sommige lieden, als door eene inblazing van den boozen geest gedreven, verspreid hadden, dat DU TEILLADE de man niet was, om het beleg op te breken, vóórdat de sterkte zich overgegeven had; dat de tijden voorbij waren, dat men stierf of krankzinnig werd om de ontrouw van een' minnaar, wien men nog geene meerdere regten gegeven had; zij vergeleken het hart van de onschuldige LUCIE bij hunne eigen bedorven harten, waarin geen enkele edele en ware hartstogt meer ontgloeijen kon, en die vrouwen, welke het lot van het ongelukkige slagtoffer schenen te beklagen en zulks slechts deden, om er eene reden in te vinden, over de ontrouw der mannen wraak te roepen, schiepen er een boosaardig vermaak in,

om, door haar ongeluk te vergrooten, zich te wreken, dat LUCIE haar zoo lang de hulde en de genegenheid van DU TEILLADE had doen derven. Gevoelde de arme krankzinnige nu al niets van dit alles, was zij reeds zoo rampzalig, dat zij zelfs voor de aantijgingen van den laster ongevoelig was, wist misschien zelfs haar vader niets van de geruchten, welke er liepen; mij waren zij bekend, mij bedroefden zij en vervulden mij met razernij; het verzwaarde in mijne oogen de verachtelijke handelwijze van dien krijgsman zonder eer, en een vreeselijk verlangen om hem op te zoeken en ter neêr te stooten, rees in mijn hart.

'Ik gevoelde misschien een weinig minder liefde voor LUCIE, nadat mij niets meer te weten overbleef; maar daarentegen veel, zeer veel medelijden; en dat is ook liefde: ik wist wel, dat ik haar nog beminde, maar nam mij voor, deze genegenheid zonder hoop te overwinnen en haar niet weder te zien; maar het gelukte mij niet haar beeld uit mijn hart te rukken! vijf dagen nadat haar ongeluk voor mij geen geheim meer was, zat ik te paard en begaf mij op weg naar de woning haars vaders.

'De Heer BERTON toonde zich verheugd over mijne komst, en liet mij, met eene den planter algemeen eigene gastvrijheid, dadelijk datgene aanbieden, wat mij aangenaam kon zijn, om mij te verkwikken. Terwijl ik van zijne uitnoodiging gebruik maakte, en hij mij vriendschappelijk verweet, zoo vele dagen te hebben laten voorbijgaan, zonder hem te bezoeken, verscheen LUCIE plotseling in het vertrek; een oogenblik begaf mij mijn bewustzijn, en toen ik mij haasten wilde om op te staan en haar te groeten, legde haar vader de hand op mijn' arm en zeide met eene bewogen stem: 'Blijf zitten, Vriend! het is mijne dochter, maar zij slaat geen acht op u; honderdmaal zoudt gij voorbij haar kunnen gaan of haar aanspreken, zij zoude u niet gewaar worden; zij heeft haar verstand verloren, en van al de gaven der Natuur, welke mijne arme LUCIE eens bezat, blijft haar niets over dan hare schoonheid, en juist moest het dat geschenk zijn.... zie, daar zit zij, op diezelfde plaats vertoeft zij uren achtereen en altijd even onbewegelijk; somtijds zit zij buitenshuis, en hare éénige bezigheid bestaat in het plukken of ontbladeren van eenige bloemen: zij is de zachtheid zelve; elk een beklaagt mijn ongelukkig kind en de negers vereeren haar als een hooger wezen.'

'Gedurende dat hij sprak gelukte het mij mijne aandoening gedeeltelijk te overwinnen, en mijne oogen afwendende van het doodelijk bleek gelaat, hetwelk ook de onbewegelijkheid des grafs had, betuigde ik mijne deelneming in haar ongelukkig lot en

bad hem mij te zeggen, of er geene hoop meer overbleef, om haar weder hersteld te zien, hetzij door haar van luchtgestel te doen veranderen of haar door de voornaamste geneesheeren van *Parijs* te doen verplegen.

"Mijn waarde Heer!" antwoordde hij, "dit is hetgeen ik zoo meermalen heb voorgesteld; maar het zoude haren dood veroorzaken, ten minste haar leven in groot gevaar stellen, zonder dat eenige hoop op haar herstel dezen gevaarlijken stap zoude kunnen doen aanraden, en ik heb mijne LUCIE te lief, om haar leven in de waagschaal te stellen, tegen het gevoelen aan van de geneesheeren, die hier zijn, en dat door den raad van de voornaamste Professoren van *Frankrijk* ondersteund wordt. Was zulks niet het geval, ik zoude niets liever wenschen, dan *St. Domingo* te verlaten; niets noopt mij meer om hier te blijven, en mijn hart trekt mij naar mijne jongste dochter, die, bij eene zuster harer moeder, in het moederland is groot gebragt en die ik in zoo vele jaren niet gezien heb."

'Sedert dezen dag bezocht ik den Heer BERTON vlijtig, en naar mate ik meer met hem bekend werd, leerde ik hem hoe langer hoe meer achten; ook ik scheen hem te bevallen, en toen hij zag, dat ik meer voor hem geworden was dan eene gewone kennis, deelde hij mij mede hetgeen het ongeluk zijner dochter veroorzaakt had. Ofschoon ik reeds bekend was met het gebeurde en het mij verheugde te bemerken, dat de geruchten der kwaadsprekendheid den vader gespaard gebleven waren, zoo welden evenwel de tranen in mijne oogen op, toen ik alles op nieuw en nu zoo van nabij hoorde verhalen, met hoeveel overleg DU TEILLADE was te werk gegaan in de aanknooping van zijnen liefdehandel, en van de smart van LUCIE over de ontrouw van haren minnaar, totdat zij ongevoelig werd voor alle leed. 'O!' zeide de vader, terwijl hij zich de oogen afdroogde, 'had ik immer kunnen denken, dat ik had moeten vloeken in plaats van zegenen, als ik den jongeling uit grond van mijn hart en met al mijn vaderlijk gevoel dankbaar was voor zijne liefde voor mijn kind, voor het geluk van bemind te worden en te beminnen, hetwelk hij haar deed kennen; o! had ik het geweten, ik zoude één dezer geweren van den wand gerukt en den booswicht ter neder gelegd hebben. Als mijne LUCIE haren JEAN-MARIE of MARIE, zoo als zij hem meestentijds noemde, bij de hand houdende, mij met snelle vaart door gindsche laan van citroen- en oranjeboomen te gemoet kwam, na de wandeling, die zij gewoonlijk deden, om onder het digte loof van het bosch, dat zich dáár ver-

heft, des morgens den frisschen zeewind in te ademen, dan dankte ik hem voor het geluk, dat op het schoone gelaat van mijn kind te lezen stond, en hij bedroog haar! Nóg klinken mij de woorden in de ooren, welke zij gezegd heeft voordat het zwarte kleed nederviel, dat nu haren geest overstelpt heeft; driemaal riep zij den ongetrouwe, en toen zij voor de laatste maal “MARIE!” geroepen had, had ik mijne dochter verloren, die mij lief had en mijne vreugde was; van mijne LUCIE was niets over dan dat schoone beeld, en ofschoon sedert dat oogenblik mijn naam uit haar geheugen schijnt uitgewischt, beklaag ik er mij niet om, omdat ook die van den ellendeling haar vreemd geworden is: het is mij genoeg, dat zij mij schijnt te kennen en mijne liefkozingen niet afwijst; ik dank God dagelijks, dat Hij mij het leed bespaard heeft, mijn arm kind te hooren zuchten om den ongetrouwe, of zijn' naam vol liefde te herhalen.’

‘Ook ik achtte het een groot geluk; LUCIE den naam van den man te hooren noemen, dien ik verachtte en een' onverzoenlijken haat toedroeg, zoude mij diep gegriefd hebben. Ik zette mijne bezoeken voort, ofschoon ik mij overtuigd hield, dat er voor haar geene herstelling te hopen overbleef en mijne liefde zonder doel was; ook dacht ik dat gevoel, hetwelk haar eerste aanblik had doen ontstaan, overwonnen te hebben: indien ik het huis haars vaders bezocht, was het uit vriendschap voor den Heer BERTON en uit medelijden voor zijne dochter. Er verliep een geruime tijd voordat LUCIE mij eenige meerdere opmerkzaamheid schonk; in het begin had ik haar vruchteloos toegesproken, zij gaf geen acht op mijn komen of gaan, zelfs liet zij geen spoor van tevredenheid bemerken, als ik bloemen voor haar plukte en ze aan haar overgaf: nu echter scheen zij mij te kennen, mijne komst scheen haar te verheugen, ofschoon zij nimmer mijn' naam noemde; maar ik kon niet hopen op een geluk, dat haar' vader zelfs niet te beurt viel, en ik was reeds zoo verheugd, dat ik ten minste ook aandeel had in die kleine vonk van gevoel, welke nog in hare borst scheen te sluimeren, en somtijds vleide ik mij met de hoop, dat mijne wenschen zouden vervuld worden en het mij gelukken zoude, door mijne zorg voor haar, dat overblijfsel van haar verstand, hoe zwak ook, tot een' weldoenden gloed te doen aanwakkeren. Haar vader zag met vreugde, hoe ik in hare gunst deelde, en hoe zij eerst zonder weêrzin, doch ook zonder verlangen, met mij dagelijks ging wandelen in het woud van eiken- en mahonijboomen, dat aan de bebouwde gronden zijner bezittingen grensde, en hoe zij van lieverlede met

zekere drift naar het oogenblik begon te verlangen, dat ik haar mijn' arm zoude aanbieden, om boschwaarts te gaan. Had zij vroeger, als ik hare hand in de mijne nam, zulks, zoo het scheen, niet bemerkt; nu ontwaarde ik, dat, wanneer ik hare hand aanvatte, haar gelaat niet meer zoo volstrekt onbewegelijk bleef, en zij zeer goed wist, dat ik het was, - dat het haar verheugde; en ik merkte diezelfde uitdrukking op in hare oogen en op haar gelaat, als wanneer haar vader haar bij de hand nam of kuste. Eens zelfs reikte zij mij hare hand, ik was als opgetogen en bragt dezelve aan mijne lippen; doch toen ik weder opzag en reeds droomde van eene verbetering van haar lot, zeiden mij de trekken van haar wezen of hare oogen niets meer.

‘Doch ik vermoei uwe aandacht, mijne Heeren! door zoo lang te blijven stilstaan bij oogenblikken des levens, welke alleen voor mij van belang en onvergetelijk zijn; ik zal u dus slechts zeggen, dat ik omstreeks een half jaar aldus had doorgebragt, waarvan den meesten tijd ten huize van den Heer BERTON, toen ik begon te bespeuren, dat mijne herhaalde afwezigheid van *la Succession* en de schaarschheid mijner bezoeken bij mijne overige bekenden begonnen opzien te baren. Een hunner, die mij onbewimpeld te kennen gaf, dat de spraak ging, dat ik op LUCIE verliefd was, en ik haar ten huwelijk gevraagd had, opende mij de oogen, en ik mag het wel zeggen, nu ik oud en grijs ben, ik was jong en zag er vrij wel uit; bovendien was mijn vermogen voor niemand een geheim: de moeders waren verstoord op de arme LUCIE, die de oorzaak was, dat ik hare dochters het hof niet maakte, en de vrouwen, die behaagziek waren, wreekten zich door het verspreiden van dit gerucht op de ongelukkige krankzinnige, die haar nu wel de hulde van geen' luitenant DU TEILLADE, maar evenwel die van een' jongen man onthield, die rijk was en welligt een goede echtgenoot kon worden. Ik was radeloos wat te doen; wat mij zelven betreft, ik lachte met het oordeel der wereld: maar was ik niet verschuldigd aan den Heer BERTON en aan zijne dochter, om mijne bezoeken te staken? en evenwel, wat zoude er van LUCIE worden, wie zoude met haar wandelen en de bloemen plukken, welke zij het liefste had? moest zij nog niet ongelukkiger worden, als ik, die thans elken morgen kwam, zoude wegblijven; als zij te vergeefs mij zoude te gemoet gaan, want dat deed zij reeds, en het had mij zoo verheugd; zoude ik dat geluk opofferen, haar laten wachten, en dat om de kwaadsprekendheid der wereld? wie zoude mij dank wijten voor mijne opoffering, mij

schadeloos stellen voor mijn verlies? Doch het was nog niet om mijn geluk of mijne vreugde, welke ik zoo gaarne voor LUCIE zonde opgeofferd hebben; maar wat zoude de wereld der arme krankzinnige aanbieden in vergelding van mijne zorgen? immers niets! zij kon dus zoo wreed niet zijn, zij had het regt niet mijne verwijdering te vorderen: LUCIE moest mij meer waard zijn dan al het overige, ik beminde haar niet, en zij had een heilig regt op mijne vriendschap en medelijden. Ik zette mijne bezoeken voort; maar, helaas! weldra kon ik mij zelven niet langer misleiden: mijn medelijden was nog liefde, mijne gezondheid en krachten verlieten mij, ik beminde eene krankzinnige..... o! meermalen vreesde ik, dat diezelfde kwaal mij zoude treffen, en bad den Hemel, om mij er voor te bewaren, en in andere oogenblikken beschouwde ik, dat het verlies van mijn verstand eene weldaad zoude zijn; naauwelijks had ik krachten genoeg meer, om mijne bezoeken af te leggen, om LUCIE op hare wandelingen te vergezellen; dikwijls als ik haar eene bloem aanbood, dacht ik: misschien is dit de laatste, die gij van mij ontvangen zult, of bad, dat het zóó mogt wezen.

'Één middel van redding was er misschien nog over: het was mijne gronden te verkoopen en naar *Frankrijk* terug te keeren; maar LUCIE? wat zoude haar lot zijn? wat zoude haar vader denken, als ik zoo plotseling het eiland verliet? moest ik even handelen als DU TEILLADE, de vriend even als de lage minnaar? De Heer BERTON redde mij uit deze besluiteloosheid; op zekeren dag zeide hij, terwijl zijne dochter ter ruste lag: 'PERVILLE, waarde Vriend! gij zijt ongesteld, gij kwijnt weg, dat kan niet langer zoo blijven; te vergeefs tracht gij het te verbergen, of hetgeen uw hart gevoelt te onderdrukken: gij bemint LUCIE!' Hij zweeg, terwijl ik mijn voorhoofd op mijne hand nederboog; toen vatte hij mijne andere hand en vervolgde bewogen: 'gij treurt, ik beklaag u; ik vraag niet, hoe het mogelijk is, dat gij haar lief heht; ik weet immers, hoe ik haar zelve bemin, en zij is zoo ongelukkig! nu ik u zie lijden, nu verwensch ik dubbel hare schoonheid: eens kostte zij mij mijne dochter, nu zal zij mij een' vriend uit de armen rukken! had hij, dien ik nu niet noemen wil, hier nimmer zijne voeten gezet, had hij het ongeluk niet gebragt over mijn huis, dan zoude zij u hare wederliefde geschonken hebben, ik ben er zeker van, en ik zoude u zoo gaarne mijn' zoon genoemd hebben; maar nu! - zie, mijne arme LUCIE is minder dan die neger, die zich dáár in de schaduw heeft nedergevlijd, dan het slechte paard, dat dáár voor dien wagen trekt,

minder dan het stuk steen, dat ginds onbewegelijk ligt en geheel zielloos is, want ik kan haar niet wegschenken. Gij moet ons niet meer bezoeken, het kan niet anders; gij zijt nog jong: tijd en verstrooijing zullen u haar doen vergeten, geloof mij; ik acht u hoog, ik waardeer uwe vriendschap; maar gij sterft, gij moet ons verlaten.'

"En LUCIE?" vroeg ik met drift.

"Zij!" zeide haar vader langzaam, en ik zag, dat hij zocht naar hetgeen hij zeggen zoude, "zij zal u niet missen: één', twee dagen misschien zal zij u wachten, dan zal zij het reeds gewend zijn u niet meer te zien."

"Dán reeds," riep ik, "geloof dat niet; met wien zal zij willen gaan wandelen als ik er niet meer wezen zal? uwe krachten beletten u immers, om haar te vergezellen op die wandelingen, welke haar zoo heilzaam zijn, en die zij in het gezelschap van niemand anders doen wil? wie weet, welke bloemen zij het liefste heeft, gij weet het zelf, geachte Vriend! en zal ik niet, ondanks mij zelven, mijne schreden naar de plaats nemen, waar zij woont?"

"PERVILLE!" zeide de Heer BERTON, na zich bedacht te hebben, "indien ik u niet kende, indien gij niet geheel mijne achting en mijn vertrouwen genoot, dan had ik u reeds vroeger gebeden, niet zoo dikwijls meer hier te komen, ik zoude u nu verzoeken uwe bezoeken te staken, des noods als vader u mijn huis verbieden: doch ik ken u; zoo als ik zeg, gij bezit mijn vertrouwen; daarom liet ik, ofschoon ik uwe liefde vermoedde en uw hartstogt mij nu zeker bekend is, mijne dochter gerust aan uwe zorg over; niettegenstaande ik eens schrikkelijk bedrogen ben, vertrouwde ik u mijne LUCIE; ik stelde de deugd van de arme zinnelooze onder uwe hoede en zal zulks gerust blijven doen, den éénigen schat, welken zij bezit, behalve het leven; ik weet het, zij zal u heilig zijn. Maar voor u zelven, wat kunt gij hopen, wat moet het einde wezen? geloof mij, het kost mij veel; maar luister naar mijn' raad: ik bezweer u bij alles wat heilig is, hij onze vriendschap, in naam van LUCIE zelve, verlaat *St. Domingo*, toon u een' man, een' verstandig man; geloof mij, het moet zoo zijn: gij sterft, en wie zal haar dán vergezellen? zal zij ook dán niet naar u wachten en te vergeefs uitzien? ga! en bespaar mij het verdriet u te moeten verliezen, zonder hoop om u weder te zien, als daar boven, waar wij LUCIE eens gelukkig zullen zien!"

"Ik zal vertrekken," antwoordde ik verslagen, "ik zal het ei-

land verlaten, mijn Vriend! maar niet terstond; langzamerhand zal ik mijne bezoeken verminderen, en ditmaal zal uw vertrouwen niet teleur worden gesteld, dat ik altijd waard zal blijven en vergelden wil door uwen raad te volgen."

'Moet ik u mijne zwakheid bekennen, mijne Heeren! later verwenschte ik het oogenblik, waarin ik deze belofte had afgelegd: ééne zaak was er echter, die mij moed gaf; ik had er als het ware bij bedongen, dat mijn vertrek niet terstond zoude zijn, en, gelooft mij, ik was zoo slecht of zoo dwaas om te hopen, dat LUCIE reeds te zeer gewend zoude zijn aan mijne tegenwoordigheid, om die te kunnen ontberen, zonder dat het hare gezondheid schaadde, en ik streelde mij met de gedachte, dat haar vader, in dat geval, niet zoude aandringen op mijn vertrek. Het was alsof eene geheime magt mij op het eiland boeide; mijn leven was, dacht het mij, verbonden aan mijn blijven, en eene flaauwe schemering van hoop verrukte mijn hart van geluk, als ik nadacht, of het soms der liefde ook vergund zoude zijn, datgene aan LUCIE terug te geven, wat zij haar ontnomen had.

'Maar mijne hoop was ijdel, dagelijks zag ik het in; ik zoude LUCIE moeten verlaten, en haar vader herinnerde mij, even als een geneesheer, die zijn' pligt behartigt, aan hetgene mij redden moest. De dwaasheid van mijne droomerijën werden mij dagelijks duidelijker; ik won niets op de kwaal, die LUCIE beheerschte: mijne liefde was onmagtig, om haar het verstand terug te geven; zij kon niet herstellen, wat DU TEILLADE'S ontrouw verbroken had! vruchteloos week ik niet van hare zijde, beschreef haar met geestdrift, schier met de drift der wanhoop, hetgeen zich voor ons oog opdeed, boomen, planten en bloemen, vogels en insekten of de schakeeringen van licht en bruin; even vergeefs beproefde ik door het geluid van de muzijk of den zang de toovermagt te verbreken, die haren geest beneveld had; dit alles, dat haar zoo sprekend moest doen gevoelen, dat ik haar beminde, wekte maar zelden, en dan nog voor een' oogenblik, hare aandacht op; slechts als ik, geheel ontmoedigd, veeltijds haar niet volgen kou, moest gaan zitten of, door zwakte en aandoening overmand, naast haar nederviel, dan bevreemdde haar zoo het scheen mijne traagheid; maar de tranen, die mij uit de oogen sprongen, troffen haar niet, en niettegenstaande zij somtijds op hare hand vielen, als ik die aan mijne lippen of aan mijne borst drukte, zoo was het even alsof zij op eene steenrots nedervielen.

'Tot heden heb ik u niet onderhouden dan over het verdriet, dat

mij trof; nu zal ik u verhalen, wat mijne treurigheid in vreugde deed verkeeren. Ik volgde met haar op zekeren morgen een smal voetpad, hetwelk in zijnen loop de kronkelingen volgde van eene bergkloof, langs welker linkerzijde het heenliep; nu en dan slechts, wanneer de heesters en boomen ontbraken, welke aan de helling groeiden en over de diepte zweefden, en het pad het vergunde, om den zoom der diepte te naderen, dan zagen wij het water, dat aan onze voeten zeewaarts spoedde, en welks geruisch de diepe stilte, welke hier heerschte, afbrak. Reeds meermalen had ik dezen weg met LUCIE betreden, tot aan eene brug, welke naar de overzijde voerde, en even als vroeger had ik nu en dan stil gestaan en, haar bij de hand houdende, getracht haar opmerkzaam te maken op de schoonheden, die ons omringden; getracht zeg ik, want ook nu sprak ik te vergeefs over de terugkaatsing der zonnestralen op de kruin van een' palmboom, die zich aan de overzijde van den oever verhief, en de boomen en heesters, die zich in zijne nabijheid vertoonden, had doen versterven; vruchteloos maakte ik haar opmerkzaam, toen ik haar deed nederzitten, op de bloemen der plaan- en andere boomen, op de lianen, die aan de helling, tot in de diepte, veeltijds den geheelen rots- of bergwand bedekten met een groen gordijn, bezaaid met blaauwe, roode en gele bloemen, of van boom tot boom of tusschen de heesters, die in de rotsspleten groeiden, in sierlijk loofwerk afhingen of bloemkransen vormden, even alsof een vorst of eene bruid daar voorbij moest trekken; maar ijdel was mijne taal! van tijd tot tijd ontsnapte haar slechts een enkel woord zonder bedoeling of zamenbang, zoo als zij gewoon was, en evenwel was zij weltevreden en ademde met genoegen den koelen zeewind in, die, vermengd met den geur van citroenbloesem en duizende andere planten en bloemen, over de vlakte tot ons dóórdrong en zijne weldoende kracht gevoelen deed.

‘Wij vervolgden onzen weg, welke voortdurend, ofschoon ongemerkt, opwaarts liep, tot aan de brug, waar het pad met meer spoed begon te rijzen en zich al zeer schielijk tot eene aanmerkelijke hoogte boven het water verhief. Op de plaats, waar wij ons nu bevonden, had de toenadering der beide oevers gelegenheid gegeven tot het overwerpen van eene brug, die uit twee boomstammen bestond, welke met ruwe planken gedekt waren; honderd malen had ik er gebruik van gemaakt, ook met LUCIE, en hield er veel van, om, op het midden staande, naar de rivier te zien, welke gedurende de groote regens veranderde in een' breeden stroom, die de boomen en plan-

ten van den berg, welke hem in een eng bed terugdrong, in zijne vaart medesleepte; doch nu boden de begroeide bergwanden een vrolijk gezigtspunt aan, en eenige negers, die, waarschijnlijk langs een hun bekend pad, naar de diepte afgedaald, zich met visschen bezig hielden, zetten eenig leven aan dit natuurtooneel bij. Wij gingen voort; doch eensklaps gleed mijn linkervoet uit op een rond voorwerp, dat op de brug lag; misschien was het eene zaadkorrel, welke een vogel had laten vallen; eene rilling ging mij door de leden: ‘sta stil, LUCIE!’ riep ik, terwijl ik haar losliet, om haar niet te doen vallen; doch juist door mijne overgroote bezorgdheid voor haar, en omdat ik slechts naar haar zag, verwaarloosde ik alle zorg voor mijn behoud toen ik viel; het mislukte mij, om mij aan de ranke leuning of aan de brug zelve te grijpen, en met het oog gerigt op haar, welke ik dacht voor het laatst te zien, riep ik nog eens: ‘LUCIE!’ en stortte in de diepte. Waarom was ik zoo onvoorzigtig om haar te roepen, niettegenstaande ik volmaakt besefte, wat mijn lot moest zijn, en dat zij mij geene hulp bieden kon; of liever gelukkig, dat mijn hart mij haar een laatst vaarwel deed toeroepen? Ik hoorde een luid geschreeuw en had nog den tijd om te beseffen, dat het de negers waren, vóórdat ik in het water viel; ik meende dezelfde kreten, hoezeer dan ook flaauw, nogmaals te vernemen, terwijl ik, onder water zijnde, al mijne krachten inspande, om de oppervlakte van hetzelve te bereiken. Op het oogenblik dat het mij gelukte, verdween er iets met een' doffen slag in de vloeistof, welke mij droeg, maar wier stroom mij medesleepte; ik kwam nog even tijds genoeg, om een stuk witte stof te zien, welke nog een' oogenblik bovendreef. Was het LUCIE? die gedachte was vreeselijk. Vergeefs sloeg ik het oog omhoog, ik bevond mij onder de brug; maar er was geen tijd te verliezen, ik lette niet op het verward geroep en geschreeuw, dat zich aan den oever verhief, en ik dook onder water. Wat er toen gebeurd is weet ik zelf niet: de kracht, die ik heb moeten gebruiken, om, hoe weinig dan ook, tegen den stroom op te zwemmen, is mij altijd verwonderlijk voorgekomen; want ik was wel jong, maar het verdriet had mijne krachten ondermijnd: ik weet niets, dan dat ik mij wanhopig kantte tegen den stroom, in wiens ingewanden ik mij vrijwillig gestort bad; dat ik het voorwerp vatte, hetwelk ik had zien vallen; dat ik LUCIE herkende en toen naar boven wilde zwemmen.

‘Toen ik tot mij zelven kwam, lag ik aan den oever; de oude huisneger mijns ooms, HOUBA, die mij gewoonlijk vergezelde als

ik naar den Heer BERTON ging, lag op zijne knieën naast mij en klapte in zijne handen toen hij mij de oogen zag openen: ‘LUCIE? HOUBA LUCIE?’ riep ik, meer kon ik niet vragen en zag te vergeefs naar haar om. ‘Naar huis, levend, met Meester Papa,’ was het antwoord, en terwijl ik God dankte voor haar behoud, verhaalde HOUBA mij, dat de negers mij gered hadden, ofschoon dan met moeite, toen ik mij met LUCIE, die mij nagesprongen was, op de oppervlakte des waters vertoonde, en gereed stond, om met haar weder te zinken. Een der negers had de tijding van het gebeurde aan haren vader gebragt, die zelf gekomen was om zijn kind te halen, dat vroeger als ik eenige teekens van leven gegeven had; elk oogenblik verwachtte HOUBA eenige negers met eene draagbaar, om mij te vervoeren.

‘Ik beproefde, door HOUBA ondersteund, te gaan; doch ik was genoodzaakt te wachten tot de draagbaar kwam. Terwijl de zachte schommeling, welke de tred der negers veroorzaakte, en mijne zwakte mij bijna in slaap wiegden, herhaalde ik bij mij zelven: ‘Goede LUCIE! Meester nagesprongen,’ zijnde het antwoord, dat HOUBA mij bij herhaling op mijn gestadig vragen gegeven had. Ik wist, dat mijn val haar zelfs niet had doen wankelen; dat het dus haar eigen wil geweest was, om den doodelijken sprong te doen; mijn verstand zeide mij, dat hare kwaal de oorzaak was, dat zij mij gevolgd was; mijn hart herhaalde telkens: ‘LUCIE deed het uit liefde.’

‘Zachtjes aan sluimerde ik in, en toen ik de oogen opende, zag ik den Heer BERTON en den geneesheer van *Dondon* vóór het rustbed staan, waarop men mij had nedergelegd; mijne eerste vraag was naar LUCIE, en toen men mij zeide, dat deze leefde en sliep, wilde ik mij haasten om op te staan, ten einde mij zelven te overtuigen, dat ik haar niet verloren had; doch de geneesheer verzocht mij zulks na te laten, en toen ik hem zeide, dat ik mij sterk genoeg gevoelde, om, door hem ondersteund, te gaan en het geluk, haar te zien, des noods met mijn leven zoude willen koopen, toonde haar vader zich reeds half overreed; doch de geneesheer gelastte mij, om zulks om der wille van LUCIE na te laten; de minste stoornis van hare rust kon doodelijk zijn en vreeselijke gevolgen hebben; die verantwoording wilde hij niet op zich laden: in alle geval moest ik geduld hebben totdat de Heer DUVAL, de eerste geneesheer van het geheele eiland, zoude gekomen zijn. Ik onderwierp mij aan zijnen wil, doch hoopte dat DUVAL, dien ik zeer goed kende, minder gestreng zoude wezen.

‘Tegen den avond kwam DUVAL: met angst en verlangen wachtte ik naar hetgeen hij zeggen zoude; doch toen hij mij bezocht en ik hem mijn verlangen voordroeg, weigerde hij even stellig als zijn ambtgenoot, om zijne toestemming te geven. In het breede ontvouwde hij mij zijne gedachten en hetgeen er te hopen en te vreezen was: zij kon welligt uit den diepen slaap, waarin zij gevallen was, ontwaken, verlost van de wezenloosheid, die haar tot nog toe beheerscht had; maar in dat geval kon hare krankzinnigheid ook tot razernij overslaan. LUCIE, de ongelukkige, die de zachtheid zelve was, door mijn toedoen vervallen tot razernij! dit maakte mij wanhopig, en de goede DUVAL voegde er, om mij tot bedaren te brengen, bij, dat hij gezegd had wat mogelijk was, omdat ik het hem verzocht had, niet wat er gebeuren zoude, want dat hij zulks niet voorzien kon, en dat hij, even als hij haren vader gedaan had, ook mij tot troost kon zeggen, dat het ontwaken uit die sluimering misschien een einde kon maken aan haar ongelukkig leven, met eenen zachten dood; ja! dat er, hoewel dan flaauw, nog eenige hoop was, om haar verstand te zien wederkeeren. Hij vertrok, en ik zoowel als de vader hielden ons vast aan deze laatste schemering van hoop.

‘De geneesheer van *Dondon* bleef; tusschen hoop en vrees dobberende wachtte ik naar berigten van LUCIE. Van tijd tot tijd kwam haar vader mij zeggen, dat zij voortdurend bleef slapen. Ik had mij voorgenomen mijne oogen niet te sluiten, ten einde er niets zonder mijn medeweten zoude kunnen gebeuren; doch mijn wil moest zwichten voor mijne uitgeputheid, en HOUBA, wien ik gelast had mij telkens te wekken, als ik dreigde in te sluimeren, kwam mijne bevelen niet na; de herhaalde last van den Heer BERTON en den geneesheer maakte hem ongehoorzaam.

‘Het was dag toen ik met schrik ontwaakte. De Heer BERTON sloot mij in zijne armen en stamelde den naam zijner dochter. Hij kon niet spreken van aandoening, en toen ik zijne tranen op mijn aangezigt voelde vloeijen, riep ik wanhopig: ‘LUCIE is dood en ik heb geslapen!’ doch liefelijk klonken mij de woorden van haren vader in de ooren, toen hij, zijn spraakvermogen terug bekomende, zeide: ‘Neen! neen! zij is niet dood, maar zij heeft mij herkend!’

‘U te beschrijven, mijne Heeren! wat ik toen gevoelde, zoude niet mogelijk zijn, en ik wilde haar zien: helaas! het werd mij verboden; eerst twee dagen later werd het mij vergund in tegenwoordigheid van DUVAL, die mij op mijn woord van eer had

laten beloven, de voorschriften te volgen, welke hij mij gegeven had: niets van hetgeen gebeurd was, mogt haar worden herinnerd; tot nog toe had zij niet laten blijken, dat haar vroegere ongelukkige toestand haar bekend was; alleen had zij bij herhaling tegen haren vader gezegd: ‘Ik ben lang ziek geweest, is 't niet zoo?’ Ik moest mijne liefde in mijn hart terugdringen en mij slechts voordoen als een' vriend haars vaders.

‘Eindelijk was het oogenblik dáár, waar ik zoo naar verlangd had: ik zoude LUCIE zien en mijne beenen bogen onder mijn ligchaam. Ik trad hare kamer binnen, DUVAL gaf mij zijn' arm. Ik werd haar gewaar! even schoon als altijd lag zij daar; haar arm rustte op de witte bedsprei, en de warmte veroorzaakte, dat zij geene muts droeg. Ik had gewenscht op haar toe te snellen en haar aan mijne borst te drukken; doch DUVAL dwong mij eene buiging te maken, en de Heer BERTON, die aan het hoofdeneinde zat, zeide: ‘LUCIE! daar is mijn goede vriend LOUIS PERVILLE, die u komt bezoeken.’ Het kostte hem moeite, om dat op een' vrolijken toon te zeggen, zijne stem beefde. Ik zelf was ontsteld, en DUVAL zag met een' ernstigen blik naar de kranke, hij scheen voor haar te vreezen; dit deed mij geheel mijne tegenwoordigheid van geest terug bekomen; ik naderde, boog mij nogmaals en zeide toen beleefd: ‘Mijnheer uw vader, Mejufvrouw! is zoo vriendelijk geweest mij te zeggen, dat gij de goedheid gehad hebt, mijn verzoek, om u te mogen bezoeken, toe te staan; ik dank u voor deze gunst, en indien de wenschen van mij en van al de vrienden uws vaders vervuld worden, dan zult gij spoedig geheel hersteld zijn.’

‘De zwaarmoedige uitdrukking van haar gelaat, toen ik in de kamer trad, verminderde een weinig; doch zonder dat zij door eenig teeken of beweging verried, dat zij mij herkende, (hetgeen mij gerust stelde, maar toch smartte,) antwoordde zij zacht en vriendelijk, terwijl zij met haar hoofd knikte: ‘Ik dank u, Mijnheer! uw bezoek is mij welkom; o! ik ben zeer ziek geweest, doch nu weêr beter.’

‘Zij stak mij hare hand toe, en toen ik die in de mijne nam en kuste, zag zij mij aan en scheen zich iets te willen herinneren; toen zeide zij vragend, terwijl wij allen eene diepe stilte bewaarden, haar vader verbleekte, DUVAL met zijn' ambtgenoot een' bezorgden blik wisselde en ik zoo koud werd als een doode: ‘LOUIS PERVILLE is immers uw naam? ik herinner mij niet, en evenwel het is mij als hadde ik u meer gezien; maar, waar?..... hier zweeg zij en bedacht zich. - “Welligt.....”

zeide ik; doch DUVAL fronste het voorhoofd; toen vervolgde ik: “LOUIS PERVILLE is wel mijn naam, Mejufvrouw!”

“Het is mogelijk,” sprak zij steeds in gedachten verloren; toen wendde zij hare oogen van mij af en het hoofd naar haren vader en vroeg: “Is hij het niet, die gevallen is, lieve Vader? mijn hart zegt mij, dat hij mij gered heeft, antwoord toch.”

“LUCIE!” zeide de Heer BERTON, - maar hij kon niets meer zeggen, en wederom zag zij mij aan; toen zeide DUVAL snel: “uw hart bedriegt u niet, Mejufvrouw! hij is het.”

“O! ik wist het wel, eeuwig zal ik u dankbaar zijn: aan u zeg ik het dank, dat ik mijn' vader wederzie; maar dan is Mijnheer ook diegene, die mij die schoone bloemen bragt!” zeide zij, en toen ik hare hand losliet, zitten ging, (want het geluk overstelpte mijn hart,) en slechts stamelen kon: “Ik had dat geluk, Mejufvrouw!” vervolgde zij vriendelijk: “O! Mijnheer PERVILLE! wees dan zoo goed er eenige te gaan plukken; sedert twee dagen vergeet gij mij: ga bid ik u; gij alleen kent die, waaraan ik de voorkeur geef.”

‘Ik stond op; DUVAL gaf lagchende voor, mij te willen helpen, doch deed zulks slechts om mij zijnen arm weder te kunnen aanbieden; maar vóórdat ik het vertrek verliet, deed hare stem ons stilstaan. ‘Mijnheer PERVILLE!’ riep zij, en zeide tot haren vader: ‘Maar indien mijn hart en Mijnheer DUVAL mij niet misleiden, indien hij het is, waarom is hij dan nu reeds hersteld en ik niet?’

‘Maakt mijne LUCIE er dan aanspraak op, om even sterk te zijn als een man?’ vroeg haar vader lagchende, en zij zeide beschroomd: ‘Neen, maar ik dacht.....’ en vervolgde toen luider: ‘Ga dan, Mijnheer PERVILLE! indien gij u wèl gevoelt, anders.....’

‘O! ik ben wèl,’ haastte ik mij te zeggen, en ging leunende op DUVAL uit de kamer; zittende op de draagbaar, op welke de negers mij reeds eens gedragen hadden, koos ik de bloemen uit, terwijl DUVAL ze plukte, en ik zorgde wel, om er geene aan te wijzen van die soort, welke zij weggeworpen had, toen ik haar de eerste maal zag, en steeds had ik haar zoo zien handelen. Eenige oogenblikken later was ik zoo gelukkig haar te hooren bedanken voor den bloemruiker, welken ik haar bragt; het was voor de eerste maal: die dag was de gelukkigste mijns levens.

‘Ik behoef u niet te zeggen, met welk blij gejuich ik het aanbreken van elken dag begroette, hoeveel geluk elk mij beloofde en deed genieten, dat ik DUVAL mijn geheel vermogen zoude geschonken hebben, indien hij er mij om gevraagd had, toen hij

de verzekering gaf, dat LUCIE gered was, dat hij, zoo haar geene nieuwe rampen troffen, voor het behoud van haar verstand instond. Ik was opgetogen, zelfs schier zinneloos van vreugde; niets was er in zijne woorden, dat mij verontrusten kon, zelfs niet voor het vervolg; welke rampen konden haar ook treffen? immers geene, daar mijne liefde haar die besparen zoude: zóó vermetel, zóó dwaas is de jeugd! Nu vergezelde zij mij niet meer als eene levenlooze, als een beeld; ik sprak niet meer te vergeefs, en met mijne woorden drong het gevoel van mijn hart in het hare door; ik won hare liefde, of veeleer, ik bespeurde, dat zij mij beminde, misschien reeds lang bemind had; de genegenheid, welke de arme krankzinnige mij betoond had, was toen zeker het warmste gevoel, dat haar hart gevoelen kon.

‘Een jaar na LUCIE'S gevaarlijken sprong in de rivier, stond zij, haar blozend gelaat aan mijne borst verbergende, mij toe, om haren vader te verzoeken den dag onzer verloving te bepalen, en om u slechts een gering denkbeeld te geven van het geluk, dat mij te heurt viel, van de vreugde van mijn hart, welke ik te vergeefs zoude trachten u zelfs met flaauwe kleuren af te malen, toen de zegen des priesters mij met haar verbonden had, zal ik u haar afbeeldsel laten zien.’

Dit zeggende, haalde PERVILLE zijne porteseuille uit den zak, opende eene geheime sluiting, nam er een portret uit, en ons hetzelve overgevende, vervolgde hij, terwijl hij zijn hoofd op zijne handen liet rusten: ‘Zóó was mijne LUCIE! weinige dagen vóór ons huwelijk schonk zij mij dit afbeeldsel, maar zij was nog schooner dan die mengeling van verwen op dat ivoor; en gij ziet dáár slechts haar gelaat: hare ziel, hare deugden, dát alles kan alleen het hart gevoelen en bewaren, dát is der kunst ontzegd.’

Wij moeten bekennen, dat het een bekoorlijk voorbeeld van vrouwelijke schoonheid was; maar even als PERVILLE zoude ik u er moeijelijk een denkbeeld van kunnen geven: de schoonheid, vooral die eener vrouw, laat zich gevoelen, bewonderen, - maar niet beschrijven. De droefheid van den Franschman bevreemdde ons nu niet meer, en ik vergaf het hem, dat hij ons zijnen levensloop verhaalde in de taal van een' verliefde uit de vorige eeuw en die der helden van Mad. DE GENLIS, nu zaliger gedachtenis.

(*Het vervolg hierna*).

Nagevolgde liederen door J.P. Heije.

Bij de mindere bekendheid met de Duitsche taal, hopen wij vooral aan onze lieve zangeressen eene kleine dienst te bewijzen, door van tijd tot tijd den tekst van eenige der voortreffelijkste Duitsche toonstukken, vertaald, nagevolgd of omgewerkt, mede te deelen en daarbij, zoo verre die bekend zijn, de namen van Dichter en Componist, en het Werk, waarin de liederen gevonden worden, op te geven. Wij hebben getracht de dichterlijke uitdrukking dier liederen, zoo veel ons mogelijk was, op te vatten, te behouden en terug te geven: wie de moeijelijkheid kent, om de woorden naar een' bepaalden muzikalen rhythmus te plooijen, zal ons om enkele mislukkingen niet hard vallen. En zoo wij een loon wenschen, het zal dát zijn, iets te hebben bijgedragen tot het bevestigen der overtuiging, dat Hollands taal voor geene der Noordsche in liefelijkheid of kracht behoeft te wijken; dat zij misschien niet veel minder dan de Duitsche, maar zekerlijk veel meer dan de Fransche, geschikt is om gezongen te worden, en hetzij ze hare klanken aan de teedere luite van HOOFT of aan de forsche lier van VONDEL leent, nergens te kort schiet in het juist en keurig uitdrukken van alle gewaarwordingen en alle aandoeningen der menschelijke ziel.

I. Avond-muzijk.

JÄHNS. Op. 17 UHLAND.
(*Das Ständchen.*)

HET KIND.
Wat zacht en smeltend harpgeluid
Verdrijft mijn' sluimerlust?
O, Moeder! zeg, wie zou dat zijn?
't Is laat en ieder rust.

DE MOEDER.
Ik hoorde niets, 'k heb niets gezien;
Sluit vrij uwe oogjes digt:
Voor u klinkt lied noch speeltuig meer,
Mijn arm, verkwijnend Wicht!

HET KIND.
Neen, Moeder! 't is geen aardsch muzijk,
Maar 's Hemels Englenwacht;
Zij roepen mij met zoet gezang....
O, Moeder! goeden nacht!

II. Groete.

MENDELSSOHN BARTHOLDY, Op. 19. HEINE.
(*Gruss.*)

Voort, mijn lied! langs veld en bosch,
Zweef langs beemd en stroomen,
Alles breekt zijn zwachtels los,
't Voorjaar is gekomen!

Mogt gij op uw' togt, mijn lied!
Kind of maagd ontmoeten...
Als ge rozenknoppen ziet,
Zeg: ik laat hen groeten.

III. Avondlied.

CLAEPIUS.
(*Abendlied.*)

Op vleuglen van schaduw en geuren
Daalt de avond in scheemrenden gloed;
De dag dooft zijn schittrende kleuren
In 't koelende nat van den vloed.
O, gij! die in hopen en vreezen
Gezorgd hebt, gezucht en geweend,
De troostende ster is verrezen,
Die laafnis en ruste verleent.

In 't duister ligt de aarde en haar zorgen,
En 't harte verheft zich tot God! -
Bij Hem zijt gij veilig geborgen,
Hoe wreed u het leven bespot.
O, Vader der armen, Algoede!
Het daagt in de ziel bij uw' nacht;
En rustig ontslaapt in uw hoede,
Wie d' eeuwigen morgen verwacht.

IV. Noord en oost.

LACHNER. HEINE.

Een dennenboom staat eenzaam,
In 't noorden, op het strand;
Sneeuw dekt zijn kruin: hij sluimert
Op steilen oeverkant.

En van een' palmboom droomt hij,
Die, ver in 't Morgenland,
Zoo droef en eenzaam wegkwijnt,
In 't gloeijend heete zand.

V. Winterlied.

MENDELSSOHN BARTHOLDY, Op. 19. *Zweedsch Volkslied*.
(*Winterlied.*)

Mijn Zoon! waar wilt gij heen, zoo laat?
Uw zuster keert niet meer;
Waarheen gij dwaalt, waarheen gij gaat,
Gij vindt haar nimmer weêr!
De sneeuw ligt hoog, 't is har en koud,
En aaklig loeit de wind,
De heer en wolf sluipt door het woud:
O blijf bij mij, mijn Kind! -

O, Moeder! Moeder! laat mij los,
Droog af uw schreijend oog.
Mijn zuster vind ik weêr in 't bosch,
Al ligt de sneeuw zoo hoog:
Eer ik haar vind, is voor uw' zoon
Geen rust of toeven meer;
Aan sneeuw en wind ben ik gewoon,
En spoedig keer ik weêr! -

De moeder zag hem lang nog na,
Hij ging langs berg en dal;
De wind werd stil, de nacht werd spâ: -
Of hij niet keeren zal? -
De sneeuw versmolt, de lente kwam,
De voorjaarszon verscheen,
En bragt weêr groen aan elken stam....
De Moeder bleef alleen! -

VI. In het dal.

KALLIWODA. Op. 54. SCHNETZLER.

Met kracht stroomt het water bij 't kaarsen der zagen,
En huwt zijn geklater aan haam'rende slagen;
De nevel den bergtop met sluijers omweeft,
Waar 't zonlicht, als 't lachje der schoonheid, door beeft.

Wat drijft u, mijn hart! met onstuimige slagen,
Tot angst en verlangen, tot stilstaan en jagen?
O, tranen! wat vloeit gij zoo droef langs mijn wang?
Mijne oogen, zij weenden zoo vaak en zoo lang!

Gij, koelende stroomen! o dooft gij mijn smarte,
O! wiegt het ter rust, dat onstuimige harte!
Gij, knarsende zagen! van 't splijtende hout
Een huis voor den wanklenden pelgrim gebouwd! -

Daar wandelt en zingt, bij den ruischenden molen,
Des molenaars dochter, in 't loover verscholen;
Zij zingt er een streelend en teeder gezang:
‘Mijn liefste, mijn liefste! waar toeft gij zoo lang?’

De nacht moog' de toppen der bergen omgeven,
In 't hart van den pelgrim rijst zonlicht en leven;
Het molenrad kleppert, door 't water gekust:
‘In de armen der liefde hervindt gij de rust!’ -

VII. Berg en dal[1].

MENDELSSOHN BARTHOLDY, Op. 9 J.P. HEIJE.
(*Mayenlied.*)

Wilt ge geuren, wilt ge kleuren,
Wilt ge schaâuw en zonneschijn,
Stralen, die het weefsel scheuren
Van het achtenddamp-gordijn;
Wilt ge dauw als zilver klaar,
Wilt ge zang van nachtegalen?
Stijg dan neêr in onze dalen,
In den schoonsten tijd van 't jaar.

Trotsche bergen mogen tergen
Al des Hemels onweêr-lucht,
Minder eer, meer heil te vergen,
Voegt het nedrige gehucht:
Moog' de vrijheid, fier en schoon,
Onzer bergen kruin omstralen,
Liefde woont in onze dalen:
Mirthenkrans vóór lanwerkroon!

VIII. Lentelied.

MENDELSSOHN BARTHOLDY, Op. 8. FRIEDERIKE.

Nu is het Lente, de Hemel is blaauw,
De beekjes ontdooijen en 't koeltjen is laauw!

Nu is het Lente, de vogel in 't woud
Kweelt smachtend, en lokt er zijn gaaiken in 't hout.

Nu is het Lente, de bloesem komt uit,
En ik vlecht een' krans voor mijn blozende bruid.

(1) Daar de Duitsche tekst van dit lied ons minder geschikt ter vertaling voorkwam, hebben wij getracht, in den geest der muzijk, een' nieuwen tekst daarop zamen te stellen.

t.o. 76

(cordelia)

Mengelingen.

Shakspeare's King Lear.

(*Vervolg van bladz.* 48.)

De aanvang van het tweede bedrijf vertoont ons eene ontmoeting van EDMUND met eenen hoveling in het kasteel van GLOSTER. De eerste verneemt op deze wijze, dat REGAN met haren gemaal, den hertog VAN CORNWALL, dien avond bij zijnen vader stond aan te komen, en tevens hoort hij van zekere loopende geruchten, betreffende het vermoedelijk uitbreken van eenen oorlog tusschen de beide zwagers, echtgenooten van GONERIL en REGAN, de Hertogen van ALBANY en CORNWALL. Waartoe, mag men vragen, wordt de betrekking tusschen de beide Hertogen als vijandig, ten minste in de schatting der onderdanen, door SHAKSPEARE voorgesteld? Reeds de eerste woorden van het geheele stuk maken melding van eene heerschende meening, dat de Koning den één' boven den anderen begunstigde, boedanige meening alleen op eene vooronderstelde ijverzucht tusschen hen beiden kon gegrond zijn. Thans, nu de Koning afstand gedaan had, en zijne schoonzonen dus de handen vrij hebben gekregen, zijn die vermoedens reeds tot geruchten van oorlog aangegroeid. Maar, nogmaals, wat wordt er door die vermoedens aangaande de wederzijdsche gezindheid van CORNWALL en ALBANY gemotiveerd? Zij schijnt tot niets te leiden, want de oneenigheid breekt niet uit; tusschen hen valt in het vervolg niets voor, niets, dat het voor den toeschouwer noodig zou gemaakt hebben te weten, dat zulke geruchten van hen in omloop waren; integendeel, wij zien hen op het einde hunne strijdkrachten tegen een' derde vereenigen. Zoo zou dan hier door den dichter een mid-

del aangewend zijn, zonder doel of uitwerking, en hij zich aan den regel, die in de poëtische économie spaarzaamheid voorschrijft, hebben vergrepen? In geenen deele. Die vermoedens moeten dienen, deels om in den Staat eene brandstof aanwezig te doen zijn, welke dengenen, die belang heeft bij eene verandering van zaken, in de meening brengen kon, dat er slechts ééne vonk noodig was, om de vlammen te doen uitslaan; deels om den intriguant een voorwendsel te verschaffen, waardoor hij den ondergang van het voorwerp zijner vervolging bewerken kan. Het vervolg, namelijk, zal leeren, dat GLOSTERS voornemen, om den Koning des noods met geweld aan de mishandelingen, aan welke hij ten doel staat, te onttrekken, bevestigd, en zijne hoop op een' goeden uitslag zijner pogingen gevoed wordt door de verwachting, dat de beide Hertogen welhaast al hunne aandacht, al hunne strijdkrachten zullen behoeven, om zich tegen elkander te weer te stellen, en zoo dadelijk zullen wij bespeuren, dat EDMUND zijnen ongelukkigen broeder op de vlugt jaagt, door hem te doen gelooven, dat hij beladen is met de verdenking van de partij van een' der Hertogen getrokken te hebben. Voorts heeft SHAKSPEARE dus nogmaals de gelegenheid, om de meeningen zijner helden te logenstraffen, en het noodlot, als boven hen en hunne berekeningen gezeten, te doen kennen: GLOSTER zal door zijne taktiek op een' dwaalweg en ten ondergang gebragt worden; CORNWALL en ALBANY zullen eensgezind blijven, en de oplossing van eene zijde komen, van welke niemand die verwacht had, of, beter gezegd, in eenen zin uitvallen, ten eenenmale buiten de gissing, en, ik mag zeggen, tegen den wensch van de meesten der belangstellende toeschouwers. Eindelijk wint de dichter een ander aanmerkelijk voordeel, door ons dien blik te doen werpen op de onder het volk loopende geruchten. Dus toch gevoelen wij, dat het volk deel neemt aan het gebeurende binnen de muren zijner Vorsten, wier lot op het zijne terugwerkt; dus worden de handelende personen, als het ware, eenige voeten hooger geplaatst boven de schare des volks, dat als toeschouwer tegenwoordig is; alles geschiedt in het licht des daags en ten aanzien der menigte; het belang blijft niet binnen de grenzen eener familie besloten, maar de beslissing van het lot der Vorsten is tegelijk eene gebeurtenis in de geschiedenis des volks, even als in de oude tragedie, waarin wij doorgaans het lot eener geheele natie aan de uitkomst van den gemoedstrijd, aan welken de helden zijn blootgesteld, verhonden zien. Ook in den *Hamlet* wordt ons, met

hetzelfde effect, een ruim gezigt geopend op de uitwendige betrekkingen der hoofdpersonen; doch aldaar is dit middel ter verhooging van het belang der handeling niet spaarzaam genoeg aangewend; de staats- en andere gevallen, aan welke het doen en lijden der helden van dat stuk wordt geknoopt, zijn zoo menigvuldig en verscheiden, dat zij den toeschouwer schijnen te moeten verwarren. Ook weet GOETHE (die zich zeer ernstig met de ontleding van den *Hamlet* heeft bezig gehouden) niets anders tot verontschuldiging van den dichter in dit opzigt aan te voeren, dan de opmerking, dat voor de toeschouwers van SHAKSPEARE, dat is, voor Engelschen, welke als eilanders zich door de zee met de verschillende vreemde Landen in een gedurig verband gewoon zijn te denken, die veelvuldige algemeene en bijzondere betrekkingen der handelende personen met het buitenland, waarvan de *Hamlet* overvloeit, het verstrooijende en verwarrende niet hebben kunnen, dat zij voor den Duitscher hebben moeten. Daarom raadt die fijnste aller kunstkenners, om, ten einde dat stuk voor het genot der Duitschers volkomen geschikt te maken, van al die motiven slechts één over te houden, te weten, den toeschouweren slechts het groote, eenvoudige uitzigt op de vloot, die het oproerige *Noorwegen* moet gaan bevredigen, te laten, als een' achtergrond[1], of als eene landschapsdecoratie, hoedanige (en dit strekt ter waardering der juistheid van GOETHE'S opmerking, dus getoetst aan den fijnen kunstsmaak der Grieken), hoedanige, zeg ik, de Atheners zich aan den drempel hunner *scena* voorstelden, daar een der toegangen, door welke de acteurs des Attischen tooneels optraden, als aan de zijde van het strand geopend gedacht werd[2]. In den *Lear* is het slechts de vermelding van het gemompel onder het volk, hetwelk tot middel dient, om aan de handeling ruimere betrekkingen te geven; zoo verwezenlijkt SHAKSPEARE hier, wat GOETHE voor den *Hamlet* wenschte, en regtvaardigt hij zelf, als het ware, de aanmerking van zijnen grooten opvolger.

EDMUND dan heeft de op handen zijnde komst van CORNWALL en REGAN vernomen. Peinzend op de middelen, om, tegen de belofte aan zijnen vader gedaan, zijnen broeder uit de voeten te krijgen, ten einde de valschheid zijner beschuldiging niet aan den dag mogt komen, valt hem in, dat hij de komst der hooge gasten als een middel tot het gewenschte doel kan bezigen. Zoo

(1) GOETHE, *Wilk. Meisters Lehrj.* B. V, Cap. 4 und 5.
(2) Vgl. C.O. MÜLLER, in *Rhein. Mus.* V. Jahrg. III. Heft.

roept hij dan EDGAR uit het vertrek, waarin deze opgesloten was gebleven, en raadt hem, in geveinsde drift, aan, om, door den nacht begunstigd, te vlugten, want dat de verdenking van verstandhouding met ALBANY tegen CORNWALL op hem rustte, dat de laatste ieder oogenblik gewacht werd, en tot zulk een bezoek, op zulk eenen tijd, zeer bijzondere redenen hebben moest; zonder twijfel kwam hij om onderzoek naar den verrader in GLOSTERS huis te doen. EDGAR is zich van de ongegrondheid dier verdenking ten volle bewust. EDMUND legt het er thans op toe, hem in verwarring te brengen, en op deze wijze tot de vlugt te nopen; te meer, daar hij zijnen vader hoort naderen. Zoo geeft hij dan voor, dat de noodzakelijkheid wil, dat zij in een tweegevecht gewikkeld schijnen; hij trekt den degen, en maakt daarmede eenige vertooning tegen EDGAR, die, dus verbijsterd geworden, eindelijk door het geroep zijns broeders: ‘Kom voor den dag, vader! brengt licht, fakkels! vlugt, broeder!’ geheel uit het veld geslagen wordt en in aller ijl de wijk neemt. Nog vóórdat de vader binnen treedt, brengt EDMUND zich eene kleine wonde toe, om zich daarop, als op het teeken eener moedige handelwijze, te kunnen beroepen; dus wacht hij GLOSTER af, door het geroep van *vader, vader! houd den voortvlugtige!* zich nog steeds aanstellende, alsof hij EDGAR in zijne magt had willen krijgen. GLOSTER komt en EDMUND verdicht natuurlijk zware beschuldigingen tegen zijnen broeder; listig gebruik makende van zijns vaders bijgeloof, doet hij het voorkomen, alsof hij dezen, bezig met tooverkunsten en bezweringen, om de gunst der sterren tot zijn boos opzet te winnen, had aangetroffen, en hij verzuimt niet voor te geven, dat EDGAR hem te vergeefs bij vernieuwing tot den vadermoord had aangezocht, en hem, toen hij weigerachtig bleef, met uitgetogen zwaard had aangevallen. GLOSTER zendt dienaren uit, om den vlugteling te grijpen; hij wil met het gezag van den Hertog, wiens komst verwacht wordt, den tegen hem uitgesproken' banvloek bekrachtigen, en daarentegen door EDMUND voor wettig te laten verklaren, dezen regt op zijne eifenis doen erlangen. De ontaarde broeder, die dus zijn oogmerk bereikt heeft, voorziet ten overvloede nog in het geval, dat de ongelukkige, achterhaald zijnde, zich op het belang, dat zijn beschuldiger bij zijnen ondergang had, tot bevestiging der betuiging zijner onschuld beroepen mogt; zoo iets poogt hij te verijdelen, door bij zoo veel laster nog deze leugen te voegen, dat EDGAR hem te voren gezegd had, zich, wanneer hij verraden werd, op die

wijze te zullen verdedigen. En werkelijk kan het ons bevreemden, dat het geval zich niet voordoet, waarin deze laatste leugen aan EDMUND zou te stade zijn gekomen: EDGAR wordt noch gegrepen, noch geeft hij, tot bezinning gekomen, zich zelven aan, om in de bewustheid zijner onschuld een onderzoek uit te lokken. Hoe hij aan zijne vervolgers ontkomt, zullen ons de volgende tooneelen leeren; dat hij zich zelven niet aan zijnen regter overgeeft, hetgeen (dus schijnt het op het eerste aanzien) zoo natuurlijk zou geweest zijn, dit wordt niet dáárom door den dichter dus ingerigt, omdat het belang der volgende handeling het zoo medebragt - wel kan men uit de inwendige, hoogere, in de idée des kunstenaars gegronde waarheid de uiterlijke onwaarschijnlijkheid verklaren en wettigen, doch door geene eischen der uitwendige économic van het kunstvoortbrengsel laat zich het onnatuurlijke, dat daarin voorkomen mogt, verontschuldigen. Ook is er werkelijk niets onwaarschijnlijks in gelegen, dat EDGAR, hoezeer hij zich van geen kwaad bewust is, echter als een boosdoener voortvlugtig blijft: hij was nog jong; wel was hij EDMUND nog in ouderdom vooruit, doch dezen had de boosheid vóór zijne jaren ontwikkeld; hij was volstrekt argeloos van hart, anderzins zou EDMUND zijn plan, om hem den voet te ligten, óf niet hebben opgevat, óf niet zoo stout volvoerd hebben; het goochelspel, waardoor deze hem op de vlugt gejaagd had, was in waarheid een hem aangedaan ligchamelijk en zedelijk geweld; welhaast verneemt hij de strenge bedreiging, onder welke GLOSTER, voorzien van 's Hertogen volmagt, allen onderdanen gelast had hem uit te leveren; zoo wijkt hij voor den angst van zijn hart en voor den drang van het oogenblik; hij begint aan zich zelven te twijfelen, en verliest de bewustheid zijner onschuld, tegelijk met de kracht, welke deze anders in staat is te schenken.

CORNWALL en REGAN, die aangekomen zijn, toonen zich bekend met het voorgevallend ten huize huns gastheeren. Terwijl de vader jammert, en zijne woorden de blijken geven, hoe hij in het vertrouwen op de genegenheid van zijnen zoon en in den roem op den onbesmetten naam van zijn huis tot dus verre zorgeloos voortgeleefd had, zoekt REGAN listig van hare zaak de zijne te maken, door EDGAR als eenen gunsteliug van LEAR en als eenen uit deszelfs losbandigen hofstoet te doen voorkomen; dus wil zij LEAR mede het voorwerp van GLOSTERS toorn maken. Nadat EDMUND haar vermoeden even listig had bevestigd, vaart zij voort en verzekert, dat haars vaders gezelschap hem het opzet, om

zijnen vader te vermoorden, zal hebben ingegeven. Dus heeft zij gelegenheid gekregen, om te vermelden, dat zij, verwittigd van haars vaders komst, en van hetgeen zij van hem te duchten had, zich van huis begeven heeft, om hem niet te behoeven af te wachten, en om hem van uit de woning van GLOSTER, die, hiertoe aangezocht, belooft haar met zijnen raad te zullen dienen, haar verder besluit te doen kennen. CORNWALL deelt hare gezindheden; hij heeft EDMUNDS karakter begrepen en hem tot zijne dienst uitgelezen. Deze verbindt zich dadelijk aan zijnen nieuwen begunstiger, en zal niet in gebreke blijven, deze hem voordeelige stemming der fortuin zich ten nutte te maken.

Het nu volgend tooneel brengt ons wederom KENT voor oogen, en den hofmeester, die onlangs aan het hof van GONERIL door den Koning en KENT zolven voor zijne oneerbiedigheid gekastijd was. Beiden komen van de residentie van REGAN, waarheen de een door LEAR, de ander door GONERIL was afgevaardigd. KENT had er zijne zending volbragt, toen de hofmeester in haast was aangekomen en de lezing van GONERILS brief bij de vorstelijke personen het overhaaste plan bewerkt had van dadelijk de reis naar het kasteel van GLOSTER aan te nemen, op welken togt zij KENT geboden hadden hen te volgen. Thans ontmoeten zij elkander. De hofmeester veinst den vriend, thans dienstknecht des Konings, niet te herkennen. Deze bejegent hem dadelijk met onvriendelijke woorden, en, getrouw aan zijn stelsel, om geenen vrede met de vervolgers van zijnen heer te dulden, overhoopt hij den hofmeester weldra met een' vloed van scheldnamen, en eindigt met hem uit te dagen; werkelijk trekt hij het zwaard, doch zijne wederpartij ontwijkt het gevecht en roept: ‘hulp en moord!’

EDMUND, CORNWALL, REGAN, GLOSTER en bedienden komen toeschieten. KENT gaat voort den onbeschaamden hofmeester uit te schelden, terwijl het hem verboden is te vechten, en laadt, niet zonder opzet, door wezenlijke onbeschoftheid den toorn des Hertogen op zijnen hals. Hierop hooren wij den Hertog woorden uiten, die wederom getuigen, hoe ver de dichter er van verwijderd is, de partij van een' der door hem opgevoerde personen te trekken: zoo blijkt SHAKSPEARE ook hier verheven te zijn boven dezen allen; hij laat den eenen door den anderen gispen en hekelen, en, wanneer wij meenen zouden, dat hij zich aan de zijde van een' der sprekers schaart, legt hij den tegenstander van den schijnbaar door hem begunstigden woorden in den mond, zoo treffend, dat wij genoodzaakt zijn te

erkennen: de dichter schrijft geene apologie zijner eigene meeningen, maar hij volgt de waarheid, die boven het gebied der menschelijke hartstogten zweeft. Zoo laat zich hier de Hertog tegen die openhartigheid uit, welke voorgeeft, niet te kunnen vleijen; hij zegt: ‘ik ken die soort van schelmen, welke achter hunne openhartigheid meer bedrog en arglist verbergen, dan twintig ootmoedige dienaren met hunne onderdanige pligtplegingen.’ Na de aanleiding tot het krakeel vernomen te hebben, echter alleen van de zijde des hofmeesters, die KENT thans wel herkent, nu het er op aankomt, zonder lijfsgevaar eene dubbele beschuldiging tegen hem te kunnen inbrengen, beveelt CORNWALL, door REGAN aangemoedigd, den dienaar des Konings in voetboeijen te sluiten; hij ziet in KENTS gedrag de bevestiging van hetgeen zijne zuster hem omtrent de mannen van LEARS gevolg had medegedeeld, en wordt niet afgeschrikt door de gedachte, dat hij in den afgezant den meester heleedigde, noch door GLOSTERS waarschuwing. Hij vertrekt met zijne gade. GLOSTER belooft KENT nog een goed woord voor hem te willen doen; doch deze laat zich eene straf welgevallen, welke medewerken moet, om de breuke tusschen LEAR en zijne oudste dochters onheelbaar te maken, en, alleen gelaten, haalt hij eenen brief voor den dag van CORDELLA, welke zijn opzet, om den Koning bij de bekende omstandigheden van dienst te zijn, vernomen heeft, en berigt, dat zij zelve er op bedacht is, om redding aan te brengen.

LEAR komt aan na eene pooze, slechts vergezeld van zijnen nar, en in gesprek met iemand, tegen wien hij zich met betuiging zijner bevreemding uitlaat over de hem onverklaarbare handelwijze van zijnen schoonzoon en van zijne dochter REGAN, die, hoezeer van zijne aankomst verwittigd, hem niet hadden afgewacht, maar eensklaps vertrokken waren, en zelfs zijnen afgezant niet terug hadden gezonden. Zijn eerste blik vertoont hem KENT in voetboeijen, en dadelijk wordt hij door dezen ingelicht, dat het zijn zoon en zijne dochter waren, die zijnen afgevaardigde, in weerwil van zijn onschendbaar karakter, in dezen staat gesteld hadden. LEAR wil het niet gelooven; hij heet het den man liegen, want hij is onvermogend, het leed, dat hem daardoor zou aangedaan zijn, te dragen; daarom zoekt hij zijn heul in de ontkenning der wezenlijkheid, en op deze wijze vormt hij het scherpst contrast tegen zijnen nar, die, den onvermijdelijken loop der zaken voorzien hebbende, alles als uiterst natuurlijk aanmerkt en in het begrip der noodwendigheid, evenwel niet zonder een bitter gevoel, berust. Doch KENT

verhaalt den Koning alles omstandig, en hoe de berigten, van GONERIL ontvangen, REGAN en CORNWALL bewogen hadden hunne woning te verlaten, en kennelijk het gevolg hadden gehad, dat men hem met kwaadwilligheid en overdreven gestrengheid had behandeld. Nu legt LEAR met geweld aan zijne opkomende drift het zwijgen op; doch uit de emphatische wijze, op welke hij dit doet, blijkt genoegzaam, dat die drift hem welhaast de meester zijn zal, en dat hij de uitbarsting zijner hartstogtelijkheid slechts uitstelt, tot na hij zich nog meer van het ontzettende der beleediging, aan welke hij ten doel stond, zal overtuigd hebben.

Hij gaat naar binnen, om iets naders van de zaak te vernemen. Na korten tijd komt hij terug met GLOSTER, die hem gemeld heeft, dat zijne kinderen zich, wegens vermoeidheid van de reize, verontschuldigen; hij wil een meer voldoend antwoord hebben; op GLOSTERS zeggen, dat hij, beducht voor des Hertogs ontvlambaar gestel, dezen niet op nieuw met eene aanmelding lastig durft vallen, is de Koning op het punt van uit te barsten, in het besef, dat het eene dochter is, van wie hij eene gunst vraagt, die naauwelijks eene gunst mag heeten, en in het gevoel, hoe ongepast het is, dat men tegenover hem, den Koning, van het onverzettelijk en gramstorig humeur eens onderdaans durft spreken; doch nogmaals wij hij zich alles ontgeven: mogelijk, zegt hij, zijn zij werkelijk door ongesteldheid buiten staat, mij behoorlijk te ontvangen. Aan de eene zijde is hij geneigd rust te vinden in eene valsche beschouwing van den staat van zaken; aan den anderen kant is hij op het punt van door het besef der wezenlijkheid tot in het diepst zijner ziel geschokt te worden; in het besef der waarheid rust te vinden, dit is het, waartoe hem het vermogen ontbreekt, doch waartoe hij ook alle zelfliefde uit zijne borst zou hebben moeten uitroeijen, welke hartstogt in het spel is, hetzij hij gelooft hetgeen hij wenscht, dat waar mogt zijn, hetzij hij aandruischt tegen 'tgeen hij als waar erkennen moet. Men voere niet tegen mij aan, dat ik hier meer van LEAR schijn te vergen, dan den mensch mogelijk is ten uitvoer te brengen. De waarheid, dat de mensch onvolmaakt is, maakt de waarheid, dat hij volmaakt zijn moet, niet minder waar. De noodwendige ellende van den mensch is juist het tragische, dat SHAKSPEARE schilderen wilde, of het mogelijk ware, den mensch zich boven zich zelven te leeren verheffen, en om hem de volmaaktheid, als het doel van zijn streven, voor te spiegelen. - Een oog geworpen op KENT in boeijen, overtuigt

den Koning weder, dat de verontschuldigingen zijner kinderen uit een boos opzet voortvloeijen, en op nieuw eischt hij in de hevigste uitdrukkingen, dat zij komen en hem hooren. Zij komen werkelijk op de vernieuwde aanmaning. De Koning beantwoordt REGANS groet door te zeggen: dat hij de opregtheid harer beleefde betuiging *wil* gelooven, omdat hij terugdeinst voor hetgeen de overtuiging, dat zij onopregt was, vreeselijks zou hebben. Hij wil dadelijk gaan klagen over de behandeling aan KENT aangedaan, toen hij ziet, dat men dezen ontboeid had, 'tgeen men waarschijnlijk gedaan had om niet al te stout te werk te gaan en den Koning op eene minder grove wijze te doen gevoelen, dat men van den last zijner tegenwoordigheid ontslagen wenschte te wezen. Door het dus in te rigten bewerkt de dichter tevens, dat de twist tusschen den vader en zijne kinderen niet op een verkeerd grondgebied wordt overgebragt. Zoo kan LEAR dan een' aanvang maken met, in een zich zelven opgedrongen vertrouwen op REGANS liefde, over GONERIL te klagen. Deze klagt wordt door REGAN koel opgenomen, en met de vermaning beantwoord, dat hij zijne oudste dochter niet onregtvaardig moet beoordeelen, als welke zeker tot zijn bestwil de uitspattingen van zijn gevolg had willen intoomen, en, daar LEAR zich tot alles behalve eene gelaten beoordeeling van GONERILS handelwijze genegen betoont, gaat zij voort, woorden tot hem te spreken, die alleronaangenaamst in zijne ooren moesten klinken: ‘gij zijt oud,’ zegt zij, ‘en hebt leiding en opzigt noodig.’ De rol van opzigtster wilde zij zelve op zich nemen, en begint daarom met hem te raden, dat hij voor GONERIL in de schuld valle. Hoe diep hem zulk eene aanmaning krenkt, blijkt uit de hartstogtelijke en in zijn karakter zoo ware woorden, welke hij daarop uit. Zijne van de levendigste aktie verzelde taal wordt wederom als eene tooneelmatige vertooning door zijne dochter uitgekreten, en dezelfde raad kort en goed herhaald. Doch even kernachtig verklaart LEAR, dat hij niet gezind is dien in te volgen: hij was te zwaar heleedigd, en heeft slechts verwenschingen voor zijne ontaarde spruit. REGAN voorspelt, als het ware, op het hooren van dezen vaderlijken vloek, dat zij zich dien insgelijks waardig wil maken: ‘want,’ zegt zij, ‘indien gij zoo gestemd zijt, als uit uw uitvaren tegen mijne zuster blijkt, kan ik spoedig zelve het voorwerp van eene dergelijke bejegening worden.’ - ‘Neen!’ hervat LEAR, ‘gij zijt van teederder aard dan zij, gij bemint mij, en zult mijne genoegens niet besnoeijen, en mij ten laat-

ste de deur wijzen; gij kent uwen kinderpligt en den pligt der dankbaarheid voor mijne koninklijke gift beter. Zoo steunt de ongelukkige op eenen rietstaf, die hem de hand doorboort. REGAN neemt natuurlijk niet aan, wat hij zegt, van haar te vertrouwen. De Koning veinst haar afwijzend woord niet op te merken, en begint weder te gewagen van het onregt, door KENT geleden. Doch trompetgeschal verkondigt de aankomst eener hooge persoon. Het is GONERIL, die, overeenkomstig den inhoud van den brief, aan hare zuster geschreven, verschijnt. LEAR ontvlamt reeds op het gezigt van haren hofmeester tot de gemaakte verwondering van CORNWALL, en, bij het binnentreden der gehate dochter, smeekt hij de genadige Goden, dat zij zijne partij tegen het voorwerp zijns afschuws trekken mogen. SHAKSPEARE maakt het zich ten nutte, dat velen zijner stukken in den tijd des heidendoms spelen: dus kon hij veilig de Goden doen aanroepen en zijnen helden vaak hevige uitdrukkingen tegen hen in den mond leggen: het waren toch slechts gewaande Godheden, Afgoden! Het misbruiken van Gods naam zou de naauwgezetheid zijner natie op het tooneel niet geduld hebben[1]. - De vriendelijke ontvangst, welke GONERIL van REGAN weêrvaart, spelt den Koning niet veel goeds, en zijne aanmerking dienaangaande haalt hem GONERILS onzachte teregtwijzing op den hals; doch, gevoelende, dat, zoo hij verder op den aangeslagen' toon voortging, hij den sluijer zou wegrukken, die het wanhopige zijns toestands nog bedekt, en, liever het karakter van beleedigd Vorst willende aannemen, dan dat van verstooten vader dragen, komt hij weder terug op de vraag naar de oorzaak van de bejegening door KENT ondergaan. Vóór hij iets omstandigs daaromtrent verneemt, komt REGAN weder tusschen beiden met den vernederenden en in vernederende uitdrukkingen medegedeelden raad, dat hij zich tot het eind der vooraf bepaalde maand bij hare zuster zou ophouden, na evenwel de helft van zijn gevolg te hebben afgedankt; dat hij daarna bij haar kon komen: vroeger kon zij hem niet afwachten. Eerder, antwoordt bij, zou hij in de open lucht en met de wilde dieren huizen, of bij zijn' schoonzoon van *Frankrijk* eene schuilplaats gaan afbedelen (hoe ver is zijn hart nog van

(1) Een dergelijk misbegrip, aangaande de heiligheid der kunst; heeft in den tekst van VONDELS *Gijsbrecht van Amstel*, zoo als die op het tooneel wordt voorgedragen, overal den naam van *God* en *Jezus* doen onderdrukken.

CORDELIA!), dan tot GONERIL terugkeeren. ‘Zoo als gij verkiest,’ zegt GONERIL. En LEAR, in bet gevoel, hoe onmagtig hij is tegen het volle wigt van zijn wee, smeekt haar, hem met vrede te laten: hij zou haar verdragen en niet vervloeken; hij REGAN zou hij met zijn geheel gevolg huisvesting vinden. Bij REGAN! had deze hem dan niet reeds te verstaan gegeven, dat zij hem niet ontvangen wilde? Dus moet zij deels hetzelfde herhalen, deels er iets nog ergers bijvoegen: vijftig mannen in zijn gevolg waren nog te veel; zoo hij dan toch bij haar zou komen, kon zij hem er slechts vijf en twintig laten. Nu de slag treft zonder dat hij het zich ontveinzen kan, laat LEAR zich verslaan, en, slechts door zich zelven te hooren spreken, ontsteekt zijne drift weder en wordt hij tot dezelfde valsche kracht van vroeger teruggebragt. Zoo zien wij hem dan al zijnen trots ten offer brengen, en zich tot GONERIL wenden, die hem ten minste vergunde vijftig man in zijn gevolg mede te brengen. Maar ook nu stoot deze hem terug: zelfs geen vijf en twintig, geen tien of vijf man had hij noodig; en REGAN voegt er bij: ‘één was nog te veel.’ - ‘Spreck niet van hetgeen ik *noodig* of niet noodig heb,’ hervat de Koning; ‘de gemeenste bedelaar heeft nog boven het noodige; doch vraagt ge, wat ik werkelijk noodig heb? ik heb geduld noodig!’ Dus voortgaande spreekt hij zich warm, en thans, nu hij zelfs geen' stroohalm meer heeft, aan welken hij zich vast kan houden, en de sluijer is weggerukt, dien hij zoo lang mogelijk voor zijn jammer geschoven had gehouden, thans komt zijn hartstogt tot volle uitbarsting. Hij wenscht zijn jammer met mannelijken trots te dragen, terwijl de tranen in zijne oogen springen. ‘Gij denkt,’ zegt hij tot zijne dochters, ‘dat ik zal schreijen: ik zal *niet* schreijen, hoezeer ik daartoe reden genoeg heb; maar eer zal mijn hart in honderd duizend stukken barsten! O nar! ik zal krankzinnig worden.’ Met deze woorden gaat hij af, gevolgd door zijnen nar, KENT en GLOSTER. Met eene onverstoorbare koelheid merkt CORNWALL aan: ‘Laat ons naar binnen gaan, het zal gaan stormen,’ en - in dit weder moet LEAR het huis ruimen. Werkelijk hoort men reeds het gebulder van den wind. REGAN poogt hare wreedheid nog met redenen te omkleeden; doch GONERIL wijt alles aan haren vader zelven, die de gevolgen van zijne eigene dwaasheid moest dragen. GLOSTER komt terug; men verbiedt hem den Koning uit medelijden en wegens het onstuimige weder van het vertrek terug te houden. REGAN stemt in met het gevoelen, door hare zuster uitgedrukt, en geeft

ten slotte den raad de deuren te sluiten tegen een' mogelijken wanhopigen aanslag van de zijde der mannen van het gevolg des Konings.

(*Het vervolg hierna*).

Lucie.

(*Vervolg en slot van bladz.* 72.)

Terwijl wij, na de beschouwing van het portret, in gepaste bewoordingen onze bewondering over de schoonheid van LUCIE te kennen gaven, stond onze Kapitein op en verliet de kajuit, om, volgens zijn zeggen, even op dek te gaan kijken, of *de Condor* goeden gang hield. Beviel de vrouw van PERVILLE hem welligt minder dan ons, zeker had hem het lange verhaal van die liefde-geschiedenis een weinig verveeld; echter keerde hij weldra terug, en ik bewonderde den moed van onzen stouten zeeman, toen hij, zijn verzoek bij het onze voegende, PERVILLE verzocht, om met zijn verhaal voort te gaan; dat was nu, dacht het mij, te sentimenteel, of de beleefdheid te ver drijven, voor den Kapitein van *den Condor;* doch toen ik nadacht aan de belabberde redenaties, (vergeef mij deze uitdrukking!) met welke men op eene lange zeereis of in eene wachtkamer zich dikwijls nog gelukkig rekent den tijd te hooren dooden, en ik onzen *Sindbad* een groot glas met courage-water zag vullen, toen verminderde mijne verwondering. Wij staken den brand in onze Duitsche pijpen, zonder vrees, dat het onzen reisgenoot zoude hinderen; hetgeen u niet verwonderen zal, als gij in het oog houdt, dat de Franschman een ex-planter was, en ik u zeg, dat de Heer PERVILLE, die zijne brieventasch nu in den zak stak, vrij goed Hollandsch sprak, en zelf een liefhebber van rooken was.

‘Mijne Heeren!’ zeide PERVILLE, ‘tot heden toe heb ik u, ofschoon dan niet dag voor dag, echter in het breede verhaald, wat mijn huwelijk vooraf ging: het waren dagen van verdriet en angst; ik heb nog woorden kunnen vinden, om ze u te schetsen: maar u het huiselijk geluk, dat nu mijn deel was, te beschrijven, zoude mij onmogelijk zijn; dat geluk, die zalige tevredenheid, welke ik gevoelde, en met mijne LUCIE deelde,

kunnen geene koude woorden uitdrukken: het ware geluk laat zich niet beschrijven. Welligt heeft men in de groote wereld van *St. Domingo* wel gespot met de herstelling van LUCIE, met mijne liefde voor eene krankzinnige, en heeft de een of andere uitvinder van geestige of laffe aardigheden er wel het onderwerp in gevonden voor eene opera of een ballet, en tevens doen opmerken, hoeveel effect die brug en die bergwanden, die visschende uegers en die rivier op het tooneel zouden maken, om nog niet te spreken van mijn' val en den sprong van LUCIE; ik zeg welligt, Mijne Heeren! want ik vernam niets van het oordeel der wereld: zoo ik al aan hare afgunst geen voedsel gaf, noch haar trachtte te vernederen, - want nimmer geleidde ik mijne echtgenoot naar de feesten of partijën, op welke ik haar had kunnen breugen, schitterende van jeugd en schoonheid, gelukkig door mijne liefde, en ombangen met de kostbaarste versierselen, - ten minste spaarde zij mij hare aanmerkingen, zij drongen niet dóór tot binnen onzen huiselijken kring, en zij, die zoo onmeêdoogend geweest waren, om de oorzaak van LUCIE'S krankzinnigheid te verzinnen, zullen uit mijn geluk en mijne liefde voor mijne vrouw wel ontwaard hebben, dat zij de onschuld laaghartig hadden gelasterd. Wanneer het hart geheel vervuld is met liefde, dan blijft er geene plaats over voor den haat; daarom vergaf ik der wereld, om die reden gevoelde ik geen' haat meer tegen DU TEILLADE: ik bleef hem verachten, doch ik dorstte niet meer naar zijn bloed; ware liefde veredelt den mensch, maakt hem deugdzamer en doet hem het geluk zijner medemenschen meer ter harte nemen.

‘De gehechtheid van den Heer BERTON aan zijne dochter veroorzaakte, dat hij thans even veel tijd doorbragt op *la Succession*, als ik weleer op zijne plantaadje; ik had en wel eens aan gedacht, om mijne woonplaat bij mijnen schoonvader te vestigen, en hem daardoor de moeite te besparen van zich te verplaatsen om zijne dochter te zien. De Heer BERTON had niets liever gezien; doch DUVAL ontried ons, om LUCIE op den duur op dezelfde plaats te laten, waar zij DU TEILLADE gekend, en haar verstand dien droevigen schok ontvangen had. Het verlangen van den Heer BERTON, om ons dagelijks te zien, en de wensch, dien hij reeds lang gevoed had, om eens eene reis te doen naar *Frankrijk*, ten einde zijne dochter en zuster te bezoeken, deed hem het besluit opvatten zijne plantaadje te verkoopen; het beheer van dezelve begon hem hoc langer hoc zwaarder te vallen, en het vertrek van iemand van vertrouwen en van vele bekwaamheden,

die hem tot heden had bijgestaan, doch voor wien zich nu elders een voordeelige werkkring had aangeboden, bespoedigde er de uitvoering van.

‘Zoowel de tijd, welken deze verkooping vorderde, als eene heugelijke gebeurtenis, die ons allen met vreugde vervulde, veroorzaakten, dat mijn schoonvader niet vroeger dan anderhalf jaar na ons huwelijk de reis aannam; hij had het geluk, vóór zijn vertrek een kind zijner LUCIE aan het hart te drukken, moeder en dochter in volmaakte gezondheid achter te laten, en DUVAL te hooren verzekeren, dat nu LUCIE ook deze beproeving gelukkig had doorgestaan, wij nimmer behoefden te vreezen van hare kwaal te zien wederkeeren, maar haar als in den grond genezen konden beschouwen.

‘Het was ons stil, toen de Heer BERTON vertrokken was; de gevaren, welke den zeereiziger steeds boven het hoofd zweven, gevoegd bij zijne gevorderde jaren, maakten ons bezorgd; vóór zijn vertrek stelde de vrolijke oude man ons altijd gerust, of verdreef onze vrees door zijne scherts; nu moesten wij ons zelve trachten op te beuren. Wel hadden wij hem deze reis afgeraden: doch er ons niet met nadruk tegen kunnen verzetten; de wensch zijne zuster, zijn vaderland nog eens te willen zien, was reeds zeer natuurlijk, en nu de laatste brieven het berigt behelsd hadden, dat zijne dochter het voornemen had, om in een klooster te gaan, bestond er wel geene hoop om haar nog eens te zien, dan door zijne overkomst. Vreemd kwam ons dit besluit van het meisje voor, over welks dartelheid en zorgeloosheid de zuster van den Heer BERTON zoo vaak geklaagd had; en wij moesten dus toegeven, daar er nu geene hoop voor den vader meer overbleef, om zijne dochter naar *St. Domingo* te laten komen.

‘De moederlijke teederheid, waarmede LUCIE haar kind verpleegde, die zorg van dag en nacht, van elk oogenblik, voor het hulpeloos wicht, dat haar het leven te danken had, deden mij in mijne vrouw nieuwe deugden kennen: nimmer vertrouwde zij haar kind aan de zorg van eene slavin of andere dienstbode; mijn dochtertje was slechts zelden uit het wakend oog harer moeder; schreide het, hare moeder was steeds dáár, om het in hare armen te nemen; voor geen' schatzoude zij aan een ander het geluk hebben willen afstaan, om haar kind de borst te reiken. Zij dankte den Hemel, dat zij ook het voorregt genoot dezen pligt te kunnen vervullen, en zoude het eene misdaad gerekend hebben, er zich van te verschoonen; hare wijze van

handelen maakte mij gelukkig, en voorkwam mijne wenschen; nimmer behoefde ik mijn kind aan eene vreemde borst te zoeken, als ik het wilde liefkozen.

‘Een brief van den Heer BERTON, ons zijne behouden aankomst berigtende, kwam ons geruststellen omtrent de gevaren der zee; eenigen tijd later ontvingen wij nogmaals tijding van hem, benevens den groet van zijne zuster en dochter, welke hij den vorigen dag in gezondheid had aangetroffen; sedert dien tijd echter wachtten wij te vergeefs op eenen naderen brief, en ik trachtte de ongerustheid van mijne vrouw te verdrijven, door haar te doen opmerken, hoe gemakkelijk een brief op zulk eenen afstand zoek kon raken, zoo haar vader al niet door eene spoedige terugkomst onnoodig oordeelde te schrijven.

‘Ons kind was sterk en gezond, en ruim een jaar oud, toen ik mij genoodzaakt vond voor eenige dagen mijn huisgezin te verlaten; belangrijke zaken riepen mij naar *Gonaïves*, op de westkust des eilands: het was voor de eerste maal sedert ons huwelijk, dat ik zoo lang van mijne vrouw zoude verwijderd zijn; zij weende toen ik vertrok, en ofschoon het mij zelven moeite kostte, om te gaan, vroeg ik haar gekscherende, of zij aan mijne trouw of aan de tooverkracht harer liefde twijfelde, en beval haar lagchende, om gedurende mijne afwezendheid geene vreemde Heeren te ontvangen.

‘De zaken, welke ik te *Gonaïves* te verrigten had, liepen ongelukkig af, wat betreft de geldzaken; één troost was er echter voor mij, namelijk, dat mijne tegenwoordigheid dáár nu dan ook niet langer noodzakelijk was. Ik was verheugd, dat ik vertrekken kon, en evenwel was zulks een geluk, dat ik naderhand verwenschte; alsof alles te zamen moest loopen, om mij veel spoediger, dan ik verwacht had, naar mijne vrouw en mijn kind terug te voeren, werd mijn plan, om in het terugkeeren ook te *Dondon* eenige zaken af te doen, door de afwezendheid van den man, dien ik spreken moest, verijdeld, zoodat ik mij ook in deze plaats niet langer ophield, dan noodzakelijk was.

‘De gedachte, om LUCIE door mijne komst te verrassen, streelde mij, en de verte van den weg, of de onmogelijkheid, om vóór het vallen van den nacht *la Succession* te bereiken, schrikte mij niet af; een blanke knecht, die in mijne dienst was, vergezelde mij, en meer uit gewoonte, dan uitnoodzakelijkheid, droegen wij elk een' hartvanger en pistolen in de holsters onzer zadels. Niets is verrukkelijker, dan zulk een togt bergafwaarts op dit schoone eiland; zoo lang de dag duurde, woei de frissche zeewind ons te

gemoet, versterkte onze krachten, en had zelfs een' heilzamen invloed op onze paarden: bevonden wij ons niet te midden van eenig hoog geboomte, zon aals nu en dan het geval was; verlieten ons de reusachtige eiken, mahonij- of ipenboomen, en die, welke het kostbare verf hout verschaffen, dan breidden zich ter wederzijde de bebouwde gronden over de ongelijke helling uit; het suikerriet, de kakauboom, die, welke de koffij, de indigo en de boomwol opleveren, wisselden elkander onderling af, naar gelang de vochtigheid of de aard van den grond zulks vorderde; de onderscheidene soorten van groen der bladeren en het verschil der bloesems boeiden het oog; aan onze voeten zagen wij over bosschen en bebouwde gronden; van tijd tot tijd vertoonden zich de witte gebouwen der plantaadjes: het was een Goddelijk panorama, dat omgeven werd door de zee. De blaauwe, onbewolkte hemel, de schoone hemel van *St. Domingo* rustte, gelijk een heerlijk koepeldak, op dit aardsch paradijs, en als wij stilstonden en terugzagen naar het oord, van waar wij kwamen, verrezen de toppen van het gebergte, achter welke de onmetelijke vallei van *Goaves* verborgen ligt, boven de uitgestrekte wouden, welke hoog uitstaken boven de schoone helling, die de nijverheid der menschen in eenen bekoorlijken tuin herschapen had.

‘Toen de avond viel, en de zeewind onmagtig was, om de bladeren te bewegen; of om het aardrijk te verkoelen, toen verhief zich de landwind, en bragt verfrissching aan; hij ruischte weldra door de heggen van citroenboomen, ter wederzijden der schoone en breede wegen, die door het eiland loopen, en verkondigde ons, dat wij weldra onze mantels zouden moeten ontgespen, om ons voor de koude, welke des nachts bijzonder sterk kan zijn, te beschutten.

‘Het was reeds laat, toen ik den uitersten grenspaal mijner plantaadje bereikte; twee wegen voerden nu naar mijne woning: de naaste, doch de slechtste, liep door mijne gronden; de langste, doch de gemakkelijkste en zekerste, was de algemeene weg, op welken wij ons bevonden, en de vermoeidheid onzer paarden deed mij den laatsten verkiezen. Op het oogenblik dat mijn besluit genomen was, en onze paarden reeds eenige stappen gedaan hadden, kwam het mij voor, als hoorde ik een paard op den steenachtigen weg, welke door mijn land liep, en de wind, die mij het geluid der hoefslagen overbragt, zoodra het den weg insloeg, welken wij kort te voren waren langs gekomen, overtuigde mij, dat mijn gehoor mij niet bedrogen had. In het eerst hechtte ik weinig belang aan deze

zoo onbeduidende gebeurtenis; doch zij verontrustte mij naderhand; het was echter nu te laat, om te onderzoeken, wie er op dit uur, zoo het scheen, mijne woning verlaten of zich op mijn' grond bevonden had. Zonder het te willen, verhaastte ik den stap van mijn paard, en vreemd is het, dat ik deze gebeurtenis reeds toen in verband beschouwde met het berigt van de aankomst aan *de Kaap* van een transport militairen, dat ik te *Dondon* ontvangen bad, en dat mij tot heden niet belangrijker was voorgekomen, dan elk ander gewoon nieuws.

'Eindelijk kwamen wij aan de lange laan, welke regt op mijne woning aanliep, en nu aan den knecht, die mij vergezelde, gelastende, mij op zijn gemak te volgen, gaf ik slechts gehoor aan mijn ongeduld, en liet mijn paard de sporen voelen. Alles scheen in diepe rust te zijn, toen ik de gebouwen naderde; ik steeg af voor den stal, in welken een neger sliep, die de paarden verzorgde, en klopte op de deur: doch was ik reeds verwonderd, toen ik onmiddellijk geopend werd en den neger met een brandend kaarsbout voor mij zag; nog meer verbaasde het mij, dat hij nog niet scheen geslapen te hebben, niet verwonderd scheen over mijne plotselinge verschijning, maar, het stuk brandend citroenhout boven het hoofd houdende, rondzag en vroeg: '*Is* GRAND-PIERRE niet met Meester medegekomen?'

'GRAND-PIERRE was een jagtneger; en toen ik vroeg wat hij bedoelde, konde ik niet anders uit hem krijgen, dan dat HOUBA dezen, ruim een uur geleden, afgezonden had, met last, om mij te *Gonaïves* op te zoeken. Ik wist nu, wien ik bijna op weg ontmoet had, en zag in, dat de neger mijne terugkomst als een gevolg der afzending van dezen renbode beschouwde. Ik verschrikte hevig, en vroeg hem, of mijne vrouw of mijn kind ongesteld waren; doch ofschoon zijn: 'Alles wèl! alles wèl!' mij moest gerustgesteld hebben, beangstte mij de achterhoudendheid van den neger, die meer scheen te weten dan hij zeide. Vergeefs beval ik hem toornig om den mond te openen; hij riep gestadig, terwijl hij de schouders ophaalde: 'HOUBA alles weten moet, HOUBA Meester wachten moet!'

'Er bleef mij niets over, dan mij tot den ouden neger te wenden, op wien ik volmaakt vertrouwen kon, en van wien ik betere inlichtingen te wachten had. Terwijl ik vloekte van ongeduld, en de noodzakelijkheid verwenschte, die mij verhinderde, om mij terstond naar mijne vrouw en mijn kind te begeven, ging de stalneger voor mij uit, en klopte zacht aan eene deur van mijn huis, welke den toegang gaf tot de kamer, die

HOUBA bewoonde; ook hier werd terstond geopend, en terwijl hij, die mij vóórgelicht had, in aller ijl de vlugt nam, ontving HOUBA mij met een blij gejuich, dat echter weldra, plaats maakte voor een volstrekt, stilzwijgen. Het gelaat van den ouden huisneger, wien ik bij mijn huwelijk de vrijheid geschonken had, doch die, uit gehechtheid aan mij en aan de plantaadje, nog altijd in mijne dienst was, verried verwarring en diep nadenken; en waarlijk, het verwonderde mij, toen ik ook van hem op mijne vraag bet antwoord ontving, dat mijne vrouw en haar kind zich wèl bevonden. Hij antwoordde echter niet, toen ik hem de reden vroeg van de afzending van GRAND-PIERRE; doch toen ik een' onthlooten houwer in het oog kreeg, die bij de lamp op de tafel lag, riep ik plotseling: ‘Zijn mijne negers oproerig, HOUBA?’

‘Hij schudde met het hoofd, en besloot eindelijk om den mond te openen, toen ik, alle geduld verliezende, op hem toetrad, en hem dreigend beval, om mij terstond alles te zeggen, wilde hij niet den volgenden dag van de plantaadje gejaagd worden; ziet hier in korte woorden, Mijne Heeren! wat hij mij op zijne wijze mededeelde:

‘Omstreeks een uur vóór het vallen van den avond had er een ligt rijtuig vóór het huis stilgehouden; een officier, dien HOUBA nog nimmer gezien had, doch die er jong en schoon uitzag, was uit het rijtuig gestegen, en had hem gevraagd, of Mijnheer PERVILLE te huis was, en na zich een' ongenblik bedacht te hebben, toen hij mijne afwezendheid vernam, verlangd, dat men dan aan Mevrouw PERVILLE zoude zeggen, dat de Kapitein DU TEILLADE haar verlangde te spreken. Zulks had HOUBA natuurlijk bevreemd; doch eene herhaling van hetzelfde verzoek, dat nu als een bevel klonk, had hem doen gehoorzamen. Hij had zelfs de boodschap overgebragt, en mijne vrouw was hevig ontsteld, toen zij het verzoek vernam. Zoo als HOUBA reeds verwacht had, ontving hij het hem welkome bevel, om den Kapitein te zeggen, dat zij hem niet kon afwachten, en zij hem liet verzoeken, om nimmer weder een' voet op *la Succession* te zetten. Het had den neger toegeschenen, of de Kapitein dit antwoord verwacht had, ten minste hij had het lagchende aangehoord, en toen meesmuilende gezegd: “Ga nog eens naar Mevrouw PERVILLE, en zeg haar, dat ik niet zal vertrekken, vóórdat ik haar gezien heb; geef haar dezen ring, en zoo zij al niet kan besluiten, om den Kapitein DU TEILLADE te ontvangen, zoo zal zij zeker zoo wreed met zijn, om mij terug te wijzen, aan wien zij hem eens ter hand stelde.” HOUBA werd weder ge-

dwongen, om aan dit verlangen te voldoen, en mijne vrouw had hem tot zijne groote verwondering nu den last gegeven, om DU TEILLADE bij haar te brengen. De Kapitein was HOUBA op den voet gevolgd, en mijne vrouw was dezen bij de intrede van de kamer te gemoet gekomen. “Hoe komt mijne LUCIE zoo bespottelijk ingetogen, dat zij DU TEILLADE wilde wegjagen, zelfs nu haar echtgenoot afwezig is? Gelukkig, dat de ring mijne regten op uwe liefde bewijzen kon!” had de Kapitein lagehende geroepen, terwijl hij haar in zijne armen sloot. HOUBA had door zijne verbazing niet kunnen verstaan, wat LUCIE geantwoord of gezegd had, doch evenwel gezien, dat zij DU TEILLADE'S omarming beantwoord had, en toen had zij aan den verstomd staanden neger gezegd, dat hij vertrekken kon.

“Gij liegt, ellendeling! gij liegt!” waren de eerste woorden, die ik uiten konde, toen HOUBA zweeg; het angstzweet druppelde mij langs het voorhoofd, en ik vatte den sidderenden neger in de borst. Wat hem er toe gebragt had, om deze helsche logen te verzinnen, kon ik niet beseffen; want dat DU TEILLADE op mijne plantaadje gekomen was, dat mijne vrouw, dat mijne LUCIE den laaghartigen verleider ontvangen en omarmd had, dat kon ik niet gelooven. In mijne drift schudde ik den neger, die van schrik niet op de beenen staan kon, heen en weder, en sloeg de band aan mijnen hartvanger; de doodsangst gaf den ouden man het spraakvermogen weder. “Goede Meester! HOUBA spreekt de waarheid!” riep hij jammerend; ik liet hem los, en hij viel aan mijne voeten, hetzelfde herhalende. De getrouwe neger loog niet, ik zelf viel bijna naast hem neder en klemde mij aan de tafel vast: de toon zijner stem benam mij het wantrouwen, maar tevens mijn geluk; niet hij, niet HOUBA, de zwart gekleurde slaaf, bedroog mij, maar LUCIE, de schoone LUCIE, die engel in menschengedaante, mijne echtgenoot, de moeder van mijn kind, ik kon niet meer twijfelen. De geruchten, die ik weleer als de laaghartigste lastertaal, als verachtelijk en nietswaardig beschouwd had, drongen zich nu in mijn' geest op den voorgrond; hetgeen voor dezen in mijn oog gelijk was geweest aan eene nietige en broze korrel van leem, welke ik met den pink kon tot gruis drukken, werd nu plotseling een onmetelijke berg van graniet, en er waren nieuwe troepen aangekomen..... ik stond als verpletterd.

“En toen, HOUBA! - is hij lang gebleven?” vroeg ik, naar mijn' adem hijgende; die vraag kostte mij veel, zij vernederde mij ten aanzien van den neger: die oude arme man, welke niets

bezat dan het leven en zijne vrijheid, was meer dan de rijke planter, de echtgenoot van LUCIE: ik benijdde den grijsnard zijn geluk. “De Kapitein is nog hier!” was het antwoord. Toen verhaalde hij mij verder, dat DU TEILLADE met mijne vrouw het avondmaal gehouden had; dat hij te vergeefs getracht had van den knecht, die met den Kapitein gekomen was, iets naders te vernemen; doch dat hij nood g geoordeeld had GRAND-PIERRE af te zenden, om mij te verzoeken, zoo spoedig mogelijk terug te komen. Hier hield HOUBA wederom stil; hij scheen te vreezen om voort te gaan en mijne vragen af te wachten, en met de beradenheid der wanhoop vroeg ik: “Waar bevindt zich de ellendeling op dit oogenblik?” Ik dacht op alles voorbereid te zijn, dat mijn ongeluk, mijne vernedering niet grooter zonde kunnen worden; toen zeide HOUBA aarzelend: “Hij is in de .... hij is in uwe kamer....” meer hoorde ik niet; ik weet ook niet of hij nog meer gezegd heeft, want ik viel geheel vernietigd op eene bank neder.

‘Hoe lang of hoe kort deze staat van verdooving duurde, weet ik niet; de stem van HOUBA deed mij tot mij zelven komen. Ik had gewenscht te sterven. De neger trachtte mij te troosten; hij wilde mij bemoedigen door mij te zeggen, dat mijne vrouw geene schuld had, dat zij altijd zoo goed geweest was, zelfs voor hem; dat zij mij zeker nog liefhebben en mij niet verlaten zoude. Had een ander mij dit gezegd, ik had hem vermoord; maar HOUBA dacht niet anders dan hij sprak, ik was er van verzekerd. ‘Wat zal ik doen?’ riep ik eindelijk half luid, zonder daarom aan HOUBA raad te vragen; toen zeide deze en hij wees op den houwer: ‘HOUBA had den Kapitein gedood, maar hij wist niet wat of Meester zeggen zoude; wil HOUBA....?’ doch ik viel hem in de rede, sprong op en riep woedend: ‘Ik zal hem straffen! door mijne handen zal hij vallen!’

‘In het eerst was ik voornemens om den knecht van DU TEILLADE op te zoeken, en hem te dwingen, om op mijne vragen te antwoorden; doch ik verwierp die gedachten, HOUBA sprak immers de waarheid: waarom zoude ik mij voor den knecht van den ellendeling vernederen? als de misleide echtgenoot zijne schande in het bloed van den verleider had afgewasschen, dan behoefde hij minder te vreezen voor den spottenden lach van een' gemeenen knecht.

‘Hem, die mij op mijne reis vergezeld had, had ik voorbij hooren gaan naar de plaats, waar hij sliep; er heerschte eene diepe stilte in huis, toen ik, gevolgd van HOUBA, en voorzien van

eene lantaarn, mijne schreden naar het vertrek mijner vrouw rigtte; de Hemel bespare u allen zulk eenen gang! de voetstappen, die naar het schavot leiden, kunnen zoo zwaar niet vallen. Mijne kamer grensde aan die mijner vrouw, en had een' afzonderlijken mgang; toen ik ze wilde openen, bevond ik, dat zij gesloten was: dit bevreemdde mij echter niet; ik herinnerde mij, dat de sleutel gewoonlijk daar bezijden aan een' spijker hing; ik had nog een' dergelijken sleutel, in eene lade op de kamer, waar mijne boeken en papieren, betreffende mijne zaken, lagen; doch het kwam mij gemakkelijker voor, regelregt naar de kamer mijner vrouw te gaan.

'In een klein vóórvertrek sliep gewoonlijk de kamenier van mijne vrouw, ten einde bij de hand te zijn, als zij des nachts iets voor haar of haar kind noodig had, en de deur van dit vertrek was niet gesloten. De ongesteldheid van de kamenier was oorzaak, dat eene jonge negerin nu hare plaats vervulde, en deze ontwaakte, zoodra ik binnentrad; zij scheen verwonderd mij te zien, doch schrikte niet, dewijl zij mij dadelijk herkende, en ik haar zacht toeriep om zich stil te houden; ik trad toen, terwijl HOUBA bleef staan, naar de deur van het slaapvertrek, doch vond ze gesloten. Dit stelde mij te leur; doch ik bedacht met koele beradenheid wat mij te doen stond, toen de negerin zacht, doch lagchende riep: 'Meester kan er niet in, de deur gesloten!' Ik keerde mij om, maar wendde het gelaat af; die slavin spotte met mij, en kende mijne schande: dat oogenblik was grievend! dat half gesmoorde, doch helsche gelach, zeide mij genoeg, te veel; ik schaamde mij, om aan de verachtelijke slavin eene enkele vraag te doen, en toch wilde ik het zoo gaarne gedaan hebben. De vreeselijke bedreiging, welke ik uitte, deed de negerin verstommen en aan mijne voeten vallen; nog nooit had zij mij toornig gezien: op mijn bevel verliet zij het vertrek met mij en HOUBA; ik sloot het, stak den sleutel bij mij en gelastte den neger, om de zwartin op eene verzekerde plaats te brengen.

'Ik bevond mij op de kamer, waar ik gewoonlijk zat te schrijven; toen ik er eens was, wist ik niet, hoe of waarom ik er gekomen was; ik zette mijne lantaarn op eene tafel en viel in mijn' armstoel neder; de spanning, die mij tot nog toe krachten gegeven had, was gebroken; mijne verslagenheid keerde terug; ik was diezelfde mensch niet meer, die tot bij het slaapvertrek van mijne vrouw was dóórgedrongen, en met vreeselijke bedaardheid mij den ingang had trachten te verschaf-

fen; niemand zag mij; ik was alleen; geen menschelijk oog bespiedde mijne zwakheid; mijn hart was van droefheid gebroken, ik zuchtte en was afgemat; mijne tranen vloeiden.... ik had mijne LUCIE verloren, en zij was gezond: o! hadde eene ziekte of een ongeluk mij mijne echtgenoot ontroofd, ik zoude zoo diep ongelukkig niet geweest zijn, - want zij was mij ontrouw geworden! Hoe vaak had zij mij hier bezocht, bezocht met mijn kind, dat nu het hare niet langer meer blijven kon, dat ik aan de armen der echtbreekster ontrukken moest: mijn arm kind! zoo jong nog en reeds geene moeder meer te hebben, slechts eene misdadige moeder te bezitten!

'HOUBA'S komst wekte mij uit deze overdenkingen op, en deed mij gedeeltelijk mijn bewustzijn wederkrijgen; ik kon den sleutel, welke mijne schrijftafel moest openen, niet vinden, of bedenken waar hij was; alles draaide mij voor de oogen; ik wees op de schrijftafel en gelastte HOUBA die zoo zacht mogelijk open te breken; hij zette zijne lantaarn neder en volvoerde mijn bevel met zijn' houwer. Doch te vergeefs zocht ik in de onderscheidene laden; toen kwam mij een koppel pistolen in handen, ik nam ze uit de lade; terwijl HOUBA op mijn' last voortging met zoeken, liet ik het kruid in de gegroefde buizen loopen, stampte er de kogels op, en toen die fraaije wapens, welke de Heer BERTON mij vereerd had, geladen waren, had HOUBA den sleutel van mijne kamer gevonden: de behandeling van die pistolen en het gezigt van dien sleutel deden dien vorigen dorst naar wraak weder in mijn hart de overhand nemen; ik was weder sterk en kalm, ofschoon het de bedaardheid der wanhoop was.

'Eenige minuten later stond ik voor de deur, een oogenblik aarzelde ik; doch toen HOUBA zijne dienst aanbood, vermande ik mij, en opende de deur behoedzaam en met vaste hand. Ik verlangde niet, dat iemand, zelfs HOUBA niet, getuige zoude zijn van mijne schande, en beval hem te blijven; toen bad de oude neger mij, om mijne vrouw geen kwaad te doen; die bede ontroerde mij; ik had nog niet nagedacht wat ik met mijne schuldige echtgenoot zoude doen, ik durfde er nog niet aan denken, en antwoordde HOUBA niet, doch gaf hem de pistolen over: hoe schuldig LUCIE ook mogt zijn, de wapenen van den vader mogten het bloed van de dochter niet doen stroomen. Een' oogenblik dacht ik zelf weder, dat HOUBA zich bedrogen had, dat LUCIE nog altijd getrouw was; ik klampte mij vast aan die flaauwe hoop, even als de ongelukkige, welke, medegesleept door een' bergstroom, de hand slaat aan het drijvend riet,

dat door dezelfde kracht als hij naar den afgrond gesleept wordt.

‘Ik haalde de deur, zonder ze te sluiten, achter mij digt; het eerste voorwerp, dat mij in het oog viel, deed den straal van hoop geheel verdwijnen: als ware het een verpestend lijk, een afschuwelijk monster of eene dreigende spookgestalte geweest, zóó staarde ik, de lantaarn vooruit houdende, op een' mantel, die over een' stoel hing; ik kende dat kleedingstuk niet, had het nimmer gezien, doch herkende het: het was een officiersmantel. Bleef er nu nog wel te twijfelen over? en toch, het lachte mij zoo toe, mijne LUCIE niet misdadig te vinden, dat het mij in het eind verheugde den mantel hier te vinden; ik was reeds zoo rampzalig, dat hetgeen reeds van de schuld mijner vrouw had moeten getuigen, nu hare onschuld bewijzen moest. Ik dacht DU TEILLADE hier, in mijne kamer, in mijn bed te vinden.

‘Behoedzaam naderde ik, sloeg de hand aan het gordijn, opende het, en zag - niets. Het was even alsof een bliksemstraal voorbij mijn oog schoot; ik stond als versteend, met het gordijn in de hand; toen onderdrukte ik met moeite een stuiptrekkend gelach, dat mij had kunnen verraden, en toen dat voorbij was, openden zich mijne lippen, gereed om een couplet van een vrolijk drinklied aan te beffen. Waarschijnlijk vernam HOUBA iets van dat alles, want ik hoorde de deur bewegen en zag om; toen viel mijn oog op een' spiegel, en ik deiusde verschrikt terug, toen ik mij zelven zag; mijn gelaat had niets menschelijks meer: zóó moeten er de verdoemden uitzien in het eeuwige vuur!

‘Ik verzamelde mijne krachten weder; ik kon weêr denken; mijn goede engel fluisterde mij in: ‘keer terug!’ ook stond ik in beraad; maar die mantel..... ik zwoer nogmaals mij te wreken en zonder mededoogen te zijn, en ging verder. De deur van het slaapvertrek mijner vrouw stond aan, ik opende die behoedzaam; er brandde een flaauw nachtlicht in de kamer, er heerschte eene diepe rust. Ik stond stil om te luisteren, of mijne komst welligt eenig gerucht deed ontstaan; doch alles bleef rustig. Had ik er ooit aan gedacht, met zulke voornemens, getroffen door zulk eene ramp, onteerd door deze deur te zullen gaan, alles, wat mij hier omringde, al hetgeen door het licht mijner lantaarn of door de flikkering van de kleine lamp beschenen werd, alles herinnerde mij aan mijne liefde, aan mijn geluk als echtgenoot en vader; had ik immer kunnen denken, zelfs nog voor weinige uren, dat juist die herinnering aan die zalige oogenblikken van liefde en hemelsch genot mij zoude opwinden

en dwingen om de vrouw te vermoorden, die met mij in dat geluk gedeeld had, aan wie ik die anders zoo zoete herinneringen te danken had? En die vrouw, mijne vrouw, LUCIE! zij rustte hier, hier! aan de zijde van den verachtelijken DU TEILLADE!

‘Langzaam en met afgemeten stappen trad ik vooruit, doch hield mijn' blik afgewend van het bed, waarop de vrouw rustte, welke ik bet meeste bemind, ja de éénige, welke ik bemind had; waarop de éénige mensch lag, dien ik haatte, maar ook onverzoenlijk haatte. Het was geene besluiteloosheid, die mij zoo deed handelen; het was niet, omdat ik vreesde hen te ontwaren: neen! want ik was reeds met de gedachte van LUCIE'S ontrouw vertrouwd geworden. Neen! ik zocht mijn kind; had ik anders veeltijds mij naar dat kind gewend, en het gekust, voordat ik de moeder in mijne armen sloot, dan was het bij toeval geschied; het was omdat ik mijne liefde en genegenheid gelijk tusschen deze twee beminde wezens verdeelde; het was omdat ik mij verbeeldde, dat LUCIE mij toelachte als mijn kind mij lagchende aanzag; dat de moeder, als ik het liefkoosde, in mijne gedachte evenveel deel had in die bewijzen van genegenheid als haar kind.

‘Doch nu vereenigde zich mijne liefde alleen op het onschuldige wicht; waren mijne liefde en genegenheid er voor verdubbeld, het was omdat LUCIE mijne liefde en achting verbeurd had: al was de moeder nu trouweloos, mijn kind bleef mij even dierbaar; het moest in mij eene treurige, doch tevens aangename herinnering opwekken aan dien gelukkigen droom, welke voorbij was, aan die dagen van vreugde, toen LUCIE mij getrouw was en ik aan hare duurzame liefde niet twijfelde.

‘Ik sloeg het gazen kleed open, dat de wieg overdekte; het kind was wakker of opende de oogen, het herkende mij: waarschijnlijk had de vaderliefde die trekken doen verdrijven, welke mij zelven vroeger verschrikt hadden; mijn dochtertje zoude zeker in den van zijne eer beroofden man, in hem, die het bloed harer moeder vergieten wilde, immers haren vader niet herkend hebben! Zij stak de handjes naar mij uit, even als wilde zij om ontferming voor hare moeder smeeken; ik nam haar op, kuste haar en legde haar toen weder neder. Het drukken van mijn kind aan mijne borst, het gevoel van die zachte kleine handen, die over mijn ijskoud gelaat streken, deed mijne tranen vloeijen; mijne verslagenheid keerde terug, en daarmede mijn verlangen, om LUCIE onschuldig te vinden: doch hoe was zulks mogelijk!

‘Wekte mijne schandelijk bedrogene liefde mijne wraakzucht

op, zoo weinig was er noodig, om mijne liefde voor de vrouw, die mij zoo waard geweest was, dien dorst naar wraak te doen beteugelen: wat kon die zalige betrekking mij beter voor den geest halen dan mijn kind, en het lag naast mij! O! die beurtelingsche verandering van gedachten was zoo pijnigend, schokte mij zoo zeer: nam ik mij voor om genade te oefenen, dan was het alsof een heelende balsem de wond van mijn hart kwam zalven; maar het was van korten duur! en verwierp ik met verontwaardiging zulk een lafhartig mededoogen, dan was het alsof kokend lood op die wonde werd uitgegoten.

'Ik was eindelijk zóó ver, dat ik besloot de kamer te verlaten; het was even alsof ik gemakkelijker adem haalde, toen dat besluit vast stond; doch eerst wilde ik mij nog beraden: toen viel mijn oog op dien rooden rok met goud opgeleid, welke op eenen stoel was nedergeworpen, en weg waren mijne goede voornemens! ik stond verbaasd over mijne laaghartigheid, die mij had kunnen doen besluiten, deze vernedering, dit helsch verraad met geduld te gedoogen. Ik nam de wieg op en zette ze ver, zeer ver weg; ik vreesde, dat de ellendeling, die mij de liefde mijner vrouw reeds ontnomen had, in zijne woede zijn wapen tegen het kind zoude keeren, om zich te wreken, of dat het door eenig ongeluk zou getroffen worden, gedurende het vreeselijke treurspel, dat stond aan te vangen. De lantaren nam ik op en plaatste ze op een meubel. Diezelfde koele beradenheid had ik teruggekregen; die kleedingstukken, die degen, werkten op mij even als een versterkende drank, en ik naderde het bed; weldra zoude mijne stem de echtbreekster wekken uit dien zondigen slaap, den verleider opvorderen tot den doodelijken strijd: het strijdperk was gereed!

'Nog eens zag ik naar mijn kind; maar te laat berouwde het mij, want het was mij nu onmogelijk om voort te gaan. Plotseling viel het mij in, dat het onmogelijk was, dat LUCIE schuldig was, omdat haar kind hier was; dat het onmogelijk was, dat eene moeder de heiligste verbindtenis met voeten zoude kunnen vertreden in tegenwoordigheid van haar kind, dat haarhare pligten zoo sterk herinneren moest. 'En evenwel is het zoo,' zeide ik zacht tot mij zelven. Ik dacht na, of er nog geen middel was, om mijne eer, om het leven van LUCIE te redden; ik zocht er met drift naar, doch vond er geen: al vernederde ik mij, om DU TEILLADE te verzoeken om te vertrekken, aldwong ik er hem toe, zoude zijn verblijf in mijn huis een geheim kunnen blijven? zouden zij, die hem hadden zien komen, zulks als

eene hersenschim beschouwen, als hij des morgens verdwenen was? ja al gelukte mij dat, al stopten belooning en bedreiging mijnen bedienden den mond, was DU TEILLADE dan niet zelf de man, om mijne schande en mijne bespottelijke goedheid overal te gaan rondzeggen?

‘Het was de laatste twijfeling geweest; al zoude mijne dochter mij eenmaal verwijten, dat ik hare moeder vermoord had: ik wilde mij wreken! nogmaals deed dat schitterende kleedingstuk, die fraaije degen mijn' toorn opwellen, en ik stond naast het bed; het licht, dat eenigzins achter mij stond, scheen genoegzaam door de gazen gordijnen, om mij, toen ik het eene geopend had, te doen zien - dat HOUBA niet gelogen had! Als een steenen beeld stond ik dáár, en staarde met vertwijfeling voor mij uit. Had ik gedacht mijne LUCIE immer zóó te zien sluimeren, haar immer met zulk een oog te moeten zien; wat was zij schoon! ik dacht, dat het misdrijf hare schoone trekken zoude hebben doen verdwijnen; doch het was zoo niet! haar arm, die het witte linnen beschaamde, lag op de bedsprei; nimmer zoude ik die hand, dat gelaat, meer kussen; die hand, welke zij mij eens voor het altaar geschonken had, was meineedig; dat schoone gelaat verborg eene zwarte ziel; in haren linkerarm rustte de ellendeling; hij kwam mij jong voor; slechts gedeeltelijk zag ik zijn gelaat; het was alsof mijne vrouw hem tegen haar aandrukte, alsof zij vreesde, dat hij haar verlaten zoude; een geruite zijden doek was om zijn hoofd geknoopt; ik verbeeldde mij eene zijner handen op den schouder van de schuldige echtgenoote te zien rusten; ten minste ik zag iets flaauws schitteren: het was zeker de helsche talisman, waarmede hij mijn geluk had doen instorten.

‘Ik bragt de hand aan de greep van mijn' hartvanger, doch liet dezelve weder zakken; zij waren beide in mijne magt, de schuldigen! één stoot,en - het was met hen gedaan. Maar twee moorden te begaan, dat kon ik niet; ik wist, dat LUCIE zich niet tegen mij zoude kunnen verdedigen; het gevaarlijkste wapen zoude zelfs ongevaarlijk zijn in hare hand: de vrouw kan niet kampen tegen den man, tegen den man, die reusachtig sterk is door de wraakzucht, welke hem bezielt; ik wist, dat de schuldige echtgenoot niets zoude hebben om haar leven te beschermen dan tranen en het smeeken om ontferming, en ik was bevreesd voor die tranen, voor dat angstig bidden om genade. Voor haar, voor mijne LUCIE, kon ik niets zijn dan een moordenaar; maar voor hem kon ik meer wezen: hij, hij kon

zich verdedigen, zijn leven tot den laatsten ademlogt beschermen met dien degen; ik dacht er niet aan, welk gevaar mij dreigde, zoo ik hem wekte, aan mijne zeker mindere bedrevenheid in den wapenhandel; ik twijfelde niet aan de overwinning, en als hij dan aan mijne voeten zoude liggen, welligt smeekende om genade; als die schuldige vrouw geknield naast mij zoude liggen, en mij bidden hem te vergeven, dan zoude ik zeggen: neen! en den ellendeling het hart doorboren.

'Plotseling luisterde ik aandachtig; mijne vrouw stamelde eenige woorden: wonderlijk was het mij te moede, toen ik die klanken hoorde; ik luisterde, of mijn naam ook over hare lippen zoude komen; mijn hart joeg onstuimig; maar de naam, dien zij uitte, was die van den man, welke in hare armen rustte. Toen bewaarde ik niet langer het stilzwijgen, maar riep, met eene donderende stem: 'Staat op! en siddert!'

'Beiden ontwaakten te gelijk en openden met schrik de oogen. Zoo als zij mij gewaar werdeu, ontsnapte hun een luide kreet; doch om mijne woede ten top te voeren, verborg de lafbartige zich aan de borst mijner vrouw: hij zocht er eene schuilplaats tegen den regtmatigen toorn van den beleedigden echtgenoot. Met de snelheid des bliksems keerde ik mij om, en den degen van DU TEILLADE opnemende, wierp ik dien met drift op de bedsprei neder, en schreeuwde: "sta op, verachtelijke lafaard! verdedig uw leven! of!...."

"LOUIS!" gilde mijne vrouw, die mij nu herkende; de toon dier stem verried ontzetting, angst en droefheid; zij scheen mij om ontferming voor haren minnaar te smeeken, die zich hoe langer hoe meer aan mijn oog onttrok: dát was te veel lafheid, te veel misdadige liefde, en ik trok mijn' bartvanger uit de scheede, mijn bloed kookte in mijne aderen: "MARIE! MARIE!" riep mijne vrouw, en sloeg hare beide armen om den verleider heen, om hem voor mij te beveiligen, om hem met haar ligchaam tegen mij te beschermen.

"Sterft dan, ellendigen!" schreeuwde ik, met woedende drift, en hief het wapen op; toen wierp zij hem, die bij haar eene toevlugt gezocht had, van zich af; de zijden dock viel van zijn hoofd. Weelderige en lange haarlokken vielen op den nu ontblooten boezem, welken zij teu deele voor mijn oog bedekte, - het was eene vrouw, die naast mijne echtgenoote lag. Zij scheen geheel gevoelloos te zijn; hare oogen waren gesloten, en LUCIE had cindelijk kracht genoeg, om mij toe te roepen: "LOUIS! het is mijne zuster, het is MARIE!" Mijn hartvanger was mij uit de

hand gevallen van verbazing: ik stoud als van den donder getroffen; die woorden gaven mij mijn geluk, de liefde van LUCIE, weder; een kreet van blijdschap ontsnapte aan mijne borst, doch toen zeide ik treurig: “Gij zijt onschuldig, LUCIE! ik ben het nu, die schuldig, vreeselijk schuldig is, want ik bemin u, en kon aan uwe liefde en getrouwheid twijfelen, twijfelen aan de deugd van de moeder van mijn kind!” Het berouw sloeg mij ter neder, het vervulde nu de plaats van de wraakzucht, welke vervlogen was, en verteerde mijn hart met een bitter nadenken aan mijn onwaardig wantrouwen: ik was de liefde van mijne echtgenoote niet meer waard.

“LOUIS!” zeide mijne vrouw bewogen, en het was alsof een engel tot mij sprak, “LOUIS! mijn beste LOUIS! gij kunt geene schuld hebben, zoo lang gij mij blijft liefhebben; maar, ik bid u, laat ons nu een' oogenblik alleen; die arme MARIE! zij is van zich zelve gevallen.” Zonder te kunnen antwoorden, mijn gemoed was te vol, drukte ik de band, die zij mij toestak; mijne gwakte veroorzaakte, dat ik niet dadelijk aan baar verlangen kon voldoen, en zij vervolgde liefdevol: “die reis heeft u vermoeid, ga wat liggen, LOUIS! de rust zal u goed doen, straks zal ik naar u komen zien;” zij wenkte mij met de hand, en ik ging heen.

‘Toen ik in mijne kamer gekomen was, bleef ik staan, om mijne krachten te verzamelen en mijne gedachten te regelen. Ik had mijn leven, alles, willen geven, om mijne vrouw onschuldig te vinden, vóórdat ik in haar slaapvertrek trad; en ik was zoo gelukkig, de Hemel had mijne wenschen, het dierbaarste verlangen van mijn hart, verhoord: LUCIE had het pad der deugd niet verlaten. En evenwel was ik niet opgetogen van vreugde; er was eene kloof tusschen ons beide: het was niet mijne echtgenoote, die haar, door het vergeten barer trouw, had doen ontstaan; neen, ik zelf had door mijne verachtelijke jaloezij die klove tusschen ons daargesteld. Hoe zoude ik door berouw dien afgrond immer kunnen vullen, indien LUCIE dien niet dempte met de liefde van de vergevingsgezinde vrouw!. Ik twijselde niet aan mijn berouw, maar aan mijne aanspraak op vergeving; ik vreesde hare liefde verbeurd te hebben, en evenwel had zij mij gezegd, dat ik geene schuld kon hebben, zoo lang ik haar lief had: dat deed mij weder hopen, vertrouwen op de liefde zonder eind van de vrouw, die den vader van haar kind geene vergiffenis kan weigeren; doch ras verdween die flaauwe hoop weder, het leven was mij tot een' last.

‘Welligt werd HOUBA ongerust over mijn lang wegblijven, of

had hij mij hooren naderen; ten minste, hij stiet de deur open; het licht zijner lantaarn verving de duisternis, en toen hij mij daar zag staan, scheen hij verheugd dat ik nog leefde, en vroeg: ‘Is het gedaan, Meester?’ Zijne stem, de uitdrukking van zijn gelaat, herinnerde mij, dat ik op het punt geweest was een' laaghartigen moord te begaan; ik vergat mijne eigen schuld, en weet het leed, dat mij drukte, aan den ouden man, die niets gedaan had dan hetgeen hem zijne bezorgdheid voor mij had ingegeven, en toen hij, op mijn ongeduldig hoofdschudden, mij de pistolen aanbood, en zeide: ‘HOUBA met Meester meêgaan, HOUBA niet bang is!’ toen rukte ik hem die geladen wapens uit de hand, en riep met woede: ‘Gij zijt het, die den dood verdiend hebt; ellendeling! gij hebt mij bedrogen!’ De onde neger viel, van schrik overmand, voor mij neder; hij trachtte zich niet te verontschuldigen of zich te verzetten; zijn gelaat kenschetste slechts stomme verbazing; ik spande den haan van de eene pistool, terwijl ik nadacht, wie eerder den dood verdiend had, HOUBA of ik.

‘De vreugde, welke zich echter plotseling op dat zwarte gerimpelde gelaat vertoonde, verbaasde mij; zulks redde één' van ons beiden het leven, want eene zachte en witte hand, die de ijskoude hand raakte, in welke de pistool geklemd zat, deed mij omzien, en LUCIE vroeg mij: “Waarom wilt gij HOUBA kwaad doen, LOUIS? heeft hij verzuimd die pìstolen schoon te maken? geef mij ze hier, ik zal het doen; ik wed, gij zult ze fraaijer vinden, als LUCIE dat zilver en die loopen gewreven heeft.” Ik liet mij die geladene wapens uit de banden nemen, en zeide somher: “zij zijn geladen, LUCIE!”

“Ik hen er niet bang voor,” antwoordde zij, zich geweld aandoende om mij toe te lagchen; toen vervolgde zij, aangedaan: “heb geene vrees, LOUIS! ik zal voorzigtig zijn; het leven is zoet, en belooft nog zoo veel geluk, wanneer men een kind heeft en een' echtgenoot bezit, die ons met hart en ziel lief heeft, is het niet zoo?” Ik kuste de hand, die zij mij reikte, en zij vervolgde verheugd, toen zij mijne tranen vlieten zag: “tot straks dan, mijne zuster wacht mij, en laat HOUBA toch die deur open-sluiten, welke die negerin heeft gesloten, toen zij het in haar hoofd heeft gekregen om weg te gaan.” LUCIE vertrok; ik gaf den sleutel aan HOUBA, die opgestaan was, over, en zette mij neder; weldadige tranen bevochtigden mijn gelaat: de liefde mijner vrouw had mij getroost, mijne sombere wanhoop doen verdwijnen.

‘Een half uur later liet mijne vrouw mij roepen; ik zag met een' oogopslag, dat mijne schoonzuster nu den uniform niet had aangeschoten; ik zag hem nergens; ook zocht mijn blik slechts mijne vrouw en zij kwam mij te gemoet; ik wilde iets zeggen, haar vergrifenis vragen voor mijne misdaad, doch zij kwam mij voor en zeide: “Ik ben verheugd, LOUIS! dat ge zoo spoedig zijt wedergekeerd; ik dank u voor het verlangen, om mij te zien, dat u nog zoo laat heeft doen op weg blijven.” Zij sloeg haren regterarm om mijn' hals, kuste mij en vervolgde, terwijl zij het kleine hoofd van mijn kind, dat zij op haren linkerarm droeg, mijn gelaat naderbij bragt: “de kleine wil u ook welkom heeten!” Ik drukte moeder en dochter aan mijn hart, toen LUCIE snel tot mij zeide: “LOUIS! ik stel u hier mijne zuster MARIE voor, zij brengt tijding van onzen goeden vader!” Doch ik gevoelde mij te schuldig, dan dat ik om iets anders denken kon dan om mijne vergiffenis, en ik zeide langzaam: “LUCIE! gij hebt mij nog niet gezegd, dat gij mij vergeven hebt.”

“En wat zoude ik u vergeven?” vroeg zij, “dat gij mij te sterk bemint, dat gij....? maar gij hadt regt om zóó te handelen; doch als gij het zoo wilt, ik vergeef het u. Maar, LOUIS! heet mijne zuster toch welkom!” Ik hield nog mijne armen om mijne vrouwen om mijn kind geslagen; ik las de vermoeidheid, de afmatting op dat bleek gelaat; het was mijn werk, en evenwel zweefde er een lach over dat gelaat: o! ik dacht nu, aan welk gevaar ik mijne LUCIE had blootgesteld, door haar zóó te verschrikken; ik kon het nog haast niet gelooven, dat haar verstand dezen schok had wederstand geboden; zij wist wat ik gevoelen moest; zij twijfelde niet aan de onstuimige kracht mijner liefde: dáárom koesterde zij mij door haren blik; dáárom verdreven hare kussen dat bittere berouw, hetwelk aan wanhoop grensde; zij wist, dat ik zwak was, dat zij mij moest oprigten. Met een droevig gevoel liet ik eindelijk mijne armen zakken, en keerde mij met eenigen weêrzin naar mijne schoonzuster, de oorzaak van het leed, dat mij drukte, van dat vreeselijk oogenblik, dat voorbij was: het was de Hemel, niet haar, dien ik danken moest, dat mijne handen nog rein waren van bloed.

‘Ik naderde haar; zij was schoon bij het licht der waskaarsen en had zich weder nedergezet; in eene achtelooze houding lag zij half zittende in de *bergère*. Ik wilde haar aanspreken, doch zij riep op eenen spijtigen toon, welke haar nog bevalliger maakte: “het schijnt, dat Mijnheer vergeten heeft, hoe onbeleefd het is om zijne vrouw te omhelzen, in tegenwoordigheid van

eene vreemde dame, zonder deze eerst behoorlijk gegroet te hebben, en deze dame is eene onbekende zuster, die eene gevaarlijke reis gemaakt heeft....”

“Niet zoo geheel onbekend....” viel ik haar lagehende in de rede; doch zij vervolgde op denzelfden toon als vroeger, en ongeduldig met haren voet stampende: “Mijn God! Mijnheer! het is nog al fraai voor een' wellevend man, om twee arme vrouwen te komen verschrikken, en indien mijne zuster mij niet verhinderd had om de uniform aan te trekken, dan zoude ik u voldoening vragen;” dit zeggende, stond zij op en bragt hare regterhand naar de linkerzijde, even alsof zij een' degen droeg.

“Die ongelukkige uniform zoude mij niet meer bedriegen,” antwoordde ik op vrolijken toon; hare bevallige verbolgenheid had mij geheel met haar verzoend. “Ik weet nu, dat gij mijne schoonzuster zijt, en dat ik eene schoone zuster heb: er blijft mij geen de minste twijfel over; toen LUCIE....”

“Toen LUCIE!” viel zij mij in de rede, en een ligte blos kleurde hare wangen; “in één woord, Mijnheer! ik blijf er bij, het is onbeleefd, om de dames te verrassen als zij slapen, foei! maar de Kapitein MARCHAND moet weten, wat hem te doen staat.”

“Hij zal toch zoo gevaarlijk niet zijn als de zwarte oogen van mijne schoone zuster,” zeide ik; “indien ik iets misdaan heb, vergeef het mij.”

“Indien ik mijne zuster was, ik zoude het u nimmer vergeven. Weet gij wel, Mijnheer! dat een wellevend man niet jaloersch mag zijn? in *Frankrijk* zoude men u uitlagchen; foei! jaloersch! maar wij, vrouwen, zullen voor ditmaal uw vergrijp door de vingers zien, is het niet zoo, LUCIE? Mijnheer mijn schoonbroeder! uwe schoonzuster geeft u verlof om haar te omhelzen, en het zij u vergeven!”

‘Toen de vrede gesloten was, en wij ons nedergezet hadden, vernam ik, dat MARIE, om aan de lastige heerschappij van hare tante te ontkomen, en om deze genoegen te geven, besloten had om in een klooster te gaan, welk besluit echter door haar geheel was opgegeven, toen zekere jonge Kapitein haar op eenen morgen met veel waarheid verzekerd had, dat hij haar lief had en zonder haar niet leven kon. Een' schoon en dapper officier te laten omkomen door den sluijer aan te nemen, dat was te barbaarsch; het was een liefdadig werk hem te huwen en niet meer aan het klooster te denken: de liefdadigheid is eene schoone vrouwelijke deugd, en de Heer BERTON kwam juist van pas, om de jonge nieuwelinge het klooster te doen verlaten, en den Ka-

pitein eene schaakpartij te besparen, die hem eenige jaren vroeger welligt het leven had kunnen kosten. De brieven, welke dit alles behelsden, moesten ons ter hand gesteld worden door iemand, die over *Marlinique* naar *St.Domingo* zoude vertrekken; een jaar later zond deze naauwgezette brievenbesteller ze ons uit *Boston* toe, met berigt, dat hij zulks alleen deed, om ons van zijne naauwgezetheid in het vervullen van zijne beloften te overtuigen, dewijl de brieven nu wel niets nieuws meer zouden behelzen: eene verandering van reisplan was de oorzaak van het een en ander. De bestemming van den Kapitein MARCHAND naar *St. Domingo* had het huwelijk verhaast: eene ligte ongesteldheid had den Heer BERTON echter verhinderd, met de jong getrouwde over te komen; maar zijne komst kon elk oogenblik verwacht worden. Hare ligtzinnigheid had MARIE niet eens doen nadenken, welk gevaar er in gelegen was, om zich als DU TEILLADE hij hare zuster aan te melden; doch hare goedheid, schalkschheid en onbezonnenheid veroorzaakten, dat ik het haar nimmer ten kwade rekende, dat zij ons door hare dwaasheid bijna diep rampzalig gemaakt had. Eene maand later kwam mijn schoonvader onze ongerustheid omtrent zijnen toestand zelf verdrijven; hij vond zijne kinderen welvarende en gelukkig.

‘Gij kunt hieruit leeren, Mijne Heeren! hoe ik op het punt geweest hen om een moordenaar te worden, en zulks zoude geworden zijn, had de Hemel mij niet bewaard; had de liefde voor mijne vrouw niet zoo sterk geweest, om haar door mijn weifelen den tijd te geven, den blinddoek van mijn oog weg te rukken. Wanneer de jaloerschheid u dus ooit mogt toeroepen: “mijne vrouw is mij ongetrouw!” wanneer het u mogt schijnen als had uwe echtgenoote, de moeder uwer kinderen, hare pligten verzaakt, denkt dan aan LOUIS PERVILLE; geest alleen gehoor aan de liefde, aan de genegenheid voor uwe vrouw; verwerpt de zucht naar wraak, welke de hooze geest omhult en zoekt te veredelen door het denkbeeld van door een' moord zijne eer te redden: waar is de moordenaar, die zijne eer niet verloren heeft? of is de eer afscheidelijk van de deugd? God beware u allen, waarde Vrienden! voor eene beproeving als de mijne, en moest het zijn, dan schenke Hij u het geluk, uwe echtgenoote even onschuldig te vinden als ik mijne LUCIE!’

Hier zweeg PERVILLE. Ik had meenen te bespeuren, dat de Kapitein van *den Condor* met meer genoegen naar dit gedeelte van het verhaal des Franschmans geluisterd had; even als ons, had

het hem verwonderd, dien DU TEILLADE plotseling te zien veranderen in eene ligtzinnige, jonge Francaise; doch, ofschoon ik onzen Kapitein niet verdenken wil, dat het hem speet, dat LUCIE onschuldig was, dat PERVILLE niemand vond om te straffen, zoo bemerkte ik duidelijk, dat deze uitkomst zijne verwachting teleurstelde. Terwijl wij nu met gerustheid en geduld voortgingen naar PERVILLE te luisteren, bedwong hij met mocite zijn ongeduld, en toen deze ophield met spreken, en er een' oogenblik stilte heerschte, riep onze goede zeeman: ‘Maar hebt gij uwe vrouw dan niet gedood, gij spraakt van haar en haar kind....’

‘Mijne vrouw! mijn kind! vermoord? ik!’ riep PERVILLE, ‘o! hoe kunt gij dat nu nog denken? gelooft gij, dat deze les, deze wenk des Hemels voor mij vergeefsch is geweest? maar gij hebt gelijk, mijne woorden hebben u zulks misschien doen gelooven: wat mij uu en dan doet ijzen, is niet de gedachte aan eene misdaad, welke ik begaan heb, maar aan die, welke ik op het punt ben geweest om te begaan, is de herinnering van mijn wantrouwen aan de deugd mijner vrouw.’

Toen haalde PERVILLE diep adem, boog zijn hoofd up zijne hand voorover, en zeide met eene gedempte stem, welke vol droefbeid was: ‘Ik ga dagen, maanden, jaren van geluk voorbij. De 22ste Augustus van het jaar 1791, een dag, die al mijn geluk voor dit leven heeft vernietigd, brak aan; Kapitein MARCHAND, die in *de Kaap* in bezetting lag, had ons allen uitgenoodigd, om hem dien dag te bezoeken; MARIE was voor de cerste maal moeder geworden: het zoude een klein, maar hartelijk familie-feest zijn. Eene ligte ongesteldheid van mijn dochtertje deed mijne vrouw besluiten, om ons niet te vergezellen. Vergeefs trachtte haar vader of ik haar te bepraten, om met ons mede te gaan: het was slechts om één' dag te doen, den volgenden morgen zouden wij terug zijn; doch mijne vrouw liet zich niet bewegen, wij gingen allen. Niets noopte ons om te huis te blijven, om MARIE en haren echtgenoot door eene weigering te bedroeven. De ongesteldheid van het kind kon geene zorg haren, en niettegenstaande er reeds vroeger hier en daar oprocrige bewegingen hadden plaats gehad onder de negers, zoo vreesde ik van die zijde niets: ik kende den goeden geest mijner negers, en HOUBA verzekerde mij nog den vorigen dag, dat ik niets van hen te duchten had.

Wij waren vrolijk bijeen: niets ontbrak er, dan de tegenwoordigheid van LUCIE; DUVAL, en een paar goede vrienden van mijn' schoonbroeder bevonden zich in ons midden. Omstreek

middernacht stoorde de alarmtrom onze vreugde, en weldra hoorden wij het bulderen van het kanon. MARCHAND en zijne vrienden verlieten ons op staanden voet; MARIE liet ik over aan de zorgen van haren vader, en volgde hen met DUVAL, om te zien, wat er te doen was; half bewusteloos ging ik naast hem: LUCIE en mijn kind! ik dacht nergens anders om. De geheele stad was in opschudding; soldaten en burgers snelden elkander voorbij. Weldra was de oorzaak dezer opschudding ons bekend: de negers waren overal opgestaan. Als wezenloos stond ik naast DUVAL, toen wij van den wal die zee van vuur zagen, welke achter de baai het geheele landschap overdekte en regts van ons al nader en nader kwam: dáár heerschte de verwoesting; dáár stichtte eene geheele bevolking van woeste en door de slavernij nog meer verharde en verbitterde slaven den brand in woningen en plantaadjes; dáár was alles weerloos tegen hunnen moordlust, en dáár lag *la Succession*, dáár was mijne ongelukkige vrouw, mijn arm kind!

'Het was een heillooze nacht van wanhoop en vertwijfeling. DUVAL waakte voor mijn leven. Ik wilde de soldaten vermoorden, die mij weigerden de poorten te openen, om in een wis verderf te loopen. Ik wist, dat ik niets doen kon voor LUCIE, voor haar kind; maar ik wilde er ten minste voor sterven; het mogt niet, ik kon niet! DUVAL voerde mij naar het huis van mijn' schoonbroeder terug; de vader zag wel, dat hij niets meer te hopen had, toen ik mij in zijne armen wierp; wij behoefden hem niets te zeggen: de tranen van DUVAL, van dien man, die aan den dood en aan alle ellende gewoon was, en mijne vertwijfeling zeiden meer dan eenige woorden.

'Hoe is die nacht voorbij gegaan! ik weet het niet. Ik liet mij eindelijk niet meer bedwingen. Ik kende den Gouverneur, Mijnheer DE BLANCHELANDE, zeer goed; ik drong tot hem door, en bad hem mij te laten gaan. Zijne voorzigtigheid en menschlievendheid weêrhielden hem, om mijn zinueloos verzoek toe te staan; hij had verstand genoeg, om mij mijne ongepaste woorden te vergeven, toen ik met geweld vorderde, waarom ik eerst gebeden had: hij zag, dat de wanhoop mij het ontzag deed vergeten. Diezelfde gevoelens, welke hem mijn verzoek deden weigeren, bewogen hem echter welligt, om, zoodra de dag aanbrak, eene afdeeling soldaten en militie eene verkenning te laten doen naar de zijde van *Saint-Louis du Morin* en *Dondon*; MARCHAND maakte met zijne granadiers er een gedeelte van uit, en aan mij en DUVAL, dien trouwen vriend, werd verlof gegeven, om

het krijgsvolk te vergezellen. Welke tooneelen van verwoesting ons ook weldra omringden, ik sloeg er geen acht op, zelfs niet, toen ik mijne eigene bezittingen brandende, rookende of smeulende zag; ik dacht alleen aan den dubbelen schat, dien ik zocht: wat gaf ik om de vernieling van het grootste gedeelte mijner rijkdommen? Ik kan u niet zeggen wat ik gevoelde, toen ik eindelijk mijne woningen in het oog kreeg; ik bespeurde, dat zij niet door de vlammen verwoest waren: DUVAL zelf, DUVAL, die zich niet gemakkelijk door eene ijdele hoop liet medeslepen, gaf mij goeden moed. Hij wist zoo min als ik, dat de negers, die op onze verschijning terug waren getrokken, het voornemen hadden er hun hoofdkwartier op te rigten; ik dacht, dat mijne negers mijn huis en hunne meesteres beschermd hadden; helaas! het was zoo niet: zij hadden wel de handen niet aan mijne bezittingen geslagen, maar ook niets meer gedaan! Bewust van het voornemen hunner makkers, hadden zij den dag geheim gehouden, dat de opstand zoude aanvangen; zij wisten het, en lieten mij gaan; alleen HOUBA wist niet van het verraad, dat er broeide. In het eerst vervloekte ik hen, later deed ik het niet meer: hoe vele blanken hebben de trouw aan hunnen meester verzaakt, om een' overweldiger te dienen, en zich beijverd, om zijne goedkeuring te verwerven, door hunne landgenooten te helpen onderdrukken en van hunne vrijheid te berooven! en deze ongelukkige negers deden niets dan een geheim bewaren, dat hunnen broeders de vrijheid moest bezorgen! het kostte mij mijn geluk; maar ik had geen regt om van hen te vorderen, dat zij duizenden hunner broeders zouden verraden, door hunnen meester twee levens te laten redden, welke hem zoo dierbaar waren.

‘Het eerste, dat mij in het oog viel, toen ik in het vertrek trad, hetwelk vóór de slaapkamer mijner vrouw was, waren drie zwarte ligchamen; twee waren vreemd aangekleed, zij waren mij onbekend, het derde was dat van HOUBA! Ik begreep, dat hij den dood gevonden had in de verdediging mijner vrouw; de oude neger, dien ik eens had willen nederschieten, omdat hij zich bedrogen had, omdat hij zijne meesteres verdacht hield van mij ontrouw te zijn, was nu vermoord, omdat hij haar had willen beschermen! DUVAL en mijn schoonbroeder wilden mij verhinderen om verder te gaan, maar ik ging evenwel, en ik vond mijne vrouw en mijn kind vermoord! mijne LUCIE! mijn dochtertje vreeselijk vermoord!

‘Zeven en dertig jaren zijn er voorbijgegaan, en nóg zie ik

die geliefde wezens vóór mij, drijvende in hun bloed, verminkt door de vreeselijkste moordtuigen, en dan denk ik aan dat oogenblik, toen ik zelf met bloedige voornemens, met het ontbloote staal naast het bed mijner echtgenoote stond, en ik ijs op de gedachte, wat er van mij zoude geworden zijn, als God mij toen verlaten had. Dan durf ik de wreedaards niet vloeken, die mij al mijne vreugde optroofden; dan durf ik hen niet dagen voor het oordeel daar boven, want ik ben mijner schuld bewust: ik ben schuldiger dan die verwoede negers, die mijne vrouw en hare deugden niet kenden; want ik kende haar toen ik twijfelde en wraak zwoer, ik beminde LUCIE, en zij was de moeder van mijn kind!'

Hier hield PERVILLE op; zijne stem begaf hem; hij verborg zijn gelaat in zijnen zakdoek; wij hoorden hem zuchten; de grijsaard weende. Door hetzelfde gevoel gedreven, stonden wij op, toen hij langzaam de kajuit verliet: het was eene hulde aan de smart, die hem vervulde, en welke de bevrediging onzer nieuwsgierigheid op nieuw had opgewekt.

Januarij 1840.

J.F.O.

Middagmalen in naam en middagmalen in der daad.

(*Uit het Engelsch.*)

Steeds hebben er groote dwalingen plaats gegrepen omtrent het middagmaal der Romeinen. Het middageten (*coena*) was het éénige maal, dat de Romeinen, als volk, nuttigden. Dit was geen toeval; het vloeide voort uit hunnen ganschen maatschappelijken toestand. Wij zullen dat aantoonen door de geschiedenis van een' Romeinschen dag te doorloopen. *Ridentem dicere verum quid vetat?* De gang van onze redenering zal een paar belangrijke feiten in de huishouding der Ouden in het licht stellen, die geheel en al over het hoofd zijn gezien.

De Romein stond met den leeuwerik op. De vroegste leeuwerik staat wel niet zoo vroeg in *Latium* op, als de vroegste leeuwerik in *Engeland*, dat is, gedurende den zomer; maar aan den anderen kant staat hij ook nooit zoo laat op. De Romeinsche burger was reeds met het aanbreken van den dageraad

op de been - hetgeen, wanneer men in het oog houdt, hoeveel korter de langste, en hoeveel langer de kortste dag te *Rome* is, - omtrent vier ure 's zomers, en zeven ure 's winters was. En waarom deed hij dit? Omdat hij zeer vroeg naar bed ging. Maar waarom ging hij zoo vroeg naar bed? Door op deze manier door te vragen, zullen wij aan de bron der waarheid wel eindelijk aanlanden. Laat ons, indien het mogelijk is, altijd *le pourquoi du pourquoi* hebben. De Romein ging vroeg naar bed, om twee bijzondere redenen: 1. Omdat in *Rome*, dat met een krijgskundig doel gesticht was, iedere gewoonte des levens betrekking had op de gebruiken des oorlogs. Ieder burger, zoo hij geen proletair schepsel was, dat op openbare kosten onderhouden werd, hield zich zelven voor eene soort van uitverkoren soldaat; hoe edeler hij was, des te meer verpligt was hij om te dienen: in één woord, geheel *Rome*, te allen tijde, de jongens zoowel als de mannen, wisten zeer goed, dat zij *in procinctu* d.i. soldaatjes en soldaten waren. Nu was het uitgemaakt bij de oude wijze van oorlog voeren, dat een uur dag driemaal meer waard was dan een uur donker. Ziedaar ééne reden - eene reden, die het gezond verstand aan de hand gaf. Maar er was eene tweede, van veel meer belang, en dit was eene reden, door de noodzakelijkheid voorgeschreven. Het is eene gewigtige waarheid, dat onze kleine aarde hare schatten langzamerhand heeft voortgebragt. Het was er verre van af, dat zij in CAESAR'S tijd dezelfde kleine, rijke bol was, die zij nu is. De aarde is tegenwoordig oneindig veel rijker, dan ten tijde van KAREL *den Grooten;* maar toen was zij ook vele millioenen bunders rijker, dan in de eeuwen van AUGUSTUS. In de eeuw van AUGUSTUS was er een bebouwde aardgordel van omtrent 600 mijlen uitgestrektheid, door elkander gerekend, die in een' kring om de *Middellandsche zee* liep. Deze kring nu, en geene zier meer, was in eenen dragelijk bebouwden toestand. Buitendien was er slechts eene woeste Indische cultuur. Welk een onderscheid met onze dagen! Wij bezitten dat zelfde gordeltje, maar in veel rijkeren toestand, *aequatis aequandis*, dan ten tijde der Romeinen. De lezer moet niet op enkele gedeelten zien, zoo als bij voorbeeld *Egypte*, of andere streken van *Afrika*, maar het geheel bij elkander nemen. Volgens deze schatting hebben wij den ouden Romeinschen gordel, den Middellandschen kring en geheel *Europa* op den koop toe, of, om zeer geleerd te spreken, als een *lucro ponamus*. Daar dit nu het geval was, en onze goede moeder, de Aarde, (over het

geheel genomen) zoo oneindig veel armer was, kon zij niet, in den Heidenschen tijd, de onkosten dragen, om groote rijken in koude streken te onderhouden. Hare beurs liet die uitgave niet toe. Waar zij toen ondernam om de menschen in groote menigte op te voeden, moest de Natuur goed gemutst zijn, om haar een handje te willen helpen; moest het zijn, waar warmte gratis te krijgen was; waar kleederen niet zoo onmisbaar waren, of een arme drommel met een gescheurd wambuis zou zich nog warm kunnen houden; waar eene geringe beschutting genoegzaam was, en waar de grond zoo niet vruchtbaarder in zijne opbrengst, toch gemakkelijker te bebouwen viel. De Natuur moest eerst voor den dag komen, en aandeelen nemen in elke nieuwe onderneming, wilde er iets van komen. Daarom dus gingen de menschen toen vroeg naar bed, eenvoudig omdat hunne beste moeder, Aarde, geen kaarslicht bekostigen kon. Die goede oude Dame of jonge Jufvrouw, - want geologen zijn het nog niet eens, of zij tot den ouden dag behoort, dan wel of zij jong is, of van een' ‘zekeren’ leeftijd, - zoude het zeker op de zenuwen gekregen hebben, als zij hare natiën om kaarslicht had hooren vragen. ‘Kaarslicht!’ zoude zij uitgeroepen hebben, ‘wie heeft ter wereld ooit zoo iets gehoord? en dat wel, terwijl er zoo veel heerlijk daglicht verspild wordt, dat ik gratis gegeven heb? Ach! wat zullen die onbeschaamde schepselen eindelijk nog meer vragen?’

Het daglicht, *pro Deo* geschonken, was ontegenzeggelijk *echt van qualiteit*, en geschikt tot alle eerlijke oogmerken, SENECA, in zijne weelderige eeuw, bestempelde zelfs die lieden als *lucifugne* en met nog andere leelijke namen, die voornamelijk bij het kaarslicht hunne dagen doorbragten. Alleen rijkaards, losbollen, en vooral lediggangers leefden bij het kaarslicht. Op verre na de meesten staken nooit eene kaars op, uitgenomen eenen enkelen keer zeer vroeg, bij het aanbreken van den dag. En deze gewoonte, die in *Rome* heerschte, was tevens die van alle volken, die rondom de groote Middellandsche kom woonden. Te *Athene*, in *Egypte, Palestina, Klein-Azië*, en overal, gingen de Ouden als zoete kinderen naar bed. De Turken en andere volken, die de plaats ingenomen, of de gewoonten der Ouden opgevolgd hebben, doen dat nog ten huidigen dage.

Dien ten gevolge kwam het nooit bij den Romein op, om het als eene aardigheid te beschouwen, wanneer hij bij geval in het donker aan tafel zat; want zoodra het een weinigje meer dan schemering was, ging hij naar bed. Dat deed iedereen. En

schoon het vermoeden bij ons opkomt, dat zamenzweringen, en andere ongeregeldheden van dien aard, in zulk eene duistere stad wèl moesten slagen, moeten wij bedenken, dat de zamenzweerders evenmin kunstlicht hadden, als de eerlijke menschen; beide partijën zaten in donker.

Daar de Romein nu uit bed gesprongen is, en niet lang na den leeuwerik op de been komt, vragen wij: wat kwaad hij eerst uitvoerde? In onzen tijd zou hij eene pijp gestopt, of eene cigaar aangestoken hebben. Maar, helaas! die arme heidensche schepselen hadden noch het een, noch het ander. Te dezen opzigte was onze moeder, Aarde, wij moeten het bekennen, wat al te karig. In het geval van de kaarsen, keuren wij hare spaarzaamheid goed. Veel kwaad wordt door het kaarslicht gebrouwen. Maar het was wat kras, om geen enkel blaadje tabak over te hebben. Menig een woestaard in *Rome* - de SYLLAAS, de CATILINAAS en andere sinjeuren van dien stempel, zouden niet zoo op de poot gespeeld hebben, indien zij zich met een cigaartje hadden verpoosd - eene pijp heeft zelfs menig een kwaad plan in duigen doen vallen. Derhalve, wat doet onze Romein, na zich geschoren te hebben? (voorondersteld, dat de eeuw der *barbati* voorbij was.) Hij begeeft zich op weg naar het paleis van een' der notabelen, een' der groote krassers, die tot den rang der senatoren behoort. Dezen grooten man behoeft hij niet te porren; want hij vindt hem niet in het kussen gedoken, maar vroeger op dan hij zelf. Want hij heeft evenmin cigaren of kaarsen gehad, en weet toch zeer goed, dat vóór de zon in zijne deur kijkt, zijn huis vervuld zal zijn met het morgengegons der hovelingen, der *mane salutantes*.

Nadat hij zijn hof bij een' dezer grooten gemaakt heeft, vermoedt gij, dat onze vriend te huis komt ontbijten. Niets daarvan. De ontdekking van een ontbijt werd niet dan vele eeuwen naderhand gemaakt.

Wij hebben altijd met opregte bewondering CHARLES LAMB'S verslag gelezen, van den oorsprong van gebraden speenvarkensvleesch in *China*. Een zeker Chinees, met name CHING PING, had zijns vaders huis laten afbranden; eenige belendende schuren gingen insgelijks den weg van alle stroo, en daarin werden de varkens, toevalliglijk, zeer netjes geroosterd. Merkwaardig waren de gevolgen daarvan voor de Chineesche beschaving. PING, die, even als geheel *China*, tot nu toe zijn varken raauw gegeten had, proefde het thans in een' geroosterden staat. Hij schikte het in der minne met zijn' ouden heer, door hem

een gedeelte van het varken (de overlevering zegt een' pool) te presenteren. De vader was zoo opgetogen met deze ontdekking, dat hij zijn huis geregeld ééns in het jaar liet afbranden, ten einde op gebraden speenvarkens-vleesch te gast te gaan. Een vreemde nieuwsgierige snaak, een zekere CHANG PANG, kreeg hier de lucht van. Hij brandde insgelijks zijn huis, met een varken incluis, af, en hem ging een groot licht op. Eene algemeene hervorming kwam tot stand. De huizen stonden in lichte laaije vlam, in elk gedeelte van het Hemelsche rijk. De assurantie-kantoren trokken zich de zaak aan. Een ander, CHONG PONG, op heeter daad betrapt, toen hij juist bezig was een varken in zijne voorkamer op te sluiten, en er een vuurtje voor aan te leggen, werd beschuldigd van brandstichting. De commissaris van policie te *Peking* verzocht te dier gelegenheid een' der officieren van het hof, hem een stuk van het geroosterde varken, dat was van het *corpus delicti*, over te leggen; want zuivere nieuwsgierigheid dreef hem aan om eens te proeven: maar drie dagen daarna zag men het huis van Zijn Wel-Edel Gestr. tot op den grond toe afgebrand. In één woord, geheel *China* ging tot het nieuwe geloof over; en niet dan na verscheidene eeuwen stond er een groote geest op, die het tweede tijdvak in de geschiedenis van het gebraden speenvarken deed aanbreken, door aan te toonen, dat men een varken roosteren kon, zonder een huis er bij af te branden. - Zulk een genie was nog niet in *Rome* verrezen. Men vermoedde toen geen ontbijt. Geene schaduw, geen type van ontbijt was voorafgegaan. En inderdaad, het vereischte even veel tijd en nasporing, om tot die groote ontdekking te geraken, als tot het stelsel van COPERNICUS. Gij hebt, wel is waar, gedienstige Lezer! van een woord, *jentaculum*, in uw woordenboek gehoord; en diensvolgens dat oude heidensche woord vertaald door den christennaam van *ontbijt*; maar woordenboeken zijn al te gader suffe bedriegers.

GALENUS is eene goede authoriteit voor zulk een onderwerp, daar hij, zoo hij al, gelijk de andere Heidenen, geen ontbijt kreeg, toch in zeker opzigt de aanleidende oorzaak van een ontbijt was voor anderen, doordien hij over die dingen praatte, welke men gerust op eene nuchteren maag gebruiken konde. Wat den tijd van dat onthijt betreft, zegt hij (gelijk vele andere schrijvers) *περὶ τρίτην, ἢ* (*τὸ μακρότερον*) *περὶ τετάρτην* omtrent het derde, of, ten uiterste, omtrent het vierde uur, en hij is zoo naauwkeurig, dat hij verklaart, dat de dag precies tusschen zes en zes ure in ligt, en verdeeld is

in dertien gelijke deelen. De tijd, waarop zij hun ontbijt namen, zal dus een paar minuten vóór negen of vóór tien ure in den voormiddag geweest zijn. Dit schijnt zonneklaar te wezen. Maar wij hebben niet zoo zeer met den tijd *wanneer* ons te bemoeijen, als met den tijd *hoe lang*. En eene heirschaar mannen van gezag houden bet voor uitgemaakt, dat men niet moet gaan zitten, maar moet blijven staan; dat, wat de plaats aangaat, elke plaats daar goed genoeg voor is: 'ieder hoekje van den forum,' zegt GALENUS, ieder plaatsje, dat u maar in den zin komt.

AUGUSTUS verhaalt ons in een' brief, die nog aanwezig is, dat hij *jentabat* of zijn *jentaculum* in zijn rijtuig nam; nu eens in eene soort van rijtuig met wielen (*in essedo*), dan weder in eene draagbaar of palanquin (*in lecticû*). Deze losse en onordelijke wijze van doen, ten opzigte van tijd en plaats, en andere omstandigheden, toonen genoegzaam de hoedanigheid van het maal aan, dat men verwachten moet. Reeds verwacht gij, goede Lezer! een' geduchten aanval op uw ontbijt te kunnen doen, schoon ge er van huivert, van zulke armzalige toebereidselen te hooren. Een weinig geduld! Wij moeten eerst weten, wat er te eten valt. Een beetje *panis siccus*, of, zoo de geleerde lezer denkt, dat het smakelijker is in het Grieksch, *ἄρτος ξηρὸς*! Maar beteekent dit woordje *droog?* Beteekent het oudbakken brood? vraagt SALMASIUS. 'Zullen wij vooronderstellen,' zegt hij op den toon van geleerd onderzoek, '*molli et recenti opponi*,' en uit die anti-these opmaken, dat het was *durus et non recens coctus, coque siccior?* Hard en oudbakken! als het maar tafelbeschuit was, denkt gij, zou het nog schikken; maar onze SALMASIUS vaart voort, aan dien kost den naam te geven van *buccellatum, qui est panis nauticus*, d.i. scheepsbeschuit, die met een' cyclopenhamer verbrijzeld wordt. Tot gerief van den geleerden lezer voegen wij er den Griekschen naam bij, *δίπυρος*, om aan te toonen, dat het tweemaal de vuurproef heeft ondergaan.

'Wel,' roept gij eindelijk uit, 'al ware het vijftig malen in het vuur geweest, en door de vuren van MOLOCH; geef de beschuit maar, hoe zij ook wezen moge.' Helaas, vastende Lezer! er is, wij betuigen het u, er is luttel kans, dat gij er meer van te zien krijgt, dan gij reeds gezien hebt. Dit *jentaculum* was, waarlijk, niet meer dan een smulbrokje voor het feest der Barmeciden, waarop matigheid en geduld meer geoefend worden dan de kinnebakken. Geloof en hoop zijn de voorname bestanddeelen van den disch. En zelfs de beschuit werd in de geringste hoeveelheid toegediend, waarom dan ook de Grieken

deze *gelijkenis van een maal* met den naam ven *βουκκισμὸς* bestempelen, een woord, dat gevormd was (zoo als vele woorden na AUGUSTUS tijd) van een Latijnsch woord, *bucca, eene mondvol*, niet in den letterlijken zin, maar zoo veel als een fatsoenlijk mensch te gelijk in zijn' fatsoenlijken mond konde stoppen. ‘Wij namen eene mondvol,’ zegt Sir WILLIAM WALLER, de Generaal van het parlement, ‘betaalden onze rekening, stegen te paard, en reden weg.’ Maar hier verstaat Sir WILLIAM door eene mondvol negen of tien gewone quantiteiten van de letterlijke quantiteit.

Mogelijk hoopt gij, gewillige Lezer! even als de reiziger, die, op zijn' togt over de Alpen op den *St. Bernhard* op Asch-Woensdag, door het ontijdige weder opgehouden wordt, eenige vertroosting voor de teleurstelling te zullen vinden, eenige tusschenkomende lekkernij, om eene beschuit door de keel te krijgen. Drogredenen kunnen veel uitrigten. Wanneer men een weinigje den slag heeft van ze te bezigen, cijfert men den vastentijd en al zijne quarantaines weg. Het spijt ons echter, te moeten zeggen, dat er van zulk eene te gemoetkoming bij geen' enkelen schrijver de minste melding wordt gemaakt. Een paar druiven (geen tros), een paar razijnen, eene dadel, eene olijf - ziedaar de éénige hulpmiddelen, welke de Romeinsche keuken in zulke gevallen vergunde. Alles loopt hier te zamen, om een volledig bewijs te leveren: de tijd, de plaats, de wijze hoe, de zaak zelve. Waarlijk, een mensch behoefde toch bij zulk eene beuzeling niet te gaan zitten. Wat! om zulk een ontbijt naar huis gaan! Het zoude even belagehelijk zijn de tafel te laten dekken, om eene perzik op te eten, of een' vriend te verzoeken, u bij te staan in het eten van een' china's-appel. De Romein wist derhalve niets van hetgeen een ontbijt eigenlijk is. Laat ons daarom tot de andere vakken van den dag overgaan; alleen verzoeken wij den Christelijken Lezer, bij het verlaten van dit uchtenduur, met ons den blik terug te slaan, door den loop der eeuwen, op dit heidensche maal, om de driewerf vervloekte beschuit te beschouwen, met eene halve vijg, bij wijze van toespijs, en een' grooten stamper daarnevens, ten einde de vertering te bevorderen, door voorafgaande verbrijzeling. Sla dan den blik weder op een christelijk ontbijt - warme broodjes, eijeren, koffij, rookvleesch.... maar waartoe langer hierbij stilgestaan? Gij, waarde Lezer! zult zeker eene verwensching ontboezemen tegen die klassieke eeuw, en uw gesternte dank weten, dat gij een Romantiek zijt. Iederen morgen zegenen wij de onze, dat wij voor deze latere eeuw

bestemd zijn, eene eeuw, waaarin het ontbijt *in der daad* bestaat. Met de woorden van OVIDIUS zeggen wij:

> ‘Prisca juvent alios: ego me nune denique natum
> Gratulor. Haec aetas moribus apta meis.’

Onze vriend, de Romeinsche burger, heeft dus op zijne afgelegde morgenbaan nog geen ontbijt gekregen, zoo ooit zulk een dol denkbeeld hij hem opkwam. Wij konden wagenvrachten van meeningen aanvoeren, uit *Griekenland* zoowel als *Rome*, die nog klaarder dan de klaarste *axioma* bewijzen, dat, naarmate het rad der fortuin een' mensch omlaag draait, zij ook om de doodeenvoudigste reden hem weder omhoog zal brengen, onverschillig, welk een afkeer dat wiel of een van deszelfs spaken van het *sujet* zelf hebben moge; *non, si male nune sit et olim sie erit:* alsook dat, indien een mensch, door de dwaasheid zijner Natie, zijne koffij en warme broodjes om negen ure moet missen, hem daarom de kans nog overschiet, van om twaalf ure een' bout schapenvleesch te kunnen bekomen. Dit is waar. Die waarheid is zeer loffelijk: en wij willen niet ontkennen, dat iemand, door een ontbijt te missen, een middagmaal winnen kan. Zulke zaken hebben dikwijls plaats, en zullen dikwijls plaats hebben; maar te *Rome* niet. Er zijn duchtige redenen hiertegen.

Wij hebben van lieden gehoord, die zich het leven onder het heeld van eene wildernis voorstellen, - droog als eene beschuit, die van de reis overgeschoten is, - en een' dag onder dat van een klein leven. Het leven is de *macrocosmus*, of wereld in het groot: een dag is de *microcosmus*, of wereld in het klein. Bijgevolg, indien het leven eene wildernis is, is een dag, als zijnde een klein leven, eene kleine wildernis. En deze woestijn kan alleen met veiligheid doorgetrokken worden, wanneer men de Oases daarin opspoort, en zich van tijd tot tijd op zulke steppen kan verkwikken.

Zulke Oasen, vermeenen zij, heeft de Voorzienigheid aangeduid door de maaltijden, die den dag verdeelen, bijaldien de tegenstrevende mensch de schakel niet verbreekt, of de volgorde verstoort.

Deze zijn de ankers, die de mensch uitwerpt in den golvenden Oceaan, tusschen den morgen- en avondstond. Dewijl nu het eerste anker in *Rome* geen grond gevat heeft, is het volstrekt noodig, een tweede uit te werpen, en dat noemt men nu het middagmaal. Gelijk nu, goede Lezer! uw Woordenboek het ontbijt door dat akelige woord *jentaculum* vertaald heeft, zal

het zonder twijfel dit middageten met den nog ijdeler naam van *prandium* overzetten. Wezenlijk, wij hopen van harte, dat uw middagmaal van heden, en door uw geheele leven heen, een' beteren grond in wezen en waarheid hebben zal, dan die ijdelste aller ijdelheden, - het Romeinsche *prandium*, dat, zoo als wij u straks zullen aantoonen, het best vertaald wordt door een *maneschijntje*.

Lezer! wij schertsen hier niet. Met al den ernst der waarheid verklaren wij u, dat de dwaling omtrent *jentaculum* nog overtroffen wordt door die van *prandium*. SALMASIUS, onze authoriteit, zegt ergens, dat *prandium* een maal was, dat de Ouden zelden namen: '*raro prandebant veleres*.' dit zijn zijne eigene woorden. Oordeel nu zelf over het onjuiste der vertaling: middagmaal, dat van zelf het voorname maal moet zijn - door *prandium* te vertolken, een woord, dat beteekent: een maal voor de grap, uit eene aardigheid; een maal, dat weinige menschen nuttigden! Hoe is het mogelijk, dat wij, om een maal, dat zoo degelijk is, aan te duiden, een Romeinsch woord uitkiezen, dat niet meer dan eene schaduw is, een zuivere wassen neus, waarbij niemand ging zitten, en waarna weinigen hunne handen wieschen? '*Post lavationem sine mensá prandium*,' zegt SENECA, '*post quod non sunt lavandae manus*,' dat is: 'na het bad neem ik een *prandium*, zonder mij neder te zetten, waarbij het handenwasschen overtollig is.' Neen, geëerde Lezer! die maneschijn bezoedelt evenmin de handen, als zij de maag bezwaart.

Het *prandium* der Romeinen was niet te vergelijken bij ons twaalfuurtje, schoon het in dezelfde betrekking stond tot den Romeinschen dag.

Het is opmerkelijk, dat er eene naauwe overeenstemming in dit geval tusschen de Romeinen en ons bestaat. Wij allen weten, hoe hard het valt, zijn' eetlust te moeten bederven vóór den etenstijd. CICERO, protesterende tegen het bederven van zijn' eetlust, zegt: '*Integram famem ad coenam afferam:* ik zal een' goeden *appétit* ter tafel brengen.' De eetlust werd beschouwd als eene heilige Vestaalsche vlam, die zich meer en meer tegen etenstijd verhief; onbedorven zijnde, ging hij zijne eigene bestemming *in coena* te gemoet, stierf gelijk de phenix, en verrees weder uit zijne eigene asch.

Doch wij raden, wat in des Lezers hart omgaat. Hij gelooft wel, dat dit alles bewijst, dat het *prandium* een maal was van zeer weinige beteekenis, en in zeer vele gevallen vol-

strekt onbekend. Maar denkt hij, dit kan ook wel ten opzigte van ons middagmaal plaats grijpen; aan het avondeten zon die voorkeur kunnen gegeven worden. Stel dat dit eens zoo ware, het *middagmaal* blijft daarom even goed *middagmaal* als te voren. Menig geleerde vergeet zijn middageten; geestdrift, in welk vak ook, heeft ons aller eetlust wel eens uitgedoofd. Dit gebeurde dikwijls aan Sir ISAAC NEWTON. Er is voor de balie door getuigen verklaring afgelegd, dat men ten acht ure Sir ISAAC vond met de ééne kous slechts aan, en de andere over den vloer; ten twee ure riep gezegde getuige hem om te eten. Ondervraagd zijnde, of Sir ISAAC de *minus*-kons aangetrokken, of de *plus*-kons met den kousenband vastgebonden had, verklaarde de getuige het tegendeel. Verder gevraagd zijnde, of Sir ISAAC was komen eten, antwoordde hij van neen. Toen men hem daarop vroeg, of hij bij zonnenondergang Sir ISAAC weder een bezoek gegeven had, antwoordde de getuige van *ja*. ‘En nu, Mijnheer! op uw geweten af, en bij den eed, dien gij hebt afgelegd, in welken staat waren de kousen?’ - Antw. *In statu quo ante bellum*.

Sir ISAAC had dus den ganschen strijd van den dag gestreden, zoo moeijelijk een' kamp voor vele menschen; - hij had die gansche zandige Sahara doorgekruist, zonder een dier Oases op te sporen, of behoefte te gevoelen, in eene dier vruchtbare steppen te vertoeven, waardoor, gelijk wij straks gezegd hebben, de Voorzienigheid die barre uitgestrektheid dragelijk heeft gemaakt. En dit gebeurt wel eens een ieder; maar behield het middagmaal daarom niet zijn' rang, en werd het avondeten middageten, omdat ISAAC NEWTON den geheelen dag vastte, en 's avonds eerst aan zijne maag dacht? Neen, zult gij zeggen, een regel verliest niet door ééne toevallige afwijking zijne waarde, evenmin als door de gedurige afwijking van één' persoon. Ieder was om twee ure met het middagmaal bezig, ofschoon Sir ISAAC zulks niet was, en meestal stelde zelfs Sir ISAAC evenmin het eten uit, als dat hij zonder kous zat.

Wanneer wij dus het wezen van het middagmaal overwegen, ontwaren wij, dat de tijd er weinig of niets mede te maken heeft: vermits in *Engeland*, zoowel als in *Frankrijk*, het middagmaal, gelijk de wijzer eener horlogieplaat, achtervolgens ieder uur van den dag, tusschen tien 's ochtends en tien 's avonds, is doorgereisd.

De tijd blijft dus buiten de vergelijking: het is eene grootheid, die even gemakkelijk opgelost wordt als een algebraïsch

probleem. Maar de ware bestanddeelen van het denkbeeld zijn blijkbaar de volgende: 1. Dat het middagmaal het voorname maal is, onverschillig wanneer het genuttigd wordt; het maal, dat tot steun van den dag dient; 2. dat het het maal der gastvrijheid is; 3. dat het het maal is, zie 1 en 2, waarin dierlijk voedsel den boventoon heeft; 4. dat het het maal is, dat wanneer al de overige op één na werden afgeschaft, juist het eene zou zijn, dat moest overblijven. Pas deze vier punten toe op *prandium*. Hoe konde als steunmaal van den dag beschouwd worden, wanneer weinigen het aanraakten? Hoe kon het als het maal der gastvrijheid beschouwd worden, waarbij niemand aanzat? Hoe kon het dierlijk voedsel daarin het hoofdvoedsel zijn, dat algemeen erkend werd uitsluitend uit brood te bestaan? Of kon dit maal al de anderen volgens de wet der natuur overleven, wanneer het zelf in den gang der bezigheden gedurig overgeslagen werd?

Wij zien dus, Lezer! dat *prandium*, wel verre van ons stevig middagmaal te zijn - zoo als de Woordenboeken voorgeven - in zijne beste dagen niet anders was dan eene loutere poging om ons twaalf uurtje te wezen, en, gelijk de phrenologen zouden zeggen: een *nisus* of een *scintilla*. Deze *nisus* duurde verscheidene eeuwen voort, maar loste zich eindelijk in rook op.

Wij hebben een ander feit te bewijzen, ten nadeele insgelijks van onze Woordenboeken; maar op eenen anderen grond. Verschillende omstandigheden hebben de waarheid verborgen; maar waarheid is het, dat *prandium* in zijne eigenlijke afkomst aan de Romeinsche keuken onbekend was. Voor hare regtbank werd het *prandium* alleen als exotisch produkt beschouwd, dat geene vaste woonplaats in *Rome* had. Het was een woord en een denkbeeld, dat alleen op het krijgswezen betrekking had, en alleen de voldoening van krijgsbehoeften beoogde. Onder de nieuwe denkbeelden, die den Romeinschen rekruut ingeprent werden, behoorde dit: ‘verwacht geen *coena*, geen geregeld middageten bij ons, leg zulke onkrijgshaftige ideeën af. Zulk eene weelderige manier van eten ontzenuwt den geest en maakt hem onbekwaam tot handelen en lijden. De *coena* hebben wij afgezworen, opdat, wanneer de drang der omstandigheden ons noodzaakt haar te missen, wij het niet als eene ontbering des oorlogs beschouwen. Van den dag af, dien gij binnen het kamp doorbrengt, moet gij u aan eene nieuwe soort van maal gewennen, dat door ons, soldaten, *prandium* genoemd wordt.’ - Het werd staande genomen, om als het ware de noodzakelijkheid voor te stellen van altijd voor den vijand gereed te zijn.

Het volgende kan tot bewijs strekken van het onderscheid tusschen *coena* en *prandium*.

Op zekeren dag werden de officieren van het leger door CAESAR op een feestmaal genoodigd; maar het werd uitdrukkelijk door de officieren van het paleis gezegd, dat het feest niet uit een *coena*, maar een *prandium* bestond. Dien ten gevolge zaten de genoodigden niet op hun gemak aan den disch, ontdaan van hunne wapenrusting; terwijl, - merkt de geschiedschrijver aan - zoo het eene *coena* geweest ware, de officieren hunne zwaarden losgegespt zouden hebben: want zij legden hunne zwaarden zelfs in CAESAR'S tegenwoordigheid af. In het kort, het woord *prandium* veranderde het paleis in eene keizerlijke tent, en CAESAR was nu geen Keizer en *princeps senatûs*, maar een hoofdbevelhebber te midden van zijn' staf, in volle krijgstenue.

(*Het vervolg en slot hierna*.)

Grommert.

Alles verdriel me,
'Wijl ik verdrietig ben,
Alles verdriet me.

Tè koud is 't wintertij!
Tè ras de lent' voorbij!
Tè heet de zomernoen!
Wien zou de herfst voldoen?
Brengt hij de muggen niet,
Muggen, mijn kwelverdriet?
Muggen, al wat men ziet!
Dorren als groenen,
'k Haat de saizoenen!

'k Roep bij 't gedruisch in stad:
‘Of ik al buiten zat!’
'k Zucht bij de rust van 't veld:
‘Hoe me die stilte kwelt!’

'k Mompel, bij elk bezoek:
‘Liever 't vervelendst boek!’
Toch zit ik in mijn' hoek
Dikwerf te kijven:
‘Lamzalig schrijven!’

'k Hon van geen' zouneschijn, -
Moet ik geblakerd zijn?
'k Hon van geen regenvlaag, -
Nat, is te huis mijn plaag:
Mij is de wind te guur,
Mij is het brood te duur,
Mij is de wijn te zuur;
Hierpap of zuivel
Gun ik den duivel!

Ginds wordt gescherist, gespeeld;
Ginds wordt gedanst, gekweeld;
Ginds viert men blijdschap het:
Wis, zijn ze stapel zot!
Hier schijnt, van top tot teen,
Heel het gezelschap steen!
Spreek toch, of ik ga heen:
Liet ge mij komen,
Om te zien droomen?

Waar ik ook ga of sta,
Sluipt me mijn schaduw na,
Altoos vervolgt ze mij:
‘Ergernis! laat me vrij!’
Maar als ze van mij vlugt,
- Dank zij een graauwe lucht! -
Hoe ik dan morre en zucht':
‘Als een blaauw scheentje
Sta 'k in mijn ééntje!’

Alles verdriet me,
'Wijl ik verdrietig hen,
Alles verdriet me!

LUDWIG BECHSTEIN *van verre gevolgd*. AMDS^{t}.

Mengelingen.

Shakspeare's King Lear.

(*Vervolg van bladz.* 88.)

KENT heeft zich van den Koning verwijderd, op het oogenblik, dat deze zijne dochters den rug gekeerd had. Hij schijnt zich op weg te hebben begeven naar CORDELIA, die inmiddels, mede vertrouwend op de geruchten der spoedige uitbarsting eener oneenigbeid tusschen ALBANY en CORNWALL, met eene legermagt in *Engeland* geland was: niets had hij willen verzuimen, om de wraakneming wegens den onvergelijkelijken hoon, den Koning aangedaan, te verhaasten. Doch hij is door den donder overvallen; hij gevoelt zich verontrust door het denkbeeld, wáár de Koning bij zulk een vreeselijk weder zijn mogt, en het verheugt hem iemand aan te treffen, wien hij de taak, om CORDELIA van alles te onderrigten, kan opdragen, terwijl hij zelf den Koning wil gaan zoeken.

LEAR komt op, alleenlijk verzeld van zijnen nar, en, terwijl de regen en de wind hem de grijze haren in verwarring om de bloote kruin slingeren, terwijl hij het oproer van zijn gemoed te midden van het oproer der elementen den vrijen loop laat, terwijl de nar, juist door het hooggaande leed van zijnen heer met bittere scherts te bestrijden, ons dit leed in al deszelfs omvang te dieper doet gevoelen, zien wij ons het treffendst schouwspel van de nietigheid des menschelijken jammers voorgesteld, om ons des te smartelijker te doen beseffen, hoe zuur het den mensch in zijne kleine menschenwereld worden kan. In dezen staat wordt hij door KENT gevonden, die hem aanspoort in eene hut de wijk te nemen, totdat hij voor hem van de hooge gas-

ten in GLOSTERS huis ten minste een onderdak voor dezen nacht zou verkregen hebben. De Koning hoort zijne woorden slechts ten deele, want reeds begint het hem voor het verstand te schemeren; evenwel laat hij zich bewegen, naar de hut op weg te gaan, en in een aandoenlijk gevoel van sympathie met zijnen nar, die thans opgehouden had met hem een contrast te maken, heet hij dezen, zich met hem naar de aangeduide wijkplaats te begeven. Alvorens KENT zijnen meester dáár gebragt heeft, zijn wij getuigen van een gesprek in GLOSTERS kasteel tusschen GLOSTER zelven en zijnen zoon EDMUND. De Graaf beklaagt zich over het gedrag der Prinsessen, welke hem zelfs niet toelieten, zijn medelijden met den Koning aan den dag te leggen. Hij deelt zijnen zoon, als het heiligst geheim, het berigt mede, dat reeds eene legermagt geland is, gereed om de onnatuurlijke handelwijze der dochters tegen haren vader op de hoofden der strafschuldigen te huis te zoeken, dat hij voornemens is, den Koning onderstand te gaan brengen, en hij noodigt derhalve EDMUND uit, den Hertog gedurende zijn afzijn bezig te houden, ten einde allen argwaan voor te komen. Dus vertrekt hij; maar zijn zoon, in het bezit van het gevaarlijk geheim, wil het genoten vertrouwen lot het verderf van den argeloozen man aanwenden: hij zal den Hertog van zijns vaders genegenheid voor den Koning en van deszelfs verstandhouding met den vijand onderrigten, hopende voor deze verdienstelijke aangifte den ondergang zijns vaders te verkrijgen en in het bezit der verbeurd verklaarde vaderlijke goederen gesteld te worden.

Zoo zal GLOSTER het slagtoffer der boosheid zijns zoons worden, gelijk LEAR het slagtoffer der boosheid zijner dochters is. Wanneer SHAKSPEARE ons in het lot van LEAR wil leeren, hoe dwaas het is, dat men zich van zijne betrekkingen, in welken zin ook, afhankelijk maakt, slechts eene volslagen misduiding van des dichters bedoeling kan in den waan brengen, dat zijn treurspel de strekking hebben zou, het gedrag van EDMUND en van LEARS dochters, die zich gezamenlijk onafhankelijk van het gezag der bloedverwantschap betoonen, in een gunstig daglicht te doen zien. Verre zij deze meening! De dichter wil eene vrije, uit eigen keuze voortgevloeide liefde voor dezelfde voorwerpen, aan welke wij van nature slechts instinctmatig, gelijk de dieren, gehecht zijn, eene zelfbewuste onderwerping aan de eischen onzer aardsche betrekkingen; hij predikt verheffing boven de Natuur en hare magt op ons gemoed, geene versmading derzelve; hij trekt te veld tegen het beginsel der zelfzucht, hetwelk on-

der onze liefde schuilt: uit dit oogpunt moet hij REGAN en GONERIL en EDMUND even sterk en nog sterker veroordeelen, dan den ongelukkigen LEAR, want bij hen is het mede zelfzucht, bij hen is het de begeerte naar de bevrediging van nog lagere driften, van de zucht naar vermogen en gebied, welke hen de stem der natuur doet versmoren, en wanneer de dichterlijke geregtigheid vordert, dat de schuldige verga, zoo zal SHAKSPEARE den ontaarden zoon evenmin als de ontaarde dochters de noodlottige straf laten ontgaan.

Na wij het vermelde gesprek tusschen GLOSTER en EDMUND hebben bijgewoond, zien wij LEAR, door KENT geleid, en steeds door zijnen nar verzeld, aan de bewuste stulp aankomen. Zoo ver gevorderd zijnde wil hij ze niet binnentreden: hij is geheel onder den invloed zijner invallende gedachten, en zijn verstand spreekt te flaauw, om zijne handelingen, in weerwil dier gedachten, te bepalen. ‘Zou ik,’ zegt hij, ‘dit onweder ontschuilen, hetwelk slechts mijne huid aandoet, terwijl ik daar binnen aan grooter leed ter prooi ben? Men zal, om een' beer te ontwijken, niet in de holle zee loopen. Als de geest vrij is, is het ligchaam gevoelig; de storm in mijn gemoed beneemt mij elk ander gevoel.’ Hij verliest zich nogmaals in de voorstelling der ondankbaarheid van zijn kroost, doch waarschuwt zich zelven aan dat denkbeeld zich niet verder toe te geven, met de woorden: ‘langs dezen weg zou ik bij de krankzinnigheid aanlanden.’ Hij deinst terug voor den afgrond, dien hij zelf gevoelt niet meer te kunnen ontwijken. ‘De woede der natuurkrachten,’ zegt hij, ‘zal mij afleiding verschaffen.’ Deze woorden, in verband gebragt met de bijzonderheid, dat de storm juist bedaart, zijn van diepe beduidenis. Doch, gelijk de ongelukkigen in den staat, waarin LEAR thans verkeert, zich zelve van het eene oogenblik tot het andere weêrspreken, wil hij er nu toch toe overgaan om in de hut te kruipen. Vóór hij dit ten uitvoer brengt, valt hem weder in, hoe jammerlijk het lot is der behoeftigen, die zonder schuilplaats aan het onweder zijn blootgesteld, en beschuldigt hij zich, in de dagen zijner regering weinig zorg voor de noodlijdenden gedragen te hebben. Hoe natuurlijk deze gedachte ook zij, doet zij, te dezer plaatse door LEAR gebezigd, blijken, dat reeds zijne gansche voormalige loopbaan in verwarde herinneringen voor zijnen geest staat, en gereed is, om de stoffe voor zijne waanzinnige bespiegelingen op te leveren. Een Koning is boven allen in de gelegenheid, om eene rijke ervaring op te doen; doch blijft hij ligt blind voor de waarheid, zoo lang de fortuin

hem medeloopt: wanneer hij ten val is gekomen, zijn zijne oogen plotseling geopend. Dit ondervindt zelfs de gekrenkte LEAR, en - den dichter zal deze situatie dienen, om niet weinige trekken der scherpste ironie tegen de misbruiken in het staatkundige aan te brengen. Het stuk is geschreven na de teregtstelling van ESSEX, in wiens zamenzwering SOUTHAMPTON, de begunstiger en vriend van SHAKSPEARE, mede gewikkeld was geweest. Meer behoeft er niet gezegd te worden, om de bitterheid, welke doorstraalt in dit stuk en in andere stukken, kort na hetzelfde belangrijke politieke voorval geschreven, verklaarbaar te maken(1).

De Koning kan er niet toe komen, de hut in te treden; want zijn nar, die hem daarin vooruit was gegaan, komt ontsteld weder te voorschijn loopen: hij had in de stulp eene verschrikkelijke gedaante gezien. Het is EDGAR, van wien de dichter ons reeds vroeger heeft doen hooren, dat hij voornemens was, door zich als een' krankzinnige aan te stellen, ontbloot van kleederen, zoo als zulke menschen niet zelden zijn, en onder den naam van *armen Tom*, aan de vervolging zijns vaders te ontschuilen. Hij komt voor den dag met den uitroep, dat hij door den booze achtervolgd wordt, en met anderen onzin op de lippen. Zoo staat dáár dan de, helaas! maar al te ongeveinsde krankzinnigheid van LEAR tegen den gemaakten waanzin van EDGAR over: deze spreekt meestal onzin; de woorden van genen hebben altijd een' diepen zin, slechts is hij het onbewust orgaan van de zwarte waarheden, welke hij uit; deze *zegt* den duivel te hebben, en spreekt gedurig van den satan des volks-bijgeloofs; gene *heeft* den *waren* duivel, zonder diens naam immer te noemen. Bewonderenswaardig de dichter, die ons een contrast, zoo rijk in uitwerking, voor de oogen plaatste!

LEAR identificeert dadelijk het lot van den rampzalige, dien hij voor zich ziet, met zijn eigen lot; want buiten het jammer, dat hij zelf lijdt, kent hij er geen, en bij hem moest alle ongeluk aan eene gelijke oorzaak worden toegeschreven. ‘Hebt gij alles, wat gij hadt, aan uwe beide dochters weggegeven, en zijt gij tot *dezen* staat gekomen?’ zegt hij. EDGAR antwoordt slechts met onzamenhangende woorden, zoo als hij ze wel van krankzinnigen had afgeboord. LEAR roept dood en verderf over de dochters van den gewaanden gek, die, zoo als KENT hem ook verzekert, geene dochters heeft. Doch de Koning wijst met

(1) Zie de recensie van WILLIAM'S *Dichten und Trachten, ein Roman von* H. KÖNIG. (Hanan, 1839), in *Holl. Jahrb.*, Jahrgang 1839.

woede de teregtwijzing af en gaat voort op denzelfden toon. Het is niet genoeg, dat hij EDGARS lot met het zijne gelijk gemaakt heeft; hij wil zijnen eigen' toestand met diens toestand gelijk maken, en trekt zijne kleederen van één, om zich in denzelfden staat van naaktheid te stellen: want, zóó redeneerde hij, in dien armen Tom vertoonde zich eerst de mensch armzalig, gelijk hij was, ontdaan van allen uitwendigen en geleenden pronk. Doch vóór hij dit voornemen ten uitvoer brengt, komt GLOSTER met eene toorts (want het is nacht) den Koning zoeken: hij zegt, tegen het gebod van de Prinsessen, er op uit te zijn, hem verwarming en voedsel te verschaffen. Doch LEAR is van den armen Tom onafscheidelijk: ‘laat mij eerst,’ zegt hij, ‘met dezen filozoof spreken!’ In zijn oog is de naakte, bazelende man niet slechts het toonbeeld, maar zelfs reeds de profeet der ongesmukte waarheid. KENT maant GLOSTER aan, er sterker op aan te dringen, dat de Koning hem volge; doch GLOSTER vindt den toestand van LEAR, na zulk eene smartelijke ervaring, zoo natuurlijk. ‘Gij zegt,’ dus spreekt hij, ‘dat de Koning gek wordt; ik zeg u, dat ik zelf bijna gek ben; de gruweldaad van mijn' zoon, dien ik te voren boven alles beminde, heeft mijn verstand geknakt.’ De man spreekt de waarheid: ook zijn geest is niet vrij, maar broedt op den afgrond, dien het verlies van de liefde zijns kinds voor hem geopend had: ook hij is krankzinnig; maar het is een bedaard redenerende waanzin, niet de hartstogtelijk geniale van LEAR. De Koning kan eindelijk niet van de plaats en naar het verblijf, hetwelk GLOSTER voor hem bestemd heeft, gebragt worden, dan terwijl men hem vergunt den vermomden EDGAR, dien hij niet verlaten wil, derwaarts mede te nemen. Hoe natuurlijk gemotiveerd, hoe treffend is dit bijeenblijven van den waren en den gemaakten gek; maar ook, hoe diep doordacht de gansche toedragt!

Het volgend tooneel, in het kasteel van GLOSTER, doet ons blijken, dat EDMUND zijn voornemen, om zijnen vader hij CORNWALL van verstandhouding met *Frankrijk* te beschuldigen, volvoerd heeft. Wij vinden namelijk EDMUND in gesprek met den Hertog; hij blijft getrouw aan zijn loos karakter en verbergt zijne schandelijke bedoelingen onder den schijn van trouw aan zijnen meester, en bejammert, dat hier zijne kinderlijke liefde in strijd met zijnen pligt als onderdaan was gekomen. De Hertog wil nog vóór zijn vertrek wraak oefenen op zijnen trouweloozen, dat is, jegens LEAR zoo getrouwen, gastheer; hij maakt den zoon erfgenaam in het graafschap des vaders, ten loon van zijn ver-

raad, terwijl hij hem aanmaant, mede te werken, ten einde GLOSTER in hunne handen valle. De omstandigheid, dat deze was uitgegaan, om den Koning verkwikking te verschaffen, zou het zware vermoeden, hetwelk op den man rustte, bevestigen.

Intusschen is LEAR in eene boerenwoning, nabij het kasteel, gebragt, en GLOSTER gaat van hier, om al wat dezen tot verzachting strekken en hij hem in de gegevene omstandigheden bezorgen kon, te gaan halen. Nu is KENT de éénig overgeblevene in het gezelschap, welke van tijd tot tijd een bezadigd woord doet hooren; want EDGARS moedwillig onzinnige taal wisselt af met des Konings dolle invallen en des hofnars sarcasmen, die altijd nog den zoo dwazen stap, de oorzaak van 's Konings ongeluk, ten doel hebben. Nu is EDGAR in LEARS oog weder een wetgeleerde, een regter, voor wien, met den nar als bijzitter, hij wil, dat zijne dochters, welke hij zich verbeeldt voor zich te hebben, te regt zullen staan. Voor zoo ver dit met de rol van waanzinnige strookt, voegt EDGAR zich tot dit zoo diepbeduidend als hartverscheurend spel. Eindelijk laat LEAR zich door KENT gezeggen en legt zich ter rust, terwijl hij beschikkingen maakt voor den volgenden morgen, alsof hij nog als Koning bevelen had te geven.

Op dit oogenblik komt GLOSTER terug, meldende, dat hij een' toeleg, strekkende om den Koning uit den weg te ruimen, had afgeluisterd. Hij had eene draagkoets in gereedheid, met welke deze naar *Dover* in het leger van CORDELIA moest vervoerd worden. Dit geschiedt dan ook; en zoo wordt hij in eenen staat van dubbele bewusteloosheid naar haar toegevoerd, die hij, zoo hij het gebruik zijner verkeerde rede gehad had, uit vrees van eene laagheid te begaan, nimmer te gemoet zou hebben willen gaan.

In het kasteel van GLOSTER is alles in rep en roer geraakt: het berigt van de landing der armee uit *Frankrijk* werd niet betwijfeld, en boden worden uitgezonden, om GLOSTER te vatten. ‘Hangt hem oogenblikkelijk op,’ raadt REGAN; ‘rukt zijne oogen uit,’ zegt GONERIL. *Rukt zijne oogen uit!* Werkelijk komt het tot deze afgrijselijke daad. Maar zou het des dichters bedoeling geweest zijn, om dat gruwelstuk als de volvoering van een overlegd plan te doen voorkomen? Dan, voorzeker, zou hem de beschuldiging verdiend treffen, dat hij een al te gruwelijk feit verdicht had. Men lette op, dat bij juist aan GONERIL deze woorden in den mond legt, welke bij de wreede mishandeling van den Graaf niet tegenwoordig zal zijn, en dat daarentegen REGAN, die daarbij werkdadig wezen zal, eene al-

gemeene verwensching tegen den ongelukkigen GLOSTER uitbraakt. Neen! ongezocht stijgen de hartstogten tot die hoogte, dat het uitrukken van GLOSTERS oogen zich, bij zulk eene kwaadaardigheid, als eene daad voordoet, tot welke de in drift ontstokenen op eene, helaas! maar al te natuurlijke wijze komen. Zoo is die vinnige uitlating van GONERIL, en ook die van REGAN, slechts dienende, om nu reeds in een afschrikkend voorbeeld te leeren, hoe ver zich zelfs de hoogst gestelde personen, hoe ver zich hier de beide koningsdochters met haren sterken geest kunnen vergeten: zóó ver, dat zij aan het laagst en ruwst gemeen niets behoeven toe te geven. Maar door de daarop gevolgde verwezenlijking krijgt dat wreede zeggen: ‘rukt zijne oogen uit!’ evenwel eene kracht van sombere voorbeduidenis. De satan maakte hier de vloekspraak waar, die in blinde en planlooze woede over den evenmensch was uitgesproken, en de dichter treft zijn doel, wanneer wij ons zelven hier waarschuwend voorhouden: ‘bewaar uwe tong, dat zij uwen naaste niet vloeke!’

GONERIL vertrekt naar haren gemaal, wiens legerbenden zij op de been moet brengen. EDMUND, de nieuwe Graaf van GLOSTER, vergezelt haar: het was voor hem niet verkieslijk bij de teregtstelling zijns vaders tegenwoordig te zijn, meende CORNWALL, die voornemens was, dezen om het leven te doen brengen, ook zonder vorm van proces, bouwende op zijne magt, die zich om geene afkeurende stemmen behoefde te bekreunen. Ware dit voornemen van den Hertog tot uitvoering gekomen, of had deze slechts een minder wreed plan volvoerd en hem in den kerker opgesloten, zoo zou GLOSTER voor het vervolg van het stuk verloren zijn geweest, en de verwikkeling, welke door het bedrog van EDMUND in de betrekking tusschen den vader en zijnen schuldeloozen zoon ontstaan was, ware onopgelost gebleven; eene belangwekkende figuur ware in het drama te spoedig van het tooneel getreden, en het karakter, dat aangelegd scheen; de lotgevallen, die uitgedacht schenen, om tegen LEARS karakter en lot een' tegenhanger te leveren, zouden in hunne ontwikkeling plotseling zijn afgebroken. Hoe kon de dichter dezen misstand vermijden? Zoo het beneden hem was, GLOSTER gevangen te laten nemen, om hem daarna weder door geheime deuren en gangen, of door andere bulpmiddelen, te laten ontkomen, zoo als dit in Spaansche stukken, die in dit opzigt in onze dagen in *Frankrijk* weder navolging schijnen te vinden, veelal geschiedt, dan kon hij dat op geene andere wijze, dan door de hier handelende personen tot eene daad te doen komen, die

hunne wraakzucht bevredigt, zoodat zij verder aan geene vervolging denken, en te gelijk den ongelukkige weerloos maakt, zoodat zij verder niets meer van hem te vreezen hebben. Behoef ik nog meer aan te voeren, om te doen gevoelen, dat de gewelddadige verblinding van GLOSTER voor den dichter eene gebiedende noodzakelijkheid was? En indien wij dan zullen opmerken, hoe meesterlijk SHAKSPEARE later van GLOSTERS blindheid partij trekt, behoeven wij dan nog wel tot JOHNSONS verontschuldiging van den dichter de toevlugt te nemen, eene verontschuldiging, die sterk naar eene beschuldiging gelijkt? Nadat die Engelsche oordeelkundige zich onbekwaam verklaard heeft, om het uitrukken van GLOSTERS oogen te verdedigen, hetwelk hem voorkomt eene daad te wezen, al te afgrijselijk voor de dramatische voorstelling, zóó zeer, dat hij meent, dat de toeschouwer, ter verzoeting van het bittere van zijn medelijden, zich geneigd zal vinden, daaraan geen geloof te slaan (merkt op, hoe hij wederom van ter zijde de waarschijnlijkheid aanbeveelt); nadat, zeg ik, JOHNSON des dichters zaak dus heeft opgegeven, voegt hij er bij: doch men moet zich herinneren, dat onze auteur wel wist, wat het gehoor bevallen zou, voor hetwelk hij schreef. - Weg met zulk eene verontschuldiging! - Doch zien wij, hoe ongezocht de dichter de voltrekking der allezins gruwelijke handeling aanbrengt.

GLOSTER wordt door de uitgezondene dienaren binnengebragt; hij wordt met de onzachtste scheldnamen van het hertogelijk paar ontvangen. CORNWALL laat hem aan een' stoel vastbinden, met het doel, om hem te verhooren en hem, in dezen weerloozen staat, tegelijk als een verachtelijk dier te kunnen trappen. REGAN begint reeds hem bij den baard te trekken, en haar gemaal vangt het onderzoek aan: ‘Welke brieven hebt gij uit *Frankrijk*? welke zamenspanning hebt gij met de verraders, die in ons rijk geland zijn, aangegaan?’ - ‘Naar wien hebt gij den krankzinnigen Koning heen gezonden?’ vraagt LEARS dochter. GLOSTER antwoordt, dat de brief hem van eene onbekende hand was toegekomen. Maar op de vraag, waarom hij den Koning, wiens lot het hem verboden was zich aan te trekken, juist naar *Dover* gezonden had, begrijpt de aangeklaagde, dat geene uitvlugten zouden baten; daarom komt hij er rond en krachtig voor uit: ‘omdat ik uwe wreede nagels zijne arme oude oogen niet wilde zien uitgraven.’ Ongelukkige beeldspraak! die den man op zijne beide oogen te staan kwam. Want wat was natuurlijker, dan dat CORNWALL, en vooral REGAN, die zich door de

liefde eens onderdaans voor hunnen vader op het sterkst, wegens hunne wreedaardigheid jegens denzelven, veroordeeld gevoelen, die, daar zij hemelsbreed van de gezindheid tot schuldbelijdenis verwijderd zijn, ook dengenen, welke hunne ontmenschte handelwijze met zulke uitgezocht scherpe bewoordingen hun onder het oog brengt, op bet bitterst moeten haten, wat is natuurlijker, dan dat zij GLOSTER willen aandoen, wat hij zegt, dat zij hunnen vader aangedaan hadden? 'Ik wilde,' gaat deze voort, 'ook uwe wreede zuster geene zwijnenklaauwen aan zijn gezalfd ligchaam zien slaan. Onmenschelijk hebt gij hem bejegend; maar ik zal eene snelle wraak zulke kinderen zien treffen.' - '*Zien* zult ge het nimmer,' zegt CORNWALL, en hij rukt hem een oog uit. Een dienaar, verontwaardigd over dit schouwspel, poogt de hand van den wreedaard, die gereed staat, op REGANS aanhitsing, in het andere oog zijne vingeren te slaan, terug te houden. Nu keert zich CORNWALLS woede, evenmin planmatig, tegen dezen nieuwen aanklager zijner wreedheid, die daarenboven den pligt van slaafsche onderdanigheid vergeet. De dienaar trekt tegen hem, die reeds zijn zwaard getrokken had, en stelt zich te weer. CORNWALL wordt gewond; doch REGAN, die hiertoe een zwaard van een' anderen dienaar afneemt, komt verraderlijk achter den oproerigen knecht en doorsteekt hem. Deze valt en roept stervend uit: 'Mijn Heer! één oog is u nog overgebleven, om te zien, dat ook hij (CORNWALL) het duur zal bekoopen.' CORNWALL komt terug tot den aanval, en, door de woorden van den stervende, als door eene nieuwe aansporing des satans, aangezet, gilt hij: 'om te voorkomen, dat dit oog iets meer zie!' en rukt hem het andere oog uit het hoofd. GLOSTER roept in dezen nood om zijnen EDMUND; maar REGAN neemt gretig de gelegenheid waar, om hem ook naar den geest te pijnigen, en duwt hem toe: 'gij roept om hem, die u haat; hij was het, die uw verraad aan den dag bragt.' Nu gaat, op het oogenblik, dat hij naar het ligchaam in duisternis vervallen was, voor GLOSTERS geest een licht op en hij zegt: 'dan was EDGAR onschuldig aangeklaagd. Barmhartige Goden! vergeeft mij dit en zegent hem!' Gelijk LEAR krankzinnig moest worden, om in de armen zijner CORDELIA terug te kunnen keeren, zoo moest GLOSTER blind worden, om de onschuld van zijnen EDGAR in te zien. REGAN wil, dat men den mishandelde aan de deur zette en hem zijnen weg naar *Dover* met behulp van den reuk late vinden. CORNWALL voelt zich zwaar gewond; hij, die het op het leven van GLOSTER

had toegelegd, zal zelf omkomen - en de dichter behoudt den eenen, die in het weefsel van zijn kunstwerk onmisbaar was, en laat den anderen aftreden, aan wien, ten aanzien van het dichterlijk belang, niets wordt verloren. De gekwetste verlaat het vertrek, steunend op REGANS arm, terwijl medelijdende dienstknechten den ouden blinden Graaf ontbinden en wegleiden. Te midden van hun medelijden legt één van hen eene zonderlinge minachting voor den man in dezen staat aan den dag. ‘Laat ons,’ zegt hij, ‘den gek zien te krijgen, om den blinde te leiden; zijne gewoonte van rond te zwerven maakt hem hiertoe regt geschikt.’ Een raad, die thans vreemder moet klinken, dan in SHAKSPEARE'S tijd, toen het gemis van liefdadige gestichten dergelijke ongelukkigen slechts als ballasten moest doen beschouwen.

(*Het vervolg hierna*).

Middagmalen in naam en middagmalen in der daad.

(*Uit het Engelsch.*)
(*Vervolg van pag.* 123.)

Volgens deze beschouwing wordt het ons klaar, waarom de poëten altijd het woord *prandens* en *pransus* gebruiken wanneer er van den mondkost van een leger gesproken wordt. Dus zegt JUVENALIS in eene wèl bekende satire:

> ‘Credimus altos
> Desiccasse amnes, epotaque Humina, Medo
> *Praudenti*.’

Niet *Coenante*, waarde Lezer! dat zou even zoo verkeerd zijn, alsof men praatte van een leger, dat suiker bij de thee dronk en warme broodjes nuttigde, of geroosterd brood smulde.

Door op deze wijze den krijgsoorsprong van het maal *prandium* op te sporen, komen wij al de bijzonderheden te weten, die daarmede verbonden zijn: 1. dat het staande gehouden werd; 2. in de opene lucht; en 3. wat er de schrale bestanddeelen van waren - brood of beschuit. Al deze bijzonderheden kenmerken den krijgshaftigen en uitheemschen oorsprong van het maal.

Wij hebben onzen Romeinschen vriend zoo verre verzeld, en tot op dit oogenblik heeft de arme man niets te eten gehad. Want vooronderstelt, dat hij zijn *jentaculum* en daarenboven zijn *prandium* gebruikt heeft, dan heeft hij nog (zoo als wij hopen te hebben bewezen), slechts twee mondvollen gehad. Hoe lang zal hij moeten vasten, Lezer? Hij zal te drie ure wezenlijk eten, of, als het met het eten wat laat wordt, op het uiterst te vier ure. In *Rome* had men geen voorbeeld nog gehad, dat het middagmaal ooit later dan het tiende uur werd, en dat zou in den zomer vijf ure zijn, maar de meeste dagen bij vieren, uitgenomen voor officieren der Keizers, wien de bezigheden, aan hunne ongelukkige bestemming verbonden, tot zes ure het eten ontzeiden. En de Romein was zoo gezet op ceremoniën, dat er een nationale rouw zou hebben plaats gehad, en de sombere wigchelaars zouden ingeroepen zijn om de Goden te verzoenen, indien het algemeene etensuur later dan vier ure geworden was.

Maar wat heeft onze vriend sedert zes of zeven ure 's ochtends uitgevoerd? Hoe heeft hij, na zijn hof onderdaniglijk bij zijn' patroon te hebben gemaakt, met den aartsvijand, den tijd, gestreden? Deze vraag ontwikkelt ons één' der opmerkelijkste trekken van het Romeinsche karakter. De Romein was de luiste aller luiaards. Man en muis vergingen van luiheid. Zij noemden zich '*rerum dominos, gentemque togatam*,' de groote luî, die de toga droegen. En dan die toga, het was waarlijk een allerliefst ding. Verbeeld u eens een' ambachtsman, met vereelte handen, zoo als bijv. een' metselaar, timmerman, een' sjouwer, stratenmaker of grasmaaijer, aan het werk in zulk een' wapperenden toga, die, even als het groote zeil van een fregat, bij elke windvlaag gesteven wordt. Bedenk eens, met welk een daverend gejuich zulk eene figuur door eene partij straatjongens zoude verwelkomd worden. Ware de onmetelijke toga[1] der Romeinen het éénige reliek, dat van hen overgebleven was, wij zouden weten, dat zij in luiheid geboren en opgevoed werden. En inderdaad, uitgenomen in den oorlog, deed de Romein niet dan zich in de zon koesteren. Daarom was HADRIANUS zoo

(1) Onmetelijke toga. Het is wel waar, dat, ten tijde van AUGUSTUS, de toga onder de langste klasse van het volk verdwenen was, en AUGUSTUS was hierover zeer onthutst. Het is eene opmerkelijke daadzaak, daar zulks de hoofdoorzaak der barger-oorlogen aangeeft. Volslagene armoede en gebrek aan omkooping, terwijl alle dingen naar ambten ophield, geeft ons de reden van deze verandering van kleederdragt aan de hand.

verwonderd, bij het aanschouwen van *Alexandrië. 'Civitas opulenta, foecunda, in quâ nemo vivat otiosus,'* want hij dacht, dat, even als de abrikoos, hij zijne beste dagen had, als de zon hem maar bescheen. Hier zag hij voor het eerst eene groote stad, na *Rome* de grootste, waar een ieder iets te doen had; 'wie aan het podagra sukkelen hebben iets te doen, zelfs de blinden, en die met de jicht in de vingeren behebt zijn, zijn niet ledig. Geene armengelden, ten koste van andere natiën bijeen verzameld, werden dáár aan hunne eigene behoeftigen gratis uitgedeeld.' *Alexandrië* bood, (zoo als het HADRIANUS toescheen) het verwonderlijk schouwspel aan van menschen, die allen hun brood verdienden in het zweet huns aanschijns. In *Rome* alleen (en voorheen in eenige der Grieksche Staten) was bet een voorregt van den burger, dat hij eene stem had en *lui* konde zijn.

Onder zulke omstandigheden, waarbij de éénige bezigheid des levens zich bepaalde tot het stemmen, konde een mensch niet anders zijnen tijd doorbrengen, dan met de openlijke vergaderingen bijwonen, óf verkiezingen te doen, óf de eene of andere partij voor te staan. Dit en eenig openbaar of privaat regterlijk verhoor, dat hem belang inboezemde om de personen, daarin betrokken, of de gedingen, die op het tapijt gebragt werden, verkortten hem den tijd. Ook kon hij zich vermaken door naar de *columnae* te gaan, pilaren van zekere portico's, waar men advertentiën aanplakte. Deze affiches moeten in vrij groot getal geweest zijn; want al de meisjes in *Rome*, die eenig snuisterijtje, een oorbelletje, een geliefkoosd vogeltje of schoothonde je kwijt geraakt waren, namen deze wijze van hengelen te baat, om in den grooten oceaan van het publiek naar de verlorene voorwerpen te visschen.

Wij houden het intusschen voor eene uitgemaakte zaak, dat er geene openbare spelen vertoond werden, noch de verschrikkelijke van het Amphitheater, noch die van den Circus, waarbij geen bloed verspild werd. Deze waren het, die op andere tijden de bezigheid der Romeinen uitmaakten, en die bezigheid zou hem van zons-opgang tot zons-ondergang hebben onledig gehouden. Deze prachtige spelen werden bij dag vertoond. Hier zien wij een ander uitvloeisel van het gebrek aan kunstmatig licht. Hoe oneindig veel grooter zou de luister dier vertooning bij het lamplicht geweest zijn! Welk eene reuzen-voorstelling! Tachtig duizend menschen-gezigten, alle verlicht door eene lampen-illuminatie! Doch de armoede der aarde was de eindoorzaak, dat deze Heidensche spelen bij dag gevierd werden. Het was niet omdat de beheerschers der we-

reld, die Arabische reukwerken verspilden en geurige wateren uit duizend fonteinen deden ontspringen, alleen om de zomerhitte te temperen, tegen de uitgave voor licht zouden hebben opgezien; dit was de reden niet, anders zouden ceders en andere welriekende boomsoorten op ontzaggelijk groote outaren, brandende met duizendvoudige toortsen, eene schittering verspreid hebben, welke toereikend zoude geweest zijn, over de ver afgelegene Adriatische zee een' nieuwen dag uit te storten. Daar er nu, gelijk wij vooronderstellen, geene openbare spelen zijn, en de hoven of politieke bijeenkomsten gewoonlijk tegen twaalf of één ure zijn gesloten, blijft hem niets te doen over, vóór hij naar huis gaat, dan de *palaestra* bij te wonen of eenige openlijke voorlezing van een gedicht, door een' vriend geschreven, of - en dit mogt niet missen - de publieke baden te gebruiken. De tijd hiertoe was verschillend. Sommigen waren van meening, dat eenige CAESARS zeer tyrannisch handelden door bepalingen te maken omtrent den tijd, wanneer zij moesten geopend worden; eenigen bijv. wilden niet toclaten, dat zij vóór twee ure gebruikt werden, en in alle gevallen mogt men er 's zomers niet later in zijn dan tot vier of vijf ure, op straffe van eene boete, die genoegzaam zoude geweest zijn, om de baden voor een tijdlang schoon te houden, daar het een sommetje was, dat een burgerman niet zoude hebben kunnen opbrengen, al had het zijn eigen leven gegolden. Doch de keizers mogten wel wat te zeggen hebben, daar zij de opzieners waren van de openbare toelagen voor het onderhoud, de oppassing, de baden, brandstoffen, olie, reparatiën, enz. Wij zijn bereid om, bij eene passende gelegenheid, te bewijzen, dat van vier burgers er altijd één was, die zich dagelijks baadde; - die geene burgers waren, betaalden natuurlijk een' extra-prijs voor hunne entrée. Twee ure was dikwijls het vroegste, waarop de publieke baden geopend werden. Ten tijde van MARTIALIS, evenwel, kon men zeer goed zonder blozen (*salvâ fronte*) om elf ure gaan, ofschoon twee ure de gewone tijd was voor het algemeene oproer, voor het geplas en het geduik, en het gezwem in de eindelooze baden van het eindelooze *Rome*.

Ten laatste na het bad en de *palaestra* omstreeks half drie of drie ure, komt onze vriend te huis, om te huis te blijven. Hij is nu in een' nieuw mensch herschapen, geheel verfrischt, met parfums overdekt; bet stof is door het warme water afgewasschen, en hij zelf gereed om te genieten. Dit alles bepaalde den tijd van het middagmaal. Indien er geen ander

bewijs was voor de beteekenis van *coena*, zou dit enkele afdoend zijn. Nu eerst was de Romein in een' geschikten staat om te eten, in een' toestand van het grootste gemak; zijne zaken waren afgedaan - die ontrustende last van den dag was ter zijde gelegd - zijne huid, zoo als hij zich gaarne uitdrukte, gereinigd en gepolijst - niets meer had hij te doen of te denken, tot aan den volgenden morgen: hij kon nu heengaan om te dineren, en met een gerust geweten wat te diep in het glaasje zien. Daarenboven, als hij nu geen eten krijgt, wanneer zal hij het dan hebben? Want hij heeft, dat is bewezen, nog niets gehad, dat eenigzins in waarde zweemt naar een schoteltje bouillon, dat wij wel eens op dien tijd van den dag nuttigen. Neen, wij hebben tot nog toe den man aan het vasten gehouden. Het wordt eindelijk tijd, dat hij met vasten ophoude.

Eindelijk komt die tijd. Het middagmaal is daar; de *coena*, het maal, toegewijd aan gastvrijheid en genoegelijk verkeer, komt nu, om het overschot van den dag aan te vullen, totdat het licht geheel en al verdwijnt.

Velen houden het er voor, dat de Romeinen alleen wisten, waarvoor het middagmaal vatbaar was. Het is zeker, dat zij het eerste groote volk waren, dat het echte geheim en de wezenlijke beteekenis van het middageten ontdekte, de groote functie, welke het nu vervult, en welke wij nu zoo algemeen tot de onze maken.

Barbaarsche volken, en geene waren te dien opzigte barbaarscher, dan onze voorvaderen, schoten hieromtrent een' grooten bok; als gij aan die vraten vroeg, waarvoor het eten goed was, waartoe het diende, gaapten zij u aan en antwoordden, even als een paard zoude geantwoord hebben, als gij het dezelfde vraag gedaan hadt omtrent zijne haver, - dat het was om hem kracht te geven, ten einde zijn werk af te maken.

Als gij daarom uwen verrekijker rigt naar onze voorouders, zult gij onze waardige bloedverwanten ontdekken, alle om twaalf of één ure 's middags, etende alsof zij bersten zouden, etende gelijk honden eten, dat wil zeggen, in ligchamelijke vrees, dat er een andere hond komen zal en nemen hun het been af. Welk een zwelling der aderen op het voorhoofd, welke eene verbazende en radde verslinding, welk een ijselijk geklikklak der messen en borden! welk eene stilte der menschelijke stem! welk eene woestheid in hunne oogen, wanneer zij de schotels opnemen! Maar vooral, welk eene dolle haast en gejaag, alsof de booze geest achter hen zat, gereed om hen met gloeijende tangen hij de lurven te nemen!

Vergelijk nu deze haast, dit akelige zwijgen en die woedende blikken bij het *visus amabilis*, het aangenaam gelach, de festiviteit, de onderlinge minzaamheid, de muzijk, den wijn, de *dulcis insania*, de zoete begoocheling van een Romeinsch *coena*. Wij hebben straks drie punten opgenoemd, waaruit blijkt, welk maal het middagmaal der Romeinen kon genoemd worden, en wij voegen er nu een vierde bij: den geest der feestelijke vreugde, en van smaakvol genot, van ter zijde gelegde bekommernis van gezellige opgeruimdheid, die het siert als een bruiloftskleed.

En wat was oorzaak van het verschil tusschen onze voorouders en de Romeinen? Eenvoudig dit: de misslag, dien de eerste begingen om het middagmaal tusschen de dagelijksche bezigheden in te plaatsen, en aldus alle ruimte over te laten aan de vlagen, welke de gedachte aan nog onvoleindigden arbeid in het gemoed deed ontstaan - in plaats van eerst de rekening te sluiten met 's werelds last, vóórdat men zich aan tafel nedervlijt. Die ongelukkige interealatie sloeg alles den bodem in. Het eten was bij hen eene leelijke kleine *parenthesis* tusschen twee nog leelijker gedeelten van een' volstrekt hatelijken zin.

Daarentegen is bij ons - hunne verlichte nakomelingschap, van wie zij de eer mogen genieten de voorouders te zijn - het middagmaal eene groote reactie. Ziedaar ons begrip der zaak! En zulks ontstond juist door het overstelpende onzer bezigheden. Toen er weinig te doen viel, kwam het eten tusschen den dag en sneed hem net door midden. Doch toen de bezigheden des levens tot zulk een' maalstroom aangroeiden, als nu de zuchtende straten der hoofdsteden doorwoelt, begonnen de menschen in te zien, dat er een tegenwigt noodig was, om dezen overstelpenden vloed weêrstand te bieden, en aldus het evenwigt te behouden. Indien wij geene toevlugt vonden in het middagmaal, in het aangename onderhoud, dat het geraasmakend gewoel van den dag inneemt, in den helder vonkelenden wijn en in de smakelijke geregten, zouden, wij betuigen het, in twee jaren tijds alle zenuwen bij zulk eene ongelijkmatige verhouding te kort schieten. Zoo wij deze periodieke terugwerking niet hadden, zouden de hedendaagsche beroepsbezigheden, die zoo gruwelijk veel van onze hersenen en zoo weinig van onze handen eischen, ons verstand geheel op den hol brengen, uitgenomen bij diegenen, die van een grover hersengestel voorzien zijn. Inderdaad, het is het middagmaal, al de daartoe behoorende omstandigheden daaronder begrepen, dat den hedendaagschen met zijn brein zwoegenden mensch voor het stapel-gek worden behoedt.

Die omwenteling was de grootste in wezen en waarde, welke ooit onder ons tot stand kwam, en altijd zijn het de meestafdoende omwentelingen, die te weeg gebragt worden door maatschappelijke of huiselijke veranderingen. Een volk kou niet anders dan barbaarsch zijn, en geene verstandelijke bezigheid hebben, dat 's ochtends dineerde. Het kon zoo vroeg onmogelijk alles afgedaan hebben. Degene dus, die te twaalf ure at, ging maar morsig aan tafel zitten, met denzelfden rok aan, en in het midden zijner zorgen. Wat volgt hieruit? Dit, dat voor hem, voor zulk een hondsch specimen van het *genus homo*, of *mensch*, het eten alleen bestond als eene physische zaak, eene dierlijke voeding, als een zuiver vleeschelijk genot. In hoe verre, wij vragen het den geduldigen lezer, verschilde dit vleeschelijk schepsel van de kraai, op aas belust, den wouw of den gier, of de raaf? - Een Fransch regter besliste eens een pleitgeding over eene weddingschap, door de uitspraak, dat de mensch alleen eene *bouche* had, en alle andere dieren eene *gueule;* alleen was het vergund aan het paard, om de wille zijner schoonheid, edele afkomst en nuttigheid, en de eer, waarin de menschen hem hielden, eene *bouche* te hebben. Waarlijk, ten opzigte van den veelvraat, het dolzinnige dier, dat op den middag betrapt wordt in het verslinden zijner spijze, van den *homo ferus*, die, gelijk THYESTES en ATREUS, de middag-zon door zijn onmenschelijk malen onteert, kunnen wij, op gelijke wijze redenerende, met regt zeggen, dat hij slechts aanspraak heeft op een' *gierenkrop*, maar niets, dat op eene menschelijke maag gelijkt. Aan zoodanig een akelig wezen zoude een filozoof kunnen zeggen: ‘Ga heen, Mijnheer! en kom over twee of drie eeuwen bij mij terug, als gij geleerd hebt een redelijk schepsel te zijn, en het middageten aanziet voor eene physisch intellectuëele bezigheid, gelijk het behoorde te zijn en steeds had moeten wezen.’ - Ten tijde van HENDRIK den VII^{den} dineerde het hof te 11 ure vóór den middag. En dat uur werd voor zoo laat gehouden aan het Fransche hof, dat LODEWIJK de XII^{de} in kommer en verdriet met grijze haren ten grave daalde, omdat hij zijn gewoon uur half tien op elf ure verschoven had, daar hij den galant wilde spelen voor zijne jonge Engelsche bruid. In CROMWELL'S tijd at men te één ure. In anderhalve eeuw ging men twee uren vooruit. Oude koks en keukenjongens keken zeker wonderlijk op den neus. Bij de Franschen was dit hetzelfde geval. Zij gingen nog verder in hunnen eerbied voor het etensmaal, want zij rekenden er den dag naar.

Het middagmaal maakte de groote tijdrekening van den dag uit. *L'après diner* is bijna de éénige dagteekening, welke men vindt in des Kardinaals DE RETZ *Mémoires de la Fronde*. Het middagmaal was hun Hegira - hunne linie, die zij op den dag-oceaan passeerden; zij gingen over den equator, als zij dineerden. Bij de Engelschen, zegt men, maakten de omwentelingen groote veranderingen in de Kerk en den Staat, maar eigenlijk werden hare groote uitwerkselen in het midageten opgemerkt. Eerst at men te twee ure. Eenige dingen maken eenen geregelden voortgang, gelijk eene overstrooming of een brand; zij maken eerst een einde aan *a*, eten en verteren het, en dan beginnen zij eerst aan *b*. Anderen weder gaan *per saltum*, liggen eerst stil gelijk eene slang, na eene overwinning, en maken dan weder eenen luchtsprong vooruit. Zóó ging het juist met het middagmaal, en zóó geraakte het met zulke rukken in den avond. Bij iedere schrede, die het middagmaal verder op den dag deed, vond het de natie meer beschaafd, en bragt haar op zijne beurt tot nog hoogere beschaving. Men at vervolgens algemeen te zes ure, dat te voren een gala-uurtje geweest was, en wanneer men zeer feestelijk wilde zijn, nam men steeds een later uur. Zoo is het zeven, acht, negen en tien ure geworden; maar later hebben wij nooit vernomen, dat iemand gedineerd heeft. Edoch, van eene enkele uitzondering hebben wij gehoord, namelijk van een' Ier, die *veel* later dan tien ure moet gedineerd hebben, omdat zijn bediende aan andere knechts, die de waardigheid hunner meesters trachtten óp te houden, door op hun *laat* eten te roemen, ernstig verklaarde, dat zijn eigen meester pas *morgen* dineerde.

Waren de Romeinen in den beginne niet even barbaarsch als onze voorouderen? Zeker; in de dagen van hun onschuld namen zij hun diner als het precies twaalf ure was; dit was voordat zij hunne barbaarschheid hadden afgezworen, voordat zij zich scheerden; het was gedurende hunne barbaarschheid, dat zij hun *coena* op zulk een' onfatsoenlijken tijd namen. En het blijkt ook, dat, zoo lang zij in het uur *wanneer* dwaalden, zij onkundig bleven van de eischen van het middagmaal. Toen hadden zij ook geene muzijk achter tafel, geen' feestelijken sier, noch kenden eenige verpoozing op sofa's. Zij zaten regt op als ellelange kaarsen in hunne stoelen; waren even deftig als onze voorvaderen, even woest en zwijgend somber, en aten insgelijks alsof zij een' grooten brok in de keel hadden, en bij elke mondvol stikken zouden.

Bij ons is het met de omwenteling op gelijke wijze als bij hen toegegaan. Wij nemen, het is waar, die epicurische, half liggende, half zittende houding der Ouden, aan tafel, niet aan; ons klimaat brengt dat niet mede; daarenboven hadden de Romeinen noch messen, noch vorken, die naauwelijks in dat postuur konden gebruikt worden; zij aten met hunne vingers van geregten, die reeds klein gesneden waren; van waar dan ook de bijzondere kracht van SENECAS '*post quod non sunt lavandae manus*.' Naarmate nu ons middagmaal later werd, zijn *wij* en *het maal* zelve vooruit gegaan in al wat de smaakvolle en verstandelijke inrigting des levens betreft. Dit zoude op zich zelf al zeer veel gewonnen zijn. Groot toch is de vooruitgang bij een volk, dat opgehouden heeft grof dierlijk en vleeschelijk te zijn; dat niet meer het hoofdmaal van den dag beschouwt als eene bloote voeding van het ligchaam; dat het op een' hooger standpunt geplaatst, en het verbonden heeft met gezellige en menschelijke gevoelens; - met zedelijken en intellectuëelen smaak; zedelijk, ten opzigte van de onthouding, en intellectuëel, in het werkelijk vertoon van verstandelijke vermogens aan den etensdisch. En niet alleen moet dat bij ons het kenmerk van den maaltijd zijn. Naar mate het gewoel onzer dagelijksche bezigheden toeneemt, is het middagmaal noodig als eene *reactie*, een tegenwerkend hulpmiddel. Wij herhalen het, dat, indien, in den tegenwoordigen tijd, het middagmaal geene verademing en steun aanbragt, het brein-stelsel van al degenen, die zich in het geharrewar der hoofdsteden mengen, ontwricht zoude worden en ten eenenmale van streek geraken.

Ons middagmaal intusschen is voor groote verbeteringen vatbaar. Wij bedoelen hiermede, dat wij nog de ligtere bevalligheden der muzijk behoeven, en *een meer afwisselend* gesprek aan tafel. Wij zijn verre van met een' Engelsch schrijver, Mr. CROLY, te beweren, dat het Romeinsche maal meer *verstandelijk* was, dan het onze nu is. Integendeel, het onze is op verre na verstandelijker; wij bezitten eene veel grootere maat van kennis, en dus veel meer middelen om het zoodanig te doen worden. Eigenlijk is het een gebrek aan onze etenstafel, dat wij te verstandelijk zijn, al te ernstig, al te politiek, al te veel aanleiding gevende tot betoog. In alle andere opzigten stemmen wij met de volgende plaats overeen uit des schrijvers welsprekende Salathiel:

'Indien een oude Romein van uit zijne sluimering te midden van het Europeesch leven kon ontwaken, zoude hij met verachting nederzien op het gebrek aan smaak, sierlijkheid en

fantasie. Met welke oogen zoude hij onze etenstafel aanzien, haar met zijne eigene vergelijkende, die een bevallig schilderachtig tooneel aanbood, en de kleuren der verbeelding bij de voldoening van den ectlust paarde - die smakelooze en alledaagsche kleeding, de grove bedienden, de karige versieringen, het ontbreken van vrolijkheid, muzijk en verstandelijk genot; - in één woord, den ganschen zwaren toestel, die het feest verandert in een verslindingsmaal.'

De schrijver gaat vervolgens voort met de intellectuëele genietingen van den Romeinschen disch aan te toonen, zijne afwisseling, zijne sierlijkheid en feestelijke strekking. Wij verschillen, het is waar, van de Romeinen, als een eigenaardig volk; maar wij komen in de hoofdzaak dáárin overeen, dat wij het ware doel en de eigenlijke strekking van het middagmaal ontdekt hebben: 1, om aan eene bloot dierlijke behoefte eene verstandelijke rigting te geven. 2. Om aan het brein, dat in de hoogere betrekking des levens zoo afgesloofd wordt, een hulp- en tegenmiddel in het middagmaal, de *coena* der Romeinen, aan te wijzen.

Het is ons doel geweest, dit feit aan het licht te brengen, om den juisten aard van oude gebruiken, die verkeerd verstaan zijn, en hare gedurige volmaking aan te toonen, en daarbij nu en dan de zijpaden der geschiedenis in te slaan: omdat de omwenteling, die in de wijze van het middagmaal houden plaats greep, in verband stond met de maatschappelijke en staatkundige omkeeringen bij het grootste volk der oudheid.

F.J.M-D.

Gedachtenis van een kloekmoedig uitgevoerd bevel.

'Dat is de laatste!' zeide een man, die in het midden der maand Mei, van het jaar 1581, in het gewezen *St. Angten*-klooster te *Delft*, aan eene groote tafel zat, over welke een groen lakensch kleed tot op den grond nederhing. Het groot aantal brieven en papieren, welke geopend voor hem lagen, verried, dat hij zich eenen geruimen tijd had moeten bezig houden met die stukken te lezen, en de toon zijner stem gaf te

kennen, dat hij verheugd was, eindelijk de zegels van het laatste geschrift te kunnen losbreken.

Een man, in een eenvoudig, doch deftig gewaad, en die aan de overzijde der tafel zich met stipte aandacht met het opstellen van eene of andere instructie of memorie bezig hield, zag even op, toen de heldere stem van zijnen overbuurman zijne ooren trof; doch toen hij dezen bezig zag met den nu geopenden brief te lezen, vervolgde hij ook, zonder iets te zeggen, zijne vorige hezigheid.

De man, die las, en omstreeks de vijftig jaren oud scheen te zijn, en van eene meer dan middelbare lengte was, zat in eenen ruimen armstoel; zijn lange tabberd van zwart grein, met breeden rand van gepluisd fluweel, van dezelfde kleur, liet op de borst de kleine gouddraden knoopjes onbedekt, welke zijne onderkleeding van donkerbruin laken gesloten hielden; de baard liep in eene kleine spitse punt te zamen, en sloot op den smallen, geplooiden, witten halskraag, en een rond kapje van zwart fluweel, met kleine vlokjes, rustte op de grijze lokken. Het was Prins WILLEM van *Oranje*, en de man, die tegenover hem zat, was zijn geheimschrijver.

Het scheen, dat de inhoud van het papier diepen indruk maakte op het gemoed van den Vorst; want terwijl zijn voorhoofd rimpelde, drukten zijn levendig bruin oog en bruin gelaat de sterkste belangstelling uit, en, misschien zonder het te weten, riep hij luid: ‘HUYGENS!’

‘Uwe Doorluchtigheid?’ zeide de geheimschrijver, de pen latende rusten; doch Prins WILLEM sloeg geen acht op diens vragend gelaat, waarop schranderheid en mannelijke ernst te lezen stonden; waarom hij, na vergeefs naar een of ander woord van zijnen Meester gewacht te hebben, weder met schrijven voortging, nu en dan echter met eenige bezorgdheid naar het papier ziende, hetwelk deze scheen te herlezen.

Eindelijk liet de Prins de hand zakken, legde den brief voor zich neder, zat een' oogenblik in gedachten verdiept; doch riep plotseling luid en met drift: ‘HUYGENS! een vader verlangt van mij zijn kind terug, en.... ik kan het hem niet wedergeven.’

‘Zijn kind van Uwe Doorluchtigheid, hoe kan dat zijn?.... indien de rampspoeden van den oorlog het hem hebben doen verliezen, hoe kan hij het van u terug vragen? het is een ongeluk....’

‘Dat ons zelve getroffen heeft; ol ik weet het wel, mijn hart herinnert mij nog dagelijks mijn' oudsten zoon, dien

men van mijne zijde heeft weggerukt, en thans zijn' vader leert miskennen; maar, God zij dank! wij roofden nimmer een kind uit de armen van zijn' vader, en evenwel heeft hij gelijk! het verlangen om onze vijanden te vernederen, en de zaak der vrijheid in deze Landen te doen zegevieren, voerde ons te ver; wij hebben meer beloofd, dan wij houden kunnen, en ons hart treurt er om.'

'Uwe Doorluchtigheid heeft misschien meer beloofd, dan er nagekomen kan worden; maar nimmer meer, dan uw verlangen is te doen, en, onder Gods bijstand, kan er door u en door uwe vrienden veel verrigt worden, vooral voor een onnoozel kind,' zeide CHRISTIAAN HUYGENS, terwijl hij de pen nederlegde en met deelneming zijnen blik op het gelaat van den grooten staatsman vestigde, die thans voor een' oogenblik de zorgen der regering scheen ter zijde gezet te hebben, om zijn schrander brein alleen aan te wenden tot het beramen van een middel, om een kind te redden.

'Indien Uwe Doorluchtigheid het kon goedvinden, mij den schrijver van den brief te noemen,' zeide de geheimschrijver een' oogenblik daarna, nieuwsgierig om de toedragt der zaak te weten, welke den Vorst zoo zeer ter harte ging, en of hij misschien een middel kon bedenken, om aan diens verlegenheid een einde te maken.

'Zeker!' riep de Prins, en gaf hem den brief over, 'ik vergat, mijn Vriend! dat ik alléén onderrigt was, en evenwel ondervond ik meermalen de goede gevolgen van uwen raad; lees maar.'

Toen CHRISTIAAN HUYGENS het papier, na eene aandachtige lezing, nederlegde, en zich aan zijne gedachten overgaf, vervolgde de Prins met drift: 'Hij heeft volkomen gelijk, die WILLEM JANSZOON VAN HOORN! Toen hij mij berigtte, dat de Spaansche gezant bij het Engelsche hof hem van ter zijde had laten te kennen geven, dat er veel geld te verdienen was, indien hij de Spaanschen behulpzaam wilde zijn in het bemagtigen van de eene of andere stad dezer gewesten, en in het bijzonder *Vlissingen*, gaf ik hem, zoowel als aan LEENHOUDER, last, om in schijn het oor te leenen aan dezen verraderlijken voorslag, zoowel uit hoop van de vijanden met hunne eigene wapenen te vernielen, als om te maken, dat *Don* BERNARDIJN DE MENDOZA, door VAN HOORN afgewezen wordende, misschien niet bij een' ander, tot ongeluk van de brave burgerij dezer stad, voor zijn goud een beter gehoor zoude vinden, en daar bij de eerste verrader zoude geweest zijn, die niet onverzadelijk in het geldvragen

was, vorderde hij van tijd tot tijd eenig voorschot, om geene achterdocht te geven, en den vijand zoo veel mogelijk te schaden; ten laatste, zeide hij, eenige duizenden kroonen noodig te hebben, om eenige lieden te *Vlissingen* om te koopen; doch DE MENDOZA maakte zwarigheid deze aanmerkelijke som te geven, tenzij VAN HOORN zijn oudste zoontje, dat bij hem op het schip was, in pand liet voor de opregtheid zijner handelingen. De vader aarzelde natuurlijk, en berigtte mij het geval; de verwachting van den vijand te *Vlissingen* in zijn eigen net te lokken, ging verloren, indien er van den aanslag niets kwam. De ijver voor de goede zaak dreef mij te ver; ik trachtte VAN HOORN te bewegen, aan het verlangen van DE MENDOZA te voldoen, en beloofde hem, het kind, door bemiddeling van de Koningin, te zullen verlossen, zelfs als de vijand reeds had ingezien, dat hij bedrogen was, en zijn geld, schepen en soldaten verloren had, en.... het kind werd overgeleverd. Doch nu het oogenblik nadert, dat tot den aanslag bestemd is, wordt de vader ongerust; hij ziet in de schriftelijke belofte van DE MENDOZA, om zijn zoontje niet buiten *Engeland* te voeren, eene zwakke geruststelling voor zijne vrees; zijn vaderhart verwijt hem nu, meer voor de dienst van zijn vaderland gedaan te hebben, dan bij schuldig was, of vermogt; hij vraagt zijn kind terug, en durft niet meer vertrouwen, dat ik in tijds bij de Koningin de vrijstelling van het kind zal kunnen verkrijgen. “DE MENDOZA voedt,” zegt hij, “reeds eenigen argwaan,” en wie zal het kind terug vinden, als men het vervoert, of den Spanjaard dwingen, om het weder te voorschijn te brengen?’

‘Het komt mij voor, dat VAN HOORN bedaard den loop der gebeurtenissen moest afwachten,’ zeide HUYGENS, toen de Prins zweeg; ‘het gevaar dat hij loopt, zijn kind te verliezen, had hij te voren moeten in overweging nemen, en hij overdrijft het; de voorspraak van Uwe Doorluchtigheid zal wel zóó veel op het vrouwelijk gemoed van *Engelands* Koningin vermogen, dat het jongetje geen leed geschiede.’

‘De vader is bevreesd van neen,’ hernam de Prins, ‘en ik reken zelf zoo veel niet meer op mijn' invloed, als in den tijd toen ik VAN HOORN gerust stelde; als de Spanjaard zich bedrogen ziet, zal hij het onderpand niet zoo gewillig algeven, en ELISABETH, om geen' schijn te geven, van de hand in deze misleiding gehad te hebben, zal hem er niet toe willen dwingen.’

‘Maar als Uwe Doorluchtigheid de Koningin reeds nu verzocht, om het kind aan den vader weder te geven; DE MENDOZA

zal nu minder grond kunnen vinden, om een verzoek der Vorstin van de hand te wijzen, en het is in veiligheid, als de Spanjaard bemerkt, dat men hem om den tuin geleid heeft.'

'Even alsof het terugvorderen van den jongen hem de oogen niet zonde openen!' riep de Prins; 'neen, HUYGENS! als ik dien stap doe, beneem ik mij zelven de gelegenheid, om PARMA eene gevoelige neep toe te brengen; van hunnen aanslag komt dan niets, en het voorschot moet zelfs worden terug gegeven.'

'En, indien de Koningin verzocht werd, om op denzelfden dag, dat zij *Vlissingen* denken te vermeesteren, de in vrijheidstelling van het kind te vorderen?'

'Dan ware het gered, en de Spanjaarden zouden te vergeefs moeite doen, om zich op het ongelukkig in pand gestelde jongetje te wreken,' zeide de Prins, waarna hij eenige oogenblikken zweeg, en toen, met het hoofd schuddende, vervolgde: 'Maar het Engelsche hof zoude zeker te weinig belang stellen in deze zaak, om aan mijn verlangen zoo terstond te voldoen, DE MENDOZA denzelfden dag nog te dwingen, om zijn onderpand af te geven; en gij begrijpt ligt, dat, als ik nu reeds schrijf, of iemand naar *Engeland* zend, met last, om voor den bestemden dag de bescherming van Hare Majesteit in te roepen, de Spanjaard er van verwittigd zal worden: want het goud levert hem gemakkelijk den sleutel tot het geheim dezer onderhandeling. Nu iets te doen, is te vroeg, willen wij de geheele onderneming niet op niet doen uitloopen, en, als het oogenblik dáár is, is het misschien te laat, om het kind te behouden.'

Een' geruimen tijd bewaarden beiden het stilzwijgen; te vergeefs zocht de Prins, die het belang van het Vaderland met de wenschen van den vader en die van zijn eigen hart zocht te paren, naar een middel, om aan beiden te voldoen; ook de Heer HUYGENS zocht te vergeefs naar eenen uitweg in deze moeijelijke zaak. Eindelijk zeide hij: 'waarlijk, Uwe Doorluchtigheid! ik zie niet, hoe gij den vader met zekerheid zult kunnen gerust stellen, of iets doen voor het kind, zonder den aanslag te doen opgeven.'

De Prins bragt de hand aan het voorhoofd, en liet den elleboog op de tafel rusten; hij antwoordde niets op het gezegde van den geheimschrijver, die de pen weder opnam, en niet durfde hopen, dat zijn Meester een middel zoude weten uit te denken, om den kleinen NIKLAAS te redden, niettegenstaande het hem zeer goed bekend was, wat het doordringend brein van den Prins vermogt.

‘HUYGENS! ik heb het gevonden,’ riep Prins WILLEM plotseling, terwijl zijn gelaat groote blijdschap uitdrukte.

‘En dat is?’ vroeg de geheimschrijver, de pen weder nederleggende, met belangstelling.

‘Denzelfden dag, dat de Spaansche schepen *Vlissingen* binnenloopen, wordt de jongen te *Londen* aan DE MENDOZA ontroofd.... Gelooft gij dan, dat zulks onuitvoerlijk is, wat denkt gij er van?’

‘Ik vrees, dat de Spanjaard op zijne hoede zal zijn, en geweld tegen den gezant zal gebruiken; bedenk, Uwe Doorluchtigheid!....’

‘Geweld! zeg liever list, mijn Vriend! Het eerste, neen! dat zoude de Koningin niet kunnen goedvinden; maar zij zal niets zeggen, als men den Spanjaard behendig het kind ontneemt. Het bezwaarlijkste zal zijn, om iemand te vinden, die zich wil en kan belasten met de uitvoering: het vereischt een' grooten graad van stoutheid en vernuft; het moet iemand zijn....’

‘Die, als het nood is, niet terugwijkt voor het blinken van een Spaansch rapier, bedoelt Uwe Doorluchtigheid?’

‘Juist! en die ook, zoo het noodig ware, in staat is, om in mijnen naam bij de Koningin voor het kind te spreken, en het met woorden te verdedigen tegen DE MENDOZA, verstaat gij, HUYGENS? Doch, waar vind ik zoo iemand? Wie heeft bekwaamheid genoeg om mij te kunnen dienen, en weet op regten prijs te stellen, hoe groot eene dienst hij aan mij in het bijzonder bewijzen zal?’

‘Het is zoo....’ zeide de geheimschrijver, toen de Prins zweeg en zijne vorige opgeruimdheid weder van zijn gelaat verdween, en voor bezorgdheid plaats maakte; doch eensklaps riep HUYGENS met luide stem: ‘Ik zie niet in, wien Uwe Doorluchtigheid beter zoude kunnen belasten met deze taak, dan mij!’

‘Dan u, HUYGENS?’ riep de Prins verwonderd; ‘maar bedenk, mijn trouwe Vriend! het gevaar, dat er aan verbonden is: de Spanjaards zijn wraakzuchtig; de wetten van het Engelsche volk, die gij niet kunt inroepen om het kind te schaken, zouden u dus ook niet kunnen beschermen op het oogenblik van de daad zelve, en ik mag uw leven, dat voor anderen zoo nuttig is, niet wagen, om een kind van een gevaar, dat nog niet dadelijk bestaat, te bevrijden. Heb ik of heeft de vader misdaan, gij moogt daarvoor uw leven niet wagen.’

‘O ja, mijn Vorst!’ zeide HUYGENS met geestdrift, ‘ik mag mijn leven wagen voor mijn Vaderland; door te zorgen, dat de vijand niet te vroeg gestoord worde in zijn goed vertrouwen, om *Vlissingen* te vermeesteren, zal ik het meer dienst doen, dan

het, met het musket in de hand, in het veld te dienen: en waarom zoude ik dit niet mogen doen? zal het niet eene streelende gewaarwording voor mij zijn, als ik het knaapje gered heb, als de dankbare vader mij zijne vreugd te danken heeft? is het mij niet veroorloofd, Uwe Doorluchtigheid een bewijs te geven van mijne verknochtheid? eene van die vele zorgen, die u drukken, op mijne schouders te laden? ziet mijn goede Meester dan niet in, hoe zeer het mij grieven zoude, mijnen goeden wil door u niet te zien tellen, een' ander te zien belasten met eene dienst, welke ik zoo gaarne zelf bewijzen wilde?'

'En waarvoor niemand beter geschikt is, ik weet het, mijn Vriend! maar het kan niet; ik dank u, HUYGENS! want uw bijstand is mij hier meer noodig dan....'

'O! ik kom spoedig terug!' riep de geheimschrijver, 'BRUYNINGS kan in mijn afzijn immers gemakkelijk mijne plaats vervullen....'

'HUYGENS!' zeide de Prins; doch deze vervolgde, zonder op het hoofdschudden van den Vorst acht te geven: 'Indien Uwe Doorluchtigheid mij niet bedroeven wil, indien mijne pogingen om u trouw en ijverig te dienen, niet geheel onvoldoende geweest zijn, en ik niet onwaardig gekeurd word, dat uwe keuze op mij valle, dan zult gij mij niet verhinderen om te gaan!'

De Prins zweeg; doch toen HUYGENS nogmaals sprak en zeide: 'Ik dacht Uwe Doorluchtigheid goed gediend te hebben, doch bedroog mij, en uwe weigering bewijst het mij, helaas!' toen stak zijn Meester hem de hand toe, drukte de zijne hartelijk, en riep met geestdrift, terwijl het gelaat van den geheimschrijver van geluk schitterde: 'Neen, mijn trouwe Vriend! ik weiger niet langer; en sta u toe om te gaan.'

Eenige dagen later, nam HUYGENS zijn afscheid van den Prins, en ontving toen de brieven, voor den Gezagvoerder van 's Lands vloot in *Zeeland* en voor eenige voorname Heeren in *Engeland*. Op het oogenblik dat hij bij het uitgaan, zich voor den Vorst boog, stiet hij tegen de koord van het gewigt, dat tot het toehalen der kamerdeur diende.

'HUYGENS! HUYGENS!' zeide de Prins lagehende, 'dat is een waarschuwend voorteeken, dat gij u in deze zaak voor de koord moet wachten!'

'Dat kan niet zijn Doorluchtigheid,' hernam HUYGENS vrolijk, 'de Spanjaard krijgt mij niet levend, Uw Geheimschrijver draagt niet vergeefs een' degen; en de Koningin zoude mij toch den bijl wel gunnen, want ik ben een Edelman; maar' vervolgde hij

lagehend en trok aan de lijn, ‘welligt schenkt zij mij wel een koord van zijde en goud, en hangt er Haar afbeeldsel aan, en dan wil ik het voorteeken wel aannemen;’ dit zeggende boog hij zich nogmaals, terwijl de Prins hem met de hand groette, en de deur viel achter hem toc.

De herberg *de Admiraal* was in de laatste helft der zestiende eeuw de gewone verzamelplaats der Franschen, die om deze of gene reden hun vaderland verlaten hadden, en zich in *Londen* ophielden. Sommigen namen er hunnen intrek; want men gaf ook nachtverblijf in deze in het middelste gedeelte der stad gelegene herberg, waar de uitgewekenen gewoon waren naar de wijze huns Lands te leven.

De bewoner van een klein vertrek, dat het licht door een raam in den voorgevel ontving, zat nog eenige oogenblikken in gedachten verzonken aan de tafel, nadat degene, die hem zoo even verlaten had, reeds den trap was afgeklommen, en door het voorhuis do herberg verlaten had; doch nu stond hij plotseling op, en riep, terwijl hij met verhaasten tred het vertrek op en neder stapte: ‘welnu! als niemand iets voor mij doen kan of durft ondernemen, dan zult gij mij bijstaan!’

Hij hoorde niet dat iemand de deur opende, terwijl hij deze woorden nitte; doch zag snel om, toen de binnentredende, verwonderd, in het Fransch uitriep: ‘Bravo! bravo, LA CHAPELLE! maar, wat duivel! pruttelt gij toch? met wien hebt gij het te kwaad?’

‘Ha! zijt gij het, Mijnheer DE LA BRETTE?’ klonk het antwoord, in denzelfden tongval, van den verraste, die vergeefs zijne onvergenoegdheid zocht te verbergen, en de greep van zijnen degen losliet, dien hij omvat had, toen hij nog alleen was.

‘Gelijk gij ziet, Mijnheer LA CHAPELLE!’ zeide deze, op het woord *Mijnheer* drukkende, wierp de deur digt, en ging, zonder eenige pligtplegingen, op zijn gemak in een' wijden armstoel zitten; zijne kleeding was eenigzins haveloos, en zijn halskraag scheen meer dan eenen dag gedragen te zijn; doch de stalen greep van zijnen degen en het heft des kleinen dolks, dien hij droeg, schitterden als een geslepen diamant; de hoed met lange vederen stond scheef op zijne haarlokken, en hij riep

lagehende, terwijl hij den langen knevel opstreek: ‘nog eens, bravo! neem de hand maar niet van het gevest, ik ben niet bang voor een goed wapen: waarlijk, ik bewonderde uwe houding; maar tegen wien hebt gij het? is het uur bepaald, wanneer? zeg! ik ga mede, het spreekt van zelf; hoeveel getuigen moet gij hebben? een half dozijn hoop ik, anders is het niet der moeite waard; laat het maar aan mij over; ik zal flinke jongens uitzoeken, nu....?’

‘Niets van dat alles,’ viel LA CHAPELLE hem eindelijk verstoord in de rede, ‘ik vecht niet, heb geene getuigen noodig, en bedank u voor het aanbod van uw gezelschap.’

‘Gij vecht niet? *Sang Dieu!* ik zie het wel!’ zeide de jonge man geraakt, en die al het uiterlijke van eenen vechter van beroep had; ‘maar gij zegt niet, dat gij niet zult moeten vechten. Mijnheer LA CHAPELLE! het is mij ook onverschillig, of ik naast iemand of tegenover hem sta, als alles maar naar de regels gaat; ik dacht dat mijn aanbod welkom zoude wezen, maar....’

‘Maar ik denk, Mijnheer! dat gij geen regt hebt, om den voet in dit vertrek te zetten, als het mij niet gelegen komt, en verzoek....’

‘Is dat eene uitdaging, Mijnheer?’ vroeg de andere, terwijl hij opstond en zijnen hoed vast op het hoofd drukte; ‘bepaal tijd en plaats, en....’

‘Ja, - het is goed - het verscheelt mij weinig,’ riep LA CHAPELLE, wiens stem noch gelaat geene de minste drift meer verried, en hij wierp zich op eenen stoel neder, en liet het hoofd neerslagtig op de borst hangen.

Een' oogenblik beschouwde DE LA BRETTE hem aandachtig; toen zette hij zich weder neder, en hij zeide vriendelijk: ‘Vervloekt! hoe kan ik ook zoo mal zijn, niet waar, LA CHAPELLE? gij denkt er niet meer aan, om mij de deur te wijzen? ik dacht.... ik kon immers niet minder doen, dan u mijne hulp aan te bieden, gij kondet slechter kiezen; maar gij zijt niet uitgedaagd, ik begreep het zoo spoedig niet: nu, zeg mij, wat scheelt er aan?’ vroeg hij goedaardig, wachtte te vergeefs een antwoord, en riep toen: ‘Ha! vader LA FONTAINE is weder hier geweest, wat bemoeit gij u toch met dien goeden sukkel? is dat een goed gezelschap voor iemand, die in *Frankrijk* zijn' man heeft nedergelegd; ga met andere jongens om....’

‘De goede Leeraar bragt mij eene onaangename tijding, DE LA BRETTE!’ zeide LA CHAPELLE, het hoofd opligtende.

‘Bragt hij er ooit eene goede aan iemand, die niets liever

ziet, dan een gevuld glas, eene ontbloote kling en een paar schoone oogen; want die drie dingen beloven geluk, ha, ha!'

LA CHAPELLE schudde moedeloos met het hoofd; te vergeefs trachtte DE LA BRETTE diens gelaat te zien opklaren, toen zeide hij: '*Tête-Dieu!* dat moet wel eene nare tijding geweest zijn; maar, zeg eens, Vriend! hapert het u hier ook?' en hij haalde eene lange beurs te voorschijn, die hij verstoord op de tafel wierp, zonder dat zulks meer klank gaf, dan het vallen van de sneeuw op het veld: 'van even weinig waarde als het vel van een' afgestroopten aal; was zij langer, een ongeloovige zoude ze nog als een' zijden strop gebruiken kunnen, doch nu niet; het is eene scheede zonder lem er in, een ligchaam zonder ziel; ik ben zoo glad als mijne kling, op mijn woord van eer! ik kan u niet bijspringen, als geldgebrek.... Gij schudt het hoofd, ha! dan is het niets, als de beurs gevuld is; maar, verduiveld! kunt gij niet meer spreken? kom aan! een goede dronk maakt de tong los, en mijne keel is droog; onder uw goedvinden dus....

'Hei daar! enne kan bier, met twee bekers, voor Mijnheer LA CHAPELLE,' riep hij, de deur open gedaan hebbende, 'best bier!' schreeuwde hij nog na, en vervolgde zacht, terwijl hij de deur digt deed, 'niet waar, dat was immers uwe bedoeling?' Hij scheen vergeten te hebben, dat zijn vriend geen teeken van goed- of afkeuring gegeven had.

Indien men niet gehoord had, dat hij uit naam van LA CHAPELLE den drank geëischt had, zonde men aan zijne bestellingen, toen de meid met het gevraagde boven kwam, gedacht hebben, dat hij het gelag zoude betalen, en hij riep haar nog na: 'Als die luiaard te huis komt, zeg hem dan, dat hij zijn' meester en mij terstond komt bedienen.'

'Dat moet best heeten, nu! wat zal op het laatst slecht zijn? jammer! dat de wijn hier zoo duur is, en evenwel had ik maar beter gedaan..... Drink toch eens, LA CHAPELLE!..... zoo; maar zeg, wat scheelt er aan, heeft men u beleedigd....? neen! kan een goede degen u helpen? hier heb ik er een', met eene goede en krachtige vuist; beschik er maar over; nu? Niet, dat ook niet? en evenwel streeldet gij toch zoo straks dat zwarte gevest, dat ik liever glad zoude dragen, weet gij waaram....? doch gij hoort niet, drink dan ten minste; ik zelf....'

'Ha! zijt gij daar, TOON de luiaard!' riep hij, zich moeite doende, om Fransch met een Duitsch accent te spreken, nadat hij omgezien had; want hij had zijne rede gestaakt, toen de

deur openging. Een breed geschouderd man, die groot was, en sterk scheen te zijn, sloot nu, onvergenoegd mompelende, het vertrek; ‘zie eens aan, wat praat hij toch! ik geloof waarlijk, dat Mijnheer ANTOINE het kwalijk neemt, als men met zijn' spreken den gek steekt.’

‘Het is daarom, Mijnheer! dat ik, verledene week, den knecht van den Graaf DE MORBEUF, die mij in de keuken bespotte, eens wakker afgerost heb,’ zeide de knecht gemelijk in slecht Fransch.

‘*Sang Dieu!* wat meent gij daarmede?’ riep DE LA BRETTE, opstuivende.

‘Dat ik niet bespot wil worden,’ was het stroeve antwoord.

‘Gemeene kerel! gij verstout u dus, om....’

‘Om de knechts in de keuken te slaan, en....’ hier zag DE LA CHAPELLE op, en hij vervolgde, beleefd naar de tafel tredende, terwijl hij zijne stem als door een' tooverslag veranderde, ‘en ik kom hier, om mijn' Meester en Mijnheer DE LA BRETTE te bedienen.’

‘Ha! dat is wat anders,’ zeide deze, de kan nederzettende, die hij hoog opgeheven had, om ze den lompen knecht naar het hoofd te werpen; ook zijn gelaat en zijne houding veranderden even snel als die van den hond, welke in den naderenden persoon eindelijk een' vriend ontdekt. ‘Schenk maar, jongen! dat is te zeggen, mij; want mijn' vriend.... maar zeg, weet gij wel, dat ik u bewonderd heb? gij stondt goed, alleen was uw horst te veel bloot, dat is gevaarlijk; ik ben wát, als ik niet dacht een' oud piekenier vóór mij te zien; zoo, schenk maar vol, mijn jongen! en let op; tracht de vloeken te onthouden, die ik gewoonlijk gebruik, en het zal u veel gemakkelijker vallen, om u in het Fransch, uit te drukken.’

‘*Senor* SAVEDRA verlangt Mijnheer DE LA BRETTE te spreken,’ zeide de meid, de deur openende.

‘SAVEDRA? dat behoeft hij niet te zien, hij zou denken....’ mompelde hij, terwijl hij de beurs weg stak, en riep toen weder luid: ‘Laat maar bovenkomen.’

‘Hier niet!’ zeide LA CHAPELLE snel.

‘Niet?’ vroeg de andere, ‘en waarom? *Mort-Dieu!* gij ontvangt niet gaarne gezelschap, mij....’

‘Het is immers de kamerdienaar van *Don* BERNARDIJN, dien wij laatst voor het huis op de plaats zagen zitten, en die u groette,’ viel LA CHAPELLE hem in de rede.

‘Juist! een meester met de kling, en een speler....’

‘Ik wil hem hier niet zien,’ zeide LA CHAPELLE; kort af, ‘ik ben er niet op gesteld zijne kennis te maken.’

‘Jammer genoeg; hij had mij deze kan bier kunnen helpen uitdrinken; maar het is wèl, gij zijt hier op uw grondgebied, tot straks dan!’ en hij volgde de meid, die reeds den trap afging.

Een' oogenblik daarna kwam hij terug, juist toen ANTOINE scheen geantwoord te hebben op iets, dat zijn meester gevraagd had. Hij zette zich weder neder, zag beiden aan, en zeide toen: ‘Is het gedaan? want ziet, gij kunt gerust spreken, daar ik bij ben, vooral als de Heer de taal van den knecht spreekt. Nu, nu, LA CHAPELLE! kijk maar niet verstoord; ik ben in eene goede luim, en kan veel verdragen van u; ho, ho, het is goed, dat ik op honderd passen afstands zien kan, hoe iemand zich gedragen zal als er geroepen wordt: ‘vooruit, Mijne Heeren! even als een goede jagthond, die op dien afstand het wild kan ruiken; want, waarlijk! anders zoude ik moeten denken, dat gij den Spanjaard ontweekt, omdat ik u zoo iets van zijne handigheid met den degen gezegd had.’

‘DE LA BRETTE!’ zeide LA CHAPPELE.

‘Ik zeg immers, dat ik u voor een' dapperen edelman houd, ofschoon ik u nog nimmer.... Maar ik praat weêr voort, en ik hinder u,’ riep hij, plotseling van toon veranderende, terwijl hij haastig opstond, naar LA CHAPELLE trad, en dezen hartelijk de hand schuddende, zeide: ‘Ik heb niets voor u, dan dezen arm en dezen degen, en zij zijn beiden tot uwe dienst: waarlijk, dat zijn zij; ik verdien uw vertrouwen niet, zoo als gij denkt, en echter.... maar ik dring mij niet op, en ga heen; hebt gij mij noodig, waar of wanneer het ook zij, zeg dan maar: DE LA BRETTE! dit of dat, en ik zal er wezen.’

LA CHAPELLE hield de hand van den jongeling vast, zijn vorschend oog beschouwde een' oogenblik het vriendelijk gelaat van dezen, dat zich meestentijd vergeefsche moeite deed, om de norsche trekken van den voorvechter na te bootsen; toen zeide hij ernstig: ‘Ééne vraag, DE LA BRETTE! en laat deze u niet beleedigen, het geldt mijn leven, meer dan mij het leven waard is: gij zijt nog jong en onbezonnen; kunt gij zwijgen?’

‘Ja!’ was het korte, doch vaste antwoord. Toen vervolgde LA CHAPELLE: ‘en gij wilt dus op den bijbel zweren, dat al wat ik u zeggen zal....’

‘Geheim zal blijven! dat zweer ik op mijn woord van eer, en bij mijn' degen,’ riep de andere, en vervolgde: ‘Dat is

mijn gewone eed, ik ken er geen' sterker; want, ziet gij, mijne kling ken ik, er is niet ééne fout aan, en den bijbel heb ik nooit gelezen, dus...'

'Het is mij genoeg, zet u neder,' zei de LA CHAPELLE haastig, en toen hij zag, dat DE LA BRETTE in de bierkan zag, vervolgde hij: 'Ik zal wijn laten boven komen.' En ANTOINE vertrok op eenen wenk van zijnen meester.

'Zoodat Mijnheer LA CHAPELLE dan niemand anders is, dan Mijnheer HUYGENS,' zeide DE LA BRETTE eindelijk, na met belangstelling naar het verhaal van dezen geluisterd te hebben; naan de eene zijde spijt het mij, want zie, gij gaaft voor, *Frankrijk* verlaten te hebben om het geloof; doch ook nog om eene andere reden, en daar het juist trof, dat ik den aftogt geblazen heb, omdat de spelbrekers van het Geregt mij te lijf wilden, omdat ik in ééne week twee snaken had nedergelegd, die de zotheid hadden, mijnen degen met hunne borst te pareren, zoo deelden wij in één lot; het spijt mij, maar het is niet anders, en ik zal u toonen, dat gij mijne hulp niet vergeefs hebt ingeroepen! Doch zeg mij nu ook, Heer geheimschrijver! wie die man is, die dáár staat, alsof hij aan de deur van de Koningin stond.'

'Het is ANTONI VERMEEREN, een der hellebaardiers van den Prins, die mij hem heeft aanbevolen als een' man van grooten moed en vertrouwen, en die schier even goed Spaansch en Engelsch als Fransch spreekt.'

'Ho! mijn dappere hellebaardier! het verheugt mij, kennis met u te maken; zet u, kom aan! geene pligtplegingen, niet waar, LA CHAPEL, ik wil zeggen HUY....GENS? *par ma dague!* wat is dat moeijelijk! neem een' stoel, jongen! zoo, geef mij de hand; ha, ha! ik twijfelde er al aan, ik ben niet trotsch; gij moet eene stevige hand hebben, en straks.... Doch laat ons eerst eens drinken, laat mij eens schenken, dat is de beker van mijn' vriend. Weg met het bier, dat moet met wijn gedronken worden, Mijnheer HUY....GENS! Mijnheer VER.... VER...., de hellebaardier! dat is beter; ik drink de gezondheid van den Prins; lang moge Hij leven!'

Hoog hief hij den beker op, even zoo deden HUYGENS en de hellebaardier. 'En nu verder,' zeide DE LA BRETTE, nadat zij gedronken hadden.

'Gij weet hoe ik hier gekomen ben,' zeide HUYGENS, 'ik had met Zijne Doorluchtigheid afgesproken, mij voor een' Franschman, en hem voor mijn' knecht uit te geven: dit kwam ons het

voorzigtigste voor. Ik nam dadelijk LA FONTAINE, dien ik hier bij een' ieder hoorde prijzen, in den arm, en ontdekte hem wie ik was.'

'Een dom stuk, waarom mij niet?' zeide DE LA BRETTE, 'gij hebt wel gezien, dat ik, dewijl ik hier het langste te huis gelegen heb, en de gewoonte heb, om alle verschil dadelijk met de kling af te doen, als het ware de eerste persoon hen; ook stelde ik u aan mijne vrienden en landgenooten voor, dus....'

'Het is waar; maar ik kende u toen nog zoo weinig, en....'

'Spreek vrij op, gij hebt immers beloofd niets te verzwijgen? dat was de afspraak.'

'Later misschien,' zeide HUYGENS ernstig, 'als wij alléén zijn, nu niet.'

'O, de hellebaardier is niet te veel, zeg maar op!'

'Nu, gij wilt het: ik kende u nog niet, en.... ik hield u voor een' van die pesten der maatschappij, die om een enkel woord, of een' enkelen blik, het bloed van hunnen evenmensch vergieten, die gevaarlijker zijn dan de booswicht, die zijn wapen veil heeft voor geld....'

'Verdoemd!'

'Een' oogenblik, DE LA BRETTE! gij hebt het gewild; die, het eene met het andere parende, al spoedig een handwerk of eene broodwinning maken van hunne ongelukkige bekwaamheid....'

'HUYGENS!' zeide de jongeling, geheel ontmoedigd, het hoofd latende hangen; de drift bezielde zijn oog niet meer, dat nedergeslagen was: voor het eerst zag het misschien de greep aan zijn rapier, zonder er met welgevallen op te staren.

'Doch ik deed u onregt,' vervolgde HUYGENS snel; 'ik zag spoedig, dat de goede eigenschappen van uw hart nog leefden onder de ondeugden, welke het in slecht gezelschap had aangenomen, ik leerde u achten en beklagen; bewijst het mijn omgang niet met u, is het vertrouwen, dat ik in u stel, en niet het beste bewijs aan....? DE LA BRETTE! wilt gij mijn' vriend zijn?'

'Ik hoop het te worden,' antwoordde deze, na eenige oogenblikken zwijgens, en drukte HUYGENS de hand, waarna deze vervolgde: 'LA FONTAINE bragt mij al spoedig berigt, dat het kind zich hier nog bevindt, en bezorgde mij een mondgesprek met den geheimschrijver van den Koningin; doch nadat WALSINGHAM den brief, welken de Prins bad medegegeven, gelezen had, zeide hij mij al dadelijk, dat hij mij moest raden, om geen geweld te gebruiken, daar zijne gebiedster zulks niet zoude

kunnen gedoogen; dat het volstrekt onraadzaam was, Hare bemiddeling te verzoeken; doch dat hij evenwel zorg zoude dragen, dat het kind niet heimelijk vervoerd werd, daar hij van alles, wat er hij den Gezant gebeurt, onderrigt wordt. Bij dit en bij de belofte om mij te beschermen, als het mij gelukte om den jongen uit het huis van *Don* BERNARDIJN DE MENDOZA te verlossen, is de hoop van die zijde ook gebleven; want het berigt, dat het gevaarlijk zoude zijn, om iemand der bedienden te trachten om te koopen, was schier onnoodig, en de toegang, welke zijn bevel mij tot een kerkje in de nabuurschap van het huis des Gezants gegeven heeft, heeft mij slechts overtuigd, dat er geen middel is, dan het kind langs den gewonen weg te redden. De tijd nadert, aanstaanden Vrijdag komen de Spanjaarden te *Vlissingen*, en het kind kan niet vroeger in het belang van des Prinsen belangen, en niet later voor zijne eigene veiligheid verlost worden, en het is reeds Woensdag! de lijd nadert, ik ben nog niets gevorderd, ik ben zonder hoop en zal mijne toevlugt tot geweld moeten nemen.'

'*Sang-Dieu!* dat is een verstandig besluit,' zeide DE LA BRETTE, 'er is niets beters; wij zijn zoo bang niet voor den Gezant, als Mijnheer WALSINGUAM; gold het eene weddenschap, dan neem ik aan, om *Don* BERNARDIJN, als hij uit de koets treedt, eenige haren uit zijn' baard te trekken, ha! ha!'

'Maar het geldt het kind! en ofschoon er dikwijls kinderen op de plaats vóór het huis spelen, heb ik het nog nimmer gezien; zij behooren aan den Gezant of zijne bedienden, hunne donkere haren en oogen komen weinig overeen met de blonde haren en blaauwe oogen van onzen kleinen NIKLAAS WILLEMSZOON, die, volgens WALSINGHAM, door dien SAVEDRA verzorgd en bewaakt wordt.'

'Ha! door *Senor* SAVEDRA? steelt die kinderen, ook? Ik dacht, dat hij alleen maar de menschen uitplunderde; ha! nu weet ik, waarom gij hem hier niet wildet zien. Maar, ja! ik geloof, dat hij mij wel eens geklaagd heeft over de zorg, welke hem een knaap baarde, dien *Don* BERNARDIJN naar zich had genomen.'

'Dát is het kind, dat ik zoek en voor hetwelk ik uwen bijstand verzoek; indien gij het mij helpt redden, zal ik er u eeuwig dankbaar voor zijn.'

'Ik zal er mijn vermaak in stellen, en indien de staat mijner geldmiddelen het toeliet, om met SAVEDRA....'

'Maar het spreekt immers van zelf, dat dit *mij* aangaat; Zijne Doorluchtigheid....'

‘Doet de dingen op een' nobelen voet, wilt gij zeggen; wel nu! daar is mijne arme beurs; vul ze, en ik zal den Spanjaard..... Maar ik geloof, dat het tijd is om te gaan eten, Mijnheer HUYGENS!.... ik wil zeggen: LA CHAPELLE! dezen avond spreken wij neder. Kom aan, mijn brave hellebaardier! volg ons!’

De dag, dat de Spanjaarden te *Vlissingen* verwacht werden, was eindelijk dáár, en reeds vroeg in den morgen zaten HUYGENS met DE LA BRETTE en ANTONI weder bij elkander; hunne houding en hun gelaat verrieden, dat zij iels gingen ondernemen, dat moeijelijk en gevaarlijk was; zelfs DE LA BRETTE was deftiger dan anders, en HUYGENS, die het laatst was binnengekomen, zeide: ‘De goede Leeraar was verwonderd, mij vroeger te zien, dan hij verwachtte; doch niet meer, toen ik hem zeide, dat gij gisteren van SAVEDRA hadt vernomen, dat hij morgen vroeg uit de stad moet, om den knaap naar elders te brengen; doch dat gij ook niet meer van hem hebt kunnen vernemen, zonder onvoorzigtig te zijn.’

‘Die duivelsche Spanjaard wil wel drinken als een ander betaalt, maar weegt elk woord vóórdat hij spreekt; indien hij even langzaam was in een geveeht, dan....’

‘LA FONTAINE zal er den Heer WALSINGHAM berigt van geven,’ zeide HUYGENS, om deze uitweiding af te breken, ‘en hem herinneren aan het paspoort en de bescherming van het vaartuig, welk een en ander hij mij beloofd heeft. Hebt gij ook het uur bepaald, wanneer gij terug zoudt komen, ANTONI! toen gij gisteren dat speelgoed aan de kinderen van *Don* BERNARDIJN en de overigen verkocht?’

‘Neen, Mijnheer! maar wel, dat ik na den middag zoude komen; zij verwachtten nog veel meer en fraaijer aardigbeden te zien, en zelfs die Spaansche lakkeijen en knechts hielden mij voor een' reizenden Duitschen koopman.’

‘Het kon niet beter; misschien gelukt het u nog wel, om het kind aan de deur te lokken, en zoo dat niet kan....’

‘Dan neem ik maar een' van die kleine Spaansche *Dons* mede, ofschoon de oudste zoon van den Gezant nog al van gewigt is, Mijnheer!’

‘Kom aan! dat zal wel gaan,’ zeide DE LA BRETTE, ‘waarlijk, HUYGENS! het is het beste; de Koningin zal er zelfs om lagehen, als het gelukt: wie kan het helpen, dat de hellebaardier het verkeerde kind neemt?’

‘Als het gelukt, dan.... Doch het is reeds bepaald; ik zie zelfs in, dat het niet anders kan, en wat mij zelven betreft, ben ik op alles voorbereid; maar Zijne Doorluchtigheid zoude niet gaarne zien, dat hier iets gebeurde, waarover men zich onvergenoegd zoude kunnen toonen.’

‘Wilt gij dan liever met mij bij Senor SAVEDRA een bezoek afleggen, als wij hem heden avond te huis brengen, hem binden en den mond stoppen, als wij op zijne kamer zijn, en dan het kind verlossen?’

‘Neen, beste DE LA BRETTE! gij weet, dit middel, waarmede gij zoo veel ophebt, bevalt mij niet; het huis is te sterk bewoond: ik wanhoop nog niet, of ANTONI zal met het speelgoed meer uitrigten, dan wij door geweld; ja, ik weet reeds wat gij zeggen wilt. Zoodra gij dan het kind, welk dan ook, in handen hebt, ANTONI! zet gij het op een loopen, terwijl ik zal zorgen, om in uwe nabijheid te zijn; dan loopt gij, zoo snel mogelijk, naar het huis, waarvan de gang, die in de achterstraat uitkomt, zal openstaan, en hier bergen wij ons in het huis, hetwelk LA FONTAINE ons heeft aangewezen als eene veilige wijkplaats, gereed om ons te ontvangen.’

‘Ja, dat zal alles gemakkelijk gaan,’ zeide de hellebaardier, toen DE LA BRETTE uitriep: ‘Nu moet *ik* nog de les opzeggen: ha! gij behoeft niet bezorgd te zijn, wat er in die straat gebeuren zal; want de Spanjaarden zullen niet eens den voet in den gang zetten; de zes vrienden, die ik heden middag op het middagmaal genoodigd heb, in de herberg, waar onze hellebaardier zoo dikwijls op het huis van den Gezant heeft zitten loeren, zullen hun zulks wel beletten. Zij weten van niets, dan dat er wat voor het mes en te drinken zal zijn; maar het zijn allen jongens, die, ofschoon wij goed gedaan hebben hun niets te zeggen, nimmer een' ontblooten degen kunnen zien, zonder ook van leer te trekken. Maar ik zal zorgen, dat alles uiterst vreedzaam toegaat; het is jammer, maar het is nu zoo eenmaal uw verlangen.’

‘O ja!’ zeide HUYGENS, ‘en ik hoop, dat SAVEDRA, die heden middag in *den Arend* zal komen, om met u te spelen, maar niet ongeduldig wordt als gij niet komt, en evenwel is uwe tegenwoordigheid in onze nabijheid zoo noodzakelijk.’

‘Wel zeker! wie zoude mijne tafelvrienden anders op het juiste oogenblik aanvoeren, en bovendien, ik zal het genoegen, bij de grap tegenwoordig te zijn, niet laten loopen, om dien mageren geldwolf zoo veel vroeger zijne winst te laten

na zich slepen. Als ik een weinig vóór zijne komst naar *den Arend* ga, en zeg, dat ik wat later zal komen, en gelast *Senor* SAVEDRA intusschen eene flesch goeden wijn voor te zetten, dan wacht hij, op hoop van een' goeden buit, tot in den nacht.'

'Ik wil het hopen, en dat de Gezant bij zijn voornemen blijft, om uit te gaan, anders blijft SAVEDRA stellig te huis, en het kind durft dau zeker niet aan de deur komen.'

'Geene zorg, HUYGENS! de Gezant rijdt stellig uit,' zeide DE LA BRETTE, die vóór het raam zat, waarna hij uitriep: 'maar daar komt Vader LA FONTAINE aan, die, op mijne eer! op de gedaante gelijkt, die dáár op dat uithangbord den dapperen COLIGNI verbeelden moet, en dus, Mijnheer! snel het tweede geheime punt van ons besluit nog eens doorloopen, voordat onze Leeraar komt, die zelfs niet zonde willen hooren van een der edelmannetjes te rooven. Als de brave hellebaardier ook ongelukkig genoeg was, geen kind van den Gezant meester te kunnen worden, zal ik voorgeven *Senor* SAVEDRA te komen bezoeken; men kent mij in huis, ik ben er voorheen nu en dan, zelfs gisteren nog, geweest; ik breng het kind beneden, terwijl gij mij wacht en ANTOINE zijne goederen blijft uitstallen en verkoopen, en mijne vrienden zullen zich, zoodra ik het hun verzoek, er een genoegen uit maken, die Spanjaarden te woord te staan, zoo zij onbeleefd genoeg waren, de regten der gastvrijheid te schenden.'

'Het is veel gewaagd, maar evenwel kan het gelukken; ik hoop echter, dat wij niet genoodzaakt zullen worden, om er onze toevlugt toe te nemen.'

'Wat mij betreft, Mijnheer DE LA BRETTE! het wil mij nog niet aanstaan,' zeide ANTONI VERMEEREN.

'En mij zoo veel te meer, mijn dappere hellebaardier! doch....'

'Stil! daar is, LA FONTAINE,' zeide HUYGENS, terwijl hij opstond en naar de deur trad, die juist door eenen man van een waardig voorkomen geopend werd, en de Leeraar der Fransche gemeente te *Londen* trad binnen.

Het was HUYGENS wonderlijk te moede, toen hij voorbij de herberg trad, waar hij in de voorkamer het gejuich van DE LA BRETTE'S tafelvrienden boorde; hij berekende, dat deze zich zeker nu reeds hier in hun midden zouden bevinden, en dat SAVEDRA onder het drinken van den wijn, welken de Franschman in *den Arend* had laten op tafel zetten, geduldig zoude wachten, tot deze, ofschoon dan wat later dan de eerste af-

spraak was, zoude komen, om zijn geld te verliezen. Het geweld, dat zij maakten, deed hem met eenige ongerustheid den oogenblik te gemoet zien, als zij hem tot bijstand zouden toesnellen, met DE LA BRETTE aan hunne spits, en voornamelijk, indien men moest overgaan, om den voet in het huis des Gezants te zetten. Doch CHRISTIAAN HUYGENS was zelf te moedig van aard, om voor eenen gevaarlijken stap terug te deinzen; alleen gevoelde hij weêrzin om er toe te besluiten; want hij vermoedde, dat de Prins er geen genoegen in zoude nemen, vooral als het doel niet bereikt werd. Zoo naderde hij het huis van DE MENDOZA, en wel op den oogenblik dat de hellebaardier, die eenen geruimen tijd vóór hem was op weg gegaan, hem voorbij trad en toefluisterde, dat de Gezant reeds een uur geleden, en SAVEDRA ruim een half uur daarna, waren uitgegaan.

Tot zijne vreugde werd HUYGENS gewaar, dat er niet veel drukte was op de plaats vóór het huis; slechts twee knechts stonden, tegen het hek geleund bij de opening, naar de voorbijgangers te zien, en lieten den hellebaardier ongemoeid door het hek op de plaats komen, en naar het huis gaan. Er waren nog geene kinderen te zien; doch zoodra naderde ANTONI het huis niet, of een luid gejuich verhief zich in het voorportaal en de kinderen kwamen te voorschijn, zoodra zij den koopman in het oog kregen. HUYGENS vond het raadzaam te wachten, en niet verder te gaan, om de knechts in het oog te houden, en hield zich, alsof de strik van zijnen schoen losgegaan was, en hij dien op nieuw vaststrikte; terwijl hij DE LA BRETTE in de verte reeds vóór de herberg zag staan, en ANTONI steeds in het oog hield.

De looze hellebaardier maakte een bijzonder goed gebruik van de nieuwsgierigheid en koopzucht der kinderen; hij liet hun zijn speelgoed zien, dat hij hun in gebroken Spaansch hoog opvijzelde. Ook twee zoontjes van den Gezant vertoonden zich weldra in de deur, met een paar mannelijke en eenige vrouwelijke bedienden, die om de vreugde der kinderen lachten. De jonge edellieden traden buiten, om op hun gemak in de mand te zien, waarin de koopman de goederen had; doch even als den vorigen keer, werd de hellebaardier den kleinen NIKLAAS niet gewaar. Voordat hij er toe overging om een kind des Gezants aan te vatten, vroeg hij aan de kleinen, of er geene kinderen meer in huis waren om van hem te koopen?

‘Neen!’ antwoordde een der dienstboden. - Mismoedig trok de gewaande koopman de schouders op.

‘Ja wel!’ riep het oudste zoontje van *Don* BERNARDIJN. ‘NIKLAAS is achter; maar koopen kan hij toch niet: hij heeft geen geld en kan niets spreken dan Vlaamsch.’

Toen verhaalde ANTONI hem, dat hij het fraaiste spel, dat hij bij zich had, aan hem zoude laten zien en goedkoop verkoopen, als hij het knaapje halen wilde, omdat het van hem zou kunnen vernemen, hoe het gespeeld moest worden, en dat hij dit in het Spaansch niet zeggen kon, noch aanwijzen, waar het te lezen stond. Een' oogenblik stond de kleine Spanjaard in beraad; hij wist wel, dat NIKLAAS niet aan de deur mogt komen; maar de begeerte om het spel te zien, deed hem besluiten, het vertrek, waarin deze opgesloten was, te gaan openen, en hij liep het huis in, terwijl de knechts en de meiden dachten dat hij geld ging halen.

HUYGENS zag, tusschen hoop en vrees dobberende, naar de vrienden van DE LA BRETTE, die, de herberg reeds gedeeltelijk verlaten hebbende, op de straat heen en weder stapten, zoowel als naar de onderhandeling van den gewaanden koopman, en hij stoorde zich niet aan de spotternij van eenen der knechts over zijne onhandigheid in het strikken. Doch plotseling zag hij twee kinderen met drift de huisdeur komen uitloopen, en hij rigtte zich op, toen bij het blonde haar van eenen der knaapjes zag. De koopman zette de mand neder, terwijl de bedienden verwonderd schenen te zijn, toen de vreemde knaap langs hen heen drong.

Er was een merkbaar onderscheid tusschen de knapen; de jonge edelman, die in fluweel gekleed was, was langer dan het kind, dat bruin grein droeg, en hij voerde het met eene zekere drift met zich, het bij de hand vast houdende. Misschien was het knaapje, dat gevangen werd gehouden, bang om bestraft te worden; ten minste de zoon van *Don* BERNARDIJN trok het met geweld naar den koopman, terwijl zijne bruine oogen en trotsche houding zijne verstoordheid verrieden. Zoo dadelijk echter zag de blonde knaap het speelgoed niet, of hij scheen zelfs niets liever te verlangen, dan den schat te zien, dien de koopman medebragt, en knielde naast de mand neder; hij lachte toen hij dat speelgoed zag, doch liet het dra uit zijne handen vallen, toen de koopman in het Hollandsch zeide: ‘Even veel speelgoed, als hier is, zult gij hebben, als gij met mij mede gaat; uw vader wacht u, jongenlief!’ Die woorden schenen den knaap liever te zijn dan het speelgoed; de klank van de taal, die zijne moeder hem geleerd had, deed hem opspringen, en juichende

de handen uitsteken naar den man, die hem over zijnen vader sprak.

VERMEEREN zag de verwonderde blikken der knechts; zelfs de oogen der kinderen verlieten voor een' oogenblik het veelkleurig verlangen van hun hart; langer wachten was gevaarlijk; hij achtte den kleinen NIKLAAS genoeg onderrigt, doch hij bedroog zich; op denzelfden oogenblik klonk het angstgeschreeuw van een kind over de plaats, met welke andere kinderstemmen instemden, begeleid door die van de dienstboden van beider kunne; de hellebaardier had het knaapje opgevat en liep er mede weg; vruchteloos noemde hij NIKLAAS bij zijnen naam, zeidi dat zijn vader hem wachtte, of beloofde hem speelgoed; het kind was hevig verschrikt, en Inisterde niet, en evenwel zoude het den koopman gerust gevolgd hebben, indien deze den tijd had gehad, het aan de hand mede te nemen.

Terstond schoot HUYGENS op eenen der knechts toe, die, het gerucht vernemende, de opening in het hek zochten te sluiten, vatte hem aan, en wierp hem op den grond. De tweede trad ANTONI in den weg, en zocht hem te grijpen; doch een hevige vuistslag, welken deze hem op de horst gaf, deed hem terugtreden; toen naderden de overige knechts, die uit het huis en den stal kwamen toesnellen; het spartelen van het knaapje verhinderde den hellebaardier, om den man af te keeren, die hem weder naderde; maar HUYGENS aarzelde niet lang, trok zijnen degen en noodzaakte den aanvaller om terug te treden, en VERMEEREN snelde met zijnen last de straat op.

Er was geen tijd om naar DE LA BRETTE te wachten, die moeite vergeefs gedaan had, om zijne vrienden bij tijds de tafel te doen verlaten; het geschreeuw van het kind en de bedienden van den Gezant deed de voorbijgangers stilstaan. Ware HUYGENS, die volgens zijnen stand gekleed was, deu hellebaardier niet op den voet gevolgd, misschien hadden sommigen den schaker van het kind wel tegengehouden; doch de moedige en edele houding van den man, die den ontblooten degen in de hand hield, benam hun allen lust, om den Spanjaarden hulp te bieden.

De doorgang in het huis, werwaarts ANTONI zijne schreden rigtte, was, volgens afspraak, open, en zij geraakten, vóórdat de Spanjaarden hen achterhaalden, in de achterstraat, waar nog niemand iets van het geval gehoord had; doch op den oogenblik, dat zij dáár het huis bereiken zouden, hetwelk hen vooreerst

in veiligheid moest stellen, werden zij door de Spanjaarden, die hen op den voet gevolgd waren, ingehaald. Slechts HUYGENS was gewapend, doch trad hen moedig tegen, terwijl de hellebaardier in boraad stond, of hij blijven zoude of dezen alleen laten kampen tegen de overmagt, en het kind maar eerst redden; maar toen HUYGENS, die even vlug den degen als de pen voerde, zijnen eersten aanvaller eene breede wonde in den arm had toegebragt, vatte ANTONI het gevallen staal van den Spanjaard op, en stoorde zich niet aan het geroep van HUYGENS, dat hij het kind redden zoude, en hem alleen laten.

De Spanjaarden zochten hen in den beginne te omvleugelen, en wilden, daar zij op hun meerder aantal steunden, die twee mannen dwingen om zich over te geven; doch de wederstand maakte hen verwoed. Negen ontbloote klingen bedreigden de edelmoedige beschermers van het kind, dat, uit vrees, niet ophield met schreeuwen, en zich te vergeefs uit den linkerarm van den hellebaardier trachtte los te maken. Weinig tijds nadat de eene Spanjaard zijn wapen had laten vallen, kwam DE LA BRETTE uit den gang te voorschijn, en riep luid en gebiedend: ‘Steekt de degens op, Heeren!’ hetgeen zij, die hem volgden, met kracht herhaalden. De Spanjaarden stoorden zich hier niet aan; maar toen DE LA BRETTE hen naderde, en de hand op de greep van zijnen degen leggende, nog eens hetzelfde, en met verhefting van stem, uitriep, wendde zich een Spanjaard naar zijne zijde, en gelastte hem zijns weegs te gaan. Zonder verder antwoord, ontblootte de Franschman zijne kling; zijne makkers volgden zijn voorbeeld en nog dreigender herhaalde hij aan de Spanjaarden het bevel ‘steekt op de degens!’

De Spanjaarden waren verbaasd over dezen onverwachten aanval, en toen DE LA BRETTE, de vruchteloosheid zijner vermaning ingezien hebbende, vooruit trad, en na weinige oogenblikken den Spanjaard ter neder stiet, die met hem gesproken had, waren zij genoodzaakt den Franschman en zijnen zes vrienden het hoofd te bieden. Van dit oogenblik maakte HUYGENS gebruik; om met het kind te ontsnappen, terwijl hij DE LA BRETTE nog met eene vredelievendheid, waarop hij, over dit geval sprekende, altijd in het vervolg nog gewoon was zich te beroemen, hoorde vermanen, om de wapens te laten rusten.

Zoodra de deur van het huis gesloten was, stelde HUYGENS den verschrikten knaap gerust, en zeide, dat zijn vader hem liet halen, waarna zij hetzelve door den tuin verlieten, en door LA FONTAINE werden verwelkomd in de woning, waarin de klee-

deren gereed waren, welke zij voor hunne vermomming noodig geoordeeld hadden te verkiezen, terwijl HUYGENS met ongeduld wachtte naar het paspoort, dat WALSIGHAM hem zenden zoude, en naar het vallen van den nacht, als den oogenblik, dat hij zich dacht scheep te begeven.

Wat DE LA BRETTE betreft, zijne zaak begon een weinig van gedaante te veranderen, daar de Gezant, die vroeger te huis kwam, dan men verwacht had, gevolgd door de bedienden, die hem vergezeld hadden, op de plaats van het gevecht verscheen en het volk diets maakte, dat men hem zijnen zoon ontroofd had. Toen echter de Franschman, en op zijn zeggen af ook zijne vrienden, dit eene helsche list noemden van den Spaanschen kinderdief, zag *Don* BERNARDIJN geene kans, om iets met goed gevolg te ondernemen; te minder, daar het volk begon te dreigen en partij te kiezen tegen de Spanjaarden. Hij gaf den zijnen last om terug te keeren, en DE LA BRETTE, die van zijne vrienden afscheid nam, en hun voor hunnen bijstand bedankte, had daardoor gelegenheid, om, volgens zijne belofte, met *Senor* SAVEDRA een paar uren te gaan door brengen, die weinig vermoedde, waarom de vogel, dien hij zeker was te zullen plukken, zoo lang wegbleef.

Vruchteloos reed *Don* BERNARDIJN terstond naar de Koningin; hij kon geen gehoor verwerven, en WALSINGHAM, die zijne hevige klagten met onverschillige bedaardheid aanhoorde, ried hem, om zijne bezwaren schriftelijk in te dienen en gerust te vertrouwen op de regtvaardigheid zijner Koninklijke Gebiedster. Met somberen ernst zeide de Spanjaard, dit te zullen doen, terwijl hij vertrok; maar bij zich zelven besloot hij zich regt te verschaffen, de schakers van het kind op te sporen, hun hunnen buit te ontnemen, en zich vreeselijk te wreken over hunne stoutheid en de ontvangene beleediging.

Hetzij PARMA eenige achterdocht gekregen had, toen er, op last van den Prins, eenige schepen naar *Walcheren* gezonden waren, om de Spanjaarden in het oog te houden, of dat een ander toeval de uitvoering van den aanslag verhinderde, van het geheele ontwerp om *Vlissingen* te vermeesteren, kwam niets, en vier dagen na den bewusten Vrijdag, zat Prins WILLEM na den middag weder aan de tafel, waaraan hij gewoon was te

schrijven, en juist dacht hij weder, te midden van zijne drukke bezigheden, aan zijnen geheimschrijver, en den gevaarlijken last, welken deze op zich genomen had, en wiens lot hem hoe langer hoe meer begon te verontrusten, toen deze de deur opende, in het vertrek trad, en met luider stem uitriep: ‘God zij gedankt, de jongen is gered! en ik heb de eer van Uwe Doorluchtigheid te groeten.’

De Prins stond op en zeide verheugd, terwijl hij den geheimschrijver te gemoet trad, en tegen zijne borst drukte: ‘En *wij* danken Hem ook, dat Hij u behouden heeft; en u ook, mijn Vriend! want gij hebt ons hart van eenen last ontheven, die het zwaar drukte; de tranen van den vader en zijne versmoorde jammerklagten nepen ons den boezem in, daartegen helpt geen harnas of geene staatkunde: men blijft altijd mensch, en ik ben zelf vader. Ik ben ook bevreesd geweest voor u; maar het heeft zich geschikt.’

‘En de knaap wacht met den trouwen hellebaardier beneden aan den trap,’ zeide de geheimschrijver, die moeite had om te spreken, zóó troffen hem de woorden en de stem van zijnen meester.

De Prins trad zelf naar de deur, en riep luid: ‘ANTONI!’ en toen deze met het jongetje aan de hand boven kwam, nam de Prins het in zijne armen en kuste het welkom in het Vaderland; ook ANTONI VERMEEREN ontving de betuiging van 's Vorsten tevredenheid en ging, op zijn' last, heen, om den vader van het kind, die zich in de stad ophield, de blijde tijding der redding van den kleinen NIKLAAS WILLEMSZOON te gaan mededeelen.

Gedurende dezen tijd voldeed de Heer HUYGENS aan de nieuwsgierigheid van den Vorst, en juist toen hij hem per slot mededeelde, dat zij alleen, dank zij de bescherming van WALSINGHAM! ontkomen waren aan de vervolging van *Don* BERNARDIJN, die hun vaartuig met eene boot met gewapend volk had doen nazetten, trad de vader binnen.

Wij zullen de vreugde van vader en kind niet beschrijven, noch het geluk, dat Prins WILLEM smaakte van deze bereeniging getuige te zijn; doch alleen zeggen, dat, toen VAN HOORN, in overmaat van gevoel, aan de voeten van den Vorst wilde nederknielen en hem danken, deze hem zulks verhinderde, en zeide, dat de Heer CHRISTIAAN HUYGENS en de trouwe hellebaardier, naast God, alleen dank verdienden.

De Prins beschonk zijnen geheimschrijver sedert, als een duur-

zaam aandenken aan dezen oogenblik, met eenen gouden penning, prijkende met de borstbeelden van den Vorst en diens gemalin, die ook in deze edele daad het levendigste aandeel nam, terwijl als omschrift van den penning deze woorden stonden:

MANDATI STRENUE EXECUTI MONUM.;
dat is:
Gedachtenis van een kloekmoedig uitgevoerd bevel;

en ANTONI VERMEEREN had ook reden, om over de erkentelijkheid van den Prins en de Prinses dubbel tevreden te zijn.

Zoo was het dan eindelijk aan den kloekmoedigen geheimschrijver gelukt, om zijn voornemen uit te voeren, hoe weinig hoop zich in den aanvang ook liet bemerken op eenen gelukkigen uitslag, en omstreeks eene week na zijne terugkomst ontving HUYGENS tot zijne verwondering een bezoek van zijnen ouden vriend DE LA BRETTE, die hem den groet van LA FONTAINE en andere bekenden bragt.

SAVEDRA droeg, zoo hij zeide, de grootste schuld, dat hij *Engeland* verlaten had; want deze had zich gebelgd getoond, omdat men hem bedrogen had, en een paar stokslagen hadden den Spanjaard niet overtuigd, dat DE LA BRETTE hem niet bedrogen, maar eerlijk zijn geld verloren had; eenparig had men geoordeeld, dat *Senor* SAVEDRA de beleedigde partij was; een tweegevecht was toen onvermijdelijk, en de kamerdienaar was zoo dwaas, zich te laten nederstooten.

Dankte NIKLAAS WILLEMSZOON, die bij gevorderde jaren in de zeedienst trad, altijd zijne behoudenis aan CHRISTIAAN HUYGENS; trachtten de Engelschen zijn edel bedrijf te vereeuwigen in eene schilderij, welke langen tijd bewaard werd in het huis van den Graaf van ARUNDEL; DE LA BRETTE dankte hem in rijperen leeftijd de eervolle betrekking, die hij in het Staten-leger bekleedde, en de achting en onderscheiding, welke hij genoot; want de welgemeende raad van zijnen vriend leerde hem zijne onwaardige wijze van leven inzien, en zijnen moed, welke veeltijds tot roekeloosheid oversloeg, aanwenden tot een edel doel, tot de bevrijding dezer Gewesten van de Spaansche dwingelandij.

J.F.O.

Nagevolgde liederen, door J.P. Heije[1].

IX. Mignon's lied.

SPOHR[2]. Op. 37. GOETHE.

Kent gij het Land, waar de citroenboom bloeit,
In 't donker loof de lichte oranje gloeit,
Een zoele wind de blaauwe lucht doorgeurt,
De mirte groent, de lauwertak zich beurt:
  Kent gij het wel?
  Dáárheen, dáárheen
Rigt ik met U, Geliefde! mijne schreèn!

Kent gij het huis? Op zuilen rijk en hoog
Verheft de zaal haar' trotschen, breeden boog.
Het marmer leeft, de beelden zien mij aan:
Wat heeft men U, onschuldig kind! gedaan?
  Kent gij het wel?
  Dáárheen, dáárheen
Rigt ik met U, Beschermer! mijne schreèn.

Kent gij den berg en 't steil en kronklend pad?
Het muildier baadt zich in der wolken nat:
In holen woont der draken zwart gebroed,
De rots stort neêr en over hem de vloed;
  Kent gij het wel?
  Dáárheen, dáárheen
Gaat onze weg, mijn Vader! Kom, dáárheen!

X. Pelgrims-spreuk.

M. BARTH. Op. 8. P. FLEMMING.

Slijt niet, in bang versagen,
  Uw dagen
  Met klagen!
  Al bukt gij vast
  Door leed en last,
Gods sterke hand helpt dragen.

Wat heeft gij, voor 't verborgen'? -
  Voor zorgen
  Van morgen!
  Uw levenslot
  Berust bij God,
Rust in Zijn' schoot geborgen.

God is een sterke veste,
  De beste,
  Die restte!
  Als iedre staf

(1) Zie *Gids* N°. 2, bladz. 73.
(2) Behalve SPOHR, is dit lied door BEETHOVEN, REICHARDT, ROMBERG en verschillende anderen op muzijk gebragt.

Bezwijkt bij 't graf,
Blijft, Vader! Gij de leste! -

Mengelingen.

Shakspeare's King Lear.

(*Vervolg van bladz.* 134.)

Toen de Koning in den slaap was weggevoerd, had men EDGAR achtergelaten. Wij treffen hem weder aan, bij den aanvang van het vierde bedrijf, staande op de heide. Hij prijst zich in zijne ellende gelukkig, omdat hij niets ergers meent te vreezen te hebben, dan hetgeen hij reeds ondervindt; doch spoedig wordt hij gelogenstraft, daar hij in dien blinde, die daar aankomt, geleid door eenen grijsaard, zijnen vader herkent. GLOSTER heeft allen moed verloren; hij vindt geen doel meer in zijn leven. Daarom wijst hij zelfs het geleide van dien ouden man af: wel kon hij zijnen weg niet zelf vinden, maar hij had geene bestemming, en derhalve ook geene oogen noodig. Doch één' wensch begeert hij nog vervuld te zien: zoo hij EDGAR binnen het bereik zijner aanraking mogt terug krijgen, zou bij het gemis zijner oogen niet meer gevoelen. De liefde tot zijnen zoon, eene liefde van dien aard, dat zij gebleken was, zich geenszins met de bezadigde rede te verdragen, was de eerste aanleiding tot zijn ongeluk geweest: zoo de verdenking van EDGAR'S trouw hem niet dadelijk buiten zich zelven gebragt had, nimmer zou alsdan EDMUND vrij spel gehad hebben ter volvoering zijner kunstgrepen, die den ondergang zijns vaders bedoelden (gelijk LEAR nimmer de ongenade zijner oudste dochters zou ondervonden hebben, indien hij CORBELIA niet miskend en dus bij deze zijnen intrek genomen had). De ontdekking van EDGAR'S onschuld moest die liefde van GLOSTER nog sterker aanvuren, en, werkelijk, zou de terugkeering van EDGAR in zijne armen hem met zijn lot, hoe vreeselijk ook,

verzoend hebben. Kon de dichter hem deze voldoening verschaffen? Immers neen! Want, door dit te doen, zou hij zich zelven hebben gedwarsboomd. De strekking zijns gedichts is gerigt tegen eene zoodanige liefde, welke op een' valschen grond steunt, en, zoo hij zulk eenen hartstogt tot zijn doel had doen geraken, zou het treurspel in de voorstelling ontaard zijn van het alles te bovengaand vermogen en den eindelijken triomf eener gemoedsneiging, die bij door een edeler gevoel wilde vervangen zien.

Dit dan zoo zijnde, heeft hij GLOSTER'S blindheid als het middel gebruikt, om die oplossing te verhoeden en te bewerken, dat de vader, terwijl hij zijnen zoon terug vindt (weder bij elkaâr gebragt *moesten* zij worden), hem *niet* terug vindt: had blindheid voor EDMUND'S bedrog den zoon uit zijne armen verjaagd, en mogt het noodlot, aan hetwelk hij door zijne verkeerde handelwijze in deze zaak onderworpen was geworden, niet door de zegepraal der bevredigde neiging beschaamd worden; zoo is het thans physieke blindheid, welke EDGAR, op wiens arm hij leent, uit zijne armen verwijderd houdt. *Op wiens arm hij leent*, zeg ik: want de oude man heeft EDGAR ontdekt. Op het hooren, dat zijn geleider een' krankzinnigen bedelaar in het oog had, geeft GLOSTER het blijk, dat de indruk van de jammerlijke gedaante, onder welke zijn zoon schuilde, nog niet uit zijn geheugen gewischt was; in zijne woorden klinkt de aandoenlijkste toon der stem van het vaderhart: ‘te midden van het onweder van den laatsten nacht zag ik zulk een voorwerp, als gij daar ziet; hij deed mij de opmerking maken, dat menschen wormen zijn; mijn zoon kwam toen in mijne gedachten, schoon ik toen reden meende te hebben, om op hem verstoord te zijn; sedert heb ik meer vernomen, om mij in de overtuiging te versterken, dat wij zijn in de hand der Goden, wat vlinders zijn in de hand van dartele knapen, Zij martelen en dooden ons tot hun vermaak.’ Hoorende, dat de waanzinnige, dien de onde man bespeurt, dezelfde naakte man van dien nacht is, verzoekt GLOSTER zijn' geleider, eenige kleederen voor dezen te gaan halen, en, terwijl hij onder diens geleide zou voortgaan, hen op den weg naar *Dover* in te halen. De grijsaard willigt dit verzoek in, en EDGAR kan geen voorwendsel vinden, om het gevraagde geleide te weigeren.

Zoo gaan dan vader en zoon op weg naar eene door genen aangewezene plaats, werwaarts hij meende, dat alleen een krankzinnige geene zwarigheid maken zou, hem te voeren.

Het is eene steile rots aan den oever der zee, van welker hoogte de rampzalige blinde zich wil nederstorten, om in de golven het eind van zijn leven te vinden.

GONERIL, die met EDMUND naar haren gemaal teruggekeerd was, opdat deze zich tot den oorlog zou bereiden, komt thans in de nabijheid van haar paleis. De vooruit gezonden hofmeester verkondigt haar reeds, dat zij geene overeenstemming bij haren echtgenoot zou vinden: ALBANY had de berigten der landing van het leger uit *Frankrijk*, de naderende komst zijner gade, het gebeurde met GLOSTER, met blijkbare onverschilligheid of ontevredenheid vernomen. Dit hoorende, neemt GONERIL dadelijk de partij, van EDMUND naar CORNWALL terug te zenden, om de aanvoering der legermagt van dezen haren broeder op zich te gaan nemen: hetgeen zij kort te voren met hem verhandeld had, zal echter wel het meest tot dit besluit hebben bijgedragen. De zonderlinge stemming van ALBANY schrijft zij aan lafhartigheid toe. Daarom wil zij het spinrokken met de lans haars gemaals ruilen, en zelve als heer en meester bevelen geven. ALBANY'S schijnbare moedeloosheid is haar niet onwelkom, want daardoor zal zij een voorwendsel vinden voor de misdadige liefde, welke zij voor EDMUND heeft opgevat. Op den weg hadden zij elkander onderhouden over hetgeen hen het doel hunner strafbare wenschen nader moest brengen, en thans scheidt zij van hem met een dubbel teeken harer gunst.

Waartoe dient deze liefde, door GONERIL voor EDMUND opgevat? Meende de dichter dus het belang te moeten verlevendigen, met behulp van een kunstmiddel, zoo vaak door de Fransche treuspeldichters der zeventiende eeuw aangewend? Deze laatsten voorzeker vreesden de belangstelling van hun publiek niet te kunnen boeijen, zonder, dikwijls in strijd met de eischen van hun onderwerp, eenen minnehandel in hun stuk in te weven. Zij schreven eerst en meest voor de hoflieden, en, vermits in die kringen de koninklijke favorites en de vrouwen in het algemeen den toon gaven, zoo zou geen hunner drama's ligt opgang hebben kunnen vinden, waarin het schoone geslacht zich zelf denzelfden invloed niet had zien uitoefenen, op welken het aan het hof met goeden uitslag aanspraak maakte. Zulke drijfveren waren bij SHAKSPEARE nog niet in werking. Zijn tijd en zijne natie huldigden nog niet die *frivole galanterie*, welke zich een menschengeslacht later in *Frankrijk* vertoonde: de vrouwen zaten bij de opvoering zijner stukken nog met maskers voor het gelaat in den schouwburg. Dáárgelaten, dat de alles behalve

sentimenteele aard der liefde, van welke EDMUND hier het voorwerp is, deze neiging volstrekt ongeschikt maakt, om tot een einde te dienen, overeenkomstig aan hetgeen zich de Fransche dichters, bij de verdichting der liefde-intrigues, doorgaans voorstellen; zoo had ook de dichter geen ander doel, dan zoodanig een, als ten naauwste met de strekking van het geheel verbonden was: bij wil ons, namelijk, het karakter van GONERIL ten eenenmale blootleggen. Zij, die te veel vorstin is, om der liefde jegens haren vader in haar gemoed plaats te geven, zet haren boezem open voor den harlstogt jegens den eersten schoonen jongeling, die zich in den hofkring heeft, weten in te dringen; het streed met hare heerschzucht, de voorwaarden te vervullen, op welke haar vader haar het gebied had overgelaten, doch daarmede was het aanhouden eens gunstelings niet in strijd. - Gelijk alles, wat juist in den geest van het hoofddenkbeeld eens kunstwerks gedacht is, der uitvoering en ontwikkeling van dit kunstwerk, tot in alle bijzonderheden toe, voordeelig zijn moet, zoo wint SHAKSPEARE, gelijk wij later zien zullen, door de verdichting van dezen minnehandel tusschen GONERIL en EDMUND, het middel, door hetwelk GONERIL'S en tevens REGAN'S val moet bewerkt worden. Wij zullen, namelijk, gewaar worden, hoe het noodlot van deze zijde, als het ware, vat op de beide schuldige vrouwen krijgt, en haar de verdiende straffe te huis brengt.

Het was geene lafhartigheid geweest, die ALBANY met ontevredenheid de gevolgen der barbaarsche handelwijs, aan welke LEAR was blootgesteld geworden, had doen vernemen. Neen! hij was onschuldig aan de verdrijving des Konings uit zijn huis, en had de reglmatigheid van GONERIL'S daad reeds toen betwijfeld en haar voor de uitkomst gewaarschuwd: geheel en al verschilde hij van zijnen zwager CORNWALL, die de wreede driften van REGAN, zijne gade, bad aangehuwd. Thans komt ALBANY GONERIL te gemoet, en verwijt haar dadelijk hare en haars zusters ontaardheid, en voorspelt haar 's Hemels wraak. GONERIL, die te vergeefs hetgeen haar eene kinderachtige zedepreek dunkt te wezen, heeft pogen af te breken, werpt hem laaggeestigheid voor en gebrek aan eergevoel; doch hij laat zich ook door hare tergende voorstelling van het gevaar, dat van *Frankrijk* dreigt, niet tot andere gedachten brengen. Ja! hij gaat zoo ver van haar toe te duwen, dat slechts de bedenking, dat zij eene vrouw is, hem terughoudt, dat hij de handen niet aan haar slaat, om haar ten zwaarste te kastijden. - Een bode

komt aankondigen, dat CORNWALL aan zijne bekomen wonde is gestorven. ALBANY ziet hierin reeds de aanvankelijke vervulling zijner wraakverkondigende voorspelling, en betuigt, op het vernemen van GLOSTERS lot, te willen leven, om dezen ongelukkige te wreken. De bode bragt ook eenen brief van REGAN aan GONERIL. Deze is in één opzigt met het berigt niet ontevreden, vermits zij uit CORNWALLS dood de noodzakelijkheid ziet geboren worden eener onverdeelde heerschappij, door EDMUND over het leger uit te oefenen; doch aan de andere zijde verontrust haar de gedachte, dat nu REGAN weduwe geworden en EDMUND bij haar is, het geheele gebouw harer hoop dreigde in duigen te vallen.

Inmiddels is de Koning onder KENTS geleide te *Dover* aangekomen; maar, al had deze zijn getrouwe dienaar hem ook dadelijk zijne dochter te gemoet willen voeren, hij zou dit niet hebben kunnen bewerkstelligen. Want in zijne heldere oogenblikken herinnerde zich de rampzalige het onregt, waaraan hij zich tegen CORDELIA had schuldig gemaakt, nog al te wel, dan dat hij van zich zou hebben kunnen verkrijgen, haar onder de oogen te komen. Ongelukkige LEAR, die juist zoo veel gezond verstand heeft overgehouden, dat valsche schaamte en ongebroken trots hunnen verkeerden invloed op hem kunnen oefenen! Die ongebroken trots is het, welke in zijn ongeluk hem den weg ter redding afsluit; deze is het, die hem belet, zich boven zich zelven te verheffen, en die dus de ware oorzaak zijner krankzinnigheid uitmaakt. - Zoo heeft zich dan KENT naar het Fransche leger nabij *Dover* begeven, om uit te vorschen, op welk eene ontvangst LEAR te rekenen had, bijaldien men hem er toe brengen kon, tot zijne dochter te gaan. Aldaar heeft hij vernomen, dat de Koning, CORDELIA'S gemaal, eensklaps naar *Frankrijk* is teruggekeerd, aangezien zijne tegenwoordigheid in zijn rijk dringend gevorderd werd. Hier hebben wij reeds een ongunstig voorteeken: het afzijn van den Vorst kan op den moed zijner legerbenden niet voordeelig werken. Hoe het zij, KENT doet onderzoek naar hetgeen hem meer onmiddellijk bezig houdt. Dengenen, aan wien hij die berigten te danken heeft, vraagt hij: ‘deed de Koningin eenige aandoening blijken bij het lezen der brieven, die haar van haars vaders aanstaande komst verwittigden?’ - ‘Ja!’ antwoordt de ander, ‘hoezeer zij meester bleef over haar gevoel, trilde nu en dan een groote traan langs hare teedere wangen.’ Hare gemoedsbeweging was gemengd uit blijdschap over LEARS komst, en smart

over den toestand, waarin hij tot haar komen zou. Welhaast zien wij de beminnelijke CORDELIA zelve, dat tegenbeeld harer zusteren. Haar was aangezegd, dat men LEAR had waargenomen waanzinnig en gekroond met kruiden en veldbloemen. Zij geeft bevel, dat men hem onverwijld opzoeke en tot haar brenge, en raadpleegt een' geneesheer over de middelen, die aangewend konden worden, om hem het gebruik zijns verstands te hergeven. Zij smeekt, dat men hiertoe niets onbeproefd late. Een bode komt en meldt, dat de Britsche troepen naderen. CORDELIA verneemt dit niet als iets nieuws: alles was gereed, om den vijand af te wachten, Geene eerzucht, liefde tot haren vader alleen had haar van haren gemaal de uitrusting ten oorloge doen verlangen.

Hier wordt wederom de regtstreeksche voortgang der zaken afgebroken, om ons met andere omstandigheden nader bekend te maken. - GONERIL heeft zich te regt niet veel goeds voorspeld van het zamenzijn van EDMUND met hare zuster, nu weduwe geworden. Wij treffen deze aan met den hofmeester, die een' brief van GONERIL voor EDMUND bij zich heeft, welke bijzonderheid reeds dadelijk REGANS nieuwsgierige belangstelling blijkt gaande te maken. Doch EDMUND is hier niet: hij is in haast vertrokken, niet zonder aan de vorstin eenige ongerustheid in te boezemen, dat hij welligt in eene vlaag van medelijden zijnen vader mogt nagereisd zijn. Het was een onvergeeflijk verzuim, meent zij, dat men GLOSTER, nadat hij van het gezigt beroofd was, had laten leven. - Men merke hier op, hoe SHAKSPEARE zelf doet gevoelen, dat de volvoering der wreede daad, aan GLOSTER gepleegd, de vijanden, die het op deszelfs leven gemunt hadden, van verdere wreedheden had terug gehouden. - In dien staat toch, dus redeneert zij, trof hij alle harten, waar hij kwam; en, lokte hij EDMUNDS mededoogen uit, zoo was deze voor haar verloren. De hofmeester wil met zijnen brief EDMUND achterna; doch REGAN, die verhoeden wil, dat haars zusters schrijven den jongeling in handen kome, zoekt hem, onder voorwendsel dat de wegen, als in oorlogstijd, onveilig zijn, terug te houden. Om hare ongeruste nieuwsgierigheid te bevredigen, moet REGAN eindelijk tot de laagheid komen, van voor eenen dienaar haar hartsgeheim te verklaren. ‘Wat zou mijne zuster aan EDMUND schrijven?’ vraagt zij, ‘hebt gij hem niets mondeling mede te deelen? Och! laat mij, bid ik u, den brief openen: uwe meesteres, weet ik, bemint haren man niet, en zij gaf EDMUND, onlangs hier zijnde, vreemde lonken en wissel-

de veelbeteekenende blikken met hem.' Dus zoekt zij den hofmeester uit te lokken, haar de zekerheid te geven van hetgeen zij vermoedt en vreest. Eindelijk zegt zij hem ronduit: 'mijn gemaal is dood; met EDMUND heb ik mij reeds onderhouden; hij is geschikter voor mijne hand dan voor die van uwe meesteres.' Nu koopt zij hem om, dat hij GONERIL met dien stand der zaken bekend make en deze aan het verstand brenge, dat zij wijs zou handelen, zoo zij van EDMUND afzag. Op reis geeft zij hem nog het bevel mede, dien blinden verrader, GLOSTER, uit den weg te ruimen, indien hij hem mogt aantreffen.

Het nu volgend tooneel vertoont ons GLOSTER weder, gevorderd tot de omstreek van *Dover*, onder het geleide van EDGAR, thans als een boer gekleed. De laatste, een' diepen blik in den toestand zijns vaders geworpen hebbende, heeft het plan gevormd, om hem eene kuur te doen ondergaan, die geschikt zijn moest, om hem van zijn voornemen tot zelfmoord te genezen. Maar waarom maakt hij zich niet liever dadelijk aan zijnen vader bekend? Meer dan ééne drangreden kunnen wij ons denken, welke hem daarvan terughield. EDGAR is toegerust met een dier karakters, welke, als het ware, uit zekeren schroomvalligen eerbied voor de Goddelijke leiding der gebeurtenissen, engaarne hare natuurlijke ontwikkeling vooruitloopen. Daarom gevoelt hij zich niet opgewekt, noch kan hij de noodige kracht verzamelen, om, hetgeen voor zijn' vader met den sluijer der blindheid bedekt was, stoutmoedig te openbaren, en wil hij eerst aan het opzet van diens gekrenkten geest den vrijen loop laten, ten einde de kracht der ziekte, verstandig geleid, genezing aanbrenge, en door geene uitwendige middelen gebroken worde, bij welker aanwending de kwaal niet in den grond zou weggenomen zijn geweest. De regels van GÖTHE in zijn *Herman und Dorothea:*

> Da befahl ihm sein Geist, nicht gleich die Verwirrang zu lösen,
> Sondern vielmehr das bewegte Gemüth zu prüfen....

zijn hier van toepassing. Naderhand bekent EDGAR zelf, dat hij verkeerd heeft gehandeld en te lang het zwijgen bewaard heeft. Het noodlot, dat met GLOSTER speelde, bespaarde dezen eene verrassing van feller uitwerking, dan zij thans bad behoeven te zijn. - Hoe het zij, GLOSTER vraagt dáár, waar wij hem weder aantreffen, of zij haast aan dien heuvel aankwamen, van welks top hij zich wilde afstorten. Zij loopen nog altijd op vlakken grond, en evenwel zegt EDGAR, dat zij met moeite eene

aanmerkelijke steilte opklanteren, hetwelk hij den zoo even blind gewordene opdringt, zoodat hij het moet gelooven. Ook de zee, zeide hij, hoorde men reeds ruischen. Het blijft bij GLOSTER niet onopgemerkt, dat EDGARS taal geene sporen van waanzin meer draagt; hetwelk deze hem zich doet ontgeven, terwijl hij het doet voorkomen, alsof zij thans op eene schrede afstands van de steilte, die in de zee afdaalt, zijn aangekomen : eene gekleurde schilderij hangt hij op van het duizeligmakend gezigt, dat zich hier zou opdoen. Dus meent GLOSTER zijnen geleider, dien hij rijkelijk beloont, te kunnen wegzenden. EDGAR veinst weg te gaan, en GLOSTER, op het punt van den sprong te wagen, roept voor het laatst de Goden aan: ‘Kon ik,’ zegt hij, ‘mijn jammer langer verdragen, zonder in opstand te komen tegen Uwen wil, ik zou do laatste druppelen van mijne levenslamp laten uitbranden.’ Zoo brengt hem de voorstelling van de onlijdelijkheid zijns jammers, gevoegd bij de afkeerigheid om tegen de Goden te wrokken, tot de waanzinnige daad des zelfmoords. Elke overdrijving van hetgeen wij bezitten of lijden is waanzin, en beneemt ons het vermogen, om de dingen, buiten dat ééne, hetwelk ons geheel inneemt, in het ware licht te beschouwen. Is het een buitengewoon voorregt, hetwelk wij ons eigen rekenen, zoo geven wij ons gaarne aan den verleidelijken waanzin over; maar is het een onregt of eene ramp, welke wij lijden, en gevoelen wij ons niet geneigd of buiten staat, om in den toorn tegen hen, die ons, zoo wij meenen, dat onregt aandoen, het voedsel onzer ziel te vinden, of uit het ongeluk zelf een flaauwhartig genoegen te putten, zoo staat de zelfmoord voor de deur.

Nog een kort gebed voor EDGAR stort GLOSTER uit, en hij werpt zich voorover, meenende in den afgrond te zullen storten; doch komt op den grond onmiddellijk voor zijne voeten neder. In plaats van te vragen, of in dezen val niet iets lachverwekkends gelegen is, heeft men veeleer reden te twijfelen, of het tragische hier niet een al te grievend medelijden met den zwakken, ouden, blinden man opwekt. - EDGAR schiet natuurlijk dadelijk toe, en wil het zijnen vader thans doen voorkomen, alsof deze wezenlijk van de vreeselijke hoogte gevallen was. Hij treedt toe met de woorden: ‘nu vaarwel! gij zijt er geweest,’ (alsof hij hem voor dood hield). Maar werkelijk maakt hij zich ongerust, of de man, die als een lijk bleef liggen, niet in waarheid dood is, en of niet de voorstelling der werkelijkheid van het doodsgevaar alleen in staal is, iemand van het leven te beroo-

ven. Dus stoot hij den man aan, om zich te verzekeren, dat hij leeft, en tevens zijne rol goed te spelen, en hij voelt zich verligt, daar hij zeggen kan: ‘Ja! hij herleeft!’ - ‘Wie zijt gij?’ vraagt hij dan. ‘Laat af en laat mij sterven,’ antwoordt GLOSTER. - ‘Gij moet uit lucht of vederen bestaan,’ gaat EDGAR verder, ‘daar gij onbeschadigd van zulk eene hoogte zijt nedergevallen. Uw leven is een wonder,’ GLOSTER twijfelt, of hij inderdaad dien val gedaan heeft. Op EDGAR'S verzekering, dat dit zoo is, vraagt hij twijfelmoedig, of het dan aan het ongeluk ontzegd is, in den dood een einde te vinden. Zoo wordt hij dan weder op de been geholpen, en EDGAR geeft thans eene beschrijving van den persoon (hij was het zelf), die hem, zoo het heette, aan den rand der steilte gebragt had: het was een gehoornd monster, met bleekglinsterende oogen, geweest, ongetwijfeld een duivel. Daarom moest de oude man de Goden danken, dat zij hem uit zulke handen gered en de plannen van den booze verijdeld hadden. In zijnen vader, die niet ongenegen was, om aan den invloed van bovennatuurlijke kwaadwillige magten te gelooven, wekt hij, door zijn natuurlijk gezond verstand bestuurd, op deze wijze de overtuiging op, dat het voornemen van zich het leven te benemen hem door den Vorst der duisternis was ingegeven, en dat het de wil der Goden des lichts was, dat hij leefde, en hij slaagt in zijn plan, om den rampzalige van de zucht tot den dood, dit symptoom zijner krankzinnigheid, te genezen, want deze gelooft wat hem gezegd wordt, en uit zich in dezer voege: ‘Wel nu! zoo wil ik voortaan den rampspoed dragen, totdat de rampspoed zelf uitroept: “genoeg, thans moogt gij sterven.”’ EDGAR versterkt hem in deze gezindheid, door, terwijl hij met eene wijsgeerige juistheid den man met gezonde zinnen kenmerkt, te zeggen: ‘wees vrij van geest en lijdzaam!’ - Maar wie komt daar? Het is LEAR, met bloemen fantastisch opgesmukt, Hij uit, aanvankelijk, onzinnige taal, daarop de scherpste ironie, eerst tegen zijn koningschap, vervolgens tegen de deugd: er was geene ongeveinsde deugd, geene kuischheid, en de Goden bekreunden zich om de ontucht niet. Eindelijk staat de geregtigheid bloot voor de pijlen zijner bittere scherts: ‘de regter vat den dief, doch hij zelf is de dief; de menschen ontzien het gezag, gelijk een bedelaar voor een' bulhoud vlugt, en het gezag is waarlijk ook niet meer, dan een bloedhond in ambtsgewaad; de handlanger van het geregt geeselt den veroordeelde voor het kwaad, dat hij zelf belust is te begaan ; de woekeraar, hangt den vuigen winstbejager; de ondeugd schijnt

door de scheuren van het kleed des armen, doch rijke kleederen bedekken alles. Daarom: er bestaat geene overtreding, want allen maken zich daaraan schuldig.' - 'O mengsel van juiste en van ongepaste woorden! diepe zin in de taal van den waanzin!' roepen wij met EDGAR uit. GLOSTER heeft dadelijk LEAR'S stem herkend ; hij heeft hem aangeroepen en daarvoor den ligtvaardigsten spot over zijne blindheid, onwillekeurig door LEAR geuit, moeten hooren. Maar ook LEAR herkent zijn' ongelukkigen hofgenoot en vriend: 'indien gij,' zegt hij, 'mijn lot wilt beweenen, zoo neem, bij gemis van oogen, de mijne; ik ken u al te wèl: uw naam is GLOSTER,' - en hij begint hem te prediken: 'gij moet geduldig zijn; wij komen schreijend in de wereld; alsdan schreijen wij, dat wij op dit tooneel van gekken gekomen zijn,' - doch reeds valt hem weder een ander denkbeeld in, en - de mannen, door CORDELIA uitgezonden, komen om hem met eerbiedige handen te grijpen, ten einde hem de teederste verpleging toe te voeren. Doch, in het duister gevoel van hunne bedoeling, onttrekt hij zich aan hen met holklinkende woorden, en zet hij het op een loopen. 'O! erbarmelijk schouwspel, erbarmelijk, zoo het de geringste mensch was, die zich dus aanstelde, maar boven alles erbarmelijk, nu die mensch een koning is,' dus roepen wij weder met eenen van SHAKSPEARE'S personen uit. EDGAR houdt een' der uitgezondenen van. CORDELIA staande, terwijl deze den vorst achterna wil ijlen. 'Is het waar,' vraagt hij, 'dat er slag zal geleverd worden?' - 'Ja!' zegt de ander, 'en welhaast zullen de legers handgemeen zijn, schoon CORDELIA, om LEARS wil, eenigzins achterblijven zal.' - GLOSTER is, tot EDGARS grootste voldoening, geheel tot bezadigdheid teruggekeerd, en bidt de Goden, zijnen boozen geest, tegen zijne betere gezindheid aan, niet meer toe te laten, hem te verzoeken, dat hij, vóór het Hun behaagde, zou willen sterven. Nu is hij kalm genoeg, om EDGAR te vragen, wie hij was. Deze antwoordt: 'ik ben een arme man, door de slagen van het noodlot getemd, en heb geleerd, medelijden met anderen te hebben.' De vader neemt dankbaar zijn aanbod van verder geleide aan. Dus gaan beiden voort, maar ontmoeten den hofmeester, dien REGAN gelast had, GLOSTER, zoo hij hem aantrof, van kant te helpen. Zóó ver is GLOSTER thans van de zucht, om den dood in de kaken te loopen, verwijderd, dat hij zijnen leidsman aanspoort, hem te verdedigen. Deze blijft hierin niet achterlijk, zoodat de hofmeester, doodelijk getroffen, slechts nog den tijd heeft, hem

GONERILS brief aan EDMUND, waarvan hij de drager is, te overhandigen, met verzoek, denzelven tot zijne bestemming te doen komen. EDGAR breekt den brief open, en leest eene aanmaning van GONERIL aan EDMUND, dat hij ALBANY in de hitte van het gevecht uit den weg moest zien te ruimen, om in hare ontuchtige armen het loon voor die verraderlijke daad te vinden. Dadelijk besluit EDGAR, den Hertog van dezen toeleg niet onkundig te laten. Zijnen vader wil hij, terwijl hij daartoe afwezig zijn zal, aan een' vertrouwd vriend overgeven, en hij spoedt zich met hem voort, daar het geluid van de trom zich reeds laat hooren.

Hoezeer de ongelukkige LEAR toen ontsnapt was, hebben echter de uitgezondenen van CORDELIA hem met zich weten te voeren. Wij bemerken dit in het tegenwoordig tooneel in het Fransche leger. LEAR ligt te bed en slaapt. Een geneesheer bewaakt hem. CORDELIA en KENT komen binnen; de laatste is voor haar geen onbekende; zij betuigt hem haren dank voor al de trouw aan den Koning bewezen, en wil hem in een gewaad zien, dat meer met zijnen staat overeenkwam: het kleed, dat hij thans droeg, bragt slechts treurige herinneringen voor den geest. Doch KENT wil zijne ontdekking nog uitgesteld hebben, tot hij een' gelegen' tijd zou vinden, om den Koning zelven te openbaren, wie hij was. - De Vorstin treedt tot den geneesheer, en, vernemende dat LEAR slaapt, uit zij den wensch, dat de Goden den wanklank zijner geestvermogens in harmonie mogten oplossen. - Het blijkt, dat SHAKSPEARE het hooren van uitwendige accoorden, mede als een middel om de inwendige harmonie te herstellen, heeft aangemerkt. Ten minste hooren. wij den geneesheer thans, nu men den Koning zal wakker maken, de toonkunstenaars gelasten, het geluid hunner instrumenten te versterken. CORDELIA vraagt den ontwakende in eerbiedige bewoordingen, hoe hij zich bevindt. De kranke waant in het graf te zijn, en klaagt, dat men hem in die rust komt storen. ‘Gij zijt eene zalige ziel,’ zegt hij wijders tot CORDELIA; ‘doch ik bevind mij in de pijn.’ - ‘Kent gij mij niet?’ zegt zij weder. - ‘Gij zijt een geest, dit weet ik; wanneer stierft gij?’ is het antwoord. Nu wendt CORDELIA zich af, meenende de blijken te hebben waargenomen, dat de Koning nog niet tot het verstand is teruggekeerd. Men laat hem echter een' oogenblik met rust, en nu komt bij ten deele tot bezinning; aanvankelijk twijfelend, wie hij is, en of die ledematen de zijne zijn. Thans treedt de dochter op nieuw nader,

en vraagt zijnen zegen; doch hij, na opgerezen te zijn, knielt voor haar, smeekende, dat men niet met hem spotte: hij was een dwaas, zwak, oud man van meer dan tachtig jaren, ‘en, om openhartig te spreken, vrees ik, niet volkomen bij mijne zinnen te zijn.’ Deze woorden leveren het zekerst bewijs, dat zijne rede wederkeert; wij hadden ze uit zijnen mond nog niet gehoord. Ook is hij spoedig zoo ver van te zeggen: ‘ik meen, dat deze vrouw mijn kind CORDELIA is.’ Zij weent, doch zelfbeschuldiging kwelt hem nog, en hij zegt: ‘ik weet, dat gij mij niet bemint; uwe zusters hebben mij kwaad gedaan, schoon zij geene reden hadden; doch gij hebt daartoe reden.’ - ‘Neen! neen!’ antwoordt zij schreijend, ‘ik heb geene reden om u leed te doen.’ Nu de Koning overgaat, om nadere inlichting te vragen, raadt de geneesheer, hem niet alles op ééns te openbaren, en CORDELIA, steeds tot hem sprekende met den toon, waarmede men de majesteit nadert, noodigt derhalve haren vader uit, om aan haren arm de uitspanning eener wandeling te nemen. De oude man neemt dit aanbod aan, en reeds kan het van zijne lippen: ‘vergeet, en vergeef mij!’

(*Het vervolg en slot hierna*).

Waschvrouwen.

(*Naar* Leigh Hunt).

We zouden gaarne zien, dat schrijvers ons meer *schilderijtjes* leverden, - eene wonderspreuk, lezer! die gij, naar we hopen, voor een nieuw denkbeeld zult erkennen, zoo we u zeggen, dat wij er losse schetsen van menschen en dingen door bedoelen, die datgene zouden wezen voor de *zeden*, wat die van THEOPHRASTUS voor de *karakters* zijn.

Schilders achten het geen vereischte, altoos epische stukken te leveren, of eene zaal te vullen met eene reeks van schilderijën, aan hetzelfde verheven onderwerp ontleend. Zij bepalen zich soms tot enkele beelden of groepen; en dikwijls spreekt er uit die kleine stukjes een dieper gevoel, dan uit de ellen doeks, alsof alle stralen van hun talent, die anders in het oneindige uitschieten en verflaauwen, bij deze zamensmolten op een enkel punt. Waarschijnlijk gaat, juist om die reden, bij deze zooge-

naamde kleinigheden, hun *gusto* minder te loor. Ze zijn niet langer Sultans in een serail, zij worden minnaars, die met eene allerliefste dweepen, die haar huldigen als eene godin. Eene Madonna van CORREGGIO, het Bad van MICHAËL ANGELO, de Standaard van LEONARDO DA VINCI, de Liefste van TITIAAN en andere enkele beelden of groepen der groote meesters, worden onder hunne beste stukken geteld, eenigen zelfs onder de uitmuntendste van allen.

De muzijk levert hetzelfde verschijusel op. Ouvertures, die eene toespeling moeten heeten op den ganschen loop der fabel die zij voorafgaan, zijn niet altijd de gelukkigste voortbrengselen van het talent eens meesters; en het is nog zeldzamer, dat men koren, quintetten, en andere stukken, die een aantal zangers vereischen, onder deze tellen mag. De Ouverture van MOZART'S Tooverfluit is den naam der Opera waardig; zij is inderdaad betooverend; maar wat is in zijne soort zoo wegslepend als het duët der twee minnenden: *Ah, perdona*, - of de lagchende trio in *Cosi fan tutti*, of die hartstogtelijke serenade in *Don* GIOVANNI*: Deh vieni alla finestra*, waaruit de ziel van verfijnden zinnelijken lust spreekt! Is het u niet, als gij het hoort, of gij den minnaar aanschouwt, - de mandoline in de hand, de muts met pluimen op het hoofd, - die in het uur der liefde den nachtegaal vervangt, en er in slagen moet, zijn meisje aan het venster te lokken, daar de klanken zelfs u boeijen? Ze zijn pathetisch van vier; zijn hart schijnt het te meenen, dewijl het zijnen zinnen ernst is.

We zijn er verre van te willen loochenen, dat de verdienste niet te grooter zou zijn, zoo alles in een uitgebreid kunstwerk, op een doek met tal van figuren, even voortreffelijk ware. Het *Sacrament* van RAPHAËL is een grootscher stuk dan zijn *Adam en Eva;* maar zijne *Transfiguratie* zou de eerste schilderij ter wereld zijn geweest, zoo zij niet ontsierd werd door de tweede groep op den voorgrond, die, - kunstkenners beweren het, naar wij gelooven, te regt, - den indruk van het geheel schade doet. Wij wilden slechts aanmerken, dat bij wijlen het talrijke den individuëelen *gusto* benadeelt; - dat de uiting des gevoels niet in evenredigheid staat met de menigte van toestanden, - dat dit in de schildering eener enkele waar en diep spreken kan, - en bovenal, om tot ons onderwerp terug te keeren, dat schrijvers, even als schilders, soms tijd en lust hebben voor uitmuntende losse stukjes, wanneer hun deze voor groote stukken falen. Schilderijtjes als die, welke wij bedoelen, bieden er hun gele-

genheid voor aan. Laten zij ons, in de tusschenpoozen van hunnen arbeid aan deze of gene groote historie, of wanneer hun daartoe de tijd ontbreekt, portretten geven, konterfeitsels met de pen. Men beklaagt zich, dat SAPPHO niet meer heeft geschreven; maar des ondanks zijn hare twee Oden twintig heldendichten als van TRYPHIODORUS waard.

Schrijvers zullen, bij portretten van dien aard, veel vooruit hebben boven de beoefenaars der zusterlijke kunst; het zal hun ligt vallen, datgene te vermijden, wat in schilderijën van die soort een onoverkomelijk struikelblok schijnt te wezen. Tusschen de drooge getrouwheid aan het feitelijke, dat de Vlaamsche School onderscheidt, en het gezochte, waarvan zelfs de fraaiste compositiën van ROGARTH niet zijn vrij te pleiten, schijnt een midden, dat waarheid en poëzij vereenigt, voor de pen bewaard. Slechts de schrijver heeft het in zijne magt, alles uit te drukken wat hij bedoelt, - slechts hij kan u in zijn plan inwijden, zijne gansche ziel blootleggen. De zedelijke toespelingen van den schilder loopen eensdeels gevaar te loor te gaan, bij gebrek aan klaarheid, of doen anderdeels den schoonbeidszin geweld aan, door dat zij al te in het oog vallend, dat is, al te zigtbaar zijn. Wanneer hij het raden van zijn doel den toeschouwers overlaat, krijgt hij misschien bijna altoos kijkers, die geen aasje verbeelding hebben, die nooit missen, omdat zij zich nooit de moeite geven te gissen; en streeft hij er daarentegen naar, zich zóó duidelijk uit te drukken, dat elk hem verstaan moet, dat niemand hem verwijten kan onbegrijpelijk te zijn, dan levert hij u eer een stel verklaringen of ophelderingen van eene gebeurtenis of een karakter, dan eene drift of eenen hartstogt, die zich zelve verklaren. HOGARTH (wij willen geen minder voorbeeld kiezen,) HOGARTH zelf, die nooit iets schetste, waarin geen zin of geene les school, helt over naar het vervelend gebrek, u die letter voor letter vóór te spellen; ge wordt boos, dat hij u voor zoo dom aanziet, niets te kunnen raden, niets te begrijpen. Vele zijner figuren schijnen het bewustzijn te hebben, dat zij mede moeten bijdragen tot het effect van het geheel; ze zijn er niet langer om hunnent, ze zijn er om zijnentwil, beurtelings gedienstige geesten en meê-inbrengers. Hij bezielt tot het huisraad toe, zelfs het vee is bij hem didactisch. Hij maakt eene vinnigheid van de ossenhorens, die over het hoofd van een' eerzamen burger heengluren, en roept een stuk geschut te hulp, om eene satyre op de ijdelheid van een' krijgsman, die nooit in het vuur is geweest, te voltooijen. Doch

het is alleen den schrijver vergund, overal zijn doel duidelijk te doen doorschemeren, zonder ergens der meest kiesche welvoegelijkheid van voorstelling geweld aan te doen - hij alleen kan zijne meening in twee of drie woorden ook voor den botsten domkop begrijpelijk maken, - hij alleen behoeft geen tolk en lijdt geen' last van al de linkschheden van dezen, schoon hij met wezens verkeert, die zijn gemoed misschien even vreemd zijn als de Caffers. Wat de schilderkunst door het aanschouwelijke in algemeenheid wint, dat verliest zij, door een oneindig kleiner vermogen indruk te maken op het verstand.

Er steekt iets van de soort van schetsen, welke wij aanbevelen, in de schriften van STERNE; maar de geest van YORICK stelde zich één groot doel voor, hoe onderscheiden zijne wegen waren; één voorwerp vervulde hem, waaraan al de deelen waren verknocht, hoe los ons de draden toeschijnen. Wij moeten er echter, nadat wij straks HOGARTH hard vielen, bijvoegen, dat ook hij het zwak heeft te overdrijven, dat hij oneindig minder verscheiden en minder krachtig schetst, dan die schilder. De grootste meester in het portret-schilderen, in dien geest, is STEELE: maar ook zijne schilderijën zijn slechts zoo vele schakels van ééne keten, Welligt levert onze Engelsche Letterkunde geen volmaakter voorbeeld op van hetgeen wij bedoelen, dan SHENSTONE'S *School-matres*, verreweg zijn beste werk, eene eenvoudige, bedaarde, innemende, oude vrouw. - Maar hoe, vergeten wij CHAUCER? Helaas! wij vleiden ons, dat wij iets min of meer oorspronkelijks zouden leveren, en wij moeten bekennen, dat het alreeds, en wel weergaloos volkomen, in zijne portretten der *Canterbury-Pilgrims* geleverd is. Al wat ons rest is eene toepassing van zijn beginsel, zoo niet eene variatie van zijn thema.

Maar we zullen waarlijk iets hebben van den berg, die eene muis baarde, wij, die voor een alleronbeduidendst onderwerp eene vrij wigtige voorrede schreven; en dies verzoeken wij den lezer niet te luid te lagchen om het huiselijke voorbeeld, dat wij zullen bijbrengen, spijt onze deftige aanbeveling. Niet dat wij een woord in het midden willen brengen, om het huiselijke als kunstfiguur te verdedigen. Het behoort juist tot de voorregten der onbegrensde magt, den schrijver verleend, dat het droogste en meest alledaagsche onderwerp hem tot gedachten leidt, die uw hoofd verlichten en uw hart verwarmen. De beschaving heeft onzen smaak zoo overkiesch gemaakt, dat wij naauwelijks gelooven, in iets belang te kunnen stellen, dat

niet in een bevallig gewaad optreedt, dat geen stel sieraden heeft, waarmede het in fatsoenlijk gezelschap verschijnen kan. Maar ook de minst zeldzame gewassen - om uit het rijk der mode in het rijk der natuur over te springen - hebben iets eigenaardig schoons, zoo men die onder het microscoop brengt. Het is een kenmerk van de weldadige voorzienigheid dier natuur, dat de behoefte iets belangrijks te ontdekken in alledaagsche dingen slechts leidt tot hare bevrediging: het minste, wat we bij die gemeenzaamheid met het huiselijke winnen, is ontslagen te worden van die walging, welke uit onze gekunstelde kieschheid ontstaat, - wij leeren de brandnetels hanteren, zonder ons te branden.

De lezer ziet, dat wij *Wordsworthianen* zijn; dat onze zin onbekrompen genoeg is, zich niet binnen de enge grenzen der salons en boudoirs te bepalen: wij aarzelen niet er voor uit te komen, dat wij in één opzigt zelfs verder gaan dan WORDSWORTH. Schoon wij de natuur, het bosch, den beemd, het land misschien even liefhebben als hij, wij amuseren ons niet minder in het gewoel der steden en treffen daarin even dikwijls gelegenheid aan, der Voorzienigheid regt te laten wedervaren, als hij dit in de schuilhoeken van jagers, en hengelaars, en alles-vernielende insecten doet.

Om een voorbeeld bij te brengen, stelt u eens die werkzame, maar onbevallige klasse burgervrouwen voor, *Waschvrouwen* geheeten, en al de walgelijkheden, waaraan zij u onwillekeurig doen denken: de hitte, het geplas, de walm der rookende keuken, het koude middagmaal enz., enz. Is er iets ergerlijker voor eenen man of eene vrouw van smaak, iets dat hun meer weerzin inboezemt, dan bij hun eerst ontwaken, in den schemerenden uchtendstond, dat vreeselijk geklop op de deur te hooren, waardoor de virago's van de tobbe met hare gespierde armen en grove stemmen zich aankondigen? Wij komen er voor uit, dat onze smaak in het afgetrokkene juist niet met waschvrouwen is ingenomen; wij geven de voorkeur aan Dryaden en Najaden, en de gestalten, die deze gelijken:

> De nymfen van het woud ons lokkende in de lommer,
> De nymfen van de beek half rijzende uit het bad.

En toch hebben wij soms in de stad, in eene straat, te bed, na dat eerste verdoemde geraas wakker gelegen, en ons vermaakt met de opmerking, hoe gelijkelijk lief en leed in deze wereld verdeeld is, en welk een pleizier er steekt in het gade-

slaan van eenig stel onzer natuurgenooten en hunner luimen, als ons verstand genezen is van den hoogmoedigen waan, dat zij de moeite niet waard zijn, hen bedaard te beschouwen.

De lezer kent het geklop, dat wij bedoelen. Het heeft iets dofs en zwaars, als de val van een' klomp lood, en doet de meid, wier taak het is op te staan, oogenblikkelijk ontwaken, schoon zij zich houdt, alsof zij het niet hoorde. Een tweede kloppen wordt onvermijdelijk en het volgt, en weêr één; maar nóg verroert BETTY zich niet, of verroert zich maar, om zich nog knutteriger neêr te vlijën, daar zij zeer wel weet, dat de waschvrouwen nog weêr moeten kloppen.

'Hoe lui is die BETTY!' zegt de eene schommel tegen de andere; 'zij hoort het zoo goed als wij, maar zij zal geene vin verroeren, vóór wij nog eens bonzen;' en na die woorden volgt een geluid, waardoor *de schoone Slaapster* eene halve eeuw te vroeg zou zijn ontwaakt. Intusschen heerscht op de meidenkamer eene stilte *als die des grafs*.

Maar eene verdieping lager mompelt iemand van onder de lakens: 'Het is toch vreemd, lieve!' gij merkt, dat de Heer des huizes tot zijne wederhelft spreekt: 'het is toch vreemd, dat BETTY niet opstaat om de vrouwen in te laten, ik heb den klopper al driemaal hooren razen.'

'Ze is zoo lui als ze groot is,' antwoordt de Jufvrouw, - en kling, kling, gaat de schel.

Het zachter geluid doet wonderen. MOLLY, die naast BETTY ligt, voelt haar medelijden met hare kameraad in ongeduld over het lawaai verkeeren en geeft haar twee of drie fiksche duwen in de zijde: 'toe! toe!' Eindelijk staat BETTY op, wrijft al grommende hare oogen uit, spoedt zich, schurkende in haar négligé, de trappen af en doet open met een huichelend:

'Heere, vrouw WATSON! ik hoop, dat je niet lang voor de deur hebt gestaan?'

'Lang gestaan, BETTY! dat meen je niet, we zouden onze beenen lam kunnen staan, eer jij er een oogenblik vroeger om uit de veêren wipte.'

'Foei, vrouw WATSON! foei! ik vlieg altoos op, zoodra ik je hoor kloppen; kijk eens, alles is beneden in orde, en er staat een lekker hammenhieltje voor je. JOHN wou het afkluiven; maar ik heb hem gezegd, dat hij het voor jou zou laten staan, zóó zorg ik voor je.'

Daarop staken de waschvrouwen haar gebrom en schoffelen naar beneden, niet zonder BETTY toe te roepen, dat zij zich

wat reppen moet met het ontbijt. Zij warmen zich een omzien bij den haard, zij presenteren elkaâr een snuifje, zij zetten den boel klaar om te wasschen, en nemen een kijkje en smaken een proefje van het beloofde hieltje; want volk van haar beroep heeft altijd zijn' eetlust ter hand, en iedere wijle arbeids wordt ligt, door het vooruitzigt: '*Dat* zullen we fluks hebben.'

'Die meiden,' zegt vrouw WATSON, terwijl zij den laatsten brok inslikt, 'verbeelden zich, dat zij al veel voor een' ander over hebben, als zij je gunnen wat zij zelve niet op kunnen; maar een half ei is toch beter dan een leêge dop.'

'Dat zeg ik ook,' herneemt vrouw JONES, een ontluikend genie in het vak, 'men moet tegenwoordig maar nemen wat men krijgen kan, al is het hier zoo vet niet als bij *Squire* HERVEY.'

'*Squire* HERVEY!' vraagt vrouw WATSON dan, 'is dat die groote, je weet wel, die om den hoek van de straat woont?'

'Ja,' zegt vrouw JONES, 'die een' neef en eene nicht heeft, die zijn' boêl opmaken, zoo als men zegt,' - en dan vertellen zij elkander, waar zij de gansche week, sedert zij elkaâr niet ontmoetten, al hebben gewerkt. En vrouw WATSON geeft haar gemoed lucht over Mrs. TITTLE, die meer van één' mensch eischt, dan zeven kunnen doen, die haar rusteloos nadribbelt, van dat zij den voet over den drempel zet, totdat zij haar goeden nacht heeft gewenscht; en die zij (de vrouw fluistert, terwijl zij het zegt,) die zij verdenkt van haar leven zelf aan de waschtobbe te hebben gestaan, dewijl zij al de grepen en treken van het vak kent. 'Ja, wij ondervinden al wat,' herneemt vrouw JONES, 'ieder zoo op zijne manier; ik heb dingsdag wel driemaal in mij zelve gezegd: "Wacht je voor den hond van den baas, wijfje!" want PHOEBE, die mooije meid, weet je, had weêr een' witten voet bij Mevrouw, wat ben je me! En toch heugt de dag mij als van daag, dat de oudste jonge heer uit het huis PHOEBE in zijne kleêrenkast had gesloten, omdat mama haar niet op zijne kamer verrassen zou.' En de waschvrouwen lagchen, dat het een' aard heeft, onder het geplomp met het natte goed, het gewrijf harer vuisten in het zeepsop en het geklap met het uitgewrongen linnen, totdat er een paar uren verstreken zijn, en zij op nieuw een hartsterkingje en een snuifje nemen en BETTY, - nadat er weêr een half uur verloopen is, dat zij op nieuw aan de tobbe hebben doorgebragt, - eindelijk beneden komt, en de tijd voor het ontbijt van het paar dáár is. Dan zetten zij zich, daar zij eigenlijk niets *dat naam mag hebben*,

sedert van morgen vijf ure genoten, dan zetten zij er zich omstreeks half zeven ure in het waschhuis eens regt toe, - haar ontbijt is in de ordentelijkste huizen afgeloopen, eer al de diensthoden nog op zijn. En dit is een oogenblik van waarachtig genot! Zij hebben juist hard genoeg gewerkt, om de thee en het brood en de boter regt welkom te doen zijn; zij breken met voordacht juist midden in een allerbelangrijkst gesprek af, om den draad straks weêr op te kunnen vatten, en zij zetten zich, vermoeid maar voldaan, neder, met de roode ellebogen of met de witte gerimpelde handen op eene omgekeerde tobbe leunende, en slurpen de eene kom thee vóór, de andere kom thee ná in: ‘lekkere Souchong, waratje! zoo als een mensch ze niet alle dagen over zijn hart krijgt.’

Wij zouden over dit punt des tijds niet weinig kunnen uitweiden; maar wij hebben reeds, naar wij vreezen, onze grenzen overschreden, en bepalen ons daarom tot eene waarschuwende vermaning aan den kieschkeurigen lezer, die meent, dat hij allen smaak en alle middelen van genot in pacht heeft, hoe hij met smaad neêrziet op de beide waschvrouwen, die misschien op dat oogenblik het gelukkigst menschenpaar in de gansche straat zijn, - die haren pligt hebben betracht, hare bete en haren dronk hebben verdiend, en welke het noch aan gezondheid, noch aan opgeruimdheid faalt, om beide volkomen te genieten. Het kopje thee van eene waschvrouw wedijvert, in dit opzigt, met de eerst ontkurkte flesch aan de tafel van een' *bon-vivant*, en de voldane houding, waarmede onze twee hare snuifdoos openen, met den zegevierenden blik eens staatsmans, die zijn doel heeft bereikt. Wij gewagen niet eens van de voortzetting van haren arbeid, van hare praatjes, noch van hare klagten, dubbel schalk of dubbel scherp, als zij, met al de loomheid van een' voldanen eetlust, den berg goed gadeslaan, dien de jufvrouw des huizes, altijd de ergste van allen, voor haar heeft zaamgetast. Kwaadspreken noch knorrig zien bederft in dit geval het genoegen des toekijkers, het eene als het andere behoort tot de stoffaadje; het werk des dags zou niet afkomen, zoo men deze buiten sloot: wij moeten onzer luimen op de eene of andere wijze bot vieren.

Er zijn menschen, die een' hekel hebben aan waschvronwen, niet om de arme schepselen zelve, maar om den onaangenamen invloed, dien hare komst op de gansche huishouding uitoefent: - op den waschdag kan men geene bezoekers ontvangen, op den waschdag kan er geen vleesch worden gebraden, enz. enz. Maar wij zeggen, bij zulk eene gelegenheid: ‘Wat in het

vat is verzuurt niet,' en genieten er den volgenden dag het bijzijn eens vriends of eene sappige ossenrib te meer door. Het zou weinig zijn, ware dit alles, wat ons dezen dag in onzen Calender met roode letters deed aanteekenen. Maar heeft de schoonheid zelve geene verpligting aan dat stoomend waschhok? Uit die tobbe werd het gewaad te voorschijn getogen, dat hare nette leest zoo rank omsluit, hare weelderige vormen half omhult en half verraadt: uit dat schuim ontving zij het sneeuwwitte mutsje, dat hare donkere lokken en hare blozende wangen dubbel doet uitkomen. In één woord, waar wij ooit van verre het gedruisch van eene waschvrouw hooren, bezig aan haren walmenden arbeid, of er eene ontmoeten, met een blij, vol gezigt, grove floddermuts, zwarte kousen, klepperende houtsblokken en een tobbetje, zoo als zij dit te gelijk op de heup en in de hand plegen te houden, alom en altoos schijnen zij ons een levend voorbeeld, hoe wij, zoo veel wij kunnen, partij moeten trekken van tijd en rust; telkens zien wij in haar eene soort van allegorische vereeniging van lief en leed, die misschien slechts dit gebrek heeft, dat zij iet wat te veel in den stijl van RUBBENS is.

Redevoering over vaderlandsliefde.

Niemand verwondere zich, dat deze weinige gedachten gehoor en aandacht vergen onder eenen titel, veeleer geschikt om beiden te vervreemden! - Eene redevoering, en bovendien eene redevoering over Vaderlandsliefde. En toch waagt de zaak het niet, den naam te verloochenen, die haar toebehoort; maar luide en met kracht beklaagt zij zich over het onregt, haar en haar onderwerp aangedaan, omdat het misbruik beide in opspraak heeft gebragt; omdat redevoeringen, van haren natuurlijken oorsprong ontaard, het voertuig van krachtelooze ijdelheid of ijdele onmagt; van hare natuurlijke strekking afgeweken, de verpoozing van half-geleerden en half-beschaafden; van hare natuurlijke uitwerking verstoken, het sein zijn geworden, om den verblindenden walm van toejuiching te doen opstijgen. En Vaderlandsliefde! wijst mij den persoon aan, die op de zijne niet roemt, of die ze onder zekere wijzigingen niet als de zijne erkent; den vorm, waaronder zij niet werd voorgesteld: als eigenschap, als deugd,

als pligt, als zwakheid; de gehoorzaal, waarin zij niet geleerd, opgewekt, geprezen werd, zoo lanng totdat zij onder al de voorschriften ten grave ging, onder al de kunstwarmte, de natuurlijke warmte des gezonden levens verloor, onder al de sieraden dubbel afzigtelijk ter neder lag, als een lijk in praalgewaad.

Hoe kon het anders, wanneer redenering verdedigt en loftuiting aanprijst, hetgeen de eenvoudigste zaak der wereld is? Want zoo natuurlijk, zoo algemeen schijnt vaderlandsliefde te wezen, dat men haar bij den minst gevormden mensch onderstelt, en slechts overbeschaafden, overwijsgeerigen verdacht worden haar te missen. Ik wil niet gaarne mijne stem aan dat vermoeden geven; want dat vermoeden zelf bewijst tegen den grond, waaruit het ontsproot: het verdenken van anderen getuigt van twijfeling aan de vastheid van eigen beginsel. Maar zoo ons iemand genoemd werd, niet die zijn Vaderland haatte of verried; - zulke uitersten onderstellen eene omkeering van den zedelijken toestand, die door haar geweld zelf voor de kracht van het overwonnen beginsel pleit, - zoo ons iemand genoemd werd, die het vaderland niet meer lief had dan den vreemde; zonder eigen blijdschap zijnen voorspoed, zonder eigene droefheid zijn lijden aanschouwde; de bedrijven en lotgevallen der landzaten vernam en beoordeelde, zonder dat een enkele wensch, eene enkele hoop, eene enkele vrees zijne beslissing vooruitliep; zoo ons zoodanig iemand genoemd werd, wij zouden hem onder uwe overbeschaafden, onder uwe overwijsgeerigen zoeken. Want beschaving is er noodig, opdat de Vaderlandsliefde zich van het grove hulsel ontdoe, waarmede de kindschheid des menschdoms het omkleedde; want wijsbegeerte is er noodig, opdat die kalmte van overweging, die rust van beschouwing, niet door de laatste stuipen van natuurdrift of hartstogt worde verbroken. Maar dat is de geschiedenis der menschelijke zwakheid: dat de vorm eer nagebootst wordt, dan de zaak begrepen, dat er tijd noodig is, eer iedere gewonnen overtuiging in harmonische overeenstemming tot het geheel gebragt zij. Bij iedere verdere schrede, die eenig vermogen van den geest voorwaarts doet, schijnt het alsof de anderen te zwakker achterblijven: en de rede, die als meesteresse het geheel beheerscht, heeft tijd en moeite noodig, eer zij de anderen gedwongen heeft, zich tot dezelfde hoogte te verheffen, of den magtigen onderdaan overtuigd, om zijne meerderheid van onderdrukking vrij te houden en er eene dubbele verpligting uit af te leiden, om zijne minderen te ondersteunen. Tot zóó lang

blijft de Sophist op zijnen leerstoel gezeteld: alles wat door de uitwendige zintuigen wordt aangebragt, alles, wat, uit innerlijke gewaarwordingen opgerezen, gehoor verlangt, gaat onder den stroom van zijne sluitredenen te niet. Sluitredenen te krachtiger, omdat de heerschende sophist alles, kunst en welsprekendheid, sieraad van vormen te baat neemt, om de onwillige gedachte te verstrikken en ten onder te brengen.

Ziedaar de gesteldheid, waarin overbeschaving het gemoed verplaatst: overbeschaving, zoo men den toestand vergelijkt, die in hare tirannij ondergaat, halve beschaving, zoo men ze op haar zelve beschouwt, en toetst aan hetgeen der menschheid als ideaal voor den geest behoort te staan. Die gesteldheid is noodzakelijk, omdat de wet der ontwikkeling haar te weeg brengt; die gesteldheid is wenschelijk, omdat zij de voorwaarde is van vooruitgang; maar die gesteldheid is gevaarlijk, omdat ter ieder ure bij haar al de kracht van den geest zich schijnt te vereenigen. Zij beschikt over de wapenen, waarmede zij overwinnen wil, en de kamp wordt te ongelijker, omdat zij op geene andere voorwaarden de beslissing erkent. Niet langer zoeken de oorspronkelijke, eenvoudige, kindsche aandoeningen in zich zelve hare veiligheid en vastheid, maar in den rang haar door de magtige heerscheresse toegekend; niet langer als gelijken, maar als hovelingen nemen zij de hofleverij en de voorgeschrevene vormen over.

Doch ik wil niet van mijn onderwerp afdwalen; ik wil mij niet verliezen in verwijten tegen eenen tijd, toen het geheele menschdom zich scheen te haasten, om het oogenblik van algemeene volmaaktheid te beleven, maar een tijd tevens, die de gespannen verwachting bedroog, en, door de zucht naar meerderjarigheid verleid, de kinderlijke groeikracht bij zich zelve verstikte. Zoo de groote woorden van Menschelijkheid en Algemeene Pligten zoo veel gegolden hadden, dat de eenvoudige onbeschaafde gewaarwording daarvoor terugdeinsde, en zich niet langer onder den glans dier algemeene verlichting waagde, wij zouden aan haar lot niet hebben gewanhoopt. Maar haar ongeluk was het, dat de vaderlandsliefde b.v. haar regt wilde bewijzen, en de vormen te baat nam, die het baatzuchtig gezag voorschreef. - Zij was een pligt, zeide zij, de vaderlandsliefde; en de heerschende meening antwoordde, dat er geen pligt zonder wet, geene wet zonder bevel bestond, en dat geene wet liefde gebieden kon. - Zij beriep zich op de orakels der oudheid, en verdubbelde de klem barer uitspraken, door dichterlijke overdrijving, en de heerschende meening antwoordde, dat

het pligtgebod algemeen was, en niet voor ieder iets bijzonders, dat het geene tegenstrijdigheden duldde, en dat de vaderlandsliefde zich nimmer anders had vertoond dan als een strijd van beginselen, als een hardnekkige kamp van kleine partijën, die wederzijds in den ondergang der andere hare eigene zegepraal zochten. - Zij was eene deugd, roemde zij, de vaderlandsliefde, en de heerschende meening had het regt haar met vraag op vraag te vervolgen, zoodra zij als proeven de voorbeelden opgaf, waarvan, alle dichters en historieschrijvers gewaagden. Want het deugdzame dier schitterende daden is niet in de vaderlandsliefde gelegen; maar dáárin, dat de groote mannen getrouw de voorschriften opvolgden van heldenmoed, van eer en van goede trouw, dáárin vertoonde zich het prijselijke van het bedrijf: of zoo anders de regel doorgaat, dat de goede boom slechts goede vruchten en de deugd lof kweekt, van waar de menigte booze bedrijven in het belang des vaderlands gepleegd? of van waar de uitspraak van den man, dien de Oudheid als den regtvaardigste noemde, dat de raad zijns mededingers den vaderlande heilzaam, maar met de ware deugd in strijd was? - En iedere deugd, iedere pligt moet reden weten te geven voor de verpligting, die zij oplegt. - Zoodra deze eisch gehoord was, dáár begon de lofredenaar der vaderlandsliefde do bazuin te steken ten voordeele van het vaderland; dáár begon geroemd te worden van herinneringen door de vaderen achtergelaten, van schimmen aan hunne asch ontrezen, van luisterrijke toekomst, van wenken der Voorzienigheid, van wat niet al, dat geschikter als verontschuldiging dan als drangreden kon worden bijgebragt. Want wie in goeden ernst de vaderlandsliefde had bestreden, zou hebben tegengeworpen, dat al die lofredenen van partijdigheid moesten verdacht zijn in den mond eens vaderlandlievenden, en dat die breedsprakigheid over het redelijke der vaderlandsliefde, bij iedere andere liefde, vermoeden tegen hare echtheid zou verwekken. Geene liefde toch, die zich alleen uit den aard van haar voorwerp laat verklaren; alle verstandelijke redenen daaraan ontleend strekken alleen om haar te ontvlammen, wanneer zij sluimert, of te verontschuldigen, indien zij in de oogen van anderen dwaasheid heet. Zou de lofredenaar, die zijn vaderland prees, om er bij zijne landgenooten de liefde voor op te wekken, de gevolgtrekking hebben toegelaten, dat aan den Samojeed onder zijnen kouden hemel de geboortegrond minder dierhaar mogt zijn, dan den gelukkigen Arabier zijn aardsch paradijs, omdat het laatste zoo veel schooner was?

Zoo zou, onder halve verdediging en ongepaste lofspraak, de zaak der vaderlandsliefde verloren zijn geweest, indien zij uit haren aard niet onafhankelijk geweest ware van alle betoog en alle aanprijzing. Meerdere beschaving moge de voorwerpen, waarop zij zich laat toepassen, verveelvoudigen; hare kracht vermeerderen, waar zij sterk is; haar het leven schenken, waar zij gemist wordt, kan zij niet. In al wat levendig op het gemoed werkte, wat de ziel door hare kracht kluisterde of tot onderwerping medesleepte, zag de Oudheid het werk van hoogere magten, die, zinnelijk als de menschen zelve (omdat de zinnelijke indruk het krachtigst werkte) de natuur, die hen omgaf, tot hare werktuigen bezielden. Geene plek, in de geschiedenis der natie beroemd, die niet de tegenwoordigheid eener magtige godheid ondervonden had; geen feit in hunne geschied boeken of volkszangen levend, dat niet onder den zigtbaren invloed van hoogere wezens was volvoerd; geene familie onder den stam, die tot de grootheid of glorie van allen krachtig had medegewerkt, wiens stamvader of beschermheer niet de aanverwant of gunsteling der bewoners van den *Olympus* was geweest; geene stad zonder godheid, geene wijk zonder *heros*, geen huis zonder heiligen haard. Zoo van hen ‘de strijd voor haardstede en altaren’ als de heiligste roeping, waarvoor ieder burger welzijn en leven veil moest hebben, aan ons werd aangeprezen; zoo dit nog heden het krachtigste tooverwoord schijnt, dat alle gescheidene belangen tot één doel vereenigt: het is omdat vaderlandsliefde in hunne meening verwant was met het heiligste, dat de mensch heeft; zijn geloof, met het magtigste, dat hij kent; de Godheid, met het duurzaamste, dat hij denken kan; de onsterfelijkheid. Hier gold hooger gezag en geene overreding; ingeving, geen nadenken; hooger bevel, geene vrijwillige dankbaarheid. De nazaten der overwinnaars van *Marathon* en *Salamis*, wien de toorn der Goden over de vertreden heiligdommen en uitgedoofde offers tot bondgenoot in den strijd tegen de Barbaren had verstrekt, hadden andere prikkels noodig dan die van dankbaarheid, van belang of van eer, toen de wijsbegeerte de Goden had verjaagd; de vooroordeelen opgelost, en de zwakste rede de sterkste gemaakt. Waarlijk, PLATO zelf zag geene andere kans om de verdoofde vlam op te rakelen, dan door tot bedrog zijne toevlugt te nemen, in eene zaak, die de vroegere dichters openlijk onder algemeene toejuiching en geloof hadden gepredikt, maar die te zijnen tijde niet gebeurd was, en waarschijnlijk niet gebeuren kon, zonder dat al de kunsten van overreding werden

te hulp geroepen. Den burgers van zijn' denk beeldigen Staat wilde hij inprenten, dat alle zorg aan hen te koste gelegd slechts de herinnering van eenen droom was; maar dat zij eigenlijk onder de aarde gewoond hadden en dáár opgevoed en gevormd waren, zij en hunne wapenen en al hunne rusting. Eerst toen alles aan hen voltooid was, had de aarde als hunne moeder hen aan het licht gebragt, en voor het Land, waarin zij leefden, moesten zij, als voor hunne moeder en voedster, met raad en daad zorgen, en hunne medeburgers als hunne broeders en kinderen van dezelfde moeder beschouwen.

'Onder de aarde gevormden! uit de aarde geborenen!' Het was zeker moeijelijk in een' tijd van beschaving en opvoeding, als dien PLATO beleefde, dat geloof te vernieuwen: en echter, gelijk de uitdrukking 'vaderlandsliefde' ons op de aarde zelve, als de bron, als het voorwerp dier genegenheid wijst, zoo had zij ook in de voorstellingen der oude dichters, waarvan hij gewaagde, haren wezenlijken grond, hare waarde. Wij vergeten hier al de krachtige uitdrukkingen der mythologie, die de natuurkrachten in zigtbare, geduchte Godheden herschiep. Doch zoo onze blik zich in die tijden waagt, die men, even juist als sierlijk, de vóórportalen der geschiedenis noemt, wij vinden daar de zigtbare natuur niet als dienaresse, maar als beheerscheres van den mensch: hij is zwak, zij magtig; zij van eeuwigheid, hij van gisteren. Er is geene spraak van geestkracht om haar te beheerschen: zij laat hare stem hooren en hij gehoorzaamt. Geene dankbaarheid verbindt hem aan den grond, die hem kweekte; maar zijne eigene afhankelijkheid van haar, zijne behoefte, indien men slechts in dit woord geene uitdrukking zoekt van wèlbegrepen belang. Het is de verhouding eener moeder tot hare kinderen, eener meesteresse tot hare slaven, maar die tot zelfs den droom van vrijheid aan hare beschikking te danken hebben, en nooit hare gelijken, op zijn hoogst, hare vrijgelatenen kunnen worden. Wie de geschiedenis des meuschdoms beschouwt, hem komt het werkelijk voor, alsof zijn geslacht onder den grond gevormd en uit den grond ontstaan was. In hunne eerste handelingen spiegelt zich de wil der natuur, die hen omgaf: van haar hunne trekken, van haar hunne hartstogten, van haar hun streven.

Er is eene zaak, die de meest verspreide takken eener natie door eenen gemeenen band met den moederstam vereenigt, die aan het leven der volken kracht en voedsel geeft, en wederkeerig het leven der volken in haren schoot opneemt: de

laatste herinnering, die van vroegere grootheid overblijft voor degenen, die geen vaderland meer hebben, het laatste offer, dat de dwingeland van den overwonnene kan vorderen en tot zijne eigene schade dikwijls gevergd heeft: het is de taal. Is zelfkennis de eerste voorwaarde, waardoor de mensch tot vrijheid, tot zelfstandigheid, tot ontwikkeling kan komen; hoe, vragen wij, kunnen wij ons die anders voorstellen, dan door zijne inwendige gewaarwordingen, neigingen, vermogens in woorden af te spiegelen, zich door de kracht der taal buiten zich zelven te verplaatsen en hetgeen onbewust in hem leeft, voor zijn eigen begrip te verzinnelijken? Zich te kunnen uitdrukken is de eerste schrede, waardoor zich de mensch als wil, als werkingskracht aan de overmagt der natuur onttrekt. Doch hoe onnaspeurlijk ook vaak de diepten der talen voor den onderzoeker zijn mogen, in allen spiegelt zich de magt der natuur af. Zelfs het begrip van het bovenzinnelijke ontworstelt zich met moeite aan het zinnelijke woord. De magt van den grond, waarop de mensch geboren werd, beheerscht zijne spraak, omdat zij allereerst zijnen geest beheerschte, en deze zich niet tot vrijheid ontwikkelen kan, zonder zich nogmaals aan die kluisters van den moederbodem te onderwerpen. Het zal geene uitlegging behoeven, dat ik hier niet den grond, waarop onze voeten staan, in den beperklsten zin bedoel: maar de gansche natuur, die den mensch omringt, de lucht, die hij inademt, den hemel, die zich boven zijn hoofd welft, de zee, die aan zijne voeten golft: alles, wat zijne zintuigen treft, zoo ver de grenzen zijner aanschouwing, de grenzen zijner zinnelijke begrippen reiken, zoo men dat alles te zamen nam en als een kring om hem heensloot, waarvan hij het middelpunt is, dan zou waarlijk de uitspraak van den Griekschen wijsgeer niet ongegrond schijnen: dat allen onder den grond gevormd, onder den grond tot alle zelfstandige werkzaamheid toegerust zijn en dat de goede moeder Aarde, eerst toen alles voltooid was, den mensch heeft aan het licht gebragt.

Ondanks alle onderzoek is er veel van dien eigentlijken aard der talen voor ons verloren. Langzamerhand hebben wij aan de zinnelijke uitdrukking het afgetrokken begrip ondergeschoven. Het beeld der spraak heeft zijne éénheid met de bedoelde en gedachte zaak verloren; maar eene herinnering van die oorspronkelijke kracht der taal is ons overgebleven in den indruk, die nog steeds de poëzij op aller harten maakt. De Oudheid heeft ons niet minder dan latere dagen de voorbeelden van dichters opgeleverd, die aan de hoven der vorsten toejuiching

en goud en gunst zochten; maar het zeggen: *waar ik het wèl heb is mijn vaderland*, zou nimmer den mond eens zangers ontvloden zijn, zonder dat de algemeene stem hem had toegeroepen: gij ontwijdt uwe kunst, gij ontreinigt den tempel, waarin uwe Godheid leeft. Het is een jammerlijk misverstand, dat vaderlandsliefde het onderscheidend kenmerk eener éénige poëzij zou zijn, en steeds heeft het mij als een wanklank geklonken, wanneer een redenaar, driest van het spreekgestoelte, vaderlandsliefde als eene eigenschap der onze verhief. Grieksche en Hebreeuwsche, Indische en Romeinsche, Noordsche en Nieuwere zijn het evenzeer. In poëzij heeft zich overal de vaderlandsliefde het eerst en het krachtigste uitgedrukt: geen heilige kamp zonder zanger, geene krachtige ontwikkeling der natie zonder dichtgloed. Meer dan eenig ander is de dichter het pleegkind, de gunsteling ja, maar ook tevens de slaaf van de natuur, die hem omgeeft; zijne beelden zijn van haar, zijne toonen heeft zij hem ingefluisterd; zijne gedachten heeft zij gewekt, zijne geestdrift heeft zij geprikkeld. Bij hem meer dan eenig ander leeft hij van haar leven, en doordien bij hem, even als bij de natuur, het zinnelijke beeld, het voertuig, het omkleedsel, neen de verzinnelijkte ziel is, gelooven wij aan de wonderen door de dichters ten voordeele van het vaderland bewerkt. Rukt hem uit den grond, die hem kweekte, uit de natuur, die hem in de armen droeg, zijn lied zal leven in herinneringen, en dan nog het schoonst klinken, wanneer de beelden van zijn vaderland het levendigst voor zijne verbeelding verschijnen, of zijn zang zal wegsterven in treurigheid en hij met Sions maagdenrei in die onnavolgbare taal antwoorden: ‘Hoe zal ik een lied zingen in het vreemde land!’ Er is gezegd, dat er geen dichter was zonder godsdienst: en ik ben van de waarheid zóó overtuigd, dat, zoo men voorbeelden van het tegendeel aanvoerde, ik óf aan de geprezene poëzij niet zou gelooven, óf zou betoogen, dat het *uwe* bekrompenheid is, die geene godsdienst kent, zonder *uwe* vormen. Er is gezegd: ‘geen dichter zonder liefde;’ en gij zult het gelooven, ofschoon zij bij den eenen in dweeperij verdampte, bij den ander in lage lusten versmoorde. Omdat ik geloof, dat de vaderlandsliefde, in diezelfde innigste diepten des gemoeds, dienzelfden wortel des levens zijnen oorsprong heeft, als godsdienst en liefde, durf ik hij beide uitspraken als derde te stellen: Geen dichter, die zijn vaderland niet bemint.

Er is een geslacht van menschen, waarvoor het misschien gevaarlijk is, de verdediging der vaderlandsliefde bij de Poëzij te

zoeken, die de dichters verachten, en wien dat ‘liggen aan den boezem der Natuur,’ waaraan zij hunne ingevingen danken, eene dwaze sentimentaliteit, eene gevaarlijke luiheid dunkt. In hunne praktische wijsheid willen zij het werk van de hand slechts door den wil van den geest bestuurd zien, en zoo zij mogten toegeven, dat immer de mensch zóó onderworpen aan de Natuur geweest zij, thans achten zij die verhouding omgekeerd: zij is in hunne oogen dood en zij leven. Eer zij hunnen verscheurenden tand slaan in het ligte weefsel onzer redenering, past het, dat wij van onze zijde haar bevestigen. Indien ik werkelijk gemeend had, dat immer de mensch zoo ten eenenmale aan de Natuur ondergeschikt ware geweest, dat hij slechts haar als blind werktuig ten dienste stond, zou ik de fabel van PLATO geene fabel, maar waarheid genoemd hebben, zou ik geene allegorie uitgelegd, maar feiten ter bevestiging hebben aangevoerd. Te allen tijde is handelen en lijden het lot des menschen geweest; indrukken ontvangen en indrukken terug geven. Een staat van volstrekte ledigheid is evenzeer ondenkbaar, als van volstrekte werkzaamheid; en evenmin als wij een' tijd aannemen, waarin blinde natuurdriften den geest beheerschen, evenmin wachten wij den tijd, waarin de geest zich zelven de Natuur scheppen en haar als een werktuig en vorm zal kunnen verbreken, na te weeg gebragt te hebben, wat de geest ontwierp. Zij is de stof waarop, de stof waaruit, de stof waarmede hij werkt, en eene Natuur, die de sporen niet droeg van menschelijken wil, hebben wij niet gezien, hebben wij zelfs door de stoutste verbeelding ons niet kunnen voorstellen, zonder in een ijl en nevelig droombeeld ons te verliezen. Iedere handeling, zoo zij niet binnen den geest besloten blijft, maar in uitvoering overgaat, wordt Natuur, vereenigt zich met de duizende voorwerpen, die onze zintuigen treffen, en die onafhankelijk en buiten ons bestaan, zoo lang geen nieuwe wil ze wijzigt. Ongemerkt sluipen in de rij onzer voorstellingen ook diegene in, welke tijdelijk uitwerksels zijn van kunst, indien wij dit woord in hare meest uitgebreide beteekenis opvatten. Moeijelijk valt het ons vaak die van de scheppingen der moederaarde te onderscheiden; maar indien zij werkelijk het gevolg zijn eener behoefte, die de Natuur aan allen, in een' gelijken kring geplaatst, aan de hand deed, dan wordt hare beteekenis te eerder voor ons verstaanbaar, omdat dezelfde behoefte ons dringt, dezelfde vervulling te zoeken. Het ontgonnen werk (wat is menschenwerk ooit anders dan ontgonnen?) eischt van ons hare verdere voltooijing. Eischt, zeg ik, niet slechts omdat het

gezag van opvoeding daartoe verbindt; maar dáárom, omdat dat werk gemaakt werd om eene behoefte te bevredigen, die de Natuur deed gevoelen, en omdat de gedeeltelijke bevrediging dier behoefte eene nieuwe deed ontstaan; omdat de grond, door de hand des menschen herschapen, niet langer het beperkte eigendom van een ieder is, dat met hem ontstaat en vergaat, maar van allen, wier handelingen hetzelfde doel hebben, omdat dezelfde behoefte hen prikkelt. Het is niet langer geboortegrond alleen, het is Vaderland, het is het gemeene erfdeel van broeders.

Dat beurtelings handelen op, dat beurtelings lijden onder de Natuur, die wisseling van geven en nemen vertoont zich nergens meer in evenwigt, dan in den landbouw. Het is daarom, dat alle Wijsgeeren bijna, die een' gelukkigen Staat ontwierpen, haar tot den grondslag hunner inrigtingen maakten, dat de Wetgevers der Ouden geen beter middel wisten de menigte, de overwonnenen zelfs, aan de belangen van het algemeen te verbinden, dan door aan ieder zijnen grond ter bebouwing aan te wijzen; dat de vijanden het de fijnste list achtten om de belangen der burgers van die van den Staat te vervreemden, zoo zij den grond verwoestten, welke door hen bebouwd, wederkeerig hen in haren schoot koesterde en verzorgde. Helaas! dat ook hier het eigenbelang vaak binnen sloop en de vrucht van 's naasten akker den nijd ontvonkte, in plaats van den ijver op te wekken; dat de Natuur zelve te vaak met onheilige handen aangetast, als slavin geteisterd en niet als vriendin geëerbiedigd werd; dat de rustige wisseling der jaargetijden, de ernstige kalme gang der Natuur zich niet in het gemoed der bewoners afspiegelde. En toch, ondanks al die treurige ondervindingen, blijft er iets edels in dien omgang met de Natuur; blijft er een vertrouwen bestaan op de zuiverheid der gewaarwordingen, dáár gekweekt en gekoesterd; blijft er iets, waarom het ons niet verwondert, dat groote mannen de spade met het zwaard verwisselden, om tot den eigen' bodem terug te keeren, zoodra het Vaderland gered was!

> Hane vitam veteres olim coluere Sabini
> Hane Remus et frater. Sie fortis Etraria crevit
> Scilicet et rerum facta est pulcherrima Roma,
> Septemque una sibi muro circumdedit arces.

De dichters zouden in het landleven niet het ideaal van geluk, of de laatste sporen van een verloren Paradijs hebben gezocht, indien zich dáár niet het denkbeeld van zedelijke werkzaamheid in hare zuiverste omtrekken vertoond had. Matiging van begeerten

en geregelde vervulling, verlangens, niet in het wilde zwervend, maar tot rust gekomen in ordelijke bezigheid met hetgeen het naaste ligt; kunst, die niet alleen eigenbelang ten doel heeft, maar die verder reikt dan eigene behoefte, en duurzamer dan het eigen leven ook voor het nageslacht ten zegen is: ziedaar de denkbeelden, die eene wèlbehouwde aarde ook hij de onbeschaafden moet opwekken, de lessen, die zij predikt, de verpligtingen, waartoe zij verbindt. De roem des Vaderlands is te allen tijde de prikkel der vaderlandsliefde geweest: dáárvoor zijn de gedenksteenen, standbeelden, cerezuilen gesticht; dáárvoor volksfeesten en gedenkdagen ingerigt; dáárvoor groote mannen en groote daden door Poëzij en Welsprekendheid gehuldigd, en verre zij het van ons die hulpmiddelen te laken. Neen, wij gelooven meer dan iemand aan de kracht der stem, die uit zulke herinneringen tot den landzaat spreekt: wij verwachten liefde voor het Land en kracht te zijner verdediging dáár, waar de geschiedenis, de geschiedenis van hare schoone zijde, elk oogenblik als het ware zigtbaar den nakomeling voor de oogen geschilderd is. Waarom? - Omdat de roem de schaduw der deugd is, en dat waar de schaduw zigtbaar wordt, ieder onwillekeurig aan het ligchaam denkt, dat haar van zich werpt. Maar er zijn duurzamer gedenkteekenen, dan triomfbogen en marmerzuilen: niet altoos huldigt de nakomelingschap den besten, maar somtijds den gelukkigsten: niet altoos is de ware deugd onsterfelijker dan de schitterende verdienste, en dan nog zijn gedenkstukken, tot bepaalde plaats beperkt, in hunnen invloed onderworpen aan de kunde en beschaving der aanschouwers, dán nog houden zij vaak meer den naam dan de deugd des gehuldigden in leven en aandenken. Maar zoo de grond de sporen draagt van den zedelijken geest, die de bewoners beheerscht, zoo die zich in gelaat en houding, in taal en denkwijze, in instellingen en openbare handelingen vertoont, zoo onafgebroken werkzaamheid nieuwe handelingen noodzakelijk, nieuwe behoeften onontbeerlijk maakt, zoo de welvaart des Lands niet slechts de vrucht eener overweldadige natuur, maar van de kracht des menschen is, zoo de weelde zelve het gevolg blijkt van vlijt en wetenschap en kunst en streven van den geest naar hoogere en fijnere genietingen der ziel, dan zijn dat zoo vele heiligdommen, zoo vele altaren, waar zich, in den dag des gevaars, de natie om scharen en er voor sterven of overwinnen zal. Wel verre dat de beschaving voor de vaderlandsliefde nadeelig zou zijn, maakt zij haar sterker, zedelijker, noodzakelijker,

omdat zij de som der menschelijke behoeften vergroot, de som der menschelijke handelingen en pligten vermeerdert.

Ik spreek van menschelijke handelingen, van menschelijke pligten, van menschelijke behoeften, omdat ik er geene ken, die niet voor allen in gelijke gevallen algemeen zijn. Een' bepaalden, afzonderlijken pligt schrijft de vaderlandsliefde niet voor. In een paar geestige gesprekken heeft de beroemde FICHTE de dweeperij derzulken gehekeld, die dagelijks een uurtje afgezonderd hadden, om, zoo als zij het heeten, te *patriotiseeren*, en dat *patriotiseeren* bestond in schimpen op vreemden, in hekelen dergenen, die niet alles goed vonden, wat het Vaderland opleverde, in prijzen van alles, wat binnen dien omtrek ook slechts de duurzaamheid van een' dag had gehad. Ik wenschte die gesprekken in handen van zoo velen, die onze ooren doen gonzen van het jubelgekraai over al hetgeen hij ons bestaat. De strenge zedemeester, waarvan ik sprak, die geen oogenblik in het leven kende, waarin geen pligt vervuld moest worden, of geene drift tot handelen aanspoorde; die de erfzonde en het oorspronkelijk kwaad in werkeloosheid stelde, zou, even als hij bijna beweerde, dat niemand tijd had om verliefd te zijn, met nog meer regt hebben beweerd, dat op de som der daden, voor het handelen des menschen bestemd, geene enkele daad overschoot, die éénig en alleen de uitwerking van vaderlandsliefde was. Zoo als er een godsdienstig handelen is, zoo is er een vaderlandlievend handelen: het is de stemming des gemoeds, die het handelen vergezelt, niet de handeling zelve. Ik mag mij hier beroepen op de Ouden, die tot grondregel van den besten Staat aannamen, dat ieder het zijne deed. Ik mag mij beroepen op den man, die, zonder ijdele roemzucht, alleen door krachtige werkzaamheid en getrouwe vervulling zijner roeping, meer dan eenig ander het gelaat der wereld veranderd heeft, wiens geest bloedige oorlogen ten voorschijn geroepen, en de onafhankelijkheid van volken heeft gevestigd: op LUTHER. Te midden der beroering van Europa, te midden van de schokken der Christenheid, drong zijne verklaring van Gods geboden onder den naam van Catechismus de Duitsche huisgezinnen binnen

> Ein Jeder lerne sein Lection
> So wird es wol im Hause stohn

was het eenvoudig onderschrift, het veelbeteekenend motto van ieder leerboek: en wie zou aarzelen te gelooven, dat de betrachting dier les de martelaars van *Bohemen*, de helden van CHISTIAAN van *Denemarken* en van GUSTAAF ADOLF voor het Vaderland heeft leeren strijden en sterven? - Ik mag mij hier beroepen

op mijn eigen Vaderland, waarin ieder man slechts voor eigen huis, eigen vrijheid, eigen geloof scheen to strijden, en waar, ondanks de onuitwischbare sporen van eigenbelang, die zich hier en daar vertoonden, echter eendragt magt maakte en eenstemmigheid van handelen het groote doel van allen bereikte, de vrijheid van allen. Die eenstemmigheid zij door sommigen aan het genie van WILLEM I en zijne raadslieden, door anderen aan den onnaspeurlijken gang der Voorzienigheid toegeschreven; bij dankbare erkenning van beide, verdient echter het krachtig werkzaam zedelijk karakter der natie onze lofspraak. Iedere handeling was uitdrukking van zedelijke kracht; iedere handeling maakte eene tweede noodzakelijk; iedere handeling was eene daad van vooruitgang: strenge pligtbetrachting in het kleine maakte het groote mogelijk. De tijd van den hardnekkigen krijg was of werd de tijd van welvaart, van orde, van roem, van zedelijkheid, van wetenschap, van vernuftige uitvindingen, van verhevene ondernemingen. Die tijd schiep en herschiep onzen bodem; die tijd leeft nog in de herinneringen, die met de sterkste liefde den nakomeling aan het Vaderland verbinden.

Vaderlandsliefde is handelen, zedelijk handelen. Maar geene zedelijke handeling zonder vrijheid. Ik spreek niet van ordeloosheid, vaak met dien naam vereerd! en toch kunnen wij, bij de herinneringen aan de wandaden op naam der vrijheid gepleegd, aan de verguizing der vrijheid op grond dier wandaden, niet nalaten aan het onregt te denken, dat Partijhaat aan de vaderlandsliefde heeft gedaan. Men heeft elkander zoo vaak den naam van Landverrader en Vijand des Vaderlands toegeworpen! Dwaasheid, dubbel dwaas in den mond der ijveraars! De Oudheid roemde de wijsheid des Wetgevers, die geene straf voor den vadermoord bepaalde, omdat hij zulk eene daad bij zijne burgers onmogelijk achtte, en zij, die voor vaderlandsliefde ijverden, die het tegenovergestelde van vaderlandsliefde als onnatuurlijk vervolgden, onderstelden, dat er zoo velen waren, waarbij die stem niet sprak, die zij met hunne aanhangers overal zoo luide meenden te vernemen. Waren er dan voor het verbreken van eed en trouw, voor het nalaten der burgerpligten, voor het aanranden der veiligheid van anderen geene straffen genoeg, dat men het gruwelijke der schuld in eene onderstelling moest zoeken, die het, zoo zij bij iemand opkwam, van belang was te onderdrukken? Er was meer. Er lag eene aanklagt in, die op hun eigen hoofd nederdaalde: want de haat des Vaderlands moest óf bij den beschuldigde eene verwarring van hoofd en

hart doen onderstellen, die aan krankzinnigheid grensde, óf het Vaderland moest door aller schuld werkelijk de vervulling van zedelijke, van algemeene pligten belemmeren, en daarom eene Staatsverandering noodzakelijk vereischen. Waar wij de Geschiedenis opslaan en de voorbeelden aantreffen van dusgenaamd landverraad en vijandverklaring, dáár heeft werkelijk de overmagt van enkelen de uitoefening der natuurlijke regten belemmerd, en het volbrengen der pligten aan ieder door de wet van God, de wet van het geweten, geboden, onmogelijk gemaakt: dáár staat de algemeene welvaart in het belang van weinigen te wankelen, of dáár heeft de ontwikkeling van den Staat, als zedelijk ligchaam, geen' gelijken gang gehouden met de ontwikkeling van de zedelijke krachten des volks.

Want dát is de eisch der vrijheid, dat, met de vermeerdering der vermogens van den geest, de gelegenheid zij, om de pligten, daardoor voorgeschreven, te vervullen. Waar vreemde magt verhindert, dat het zedelijk idee der natie zich op den eigen' bodem verwezenlijke, dáár zou vaderlandsliefde als gehechtheid aan den geboortegrond zwakheid zijn: en een volk - wij spreken niet van eene natie, die tusschen hare puinhoopen wegkwijnt, maar van een volk in den bloei der jeugd, of de mannelijke kracht des levens, - zou, als de moedige Phocaeers, den ontheiligden grond voor eeuwig vaarwel zeggen, of als onze voorvaderen eene laatste inspanning wagen, om bij mislukking alles aan de golven terug te geven en aan gene zijde der zee een vrij vaderland te zoeken.

Zoo de vaderlandsliefde onafscheidelijk is van de vervulling der menschelijke pligten, zoo het hare strekking is, om op eigen' grond en bodem de bestemming der menschheid te verwezenlijken, dan verdient waarlijk de beschuldiging, dat godsdienst en beschaving, wetenschap en wereldburgerschap haar met den ondergang bedreigen, geen gehoor. Hetgeen aanvankelijk als onbewust instinkt werkte, zal tot zedelijke kracht verheven worden; de grond zet zijnen stempel niet meer op den mensch, maar de mensch den zijnen op den bodem, dien hij bewoont, en de maatschappij, waaronder hij leeft. - En de nationaliteit zal verloren gaan? zegt misschien iemand. - Ik zou deze bedenking niet behoeven te beantwoorden, omdat ik slechts in den beperktsten zin van vaderlandsliefde, als liefde tot den geboortegrond, sprak, en slechts noode, uit hoofde der naauwe en onafscheidbare verwantschap, eenen blik wierp op hare betrekking tot de geschiedenis der Maatschappij, des volks

en van den Staat. Ik zou korter de bedenking met eene tegenbedenking kunnen beantwoorden, met de vraag: of er gevaar bestond, dat, door het betrachten der deugd, het strenge opvolgen van de voorschriften van rede en godsdienst, het karakter en het talent der onderscheidene menschen zouden verloren gaan? Wanneer men beider onderscheidend kenmerk slechts in de meer of mindere mate van boosheid en zwakheid zoekt, dan is er waarlijk aan het verlies van dat kenmerk even weinig gelegen, als aan bekrompen volksbegrippen, volksijdelheid, volksdwaling, volksgebreken. Maar het is of de kracht der redenering mij dwingt tot het standpunt terug te keeren, waarvan ik uitging. Hebt gij den gang der wetenschap in onze dagen bespied? Geest en natuur hebben lang als vijandige en onverzoenlijke vijanden tegen elkander overgestaan. Eene bemiddeling, waardoor ieder van zijn regt wat afstond, is vergeefs beproefd, is door nieuwe vredebreuk verijdeld. Maar het leven van den geest in de natuur, dat van de natuur in den geest, het algemeene in het bijzondere, het bijzondere in het algemeene te herkennen, dat is het streven der menschelijke wijsheid geworden. Talent en karakter! het is het meest eigenaardige van den mensch, wat hem zijnen stempel en zijne waarde geeft, wat de rigting van zijnen geest leidt en als het ware de geest van zijnen geest is. Gij hebt talent en karakter het meest gehuldigd om de heerschappij, die het uitoefent over de natuur, over hetgeen zigtbaar zich vertoont, over hetgeen als wederstrevende kracht den geest belemmert. En toch heeft zich uwe beschaving niet over eene schijnbare tegenstrijdigheid kunnen heenzetten. Want den natuuronderzoeker juicht gij toe, die met onsfgebroken vlijt de stoffe doorzoekt, opdat zij hem getuigenis geve van den geest; uwen geschiedschrijver juicht gij toe, die de verhoudingen van tijd en plaats en omstandigheden te hulp roept, om zich het ontstaan van de grootste verschijningen in de geschiedenis der volken en menschen te verklaren. Moge ook het punt, waar die strijdigheid zich in éénheid en overeenstemming oplost, voor onze oogen met eenen nevel omhuld zijn, toch gevoelt zich ieder onderzoek, van welke zijde ook uitgegaan, tot welke hoogte ook opgevoerd, zoo als de zeilsteen naar het noorden, naar dat onbekende geheimzinnige punt heen getrokken, waar het groote raadsel verklaard is.

We hebben het gezegd, onze redenering keert terug tot het punt, waarvan zij uitging, en zij schroomt te minder dit te bekennen, omdat de geschiedenis van den menschelijken geest dienzelfden gang gaat. Den mensch, zoowel als het mensch-

dom, zien wij aanvankelijk aan de natuur als aan eene vreemde blinde magt gekluisterd, door haar opgevoed en in al zijne bewegingen bestuurd; maar onder die opvoeding ontwikkelt zich zijn geest en spiegelt de werkingen der natuur in de vormen van wet en orde terug. Met bewuste kracht werkt bij met, door en op haar. Van haar de aanleiding, de stof, de strekking van zijn werken. Het eigenaardigste, het sterkste in den mensch, zijn karakter, het eigenaardigste, het sterkste in een volk, de nationaliteit, is aan haar verwant. Er is geene sprake van dankbaarheid jegens den grond, die hem zag geboren worden, die zijne wankele schreden ondersteunde, die zijne zwakke krachten voedde. Wanneer de mensch zich afscheidt van de natuur, die hem omgeeft, en zich zelven als geest, scherp tegen haar als stoffe overstelt, dan is het onmogelijk eene zedelijke verhouding, eene verhouding van regten en pligten tusschen zulke vreemdsoortige bestanddeelen te denken; dan verdient vaderlandsliefde op dien grondslag gebouwd, door dat grondbeginsel aangedrongen, te regt den naam van dweeperij, waarmede sommigen haar bestempelen. Maar nimmer komt zulk eene scheiding van natuur en geest tot stand: duurzaam blijft de wederkeerige werking van den een' op den ander; duurzaam blijven beide door onzigtbare, maar vaste snoeren met elkander vereenigd; duurzaam streeft de natuur zich in den mensch tot bewustheid te verheffen, opdat wederkeerig in de natuur de geest der menschheid leve.

Onze redevoering heeft eene verdediging voor zich zelve noodig. Zij sprak over de vaderlandsliefde; maar zij prees haar niet als nuttig en pligtmatig aan. Waar zij kon, onderstelde zij haar als aanwezig, en zocht slechts haren grond in de natuur des menschen aan te wijzen. Wat kon zij anders in eene zaak, waar overreding onmogelijk is, waar de aanwijzing van bepaalde voorschriften als strijdig met zich zelve bleek, dan het woord tot allen rigten, en van de gemeenschappelijke taal de hulpmiddelen ontleenen, om het gevoel bloot te leggen, dat min of meer verholen in de diepte van ieders boezem leeft? Zij heeft de vaderlandsliefde slechts in den meest beperkten zin als betrekking van mensch en volk tot den grond zijner geboorte willen aantoonen; maar het woord heeft eene uitgebreider beteekenis verkregen, als liefde tot de stamverwanten, tot de natie, tot den Staat. Zij heeft een heir van bedenkingen, die met het uitbreiden dier beteekenis toenemen, buiten hare beschouwing gelaten, en zoo wij andermaal voor de ontwikkeling dier begrippen,

voor de wederlegging dier bedenkingen gehoor verlangen, het is in hetzelfde vertrouwen, waarvan deze rede uitging, dat de zaak aan allen gemeen, voor allen belangrijk in ieders boezem weêrklank mag verwachten.

Onze schoone moedertaal.
Bijval[1].

> Wir frogen nach unsrer Sprache viet zu wenig. So viel ist erwieten, dues man in Paris bogenlang in Zeitungen, und stundeulang in Kaffechünsern urtheilt und zaakt, nicht etwa über eine neue Prosa und Poësie, sondern schun über eine none Wortfügang, jn über ein neues Wart. Ahor *dies offenbart wenigstens eine Liebe für die Sprache*, van *welcher die Liebe gegen das Vaterland nicht ireiter entfernt liegt als von der Zunge das Herz*.
> JAAS PAUL.

Misschien zijt gij te jong; maar anders heugen u nog de fraaije porseleinkasten van een vroeger geslacht? Bruin gewreven van buiten, van binnen met goud afgezet, met glazen deuren, vol Sineesch en Japansch? - Zoodra ik van ‘onze schoone moedertaal’ hoor spreken, komen die dingen mij altijd voor den geest. Onzer grootmoeders lag een glans van vergenoegen op het gelaat, bij het beschouwen van haren keurigen porseleinschat. En ons, met ‘onze schoone moedertaal!’ het hart verdaagde ons, toen, voor eenige jaren, de Vlamen en Walen Hollandsch moesten spreken - maar niet wilden; nu weder, daar zij Hollandsch willen spreken - maar niet mogen. En als er eens, met tusschenkomst van den schrijver evenwel, een boek UIT het Hollandsch in het Duitsch of Fransch wordt vertaald:

> Wiens borst is zóó versteend,
> Die dan, van vreugd, niet gilt en weent?

Dat porselein, die schoone moedertaal, is kinderachtige pronk, het eene gelijk het andere; onze grootmoeders pasten wel op, het porselein te gebruiken: wij evenzeer, ons van onze moeder-

(1) De geestige behandeling, zoowel als de belangrijke strekking van nevensgaande proeve noopte de Redactie, het verzoek van den geachten Inzender, om dit stukje eene plaats in haar Tijdschrift te geven, in te willigen. Wat de zaak betreft, zou zij gaarne met een *non liquet* volstaan. Bij de billijke afkeuring van spreekwijzen, als *bijval schonken, ongedeelde bijval* en anderen, te regt door den Schrijver gegispt, meent zij echter, dat uitdrukkingen als *dit voorstel vond bijval* zich met het gezag van goede schrijvers en grondige taalkenners kunnen verdedigen.

dertaal te bedienen. - *Vous entrez dans mon sentiment*, Mevrouw! Ik ben gepersuadeerd, dat de Heeren mijne opinie participeren.

Maar hier houdt de overeenkomst ook op; alle vergelijking gaat mank. Dát porselein werd bewaard als een kostbare schat: en wij mishandelen, of verfomfaaijen, zoo als MARTHA DE HARDE pleegt te zeggen, onze schoone moedertaal, alsof zij in het geheel geene waarde had. En toch, lieve menschen! eene moeder en eene moedertaal moet men in eere houden: ieder heeft er maar ééne. Van mode kan men wisselen, zelfs van tanden; maar men kan evenmin van moedertaal wisselen, als tweemaal geboren worden. Ik weet wel, gij spreekt en schrijft Fransch; die '*réquisites*,' vooral dat *'extérieur bien placé*,' in uwe laatste annonce, was delicieus.

'Zeldzame bedilzucht van onzen tijd! onze taal verwaarloozen? Al sedert jaren schrijf ik nooit meer *comptoir*, maar altijd *kantoor; oktober, rekwest*, en zoo meer. Het woord balloteren is, al lang, niet meer in gebruik bij ons Nut, dewijl het een vreemd woord is: wij zeggen altijd van *boonstemmen;* maar onze sekretaris heeft nog wel eens verschil met den onderwijzer der jeugd, of het is: *ik boonstem*, of: *ik stem boon*. En tegenwoordig op de scholen! onze Jan - hij is toch nog maar negen - weet al van scheidbare en onscheidbare voorzetsels. Het verbuigen, dat is een lust! Toe, Jan! Een mensch (vooral de uitgangen zuiver laten hooren!) van een*en* men*sch*, of eens men*schen*, aan een*en* men*sch;* een*en* men*sch*. Hoe welluidend! Onze moedertaal verwaarloozen? Wonderlijk! wonderlijk!'

Toegegeven, Mijnheer! wij spellen veel en lang, oud en jong; onze taal heeft reeds eene heel lieve spelboeken-litteratuur. Onder ons, ik geloof zelfs, dat de democratie en het liberalismus, die elders zuoveel ondeugendheden aanrigten, ons in de spelling zijn geslagen; en dáár kan het geen kwaad. Integendeel: hoe menig dichter heeft daardoor toch nog iets eigenaardigs, ook tevens *eigendommelijks,* dewijl hij niet de spelling van den grooten hoop volgt? Onze kinderen verbuigen en vervoegen; onze studenten houden collegie over taal en spelling; onze knappe taalkundigen en dichters vinden nieuwe spellingen uit. Alles waar. Maar dunkt het u toch ook niet, dat, zoo wij zoo maar, jaar uit jaar in, spellen, verbuigen en vervoegen, zonder verder in de taal te komen, dat wij dan, in de groote volkenschool der menschheid, op de onderste bank zullen blijven zitten, en nog a, b, ab! zullen opdreunen,als anderen reeds, flink

weg, lezen en schrijven? Ik weet wel, onze dichters zeggen, dat de andere volken ‘krimpen,’ ‘buigen’ en suizebollen voor onze grootheid en onzen roem; maar die heeren bezitten eene zoo levendige en scheppende phantasie: dat krimpen en buigen aller volken en tongen, voor onzen roem, kan ook wel bloot phantasie wezen.

Dat dáárgelaten. De gallomanie hier te Lande is een oud gebrek; lees b.v. de stukken van BREROO en de brieven van DE WITT: de taal van den omgang en de briefstijl wemelden altijd evenzeer van vreemdelingen, als ons leger, toen het nog éénig uit huurbenden en geworvene soldaten bestond. In die spel-liefhebberij, daarentegen, in verbuigen en vervoegen, is ten minste eenig bewijs van goeden wil; maar - en dáár zit het gebrek - men neemt de bijzaak voor de hoofdzaak. De spelling, de taalvormen, maken evenmin de ziel en het wezen der taal uit als de kleeding den mensch. Kennis der kleederdragten is geene menschenkennis; de kennis der spelling en grammaticale vormen geene taalkennis. En verder is echter onze taalstudie nog niet gekomen. Och! mogten wij nu eens eene reeks van jaren maar rustig en vreedzaam siegenbeken, zonder door eenig nieuw spelgenie bezocht te worden; en intusschen eens proberen, of wij in de taal zelve ook iets verder konden komen. En het wordt tijd: heusch, anders verstaan wij binnen kort elkander niet meer in onze eigene ‘schoone taal.’ Daar is de uitdrukking: ‘iemand zijn' bijval schenken.’ Eerst meende ik, dat men van een' ambachtsman of knecht sprak, die een buitenkansje, eene extra-fooi, aan een' ander' had afgestaan; iemand eenen *ongedeelden* bijval schenken, gaf eene zekere waarschijnlijkheid aan die opvatting.

Nu zie ik, dat die uitdrukking *moet* beteekenen: *iemand zijne goedkeuring schenken; zijn werk prijzen; er mede ingenomen* zijn. Dat het dit *moet* beteekenen, is mogelijk; maar dat het dit niet beteekenen *kan*, staat vast.

Men zegge niet: *verba valent usu, usus est tyrannus*. Boven de tirannen onder de menschen staat de onveranderlijke, zedelijke wet; en, boven het gebruik, den tiran in de taal, staat de aard der taal en de onverbrekelijke betrekking, die er blijft, tusschen de letterlijke en eerste beteekenis van het woord en de figuurlijke, of overdragtige, op die letterlijke beteekenis steunende en van baar hare kracht ontleenende. Wat drukt *vallen* uit in den letterlijken zin? Nagenoeg dit: eene beweging naar *beneden, onwillekeurig* van den kant van hetgeen valt, en meestal

onverwacht voor den bijzijnden, gepaard met eene zekere *snelheid*. Wordt het denkbeeld eener beweging *nederwaarts* weggenomen, dan is het rijzen, snellen, vliegen, wat ook, geen vallen; is het niet *onwillekeurig*, dan is het dalen, naar beneden gaan. Zonder *snelheid* is het ook weder dalen, zakken, enz. De genoemde zijn alzoo even zoo vele wezenlijke bestanddeelen van het begrip *vallen*.

De overdragtige beteekenissen der woorden behouden, zoo niet *alle*, ten minste *eenige* bestanddeelen van het begrip, letterlijk uitgedrukt: of zij zijn onjuist, zonder beteekenis. Meest zich zelve onbewust, maar geleid door een natuurlijk gevoel, maakt de onbeschaafde mensch, het kind zelfs, overdragtige spreekwijzen van eene treffende overeenkomst.

Adam viel, de val van Adam, is eene overdragtige beteekenis van *vallen*, vol waarheid en uitdrukking. Zoowel het naar beneden gaan - hier het komen tot eenen min-gelukkigen staat - als het onwillekeurige, in de letterlijke beteekenis gelegen, zijn in het overdragtige behouden.

De uitdrukking: *hij viel den vijand aan* is goed; maar de figuur is minder rijk van begrip dan het letterlijke. De rigting naar beneden is weggenomen door de zamenstelling met aan (aanvallen), iets *onwillekeurigs* is er niet meer in. Daarentegen stelt het levendig, het *onverwachte* en *snelle* van de daad voor oogen.

Ook *bijval* is Hollandsch, of kan het wezen, b.v. de verovering van de Spaansche zilveren vloot kon men, voor de toenmalige W.I. Compagnie, eenen bijval noemen, iets dat *onverwacht* hij hare gewone inkomsten kwam, of viel, zonder dat dit iets, of de vroegere bezitters er van, het wilden. *Bijvalletje* in het dagelijksche leven, in dien zin, genoeg bekend.

Nu uit *bijval, goedkeuring* gemaakt! Ik lees u mijn stuk voor, gij luistert, denkt na, vergelijkt, oordeelt: en keurt het goed. Dit noemt gij uwen *bijval* schenken? Maar wat valt er dan? de goedkeuring is toch niet *onwillekeurig*, van uwen kant; integendeel, de *bepaalde* uitdrukking van uw oordeel. *Onverwacht* voor mij? Neen, mijne eigenliefde liep uwe goedkeuring reeds vooruit; ik had bij mij zelven er al op geanticipeerd. *Snel?* Neen, gij hebt den tijd genomen om u te bedenken. Lag er dan eenig begrip in van *verlaging?* Ook niet. Gij weet het niet, ik weet het niet, niemand weet het: uw *bijval* is klinkklare onzin. En dan nog *bijval:* waar valt het *bij?* De extra stuivers, het bijvalletje van den daglooner, komt *bij* zijn ge-

woon loon; maar waar komt uw bijval? *Naast*, of *bij* mijn stuk? Waartoe dat? hij moet er *op* wezen, of zoo iets, in alle gevallen niet *naast*, of *bij*. Eenen zin zou er aan *bijval* voor goedkeuring naar den aard der taal kunnen gegeven worden, en die was bijtend scherp. Namelijk van domme toejuiching, die geen *eigen* oordeel volgt: maar die, om een' of anderen voorproever, blindelings volgt en met razende drift.

Gij leest iets voor; uwe toehoorders zijn meest menschen zonder smaak of oordeel, maar dit willen zij niet weten. Nu vestigen zij het oog op den een' of anderen, dien zij voor eenen eersten bol houden: hij knikt ten teeken zijner goedkeuring, en nu volgt de algemeene *bijval* der geheele schaapskudde. Ik heb gezegd!

P.S. Verzoeke van allen bijval verschoond te blijven.

N.

Bijzonderheden uit het leven van Madame de Stael. (*Naar het Fransch van de Duchesse* d'Aurantés).

Madame DE STAËL was een dier wezens, die de natuur boven anderen begunstigd heeft. Niet alleen schitterde zij door haar genie, maar de Hemel had haar bij een uitstekend verstand een hart in den boezem gelegd, dat, door innige goedhartigheid en verhevenheid van gevoelens, haar tot een voorwerp van vereering maakte voor allen, die haar omringden. Ieder weet, dat zij de opmerkelijkste vrouw van baren tijd was. Maar niet ieder weet, dat Madame DE STAËL, om de hoedanigheden van haar hart steeds beminnelijker bleek, naarmate men baar nader leerde kennen.

Hare opvoeding was zonderling: en met regt mag men zich verwonderen, dat deze uitstekende vrouw geworden is, hetgeen zij was, onder eene zoo ongeschikte leiding als die van hare moeder. Mevrouw NECKER, de dochter van een' Protestanisch predikant, had eene geleerde opvoeding genoten, en zin voor studie. Maar ook het maatschappelijke leven beschouwde zij uit dit standpunt: de zamenleving was voor haar eene letterkundi-

ge quaestie; alles bragt zij tot een systeem terug, en hare gevolgtrekkingen, hoe fijn ook uitgedrukt, waren evenwel zelden juist. Zij bezat weinig van die vurige verbeelding, dat onbestemde verlangen, dat teeder gevoel, dat in hare dochter uitblonk. Hare zucht, om alles stelselmatig te behandelen, oefende haren invloed op de opvoeding, die zij aan hare éénige dochter gaf. Men begrijpt, dat haar stelsel het tegenovergestelde van ROUSSEAU was. Met regt doorzag zij daarvan de gevaarlijke strekking; onder alle vormen wilde zij het materialisme van dien wijsgeer bestrijden, en door den geest trachtte zij op den geest te werken. Volgens hare meening was het genoeg, de jeugdige hersenen met eene menigte denkbeelden op te vullen; het verstand, zeide zij, zou naderband alles wel in orde brengen. En inderdaad, het voorbeeld van Madame DE STAËL zou hare stelling kunnen regtvaardigen.

Bij deze was liefde leven. Haar vader en hare moeder waren langen tijd voor haar de voorwerpen van eene bijna godsdienstige vereering; langen tijd zou zij niets gedaan of gezegd hebben, dan hetgeen hare ouders wilden of wenschten. Nooit van hunne zijde afwezig, getuige der ernstige en diepzinnige gesprekken, die in het salon van hare moeder werden gehouden, maar gedwongen om te hooren en te zwijgen, had GERMAINE NECKER weinig wil van hare kindschheid; zoo lang zij nog GERMAINE was, was haar bestaan ongelukkig, iudien men bedenkt, welk een geest er reeds in dat kind leefde. Men oordeele uit deze proeve.

GERMAINE NECKER was pas tien jaren oud, toen GIBBON aan hare moeder voorgesteld werd. Bekend is het uiterlijk van den schrijver der *Decline and Fall*; hij was op zijn best vijf voeten lang; maar, als om zijne lengte door de breedte te vergoeden, was bij bijna geheel rond. Volgens M. DE BIEVRE had hij ten minste een' omvang van tien voeten. ‘Als ik beweging wil nemen,’ zeide deze, ‘loop ik driemaal M. GIBBON rond.’ Zijn buik was ongehoord en zijn voorkomen zoo bespottelijk als maar denkbaar is(1).

(1) Toen GIBBON zich te *Lausanne* bij Madame de CROUSAZ bevond, werd hij op haar verliefd en bekende haar zijnen hartstogt. Hij had zich voor haar op de knieën geworpen, om eene schoone liefdesverklaring te ontboezemen. Maar deze geknielde figuur maakte Madame *de crousaz* zóó aan het lagchen, dat zij hem in het eerst niet kon antwoorden. Eindelijk zeide zij: ‘Komaan, Mijnheer! sta op, laat ons over de zaak zwijgen!’ - Maar GIBBON bleef liggen. - ‘In 's Hemels naam, Mijnheer GIBBON! sta toch op.’ - ‘Helaas, Mevrouw! het is mij onmogelijk.’ - ‘Onmogelijk!’ Inderdaad, hij was zoo zwaar, dat zelfs de hulp van Mevrouw DE GROUSAZ hem niet kon oprigten. Een kamerdienaar moest er geroepen worden, om hem overeind te krijgen.

Maar van dit alles zag GERMAINE niets. Slechts ééne zaak had het lieve kind gezien: het was het genoegen, dat haar vader in den omgang met GIBBON smaakte. Zij zon daarom op een middel, ten einde hem altoos bij hare ouders te houden, en het kind vormde het ernstige plan om hem te huwen. Er is iets koddigs in dit voornemen; maar treffend tevens is de naïve goedhartigheid, die, zonder de waarde van het offer te berekenen, slechts op het geluk ziet, dat er anderen door wordt aangebragt.

In de gezelschapskamer van Mevrouw NECKER werd GERMAINE op haar zestiende jaar nog even als op haar zesde behandeld. Naast den leuningstoel van hare moeder stond een houten tabouretje, en dat was hare zitplaats; dáár moest zij zoo regt op zitten, alsof zij een ijzeren keurslijf droeg. Maar opmerkelijk was het, dat zoodra zij in de kamer kwam, vijf of zes grijze hoofden zich om haar schaarden, en haar aanspraken met eenen eerbied, dien zij anders aan geene vijfëntwintigjarige zouden hebben betoond. Een ooggetuige verhaalt, dat op haar elfde jaar een' man met een doordringenden blik, met een' ernstig geplooiden mond, met een hoog en denkend voorhoofd het kleine meisje naderde, en hare handjes in de zijne sluitende, met zigtbaar genoegen een ernstig gesprek met haar voerde. Die man was de abt RAYNAL; de anderen waren THOMAS, DE MARMONTEL, de Baron GRIMM en LA HARPE. Over tafel sprak zij nimmer, maar luisterde met eene inspanning, die getuigde, wat van haar eenmaal te verwachten stond.

Opmerkelijk was het, dat Mevrouw NECKER, ondanks hare strengheid en ingetogenheid, zeer rekkelijk was op het punt van menschen te zien en het bezoeken van den schouwburg. Altoos zag GERMAINE veel bezoek bij hare moeder, en daaronder mannen, wier krachtig verstand een bijna al te sterk voedsel aan haren geest aanbood. Intusschen had die omgang een' heilzamen invloed op hare ontwikkeling. De vrijheid aan haren geest toegestaan, zette dezen tot hoogere vlugt aan. Zij maakte karakterschetsen, uittreksels of beoordeelingen, wanneer zij van den schouwburg te huis kwam. Hetgeen zij las, speelde zij in hare verbeelding over. CLARISSE en hare schaking was voor haar in hare jeugd een feit van aanbelang, en een vriend, die naar

Engeland vertrok, liet zij daarvoor aan *Miss* HOWE haren groet overbrengen. Te regt zeide een van hare vertrouwdste vrienden: *dat niets Madame* DE STAEL *zoo zeer vermaakte, dan hetgeen haar aan het schreijen bragt*.

Maar deze strenge oefening van geest en ligehaam beide had eene nadeelige uitwerking op hare gezondheid. Zij was toen veertien jaren, maar zij kwijnde en was buiten staat hare studiën voort te zetten. De geneesheeren rieden haar naar buiten te gaan en NECKER vergezelde haar naar het land. Mevrouw NECKER verloor sinds het oppergezag, dat zij met zoo veel strengheid over hare dochter had uitgeoefend, en liet de zorg voor haar ten eenenmale aan haren vader over. Zij scheen te herleven, gedurende haar verblijf te *St. Ouen*. Een dichterlijk leven volgde de inspanning, waaronder zij te huis bij hare moeder bijna zou bezweken zijn. Als nymphe of muse gekleed, doorkruiste zij in het gezelschap harer vriendinnen de lommerrijke dreven van *St. Ouen*. Daar zeide zij verzen op of vergastte zich aan het heerlijke proza, waardoor de schrijvers van die dagen uitmuntten. Zelfs maakte zij tooneelstukken, die zij naderhand met hare vriendinnen opvoerde. Kort echter duurde die liefhebberij. Dichteres door de kracht harer fantasie, werd zij echter door die proeven overtuigd, dat zij voor het vormelijke der kunst weinig aanleg had.

Haar eerste werk is weinig bekend. Algemeen gelooft men, dat het haar werk over ROUSSEAU is; doch het zijn twee of drie *novellen* in den smaak van ARNAUD en *Mme* RICCOBONI. Zij overtrof echter hare voorbeelden; er is in die vertellingen even veel levendigheid als fijnheid van gevoel. Toen eerst verschenen de *Brieven over* ROUSSEAU. De opgang, dien zij maakten, de verbazing, die zij verwekten, was boven alle beschrijving, en toch was zij toen eerst twintig jaar oud. De Omwenteling had nog geen plaats gehad: de Omwenteling, die Madame DE STAEL eerst geheel op de hoogte van hare roeping bragt. Toen zij de *Brieven over* ROUSSEAU schreef, had zij nog geen' dier stormen doorgestaan, welke haar leven hebben geteisterd. Er heerscht in dit werk eene soort van kalmte en opgeruimdheid, die vreemd is aan de latere vruchten van haren geest. De droefheid moest eerst het genie van Madame DE STAEL in al haren luister doen blinken.

Over het uiterlijk voorkomen van Madame DE STAEL is veel gesproken: hoe ooit iemand haar leelijk heeft kunnen noemen, is mij onbegrijpelijk. Fraaije oogen, schouders, boezem, armen, handen zoo wèl gevormd, dat zij tot modèl konden

dienen; dat alles gepaard met een' voortreffelijken geest, waren eigenschappen, die vele mededingers naar hare hand moesten uitlokken. Hun aantal was inderdaad groot, maar de keus moeijelijk. Hare moeder wilde slechts een' protestant tot schoonzoon: NECKER zelf verlangde een' man, waarop volstrekt niets te zeggen viel, en zijne dochter eenen echtvriend, wiens smaak geheel met den haren overeenstemde. Al die eischen waren moeijelijk te bevredigen, en ook ditmaal offerde zij haren eigen' wensch aan dien der haren op; toen de baron DE STAEL zich aanmeldde, schonk zij hem hare hand, omdat dit huwelijk vooral haren ouders aanstond. Hij was protestantsch, Ambassadeur van Zweden, de vriend van GUSTAAF *den derden*, van hooge geboorte, edel van karakter, en vol van eerbied en bewondering voor haar.

Intusschen zijne geestvermogens deden verre voor de hare onder. In haar *salon* vooral moest zij bet gevoelen, welk een' zwakken bondgenoot zij aan hare zijde had. Want zamenleving was voor haar behoefte; hare natuur bragt het mede, dat zij zich steeds van vrienden moest omringd zien. Zij wenschte, dat haar huis een punt van vereeniging werd, waar de grootste talenten elkander met genoegen ontmoetten. De LAMETHS, BARNAVE, CLERMONT-TONNERRE, VERGNIAUD, MIRADEAU, werden bij haar toegelaten. Te midden dezer talenten schitterde het hare als een verheven luchtverschijnsel; want met belangstelling volgde zij den gang der gebeurtenissen, die het ongelukkige *Frankrijk* al digter en digter op den rand van den afgrond bragten.

Zoowel in 1789 als in 1795, in 1800 als in 1814, was zij zelve de ziel van haar *salon*. In alles stond zij op den voorgrond; en toch zocht zij niet opzettelijk te schitteren. Wanneer het onderwerp haar behaagde, nam zij aan het gesprek deel; maar met eene verhevene eenvoudigheid, die de overigen tot een bewonderend stilzwijgen dwong.

Wat zij zelve van de kracht van haar talent dacht, is uit den volgenden trek op te maken.

Gedurende haar verblijf te *Coppet*, had de oude NECKER zijne nicht, Madame NECKER DE SAUSSURE, van *Geneve* laten afhalen. Het rijtuig viel onderweg om, en Madame NECKER verontschuldigde zich over haar laat aankomen, met het oponthoud daardoor veroorzaakt. Terwijl zij sprak verbleekte Madame DE STAËL, en haar in de rede vallende, zeide zij:

‘Gij hebt dus omgelegen met uwe kinderen?’

‘Ja.’ - ‘Maar hoe zijt ge dan gereden?’ - ‘Met het rij-

tuig van uwen vader.' - 'En wie zat op den bok?' - 'RICHEL.'[1] - 'Groote God! RICHEL!.... Hemel! mijn' vader zou een ongeluk kunnen krijgen, en dat op zijne jaren!.... Voor u, voor uwe kinderen.... dat is minder.... dat schikt zich.... Maar mijn vader! met zijne zwaarte, met zijne overgroote zwaarte!'

En ijlings greep zij naar de schel, en de koord stuk trekkende, beval zij, dat RICHEL dadelijk boven kwam.

Hij was aan het uitspannen. Er moest gewacht worden.

Gedurende dien tijd was zij in de hevigste gemoedsheweging; beurtelings was zij bleek of purperrood; groote tranen biggelden uit hare oogen. Van tijd tot tijd sprak zij eenige woorden, die toonden, hoe zeer de voorstelling van het ongeluk, waaraan haar vader door de onvoorzigtigheid van zijnen koetsier bloot stond, haar verontrustte.

'Omvallen!.... dáár!.... in de eene of andere groeve.... Misschien er den geheelen nacht liggen!.... hulp roepen!.... te vergeefs misschien! - O mijn God!' En als voor een spooksel deinsde zij voor die schrikkelijke gedachte terug.

Eindelijk kwam RICHEL, een goede hals: trouw aan NECKER en aan zijne dochter, zoo als een slaaf aan zijnen meester; maar overigens dom. Het tooneel, dat volgde, was inderdaad grappig. Madame DE STAEL was goed voor hare onderhoorigen; maar thans beheerschte haar de drift zóó zeer, dat zij zich zelve niet was. Zoodra RICHEL binnen kwam ging zij regt op hem af met eene koele houding, die het zwoegen van haren boezem logenstrafte. Zij kon niet spreken: - hare stem beefde en smoorde bijna.

'RICHEL!' vroeg zij, 'hebt ge ooit gehoord, dat ik talent bezat?'

RICHEL zette groote oogen op.

- 'RICHEL! zeg ik, weet gij, dat ik talent bezit?'

RICHEL zweeg nog stommer, dan gewoonlijk.

- 'Welnu, weet dan, dat ik talent heb; veel talent.... verbazend veel talent!.... welnu, al mijn talent zal ik besteden, om u al uwe levensdagen te laten opsluiten, zoo ge ooit het ongeluk hebt mijn' vader in zijn rijtuig te laten omvallen!'

Dikwijls heeft Madame NECKER DE SAUSSURE haar door de herinnering van die ontmoeting trachten te vermaken. Maar Madame DE STAEL, die anders niet schroomde om zich zelve te lagchen, bleef altoos ernstig bij het tooneel met RICHEL.... Het

(1) De Koetzier van NECKER.

scheen of gramschap en ontroering haar op nieuw bezielden, wanneer zij er om dacht.

- ‘Wel, waarmede zou ik hem dan bedreigen,’ vroeg zij gevoelig, ‘als het niet was met mijn arm talent?’

(*Vervolg en Slot in een volgend Nommer*).

Nagevolgde liederen, door J.P. Heije.

XI. De koning van thule[1].

ZELTER, Arion B.I. Seit. GOETHE.
87, N^{o}, 34.

Er was een koning in Thule,
Getrouw tot aan het graf,
Wien, stervensreê, zijn liefste
Een' gouden beker gaf.

Niets was op aarde hem dierder,
Hij dronk dien elken dag;
Zijne oogen werden vochtig
Als hij den beker zag.

En bij zijn sterven, verdeelde
Hij steden en gebied,
Gaf alles aan zijne erven,
Alleen den beker niet.

Hij zat aan 't vorstelijk gastmaal
Met al zijn ridders neêr,
Ten troonzaal van zijn vadren,
Op 't hooge slot aan 't meir.

Dáár dronk de koning, de grijze,
Den laatsten levensgloed,
En wierp den heilgen beker
Naar onder in den vloed.

(1) Wij gevoelen maar al te zeer, hoe weinig het ons gelukt is, het hoog dichterlijk-eenvoudige van dit voortreffelijk lied van GOETHE terug te geven. GOETHE is misschien, vooral hierin, onnavulgbaar: en wij hebben nooit sterker dan thans bespeurd, hoe smal de lijn is, die het verhevene van het platte scheidt. Noge deze vertaling eenen meer begaafden dichter tot gelukkiger navolging opwekken! H.

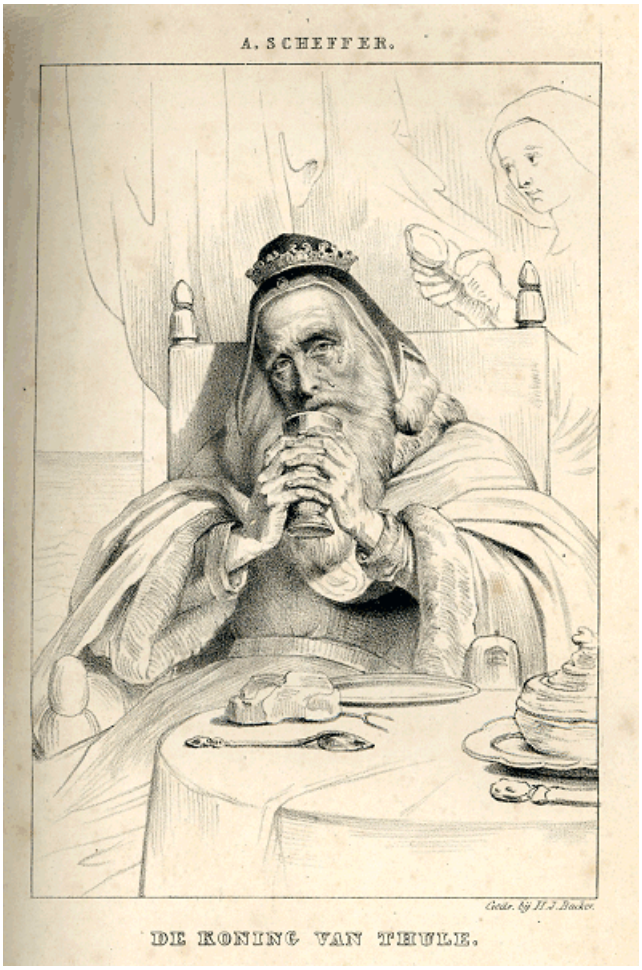

DE KONING VAN THULE.

Hij zag hem vallen en kantlen
   En zinken diep in 't meir,
Zijne oogleèn vielen neder,
   En nimmer dronk hij weêr.

XII. Het Maria-beeld.

F. SCHUBERT. Nachlass. SCHREIBER
10tes Heft, N°. 3.

   Wees gegroet, gij Moeder Gods,
Heil'ge Maagd, Gebenedijde!
   Zonder vlek en zonder trots,
In des Heeren gunsten blijde;
   Landlijke eenvoud stichtte hier,
Onder 't loof der eikenboomen,
   Een kapelle, zonder sier,
Nedrig als het hart der vromen.

   Vogeltjes met zoet gefluit
Kwelen liedren U ter eere;
   De Englen, luistrend naar 't geluid,
Buigen zwijgend voor hunn' Heere:
   Kinderkens, des dorpjes roem,
Komen 't Kindeken begroeten,
   Korenaar en korenbloem
Offrende aan zijn kleene voeten.

   O! wie hier een stille kluis
Onder 't eikenloof mogt bouwen,
   Moeder Gods! bij 't nedrig huis,
U gesticht door uw getrouwen!
   IJdel wordt der wereld pracht,
Waar de Hemel met zijn stralen
   Zóó der Aarde tegenlacht,
En ze op d' ootmoed neér doet dalen.

XIII. Het oog van den nacht.

KALLIWODA. Op. 54. SCHNETZLER.

   Vroom bewaakt in stillen nacht
   't Oog des Hemels ons geslacht;
   't Lacht nit donker hemelblaauw,
   't Spiegelt zich in avonddaauw;
't Schemert, door 't cypressenloover,
Onzer dierbren graven over.

   't Glimlacht vriendlijk zacht en klaar
   Op een teederminnend paar;

't Ziet de vreugde, 't ziet de smart
In 't verborgen menschenhart;
't Doet een' krans van zilvren stralen
Op des Dichters voorhoofd dalen.

En een troos, voor de aard' te hoog,
Daalt er uit dat lagchend oog;
't Is alsof 't weemoedig vraagt:
Waarom niet uw leed geklaagd?
Hier is de eindpaal van uw klagen,
Duld - en hoop op beter dagen! -

't Kaatst dan van den sneenwberg neer,
't Baadt zich in het blanke meir,
't Vonkelt op het schuim der baren,
't Flikkert door de lindeblâren,
't Kust door donkre vensterbogen
't Liefste meisje mond en oogen.

Vriendlijk oog, dat ons bewaakt
Als de stille nacht genaakt,
Dat de sluimring ons verzoet,
Schoone maan! o! wees gegroet!
Geef den sluimrende, den moede
Zoete droomen, en uw hoede!

XIV. Elfen.

MENDELS. BARTHODY, H. HEINE.
Op. 19. (*Neue Liebe*).

'k Zag bij maan en starreblinken
De Elfen, die het bosch doortrokken;
Zilvren horens hoorde ik klinken,
En 't gelui van zilvren klokken.

Hun gespan droeg gouden manen,
Pijlsnel vloog de luchte wagen
Pijlsnel voort, als wilde zwanen,
Die in dartlen wedstrijd jagen.

Lachte niet de koninginne
Bij het vlugtig verder snellen?
Geldt die lach haar, die ik minne?
Zou die lach mijn' dood voorspellen?

Mengelingen.

Shakspeare's King Lear.

(*Vervolg en slot van bladz.* 180.)

Nabij het veld, waar, zoo als wij verwachten, de zaak van LEAR tegen zijne dochters, de zegepraal van kinderlijke liefde tegen ouderhaat, moet beslist worden, bespeuren wij thans EDMUND in het legerkamp der Britten, bezig met bevelen uit te vaardigen, maar tegelijk ondervraagd door REGAN, aangaande den aard zijner betrekking tot GONERIL.

ALBANY en GONERIL treden binnen, en de laatste, op het zien van hare zuster met haren minnaar in vertrouwelijk gesprek, kan niet nalaten ter zijde de woorden uit te spreken: ‘liever verloor ik den slag, dan dat die zuster hem en mij scheidde.’ Zóó ver is het met haar gekomen. De heerschzuchtige, die haar kinderlijk gevoel niet toeliet op te komen, waar zij niets ergers dan het toeziend oog eens vaders te duchten had, zal zich thans de nederlaag harer magt getroosten, liever dan dat zij van de hoop op de bevrediging van haren hartstogt voor EDMUND afstand deed. Zóó waar is het, wat SHAKSPEARE elders in dit stuk zegt: de goden zijn regtvaardig en maken van de ondeugden, die wij koesteren om onze zinnelijkheid te streelen, werktuigen om ons te kastijden. - ALBANY zal zich getroosten, tegen den Koning te strijden, alleen uit aanmerking, dat *Frankrijk*, om dezen te beschermen, het Engelsche grondgebied heeft betreden. Terwijl men de plaats verlaat, wordt ALBANY door EDGAR, die vermomd aankomt, terug gehouden; hij ziet zich door dezen den bewusten brief van GONERIL aan EDMUND overhandigd en het verzoek gedaan, in geval hij de overwinning behaalde, met de

trompet den kampioen te laten oproepen, welke met de wapenen de snoodheid van dengenen, dien deze brief als schuldig aan eene zwarte misdaad deed voorkomen, openlijk zou bewijzen; viel hij in den strijd, dan was hij van zelf boven wereldsche bemoeijingen en menschelijke lagen verheven. - Dadelijk na deze verschijning van EDMUND hebben wij gelegenheid, EDMUND zich te hooren uitlaten over de moeijelijke stelling, waarin hij zich door de dringende genegenheid der beide zusters geplaatst zag, en over den weg, in deze omstandigheden door hem in te slaan: zoo beide in het leven bleven, kon geene van beide haren wensch verkrijgen; kon men REGAN van kant helpen, en na den slag ALBANY'S medelijdende gezindheid jegens LEAR en CORDELIA als voorwendsel te zijner veroordeeling aangrijpen, om ook hem uit den weg te ruimen; dán eerst was eene verbindtenis met GONERIL mogelijk. Zoo heeft de vernedering van het koninklijke zusterpaar het toppunt bereikt; hoe toch wordt hier over haar gehandeld? en EDMUND ondervindt, dat men op den weg van het onregt niet ter helfte kan blijven staan; hij moest zijne stelling handhaven, zonder te vragen door welke middelen.

Het gevecht heeft eenen aanvang genomen, en wij zien LEAR en CORDELIA aan het hoofd hunner legerbenden voorbijtrekken, en te midden van het gewoel bemerken wij EDGAR, die zijnen blinden váder onder eenen boom doet nederzitten, waar deze moet vertoeven, terwijl hij den uitslag van den strijd gaat waarnemen, om, wanneer de afloop den schuldige niet strafte, zelf tegen EDMUND in het tweegevecht op te treden: kwam hij weder, zoo spreekt hij, dan zou hij den oude troost brengen. Niet lang daarna echter komt hij weder met de boodschap, dat LEAR den slag verloren heeft en met zijne dochter gevangen genomen is. GLOSTER, daar EDGAR hem haastig van dáár wilde voeren, terwijl de vlugtelingen reeds de wegen vervulden, uit de bittere taal: ‘Neen! ik ga niet verder mede: ik kan hier, even goed als elders, mijn einde vinden!’ Doch wederom vloeijen wijze woorden van EDGARS lippen, waaruit de mistroostige kon leeren, den dood met meer gelatenheid tegen te gaan: ‘wat?’ zegt hij, ‘vind ik u op nieuw in zwarte gedachten? even als de mensch niets in kan brengen tegen zijne komst op aarde, moet hij zijn heengaan van hier verdragen: het komt er slechts op aan, dat hij zelf zorge, dat de dood hem niet op een' ongelegen' tijd treffe;’ - en met de woorden: ‘gij spreekt de waarheid’ volgt GLOSTER zijn' goeden geleigeest weder.

Zoo is dan de strijd ten nadeele van CORDELIA en de deugd beslist. Alles scheen kort te voren ten goede voor LEAR te zullen uitloopen: hij was met zijne CORDELIA hereenigd, en, van zijnen waanzin genezen, scheen hij bij haar tot kalmte en bevrediging te zullen komen. Doch thans, nu de troepen zijner beminde dochter de nederlaag hebben geleden, en hij met haar in de handen zijner vijanden is gevallen, is eene gelukkige uitkomst onmogelijk geworden. Was het niet zijn belang, dat zijne dochter genoopt had, de wapenen op te vatten, en was hij dus niet de oorzaak van haren val geworden? had hij haar dus niet ten tweeden male van staat en goed beroofd, en zag hij dus haar niet ontbloot, die bereid was geweest, hem van hare goederen te dienen? Terwijl SHAKSPEARE dus op het schitterendst aan den dag legt, dat hij aan eene hoogere vergelding eener deugd, als die van CORDELIA, gelooft, eene vergelding, welke haar de zegepraal op aarde gemakkelijk kan doen missen, toont hij nu reeds, dat hij LEAR niet tot bevrediging wil doen komen, en getrouw zal blijven aan de idée van zijn treurspel. LEARS zwakheid, bij den aanvang gebleken, mogt niet geregtvaardigd, zijne schuld mogt niet hersteld en dus door den dichter verschoond en vergoelijkt worden. Wel komt hij terug tot zijne dochter; doch vindt hij baar terug in den vollen zin des woords? Evenmin als GLOSTER, wien blindheid belettede zijnen zoon te herkennen. KENTS toeleg, die het onvermijdelijk noodlot had willen afwenden, CORDELIA'S liefde mogten het gewenschte doel niet treffen; integendeel zullen allen, die hun lot aan het zijne verbonden hadden, met hem vergaan. Zoo levert ons de dichter een kunstwerk van hoogere beduidenis en van eene waarlijk krachtig zedelijke strekking, en maakt hij zich tot het orgaan van die Magt, welke elke aardsche gehechtheid wil verscheurd hebben, opdat wij menschen, vrij, de natuur in ons - niet vertrappen, maar beheerschen en herscheppen. Indien SHAKSPEARE zijnen held een gelukkig lot bereid had, zou het stuk slechts het gewone slot eens melodrama's zonder zedelijke, ja! van onzedelijke strekking hebben opgeleverd. - En toch zijn er geweest, die niet alleen hunnen wensch geuit hebben, dat SHAKSPEARE eene in dien lageren zin gelukkige ontknooping aan dit treurspel mogt hebben gegeven, maar zelfs niet geschroomd hebben, aan zijn meesterwerk de banden te slaan, en het einde in hunnen zin te veranderen. TATE, *poeta laureatus*, heeft het treurspel omgewerkt, en, het laffe motief eener liefde tusschen CORDELIA en EDGAR uitgedacht hebbende, schenkt hij aan

CORDELIA de zege. Ook JOHNSON bejammert, dat SHAKSPEARE de deugd van CORDELIA in eene regtvaardige zaak heeft laten omkomen in tegenspraak met de natuurlijke begrippen van regtvaardigheid, en hij voegt er bij: ‘zóó zeer ergerde mij het ongelukkig uiteinde van CORDELIA, dat ik in vele jaren er niet toe heb kunnen komen, de laatste tooneelen van het stuk te herlezen, totdat ik ondernam, ze als uitgever te herzien.’ Met hoeveel ongeregtigheid is dat natuurlijk begrip van regtvaardigheid gemengd, waarvan JOHNSON zich als voorspraak opwerpt, en hoe kinderachtig is het, een persoonlijk belang in eene ondergeschikte personaadje te stellen, met voorbijzien der idée van het geheele kunstvoortbrengsel!

Zoo zien wij dan LEAR en CORDELIA als gevangenen in het Britsche legerkamp weder, en hooren EDMUND order geven, dat men hen in verzekerde bewaring stelle, totdat er uitspraak over hun lot zou gedaan zijn. CORDELIA blijft in dezen toestand de verstandige, kalme vrouw, die zij was; zij legt die stemming aan den dag, welke het verst van den waanzin verwijderd is, die bij hen zoo ligt uitbreekt, wien een groote rampspoed treft, terwijl zij in hoogmoedig zelfbedrog schenen te meenen, dat zij regtens slechts voorspoed en gunstige onderscheiding te wachten hadden, en, nu hun deze valsche meening ontviel, in eenen razenden toorn tegen de bewerkers huns ongeluks, of, door de beelden der phantasie in de plaats der werkelijkheid te stellen, hetgeen zij bezaten of begeeren, zoeken te handhaven. ‘Ik heb de fortuin immer als onbestendig beschouwd,’ zegt CORDELIA, en: ‘wij zijn niet de eersten, welken, terwijl zij het beste beoogden, het ergste wedervoer.’ - GOETRE raadt door den mond van dien landgeestelijke, in W. MEISTER'S *Lehrjahre* (B.V. Cap. 16), den menschen, ten einde ze voor waanzin te behoeden, een begrip te geven, dat zij hun bestaan en lot met velen gemeen hebben, dat het buitengewoonste talent (dit zegt de man, die zelf met zulk een ontzaggelijk genie begaafd was, - maar juist hieruit, dat hij dit zeggen kon, blijkt, dat hij meer dan een talent, dat hij een genie was), dat het buitengewoonste talent, het grootste geluk en het hoogste ongeluk, slechts kleine afwijkingen van het gewone zijn. En JOHNSON (opdat wij ook een waarlijk wijsgeerig gezegde van hem aanvoeren) laat den sterrekundige, die aan *monomanie* leed, in zijn *Rasselas* (Chap. 46) deze woorden toevoegen: ‘houd altijd de gedachte bij u levendig, dat gij slechts een atoom van de massa der menschheid zijt, en noch zulke deugden, noch zulke ondeugden bezit, dat

gij door bovenmatige voorregten of rampen zoudt moeten onderscheiden worden.' Welnu, CORDELIA heeft zulk een hulpmiddel, zulk eenen raad niet noodig. Ook is het geene verharding des harten, die haar kenmerkt: het gevoel des gemoeds is bij haar door de rede niet verstikt, maar straalt in reiner en warmer kleuren bij het licht der rede, waarvan haar wezen als doordrongen is: 'zoo ik ter neder geslagen ben,' gaat zij verder, 'dan is het om u, o Koning! die aan de willekeur van anderen zijt prijs gegeven.' - LEAR daarentegen is wederom tot dezelfde heillooze wilde stemming vervallen: 'kom, laat ons te zamen naar de gevangenis gaan, te midden van den druk, gelukkig door elkanders uitsluitend gezelschap; wij willen dáár zingen, als vogels in de kooi; als gij mijn' zegen vraagt, wil ik nederknielen en van u vergiffenis vragen: zoo willen wij den tijd doorbrengen, bidden en zingen en elkander sprookjes vertellen en ons zelfs met de grootste nietigheden vermaken, ons over het hof, als over eene vreemde wereld, onderhouden, van die wereld medepraten en van de wisselende kans van hof-gunst en ongunst, met zulk een' geheimzinnigen ernst, alsof wij in den raad der Goden zaten, die de wereldsche dingen besturen. - Over zulk een offer, als gij brengt, CORDELIA! strooijen de Goden zelve wierook. - Heb ik u thans hij mij! slechts het oordeel des Hemels kan ons nu scheiden. - Wisch uwe tranen af; laat ze allen vergaan, vóór zij ons doen weenen.' Vader en dochter worden weggevoerd, en EDMUND geeft den bevelhebber van het kasteel, waarop zij gevangen zullen gezet worden, een' lastbrief over, met de belofte van spoedige hooge bevordering, zoo hij moed had het daarin uitgedrukt bevel ten uitvoer te brengen.

ALBANY komt en, terwijl hij EDMUND den verdienden lof geeft wegens zijn dapper beleid in het gevecht, eischt hij de twee gevangenen van hem op, om met hen naar bevind van zaken te handelen. EDMUND antwoordt, dat het hem raadzaam voorkwam, den Koning met zijne dochter voorloopig, uit het gezigt van het ligt tot een gevaarlijk medelijden opgewekte volk, in eene verzekerde plaats te doen bewaken. ALBANY herinnert hem den ondergeschikten rang, welken hij hier tegenover hem zelven bekleedde. Derhalve vindt REGAN gelegenheid, niet zonder op nieuw GONERILS ijverzucht op te wekken, om te verklaren, dat zij geneigd was, hem haren rang af te staan, waardoor zijn gezag tegen dat van ALBANY zou opwegen. Doch welhaast moet zij er voor uitkomen, dat zij zich ongesteld gevoelt, en haast zij zich

aan EDMUND al haar gezag en al haren staat, met de waardigheid van haren heer en meester, af te staan. Doch ALBANY laat zich van zijn regtmatig opzet niet terughouden: hij laat EDMUND wegens hoog verraad en met hem GONERIL in hechtenis nemen, en met bittere scherts beantwoordt hij REGANS verklaarde begeerte, dat EDMUND haar gemaal zou zijn: ‘in het belang mijner vrouw,’ zegt hij, ‘kan daaraan geen gevolg gegeven worden; mijne vrouw is onder de hand verloofd aan dezen jongen man, en ik, haar gemaal, protesteer tegen uwe beschikking. Zoo gij wilt trouwen, sta dan naar mijne hand, daar mijne vrouw besproken is.’ En, volgens het verzoek door den vermomden EDGAR gedaan, daagt hij EDMUND uit, om met den degen te bewijzen, dat hij niet schuldig stond aan het schelmsch verraad, hetwelk hij hem ten laste leide; zoo niemand opkwam, om deze aantijging in het tweegevecht vol te houden, was hij zelf bereid in het strijdperk te treden. EDMUND neemt de uitdaging aan. - Hoe heeft GONERIL dit aangehoord? met de drooge aanmerking: ‘ziedaar een onaangenaam tusschenbedrijf!’ waarin wij de bekentenis bespeuren, dat de verstokte zich schuldig kent. Doch inmiddels is REGANS ongesteldheid zóó zeer toegenomen, dat zij moet verwijderd worden, en vernemen wij uit GONERILS woorden, ter zijde gesproken: ‘zoo gij u niet ongesteld gevoeldet, zou ik op geen vergif meer staat maken,’ de oorzaak dier plotselinge krankte. Zóó woeden de zusters, die tegen haren vader hadden zamengespannen, thans, tot hare regtvaardige straf, tegen elkander.

Een heraut roept met trompetgeschal eenen kampioen tegen EDMUND op, en EDGAR verschijnt gewapend, met nedergelaten vizier, zonder voor zijnen naam uit te komen, alleenlijk verzekerende, dat hij een edelman is, hetwelk een vereischte was om toegelaten te worden. Hij herhaalt, dat EDMUND een verrader is tegen zijne Goden, tegen zijn' broeder, tegen zijnen vader en tegen zijnen vorst. Zijne tegenpartij strijdt, om hem te logenstraffen; doch valt in het gevecht, als door eene tusschenkomst des Hemels, die in den uitslag van het duël zijn vonnis geacht werd uit te spreken, gewond ter aarde. GONERIL, deze uitkomst ziende, treedt tusschen beide en protesteert tegen de beslissing der wapenen, op grond, dat de uitdager wederregtelijk zijnen naam had verzwegen. Doch ALBANY legt haar het stilzwijgen op, terwijl hij haar den verraderlijken brief, door haar geschreven, voorhoudt: ‘lees uwe eigen enveldaad,’ zegt hij tot EDMUND en geeft hem het papier over, in weêrwil van GONERILS poging,

die het hem uit de hand wil rukken, en, terwijl zij zich door dat driftig gebaar bloot geeft, zich slechts beroepen kan op haren rang als vorstin, die haar boven de wet verhief en maakte, dat zij aan den vorst, die aan haar zijne waardigheid verpligt was, geene verantwoording schuldig was. Zij verlaat woedend het tooneel. Nu bekent EDMUND alles, en EDGAR komt voor zijnen naam uit: ‘ik ben de zoon,’ zegt hij, ‘van uwen vader, die door uw eigen toedoen de schuld geboet heeft, welke hij door zijn overspel op zich geladen had.’ Deze laatste woorden hebben geenszins de strekking, om het ons te doen voorkomen, alsof alles, wat GLOSTER ondergaan had, juist de straf was van die ééne overtreding. Al wat den personen van dit stuk wedervaart, heeft zijne naaste oorzaak in hetgeen binnen de grenzen der handeling zelve valt, en die misstap, door GLOSTER begaan, ligt buiten den tijd, welken ons treurspel omvat. GLOSTER leed ten gevolge van de zwakheid, van welke wij getuigen waren, toen hij zich onbestand toonde tegen de list zijns bastaards. Doch niettemin hebben zij, die hier optreden, een tijdvak achter zich, en, zoo de dichter ons eenen blik op hunnen vroegeren levensloop doet werpen en doet beseffen, hoe hetgeen zij nu deden en leden, daarmede in overeenstemming was, verheft hij de handeling, hoezeer zij binnen eene betrekkelijk enge tijdsruimte besloten blijft, tot eene beduidende en het geheel, als het ware, zamenvattende époque in het leven zijner helden.

ALBANY, die EDGAR vriendelijk en dankbaar tegentreedt, geeft dezen de gelegenheid, om het uiteinde zijns vaders te verhalen. Na op eene wijze, die de blijken draagt, dat ook zijn gemoed voor hevige schokken vatbaar is, medegedeeld te hebben, hoe hij de leidsman van zijnen vader geworden was, gaat hij dus voort: ‘nimmer (en hoe verkeerd deed ik daaraan!) openbaarde ik mij aan hem tot vóór een half uur, toen ik mij ten strijde had uitgerust, niet verzekerd, maar in hoop van eenen goeden uitslag des gevechts; ik vraagde zijnen zegen, en vertelde hem mijn lot sedert mijne vlugt: doch zijn veêg hart, helaas! te zwak, om de overweldiging van twee tegenstrijdige gewaarwordingen van vreugde en van droefheid te wederstaan, brak, en hij stierf van wee, met eenen glimlach om de lippen.’ Dus was het oogenblik van het wedervinden zijns geliefden, verongelijkten zoons, het oogenblik zijns doods. Zóó zeer blijft de dichter zijn opzet getrouw, om ook GLOSTER bij zijn leven niet tot het genot der bevrediging te laten komen. - ‘Een man,’ zoo gaat EDGAR

verder voort te verhalen, ‘was daartoe gekomen, had zich op het lijk zijns vaders geworpen, en dáár, boven dit slagtoffer van het ongeluk, hetwelk alle vrienden van LEAR vervolgde, uitgeweid over de jammeren des Konings en zijne eigene. Het was KENT geweest, en EDGAR had hem, die zijn lot aan dat zijns koninklijken meesters verbonden had en dus met hem te gronde scheen te moeten gaan, in eene onmagt, op deze inspanning gevolgd, verlaten, toen het trompetgeschal, hem ten kamp roepende, niet duldde, dat hij langer toefde. - Inmiddels is ook GONERIL, als slagtoffer van het oordeel des Hemels, omgekomen: zij heeft, een bode komt dit berigten, na hare zuster, door haar vergiftigd, te hebben zien sterven, zich zelve doorstoken. - KENT komt, om, zoo hij zegt, zijnen koning en meester een laatst vaarwel te zeggen. Dit verzoek brengt ALBANY te binnen, dat hij tot nog toe verzuimd had, naar LEAR en CORDELIA te laten vernemen. Ook EDMUND, die door het verhaal van zijns vaders uiteinde getroffen en met betere gezindheden vervuld was, wordt in zijne stervenspijn door de woorden van KENT opmerkzaam gemaakt; hij bedenkt, dat, zoo aan zijn bevel gevolg is gegeven, CORDELIA niet meer in het leven is. Hij wil dit kwaad, zoo mogelijk, nog verhoeden en laat dadelijk naar het kasteel zenden, om den bevelhebber tegenbevel te geven. Doch reeds was het te laat; reeds was CORDELIA in de gevangenis omgebragt, overeenkomstig de door gewetenlooze staatkunde ingegeven verordening van GONERIL en EDMUND, die hadden voorgenomen, haren dood aan zelfmoord uit wanhoop te wijten. - Zóó zou de lijdzame met die blaam ten grave zijn gegaan!

En hier opent zich het laatste en hartverscheurendst tooneel. LEAR komt met zijne doode dochter in zijne armen. Zoo beslissend benam hem thans het noodlot dát, wat hij eenmaal versmaad had. Hij jammert: ‘ach en wee! o gij, mannen van steen, had ik uwe tongen en oogen, ik zou ze gebruiken, dat het gewelf des hemels borst..... O! zij is weg, voor altijd! Ik weet den doode van den levende te onderscheiden, en zij is dood als het stof der aarde.’ En evenwel wil hij zich nog nader overtuigen, van hetgeen hij niet van zich verkrijgen kan volkomen te gelooven, en gevoelt, niet te kunnen verdragen. ‘Geef mij een' spiegel, om te zien, of zij nog ademt.’ Hij knielt bij het lijk in ingespannen waarneming. ‘Dit veêrtje beweegt zich op haren mond: zij leeft! is het zoo, dan verzoent dit al de ellende, die ik ooit heb uitgestaan.’ Werkelijk zou

het dat alles vergoed hebben; maar des te zekerder moest de dichter hem dezen troost ontzeggen. - KENT knielt bij hem. Hij duwt hem van zich, alsof deze belettede, dat de doode weder bijkwam; en thans, gewaar wordende, dat zij werkelijk dood is, wijt hij het aan de omstanders, alsof de stoornis, door hen te weeg gebragt, hem verhinderd had, haar in het leven te behouden. ‘Gij zijt moordenaars en verraders,’ en dan weder tot CORDELIA: ‘CORDELIA! CORDELIA! wacht een weinig. - Wat zegt gij? - Hare stem was altijd zacht en liefelijk, hetgeen zoo schoon is in eene vrouw.’ Doch hij staat op en, kindsch als hij was, laat hij zich door de gedachte, dat hij haren moordenaar verslagen had, afleiden van het lijk zijns kinds; hij is op het punt van op dat feit, als op een staaltje, dat zijne voormalige kracht hem nog niet geheel begeven had, te gaan stoffen. Maar wederom laat hij zich afleiden, terwijl hij aan KENT, dien hij meent te herkennen, de vraag rigt: ‘wie zijt gij? mijne oogen zijn niet van de beste; het zal mij wel inschieten.’ En inderdaad herkent hij den man, die zich ook als den dienaar, die hem in de laatste dagen gevolgd was, openbaart. LEAR, het spoor geheel bijster, kan dit alles aanhooren, en tevens, dat zijne oudste dochters zich zelve reeds de verdiende straf berokkend hadden; hetgeen hij verneemt, alsof hij het reeds had moeten weten. - Intusschen komt een bode melden, dat ook EDMUND den adem heeft uitgeblazen. - ALBANY, geheel in den geest van CORDELIA denkende en handelende, geeft zijnen staatsdienaren te kennen, dat hij alles wil aanwenden, wat tot herstel van dien bouwval van vroeger grootheid aangewend kon worden; dat hij afstand wilde doen van het gebied, voor zoo lang als de oude vorst leefde. EDGAR en KENT zouden naar hunne verdiensten beloond worden. Doch LEAR zelf trekt zijne aandacht af; de rampzalige breekt uit in gejammer; zijn hofnar komt hem in de gedachten, en, hetzij deze werkelijk eenen gewelddadigen dood gezocht heeft, hetzij hij, hetgeen zijner dochter wedervaren was, op zijnen hofnar te huis brengt, hij zegt: ‘en mijn arme nar is aan den strop gestorven.’ - Sedert de waanzin des Konings ten volle was uitgebroken, had de waanzin de rol van den nar op zich genomen, en de nar, dien wij ook sedert in het gezelschap des Konings niet meer bespeuren, miste een doel voor zijn leven; zijne laatste woorden, uitgesproken toen de Koning in dien nacht uitgeput in slaap was gezonken, waren geweest: ‘en *ik* ga naar bed op den middag.’ - Maar het daar nederliggend lijk zijner CORDELIA

valt den ongelukkigen vader weder in het oog: ‘geen leven, neen, neen!’ zegt hij: ‘mag een hond, of paard, of rat leven hebben, en is er in u geen adem meer! O! gij komt niet meer weder, nooit, nooit!’ De doodsangst heeft hem aangegrepen: ‘maak deze knoopen los! - Ik dank u.’ En dan weder op zijne dochter met verstijvende vingeren wijzende: ‘ziet gij dat? zie naar haar, zie, hare lippen, zie, zie!’ zijn zijne laatste woorden. KENT kan dit gezigt niet aanzien, zonder te wenschen, dat zijn ‘hart aan dien rouw mogt splijten,’ en, terwijl EDGAR den overleden' Koning nog als bezwijmd beschouwt, zegt hij: ‘kwel zijnen geest niet! laat hem sterven! hij haat hem, die hem op de pijnbank dezer wereld langer zou willen uitrekken;’ - en, waar hij blijkt werkelijk dood te wezen: ‘het is meer te verwonderen, dat hij het zoo lang uitgehouden heeft; het was eene tegenstrijdigheid, dat hij leefde.’ Voor KENT bestaat de wereld der levenden niet meer: had hij, gedurende het leven van LEAR, diens lot het zijne laten bepalen, thans kent hij der gedachtenis des afgestorvenen zóó veel gezag over zich toe, dat hij niets liever wenscht, dan hem in den dood te volgen. Daarom antwoordt hij ALBANY, die, na eenen algemeenen rouw afgekondigd te hebben, hem met EDGAR volmagt in de regeringszaken opdraagt: ‘Ik heb eene reis te doen, die kort zijn zal; mijn meester roept en ik moet niet: neen! zeggen.’ Spoedig zal hij sterven aan zijn gebroken hart; reeds bij de omhelzing van GLOSTERS lijk had het leven gedreigd hem te begeven. - ALBANY eindelijk sluit het stuk met de woorden: ‘wij moeten hier het gevoel den vrijen loop laten, en, in weerwil van onzen pligt, die gebiedt ons te vermannen, moeten wij ons aan den rouw overgeven. Die het langst leefde, verduurde het meest; mogen wij, die nog jong zijn, nooit ondervinden, wat LEAR ondervond, noch zóó lang leven, dat wij zoo veel zouden kunnen ondervinden!’ In deze woorden, in den geest van het koor der Ouden, op het eind des stuks uitgesproken, geeft ALBANY het standpunt aan, waaruit wij eenen bevredigenden blik op zoo veel jammers en zoo veel door één geworpen lijken kunnen werpen. De dood zweeft verzoenend over het slot van dit drama. Met den dood zijn de beletselen, die menschen van menschen scheidden, weggenomen, en, zoo wij bij ons leven de vrijheid niet konden bereiken, in den dood is ons in de vervulling van den noodlottigen wensch, die ons kwelde, de vrijheid hergeven. LEAR niet alleen is thans met zijne CORDELIA hereenigd; maar ook GLOSTER is, bevredigd door

het wedervinden zijns zoons, van de aarde heengegaan, en zelfs aan EDMUND legt de dichter woorden in den mond, die eene oneindige verzoening ademen; want bij het vernemen van het einde van GONERIL en REGAN, zeide hij: ‘ik was aan beiden verloofd; daar ik sterf, zien wij allen drie thans in één' oogenblik ons huwelijk voltrokken.’

W.G. BRILL.

Taalvervalsching en spelling.

(*Uitgelokt door het artikel:* ‘onze schoone moedertaal’ *in het vorig Nommer van dit Tijdschrift*).

Verba valent sicut nummi; de woorden hebben hunne waardy zoo als het geld. In den grond heb ik niet veel op met die spreuk. De taal *is* oorspronkelijk geene specie, die een stempel behoeft; de woorden hebben, uit hunnen aart, geene conventionele waarde. De taal is ongemengd zilver en fijn goud. - Doch dit standpunt kan (het spreekt van zelve) niet bereikbaar zijn voor de massa, die zich van de taal bedient. Deze gaat af op den ijk, op den stempel, en eerbiedigt zelfs nog het gezag van beiden, al is het goudstuk wat zwart geworden, wat besnoeid. Alzoo is het *in de praktijk* zeker waar: *verba valent sicut nummi*. Men beschouwt de woorden als munten; en er zijn zoo wel valsche munters, als geldsnoeiers in overvloed. Wy herinneren ons den tijd, dat Nederland overstroomd werd met kleine Duitsche muntstukjens, hellers genaamd. Zy werden eindelijk geweerd; ook zijn de oorspronkelijke Hollandsche duiten, die een stuiver in tweën, vieren en achten deelden, afgeschaft, en wy hebben systematische eenten. De toepassing dezer figuur op de taal is niet moeielijk. Grammatici hebben de oud-hollandsche taal-munt naar uitheemsche beginselen en stelsels voor een goed gedeelte verstempeld; en vreemde munten zijn in alle tijden ingedrongen. Nooit echter zoo overvloedig als tegenwoordig, nooit zoo algemeen en zoo ongestraft. Het is alsof de zielen der verdoemde hellers, die kwelgeesten der nering, zich nu in den vorm van woorden onder ons verspreiden willen, om ten geesel onzer taal te strekken.

> Priore relicta
> Seda, novis domibus habitant vivuntque receptae. -

Hebt gy ooit den strijd aangehoord tusschen eene keukenmeid en eene fruitvrouw, over een Benthemer vier?

‘Hier heb je een vijfjen,’ zegt de keukenmeid.

‘Het is zoo'n raar stuk,’ zegt de fruitvrouw, het muntstuk om en weêr omkeerende op hare hand.

‘Het is niemendal raar!’ andwoordt de keukenmeid: ‘het is een goed, oud vijfjen.’

‘Ik weet niet,’ zegt de fruitvrouw weer, het stuk al nader betrachtende, ‘maar ik geloof haast dat het een Benthemer vier is.’

‘Neen,’ herneemt de andere: ‘het is heusch een vijfjen. Ik heb het er van Mevrouw voor ontfangen; en jy moet het er ook voor aannemen.’

‘Weet je wat,’ zegt de fruitvrouw, die met zoo'n voorname keukenmeid, die haar zoo zeer boven andere fruitvrouwen begunstigt, niet kwarrelen wil; ‘ik zal zien of ik het kwijt kan worden, anders breng ik het je terug.’

Met dezelfde voorwaarde neemt de tuinder, van wien zy hare bloemkool heeft, de munt van de fruitvrouw aan, en op dezelfde voorwaarde raakt deze haar kwijt aan den ijzerkooper, by wien hy een' nieuwen hark opdoet, en de ijzerkooper betaalt er zijn spijkers meê aan den fabrikant, en de fabrikant geeft haar weer aan zijne vrouw onder het huishoûgeld; en zoo gaat de Benthemer vier het land rond en komt weer by andere keukenmeiden, en andere fruitvrouwen, en andere tuinders, enz. enz., die misschien minder kieschkeurig of naauwlettende zijn; en het ongangbaar stuk geld is zoo goed als gangbaar; ja door de lange omwandeling krijgt het een soort van gezag, en het moet al een heele karel wezen, die het durft afwijzen, wanneer tien anderen het zich in de hand hebben laten stoppen, en wanneer zoo iemand het weifelende om en weer omkeert in zijne hand, is er altijd een ander by, die met driestheid uitroept: ‘Ben je er bang voor? Geef 't my maar; ik wou dat ik er een zak vol van had.’ - *Verba valent sicut nummi*.

Onlangs is het woord *by val* aldus afgewezen door een kundig en geestig man. Maar ook door my (men vergeve my de aanmatiging!) werden sints lang eenige bedenkelijke stukjens aangehouden, en ik geloof dat ik een aardig beursjen met valsche muntjens verzameld heb, die voor echt wilden doorgaan. Wat dunkt u, als ik ze eens onder ander geld in betaling gaf op deze wijs:

De jongeling *bekende zich tot* de leer van STRAUSZ, als zeer geschikt om oude vooroordeelen *weg te schaffen*, en vond het

zijne krachten *aangemeten*, daar een *volksmatig* boek over te schrijven. Door zijne *verhouding* tot Dr. A, die vele van zijne denkbeelden *beademde*, viel het hem gemakkelijk de boeken te bekomen, die hy voor het *aanvaren* zijner taak meende te moeten lezen, en de Dr. zelf *bragt* hem nog menig denkbeeld *bij*. Hy koos den allezins *doelmatigen* vorm van een romantisch opstel en zijn boek moest een *tegenhanger* van Vader CLEMENS zijn. Wy *betwijfelen* echter of hy zijn karakters overal even goed heeft *doorgevoerd* als *Miss* KENNEDY de hare; en in de laatste hoofdstukken vinden wy eenige *terugnames* (*sic in plural*.) van vroegere beweerden, als zoo vele wanklanken in dit *toonstuk*, die de schrijver *zich niet vermogt* op te lossen. Duidelijk is het, dat hy in den persoon van den *landelijken* predikant het beeld van stijve rechtzinnigen heeft willen *heenzetten; tot wier prijs* reeds vele auteurs zich hebben vermaakt; maar *deze hier* is al te overdreven, en in 's mans aanhalingen uit de Dortsche acta, is de *trouw* van de vertaling niet altijd even onberispelijk, enz. enz.

Wat dunkt u? hier zijn zeker vreemde munten, valsche daalders, en kromme dubbeltjens genoeg! - Zonder beeldspraak; hier zijn woorden, die niet alleen geen Hollandsch, maar zelfs geen taal zijn. En echter verzeker ik u, dat ze niet werden verzameld uit de dagbladen, of uit de vertaalde voortbrengselen onzer daarin zoo rijke drukpers, evenmin afgeluisterd van het verbasterd en onhollandsch tooneel, van den predikstoel of van de balie; maar genomen uit de schriften van oorspronkelijke schrijvers en dichters, van geleerden, van mannen van kunde en smaak, ja zelfs uit de opstellen van dezulken, die almede tegen de taalvervalsching ijveren, en die het, als zy er zich op betrappen, nog meer zal spijten dan ons. Hunne namen zijn by my geboekt: maar *nomina sunt odiosa*, en het is hier niet te doen om iemand aan te kalken, maar om te waarschuwen.

Openhartig gesproken, wie onzer heeft nooit eens hier of daar tegen zijne moedertaal gezondigd? Ook hier struikelt men zoo spoedig. Al licht sluipt er een onzuiver korentjen in eene zak met tarwe; of, om by ons vroeger beeld te blijven: die veel geld ontfangt en uitgeeft, kan niet altijd even naauw toezien. Maar toegezien *moet* er worden; en zoo wy den zondaren vergeven, wy mogen de zonde zelve niet dulden; en tegenwoordig wordt er al te grof gezondigd. Ik zeg met N. uwe moeder zult gy eeren, en zoo ook uwe moedertaal! Is de taal geld, zy is ook een schat, een dierbare erfschat, dien wy zuiver en onvervalscht

en met de rente, ja den woeker onzes ijvers moeten nalaten aan de nakomelingschap!

Maar! dan moet men ons ook de vrijheid laten met onzen schat te *handelen*. Dan moet men ook den omloop van dien schat niet alleen niet belemmeren, maar op iedere wijze bevorderen, en er altijd op uit zijn, nieuwe middelen aan te wijzen, waarop wy hem voordeeligst en roemrijkst kunnen doen rondwervelen. Dan moet men ook geen cijfer bepalen, dat hy niet te buiten of te boven mag gaan. Dan moeten er zich ook geene ijkers en keurmeesters opwerpen of geëerbiedigd worden, die een bedenkelijk gezicht zetten van een ducaton met een ruiter, omdat zy in lang geen anderen gezien hebben, dan met twee koppen; die achting weigeren aan een ouden Hollandschen dukaat, omdat zij de berekening met tientjens gemakkelijker vinden; dan moet de muntslag van den zeeuw zoo goed zijn als de muntslag van den stichtenaar. Met andere woorden: dan moet de taal geen banden hebben, dan die natuurlijk en eigenaartig zijn; dan moet men haren schat niet over de regelmatige hokken van een bekrompen loketkas willen verdeelen; noch dien angstvallig sorteren, om *weg te werpen*, hetgeen nergens by *schijnt* te behooren; dan moet hy volstrektelijk aan geen andere toets onderworpen zijn, dan die op waarachtige en innige kennis van zijnen aart en waarde steunt. Nu zie ik soms munten weigeren, op geen anderen grond, dan dat zy den glans der nieuwheid hebben; nu zie ik er soms verwerpen, die den stempel van VONDEL dragen.

Wy hebben eene heerlijke taal onder de talen der menschenkinderen. Eene taal van eene groote natuurlijkheid, en in het oog vallende juistheid; eene zeer schilderende, de ziel zeer afspiegelende taal. In hare mindere geschiktheid, laat ik zeggen weerspannigheid, om den gang van het dagelijksch verkeer (dat zijne vormen en verschijnselen met gansch *Europa* uit *Parijs* ontleent) by te houden, en in de kunstbehoeften der beschaving met promptheid te voorzien; - in hare *dualiteit*; waardoor wy (tot groote belemmering onzer populaire geschriften) eene andere taal om te spreken en eene andere om te schrijven hebben, (waartusschen iets middenevenredigs te vinden, het groote geheim is van den populairen stijl); in deze twee eigenschappen liggen misschien duchtige waarborgen voor het behoud van hare oorspronkelijke schoonheid, voor hare *waarheid*, dat is voor die eigenschap, waardoor van het hoogere standpunt gezien, (van het standpunt, waarvan ik in den aanhef van dit opstel sprak,)

verba non *valent sicut nummi*, omdat hunne *innerlijke* aan de hun *toegekende* waarde volkomen beantwoordt. Waar de woorden een cours hebben, die telkens verandert, is alle waardy toevallig of ingebeeld, en afhankelijk van de afwisselende omstandigheden en behoeften van een volk. Maar dit moet het geval zijn by natiën, die veel met weinig doen moeten, veel spreken en eene arme taal hebben. Alles geraakt hierdoor uit zijn verband; en de geheele taal ontaart van lieverlede; en gelijk niets meer levendigheid in den handel brengt dan een afwisselende cours, zoo maakt die ook in de taal het verkeer zeker geestiger en levendiger; de velerlei toepassingen en overdrachten van een zelfde woord, kunnen honderd Calembourgs op de baan brengen; maar het woord verliest langzamerhand zijn initialief, zijn causa, zijn beginsel; en gelijk een geldstuk dat door vele handen gaat, eindelijk afslijt, zoo is het ook hier. Men wordt stomp voor den indruk, dien het weleer plach te weeg brengen, en het is daarom, dat de Franschen, die een beperkte *copia verborum* hebben, die zy zoo druk en in zoo velerlei zaken gebruiken, met de grootste koelbloedigheid, de overdrevenste, meest vergrootende uitdrukkingen bezigen, zonder iets van hare kracht te gevoelen.

Onze taal heeft zich door hare weerspannigheid tegen de mode, door haar gezond verstand en juistheid, zoowel als door haren rijkdom hiervoor kunnen bewaren. En het is niet zoo zeer de Gallomanie geweest, die zoo veel fransch in onzen omgang en briefstijl bragt, als wel .....onze hoogmoed zou ik byna zeggen; en het stugge onvereenigbare element in de taal, waardoor zy liever dan zich zelve te plooijen en te wringen, het vreemde met zijn eigen woordenboek aannam, als wilde zy er hare juistheid niet aan wagen. Wy deden in de fransche waren met fransch geld, waarop zy waren berekend, en bespaarden onzen eigen schat voor onzen eigen en binnenlandschen handel.

En voor al wat het onze is, zal ons eigen Hollandsch zich altijd met eene smeedbaarheid en lenigheid leenen, die ons hart verrukt. In deze onze taal is een bewonderingswaardige, een onuitputtelijke .....hoe zal ik het noemen?..... teelkracht. Onze schat is geene bepaalde som: zoo VEEL; neen, zy breidt zich immer uit. Wy kunnen niet allen ons geld tellen en in omloop brengen, wy kunnen ook wat de Alchymisten wenschten: wy kunnen goud maken.

Het is misschien onvoorzichtig om te zeggen, want ieder

weet, hoe weinig aanmoediging er slechts noodig is, om een heir van schrijvers er toe te doen komen, naast hun schrijftafel een formis te doen bouwen, en zich aan deze alchymistery over te geven? Doch laten zy vrijelijk hun gang gaan; indien zy slechts hun goud aan een gestrengen toets onderwerpen willen, wie zal hen wraken?

Om echter die toetsing, die keuring te durven uitoefenen, is er studie noodig, grondige, innige taalstudie; eene studie, die onze moederspraak tot hare eenvoudigste beginselen terug leidt, en hare eigenschappen uit de menschelijke ziel verklaart; eene studie, die haar leven en ademen bespiedt; die hare gangen, op de velerlei paden, die zy te bewandelen had en heeft, nagaat in het verledene en bestuurt voor het toekomende.

Deze studie is schoon, is edel, is achtenswaardig, is belangrijk. En is zy dat, zoo is zy het in elke harer toepassingen en onderdeelen. Dat schijnt de Heer N. niet met ons eens te zijn; althands indien wy zijn opstel wel begrepen hebben, dan stelt hy het stuk der spelling, de beoefening der taalvormen laag. Misschien meent hy het zoo ernstig, zeker zoo opzettelijk niet, maar zijn schrijven lokt eene dergelijke opvatting uit.

‘De spelling,’ zegt hy: ‘de taalvormen maken evenmin de ziel en het wezen der taal uit, als de kleeding den mensch. Kennis der kleederdrachten is geen menschenkennis; de kennis der spelling en der grammaticale vormen geene taalkennis.’

Deze beweringen, hy vergeve het ons, kunnen wy niet toegeven.

‘De taalvormen maken het wezen der taal niet uit.’ Maar wat is de taal dan? *Zonder vormen* kan ik my haar niet voorstellen; ja zy is, dunkt my, niets anders dan *vorm*, tenzij gy: het met onderscheiding van voorwerpen en eigenschappen denken, de *stille verbeelding*, taal noemt. Wy voor ons, geven dien naam aan de *luide verbeelding*, dat is voorstelling door beelden, *tot beeldenmaking* (*sit venia verbo*). Iedere klank is een beeld; ieder woord eene combinatie van beelden. En wat is nu het schrijven? niet anders dan de afbeelding van die beelden; schildery van het geluid, dat de hoorbare verzinnelijking der gedachtenbeelden was; - letters voor klanken. En de (in een ander opzicht) ironische vraag van den dichter:

> Kunt ge ook de klanken zien, kunt ge ook de kleuren hooren?

kan alzoo in dezen zin met *ja* beandwoord worden; want ik verbeeld een kleur door een geluid en een geluid door een lettertrek. Gy ziet, hoort, en ziet weder.

Nu dunkt my toch, dat het niet volstrekt onverschillig is, of ik de verkeerde letters kies of de rechte: evenmin onverschillig als het om 't even is, zoo ik in de muzijk een halve noot voor een heele opschrijf, of een fa voor een ci. En zoo kan, meen ik, het vraagstuk der spelling het hart van de taal raken.

‘Kennis der kleederdrachten is geen menschenkennis.’ Laat dat zoo zijn, schoon ik het niet onvoorwaardelijk kan toestemmen; er zijn gebloemde vesten, ouderwetsche rokken, dichtgeknoopte jassen, en slordige overhemden, die al een vrij juisten kijk op den inwendigen mensch kunnen geven; maar het zij zoo: ‘kennis der kleederdrachten is geen menschenkennis;’ dan volgt daar nog niet uit, dat de kennis der spelling en der grammaticale vormen niet tot de wezendlijke taalkennis behooren. Want, wy zeggen onze meening, - er is hier geen derde van vergelijking. Het vraagstuk der spelling hangt samen met het diepste der etymologie, wier onderste grondslag psychologie is. Zoo het dus geen begoocheling is, dat de taal uit onze ziel is voortgevloeid, zoo het dus meer is dan een vrome wensch, de waarheid van deze stelling nog heden ten dage in de door zoo vele omwentelingen gewijzigde, beschaafde, en ten gevolge daarvan ook hier en daar verlamde taal te kunnen aanwijzen, en na te gaan; en alzoo in haar den wel beslagenen en doffer gewordenen spiegel, maar toch den spiegel der menschelijke gewaarwordingen te vertoonen; met één woord, indien daar eene etymologie der taal is, die zóó diep gaat en zóóveel ontdekt, dan dunkt my moet men de belangrijkheid dezer studie veeleer berekenen naar de inzichten die zy geeft, dan naar de dadelijke resultaten die zy te weeg brengt, waartoe de spelling behoort. Te ontdekken en te kunnen bewijzen, of men eene *ch* of eene *g* moet schrijven is zeker zulk eene wezendlijke verovering niet, maar de wetenschap daarvan wordt gevonden op een heerlijken weg, waar zich voor den menschelijken geest telkens nieuwe fakkels ontsteken, en iedere vordering daarop, is eene schrede tot volmaaktere kennis van onszelven.

Nog eens: als wy spellen, kleeden wy de taal niet aan, maar beelden haar af voor de oogen; en deze taak wordt te moeielijker, te gewichtiger, maar tevens te edeler, naar mate onze hulpmiddelen beperkter zijn. Wy hebben geene levendige kleuren voor onze klanken, die wy onderscheidenlijk afzonderen kunnen op ons palet en daarna weder in hunne eigenaartige schakering vereenigen op het doek. Wy hebben slechts een klein getal teekens. Ook het onderzoek naar den aart dezer teekens

is gewichtig. Het zijn afgesproken teekens zegt de een, willekeurig gekozen, by opstemming aangenomen; toevallige teekens zegt een ander; teekens analoog aan hetgeen zy beteekenen moeten, zegt een derde; beelden van de organen waarmede wy spreken, en van den luchtstroom, dien wy sprekende met allerlei wijziging uitstorten. In allen gevalle, met deze weinige teekens moeten wy *alles* doen, wat er te doen is, om door aanschouwing dezelfde woorden te doen uitspreken, die wy hy de ternederstelling hebben gedacht. De onvolkomenheid en het kleine aantal dezer hulpmiddelen brengt een groot aantal van voor het wezen der taal cardinale vragen ter behandeling.

Deze man heeft een rooden rok aan; ik moet dien man met dien rok schilderen; hier op mijn palet is een plek van diezelfde kleur; die kleur moet ik dus gebruiken. Dat is duidelijk. Hier is een ander met een geelen rok; wel nu ik heb ook geel op mijn palet. Hier is een derde met een oranje rok; wel nu ik zal mijn rood en geel vermengen, dat geeft oranje. - Maar zoo kan het in de schildery der taal niet gaan. Daar heb ik geen kleuren, maar kleurteekens, zoo als in de beraldie, en die laten zich slechts zelden mengen; moet ik b.v. dus dáár oranje hebben, zoo moet ik *kiezen* tusschen rood en geel, en wie zal daarin mijne hand besturen en mijn keus bepalen? Moet ik in die keuze het overlaten aan de bekendheid van den aanschouwer met mijne bedoeling, waardoor hy het gebrek zal aanvullen? moet ik een etymologischen wenk geven, die aan het rood of geel van eene nevengedachte herinnert? moet ik my zonder verder onderzoek in de armen van het gebruik werpen? moet ik nemen wat het mooiste staat en het best past in de regels, die ik my overigens heb gesteld? - Zeer zeker is hier mijne taak moeielijk, want iedere klank heeft een geheele regenboog van schakeringen, en ik heb maar één teeken, waarmeê ik die kan uitdrukken, of althands eenigzins afschaduwen, of ten minste de gedachte er aan voor den geest van een ander oproepen. Indien ik my in dit onderzoek verdiep, doe ik echter stellig een schat van ontdekkingen op, die over het wezen der taal licht verspreiden en ik leer tevens te beter in de spellingen der andere talen lezen en inzien. Wel leer ik begrijpen, hoe *onderling onmeetbaar taal en taaltecken zijn*, maar ik vervolg den gang der menschelijke gedachte in het streven om by toenadering een middenevenredige te vinden. Die pogingen zijn der beschouwing overwaardig. De Engelschen zijn onder alle natiën er het uitvoerigst in geweest, en van daar dat hunne

spelling te gelijk de onregelmatigste, en (althands wat het plan aangaat) de volkomenste is. Over het geheel vergen de armste talen het meest van hunne teekenen. Waar de minste woorden zijn, zijn als het ware de meeste letters, want de wijziging van deze laatsten door combinatien en accenten is eene poging om ze te vermenigvuldigen. - Onze rijke taal die zich zoo zuiver ontwikkelt, is zeer eenvoudig in hare letterkoppelingen, maar tevens laat zy oneindig veel aan den lezer over. De talen die het minst beschaafd zijn, zijn het rijkst in klanken; en Seequahyam die den Cherokis in onze eeuw hun schrift heeft gegeven, had in 't eerst twee honderd teekens noodig en heeft het ten laatste met niet minder dan zestig kunnen doen. De oosterlingen waagden zich niet aan de voorstelling van hunne vokalen; en de Chinezen, by wie dezelfde klank met eene andere wijziging van uitspraak vijf geheel verschillende beteekenissen hebben kan, zijn uit den aart der zaak het verst van het letterschrift verwijderd. Dit alles leert my die spelstudie begrijpen.

Ook behoedt de juiste waardering van wat de spelling is, wat zy vermag en niet vermag, voor die grove dwaling onzer dagen, dat de uitspraak der letters in alle verkoppelingen zou standvastig zijn; dat het schrift ten regel van de uitspraak strekken kan. Voorzeker zoo min als men eene vreemde taal uit boeken kan leeren uitspreken, zoo min kan men het zijne eigene. Die slechts de zesentwintig letters van het A.B. en de daarbykomende twee- en drieklanken (eilieve, waarom die ook maar liever niet uitgesproken, zoo als zy er, *met toekenning van een bepaalden klank aan iedere letter op zichzelve*, STAAN?) die zeg ik de zesentwintig letters, met de daarby komende twee- en drieklanken kan uitspreken, spreekt daarom zijne taal niet uit, maar slechts een klein gedeelte daarvan. Want inderdaad! het schrift *is* geen portret in kleuren; het is een zwarte prent; het is veel zoo deze licht en schaduw uit kan drukken; het overige moet de aanschouwer door zijne kennis van het origineel aanvullen. Maar wat zoudt gy zeggen, indien iemand op gezag van een zwarte prent volhield, dat eens menschen lippen niet rood waren, maar zwart, met een paar witte stippen op de meest uitstekende plaatsen, maar pikzwart, pikzwart in de hoeken van den mond. En echter even dwaas is die schoolsche uitspraak van men*schen*, geeste*lijk*, ta*ng*, enz.; en hoewel het zeker is, dat alle talen zoo ras zy geschreven zijn door de terugwerking van het schrift geleden hebben, dat de invoe-

ring der vocaalstippen de ware uitspraak der klanken in de Oostersche tongvallen nog verder heeft doen verloren gaan, en dat de Cherokis over 300 jaar verbaasd zullen staan, dat Seequahyam zoo veel meer letters noodig had dan een ander, zoo is het evenwel niet te ontkennen, dat met opzigt tot onze moederspraak dit misbruik tot een systema is geworden, waartegen BILDERDIJK altijd zoo luide heeft geijverd, en dat door hem als een uitvloeisel van de SIEGENBEEKSCHE spelmethode werd aangemerkt, schoon het zeer zeker evenzeer *tegen* de bedoeling van den Heer SIEGENBEEK was.

Dit ondertusschen is het punt, waartegen men moet ijveren. En dit is ook de grieve van den Heer N. tegen de spelling: het *blijven hangen* aan de spelling. Maar van de studie, waarvan hare regels het resultaat zijn, moet niet op eene verachtelijke wijze gesproken worden, als van een nietig knutselwerk, of eene verwaande beuzelary, waartoe uitdrukkingen als op bl. 205 (laatste periode[1]) en 206. reg. 21.[2] aanleiding geven. Want die studie streeft naar waarheid, naar waarheid in vollen glans; die studie zoekt het onstoffelijke voor zoo ver onze eindige vermogens strekken, met het stoffelijke te meten, het onweegbaarste onder al het zinnelijke te wegen, en den geest in den vorm af te spiegelen, af te scha-

(1) ‘Wij spellen veel en lang, oud en jong; onze taal heeft reeds een heel lieve spelboeken litteratuur. Onder ons, ik geloof zelf, dat de democratie en het liberalismus, die elders zoo vele ondengendheden aanrigten, ons in de spelling zijn geslagen, etc. Hoe menig dichter heeft daardoor toch iets eigenaartigs, ook tevens *eigendommelijks*, dewijl hij niet de spelling van den grooten hoop volgt? Onze kinderen verbuigen en vervoegen; onze studenten houden collegie over taal en spelling [?]; onze knappe taalkundigen en dichters vinden nieuwe spellingen uit. Alles waar. Maar dunkt het u toch ook niet, dat, zoo wy zoo maar jaar uit jaar in, spellen, verbuigen en vervoegen, *zonder verder in de taal te komen*, dat wy dan, in de volkerschool der menschheid, op de onderste bank zullen blijven zitten, en nog a, b, ab! zullen opdrennen, als anderen reeds flinkweg lezen en schrijven? Ik weet wel, onze dichters zeggen, dat de andere volken kruipen, buigen en zuizebollen voor onze grootheid en roem; maar die heeren,’ etc....
Ik hoop, dat men in het vervolg van mijn opstel zien zal, dat wy door wezendlijke studie van spelling en taalvormen wel degelijk verder in de taal komen; maar de laatste beschuldiging hier onzen dichters aangewreven, moet ik verklaren dat uitgediend heeft. *Te groote nationaliteit* is waarlijk in deze oogenblikken niet het zwak van het gilde. - De satyre moet *de l'actualité* hebben, als de Franschen zeggen.

(2) ‘Zonder door eenig nieuw spelgenie bezocht te worden.‘

duwen. Zy zoekt dat met bescheidenheid en eerbied voor de heiligheid van het onderwerp. Zy zal zich wel wachten den schoonen vlinder by de vleugelen te grijpen, en het kleurig stof dat er op kleeft aan te raken; zich wel wachten, den vrijen klapwiekenden luchtgeest perken te stellen, of op schoolschen toon voor te houden, hoe hy de wieken bewegen moet; veeleer zal zy zijne vrije vlucht bevorderen en zich verheugen in iederen fikschen vleugelslag of bevalligen zwaai, waarin hy zich in zijne schoone onafhankelijkheid vermaakt.

Men kan ook by een recht inzicht in den omvang en het doel der taalwetenschap, ja met slechts eenig gevoel van taal niet in ernst willen dat de spelling, in al hare byzonderheden *gefixeerd* worde. Wij mogen de studie aan geene banden leggen, noch het veld onzer onderzoekingen afsluiten. De taal is geen gekristalliseerde zoutpilaar, maar een levende en zich bewegende stroom. De taal heeft een eeuwige jeugd, en leeft telkens een nieuw leven, en zoo lang haar polsslag gaat en er adem in haar mond is, zullen wy nieuwe ontdekkingen doen, nieuwe gissingen wagen, nieuwe regelen daaruit afleiden. Een later eeuw zal zich niet kunnen tevreden stellen met onze resultaten. Onze orthographie, onze geheele grammatica, wat is zy dan eene aanwijzing van het peil der taal in onze dagen; maar wie zal het water, het eeuwig opwellend water terug houden; als het rijst; het stijgt en stijgt altijd, en als het onze schaal zal zijn te boven gegaan, zal het noodig zijn eene andere aan te leggen.

Men heeft in ons land eenparigheid gewild en dat was loffelijk. De spelwijze, die door dien wensch werd uitgelokt, zou het getuigenis zijn van den staat der taal en der taalstudie in dat tijdvak. De Heer SIEGENBEEK heeft dat getuigenis opgemaakt, en men heeft zijne stelsel aangenomen, voorgestaan; ook opgedrongen? Ik geloof het niet. En stellig is het nooit de bedoeling des Hoogleeraars geweest, zijne spelling als *spelwet*, en veel minder als *taalwet* te doen eeren. Hy is de bescheidenste onzer geleerden, en heeft zelf overvloedig getoond, dat hy het onderzoek niet voor gesloten hield. Maar niets was natuurlijker, dan dat zijne voorlichting in een tijd van de grootste verwarring als een weldaad werd beschouwd en geprezen, en dat hooge ingenomenheid daarmede nog verder doordraafde, en zijn verdienstelijk werk eene volmaaktheid en onschendbaarheid toeschreef, die hy verre was er aan toe te kennen, tot dat het eindelijk zoo ver ging, dat het algemeen hem beschouwde: ‘als den man, die de taal gemaakt had.’ - Onrechtvaardig is het

evenwel de zaak zoo te doen voorkomen, alsof Prof. SIEGENBEEK zoodanige beschouwingen had uitgelokt.

BILDERDIJK heeft zich tegen SIEGENBEEK verzet. Zijne afwijkingen van hem zijn in effecte niet zoo vele; maar het beginsel verschilde hemelsbreedte. De strijd is met verschillende wapenen gevoerd. Aan den kant des Hoogleeraars met zachtmoedige bescheidenheid, aan den kant van BILDERDIJK met harde woorden, schimp, spot en laatdunkendheid. Dit is niet te ontkennen en ook niet te verschoonen, al heeft men de edelmoedigheid van te belijden, dat het beginsel waarvan BILDERDIJK uitgaat, meer de hartader onzer taal raakt, dan die beginsel*en*, waarop SIEGENBEEK zijn systema grondde, die qua tales het gemoed koeler konden laten. Niemand twijfelde aan des bestrijders diepe geleerdheid, (ook de Hoogleeraar niet) maar het hatelijke in zijn toon maakte de gemoederen van hem afkeerig, en bedierf zijne zaak. In de beoordeeling van het twistgeding is niemand onpartijdig gebleven.

Van tijd tot tijd zag men BILDERDIJKS spelling met gretigheid aangegrepen door een aantal jonge dichters, wie zijne poëzy verrukt had, en waarvan sommigen meenden even vrijmoedig zonder onderzoek, die BILDERDIJKSCHE spelling te mogen aannemen, als hunne beoordeelaars, evenzeer zonder onderzoek, die van SIEGENBEEK. - ‘Maar dit laatste was toch bescheidener, want de oppositie vooronderstelt eene inbeelding van beter weten?’ - Het zij zoo; maar er kwam by, dat BILDERDIJKS denkbeelden oven de taal en daaruit voortgevloeide spelling zonder twijfel voor de vormen der poëzy gunstiger waren. Evenwel, men heeft het dezen jongen menschen nooit kunnen vergeven, en er waren er, die dit verbeurden, als zy toonden noch SIEGENBEEK, noch BILDERDIJK te begrijpen, hunne verzen volstopten met groote BILDERDIJKSCHE woorden (zoo men 't noemde), die eerst dan berispelijk werden, als zy te overvloedig, te onhandig, of in geheel verkeerden zin gebruikt werden; maar grappig was het aan den anderen kant om te zien, hoe zy alsdan meermalen op de vingers getikt werden, door anderen, die daartoe evenmin gerechtigd waren, en niet zelden toonden niet alleen geen inzicht, maar zelfs geene belezenheid in onze taal te hebben. Of het nu evenwel edelmoedig is, iedereen die de BILDERDIJKSCHE spelling volgt, zoo maar zonder vorm van proces voor een eigendunkelijken dwaas te houden, die dat maar doet om byzonder te zijn (ofschoon de zeldzaamheid er al mooi afraakt!), maar die nooit iets meer van de taal gezien heeft, mag in twijfel worden

getrokken, ja, het wordt tijd dat die onbescheidenheid ophoude. - Wat my betreft (indien het my hier vergund is van myzelven te spreken), ik heb niet in mijne wijsheid, maar in mijne weinigheid BILDERDIJKS beginselen aangenomen en heb zijne spelling gevolgd. Sta ik daarom beneden alle die tienduizenden die SIEGENBEEK volgen, en waarvan de meesten slechts by ingeving weten, dat zy het aan het rechte eind hebben? of is de waarheid zoo ontegenzeggelijk by de meerderheid? Niet zonder onderzoek, niet zonder studie ben ik tot dien stap gekomen, en de beoefening der taal, de beoefening van het innige der taal, zal door my, zoo lang ik leef, niet worden opgegeven. Ik heb nooit met eenigen ophef aangekondigd als zoo velen: 'Ik volg BILDERDIJK!' maar ik heb my de vrijheid gevonden het te doen, en niet alleen die vrijheid, dat niemand het my beletten konde, maar ook die vrijheid dat niemand het recht had, daar eene onderstelling ten mijnen nadeele op te gronden. Evenmin heb ik ooit getoond, den arbeid van den Hoogleeraar SIEGENBEEK te verachten; integendeel wenschte ik dat al degenen, die zijne spelling voorstaan, zich zoo overtuigd hadden van zijne verdiensten, als ik. Maar ik kan niet zeggen dat ik het juist in het belang der taal acht: nu maar 'een reeks van jaren rustig en vreedzaam te Siegenbeken,' (zie Gids, p. 206) ook niet te Bilderdijken, ik wenschte vrijheid van onderzoek; ik wenschte wederzijdsche achting voor welgestaafde meeningen; ik wenschte eene bescheidene studie, die noch de taal noch hare beoefenaars *dwingt*. Ik wenschte de verdediging en bescherming van de zuiverheid onzes dierbaren schats; ik wenschte zijne vermeerdering; ik wenschte hem te zien ophelderen door den fakkel van het genie, te zien opluisteren door den glans des roems, die van de schedels onzer schrijvers en dichters afstraalt. Ik acht den man zalig, wien het gelukt, zich omtrent zijne moedertaal verdienstelijk te maken. Alle wegen die wy daartoe kunnen inslaan, mijne vrienden! zijn schoon en aangenaam; laat ons elkander de hand reiken; wy zullen soms struikelen, en soms den voet stooten aan een steen, maar gaan wy niettemin voort; wy hebben aanspraak op terechtwijzing, wy hebben aanspraak op bemoediging.

MEI, 1840.

Nicolaas Beets.

De schatgraver.

(*Uit het Duitsch*).

De Heer B...., Professor in de Geschiedenis en Opperbibliothecaris te ***, is niet alleen een uitstekend en zeer beschaafd geleerde, maar ook een man zacht en beminnenswaardig in den omgang. Men kan hem beschouwen als den oprigter der Bibliotheek, welke zoo rijk en goed gerangschikt is, dat er niet vele gevonden zullen worden, die men er mede gelijk mag stellen. Voor eenige jaren mogt zij geen naam hebben. De aanzienlijkste schatten was zij verpligt aan de opheffing van de meeste kloosters in het Land, welker verzamelingen herwaarts gebragt, en tot zulk een belangrijk geheel werden vereenigd. Niet onnatuurlijk is het, dat in het begin daarmede tamemelijk slordig werd gehandeld. De Commissarissen, van wege de Regering belast met de opheffing der kloosters, waren eerlijke, trouwe ambtenaren, die wel goed toezagen, dat er niets van de menigvuldige en verschillende vervoerbare eigendommen, die nu aan den Staat behoorden, ontvreemd werd, doch evenwel geene letterkundigen. Zij hechtten weinig waarde aan boeken, en geloofden genoeg gedaan te hebben, als zij deze, gelijk turf of steenkolen, op wagens lieten laden, opdat ze naar het nabij gelegen stadje W.... vervoerd en aldaar in een leêg staand geestelijk gebouw hoopsgewijze opgestapeld zouden worden. Men kan zich een denkbeeld vormen, welk een chaos daardoor ontstond. De goede Hof- en Kamer-Raden dachten er niet aan, dat deze oude ‘monnikenboeken’ nog tot iets anders konden dienen, dan om pondsgewijze aan den papiermolen, of tot peperhuizen aan den komenijs-man, verkocht te worden.

In de hoofdstad dacht men er geheel anders over. De regerende Vorst, een man van uitstekende bekwaamheden, een groot vriend en voorstander der wetenschappen, merkte dadelijk aan, dat er bij den ingeleverden inventaris van de klooster-goederen een zakelijke catalogus van de boekenschatten ontbrak, en verlangde, dat deze nu nog spade opgemaakt zoude worden.

De Commissarissen vielen als uit de lucht, en wisten zich niet anders te redden, dan door de opregte bekentenis, dat zij zich geheel buiten staat gevoelden, het hoog bevel na te leven, en dat wel omdat zij er geen verstand van hadden; ook was het, volgens hun onpartijdig oordeel, nu volstrekt onmogelijk geworden, zulk eenen onoverzienbaren hoop te ziften. Zulks

zoude ook voorzeker de moeite niet beloonen, want het waren zeer oude boeken, vele waren niet eens gedrukt, maar met hanen- en kraaijenpennen geschreven, zóó zelfs, dat de kanselarijbedienden, die anders gewoon zijn de onduidelijkste handschriften te onteijferen, er niets van lezen konden. Na deze *naïve* bekentenis zag men er van af, de Heeren Hof- en Kamer-Raden langer met deze zaak lastig te vallen.

Inmiddels werd de oplettendheid door belangrijker gebeurtenissen en staatszaken afgetrokken, en het scheen, dat de zaak geheel vergeten was, totdat ze eindelijk, na een verloop van verscheidene jaren, weder opgewarmd werd. Nu ontving de hoogeschool van het Rijk de volgende kabinets-order: dat de boekerijën der gewezene kloosters haar geschonken werden; zij moest echter zoo spoedig mogelijk eenen geleerde voordragen, dien men kon belasten met haar op de plaats zelve in orde te brengen, op te schrijven en zorg te dragen, dat ze van tijd tol tijd naar de stad verzonden wierden. Omdat deze arbeid veel tijd kosten en veel moeite veroorzaken zoude, werd er tegelijk eene aanzienlijke belooning voor deze werkzaamheden bepaald.

Groot was de vreugde, welke het vorstelijk besluit bij de hoogeschool veroorzaakte. Men wist dáár zeer goed, wat men er van te verwachten had, en daarom beijverde zich de Senaat, Doctor EDUARD B.... voor te dragen, die, ofschoon eerst sinds korten tijd als Privaat-docent bij de hoogeschool aangesteld, en niettegenstaande zijne jeugd, reeds met al de bekwaamheden en al het doorzigt, tot zulk een gewigtig werk vereischt, ruimschoots toegerust was.

De voordragt werd aangenomen en Doctor B... (wij zullen hem voortaan slechts EDUARD heeten,) begaf zich in de eerste dagen van de lente naar het verrukkelijk gelegen, ofschoon door het gebergte eenzame stadje W..., om eenen arbeid te beginnen, welke volkomen met zijne wenschen en met zijne neiging strookte.

Hij was toen nog geen dertig jaren oud, bezat een innemend uiterlijk en eene zachte inborst.

Zijne jeugd had hij in de studie en in de boeken doorgebragt, en reeds vroeg was zijn naam door geleerde geschiedkundige geschriften met roem bekend. Altijd ijverig bezig en in grondige studiën verdiept, had hij zich weinig met de menschen opgehouden. Hunne dwaasheden hadden hem nog niet verbitterd, hunne hartstogten hem nog niet ijskoud doen worden, en hunne afgemetene beleefdheden hem nog niet kunnen afschrik-

ken. Alleen uit geleerde bronnen, slechts historisch, kende hij de stormen en klippen van het maatschappelijk leven. In de vreedzame armen eener volslagen onpartijdigheid had de jonge onderzoeker er de scherpzinnigheid van zijn oordeel aan getoetst. Hij was een voortreffelijk kwekeling van de bespiegelende wijsbegeerte maar niet van de ondervinding.

Vrolijk en opgeruimd verliet EDUARD de hoofdstad, alwaar hij noch huisgezin, noch huishouden achterliet, en begroette verrukt het bewonderenswaardig, doch tevens stil en eenzaam gebergte, waar hij nu waarschijnlijk gedurende ettelijke maanden onophoudelijke bezigheid zoude vinden.

Slechts zulk een standvastige, met warmen ijver voor de wetenschappen bezielde geest kon zich niet laten afschrikken, bij het eerste gezigt van die lange reeks van vertrekken, in welke talrijke hoopen van oude *Folio's, Quarto's, Octavo's* en *Duodecimo's* bij duizenden op elkander geworpen, bijna tot aan de zoldering gestapeld lagen, zonder den minsten schijn te doen vermoeden, dat een of ander medelijdend denkbeeld van orde of systema bij dit te zamenbrengen gewaakt had. Hij beefde bijna op den eersten oogenblik terug; maar eenige grepen, op goed geluk in deze massa's gedaan, verraadden hem dadelijk zoo vele zeldzame en uitmuntende Werken, dat alle zwarigheden ophielden en een vurige en opgeruimde lust tot het werk zich van hem meester maakte. Daarenboven waren, door een gelukkig toeval, aldaar twee gewezene kloosterlingen woonachtig, die zich dadelijk genegen betoonden, hem de behulpzame hand te bieden. Voorheen hadden zij als monniken in twee kloosters gewoond, uit welke de boekverzameling meest afkomstig was, en zelfs waren zij in der tijd in de boekerijën werkzaam geweest, zij bezaten dus eene voldoende kennis van de meeste zaken, welke dáár voorhanden waren, en zich dus hier ook nog moesten bevinden. Ook wisten zij oude catalogussen voor den dag te brengen, welke de werkzaamheden aanmerkelijk konden verligten.

Binnen eenige dagen was men begonnen, en het van tijd tot tijd gerangschikte en opgeschrevene werd, goed ingepakt, bij kleine gedeelten naar de hoofdstad gezonden. Het licht verving reeds op vele plaatsen de duisternis; maar evenwel deed de onafgebroken arbeid van verscheidene weken nog weinig vermindering van werkzaamheden voorzien. Naauwelijks was de ééne hoop ten onder gebragt, of de andere vertoonde zich in eene nog veel ontzagverwekkender gedaante. Had men het eene vertrek geruimd, dan leverde het volgende nog grooter zwarighe-

den op. Trouwens, deze zware arbeid werd telkens door nieuwe en belangrijke ontdekkingen veraangenaamd, en EDUARDS geest ondervond beurtelings de grootste spanning en de vrolijkste verrassingen.

De liefelijke lente groeide en bloeide in het rond op de schoone bergen, in de heerlijke dalen, en nóg had EDUARD zich den tijd niet gegund, eenen blik om zich heen, zelfs niet in het stadje, te werpen.

'Geachte en zeer geleerde Heer Doctor!' zeide eindelijk Pater GUDERUS, een der gewezen kloosterlingen, een geleerde, doch kluchtige mounik, 'gij wroet reeds zoo lang in het vagevuur, en gij hebt reeds zeker meer dan drie schepels boekenstof ingeademd. In naam van den heiligen BENEDICTUS, die in zijn' tijd ook niet weinig in *litteris* gestudeerd heeft, moet ik u nu ook, ten gevolge eener bijzondere ingeving, uitnoodigen, om eens een weinig adem te scheppen, en het paradijs te gaan aanschouwen, hetwelk wij hier buiten de deur hebben, dat wil zeggen, ons een weinig in het groen te gaan verlustigen. De arbeid zal daarna zoo veel te beter vorderen, en daar gij mij, armen, ongeletterden monnik, tot hiertoe de kronkelpaden door het gebied der wetenschappen aangewezen hebt, ben ik, van mijne zijde, u daarvoor dankbaar verschuldigd, u door onze liefelijke omstreken te geleiden, waarmede ik goed bekend ben, en die wel waard zijn, dat men ze aanschouwt.'

EDUARD kon daartegen niets inbrengen, en als men van des morgens te vijf ure af gewerkt had, het kleine oponthoud van het middageten mede gerekend, besteedde men de namiddagen, bij het aanhoudend schoone weder, tot de genoegelijkste togtjes in het gebergte. Pater GUDERUS was inderdaad een uitmuntende leidsman. Dagelijks wist hij iets nieuws en schoons aan te wijzen, en het spreekt van zelf, dat hij de landelijke plaatsen, waar men onder een goed glas wijn, na eene duchtige wandeling, zich ook een weinig verkwikken kon, zeer naauwkeurig kende, al had hij deze slechts om hare schoone ligging aanbevolen.

Bij het dagelijks aanschouwen van schoone landstreken vernieuwen wij des te hartelijker onze kennis met de Natuur; wij worden vatbaarder voor de onschuldige indrukken der buitenwereld, deelnemender in den omgang met menschen, in één woord: gezelliger.

Ook EDUARD begon oplettend te worden op hetgeen hem omringde, en hij achtte de bedrijvigheid van het kleine stadje,

waarin hij nu woonde, zijner opmerkzaamheid niet onwaardig. De verstandige opmerker vindt zelfs in den afgelegensten hoek eens Lands, of in de eenvoudigste gebruiken van het maatschappelijk leven, gelegenheid, om zijne geestvermogens en zijne verbeeldingskracht to verrijken.

W... is een druk bezocht bedevaarts-oord. Op een' der hoogste bergen ligt, niet verre van de stad, eene kerk met een miraculeus MARIA-beeld. De hoogere standen houden zich tegenwoordig weinig met bedevaarten op, en in de meeste Duitsche streken schijnen de Geestelijken niet gezind te zijn, ze zeer aan te moedigen, maar veeleer bij voorkeur het vlijtig bezoeken der kerken en eene huiselijke, brave en godsdienstige leefwijze aan te bevelen. Dit is niet te misprijzen, doch is tevens de oorzaak, dat niet alleen het getal der bedevaartgangers jaarlijks vermindert, maar ook, dat slechts nog de lage volksklasse zich daarmede onledig houdt, die daarin eene vrome verlustiging vindt, welke men hun des noods vergunt, omdat er voor de zedeloosheid, waarvan men deze bedevaarten voorheen beschuldigde, stellig geene gelegenheid meer bestaat, daar de Kerk en de Policie elkander de hand hebben gereikt, om haar bijna geheel te weren.

Dikwijls stichtte het EDUARD, op zijne wandelingen zulke optogten te ontmoeten, welke uit het dal in goede orde, voorafgegaan door versierde vaandels, zingende en door een paar schalmeijen begeleid, naar boven trokken, en hem op eene welvoegelijke wijze in het voorbij gaan met vrome spreuken begroetten; zoo verstrekten zij het schoone landschap tot de eigenaardigste stoffeering.

Somtijds zag hij hen op de markt van het stadje aankomen, en hun gebed in de geopende parochiekerk verrigten, nadat zij deze, door het zingen van hunne gezangen, plegtig begroet hadden; waarna zij in uitsluitend voor hen ingerigte herbergen, onder opzigt van hunne van ambtswege aangestelde aanvoerders, vernachtten, om bij den aankomenden dageraad den berg van de kerk *der Genade* te bestijgen, en aldaar hunne geloften te vervullen.

Deze tamelijk hooge en op vele plaatsen steil en moeijelijk te beklimmen berg was bedekt met een fraai beukenbosch, en het pelgrimspad, als naar gewoonte, met statiën en heilige beelden ruim voorzien. De laatsten, die eigenlijk betrekking hadden op de genezing van ligchaamsgebreken, welke men toeschreef aan de wonderdadige werking van het miraculeuse beeld *der Genade*,

leverden, door hunne zonderlinge, ofschoon vroomgemeende voorstelling, een eigenaardig schouwspel op. Men kon er om lagchen, zonder den eerbied te kwetsen, waarop ieder vroom geloof het regt heeft aanspraak te maken.

De statiën daarentegen waren met schilderijën, hoezeer dan ook van weinig kunstwaarde, evenwel vrij voegelijk en stichtelijk versierd, en op regelmatigen afstand van elkander, op de aangenaamste plaatsen opgerigt, meestal nabij heldere bronnen, die vrolijk murmelende door de steenrotsen en de bosschen stroomden.

EDUARD had de gewoonte, zich in de nabijheid van eene dezer statiën neder te zetten, en in de schaduw van eenen beuk te lezen. Hij hinderde de processiën niet, die aldaar nederknielden, om hun voorbereidend gebed uit te storten; want hij plaatste zich altijd zóódanig, dat men hem niet zien konde, en zij door zijne tegenwoordigheid niet afgeleid konden worden. Zij stoorden hem niet; want hun gezang had veel overeenkomst met den inhoud van het boek, hetwelk hem bezig hield: het was het *Paradijs* van DANTE.

Eens overkwam hem hier een klein avontuur.

Eene bedevaart-processie, uit een nabijgelegen groot fabrijksdorp, beklom des Zondags op eenen voormiddag den berg, om boven eene plegtigheid te verrigten, welke door hunne voorouders, ten gevolge van eenen zwaren brand, die hun eens getroffen had, ingesteld was.

EDUARD zag uit zijnen groenen schuilhoek de processie voorbij trekken. Zij werd voorafgegaan door verscheidene geestelijken in vol ornaat, en leverde een vrij bevallig geheel op. Evenwel vertoonde zij niets, dat bijzonder zijne aandacht trok.

Ondertusschen werd hij onder den nasleep eene groep gewaar, welke zijne nieuwsgierigheid gaande maakte, namelijk een' dikken, hijgenden en fraai gekleeden Heer, wien het berg opwaarts klimmen veel moeite scheen te kosten; naast hem eene bejaarde Dame, in eene opzigtige, bonte en kosthare kleeding, en een jong mensch, die als een volmaakte *Dandy* uitgedost was. Dit klaverblad mishaagde hem meer dan het hem beviel. Hunne onedele gelaatstrekken en houding verrieden eene zekere opgeblazenheid, en de jonge man, wiens lompe en onbehagelijke gestalte niet bij zijnen sierlijken dos voegde, was een wezenlijk caricatuur.

Een jong, zindelijk, doch zeer eenvoudig, ja bijna armoedig gekleed meisje, van uitstekende schoonheid, volgde hen op eeni-

gen afstand, ofschoon zij echter bij hen scheen te behooren. De dikke Heer zag niet eens naar haar om, de Dame scheen zich zelfs min of meer over haar te schamen, en de gekke *dandy* bood het lieve meisje geen' arm, niettegenstaande het ruwe steile pad hem nadrukkelijk genoeg zijnen pligt moest herinnerd hebben, om haar te ondersteunen.

EDUARD ergerde zich over hem, maar het meisje wekte zijne belangstelling, hij wijdde haar zijne opmerkzaamheid, dat anders niet ligt plaats zoude gehad hebben. Voor hem was de betrekking tot de vrouwen, en vooral de liefde, nog een ononteijferde *codex;* ondertuschen was hij, zonder het zelf te weten *hoe*, onder het beschouwen dezer lieftallige lijderes, in het verwarde bonte A.B.C. van dit zonderlinge handschrift dóórgedrongen, en de begeerte, om dezen tekst te onderzoeken, kwam bij hem op: zeer natuurlijk voor zulk een' vlijtig jong geleerde!

Eer hij het echter nog ééns kon worden over de methode van deze nieuwe studie, bood het toeval, de gemakkelijkste koppelaar, hem zonder zijn toedoen er eene aan.

Een stokoud vrouwtje volgde waggelende op eenigen afstand den trein, welken zij niet konde bijhouden. Zij scheen bij niemand te behooren, en was een van die menschen, die op hunnen ouden dag eenzaam en verlaten op deze wereld overblijven, omdat de dood hun al degenen ontrukte, die zij lief hadden, en in zijne verstrooijing vergeten heeft hen mede te nemen.

De arme oude vrouw kon bijna niet meer op hare beenen staan, en toen zij bij de statie het steile pad begon te beklimmen, viel zij neder, en bleef hulpeloos liggen.

Het jonge meisje was haar ver vooruit. Maar ziet, zij had zeker bij toeval van de hoogte, welke zij reeds bestegen had, eenen blik naar beneden geworpen; want zij scheen de arme vrouw te bemerken.

Zonder zich een' oogenblik te bedenken of de inspanning te berekenen, welke deze nieuwe vermoeijenis haar zoude berokkenen, begon het lieve kind het moeijelijke bergpad weder af te klimmen. Bij het vrouwtje gekomen, tilde zij het zachtjes op en beijverde zich, om haar bergwaarts meer nog op te dragen dan op te leiden.

Het gelukte niet. De oude kon niet voort, en het meisje was te zwak, om haar alleen te torschen.

EDUARD, door dit roerend tafereel getroffen, trad, met den hoed in de hand, naderbij, en daar het niet voegzaam is, om gedurende bedevaarten met elkander te spreken, plaatste hij zich

stilzwijgende, doch met eenen beleefden groet, aan de andere zijde, om de oude vrouw te ondersteunen.

Het gelukte, om haar, in den volsten zin des woords, naar boven te slepen, hetgeen op eenen warmen dag niet bijzonder gemakkelijk was, omdat EDUARD, ziende dat het meisje ook vermoeid scheen te zijn, zich zelven de zwaarste taak oplegde.

Boven gekomen, wilde EDUARD zich verwijderen. Het moedertje stamelde honderde zegenwenschen. Met eenen blos op het aanminnig gelaat zeide het meisje bijna onverstaanbaar: ‘Ik dank u, Mijnheer! - gij hebt een vroom werk verrigt. Deze arme goede vrouw is zoo goed, en zoo verlaten. Zij vast te veel, om hare gelofte te volbrengen, en bezit niemand meer op deze aarde.... niemand!’

Zij ontknoopte midlerwijl haren zakdoek, welke hare gansche kas, die uit eenige zilveren en koperen munten bestond, bevatte, en gaf alles aan de oude vrouw.

Getroffen nam EDUARD zijne beurs, en wierp haar in het mandje van de vrouw.

‘Mijnheer! dat is te veel,’ riep deze weenende.

‘Neen, neen,’ antwoordde hij en verwijderde zich. Hij moest het meisje voorbijgaan, hetwelk hem met tranen in de oogen aanzag. Zij maakte eene diepe buiging voor hem, en drukte, met de aanminnigste trek van dankbaarheid op het bevallig gelaat, de beide handen op de borst te zamen. Dik wijls zag hij naar het lieve meisje om, totdat zij, de oude geleidende, in het kronkelpad verdween.

De begeerte kwam bij EDUARD op, ook naar de *kerk der Genade* te gaan. Hoe zoo? - Waarom? toch niet om het jonge meisje?

Wij verzoeken u beter te denken over zulk een' geleerd jong mensch, den gelukkigen overwinnaar in twee diepdoordachte prijsuitlovingen van twee wetenschappelijke Genootschappen. Pater GUDERUS was immers bij de bedevaart tegenwoordig; hij moest boven prediken. Waarom zoude hij niet gaan hooren, te meer, daar hij wist, dat deze verstandige en gemoedelijke geestelijke zich hiervan op eene stichtelijke wijze zoude kwijten?

Om kort te gaan, na verloop van een kwartieruurs was EDUARD in de kerk, en hoorde Pater GUDERUS zeer goed prediken. Hij zag bij deze gelegenheid ook den dikken Heer, de Dame, den *Dandy* en het oude vrouwtje weder; daarbij was het dus onmogelijk het jonge meisje niet te zien, want onze geleerde was alles behalve blind.

Hij kon het niet van zich verkrijgen, haar minder schoon te vinden, omdat eene godsdienstige stemming hare fraaije gelaatstrekken ophelderde. Hij was verwaten genoeg, om zich te verbeelden, dat een weinig van dien vurigen ijver ook aan hem gewijd zoude zijn, en - zoo iets vermindert nooit de belangstelling, welke men voor beminnenswaardige personen gevoelt.

Na de preêk, die niet lang duurde, werden de offeranden aan het miraculeuse beeld gebragt. Het waren groote en kleine geldsommen, die in de offerkist gestoken werden, in wier plaats de offerenden, naar hunne keuze, kleine afgietsels van geel was ontvingen, die zij dan het beeld toewijdden. Men zag er handen, voeten, harten en volmaakte menschelijke afbeeldsels. Ieder koos zich voorwerpen, welke het meest met zijne ligchaamsgebreken of zielesmart overeenstemden, of ook betrekking hadden op de genezing, die hun door *de Genade* geworden was. Vóór het hoofdaltaar, waarop het beeld der *Genade* ten toon gesteld was, had men eenen eigenaardigen toestel ingerigt. Op eene ijzeren stang was eene soort van rad horizontaal geplaatst, en rondom met uitstekende punten voorzien. Op deze punten zetteden de vromen hunne kleine wassen geschenken, nadat zij prevelende hun gebed verrigt of hunnen dank uitgestameld hadden.

Deze vrome godsdienstoefening bood den verstandigen opmerker ruimschoots stof tot overdenking aan. Geen gedrang had er plaats; maar onder de diepste stilte elkander volgende, verried de ernstige stemming van allen, dat zij voor het oogenblik ongevoelig waren voor alles, wat dezer wereld was.

EDUARDS blikken volgden opmerkzaam deze afwisselende rij van verschillende groepen, die door hetzelfde doel bezield schenen, totdat ook het jonge meisje voor het altaar verscheen en nederknielde. Zij bad hartelijk, en toen zij opstond, plaatste zij steelsgewijze iets op het ijzer. EDUARD was nieuwsgierig, om te weten *wat* de lieve geofferd had, en zijn scherpziend oog lette naauwkeurig op de punt, waarop zij hare gave had geplaatst. Naauwelijks was de kerk ledig, of hij ging er henen, en vond - een klein mannetje, dat men de kleeding eens pelgrims gegeven had.

Hij was er niet zeer over tevreden; hij had gehoopt iets anders te zullen vinden, verliet eenigzins onvergenoegd de kerk, en vond geene beweegreden, om meer naar de lieftallige pelgrim om te zien. De processie begaf zich langs den langsten weg weder naar beneden; hij verkoos echter een ander pad in

te slaan, dat, ofschoon veel korter, zoo steil was, dat slechts stevige jonge lieden, die goed ter been waren, hetzelve begaan konden, omdat men genoodzaakt was, in vollen draf naar beneden te loopen.

Onze vriend kwam dus nog eerder beneden dan de bedevaartgangers, en zag onder aan den berg eene sierlijke *berline* met fraaije paarden, een' rijk gegaloneerden koetsier en palfrenier, die op hunne heerschappen wachtten. Dit was in deze streken eene zeldzame verschijning.

Kort daarop verscheen de dikke Heer, de Dame, de *Dandy* en het jonge meisje. De drie eersten plaatsten zich met veel vertooning in het rijtuig, terwijl zij aan het hupsche kind eenige barsche bevelen mededeelden. EDUARD verwachtte nu, dat zij ook zoude inklimmen, en naast den *Dandy* zoude gaan zitten. Maar, ja wel! Het portier werd toegemaakt. Het rijtuig rolde voort en zij beijverde zich te voet de stofwolk te volgen.

‘Onbeschaamden!’ zeide EDUARD, en hij gevoelde bijna lust het meisje aan te spreken en haar zijnen arm aan te bieden. Maar, - het wassen mannetje! - Hij ging ontevreden naar huis.

Hij at des middags met de beide ex-kloosterlingen.

‘Pater GUDERUS!’ zeide hij, ‘ik ben boven geweest, om uwe preêk te hooren.’

‘Het is de moeite niet waard. Op bedevaarten kan men zich niet wapenen tegen een' Doctor in de Philosophie.’

‘Wel neen, - ik heb u nooit met grooter genoegen hooren spreken.’

‘Verpligt, verpligt!’

‘Wie was toch die familie, die dikke Heer, die opgeschikte Dame, en die lomperd?’

‘Mijnheer BREITBACH, met zijne waarde echtgenoote en zijn' zoon. Met niets begonnen en nu schatrijk. Eigenaar van de groote linnenfabrijk in het hier kort bij gelegen dorp.’

‘Waarom gaan zulke wereldsgezinde menschen ter bedevaart?’

‘Wel, als men het geheele jaar in den mammon woelt, en niet het minste aan godsdienstigheid of liefde tot zijne medemenschen denkt, mag men toch ook wel één' der drie honderd vijf en zestig dagen tot een' zondenbok nemen, om dan den grooten opgestapelden voorraad van een kwaad geweten op ééns af te doen, ten einde weder van nieuws te beginnen, waar men gebleven is. Dat is zoo wat de gewone boetedoening van rijke menschen.’

‘Gij meent zeker *gemeene* rijke lieden, Pater?’

‘Nu ja, zoo als gij verkiest. Waar eene hoogere beschaving, waardigheid en zedelijkheid zich met rijkdommen paren, is het wel mogelijk, dat het anders zij. Hier zien wij er nooit een staaltje van.’

‘Er was bij hen ook een jong meisje, niet waar?’

‘APOLLONIA,de nicht van Mijnheer BREITBACH, de dochter van zijn' overleden' broeder.’

‘Als dat waar is, dan had het deftige gezelschap de kleine ook wel bij zich in den wagen kunnen nemen.’

‘Dat is bij hen niet gebruikelijk. Zij behandelen APOLLONIA als dienstmaagd, ja nog erger, omdat zij dood arm, en uit genade en barmhartigheid in huis opgenomen is. Zij schamen zich over hunne behoeftige nabestaande, en evenwel bezorgt APOLLONIA het geheele huishouden.’

‘Heeft zij geene moeder meer?’

‘Ja, maar die kan zelve op zijn best door de wereld komen, en moest hare dochter laten gaan. Zij woont in een stadje, een paar uren van hier.’

‘HeeftAPOLLONIA gevoel?‘

‘Ik ken geen teederder en schuldeloozer gemoed.’

‘Geest?’

‘Het komt er op aan, wat gij geest wilt noemen. Zij bezit gezond verstand, heeft eene zeer goede opvoeding genoten, en bezit meer dan gewone kennis, zoodat zij zich als *gouvernante* wel een bestaan zoude kunnen verschaffen. Maar Mijnheer BREITBACH vindt het schande, dat zijne nicht iemand anders dient dan hem, - en dat wel voor niets.’

‘Wie was haar vader?’

‘Een deugniet, op wien veel te zeggen viel. De moeder van APOLLONIA is de zuster van onzen overleden' kerkvoogd van het klooster R... Hij was de beste en de milddadigste mensch van de wereld; maar omdat zijne zuster, niettegenstaande zijne verstandige en dringende vermaningen, niet van dezen slecht befaamden mensch wilde afzien, wilde hij niets meer van haar hooren. Had hij den toestand beleefd, waarin APOLLONIA zich nu bevindt, dan zoude hij toch zeker voor haar gezorgd hebben.’

‘Nu, wat raakt dat haar? Zij zal toch zeker spoedig trouwen.’

‘Ik wilde wel eens weten met wien? Iedereen trouwt tegenwoordig om het geld.’

‘Maar zij heeft toch een' beminde, met wien zij vurig wenscht vereenigd te worden.’

‘Wie zegt dat?’

‘Ik.’

‘Hoe weet; gij dat?’

‘Weet gij er dan niets van?’

‘Neen.’

‘Nu, verneem het dan door mij.’

‘Gij moogt vrij uit uwe oude geschiedenissen en teksten van de oude schrijvers de meesterlijkste gevolgtrekkingen opmaken; maar hierin dwaalt gij. Ik weet het beter.’

‘Ik wenschte, dat zij zelve kwam, om het u te vertellen.’

‘Ja, zij mag vrij komen, om het mij te vertellen, want zij is overtuigd, dat zij geen' getrouwer en deelnemender vriend heeft, dan mij. - Zij heeft mij alles medegedeeld en mij haren nood geklaagd.’

‘Evenwel zeg ik u, dat ik er meer van weet dan gij. Zij offerde van daag, - nu, wat denkt gij? - een popje, dat een' man verbeelden moet. Waartoe zoude zulks dienen, als zij niet gebeden heeft, om den man toe te behooren, dien zij lief heeft?’

Pater GUDERUS legde zijne vork neder, en vouwde verbaasd de handen.

‘Doctor!’ zeide hij, ‘als het met uwe historische kritiek even zoo gesteld is, dan kunt gij gerust uwen cursus van nieuws aan beginnen. Nu ben ik wel genoodzaakt de eer van APOLLONIA te handhaven, en openbaar te maken, wat ik anders verzwegen had. Ook ik zag APOLLONIA'S offergave, en ondervroeg haar nopens derzelver beduidenis. - Het beeldje moest niemand anders beduiden, dan een' man, wiens menschlievendheid en milddadigheid voor eene arme ongelukkige haar diep getroffen hadden; dien het onschuldige wezen vol ijver den Hemel aanbeval, opdat de rijkste zegeningen hem beloonen zouden, - en die man - zijt gij.’

EDUARD kleurde sterk, en zag beschaamd en getroffen op zijn bord.

‘Maar,’ vervolgde Pater GUDERUS, ‘spreken wij er niet verder over. Het past even weinig voor een' geleerde als voor een' geestelijke, zich zoo wijdloopig over jonge meisjes te onderhouden. Niettegenstaande uwe mank gaande kritick, zijt gij een uitmuntend beminnenswaardig doctor, wien God vergelden zal, wat gij zoo medelijdend voor de arme BEATRIX gedaan hebt, die zulk eene rijkelijke gift ten volle waardig is. Op uwe gezondheid!’

Na dit voorval ontwaakte in EDUARDS boezem een nieuw ge-

voel, dat hem diep roerde, en waarvan hij zich evenwel geene reden kon geven. Zij had hem aan het *Genadebeeld* toegewijd; zij was zoo lieftallig en zoo ongelukkig!

Hij werkte onophoudelijk voort. Tusschenbeiden gebeurde het, dat hij, met eenen dikken foliant in de hand, gereed om den titel op te schrijven, in gedachten en droomerijën verdiept, menige minuut staan bleef, en onbewegelijk vóór zich uit staarde. Wat zag hij dan? Iets, dat door niemand anders op deze plaats gezien kon worden. Hij zag APOLLONIA, die tusschen de boekstapels rondwandelde. - Dan vond hij, dat zij dáár niet te huis behoorde, en verdreef met moeite, en op zich zelve ontevreden, de liefelijke gestalte.

Ook maakte hij op zijne wandelingen zeldzamer gebruik van zijnen wegwijzer, Pater GUDERUS. Hij gaf de voorkeur aan het dorp, waar de fabrijk van Mijnheer BREITBACH stond; de weg dáárheen was gemakkelijk te vinden: een landschapschilder zoude echter op deze keuze veel hebben kunnen aanmerken.

Hij was anders geen groot beminnaar van materiëele belangen; maar de fabrijk van Mijnheer BREITBACH kwam hem toch merkwaardig voor. Hij durfde er niet ingaan. De spookachtige beweging der verschillende werktuigen, door den verborgen' hefboom van den stoom gedreven, stond hem altijd tegen; maar hij zworf toch gaarne in den omtrek van het ruime gebouw, en dacht zijne belangstelling te kunnen regtvaardigen met de studie der vaderlandsche Staathuishoudkunde, daar, volgens hem, zonder deze geen degelijk onderzoek naar de Geschiedenis mogelijk was.

Tusschenbeide was APOLLONIA in den tuin, en dan keek EDUARD heimelijk over de schutting. Waarom zoude hij zulks niet doen? Als het den Heer BREITBACH niet beviel, kon hij de schutting hooger laten maken.

Eens was APOLLONIA uit den tuin in het veld gegaan, en toen hij den hoek omging, stond zij eensklaps vóór hem.

Zij kleurde sterk en hij niet minder. De weg, dien hij volgen wilde, was hem goed bekend, en nu kon hij geene woorden vinden, om zich uit te drukken.

In zulk een geval is men toch wel genoodzaakt te vragen: ‘Neem mij niet kwalijk! - Welke is van hier wel de naaste weg naar den molen in het dal?’

‘Nog een eind wegs voort, Mijnheer! dan links en bij het heeld van den heiligen FRANCISCUS weder regisom. Zóó zult gij er komen.’

Nu had hij kunnen gaan; maar hij vond zich verpligt de volgende gewigtige mededeelingen te doen.

‘Het is van daag bijzonder fraai weder.’

‘Ja, Mijnheer! bijzonder fraai.’

‘Ik geloof echter, dat wij een weinig regen noodig hebben voor de groenten.’

‘Neen, Mijnheer! de groenten hebben op het oogenblik geen' regen noodig, de oogst begint, en dan mogen wij wel goed weêr hebben.’

‘Het is waar; - ik geloof niet, dat het zal gaan regenen.’

‘Ik geloof het ook niet.’

‘Ik wensch u goeden avond, en dank u wel.’

‘Gij hebt niet te danken, Mijnheer! Insgelijks.’

Men ging zeer beleefd van elkander, en hij vond, dat deze APOLLONIA eene bijzonder aangename manier van zich uit te drukken had.

De oogst was voorbij en de herfst begon ook ten einde te loopen. De werkzaamheden van EDUARD waren reeds tamelijk gevorderd; maar in éénen zomer kon alles onmogelijk verrigt worden. Maandelijks had hij groote vrachten bocken, in eene behoorlijke orde, naar de hoofdstad gezonden, en nu lagen er nog wel zoo veel in wanorde vóór hem. Toen ontving hij den last van het Ministerie, voor ditmaal den arbeid te staken, en naar de hoogeschool terug te keeren. Den geheelen winter zoude hij zich moeten onledig houden, om het overgezondene in de daartoe gereed gemaakte ruimte in de boekerij in te lijven: een niet minder moeijelijke arbeid! In de volgende lente kon hij weder naar *W.* terugkeeren, om dan, gedurende den zomer, met dezen berg van verwarring een einde te maken.

EDUARD nam een hartelijk afscheid van zijne beide helpers, en verliet *W.* niet zonder aandoening; want zijne leefwijze aldaar kwam hem voor als een herdersdicht. De hoop van in het volgende jaar dit rustige, kleine plekje nog eens te bezoeken, vervulde hem met gouden droomen.

In de hoofdstad werd hem de grootste lof toegezwaaid over de verrigte werkzaamheden. Hij werd benoemd tot Professor bij de hoogeschool, en tevens als tweede Bibliothecaris en Archivarius aangesteld, met een aanzienlijk inkomen. Zijne wenschen, zijne grootste verwachtingen waren verre overtroffen.

Hij vond zijnc boekbezendingen nog onuitgepakt liggen, en de winter was naauwelijks toereikend, om ze, volgens een goed systema,in de Bibliotheek in te schikken, en aan deze uitbreiding eene goede inrigting te geven.

Maar EDUARD zelf was een geheel ander mensch geworden. Vroeger menschenschuw en afgetrokken, was hij nu opgeruimd, spraakzaam, geestig, gezellig, om kort te gaan, eene uitmuntende aanwinst voor elken beschaafden kring. Hij nam een hartelijk deel in het huiselijk geluk van zijne *collega's*, en speelde gaarne met derzelver kinderen. Daardoor werd hij de lieveling van de Dames, en de kleinen vielen dadelijk op zijne zakken aan, omdat zij wel wisten, dat er altijd pepernoten of suikerjannetjes voor hen in waren. Men zeide algemeen: ‘Professor B... is een allerliefst mensch; hij moet gaan trouwen, want hij heeft zijn dagelijksch brood rijkelijk; - zoo spoedig mogelijk, want niemand heeft beter aanleg om een goed huisvader te worden, dan hij.’

En wat deed hij ook al niet? Zijne studiën hadden vroeger meestal eenigzins drooge onderwerpen ten doel gehad, en wat denkt gij, dat hij in eene publicke bijeenkomst van het geleerde Genootschap voorlas? - Eene verhandeling over de waarde en de beteekenis der *Minnedichten* voor den tegenwoordigen beschaafden stand.

De verhandeling was buitengewoon afwisselend en zeer belangwekkend. ‘Van waar haalt de man toch datgene, wat hij over den invloed van eene veredelde en zuivere liefde op de rede zegt?’

‘Hoe vurig spreekt hij!’ De Rector Magnificus dreigde lagchende met den vinger, en zeide: ‘Ei! ei!’ - De Heeren Professoren dreigden niet minder en zeiden ook: ‘Ei! ei!’ De eehtgenoote van den Rector Magnificus was eene zeer geleerde vrouw, met drie volwassen meisjes. Zij verzocht hem de verhandeling onder het theedrinken voor te lezen, en gaf hem eene geborduurde brieventasch ten geschenke.

Pater GUDERUS had geene mindere vruchten genoten van de moeite, welke bij zich gegeven had EDUARD in den afgeloopen zomer hij te staan. Hij was tot pastoor van de parochiekerk van het stadje *W.* benoemd, onder beding echter, van bij het in orde brengen der overige boeken zijne hulp te blijven verleenen. Aangenaam was hem deze voorwaarde, zoowel om de zaak zelve, als ter liefde van EDUARD, voor wien hij eene groote genegenheid had opgevat. Reeds telde hij de weken en dagen, dat deze weder zoude komen, en hij hield niet op hem uit te noodigen, in de ruime en zindelijke pastorij zijnen intrek te nemen. Zulks bood EDUARD het uitzigt op eene aangename en gemakkelijke leefwijze gedurende zijn toekomstig verblijf te *W.*

aan; hetgeen hem zóó zeer beviel, dat hij naauwelijks den tijd afwachten kon, dat hij weder vertrekken moest.

(*Vervolg in een volgend Nommer*).

De stervende varensgezel.

(*Uit het Nieuw-Grieksch.*).

O gij, die eene dochter hebt,
om haar ten echt te geven,
Geef haar een' grijsaard liever 'nog,
dan eenen jongen bootsman:
De bootsman heeft een treurig lot,
een leven vol ellende;
Des morgens eene bete broods,
des avonds geene spijze!
Wel is zijn legersteê bereid,
maar nimmer mag hij rusten!
O arme bootsman, die zoo ziek
ter neêr ligt op het vaartuig!
Hij heeft geen moeder, die hem ziet,
geen vronw, die om hem weeklaagt,
Geen' broeder, geene zuster meer,
geen' sterveling op aarde!
Alleen de stuurman spreekt hem toe,
de meester van het vaartuig:
‘Welaan, sta op! mijn wakkre maat,
sta op, mijn jonge zeeman!
Geef op bet regte tijdstip acht,
ter haven in te loopen.’ -
‘Ach! zeg ik n, ik kan het niet,
waarom zegt gij: welaan toch?

O reik me een hand, opdat ik sta,
   en breng mij naar een zitplaats;
Omwind, omwind mijn splijtend hoofd
   met twee, met drie paar doeken,
En mijne slapen met den doek,
   geschonken door mijn meisje.
En geef mij dan de kaart des Lands,
   hetwelk ik heb verlaten.
Ziet gij dien heuvel ginder daar,
   daar achter nog dien andren,
Met wolken om hun sombre kruin,
   met nevels aan hun voeten?
Zet dáár den koers des vaartuigs heen,
   de haven is er heerlijk,
Werp er het lood ter regter hand,
   ter linker hand de kabels,
En aan de zuidzij van het schip
   het anker, zwaar van ijzer.
O stuurman! biddend smeek ik u,
   o meester van het vaartuig!
Begraaf mij in het kerkje niet,
   en ook niet in het klooster,
Maar aan het strand der woeste zee,
   zoo diep in 't zand des oevers:
Dáár komen alle bootsliên vaak,
   dáár hoor ik hunne stemmen.
Vaartwel, o vrienden mijner jengd!
   en gij, o wakkre stuurman!
En gij, o vrolijk scheepsgejuich!
   bij aankomst en bij afvaart.....'
Zóó sprekend sloot zijn oog zich digt;
   hij zag de zon niet weder!

H.P.

Mengelingen.

De schatgraver.

(*Uit het Duitsch*).
(*Vervolg van bladz.* 255.)

Die tijd brak eindelijk aan. De vrolijke lente was weder dáár, en EDUARD begaf zich met de opgetogenheid van iemand, die uit een vreemd Land weder huiswaarts keert, op weg. Hij juichte bijna, toen hij in het blaauwe verschiet de onbepaalde gedaanten van het gebergte gewaar werd; hoe meer de bodem begon te rijzen, hoe meer bem de fijne berglucht te gemoet kwam, en toen hij de sombere bergengten doorreed, die naar *W*... leiden, begon zijn hart van vreugde te kloppen.

Pater GUDERUS was hem een eind wegs te gemoet gekomen, en leidde hem deftig zijne woning binnen, alwaar hij al het mogelijke gedaan had, om hem er het verblijf aangenaam te maken. Alles scheen EDUARD nog vriendelijker toe, dan het vorige jaar.

In eene zekere ernstige stemming opende hij de boekenkamers, welke hij verleden jaar zelf toegesloten had, en waarin niemand na dien tijd geweest was.

Hij geraakte terstond weder in zijnc oude stemming, en toen hij den eersten keer weder in gedachten de boekstapels in oogenschouw nam, zag hij ook de gestalte van APOLLONIA weder rondzwerven, alsof zij hem wilde verwelkomen.

Geen wonder, dat hij bij de eerste de beste warme nadenmiddagen zijne gewone wandelingen hervatte. De fabrijk van Mijnheer BREITBACH stoomde nog altijd voort; maar APOLLONIA was dezen keer niet zigtbaar. - Had zij deze streken verlaten? - Dat zoude niet aangenaam zijn.

Niet lang bleef EDUARD in de ouzekerheid. Den volgenden zondag verscheen de *berline* van Mijnheer BREITBACH in het stadje vóór de kerk. De dikke Heer, de opgeschikte Dame, de lompe *Dandy* zaten in het rijtuig, en - wat mogt wel de oorzaak van zulk een' ommekeer van zaken zijn? naast hem APOLLONIA, eenvoudig, maar evenwel sierlijk gekleed. De *Dandy* hielp haar uit den wagen, en, welk een wonder! hij bood haar den arm aan, om haar naar de kerk te geleiden. - Evenwel scheen APOLLONIA er niet vrolijker om te zijn. EDUARD verbeeldde zich zelfs, haar bleeker, en met eene zwaarmoediger uitdrukking op het gelaat weder te zien.

Over tafel kon EDUARD niet nalaten zijnen vriendschappelijken gastheer te vragen: ‘of er gedurende den winter in *W*..., of in den omtrek, ook iets bijzonders gebeurd was?’

‘Niet dat ik weet,’ antwoordde GUDERUS, ‘alles is nog op den ouden voet.’

‘Niet alles, Pater! APOLLONIA zit tegenwoordig in het rijtuig.’

‘Nu ja, wat zou dat?’

‘Hoe komt dat toch?’

‘Dat mag de Hemel weten. Het jonge mensch, de plompe NATHANIËL, begon het meisje oplettendheden te bewijzen, waartoe zij hem volstrekt geene aanleiding gaf. De oude lieden maakten zich geweldig boos. Het éénige zoontje mogt zich zoo niet vergooijen, om het oog te vestigen op een doodarm meisje. Er vielen kijfpartijën en ergerlijke tooneelen voor. Het arme kind moest het huis uit. Maar ziedaar, de wind scheen plotseling omgedraaid te zijn. De oude lieden werden op ééns toegevend, NATHANIËL mogt openlijk met het meisje omspringen als een ezel, die schopt of smijt, zoo als het spreekwoord zegt, en APOLLONIA werd in het rijtuig toegelaten. Wat hiertoe de aanleidende oorzaak moge gegeven hebben, dat weet niemand.- APOLLONIA schijnt echter met deze genadige verandering niet zeer tevreden te zijn. Maar als het hun ernst is, zal zij toch, goedschiks of niet, de hand van haren rijken neef niet kunnen weigeren.... Zeg eens, Doctor! waarom strooit gij het ingewand van die snip op uw bord? - Moet ik een' *liberalium artium Magister* leeren, hoe men gevogelte eet?’

‘Dat is niet noodig! maar ik heb geen' eetlust.’

Nu werd er in het geheel niet meer over APOLLONIA gesproken. EDUARD lette niet meer op, of zij in den wagen zat of niet. Hij wandelde ook niet meer naar de fabrijk van Mijnheer BREITBACH. Hij was doorgaans niet in de beste luim. Hij zeide,

dat *W*... toch eigenlijk maar een ellendig krot was. Ook kwamen hem de omstreken zoo schoon niet voor als verleden jaar, noch ook de lente zoo verkwikkend als te voren. Hij was, zoo als men tegenwoordig zegt, *geblaseerd*. Ook verzweeg hij niet, hoe lastig hem die boekenkraam begon te worden, en dat hij van harte wenschte, daarmede eindelijk klaar te komen.

GUDERUS schudde bedenkelijk het hoofd, en was van oordeel: ‘dat alles door verstoppingen veroorzaakt werd, en dat EDUARD bronwater moest drinken.’

Eer het daartoe kwam, werd hem eene volle kruik uit eene bron toegezonden, welke hij tot op den bodem ledigen moest; en wij zullen zien, of het geneesmiddel ten volle de beterschap van zijne hypochondrische ongesteldheid bewerkte.

Hij ontving over de post het volgende rescript van den minister, die anders geene betrekking had op zijne werkzaamheden. Het luidde als volgt:

‘Dewijl UE., te *W*... in eene openbare betrekking verkeert, die UE. met zulk een gunstig gevolg vervult, heb ik goed gevonden, eene zekere zaak van belang, die de opmerkzaamheid van hooger hand tot zich heeft getrokken, aan UEs. doorzigt aan te bevelen. Uit de nevensgaande oorspronkelijke stukken zult UE. gewaar worden, dat in een in de nabijheid gelegen klooster een aanzienlijke schat moet zijn verborgen, welke vóór de opheffing aan de gevolgen van dezen maatregel onttrokken is. De bijomstandigheden zijn tevens van zulk eenen aard, dat men bezwaarlijk de aangave als onwaar kan beschouwen. Ik draag UE. daarom op, de waarheid ter plaatse te onderzoeken, door de aanbrengster en de door haar aan te wijzen mede wetende personen te ondervragen; en dan ook op de plek zelve te laten graven. UE. zult het opzien vermijden.

‘De ondersteuning van de Regering kan door UE. op enkel vertoon van dit rescript aangevraagd, en zal UE. dadelijk verleend worden. Daar de aanbrengster, ter oorzake harer nooddruftigheid, in het geval van eene gunstige uitkomst, om een aandeel van het gevondene als belooning verzoekt, kunt UE. haar hetzelve toezeggen. Uw verslag hoop ik binnen eenigen tijd te ontvangen.’

EDUARD'S nieuwsgierigheid werd hierdoor bijzonder opgewekt. Men kan begrijpen, dat hij dezen last met eene levendige belangstelling op zich nam.

Maar nu de bijlage, het verzoekschrift van de aanbrengster!

Hij nam het stuk op. Eene nette vrouwenhand! - De onderteekening?

Bijna ontviel het papier den verrasten en verwonderden jongen man: ‘APOLLONIA BREITBACH.’

Wat schreef zij?

‘Aarzelende wend ik mij tot mijnen genadigen Vorst. Mijne alleronderdanigste aanwijzing kan niet beschouwd worden als steunende op bij elkander geraapte nietige volkssprookjes. Op eene geloofwaardige wijze heb ik van verscheidene verstandige personen, die ik noemen durf, vernomen, dat in een der nu opgeheven kloosters een aanzienlijke schat verborgen is geworden, en wel om denzelven den Staat te ontvreemden, en zulks niettegenstaande de afkondiging reeds geschied was. Het geestelijk opperhoofd van dit klooster, de nu overleden abt en kerkvoogd GERVASIUS LEONHARD, moet de oorzaak van deze terughouding wezen. Hij was mijn oom, de broeder van mijne nog in leven zijnde moeder. De beginselen van onderdanigheid en verknochtheid, mij van jongs af ingeprent, veroorloven mij niet langer zulk eene strafwaardige misleiding te verhelen. De omstandigheid, dat mijn oom schuldig was, bedroeft mij zeer, maar noopt mij zoo veel te dringender, om datgene alleronderdanigst bekend te maken, wat ik buiten mijn toedoen vernomen heb; want ik begrijp, dat eene verzaking van getrouwheid van eenen bloedverwant niet beter verholpen kan worden, dan door dat de naaste betrekking het zich tot eene gewetenszaak maakt, door eene belangelooze openhartigheid de eer en den goeden naam van deszelfs gezin te herstellen. Ook kan de handelwijze van mijnen oom, billijk beoordeeld, hem niet als een smaad aangewreven worden, wijl hij niet trachtte daardoor zijn gezin baatzuchtig te verrijken. Wat hij den Staat niet gunde, wilde hij slechts den menschen onttrekken. De uitkomst zal doen zien, wat hij verborgen heeft, en van hoeveel waarde het is. De ondergeteekende en hare moeder zijn zijne éénige bloedverwanten, en daar Uwe allergenadigste grootmoedigheid gewoon is, een aandeel te schenken aan degenen, die verborgene goederen aanwijzen, waag ik het te hopen, dat onze groote behoeftigheid eene gegronde reden moge wezen, om, bij eenen gunstigen uitslag, mijner allergenadigst te gedenken.’

De inhoud van dezen brief en de beweegredenen, welke voor de aanwijzing opgegeven werden, hinderden EDUARD geweldig. Zij kwamen hem voor, niet echt te zijn. Hij meende eene onbegrensde baat-zuchtigheid te bespeuren, welke de teederste betrekkingen niet verschoonde; een persoonlijke afkeer jegens eenen naasten bloedverwant, die zich niet onthield, zijnen goeden naam na zijnen dood te bezwalken.

Nu beviel hem zijn last in het geheel niet. Een liefelijk beeld, dat hem tot nog toe bijgebleven was, werd op ééns gruwelijk vernietigd, ja zelfs in een hatelijk monster veranderd, dat hem pijnigde. - Intusschen, goed af kwaad, hij moest het ontvangen bevel naleven, en besloot dus zoo geheimzinnig mogelijk te werk te gaan, ten einde geen opzien te baren, en de praatzucht te vermijden. Daarom verzweeg hij zulks ook voor zijnen vriend GUDERUS, wien men, wel is waar, alles kon toevertrouwen, behalve geheime zaken.

Reeds des namiddags begaf zich EDUARD naar de fabrijk van Mijnheer BREITBACH op weg, trad binnen, en gelastte eenen knecht, dien hij in het voorhuis ontmoette, Mejufvrouw APOLLONIA BREITBACH te verzoeken, hem eenige oogenblikken gehoor te willen verleenen.

Zulks was naauwelijks geschied, of hij werd ook in een zonder smaak, bont en rijk versierd spreekvertrek gebragt, alwaar hem niet APOLLONIA, maar de oude Heer BREITBACH zelf te gemoet kwam.

Deze sprak hem trotsch en onbeleefd aan:

‘Wat hebt gij mijne nicht te zeggen?’

‘Dit zal ik HaarEd. in persoon mededeelen.’

‘Mijne nicht ontvangt geene bezoeken van jonge Heeren, en die hebben niets met haar te maken.’

‘Ik wil uwe nicht ook geen bezoek geven, en heb haar van mijneutwege niets te zeggen. Maar ik moet haar wegens een' last van het hooge Bestuur spreken, waartoe ik door dit rescript (hier vertoonde bij hetzelve, zonder den inhoud te laten zien,) gemagtigd ben, en ik verzoek u, de Jufvrouw hier te laten komen.’

Mijnheer BREITBACH'S gelaatstrekken vertrokken zich tot eenen grijnzenden glimlach. Hij werd plotseling zeer beleefd.

‘Dat is,’ zeide hij, ‘niets anders. Wilt gij zoo goed zijn te gaan zitten, Mijnheer? Mijne nicht zal zoo dadelijk komen.’ En hij verwijderde zich door eene zijdeur.

EDUARD wachtte niet zonder ongeduld op de komst van het meisje. Het duurde lang. Hij hoorde in andere vertrekken op en neder gaan, sleutels rammelen, deuren open en weder digt doen, en als resultaat van zoo veel leven, verscheen er een knecht met wijn, gebak en ingelegde vruchten, die hem daarvan presenteerde. EDUARD bedankte en herhaalde zijn verzoek, om hem niet lang te laten wachten.

Eindelijk sprong de deur wagewijd open, en, in plaats van

APOLLONIA, kwam Mijnheer BREITBACH, zijne bevallige wederhelft en hun zoon.

‘Neem mij niet kwalijk,’ zeide Mijnheer BREITBACH.

‘Het is niet noodig, dat onze nicht komt, begrijpt uwé!’ viel Mevrouw hem in de rede.

‘Zij is veel te beschaamd!’ voegde de zoon er bij.

‘De meid weet eigenlijk van niets,’ hernam de oude Heer. ‘Het is even goed, ja het is zelfs beter, dat gij maar met *ons* spreekt.....’

‘Want wij weten alles, begrijpt uwé!’ zeide Mevrouw, diep nijgende.

‘Wij zullen alles zonder pijnbank bekennen,’ riep de zoon.

EDUARD merkte aan, dat het geachte gezelschap nog niet scheen te weten, waarover hij kwam spreken.

‘Met uw verlof,’ antwoordde Mijnheer BREITBACH, ‘het is toch zeker wel over den schat, die in het klooster R. begraven ligt. Wij kunnen u er meer van vertellen dan onze nicht, want die is eene stoffel, die van niets weet, dan hoe men pannekoeken bakken of augurkjes inleggen moet. - Beken het maar, waarde Heer! Wij weten, dat het wegens den schat is.’

‘Nu, al was dat zoo, dan hebt *gij* de aanwijzing toch niet geschreven; maar uwe nicht deed zulks. Zij moet hare handteekening erkennen.’

‘Dat behoeft niet,’ hervatte de dikke Heer; ‘ik kan bij eede bezweren, dat de meid ze geschreven of, eigenlijk gezegd, op ons bevel afgeschreven heeft. De boekhouder heeft het ontwerp daarvan opgesteld, het is een knap jong mensch, die verzen maakt, correspondentie-artikelen in de dagbladen schrijft, en ook een aardig vermogen bezit. Met St. Jan zal hij zich ook met mij associëren.’

‘Ja,’ viel Mevrouw wederom in de rede: ‘zóó is het werkelijk, begrijpt uwé? Het ding is niet in staat, zulke brieven op te stellen, begrijpt uwé?’

‘Waarom hebt gij uwe nicht dan daartoe overgehaald?’

‘Om zekere reden,’ zeide de zoon.

‘Ja, om zekere reden,’ voegde Papa er bij, ‘aanleidende oorzaken, in verband met zekere aangelegenheden en eigenaardige omstandigheden, welke betrekking hadden op zekere zaken, hebben ons genoodzaakt, haar daartoe te gebruiken.’

‘Wat praat gij toch met uwe aanleidende oorzaken, omstandigheden en de Hemel weet wat meer, begrijpt uwé?’ snaauwde Mevrouw hem toe. ‘Heeft Mijnheer een glaasje wijn ge-

bruikt, een stukje taart gegeten? Ik verzoek u toe te tasten; misschien verkiest gij een chinasappeltje. - Als wij de aangifte zelve gedaan hadden, zouden wij niets gekregen hebben. Die Heeren daar boven hadden den geheelen schat in den zak gestoken, begrijpt uwé? zij zouden zich den mond afgeveegd hebben en dan vertrokken zijn. Wèl bekome hun de maaltijd! Dan zoude men gezegd hebben: de BREITBACH'S zijn immers schatrijk, aan deze behoeft men niets te geven; men kon zich houden, alsof het onkiesch ware, hun voor de aanwijzing een gedeelte aan te bieden. Ik wil nu juist niet zeggen, begrijpt uwé? dat wij *niet* schatrijk zijn, ofschoon alles eerlijk gewonnen. Maar als zulk een arm meisje een' grooten schat aanwijst, dan is het met eene bedelende wees, die om Gods wil te eten en kleêren aan het lijf krijgt, geheel iets anders, begrijpt uwé? Dan worden de Heeren dadelijk medelijdend; want dat zijn zij voor alle schobbejakken, het is God geklaagd! Het is juist alsof men slechts geld bespaart, om het weêr aan bedelaars weg te smijten, die altijd meer beschermd worden dan wij, begrijpt uwé? -

‘Ja, wat ik daar even zeggen wilde. - Zult gij niets gebruiken, maar één glaasje? - Ja, dát wilde ik zeggen, dat daar zij ons niets van den schat zouden geven, een arm meisje veel meer kans had, hun iets uit de handen te breken.’

‘Al ware het nog zoo weinig,’ voegde de jonge Heer er bij. ‘Altijd toch wel eene huwelijksgift, waarmede zij een' gevestigd man zoude kunnen trouwen, dat haar anders niet gebeuren zoude.’

‘Wel nu,’ zeide EDUARD, ‘zijt zoo vriendelijk, mij mede te deelen, wat gij van den schat weet, en door wien gij zulks vernomen hebt. Ik ben in alle geval gemagtigd de aanwijzeres eene belooning te beloven, als die gevonden wordt.’

Mijnheer BREITBACH en zijn zoon waren niet zeer gesticht over de opregtheid van de vrouw van den huize, die zoo tamelijk de baas scheen te zijn. Het scheen hun niet te bevallen, dat hunne inwendige drijfveren blootgelegd werden. Daarom vatte Mijnheer BREITBACH het woord.

‘Met den schat is het volgende.....’

‘Met uw verlof, lieve man!’ - zóó maakte zij zich weder meester van hetzelve. ‘Gij kunt de zaak zoo naauwkeurig niet voordragen als ik. Mijnheer! gij weet, dat men in het stadje bijna niets krijgen kan, begrijpt uwé? Versch vleesch, nu ja, gedurende den zomer, als er veel reizigers komen. Maar van

de maand *November* tot in *Maart* zit men er meê, en weet bijna niet, wat men koken of braden zal, en eene vrome christen ziel wil toch ook wel eens in den winter gebraad eten.'

'Mevrouw! ik weet waarlijk niet, hoe wij van het gebraad op den schat zullen komen.'

'Daar behoeft gij niet bang voor te zijn, begrijpt uwé, Mijnheer! wij zullen er even spoedig toe komen als de dief naar de galg; want als men altijd in het stadje rundvleesch en lamsbouten kon krijgen, zoude ik niet genoodzaakt zijn, METER in het gebergte rond te sturen, om jonge hanen op te koopen. Gij denkt misschien, dat zij dadelijk geslagt en aan het spit gestoken worden. O neen, dat gaat zoo spoedig niet. Vooreerst blijven zij leven, al is het ook met eene kleine verandering, waarbij zij niets verliezen, dat de moeite waard is, en waarbij de keuken degelijk voordeel heeft; want zulk een kapoen is een uitmuntend gebraad voor de kersmis, zoo als gij wel weten zult.'

'Mevrouw! als ik u verzoeken mag....'

'Gij zult er een hebben, begrijpt uwé? zoo warm alsof hij pas uit den ketel kwam. - PIETER had nu bijna twintig hanen opgekocht. Twee stuivers meer voor het stuk, dan het vorige jaar; maar, lieve Hemel! alles wordt ook hoe langer hoe duurder. Het vee weet tegenwoordig niet, hoeveel het overvragen zal. Het is een misbruik, begrijpt uwé? De overheden moesten er op passen, en vaste prijzen bepalen. Maar de Regering, ja! die bemoeit zich slechts met zaken, daar zij niets meê te doen heeft.'

'De schat, Mevrouw!....'

'Ik zal de eer hebben er u mede te dienen, zoodra die klaar is. PIETER moest in een dorp overnachten, want het was te laat, nog dienzelfden avond huiswaarts te keeren. Daar ligt hij 's nachts op stroo met iemand, begrijpt uwé? Die man vraagt PIETER: 'wie zijt gij?' - PIETER zegt: 'ik ben PIETER.' - Die man zegt: 'ik ben JOZEF uit *R*.... -' Gij moet weten, dat dit *R*.... het dorp is, alwaar het klooster ligt. Maar PIETER vroeg bij zijnen neus langs: 'Is te *R*.... niet het klooster, waar de kerkvoogd GERVASIUS was?' - En JOZEF zeide: 'ja.' Nu spraken zij nog veel over het klooster, en eindelijk zegt JOZEF: 'Weet gij wel, dat in het klooster vele millioenen schats begraven liggen, die Pater GERVASIUS verborgen heeft, en laten digt metselen, vóór de ophefling?' - *Pieter* zeide: 'de drommel! dat zal ook wel niet waar zijn.' JOZEF daartegen in: 'Ja

zeker is het waar. Mijn overleden vader was koster van de kloosterkerk, en die heeft den Prelaat alles helpen verbergen; de metselaar KLETTENBERG is er ook bij tegenwoordig geweest, en heeft ook meê geholpen, het was des nachts, en toen het gat digt gemetseld. Het gebeurde in hetzelfde gebouw, waar nu de Aartspriester woont. Degene, die den schat vindt, kan zich het beste koningrijk aanschaffen, dat er maar te koop is.' PIETER zeide: 'Waarom geeft gij zulks niet aan?' JOZEF antwoordde: 'Dat zou veel helpen, men zou er toch niets van krijgen. Het zou beter wezen, dit voor eigen rekening te beproeven. Maar nu woont de Aartspriester er in, en houdt alles zoodanig gesloten, alsof het een geitenstal is.' Daarop sliep PIETER in, en JOZEF ook, zoodat zij beiden sliepen.

'Toen PIETER den volgenden morgen weêr opstond, haastte hij zich om naar huis te keeren, waar hij met het vertelseltje van den schat aankwam. - Wij niet lui, wisten JOZEF te laten komen, en die wilde er in het begin niets van weten. Maar ik schonk hem een glaasje in, en toen nóg een, en nòg een, totdat hij openhartig werd, en nu vernamen wij de geheele historie.'

'En bekrachtigde hij zijn vroeger gezegde?'

'Even als men een slap vleeschuat met pieterselie krachtig kan maken. Wel is waar heeft JOZEF den schat niet gezien, maar zijn vader heeft hem gezien, en hem alles omstandig verhaald en opgesomd, ja zeker wel honderd malen, zoodat hij het wel onthouden moest.'

'En weet gij den schat op te noemen?'

'O! wat dát aangaat, zóó naauwkeurig, alsof ik zelve hem in den zak had gehad.'

Mijnheer BREITBACH trachtte weder aan het woord te komen, en zeide: 'Zóó juist weten wij het niet. Kostbaarheden, zilveren gereedschap, haar geld....'

Mevrouw was niet gewoon, haren echtgenoot lang te laten spreken, omdat zij ruimer borst had.

'Met uw verlof, lieve man!' zeide zij, 'gij weet zoo veel van de zaak, als ik weet wat er in de maan omgaat. De schatten bestaan in de volgende zaken, begrijpt uwé, Mijnheer?

'Ten eerste; eene groote tafel van louter goud, waarop voor dertig personen gedekt kan worden.

'Ten tweede: de standbeelden der twaalf Apostelen, van onvervalscht zilver. JOZEF meende zich te herinneren, dat zij zoo

groot waren als hij, en dat is zeker niet klein, want hij heeft als vleugelman bij de lijf-granadiers gediend.

‘Ten derde: twintig gouden kelken, die alle zoo groot waren als eene soepterrine, met diamanten bezet, zoo groot als ganzeneijeren.

‘Ten vierde: nog vele kleine voorwerpen van goud en bezaaid met juweelen en paarlen.

‘Ten vijfde: eenige millioenen dukaten, nieuw uit de munt.’

‘Inderdaad, Mevrouw! dat is een schat, die het zoeken waard is. Er zijn evenwel eenige bijzonderheden bij, die verdacht schijnen. Als men zulke schatten verbergen kan, moet men ze bezitten, en als men ze bezit, kan men ze niet verbergen, zonder dat zij gemist worden. Dan ook zal er bezwaarlijk in een' bijzonder' eigendom een schuilhoek gevonden worden, die in staat is zulke omslagtige zaken te verbergen. Ten laatste zou er eene halve kompagnie toe noodig zijn, om zulke zware voorwerpen te verplaatsen, en deze had nog bijna eene halve week noodig, om ze weg te dragen en ergens anders heen te brengen: hoe is het dus mogelijk, dat de ligchaamskrachten van drie menschen, in den korten tijd van éénen nacht, ten uitvoer gebragt hebben, waartegen de twaalf proefstukken van HERCULES een kinderspel zouden zijn?’

‘Ik heb de eer niet, dien Heer te kennen; maar met geleerden is het slecht disputeren, begrijpt uwé? Wat dát aanbelangt, een paar kelken is niet noemenswaard. De millioenen kan ik wel in mijn voorschoot wegdragen. Het komt voornamelijk op het gemunte geld aan. En over de Apostelen behoeft gij u niet te verontrusten, want een dozijn van zulke zilveren poppen draagt een schooljongen gerust.’

‘Het schijnt, Mevrouw! alsof deze twaalf Apostelen slechts vleugelmannen zijn, vóórdat zij in den schat komen, of nádat zij er weêr uitgenomen zijn. Als zij er in zijn, schijnen zij bij u tot kleine St. Nicolaaspopjes in te krimpen. Maar laat dat ons niet in de war brengen. Heeft men ooit van schatten gehoord, zonder dat er een weinig hekserij bij was? - Ik zal naar dien JOZEF vernemen, en ook naar den metselaar KLETTENBERG, die, zoo als ik hoor, nog in leven is en te *R*... woont. Dan zal ik wel meer hooren. - Maar, nu tot de gewigtigste zaak: Ik ga geen' stap verder, alvorens ik niet uwe nicht, en dat wel alléén, gesproken heb.’

Het was niet mogelijk deze duidelijke verklaring te ontwijken, en men zag zich genoodzaakt, APOLLONIA voor den dag te laten komen en zich te verwijderen.

Deze kwam daarop aarzelende binnen. Zij beefde, scheen geweend te hebben, en in eene hevige gemoedsheweging te verkeeren;

EDUARD deed haar eenige vragen, terwijl hij haar tevens den bewusten brief liet zien. Zij antwoordde uitwijkend. Toen hij er meer op aandrong, nam zij een besluit en zeide weenende:

‘Mijnheer! ik hoop, dat gij betere gedachten over mij zult hebben, dan dat ik in staat zoude geweest zijn, dien uit eigen beweging te vervaardigen. Ik weet van niets. Mijne bloedverwanten hebben deze lastering tegen mijn' armen overleden' oom uit het slijk geraapt, en ik, aan wie men anders geen' vrijen wil toekent, ben genoodzaakt geweest, door mishandelingen gedwongen, dezen brief, die mij met verontwaardiging en mijne lieve moeder met smart vervult, op mijn' naam af te schrijven. Ik weet wel, dat ik eene leugen verspreid heb. Mijn overleden oom heeft zich hard jegens ons betoond. God moge het hem vergeven! Nooit is hij echter tot eene onregtvaardige handelwijze in staat geweest, en voor wiens belangen zou hij zich dus alzoo vernederd hebben? - Ik hoopte slechts, dat men van hooger hand deze aanwijzing als nietig beschouwen, en ze oningezien verbranden zoude. Helaas! ik vind mij bedrogen. O, Mijnheer! ik weet, dat gij edelmoedig en goed zijt. Ik schenk u, dien ik van daag niet voor het eerst zie, een onbepaald vertrouwen. Doe het mogelijke, om deze zaak uit de wereld te maken.’

‘Dat kan, dat vermag ik niet.’

‘Verrigt die dan volgens de ingeving van uw edel hart, en verschoon mij, red mijn' goeden naam. - God zal bet u vergelden, dat gij u eener arme, hulpelooze, verlatene aantrekt. Ik smeek u om uwen bijstand in dit hagchelijk oogenblik. Ik lever mij geheel aan u over.’

‘Waarde APOLLONIA! gij zult bij tijds gewaar worden, dat gij u niet te vergeefs tot mij gewend hebt; dat gij aan eenen man van eer uw vertrouwen hebt geschonken. Reken op mij, als op den getrouwsten en opregtsten uwer vrienden. Maar gij moet dan ook mijne raadgevingen en mijn onderrigt volgen, en alles goedkeuren, wat ik in deze zaak zal goed vinden te doen. Belooft gij dat?’

‘Nu ja, ik beloof het.’

‘In de eerste plaats moet gij voor uwe bloedverwanten den schijn aannemen van volkomen gehoorzaamheid, en geenen afkeer laten blijken.’

‘Het zij zoo!’

‘Dan moet gij mij opregtelijk bekennen, of uwe bloedverwanten, in betrekking tot u, nog niet iets anders voorhebben?’

APOLLONIA zweeg en sloeg blozende de oogen neder.

‘Ik zal u niet met vragen lastig vallen,’ vervolgde EDUARD. ‘Ik vermeen te weten, hoe de toedragt der zaak is. Men nam u in dit huis op, om u op eene liefdelooze wijze te vernederen. Nadat Mijnheer uw neef lang medegeholpen had, u te krenken, vindt hij u op ééns beminnenswaardig, en begint u het hof te maken. Papa en Mama waren er hevig tegen, want Mijnheer hun zoon moest eene goede partij doen; en deze is zelf ook zoo weinig verbasterd, dat hij het gebrek aan vermogen bij u, al ware het dan ook niet zonder spijt, voor een degelijk beletsel hield om u te huwen. Nu komt het berigt van dezen schat zeer gelegen. Men wil de kaarten zóódanig schudden, dat, als de schat gevonden wordt, u een aanmerkelijk gedeelte daarvan ten deel valt. Men verbeeldt zich, dat van die vele millioenen er ligt een half voor u overschieten zal, en dan wordt gij eene partij, waardig genoeg, om Mijnheer uw' neef, met de vriendelijke toestemming van zijne waarde, onbaatzuchtige ouders, gelukkig te maken.’

APOLLONIA zag hem onbeschroomd aan.

‘Mijnheer!’ antwoordde zij, ‘het is te hopen, dat gij even goed de middelen kent, om mij te redden, als gij de omstandigheden doorziet, waarin ik mij bevind. Mijn neef heeft inderdaad iets met mij voor. Tot hiertoe gehoorzaamde hij onvoorwaardelijk zijnen ouders, en had geen' anderen wil, dan den hunnen. Nu gebeurde het, dat hem eene niet onaanzienlijke erfmaking uit de nalatenschap van eenen kinderloos gestorven' peet ten deel viel. Zijn vader trok het kapitaal in zijne fabrijk. Maar sedert dien tijd het bewustzijn hebbende van een eigen vermogen te bezitten, en opgeblazen door het denkbeeld van de voornaamste schuldeischer van zijn' vader te wezen, begon hij zijne neiging te volgen, en mij oplettendheden te bewijzen. De ouders werden geweldig boos. Ik zal u niet opsommen, dat mij dien ten gevolge de scheldnamen van bedelares en landloopster naar het hoofd geworpen werden. Meermalen bedreigde men mij de deur uit te werpen. Eindelijk zag de zoon ook in, dat ik geene partij voor hem was, en liet mij met rust. Maar zie, daar kwam de mare van dien ongelukkigen schat, en mijn neef wil mij weder huwen, omdat bij

meent, ik zal, als door een' tooverslag, zoo rijk worden als eene vorstin, en zijne ouders billijken zijne keus om dezelfde reden. - Nu weet gij alles.'

'Neen, nog niet alles, APOLLONIA! ik weet nog niet, hoe gij denkt over de aanzoeken van uwen neef.'

'Mijnheer!'

'Als de schat gevonden en gij daarvoor beloond wordt, zondt gij dan gaarne de gade van uw' neef worden?'

'Ik wilde liever in den kuil, waarin die ongelukkige schat zich bevindt, begraven worden!'

APOLLONIA zeide dit op eene wijze, welke tot in EDUARD'S ziel dóórdrong. Hij vatte en drukte hare hand.

'Wees getroost, al vonden wij de schatten van CRESUS, en al viel hij ook u geheel ten deel, gij zult uwen neef niet huwen. Laat mij daarvoor zorgen. En om een begin te maken, wil ik dit glas wijn, dat ik eerst versmaad heb, nu uit uwe handen aannemen, als *gij* het mij toebrengt.'

Lagchende nam APOLLONIA het glas op, zette het even aan hare lippen, en reikte het hem toe.

'Op eene gelukkige uitkomst!' zeide hij, dronk het ledig en verwijderde zich.

In eene ongewone stemming keerde bij, terwijl reeds de avond viel, naar het stadje terug. Hij sloeg het een of ander boek open; geenerlei bezigheid kon hem dezen keer boeijen. Hij verzonk in gedachten, en toen hij na eenen geruimen tijd ontwaakte, lag een vel papier vóór hem, dat hij, zonder regt te weten *hoe,* van onderen tot boven, met allerlei arabesken en figuren bekrabbeld had. Hij bezag hetzelve lagchende, en daar hij een geoefend teekenaar was, had hij de gewoonte zulke droombeelden, welke tusschen beiden uit zijne pen voortvloeiden, oplettend te beschouwen.

Hier vertoonde zich tusschen bloeijende ranken eene vlugge vrouwelijke gestalte, in een spinneweb gevangen. Twee spinnen met afzigtelijke menschen-troniën kropen er met jubelende gebaren naar toe. Eene derde liet zich van boven aan eenen draad naar beneden vallen. Op ieder blad bewogen zich ontelbare aardmannetjes. Anderen, die op vledermuizen geleken, vlogen om deze groep, terwijl een vreemdsoortig afgebeelde vogel toeschoot, om met zijne klaauwen het spinneweb te vernielen, terwijl hij de bovenste spin met zijnen bek te keer ging.

Of dit grillige voortbrengsel zijner pennenkunst hem, als eene zinspeling op zijne innerlijke gedachten, hoogstens belangrijk

scheen, weten wij niet. Zeker is het, dat hij tegenstrijdige gevoelens te onderdrukken had. APOLLONIA'S wezen had hem ingenomen, en met de *ideale* belangstelling, welke zij hem ingeboezemd had, was eene *materiëele*, ja zelfs eene geheele aardsche gedachte in aanraking gekomen. Een strijd was er begonnen, die misschien door eene avontuurlijke en onberekenbare gebeurtenis zoude beslist worden.

EDUARD kon het met zich zelven niet eens worden, of deze gebeurtenis voor- of nadeelig zoude zijn voor zijne *ideale* belangstelling: namelijk of de schat werkelijk gevonden zoude worden; en of hij eenen gunstigen of ongunstigen uitslag van zijnen last moest wenschen. Moest hij de schalksche teekeningen, bij welke misschien een hooger grondbeginsel zijne hand geleid had, hier als een orakel aannemen?

Hij keek nog éénmaal op het papier, en vond: van onderen als sluitpunt van den krans van arabesken, eene geopende geldkist, uit welke een vlinder te voorschijn kwam.

'Goed!' zeide hij: '*omen accipio*.'

Hij sliep onrustig. Allerlei droomen kwelden hem. Nu eens zag hij het BREITBACHSCHE gezin in eenen dollen dans om APOLLONIA zweven; dan zag hij den vogel uit de teekening met de spinnen vechten, en zich verheugende over den bijstand van den vlinder.

Den anderen morgen vond hij geene reden meer, zijnen vriend GUDERUS het voorgevallene te verzwijgen. Hij verhaalde hem alles.

De Pater luisterde bedaard, zonder zijne verwondering te laten blijken.

'Arme APOLLONIA!' zeide hij eindelijk, 'gij zijt geene bloem voor zulk een' tuin.'

'Nu,' antwoordde EDUARD, 'als ik den schat niet vind, heeft zij rust.'

'En wanneer gij hem evenwel vindt?'

'Denkt gij dan in ernst, GUDERUS! dat zulks mogelijk zij?'

'Waarom zoude het niet mogelijk wezen?'

'Hoe nu? Gelooft gij aan den schat?'

'Ik beken openhartig, dat ik er niet ongenegen toe ben. De Prelaat was een dood eerlijk mensch, maar niet op de hoogte van zijn' tijd, om de veranderde verhouding van de geestelijken tot den Staat te kunnen inzien. Hij hield de opheffing voor eene daad van geweld, eene onregtvaardigheid. Hem ergerde de voorbereidende, dikwijls onhandige handelwijze der Commissa-

rissen. Als hij nu eens gedacht heeft: “Alles, wat gij, volgens uwe materiëele inzigten als van waarde zijnde, in beslag neemt, courant geld en goederen, zult gij hebben. Doch waarvan gij geen verstand hebt, datgene, waarvan gij de waarde niet kent, zeldzame en kostbare voorwerpen, die in het dagelijksche leven niet geteld worden, maar in de oogen der ware kenners voor onbetaalbaar worden gehouden, en bij welke gij niets verliest, als zij u niet geworden: zulke voorwerpen wil ik verbergen voor een' beteren beschaafder tijd.”’

‘Dat laat zich hooren. Maar bezat dat klooster dan zoo vele zeldzame kostbare zaken?’

‘Dat weet ik juist niet, want ik was er geen medelid van; evenwel was de Kerkvoogd een liefhebber van zeldzaamheden, die gekocht, maar zeldzaam vertoond werden, omdat zij in zijne woning en achter slot waren. Hij kon ze, in zoo verre als zij met zijn privaat-inkomen betaald werden, als zijn' persoonlijken eigendom beschouwen. De Commissarissen waren gewoon zulk een voorbehoud niet te erkennen. Zij beschouwden als Kerk- en na de opheffing als Staats-eigendom al hetgene, wat ook door eigene middelen aan de kerken geschonken was. Hoe de Hooge Regering, die zich doorgaans zeer zachtzinnig betoonde, er over gedacht heeft, is mij niet ter ooren gekomen. Om kort te gaan, het is niet onmogelijk, dat gij *iets* zult vinden, *wat* weet ik waarlijk niet, en overigens is het praatje over den schat in dat klooster niet nieuw. Het heeft lang rondgezworven in den omtrek, en tot hiertoe is er niemand geweest, die daarvan aangifte gedaan heeft.’

Daarna kwam het EDUARD doelmatig voor, zijne zonderlinge taak zoo spoedig mogelijk te volvoeren, ten einde, door de eene of andere uitkomst, het gepraat te doen ophouden.

Er gebeurde in dit afgelegen gebergte zoo weinig, wat de algemeene deelneming gaande maakte, dat zelfs de kleinste benzeling, die een weinig bijzonder voorkwam, onophoudelijk van mond tot mond overgebragt werd: hoe zoude dan eene gebeurtenis, welke zelfs de hoofdstad twee dagen bezig hield, en hier reeds vroeger sedert lang rondgevent werd, niet een zeker gewigt verkregen hebben!

De bewuste JOZEF werd ontboden. Hij wilde in het begin van niets weten; maar het uitzigt op eene belooning bewoog hem spoedig te herhalen, wat hij Mevrouw BREITBACH verteld had. Zijn vader had bij het verbergen van den schat geholpen, en toen had de metselaar, op hevel van den Prelaat, den

toegang tot den schuilhoek toegemetseld. Waaruit echter de schat bestond, wist hij niet. Hij ontkende dadelijk de omstandigheden bekend gemaakt te hebben, welke Mevrouw BREITBACH bijbragt. Daar hij hierbij glimlachte, meende men te kunnen vermoeden, dat hij deze iets op de mouw had willen spelden. Nopens de plaats, waar de schat verborgen was, uitte hij zich bepaalder. Het moest een gewelf geweest zijn, dat in den gang van het gebouw uitkwam.

Men liet den metselaar komen, die, als de éénige nog levende helper bij het verbergen, de gewigtigste getuige was. EDUARD wachtte hem niet zonder ongeduld. Deze ambachtsman was een nog krachtige grijsaard, met lange witte haren en een vastberaden uitzigt. Hij hoorde de tot hem gerigte vragen bedaard aan, en verklaarde alles voor onwaarheid; hij wist nergens van. De Prelaat had hem steeds veel welwillendheid betoond, hem veel werk verschaft; dit had broodnijd bij anderen verwekt, en het was niets anders, dan de afgunst zijner tegenstanders, die hem door zulke onaangename aantijgingen in het verderf wilden storten.

Overigens had de Prelaat geene schatten bezeten. De goederen en de kostbaarheden van het klooster waren afgeleverd; van waar zouden er schatten in komen? Het klooster had zich niet onderscheiden door de beste beheering van zaken, had veel onnutte lieden gevoed, en de inkomsten waren grootendeels in de zakken van de zaakwaarnemers verdwenen, omdat het aan een goed opzigt ontbroken had. Ook had men veel en met groote pracht gebouwd, zoodat er niet het minste gespaard of ter zijde had kunnen gelegd worden.

Met JOZEF geconfronteerd, die bij zijne verklaring bleef berusten, maakte hij dezen voor een' bedrieger en een' gek uit, die ligtzinnig den goeden naam van den waardigen Prelaat, die zijn peet geweest was, en dien van zijn' eigen' vader in de waagschaal stelde.

JOZEF, hierdoor getergd, noemde den oude eenen leugenaar, en liet zich nu ontvallen, dat hij tot hiertoe verzwegen had, dat hij nog meer getuigen kon aanwijzen, omdat hij, bij de ontdekking, zoo min mogelijk het voordeel had willen deelen. Hij zou ze echter halen.

Inderdaad bragt bij nu meer dan zes personen mede, die ieder van de zaak wisten, hetzij als huisgenooten van den Prelaat, hetzij als oude kennissen van zijn' vader of van den metselaar, die uit vertrouwde gesprekken het een of ander van den schat vernomen hadden.

Zij werden ondervraagd, zonder eenig gevolg. Zij ontkenden of gaven een onbepaald antwoord. Slechts een oude knecht, die, later in ongenade vervallen, door den Kerkvoogd uit zijne dienst ontslagen was, getuigde: ‘dat zijn Heer een' geheelen dag opgesloten bezig was geweest in zijn kabinet; dat hij des avonds bevolen bad, den vader van JOZEF en den metselaar bij hem te doen komen; dat hij zich ook met dezen achter slot had onderhouden; dat zij in het gebouw overnacht hadden, terwijl de geheele gemeente zich ter rust begeven had. Men had ook in den nacht heen en weder hooren loopen in de gangen, en de stem van den Prelaat en van de beide andere lieden vernomen.’

Omdat dit ook niet veel te beduiden had, wilde EDUARD reeds van verder onderzoek afzien, toen JOZEF plotseling verscheen en met groote vreugde eenen nieuwen getuige aankondigde, die eindelijk de waarheid zonneklaar aan den dag zoude brengen.

Hij bragt een' haveloos gekleed mensch binnen, wiens uiterlijk geheel den landlooper en dronkaard verried. Men vernam, dat hij als noodhulp bij den metselaar gewerkt had, en hij vertelde, dat er in het bewuste gebouw een gewelf was, hetwelk tot bergplaats gebruikt werd. Kort vóór de opheffing des kloosters moest dit op nieuw gewit worden, en zijn meester had hem bevolen dat te doen. Toen had hij in den hoek van het vertrek eene kleine ijzeren deur opgemerkt, welke anders gewoonlijk door eene kast verborgen was, en hij vermoedde, dat deze naar eenen geheimen schuilhoek toegang verschafte. Na het overlijden van den Prelaat, en dus lang na de vernietiging van het klooster, was het gebouw ingerigt tot eene pastorij, en daarbij was hij, getuige, weder door eenen anderen baas, die op last der Regering die verandering bewerkstelligde, gebruikt; toen hij in het gewelf kwam, was er van de ijzeren deur geen spoor meer te vinden, en hij had toen reeds dadelijk gedacht, dat daar iets achter moest schuilen, vermoedelijk de schat; want vóór dien tijd was er niets in het gebouw veranderd, en geen ambachtsman bad er een' voet in gezet.

De metselaars-baas werd met dezen man geconfronteerd. Hij lachte om de aangifte, als zijnde het verdichtsel van eenen dronkaard, eenen mensch van een slecht gedrag, en volhardde bij zijn voorgeven, dat er nooit eene ijzeren deur in dat gewelf geweest was, of dat die, zoo zij er ooit bestaan had, ook nóg moest wezen.

De ambachtsman graauwde hem spijtig toe, en beriep er zich op, dat hij nog op het oogenblik de plaats zoude kunnen aanwijzen, waar zij bestaan had.

Men moest slechts op de plek inbreken, dán zoude men haar wel ontdekken; ja hij stond er op, dat zulks gedaan zoude worden, al ware het slechts om te bewijzen, dat zijn gewezen baas, wien hij niet de minste achting toedroeg, hem onverdiend vernederd en beschimpt had.

Toen EDUARD nu verklaarde, dat hij voornemens was op de plaats zelve een onderzoek te laten bewerkstelligen, werd de metselaars-baas zigtbaar verlegen. Op ééns werd hij bijzonder beleefd, en verzekerde, dat hij den gezel niet had willen beleedigen. Hij wilde niet beweren, dat de ijzeren deur niet te eeniger tijde bestaan had, maar dat hij geene kennis droeg, of zij er was of niet. Als men ze nu niet vond, kon men het er voor houden, dat zij er nooit geweest was. Het was ten hoogste gevaarlijk, door het doorbreken van eenen zijmuur, dien te verzwakken. Het gewelf kon nederstorten, en de menschen, die zich daaronder bevonden, verpletteren.

De ambachtsman beschouwde dit als een ijdel voorwendsel, en stond er met zijn leven borg voor, dat het breken van een gat noch het gewelf, noch eenige der aanwezige personen beschadigen zoude.

EDUARD was nu oplettend geworden; achterdocht voedende tegen den metselaars-baas, staakte hij het verhoor, en gaf het voornemen te kennen, dat hij zich op de plaats zelve zoude vervoegen, en, in het bijzijn der belanghebbenden, onmiddellijke nasporingen zoude laten doen.

De metselaars-baas ging zwijgend en treurig been; de ambachtsgezel bespotte hem, en begaf zich naar de kroeg, om zich aldaar, op rekening van zijn kortelings verkregen aanzien, te goed te doen.

Zoo digt aan het beslissende oogenblik genaderd, was EDUARD'S verwachting ten hoogste gespannen. Hij droeg Pater GUDERUS op, den tegenwoordig in het gebouw wonende geestelijke op zijn bezoek voor te bereiden en hem met zijn doel bekend te maken; voorts bepaalde hij daartoe den dag, en beval, dat JOSEF, de metselaar, en diens gewezen knecht, daarbij tegenwoordig zouden zijn. Ook APOLLONIA'S tegenwoordigheid kwam hem noodzakelijk voor, en hij ging naar de fabrijk, om zulks bekend te maken.

Wat hier in weinige bladzijden verhaald is, gebeurde gedu-

rende den loop van eenige dagen, en het was EDUARD niet mogelijk, gedurende dien tijd niet in aanraking met de familie BREITBACH te komen. Ten eerste moest hun van tijd tot tijd de gang der zaken medegedeeld worden; ook lieten zij geene gelegenheid voorbijgaan, den man, die in hunne oogen zulk een aanzien verkregen had, met beleefdheden en uitnoodigingen tot het middagmaal of tot speeltogtjes in het gebergte te overladen. Hij kon en wilde dit niet altijd weigeren. APOLLONIA'S bevalligheid boeide hem dagelijks meer en meer. Zij schonk hem een ongekunsteld vertrouwen, zonder daarbij eenig bijzonder oogmerk te hebben, zoodat er tusschen hen eene hartelijkheid ontstond, welke hun elkanders omgang als eene behoefte deed gevoelen. De bloedverwanten merkten er niets van, omdat de uiterlijke vorm en de afstand van het maatschappelijk verkeer geen oogenblik uit het oog verloren werden, en ook omdat zij over de wederzijdsche betrekking van personen, die elkander lief hebben, andere, alledaagsche denkbeelden koesterden. Slechts de neef legde soms ongenoegen en minneijver aan den dag; maar nu eens hield de baatzucht zijner ouders hem in toom, of dan wist EDUARD hem ontzag genoeg in te boezemen, zoodat hij, wel is waar innerlijk ontevreden, maar tevens afgeschrikt, zich niet verzetten durfde.

Toen EDUARD verscheen, en den vooruitgang zijner bemoeijingen mededeelde, geraakte het geheele huis in oproer. Mevrouw was van oordeel, dat er niets meer in den weg stond, dat zij op de gouden tafel voor dertig personen zoude kunnen laten dekken. Mijnheer BREITBACH berekende de *agio* van eenige millioenen dukaten; want hij zeide, dat men tevreden kon zijn, als men, tot belooning van de aangifte, slechts de *agio* ontving. APOLLONIA was stil en verlegen. EDUARD verzocht om hare tegenwoordigheid bij het onderzoek. Oom en tante verklaarden, dat zich dit van zelf liet begrijpen. Maar daar het niet welvoegelijk was, dat hunne ‘lieve nicht’ alléén met eenen jongen Heer bij den weg ging, wilden zij haar in hun eigen rijtuig er naar toe brengen. Daarenboven was het onbehoorlijk, dat een jong meisje, bij zulk eene gewigtige gebeurtenis, zonder bijstand van hare bloedverwanten was.

Daartegen was in het geheel niets te zeggen. Na eenige afspraken nam EDUARD afscheid, en was niet zeer tevreden, dat APOLLONIA er niet was, om zijnen groet te ontvangen.

Toen hij echter op den terugweg den hoek van eene rots omging, om een voetpad in te slaan, en eene altijd openstaande

kapel voorbijgaan moest, trad APOLLONIA hem uit die kapel te gemoet. Hij groette haar, ging met haar binnen, en nu stonden zij beide over elkander, verlegen, aangedaan en sprakeloos; want het kwam hun voor, dat zij elkander veel te zeggen hadden, en zij zochten naar hunne woorden. APOLLONIA had geweend; de smart en bezorgdheid stonden op hare bevallige gelaatstrekken te lezen.

'Wat scheelt u, lieve APOLLONIA?' vroeg EDUARD eindelijk.

'O niets,' antwoordde zij. 'Ziet gij wel, Mijnheer de Professor! dat de schat nu toch wel zal gevonden worden?'

'En verheugt u zulks niet?'

'Och ja!'

'Uw *ja* klinkt als *neen*.'

'Nu, wat gaat mij de schat ook aan? Mijn overleden oom, de broeder van mijne moeder, wordt in het graf onteerd, en ik.....'

'En gij?'

'Ik zal u niet weder zien.'

'Waarom vreest gij dit?'

'Wat zult gij nog verder bij ons doen, als de ongelukkige schat er is?'

'Zal ik dan voortaan in uwe nabijheid niets meer te beduiden hebben?'

'O! wat dát aangaat: het zal ons altijd eene groote eer zijn. Maar gij zijt wel aan heter gezelschap gewoon.'

'En als ik nu aan het uwe de voorkeur geef?'

'Gij schertst, gij spot met mij.'

'Ik zoude mij nog wel veroorloven met u te schertsen; maar het is mij onmogelijk u te bespotten.'

'Ach neen! neen! ik deed u onregt. Gij zijt te edel, om met ongelukkigen den spot te drijven. Maar.....'

'Maar?'

'Het is nu toch alles voorbij.' Hier begon zij te weenen.

'Houd moed, lieve APOLLONIA! alles is nog niet voorbij, en ik heb u immers beloofd, dat gij uw' neef niet zult huwen.'

'Ach! bestonden de kloosters nog maar!'

'Hoe zoo! zoudt gij dan non willen worden?'

'Waarom niet? Het waren toch toevlugtsoorden voor verlatenen.'

'APOLLONIA! het is goed, dat er geene kloosters meer zijn.'

'Waarom?'

'Om reden, dat gij geene non meer kunt worden.'

‘Denkt gij dan, Mijnheer! dat een gefolterd hart in de booze wereld stiller zal vergaan?’

‘Neen; maar het uwe zal niet vergaan. Het zal luid kloppen van geluk en vreugde.’

‘Ik dank u voor uwe goede wenschen. Wij zijn allen in Gods hand. Zij beproeft, en zal alles weder goed maken. Maar.... ik moet naar huis terugkeeren. Als zij wisten, dat wij elkander hier gesproken hadden, zouden zij wel kunnen denken, dat het eene afspraak was, en dat ik u hier opzettelijk gewacht had.’

‘Zouden zij zich bedriegen?’

‘Och! dat is veel te erg. Nu denkt gij ook slecht over mij.’

‘Dat is mij niet mogelijk. Ik denk niet verder, dan dat gij mij hartelijker goeden avond wildet wenschen, dan het daarbinnen in tegenwoordigheid van anderen kan geschieden.’

Zij zag hem vrijmoedig en hartelijk aan.

‘Ik....’ zeide zij, met eene bewogen stem. ‘Daar nu alles voorbij is, voelde ik mij gedrongen, u voor uwe goedheid en deelneming regt hartelijk te bedanken. Ach! gij zijt de eerste op deze wereld, en ook wel de laatste, die zulk een belang in mij gesteld hebt.’

Zij vatte hem bij de hand.

‘Ik dank.... dank u. De Hemel zegene u, en schenke u zóó veel vreugde, als Hij mij in Zijne wijze beschikking ontzegd heeft. Als gij somtijds uw verblijf in deze streken herdenkt, denk dan ook tusschenbeide aan het arme meisje, dat u vereert, als.... als.... een' heilige. Ik wilde u gaarne eene kleine gedachtenis schenken, om uw geheugen te gemoet te komen; doch, lieve Hemel! gij hebt aan zoo veel te denken. Ik bezit niets. Gij weet, hoe arm ik ben. Ik heb beproefd.... van mijn haar.... dezen ketting te vlechten, ik heb het geleerd: hij is voor een horlogie of een lorgnet gemaakt. Het kleine gouden slootje.... is van mijne zalige peet. Mij dient het nergens toe. Zoudt gij wel zoo goed willen zijn.... zoudt gij niet versmaden..... deze geringe kleinigheid....’

Hare stem begaf haar, zij reikte hem een snoer van hare fraaije lange haren over.

‘APOLLONIA!’ riep hij opgetogen, en onwillekeurig breidde hij zijne armen uit, alsof hij haar omhelzen wilde.

‘O neen! neen!’ zeide zij. ‘De Hemel zij met u!’ Zij ontsnapte hem, en snelde de kapel uit.

EDUARD stond als versteend, met het snoer in de hand. Toen

bragt hij het aan zijnen mond en beschouwde het langen tijd. Eindelijk verwijderde hij zich, het lief geschenk in de hand houdende. - Hij week van het pad af, en verdwaalde in het bakhout. Wij zullen hem in zijne bezigheid met het welkome snoer niet storen.

Twee dagen daarna begaf zich onze jonge geleerde, vergezeld door zijnen vriend GUDERUS, naar het gewezen klooster R., en werd aan den ingang van het gebouw verwelkomd door den ex-Prior van hetzelve, nu Pastoor en Aartspriester van het kerspel - dien wij bij zijn' kloosternaam CELESTINUS zullen noemen, - met eene verpligtende, fijn gemanierde beleefdheid, zonder eenig blijk van misnoegen, ontvangen, en in een alleraangenaamst vrolijk vertrek gelijkvloers geleid.

Wij moeten dit laatste naauwkeurig beschrijven, dewijl het eenigzins op deze geschiedenis betrekking heeft. Het was tamelijk ruim, met sierlijke Gothieke bogen verwelfd, en verlicht door een fraai raam van dezelfde bouworde, met geschilderde ruiten voorzien. De muren waren zindelijk en smaakvol met fraaije arabesken, op eenen lichtblaauwen grond versierd. Eene kleine, maar opmerkenswaardige verzameling oude schilderijën, uit de Duitsche school, strekte tot een bijzonder sieraad, en het huisraad was, hoewel eenvoudig, naar den smaak der zestiende eeuw ingerigt. Alles verried de kiesche gevoelens en den gelouterden smaak van den tegenwoordigen bewoner.

Men had hier het middagmaal gereed gemaakt, waaraan EDUARD, GUDERUS en hun gastheer deel namen.

Pater CELESTINUS was in *Rome* opgevoed, had op last van zijne oversten voorheen veel gereisd, de wereld gezien en vele uitstekende mannen leeren kennen, en daardoor die fraaije wijze van zich uit te drukken, die beschaafde manieren verkregen, welke den Katholijken geestelijken van eene zekere school eigen zijn. Zijne beleefdheid won echter veel door zijn eenvoudig en onschuldig gemoed; daarom begreep men duidelijk de hooge achting, welke hem van alle kanten toegedragen werd.

EDUARD zeide hem veel verpligtends over zijne met smaak gekozene en belangrijke verzameling. De Pater verhaalde, hoe hij altijd zeldzame voorwerpen uit het gebied der schoone kunsten bijeenverzameld had, en het zich tot een genoegen maakte, zulks aan kenners en beminnaars te laten zien. Hij had een en ander op openbare veilingen gekocht, alwaar vele zaken, welke den opgehevenen kloosters afgenomen waren, door de Regering verkocht werden. Verscheidene waren hem ook door de bereid-

willigheid zijner vrienden in vreemde Landen toegezonden. De lust tot zulk eene verzameling was bij hem door zijn vroeger verblijf opgewekt, alwaar het bijna tot de orde van den dag behoorde, en de kerkvoogd zich bij voorkeur beijverd had die levendig te houden. Deze had in al deze zaken eene grondige kennis en eenen uitmuntenden smaak aan den dag gelegd: misschien zijne liefhebberij meer ingewilligd, dan de inkomsten van het klooster, bij eene goede huishouding, veroorloofden; daarom had men ze ook algemeen voor veel grooter gehouden, dan zij inderdaad waren, en zoude ook eene financiëele verwikkeling op het laatst onvermijdelijk geworden zijn, als de opheffing niet tijdig tusschenbeide gekomen was.

EDUARD begreep de bedoeling van dit gezegde en zeide schertsende, dat deze aanmerking kon beschouwd worden als de inleiding tot den tekst: dat, indien, iemand hier schatten wilde ligten, deze onderneming de moeite niet zoude beloonen.

‘Ik heb,’ zeide Pater CELESTINUS, ‘juist niet dát, maar iets anders willen zeggen. Het is mij dubbel aangenaam, dat gij hier omtrent den schat naspotingen komt doen: ten eerste, omdat ik daardoor het genoegen heb uwe kennis te maken, die ik op prijs stel, en waarbij *ik* in alle geval een' schat win; en ten tweede, opdat het praatje over den schat ophoude, daar gij u overtuigen zult, dat hij er *niet* is.’

‘Mijnheer!’ antwoordde EDUARD, ‘al de getuigen verklaren, dat *gij* nooit iets van den schat geweten hebt.’

‘Nu ja, dat is hij zoo veel leugens ten minste ééne waarheid. Maar ik vraag u, hoe is het mogelijk, dat er zulk een heimelijk verborgen goed bestaat? Hetgeen het klooster aan kostbaarheden en andere zaken bezat, wist de geheele wereld; het was niet te verbergen, en alles is eerlijk afgeleverd.’

‘Uitgezonderd misschien zeldzame hooggeschatte voorwerpen, zoo als, bij voorbeeld, reliquiën, gewijde vaten, enz.

‘Mijnheer de Professor! in dit opzigt moet ik de Regering tegen hare eigen beambten verdedigen. Wij bezaten, wel is waar, reliquiën in kostbare, kunstig gewerkte omzetsels, en ook vaten tot het kerkelijk gebruik, die wij van waarde achtten. Wij waren ondertusschen niet genoodzaakt, die achter te houden; want, ofschoon de Commissarissen, zonder iets in aanmerking te nemen, ze in beslag genomen hadden, heeft de Regering aan de kerk al datgene terug gegeven, wat haar heilig, of tot hare waardige dienst noodzakelijk is. Slechts de overvloedige en onnoodige voorwerpen werden terug gehouden.

‘Werd de Prelaat ook misschien beleedigd door hetgeen gij zoo verontschuldigend “zonder iets in aanmerking te nemen” belieft te noemen?’

‘Het is mogelijk, deze waardige geestelijke plaatste zich op een ander standpunt om te oordeelen, en noemde geweld en onregtvaardigheid, wat eigenlijk niets anders dan eene gebruikelijke handelwijze was.’

‘Van de zedelijke zijde beschouwd, zoudt gij dus de mogelijkheid van een' verborgen' schat toegeven?’

‘Zoo als gij wilt. Wie kan vooruit zien, hoe ver eene eenzijdige beschouwing van zaken iemand kan doen dwalen! Laat ons echter het beste denken, vóórdat wij genoodzaakt worden, het tegenovergestelde te verontschuldigen.’

Na het middagmaal kwamen Mijnheer en Mevrouw BREITBACH met hunnen zoon; zij werden door de beide geestelijken klaarblijkelijk met afkeer ontvangen, maar bleven desniettemin vervuld van de grootste verwachting en het hatelijkste ongeduld. Achteraan kwam APOLLONIA, treurig, bleek en ontroerd.

Daarna verscheen JOZEF, de metselaarsbaas en zijn gewezen knecht.

Men maakte zich gereed.

EDUARD begon met den opgeroepenen nog eens hunne vroegere verklaringen voor te houden, welke zij, ieder naar zijne meening, ontkennend of bevestigend herhaalden. Dit had plaats in de vóórzaal van de pastorij, en nu verzocht EDUARD aan Pater CELESTINUS het bewuste gewelf te laten openen.

Deze glimlachte: ‘Ik behoef u slechts te verzoeken, dáár te gaan, waar wij op het oogenblik geweest zijn. Gij hebt heden middag in dat belangrijk gewelf gegeten.’

‘Hoe?’

‘Ja. Een gedeelte van het gebouw is tot eene school ingerigt. Om mij eene behoorlijke ruimte te verschaffen, heeft men dat gewelf, dat anders slechts tot magazijn diende, tot eene zaal verbouwd, en ik heb het in den staat gebragt, waarin gij het gezien hebt.’

EDUARD was dit berigt niet welkom; men zal begrijpen waarom.

Hij vond zich genoodzaakt, de verwoesting te brengen in een vertrek, dat zich zoo aanlokkelijk vertoonde.

Desniettegenstaande leidde hij de belanghebbenden in de zaal, en noodigde den ambachtsman uit, de plaats aan te wijzen, waar de ijzeren deur geweest was.

Deze zag in het begin eenigzins vreemd in het rond, als

moest hij zijne gedachten verzamelen, om de geheel en al veranderde oude inrigting weder te herkennen. Op ééns ging hij naar den muur toe, welke aan den tuin belendde, en wees op eene plek. ‘Hier was het,’ zeide hij trotsch en zonder aarzelen.

‘Breek open!’ riep Mijnheer BREITBACH.

‘Geen uitstel!’ schreeuwde Mevrouw.

‘Het is niet waar,’ voerde de metselaars-baas hun te gemoet, ‘hier is nooit eene deur geweest.’

‘Dat zullen wij zien!’ riep de werkman en zwaaide met een houweel, om den sierlijk beschilderden muur open te breken.

Een verdrietige trek stond op het gelaat van Pater CELESTINUS te lezen.

EDUARD greep den metselaarsknecht bij den arm, want het ging hem zeer ter harte, hier, misschien voor niets, zulk eene gruwelijke vernieling aan te rigten.

De metselaarsbaas deed hetzelfde, en herhaalde, dat hij, als bouwkundige, genoodzaakt werd, zich tegen het doorbreken van den muur te verzetten. Het gewelf zoude dadelijk nederstorten, de tegenwoordig zijnde personen verpletteren en onder de steenbrokken begraven.

De metselaarsknecht werd hoe langer hoe ruwer en wilder, en schold den baas voor een' knocijer uit. Daar de muur bij het bouwen voor eene deur ingerigt was, zoo was de dragt van het gewelf er naar berekend, en kon door het weder openmaken van de deur niet lijden.

Men begon te twisten, hetgeen het BREITBACH'Sche gezin, vader, moeder en zoon, die natuurlijk den knecht bijsprongen, te meer aanhitste.

Pater CELESTINUS had eene poos in diepe gedachten verzonken gestaan, en trad toen tusschenbeide en gebood stil te zwijgen.

‘Genoeg!’ zeide hij. ‘Door het inbreken van den muur kan het verwulf niet lijden. De knecht heeft gelijk. Er is hier voorheen eene deur geweest.’

Hij wendde zich tot EDUARD.

‘Dat mijn gedrag u niet verwondere! Het is u misschien ook wel gebeurd, dat gij eene op zich zelve onbelangrijke omstandigheid uit het verledene geheel vergeten hebt, totdat die, door een bijzonder toeval, u op ééns te binnen is geschoten, zonder dat gij u daarvan reden hebt kunnen geven?’

‘Voorzeker.’

‘Welnu,’ vervolgde hij, ‘zóó iets heb ik zoo even ondervonden, dewijl de naam ANTONIUS mij plotseling voor den geest

zweeft. Een monnik van ons klooster heette zoo; er viel veel op zijn gedrag te zeggen. Ik bekleedde destijds, het is zeker twintig jaren geleden, de waardigheid van Prior, en was menigmaal genoodzaakt dezen loszinnigen broeder te berispen. Eens kwam eene zijner buitensporigheden ter ooren van den abt, onzen kerkvoogd. Hij liet mij roepen; ik vond hem zeer toornig; hij laakte mijn toezigt, en beval eene straf voor den pligtverzaker, welke ik echter voor de schuld te zwaar oordeelde. Ik maakte bedenkingen. De abt wilde van niets hooren. Ik werd dringender; hij werd ongeduldig, zoodat hij op het laatst opstond, mij den rug toekeerde en het vertrek verliet. Ik waagde het hem te volgen, hem met verzoeken bestormende. Zoo gingen wij den trap af, tot in dit gewelf; hij kwam hier, om tegenwoordig te zijn bij het uitpakken van eene kist met schilderijën, die hij voor de kerk te *Dresden* had laten vervaardigen, en waarnaar hij bijzonder nieuwsgierig was. Ons gesprek werd zeer levendig, echter spraken wij Latijn, in welke taal wij ons gewoonlijk onderhielden. Eindelijk riep de abt: “gij noemt mij hardvochtig en halsstarrig, bedenk echter, dat voor honderd jaren nog een abt in mijne plaats een' ongelukkige in dat gat heeft laten opsluiten en de deur laten digtmetselen.” Daarbij wees hij naar dezen hoek, waar ik inderdaad eene ijzeren deur zag, welke ik later niet weder gevonden heb, maar die ik verzekeren kan ook niet gemist te hebben. Ik ben maar éénmaal in dit gewelf geweest, en heb niet bijzonder op het inwendige gelet: geen wonder dus, dat zulk eene geringe omstandigheid mij niet bijgebleven is.’ En het woord tot den metselaar rigtende zeide hij: ‘Baas! wees liever opregt, en zeg de waarheid, al hadt gij ook den overleden' abt geheimhouding beloofd. Ik ontsla u van de verpligting, dewijl uw zwijgen het doel niet meer kan bevorderen. - Was hier niet eene deur? - Hebt gij die niet toegemetseld?’

‘Hoogeerwaarde Heer! ik antwoord niet meer op vragen over deze aangelegenheid.’

CELESTINUS aarzelde een oogenblik; toen vatte hij EDUARDS hand, met de woorden: ‘Laat nu den muur openbreken.’

‘Neen,’ antwoordde deze, ‘dit vernielen hier in huis is onnoodig. Volg mij allen!’ Hij ging met de aanwezigen in den tuin, en wees, een paar schreden van den huismuur, eene plek aan: het was de buitenzijde van de plaats, alwaar de metselaarsknecht de digtgemetselde deur aangewezen had, en beval den grond op te graven. De knecht begon te graven. Naau-

welijks was hij eenige voeten diep gekomen, of de schop stiet op een muurwerk. Men ruimde de aarde weg, en de uitwendige kluis van een gewelf vertoonde zich.

‘Hier met uw houweel,’ beval EDUARD, ‘Hier moet de muur opengebroken worden.’

De krachtige slagen klonken hol. ‘Ha! ha!’ riep Mijnheer BREITBACH, ‘zóó zal men er wel bij komen.’ Maar de muur dreunde, zonder te bezwijken.

‘Een drommelsch muurwerk,’ steunde de knecht.

Eindelijk verzamelde hij al zijne kracht, en bragt het muurwerk zulk eenen geweldigen slag toe, dat eenige steenen losraakten, en met een dof geraas in de diepte stortten. Eene kleine opening werd zigtbaar.

Iedereen was in eene gespannen nieuwsgierigheid. De opening werd verwijd, hetwelk gemakkelijk geschiedde, totdat zij omtrent vier vierkante voeten besloeg.

Een lichtstraal viel nu in den donkeren afgrond, en liet deszelfs diepte op ongeveer twintig voet bepalen.

Toen EDUARD een weinig gewacht had, ten einde in dezen lang gesloten geweest zijnde kelder genoegzaam versche lucht te laten hinnen dringen, beval hij eene tuinladder te halen, welke nedergelaten werd, en de metselaarsknecht werd uitgekozen, om met eene brandende lantaren af te klimmen.

Hij voldeed aan EDUARD'S bevel, en verdween welras in de diepte.

Eene korte wijl bleef hij beneden. Eindelijk zag men weder het licht verschijnen, en hij riep naar boven, dat er eene groote kist beneden stond. Er moest iemand naar beneden komen. Dadelijk maakte EDUARD zich gereed hem te volgen.

Hij kwam zonder moeite beneden, en bevond zich in een gewelf van tamelijke grootte. Aan de eene zijde leidden trappen naar boven, zeker naar de toegemetselde deur. Eene duffe lucht heerschte in den kelder.

De metselaarsknecht lichtte naar den achtergrond, en hier stond eene groote kist, op welker deksel een oude roestige sleutel lag.

EDUARD klom weder naar boven.

‘De schat is er!’ riep hij.

‘Is hij er?’ juichte Mijnheer BREITBACH.

‘O lieve Hemel!’ zuchtte zijne waarde echtgenoote en borst in tranen uit.

‘Is het veel?’ vroeg de hebzuchtige zoon.

‘Dat zullen wij zien,’ antwoordde EDUARD. ‘Onze krachten zijn niet toereikende, om dien naar boven te brengen: daartoe is de hulp van meer menschen noodig.’

CELESTINUS spoedde zich deze te laten komen, die nu met sterke touwen naar beneden klommen en de kist onder de opening sleepten, waardoor hij dan met de touwen naar boven zoude getrokken worden.

Na eenige mislukte pogingen gelukte zulks, en eindelijk - werd de kist naar boven getrokken; een oogenblik zweefde zij in het gewelf, verscheen voorts in de opening en zag het daglicht.

Het was eene ijzeren kist, sterk beschimmeld, doch evenwel nog onbeschadigd, omdat zij niet lang hier verborgen was geweest.

(*Vervolg en slot in een volgend Nommer*).

Bijzonderheden uit het leven van Madame de Stael.

(*Naar het Fransch van de Duchesse* d'Adarntès). (*Vervolg van bladz.* 214).

Geen schitterender oogenblik verlevendigde het gezellig verkeer in de *salon* van Madame DE STAEL, dan de tijd, toen het bijeenroepen der Generale Staten het eerst op het tapijt kwam. Of men ze zou bijeenroepen, dat was de levensquestie van den dag. Al wat *Parijs* en *Frankrijk* uitstekends opleverde, behoorde in die dagen tot den kring van Mevrouw DE STAEL. De gesprekken waren levendig: Mevrouw DE STAEL was schitterender dan ooit. Toen was zij in waarheid CORINNA, de CORINNA van het Kapitool, CORINNA in haren triomf, zoo als zij in het vuur der rede hare schoone armen bewoog, en allezins gelijkende aan de schoone schilderij van GERARD, op de marmeren tafel of tegen den schoorsteen geleund, eene krachtige en welsprekende *Philippica* uitsprak tegen de oude Aristocratie, welke tevens zich zelve en den troon ten gronde rigttc.

‘Geef ons de dagen van 1614 terug!’ riep zij; ‘dáár zijn onze modellen, dáár onze meesters.’

De bijeenroeping der Staten was door den ouden NECKER aangeraden, en te regt mogt Mevrouw DE STAEL zeggen, dat zij onder de gelukkigste voorteekenen geopend werden. Telken ochtend was hare kamer opgevuld van lieden, die niet zoo zeer dáár verschenen om iets nieuws te hooren, dan wel om raad te vragen, hoe zich te gedragen. TALLEYRAND, die den raad van niemand innam, en wel in dien tijd het allerminst, was toen echter reeds in stilte haar volgeling; ofschoon hij eerst later openlijk zijne afhankelijkheid van haar toonde. NARBONNE daarentegen, en LAFAYETTE, toen de magtigste om hunne aanzienlijke afkomst en naam, stonden ten eenenmale onder haren invloed. Vele jaren later, toen de herinnering van het gebeurde reeds aanmerkelijk verzwakt moest zijn, hoorde ik Mevrouw DE STAEL verhalen, wat zij gevoeld had, toen zij op den 5^{en} Mei 1789 den optogt der drie standen had gezien. Hare oogen vonkelden op nieuw, als zij van die mannen gewaagde, die, volgens haar, de beiligste roeping hadden gevolgd, de roeping om het volk van zijne lasten te verligten, de mannen, die zoo veel tot zijn welzijn vermogten.

Op eenen avond, ten harent, kort vóórdat de ongenade van den eersten consul haar in hallingschap zond, riep zij zich alles voor den geest, wat haar voor *Frankrijk* en het Fransche volk met geestdrift had bezield. Zoo levendig, zoo schilderachtig beschreef zij ons eerst den adel, met zijne vederbossen, zijne met goud doorstikte kleedij, zijn ridderlijk voorkomen, dan de geestelijkheid met hare kanten koorjurken, hare gouden crucifixen, hare roode en violetkleurige overkleeden, al die kerkelijke praal, die, verwant aan de pracht der edellieden, een sprekend contrast vormde met de zes honderd zwarte mantels en het eenvoudig gewaad dergenen, waarbij werkelijk de kracht van het rijk berustte. Want ontwaakt uit haren langen slaap, had zich de menigte eensklaps opgerigt, en in het bewustzijn van haar aantal en kracht, deed zij de eerste greep naar het oppergezag.

‘- Op dien dag,’ zeide Mevrouw DE STAEL, ‘gingen de drie standen God om zijne voorlichting bij hunne pogingen bidden. Maar de volgende dag vooral was plegtig. Die dag deed aan *Europa* en vooral aan *Frankrijk* een' man kennen.... en die man was MIRABEAU.’

‘O! zoo ge hem de zaal hadt zien doorgaan, om zijne plaats

te bereiken!.... het was de Engel der duisternis, met het likteeken van den bliksem, en trots op zijne afzigtelijkheid, alsof hij de schoonste der aartsengelen ware geweest. Een gemompel verhief zich zoodra hij verscheen: want zijn aanstootelijke levenswandel had hem buiten den beschaafden kring gesloten. Den kring, die hem verstiet, had hij vaarwel gezegd; maar die afscheidsgroet was voor haar de afscheidsgroet van eene MEDEA: wraak voorspelde die groet, en bloedige wraak.

'Hij begreep het gemompel, dat hem ontving, en hij beantwoordde het met een' onbeschrijfbaren oogopslag, dien hij onverwrikt behield gedurende al den tijd, welken hij noodig had om zijne plaats te vinden.... terwijl mijn vader!.... mijn vader overstelpt werd met toejuichingen, zoodra hij verscheen.'

En als zij van haren vader sprak, versmolt Mevrouw DE STAEL in tranen. Op het oogenblik van haar verhaal leefde hij nog.

Het is moeijelijk haar te volgen, te midden van de woeling der gebeurtenissen, die dagelijks elkander verdrongen. Zij was voorzeker niet *revolutionnair;* maar gelijk alle menschen van verlichten geest, voorzag zij, dat *Frankrijk* eene groote verandering stond te ondergaan, dat eene herschepping aanstaande was, en dat het schouwspel daarvan even schitterend als treffend zou zijn.

Reeds toen had zij met regt even als in 1815 kunnen zeggen: dat haar huis een politiek hospitaal was, omdat men er de gekwetsten van alle partijën vond. Al de schitterende helden, later de martelaars der *gironde*, waren dáár verzameld. Doch hun uur was nog niet geslagen. Zij zochten bij de uitstekende vrouw gelegenheid, om hunne verhevene denkheelden te ontwikkelen en aan de hare te toetsen: de tijd vergunde niet, dat zij later bij haar eene toevlugt zouden vinden, toen de moordbijl hunne hoofden bedreigde. Voorzeker zouden zij ook eene beschermster gevonden hebben: want met eigen gevaar waagde zich de edelmoedigheid van Mevrouw DE STAEL voor het leven van anderen.

Zij gaf daarvan eene proeve door het redden van NARBONNE, toen bij, bij besluit van den 10^{en} Augustus, in staat van beschuldiging was gesteld. Hij was hij haar verborgen, op het oogenblik dat de beambten der stedelijke Regering bij haar huiszoeking kwamen doen. Mevrouw DE STAEL vertoonde bij hun bezoek eene opgeruimdheid en rustigheid, die met hare innerlijke gewaarwording in strijd was. Zij spotte met de lieden, die in last hadden haren vriend in hechtenis te nemen. Zij bedreigde hen zelfs met het gevaar, waaraan zij zich bloot stelden, door

geweld tegen de woning van eenen Ambassadeur te plegen. En eindelijk slaagde zij naar wensch. Zoo vaak zij bij hun onderzoek de deur voorbij gingen, die naar den schuilhoek van NARBONNE geleidde, verdubbelde Mevrouw DE STAEL hare vrolijkheid, ‘en echter,’ zeide zij ‘meende ik van angst te sterven.’ Aan haren moed had NARBONNE het leven te danken. Maar het beschermende dak stond niet lang ledig. NARBONNE was naar *Londen* geweken; MONTESQUIOU verving zijne plaats. Ook hij moest gered worden, en hoe dit te doen bij den storm, die op dat oogenblik over *Parijs* dreigde los te barsten! Het was de 31^{e} Augustus 1792!....

Mevrouw DE STAEL had paspoorten naar *Zwitserland* verkregen, en maakte zich tot haar vertrek gereed. Den abt MONTESQUIOU trachtte zij in haar gevolg als een leverijbediende over de grenzen te brengen. Dáár verspreidde zich het gerucht, dat twee harer meest geliefde vrienden JAUCOURT en LALLY-TOLLENDAL gevangen genomen, en in de abdij opgesloten waren.

Men wist nog niets van het treurspel, dat de volgende dagen zouden opleveren. Maar een onheilspellende nevel bedekte *Parijs*, en iedere gewone ramp kreeg een te dreigender voorkomen op een' tijd, waar zich de eerste doffe slagen van het naderend onweder reeds lieten vernemen.

‘- Wat is er te doen?’ riep de edelmoedige vrouw, hare handen wringende en met rassche schreden hare kamer doorloopende: ‘Wat is er te doen om hen te redden?...’

Eensklaps schiet haar in de gedachte, dat MANUEL kort te voren de brieven van MIRABEAU met eene voorrede had in het licht gezonden. Hij behoorde dus min of meer tot de letterkundige wereld.... ‘Hij was’, volgens Mevrouw DE STAEL, ‘zoo wellevend, om goeden smaak aan den dag te leggen.’ - Zij schreef hem derhalve een briefje, om toegang te vragen. MANUEL was op het oogenblik fiskaal van die verschrikkelijke gemeente van *Parijs*, die wreede meesteres, wier kortstondige heerschappij stroomen bloeds aan *Frankrijk* heeft gekost. Hij bepaalde zeven ure des morgens, om haar af te wachten.

Hoe vroeg dit uur ook ware, Mevrouw DE STAEL liet zich niet afschrikken. Toen zij kwam, lag MANUEL nog te bed. Zij wachtte hem dus in zijn studeervertrek, en dáár viel haar het eigen portret van MANUEL in het oog. - ‘Hij is ijdel,’ zeide zij bij zich zelve: ‘door lofspraak moet hij te vangen zijn.’

MANUEL trad binnen; hij was allerbeleefdst. Mevrouw DE STAEL sprak hem aan over den neteligen en gevaarlijken toestand van

hare vrienden. ‘Zelfs uwe eigene grootheid,’ zeide zij, ‘bangt aan een' zijden draad. Gij weet, wat de volksgunst is: - heden op den troon, morgen naar de *Gemonien*.... Door hen te redden, bezorgt gij u zelven eenen steun.’

MANUEL was een man, die zich al te vaak door zijne hartstogten liet vervoeren, maar wiens hart echter voor betere, ja voor prijselijke gewaarwordingen open stond. Hij begreep Mevrouw DE STAEL. ‘Ik zal doen wat ik kan,’ antwoordde hij, en 's anderendaags's morgens schreef hij aan Mevrouw DE STAEL, dat CONDORCET M. LALLY had laten ontkomen, en dat hij, op verzoek van Mevrouw DE STAEL, JAUCOURT op vrijë voeten had gesteld.

Gerust omtrent het lot van hare beide vrienden, kon Mevrouw DE STAEL thans alles in gereedheid brengen voor de vlugt van den abt MONTESQUIOU: hij zou het kleed van een' harer knechts aantrekken, nog vóór haar *Parijs* verlaten en haar buiten de *barrière* van *Charenton* opwachten achter eene haag. Den 2^{en} September 's morgens zou zij vertrekken.

Intusschen was de overgave van *Longwy* en *Verdun* bekend geworden: het volk geraakte in beweging en de grootste onheilen lieten zich voorspellen. In angst en onrust bragt zij den nacht door, herhaaldelijk stond zij op; want slapen was haar onmogelijk geworden. - Eensklaps deed zich de alarmklok hooren; het verschrikkelijk geluid herinnerde aan dien 10^{en} Augustus, waarvan het schrikbeeld haar nog levendig voor den geest stond. Mevrouw DE STAEL nam al de voorzorgen van veiligheid te baat, die zij voorbereid had, en het aantal daarvan was groot; en niettegenstaande men het haar van alle zijden afried, bleef zij er op staan, om te vertrekken.

De ochtend brak aan; Mevrouw DE STAEL verzamelde al hare krachten; zij zag den abt MONTESQUIOU vertrekken naar de plaats, waar hij haar zou inwachten; zij gelastte hare bedienden in groote leverij te verschijnen. Zes paarden het zij vóór haar rijtuig spannen, en met die buitengewone pracht verliet zij hare woning, in de verwachting, dat die vertooning indruk op de menigte zoude maken. Zij bedroog zich ten eenenmale; want het was onverstandig, om niet alleen de aandacht des volks te wekken, maar om bovendien door zulk eene praal zijnen nijd, zijne jaloezij te doen ontvonken.

Weldra bleek de ongelukkige uitslag. Haar rijtuig was naauwelijks op weg, of een hoop wijven, oude heksen, zoo wreed als verschrikkelijk in die dagen van bloed en rouw, omringden hare koets en schreeuwden overluid, dat zij wegreed met het

geld van de natie. Al het volk uit dien omtrek schoot toe op het alarm-gekraai dier furiën. Men wierp zich op de vóórrijders; men krijschte overluid, dat het rijtuig *met het wijf er in* naar de vergadering der volksafdeeling moest gebragt worden. Zoo gezegd, zoo gedaan. Mevrouw DE STAEL verliet hare koets; zij had naauwelijks de tegenwoordigheid van geest, om den bediende van den abt in te fluisteren, dat hij zijn' meester moest waarschuwen.

'Gij zijt beschuldigd, vogelvrij-verklaarden te helpen ontvlugten!' sprak de voorzitter der afdeeling.

Men deed onderzoek naar de dienstboden. Er was een te weinig. Het was die, welken Mevrouw DE STAEL weggezonden had, om in zijne plaats den Abt in haar rijtuig op te nemen.

'Gij moet naar de vergadering der gemeente,' sprak de voorzitter. De edele vrouw werd derwaarts gebragt.

Drie uren had zij werk, om zich van *St. Germain* naar het stadhuis te begeven. Stapvoets moest zij rijden, tegen eenen stroom volk in, nog buitensporiger dan of zij dronken waren, en wier woede klom, zoodra zij eene vrouw zagen in een aanzienlijk rijtuig met wapens en rijke liverei. Wezenlijk gevoelde zich Mevrouw DE STAEL bang te moede; zij rigtte het woord tot de *gendarmes*, die haar moesten beschermen; slechts bedreigingen ontving zij ten antwoord. Eindelijk, het was hoog tijd, en meer dan tijd, bereikte hare koets de stoep van het stadhuis. De stoet volks, die haar toen omsingelde, vertoonde zich nog dreigender dan die, welke haar over den weg had gevolgd. - Zij was zwanger bovendien; maar die toestand, welke zelfs onder Wilden eenig ontzag zoude gevorderd hebben, gaf in dien tijd voor de Franschen slechts stof tot liederlijke spotternij, maar ontwapende niet hunne razernij.

Terwijl zij de trappen opklom, vond zij zich van pieken omringd; halverwege den trap dreigde een der wachters haar met de zijne te doorstooten: een dronken man rigtte de spits der zijne tegen haren boezem; maar een andere *gendarme* weerde den stoot af met zijne sabel. - Ware zij toen gevallen, het zou met haar gedaan geweest zijn.

Op dien dag werd het voorzitterschap bij de gemeente bekleed door ROBESPIERRE; zijne bijzitters waren BILLAUD-VARENNES en COLLOT D'HERBOIS. Daar hun gestoelte een weinig hooger stond, kwam zij naast die lieden te staan; dáár ten minste had zij ruimte om adem te halen; dáár aan de zijde van ROBESPIERRE en COLLOT D'HERBOIS; de dampkring, welken men om die mannen

des gewelds inademde, moest noodwendig den reuk van menschen-bloed met zich dragen !

Een trek van grof eigenbelang moest haar dubbel grieven. Tegelijk met haar was de Baljuw van *Virieu*, afgevaardigde van *Parma*, in hechtenis genomen. - Terwijl Mevrouw DE STAEL tot zich zelve kwam, stond deze man op en verklaarde met alle mogelijke lafhartigheid, dat de barones DE STAEL hem ten eenen-male onbekend was. Op dit oogenblik trad MANUEL binnen. Niet weinig was hij verwonderd, in deze oogenblikken, op deze gevaarlijke plaats, op een' zoo noodlottigen dag, Mevrouw DE STAEL aan te treffen. Zijne eerste zorg was, om zich voor haar borg te stellen: toen gaf hij haar den arm en geleidde haar naar zijne eigen kamer, waar hij haar met hare kamenier opsloot.

Zes uren achtereen bleef zij dáár, zonder hulp te kunnen roepen, zonder het te durven; stervende van dorst, van honger, vooral van angst. Het gebrom van de alarmklok, het geschreeuw der slagtoffers, het gekrijsch der moordenaars, het ge-druisch van het oproer bereikten, in verwarde mengeling, haar oor, en vervulden haar met bangen schrik. - Helaas, die schrik was slechts al te gegrond! Gedurende dien tijd greep het bloedbad in de Abdij plaats. Van tijd tot tijd kwamen de moordenaars bij troepen van de Abdij en *la Force* terug, zwaaiden hunne naakte en bebloede armen, en bulderden de kreten, van kannibalen uit.

Het volgeladen rijtuig van Mevrouw DE STAEL, alleen door eenige dienstboden bewaakt, was midden onder het volk blijven staan. Er was aan geene redding te denken: de menigte stond gereed het te plunderen. Uit het venster van MANUEL'S kamer zag Mevrouw DE STAEL alles aan. Daar drong op ééns een man, als nationale garde gekleed, door de plunderaars heen, plaatste zich op den bok en gebood het volk, den eigendom der ambassadrice van *Zweden* niet aan te tasten. Twee uren achtereen worstelde hij tegen den volkshoop, om haar rijtuig te verdedigen. Eerst 's avonds verscheen diezelfde man tegelijk met MANUEL in het vertrek, waar zij was opgesloten. Hij was eenmaal getuige geweest van de uitdeeling van koorn, waarmede de oude NECKER het volk had beweldadigd, en de herinnering dier daad was hem tot een' spoorslag, om de dochter te verdedigen van den man, die op eigene kosten het volk had gevoed.

MANUEL trad binnen in hevige gemoedsbeweging: ‘Hoe gelukkig ben ik,’ zeide hij, ‘dat ik uwe vrienden heb kunnen redden.’

Hij was bleek, hij sidderde. - Ofschoon de avond reeds begon te vallen, kon Mevrouw DE STAEL zijne ongerustheid op zijne ontstelde wezenstrekken lezen. Inderdaad, op dit oogenblik hield men zich bezig met het moorden van grijsaards en weer-looze vrouwen.

In den nacht geleidde MANUEL Mevrouw DE STAEL naar hare woning; de lantarens waren uitgedoofd, de straten donker en verlaten: de moord zweefde over *Parijs*. - Des anderen daags verscheen TALLIEN bij Mevrouw DE STAEL. Hij berigtte haar, dat een *gendarme* last had, haar tot aan de grenzen te verzellen, en dat hij zelf de eer zou hebben, haar tot aan de *barrière* te volgen, om voor hare veiligheid te waken. Er bevonden zich toen onderscheidene lieden in de kamer, wier leven op het spel stond, zoo hunne namen en hun verblijf aan de dwingelanden bekend waren geweest. Mevrouw DE STAEL verzocht TALLIEN hunne namen te verzwijgen. Hij gaf zijn woord en hield het. Hem zij daarvoor eere! eene dergelijke goede trouw behoorde in die dagen tot de zeldzaamheden. - Eindelijk vertrok Mevrouw DR STAEL en doorkruiste *Parijs* te midden dier benden van moordenaars, die zoo vele onschuldige slagtoffers ombragten, en die met wellust aan priesters en grijsaards, en vrouwen en kinderen de hand sloegen. Aan de *barrière* nam zij afscheid van TALLIEN, om een vriendelijker oord op te zoeken, waar zij eindelijk rust zou kunnen genieten, en hij keerde naar *Parijs* terug - om nieuwe dolken rond te deelen en door het aanwijzen van nieuwe slagtoffers den moed der vermoeide beulen aan te vuren.

Hooi-binnen-halen.

(Vertaald uit Mary Russell Mitford's *Our Village*.)

Aan het eene einde der groep van schilderachtige boerenwo-ningen en landhuizingen, welke de kleine straat van *Hilton-Cross* uitmaken, - een aardig, maar afgelegen dorpje, eenige mijlen ten zuiden van *Aberley* - was de winkel der weduwe JUDITH KENT, die ‘licent’ had, zoo als het uithangbord zeide, ‘om thee, koffij, tabak en snuif’ te verkoopen. Thee, koffij, tabak en snuif maakten echter slechts een klein gedeelte uit van den

velerlei handel van Mrs. KENT, wier winkel, de éénige voor-raadschuur van het gehucht, een kort begrip had mogen heeten der behoeften en geneugten van de mindere standen. Vóór hare vensters prijkten kaarsen, ham, suiker, mostaard en zeep, tusschen bontjes, oranjes, kinderspeelgoed, linten en koek. Aan de eene zijde van den ingang stonden allerlei aarden kruiken, terwijl Hollandsche kaas en Iersche boter hem aan den anderen kant versperden; de wanden hingen vol van bezems en schuijers, en van den zolder daalden risten uijen en bokking tot bijna op het hoofd der kalanten neder. Zij verkocht brood, vleesch en hoveniers-gereedschap in commissie en maakte zich, in één woord, meester van den ganschen handel van *Hilton-Cross*.

Ondanks dit monopolie, ging bet der arme JUDITH in hare zaken slecht. Zij was eene lieve, aardige vrouw, van middelbare jaren, maar wier hart te aandoenlijk was voor haar beroep. Zij kon het niet van zich verkrijgen ‘neen’ te zeggen tot de arme vrouwen, die des zaturdags avonds haren drempel bestormden, om brood voor hare kinderen te halen, hoe diep zij bij haar al in schuld staken, of hoe zeker het zijn mogt, dat hare mannen op dat oogenblik, in ‘*de vier Hoefijzers*’ of in ‘*de vrolijke Likkebroêrs*,’ het geld verteerden, waarvan zij vrouw en kind hadden moeten onderhouden. Want in dit dorpje, gelijk in andere, waren twee welvarende kroegen en maar één verloopende winkel - ‘voor een oortje brood, bij dien jan van een' roemer.’

Zij kon het niet van zich verkrijgen, ‘neen’ te zeggen, zoo als eene vrouw van zessen klaar het zou hebben gedaan, en kon het wel anders? al het arme volk raakte bij haar in het krijt, terwijl zij zelve hoe langer hoe zwaarder te boek kwam bij haren bakker, haren kruidenier en haren huisheer. Haar huisgezin bestond uit twee kinderen. MARY, een mooi, blondlokkig, lagehend meisje van twaalf of dertien jaren; en ROBBERT, een knappe jongen, ongeveer een jaar of tien ouder, die onder-hovenier was bij een' heer in de buurt. ROBBERT, die overtuigd was, dat zijne moeder bij haren winkel niet overleide, drong er dikwijls op aan, hare zaken aan een' kant te doen, hare waren uit te ver-koopen, hare huur op te zeggen, en slechts van zijn' arbeid te leven; maar, waar de weduwe KENT ooren naar had, voor dezen raad was zij doof.

Laat ons billijk zijn! er liep veel zamen, om haar te beletten, tot dit besluit te komen: een edelmoedige weerzin, om haren braven zoon den last op te leggen haar te onderhouden, - eene

vrij natuurlijke vreeze, om daardoor in de schatting harer buren te zullen dalen, - eene sterke gehechtheid aan de woning, die langer dan vijf en twintig jaren haar te huis was geweest, - eene flaauwe hoop, dat de tijden beter zouden worden en alles nog eens te regt komen (wijzer luî dan Mrs. KENT hebben zich met zulk een slaapmiddel in sluimering gewiegd!) - en bovenal, een gebrek aan moed, om haren toestand voor haar zelve open te leggen. Bovendien had zij haar beroep lief; zij was grootsch op de wigtigheid, die zij er door kreeg; zij hield van de drukte, die het gaf; zij praatte zoo graag; en het bedrag, dat zij won op de beuzelingen - de oortjeshandel van naalden, en klosjes katoen, en speldebrieven, en elleband - dat zij voor gereed geld verkocht, woog, in haren geest, hare verliezen en hare schulden over. Was het wonder, dat, in spijt van de voorspellingen en waarschuwingen van haren zoon, de winkel werd aangehouden?

Bij dit angstige vooruitzigt nopens het lot zijner moeder, voegde zich voor ROBBERT eene andere bron van kwelling: - de arme jongen was verliefd.

Omstreeks een vierde van eene mijl verder in de lommerrijke dreef, die langs den eenen kant der woning van Mrs. KENT slingerde, lag de aardige hoeve, boomgaard en woning van Pachter NELL, wiens oudste dochter SUZANNE - de schoonheid van het dorp - het voorwerp was van eenen hartstogt, welke aan afgodeering grensde. En, in goeden ernst, SUZANNE was er het meisje naar, zulk eenen hartstogt in te boezemen. Buiten eene slanke, bevallige leest, wier evenredigheden niets te wenschen overlieten, had zij een lagchend, onschuldig gelaat, welks *teint* in kleur naar de schitterende bloesems van den balsem zweemde, en dat omstraald werd van gouden, bruine lokken, wier gloed de rijpste kastanjes beschaamde. Al wat hare lieve stem u toezong, was zedig en dartel tevens; aan een zachtaardig gemoed paarde zij een hoogst teeder hart. Zij had ROBBERT innig lief, schoon hij haar dikwijls reden gaf om te wenschen, dat zij hem niet beminde; want ROBBERT was een lijder aan die anderen-daagsche koorts, jaloezij geheeten. ROBBERT had er geene oorzaak toe - zoo als hij zelf plagt te erkennen, wanneer, op zijn' vrijën dag, zijn gezond verstand onbelemmerd werkte, - en ROBBERT was echter beurtelings verschrikkelijk en boetvaardiglijk, maar toch altijd hardnekkiglijk jaloersch.

Ik heb gezegd, dat hij een knappe jongen was, rank van gestalte en donker van hair; ik had er bij moeten voegen, dat hij

een brave zoon, een welwillend broeder, een voorbeeld van matigheid en werkzaamheid verdiende te heeten, en vrij wat talenten bezat, die men in zijnen stand niet zou hebben verwacht. Er was iets vurigs, iets veerkrachtigs, iets rusteloos voortstrevends in den borst: drie eigenschappen, welke men gewoonlijk slechts aan de kinderen van het Zuiden van *Europa* toekent, doch die men bij wijle ook onder onze landlieden aantreft; al wat hem bezig hield, hetzij arbeid, hetzij pleizier, werd voor hem een harts-togt. Toen hij tien jaren oud was, had hij al zijne makkers op de *Fundation-School*, waarheen zijne moeder hem op vergunning van den 'Squire van het kerspel had mogen zenden, verre achter zich gelaten; - en als jongeling van achttien was hij de beste balslaander, de eerste fluitspeler en de knapste hovenier uit het graafschap. Toen hij twintig was liep hij groot gevaar van tooneelspeldichter te worden, daar hem eenige losse deelen van SHAKSPEAR'S werken in handen waren gevallen; al de invloed van zijnen Heer, aan wien zijn beschermer en bewonderaar, de opperste hovenier van het buiten, eenige proeven van zijnen arbeid had laten zien, was naauwelijks genoegzaam, om hem te weêrhouden hieraan verder zijne vrijë uren te verspillen. Inderdaad, hij had een' tijd beleefd, waarin de poëtische *furore* zóó zeer den baas over hem speelde, dat hij zich, spijt de oordeelkundige waarschuwing van Mr. LESCOMBE, aan een treurspel zou hebben gewaagd, zoo de liefde, die meester aller hartstogten, den armen ROBBERT niet was overvallen, en geene aanspraak had gemaakt op al het vuur van zijn hevig temperament.

Terwijl de schoonheid en schalkheid van zijn meisje zijne verbeelding betooverden, bleef de ijverzuchtige prikkelbaarheid van zijnen aard aan zijne onrust gedurig voedsel geven. Hij zag, hij wantrouwde, hij haatte schier in elken man, die haar naderde, een' medeminnaar; en de stellige weigering haars vaders zijne toestemming te geven tot hun huwelijk, eer de ongeduldige vrijer het in de wereld wat verder zou gebragt hebben, voltooide zijne ellende. Zóó stonden de zaken, toen er een nieuw personaadje in den kleinen kring van *Hilton-Cross* optrad.

Daar zij wel wist, dat al hare andere wegen en middelen de uitgaven nog niet dekten, trachtte Mrs. KENT het bezwaar harer huishuur te verminderen door gestoffeerde kamers te verhuren, en toen eindelijk de stille, bedaagde, fatsoenlijke vrouw, de weduwe van een' lang overleden' Rector, die op de kamers had gewoond zoo lang het ROBBERT heugde, ja, eer hij geboren

was, tot hare vaderen werd verzameld, toen kwam er eene advertentie van ‘Vrolijke kamers te huur in het wèlgelegen dorpje *Hilton-Cross*,’ in de Courant van het graafschap. En de advertentie was zoo waar, als hadde zij niet in een provinciaal, als hadde zij in geen dagblad gestaan. Wèlgelegen *Hilton-Cross* mogt het heeten - de wind speelde luchtig om zijne heuvelen, en de zon wijlde gaarne op zijn grasperk, dat in de taal des gewonen levens het marktveld heette, maar om hetwelk huizen en geboomte zich zoo schilderachtig verhieven, als ware het een buiten geweest. En vrolijk, wie zou dat epitheton geweigerd hebben aan de vertrekken van Mrs. KENT? Niemand voorzeker, die smaak genoeg bezat, om de eenvoudigheid, die op het land te huis moet zijn, te waarderen; die zijne eischen niet zoo hoog stemde, om zich aan hunne bekrompenheid te ergeren. De kleine slaapkamer, die glinsterde van de witheid der muren, het bed, met de sneeuw-blanke diemeten sprei en de frissche lakens, die naar lavendel roken; de woonkamer, een voetstap grooter, die met Indische matten was belegd, waarin rieten stoelen stonden, die gewreven waren, dat gij er u in spiegelen kondt, en hare lieve vensterbogen, waarom zich aan de eene zijde eene weelderige jasmijn slingerde, - waardoor langs den anderen kant eene hoog opgeschoten muscus-roos hare trossen welriekende bloesems binnen-wuifde, - waaruit men, vlak vóór zich, den kleinen bloemhof zag, vol van hulst, nagelen en dahlia's, - waaruit men in het verschiet over de hellende weide op het groote, onregelmatig gebouwde huis van Pachter BELL staarde, dat een wijngaard ter helfte met een gordijn van gebladerte omhulde, - dit alles leverde een te aanlokkend verblijf op, om in de lieve Augustus-maand niet spoedig een' huurder te vinden. En dus duurde het ook niet lang, of een heer, van top tot teen in het zwart gekleed, kwam op zekeren morgen het dorpje inwandelen, betaalde tien pond vooruit tot een' waarborg, liet zijn' koffer halen uit het digtst bij gelegen stadje, en nam oogenblikkelijk bezit van de hem aangewezen vertrekken.

Haar nieuwe huisgenoot, die, zonder dat hij stellig weigerde zijn' naam te zeggen, echter al de strikvragen, die Mrs. KENT konde bedenken, wist te ontgaan, werd eene gedurige bron van verbazing, zoowel voor haar zelve als voor hare buren.

Hij was een wèlgemaakt klein man, digt bij de veertig; zijn glad gelaat was opmerkelijk door de grootte van zijn voorhoofd, dat nog aan uitdrukking won door de dunheid van zijne haren op den schedel, die van voren schier kaal was, en door den valken-

blik zijner oogen. Welke oogen! zij schenen u dóór en dóór te kijken, zij schenen al wat onder hun bereik kwam te treffen als een *coup de soleil*. Gelukkig was de vreemde barmhartig genoeg geweest een' bril te dragen; met hulp van welk deksel men door de verschrikkelijke oogen zonder gevaar kon worden aangestaard, en die op zijne beurt aanstaren.

Zijne gebruiken waren even bijzonder als zijn voorkomen. Hij was matig en schier grillig in zijn diëet; hij dronk niets dan water of sterke koffij, die, zoo als Mrs. KENT opmerkte, op eene zeer verkwistende manier werd gezet; en bragt, zoo als ook zij zeide, een groot aantal boeken mede, die er heidensch uitzagen, en door het vertrek lagen verspreid: - b.v. *Lord* BERNER'S *Froissart* - *Sir*, THOMAS BROWN'S *Begrafenis-Urn*, - BASKERVILLE'S *Ariosto*, - GOETHE'S *Faust*, - een *Don-Quixote* in het oorspronkelijk - en een doorschoten *Philoctetes*, vol van omtrekken. Hij bragt het grootste gedeelte van zijnen tijd buitens huis door. Hij plagt zelfs drie of vier dagen lang te gaan ronddolen, slechts vergezeld van eenen knaap uit het dorp, dien hij huurde, om, wat Mrs. KENT zijne tierlantijnen noemde, te dragen, welke tierlantijnen voor het grootste gedeelte uit eene hengelroede, een veldstoeltje, eene portefeuille, en ander schets-gereedschap bestonden; - daar onze *incognito*, zoo als de lezer waarschijnlijk reeds vermoedt, niets anders was dan een schilder, die zijn zomeruitstapje deed.

ROBBERT begreep den vreemde spoedig en was verrukt in de gelegenheid te zijn, met zulk een' begaafd man om te gaan, ofschoon hij, met eene soort van edelmoedigen naijver, die de regalia van eenen koning in zijnen boezem niet zouden hebben opgewekt, die meesterstukken aller volken gadesloeg, die voor hem ‘verzegelde boeken’ waren, en dat aantal penseelen, die hij schier met scheppende kracht begaafd achtte. Hij werkte met dubbelen ijver in den hof, opdat hij met een vrij geweten halve en heele uren besteden mogt aan het opsporen van diepe poelen en ondiepe draaikolken in den romantischen stroom van zijn dorpje, waar hij bij ondervinding wist (want ROBBERT was, bij al zijne overige begaafdheden, een volleerd broeder van het hengelgild) dat er overvloed van visch zou zijn. Of, en dit was hem nog liever, opdat hij hem ten gids mogt strekken in de dreven, welke hij van kindsbeen af kende, in de wilde, lommerrijke grotten, en aan de zonnige uithoeken van lanen, waar een plotselinge omzwaai van het wagenspoor, een overhangende eik, een oud hek, een bemoste schoorsteen en eene groep runderen, of kin-

deren soms een tooneel hadden opgeleverd, dat zijne ziel uren lang had geboeid.

Het was ROBBERT'S grootst genoegen, hunnen huisgenoot naar plekken als deze te lokken en zijne eigene visioenen door het gloeijend penseel des kunstenaars te zien verwezenlijken; terwijl deze op zijne beurt zich verwonderde over den natuurlijken zin voor het schoone, die een zoo weinig onderwezen dorpeling, uit louter instinct, alles wat inderdaad schilderachtig was, deed opmerken en waarderen. De vreemdeling deed meer dan zich hierover verbazen, hij bewonderde die gave in ROBBERT; en eene algemeene overeenstemming van smaak bragt eene vertrouwelijkheid te weeg, tusschen lieden van zoo onderscheidenen stand allerzeldzaamst. Het duurde echter niet lang, of een nieuw blijk dier éénheid van zin verstoorde deze gemeenzaamheid.

ROBBERT had het wel veertien dagen lang overdruk gehad in de hoven en broeikassen van Mr. LESCOMBE, zóó druk, dat hij, om geen' tijd met heen en weêr loopen te verliezen, in de hal had geslapen; de vreemde daarentegen was gedurende denzelfden tijd als in zijne kamer opgesloten geweest, schilderende van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat. Eindelijk ontmoetten zij elkander weder, en de kunstenaar noodigde zijnen jongen vriend uit, om de schilderij te komen zien, waaraan hij, gedurende zijne afwezigheid, had gewerkt. Bij het binnentreden der kamer zag hij, op den ezel, een stuk in olieverf staan, dat schier voltooid was. Het was in een der aardigste genres die ik kenne: een landschap met beeldjes gestoffeerd. Het stelde het Binnen-halen van het Hooi voor; en het tooneel was juist die hellende weide, op wier hoogte zich het onregelmatig gebouwde huis van pachter BELL verhief, met den ingang door wijnranken omslingerd, met zijne veelkleurige schoorsteenen, met den grooten walnotenboom voor de deur, met den boomgaard aan de eene, met de schuur aan de andere zijde, juist zoo als men het uit de vensters vóór hen alleraardigst liggen zag. Op den vóórgrond stond een wagen met hooi beladen, omringd door den pachter en zijn lief gezin, - deze tastten een' hoop zamen, gene wierpen het in de hoogte, de derden harkten na, allen waren bezig met hunnen genoegelijken arbeid. De éénige nietsdoeners in het veld waren MARY KENT en HARRY BELL, een dreumis van een jaar of vier, die op hare knie paard reed, boven op den top van den wagen, en bekransd en bekroond was met zaamgestrengelde wijngaard-bladeren en bindwinde, en klaprozen en korenbloemen. Vlak voor deze, opziende naar haar broêrtje en vrolijk wuivende met

de vlok hoois, die zij op hare hark had zaamgegaârd, stond SUZANNE BELL, het hoofd achterover geslagen, den hoed half af, hare ranke en liefelijke leest, in al hare bevalligheid aan het licht gebragt, door haren geestigen stand en haar kort, luchtig rokje, terwijl er over haar zoet gelaat, blozende van jeugd en schoon, een glimlach speelde, of het een zonnestraal geweest ware. Het jongsken knikte en lachte haar toe, en scheen te verlangen, - zoo als hij wel mogt doen - aan zijne bloemen-keten te ontsnappen en in hare armen te wippen. Nooit had een dichter minnelijker beeldtenis van veldgeluk en natuurschoon geschapen. Nooit had een schilder zijne conceptie treffender verwezenlijkt!

'Nu, ROBBERT!' borst onze kunstenaar uit, een weinig ongeduldig over zijn gerekt stilzwijgen, over het uitblijven van den verwachten lof, 'nu, ROBBERT!' maar ROBBERT deed zijnen mond niet open. 'Houdt gij het niet voor een goed onderwerp?' voer de man van den ezel voort: 'Ik zat aan het venster in *Froissart* te lezen, terwijl zij den naoogst binnen bragten, en keek bij geluk juist om, toen zij zich in diezelfde groep hadden neêrgezet, en de avondzon, zoo als zij nu doet, zijlings over de weide scheen. Ik roffelde dadelijk de schets af, ik liet MARY voor mij zitten, - zij heeft waarlijk iets van eene nimf, die het stuk kroont - ik tooide den knaap met bloemen, zoo als hij er op het oogstfeest pleegt te dragen - het schelmpje zou een aardig model wezen voor een' Cupido, - (het is eene familie, die goud waard is!) - en ik haalde SUZANNE over.....'

Bij dien naam stoof ROBBERT, niet langer in staat zich te bedwingen, de kamer uit, terwijl de verbaasde schilder niet anders dacht, dan dat hij krankzinnig was geworden.

Maar de ongelukkige minnaar, die krank, die zinneloos was van ijverzucht, ijlde met haastige schreden naar de hoeve van Pachter BELL toe. Hij had tot hiertoe getracht, ook zonder dat hij zelfs zich zelven de reden, die hij er voor had, bekende, zijn' vriend en zijn meisje van elkander verwijderd te houden. Hij wantrouwde zoo min hare deugd als zijne eer; maar het scheen ROBBERT'S romantischen eenvoud onmogelijk toe, dat iemand SUZANNE zou kunnen aanstaren, zonder voor haar in hartstogtelijke liefde te steken, en dat een man als de kunstenaar niet vergeefs beminnen kon. Bovendien had deze in de gesprekken, die zij met elkander hielden, uitgeweid over schoonheid en eenvoud als de aanlokkendste hoedanigheden der vrouw; - en ROBBERT was, terwijl hij sprak, overtuigd geworden, dat SUZANNE juist

het bekoorlijk schepsel was, dat hij beschreef; ROBBERT had zich zelven geluk gewenscht, dat zij elkander nog niet kenden. Maar nu was de scheidsmuur gevallen; de vreemdeling had die gadelooze schoonheid gezien, bestudeerd, op het doek overgebragt; hij had de beschroomdheid overwonnen, die ROBBERT altijd onoverwinnelijk had toegeschenen; hij had haar overgehaald zijn' blik te dulden; hij had die bloodste, die schuwste aller duiven tam gemaakt; hij was gemeenzaam geworden met dat zoete gelaat, met die liefelijke gestalte, - de gedachte was pijnlijk als de dood!

In die stemming bereikte hij de hoeve; en dáár zat, bezig met de naald, onder de huiverende wijngaardloover, terwijl de avondzon haar bescheen en haar broêrtje aan hare voeten speelde, SUZANNE, zijne SUZANNE. Zij hoorde zijne haastige schreden en zij stond op, om hem met een' lach en een' blos van verrukking te ontvangen, juist den blos en de lach van de schilderij. Op dit oogenblik verzwaarden deze zijnen jammer; hij stiet de hand, die zij hem toestak, terug, en barstte los in eenen stroom van vragen over het onderwerp, waarvan zijn hart vol was. Hare onschuldige antwoorden waren voedsel voor zijnen waan, olie in het vuur: -

'De schilderij! had hij de schilderij gezien? en was zij niet mooi gemaakt? veel te mooi hield zij er voor, maar ieder vond, dat zij zoo sprekend geleek! en MARY en HARRY - was hij er niet over voldaan? Wat een wonder was het, een stuk doek zoo vol levende menschen te maken! en wat een wonderlijk man was die vreemde heer! Zij was eerst bang voor hem geweest - schrikkelijk bang voor die twee groote oogen - en dat was HARRY ook geweest - de arme HARRY had gebuild! maar de vreemde heer was zoo vrolijk en zoo vriendelijk geweest, en zij zouden er nu niets meer van weten, al moesten zij nog een' ganschen dag voor hem zitten! En zij was zoo blij, dat ROBBERT de schilderij had gezien! Zij had er zoo naar verlangd, dat hij die zien zou! Zij was zoo mooi gemaakt, het is waar, maar daar zou ROBBERT zich niet aan ergeren. Zij had den vreemden heer gezegd -'

'Ga naar dien heer,' viel ROBBERT haar in de rede, 'en zeg hem, dat ik van u afzie! Het zal hem een welkom nieuws zijn! Ga naar hem toe, SUZANNE! Uw harte is bij hem. Ga naar hem toe, zeg ik!' en met een' bitteren lach het verschrikte en schreijende meisje, - dat hare bevende hand op zijnen arm had gelegd, om hem te weêrhouden, - van hem sleurende,

sprong hij de trappen af, en keerde naar zijn kamertje in de huizing van Mr. LESCOMBE terug.

Er verliepen weder veertien dagen, en nog altijd bleef ROBBERT zijn gezin en zijn huis vermijden. Echter kwamen zijne moeder en zijne zuster hem bij wijle toevallig tegen; en de kleine MARY had aan hare vriendin SUZANNE slechts allerlei droeve maren te vertellen, hoe slecht ROBBERT er uitzag, en hoe veel slechter hij gemulst was. En SUZANNE luisterde toe, en zeide, dat het haar niet schelen kon, en borst in eenen vloed van tranen uit, en zeide, dat zij zeer gelukkig was; en nam zich voor, nooit meer tot hem te spreken, en verzocht MARY nooit meer van hem te reppen, en ook nooit tegen ROBBERT weêr van haar te gewagen. En dan deed zij haar weêr honderde vragen, hoe hij er uitzatg, en wat hij zeide, en of hij krank was, en bad haar, hem toch wel van haar te willen groeten, en herriep die boodschap in het volgende oogenblik. En MARY, die nog te jong was, om het wispelturige, der liefde eigen, te begrijpen, beklaagde en troostte haar beurtelings, maar vond SUZANNE verbazend wonderlijk van humeur.

Intusschen werd de arme Mrs. KENT door rampen van anderen aard bedreigd. De grutter en bakker, wiens brood zij verkocht, en die haar beste vriend en grootste schuldeischer was, stierf onverwacht en liet zijne zaken in handen van eenen procureur in het digtst bijgelegen stadje, die de pest en de schrik van de gansche huurt was. En op denzelfden dag ontving zij twee brieven van dien geduchten regtsgeleerde, - den eenen voor zijn' overleden' cliënt, den bakker, den anderen ten behoeve van zijn' levenden cliënt, den grossier in kruidenierswaren, die de tweede was in de rij harer crediteuren. In beide epistels werd zij, zoo zij de rekeningen niet vóór of op een' kort ophanden zijnde dag afdeed, met geregtelijke vervolging bedreigd.

Eene vrouw gevoelt hare hulpeloosheid nooit bitterder, dan in zulk eenen toestand - vooral wanneer zij tot die deerniswaardigen behoort, aan welke het gemeen, de aandoenlijke taal der Heilige Schrift bezigende, den hartverscheurenden naam ‘eener verlatene’ geeft. De arme JUDITH zette zich neêr, om, in magtelooze smarte en ijdele deernis met zich zelve, te schreijen. Zij sloeg inderdaad haar troosteloos dagboek open - maar zij wist te wel, dat hare schuldenaars niet konden betalen. Zij had niemand, wien zij raad kon vragen - want haar commensaal, in wiens schranderheid zij reeds vertrouwen had leeren stellen, was op een zijner togtjes bijna even zoo lang als haar zoon

afwezig geweest. En toch was het tijd om zich te haasten - want de brieven, die langs de gewone omwegen van brieven per gelegenheid waren gekomen, dat is eerst aan den voerman gegeven, door dezen aan den kramer vertrouwd, die toch naar het naaste dorp ging, door den herbergier van het naaste dorp drie dagen achter den schoorsteen gelaten, en eindelijk door eenen postknecht, die hare woning langs zou rijden, te *Hilton-Cross* afgereikt, die brieven waren bijna eene week onder weg geweest. Zaturdag was de dag voor de betaling bepaald, en het was vrijdag-avond, en *St. Michael's* dag, en de tijd, waarop de huur was verschenen, waren op handen, en niet langer in staat dien zamenloop van ellenden te tarten, liet de arme JUDITH haar hoofd zinken op haar nutteloos kladboek en snikte luide.

Eene zonderlinge mengeling van gevoel greep haar aan, toen zij eensklaps de stem van ROBBERT aan hare zijde hoorde en hij haar teederlijk vroeg, wat haar deerde? Er was troost in het besef, zulk eenen zoon te hebben; het viel smartelijk hem dus te moeten grieven. Zij stak hem de beide brieven toe en hij - lang op den slag voorbereid, - troostte haar en zocht haar op te beuren.

'De zaak moest worden opgegeven,' zeide hij, 'en hij zou den volgenden dag met haar gaan, om van al den eigendom afstand te doen. Laat ons betalen, zoo ver onze middelen strekken, moeder!' voer hij voort, 'en wees niet bang, dat wij te avond of morgen niet eens in staat zullen geraken, om al onze schulden af te betalen. God zal ons eerlijk voornemen zegenen, Intusschen zal Mr. LESCOMBE ons wel eene woning geven - daar ben ik zeker van - en ik zal voor u en voor MARY arbeiden. Het zal mij weêr lust in mijn leven geven, - het zal mij weêr de moeite waard zijn, mijn best te doen. Wees getroost, lieve moeder!'

Hij boog zich, terwijl hij dit zeide en kuste haar, en toen hij het hoofd ophief, zag hij SUZANNE tegenover hem staan, en achter haar de schilder. Zij waren de een na den anderen binnengekomen gedurende het gesprek tusschen moeder en zoon, en SUZANNE was niet eens bewust van de tegenwoordigheid van den vreemdeling.

Zij was zigthaar aangedaan; zij drukte MARY (die haar de ramp was komen vertellen) hartelijk de hand, en begon Mrs. KENT dadelijk te vragen, hoeveel de som, waarvoor men haar vervolgde, beliep. Zij had twintig pounds, die haar zelve toekwamen, die hare grootmoeder haar had nagelaten; - maar

een honderd pounds? moesten zij een groote honderd pounds hebben? en zouden zij Mrs. KENT anders in de gevangenis zetten? en haar goed verkoopen? en MARY de deur uitjagen? en ROBBERT - o! hoe slecht zag ROBBERT er uit! - ROBBERT zou het besterven! - Ach!' voer SUZANNE handenwringende voort, 'ik zou mij voor lijfeigene willen verkoopen, ik zou slavin willen worden voor honderd pounds.'

'Waarlijk?' vroeg de kunstenaar, terwijl hij plotseling midden in de kamer trad en twee bankbilletten te voorschijn haalde, 'zoudt gij dat willen doen? welaan! dan zullen wij een' koop sluiten. Ik wil u twee honderd pounds geven voor dit lieve handje, enkel voor dit handje.'

'Wat bedoelt gij, Mijnheer!' borst Mrs. KENT uit, 'wat bedoelt gij?'

'Niets, dan wat eerlijk en ordentelijk is,' hernam de vreemdeling; 'laat SUZANNE mij beloven, mij morgen ochtend in de kerk te zullen ontmoeten, en hier zijn twee honderd pounds, waarover zij, van dit oogenblik af, naar welgevallen kan beschikken.'

'SUZANNE, beste SUZANNE!' -

'Laat haar beslissen, moeder!' viel ROBBERT in, 'zij moet zelve kiezen,' en gedurende eenige oogenblikken heerschte er eene doodelijke stilte.

ROBBERT stond tegen den muur te leunen, bleek als marmer, met neêrgeslagen oogen en op elkander gedrukte lippen, in een' toestand van gedwongene bedaardheid. Mrs. KENT, wier hoofd van de bankbilletten naar haren zoon en van haren zoon naar de bankbilletten draaide, leed schrikkelijk in die wijle. MARY drong zich, luid weenende, aan haar vast, en SUZANNA, die beurtelings bloosde en bleekte, en wier lippen sidderden, zat de bankbilletten in hare kleine handen te kreukelen, als had zij alle bewustheid verloren, hoeveel zij waard waren.

'Welaan, SUZANNE!' zeî de kunstenaar, die in stille verwachting de groep met zijnen valkenblik bleef gadeslaan, 'welaan, SUZANNE! hebt gij een besluit genomen?'

Het bloed deed hare slapen zwellen en met vastheid hernam zij: 'Ja, Mijnheer! wees zoo goed uw geld terug te nemen. Ik heb niemand lief dan ROBBERT, en ik weet, dat ROBBERT mij innig, innig bemint. O, Mrs. KENT! gij verlangt toch niet, dat ik ROBBERT verdriet aandoe; ROBBERT, uw eigen kind, die zoo ziek is - verlangt gij wel? Laat hen al wat hier is weghalen, zij zullen zoo wreed niet zijn, u te gijzelen - u, die

altijd voor iedereen zoo goed waart, en hij zal voor u werken, en ik zal ook mijn best voor u doen! Laten wij er ons niet over bekommeren, dat wij arm zijn; ik zou liever alles wezen, dan ontrouw aan mijn' ROBBERT!'

'God zegene u, SUZANNE!'

'God zegene u, mijn kind!' borsten op ééns ROBBERT en zijne moeder uit, terwijl zij haar beurtelings aan het harte drukten.

'Wees zoo goed het geld terug te nemen, Mijnheer!' herhaalde SUZANNE, na eene korte pauze.

'Neen, dat doe ik niet,' hernam de vreemdeling glimlagchende. 'De bankbilletten zullen uw eigendom worden - ze zijn het reeds - en wat meer is, onder de voorwaarden, die ik bepalen zal! Ik reken er op, u morgen ochtend in de kerk te zullen ontmoeten, en hoop dan het genoegen te hebben, dit lief handje, zoo als het altijd mijn plan was, aan mijn' goeden vriend ROBBERT, die hier naast mij staat, te geven. Ik heb eene eigen vrouw te huis, liefste! welke ik zelfs voor u niet zou willen ruilen, en ik ben rijk genoeg, om mij het genoegen te gunnen, u gelukkig te maken. Buitendien, gij hebt een zeker regt op dat geld. Diezelfde bankbilletten werden verdiend door uw aardig gezigtje. Uw vriend, Mr. LESCOMBE, ROBBERT! heeft het *Hooi-binnen-halen* gekocht! Wij hebben vrij wat over u gepraat, en ik ben er zeker van, dat hij in u aller lot zal voorzien. Geene dankbetuigingen,' voer hij voort, ROBBERT in de rede vallende, 'geene dankbetuigingen, geene verontschuldigingen, ik wil geen woord hooren. Laat mij morgen in de kerk niet vergeefs beiden! maar geene jaloerschheid meer, jonkman!' en gevolgd door een' blik van SUZANNE, waarop ROBBERT wel ijverzuchtig had mogen zijn, verliet de kunstenaar den winkel.

Eene straat in stad.

Ik hoù van velden, wouden, stroomen,
Ik heb een zonnig landschop lief,
Ik voel zoo gaarne 't windje komen
Als 't schatting van 't gebloemte hief;
En toch laat me ook de stad niet koel,
Het menschlijke eischt mijn meêgevoel.

Hoe brengt zij binnen de enge muren
Al de uitersten des levens zaâm, -
Hoe maakt zij hoog en lang geburen
In zuilenrij en tralieraam; -
Hoe paalt de haard van 't braaf gezin
Er aan het hol der wulpsche min!

Ik zie den weelderigen rijke
Hoogmoedig langs haar straten gaan,
Ik zie den arme zijns gelijke
Al hong'rend aan zijn poorte staan,
En mijmer over 't eigen leed
Te huis op stroomat en tapeet.

Al melden toch die weidsche zalen
Ons geen' der jamm'ren, die zij zien,
Al mag geen donzen koets verhalen,
Hoe haar de sluimring pleegt te vliên,
Het zomerzwerk, schoon blaauw en klaar,
Gaat ook van rosse bliksems zwaar.

Tot bij de vaadren der gemeente,
Tot bij de deftigsten der stad,
Verteert een wreede worm 't gebeente,
Schiet iet te kort of faalt iet wat;
Het is als 't was en 't blijft als 't is:
Slechts wee is aller erfenis.

Maar is al 't menschlijke des menschen,
Hoe spreekt dan uit de bonte rij
Een heir van klagten en van wenschen
In gang en blik en zucht tot mij?
Hoe deel ik met bewogen hart
In aller vreugd, in aller smart!

Het Engelsch gevolgd. V. H-T.

Mengelingen.

Een brief over het vergaan van de wereld.

EDELE FRISO!

Ik moet aanstonds beginnen met de erkentenis van mijne schuld. Hoe lang is het reeds geleden, dat ik uwen laatsten brief ontving! en zulke hartelijke letteren onbeantwoord te laten, neen, dat kan er niet door. Daarom begin ik aanstonds met de opregte belijdenis mijner schuld. Dit echter weet ik, dat uw goed hart mij alles vergeeft, en ligt meer verontschuldigingen voor mij vindt, dan ik zelf zou willen noemen. Maar dit is het juist, dat mij thans te vuriger doet wenschen, om mijn verzuim te vergoeden. Nu ik ook eenmaal de pen in mijne hand heb, zal ik een' brief schrijven, die wel voor drie andere gelden mag. Niet alleen, dat die brief veel grooter zijn zal, maar ook, als het kan, gewigtiger. Gij houdt van een nuttig en ernstig woord, en dat zult gij ook hebben. Maar, zeg mij, waar vind ik zoo gaauw eene nuttige en ernstige stof? O, die zijn er in overvloed! Roep ze maar voor uwe oogen en grijp dan maar toe! Ik roep en ik grijp, en daar heb ik *het vergaan van de wereld*. Deze stof verrast mij zelven, en ik sta er op te kijken, als de jongen, die eene vreemde vlieg in zijne hand gevangen heeft. Maar dit zie ik wel, dat het onderwerp gewigtig is en ernstig ook. Misschien kwam het nu juist voor mijnen geest, wijl men in dit veertigste jaar onzer eeuw zeer voor het vergaan der wereld begint te vreezen. De Fransche landlieden denken er thans ernstig over en zullen er gewis nog

veel meer over spreken, ligt, dat ik er dan eens over schrijf. De Belgen, als getrouwe navolgers, zijn er ook al bevreesd voor geworden. Zij hadden den zesden Januarij voor die groote revolutie bepaald; maar dat is mislukt. Toen gij dit in de nieuwsbladen gelezen hebt, heeft uw nadenkend hoofd misschien wel eene poos stil gestaan bij dat vergaan van de wereld. Is dit zoo, dan zal het u niet onaangenaam zijn er ook eens iets van mij over te hooren. Vóór alle dingen moet ik u zeggen, dat ik nu geen' berg van boeken uit de kasten slepen zal. Dat doe ik eenmaal nooit, als ik aan mijne vrienden schrijf. Ook de optelling der gissingen van Heidensche en Christelijke wijsgeeren vóór en na onze jaartelling heeft weinig nuttigheid, behalve dat ik ze mij ook slecht herinner op dit oogenblik. Mij dunkt ook, dat men zonder dien omhaal wel genoeg kan schrijven over een onderwerp zoo groot, als het vergaan van de geheele wereld. Maar, stil eens, laat ik niet te boud spreken. Als ik mijne denkbeelden over die groote zaak natel, dan sta ik verbaasd over haar klein getal. Als ik ze in geregelde orde schik, dan zie ik gapingen van belang. Evenwel neem ik mijn woord niet terug, en laat (och! dit doet men zoo dikwijls) de pen maar voortschrijven - *over het vergaan der wereld*.

Bij de ontwikkeling der kinderen kan men waarnemen, dat zij zich eerst met het tegenwoordige bezig houden, maar daarna ook over het verledene beginnen na te denken, en eindelijk hunne blikken in het toekomstige wagen. Zoo zal of zoo kan het wel met de eerste menschengeslachten gegaan zijn. In den beginne hadden zij slechts oogen voor hetgeen rondom hen voorviel en beschouwden de aarde, gelijk zij toen was. Langzamerhand kregen zij ook lust, om te weten, wat vroeger geschiedde, en luisterden naar de overleveringen nopens hetgeen de aarde geweest was. Ten laatste, want de menschelijke geest rust nooit, werden zij nieuwsgierig naar het toekomende en berekenden door vergelijking en gevolgtrekking, wat de aarde worden zou. Ziedaar de bron, uit welke misschien de eerste gissingen nopens de vergankelijkheid der aarde zijn voortgevloeid! Die gissingen schijnen echter niet algemeen of zeer los geweest te zijn, anders had men zoo zorgeloos niet gegeten en gedronken, en ten huwelijk gegeven en genomen, toen NOACH den zondvloed voorspelde. Maar die zondvloed bragt eensklaps het duistere en twijfelachtige tot levendige en onrustbarende overtuiging. Gij weet wel, dat de herinnering dier vreeselijke overstrooming bij alle oude volken van het Oosten of uit het Oos-

ten afkomstig is bewaard gebleven. Maar gij weet misschien niet, dat de geleerde reiziger VON HUMBOLDT zelfs in de Mexicaansche hieroglyphen de arke en den vogel met zijn groen takje in den hek gevonden heeft. Zoo algemeen heeft die vloed of ten minste het gerucht daarvan door alle volken geloopen, en nu zal het u dan ook niet verwonderen, dat gij bij alle volken het geloof aan en de vrees voor het vergaan der wereld vindt. Zij zagen alles veranderen, verslijten, verouden en door den tijd vergaan, en waarom zou dit dan ook het lot niet worden van hemel en aarde? ‘Heft uwe oogen ten hemel of blikt nederwaarts ter aarde, voorwaar de hemelen zullen als rook verdwijnen en de aarde zal als een kleed verouden, en hare bewoners sterven als wormen!’ (Jes. 51, 6, Ps. 102, 27.) Zoo spraken de Hebreeën, die echter weder op een' anderen tijd zeiden: ‘God heeft de aarde op hare fundamenten gegrondvest, zij zal niet wankelen in eeuwigheid!’ (Ps. 104, 5.) Maar eindelijk behield het eerste denkbeeld de overhand, en ten tijde van JOSEPHUS leerden de Rabbijnen op stelligen toon, dat ADAM eenen dubbelen ondergang der wereld voorspeld had: éénmaal door water (de zondvloed), de tweede maal door vuur. Dit vinden wij niet alleen bij de Joden, maar ook bij andere volken. Ook niet slechts bij de Oostersche, maar eveneens bij die van het Westen. Ja, zelfs bij de bewoners van het andere wereldrond. De oude Meden en Perzen beweren, dat er eene Komeet op de aarde storten zal, en dan zullen door de hitte des vuurs groote en kleine bergen met de metalen versmelten. Grieken en Romeinen, bijzonder de Epicurische wijsgeeren, bewezen, dat de aarde uitdampen, uitdroogen en eindelijk verbranden moest. Zelfs de Edda van het koude IJsland laat de aarde eenmaal op hare grondvesten beven en de starren uit den hemel vallen, en alles door Surtur, den geest van het vuur, verslinden. Ja, BENZO verhaalt, dat ook de bewoners van *Zuid-Amerika* in *Peru* aan zulk verbranden van alles gelooven, hetwelk met ongemeene droogte en gloeijende hitte der lucht beginnen zal. Ik noem nu maar, dat mij al zoo te binnen schiet. Gij herinnert u ligt nog meer proeven van datzelfde geloof, en als wij de verwachtingen van alle Heidensche stammen eens kenden: groote en kleinere, die de onmetelijke bosschen van *Amerika* bevolken, of *Afrika's* zandige vlakten bewonen, of tusschen de rivieren van *Azië* zwerven, of, over de eilanden der groote zeeën verstrooid, allen hunne denkbeelden nopens de toekomst koesteren, dan geloof ik vast, dat wij hier en dáár en op vele plaatsen

dezelfde vreemde overeenstemming zouden vinden, welke wij in de Edda der IJslanders en de Psalmen der Joden bewonderen.

Is dat nu overal het uitvloeisel derzelfde opmerking van de vergankelijkheid, die deze aarde in haar geheel, zoowel als in hare deelen, treffen moet? of is het nog een duister overblijfsel van den schrik des algemeenen zondvloeds? of is het beiden te gelijk? ik weet het niet, maar dit weet ik wel, dat het geloof, zoo algemeen bij de verst verwijderde volken, wel stof tot ernstig nadenken geeft. Hierbij voeg ik nog het geloof der Christenvolken. Zij zeggen: ‘de hemelen zullen met een gedruisch voorbijgaan en de elementen zullen branden en vergaan en de aarde en de werken, die daarin zijn, zullen verbranden!’ (II Petr. III.) Dit geloofden de eerste Christenen, maar zij gingen verder. Het tijdstip dier groote gebeurtenis werd berekend. Men hechtte vooral op de woorden van een duizendjarig rijk in het laatste hoek des Bijbels, Het jaar duizend onzer Christelijke telling verscheen en nu was gansch *Europa* in de war. De Geschiedenis heeft het geboekt, en wij staan verbaasd of worden bedroefd over de vreemde uitwerking der vrees voor het vergaan der wereld. Ontelbare scharen verlieten hunne goederen en medeburgers, om barrevoets naar *Palestina* te trekken, waar men meende, dat de Heiland in den jongsten nood nederdalen zou. Anderen namen weenend afscheid van hunne dierbaarste betrekkingen, en verborgen zich in diepe schuilhoeken en akelige kloven. De kloosters konden de nieuwelingen niet bevatten, die zich met den nonnensluijer of de monnikskap wapenden tegen het oordeel. De rijken zochten God en de Kerk te bedriegen, door hun goed, dat zij toch verliezen moesten, aan de Geestelijkheid te schenken, die er dan ook geen lang gebruik van hebben zou. En, waren er vele duizenden, die zich in eenvoudige vroomheid des harten tot vasten en bidden vereenigden, men zag daarnevens,ook vele scharen langs wegen en straten trekken, die zich overgaven aan de grootste buitensporigheid en brasserij of openlijk de walgelijkste dartelheid van den wellust bedreven. O, mijn vriend! het is treurig om te lezen, tot welke verschrikkelijke en tegenstrijdige uitersten de mensch door de vrees voor het vergaan der wereld verviel! Door de voorspellingen van enkele dweepers, of door ongewone verschijnsels aan den hemel, kwamen dezelfde tooneelen nog wel eens terug, maar toch nooit meer zoo algemeen en zoo hevig. *Europa* hief zich op uit de diepte des bijgeloofs, waarin het gezonken lag, en daardoor werd het meer en meer boven die vrees verheven. Evenwel werd het minst

beschaafde deel der volken nu en dan weder in onaangename beweging gebragt. Bij onze laudgenooten had dit nog plaats in het jaar 74 der vorige eeuw. De Planeten *Mercurius* en *Mars* zouden op den 8sten van Bloeimaand digt voorbij onze aarde loopen. Een starrekundige had zich uitgelaten alsof er mogelijkheid bestond, dat zij onzen aardbol zouden raken, en dit was genoeg, om eensklaps het geloof te verspreiden, dat onze aarde op gemelden dag zoude vergaan. De angst van velen was geweldig groot, vooral in *Amsterdam* en *Leeuwarden*. De Staten van *Vriesland* moesten er zich mede bemoeijen. De Magistraat der laatstgenoemde stad deed veel, om de menigte te bedaren; maar het baatte weinig. Een groot aantal lag tegen dien dag ziek te bed. Eene ongeloofelijke menigte moest uithoofde van benaauwdheid worden adergelaten, en ook meer geoefenden voelden zich ongesteld. ‘Ik herinner mij dien tijd nog,’ zegt Professor YPEY, ‘hoeveel menschen waren er toen aangedaan, onthutst, ontroerd! De dag verscheen. Duizende harten klopten. Maar er gebeurde niets!’ Nog later gebeurde hetzelfde in andere Landen. Een Hoogleeraar aan het Observatorium te *Bologna* had het einde der wereld op den 18^{den} van Hooimaand des jaars 1816 gesteld, en gij weet wel, wat er toen in en bij *Baireuth* voorviel, volgens een' brief van Rector S. in JEAN PAUL'S geschriften. In zijne woning hoorde men meer van stichtelijke liederen, dan van huiselijke bezigheden. Zijne vrouw zeide, dat zij van schrik wel dood vallen zou, als de dag aanbrak. Zijne schoonmoeder, anders vol gal en bitterheid, was nu zoo zacht als boter geworden. Zijne oudste dochter URSULE, aan een' schoolmeester verloofd, wilde den dag van haar huwelijk vervroegen, om den man ten minste nog eenige dagen gelukkig te maken. De herbergier was er het ergst aan, wijl niemand meer kwam dansen. De biechtstoel daarentegen en de kerk waren proppend vol, en de Predikant werd vreeselijk geplaagd, wijl men nog drie predikatiën meer in de week verlangde. Hij ademde dan ook dubbel vrij, toen de dag rustig voorbijging. Maar anders was het met menigen tragen schuldenaar en ligtzinnige dochter, die op den 18^{den} van Hooimaand al te vast gerekend hadden. - Doch genoeg, de zaak is te ernstig, dan dat de Rector er zoo mede spotten mag. Zóó is het onder de Christenen gegaan met de vrees voor het vergaan der wereld. Zoo is die vrees nog niet voorbij, gelijk ik reeds gezegd heb van de Franschen en Belgen, die in dit jaar zulke laatste omwenteling verwachten. Maar het is eene vrees, welke

slechts vat heeft op de onkundigste menigte, en dan nog zoo zwak is in hare uitwerkselen, dat zij door niemand zou worden opgemerkt, was het niet door den nieuwszoekenden Correspondent van een dagblad.

Doch wat is er nu van de zaak zelve? Bestaat zij alleen in de verbeelding der onbeschaafde volken? Is zij slechts een ijdel schrikbeeld, waarmede weldra onze kinderen zullen spotten? Of ligt er iets waars ten grondslag, dat werkelijk reden tot ernstig nadenken geeft? Ik geloof het laatste en zal u mijne gedachten mededeelen. Vóór alle dingen moet ik zeggen, dat ik door de *wereld* slechts *onze aarde* wil verstaan en door *het vergaan* der wereld geenszins *hare vernietiging* in den eigenlijken zin des woords bedoel. Gij weet immers, dat niets stoffelijks kan vernietigd worden. Een stuk suiker in het glas met water geworpen, verdwijnt voor ons oog als het smelt, maar al deszelfs kleine deelen verspreiden zich door het water en geen derzelven gaat verloren. De turf, die verbrandt, verstrooit slechts zijne onzigtbare bestanddeelen door de lucht en laat een gedeelte achter in de asch. Al wat wij vernietiging noemen is gedaanteverandering. Zulke gedaanteverandering is het vergaan der wereld. In zekeren zin verandert de oppervlakte der aarde jaarlijks van gedaante, doch, dat bedoel ik ook niet als ik van het vergaan der wereld spreek; want dat is eene gedaanteverandering, waarbij het den mensch goed gaat. Ik bedoel integendeel zulke geheele omkeering, welke den ondergang van het menschdom na zich sleept. Dat mag dan eene langzame, onmerkbare of snelle en plotselinge omkeering wezen. Zij moge geschieden door uitdrooging, zoo als de ouden dachten, of door verkoeling, gelijk de nieuweren beweren, of door water, zoo als de suiker in het glas, of door vuur, als de turf aan den haard; het doet er niet toe, als het slechts zulke verandering is, waarbij de bewoners dezer aarde omkomen, dan noem ik het een vergaan der wereld. Ik geloof niet, mijn vriend! dat gij of dat iemand van uw verstand de mogelijkheid van diergelijke groote gebeurtenis zoudt durven betwijfelen. Gij behoeft niet eens te treden in den doolhof der verschillende krachten, die in gedurigen strijd op deze aarde werken en over deze aarde heerschen, en die of langzaam uitgeput worden of eindelijk elkander dooden zullen, en eenen onvruchtbaren en levenloozen klomp achterlaten. Gij behoeft het reuzenwerk niet te beginnen, om al de groote beginsels, volgens welke de werelden leven en loopen, tegen elkander in onze kleine weegschaal op te wegen en daaruit eene gewaagde

gevolgtrekking voor de toekomst te maken. Neen, geef slechts acht op hetgeen er geschiedt, en gij zult gemakkelijk tot een zeker besluit worden gebragt. Zie de zee eens aan, die, onpeilbaar diep met ontembare krachten, drie vierdedeel van de oppervlakte dezer aarde beslaat. Zij heeft in vroeger tijd haar verwoestend geweld getoond en gansche Landen van één gescheurd, en geheele werelddeelen met hunne bergen onder water gezet. Ik vond zelf de schelpdieren bij duizenden, welke zij overal op het *Jura*-gebergte achterliet. Ik heb verbaasd gestaan aan den voet van dien zwarten *Pileatus*, met wolken als een hoed op het hoofd, en zijn top van meer dan vijf duizend voeten hoog bevat de overblijfselen eener ontelbare menigte van zeemosselen. Ik weet niet, welke onderaardsche kracht dat water over het vaste land gedreven, noch welke Komeet het tot boven de wolken opgetrokken heeft; maar dit zie ik, dat het gestroomd heeft over alle deelen, ook die *nu* tot aan den hemel reiken, en, wie is zoo vermetel, om te zeggen, dat de herhaling daarvan onmogelijk geworden is? Dat ontzaggelijke waterdier heeft lang geslapen, maar toont nog dikwijls genoeg, dat het leeft, en wie zal het zeggen, of het niet eenmaal weder gewekt worden en, uit zijnen kuil opgeslooten, al het drooge verzwelgen kan, zoo als oudtijds meermalen en gedurende lange tijdperken is geschied? Even gevaarlijk is het vuur, dat onze aarde in zich bevat. Van deszelfs vreeselijke werking dragen alle deelen der wereld, zoowel in het besneeuwde Noorden, als in het heete Zuiden, de duidelijkste bewijzen. Hoe groot de kracht van dat vuur is, wanneer het onder de aarde brandbare stoffen ontmoet en door den verscheurden grond of door de keel van eenen vulkaan uitberst, en met hevige schokken onder oorverdoovend gebrul zijne gloeijende stroomen ginds en derwaarts zendt, en de brandende steenklompen hoog in de lucht en uren in de rondte werpt: o! daarvan levert de ondervinding ontzettende proeven op. Welke groote ontploffing in het hart der aarde plaats hebben kan, leert die schok, waarbij *Lissabon* verzonk, en die gevoeld is over den ganschen aardbodem, om denzelfden tijd in *Groenland* en in *Afrika*, terwijl alle zeeën in buitengewone schudding geraakten. Uit vele teekenen maakt men wel op, dat de buitenkorst onzer aarde in den loop der eeuwen aanmerkelijk verkoeld is; maar de warmte naar het hart der aarde teruggetrokken, wordt daardoor misschien nog gevaarlijker, en kan door diepe ontploffingen die granietrotsen scheuren, welke den vasten kern van onzen bol schijnen uit te maken.

Zie, in ons Planeten-stelsel vinden wij, dat dáár, waar volgens den evenredigen afstand der Planeten één bol had moeten wezen, vier bollen zweven; vier bollen, die, door hunne kleinheid en onregelmatige vormen en digt op elkander staande plaatsen, hebben doen vermoeden, dat het deelen zijn van ééne Planeet, die in vier stukken gesprongen is. Nog meer. TYCHO-BRAKE zag eensklaps eene onbekende star in het beeld van Cassiope verschijnen. Zij schitterde als de Syrius, maar verbleekte langzaam, en onderging in den tijd van twee jaren al die veranderingen van kleur en vorm, welke eene verbranding aanduiden. Zoo iets is meermalen waargenomen aan den starrenhemel, en het leert ons, dat de hemelbollen door vuur kunnen vergaan. O! wij meenen, dat die vaste hemel boven ons altijd onveranderd blijft; maar de oplettende beschouwing van dien hemel toont ons overtuigend, dat de vinger des doods ook dáár de schitterendste bollen aanraakt en vernietigt, en hoe zoudt gij dan zeggen, dat onze kleine bol onvergankelijk was! Ik herinner mij hier het schoone stuk over den starrenhemel van JOHN HERSCHEL, den waardigen zoon van den onsterfelijken WILLIAM. Hij liet het tot een afscheid achter, toen hij vóór eenige jaren naar het Observatorium aan de *Kaap de Goede Hoop* vertrok. Dit stuk nu betoogt, volgens de jongste waarnemingen der starrenkundigen, dat onze aarde zal vergaan. Ik zal het niet wagen, om zijne redenering in allen deele te volgen. Ook is het reeds een' geruimen tijd geleden, dat ik het las, en herinner er mij niet alles meer van. Dit wil ik alleen aanstippen. Hoor, wat hij nopens de Komeet van ENCKE in betrekking tot ons wereldstelsel zegt. Men merkt op, dat deze Komeet hoe langer hoe kleiner loop om de zon beschrijft. Binnen weinige jaren kan men dit met zekerheid weten. De oorzaak hiervan moet gezocht worden in zekeren tegenstand, welken zij op hare reis ontmoet, en nu wordt het vrij zeker, dat de ruimte, welke zij doorloopt, geen ijt iets, maar, zoo als men reeds lang vermoed heeft, eene wederstandbiedende vloeistof is, die haar in haren zwaai belemmert en haren kring vernaauwt, en haar zelve al digter bij de zon brengt, zoodat zij, steeds sterker aangetrokken, eindigen moet met in de zon te vliegen. Dit zal nu de verbazend groote zon niets deren. Het zal ons nog minder kwaad doen. Maar, wij doorloopen met de genoemde dwaalster dezelfde wederstandbiedende vloeistof. Dezelfde naar de zon dringende kracht moeten wij dus ook ondervinden. En al ondervinden wij die in geringer mate, omdat

wij sterker zijn, dan die kleine en zwakke Komeet, wij ondervinden haar toch, en al gaat het nog zoo langzaam en onmerkbaar, moet onze aarde haren cirkel vernaauwen en, al digter en digter naar het middelpunt hellende, eindelijk in de zon verslonden worden. Dat zal de zon dan ook nog geen kwaad doen, want dan neemt zij, gelijk JEAN PAUL ergens zegt, onze aarde als het lijkkistje van een klein kind onder den arm en gaat er mede voort. Doch onze aarde zal het veel kwaad doen, en dan in waarheid eene lijkkist wezen. Zie, mijn FRISO! dat komeetje van ENCKE, hetwelk dikwijls met verhaasten tred aan den hemel terugkeert, wordt door het volk naauwelijks opgemerkt of met een onverschillig oog beschouwd; maar het is een geducht profeet, die ons onzen ondergang voorspelt, en door hetgeen aan zijne kleinheid geschiedt, duidelijk toont wat het lot van onze grootheid worden zal. De krachtvermindering, welke wij in den zwaai van die komeet beginnen waar te nemen, zal het late nageslacht opmerken in de aarde en al hare medeplaneten, die dan digter om de zon zullen loopen, gelijk men uit de oudste berekeningen opmaakt, dat de maan reeds kleiner loop om ons beslaat. Het is door LA PLACE bewezen, dat wij en al onze medeplaneten ons aanzijn aan de zon te danken hebben, en zoo keeren wij dan ook allen te zamen naar de zon terug. Gelijk de mensch uit de aarde genomen tot de aarde wederkeert, zoo gaat ook eenmaal onze aarde terug tot haren vader, de zon. En, gelijk nieuwe menschen steeds de plaats der gestorvenen weder aanvullen, zoo heeft de groote WILLIAM HERSCHEL in menige nevelvlek met hare schitterende kern de ongeboren kinderen van nieuwe werelden gezien. Indien dus onze aarde al door geene andere toevallen omkomt, is er toch een eindelijk perk aan haar loopen gesteld. Ik weet niet, of u deze uitkomst zeer verwonderen zal. Mij bevreemdt ze niets. Al wat uit stof bestaat, en dus ook het zamenstel der wereld, is der vergankelijkheid onderworpen. Dit hebben alle volken heimelijk gevoeld of duidelijk uitgedrukt, en het zou mij zeer bevreemden, indien het anders was. Het éénige, dat onze aarde van boomen en hergen onderscheidt, is dit, dat zij langer leeft, en meer kunnen wij niet van haar verlangen. De worm leeft een uur, de mensch tachtig jaren, het koningrijk vele eeuwen, het vaste land onmetelijke tijdperken, en onze aarde onafzienbare millioenen van eeuwen; maar zij moet even als het land met deszelfs rijken, even als menschen en wormen vergaan. Er heerscht in het groote en kleine ééne wet der

gedurige wisseling en verandering. De dieren sterven en worden door anderen vervangen. De eilanden zinken weg en naast hen reizen nieuwe omhoog. En zoo zien wij ook de zaden der nieuwe werelden in groote nevelen tusschen de starren drijven, wier plaats zij vervangen zullen. Het is alles een geven en nemen, een sloopen en herstellen, een geboren worden en sterven. Het is eene eeuwige wisseling en verandering in het gansche rijk der Schepping, en dit geldt onze aarde zoowel als hare minste deelen, en het minste deel zoowel als die hemelligchamen, die honderdmaal grooter dan onze aardbol zijn. Geen regendrop valt in de zee, die niet weder in damp vervliegt en door eenen nieuwen druppel vervangen wordt. Zoo weten wij niet, hoe onnoemelijk dikwijls onze aarde reeds door andere is voorafgegaan en door andere zal vervangen worden, gelijk de druppelen zich onophoudelijk afwisselen in de zee. De leeftijd van elken aardbol wordt wel bij een onuitsprekelijk getal van eeuwen geteld, terwijl de waterdrup slechts oogenblikken noodig heeft, om geboren en opgelost te worden; maar dat maakt geen verschil, want de tijd heeft nooit een begin gehad en zal nooit een einde hebben, en de werkende kracht is eeuwig van den Schepper aller dingen.

Beste FRISO! heb ik lang gedraald vóór ik de pen opnam, nu kost het mij moeite, om dezelve neder te leggen. Daar komen gedachten in mij op, die mij zelven verrassen en verrukken, en mijne ziel breidt zich uit over den tijd vóór- en achterwaarts in het oneindige; mijne ziel zweeft boven de puinhoopen van alle werelden hoog op dien Eenige tegen, die van eeuwigheid tot in eeuwigheid is. Daar ben ik zeker van, dat gij nu aan het einde ook wel gevoelt, hoe veel gewigtiger mijn onderwerp is, dan ons in den beginne was toegeschenen. Het is ten minste geene ijdele bespiegeling geweest, en zal bij u ook wel verhevene gedachten en vereerende gevoelens hebben opgewekt. Maar is het ook geene verschrikkelijke gedachte, dat er een dag komen zal, waarin de hemelen zullen voorbijgaan, en de aarde met al wat daarin is, zal verbranden. Welk een vreeselijk uur zal dat zijn, als het op elkander gepakte wolkenheer door het luchtruim vliegt en de bliksem met gloeijende vleugelen daar tusschen schiet; als de maan op de aarde stort en de zon bloedig over hare oppervlakte hangt; als er een digte damp opstijgt uit de zee en vlammen opslaan van de vaste kust en alles in puin en assche vergaat! Ja, maar dezelfde wijze en weldadige hand, welke wij in de Schepping onzer aarde eerbiedigen,

zal ook hare slooping bewaken en besturen. Het laatste zoowel als het eerste geschiedt door denzelfden Opperheer, die wijs en weldadig is in al zijn doen, en gelukkig zij, die zich dan te midden dier omkeering van de gansche natuur door dit geloof boven het vergaan van hemel en aarde verheffen kunnen! Maar blijft het toch geen drukkend denkbeeld, dat alles vergaat? alles, alles, wat wij hier gekend en gewerkt, bewonderd en bemind hebben! Dat de schoonste bergen, de liefelijkste valleijen, de heerlijkste kunstgewrochten, de prachtigste tempels, de rijkste steden, dat het overschoone gebouw der gansche wereld instorten, en er niets, niets overblijven zal, ook niets van dat huis en dat bleekveld, waar wij zoo vrolijk en gelukkig als kinderen hebben gespeeld, en dat voor onze harten een Koningrijk is, maar naar hetwelk wij eenmaal even vruchteloos, als de Koning naar zijn Koningrijk, zoeken zullen. Ja, maar ach! daartegen zal wel opwegen het bezit van nieuwe woningen, en, wie weet, welke nieuwe werelden vol van nog grooter heerlijkheden! Komt ons de speelplaats, die op ons tiende jaar onze wereld was, nu reeds zoo klein en nietig voor, wat zal het dan zijn, als wij na vele eeuwen, die ons al hooger en hooger hebben opgevoerd, terugzien op de bekrompen plek hier beneden: dien engen werkkring, welken wij niet vergeten, maar toch wel ontberen en nooit terugwenschen kunnen! De groote Geest, dien Heidenen en Christenen, Menschen en Engelen als hunnen Schepper aanbidden, die groote en eeuwige Geest heeft iets van zich zelven in onzen boezem uitgestort, en dat kan nooit vergaan. Het is iets, dat diep in zich zelf de bewustheid zijner onvergankelijkheid draagt en ongeschonden leven zal, al viel het gansch heelal tot gruis. Het is iets, dat zijne eeuwige kracht duidelijk openbaart, hoe meer het door deugd en godsvrucht wordt gevoed, en het zal onze laatste hoop, maar ook ons zeker behoud zijn, als alles vergaat. Dan zal de dag eens komen, dat wij, een gloeijend stip in de diepte ziende, welgemoed tot elkander zeggen: ‘dát is onze aarde, die vergaat, maar wij zullen nooit vergaan!’

‘Dan zijn wij! Ja, waar zijn wij? Jongen lief!
Wees vroom en braaf en hon 't geweten rein.
Dan landt gij eens behouden aan, en vindt,
Als 't God behaagt, uw' vader dáár en ook
Uw moeder en uw zuster en uw' vriend.’

BOEMELIUS.

De opera-zanger.

In eene der lage Mezzanina's, van een hôtel te *Milaan*, waren twee menschen bijeen: eene vrouw en een jongeling. De jongeling lag geknield aan de voeten der vrouw en drukte het voorhoofd tegen hare knieën. Zij had de linkerhand op zijnen schouder gelegd, en liet hem de regter over. Hij klemde die hevig tusschen zijne handen, welke hij gevouwen hield. Die vrouw was eene zeer schoone vrouw. Men zegt van NINON DE L'ENCLOS, dat zij bevalliger was op haar veertigste jaar dan op haar zestiende. Men had van deze vrouw hetzelfde kunnen getuigen. In hare eerste jeugd moest zij iets te spichtigs, te slanks, te tengers, zelfs te koels hebben gehad. Haar oog had nu meer uitdrukking, hetzij van verteedering, hetzij van zwaarmoedigheid. Hare vormen waren meer gevuld en hadden zich rijker ontwikkeld. Zij was nog schoon genoeg om de minnares van een' vorst te zijn, of om eenen jongen erfgenaam tot een huwelijk te verleiden. Het was toch zeker geen vorstenzoon, die aan hare voeten lag; zijne kleeding was eer armelijk dan eenvoudig. Een groot heer moge zich zedig kleeden uit verfijnden trots; hij trekt geenen rok aan van het vorig jaar, die versleten is op de naden. Maar het was ook niet met het oog eener minnares, dat die vrouw nederzag op den jongeling. Er lag eene onuitsprekelijke bekommering en onrust in den blik, waarmede zij hem gadesloeg. Hare kleeding was niet rijker dan de zijne, maar geschikt met dien reinen smaak voor het bevallige, dien de vrouw alleen verliest met haar fijnste gevoel.

‘En nu, om 's hemels wil, spreek, TOMASIO!’ begon zij, een stilzwijgen afbrekende, waarbij alleen zijne snikken gehoord werden, ‘laat mij niet langer in die onzekerheid, die mij meer martelt, dan gij gissen kunt. Gij lijdt, gij hebt lang geleden; gij hebt het mij bekend, en zelfs zonder dát, zoude ik het geweten hebben. Uw gedrag omtrent de lieden, met wie gij moet omgaan; uwe gestalte, die zich als nederbuigt onder een' zwaren last; uw gelaat, dat dagelijks bleeker wordt; uwe dofheid; uw slepende gang, zelfs, helaas! uwe stem, hebben het verraden. Laat ik eindelijk weten waardoor gij lijdt; zij het eene zwakheid, eene zonde, een geheim: kan het in veiliger horst worden nedergelegd, dan in die eener moeder?’

Het was werkelijk de vertrouwelijke ontboezeming van eenen zoon, die verwacht werd door eene moeder.

‘Moeder!’ riep hij met die uitbarsting van hartslogt, die geene omwegen kent. ‘Ik bemin met wanhoop, met zelfbeschuldiging, met razernij, maar zeker voor altijd, mijn lot is beslist; ook denk ik mij geene andere verligting dan den dood.’

Men ziet, dat TOMASIO nog zeer jong is. Op zijn eenentwintigste jaar gelooft hij meer aan zijnen eigen dood, dan aan dien van zijn' hartstogt.

En de lezer ziet naar het einde van eene vertelling, die *zoo* aanvangt. Eeuwig dat afgesletene woord *Liefde*, weet men dan nooit iets nieuws te geven? O! ik bid u, neem eene Reisbeschrijving of eene Verhandeling en werp de Novelle weg, maar dwing niet, dat men afstand doe van het éénige, wat het leven nog weder jeugd geeft en frischheid; of, als het zijn moet, wacht dan in het vervolg schetsen van koude afgunst, van geldzucht, van ambtenjagt, van zielen en harten, die verkocht worden, om de behoeften der weelde goed te maken: met één woord, alles, wat het materialismus het zijne noemt; alléén, beschuldig mij niet, als het nog minder mooi zal zijn, dan wat gij hier leest.’

‘Wie bemint gij?’ vroeg de moeder haastig en met eene zekere huivering.

‘De zuster van den jongen Hertog D'ALZETTI.’

‘Dat is krankzinnigheid! En hebt gij gesproken?’

‘Moeder!’

‘Ik dank u, gij zijt nog altijd mijn zoon!’

‘Niet waar? dat prijst gij, dat is pligt; sinds de menschen niet meer broeders zijn, sinds de zuster van eenen Hertog geene vrouw mag zijn, in de oogen van een' Opera-zanger! Tooneelspeler! vervloekt zij hij, die mij tot een' zotskap maakte van de menschen!’

‘TOMASIO!’ hernam de vrouw gestreng, ‘stapel geene zonde op dwaasheid: gij verdient geen medelijden, zoo gij het eerlijk bestaan van uw' vader veracht; een bestaan, dat uwe moeder en u meer dan twintig jaren gevoed heeft en onderhouden.’

‘Neen, moeder! nu zijt gij niet opregt: of weet ik niet, hoe het u grieft, dat uw echtgenoot een beroep heeft, dat zoo dubbelzinnig staat aangeschreven bij alle leden der maatschappij? of hebt gij niet altijd getracht, mij begrippen te geven, die niet behooren tot mijnen stand?’

‘Daar heb ik niet wèl aan gedaan, mijn zoon! vergiffenis! dat was eene fout, waarvoor uwe dwaling mij reeds nu straft.’

‘En waarom zoude ik niet mogen zeggen, dat ik één' stand haat, die mij in aanraking brengt met de aanzienlijken der maatschappij, zonder mij één van hunne voorregten te schenken; die mij eene plaats geeft aan hunne tafel, met de zekerheid, dat niet éénmaal de lakkeijen mij hun's gelijken achten; die mij het regt toestaat met hen om te gaan, als met gemeenzame vrienden, omdat het in niemand zal opkomen, mij ooit voor iets anders te houden, dan een tijdverdrijf, eene speelpop, die ze oprapen en weder wegwerpen, als het ophoudt hen te vermaken; vroeger hadden ze narren en dwergen, nu hebben ze Tooneelspelers en Opera-zangers! God gave, dat ik een burger ware, of de zoon van een' burger, die een ambacht had geleerd!..... En dat mijn vader.....’

‘Geen woord van uw' vader!’ antwoordde zij, hem bijna met toorn van zich afstootende, ‘wat uw vader in zijne jeugd voor mij is geweest, vergeet mijn dankbaar hart niet, zelfs niet al zoude een zoon..... in schendige opgewondenheid zijn' pligt vergeten.’ En ziende, dat hij was opgestaan en zich wankelend vast hield aan eenen stoel, het hoofd gebogen en de oogen nedergeslagen, als een ongelukkige, op wien reeds de moedervloek rust, stond zij ook op en nam troostend zijne hand:

‘Neen, TOMASIO! ik kan u wel aanhooren, wel raden en troosten, en met u lijden zelfs, maar gij moet den man eeren, dien wij beiden liefhebben; gij moet de oorzaak van uw lijden niet *buiten* u zoeken, als zij alléén *in* u ligt, want met eene verbeelding, ontvlambaar als de uwe, en met een hart zoo helder en zoo open voor iederen indruk, zondt gij een' ongepasten hartstogt hebben opgevat, al hadt gij een ambacht uitgeoefend in plaats van eene kunst, en al ware het alleen uwe taak geweest, schoenen te maken voor kleine voeten, of ringen te smeden voor fijne vingers.’

‘Niet alzoo, ik ware dan in de werkelijkheid gebleven; maar zij zoude niet zoo gruwzaam op mij gevallen zijn, na uren van bedwelming en zinbedrog.’

‘Gij speelt eene hoofdrol, een jonge vorst, een held, een persoon, die elke belangstelling tot zich trekt; gij ziet u vorstelijk omringd, in eene kleeding, rijker en meer dichterlijk bevallig, dan onze prinsen ze dragen; gij weet, dat gij schoon zijt, dat al die vrouwenoogen met welgevallen op u rusten; gij drukt u uit in eene taal en in woorden, beter en meer beeldrijk dan vorsten zich kiezen, of in harmonische klanken, die onweêrstaanbaar tot de ziel indringen, in verzen en in muzijk, de ééni-

ge waarachtige taal der liefde, en het zijn altijd woorden van liefde en hartstogt, die gij uiten moet, en dan ziet gij, dáár aan de regterzijde, in de eerste rij der loges, altijd dezelfde jonge vrouw, engelachtig schoon, en roerend eenvoudig in gewaad en houding, wier witte kleeding zich oogverblindend afschetst op het donkerrood fluweel, en die onbewegelijk den blik op u gevestigd houdt, op iedere uwer bewegingen, die ieder uwer klanken opvangt, die op niets anders denkt en die op niets anders acht slaat, die u een' bloemkrans laat toewerpen als gij slaagt, en een' doek met haar naamcijfer, als gij vermoeid zijt, die u een' hertog toezendt om u haren dank te betuigen voor de oogenblikken, waarin gij het onuitsprekelijk geluk hebt gehad voor haar te spreken en te lijden..... die u later, want het is geene ijlhoofdigheid, het is geen waan, het is een feit, die u later in de ooren fluistert, met een' handdruk zoo zacht als geene vrouwenhand dien ooit gaf, iets, dat gij niet verstaat, waarop de bedwelming u niet toelaat te antwoorden, en die dan wegijlt, omdat edellieden in een rijtuig op haar gewacht hebben.....'

'Moeder! dat is gebeurd, dat heeft mij tot radeloosheid toe opgewonden; zoude dat gebeurd zijn zoo..... zoo ik niet in de opera gezongen had?.....' en TOMASIO leunde magteloos op den arm zijner moeder, en zijn hoofd viel weder op hare borst.

O! er ligt iets eerbiedwekkends, iets roerends in die liefdevolle vertrouwelijkheid van een meerderjarig kind voor zijne ouders. Dat is nog iets anders dan kinderliefde. Dáárin ligt evenveel achting als dankbaarheid; dat is het hoogste loon voor trouwe ouderzorg. Maar ook eene moeder lijdt zeer veel als zij lijdt in haar kind, en deze moeder had vroeger ook geleden; wij hebben regt om te weten waardoor.

'Daar was rouw op het huis,' waarachtige rouw? dat weten wij niet zeker; maar de bedienden ten minste droegen de groote liverei van den rouw, en de bloedverwanten zaten allen in een somber gewaad rondom de tafel geschaard, waarbij de Beambte stond, die het testament voorlas van Mylady WILBURY, overleden buiten echt op haar landgoed *Wilbury-park*, bij *Londen*. De éénige, wier stemming bij hare kleeding paste, was een zeer jong, zeer rank en zeer bekoorlijk meisje, dat bij eene vensterbank stond te schreijen, en tegenover eenen jongman, den

bevalligsten fashionable, dien men zich denken kan, en die zich telkens moeite gaf om te glimlagchen, als hij hare hand vatte, en die niet naar het voorlezen luisterde. Het betrof haar toch zoo wel als hem, en meer misschien, dan al die anderen. Die twee jonge lieden waren verloofden, wier huwelijk door dien dood niet bad kunnen voortgaan; hij een neef, zij eene nicht, zoo men dacht, van de overledene. Want altijd, van hare eerste kindschheid af, was zij opgevoed geworden door de oude dame, die haar al de voordeelen van den rijkdom had laten genieten, en waarvan men altijd had gemeend, dat zij de meest begunstigde, zoo niet de éénige erfgename zoude zijn: daarom ook had de vader van Lord GREETOWN zich gehaast haar aan zijnen zoon te verbinden, *hij* was neef in eenen verren graad!

En toch in het gansche testament stond geen woord van Miss EMMY, geene sylbe, die uitlegging gaf van deze vreemde handelwijze, noch van de reden, waaruit zij ontsproot.

Lord GREETOWN liet hare hand los en nam plaats aan de tafel. EMMY begreep niet regt.

De Beambte wendde de bladen om en om, als zocht hij iets, dat de nieuwsgierigheid zijner hoorders beter mogt bevredigen; een papier, dat niet was vastgehecht, met de eigen hand der oude Lady beschreven, viel op het Schotsche tafelkleed. Hij las: ‘En, naardien EMMY LAWRENCE mijne nicht niet is, maar eene weeze, die ik uit liefdadigheid heb opgevoed, kan ik haar geen deel geven aan de voorregten mijner bloedverwanten, zonder voor God en mijn geweten die bloedverwanten te kort te doen. Ze zij hunner liefde echter aanbevolen en ze behoude alles, wat ik haar bij mijn leven ten geschenke gaf, zoo in geld als in lijfstoebehooren.’

Gruwzame liefdadigheid! Een kind aan de verfijningen der weelde te gewennen als aan de natuurlijke behoeften des levens, en het daarna in de wereld te stooten, zonder de mogelijkheid om ééne dier behoeften te voldoen met handen, den arbeid vreemd, en hart en hoofd aan harde ondervindingen nog vreemder; het bloot te geven aan al de kansen van ongeluk en namelooze ellende!.... En dat vonnis was daar nedergeschreven in zachte, vriendelijke, vrome woorden! O! de menschen!

Toen eerst begreep EMMY.

De bloedverwanten handelden met bescheidenheid; ze lieten haar alles behouden, zelfs dát, wat zij haar hadden kunnen betwisten. Zelfs hare harp, die toch geen lijfstoebehooren was en geen geld! Lord GREETOWN wilde haar zelfs den kostbaren

verlovingsring laten behouden als eene gedachtenis, want het spreekt van zelf, dat hij haar bruidegom niet meer was; maar zij wierp hem dien voor de voeten. Zij had hem innig bemind; maar zij vond zich zoo diep teleurgesteld, dat zij de liefde vergat voor den haat.

Men stond EMMY toe zich in het sterfhuis op te houden, totdat zij zich elders zoude gevestigd hebben. Zich gevestigd hebben? Het arme kind wist niet waarheen! Zij zoude in den Theems zijn gesprongen, zoo ze niets boven zich gekend had dan de wolken. Nu echter, nu zij wist dat zij leven moest, verzamelde zij al haren moed en beradenheid. Zij had veel geleerd; zij wilde het anderen mededeelen; zij begon met zich van het onnoodige te ontdoen; zij liet den jongen muzijkmeester komen, van wien zij in het zingen les genomen had.

'Mijnheer BERTUCCI! wat kunt gij mij geven voor deze harp?'

De jonge man was verstomd van verbazing, hij wist nog niets. Zij moest hem het een en ander duidelijk maken; daarbij borst zij in schreijen uit: op zijn zestiende jaar is men niet magtig zich te verbergen als het hart vol is. BERTUCCI wist spoedig alles, alles, hare verlegenheid met zich zelve en hare armoede, zelfs wat eene beter beradene zoude verzwegen hebben. De Italiaansche jongeling had niets van de koudbloedige eigenbaat eens Engelschen Lords. Hij had de schoone leerlinge altijd met een oog van welgevallen aangezien, zonder te durven hopen. Nu was de arme verlatene tot beneden hem afgedaald. Hij hief haar zoo gaarne tot hem op. Hij stelde haar een huwelijk voor. Na een' langen strijd met zich zelve, nam zij het aan; maar op voorwaarde, dat ze *Engeland* zouden verlaten. Men zegt, dat de oude Lord GREETOWN eenen bruidschat aanbood, die met fierheid werd afgewezen. Ze reisden af naar Italië. Te *Vercelli*, BERTUCCI'S moederstad, vond hij geene lessen zoo als hij gehoopt had, maar wel de gelegenheid, om zich als eerste tenor aan een' kleinen reizenden opera-troep te verbinden. Men drong hem, om ook zijne gade het tooneel te doen betreden. Maar hij had altijd de edelmoedigheid dit af te slaan, tot innige vreugde van EMMY, die besloten had, het haren echtgenoot niet te weigeren, zoo hij het eischte. Na de geboorte van TOMASIO waren hunne behoeften meerder geworden; maar ook nu had BERTUCCI'S stem, door oefening, in zuiverheid en volheid zoo veel gewonnen, dat hij op hoofdtooneelen durfde debuteren. Hij had achtereenvolgens verbindtenissen te *Pisa*, te *Mantua* en eindelijk te *Milaan*, aan de groote Opera. TOMASIO was toen

zestien jaar. Hij was éénig kind gebleven en zijne moeder had geene andere bezigheden gehad dan zijne vorming. Zijne opvoeding was haar volkomen gelukt. Zij had altijd heimelijk gehoopt, dat het aan haar zoude staan voor haren zoon een beroep te kiezen. Maar de echtgenoot besliste voor het tooneel. De moeder moest het offer breugen aan den wil van eenen man, die zelf een jammerlijk voorbeeld was, van de gevaren eens levensstands, welken hij voor den aankomenden jongeling koos. Want, helaas! de Engelsche weeze had een treurig huwelijkslot. BERTUCCI beminde haar altijd; maar hij was geen man van die sterke en zelfstandige deugd, die zich weet opgerigt te houden, waar hij anderen ziet zinken. Ofschoon gehuwd, deelde hij in al de losbandige vermaken zijner medgezellen, en meer nog! een doodelijk verwoestend vermaak was hem tot hartstogt geworden: het spel! Hij verspeelde alles, wat hij in de mogelijkheid was aan het spel te offeren: daarom rekende hij bij voorraad op de verdubbelde inkomsten, na het debut van TOMASIO. De liefde voor zijne vrouw alleen was alles, wat er nog van den voormaals goeden BERTUCCI in hem overbleef. Maar ook welk eene vrouw! Met welk een engelachtig geduld droeg zij alles; met welk eene verhevene waardigheid wist zij nog altijd zijne eer te redden voor de menschen en voor haren zoon! Hoe dikwijls nog wist zij dien echtgenoot hoog te stellen in zijne eigene oogen, opdat hij zich nog niet meer verlagen zou in het stof der ondeugden! Hoe bleef zij onder alles nog voor hem, wat eene deugdzame vrouw voor den waardigen echtgenoot zijn moet! Hoe kiesch en fier handhaafde zij zijne eer en de hare, tegenover die velen, die de ongemeen schoone vrouw van den armen tooneelspeler eene gemakkelijke prooi achtten. Vorstelijk rijke aanbiedingen, door aanzienlijke mannen met verleidende kieschheid gedaan; bevallige jonge edellieden, met gloeijenden hartstogt aan hare voeten; de beste hoop voor de fortuin van eenen weergâloos beminden zoon, als lokaas voor eene enkele ontrouw! En in de schaal tegenover dat alles, een man, zoo als BERTUCCI toen was, verworpen, verlaagd, grof zinnelijk, niet meer hare offers begrijpende; neen! liever alleen eene enkele dankbaarheid. Men kan denken, dat ze geleden heeft; want ze had een fijn vrouwelijk gevoel, dat op menige plaats kwetsbaar was, en zij had ook nog schoone herinneringen van betere dagen. Zij had toch veel troost aan haren TOMASIO: aan haren zoon, die zijne moeder dagelijks beter begreep, en die haar beloonde met liefde en hoogachting; die

haar vriend was geworden en in wien zij zich nu ook nog moest gewond zien.

Zij stond nu dáár en troostte hem met die woorden, die de moeders alléén vinden kunnen, zelfs als de zaak hopeloos is; maar toch, EMMY kende de wereld te wel, om hem met valschen waan te vleijen. Zij had nog wel voor zich ééne hoop, maar geheim en flaauw, en het was beter die niet te doen schemeren. - ‘Gij moet van hier!’ zeide zij hem, na eene lange pauze. ‘TOMASIO! gij moet haar niet wederzien. De vrouw, van wie gij niets weet, dan het eerste eijfer van haren voornaam, zal zich door tijd en scheiding uit uw geheugen wisschen; en zoo niet! is waarlijk dat beeld zoo diep in uwe ziel ingeweven? behoud het dan rein en heilig, als een liefelijk ideaal: het zal u niet gelukkig maken, maar het zal u ten schild zijn tegen onwaardige indrukken, tegen gevaarlijke verbindtenissen. Ik zal u van mij gescheiden zien, met smart, maar niet met zorg; gij zult aan uwe moeder denken, en gij zult sterk zijn. Zoek u eene plaats te *Napels*. Het zal u niet moeijelijk vallen. Gij hebt talent, en daarenboven, ik zal u aanbevelen; ik weet er een' aanzienlijk man, die uw vriend zal zijn. Begin met hier niet meer te spelen. Ga heden niet naar de repetitie.’

‘Daar zegt gij wèl aan, *Carissima!* hij heeft op de repetitie nu niet meer noodig,’ riep BERTUCCI, die driftig binnenstormde, zijnen hoed op den eenen en zijnen persoon op een' anderen stoel nederwerpende. TOMASIO zag hem verwonderd aan.

‘Hoe kunt gij weten?’ zeide EMMY.

‘Hoe ik weet? *Per Dio!* ik kom van de rolverdeeling. Het was druk en woelig, als bij de afrekening na een tooneeljaar. Ze schoolden allen te zamen; ik zag wel, dat er iets gaande was. Senor RIBOZZI was lomp, maar ik dacht dat het was, omdat ik van hem gewonnen had.’

‘Gewonnen!’ riep EMMY, met een' glimp van genoegen.

‘Zoo is het, *Moglie Mia!* gisteren avond. Ook heb ik terstond eenige schulden van eer afgedaan, de meest dringende, dat spreekt van zelf. Om verder te gaan, TOMASIO! RIBOZZI klaagde over u. Hij zeide, dat gij onverklaarbare verstrooijingen hadt; dat gij telkens tegen het decorum zondigt; dat gij u bij uwe beste aria's tegen de loges wendt, in plaats van tot den persoon, aan wien ze gerigt zijn; dat uwe stem gebeefd had, waar zij vast had moeten wezen, enz. enz. Ik begon te begrijpen, waar hij heen wilde. Op het répertoire was *Don Juan* aan de beurt. De prima amorosa wil den kleinen leelijken Mantuaan indringen, die haar

minnaar is, en die valsch zingt als hij de hooge E maar ziet. Ik begon warm te worden, en ik zeide den Directeur, dat hij een groote aap was, die zijne beste sujetten aan eene intrigue opofferde. Toen vielen ze allen op mij aan. De prima donna wilde de *Anna* niet spelen tegenover u als *Don Juan;* gij zoudt en gij moest eene andere partij hebben; van mij werd niet eens gesproken; ik geloof, dat ze die van het standbeeld *del Commodore* nog te goed voor mij achtten. Daar was een gekrijsch, een rumoer, een geraas! Ze hadden eene finale met pauken kunnen overschreeuwen. Ze begonnen ook van u te spreken, EMMY! Ze zeiden, dat gij preutsch waart tegen de mannen, en trotsch tegen de vrouwen. Ze vonden het jammer, dat eene zoo fiere Dame mij niet meer huwelijksgoed had aangebragt, enz. enz. Toen kon ik het niet langer uithouden, ik wenschte ze allen naar den drommel, gaf onze engagementen op en liep heen. Ik wist, dat ik hun juist hunnen zin gaf; maar ik kon mij niet beter redden. Gij zoudt nu wel meenen, dat wij er slecht bij staan, want bij RIBOZZI hebben wij niet meer te goed; maar als het ongeluk u bij de hand grijpt, dan reikt het geluk u wel eens tegelijk den vinger. *Che Diavolo* TOMA? Hoe doet gij toch, om de gunst der schoone *Signora's* te winnen? Gisteren, toen gij weggeijld waart, als brandden de planken u onder de voeten, kwam Monsignor ALZETTI achter de coulisses. Hij geeft heden een luisterrijk feest, hij kwam u uitnoodigen om bij hem te zingen. Het was op verzoek van zijne dames, dat heeft hij gezegd. Natuurlijk nam ik aan. Gij kunt goede zaken maken, dat geeft zoo veel als de recette van een benefit. En daarenboven, men spreekt van u, dat doet goed voor uw' naam.'

'Vader! ik kan dáár niet zingen.'

'Niet? en gij hebt eene stem tienmaal fraaijer dan ik, toen ik gastrollen had te *Pisa*. Gij behoeft u niet voor te bereiden. Men vraagt doorgaans ligte aria's, bekende dingen.'

'Ik kan dáár niet gaan, Senor!' antwoordde TOMASIO hevig, 'want ik bemin de zuster van den Hertog.'

'*Deh! mio figlio!* zoo veel te roerender zult gij zingen: *Soardo* enz.'

'In ernst, BERTUCCI! gij moest begrijpen, dat TOMASIO beter doet *niet* te gaan.'

'Ik kan alleen begrijpen, dat wij niets hebben en dat wij toch moeten leven.'

'A propos, EMMY! gij immers hebt nog wel iets gespaard?.....'

'Mijn vriend! waar denkt gij aan? ik heb u immers alles gegeven wat ik had, toen gij zeidet noodig te hebben?'

‘O ja! dat was voor..... nu, gij vergt geene rekenschap, ik heb u toen ook niet vergeten: heb ik niet keurige satijnen schoenen voor u gekocht, omdat ik uwe fraaije kleine voeten niet zien kon in zulke oude leelijke pantoffels?’

‘Ja, ik weet dat gij goed voor mij zijt,’ antwoordde de vrouw, met eenen zucht, dien zij wenschte dat TOMASIO niet mogt gehoord hebben.

‘Welnu, Senor TOMASIO!’ vervolgde BERTUCCI, ‘gij ziet het. Uwe moeder zal gebrek lijden, zoo gij ons niet redt; wij hebben niets en wij moeten toch leven, tot wij elders plaatsen gevonden hebben: het staat aan u ons te helpen.’

De jonge man antwoordde niet, hij zag zijne moeder aan. Zij zag niet naar hem op. Zij wilde hem niet aanmoedigen. Toen besliste hij zelf.

‘Ik zal gaan, vader!’ zeide hij tot BERTUCCI met vasten ernst, en EMMY de hand drukkende, voegde hij haar zachtkens toe: ‘En waarom zoude ik geene kracht hebben tot eene overwinning voor u? Het zal de laatste wezen en ik zal moed hebben.’

Hoe ernstig de goede TOMASIO dit mogt gemeend hebben, en hoeveel hij daaronder ook verstond, was het toch met eene innige ontroering, die onwillekeurig eene tint van vreugde kreeg, dat hij de groote zaal binnentrad, waar men hem reeds wachtte en waar *zij* hem ook wachtte. Was het vermetelheid of ongerijmde eigendunk, toen hij daaraan dacht? was er niet veel onvoorzigtige tegemoetkoming in deze wijze van hem tot haar te brengen? Of wel, was het alleen ijskoude bewondering van zijn talent, waarbij de hartstogt zoo weinig stem had, dat zij zich zonder blozen zulk eenen stap konde veroorloven, waarin de fiere edelman zonder argwaan bewilligde? Was zij zoo zeker, dat hij niet tot haar zoude durven opzien, zelfs al gaf zij hare geestdrift lucht, luide en onweêrhouden, maar zonder bijgedachten, zoo als men het doet van een', die niet meer leeft? Dat waren alle vragen, die als van zelve in hem opkwamen, maar die hij zich niet trachtte te beantwoorden. Hij had besloten sterk te zijn en zich niet te verraden.

Als in eene duizeling liep hij voort tot dáár, waar de Hertog hem ontving. Hij zoude u niet hebben kunnen zeggen, of de zaal helder verlicht was en goed versierd, aan welke zijde het orchest was geïmproviseerd, welke Heeren hem hadden toegesproken, noch tot welke Dames hij zich gebogen had. Eerst

toen D'ALZETTI hem, na eene vleijende begroeting, naar de sofa der Dames leidde, toen hij aan de Hertogin werd voorgesteld, toen hij dáár stond, regt tegenover de geliefde, toen eerst zag hij met kennis van wat hij zag. Er is misschien geene meer linksche houding uit te denken, dan die van eenen man tegenover de vrouw, die hij bemint, zonder dat hij het haar durft zeggen; zij kan belagehelijk zijn, zoo zij alleen in kinderachtigen schroom hare oorzaak heeft; zij kan tragisch pijnlijk heeten zoo die liefde ongeoorloofd is en zondig; maar zij is tergend, vernederend, zoo het een mindere is, die tegen eene hooggeborene het woord niet durft uiten, dat hem op de lippen brandt, en zoo alleen de afbakeningen der maatschappij zich stellen tusschen zijne weuschen en hun doel. Die hooge mate van zedelijk lijden droeg TOMASIO, toen men hem had heengevoerd naar de Jonkvrouw die hij lief had. Nooit had hij haar zóó van nabij gezien, want dat ééne vlugtige oogenblik toen zij hem in den corridor de hand reikte, bij het uitgaan der loge, had hij in zijne verbijstering haar aangestaard, zonder te onderscheiden. Maar het was eene beeldschoone jonkvrouw, blanker van tint en zachter van oog, dan men zich eene Italiane zonde denken. Altijd diezelfde keurige eenvoudigheid van kleeding, dat reine wit.

Hij hoorde, dat de Hertogin haar BEATRICE noemde, en haar iets influisterde, waarbij zij bloosde en verbleekte.

‘Het is Signora BEATRICE, die ons op uw talent opmerkzaam maakte,’ lispelde de Hertogin, terwijl zij haar lorgnet gebruikte.

‘Ik heb een' hartstogt voor den zang,’ viel BEATRICE schielijk in.

‘Niet voor den zanger?’ vroeg TOMASIO'S blik, zonder dat hij het wilde; maar zijn mond zeide niets: hij had een gevoel, alsof hem de keel werd toegeschroefd. En dat was iemand, die gekomen was om te zingen! Hij vergat het. Die anderen vergaten het niet. *Zij* waren gekomen om te hooren. Zij begrepen niet, hoe men konde aarzelen met iets, waarnaar zij verlangden. Die man, die betaald werd, had immers geen regt om aandoeningen te hebben. *Zij, zij* mogten wel zuchten onder werkelijke of hersenschimmige smarten, onder smarten van weelde, als ik ze zoo eens noemen mag, zij mogten zich wel toegeven aan eene ongelukkige liefde, of die veinzen om met het belangwekkende weê te pronken; maar zoo de rampzalige hartstogt hem ééne enkele valsche noot ontlokte, of éénen plooi leide in zijn gelaat, die niet paste bij zijnen zang, dan hadden zij het regt

om hem uit te fluiten en te bespotten. Dat alles moest TOMASIO wel weder invallen, toen hij zich van de Dames verwijderd had, met eene buiging zoo steil en met woorden zoo koud en zoo kort als hij ze slechts vinden konde, want hij wist, dat het hem noodig was elken zweem van gevoel te vermijden. Men ergerde zich niet aan deze stugheid. Dat was de schuwheid van het talent. Wat schrijft men al niet op rekening van het genie! In den hoek, waar hij zich had teruggetrokken, hoorde onze zanger met angst het einde der ouverture. Hij had nog zoo gaarne uitstel gehad; dan, hij kende te wèl een publiek, om zich niet te vermannen. Het is zoo, hij had meer gezongen terwijl BEATRICE luisterde; maar het was nu iets geheel bijzonders. Het was nu door haar, en bijna tot haar, dat hij zingen zoude. Ook had hij in de keuze der stukken veel geaarzeld. Hij had nu een air uit *Jozef*, een der weinigen, waarin het woord ‘liefde’ vermeden was.

De tooneelspeler heeft veel vóór hij den zanger. Hij heeft minder gemeens met zijn publiek, hij is er beter van gescheiden. Het blanketsel verbergt den blos, die opkomt, of den gelaatstrek, die niet past bij de rol. Hij kan van houding wisselen naar welgevallen; een kleedingstuk, een wapen, een werktuig, wat het ook zij, verbergt ligt een linksch gebaar of neemt eene verlegenheid weg, en daarbij is de aandacht zoo verdeeld. Men denkt om eene decoratie, om een meubel, om een' bijpersoon; maar de zanger, de arme zanger, met niets dan het muzijkblad in de hand, met geene enkele kans om aan blikken te ontkomen, die allen scherp op hem gerigt zijn, en op hem alléén; iedere trek wordt van zijn gelaat bespied, ieder hijgen van zijne borst geteld, iedere beweging door allen gezien en uitgelegd. Ook de zedigste oogen staren vrijpostig op hem. En hij heeft niets aan noch om zich, dat ook slechts een weinig afleidt, vooral in eene zaal, die slechts tijdelijk en in der haast op zóó iets is ingerigt. O, de arme zanger! Van de zangeres spreken wij niet, wij begrijpen niet hoe zij mogelijk is.

En toch heeft TOMASIO gezongen. In het eerst zoo slecht, dat BEATRICE zich den handschoen scheurde van ergernis, later beter, want de gewoonte om zijne gewaarwordingen meester te blijven, deed hem zegevieren, en toen eenmaal de schroom overwonnen was, verhief zich zijne stem weder vol en frisch, en toen gaf de gedachte, dat hij haar niet teleurstellen moest, die weder dáár was en luisterde, zoo als altijd, hem moed en kracht, en hij wist meer ziel in zijne stem te leggen dan ooit te voren.

Men juichte van bewondering, en niet vreemd inderdaad; de Hertogin, die de geestdrift schoon vond in BEATRICE, gaf het voorbeeld. Ware TOMASIO eerzuchtig geweest, hij had voldaan moeten zijn, men hield niet op van lofspraken; alleen vond men de verzen te koud, hij had iets meer weelderigs moeten geven. ‘Ik weet iets,’ sprak de Hertog, ‘BEATRICE zal wel zoo goed zijn, met Signor BERTUCCI het roerend duet te zingen, dat gisteren mislukte, door ENRICO.’

‘Ik kan dat duet nu niet zingen,’ stamelde BEATRICE, ‘en ook Mijnheer kent het misschien niet.....’

‘Hoe, Signora! iets uit eene zoo bekende opera?’

Het meisje antwoordde weder iets onverstaanbaars, van overschaduwen.....

‘Gij hebt toch zonderlinge luimen, Signora!’ sprak ALZETTI, hoogst ontevreden, dat zijn voorstel niet zoude doorgaan. ‘Eerst was het omdat mijn neef zijne partij niet kende, nu zingt BERTUCCI u te goed: ik had regt gehad op meer vriendelijkheid.’

Zonder iets te antwoorden stond de jonge dame op, zij zag zeer bleek. Met zeer veel verwarring zocht ze iets uit een der loquetjes van een muzijkkastje, en gaf het TOMASIO, dien men niet gevraagd had en die nog meer sidderde dan zij zelve. Hij zag de muzijk in, het was een duet uit *Jessonda*, dat hij drie dagen geleden gezongen had. Toen las hij duidelijk in de ziel van het meisje. Die ontdekking bedwelmde hem. Hoe kon hij denken aan zijn besluit, om zich zelven meester te blijven? Hij voelde, hoe BEATRICE wankelde toen hij baar naar de piano leidde. Een jong mensch preludeerde reeds een accompagnement. De Hertog plaatste zich achter de Signora. Zij wilde beginnen, zij nam het muzijkblad in de hand, beproefde..... vruchteloos! deed nog ééne poging, vergeefs! het gevoel was sterker dan de wil. ‘Het is mij onmogelijk!’ riep zij, en wierp het blad weg. ‘Mij ook,’ horst TOMASIO uit, en volgde haar voorbeeld. Maar ook te gelijk zonder op of om te zien, ijlde hij de zaal uit. Hij hoorde een schaterend gelach achter zich, en stemmen, als werd hij teruggeroepen; maar een verward geschuifel suisde hem in de hersens. Hij had geen ander denkbeeld dan dit ééne: ‘vlugten, der bespotting ontvlugten!’

De avond, dien TOMASIO zoo pijnlijk doorbragt, had ook moeijelijke uren voor zijne moeder. Wij spreken niet eenmaal van hare bekommering over hem, noch over de huiselijke zorgen, die haar

niemand hielp dragen. Zij had den tijd niet er aan te denken, want toen BERTUCCI, die nu voor geene rol te zorgen had, was uitgegaan, met belofte van spoedig terug te keeren, waaruit ze begrijpen kon, dat ze hem niet vóór den dageraad zoude wederzien, en zij schrijfgereedschap voor zich had genomen en bezig was iets te schrijven, dat haar een lang beraad had gekost, en waarbij zij menigen traan wegwisschen moest, werd er zacht aan de deur geklopt. Twee mannen vertoonden zich, de eene, een bediende in liverci, kreeg bevel zich te verwijderen, zoodra EMMY op de vraag: 'zijn wij bij Signora BERTUCCI?' toestemmend geantwoord had. In den anderen man, die de kamer binnentrad, herkende zij met schrik, met huivering, met eene soort van afschuw zelfs, Lord GREETOWN, den man, die eenmaal haar bruidegom had moeten zijn.

'EMMY LAWRENCE!' begon hij met eene soort van verteedering en wilde hare hand grijpen.

'Gij hebt naar de echtgenoot van BERTUCCI gevraagd, Mylord!' antwoordde zij, terugtredende, met zoo veel kalmte als in hare magt was.

'EMMY LAWRENCE! gij verstaat er u op, oude kennissen als vreemden te ontvangen.'

'Wees zoo goed u te verklaren, waarop dit gesprek uitloopen moet!' vroeg zij ernstig.

'Op een afscheid, hartelijker dan deze ontvangst, zoo ik hoop.'

'O spreek! wat voert u hier?'

'Eene vreemde vraag! wat anders dan gij zelve? Want inderdaad, ik ben te *Milaan* gekomen om u. Het is zoo, mijne gezondheid had eene andere atmospheer noodig, dan de eeuwige steenkolendamp van *Old-City;* maar zonder u ware ik toch niet hier. Want ziet gij, men wordt oud en.....' Hij wierp zich tegenover haar in eenen stoel. 'Maar zeg mij, EMMY! wat hebt gij gedaan, om twintig jaren lang jong te blijven?'

Zij had hem eene andere vraag kunnen doen, want hij was onkenbaar verouderd.

'Ik heb zeer eenvoudig geleefd, Mylord!'

'Ook gelukkig, EMMY?'

'Dat moet Lord GREETOWN zeer onverschillig zijn.'

'Haatdragende! Is mijne tegenwoordigheid, hier, u niet de verzekering, dat ik er belang in stel, dat ik aan u dacht? En in waarheid, dat heb ik gedaan, meer misschien dan goed was voor mijne rust. Want, ziet gij, er waren oogenblikken, vooral in den nacht, waarin ik uw lief beschreid gezigtje niet van voor

de oogen konde wegkrijgen, en ik heb gemeend, dat lastige spooksel niet beter te kunnen verdrijven, dan door vrede te maken met u!'

'Gij erkent dus, Mylord! dat er eene vrouw is, die zich veel over u te beklagen heeft?'

'Ééne,' spotte hij.

'Ééne ten minste in het bijzonder!' hernam zij ernstig, 'en die het van u niet verdiende.'

'Juist, en die vrouw zijt gij! En opdat mijne vergiffenis, zoo ik die verkrijge, eene volkomene vergiffenis moge zijn, moet gij weten, wat mij eerst later bekend werd: gij werd nog meer verongelijkt dan gij hebt kunnen vermoeden. Mijn vader is de oorzaak van het veranderd testament. Dat was, omdat hij, bij Lady WILBURY'S ziekte, door een toeval ontdekte, dat gij niet de dochter van Kolonel LAWRENCE waart, maar alleen eene wees, door dezen zijner zuster toevertrouwd. Lord GREETOWN begreep, dat het onmogelijk zoude zijn, bij ons huwelijk uw regt te bewijzen op den naam, dien gij voerdet. De Lady meende, dat dit weinig verschil maakte zoo gij evenwel bezitster van *Wilburypark* werdt. Maar mijn vader dacht anders, vergeef het hem: er was nog nimmer eene dame zonder naam in ons geslachtregister opgeschreven. Toen het gezegd was, dat wij niet huwen konden, was het ook gezegd, dat gij geen deel zoudt hebben in de erfenis. Ziedaar de zaak! ik heb er geene schuld aan; maar had ik toen kunnen gissen, dat men u plunderde, ik had u nooit dat wanhopige huwelijk laten doen. En nu, welke voldoening begeert gij?'

'Zijt gij gehuwd, Mylord? Hebt gij kinderen?' vroeg EMMY, wier wangen beurtelings gloeiden en verbleekten, nadat zijne woorden verontwaardiging of toorn, blijdschap of hoop in haar verwekten.

'Er is eene Lady GREETOWN geweest; maar de zalige dame heeft geene andere sporen nagelaten van haar verblijf op deze wereld, dan hooge rekeningen bij de modemaaksters, die ik heb moeten betalen.'

'Mylord! *ik* heb een' zoon!'

'Die mijn erfgenaam zal zijn na mijn' dood, en wien ik een jaargeld beschikken wil, geëvenredigd aan mijn vermogen zoo lang ik leef. De oudste zoon van mijns vaders broeder zal wel een scheef gezigt zetten; maar dat is geene reden, om dien leelijken bleeken jongen te geven wat hem niet toekomt. Zijt gij tevreden?'

‘Onuitsprekelijk dankbaar, Mylord! en toch vergeef mij, voor het geluk van mijn' zoon is dit niet genoeg.’

‘*Indeed?* Wat moet het dan zijn? moet er een nieuwen Lord GREETOWN opstaan, eene adoptie?’

Toen vertelde zij hem TOMASIO'S ongelijksoortige liefde.

‘Op mijn woord!’ hervatte GREETOWN, nadat hij alles wist. ‘Die jongman belooft veel. Hij weet zich vooruit te zetten. Hij heeft den smaak van een' edelman. Ik zal den Hertog gaan zien. Jongere dochters van oude geslachten zijn doorgaans rijker in voorvaderen dan in grondbezittingen, en men heeft er gezien, die de eerste opgaven voor de laatsten met eene ligtheid, waaraan een Jacobijn zich konde ergeren. Eene heerlijkheid in Italië zal wel niet duurder zijn dan een fashionable hôtel in *Regentstreet*, en zij zal ligt gevonden worden. Dit alles zal zich schikken, en zult gij dan over mij tevreden zijn, EMMY! heb ik dan goedgemaakt?’

‘Als gij mijn' zoon van zijne vertwijfeling redt, hebt gij verholpen wat in uwe magt stond,’ zeide zij, de lange lijdensjaren van haar huwelijk, zijn onmeêdoogend verlaten, al hare smarten en al hare tranen vergetende voor de schoone toekomst van haren zoon. Zijn er moeders, die aan zich zelve denken bij het geluk van haar kind?

Wij beschrijven het niet, met welke blikken en met welke woorden zij nog in dien avond den radeloozen TOMASIO tot hopen en vertrouwen terugbragt. Hij kwam tot haar verwilderd en bleek, hij wilde afscheid nemen en wegvlugten naar Napels, om de bespotting der menschen te ontgaan, en de gevaren van eenen hartstogt, die nu geen geheim meer konde gebleven zijn.

Toen Lord GREETOWN den Hertog D'ALZETTI bezocht, en zich verklaarde, met al de omzigtigheid. die hij had noodig gerekend, zeide hem deze met bitteren spot:

‘Ik zoude mij ongemeen gelukkig rekenen, iemand, door Mylord GREETOWN aanbevolen, aan mijn geslacht te verbinden, zelfs al ware die iemand van het tooneel opgeraapt; het is alleen mijn ongeluk, dat de Signor TOMASIO zich heeft vergist. Ik heb geene zuster.’

‘Maar toch, Monsignore! de dame, die altijd in uwe loge zat, die zelfs....’

‘Met hem zoude gezongen hebben, meent gij? Welnu, Mylord, juist dát had hem moeten overtuigen dat zij mijne zuster

niet zijn kon. BEATRICE is eene arme Duitsche jonkvrouw van zeer verachten adel, aan welke mijne vrouw zich in het klooster, alwaar ze beiden werden opgevoed, zóó heeft gehecht, dat zij zich niet van haar heeft kunnen scheiden. Na de belagehelijke scène van gisteren, kan uw voorstel haar niet anders dan hoogst welkom zijn; zij is meesteres van zich zelve en de Hertogin zal haar gaarne gelukkig zien.'

'En hebt gij mij nog even lief, nu ik *niet* de zuster van een' Hertog ben?' vroeg BEATRICE later TOMASIO, die haar met verrukking in de oogen zag.

'Hebt gij den Opera-zanger niet het eerst bemind?' antwoordde hij zacht, haar de blanke hand kussende, die nu *zeker* de zijne was.

A.L.G. TOUSSAINT.

De schatgraver.

(*Uit het Duitsch*).
(*Vervolg en slot van bladz.* 284.)

Het ongeduld van de omstanders, voornamelijk van de BREITBACH'S, kende geene palen meer.

'Maak open, - maak open!' riepen zij, van hegeerte ontvlamd.

EDUARD'S blik zocht APOLLONIA. Zij stond dáár als vernietigd, zoo bleek als een lijk, met gevouwen handen, en tranen rolden over hare wangen. Ieder' edeldenkend mensch moest haar toestand met het diepste medelijden vervullen. De goede GUDERUS stond nevens haar en zocht haar te troosten.

Om den mond van Pater CELESTINUS vertoonde zich een fijn spottende glimlach, welken EDUARD zeer goed begreep, en om hem dit te doen opmerken, nam hij met een schertsend *pathos* het woord:

'Zeer geëerde Toehoorders! hier hebben wij nu den zoo veel geruchts gemaakt hebbende en den zoo zeer in twijfel getrokken' schat. "Maak open!" roept gij. Dat zal spoedig genoeg geschieden. Evenwel, vóórdat wij tot dit gewigtig bedrijf overgaan, zoo verzoek ik u de goedheid te hebben, geëerde Toehoorders! in aanmerking te nemen, hoe het mogelijk is, dat in deze ruimte, van drie voet lang en twee voet breed, twaalf zilveren vleugelmannen en eene gouden tafel voor dertig personen kunnen

verborgen zijn. Ook met de verscheidene millioenen dukaten ziet het er slim uit, omdat die gewoon zijn, eene zekere gehalte te hebben, en gij u overtuigen kunt, dat deze kist geen honderd pond meer weegt, dan het ijzer. Dus.....'

Mevrouw BREITBACH liet hem niet uitpraten. 'Waarde Heer! het is hier de plaats niet om te preken. Wat praat gij van zilveren vleugelmannen en gouden tafels? De geheele kist is vol met diamanten en paarlen, waarvoor men twintig zilveren vleugelmannen en tien gouden tafels koopen kan. Maak maar open, en wij zullen moeten oppassen, dat wij niet van al die pracht op het oogenblik blind worden.'

EDUARD stak den sleutel in het sleutelgat, trachtte dien om te draaijen, maar het ging niet. Alle moeite was vergeefsch. Het slot scheen onbewegelijk te zijn.

De metselaars-baas was intusschen zwijgend en zonder deelneming blijven staan. Ook nu zag hij met over elkander geslagene armen en met een' spottenden lach de bemoeijingen van iedereen, om het slot open te maken. Eindelijk trad hij nader bij, en nam het woord:

'Geeft u geene moeite, mijne Heeren! niemand van ulieden zal het slot openen. Ja, *ik* heb deze kist helpen verbergen. Ja, *ik* heb de deur toegemetseld. Ik beloofde den overleden' abt het geheim niet te verraden, niet met eeden of andere plegtigheden, neen, maar op het woord van een' eerlijk man. Ik heb mijn woord gehouden; ik heb niets verteld. Maar omdat ik voor de ontdekking niet verantwoordelijk ben, en ik de zaak, hoe zeer mij dit spijte, niet veranderen kan, moogt gij vrij medenemen wat er in de kist is, en toezien, of gij er veel rijker door zult worden. Het slot heeft een ander geheim. *Ik* alleen kan het open maken.'

Daarop nam hij den sleutel, en schoof in het deksel een onmerkbaar klepje op zijde, onder hetwelk een ander sleutelgat verborgen was. Hierin stak hij den sleutel, en begon te draaijen. Men hoorde een raderwerk krassen. In het voorste slot versprong eene veer. Nu werd hier de sleutel zonder moeite aangebragt. Het slot sprong open, het deksel werd opgetild, en de inhoud, welke de geheele kist vulde, vertoonde zich, zorgvuldig met wasdoek bedekt, betwelk dienen moest, om de stiklucht en de vochtigheid te keeren.

Iedereen gaapte in de opene kist, behalve APOLLONIA. Deze gezigten waren de gelukkigste studiën voor een' gelaats-opmerker. Mevrouw BREITBACH zag er bijzonder fraai uit.

Verscheidene lagen wasdoek werden weggeruimd, tusschen welke het eerst eene volkomen gave perkamenten rol gevonden werd. Pater CELESTINUS herkende daarop de handteekening en het schrift van den kerkvoogd. De tekst was in het Latijn, en begon deftig met ‘GERVASIUS, *Abbas*.’ De inhoud behelsde, zoo als EDUARD dadelijk vermoedde, eene aanspraak aan een beter nageslacht, dat deze voorwerpen eens zonde vinden.

‘De schatten van het klooster waren door ongewijde handen verstrooid, derhalve werden deze uitgezochte kostbaarheden, die in zulke handen zonder waarde en ongebuldigd blijven, en, voor de gemeenste zaken misbruikt, tot groot verlies voor een' meer beschaafden tijd vernield worden, aan hunne domheid onttrokken. Als men eens deze goederen ontdekte, zouden verstandige, geleerde en beschaafde menschen zich deze kostbaarheden met verwondering en verrukking toeëigenen en de hun toekomende eer bewijzen.’

‘Een edel, uitmuntend Heer!’ juichte Mevrouw BREITBACH; ‘ja, ja, de verstandige en beschaafde tijd is gekomen, en wij zijn er tegenwoordig ook menschen naar.’

Maar zij ontroerde, toen in hetzelfde oogenblik het laatste hekleedsel verdween, en ontdekte, dat de SCHAT..... slechts uit hoeken en handschriften bestond, welke digt in elkander gepakt lagen.

Nu werd EDUARD'S belangstelling eerst ten volle opgewekt. Hij nam een der boeken op, welke alle kostbaar in rood of groen fluweel gebonden, en met vergulde of verzilverde ornamenten versierd waren. Bij het openslaan van het eerste blad gaf hij eenen schreeuw van verwondering. Hij vond, namelijk, een heerlijk op perkament geschreven *brevarium* of getijboek, zoo als zich de vorsten, in de vijftiende eeuw, met groote kosten aanschaften. Op enkele bladeren vertoonden zich tooneelen uit de Heilige Schrift, afbeeldsels van vorsten, vorstinnen, kardinalen, bisschoppen, in fraaije en kunstige miniaturen. De randen van het schrift, al de kapitale letters, vertoonden eenen wonderbaarlijken rijkdom van onnavolgbare arabesken op goud, purper en azuur, in eene bonte schakering van kleuren.

Het tweede boek was een dergelijk kleinood. Nu lette EDUARD niet meer op hetgeen er om hem gebeurde. Hij zag niets dan den boven zijn begrip zeldzamen en kostbaren vond, en onderzocht, hoewel ter loops, stuk voor stuk.

Missalen, stamboeken, zeldzame handschriften van de oude geschiedenis, en meer werken van geschiedkundigen en god-

geleerden inhoud, pauselijke bullen in kokers, andere zeldzame oorkonden, *incunabelen* van de grootste waarde en van het grootste belang, kwamen te voorschijn. Nóg was bij niet tot op den bodem van de kist gekomen, toen hij reeds de vaste overtuiging had, hoe de grilzieke luim van eenen eigenzinnigen zonderlingen liefhebber hier eene, in hare soort éénige verzameling, een volmaakt museum, liever in den schoot van de aarde had willen verbergen, zoodra hij ze niet meer mogt bezitten, dan ze aan anderen te gunnen, die hij als barbaren verachtte.

Pater CELESTINUS deelde in zijne verbazing.

Ook hem was het grootste gedeelte vreemd, ofschoon de Abt hem eenen enkelen keer eenige voorwerpen, die hij altijd achter slot hield, had laten zien. Dat hij dergelijke zaken verzamelde, was bekend. Hij had er nooit regt mede vooruit willen komen, zoo als bij, trouwens, altijd gewoon was den geheimzinnige te spelen. Na de opheffing had CELESTINUS hem eens ter loops nopens zijne eigene verzameling ondervraagd, en daarop het ijskoude antwoord gekregen: ‘ik heb alles verkocht.’

Ondertusschen hadden de BREITBACH'S steeds het uitpakken van eenen begeerigen blik verzeld doen gaan, in de hoop, dat van onder deze boeken, - in hunne oogen een onnutte hoop, - eene menigte van kostbaarheden zoude voor den dag komen. Kluchtig was het om te zien, hoe zij van boek tot boek bedrogen werden. En toen nu de bodem van de kist zigtbaar werd, en niets, dat hun van waarde toescheen, te voorschijn kwam, gaf zich hunne te leur gestelde verwachting lucht door allerlei verwenschingen.

EDUARD rigtte het woord tot hen.

‘Gij ziet,’ zeide hij, ‘dat wij geene voorwerpen gevonden hebben, die, volgens uwe denkbeelden, in het minst den naam van *schat* verdienen. Intusschen is u een aandeel van het gevondene toegezegd. Waarop denkt gij in naam van uwe nicht aanspraak te maken?’

‘Voddegoed!’ zuchtte Mijnheer BREITBACH. ‘Ik geloof, dat de Abt op zijn' ouden dag kindsch is geworden.’

‘Wij zijn er de menschen niet naar,’ zeide Mevrouw, ‘om ons met kinderprentenboekjes of oude muffe monnikenboeken te laten afschepen, begrijpt uwé? Gij kunt die vuile dingen behouden, die geen twaalf grosschen waard zijn. Wij schenken u ons aandeel, begrijpt uwé?’

Rood als vuur en ziedende van gramschap, wendde zij zich

tot APOLLONIA, die als een onschuldig lam onder de wolven stond te beven.

‘En gij, Jufvrouw! tusschen ons is het over, het is uit, begrijpt uwé? Gij wilt schatten ligten? Gij? Gij zijt er ook eene persoon naar, begrijpt uwé? Ga heen, waar gij van daan komt. Gij zult geen' voet meer over mijn' drempel zetten, begrijpt uwé? Die meid doet alsof zij eene prinses ware; zij is zoo onbeschaamd, die bedelares, rijke-luî-kinderen te willen huwen!’

APOLLONIA herkreeg op ééns hare volle geestkracht en waardigheid. ‘Vergeef mij,’ zeide zij, ‘dat heb ik volstrekt niet verlangd. NATHANIËL was het, die mij ten huwelijk vroeg; natuurlijk vroeg *ik* hem niet.... en ik zal.....’

Maar zij kon niet voleinden. Mevrouw BREITBACH viel haar in de rede. ‘Ziet gij, daar hebben wij het al! Zij heeft altijd listige uitvlugten gereed. Waarom doet zij anders zoo haar best, om zich lief en aardig voor te doen, dan om het jonge mensch het hoofd op hol te brengen, en hem van zijne zinnen en van zijn verstand te berooven?’

‘Stil wat, Mama!’ zeide nu NATHANIËL, boos geworden zijnde; ‘het is waarlijk erg genoeg, dat er niets van den schat gekomen is. Maar ik laat mij niet als een kind behandelen. Ik bezit ook vermogen, ik ben ook rijk, en heb niemands hulp noodig. Als gij hier dit meisje vernedert, zal *ik* toonen, dat ik er ook nog ben. Dat duld ik niet. En u ten spijt wil ik nu het meisje zonder schat huwen.’

‘Knaap! gij vermeet u!’ donderde Mijnheer BREITBACH.

‘Papa! wees zoo gestreng niet. Ik ben sedert een jaar mondig. Gij zult mij niet kwalijk nemen, dat ik u mijn kapitaal opvraag. Gij moet alles binnen zes maanden uitbetalen. Ik zal mij zelf vestigen, eene eigen fabrijk oprigten, op honderd schreden afstand van de uwe. Ik koop den molen, en gebruik de waterkracht voor de werktuigen; ik kan er ten minste zes procent goedkooper mede werken, dan gij met uwen stoom, en ik neem u het debiet voor den mond weg, zoo waar als ik NATHANIËL heet.’

‘Lieve zoontje!’ zeide Mijnheer BREITBACH, verteederd, ‘dat zult gij toch niet doen.’

‘Ja, dat zal ik,’ riep hij, ‘maar gij zult daarom toch mijn lieve Papa blijven; ieder moet toezien, hoe hij door de wereld komt. Ik kondig af en trouw APOLLONIA *zonder* uwe toestemming, of ik kondig *niet* af en trouw APOLLONIA *met* uwe toestemming.’

‘Mijn' vloek zal ik u toestemmen, begrijpt uwé?’ schreeuwde Mama.

Maar de oude Heer zocht haar tot bedaren te brengen. Het was een van de wonderlijkste tooneelen, welke men zich verbeelden kan. EDUARD gevoelde de noodzakelijkheid van tusschen beide te komen. ‘Luister naar mij,’ zeide hij: ‘dewijl APOLLONIA in den twist, die over haar gevoerd wordt, en waarin zij met afkeer en genegenheid bestormd wordt, zonder bijstand is, past het een' verstandig man haar den zijnen aan te bieden, mij voornamelijk, die een' bijzonderen last van de Regering te haren opzigte volvoeren moet.’

‘Deze schat heeft niets gemeens met de familie-aangelegenheden,’ riep Mevrouw BREITBACH.

‘Misschien meer dan gij denkt, Mevrouw! want het is nog geheel niet zeker, in hoe verre deze schat door de Regering zal gewaardeerd, en welke belooning, dien ten gevolge, aan de aanwijzeres zal toegezegd worden, ofschoon dit haar niet tot eene rijke partij zal maken. Ik eisch niets meer, dan dat APOLLONIA gehoord worde.’

‘Ja, dat is waar,’ zeide NATHANIËL, die éénsklaps op zijne dreef gekomen was. Hij ging naar APOLLONIA en vatte hare hand. - ‘APOLLONIA!’ vervolgde hij, ‘sedert eenigen tijd heb ik leeren inzien, dat ik van mijn' schooltijd af een gekke lomperd geweest hen. En als ik nadenk, is mij dit daardoor geleerd, dat ik u hartelijk lief gekregen heb. Ik zal nooit een beschaafd heertje worden, maar wel een geschikt koopman. Stoor u niet aan Papa en Mama. Zij zijn verschrikkelijk boos; maar gij weet, dat ik de kunst versta, hen teregt te zetten. Alles zal wel goed afloopen als gij slechts wilt. Trouw mij maar in alle geval, lieve APOLLONIA! Gij zult bij mij uw brood en een' goed man hebben. Uwe moeder, die nu zeer armoedig is, zal het dan ook beter hebben. Spreek vrij; het hangt alles van u af.’

APOLLONIA verhief het hoofd; een edele moed bezielde hare gelaatstrekken. Hare wangen gloeiden, hare oogen schitterden. Zij was op dit oogenblik zeer schoon. ‘Ik dank u, lieve Neef!’ zeide zij met eene vaste stem. ‘Ik kan dienen, voor geld werken, en zóó den kost voor mij en mijne arme moeder verdienen. Al denkt de tegenwoordige wereld, dat de armen niet veel minder verachtelijk zijn dan de misdadigers, zoo is toch een eerlijk werken voor het dagelijksch brood voor God en het geweten aangenaam. Het zoude niet prijzenswaardig zijn, mij als dochter op te dringen aan menschen, die mij vernederen.

Slecht zoude het zijn, uwe goede denkwijze omtrent mij te bedriegen. Wij zijn niet voor elkander geschikt; gij zoudt niet met mij, en ik niet met u gelukkig wezen. Zoek u eene andere, betere gade, en, omdat ik het huis uwer ouders niet meer bezoeken zal, laat ons als goede vrienden en in vrede scheiden.'

De jongeling liet hare hand niet los. In zijne gelaatstrekken werd eene verandering zigtbaar, die dezelve veredelde. 'Gij bedroeft mij,' antwoordde hij; 'maar ik zie reeds, men zal niet al het goede op deze aarde genieten. Ik zoude mij zóó niet laten afwijzen en trachten u te overreden; maar ik begrijp nu al te zeer, hoe de zaken staan. Ik zal mij niet verder uiten; want ik wil niemand in zijne gevoelens kwetsen of hinderen. - Wees gelukkig, APOLLONIA! Ik geef het op. Gij zult wel geen' vriend meer noodig hebben; zoo dit echter het geval mogt zijn, dan weet gij, waar uw Neef te vinden is. God zegene u!.....' 'Papa en Mama! ik zie volstrekt niet in, dat wij hier nog iets te doen hebben. Ik zonde u raden naar huis te rijden. Ik zal u te voet volgen. Daar APOLLONIA nu niet meer bij u komt, want dat zal ik niet gedoogen, ga ik heen, om een rijtuig te bezorgen, dat haar nog heden naar hare moeder zal brengen.'

Hij ging. Mijnheer en Mevrouw BREITBACH volgden hem al kijvende, door de twee Geestelijken uit den tuin begeleid.

EDUARD en APOLLONIA bleven alleen. De geopende schatkist stond tusschen heide. Eindelijk zeide hij met eene eenigzins bedrukte stem, ofschoon hij schertsen wilde: 'Lieve APOLLONIA! heb ik geen woord gehouden? heb ik niet gezorgd, dat gij, ondanks den schat, uwen Neef niet behoeft te trouwen?'

'Mijnheer!' antwoordde zij; maar bare stem begaf haar en tranen rolden over hare wangen.

'0ndertusschen hebben wij den schat, lieve Vriendin! die van meer waarde is dan gij denkt, en daarenboven zult gij mij heden nog helpen een' anderen te ligten.'

'Neen!..... neen!.....' riep zij.

'Ja! gij zult het wel doen, als gij hoort, dat dit de ware schat, en in mijn voordeel is. Ik heb van daag nu eenmaal de begeerte van schatten te ligten. Zijt gij dus genegen?'

'Ik begrijp u niet; maar als ik u van uut kan zijn.... Ach!.... ik acht u zoo zeer..... zoo..... onuitsprekelijk..... dat.....'

'APOLLONIA! - Uw schuldeloos eenvoudig hart, gij zelve zijt de schat, waarnaar ik verlang. Hij is geligt, als gij, op mijne verklaring, dat ik u vurig bemin, mij met één woord, of slechts met een' blik, of met het een of ander teeken, wilt

antwoorden..... dat..... dat.....' Hij kon niet eindigen. De aandoening belette hem te spreken.

Zij begon op nieuws te weenen. Hare wangen gloeiden. Bevende ging zij naar hem toe, en viel als vernietigd aan zijne voeten, - 'Gij zijt,' zeide zij moeijelijk en diep ademhalende, 'gij zijt mijn éénige opregte vriend op deze aarde, mijn éénige beschermer. Ik heb geen' anderen wil dan den uwen. Beschik over mij, Mijn lot is in uwe handen.'

Het kwam hem voor, alsof de tuin, het huis, de boomen, het dorp en de lucht zich golvende om hem bewogen, en hem in eenen mischenden stroom medevoerden. Hij wankelde, wilde zich vasthouden, en trok daardoor de teederbeminde aan zijn gelukkig kloppend hart. Wat er in de volgende oogenblikken om hen gebeurde wisten zij niet. De grootste vreugde is evenmin als de grootste smart voor uitleg vatbaar.

'Bij alle Heiligen! wat gebeurt hier?' riep eensklaps eene bekende stem achter hen, en toen zij zich verschrikt omkeerden, stond Pater GUDERUS met een vrolijk gezigt vóór hen. - CELESTINUS bleef bescheiden op eenigen afstand staan.

'Wat hier gebeurt?' juichte EDUARD. 'Den schat hebben wij, mijnen, mijnen schat.'

'Dat heb ik reeds lang gemerkt,' zeide de oude verstandige vriend, 'ik wensch u geluk. Het schatten-opgraven is anders een beroep, dat weinig de moeite beloont; maar gij, gij zijt de gelukkigste van al de schatgravers.'

CELESTINUS trad nader bij. 'Welaan!' zeide hij, 'in mijn huis behoud ik mijn regt. Edel, beminnenswaardig mensch, deugdzaam, zoo lang ongelukkig, nu gered meisje! De hand van den Eeuwige grijpt in de diepte, en brengt de ware schatten voor de vromen en goeden aan het licht. Zij vereenigt u, en ik, in de dienst van de Heilige Kerk, zegen uwe verloving, welker getuigen wij zijn.' Hij legde hunne handen inéén. Zij knielden vóór hem; hij deed een kort gebed en zegende hen.

Toen zij opstonden, omhelsde hij hen hartelijk, en vroeg EDUARD: wanneer hij den dag van het huwelijk bepaalde? want hij vond geene reden tot uitstel.

'Wanneer kan dit plaats hebben?' antwoordde deze levendig.

'Veertien dagen zijn voldoende, om de afkondiging te laten doen. De bruiloft is voor mijne rekening. Ik duld niet, dat die ergens anders gevierd zal worden, dan bij mij.'

NATHANIËL was er sedert korten tijd, zonder opgemerkt te worden, bijgekomen, en had het voorgevallene zwijgend aangezien. Nu wer-

den zij hem gewaar, en zijne tegenwoordigheid maakte hen verlegen. Maar hij naderde bedaard en vriendelijk, en zeide: ‘Lieve APOLLONIA! het rijtuig staat gereed. Het is alles in orde. Gij moet noodzakelijk, naar uwe moeder gaan. Ik wilde u vergezellen; maar dat voegt nu niet meer. Pater GUDERUS! zoudt gij zoo goed willen wezen, de bruid te begeleiden? Leef gelukkig - vaarwel, APOLLONIA!’ Hij vertrok

‘Ja, ik ga naar mijne moeder, mijne lieve moeder!’ riep zij, opgetogen van vreugde. ‘Naar uwe moeder!’ voegde EDUARD er bij. ‘En morgen zien wij elkander weder.’

Er was in de hoofdstad bij Mijnheer den Rector Magnificus eene bijzonder elegante *soirée*. Men sprak door de geheele stad van niets anders dan van den gevonden' schat, welke reeds aangekomen was. Het geheele gezelschap was eigenlijk verzocht, om hem in oogenschouw te nemen; want Mevrouw had eene groote tafel laten nederzetten, waarop de gevondene zeldzaamheden voor eenen uitmuntend beschaafden kring van vrouwen en mannen ter bezigtiging lagen. De geleerde vrouw van den huize moest volstrekt door den invloed van haren echtgenoot het voorregt genieten, dat zij het eerst met de aan de Hoogeschool toegewezene, kersversche nieuwigheden pronken kon. De miniaturen werden met de uitbundigste bewondering en van kunsttermen wemelende loftuitingen geprezen en beschouwd. De naam van den jongen beminnenswaardigen Professor B..., wien men dit, *in zijne soort éénig*, genot te danken had, was op ieders lippen.

Slechts de Rector Magnificus en eenige zeer geleerde collega's hielden zich niet op met dergelijke benzelingen, maar redetwistten onderling over de waarde van de immateriële belangen voor de staatshuishoudkunde, tegenover de materiële.

Professor K..., een jong geleerde, en een goed vriend van den nog afwezig zijnde EDUARD, luisterde meesmuilende. Toen werd hem een pakje overgereikt, dat hem uit zijne woning nagezonden was. Hij nam het aan, werd EDUARDS schrift op het adres gewaar, opende den omslag, haalde een' brief voor den dag, en las. Toen hij steelsgewijze gelezen had, lachte hij, maar sloeg geen acht op den verderen inhoud van het pakje, en hij strooide meer dan dertig witte sierlijke kaartjes, met goud op snede, over den grond.

‘Wat is dat? - Wat gebeurt er?’ vroegen de in hunne gewigtige beschouwingen gestoorde groote geleerden.

‘O! niets anders,’ antwoordde deze, ‘dan de beslissing van uw dispuut; want het wordt door de daad bewezen: dat in zeker geval de immateriëele belangen eene glansrijke overwinning op de materiëele behaald hebben.’ Hij raapte de verstrooide kaartjes op, en voegde er bij: ‘het toeval heeft gunstig gewild, dat ik mij hier zonder moeite van den last, mij door mijn' vriend opgedragen, in ééns kwijten kan.’ Hij ging rond, en deelde op de beleefdste wijze de kaartjes onder de aanwezenden uit.

Eene der eerst bedeelde Dames las het volgende:

Wij hebben de eer UEd. te berigten, dat wij den 3^{den} September j.l. een wettig huwelijk aangegaan hebben.

EDUARD B...

Professor, Bibliothekaris en Archivarius.

APOLLONIA B...

geb. *Breitbach*.

Alles was in stomme verbazing.

Mijnheer de Rector Magnificus herkreeg het eerst zijn spraakvermogen, en zeide: ‘Ei! ei!’

De andere groote geleerden stemden met hem in, en zeiden ook: ‘Ei! ei!’

Mevrouw liet haar kopje vallen, dat brak. Het oudste meisje, dat aan de theetafel was, vergat de kraan van den waterketel om te draaijen, totdat het theeblad in eene kokende zee veranderde. Hare zuster, die zoo even een mandje met taartjes opgenomen had, en wilde presenteren, stortte deze zoete gaven in dien stroomenden oceaan. Men omringde den jongen Professor K..., hij moest vertellen.

Deze nam EDUARDS brief, en verzocht verlof dien voor te lezen, hetgeen zoo veel te aangenamer zoude zijn, omdat doorgaans het geleerde gezelschap met eene of andere voorlezing besloten werd, en de brief van zijnen vriend tevens eene aardige *novelle* was.

De brief werd gelezen. - Tusschen beide fluisterde men, zag men elkander aan, en haalde men de schouders op. Toen de brief ten einde was, riep men: ‘Allerliefst, zeer aardig, regt *pastoraal*, - tamelijk sentimenteel! Wij zijn u oneindig verpligt voor uwe vriendelijke mededeeling.’ En men snapte verder voort.

‘De tafel is gedekt,’ zeide Mevrouw, ‘mag ik u verzoeken plaats te nemen?’

Men ging paar aan paar, zette zich in een ander vertrek aan tafel, en sprak zeer grondig over: ‘wat toch wel de reden was, dat alles zoo duur werd?’ Wij weten niet, of het *problema* opgelost werd. Het gezelschap ging vroeger uit elkander dan gewoonlijk.

Mijnheer de Rector Magnificus en zijne gade bleven alleen in het vertrek.

‘Lieve man!’ zeide zij, ‘ik vind, dat de Spaansche taalmeester, de zangmeester en de teekenmeester, die onze ANDROMACHE, BRISEÏS en ANTIGONE onderwijzen, verschrikkelijk duur worden. Wij moesten hen bedanken.’

‘Zoo als gij wilt, lieve vrouw!’

’De kinderen,’ vervolgde zij, ‘zijn beschaafd genoeg. Sedert de mannen op dergelijke talenten geen acht meer slaan, en een meisje slechts rijk behoeft te zijn, of een aardig boerinnengezigtje te hebben, om een' man te krijgen, beloont het waarlijk de moeite niet, dat men voor eene hoogere geestbeschaving zijner dochters het geld in het water werpt.’

‘Neen, het beloont, de moeite niet. - Goeden nacht, lieve vrouw!’

F. VON HEYDEN.

Nederland, oudtijds in vreemde fabelen gedacht.

Het roemrijkste tijdvak onzer Geschiedenis is zonder twijfel de 16de en 17de eeuw, onze vrijheidskamp tegen Spanje, onze Indische veroveringen en onze zeetriomfen. Alle beschaafde natiën, van *Europa* beschreven onze daden, bezongen onzen roem, en onze dapperheid op den Oceaan was buitenslands een spreekwoord geworden. ‘De oogen mijner schoone, (zingt een Portugeesch, dichter van dien tijd) zijn zoo onwederstaanbaar als de Turken te land of de Hollanders ter zee.’

Maar reeds veel vroeger trok Nederland de aandacht van buitenlanders, en, wat vreemd is, het meest prozaïsche Land van Europa is gedurig het tooneel van mythen en wonderlijke ontmoetingen. Van PROCOPIUS af tot op ARIOSTO, komt ons Land en volk gedurig in de romans, fabelverhalen en heldenzangen voor.

Herinnert u het verhaal des eerstgenoemden schrijvers, nopens HERMEGISKEL en zijne bruid, dat WAGENAAR opgenomen, maar BILDERDIJK met eene magtspreuk veroordeeld heeft, en dan de sage, hoe aan onze kusten de schimmen der afgestorvenen binnen een uur geheimzinnig naar *Engeland* werden overgevoerd. Gij leest het bij hem, *de Bello Goth.* IV. 20. Niet minder romantisch, liever avontuurlijk, is het verhaal van den Frieschen held UBRO, *Kempe van* HARALD HYLDETAND, die in de 8ste eeuw leefde, eerst zijn gevangene, toen zijn veldheer, en eindelijk zijn schoonbroeder werd, en op de *Brawallaheide* sneuvelde, na tallooze vijanden gedood en den grootsten held van het Noorden, STAERKODDER, zwaar gewond te hebben. STAERKODDER zelf zong zijne daden; uit dit gedicht pulle de Deensche historieschrijver SAXO GRAMMATICUS, in wiens *Historia Daniae*, L. 8, zijne avonturen geboekt zijn. Ik zou nog van de *Wolsungsage* kunnen spreken, die misschien tot *Groningen* en *Friesland* betrekking heeft, en van het heldendicht *Gudrun;* maar liever wend ik mij tot meer bekende mythen. Wie hoorde niet wel eens spreken van ELIUS GHACILIS, *den Ridder met de Zwaan*, en van de Witte Vrouw, die nog altijd te *Cleve* op het Slot rondwaart, en nu en dan op den Zwanentoren zigtbaar wordt? Die Zwanenridder is door BILDERDIJK bezongen, en zes eeuwen vroeger door meer dan éénen Franschen Dichter; nog leest het volk wel eens met belangstelling in een' winteravond: *de schoone Historie van den Ridder van de Zwaan*, te Amsterdam bij KOENE in 4o gedrukt en zeldzaam geworden; en een boekje, dat te *Cleve* den vreemdelingen aangeboden wordt, geeft ook een schraal berigt. Het tooneel van die wondervolle historie is in de Fransche romans te *Nijmegen:*

> Quar une penteenste une feste joie
> Tint lemperere cort a Nimaie establie,
> La furent assamble gent de mainte partie.

Deze stad is ook het tooneel van eene andere legende, die gij vindt in *de schoone historie van Maiken van Nimegen, hoe sy meer dan zeven jaren met den Duyvel woonde en daerna nog eene heilige werd;* eene romance der 16de eeuw, onder mij berustend, en waarvan ook een drama gemaakt is, uitgekomen te *Antwerpen* in 1615; maar deze fabel is geheel inlandsch gebleven.

Zij, die met de middeleeuwsche poëzij bekend zijn, weten, hoe roemrijk daarin de Britsche Koning ARTHUR, of ARTHUS, vermeld wordt, en kennen zijne verre togten en wapenfeiten; welnu, ook

hierbij komt *Holland* en *Zeeland* weder te pas. Onze oude kronijken zijn het niet alleen, die van zijne oorlogen met de Friezen in die streken vertellen, maar uitlanders bevestigen dit, b.v. GERVASIUS TILBERIENSIS, die omstreeks het jaar 1200 schreef.

De romans, die de togten van KAREL DEN GROOTE en zijner paladijns verhalen, zijn niet minder beroemd, dan die van ARTHUR; ook hier komt *Nederland*, komen de Nederlandsche helden ten tooneele. Vooreerst de Friesche Koning GUNDEBALD, die in *Spanje* oorloogde, vele overwinningen op de ongeloovigen bevocht en toen naar *Africa* overstak. Wat de inlandsche kronijken van hem vertellen is uit uitheemsche bronnen geput: de eerste, mij bekende, is de kronijk, die op naam des Aartsbisschops TURPINUS gaat, en waarschijnlijk tot de 11de eeuw behoort. Men kan over dezen GUNDEHOLD, UBBO EMMIUS en WAGENAAR vergelijken.

En eindelijk, om niet meer te noemen, ARIOSTO zelf, die dichter der gratiën, bezingt *Nederland* en zijne helden. ORLANDO of ROELAND komt te *Dordrecht* en elders. BIRENO en zijne lotgevallen worden uitvoerig beschreven:

> Duca era di Selandia e sene giva
> Verso Biseaglia a guerreggiar coi Mori.

Het geldt hier als gewoonlijk krijg en minnarijën, en voor het overige is alles verdichting; maar ik geloof niet, dat ARIOSTO daarvan de schepper is: meestal volgt hij, even als alle heldendichters, oudere kronijken, romans of overleveringen, waarschijnlijk ook hier.

Ik zou nog een paar andere voorbeelden kunnen aanvoeren; maar dit is genoeg voor de toepassing, die deze is: onze voorouderen waren in oude tijden minder aan de kluit gebonden dan wij thans; zij oorloogden veel buitenslands en koloniseerden in vreemde gewesten. De geschiedschrijvers hebben dit verzuimd na te vorschen, de oude volksverhalen noodigen tot dit onderzoek uit.

L. PH. C.B.

Italië.

De wulpsche teelt van 't land der Hesperiden
   Verstrikk' de ziel in koorden van satijn,
   En doe het bloed, bij 't vonklen van den wijn,
In hart en pols van weelde en wellust zieden;
   Heur ongblik kaats' den laaijen lavagloed
Van d'Aetna weêr; heur amberriekende adem
Bevrucht' den kus met d'eêlsten rozenwadem,
   En voer' een' stroom van geuren ons te moet:

ô Sluit uw ziel voor 't wierook van die lippen!
   Hoe zoet de kus dier dartle min moog' zijn,
   Ze is zwanger van het doodelijkst venijn:
De dood zweeft rond op die satijnen klippen.
   Zacht zij heur lied, als kreukeloos fluweel,
En zacht de greep dier smettelooze vingeren:
De dolk ligt reè, dien ze u naar 't hart zal slingeren:
   't Verraad schuilt in heur fulpen tonggekweel.

Alom, alom, waar mirt en vijgen groeijen,
   Olijf en druif verschuilen onder 't groen;
   De oranje geurt; granaten en citroen
In schittrend sneeuw verblindend staan te bloeijen, -
   Dáár is een hed van geurig mos gespreid;
Dáár lokt de lust u onder 't wieglend loover:
Welluidend klinkt het zoet Sireengetoover,
   Dat langs gebloemt', maar naar 't verderf u leidt.

Italiën ô Paradijs der Aarde!
Wat rijkdom daalde er op uw lustwarand!
Wél is de tuin van Eden weêr herplant
In de omkreits van uw rijke toovergaarde!
Italiën! ô, waarom toch zoo schoon?
Als achter 't gaas der blanke vlekkeloosheid
Het monster schuilt van duivlenlist en boosheid,
En de adder 't dons van 't mosbed koos ter woon?

Neen! - Draagt het Noord ook in zijn blonde hairen
Geen bloesemvlecht van mirten en citroen:
Ons tooit de krans van 't frissche klimopgroen,
Van eikenloof en zilvren wilgenblâren!
U bood Natuur hare eêlste schatten aan:
Haar overvloed zeeg neêr op uw waranden.
Wij hebben 't erf der Vaderlandsche stranden
Ontwrongen aan den bruischende Oceann.

A.L. LESTURGEON.

Kate Kearney.

In 't klare meir,
Zag ik neêr
En 't lokte mij, murmlend van kussen zoo zoet,
In zijn' vloed;
Doch schoon ik ter nood
De betoovring ontvlood, -
Toch ziet er mijn blik geruster in neêr,
Dan in 't oog, meer gevaarlijk dan 't lokkende meir,
Dan in 't oog van *Kate Kearney*.

Naar het Engelsch.

Kate Kearney.

Nagevolgde liederen door J.P. Heije.

XV. Vroeg-voorjaar[1].

C. BLUM. GOETHE.

Ruischende stroomen!
Vloeit reeds uw nat,
Suizende boomen!
Draagt ge reeds blad?
Pas is de winter
Stormend ontvlugt,
Of reeds begint er
't Kiemen der vrucht!
Koeltjes! doordringt ge
Nu al den hont?
Nachtegaal! zingt ge
Nu al in 't woud?

Lieve gespelen!
Komt in den hof,
Laat ons er kwelen
't Voorjaar tot lof! -
Koestrende luchtjes,
Zonnig getij,
Geurige zuchtjes,
Welkom zijt gij!
Voorjaar! keer immer
Tijdig genneg,
Ons komt ge nimmer,
Nimmer te vroeg!

XVI. Verraden Liefde.

FRANZ OTTO. A. VON CHAMISSO.
(Orpheus. N°. 171)

Toen 's nachts ik u kuste, mijn liefje!
Heeft niemand ons kozen bespied;
De sterren, zij glansden aan 't luchtblaauw,
De sterren mistrouwden wij niet!

Er is een ster gevallen,
Die heeft het de golfjes gemeld,
De golfjes hebben 't den steven.
De steven den bootsman verteld.

De bootsman zong het een' avond
Zijn allerliefste voor;
Nu zingen 't op maekten en straten
De maagden en knapen in koor.

(1) Alleen het hoofddenkbeeld van dit Lied is aan GOETHE ontleend. - De melodie is te vinden in ADELA'S *Liedersammlung*, Erstes Heft. N°. 126.

XVII. Ongeduld.

FRANZ OTTO.
(Arion. Band 7, Seit. 8.)

Ik schreef het gaarne op ieder jengdig blad,
Ik sneed het gaarne in 't harde kiezelpad,
Ik mogt het zaaijen op het groene veld,
Ik welig kers, die 't ieders oog vertelt,
Het zoet geheim van 't zalig overwinnen:
Mij mint haar hart en zal mij eenwig minnen!

Vertrnuwen mogt ik 't aan den avondwind,
Waar hij de rons in dartel kozen vindt;
Ik mogt het fluisten in de looverzaal,
Bij 't slepend kwelen van den nachtegaal,
Het zoet geheim van 't zalig overwinnen:
Mij mint haar hart en zal mij eenwig minnen!

Mij dunkt, het staat te lezen in mijn oog;
Mijn wangen bloosden nimmer nog zoo hoog:
Mijn lippen, schoon zij zwijgen, spreken 't uit,
Wat weelde en stil geluk mijn horst omsluit,
Bij 't zoet geheim van 't zalig overwinnen:
Mij mint haar hart en zal mij eeuwig minnen!

XVIII. Zwaluwen-afscheid.

FRANZ OTTO.
(Arion. B. 7, Seit. 32.)

Op ligtbewogen vlenglen
Trekt snel de zwaluw voort,
De bladen zijn gevallen,
Hij kirst een ander oord;
Trek voort, trek voort,

Er woont in verre landen
Een die mijn hart bekoort;
Breng haar, o vlugge zwaluw!
Tot groet een teeder woord:
Trek voort, trek voort.

Mengelingen.

Het testament.

‘Is ROQUEVILLE er nog niet?’ vroeg HENRI FALCONET.

De inwoners van *Montpellier*, die, in eenen kouden avond der maand November van 1637, voorbij het huis van HENRI FALCONET gingen, zagen er niets vreemds aan; de steenen zagen er even zwart uit als anders; de luiken waren allen gesloten zoo als gewoonlijk; er vertoonde zich geen meer of minder licht achter het bovenste gedeelte der vensters; de deur stond niet open; niets duidde aan, dat er eene gewigtige gebeurtenis in het huis stond plaats te hebben, en evenwel lag HENRI FALCONET op sterven! en hij was de rijkste der Hugenooten van de stad; zijne voorouders hadden beurtelings de aanzienlijkste ambten bekleed, en hij had zelf, in vroeger jaren, een werkzaam aandeel genomen in de verrigtingen zijner geloofsgenooten, en even als de FALCONETTEN, die vóór hem geleefd hadden, in menige betrekking zijne medeburgers gediend.

De onrust en het verlangen lagen op het gelaat van den grijsaard te lezen, en evenwel zag men aan de bleekheid van dat gelaat, dat de uren zijns levens geteld waren; zijne lange grijze haren hingen op zijne schouders, en terwijl hij onrustig de dorre hand bewoog, wendde hij het hoofd ter zijde, zag naar de drie vrouwen, die vóór zijn bed zaten, en vroeg: ‘Is ROQUEVILLE er nog niet?’

‘Neen, HENRI!’ zeide de oudste; - ‘nog niet?’ vervolgde de zieke, geheel ontmoedigd door het antwoord zijner zuster; zij alleen had den moed gehad te antwoorden, de andere vrouwen niet, en zij zeide weenende: ‘HENRI! HENRI! vertrouw toch

op de genade van den goeden God, Hij zal uw leven rekken indien het goed is en Hij het wil, en dan zult gij hem zien, naar wiens komst uw hart verlangt.' Onder het uitspreken der laatste woorden stond zij op, trad naar het bed, drukte haren broeder de hand en wischte hem het gelaat af. De zieke wisselde eenen blik met zijne zuster, welke geheel de liefde uitdrukte, die zij voor elkander gevoelden, en hij zeide, haren handdruk beantwoordende: 'Mijne goede FRANÇOISE weet wel, dat ik niet zal morren, nu de Heer, mijn God, mij tot zich roept; ik, die zoo vele jaren zonder klagen het leed gedragen heb, dat Hij mij oplegde, en die ruim door Hem gezegend ben, in vergelijking met zoo velen mijner broeders, die om Zijns Zoons wille geleden hebben.'

Doch naauwelijks had zijne zuster zich weder nedergezet, het spreken kon toch slechts alleen den dood van den zieke verhaasten, of hij riep half luid: 'Mijn God, mijn God! heb medelijden met uw' armen dienstknecht, meet de maat Uwer weldaden vol, gedenk mij even als weleer HISKIA, en laat mij leven, opdat ik hem zien moge, opdat ik niet voor uw aangezigt verschijne, schuldig aan ongeregtigheid!' Toen zweeg hij, scheen te bidden en vroeg, toen hij de oogen weder opende: 'Heb ik niet iets gehoord? de deur is geopend, is hij gekomen?' - 'Neen, oom! men heeft hout binnengebragt voor den nacht.' - 'Zoo, BLANCHE! wat mij betreft, ik zal geene koude meer lijden dezen nacht: nu! ween zoo niet, kind! indien ik toch te vergeefs moet wachten, dan verlang ik naar den dood; want ik ben bereid te sterven.'

'JEANNE! zijt gij nog dáár?' vroeg hij eenige oogenblikken later, en toen deze naast het bed stond, zeide hij: 'geef mij uwe hand, en ga hier zitten! zóó, gij behoeft niet bang te zijn om mij te hinderen, het bed is groot genoeg en ik wilde u wat vragen: is GASPARD er nog niet?' - 'Neen, beste oom!' antwoordde zij en droogde hare tranen; 'ik weet niet waar hij blijft; zoo als ik u gezegd heb, toen hij mij met zijn' broeder hierheen zond, dacht hij den volgenden dag op reis te gaan; indien hij maar geen ongeluk gekregen heeft! hij is driftig van aard en de wegen zijn ook niet veilig.' - 'Ik hoop, dat God hem bewaren zal, JEANNE!' zeide de grijsaard zacht; toen vroeg hij, terwijl zijne stem beefde: 'daar hij nu niet komt, moet gij mij antwoorden; ik weet, gij vreest God en hebt uw' man lief; ook ik heb mij nimmer over u te beklagen gehad; gij waart altijd een goed kind, gij zijt ook eene goede vrouw ge-

worden. Ik weet, dat gij uw' armen broeder PIERRE altijd een zusterlijk hart hebt toegedragen; gij hebt voor hem gesproken, toen ik hem haatte; had GASPARD ook uw voorbeeld gevolgd, dan zoude ik welligt uw' broeder niet te laat vergeven hebben. God heeft mijn berouw gezien, Hij zal mij genadig zijn. Gij weet, JEANNE! hoe ik uw' echtgenoot heb ontvangen, toen hij om uwe hand verzocht; ik beschouwde GASPARD als mijn' zoon; PIERRE, de zoon van mijn' broeder, ontving niets, uw echtgenoot alles: gij twijfelt niet, of ik hem heb lief gehad?'

'Neen! o neen, ik weet, wat wij, wat GASPARD aan u te danken heeft; maar hij erkent het ook: gij hebt een' zoon in hem; hij verdient uwe goedheid; hij eert u als een' vader!' - Hier zweeg zij, en HENRI FALCONET, die zijn oog, waarvoor het reeds schemerde, strak op haar gerigt hield, zeide na eenige oogenblikken: 'Gij zult mij niet trachten te misleiden, JEANNE! gij zijt een goed kind.' Hier aarzelde hij, en vroeg toen: 'gij hebt uw' echtgenoot dus lief?' - 'Hoe! twijfelt gij er aan, oom? ik bemin hem met geheel mijn hart!' - 'Neen, JEANNE! maar..... heeft GASPARD geene geheimen voor u, vertrouwt hij u alles?' vroeg hij snel en luisterde aandachtig toen zij antwoordde: 'Geheimen! ik weet er geene, ik weet niets van GASPARD, of ik zoude het u durven zeggen; want gij zijt zijn vriend!' Hare stem was ernstig, maar droevig, en de grijsaard drukte hare hand en zeide: 'Vergeef het een' oud man, die sterft; maar zie, elk oogenblik kan de Heer mij roepen voor zijn' regterstoel, en een woord van u kon mij soms eene groote schuld ontnemen. Gisteren, toen meester ROBUILJAC kwam, heb ik u reeds gevraagd, of er veelligt nog een getrouwe dienaar of een vriend van uw' broeder PIERRE in leven zoude kunnen zijn, dien ik nog met eenig geld beloonen kon voor de diensten aan dezen bewezen, en toen hebt gij geantwoord....' - 'Neen! en zóó is het; waarom zou ik het u verzwijgen en u van het genoegen berooven eene weldaad te doen? denkt mijn goede oom HENRI, dat JEANNE hem nog zal voorliegen op zijn sterfbed! O! dat is hard! maar GASPARD zal u zeggen, dat ik waarheid spreek,' riep zij, in tranen uitbarstende; doch toen de grijsaard, haren naam noemende, bad om te zwijgen, sprong zij op en riep met de twee andere vrouwen uit: 'Er wordt geklopt!' - 'Ik hoor een paard trappelen,' zeide BLANCHE en JEANNE wilde heengaan; doch de oude man zeide zacht: 'Blijf! indien hij het is, dan zal hij wel dadelijk hier zijn.'

Een oogenblik daarna hoorde men de trappen kraken onder den last van iemand, die zacht ging; de wieltjes der sporen

klonken. ‘Het is GASPARD!’ riep zijne vrouw, en ROQUEVILLE trad in de kamer. De grijsaard vouwde de handen en sloeg dankbaar de oogen ten hemel. BLANCHE en FRASÇOISE ontvingen hem met een' uitroep van vreugde; zijne vrouw vloog in zijne armen, kuste hem en riep: ‘God zij gedankt voor uwe komst!’

ROQUEVILLE schoof zijne vrouw zacht ter zijde, naderde het bed, wierp zijnen hoed neder en zeide: ‘De Hemel heeft mijn gebed verhoord, ik kom laat, maar nog niet *te* laat. O! stel mijn hart gerust: hoe gaat het? zijt gij inderdaad zoo ziek? is alle hoop verloren? zal ik mijn' tweeden vader verliezen?’ De zieke was te sterk aangedaan, om te kunnen spreken; zijne zuster gaf hem een weinig wijn en ROQUEVILLE vervolgde: ‘Ik ben gestort met mijn paard; ik weet niet, hoe lang ik bewusteloos op den weg gelegen heb; slechts acht uren nadat ik tot mij zelven gekomen was, kon ik het huis verlaten van de lieden, die mij gevonden hadden, en ik weet niet, hoe ik het nog in den zadel heb kunnen houden. Bevindt gij u nu wat beter?’ vroeg hij, toen HENRI FALCONET het hoofd ophief en het oog op hem vestigde. ‘Ik heb lang gewacht naar u, GASPARD!’ zeide de grijsaard aangedaan; ‘het verheugt mij u te zien, dien ik steeds mijn' zoon noemde; zelf geene kinderen hebbende, streelde het mij u dien naam te geven; ik dank den goeden God, dat ik u zie.’ Hier zweeg hij, rustte een weinig, en zeide toen: ‘FRANÇOISE! en gij, kinderen! gaat bij het vuur; ik moet spreken met GASPARD over zaken, die mij en hem alléén betreffen.’

De vrouwen verwijderden zich en hij vervolgde: ‘Neem een' stoel en ga zitten, gij zijt gevallen en hebt lang te paard gezeten, gij moet wel vermoeid zijn, ik kan het zien; maar ik kan u geen' tijd laten om uit te rusten.’ Hij bedacht zich eenige oogenblikken, en zeide toen erustig: ‘GASPARD! ik ben zonder genade geweest voor mijn' neef, voor PIERRE FALCONET, den éénigen zoon van mijn' éénigen broeder; ook gij hebt hem gehaat, welligt ben ik daarom zoo hard geweest: het is waar, hij had zijn geloof verzaakt; maar hij bleef mijn neef. Gij zelf hebt, toen ik te laat mijn verkeerd gedrag inzag, schuld bekend: is het niet zoo?’ - ‘Ja!’ antwoordde ROQUEVILLE; ‘maar dewijl gij hem vergeven hebt, en hij niet meer leeft, is alles afgedaan; leefde hij, dan....’

‘GASPARD!’ viel zijn oom hem in de rede, ‘meester ROBBILJAC wacht in de kamer, welke hier naast is; ik heb slechts weinige oogenblikken over: zoude er nog geen middel zijn, om het leed te vergoeden, dat wij mijn' neef PIERRE berokkend hebben? be-

denk, dat ik sterf; ik zal binnen weinige oogenblikken om ontferming moeten smeeken voor een' streng, maar regtvaardig Regter: hier op mijn doodbed kan ik alles vergeven, want ik heb zelf vergeving noodig; daarom zeg het mij, als er iemand is, die iets misdaan heeft, die mijne vergeving noodig heeft, en ik zal hem vergeven!' ROQUEVILLE bedacht zich een oogenblik en zeide toen langzaam en ernstig: 'Mijn oom is zoo goed geweest, dat ik niet weet van wien hij vergiffenis zoude noodig hebben, en ik weet niet, dat er iemand is, die zijne vergiffenis noodig heeft, dan ik....' - 'Dan gij!' zeide de grijsaard en vervolgde toen bewogen: 'Spreek op, mijn zoon! vrees niets, GASPARD! bedenk u niet, het is laat voor mij, welnu?' - 'Waarom zoude ik voor u vreezen? gij waart altijd zoo goed; maar die goedheden heb ik niet altijd even dankbaar ontvangen: ik bid u, vergeef mij dat.' - 'Is dat alles, GASPARD?' vroeg FALCONET verwonderd, toen deze zweeg. 'Ik herinner mij niet, dat ik verder iets misdreven heb; maar heeft men mij bij u belasterd? zeg het mij, dan kan ik mij verdedigen.'

'O God! verwijder den dood nog een oogenblik van mij!' bad de grijsaard; toen zeide hij: 'FRANÇOISE! roep meester ROBBILJAC.' Zijne krachten schenen uitgeput; zijn oog, dat al zijn vuur verloren had, scheen moeite te hebben, om den echtgenoot van JEANNE te vinden; eindelijk vestigde het zich op dezen; toen schenen zijne krachten te herleven; hij rigtte zich op, strekte de hand uit, en zeide ernstig: 'GASPARD ROQUEVILLE!' - 'Wat begeert gij?' vroeg deze met eene doffe stem, toen zijn oom zweeg. 'GASPARD ROQUEVILLE!' herhaalde de grijsaard nogmaals, luider en met meer drift; doch toen liet hij plotseling de hand zakken, hij viel weder op het hoofdkussen neder, en uitte slechts eenige onverstaanbare woorden. Een oogenblik later luisterde ROQUEVILLE te vergeefs met de stiptste aandacht. Hij stond onbewegelijk naast het bed; doch toen FRANÇOISE en meester ROBBILJAC binnentraden, ging hij driftig naar de tafel, nam een' kandelaar in de hand, trad er mede aan het bed, en toen de vrouwen, die zijn doen met angst hadden nagegaan, hem zagen terugtreden, snelden zij naar het bed, en ROQUEVILLE, die de hand aan zijn voorhoofd bragt, zeide met treurigen ernst: 'De brave man is dood; wij hebben hem verloren!' Het gejammer der vrouwen overstemde zijne laatste woorden, en terwijl FRANÇOISE zich op het bed wierp en vruchteloos haren broeder riep en zijn gelaat kuste, zeide ROQUEVILLE: 'Meester ROBBILJAC! de man, die mij als een' zoon lief had, is niet meer! gij zult hem

niet meer dienen; ik weet niet, wat hij u zoude gelast hebben; maar daar zijn uiterste wil reeds lang gereed was, kan het slechts het maken van eenige legaten wezen, en ik zal doen, wat ik denk, dat zijn voornemen kan geweest zijn.'

De Notaris was vertrokken en de vrouwen omringden het bed van den overledene; te sterk aangedaan om te spreken, gaven zij den vrijen loop aan hare tranen, en staarden, in droevige gedachten verdiept, op den broeder, den oom, die, voor weinige oogenblikken, nog tot haar gesproken had en herinnerden zich zijne deugden; eene herinnering, die slechts hare treurigheid nog kon vermeerderen. ROQUEVILLE had zich bij de tafel nedergezet; de smart, welke op zijn gelaat te lezen stond, verried, hoe diep het verlies hem trof; geene tranen verligtten den rouw, welken hij gevoelde, en zijne vrouw, die naar hem omzag, werd getroffen door de sombere uitdrukking van zijn wezen; gelatene treurigheid, geene vertwijfeling, had zij van hem verwacht, en de goede JEANNE, die zelve vertroosting behoefde, naar haren echtgenoot had omgezien, omdat zij hoop had, dat hij haar iets zoude zeggen tot leniging van hare smart, de zwakke vrouw, die zelve troost noodig had, bespeurde, dat de man, wiens moed en geestkracht zich nimmer hadden verloochend, behoefte had aan hare vertroosting. Zij naderde hem, sloeg haren arm om hem heen en kuste zijn voorhoofd, dat koud als ijs was; hij scheen de drukking van haren arm niet gevoeld te hebben; hare lippen hadden te vergeefs zijn voorhoofd aangeraakt; doch toen zij zich openden om te spreken en JEANNE vol liefde zeide: 'GASPARD! wees toch zoo bedroefd niet!' toen werd hij als uit eenen diepen slaap gewekt, en blikte vervaard om zich heen. Zijne vrouw herhaalde nogmaals haar verzoek, en hij zeide, terwijl hij hare hand tegen zijn voorhoofd drukte: 'Zoo bedroefd niet, beste JEANNE! o! gelooft gij wel, dat ik tien jaren van mijn leven zoude willen geven, om hem nog tien minuten in het leven te kunnen terug roepen? en evenwel heb ik mijne JEANNE te lief, om van haar te scheiden..... doch de dooden keeren niet terug, het is te laat!'

Dit tooneel van jammer, van huwelijksliefde, werd plotseling afgebroken door het berigt, dat men den erfgenamen verzocht te spreken, ten einde hij de verzegeling tegenwoordig te zijn. 'Verzegeling!' riep ROQUEVILLE opstaande, en driewerf herhaalde de knecht zijn berigt, voordat hij er de strekking van scheen begrepen te hebben. Hij ging weder zitten, bedacht zich, stond toen weder op en zeide: 'Ik kom!' - 'Neen, blijf hier, GAS-

PARD!' zeide zijne vrouw; 'gij zijt te sterk vermoeid; ik zal gaan, of onze waarde moei; maar gij....' - 'JEANNE!' viel ROQUEVILLE haar in de rede, 'ik zal gaan; het is een misverstand: waarschijnlijk wist men niet, dat ik hier ben; dadelijk kom ik terug.'

'Mijne Heeren!' zeide GASPARD tegen de beambten, die hem in een vertrek nabij den ingang van het huis wachtten, 'ik ben u zeer dankbaar voor de moeite, welke gij genomen hebt, en het spijt mij, dat gij nog zoo laat een' vergeefschen gang gedaan hebt: ik ben GASPARD ROQUEVILLE, mijne vrouw de nicht van den overledene, zijne zuster en de zuster mijner vrouw, beide ongehuwd, zijn allen hier tegenwoordig; zij zijn zijne éénige erfgenamen, en dus zult gij zelve en nog beter dan ik gevoelen, dat hier geene verzegeling behoeft plaats te hebben.'

'Mijnheer ROQUEVILLE!' antwoordde de oudste der beambten, 'ik bedank u voor de gegeven inlichting; doch ik geloof niet, dat het vermoeden uwer afwezendheid of de onzekerheid over het al of niet tegenwoordig zijn der erfgenamen in de stad, de oorzaak der verzegeling is, welke mij is opgedragen. Welligt zal het u gemakkelijk vallen, de reden van dezen regtsvorm na te gaan, als ik u zeg, dat de verzegeling geschiedt op verzoek van OLIVIER BOITEL, en dit is ook alles, wat mij bekend is.'

'OLIVIER BOITEL!' herhaalde ROQUEVILLE, zich bezinnende; 'maar dien man ken ik niet, Mijnheer! nimmer heeft mijn oom mij zijn' naam genoemd, en ik weet niet....'

'Welligt betreft het eene oude schuldvordering, den verkoop van gronden of gebouwen; in alle gevallen zult gij zoo goed zijn, ons in staat te stellen, onzen last te volgen.'

ROQUEVILLE was hiertoe niet genegen; doch de ambtenaar, met wien hij te doen had, was niet te bewegen om terug te gaan; hij verlangde, dat men de zuster en de nichten van HENRI FALCONET zoude roepen, en zeide kortaf: 'Indien ook zij zich verzetten tegen de volvoering van mijn' last, Mijnheer! dan zal ik eene akte van verzet tegen de wet opmaken en vertrekken: gelief dit wèl in te zien, en voordat er twee uren verloopen zijn, ben ik hier terug, met eene genoegzame magt, om de tenuitvoerbrenging der bevelen van mijne achtbare meesters te verzekeren.'

ROQUEVILLE aarzelde; doch eindelijk gaf hij gehoor aan de raadgevingen van den man, die alleen verlangde het hem gegeven bevel te komen ten uitvoer te brengen, en tevens liet bemerken, dat hij des noods van de sterke magt gebruik zoude maken. De verzegeling geschiedde.

De vader van HENRI FALCONET was een dier duizenden, die, op last van hunnen Koning, laaghartig vermoord werden, toen KAREL IX er toe besloot, om de Hugenooten met éénen slag te vernielen. Zijne drie kinderen ontkwamen, dank zij de zorg van eenen getrouwen vriend! gelukkig aan de handen der moordenaars van hunnen vader. De oudste zoon van den braven Hugenoot was naauwelijks oud genoeg, om de vermoeijenissen van den oorlog te wederstaan, of hij schoot het harnas aan; zijne geloofsgenooten vonden in zijnen arm eenen sterken steun; zijne vijanden ondervonden de kracht van dien arm, welke zich gewapend had, om den dood van eenen vader te wreken. Langen tijd was hij de schrik van hen, die den krijg voor de mis voerden; langen tijd streed hij, met eenen ontembaren moed, aan de spitse der dappere Hugenooten; doch de dood ontnam den held van *Ivry* dezen dapperen officier; zijne vrouw beweende met hare drie kinderen den echtgenoot, die op het bed van eer gestorven was.

HENRI FALCONET maakte zich niet minder verdienstelijk voor zijne geloofsgenooten. Ofschoon hij voor hen de wapens niet opnam, stond hij hunne belangen te allen tijde voor, zelfs ten koste van zijne gezondheid en met gevaar van zijn leven. Zijn broeder had alles, wat hij bezat, in den oorlog verloren; hij daarentegen had zijne bezittingen vermeerderd, hij was rijk, onaangezien hetgeen hij voor de goede zaak had gegeven. De vrouw, de kinderen van zijnen broeder, vonden in hem eenen trouwen verzorger, en toen het verdriet over den dood van haren echtgenoot haar aan hare kinderen ontroofde, beschouwde HENRI zich als hunnen vader, terwijl zijne zuster FRANÇOISE, die even als hij ongehuwd was, hen als eene moeder verzorgde en groot bragt.

Van jongs af liet PIEREE zijnen lust voor de krijgsdienst blijken, en zijn oom moedigde die neiging aan; hij begreep, dat, ofschoon voor het oogenblik het zwaard in de scheede rustte, er een tijd kon komen, waarin de Hugenoot het zoude moeten trekken, om de vrijheden te verdedigen, die hem bezworen waren; hunne vijanden, voor welke het een spel was, om de heiligste verbindtenissen met voeten te treden, konden alleen in ontzag gehouden worden door het bewustzijn, dat de Hugenooten hunne bezittingen, hunne godsdienst en hun leven niet zouden prijs geven, zonder het zwaard te trekken. FRANÇOISE dacht geheel anders; zij sidderde bij de gedachte, dat de jongeling, dien zij opgevoed, had, hetzelfde lot van zijnen vader

zoude ondergaan, en hare beden hadden zoo veel invloed op haren broeder dat hij beloofde het geheel over te laten aan de vrije keus van zijnen neef; zelfs hij wenschte niets liever, dan den jongeling in het leven te houden, die zijnen naam droeg, en die eens het grootste gedeelte zijner goederen zoude erven.

Ongelukkiglijk moest de liefde, die niet naar staatkundige of godsdienstige gevoelens ziet, den band verscheuren, welke den oom en den neef te zamen bond. PIERRE werd verliefd op de dochter van eenen Roomschgezinden edelman, en zijn oom keurde zijne liefde af. De genegenheid, welke hij voor zijnen neef gevoelde, de bezweringen van FRANÇOISE, noch de tranen van de beide zusters van den jongeling konden den Hugenoot bewegen, om eenige inschikkelijkheid te bezigen. In plaats van den verliefden jongeling met vaderlijke zachtheid te vermanen, gaf hij slechts gehoor aan zijnen onverdraagzamen ijver, voor het geloof, en verweet den schuldige, dat hij een meisje beminde, wier geloofsgenooten zijnen grootvader hadden vermoord, zijnen vader hadden doen sneuvelen, en nog slechts naar een gunstig oogenblik loerden, om het verschrikkelijke bloed bad van den St. Bartholomeus-nacht te hernieuwen. Vruchteloos trachtte PIERRE te bewijzen, hoe onschuldig zij was aan dat alles; vruchteloos bood hij aan, ten einde den toorn van den ouden man te doen bedaren, haar niet te huwen zonder zijne toestemming, of zoo lang zij niet van geloof veranderde: HENRI FALCONET was onverbiddelijk; hij eischte, dat zijn neef die onwaardige liefde voor eene vijandin der Hugenooten uit zijn hart zoude rukken. Deze echter kon daartoe niet besluiten; alles wilde hij beloven, maar niet om haar niet meer lief te hebben, om hare liefde met verachting te verwerpen. Toen dreigde de man, die anders zoo goed voor PIERRE geweest was, dezen met zijnen vloek; nimmer zoude de onwaardige, die door zijne schandelijke genegenheid zijnen vader en grootvader in hun graf had kunnen bespotten, van hem erven; doch de jongeling beminde opregt, hij bleef getrouw aan hetgeen hij aan het meisje beloofd had, dat hem lief had, gehoorzaam en onderdanig aan den man, dien hij als eenen vader eerde; zoo lang deze zich als een vader gedroeg, duurde het lang voordat diens onregtvaardige eischen en bedreigingen zijne drift gaande maakten; doch toen het eens zóó ver kwam, deed hij geene verdere moeite om zijnen oom te verbidden: met eene edele trotschheid bewaarde hij het zwijgen, toen deze hem vloekte en hem zijn huis beval te verlaten.

De strenge handelwijze van HENRI FALCONET had de gevolgen, welke hij vooraf had kunnen voorzien. PIERRE, beleedigd in hetgeen hij het meest lief had, behoefde nu niets meer te ontzien; zijn oom was zijn vijand; het huis, dat voor hem zoo lang het ouderlijke huis geweest was, was voor hem gesloten; slechts nu en dan gelukte het hem zijne zusters of zijne goede moei te zien; doch hunne tranen hielpen hem niet, hunne raadgevingen even min; nu minder dan ooit was hij genegen, om zijne liefde op te offeren. Het meisje, dat hij lief had, was nu zijn éénige schat; zij beminde hem; hare ouders maakten slechts eene tegenwerping, toen hij om bare hand verzocht: zijn geloof! PIERRE was jong en verliefd; hij verzaakte het geloof zijner vaderen.

Een edelman, die met HENRI bevriend geweest, en aan de zijde van zijnen broeder in eene schermutseling gevallen was, had drie zoons achtergelaten; de jongste der ROQUEVILLE'S, GASPARD, verzocht om de hand van JEANNE; zij beminde den man, van wiens vader haar oom haar zoo veel goeds verteld had, en die even edel en dapper was als zijn vader. Niettegenstaande zijne jeugd, had hij reeds gelegenheid gehad, om zich te doen kennen als een' ijverig beschermer van de regten zijner geloofsgenooten, en HENRI zag met vreugd de naauwere betrekking, welke er tusschen zijne nicht en den zoon zijns vriends was ontstaan, en gaf zijne toestemming tot hun huwelijk. GASPARD veroverde de plaats, welke PIERRE weleer in zijn hart bezeten had; ROQUEVILLE was een waardiger zoon, dan de geloofsverzaker; de dappere edelman verdiende de bezittingen, welke hij hem eens dacht na te laten.

Geen vermogen bezittende, en geen' lust gevoelende zijn bestaan in den koophandel te zoeken, verkoos PIERRE de krijgsdienst. *Frankrijk* had den Koning verloren, die voor eene kroon gedaan had, wat de neef van HENRI voor eene vrouw deed; de Hugenooten werden het gewaar, dat de man niet meer leefde, die, ofschoon hij zijne beloften verbroken had, en, ondanks de vorderingen van *Rome*, niet geheel vergeten kon, dat de Hugenooten zijne oude wapenbroeders en eens zijne geloofsgenooten waren. LODEWIJK XIII wilde den Gereformeerden de geestelijke goederen doen teruggeven, welke zij sedert zestig jaren bezaten; het was een aanvang der vervolging; eerst vorderde men het goed, later zoude men bloed eischen; hadde hij het verstand van zijnen vader gehad, nimmer zoude hij er aan gedacht hebben, om de voorregten te schenden, welke dat ge-

deelte zijner onderdanen waren bezworen. De oorlog begon, en PIERRE, die, ofschoon hij van geloof veranderd was, nog niet vergeten had, voor welke zaak zijn vader gesneuveld was, bood der partij zijne diensten aan, welke het regt aan hare zijde had, en welke hij altijd zoude hebben blijven dienen, indien zijn oom het verstand gehad had, den jongeling met zachtheid te leiden. Doch zijn aanbod werd met verachting van de hand gewezen; men vertrouwde den man niet, die zijn geloof verzaakt had; ROQUEVILLE had veel invloed op de hoofden der Gereformeerden, en het bleef PIERRE niet onbekend, dat de man van zijne zuster de voornaamste oorzaak van dit wantrouwen en de weigering zijner aanbieding was. De wraakzucht welde met onstuimige drift in zijn hart op, en verduisterde zijn gezond verstand: voorheen zoude hij gegruwd hebben om het zwaard te trekken tegen hen, die hij als zijne broeders bleef beschouwen; nu echter haakte hij naar het oogenblik, waarin hij hun, die zijne bedoelingen wantrouwden, zijne goede voornemens met verachting beantwoordden, zoude doen berouwen, hem uit hun midden verbannen te hebben, en zonder het zelfs te weten, bevond hij zich op zekeren dag, ten gevolge van zijn bijzonder verzoek aan den Koning, onder de legerbende, die het eerst de oproerlingen zoude aangrijpen. Hij, die onderdrukt, verzuimt nimmer den naam van oproerling te geven aan hem, die het waagt zich tegen dat geweld te verzetten. Sinds dat oogenblik duldde zijn oom niet meer, dat de naam van PIERRE in zijn huis genoemd werd; FRANÇOISE waagde geene poging meer, om haren broeder door hare beden te vermurwen; de zusters van den officier des Konings zagen in, dat alle hoop verloren was, om haren oom van gedachten te doen veranderen: voor den man, die de wapenen tegen zijne oude geloofsgenooten voerde, kon geene genade zijn.

De ijver, waarmede ROQUEVILLE de zaak der Hugenooten voorstond, zijne gehechtheid aan het geloof zijner vaderen, waren de redenen, die hem genoopt hadden, den broeder zijner vrouw het geluk niet te gunnen, de inspraak van zijn hart te volgen; hij maakte zich van zijne onverzettelijke gestrengheid eene aanbeveling bij HENRI FALCONET, die hem reeds zoo sterk genegen was, en toen PIERRE bij een ruitergevecht het ongeluk had den oudsten der ROQUEVILLE'S met eigen hand ter neder te stooten, kende de haat van GASPARD geen perk meer, en hij verheugde zich, dat hij, door PIERRE, als het ware, in de gelederen der Catholijken geworpen te hebben, dezen ook van de gelegen-

heid beroofd had, om, door zijne dapperheid en ijver voor de belangen der Hugenooten, het hart van zijnen oom te herwinnen.

Is de burgeroorlog reeds verschrikkelijk, als verschil van staatkundige gevoelens en partijhaat hem verwekt hebben, nog veel vreeselijker zijn zijne gevolgen, nog bloeddorstiger de geest, die de strijdenden tegen elkander aanvuurt, wanneer de godsdienst hem veroorzaakt, of de dweepzucht de wapens gesmeed heeft. Dán bestaat er geen band meer tusschen de bewoners van één Land, van dezelfde stad; dán is de broeder de vijand van zijnen broeder; zij hebben, in hunne woede, minder mededoogen voor elkander, dan voor den vreemden vijand, dien zij voorheen te zamen bevochten hebben; na de stem van den dweepachtigen dwingeland, die zijne soldaten oproept, om zijne onderdanen met het zwaard te bekeeren, kan er geen schrikverwekkender kreet gehoord worden, dan die van een volk, dat te wapen loopt, om het heiligste, wat de mensch bezit, de vrijheid van geweten, te verdedigen, dat, met zijne godsdienst, zijn leven en zijne bezittingen bedreigd ziet; zijne bezittingen, meestentijds de oorzaak van het geweld, dat men het aandoet; altijd de toegezegde buit aan de werktuigen van dit geweld, indien het wordt ten onder gebragt.

PIERRE FALCONET viel als een offer van den burgerkrijg; het berigt van zijnen beklagenswaardigen dood deed in het hart van zijnen oom de genegenheid herleven, welke hij voor hem gekoesterd had; het medelijden wakkerde den gloed aan van dit gevoel, hetwelk de afkeer voor den geloofsverzaker niet geheel had kunnen uitdooven; te laat gevoelde hij berouw, den jongeling door zijne onverstandige gestrengheid in het verderf gestort te hebben; te laat jammerde het hem, de beden van FRANÇOISE, van de zusters van den verdoolde, niet te hebben verboord. Hij verweet den man, dien hij als zijnen zoon beschouwde, dat hij PIERRE had gehaat; maar toen deze hem vroeg, welk regt de man, die zijne godsdienst verzaakt had en de moordenaar zijner broeders geworden was, welk regt de man, wiens zwaard nog droop van het bloed zijns broeders, en die door zijnen weldoener vervloekt was, op zijne genegenheid had, toen zweeg HENRI FALCONET: ROQUEVILLE was niet minder wreed geweest dan hij zelf.

En evenwel lachte het den ouden man toe, zoo veel hij vermogt zijn onregt te vergoeden; hij wist, dat PIERRE den dood gevonden had, juist toen hij de blijde hoop koesterde, eerlang; een huwelijkspand zijner vrouw te ontvangen; tot nog toe had

hij niet dan haat gevoeld voor de vrouw, die de oorzaak was van PIERRE'S ongehoorzaamheid en zijne verandering van geloof; nu echter wilde hij voor haar zorgen; hare ouders waren dood; zij beweende den echtgenoot, dien zij zoo sterk bemind had; kommer en gebrek zouden haar weldra omringen; de vader had bitter genoeg geboet voor zijn misdrijf; het kind, dat reeds bij de geboorte vaderloos zoude zijn, moest niet omkomen door het gemis van behoorlijke verzorging. De ongelukkige weduwe kon behoefte hebben aan dadelijken onderstand; de verzekering alleen, dat er iemand was, die voor haar en haar kind, zoo zij moeder werd, zoude zorgen, was op zich zelve al iets, dat haar kon bewaren, om tot wanhoop te vervallen; doch zij bevond zich op des vijands grondgebied; de wegen waren onveilig; het was moeijelijk, om iemand te vinden, die deze taak genoeg ter harte zoude nemen; HENRI was te oud, te ziekelijk, om, gedurende den oorlog, zelf deze reis te doen; daarom verzocht hij ROQUEVILLE in zijne plaats naar *Beziers* te gaan: wie wist beter dan GASPARD, hoeveel hem er aan gelegen was, de woorden van vertroosting en de toezegging van onderstand zoo spoedig mogelijk aan PIERRE'S weduwe te doen hooren? Helaas! de goede bedoelingen van den ouden man moesten zonder vrucht blijven: het is waar, ROQUEVILLE kwam tijdig genoeg, om de ongelukkige vrouw met het voornemen van den man, die eens haar vijand geweest was, bekend te maken; doch dit was ook het al! en in sombere gedachten verloren, hoorde HENRI FALCONET naar ROQUEVILLE'S woorden, toen deze hem verslag deed, hoe hij de moeder met haar ontijdig geboren wicht ten grave geleid had.

GASPARD zat alleen in de kamer, in welke de uiterste wil van den overledene zoude worden voorgelezen; hij sloeg geen acht op de kostbare meubelen van het vertrek; de fraaije bloemen van het behangsel, dat den muur bedekte, en van de gordijnen van het groote bed, trokken evenmin zijn oog tot haar, als de schilderijën, die aan den wand hingen; zijn blik bleef stijf gevestigd op een' kleinen vierkanten koffer, met koperen hoeken en beslag, welke midden op de tafel stond, van welke het kostbare kleed in rijke plooijen afhing; de ziel van GASPARD was in dat koffertje, het bevatte den uitersten wil van HENRI FALCONET.

Zijn broeder ALAIN, die zijne vrouw naar *Montpellier* vergezeld had, trad binnen en stoorde hem in zijne overdenkingen, en terwijl hij op een' man van hooge jaren wees, die hem verge-

zelde, zeide hij met drift: ‘GASPARD! ik heb Mr. BETRAND de zaak voorgesteld; maar hij begrijpt er evenmin iets van als wij, en ik heb hem verzocht om mij te vergezellen: zoude hij hier kunnen blijven terwijl de lezing plaats heeft?’

‘En waarom niet?’ zeide GASPARD, ‘te meer, daar ik gehoord heb, dat RESSELLES er ook hij tegenwoordig denkt te zijn. ALAIN!’ vervolgde hij met drift, ‘wisten wij maar, wie die OLIVIER BOITEL is; kent gij hem niet, Mr. BERTRAND?’

‘Neen, Heer!’ antwoordde de advocaat; ‘maar gij behoeft u om die verzegeling, die, zoo ik hoor, nog vóór middernacht, op verzoek van meergemelden OLIVIER BOITEL, is geschied, volstrekt niet te bekommeren; aangezien al de erfgenamen van HENRI FALCONET tegenwoordig zijn, zoo als uw broeder mij gezegd heeft, kunt gij hem noodzaken, om de ontzegeling te laten doen, en alle kosten loopen voor *zijne* rekening, indien hij geen regt had, om de verzegeling te vragen. Welligt heeft hij eene vordering ten laste van den boedel, en is het slechts eene onnoodige voorzorg geweest, doch waarvan de wetten hem toestaan gebruik te maken.’

‘Wel mogelijk,’ zeide ROQUEVILLE onverschillig; toen trad hij ter zijde met zijnen broeder en onderhield zich met dezen. GASPARD droeg een kleed van grijs laken; het was meer geschikt, om de wèlgevormde gestalte van den edelman te doen uitkomen, dan om zijne geneigdheid aan den dag te leggen, om de nieuwste kleederdragt van het Hof te volgen; zijne laarzen waren redelijk groot en wijd uitloopende; hoog geel lederen handschoenen bedekten gedeeltelijk de onderste helft van den arm en een degen met stalen greep hing aan zijne zijde. Zijn edel gelaat was bleek, verried afmatting en nu en dan bezorgdheid, als hij het woord voerde, en zijn bruin haar was boven het voorhoofd gescheiden, glad neêrgekamd, en hing in zijnen hals op den witten halskraag, die over zijn kleed lag; zijn bruine mantel, welke met koorden ter wederzijden op de schouders was vastgemaakt, hing op zijnen rug. ALAIN was ouder dan GASPARD; zijn gelaat had niets innemends; hij was in het zwart gekleed en de mouwen waren opgesneden en met knoopjes toegeknoopt, en terwijl zijn broeder op den grijzen hoed eene witte veder droeg, was op den zijnen van zwarte vilt eene veder van dezelfde kleur geplaatst.

Het openen der deur brak het gesprek af, en FRANÇOISE trad in de kamer, gevolgd door hare nichten, den notaris met zijnen klerk, den Heer RESSELLES, den minnaar van BLANCHE, en een'

vriend van HENRI FALCONET. De zuster van den overledene was even als hare nichten in het zwart gekleed, en een zwarte doek was in de gedaante van eene muts op haar hoofd vastgemaakt; diepe treurigheid was op haar gelaat te lezen, dat zoo veel goedheid uitdrukte, en verhoogde den eerbied, welken hare hooge jaren reeds inboezemden. JEANNE was eene schoone vrouw; zij was zoo tenger niet als hare zuster, en haar hals en hare schouders, die door het lage kleed voor het oog bloot lagen, waren wit als sneeuw; de zwart haarlokken hingen met lange krullen neder, en een zwart krippen sluijer, welke boven op haar hoofd was vastgemaakt, hing langs haren rug af; de treurige uitdrukking van haar gelaat, de bleekheid van hare wangen, kon op dit oogenblik vooral niet vreemd voorkomen: en was hare schoonheid geschikt om liefde te doen gevoelen, het edele, dat er in hare houding en de uitdrukking harer oogen lag, moest tevens ontzag inboezemen. Een kapje van zwart fluweel verving bij BLANCHE de plaats van den sluijer; bevallig rustte het op hare blonde lokken, die in weelderige krullen afhingen en hare wangen raakten, even als wilde zij de schoonheid van de kuische maagd, zoo veel mogelijk, aan het bespiedend oog onttrekken. Een smal doekje van krip, dat om haren hals geknoopt was, en een staande breede kant op het kleed, moesten ook dienen, om de ontluikende schoonheden te verbergen, welke hare zuster in rijpen bloei niet trachtte te bedekken, tenzij de strik er voor dienen moest, die boven op haar kleed was vastgestoken. RESSELLES volgde haar op den voet; hij was schier even gekleed als ALAIN; slechts bij de deur had hij de hand van BLANCHE losgelaten, en toen zij voor hem uitging, kon bij niet nalaten de hand na te oogen, die met den blanken arm, welke bijna halverwege bloot was, zoo schoon uitkwam tegen het zwarte kleed. Mr. ROBBILJAC, de notaris, die, den grooten hoed met breede randen in de hand houdende, met langzame schreden in het vertrek trad, was iemand van hooge jaren; zijn spierwitte baard, zijn kromme neus en de sterk geteekende trekken van zijn geheel gelaat, gaven hem iets eerwaardigs; eene zwarte kap, die tot over de ooren hing, bedekte de plaats, waar vroeger zijne haren gezeten hadden, en dit alles, gevoegd bij zijnen wijden zwarten tabberd en den breeden kraag, maakte hem tot eene figuur, waardig door eenen REMBRAND geschilderd te worden.

Zoodra ALAIN de vrouwen gegroet had, plaatste Mr. ROBBILJAC zich achter de tafel, en haalde een groot leesglas te voorschijn, dat hij met zijnen tabbaard afveegde; er heerschte eene plegtige

stilte en ROQUEVILLE wees met zijne hand op de stoelen, welke om de tafel gezet waren; het was eene uitnoodiging om plaats te nemen. Naauwelijks was hieraan voldaan, en terwijl de notaris, met eene zachte stem, iets aan zijnen klerk vroeg, werd de deur geopend en de knecht kwam zeggen, dat OLIVIER BOITEL verzocht de erfgenamen te spreken.

'Wat wil die man toch?' riep ROQUEVILLE onvergenoegd; 'het komt mij voor, dat hij een slecht oogenblik uitzoekt, om gehoor te verzoeken. Zeg hem, dat de erfgenamen nu geen' tijd hebben, om met hem te spreken; dat hij terug moet komen!'

ALAIN uitte eene verwensching, en zeide iets tegen den advocaat, die naast hem zat; de knecht waagde het te zeggen, dat hij niet geloofde, dat de vreemdeling zich zoude laten afwijzen; doch juist toen ROQUEVILLE den mond opende, om hem op hoogen toon te belasten te vertrekken en OLIVIER BOITEL, des noods, met geweld het huis te doen verlaten, zeide FRANÇOISE vriendelijk: 'Ik geloof niet, dat gij wèl handelt, GASPARD! de man verzoekt! waarom kunnen wij hem niet hooren? het is waar, die verzegeling..... doch welligt heeft hij daartoe het regt gehad; wij zijn nu bij elkander; met weinige woorden zal zich misschien alles ophelderen: indien Mr. ROBBILJAC een oogenblik geduld gelieft te hebben, dan moet gij hem hier laten komen; gij zult mij er door verpligten, GASPARD! mijne nichten hebben er immers niets tegen?'

BLANCHE en JEANNE schuddeden met het hoofd en ROQUEVILLE zeide bedaard, doch kort af: 'Breng hem hier!' Hij liet zich niet lang wachten; want weldra hoorde men hem aankomen. Uitgezonderd de notaris, was er niemand in het vertrek, die niet met nieuwsgierigheid de komst van den onbekende, die de verzegeling verzocht had, afwachtte. Mr. ROBBILJAC was ook meer gewoon aan dergelijke voorvallen, of stelde er geen belang in; hij bladerde in een boek, dat zijn klerk medegebragt had en dat naast hem op een tafeltje lag. De hond van den overledene, die zich op dezelfde plaats had nedergelegd, waar hij altijd gewoon geweest was aan de voeten van zijnen meester te slapen, was nu opgestaan en ontving den vreemdeling met dof gebrom.

Noch het voorkomen, noch de kleeding van OLIVIER BOITEL hadden iets bijzonders; zijn gelaat drukte goedheid uit; doch zeker was het, dat hij verlegen was, toen hij zoo plotseling in de tegenwoordigheid van het gezelschap verscheen, dat hem vreemd was en niet opstond om hem te ontvangen; het bleek vooral, toen hij zich in de deur boog en eenige pligtplegingen

stamelde. Zijn kleed was eenvoudig, doch netjes, en kenschetste den burgerman. Zijne verschijning had niet veel opzien verwekt; doch toen men gewaar werd, dat hij een knaapje aan de hand met zich bragt, vestigde zich elks oog op het kind, hetwelk den vreemdeling de gelegenheid gaf, om een' vlugtigen blik op de vrouwen en mannen te werpen, die zijnen groet slechts flaauw beantwoord hadden. Nieuwsgierigheid of verbazing was nu op elks gelaat te lezen; zelfs Mr. ROBBILJAC, die het boek nederlegde, scheen niet langer onverschillig omtrent hetgeen er voorviel; allen waren ernstig; slechts de klerk van den notaris grimlachte onbemerkt, zoodra het kind hem in het oog viel, en de hond staakte zijn onvergenoegd geknor, zoodra de knaap hem zonder vrees de handjes toestak, even alsof hij hem zijne vriendschap wilde aanbieden.

GASPARD brak de stilte af, die er heerschte, en zeide koel: ‘Mijnheer BOITEL! gij hebt verlangd de erfgenamen van HENRI FALCONET te spreken; welnu! wat hebt gij te zeggen? wij hebben geen' tijd om te wachten, tot u het spreken gelegen komt!’

Het scheen, of deze toespraak aan OLIVIER herinnerde, waarom hij zich hier bevond, dat hij verzocht had de erfgenamen te spreken; de toon van de woorden, welke tot hem gerigt werden, scheen hem niet te verwonderen noch verlegen te maken; hij scheen hem zelfs te bevrijden van den indruk, welke tot nog toe zijn' geest belemmerd had, en hij zeide met gepaste deftigheid: ‘Ik ben deze herinnering waarschijnlijk aan den Heer ROQUEVILLE verpligt; ook zal ik geen langer misbruik maken van zijne goedheid en van die dezer vrouwen, uit wier naam hij mede het woord schijnt te voeren; ééne aanmerking heb ik slechts: ik heb verzocht de erfgenamen te spreken, en die Heeren zijn immers.....’

‘Het is mijn broeder, het zijn vrienden van den overledene of bekenden van ons, die het ons goed gedacht heeft hier te verzoeken, en ik weet niet, waarom Mijnheer OLIVIER BOITEL, die ons geheel vreemd is, zich bemoeit met eene zaak, die hem niet raakt en waarvan ik hem dezen uitleg wel heb willen geven,’ zeide GASPARD spottend.

OLIVIER bedacht zich; het scheen, dat het gezegde van ROQUEVILLE zijn voornemen veranderde, want hij liet de hand zakken, die hij had opgeheven, en zeide bedaard: ‘Dewijl er dus meer dan één persoon tegenwoordig is, die niet tot de erfgenamen behoort, zal het, zoo ik vertrouw, niet ongepast zijn, als ik verzoek, om de lezing van den uitersten wil bij te wonen.’

‘Gij!’ riep GASPARD opstaande. Elk scheen verwonderd over de aanmatiging van den vreemdeling; tot nog toe had ROQUEVILLE het kind slechts gedeeltelijk gezien; het stond achter den stoel van FRANÇOISE; geen belang stelde het jongetje in de woordenwisseling; met nieuwsgierige blikken bezag hij het vreemde lofwerk van eene groote kas, en trachtte waarschijnlijk te vergeefs te raden, wat de papieren strook beduidde, die op elk der deuren met een rood zegel was vastgemaakt; nu echter zag GASPARD het kind bijna van het hoofd tot de voeten; hij scheen te willen raden, waarom het zich hier bevond, sloeg het met donkere blikken gade, en vroeg driftig: ‘en wat moet dat kind?’

‘Dat kind moet.....’ zeide OLIVIER snel, doch hij vervolgde: ‘ook dát, zoowel als de reden van mijn verzoek, zal ik bekend maken, als de erfgenamen mij toestaan hen alléén te spreken.’

De verwondering van allen was groot, en ROQUEVILLE scheen het met zich zelven niet eens, wat hij zonde antwoorden: nu zag hij naar den knaap, dan naar den man, die hem vergezelde; doch ALAIN, die tot nog toe met moeite het zwijgen bewaard had, riep driftig: ‘Zoo waar als ik een edelman ben, dat gaat te ver; ha! OLIVIER BOITEL, of hoe uw naam ook wezen moge, denkt gij, dat mijn broeder zich de wet door u zal laten voorschrijven, omdat hij te veel eerbied voor de wetten gehad heeft, om de lieden ter deure uit te werpen, die, door u opgestookt, hier alles verzegeld hebben? gij vergeet, dat gij met een' edelman spreekt, lomperd! Zeg op, wat zoekt gij hier? wat is de reden van uwe onbeschaamdheid?’

‘Heer ROQUEVILLE!’ zeide OLIVIER met waardigheid toen ALAIN gesproken had, ‘ofschoon ik reden heb om geraakt te wezen over de woorden van uwen broeder, zoo wil ik mij echter niet even laag aanstellen als hij, en zijne beleediging op u wreken; daarom vraag ik u nogmaals, en ik verzoek u er om als eene gunst, laat mij u een oogenblik onder vier oogen onderhouden.’

GASPARD scheen in tweestrijd wat te doen; het gepaste antwoord van OLIVIER was niet zonder invloed geweest. ‘Waarom zoudt gij het niet doen, GASPARD?’ zeide FRANÇOISE, en zijne vrouw fluisterde hem toe: ‘ik bid u, sta hem zijn verzoek toe, ter liefde van mij!’ Zelfs Mr. ROBBILJAC zeide luid: ‘Heer ROQUEVILLE! ik heb den tijd; indien ik u een' raad schuldig ben, zoo voldoe aan het verzoek van Mijnheer OLIVIER BOITEL, en RESSELLES trachtte hem over te halen om toe te geven;’ doch ALAIN, die, door een' half gesmoorden lach, zijne minachting over dezen

raad had laten bemerken, riep luid: ‘GASPARD! vergeet niet, dat gij een edelman en een officier zijt; stoor u niet aan het verzoek van een' gemeenen handwerksman of aan zijne woorden; laat hem spreken of laat hem wegjagen.’

‘Ik begeer niets te weten van hetgeen gij mij zeggen wilt, BOITEL!’ zeide GASPARD driftig; hetgeen zijn broeder gezegd had, had zijne besluiteloosheid doen verdwijnen: ‘dáár zitten de zuster en de beide nichten van den overledene; willen *zij* u aanhooren, het is mij wèl; zoo niet, dan.....’

‘Met *u* wil ik spreken,’ viel BOITEL hem in de rede; ‘met de vrouwen alléén zoude mijn onderhoud geheel doelloos zijn.’

‘Dan.....’ riep GASPARD toornig; doch hij vervolgde niet, want de notaris trad schielijk op hem toe en zeide ernstig: ‘Heer ROQUEVILLE! hoor in 's Hemels naam naar goeden raad; ik ben oud en ik heb veel verpligting aan uwen oom; bedenk....’ doch GASPARD stiet hem zacht ter zijde en zeide: ‘Beste Mr. ROBBILJAC! ik dank u; maar ik draag een' degen en....’ hij gaf zich echter de moeite niet, om zijne rede te vervolgen, of zijne drift liet zich niet langer bedwingen, en zijn dreigend oog op OLIVIER slaande, riep hij toornig: ‘Dan zult gij zeggen, wat gij verlangt, *hier!* en dadelijk, of, zoo waar als ik ROQUEVILLE heet, ik zal u dit huis doen uitwerpen.’

‘GASPARD ROQUEVILLE! het zal niet noodig zijn, om mij met geweld dit huis te doen verlaten,’ zeide OLIVIER ernstig: ‘indien men begeert, dat ik vertrekken zal, dan zal ik het doen; maar gij zelf en elk een, die hier tegenwoordig is, zal moeten getuigen, dat men mij hier niet heeft willen dulden. Het is niet voor mij, dat ik gehoor verzocht; maar voor de eer van de erfgenamen, uit eerbied voor HENRI FALCONET, om uwentwil, GASPARD ROQUEVILLE! doch het is niet gelukt. Nu zal ik spreken; het is niet voor mijn belang, dat ik tot nog toe gezwegen heb, en men behoeft mij niet te dreigen, om hier, ten aanhooren van u allen, te zeggen, dat deze knaap de zoon is van PIERRE FALCONET!’

‘Van PIERRE FALCONET!’ herhaalde GASPARD, en in sombere gedachten verdiept staarde hij op het kind. ‘De zoon van mijn' neef!’ riep FRANÇOISE aangedaan; ‘maar bedriegt gij u niet, Mijnheer? de ongelukkige vrouw van den verdoolde is dood en haar kind is met haar begraven,’ en zij nam het jongetje bij de hand, en vroeg vriendelijk: ‘hoe is uw naam, kindlief?’ - ‘AIMAR!’ antwoordde het vrijmoedig; doch toen zijn oog op ROQUEVILLE en op diens broeder viel, trad de knaap terug, even

als wilde hij bescherming zoeken hij den man, die hem gebragt had. ‘Hij kent geen' anderen naam,’ zeide OLIVIER; ‘doch als uw hart u niet zegt, dat hij uw neef is, dan kan ik u verzekeren, dat hij het *is*, zoo waar als ik eens hoop zalig te worden: PIERRE FALCONET was zijn vader!’

De ontroering der vrouwen laat zich ligt gissen, zelfs RESSELLES was getroffen; de eenvoudige, doch waardige taal van OLIVIER, zijn uiterlijk, dat zoo in het geheel niets had van dat eens bedriegers, de aanvalligheid van het kind, zelfs zijne onwetendheid, spraken in het voordeel van zijne gezegden; het was niets vreemds in de tijden van burgeroorlog, welke er geweest waren, dat een kind hier of daar onbekend gebleven was, tot een gelukkig toeval het in de armen zijner ouders of betrekkingen terugvoerde. Alleen de notaris kon gezegd worden geene verrassing te laten bemerken. ALAIN wierp sombere blikken op het kind; zijn onvriendelijk gelaat verried, hoe zeer hij over de verschijning van dat kind verstoord was. BLANCHE wisselde eenen blik met RESSELLES en zag naar den knaap; ook JEANNE scheen hij belangstelling in te boezemen, doch weldra bleef haar oog alleen gevestigd op haren echtgenoot; haar schoon gelaat drukte zoo sterk het deel uit, dat zij nam in de pijnlijke gedachten, welke ROQUEVILLE schenen te martelen, en zij vroeg goedhartig: ‘Bevindt gij u niet wèl, GASPARD? om 's Hemels wil, stel mij gerust!’ doch hij scheen haar niet te hooren.

‘En welk geloof heeft het kind?’ vroeg FRANÇOISE. ‘Het is Roomsch gedoopt, Mevrouw!’ hernam OLIVIER; doch vóórdat hij vervolgen kon, riep ALAIN spottend: ‘Dan behoeven wij niet te vragen, welk geloof de man heeft, die de onbeschaamdheid heeft het hier te brengen; ik zie, dunkt het mij, den priesterrok onder zijne kleêren zitten, en het verwondert mij, dat hij niet een paar bedelmonniken heeft medegebragt, om zijne leugens te bezweren.’

‘Ik ben Gereformeerd, Mijnheer!’ zeide OLIVIER met waardigheid, ‘en....’ maar weder viel ALAIN hem in de rede en riep; ‘Ha! zoo waar ik een edelman ben, ik verwonder mij nu niet, dat de Heer in zijn' toorn ons heeft vernederd, als een gemeene bedrieger, gelijk gij, zich onder de broeders bevindt!’

‘Gij kent mij slecht, gij, die u op uw' adeldom verhoovaardigt,’ antwoordde OLIVIER met drift, ‘indien gij denkt, dat ik mij ongestraft zal laten verguizen; ik ben geen edelman; maar mijne eer is mij even veel waard als wie het ook zijn moge: gij zult rekenschap moeten geven van uw zeggen;’ en toen ALAIN

lagehend op zijn' degen sloeg, vervolgde hij op hoogen toon: ‘de wetten zullen mij regt verschaffen, Mijnheer de Edelman! de wet zal dien degen verbreken, welken gij niet waardig zijt te dragen!’

‘Onbeschaamde!’ riep ALAIN; doch ROQUEVILLE, die plotseling als uit eenen slaap ontwaakte, stiet bem vrij onzacht met de hand terug, en zeide: ‘Wat gaat gij doen, broeder? vergeet gij, dat gij niet te uwent zijt, en dat die man *mij* heeft gevraagd de erfgenamen te spreken? ik bid u, wees zoo driftig niet.’ ALAIN scheen verbaasd en onvergenoegd; doch zijns broeders gezegde scheen geene wederspraak te dulden, zijne stem was vast en ernstig. Elks oog was op ROQUEVILLE gevestigd. Toen hij zich tot den vreemdeling keerde, las men op zijn gelaat geene bezorgdheid, wrevel noch drift mer, en hij zeide met waardigheid: ‘Mijnheer BOITEL! uwe onverwachte verschijning, die niet minder zonderlinge verzegeling, uwe vraag om ons afzonderlijk te spreken, en om hier te blijven, die, ik durf het zeggen, wat aanmatigend was, het te voorschijn brengen van een kind, dat ons vreemd is, van hetwelk niemand van ons ooit iets gehoord heeft: dat alles was zoo vreemd, zoo zonderling, dat het u niet moet verwonderen, indien er iets gezegd is, dat u onaangenaam kan zijn geweest, en ik verzoek u het te vergeten. Later zullen wij met u spreken indien het kan; voor het oogenblik kunt gij blijven; doch wat dat kind betreft, en dat gij goedvindt een' zoon van PIERRE FALCONET te noemen, wij kunnen het niet erkennen; hij heeft geene kinderen nagelaten, en mijn brave oom, dien wij te vroeg verloren hebben, heeft het nooit gekend of er iets van geweten. Het is bekend, dat PIERRE geen vriend van mij was; de moordenaar van mijn' broeder, de verzaker zijns geloofs, *kon* dat niet zijn; hij voerde de wapenen tegen zijne broeders; gij zelf zijt Gereformeerd en weet dus wat ik zeggen wil; maar niettegenstaande dit alles, zoude ik zijn kind niet gehaat hebben; de zoon van den broeder mijner vrouw zoude door mij niet verstooten zijn geworden, en ik geloof, dat gij mij gelooven zult, als ik u zeg, dat ik u mijn woord van eer geef, dat dát kind geen' ijveriger verdediger zijner regten zoude hebben dan GASPARD ROQUEVILLE, indien ik kon gelooven, dat het een zoon van mijn' neef was. Om u te toonen, dat niets mij liever zoude zijn dan u geloof te kunnen schenken, verzoek ik u de lezing van den uitersten wil te blijven aanhooren, onder ééne voorwaarde, namelijk, dat dit verzoek, of deze vergunning, door u nimmer zal ingeroepen worden

als een bewijs voor de echtheid van uw gezegde, daar ik noch zeker eene der erfgenamen hiermede wil erkennen, dat dát kind een zoon is van PIERRE FALCONET.'

JEANNE had met geestvervoering naar GASPARD geluisterd; de edele uitdrukking van zijn gelaat, en hetgeen hij zeide, ontlokte eenen traan aan haar schoon oog, en deed haar haren echtgenoot vriendelijk en dankbaar toelagchen; zij drukte hem aangedaan de hand toen hij zweeg. BLANCHE wenkte den knaap, om bij haar te komen, terwijl FRANÇOISE haren neef tot goedkeuring toeknikte; het meisje kuste het knaapje op het voorhoofd, en toen het, aangemoedigd door deze liefkozing, zijne armpjes om haren hals sloeg en zijne lippen op hare wang drukte, ontmoette haar oog dat van haren minnaar, die haar lagchende aanzag, en zij bloosde; met welgevallen vergeleek RESSELLES het gelaat van den schoonen knaap bij dat van BLANCHE; de gelijkenis trof hem, de krullende blonde haren van den knaap vermeerderden deze overeenkomst nog: het was eene aanbeveling voor hem, om het kind, dat hem geheel vreemd was, reeds dadelijk genegen te zijn.

ALAIN was de éénige, die niet voldaan scheen over de woorden van ROQUEVILLE, en OLIVIER zeide: 'Hetgeen ik mij voornam te doen in het belang van dit kind, voorspelde mij al dadelijk vele zorgen en onaangenaamheden; ik volgde evenwel de inspraak van mijn hart en het medelijden; gaarne wil ik vergeten wat ik heb moeten hooren, indien het kan bijdragen tot een gewenscht einde; in alle gevallen verklaar ik hier plegtig, dat mijn vertoeven hier, en de vrijheid, die mij vergund wordt om de voorlezing bij te wonen, door mij nimmer zal aangehaald worden als een bewijs voor de echtheid mijner gezegden. Ik heb, God dank! bewijzen, die meer voldoende en onweêrlegbaarder zijn.'

'Mag ik u dan verzoeken een' aanvang te maken, Mr. ROBBILJAC?' zeide ROQUEVILLE, die zich nederzette. De Notaris stond achter de tafel, welke voor eene groote kast stond; aan zijne linkerhand zaten ter zijde FRANÇOISE, en naast haar BLANCHE, met den rug naar het bed gekeerd; het kind leunde onbeschroomd tegen den schoot van de oude vrouw en hield BLANCHE bij de hand vast; OLIVIER had eene schrede voorwaarts gedaan en stond achter de stoelen der vrouwen. JEANNE zat tegenover den Notaris; aan hare linkerzijde haar man en aan de regter hare zuster. ALAIN had zich achter zijnen broeder geplaatst; iets verder zat Mr. BERTRAND, en RESSELLES zat wat meer ter zijde aan de over-

zijde van de tafel, op welke de edelman zijnen hoed had nedergelegd.

Mr. ROBBILJAC opende het kistje en haalde eenige papieren te voorschijn; toen zeide hij, na het geschrevene een oogenblik door zijn leesglas beschouwd te hebben: ‘Heer ROQUEVILLE! ik zal mijn' klerk buiten laten staan; zoudt gij niet wèl doen, de dienstboden weg te zenden?’ GASPARD zag naar de knechts en de meiden, die sedert de komst van BOITEL in de kamer waren gekomen, en, ten deele achter het groote bed verscholen, nieuwsgierig geluisterd hadden; toen zeide hij: ‘Laat uw klerk maar blijven, Meester! wat mij betreft, mogen de dienstboden de voorlezing aanhooren; zij hebben er ook zeker belang hij; wees dus zoo goed te beginnen.’

‘Ik dacht,’ zeide de Notaris; doch hij vervolgde niet, toen ROQUEVILLE ongeduldig het hoofd schudde, en nam het Testament weder op, boog zich voorover en las: ‘*Testament van den Heer* HENRI FALCONET, *in dato* 10 *Februarij* 1629,’ hetgeen in dorso stond. Toen sloeg hij het blad om en begon te lezen: ‘*Op heden*....’ en vervolgens. De aanhef was in den gewonen vorm van dien tijd opgesteld. De diepste stilte heerschte in het vertrek, en niettegenstaande de zwakke en neusachtige stem van den grijsaard, kon elk duidelijk verstaan wat hij las; elk een luisterde met de uiterste aandacht. FRANÇOISE was de eerste, die genoemd werd; zij weende, toen zij vernam, wat haar broeder haar had vermaakt; doch het was niet om der wille van hetgeen hij haar naliet, maar om de broederlijke liefde, welke in de woorden, die hij aan het parkement had toevertrouwd, lag opgesloten. Toen volgde JEANNE; ook haar aandeel bestond in vaste goederen; hetgeen zij ontving was haar in vollen eigendom opgedragen, en moest, even als dat van hare moei, aan de erfgenamen terugkeeren, indien zij zouder kinderen kwam te overlijden; zij was niet minder aangedaan dan hare zuster BLANCHE, die nu ook genoemd werd, en insgelijks reden had om tevreden te zijn over hare erfenis; ook zij ontving alles op dezelfde voorwaarde, en met het regt van eigen beheer harer goederen. Uit hetgeen tot nog toe was opgenoemd, kon elk, die maar een weinig met de bezittingen van den overledene bekend was, gemakkelijk nagaan, dat er nog veel overbleef, waarover nog niet beschikt was. Thans noemde Mr. ROBBILJAC den naam van GASPARD ROQUEVILLE, en deze boog het hoofd en legde de hand op zijn hart, toen HENRI FALCONET herinnerde, waarom hij GASPARD zoo zeer genegen geweest was, met hoeveel ijver en moed deze tot het

laatst toe gestreden had voor het geloof hunner vaderen, hoe hij hem bemind had als eenen zoon, en waarom hij, ten einde de inspraak van zijn hart te volgen en den man zijner nicht JEANNE een blijk te geven van zijne achting, hem benoemde als algeheelen erfgenaam zijner overige bezittingen, zoo in roerende en onroerende goederen enz., behoudens de legaten aan dienstboden, vrienden of gestichten, en welke, hoe belangrijk ook, niet noemenswaardig waren in betrekking tot de waarde der nalatenschap.

Niemand was verwonderd over den inhoud van het Testament; het was reeds voor lang bekend, dat ROQUEVILLE waarschijnlijk het grootste erfdeel zoude hebben: noch FRANÇOISE, noch hare nicht, kwam het in de gedachten, om het als eene onregtvaardigheid te beschouwen; zij dachten er zelfs niet aan, dat, bij eene gelijke verdeeling, haar erfdeel veel grooter zoude geweest zijn; zij wisten, hoe zeer ROQUEVILLE het verdiende, en hij was de echtgenoot van JEANNE. ALAIN was de éénige, die zijne vreugde liet blijken; doch het was hem te vergeven, de overledene was hem vreemd, en het was niet meer dan natuurlijk, dat het geluk van zijnen broeder hem verheugde. Wat RESSELLES betreft, ofschoon verheven boven den lagen hartstogt van het eigenbelang, zag hij met welgevallen en liefde naar het meisje, dat hij lief had; de opbrengst der goederen, van welke zij eigenaarster geworden was, gevoegd bij hetgeen zijn ambt hem opbragt, zoude hem in staat stellen, zijn huishouden op eenen onbekrompen' voet in te rigten, en BLANCHE, die hij weldra de zijne hoopte te noemen, met alle gemakken des levens te omringen. Het kind, dat, zoo lang de Notaris sprak, met open' mond geluisterd had, was slechts nu en dan in zijne oplettendheid gestoord door de droefheid der vrouwen, van welke het zich geene reden wist te geven. OLIVIER BOITEL had met aandacht geluisterd, doch niets scheen hem te bevreemden of zorg te baren; hij leunde gerust met den arm op den stoel van BLANCHE, en zelfs, toen het artikel voorgelezen werd, waarbij GASPARD zoo zeer bevoordeeld werd, toen had ALAIN te vergeefs op zijn gelaat eenige ontroering of spijt trachten te lezen.

Het scheen, of ROQUEVILLE, nadat de uiterste wil gelezen was, de neerslagtigheid geheel verloren had, onder welke hij gebukt ging sedert het oogenblik, dat HENRI FALCONET gestorven was; zijn gelaat was onbekommerd en fier; zijn fonkelend oog verried zijne tevredenheid en moed, toen hij eenen blik op den knaap en daarna op diens geleider wierp, en hij zeide luid en

met waardigheid, terwijl de Notaris de parkementen met stipte aandacht door zijn leesglas beschouwde: ‘Mr. ROBBILJAC! de goedheid van den waarden overledene heeft ons allen diep getroffen, wij bedanken u.’

De Notaris was zeker zoo verdiept in zijne beschouwing, dat hij niet hoorde wat men tegen hem zeide; evenwel zag hij op, beschouwde eenige oogenblikken een blad, dat hij in de hand hield, en las toen, vrij luid, doch op minder vasten toon dan vroeger: ‘*Codicil van het Testament van den Heer* HENRI FALCONET, *in dato*.....’

‘Codicil!’ riep ROQUEVILLE; ‘maar daar weet ik niets van, Mr. ROBBILJAC! mijne moei, mijne vrouw en hare zuster zeker evenmin; gij hebt er mij niets van gezegd.’

‘Waarschijnlijk heeft de overledene er dus niet over gesproken, Heer!’ hernam de Notaris; ‘wat mij betreft, het was mijn pligt er niets van te zeggen, even als het nu mijn pligt is om het Codicil voor te lezen, dat den dag vóór het overlijden door mij is opgemaakt.’ GASPARD zeide niets, en de Notaris bragt het glas weder tusschen zijn oog en het parkement, en begon hetgeen op den omslag stond weder van voren af aan te lezen; daarna sloeg hij het blad om en las, terwijl het kind en OLIVIER BOITEL de éénige personen waren, die niet verbaasd stonden, dat hij, HENRI FALCONET, gebruik makende van zijn regt en de magt, welke hij zich bij zijnen uitersten wil had voorbehouden, bij dezen goedvond, om te niet te doen hetgeen aldaar ten voordeele van GASPARD ROQUEVILLE was bepaald, wordende zijne erfmaking aan gemelden GASPARD ROQUEVILLE bij dezen herroepen en van geene waarde verklaard, en in diens plaats als algeheele erfgenaam benoemd het minderjarige kind van zijnen overleden' neef PIERRE FALCONET, en tot uitvoerders van zijnen uitersten wil en het Codicil de Heeren RESSELLES en OLIVIER BOITEL.

De uitwerking, die deze onverwachte verandering van zaken op elk te weeg bragt, laat zich niet beschrijven. ALAIN had driftig zijnen hoed opgezet, en nog vóórdat Mr. ROBBILJAC zweeg, onderhield hij zich met den Advocaat over de verbreking van het bijvoegsel, doch luisterde niet naar de bezwaren, welke de oude Mr. BERTRAND hem één voor één opnoemde. RESSELLES kende ROQUEVILLE; hij beloofde zich niet veel genoegen in de uitvoering van den aan hem opgedragen' last; doch alle ontijdige zorgen verschuivende, verdiepte hij zich alleen in de beschouwing van BLANCHE, die met nedergeslagen oogen voor zich

zag; zij durfde niet naar hare zuster omzien; zij gevoelde zoo goed, hoe de goede JEANNE moest gestemd zijn; helaas! de beminnende vrouw had de handen gevouwen en zag met deernis naar haren echtgenoot die nu geheel vertwijfeling was, door wiens vreugde zij voor een oogenblik zich nog zoo gelukkig gevoeld had. FRANÇOISE weende in stilte; doch zij snikte luid, toen zij naar JEANNE en GASPARD zag: beiden had zij hen lief; hun leed en hunne misrekening troffen haar.

Wat ROQUEVILLE betreft, zoodra hij hoorde, dat al wat hem geschonken was herroepen werd, ontsnapte hem een uitroep van toorn, en hij wierp zijnen handschoen, welken hij in de hand hield, naast zich op den grond; met de gebalde vuisten op zijne knieën gedrukt luisterde hij in sombere vertwijfeling; zijn gelaat, dat zoo opgeruimd, zoo edel geweest was, was schier onkenbaar; diepe rimpels trokken zijn hoog voorhoofd te zamen; hij scheen wanhopig; die onterving zonder aangevoerde beweegredenen, het verlies van de rijkdommen, welke hij reeds als de zijne beschouwde; de schande, welke dit alles op hem laden moest, waren vreeselijke folteringen voor hem; en de knaap, die daar stond, die niet eens scheen te bemerken, dat die grijsaard hem bedoelde, dat hij als erfgenaam optrad in plaats van dien edelman, trachtte met kinderlijke eenvoudigheid te raden, waarom die Heer zoo boos was, waarom die schoone vrouw, die naast hem zat, angstig hare handen te zamen wrong?

‘En gij durft zeggen, dat gij dat geschreven hebt?’ riep ROQUEVILLE woedend, toen de Notaris het parkement toevouwde. ‘Mr. ROBBILJAC schijnt geene gewetensbezwaren te vinden in het maken van een valsch Codicil,’ zeide ALAIN spottend lagehende. ‘Mijnheer!’ riep de oude man, en hij hief het grijze hoofd met verontwaardiging op; maar ROQUEVILLE verhinderde hem te vervolgen. ‘Ho! Mr. ROBBILJAC!’ riep hij, ‘weet gij wat ik doen zal? ik zal dat bijvoegsel laten vernietigen, want het is valsch; ik zal mij niet laten bedriegen en bestelen, zonder er mij tegen te verzetten; de goedheid en de achting, die de overledene voor mij had, is, God dank! genoeg bekend; al had hij dat stuk geteekend, ik zal bewijzen, dat men hem misleid heeft; mijne waarde moei, mijne nicht, om niet van mijne vrouw te spreken, weten, dat dat geschrift logenachtig is: niet waar, Mijnheer RESSELLES! gij neemt de magt niet op u, die u zoo listig hierbij is gegeven? gij zult geen uitvoerder van dat ondergeschoven stuk willen zijn met dien OLIVIER BOITEL?’

‘De uitspraak van den Regter kan met het stuk de volmagt

te niet doen, welke mij is gegeven,' antwoordde RESSELLES; 'doch hoe het ook zij, zoo de eerbied voor den wil van den overledene mij den vereerenden last, welken hij mij opdroeg, zal doen aanvaarden, nimmer zal ik als uitvoerder van den uitersten wil iets doen, zoo lang mij eenige twijfel omtrent de echtheid van het stuk overblijft.'

'Gij schijnt dus nog te twijfelen,' riep GASPARD driftig; zijn broeder vermeerderde de ongepastheid van deze vraag, door lagchende het laatste woord te herhalen. 'Aan de onechtheid van het stuk, ja!' hernam RESSELLES koel.

'O! ik bedank u!' vervolgde GASPARD op denzelfden toon; doch RESSELLES, die nu opstond, liet hem niet vervolgen, maar zeide ernstig: 'Gij behoeft mij niet te bedanken omdat ik mijn' pligt doe, en ik *zal* hem doen; medelijden voor een kind, dat vervolgd wordt, of vrees voor een' edelman, die het vervolgt, zullen mij niet doen handelen tegen mijn gemoed en de wetten.....'

'Ha! de wetten!' riep GASPARD, 'denkt gij dan, dat gij naar goedvinden met mijn goed zult kunnen omspringen, voordat men bewezen heeft, dat het valsche stuk echt is? de Regter zal de uitvoering van den echten zoowel als van den valschen uitersten wil opschorten, en waarmede zult gij uw vermeend regt vervolgen? zult gij goed opnemen op het inkomen van uw ambt? of zijt gij dwaas genoeg, om te gelooven, dat iemand iets zal voorschieten op de eigendommen van mijne nicht, die....'

'Mijnheer ROQUEVILLE!' riep RESSELLES toornig; doch OLIVIER verhinderde hem te vervolgen en zeide bedaard: 'Ik, ik ben rijk, GASPARD ROQUEVILLE! verneem dus, daar gij hoopt of denkt, dat het geld alleen regt kan doen verkrijgen, dat ik meer bezit dan gij en al de ROQUEVILLE'S te zamen, en dat ik den laatsten penning zal opofferen, en het regt koopen, als het te koop is.'

'Indien het te koop is, zal het niet voor u zijn. Ofschoon zij, die zich niet ontzien hebben, mijn' beschermer, den edelen DE ROHAN, te veroordeelen, om met vier paarden van één gescheurd te worden, die later het edele bloed van MONTMORENCI hebben doen stroomen, ook geene zwarigheid zouden maken het kind van een' geloofsverzaker voor te trekken boven een' braaf edelman, zoo zullen zij evenwel nu niet gedoogen, dat het listig gesponnen bedrog gelukke. Ik zal dat bijvoegsel laten vernietigen, ik zal de bedriegers laten straffen, en dat kind....' hier verhinderde JEANNE hem om voort te gaan, zij klemde zich aan hem vast; doch hij scheurde zich los, riep 'laat mij!' en

vervolgde toen met nog heviger drift en op het kind toetredende: ‘Ha, knaap! gij wilt u meten met GASPARD ROQUEVILLE, hem zijn goed ontstelen, ik zal....’

‘Gij zult hem niet aanraken, voordat gij mij op den grond geworpen hebt!’ riep OLIVIER BOITEL, en plaatste zich tusschen den edelman en den knaap, die verschrikt terug deinsde. ROQUEVILLE wierp vlammende blikken op den beschermer van het kind, die het nu bij de hand nam en zeide: ‘Kom, AIMAR! laat ons gaan; ik had een beter onthaal voor u gehoopt, maar ik zal u niet verlaten, ofschoon men u hier verstoot.’

‘Gij handelt voorzigtig!’ riep GASPARD met verkropte woede; ‘maar ik zal u en den kleinen ellendige wel vinden!’ OLIVIER BOITEL, die de deur genaderd was, keerde zich om en zeide luid: ‘Gij zult hem niet vermoorden, zoo als gij zijn' vader gedaan hebt.’

Een uitroep van afgrijzen en verbazing der vrouwen liet zich hooren; ROQUEVILLE was de deur drie schreden genaderd, doch hij stond plotseling stil, toen die uitroep zijne ooren trof; die onverwachte beschuldiging scheen hem te treffen, de stoutheid er van deed hem verstommen. Toen zeide BOITEL ernstig: ‘Hengt u de morgen in de maand November van 1628 niet meer, toen de Hertog DE ROHAN, dien gij zoo even uw' beschermer noemdet, in het midden zijner officieren, op het stadhuis te *Alais* verscheen; heugt het u niet meer, dat hij zeide, toen zij allen verwonderd waren over de sombere uitdrukking van zijn gelaat: ‘Gij zijt zeker verlangende, mijne Heeren! om te weten, wat een' ROHAN zoo ter nedergeslagen maakt. *Rochelle* behoort ons nog, het verlies van die stad zoude mij treffen, maar ik verwacht er elk oogenblik de tijding van; neen, mijne Heeren! - wij hebben geene stad, geen gevecht verloren; ik zoude niet treuren, indien eenige brave edellieden en soldaten op het bed van eer gesneuveld waren: na de overwinning is het ons schoonste doel. Maar wilt gij weten, waarom ik niet opgeruimd ben? ik zal het u zeggen: gij weet het, wij hebben *Gallargues* verloren: - welnu, vier en zestig mijner officieren, die gevangen genomen waren, zijn opgehangen, en onze arme soldaten zijn tot de galeijen veroordeeld!’

‘Keert uw geheugen nog niet terug?’ vroeg BOITEL, en daar GASPARD het zwijgen bewaarde, vervolgde hij: ‘Staat u niets meer voor van dat tooneel? hoort gij als het ware nog niet die kreten van twijfel, ontzetting, woede en vertwijfeling, die alleen verstomden, toen ROHAN met eene stem vervolgde,

die gewoon was zich te doen hooren boven het gewoel van den strijd en het losbranden der musketten: ‘Ja! vier en zestig edellieden, vier en zestig! en allen opgeknoopt als gemeene dieven, op last van onzen Koning, op last van LODEWIJK den dertienden van dien naam. Maar ik zweer u op mijne eer, wij zullen het hooge voorbeeld volgen; wij hebben, Goddank! den oorlog niet gevoerd zonder ook gevangenen te maken: is het niet zoo, mijne vrienden? Welnu! wij zullen er ook vier en zestig laten opknoopen; het geboefte zal er om lagchen, als het zoo vele brave lieden aan den bast tusschen hemel en aarde hangen ziet; vier en zestig edellieden en officieren! weet gij wel, mijne Heeren! dat het eene executie is, om den beul van eene kleine stad razend en dol te maken, ten minste als hij een weinig eergierig is?’

Nóg scheen GASPARD zich niets te herinneren of te willen herinneren; hij luisterde even als de anderen, wat het gevolg zoude zijn van deze lange inleiding; zijn blik legde ALAIN, die spreken wilde, het zwijgen op; toen vervolgde BOITEL met meer drift: ‘Welligt zult gij u hetgeen op de markt voorviel beter voor den geest kunnen halen; dat gewoel van het volk, dat voet- en paardenvolk, dat in gelederen stond, maar vooral dat gezigt van die vier en zestig edellieden en officieren, die dachten uitgewisseld te worden, kan u niet ontgaan zijn. Heugt u de kreet dier ongelukkigen niet meer, die, nadat ROHAN, door het stampen met zijnen stok, te kennen had gegeven, dat hij stilte verlangde, uit zijnen mond vernamen, welk lot hun wachtte; heugen u zijne laatste woorden niet meer: “ik neem God tot getuige, mijne Heeren! dat ik altijd alle wreedheid heb verafschuwd, dat uw lot mij ter harte gaat; maar wij moeten hangen, om niet gehangen te worden. Gij hebt *Monts* aan mij overgegeven en u onderworpen aan hetzelfde lot, dat de gevangenen van *Gallargues* zouden treffen: welnu! de zoon van HENDRIK *den Grooten* heeft beslist, hij heeft den dood van vier en zestig mijner bevelhebbers op zijne rekening genomen; welnu, ook uw dood, ook uw deerniswaardig uiteinde, kome te zijner verantwoording!”’

‘Hebt gij genoeg gesproken?’ vroeg GASPARD plotseling met schijnbare bedaardheid. ‘Zoek den Koning op, vertel *hem* dat droevig verhaal, dat in uw krank of listig brein is rijp geworden; wat wilt gij? Wilt gij *mij* den dood van al de slagtoffers des oorlogs ten laste leggen? Vergeet gij, dat de Hertog DE ROHAN de verantwoording van hunnen dood voor rekening van den Koning liet?’

‘Neen, ROQUEVILLE!’ hernam BOITEL, ‘ik heb, Goddank! een goed geheugen; maar ik weet ook, dat hij tot zijne officieren zeide: “Mijne Heeren! indien er zich onder deze ongelukkigen iemand bevindt, die u in den bloede bestaat, of dien gij voor ditmaal verlangt te redden, zoo noemt hem, en een ander zal in zijne plaats treden; wij hebben nog meer gevangenen.” Toen werden er zes weggeleid; zij ontsnapten aan den dood; zes anderen moesten het ongelukkig getal weder volmaken: zij droomden in hunne gevangenis niet, welk lot hun wachtte! en ROHAN keerde zich tot u, GASPARD ROQUEVILLE! en vroeg, terwijl hij op de lijst der veroordeelden wees, die voor hem op de leuning van den trap lag: “Die PIERRE FALCONET is immers een broeder van uwe vrouw?” en gij boogt u; toen vervolgde ROHAN: “Het is nog niet te laat, om hem te verwisselen; hebt gij ook iets in zijn belang te zeggen?” en toen klouk uw antwoord: “Neen, Hertog!”’

De indruk, welken dit gedeelte van het verhaal van BOITEL op zijne toehoorders maakte, verhinderde hem om voort te gaan; de vrouwen, vooral de moei en de zusters van TIERRE, konden haar afgrijzen niet onderdrukken, en GASPARD, getroffen door den jammerkreet van zijne vrouw, zeide: ‘JEANNE! hij liegt, laat hem bewijzen hetgeen hij zegt; gelooft gij mij niet meer?’ Zijne woorden waren een zwakke troost voor de ongelukkige vrouw, en BOITEL riep, zijne stem verheffende, zoodat de bedreiging, welke ALAIN uitte, niet verstaan kon worden: ‘Om dat “*néén, Hertog!*” GASPARD ROQUEVILLE! zult gij zijnen dood moeten verantwoorden; maar niet hier, niet voor den aardschen regter: - als die honderd acht en twintig zielen om wraak zullen roepen voor Gods troon, dán zult gij ook als aangeklaagde verschijnen moeten. Maar de wereldlijke regter zal u roepen en rekenschap vragen van het kind van den ongelukkige, dat reeds een wees was, toen gij, op last van den verzoenden HENRI FALCONET, te *Beziers* aankwaamt, en dat gij, onder voorgeven het naar zijne bloedverwanten te brengen, met uwen knecht naar *Toulouse* zondt. De ziekte van dien man verhinderde u, om met uwe vrouw te vertrekken; uw togt naar *Toulouse* is oorzaak, dat gij uwen oom stervende hebt gevonden; evenwel was die togt vergeefsch, de man was toen gij kwaamt dood, en zijne vrouw zoowel als het kind waren verdwenen. Hij is u getrouw geweest tot in den dood; maar zijne vrouw was ongerust over het geheim, dat de afkomst van het kind verborg; zij wist niets en nam hare toevlugt tot mij; eenige brieven,

welke zij mij gaf, ontdekten mij alles; toen ging ik voor God de gelofte aan, het kind te beschermen en zijne regten te doen erkennen. PIERRE FALCONET heeft reeds uitspraak gedaan tusschen AIMAR en GASPARD ROQUEVILLE; bet Codicil bewijst zulks. Nóg is het niet te laat, om uwe eigen eer voor het oog der wereld te redden; het kind zal u niet vervolgen: ik ben niet gekomen, om het leven van eenige achtingswaardige menschen te verbitteren, erken.....'

'Erkennen!' riep GASPARD toornig; 'dacht gij reeds, dat uw duivelsch bedrog ook mij misleid had, omdat wij u zoo geduldig hebben aangehoord, ten einde te weten, hoe ver een laaghartige bedrieger de stoutheid zoude durven drijven, en omdat wij ons niet bekrennen om hetgeen gij hebt verteld, dat wij u voor den regter zullen dwingen, om zelf te herroepen en als laster te erkennen? Gesteld, ik had den moordenaar mijns broeders, den geloofsverzaker, den vijand zijner vroegere geloofsgenooten, ter dood laten brengen, zonder hem te redden, ofschoon het in mijne magt was: denkt gij dan, dat dit mij zonde kunnen doen besluiten, om, uit vrees voor uw verbaal, dat eene logen is, of eene waarheid, welke sedert acht jaren bekend is, dat *Codicil* voor echt aan te nemen en een opgeraapt kind als mijn' neef te erkennen? Neen, deugdzame man! dan kent gij GASPARD ROQUEVILLE niet!'

'Geen woord meer, vertrek!' vervolgde hij met vreesclijken wrevel en legde de hand op zijnen degen, toen OLIVIER wilde antwoorden. Het kind, dat door de dreigende houding en de woorden van GASPARD verschrikte, trok OLIVIER met zich voort; deze wenschte zelf niets liever dan deze plaats te verlaten, en hij ging, doch zeide toen hij heen ging: 'Uwe bedreigingen verschrikken mij niet, en wat het kind aangaat, de wetten zullen den wees beschermen!'

'En den bedrieger straffen!' riep ROQUEVILLE hem na.

Bij uitspraak van het Parlement van *Toulouse*, werd de echtheid van het Codicil van het Testament van HENRI FALCONET bewezen, en het kind, door OLIVIER BOITEL te voorschijn gebragt, als de zoon van PIERRE FALCONET erkend. Uit de bewijsstukken, die hadden moeten overgelegd worden, was de schuldigheid van GASPARD ROQUEVILLE duidelijk gebleken, en ten zelfden dage, dat zijne hoop op het winnen van het regtsgeding hem begaf, werd

zijne inhechtenisneming bevolen. Eene tijdige vlugt redde en onttrok hem aan de ten uitvoer legging van het vonnis, dat bij verstek tegen hem werd uitgesproken.

> Hier kon het punctum staan! maar ginds verneem ik ooren,
> Die, na het laatste woord, graag nog een later hooren!

GASPARD ROQUEVILLE nam dienst bij eenen vreemden Vorst, en voerde de wapenen tegen het krijgsvolk van zijn vaderland; het was eene nieuwe bron van hartzeer voor JEANNE; de brave vrouw kende sedert den dag, waarop het Testament was voorgelezen, het geluk niet meer; zij was haren echtgenoot gevolgd; zij kon hem nog lief hebben, beklagen en gehoorzamen; maar achten kon zij hem niet meer! De brave, edele GASPARD ROQUEVILLE, van wien haar oom haar zoo veel goeds verhaald had, bestond niet meer; de grijsaard had hem als het ware met stervende hand de kroon van het hoofd gerukt, die hij er zelf op geplaatst had; de verontwaardiging van den man, die haren GASPARD zoo hoog geacht had, zoo genegen geweest was, bedroefde haar sterker, dan het vonnis van den regter.

Amy Lloyd.

(*Naar het Engelsch*).

Op een' zonnigen morgen der laatste maand Maart deed eene fatsoenlijke vrouw, die zelve hare hitten mende, het lage rijtuig in *Aberleigh-lane* stilstaan, om, over de heining des wegs, een klein meisje en haren hond, in het veld aan de overzijde van deze, gade te slaan. De haag was vrij kaal geschoren, uitgezonderd waar eene groep hazelaren, met hunne lange kwasten, over eene heiplant wuifde, die in vollen bloei stond, en een boschje wilde pruimen zijne witte bloesems paarde aan eenige palmtakken, van welke de bijën alreeds honig gaarden. Het kleine meisje was schier even bezig als de bijën: zij plukte viooltjes, witte en blaauwe, waarmede de zonnige hoogte der heining bezaaid was, en haar hond blafte eene kudde schapen aan, die in dat deel des velds graasden; er hadden rapen ge-

staan, en na het rooijen gaf men hun het overschot prijs. De hond was een kleine Fransche patrijs, een der aardigste, die men ooit zag, met lang kroes baar, sneeuwwit, behalve dat zijne ooren en drie of vier plekken op zijn lijf naar het bruine zweemden, langbarige pooten en helder zwarte oogen: juist die soort van beestjes, welke groote dames tot schoothondjes kiezen.

Het was aardig te zien, hoe dit lieve diertje eene groote kudde schapen voor zich uitdreef, lammeren, ooijen en rammen, zoo oude als jonge, want schapen zijn zulke blood-aards! En echter werd het tooneel nog koddiger, als de schapen, voortgejaagd tot de afbakening toe, hoe laf ze ook zijn mogten, wel verpligt waren terug te keeren; dan was het of zij moed schepten bij het zien van hunnen vijand, dan naderden zij een' stap of twee, en wilden zich dapper houden; en zie, de kleine patrijs, op zijne beurt verschrikt, deinsde al bassende naar zijne jeugdige meesteresse achteruit, en scheen alzoo een even groote lafaard als de schapen.

De dame in het rijtuig bleef met pleizier bij het spel toekijken, en sprak eindelijk het jonge meisje, dat een aardig kind van een jaar of tien en in den zwaren rouw was, aan.

‘Wiens hondje is dat, lieve?’ vroeg de dame.

‘Het is *mijn* hondje, Mevrouw!’ was het antwoord.

‘En hoe kwaamt gij er aan? Het ras is niet gemeen.’

‘Het was het hondje van mijne arme moê! Papa bragt het meê uit *Frankrijk*.’ En de blik en de toon zeiden dadelijk, dat de arme AMY een weesje was.

‘En jij en je aardig hondje - hoe heet het?’ vroeg de dame, die haar zelve in de rede viel.

‘*Flossy*, Mevrouw! lieve *Flossy!*’ Eu AMY bukte zich, om den krulligen, zijachtigen, glinsterenden rug te strijken, waaraan *Flossy* (vlossig) waarschijnlijk zijn' naam had te danken; en *Flossy* sloeg de pooten om den hals zijner jonge meesteresse, en sprong en huppelde en kwispelstaartte om haar heen.

‘Jij en je *Flossy* woont zeker hier in de buurt?’ vroeg de dame.

‘Digt bij, Mevrouw! op *Courtfarm*, bij mijn' oom en tante LLOYD.’

‘En je houdt veel van *Flossy?*’ hernam de dame; - ‘je zoudt hem niet willen missen?’

‘*Floss* missen!’ kreet AMY, ‘mijn' lieven *Flossy* missen!’ en zij wierp hare viooltjes in het gras en nam haar trouw schoothondje

in hare armen, alsof zij bang was dat men het haar ontrooven zou; terwijl *Floss*, die in hare vreeze scheen te deelen, zich digter aan zijne jonge meesteresse drong, en zijn kopje tegen hare wang drukte.

‘Wees zoo vervaard niet, lieve!’ hernam de dame, terwijl zij zich gereed maakte voort te rijden; ‘ik ben niet gekomen om uw' gunsteling te stelen, maar ik zou gaarne vijf guinjes geven voor zulk een' hond, en zoo gij er ooit zoo een' krijgen kunt, hebt gij hem maar naar *Lumley-Castle* te sturen. Ik ben Lady LUMLEY,’ voegde zij er bij. ‘Goeden morgen, lieve! Adieu, *Flossy!*’ en met een vriendelijk hoofdknikken reed de dame in den hittenwagen weg; en AMY en *Flossy* keerden naar *Courtfarm* terug.

AMY was eene wees, die eerst onlangs eene schuilplaats had gevonden onder het dak van haren goeden oom en tante LLOYD, welke echter nog veel te wenschen overlieten, om aan het bloode zachtaardige kind het verlies van hare teederlievende ouders eenigzins te vergoeden. De kleine was gewend aan zoete woordjes en voorkomende manieren; het ruwe, eerlijke echtpaar stiet haar onwillekeurig honderdmaal op éénen dag van zich af, totdat ze zóó bang werd voor de grove stem des pachters en het lomp aantasten van zijne vrouw, dat zij hun, zoo vaak zij kon, ontliep, en zich zoo verlaten en ellendig gevoelde als een kind zijn kan, dat vroeg geleerd heeft op den Hemelschen Vader te vertrouwen. Op *Court-farm* had zij geenen anderen troost dan dien, en geene andere uitspanning, dan met *Flossy* te spelen en met vrouw CLEWER, de schoonmaakster, te praten, die baker bij hare moeder was geweest.

Vrouw CLEWER had betere dagen gekend; maar, daar zij laat getrouwd was en vroeg weduw was geworden, had zij dag uit dag in gesloofd, om een' éénigen zoon groot te brengen. Al wat zij had kunnen overgaren was door haar besteed, om hem bij een' timmerman op het werk te doen, en hem ordentelijk in de kleêren te houden. Schoon THOMAS, zóó heette de jongen, wat levendig en ligtzinnig was, scheen hij toch een brave en dankbare borst, en had hij, daar zijn leertijd ten einde was, aan zijne moeder beloofd, in een stadje in de buurt werk te gaan zoeken, en zoo hij dit vinden mogt, haar voor al hare trouw en zorg te beloonen, door haar van zijne verdiensten te onderhouden. Het was nu ongeveer eene week geleden, dat hij vertrokken was, en vrouw CLEWER had het met tranen in hare oogen, met tranen van vreugde, aan AMY verteld.

Was het wonder, dat het kind er onder het naar huisgaan aan dacht, dat zij dadelijk hare oude vriendin, die zij wist dat dien dag zou komen wasschen, opzocht? Als vrouw CLEWER haar nog eens zou verteld hebben, welk een brave jongen THOMAS was, dan zou zij haar iets nieuws hebben mede te deelen: hare ontmoeting met Lady LUMLEY.

Zoo als zij verwachtte, trof AMY vrouw CLEWER op het bleekveld aan, maar niet bezig en blijde, zoo als zij zich haar had voorgesteld; vrouw CLEWER merkte niet eens, dat bare lieve Miss AMY naar haar toehuppelde. Zij zat op den grond, naast de mand met kleêren, de handen voor het gezigt, snikkende, alsof haar hart breken zou.

'Wat scheelt er aan, - waarom huil je zoo?' vroeg AMY.

En vrouw CLEWER was niet in staat de vriendelijke belangstelling te weêrstaan, door het genegen kind aan den dag gelegd; zij deelde haar in weinige woorden de oorzaak van haren jammer mede.

'THOMAS heeft dienst genomen!'

Wat drukken weinige woorden soms eene groote smart uit!

'THOMAS is soldaat geworden!'

En de arme moeder wierp zich, zoo lang zij was, op den grond neder en hijgde en snikte, alsof zij nooit weêr spreken zou.

'Soldaat geworden!' borst AMY uit. 'U verlaten! Zóó wreed, zóó boos kan hij niet wezen! Hij zal weêrom komen, hakerlief!' want AMY noemde vrouw CLEWER altijd baker, zoo als hare moeder dit plagt te doen. 'O! reken er op, dat hij weêrom zal komen. THOMAS is een goede jongen, al is hij wat wild. Hij zal weêrom komen, - dat zal hij.'

'Dat kan hij niet!' hernam de arme moeder, terwijl zij zich uit hare ellende poogde op te heffen. 'Dat kan hij niet, hoe graag hij bet zou willen; zij zullen hem niet laten gaan. Niets kan hem ontslaan dan geld, en ik heb het niet.' En op nieuw stikte de moeder in tranen. 'Mijn arme jongen moet vertrekken!'

'Geld!' zeide AMY, 'ik heb eene halve kroon, die mijn peet mij gegeven heeft, en twee shillings en drie sixpences; ik zal ze gaauw gaan halen.'

'God zegene er u voor!' snikte vrouw CLEWER; 'maar het weinige zou niet mogen baten. De soldaat, die het mij kwam zeggen, bood aan hem vrij te maken voor vijf pounds; maar waar zal ik vijf pounds krijgen? Al mijn goed en al mijne kleê-

ren zouden zulk eene som niet opbrengen; en zoo al iemand geld zou willen leenen aan een arm oud schepsel, als ik ben, hoe zou ik ooit in staat wezen het weêrom te geven? Neen, THOMAS moet vertrekken! - THOMAS moet naar *Oost-Indië*, zoo als de soldaat zeî, om door een' kogel om te komen, of aan de koorts te sterven! - Ik zal nooit zijn lief gezigt weêrzien! Nooit!'

En zich afwendende van het meêwarige kind, bukte zij zich over de kleêren in de mand, en trachtte die met bare bevende handen uit elkander te halen, en ze op te hangen om te droogen; maar, door baren weedom niet in staat de stukken nat goed uit een te doen, borst zij in eene vlaag van tranen uit, en leunde tegen het stijf gespannen koord, dat bij iederen snik slingerde en trilde, als ware het van den weedom der arme moeder bewust geweest.

AMY daarentegen zat op de trappen, die naar het huis leidden, haar in sprakeloos medelijden gade te slaan. 'O! zoo Ma nog leefde!' dacht het meisje, 'of Pa, of zoo ik het Tante LLOYD durfde vragen! of zoo ik zelve het geld had, of iets, daar ik geld voor krijgen kon!' En juist toen die gedachte haar inviel, kroop *Floss*, die verbaasd was zijne jonge meesteresse zoo stil en zoo droef te zien, naar haar toe, hief zijnen poot in haren schoot op en jankte. 'Lieve *Flossy!*' zeide AMY, zonder dat zij wist, wát zij zeide; en zich toen eensklaps herinnerende wat Lady LUMLEY haar gezegd had, sloot zij den hond in hare armen, kreeg eene kleur als bloed, van eene gemengde aandoening, van vreugde en verdriet, want *Floss* was het schoothondje geweest van hare lieve mama, en AMY hield zóó veel van hem. Volle vijf minuten lang zat zij *Flossy* te streelen, en zijn' gladden, glinsterenden rug te kussen, terwijl het getrouwe dier hare wang en hare handen lekte, en digter aan haar hart nestelde, en al deed wat het kon, om zijne dankbaarheid te toonen en hare liefkozingen te beantwoorden. Volle vijf minuten lang zat zij sprakeloos; eindelijk ging zij naar vrouw CLEWER, en legde den hond in hare armen.

'Lady LUMLEY bood mij heden morgen vijf guinjes voor *Flossy*,' zeide zij; 'neem hem, lieve baker! en neem er het geld voor, maar verzoek haar, dat zij vriendelijk jegens hem zij,' voer de arme AMY voort, en was niet langer in staat hare tranen te weêrhouden. 'Laat *Floss* het goed bij haar hebben.' En met een hart, dat te vol was, om zelfs naar de dankbetuigingen en de zegeningen te hooren, waarmede de gelukkige moeder haar overstelpte, ging het meisje in huis.

Maar kocht Lady LUMLEY *Floss?* - En, werd THOMAS CLEWER ontslagen? Ja, THOMAS CLEWER kwam vrij; want Sir JOHN LUMLEY sprak met zijnen Kolonel, en hij keerde terug naar zijn huis en zijne teeder liefhebbende moeder, volkomen genezen van zijn' wilden aard en zijn' lust om soldaat te worden. Maar Lady LUMLEY kocht *Floss* niet, dewijl zij, zoo als zij zeide, hoe veel zin zij in hem had, zulk een goed meisje als AMY niet wilde berooven van iets, dat haar pleizier deed. Zij wilde *Flossy* niet koopen, maar voer voort, zoowel hem als zijne jonge meesteres in het oog te houden; dikwijls verzocht zij ze op haar kasteel en vergat geen' enkelen winter AMY een Kersgeschenk te geven; ja zij spreekt er van haar tot kamenier te nemen, als zij volwassen zal zijn.

De gade aan den galant.

(*Voor Muzijk.*)

Naar Sir E. LYTTON BULWER, Baronet.

1.
Vond toorn noch smaad bij u geloof,
Toen mij uw bede griefde,
Dat louter kalmte 't vuur dan doov'
Van uw verboden liefde!
'k Geef toe, dat gij bij menig maagd
Het ver van Aelbrecht wint;
Maar 'k weet, dat mij het licht mishaagt
Bij 't afzijn van mijn' vrind.
Laat mij dies vrij, hoe vreemd het zij:
Hij werd, hij wordt bemind!

2.
Uw zomerliefde schertst en lacht
En droomt slechts van genuchten,
Hij spaart mij in zijn leed geen klagt,
Hij in zijn' angst geen zuchten.
En toch, hoe welkom is die borg,
Dat hij me niets verheelt!
Ik acht haar zaalger, die zijn zorg,
Dan die uw' wellust deelt!
Ga mij voorbij, daar, hoe 't ook zij,
Mijn Aelbrechts lot mij streelt.

3.
Maar gij leest koelheid in zijn' blik
Als ik hem vierigst beide;
Hij ducht, zegt gij, niet eens den strik,
Dien zijn verzuim mij spreidde.
Ach! ijverzucht is grievende eer!
Hij weet, dat elk der blaân
Mijns harten 't beeld draagt van mijn' heer;
Waartoe die op te slaan?
Leer gij van mij, schoon 't laauwheid zij,
Voor hulde zie ik 't aan!

4.
Doch Aelbrecht, meent gij, staart soms gram
En durft mij streng berispen.
Gij zoudt, gedweeër dan een lam,
Mij nooit zelfs fluistrend gispen.
Ei, wie heeft u zijn' ernst vertolkt
En las geen liefde er in?
De zorg, die zijn gelaat omwolkt,
Geldt mij en mijn gezin.
Schoon hij, bij wijle, somber zij,
Die streefheid tuigt van min.

5.
Maar hoe, door 't lastren van zijn trouw
Denkt gij mijn hart te winnen!
Heel 't leven, zegt ge, is lange rouw
Voor wie vergeefs beminnen.
Niet dus, - de ontbloeide roos versterv',
Hoe knoprijk is de steel!
Mijn kroost! - wat ik in Aelbrecht derf,
Valt weêr me in u ten deel:
Laat mij, dies vrij, mijn' minnaar! *gij?*
Zie, hoe 'k mijn kindren streel!

B.V.D.B.

Stangen.

Naar W. Wordsworth, Esqre.

1.
Hoe kalm glijdt langs de azuren baan
De lieve Maan!
Schoon haar de wolken vaak omhuiven,
Den luister doovend van haar licht,
Zoodra zij uit elkander stuiven,
Hoe helder is haar aangezigt!

2.
Niet traag, al is de wind der kust
In slaap gesust;
Niet voortgezweept, schoon van de vloedden
De storm zich tot het zwerk verheft,
Blijft ze even statig voorwaarts spoeden,
Draagt zij gelatin wat haar treft!

3.
En schamen wij 't geveinsd verdriet
Bij haar ons niet?
Wij, die nit Inim het hoofd doen hangen,
Schoon 't zoet des levens tot ons stroomt;
Wij, huichlaars, op wier Hetse wangen
Het gansche jaar geen lachje koomt?

4.
Zoo ooit die zonde van 't gemoed
Mij struiklen doet,
Geduldige aan den trans verheven!
Dan snelle u mijn verbeelding na,
En leer' van u blijmoedig leven,
En vinde vonr 't vergrijp genà!

V.G.

Mengelingen.

Het huis van het Zeewijf.

Men heeft mij eens verhaald, dat er, bij den aanvang der vorige eeuw, in *Vlissingen* een gebouw stond, hetwelk onder den naam van *het Huis van het Zeewijf* bekend was; ten minste de oude lieden noemden bet zoo, ofschoon diegenen, welke zich lieten voorstaan de ouden te verbeteren, het den meer nieuwerwetschen naam van *het Huis van de Meermin* gaven. Allen stemden echter dáárin overeen, dat, volgens een van ouder tot ouder overgebragt berigt, het huis vóór honderde jaren bewoond was geworden door een Zeewijf of eene Meermin, welke gevangen was door eenen armen schipper, die het huis had laten opbouwen van de kostbaaarheden welke zij hem ten geschenke gegeven had. Onbekende werklieden en bouwmeesters, die verdwenen waren, zoodra het verblijf voor de Meermin gereed was, en hare liefde voor den man, die haar uit de zee had opgevischt, gaven nog meer kleur aan deze overlevering der verloopene eeuwen. Hoe geloofwaardig nu eene zaak moge wezen, men zal altijd ongeloovigen vinden, die verstandiger willen zijn dan anderen, die verwerpen hetgeen hunne voorouders als waarheid beschouwd hebben: zóó ging het ook hier; zij erkenden, dat er een volksverhaal van de Meermin bestond, doch ontkenden hardnekkig, dat er ooit een zoodanig wezen bestaan had, en evenwel bestond het gebouw toen nóg. Daagde men hen uit, om in de stad, of op het geheele eiland, een dergelijk huis aan te wijzen, dan stemden zij toe, dat het eene bedelaarsdeken van bouwkunde was, maar loochenden, dat dit een bewijs was, dat eene Meermin het had laten bouwen. Vergeefs wees men hun dat gedeelte der tinne aan, waar het

Zeewijf weleer achter de fraai bewerkte borstwering plagt te wandelen, lucht te scheppen of naar de voorbijgangers te kijken; even vruchteloos beriep men zich op den zonderlingen toren, waar de bewoonster naar de zee plagt te zien, als de zon opging: de ongeloovigen hadden, volgens hun zeggen, meer torens, meer muren gezien, waarop men wandelen kon, bleven het verbaal van het Zeewijf als een sprookje beschouwen, en vroegen spottend, hoe eene Meermin doet als zij wandelt?

Niettegenstaande de regen en de wind, gedurende honderde jaren, hunne vernielende krachten aangewend hadden tegen de steenen boven de groote deur, waarin men de geschiedenis van net vangen van het Zeewijf had uitgehouwen, en de baldadigheid der menschen de woede der elementen met kracht hierin de hand geboden had, bleef er echter nog genoeg van dat eens zoo fraaije beeldwerk over, om de ongeloovigen, zoo als de voorstanders van den ouden goeden tijd en zijne overleveringen niet aarzelden te verklaren, te overtuigen; doch zij bedrogen zich! hunne tegenpartij erkende wel, dat die man in die onstuimige zee een man was, maar ontkende, dat het wezen, waarmede hij scheen voort te zwemmen, en dat nu geheel mismaakt was, een Zeewijf zoude zijn: het was volgens hun gevoelen eene vrouw, en de schubben en de staart werden gevormd door het lang geruite kleed, hetwelk door het water naauw om het lijf en de beenen sloot. Was ook dit bewijs, ofschoon uit harden steen te zamen gesteld, niet voldoende, om de verstokten te overtuigen, dan had men vroeger meermalen en met vrucht het bestaan van het Zeewijf bewezen met de groote Meermin, die boven op den loren als windwijzer gesteld was; maar sedert een ongeloovige spotboef, juist op het oogenblik, dat men hem tot zijne schande meende overtuigd te hebben, gevraagd had, of dan alle torens, waarop hanen als windwijzers stonden, weleer door hanen gebouwd en bewoond geworden waren? sedert dat oogenblik was de vroeger zwaar vergulde meermin voor niets dienstig, dan om den wind aan te wijzen.

Wij weten niet, of er nog oude lieden in *Vlissingen* gevonden worden, die zich herinneren hunne grootouders van *het Huis van het Zeewijf* te hebben hooren verhalen; evenmin is het ons bekend, in welk gedeelte der oude stad het weleer gestaan heeft. Zoo men zegt, was het reeds, vóórdat de Heerlijkheid van *Veere en Vlissingen* tot een markgraafschap verheven werd, bij ontstentenis van eigenaars, aan de heerlijkheid vervallen; de bevelhebbers der *Walen*, die ten tijde van den Her-

tog van ALVA in de stad lagen, hadden er hunnen intrek genomen, later werd het een tijd lang door den Engelschen ridder SIDNEI bewoond, en sedert gebruikt tot een gasthuis en eene barak voor soldaten. Dit is gewoonlijk het begin van het droevige einde: watervloeden en stormen bragten het hunne bij, en zoo is *het huis van het Zeewijf*, dat zich omtrent het midden der zeventiende eeuw van voren nog vertoonde als het gedeelte van een vroeger niet onaanzienlijk gebouw, verdwenen, zonder dat men weet hoe en wanneer.

Welligt zouden oude grondbrieven en stedelijke of andere registers hieromtrent eenig licht kunnen verspreiden, misschien ook niet; welligt heeft het huis nimmer bestaan, en is het geheele geval een sprookje, ja! hetgeen slimmer is, niets dan eene klucht, eene doode musch, waarmede men den liefhebber en opdelver van oude prullen heeft willen vrolijk maken en bedriegen; en is dit waar, dan zal men te vergeefs het geheugen der oudste bewoners van *Vlissingen* op de proef stellen, en vruchteloos, al ware het ook tot *Sint-Jutmis*, in oude halfvergane papieren en perkamenten snuffelen. Doch juist dáár, waar den geleerde alle grond onder de voeten wegzinkt, waar de diepste nacht hem omringt, dáár is de romanschrijver in zijn element, dáár slaat hij vast, dáár ziet hij alles helder, alsof zijne lange zes een licht verspreidde, dat met het hydro-oxygeengas wedijveren kon. Hij weet hetgeen gebeurd is en hetgeen niet gebeurd is, en vertelt zonder te liegen; want hij verhaalt geene waarheden, dat geene waarheden zijn, maar hij verdicht; het is zijn beroep, gelukkig zoo het zijne roeping is! hij bedriegt niet meer dan de wereld wil bedrogen zijn, die hem somtijds beloont met onverdiende toejuiching, veeltijds met harde, ofschoon welligt niet geheel ouverdiende afkeuring.

———

Vrouw MAGTELD had zich weder nedergezet, na zich alvorens overtuigd te hebben, dat de broodsop, welke in eene roode steenen pan aan den haard stond, nog eenigen tijd kon warm blijven; want zij verwachtte de terugkomst van haren zoon. Broeder PETER was zoo op het oogenblik, zoo hard als hij loopen kon, naar zijn klooster terug gekeerd; zoowel zijn verlangen om de oude vrouw door zijne woorden gerust te stellen, als de schotel met verwarmende broodsop, welke zij hem had voorgezet, hadden hem langer doen blijven dan hij gedacht

had, en zoude hem nu de straf op den hals halen voor zijne terugkomst na de sluiting van het klooster. Van tijd tot tijd liet MAGTELD hare handen zakken; dan vorderde de grove, doch warme kous niet, welke zij voor haren WOLFERT breide, en zij luisterde met bezorgdheid naar de onstuimigheid van het weder. Broed PETER had haar wel gezegd, dat haar zoon zeker zoo roekeloos niet zoude zijn, om tegen den nacht, en dat bij zulk noodweêr, den Vlaamschen wal te verlaten; zij had het ook geloofd, zoo lang de goede monnik bij haar was; doch nu vertrouwde zij er zoo sterk niet meer op, dat WOLFERT de *Wijlinge* niet zoude oversteken, zij kende zijne stoutheid, en hij had beloofd tegen den avond te komen. Zij bad de Heiligen, dat zij hem in hunne hoede zouden nemen, en hem ingeven, om aan de overzijde van het gevaarlijke water in het *Palenhuis* te overnachten.

De vijf tientallen jaren, welke MAGTELD geleefd had, waren zoo zeer de oorzaak niet, dat men op haar gelaat geene sporen van vroegere schoonheid ontwaarde, en dat zij veel bejaarder scheen dan zij was; de rampen verzilverden die eertijds bruine haren, rimpelden dat weleer gladde voorhoofd; doch ofschoon zij haar eenen vroegen ouderdom bezorgden, zoo gaven zij eene groote eerwaardigheid aan dat gelaat, hetwelk zoo veel goedheid uitdrukte, waarop steeds zoo veel moederlijke teederheid voor haren zoon te lezen stond, en dat nu zoo veel bezorgdheid verried. De koperen lamp verlichtte dat vrij groote vertrek maar weinig; slechts op en bij de tafel, die digt naast den haard stond (want het was in de maand December), liet zich alles duidelijk onderscheiden. Dáár zat in haren armstoel de weduwe van NANNING KOGGEMAN, die weleer als rijk bekend stond en het ook was; wiens schepen vroeger naar *Frankrijk* en *Engeland* vertrokken en terugkeerden met rijke ladingen; wiens handteekening in de helft der veertiende eeuw zoo goed als goud was in de havens van die landen en op de markten van *Vlaanderen*. Vroeger, toen zij jong was, kon zij zoo vele handen krijgen en betalen om haar te dienen, als zij slechts wilde: nu was zij alléén; die vroegere welvaart was verdwenen. Verliezen, door de woede van het ontrouw element geleden, dat vroeger zijne schepen zoo gewillig gedragen had, door de oorlogen en de ontrouw der menschen ondergaan, maakten van den rijken koopman eenen armen man; het verdriet, dat hij er over gevoelde, van zijne vrouw eene weduwe. Haar bleef niet over dan herinnering aan vroegere grootheid: de naam van

braafheid en eerlijkheid, welken haar man in zijn ongeluk niet verloren had, en dien hij door de rampen, welke hem getroffen hadden, zelfs nog meer bewezen had te verdienen, was altijd nog eene schoone nalatenschap; doch niets schonk haar meer vertroosting in dat leed, dan het geluk, van het jongste harer kinderen niet even als hare anderen verloren te hebben. WOLFERT was haar steun en troost; aan hem, toen nog een kind, beval zijn stervende vader haar aan, en hij was een gehoorzame en liefderijke zoon.

Het huis, dat zij bewoonde, stond in dat gedeelte van het oude *Vlissingen*, hetwelk, bij de vestiging van de nieuwe stad, binnen haren omtrek begrepen was; de plundertogten van zeeroovers, welke hier in vroegere dagen zoo dikwijls schrik verspreid hadden, en de invallen der Vlamingen, waren zeker de redenen, dat de vroegere eigenaars van dit gebouw in het openliggende dorp de kosten gedaan hadden, het van steen te laten opbouwen, en zelfs getracht hadden het naar de wijze van dien tijd eenigzins tot een versterkt huis te maken. Dat zulks lieden van edele afkomst geweest waren, liet zich wel denken, doch was niet bekend; de grootvader van WOLFERT had het gekocht en ingerigt voor zijne woning en bewaarplaats van koopgoederen; thans echter was het ledig en zonder goederen of huisraad, behalve twee kleine slaapvertrekken en de groote huiskamer. Vroeger had vrouw MAGTELD er een gedeelte van verhuurd; maar sedert de watervloeden en herhaalde stormen het huis gedeeltelijk van het dak beroofd en den muur van het achterhuis hadden doen instorten, was zij ook verstoken van het voordeel, dat zij uit de verhuring trok. Eens had haar zoon haar voorgeslagen het huis te verkoopen, en eene kleine en meer geschikte woning te betrekken; doch toen zij haar verlangen had te kennen gegeven, om op dezelfde plaats te sterven als zijn vader, had hij er nimmer meer aan gedacht. De koude en de ongemakken, welke zij in dit huis moest verduren, schrikten haar niet af; die ledige bergplaatsen, die kamers zouder huisraad, waar de regen door gebrokene vensters en door de zolderingen binnendrong, hadden nog iets aantrekkelijks voor haar: het geheele gebouw was gelijk een oud en verscheurd boek; maar evenwel las zij er het verledene in, dat haar dierbaar was; elk vertrek er van was een hoofdstuk, elke steen eene letter; op elk blad las zij van den echtgenoot, dien zij verloren had, en van hare kinderen, die reeds bij hunnen Vader in den Hemel waren.

Ter liefde van zijne moeder, had WOLFERT de droomerijën zijner jongelingsjaren opgeofferd, en was hij haar gebleven; hij zoude nu geene zeetogten naar *Engeland, Frankrijk* en nog meer afgelegene landen doen; hij zoude nimmer opklimmen tot bevelhebber van een schip, nimmer welligt door vlijt en geluk eens even rijk worden als zijn vader, en den naam van KOGGEMAN weder in den handel doen gelden: evenwel was hij tevreden, want zijne moeder was gelukkig en hem dankbaar voor zijne opoffering. De zoon van den rijken koopman was nu schipper, niets of weinig meer; dagelijks zette hij reizigers over van den Zeeuwschen naar den Vlaamschen wal, bragt goederen over of diende de schepen, die minder met het gevaarlijke vaarwater bekend waren, voor loods; want reeds toen voer men nu en dan om den tol op *de Schelde* te ontgaan, over *de Honte* naar *Braband*. Doch ofschoon de jongman, die, indien het geluk zijnen vader niet ontrouw was geworden, eigenaar zoude geweest zijn van eenige groote schepen, nu slechts een klein vaartuig bezat, zoo onderscheidde hij zich altijd boven diegenen, welke hetzelfde beroep als hij uitoefenden, door eene wel aan zijnen stand passende, doch netter kleeding, en dit behaagde aan zijne moeder zeer; nimmer was het haar te veel, om dagen achtereen met inspanning te werken aan de kleederen van haren zoon. Ook zijn vaartuig was zindelijker en beter ingerigt dan de overige, die op den stroom voeren; hij stelde daarin zijne eer en zijn genoegen; bij voorkeur maakten er de lieden van eenigen rang gebruik van, en als men eenige vrouwen of meisjes bij schoon weder eens des zomers een watertogtje wilde laten doen, dan werd WOLFERT en zijn vaartuig gewoonlijk daartoe verkozen. De meisjes zaten het liefste in dat zindelijke vaartuig, waar hare schoone kleederen niet in gevaar waren om bedorven te worden; bovendien was het sterk en goed gebouwd, en WOLFERT was zulk een kundig schipper; men liep geen gevaar als hij het roer in handen had. Zij gevoelden geene vrees als hij, op de bank of bet boord van het vaartuig staande, haar ophief, alsof zij eene veder geweest waren en van den steiger zacht op den bodem van het vaartuig nederzette, of haar bij het uitstappen zijne krachtige hand bood; somtijds wanneer het vaartuig als een vogel over den stroom voortsnelde, als de mast oogenschijnlijk dreigde op het water te gaan liggen, en de geleiders der meisjes deze bespotteden over hare ontijdige vrees, dan was een smeekende blik op den stuurman geworpen, of een angstkreet voor dezen genoeg, om de vaart van zijn vaartuig te ver-

minderen, om te maken, dat de mast zich ophief; dan beloonde vaak een dankbare blik van een paar schoone oogen den jongman, die zoo goed verstaan had wat men verlangde, en die veeltijds slechts het schijnbaar gevaar had doen ontstaan, om deze dienst te kunnen bewijzen, waarvoor hij wel eens bij het aan wal stappen nog met eenen zachten handdruk beloond was.

De regen kletterde tegen de ruiten van het vertrek, waar MAGTELD zat; van tijd tot tijd verhief zich de wind met onstuimig geweld; dan hoorde zij somtijds, in het verlaten gebouw, dat zij bewoonde, iets vallen of kraken, en zij zuchtte; elken steen, welke er viel, zoude zij nimmer weêr zien vervangen door eenen nieuwen. Sedert dat broeder PETER vertrokken was, had zij nog niemand hooren voorbijgaan, en zij stond eindelijk op, om zich ter ruste te begeven, toen iemand langs het huis voorbij ging; doch dat was WOLFERT niet, die gewoonlijk met eenen vluggen en haastigen tred bij den weg ging; die voetstappen waren te zwaar. Maar daar werd geklopt aan de deur. Zoude zij zich bedrogen hebben, of kwam welligt iemand anders haar eene ongelukkige tijding brengen? Met sidderende hand vatte zij de lamp op en verliet de kamer.

Juist toen zij de lamp in eene nis in den muur plaatste, om dezelve te beveiligen voor den togt, werd er weder geklopt; doch nu dreunden de harde en snelle slagen door het huis: zóó klopte WOLFERT nimmer; hij wist wel, dat zijne moeder zoo schielijk niet kon openen, en zij vroeg beangst: ‘Wie klopt daar nog zoo laat?’ - ‘Ik ben het, moeder! doe open, doe schielijk open!’ riep men luid van buiten. MAGTELD haastte zich zoo veel zij kon en zeide, de deur openende: ‘God dank! dat ik u zie, WOLFERT! maar waarom komt gij....’ Doch zij vervolgde niet, want haar zoon trad haar met drift voorbij. Hij was blootshoofds, het water droop hem aan alle zijden uit de kleederen, en hij droeg, zoo het scheen, een' mensch, die in een' mantel gewikkeld was, over zijnen linker schouder; misschien was het ook een pak koopwaren; doch eer MAGTELD iets kon vragen, riep WOLFERT: ‘maak in Gods naam de deur digt, moeder! en help mij spoedig.’

De ontstelde vrouw voldeed zoodra mogelijk aan dit verlangen, en volgde haren zoon toen met de lamp. WOLFERT was reeds in de kamer, welke zij zoo even verlaten had, en had het pak bereids op den grond nedergelegd, die reeds dreef van het water. ‘Kom naderbij met de lamp, moeder!’ verzocht WOLFERT, en MAGTELD trad naar hem toe. Toen maakte hij den maniel

los, en zeide, vóórdat zij vragen kon: ‘Het is een man, dien ik gered heb, hij was bijna verdronken, en ik met hem.’

‘Hoe dat?’ vroeg MAGTELD; maar WOLFERT antwoordde niet; want hij stond verbaasd toen hij den mantel losgemaakt had, en iemand in eene lange, zoo het hem voorkwam, van kostbare geruite stof gemaakte vrouwenkleeding, vóór zich zag. De armen waren bij de ellebogen om bet lijf vastgeknoopt met eenen langen zijden sluijer, en ook de handen waren te zamen gebonden; moeder en zoon ontsnapte een uitroep van bevreemding, zoodra zij dit ontwaarden; de laatste knoopte met drift die banden los, en zijne moeder, die nu reeds, even als bij, naast het natte ligchaam in het water nedergeknield was, ontdeed het hoofd van eene ruige muts, welke onder de kin was vastgebonden, en riep toen met verbazing: ‘Het is eene vrouw, WOLFERT!’

‘En bij ST. WILLE zij is schoon!’ riep deze, die het hoofd van de onbekende voorzigtig opligtte en toen weder op de muts nederlegde. ‘O! welke fraaije blonde haren!’ vervolgde hij met vuur, terwijl hij zijne moeder hielp, om de lokken van voor het gelaat weg te doen, waarover zij waren heengevallen. ‘Het is nu geen tijd om er naar te zien,’ zeide MAGTELD, die, minder opgetogen dan de jongman, nu ook den doek losmaakte, welke over den mond gebonden was. WOLFERT hield eene der handen van de vrouw in de zijne geklemd, even alsof hij haar wilde verwarmen, en hij riep plotseling droevig: ‘Moeder! zij is zoo koud als een lijk, zij is reeds dood!’

‘Breng slechts mijn bed en mijne dekens hier, leg ze daar naast den haard en stook het vuur op,’ zeide vrouw MAGTELD, die reeds naar de pisel trad, om eenige kleederstukken voor den dag te halen. WOLFERT voldeed met vaardigheid aan haar verlangen, en toen ook het vuur helder brandde, zeide zij: ‘Ga nu heen, ik zal u straks roepen.’ WOLFERT aarzelde; doch toen zij nogmaals zeide: ‘Ga toch! elk oogenblik kan haar het leven kosten, misschien is het nog niet te laat!’ toen ging hij schoorvoetende heen, en wierp eenen laatsten blik op dat doodelijk bleeke gelaat, op dat natte geruite kleed, hetwelk de schoone leest van dat verstijfde ligchaam verried; hij ware zoo gaarne gebleven!

In den gang bleef hij reeds staan, en, geleund tegen den muur, dacht hij na over het gebeurde; die kleeding, die banden maakten hem nieuwsgierig. Vergeefs trachtte hij zich te verklaren, waarom die man in eene vrouw veranderd was, ja, deze ge-

heurtenis verschrikte hem; want hij was niet verheven boven de bijgeloovigheid zijner eeuw; hij vroeg zich zelven af, of de Duivel, wiens naam hij zon dikwijls en nog dienselfden avond in den mond gehad had, hem welligt door deze schoone onbekende in het ongeluk wilde storten; hij beefde en klappertandde. Doch daar werd eene deur geopend; weg was zijne vrees! hij mogt zeker reeds binnenkomen, en naderde. Nu vroeg zijne moeder: ‘zijt gij het, WOLFERT? hebt gij wel droog goed aangetrokken?’

WOLFERT was op het punt van te liegen; doch hij hield het ‘ja!’ terug, dat zijne moeder niet lang zoude hebben kunnen misleiden, en vroeg: ‘kan ik binnen komen, moeder?’ - ‘Wel neen, WOLFERT!’ antwoordde zij; ‘maar trek toch dat natte goed uit, kind! of gij zult ziek worden.’ De deur werd wederom gesloten, en WOLFERT dacht nu voor het eerst aan de noodzakelijkheid, om zich te verkleeden. ‘De koude deed mij straks klappertanden,’ dacht hij, ‘zij kan geene afgezante van de het zijn, zij is te schoon,’ en hij voldeed aan het verlangen van de bezorgde moeder.

———

Toen hij eindelijk geroepen werd, lag de onbekende naast het groote vuur op het bed onder de wollen dekens; eene muts van zijne moeder verborg die schoone lokken; hij zag niets dan het doodsbleeke gelaat, de oogen en de mond waren gesloten. ‘Moeder!’ riep hij op smartelijken toon: ‘moeder, zij is dus dood!’

‘Neen, kind!’ zeide deze, ‘onze goede Heer JEZUS en zijne Heilige Moeder zij geloofd! zij leeft, ofschoon zij nog niet gesproken heeft, en hare oogen gesloten zijn gebleven.’ WOLFERT knielde naast het bed neder, boog zich voorover, om te luisteren naar de ademhaling; maar hij hoorde niets; toen bragt hij zijn hoofd nog digter bij, zoodat zijne wang die van de onbekende raakte. Hoe onmerkbaar ook, gevoelde hij eene zachte warmte tegen zijne koude wang, en hij riep verheugd: ‘Ja, zij leeft!’ In de beschouwing van dat wèlgevormde gelaat geheel verloren, bleef hij geknield liggen, totdat de stem zijner moeder hem wekte, die luid riep: ‘WOLFERT, WOLFERT! hoort gij niet? ik heb u al driemaal geroepen, ga zitten, jongen! en eet wat, denk toch hoe bedroefd ik zoude zijn, als gij ziek werdt.’

Werktuigelijk stond haar zoon op, ging zitten op eenen stoel, dien zij had nedergezet, at de warme broodsop op, welke zij hem had opgedischt, doch luisterde niet naar hetgeen zij vertelde van broeder PETER en van hare ongerustheid. Door den heilzamen invloed van het warme voedsel en het vuur, dat naast hem was, kregen zijne leden hunne gewone vlugheid en buigzaamheid weder terug, zijne handen en zijn gelaat waren niet meer koud, en met stille vreugde zag de moeder haren zoon weder geheel van deze vermoeijenis bekomen en de kleur op zijn gelaat terugkeeren. Geduldig had zij gewacht met vragen; nu echter verhinderde hare bezorgdheid voor zijne gezondheid haar niet meer, om aan hare nieuwsgierigheid te voldoen, en zij vroeg hem, waarom hij nog zoo laat gewaagd had over te komen, en hoe hij dat meisje gered had.

'Ik zal het u zeggen, moeder!' antwoordde WOLFERT, stond op en volgde haar naar de onbekende. De oude vrouw onderzocht, of de kruiken met water, die zij naast deze gelegd had, nog warm genoeg waren, en toen zij zich weder had nedergezet en zeide: 'Ik luister,' ging ook WOLFERT zitten en zeide:

'Ik was voornemens even na den middag naar de stad terug te keeren; want ik voorzag, dat de wind zoude opsteken en het gevaarlijk zou worden op het water; maar mijn jongen werd juist ongesteld, zoodat ik besloot met de andere schippers aan de overzijde in het *Palenhuis* te blijven overnachten. Ik dacht wel, dat gij ongerust zoudt zijn, moeder! doch alleen vertrouwde ik het niet op het water. Wij waren allen reeds gaan liggen, toen de Vrouw ons kwam zeggen, dat er iemand aangeklopt had, die wenschte overgezet te worden; ik en een paar van de maats stonden op, maakten de luiken open, die wij even spoedig weder sloten, en eenparig zeiden wij, dat het geen weêr was, om de *Wijlinge* over te steken, dat het roekeloos het lijf wagen zoude wezen. De Vrouw vertrok, doch keerde weldra terug met het berigt, dat de vreemdeling bij zijn besluit bleef volharden, en veel geld aanbood voor dengenen, die het wilde wagen. Wij bleven weigeren, zelfs toen de Vrouw voor de derde maal terug kwam; doch nu besloot ik hem eens te gaan spreken en stond op.'

'Kind, kind!' zeide MAGTELD bestraffend; doch WOLFERT zeide snel: 'Ik ben hier en zit gezond vóór u, moeder! maar gij weet nog niet alles. Ik sprak met den vreemden man, die, ofschoon eenvoudig gekleed en een' mantel dragende als daar hangt, naar zijn spreken iemand van aanzien scheen te zijn.

Hij bood mij zoo veel geld aan, dat ik reeds besloot het te wagen; want het is winter, ik wilde zoo gaarne wat verdienen, en nu de Graaf van *Vlaanderen* met de Gentenaars verzoend is, valt er niets buitengewoons voor; hetgeen zij vroeger met goud betaalden, daar geven zij nu koper voor. Evenwel hield ik mij taai; hij bood al meer en meer; eindelijk werden wij het eens; doch mijn jongen was ziek. Alléén te varen, dat ging niet aan; toen trachtte ik iemand over te halen om mij te helpen; doch niemand der schippers of knechts kon er toe besluiten, zelfs *lard* niet; het was ook noodweêr. Ofschoon het mij diep leed deed, zeide ik den vreemdeling, dat hij zoude moeten wachten, dat ik alléén mijn vaartuig niet besturen kon; toen bood hij mij nog meer, en zeide zelf bekwaam te zijn om het roer te houden, en ik liet mij overhalen.'

'WOLFERT! dat was nu den Hemel getergd, dacht gij dan niet om mij?' zeide MAGTELD, en zij veegde hare oogen af.

'Ja wel, moederlief!' antwoordde de jongeling, stond op, kuste haar en zeide: 'Uw zoon wilde u zoo gaarne eenig gemak bezorgen, en gedurende den winter het gebrek van u verwijderen. Heb ik niet wèl gedaan, zoo vergeef het mij, de Heiligen hebben mij immers bijgestaan.' Hij ging weder zitten en vervolgde: 'Mijne maats hadden zelfs geweigerd, om mij mijne boot te helpen gereed maken; zij wilden de hand niet leenen tot hetgeen mijn ongeluk veroorzaken moest. Terwijl ik er dus alléén aan bezig was, zeide de vreemdeling mij, dat hij zijnen makker ging halen, die hem op eenigen afstand wachtte; hij had mij van dezen nog geen woord gerept, en ik dacht in het eerst, dat hij van voornemen veranderd was, nu hij gezien had, met welk eene woede de golven door den wind werden voortgejaagd, en niet zouden wederkeeren. Ik bedroog mij echter; want weldra riep hij mij. Door de duisternis en door den ijver, waarmede ik bezig was, had ik hem niet zien naderen, en hij gelastte mij nu, om hem zijnen reisgenoot in de boot te helpen plaatsen; zelfs toen hij mij zeide, dat deze zoo ziek was, dat hij zich niet verroeren kon, bleef ik nog verwonderd over diens onbewegelijkheid, en dat men hem in dien toestand nog over het water voerde. De vreemdeling legde hem zoo lang als hij was op den steiger neder, klom in de boot en vatte toen den zieke om het lijf, terwijl ik de beenen opnam: zóó strekten wij hem op den bodem van het vaartuig neder. In het eind was ik gereed; ik verzocht den vreemdeling nu bij het roer te gaan zitten; tot nog toe had hij bij zijnen makker ver-

toefd, naast wien hij eenen kleinen zak had nedergelegd. Hij voldeed aan mijn verlangen, doch zweeg toen ik hem vermaande, om den bijstand der Heiligen in te roepen; dit herinner ik mij nu eerst, Hadde ik vroeger alles zoo goed doordacht als toen, dan hadde ik mij nimmer op de zee gewaagd: zoo oud als ik ben, heb ik mij nog nimmer bij zulk weder in een open vaartuig op den stroom bevonden. De zuidwestewind joeg het water uit de *Wilde zee* met drift tegen den stroom op, die, door de aanhoudendheid van den wind, het water van de *Honte* niet had kunnen lozen; het was verschrikkelijk op de *Wijlinge* in de duisternis en met dien kouden regen. Ofschoon de vreemdeling inderdaad niet geheel onkundig scheen in het besturen van een vaartuig, en ik het met mijne boot tegen wind en stroom kan stoppen, waar een ander het doet, zoo kan ik mijn behoud alleen toeschrijven aan de hulp van den goeden ST. WILLE en uwe gebeden, dat ik het hier tot aan den wal gebragt heb. Nu en dan als ik het roer hield, kroop de vreemdeling naar zijnen makker, die zoo heen en weder had gerold, dat hij hem met een touw had moeten vastbinden. Deze voorzorg en de gedachte, dat een moordenaar geene reden kon hebben, om een lijk met zich te voeren, verhinderde mij in het eerst alleen om te denken, dat de vreemdeling zoo veel geld geboden had, om aan het Geregt te ontsnappen; doch sedert er eenig geluid uit dien mantel gekomen was, twijfelde ik niet langer, of de man was ziek, hetgeen de vreemdeling, die terstond naar hem toeging, bevestigde, door mij te zeggen, dat hij klaagde en steunde van de koorts. Toen wij eindelijk met Gods hulp den overtogt volbragt hadden, maakte ik mijne boot stevig vast aan de palen. De vreemdeling wierp eerst zijnen zak op den steiger, en ik wilde toen zijnen makker opligten; maar hij gedoogde niet, dat ik den zieke deze dienst bewees: hij zelf hief hem op, liet hem tegen den steiger aanleunen, verliet vaardig de boot, vatte toen zijnen reisgenoot onder de armen, en tilde hem op. Gij kunt begrijpen, moeder! hoe zeer ik verbaasde, toen ik den zieke, zoodra hij op zijne voeten stond, ter zijde zag uitwijken of vallen; de vreemdeling hield hem vast of greep hem weêr, doch verloor hierdoor het evenwigt, en zij stortten beiden langs het roer van de boot in het water; ik schreeuwde van schrik en, zonder na te denken, vatte ik mijn mes en sneed de touwen stuk, die de boot vasthielden.'

'Deedt gij dat?' vroeg MAGTELD angstig, en haar zoon vervolgde, de schouders ophalende: 'Ja, moeder! het was zeker

eene ingeving, en zoo ik hoop van de Heiligen. De boot volgde nu de willekeur der golven, en dus waarschijnlijk dezelfde rigting als de in het water gevallenen, die ik niet zag, en ook met geene mogelijkheid had kunnen zien; want het was zoo donker. Plotseling stiet de boot tegen iets; het was niet tegen den wal: ik begreep, dat het een drijvend voorwerp was, en snelde naar die zijde, tastte rond, doch voelde niets. Ik had mij toch niet bedrogen; want nu ontving de boot eenen tweeden ligten stoot. Ditmaal greep ik, in weêrwil der deining, hetgeen in het water dreef, en voelde, dat het een mensch was. Toen heb ik nog het grootste gevaar uitgestaan: dikwijls was ik halverlijf in het water; van alle zijden sloegen de golven over mij heen; ik dacht niets anders of de boot zou omslaan. Ik riep ST. WILLE aan en beloofde Hem te bedenken; eindelijk, dank zij zijn bijstand! trok ik den gezonde of den zieke binnen boord. Door Gods bijstand wierp de stroom mij eenige oogenblikken later ver van de stad af tegen den dijk, ik sprong uit de boot en trok haar, toen de golven haar op nieuw opligtten, met het touw hooger op, en vond gelegenheid om haar vast te maken. Nu nam ik den man, dien ik gered had, op, droeg hem stadwaarts, ging den zak afhalen, welke nog op den steiger lag, en snelde hierheen; zonder iemand anders ontmoet en gesproken te hebben dan TIJL DEN KUYPER, bereikte ik, doodelijk vermoeid, eindelijk ons huis. En nu is de man veranderd in eene vrouw; de vreemdeling, die mij zoo veel geld beloofde en die haar zeker tegen haren zin vervoerde, zal nu wel verdronken zijn.'

Met verbazing had MAGTELD naar haren zoon geluisterd, en niettegenstaande zij wist, dat het gevaar voorbij was, nu en dan door eenige uitroepen haren angst laten blijken. Zij deelde nu op hare beurt aan WOLFERT mede, dat al de kledingstukken van de vrouw verrieden, dat zij van eene voorname geboorte was, en liet hem eene fraai bewerkte gouden keten zien, met een versiersel er aan, dat van veel waarde scheen te zijn, en dat zij om den hals van de onbekende gevonden had. Moeder en zoon deelden elkander hunne gedachten mede: nu eens hielden zij de onbekende voor eene jonkvrouw, welke door den man, die haar vergezelde, was weggeroofd; dan weder waren zij van oordeel, dat men de vreemdeling voor den boozen geest moest houden, die WOLFERT door het aanbieden van eene groote belooning had overgehaald, om zijn leven te wagen, en zijne ziel door eenen overhaasten dood, en zonder in staat van genade te zijn, voor eeuwig ongelukkig te maken; en dan had

Satan welligt, toen de Heiligen den jongeling eenen gelukkigen overtogt bezorgd hadden, deze vrouw achtergelaten en door hem doen redden, om evenwel zijn doel te bereiken: vooral de oude vrouw hechtte veel aan deze verklaring van het vreemde geval, en ried haren zoon zich te wachten voor de bekoringen van den Booze. Wat WOLFERT betrof, hij zag in de onbekende jonkvrouw zoo gereedelijk geene afgezante der hel, en hij meende het er voor te moeten houden, dat zij had willen ontsnappen aan haren vijand, en dat dit de reden geweest was, dat zij met dezen in het donker in het water was gevallen. De moeder ontried hem, om den inhoud van den fulpen zak te onderzoeken, en men werd het op het laatst eens, om over de bijzonderheden van dit geval niet te spreken, vóórdat de onbekende gezegd had wie zij was, en men met broeder PETER beraadslaagd had. WOLFERT zoude voorgeven, dat hij den vreemdeling behouden had overgebragt, en, zoo het noodig was, alleen zeggen, dat hij een oogenblik later eene vrouw uit het water gered had.

WOLFERT scheen niet genegen, om te vertrekken; doch zijne moeder overreedde hem echter om zich ter rust te begeven. Hij vertrok dus, na de onbekende nog een oogenblik aandachtig beschouwd en zijne moeder gekust te hebben. Toen maakte zich de oude vrouw gereed, om den nacht op haren stoel door te brengen; hoe hare gedachten ook waren omtrent de vreemdelinge, hare goedheid en menschlievend heid deden haar deze met dezelfde zorg verplegen, alsof zij hare dochter geweest ware.

Lang vóórdat den volgenden morgen de dag aanbrak, stond WOLFERT, die weinig geslapen had, op en verliet het huis, begaf zich naar de plaats, waar hij den vorigen avond zijn vaartuig gelaten had, en bragt het nu, daar het weder bedaard was, naar deszelfs gewone ligplaats; daarna keerde hij terug, en bevond zich weder te huis, vóórdat er nog iemand bij de straat was. Hij luisterde aandachtig of zijne moeder reeds op was; doch hij hoorde nog geene beweging, en besloot dus te wachten, tot MAGTELD hem riep. Dit besluit duurde echter niet lang; hij kon zijn verlangen, om de onbekende te zien, niet langer bedwingen, en opende behoedzaam de deur; zijne moeder had

uit voorzorg de lamp nog gedurende den nacht op nieuw gevuld en hij zag haar op haren stoel zitten; zij sliep, de vermoeidheid maakte, dat de oude vrouw hem niet hoorde binnentreden. Hij nam de lamp op, trad naar het bed, waarop de vreemdelinge lag, en boog zich voorover. Zij leefde! hij hoorde haar duidelijk ademhalen, zij sliep gerust; lang stond hij zoo onbewegelijk in de beschouwing van dat schoone jeugdige gelaat verloren, toen bleef ook zijn oog gerigt op dien blanken arm en die kleine hand, welke op de deken lagen. In het eerst aarzelde hij, uit vrees van haar te doen ontwaken; later wenschte hij naar het oogenblik, dat zij de oogen zoude openen, en hij nam hare hand in de zijne. Zijn wensch werd verhoord, doch niet zoo als hij gehoopt had; wel opende zij de oogen, maar trok hare hand terug, gaf eenen luiden gil van angst, en verborg zich geheel onder de deken. Ook MAGTELD ontwaakte snel en ontstelde hevig; doch toen zij zag, dat het WOLFERT was, bedaarde haar schrik, en daar hij verlegen de lamp nederzette en met hangend hoofd naar het andere gedeelte van de kamer trad, bestrafte zij hem niet, maar begaf zich naar de onbekende. Op de toespraak van de vrouw, die haar verzorgd had, scheen ook zij minder bevreesd, en liet het dek weder van voor haar gelaat wegnemen; toen zeide MAGTELD: ‘Het is niet wèl gehandeld van u, WOLFERT! de schrik zoude haar kunnen schaden: gij ziet, zij leeft, maar zij kan mij niet verstaan; zij spreekt woorden, die ik nimmer gehoord heb; ik heb haar dus niets kunnen zeggen of vragen; maar het is geene afgezante van den Booze, want ik heb haar het kruis vóórgehouden en zij heeft het gekust.’

Dit berigt verheugde WOLFERT, en zijne moeder trachtte nu op nieuw aan de onbekende te beduiden, wie WOLFERT was, en welke verpligting zij aan hem had; zij luisterde aandachtig en lette met veel opmerkzaamheid naar de bewegingen van de oude vrouw, die nu eens op den mantel, dán op haren zoon wees, vertoonde hoe deze haar gedragen had, en de banden liet zien, waarmede de handen en de armen waren vastgebonden geweest. Het scheen, dat zij gedeeltelijk begreep, wat men haar beduiden wilde, en zij luisterde scherp, toen WOLFERT zelf zeide: ‘Herinnert gij u niet, dat ik u bij de beenen vasthield, dáár aan de overzijde van het water?’ Waarschijnlijk herkende zij de stem van den man, die het vaartuig bestuurd had, en zij knikte met het hoofd; toen naderde WOLFERT, zij stak hem zonder schroom hare hand toe, die hij kuste; zag hij met ver-

rukking naar die oogen, welke, ofschoon zij zeegroen waren, zoo vriendelijk, zoo schoon waren: ook zij zag zeker met welgevallen naar den breedgeschouderden jongeling, naar zijne wèlgevormde leest en de goedheid, welke op zijn mannelijk gelaat te lezen stond; de uitdrukking echter zijner groote blaauwe oogen deed haar de hare nederslaan.

Om geen opzien te baren, begaf WOLFERT zich als naar gewoonte vroegtijdig naar de haven, ofschoon hij liever had willen te huis blijven Na den middag kwam hij terug, en daar broeder PETER niet gekomen was, begaf hij zich naar hem toe, na alvorens het geluk gehad te hebben, de onbekende bij zijne moeder aan tafel te zien zitten.

Broeder PETER was een van die monniken, welke zich het altijd lieten smaken, als men hun ergens iets lekkers voorzette; enne kan goed bier en een stuk vleesch, en bij voorkeur een beker wijn, waren altijd zaken, waarmede men hem trekken kon; zelfs versmaadde hij den kroes dun bier en de snede roggebrood niet, die men hem voorzette, want hij kwam niet enkel op het eten af: ware dit het geval geweest, hij zoude zoo dikwijls niet bij MAGTELD gekomen zijn. In *Vlissingen* geboren en met elkeen bekend, waren alle burgers hem zoo goed als naastbestaanden; waar hij raad geven kon deed hij het; waar hij helpen kon, daar liet hij zich vinden; in geval van pest, zoude men hem bezig gevonden hebben om de zieken te verzorgen, om de dooden te begraven; in geval van belegering zoude men hem op de muren, zoo zij er geweest varen, aangetroffen hebhen, strijdende in de bres voor zijne medeburgers; bij de overgaaf der stad zou hij zijn uitgetrokken, om den overwinnaar te verbidden en zich als een zoenoffer in zijne hand te stellen. Leefde hij op de kosten van het algemeen of van de goederen, die weleer aan het klooster door de vromen waren geschonken, hij was geen doodeter, en zoude er nimmer toe overgegaan zijn om zijne broeders te kwellen of te vervolgen: hij was de vriend, niet de vijand der burgers.

De reden, dat MAGTELD hem niet gezien had, bestond alleen hierin, dat zijne late terugkomst in het klooster hem eene straf had op den hals gehaald; in geene drie dagen mogt hij uitgaan. WOLFERTS komst verheugde hem, en hij hoorde met belangstelling hetgeen deze hem verhaalde; hij beloofde zoo spoedig mogelijk te komen, om de onbekende te zien en te zeggen, waarvoor men haar houden moest, ofschoon haar eerbied voor het kruis hem reeds goede gedachten van haar gaf. Hij ried

WOLFERT den zak niet aan te raken, vóórdat hij dien had gezien en gezegend, en had er niets tegen, dat men het gebeurde aan niemand gezegd had, behoudens alleen het geval, dat het bekend werd, dat de vreemdeling verdronken was, wanneer men WOLFERT welligt zoude beschuldigen dezen vermoord te hebben; doch dewijl men nu reeds de waarheid verzwegen had, oordeelde hij 't het raadzaamst, om vooreerst het ééns gezegde niet terug te nemen.

Toen de morgen eindelijk aanbrak, dat het broeder PETER vrij stond om uit te gaan, begaf hij zich dadelijk naar het huis van MAGTELD, en werd al terstond ingenomen ten voordeele van de onbekende, door haren eerbied voor zijne kleeding en zijnen persoon; het scheen, dat zij het Latijn verstond, hetwelk hij uitsprak, en toen zij ook het kruisbeeld kuste, dat hij haar vóórhield, verklaarde hij, dat zij een mensch en eene Christinne was; daar zij echter geen woord sprak, kon hij niet beoordeelen, in welke taal zij zich vroeger had uitgedrukt. Toen begaf zich de monnik tot het onderzoeken van den zak, echter niet zonder de noodige voorzorgen tegen alle aanvallen van den Booze; doch behalve eenige kleedingstukken, vond men er niets in dan eene goede som goudgeld, van welke WOLFERT te kennen gaf, dat hij vooreerst zoude afnemen het bedongen loon voor de overvaart, en het overschot zoude gebruiken tot den aankoop van eenige benoodigdheden voor de onbekende. De éénige dienst, die men had van de bemoeijingen van broeder PETER, bestond dus alleen in de meer stellige overtuiging, dat er van de onbekende geen gevaar te duchten was; evenwel verpligtte hij WOLFERT vooral, door te ontdekken, welken naam zij droeg; want door eene vernuftige uitvinding, waarop hij zich naderhand nu en dan nog veel liet voorstaan, wees hij eerst op MAGTELD en noemde luid haren naam; even zoo noemde hij WOLFERT, zich zelven en in Latijn het kruis, de lamp, de tafel en meer ander huisraad, en toen hij nu nog eens de oude vrouw, haren zoon en zich zelven had aangewezen en genoemd, rigtte hij zijnen vinger op de onbekende en opende den mond, even als wilde hij iets zeggen, en toen zeide de onbekende: ‘CHILDA!’

(*Het vervolg hierna.*)

Over de steden en het koningschap in het oude en nieuwe Frankrijk.

(*Naar het Hoogduitsch*).

De beschaafde volken der Oudheid hadden hun staatkundig en godsdienstig bestaan, de herinneringen aan hunnen oorsprong en de voortbrengsels van hun vernuft zoo geheel in hunne hoofdsteden vereenigd, dat het ontstaan van hunne Rijken eerst sedert het stichten van hunne steden dagteekende, en de val van deze ook meestal den ondergang der natie veroorzaakte.

Slechts weinig oude volken maken eene uitzondering op deze stelling, bij voorbeeld, de *Scythen*, die altijd zwervend bleven, óf de *Perzen*, die, wel is waar, magtig geworden, maar tot geenen hoogen trap van beschaving gestegen zijn. Geheel *Egypte* beschouwde *Meroe* als de oorzaak en de bestuurster van haar bestaan, en het lot van het Land wisselde af met de ligging en den aard van de hoofdstad. Het was veroveringszick onder SESOSTRIS, toen de koningen midden in de sombere pracht van *Thebe* met de honderd poorten woonden, het leerde rust op prijs tellen, het hield zich slechts met zijne eigen verdediging bezig, toen het zich nader bij den oorsprong van den verwonderlijken stroom, aan wien het gansche Land zijn bestaan te danken heeft, in *Memphis* vestigde. Hoe geheel was het daarentegen aan vreemden invloed prijs gegeven en veranderd, toen het volk van OSIRIS de sombere basalt- en granietrotsen van het dal aan den *Nijl* verliet, en op het betooverende gezigt der zee, in de stad van ALEXANDER, de grafplaatsen van de voorouders vergat. Het Karthaagsche volk werd op den dag geboren, toen de vlugtende DIDO met onzekere voetstappen de oevers van *Lybië* betrad en de grondvesten van het slot *Byrsa* legde; en ging te gronde op den dag, toen de gade van HASDRUBAL zich met hare kinderen in de vlammen van den brandenden tempel van APOLLO wierp. De verwoeste muren van *Jeruzalem* zien tweemaal de vlugt van de zonen van JACOB, en het volk van THESEUS en dat van ROMULUS verhief zich, en verdween met hunne muren.

In de oude wereld was het innerlijke van den mensch en de ideale zijde van zijn leven niet op een beter leven voorbereid; maar hij vergenoegde zich met het tegenwoordige, en was van ganscher harte gehecht aan de bergen en dalen van zijn geboorteland, en aan de zeden en de verordeningen zijns volks. De burger vatte, even als de boom in den grond, wortel in zijne gemeente, en het bestaan van ieder mensch ontleende onophoudelijk licht en voedsel van het geheel, zoo als de beek van haven oorsprong. Alles was plaatselijk en voor het tegenwoordige ingerigt; de geheimste gedachten, de verborgenste schuilhocken van het leven, werden door stoffelijke afbeeldsels vertegenwoordigd. De godheden waren de godheden van het vaderland; de muren, die de stad omringden, op eene geheimzinnige wijze tot hare verdediging gewijd, waren met de burgers in een verbond getreden; de beelden der Goden en der voorouders werden bezield geacht, en men geloofde, dat hun ijskoud hart van dezelfde vooringenomene vaderlandsliefde vervuld was, die de levenden bezielde.

In zulk eene maatschappij, van geslachten en stammen opgegroeid, meerendeels onder vrijë wetgevingen levende, of altijd daarnaar trachtende, gevoelde de burger zich hulpeloos en ellendig, als hij op zich zelven stond, maar daarentegen verheven en vrij als een Koning, als hij een gedeelte van het geheel uitmaakte. Deze groote liefde voor het moederland, deze alles uitsluitende, maar gezellige gemeenzaamheid, en de buitengewone aanwending van al de krachten, om het ideaal van het vaderland op te sieren, deszelfs oorsprong te veredelen, en alles van deszelfs roem te doen weergalmen, hebben eens in de oude wereld, ofschoon nog zoo beperkt, die menigte van groote heldendaden doen ontstaan, welke ons nu nog met bewondering vervullen. Dit vaderland was echter eene stad, en geen Land; en hoezeer ook, na verloop van tijd, hare magt zich uitbreidde, zij behandelde slechts dezulken met liefde en bezorgdheid, die zich binnen hare muren ophielden; voor anderen bleef haar hart gesloten. Zoo hartelijk als het verbond was van hen, die in dezelfde stad gemeenschappelijk feesten vierden en offeranden verrigtten, zoo vijandig waren zij gezind jegens degenen, die buiten woonden en vreemde wetgevingen volgden. Alles was in het oude leven op zijne wijze volmaakt, maar echter sterk afgeteekend, beperkt en afgezonderd. De aloude beschaving had eene geheel verschillende gedaante van de onze. Zij vereenigde zich uitsluitend in bijzondere kringen, en vergat, door het be-

schouwen van den mensch, het denkbeeld van menschelijk heid.

De ontwikkeling van de nieuwe wereld volgde andere stelregels. Zij begon met de brandpunten der aloude beschaving te vernietigen, en de verbrokkeling van het staatkundige bestaan der volken, in de beperkte en eenzelvige kringen van het leenroerige stelsel, vond echter in het Christendom eenen grooten gemeenschappelijken band, die der Oudheid ontbroken had. Van het oogenblik af, dat de denkwijze van het nieuwe menschdom door hare groolsche uitdrukking: *de Kerk*, zich begint te beschaven en te heerschen, wordt de mensch boven den burger geplaatst; de Christenen van elke natie beschouwen elkander als broeders, en deze godsdienstige gedachte verheft zich in het staats- en volkenregt van latere tijden tot eene staatkundige wetgeving. De verschillende volkeren kennen elkander dezelfde regten en pligten, en dus daardoor de algemeene gelijkheid toe, die de vorige godsdienst maar aan enkelen verleend had.

De eerste beginselen der beschaving van de oude wereld zijn voor ons verborgen. De geschiedenissen beginnen gewoonlijk eerst dáár, waar reeds de noodzakelijke waarborgen der bescharving voorhanden zijn; de kindschheid der volken is, zoowel als die van bijzondere personen, dichterlijk, maar is geene geschiedenis. Overal vinden wij, bij het ontwaken der oude wereld, de volken, naar den maatstaf van hunne magt en talrijkheid, in groote middelpunten vereenigd. De geschiedenis van *Egypte* begint met *Thebe*, die van Midden-Azië met *Ninive* en *Babylon;* CECROPS, DANAUS, CADMUS en ROMULUS bouwen steden, en de volkeren ontstaan eerst te gelijker tijd met deze brandpunten van hun bestaan. De geschiedenis van bet Iönische volk in *Attika* begint met de vereeniging van de verschillende stammen binnen dezelfde muren, onder THESEUS. Daarom is de beschaving van de oude wereld stedelijk, en laat zich dááruit afleiden, dat het eigenaardig verlangen naar stedelijke en gemeenebestgezinde regeringsvormen overal het klaarblijkelijke kenmerk der Helleensche en Latijnsche wereld, in haar magtigste tijdvak was, zoodra zij zich van haren Oosterschen oorsprong ontdaan had. Daarom prijken de beschaafde Landen der oude wereld met groote, heerlijke steden, die niet alleen het middelpunt van de wereldlijke en geestelijke magt, der wetenschappen en kunsten, maar ook de zetel der natiën zijn.

De geschiedenis van bet hedendaagsch Europa begint niet met het stichten van steden, maar met het oprigten van Rijken; niet

zoo als in het Oosten en Griekenland met de uitbreiding van huisgezinnen tot volkstammen, maar met de ontwikkeling der volkeren; niet met de verheffing van materiëcle vereenigingspunten, zoo als de steden zijn, maar met het verkiezen van eene zedelijke kracht, die, met verschillende titels en magt bekleed, als opperhoofd regeerde. De Koninklijke geslachten van de Gothen, de Bourgondiërs en Franken, hadden, in de vroegste tijden, voor hunne volkeren dezelfde beteekenis als de hoofdsteden voor de Grieksche en Latijnsche wereld; zij waren het branden vereenigingspunt van het volksbestaan. Daarom heeft zich de bloci van de klassieke wereld onder republikeinsche, en die van de hedendaagsche onder monarchale regeringsvormen ontwikkeld. De geschiedenis van Italië, het Land, waar de oudheid geestelijk en ligchamelijk het langst geleefd heeft, maakt de éénige uitzondering op dien regel.

Het gemcenchest *Venetië* was van ouden oorsprong, en eerst later werd dit onvervalschte goud met vreemde metalen uit het leenroerig stelsel vermengd. De Hertog was een opperhoofd, in den smaak van de *Archonten* en *Consuls;* de Adel had meer overeenkomst met de Grieksche *Eupatriden* en de Romeinsche *Patriciërs*, dan met de Baronnen uit de middeleeuwen; indien de Christelijke denkbeelden zulks niet onmogelijk gemaakt hadden, zoude men wel slaven, maar geene lijfeigenen, in den geest van het leenregt hebben kunnen vinden. *Venetië* was, even als *Rome*, niet de hoofdstad van een Rijk, maar het Rijk in persoon. De Staat bestond aanvankelijk uit de gezamenlijke burgerij, vervolgens in de kaste der *Patriciërs*, en zelfs later werd de *Citadinanza*, of het regt van de gemeene burgers van *Venetië*, niet over de bevolking van de *terra ferma* uitgebreid. *Venetië* was in dit opzigt nog uitsluitender, dan *Rome* geweest is: *Rome* had de inwoners van *Alba Longa* onder deszelfs burgers opgenomen, en *Venetië* behandelde de *Paduanen* altijd als onderdanen.

Genua, Pisa, Florence, leggen ook eene gelijke bewaring van den ouden geest aan den dag, ofschoon niet uit zulk eenen zuiveren oorsprong ontstaan en gepaard met gebruiken uit de middeleeuwen; intusschen was hier de hoofdstad van het Rijk ook do natie zelve; somwijlen hoort men nog de Florentijner van zijne natie, in betrekking tot het burgerregt van zijne stad, spreken.

De *Gothen, Franken, Saksers* en *Longobarden* kenden de groote gehechtheid der Grieksche en Latijnse volken aan hum

geboorteland, de tempels hunner goden en de begraafplaatsen van hunne voorouders niet. Ieder land, elke grond, welke hunnen jagtlust uitgebreide wouden en hun vee grazige weide opleverde, beviel hun. De dalen en de bergen van hun Land waren hun niet door grootsche herinneringen heilig geworden; want zij bezaten nog geene geschiedenis. De goden daalden niet op hunne eenzame heiden neder, maar woonden boven de wolken van bunnen nevelachtigen hemel; zij bouwden geene tempels, want de gansche Natuur was voor hen de woonplaats van Hunne gcdaantelooze goden. De grootheid van inborst en de persoonlijkheid dezer volkstammen werden gekenmerkt door hunne ligchamelijke kracht en hunne waardigheid, en eene aan het Grieksche en Latijusche ras onbekende gemoedelijkheid, die hun het innerlijke van den mensch als den zetel van zijne vrijheid deed beschouwen. Dáaruit ontstond hun afkeer van het aanbidden van beesten en beelden der oude wereld, hun weêrzin tegen de gebruiken van de oude Rijken en volkeren, die de denk wijze van den mensch in zulke enge ketens klonk.

Deze ruwe volken kozen, na het overweldigen van het Romeinsche Rijk, van een somber voorgevoel bezield, bij voorkeur de luchtige toppen der bergen en de schaduw der bosschen tot hunne verblijfplaats. Hoezeer zij ook de pracht der Romeinsche steden bewonderden, en deze als vestingen voor de verdediging en veiligheid leerden op prijs stellen, zoo vermeden zij evenwel, zich binnen hare muren op te sluiten, KAREL *de Groote*, van geest en leefwijze geheel *Germaan*, huisvestte, - zoo dikwijls de bezigheden van zijn bestuur zulks veroorloofden, in zijne kasteelen aan den zoom van groote bosschen of aan den oever van breede rivieren.

De ontbinding der oude Rijken, wier beschaving zich overal in de groote steden te zamengetrokken bad, moest ook natuurlijk bet verval van deze laatsten veroorzaken. Reeds door het Romeinsche despotismus verzwakt, kwam het grootste gedeelte van de bevolking, ten gevolge der volksverhuizingen, door pest, honger en het zwaard, om, of werd door de overwinnaars als gijzelaars of slaven weggevoerd. Toen nu, door den val van het Westersche Rijk, alle staatkundige banden verbroken werden, en een geregelde wederstand onmogelijk was geworden, verloren zij ook hunne gemeentegoederen, en de rijke burgers hunne bezittingen; beide werden door de opperhoofden van de vijandelijke overweldigers in bezit genomen of onder hunne vertrouwelingen verdeeld. Op deze wijze zagen zich de steden plotselijk beroofd

van de middelen tot onderhoud van hare openlijke instellingen, zoowel als van hare *patriciërs*, rijke burgers, en de *ordo municipalis*. De paleizen, schouwburgen en waterleidingen vervielen, en de geringe klasse van burgers, die inzonderheid in latere tijden, ofschoon persoonlijk vrij, volkomen afhankelijk van de rijken en magtigen geweest was, geraakte door den ondergang van dezen in de grootste ellende. Slechts de eigendom van kerken en kloosters werd gespaard, en vergrootte zich spoedig gedurende het verval van het burgerlijk en staatkundig bestaan.

Ofschoon de Kerk sedert CONSTANTINUS rijk en magtig was geworden, had zij toch de vervolgingen niet vergeten, welke zij van zijne voorgangers had moeten verduren. De inrigting van het Romeinsche Rijk; de grootheid van het staatkundige leven, ten koste van het persoonlijk bestaan; de willekeurige heerschappij van het geheel over deszelfs deelen; het verheerlijken van een uitwendig bestaan door de onvoorwaardelijke en onbeperkte uitbreiding van deszelfs wetgeving, stak te sterk af bij de eenvoudige en mystieke grondbeginselen van het Christendom, dan dat de beide Rijken op den duur met elkander zouden hebben kunnen bevriend blijven. Het Christendom had, wel is waar, het Romeinsche staatkundig bestaan verzwakt, maar nog niet veranderd; want dit bleef onmisbaar, zoo lang er nog eene schim van bestond. De zedelijke physionomie van de keizers uit de geslachten van CONSTANTINUS en VALENTINIANUS en hunne opvolgers, ofschoon ijverig het Christendom toegedaan, verschilt weinig van die van hunne Heidensche voorgangers. Het Romeinsche Rijk was op de heerschappij van een vergankelijk denkbeeld gebouwd, dat het Christendom omverwerpen moest, of er door vernietigd zoude worden. Had deze godsdienst tijdens de magt en vrijheid van *Rome* ingang kunnen vinden, dat niet waarschijnlijk is, zoo was zij staatkundig, plaatselijk en een hefboom van den Staat geworden. Dewijl zij dit, volgens baren idealen en Goddelijken aard, niet worden kan, moest zij wel de laatste overblijfsels van dezen verharden, bij uitsluitendheid verouderden geest overwinnen, en iedere gelegenheid aangrijpen, om hare oneindige wereldburgerlijke strekking uit te breiden. *Rome* behield, zoo lang het *Rome* bleef, nog altijd iets van het bloed van de wolvin in de aderen, die ROMULUS en REMUS gezoogd had; de duif, die aan de Jordaan boven den Heiland zweefde, kon op dezen verbranden en met bloed bevlekten grond haar nest niet bouwen, zonder dat

die van te voren omgeploegd was. De ark des nieuwen verbonds was den Joden afgenomen en aan de Heidenen overgeleverd; nu ging zij weder van de zonen van HERKULES op die van ODIN over. Het Christendom had een jeugdiger denkbeeld noodig, dan dat sedert de belegering van *Troje* tot aan den veldslag van MAXENTIUS, door ouderdom en afgematheid verstompt, de menschheid vertegenwoordigd had. Zich aansluitende aan de Germaansche veroveraars, deden de Gallische bisschoppen en priesters slechts datgene, wat met de behoefte van het oogenblik overeenstemde, en voor de ontwikkeling van de toekomst noodzakelijk was. Het eerste vereischte tot eene volkomen verbreiding der Christelijke grondbeginselen was de ontbinding van het Westersche Rijk en de ondergang van eenen met de leerstellingen van het Heidendom het naauwst verbonden staatkunde.

De Romcinsche steden in *Gallië*, die óf van Romeinschen oorsprong, óf ten minste Romeinsch geworden waren, verloren dadelijk hare inkomsten, en daardoor de middelen tot instandhouding van haar gemeentewezen, waarmede zij zich van het platte Land onderscheidden. Had de stad reeds voorheen geene middelen bezeten, om de feesten in de renbaan en in den schouwburg met de gebruikelijke pracht te vieren; waren de rijken buiten staat, de bij plegtige gelegenheden gebruikelijke giften aan arme burgers uit te deelen, zoo konden nu, door de vermindering van bevolking en het verlies der gemeentegocderen, de onkosten tot onderhoud der muren, krijgslieden, wapenmagazijnen, enz. nog minder opgebragt worden. Van verdedigingsmiddelen beroofd, en onophoudelijk door de Germaansche veroveraars, die rondom het land in bezit hadden genomen, bedreigd, waren de steden welras genoodzaakt, een' dezer onderdrukkers tot beschermheer aan te nemen, om met zijnen bijstand de overigen te keer te gaan.

In die ruwe tijden van geweld was, bij de ontbinding van alle wettige orde, de overgang van afhankelijkheid tot slavernij onvermijdelijk. De burgers van deze steden geraakten spoedig in eenen toestand, overeenkomstig met dien van de laudbewoners; en de laatste overblijfsels van de gemeentebesturen verdwenen. Met de steenen der verwoeste kuriën, schouwburgen, badplaatsen en zuilengaanderijën, bouwden de hertogen, graven en de sedert de ontbinding van het Westersche Rijk door hun verdrag met de veroveraars tot land- en leenbeeren opgeklommen bischoppen, hunne sterke kasteelen en torens tot de beveiliging

en de verdediging van hunnen nieuwen eigendom. Dewijl het in de wetten van het leven en in den natuurlijken loop der dingen opgesloten ligt, dat het verval spoediger dan de wasdom voortgaat, zoo waren weinig jaren toereikende, om de sedert langen tijd door zedeloosheid en onderdrukking ondermijnde orde van zaken der oude wereld uit elkander te rukken; de nieuwe stand van zaken had eeuwen noodig, om op de bouwvallen en puinhoopen eenen hechten grondslag daar te stellen.

De aard en de gebruiken van het openbaar en het huiselijk leven waren, sinds de Germaansche verovering, geheel veranderd. Magt, eer en rijkdom sloegen het tooneel van hunne bedrijvigheid op, ter plaatse, waar vroeger uitsluitend armoede en slavernij gehuisvest hadden. Het gedruisch der schouwburgen en reubanen verstomde, de muren der steden vielen en verdwenen weldra; dáár, waar vroeger op de bergen, op de beiden en in de bosschen vrijgelatenen, slaven en herders woonden, verrezen nu de sterke kasteelen van de veroveraars. De lucht weergalmde van hunne veeten, jagten en feesten; hier kwamen zij bij elkander, om over hunne belangen te raadplegen en hunne vasallen te regt te stellen. De Romeinsche steden, want de Germaansche overwinnaars stichtten geene steden, zonken zóó diep, dat zij, zonder den eerbied voor de bisschoppen en hoofdkerken, voor de kloosters en reliquiën, die zich binnen hare muren bevonden, misschien voor altijd zouden verdwenen zijn. Aan de Kerk komt de eer toe, hare geringe overblijfsels behouden, en hare zwakke bevolking verdedigd te hebben. Zij maakte den éénigen band tusschen de overwinnaars en de overwonnenen uit. Wat van de oude beschaving voor de nieuwe orde van zaken bruikbaar was gebleven, werd op deze wijze behouden: de overblijfsels van de oude letterkunde door de geestelijken, en de werktuigelijke kunsten van het maatschappelijk leven door de vernederde burgers.

De ondergang der Gricksche en Latijnsche veelgoderij, onder CONSTANTINUS en THEODOSIUS, en de ontbinding van het Westersche Keizerrijk, hadden het zedelijk bestaan van de oude beschaving in hare grondvesten aangetast; zij had evenwel, onder eene veranderde gedaante, nog lang kunnen stand houden, als niet de inval van de Germaansche veroveraars haar stoffelijk verwoest had. Haar spoedige ondergang werd echter voornamelijk veroorzaakt door de vernietiging der steden, middelpunten, welke de Ondheid daargesteld had, en waar de wereldlijke magt, godsdienstige pracht, en kunsten en wetenschappen zich ver-

eenigd hadden, om op deze eensgezindheid hare sterkte en duurzaamheid te vestigen. Nadat in de vierde en vijfde eeuw de steunpilaren gevallen waren, die de geheele oude wereld geschraagd hadden, ging het vernielingswerk hier en daar gedurende ettelijke eeuwen voort, en zelfs de grond van dit Panthéon werd doorwoeld. De vernieling der steden, welke aan de afzonderlijke pogingen van de Germaansche veroveraars het hoofd boden, werd voortgezet, tot onder de regering van PHILIPPUS AUGUSTUS, toen de overblijfselen der Romeinsche beschaving in Zuid-Gallië, in den oorlog tegen de *Albigenzen*, verdwenen. Er waren inzonderheid twee oorzaken, welke tot deze hangdurige verwoesting aanleiding gaven. Ten eerste, de onophoudelijke veeten der veroveraars, die elk, bij het gemis van een algemeen bestuur van zaken, het voorbijgaande tijdvak van KAREL *den Grooten* uitgezonderd, in hun gebied als alleenheersehers te werk gingen. Krijgt, bij voorbeeld, een hertog, bisschop of graaf van zijn' nabuur de nederlaag in het open veld, zoo trekt hij zich binnen de muren van eene stad terug, zijne vijanden belegeren hem, veroveren en verbranden deze. Ten tweede werden, bij het verval der schoone kunsten, de bouwstoffen tot de nieuw op te rigten kasteelen torens en kloosters uit de Romeinsche gebouwen genomen, en waar zonde men deze anders vinden dan in de steden? - Men heeft, in lateren tijd, onder al de gebouwen, die de middeleeuwen voortgebragt hebben, bij herhaalde onderzoekingen, overblijfsels van Romeinsche muren gevonden.

De leefwijze der menschen was van stedelijk, om zoo te zegen, landelijk geworden. De koningen, in onophoudelijke oorlogen gewikkeld, woonden, even als de edellieden, op hunne kasteelen, en de weinige steden, die aan de verwoesting ontkwamen, waren niet meer, zoo als in de oudheid, het brandpunt der beschaving, maar dienden tot vestingen gedurende de staatkundige stormen, welke Gallië van de vijfde tot de dertiende eeuw verontrustten. Met dit oogmerk bewoonden de nakomelingen van KLODWIG *Metz, Soissons, Rouaan*, en de eerste CAPETTEN het eiland in de *Seine* en het kasteel van de *Louvre*, niet alsof aldaar de grondstoffen van de staatkundige magt of van de hoogere beschaving aanwezig waren, neen, zij gevoelden zich veiliger voor verraad en verrassing, in deze door natuur en kunst versterkte plaatsen, dan op hunne afgelegene kasteelen, aan wier verblijf zij echter, zoo dikwijls zij in de gelegenheid waren, de voorkeur gaven boven deze schim van eene stedelijke en maatschappelijke leefwijze.

In de dertiende eeuw, ter zelfder tijd, dat de Romeinsche tempels en schouwburgen in Zuid-Gallië, gedurende den oorlog tegen de *Albigenzen*, verdwijnen, en de laatste stuiptrekking van de Germaansche verovering de overblijfsels der oude wereld vernielt, verheft zich, uit een gering begin, een nieuw grondbeginsel, een nieuwe trap van beschaving. Het zijn de steden en de gemeenten van de middeleeuwen, die, ofschoon zij langzaam en met moeite eenen rang in het leenroerig stelsel verkrijgen, bestemd zijn, om gezamenlijk met het koningschap, den regeringsvorm van Europa, die op het dikwijls verbroken verbond der Kerk met den Adel steunde, eene geheel andere gedaante te geven. Toen de Germaansche stortvloed voorbij was, en hij de bergen en dalen der oude wereld met hare pracht vernield en verslonden had, kwam het burgerlijke en gemeentewezen te voorschijn, als een boom, die ongemerkt in de kloof van eene harde rots wortel vat, en, zich hoe langer hoe meer uitbreidende, eindigt, met haar te doen splijten. De leenroerige wereld besloot met de kruistogten hare jeugdige, heldhaftige en romantische loopbaan; van dien tijd af begint zij te verouderen, en bestaat slechts gedeeltelijk meer.

(*Het vervolg hierna.*)

Oud en jong.
1679.

'LEENDERT VAN DER KOOGEN heeft de schilderkonst geleerd bij JAQUES JORDAENS tot *Antwerpen*.

'Hij leefde buiten huwelijk op dien tijd te *Haarlem* in de Schachelstraat, hij iemant zijner bloedverwanten in den kost, wordende van de Huisgenooten in 't gemeen LEENDERT-oom genoemt, gelijk men dikwijls bedaagde vrijers dus noemt.'

A. HOUBRAKEN, *De groote Schouburgh der Nederlandsche Konstschilders*, enz.

I.

1.
Heb open' zin, heb open oor,
Voor allerlei natuur:
Mijn stuk valt in een keuken voor,
En speelt in 't schemeruur;

Een' leningstoel zien we in 't verschiet
Aan 't hooge venster staan,
De paai er in verroert zich niet,
Maar lacht de haardsteê aan;
Schoon gij geen schilder zijt als hij,
Ook u is 't kijkjen zoet:
Een knappe deerne staal er bij,
Omllikkerd van den gloed.

2.
Hoe vlug haalt zij der gulden luit
Van de even blanke lamp,
Het half verkoolde pitjen uit,
En waagt zich in den damp;
Voorzigtig grijpt ze met de lang
Eene aangeglommen kool;
Zij blaast, of in haar bulle wang
Het westewindjen school;
Dáár lekt de vlam, - doch flikkert pas,
Of 't suizelt langs haar mouw,
En donkerder is 't nog dan 't was;
Een zoen klinkt bij de schouw!

3.
Maar strenglen zich twee ormen zaâm
Om 't middeltjen van Trui,
Verdenk dies toch den paai aan 't raam
Van geen verliefde hui.
Hij zit nog, waar hij straks al zat,
Bij 't groote teekenboek,
En speurt den borst, die haar omvat,
En kucht eens uit zijn' hoek;
Vergeefs! die stontert kent geen' schroom,
Hij is geen zier bedeesd
Voor d'ouden suffert Leendert-oom,
Die Leendert is geweest!

4.
- ‘'t Is hier van passen donker, lief!
Steek nog het licht niet op,
Maar hoor eens naar je hartedief; -’
Zoo vleit de schalke Fop.
- ‘'t Mogt gaan,’ knort Trui, ‘was ik je bruid,
't Waar regt, was ik je wijf;
Maar nu, wat wil je, malle guit?
Je jaagt m'een' schrik op 't lijf!’ -
- ‘Wat of ik wil?’ herneemt de kwant,
Wel, konten van mijn min,
En strijken met de vlakke hand
Om 't kniltjen van je kin!’ -

5.
Of Fop het waagt, of Trui het duldt,
Wie onzer, die het ziet?
In 't graauw, dat thans de schouw omhult,
Verraadt het vuur hen niet.
Maar 't zij ze 't weert, maar 't zij ze 't lijdt,
Half grimmigheid, half jonst,
Er is een eind aan spel en strijd;
De voordeur-klopper bonst.
Pof, pof! - en licht is 't aan den haard,
Ik mag zoo'n paartjen wel:
Wat is hij kras en kroes van baard!
Wat is zij blank van vel!

6.
Pof, pof! - zij zegt: - ‘'t Zijn baas en vrouw!’ -
- ‘'k Wed neen,’ - hervat de maat.
Pof, pof! - ‘Wie 't anders wezen zou?’ -
- ‘Wat geef je, zoo ik 't raad?’ -
- ‘'k Geef niet, wat jij zoo even vroegt;
Neen, toch niet, waar en wis.’ -
- ‘En daar niets anders mij vernoegt,
Zoo zwijg ik wat ik gis.’ -

- ‘Maar 'k wil wel letten wat ik droom,
Nu, Fop! wie staat er veur?’ -
- ‘Een vrijsterken voor Leendert-oom
Bonst, Truilief! op de deur.’ -

7.

Verstoord steekt zij een' blaker aan,
Verstoord neemt zij dien op.
- ‘Ik zou zoo ijlings nog niet gaan,’ -
‘Ei, spiegel je eerst,’ - zegt Fop.
En fluks neemt hij de lamp ter hand
En zet ze op tafel neêr;
En fluks denkt zij: - ‘die looze kwant!’ -
En is zoo boos niet meer;
Want naauwlijks kijkt ze in 't kleine glas,
Of zie, haar muts staat scheef,
Ten blijk hoe goélijk dat ZIJ was,
Wat oolijks HIJ bedreef.

8.

Zij strijkt de bolle kreukels glad,
Zij buigt het kromme regt,
En mompelt in haar zelv' ietwat
Van parel van een' knecht!
- ‘Verfrommeld,’ zegt zij, ‘werd mijn strook,
Hoe rood is mijn gezigt;
Doch 't schaadt niet, merkt de vrouw het ook,
Is HIJ maar doofpot digt.’ -
Daar doet een nieuw gebons zich kond,
Zij wenkt hem eer zij gaat,
Den voorsten vinger op den mond;
- ‘'k Begrijp je,’ - knikt de maat.

9.

En is zij, trots den paai, goeds moeds,
Ligt die voor jongen t' huis?
Och heer! hij scherpt zijn krijt ten toets,
En brengt een' neus in 't kruis.

- ‘'t Is mooi,’ - zegt Fop, die luurt op 't blad,
‘- Uit de Apokryfe Schrift,
't Is weèrgaas mooi, Suzanne in 't bad!
Het water golft van drift;
Wordt niet haar vel van kleur als room,
Van zachtheid als fluweel?’ -
- ‘Ei!’ grinnikt onze LEENDERT-OOM,
‘Ei, hou je dat voor eêl?’ -

10.

Doch 't aardig prantjen duurt niet lang;
Trui ging, met loome schreên,
Ter deur toe, door den langen gang;
Trui keert vast, vlug ter been.
- ‘Wel, Fop! je snoggerheid eischt lof,
Wel, Fop! je blijkt profeet;
Een jufvrouw naar den laatsten snof
Voor Oompjen, bij mijn' peet!
Ik liet haar in het blaauw vertrek,
Ik gaf haar stoel en stoof,
Zij vraagt maar om een kort gesprek:
Wat houdt de man zich doof!’ -

11.

De stakker weet niet hoe hij 't heeft:
- ‘Dat is een zware slag!’ -
Hij rijst, - hij poost, - hij staat, - hij heeft:
- ‘Gebeurde 't nog bij dag!
Een jufvrouw, - is het niel al laat?
Een jufvrouw! en om mij?
Een jufvrouw! ach, ik weet geen' raad,
Ik krijg de popelsij!’ -
Hij kijkt het paar wantrouwend aan,
Hij vraagt hun: - ‘Is 't maar spel?’ -
Maar de eene zegt: - ‘Toch moet je gaan, -
En d'aèr: - Je kent haar wel.’ -

12.
- ‘Er zit geen lieve moedren op,
Wis wacht zij je al met smart,
't Geeft een portret;’ - zoo plaagt hem Fop,
- ‘Doch pas maar op je hart,’ -
- ‘Zij ziet,’ - zegt Trui - ‘er proper uit,
Kem dies je lokken glad,
Je kons hangt op je linker kuit,
Kom, maat! verhelp jij dat;
Strijk nu de kreuken nit dien zoom,
Wel, man! wat bralt je bef! -
- En ga,’ roept Fop, ‘ga, Leendert-oom!
Wat ik, bij Trui, het tref!’ -

II.

1.
- ‘Een gangetjen, Heer VAN DER KUOGEN,’ -
Dus was van onzen man
De van,
En zedig sloeg de jufvrouw de oogen
Op haren kanten halsdoek neêr:
- ‘Het gaat een gangetjen, Mijnheer!’ -

2.
Zij was een rijpe veertig jaren,
En voor dien leeftijd wis
Nog frisch,
Had ietwat kleur en donkre haren,
En zat voor 't eerste, naar het scheen,
Zoo met een' jongenheer alleen.

3.
Hij zweeg, - zij zweeg, - maar hij moest niezen.
- ‘Proficiat!’ - zei zij,
En hij:

- ''k Zon zeggen, het zal buiten vriezen.' -
En weêr was 't stil; hij snoot de tien,
Maar niet om haar eens aan te zien.

4.
En echter, 't was zijn pligt te vragen!
Hoe trilde, na 't gehem,
Zijn stem:
- 'Heeft Uwè mij iets voor te dragen?' -
- 'Ja!' - en uit de Eau de Luce flesch
Snoof zij een droppeltjen vijf, zes.

5.
Deed dat haar 't bloed in 't aanzigt stijgen?
- 'Ei, geef mij eerst uw hand
Te pand,
Dat gij, wat ik u zeg, zult zwijgen!' -
Beschroomd vervulde hij haar beê:
- 'Zoo 't kwaad is, deel het mij niet meê.' -

6.
- 'Neen, gij zult wel verwonderd wezen!' -
Hij trok zijn vingers, oliedom,
Weêrom;
- 'Wat ten bezoek mij heeft belezen,
Maar kwaad.... het is een zoet gevoel!' -
Hij wipte, als prikte hem zijn stoel.

7.
- 'Word niet zoo rond,' - zij zag hem blozen;
- ''t Is evenveel wie 't vraagt
Zoo 't slaagt;' -
Zij zweeg een wijl, hij liet haar poozen:
- 'Van eerlijk volk, van braven aard,
Waagt niets wie u zich openbaart.

8.
Ous beiden is wat nagebleven;
En schoon geen schat 't gemoed
Voldoet,
Een rustig is een wenschlijk leven;
Maar, zitten we er ook warmpjes in,
De jaren klimmem niettemin.

9.
Allengs verliezen we onze vrienden,
De besten stond ik 't graf
Al af,
En zij, aan wie wij 't niet verdienden,
Zij, wien 't voorspoedig is gegaan,
Zij zien ons schuins of niet meer aan.

10.
Weêr andren wenschen naar ons sterven:
Eer Oom of Moei wordt uit-
Geluid,
Komt Neef en Nichtjen niet aan 't erven.
Ik merk dit, en ga nergens heen;
Maar, och! - de tijd valt lang alleen.

11.
En zie, 'k zou dus al ligt besluiten...' -
Zij speelde met den rand
Der kant.
Maar al wat Leendert-oom kon uiten,
Was - hoorbaar slechts voor haar gehoor:
- 'Wel, Jufvrouw! dat komt vremd mij voor.' -

12.
- 'Een stuivertjen kan aardig rollen,' -
Herman zij met een' lach,
Maar zag,

Hoe hem haar drift tot ijs deed stollen,
En sprak dies: - ‘Neem er tijd toe, man!
Wie langzaam zeilt, komt ook wel an.

13.

Wij zullen vrede en vriendschap houen,
Al hadt gij ook geen' zin
Er in.’ -
- ‘Wel, Jufvrouw! wel, ik weet niet, trouwen,
Wel ja, ik kan 't niet zeggen; maar,
't Is bijster vremd, 't is bijster raar.’ -

14.

Zij rees, - haar huik was afgegleden:
- ‘Och!’ sprak zij, ‘haak dien last
Eens vast.’ -
Hij raakte zedig noch haar leden
Noch 't woelziek, poezel handjen aan,
Dat in de taak hem bij wou staan.

15.

- ‘Ik zal u naar de voordeur luchten!’ -
Zij kon ook zonder tien
Wel zien;
Maar hij scheen voor zich zelv' te duchten;
Toch werd er geen vaarwel gekust:
- ‘Voorzigtig, Jufvrouw! zoete rust!’ -

16.

- ‘'t Is maar een stakker van een' jongen;
Doch 't is voor andren raad
Te laat;
Dies,’ - dacht zij, - ‘'t lied ten eind gezongen:
Goên nacht, Mijnheer! uw stoep is glad!’ -
- ‘Wel, Jufvrouw, Jufvrouw! meen je dat?’ -

III.

1.
- ‘Dat is een vremde t'huiskomst, man!’ -
- ‘Wel mag je 't zeggen, kind!’ -
Met steekt de haas zijn pijpjen an,
Met gaat de vrouw ter spind'.
- ‘Ons Oompjen vrijende aan de deur,
Onz' knecht en maagd van honk,’ -
- ‘Ik schaam me er om zijn jaren veur,
Het oolijk paar is jonk.’ -
- ‘Wat 's dit?’ - ‘Wat 's dat?’ - Een lach gaat op:
De beiden zijn verrast,
En in de handen wrijft zich Fop,
En Trui sluipt naar de kast.

2.
- ‘Goên avond, vrouw! goên avond, haas!
Was 't Oom, die je open deê?’
‘Wij zaten knuttrig op zijn plaats,
Ze is ruim genoeg voor twee!’ -
't Is Fop, die 't zegt, - hij wipt naar Trui,
Hij troont haar meê in 't licht;
Hoe lieflijk staat die bloode bui,
Haar open, frisch gezigt!
- ‘Zie, baas! 'k had in de meid lang zin,
'k Was de eenigheid lang moê,
En nu 'k voor twee den kost wel win,
Nu stem je er wis in toe?’ -

3.
- ‘Neen, vrouw! 'k heb nog geen ja gezegd...
De brij is zeker gaar.
Wat raadt je mij? jij kent den knecht...
De borden staan al klaar.’ -

't Verlegen Truitjen stamelt dus,
Terwijl ze voor zich blikt,
En rafels aftweernt van de lus,
Die 't boezeltjen omstrikt.
- ‘Wel, kind! niets haalt bij de echte trouw,
'k Was eens, als jij, vol schroom,
Toch ging hij over,’ - zegt de vrouw;
- ‘Maar, stil! 'k hoor Leendert-oom.’ -

4.
Hij komt, als ging hij in den slaap, -
Dij blikt, als droomde hij, -
En glijdt werktuiglijk maagd en knaap
En haas en vrouw voorbij.
't Gewenk, 't gesnap, de lach, de pret,
't Ontgaat hem in zijn' stoel,
Hij heeft geene ooren voor 't gebed,
Voor rijstpap geen gevoel!
Al reikt hem Trui het beste deel,
Het lekkerste uit de schaal,
Bestrooid met sniker en kaneel,
Hij doet een mummiesmaal.

5.
Geen woord, geen zuchtjen komt er uit,
Schoon zij tot driewerf noodt,
Vóór 't schalke: - ‘Weiger jij een bruid?’ -
Van Fop hem wakker stoot.
- ‘Een bruid? wel, hoe die borst mij kwelt!
Een bruid? je lacht om mij!
Een bruid? als dat die jufvrouw geldt!
Fy, luistervinken, fy!’ -
- ‘Hoe!’ roept de vrouw, ‘ontken je dat,
't Is toch op straat geschied!
Wij hourden 't zelv': de stoep is glad,’
‘Neen, Oompjen! loochen 't niet.’ -

6.
- ‘Hoe nu,’ - lacht Fop, - ‘mijn grap bleek waar?
Ons Oompjen werd gevrijd,
Al is dit jaar geen schrikkeljaar,
Wel, man! sla toe, 't is tijd!’ -
Maar Oom kijkt tusschen zuur en zoet,
Oom steekt zijn nachtkaars aan,
En Fop, die zijn geheim vermoedt,
Fop laat hem zoo niet gaan:
- ‘Of hou je toch de zaak niet pluis,
Zoo weiger haar dan vroom;
Stuur haar je mooijen Joseph t'huis;
Je lijkt hem, Leendert-oom!’ -

7.
De suffert sloft ter kamer op,
Hij voelt er zich weêr vrij, -
Hij hangt zijn soepjurk op een' knop,
Hij legt zijn broek ter zij, -
Hij haalt zijn vaderlief voor 't licht,
Hij trekt zijn' nachtrok aan,
En schudt bedenkelijk 't gezigt
En blijft al mijmrend staan:
- ‘'t Loopt alles dus naar 't streepjen af,
Zoo zij 't eens anders deed
En 't hijlik bliskrakeelen gaf,
Wie overzag mijn leed?

8.
'k Trouw niet,’ - zegt hij, en slaat de hand
Bedaard aan 't saai gordijn
Van 't nutenboomen ledekant,
Maar krimpt als had hij pijn.
- ‘'t Is waarlijk ruim genoeg voor twee,
Men slaapt alleen zoo koud,
En kreeg ik weêr het zijdewee,
Dan was zij toch vertrouwd!’ -

Hij duikt het donzig leger in;
Voor 't eerst in dertig jaar
Wordt hij den schofken God der min
Op 't hemeldoek gewaar.

9.
Hij laart eens naar den kleinen guit,
Hij kuikt hem toe van veêr,
Hij rekt zijn moede leden uit,
Hij geeuwt, en waakt niet meer.
En toch, dra steunt hij: - ‘Wee en ach!’-
Waar hij, in 't groote hed,
Des nanachts meest te liggen plag,
Schijnt hem de plaats belet!
Hij worstelt - hij ontwaakt verschrikt:
- ‘God dank! 't is maar een droom,
'k Moet vroeg er nit, schoon niet verkwikt.’-
En woord hondt Leendert-oom.

10.
't Wordt dag, hij rijst, - 't slaat zes, hij gaat
Den trap af, naar beneên.
- ‘Wat schort er, Oompjen!’ zegt de maat,
‘Waar zal 't zoo vroeg al heen?
Gesteekt, gebeft, gerokt, geschoeid,
En alles vóór 't ontbijt!
Kom, zeg maar wat er achter broeit,
Ben je ook je hart niet kwijt?
Wis werdt gij in je droom gestoord,
Daar 't leèg was aan je zij.’ -
Maar Oom gaat, zonder wederwoord,
De deur uit, Fop voorbij.

11.
De straat is dra ten eind gegaan,
De groenmarkt in 't verschiet;
Hij ziet er vijftig juffers staan,
Hij ziet de zijne et niet.

Maar zoo zij, in dien digten kring,
Bij al die witte kool,
Te midden van dat luid geding,
Eens achter de undre school?
Het moet gewaagd, al staart de drom
Hem schaamtloos in 't gelaat; -
Hij loopt een' korf vol eijers om, -
Hij ziet haar, maar zij praat.

12.

- ‘Um! jufvrouw, hm!’ - doch op zijn stem
Kijkt elk om, maar niet zij;
- ‘Die jufvrouw, die!’ - zij komt tot hem:
- ‘Wat wil Mijnheer van mij?’ -
- ‘Daar gister afgesproken is,
Daar wordt niet in gedaan!’ -
- ‘Heel wel, Mijnheer! de groetenis
Aan wie het dus verstaan!’ -
Hij buigt, - zij nijgt, - 't gevrij was af,
En Oontpjen werd besteed,
Toen Troi aan Fop een kleintjen gaf,
Aan Truitjenlief - tot peet!

W. D-s.

Mengelingen.

Het huis van het Zeewijf.

(*Vervolg en slot van bladz.* 405.)

‘Is dat TIJL niet, DIRK?’

‘Ja! en hij komt op ons toe; vraag hem nu maar naar het *Zeewijf*, LARD! dan zult gij hooren, dat ik gelijk heb.’

‘Wij zullen zien,’ hernam de eerste der twee schippers, die aan den ingang der haven, welke in den loop der eeuw te *Vlissingen* gegraven was, op eene houten bank onder eene soort van afdak zaten te praten.

‘Goeden morgen, mannen!’ riep TIJL DE KUTPER, toen hij begon te naderen, en vervolgde zoodra bij hij hen kwam: ‘nog aan den wal? het gaat niet druk, zoo het schijnt; zijn de maats wél? zoo, dat is goed. Ik moest juist hier op de hoogte wezen, en dacht, ik zal eens even aanloopen....’

‘Is er wat nieuws, TIJL? vertel op, jongen!’

‘Neen, LARD! maar ik kwam eens kijken, hoe gij het allen hadt, en hooren, of er ook wat nieuws aan de haven bekend was.’

‘Och neen, man! maar gij komt juist van pas, bij ST. JACOB! daar hebt gij hier onzen LARD, die wil nog niets gelooven van het *Zeewijf*.’

‘Wil bij dat niet gelooven? maar....’

‘Zoo waar als ik ALARD heet, het zijn maar praatjes,’ viel deze oude schipper den kuiper in de rede, en vervolgde: ‘Sr. ALBERT sta mij bij! maar zoo oud als ik ben, heb ik nog nimmer soortgelijk dier of mensch, op de *Honte*, in de *Wijlinge*, ja zelfs niet in de *Wilde zee* gezien, en ik hen van mijn leven

zoo ver van de *Poort der zee* geweest, als iemand in de stad durft denken.'

'Moet gij dan alles zien, voordat gij gelooft? Bij ST. LIEVEN, vader LARD! gij zoudt het een' paap zuur maken, man! gij handelt als de Joden en Lombarden, die moeten ook eerst zien, vóórdat zij de beurs opensluiten. Maar is er dan niets waar, of gij moet het gezien hebben? hebt gij het vat al gezien, dat EGHEM uit *Biervliet* besteld heeft? niet....? zoo, dat wilde ik maar weten; maar morgen, als gij het naar de overzijde brengt, zult gij toch zien, dat het er is, dat het in je boot ligt; en zoo is het met het *Zeewijf* ook: LARD heeft er nooit een gezien, dat wil ik maar zeggen, en evenwel is het er; want ik heb het gezien toen het nog versch gevangen was.'

'Welnu, LARD? waar blijft gij nu, daar staat de man zelf, hier helpt geen tegenspreken, en WOLFERT heeft immers zelf....'

'Gezegd, dat hij eene vrouw gered had en meer niet; op het laatst, DIRK! zult gij alle vrouwen nog voor zeewijven uitschelden.'

'Wie denkt er aan schelden, vader?' vroeg TIJL, 'het is geen scheldnaam: want een zeewijf heet een zeewijf, als een man een man; maar het schijnt, dat gij mij tot een' leugenaar wilt maken, en dat is schelden: gij weet immers, dat ik het *Zeewijf* gezien heb.'

'Haren staart ook, TIJL?'

'Ja, ja! en gij behoeft daarom niet te lagchen, LARD! alle visschen hebben staarten, of twijfelt gij ook dááraan?'

'Neen; maar ik wilde gaarne weten, waar die zit.'

'Waar die zit? dat is eene domme vraag voor iemand, die zoo lang op de huizen gevaren heeft; het is alsof gij nooit geen' visch, ja zelfs den zeeridder niet gezien hebt, die op de roeibaardse van *Schouwen* geschilderd is, welke hier wel in de haven komt.'

'Nu, TIJL! blijf bedaard, het is maar eene vraag, en als die staart er is, dan moest men hem toch zien.'

'Door de rokken heen, niet waar, LARD? dat zoude wel aardig zijn; maar dat hij er is, dat weet ik: op dien avond kwam hij uit den mantel en hing slap naar beneden; nu is hij zeker omgekruld, zoo als het behoort. Gij weet, dat LOSSE PIET met zijn' broeder beloofd hadden, om verleden' zondag eens te zien wat er onder dien langen sleep zit, maar dat zij het niet hebben durven doen; want WOLFERT was er, zoo als altijd, bij, en de jongens durfden niet; ik geloof ook, dat onze KOGGEMAN de grap niet goedschiks zoude aangezien hebben.'

'En dat zij geen mensch is, is zeker!'

‘Malle praat, DIRK!’

‘Malle praat!’ riep TIJL, ‘het is dan te verwonderen, vader LARD! dat gij alleen meer verstand hebt, dan de geheele stad; maar van den staart gezwegen, ofschoon ik er op zweren wil, dat hij er is: het is immers eene uitgemaakte zaak, dat het *Zeewijf* elken morgen, als de zon opgaat, boven uit een der oude zolderramen van het huis van KOGGEMAN naar de zee ziet; zij treurt om hare gevangenschap, en kijkt naar de zeemannen en zeewijven; maar die weten zeker niet waar zij is, anders zouden wij ze wel spoedig hier in de *Wijlinge* zien.’

‘En tusschen beiden hoort men haar zingen,’ zeide DIRK, ‘en ofschoon zij altijd haar gelaat bedekt, weet men toch, dat zij zeegroene oogen heeft en lange goudgele haren, en dat heeft broeder PETER niet kunnen ontkennen. Bovendien weet gij, LARD! dat de KOGGEMAN'S niet rijk zijn, en WOLFERT betaalt met goud tegenwoordig.’

‘Ja, dat heeft hij verdiend, toen hij dien vreemden man heeft overgezet, dat weet gij zoo goed als ik: dat hadden wij ook kunnen verdienen, als wij het gewaagd hadden.’

‘Dan moest de vrouw niet weten, welk loon WOLFERT bedongen heeft! neen, LARD! hij geeft meer uit, dat is geld van het *Zeewijf;* en bovendien, als zij eene vrouw is, hoe komt zij dan bij den donker in het water, en hoe komt het, dat niemand haar kent?’

‘Wel, het is ruw weêr genoeg geweest, DIRK! dat hier of daar wel een schip kan vergaan zijn.’

‘Of dat nu niet reeds lang bekend zoude zijn! neen, man! gij weet zoo goed als ik, dat er hier op de eilanden zoo min als op de banken iets van dien aard gebeurd is; een mensch kan ook zoo ver niet zwemmen, en als ik en TIJL en alle andere menschen ongelijk hadden, dan zoude men de vertellingen van de Wanen ook niet meer gelooven kunnen.’

‘Hei, hei! dat is wat anders, dat was in oude dagen; maar....’

‘Maar het is toch waar, dat moet gij bekennen,’ zeide TIJL, ‘en nu weten wij genoeg: sedert het kruis hier staat, blijven ze weg; maar daar heel diep in de *Wilde zee* zijn ze nog in menigte.’

‘Dat spreek ik niet tegen, TIJL! maar ons *Zeewijf* gaat ter kerke, die is niet bang voor het wijwater, man!’

‘Die is ook zeker alreeds eens gedoopt, LARD! maar hebt gij dan alleen niet gezien wat de geheele stad ziet? ik meen, dat WOLFERT zoo veranderd is? broêr PETER haalt de schouders op als gij er

naar vraagt; het *Zeewijf* heeft hem betooverd, LARD! de arme jongen moest ze maar loslaten; want er komt nog een ongeluk van.'

'Ja, WOLFERT is de oude vrolijke borst niet meer, gij hebt gelijk; voorheen was hij altijd gereed om de meisjes wat te vertellen, en ze stoeiden en malden gaarne met den zoon van NANNING; want ofschoon hij niet veel meer heeft dan een oud huis, dat invalt, zouden de meesten er toch op gesteld zijn, om de vrouw van KOGGEMAN te worden, en juist omdat WOLFERT hier maar te kiezen heeft uit eenige knappe meiden, zoude ik het haast moeten gelooven, dat het een zeewijf is, dat hem zoo mal gemaakt heeft: bij ST. ALBERT! het spijt mij; want op een' goeden dag verleidt ze WOLFERT nog om met haar meê te gaan, en dan zit de oude MAGTELD alléén.'

'Dat is beter praat, LARD! en ik geloof nu, dat gij, even als wij, over de zaak gedacht hebt, doch alleen den onnoozele uithingt: gij zijt ook te lang op zee geweest, om niet van zeewijven te weten.'

'Wel mogelijk, TIJL! en als gij dan tijd hebt, dan zal ik je er eens iets van verhalen, dat mij door.... maar zeg, komt daar WOLFERT niet aan?'

'Ja, LARD! en dan moest gij wachten tot hij hier is, dan kan hij meêluisteren, TIJL heeft toch den tijd.'

'Den tijd? dat zegt *gij* wol, maar *ik* niet; doch het zij zoo! dan zal ik WOLFERT nog eens goed uitvragen....' Hier hield hij plotseling op en vervolgde toen: 'daar wordt de klok geluid; wat de schout nu weêr heeft af te kondigen, daar moeten wij bij zijn: komaan, LARD! sta op, DIRK!'

'Ik kan niet,' zeide deze, 'en nader hoor ik wel, wat het is.'

'Goeden morgen te zamen,' zeide WOLFERT, die op dit oogenblik onder het afdak trad.

'Hoe komt gij zoo laat....?'

'Wij hebben geen' tijd om te vragen, LARD!' viel TIJL hem in de rede; 'gaat gij mede of ik ga alleen; komaan, WOLFERT! ga met ons, de schout kondigt wat af, spoedig, of het is te laat!'

WOLFERT schudde met het hoofd, en zeide: 'Neen, TIJL! loop maar voort; wat de schout leest, zal mij zeker toch niet aangaan.'

'Het is te bezien. Nu, tot straks, DIRK! komaan, LARD!' riep TIJL terwijl hij voortging, en hij vervolgde, toen zij een eind voort waren, 'niet aangaan? als het eens eene keur was, om geene zeewijven te houden, ha, ha! maar loop wat harder, vader! of, hij ST. JACOB! wij komen te laat.'

‘Gij zijt niet nieuwsgierig, WOLFERT! kijk ze eens loopen, TIJL is bang, dat een ander meer zal weten dan hij, daarom sleept hij dien armen LARD zoo voort; het spijt mij, dat ik hier blijven moet.’

‘Kan ik het ook voor je waarnemen?’ vroeg WOLFERT met meer opgewektheid, dan hij vroeger gesproken had.

‘Neen,’ zeide DIRK, ‘en ik zie, dat als gij een' maat eene dienst kunt doen, dat gij dan weêr de oude WOLFERT zijt. Raad eens, waarover wij gesproken hebben?’

‘Ik weet het niet, en ook stel ik er geen belang in.’

‘Mis, man! dat doet gij wel: over het *Zeewijf*, WOLFERT! nu, kijk maar zoo donker niet, mijn vader was niet rijk, zoo als NANNING KOGGEMAN; maar, WOLFERT! ik weet, dat gij daarom met mij toch goed maats zijt, en dat ik het wél meen. Beste jongen! daar hadt gij LARD, dien ouden guit, die hield zich alsof hij het niet geloofde; maar TIJL overtuigde hem toch! nu, hij wist ook wel, dat er zeewijven zijn, hij is er oud genoeg voor, en ik wenschte wel, dat gij het ook geloofdet; mij dunkt, gij hebt er nu al lang genoeg een in huis gehad om het te weten, die staart alleen reeds....’

‘DIRK!’ riep WOLFERT onvergenoegd, ‘bij ST. WILLE! ik heb immers gezegd, dat zij geen' staart heeft; al die praatjes.... op een' goeden dag zal ik den eersten, die het weêr zeggen durft, duchtig onder handen nemen.’

‘Dat zal de schout wel graag zien; maar ik raad het je af, als gij het *Zeewijf* lief hebt; doch misschien was het goed voor je, dat men het je afnam. Daar komt mijne lading aan, en ik moet nu dadelijk weg, anders zoude ik er meer van zeggen, tot je eigen best; want, bij ST. LIEVEN! dat het een zeewijf is, dat is zeker, en als gij alles goed nadenkt, zal je het zelf moeten bekennen.’

Dit zeggende ging DIRK heen, om de goederen, die hem gebragt werden, in zijn vaartuig te laden, en WOLFERT bleef alleen onder het afdak achter. De klok van het stadhuis luidde nu niet meer; doch hij dacht niet eens er over na, of TIJL en ALARD nog bij tijds zouden gekomen zijn. Hetgeen de schipper tegen hem gezegd had, herinnerde hem al hetgeen hij vroeger van dezen en van anderen had moeten hooren over CHILDA, en bragt hem op nieuw al de vermoedens voor den geest, welke hij zelf nu en dan gevoed had.

Dank zij de pogingen van MAGTELD en de gewilligheid, waarmede CHILDA hare lessen ontving, zoo sprak deze reeds vele woorden verstaanbaar uit; doch ofschoon het haar nu al wel moge-

lijk zoude geweest zijn, om op de vragen van de oude vrouw en broeder PETER te antwoorden, zij zweeg altijd als men vroeg wie zij was, van waar zij kwam, en, tot smart van den monnik, weigerde zij om de taal te spreken, welke MAGTELD in dien nacht uit haren mond gehoord had; welligt begreep zij ook niet, wat men verlangde. Op al die vragen antwoordde zij met zuchten, en de tranen, die zij dan stortte, verhinderden, om haar met dit onderzoek langer te pijnigen.

Ook WOLFERT leerde haar zoo gaarne een nieuw woord, en als hij dan hetzelve eindelijk door haar goed hoorde uitspreken, dan gevoelde hij zich gelukkig; elk woord, dat CHILDA aanleerde, vereenigde haar als het ware naauwer met hem; als zij de taal zijner moeder sprak, dan dacht hij niet meer om hetgeen men in de stad over haar dacht, aan hetgeen hij veeltijds zelfs vreesde te moeten gelooven; dan was zij geen zeewijf meer, maar eene maagd, eene schoone maagd, eene zuster, ja nog meer, dan droomde hij somtijds, dat het zijne bruid was, die naar hem luisterde, hare klanken naar de zijne vormde, en hij was er trotsch op, dat zij het vlugste aanleerde, als hij haar meester was.

Waarom was WOLFERT zoo treurig? dikwijls wist hij het zelf niet; veeltijds was het, omdat CHILDA ongelukkig scheen te zijn, omdat haar hart naar elders scheen te trekken, en dit bedroefde hem voor haar, dit verontrustte hem voor zich zelven: wiens komst verbeidde zij? wie verlangde zij te zien?

Omstreeks den middag keerde WOLFERT naar zijne woning terug, de deur stond aan, zoo als gewoonlijk gedurende den dag, en hij trad het huis binnen. Ook de kamerdeur was niet gesloten en hij hoorde broeder PETER, die bezig was aan MAGTELD eenig nieuws te verhalen. Dit was nu niets ongewoons; maar het bevreemdde hem, dat CHILDA, die anders gewoonlijk weinig acht sloeg op die lange gesprekken, welke zij niet begreep, nu met stipte aandacht zat te luisteren, en nu hij haar zoo op zijn gemak beschouwde, kwam het hem voor, dat haar gelaat, hetwelk anders kleurig was, bleek was, ja dat het eene hevige ongerustheid verried.

Dit bekommerde hem en hij trad binnen; doch voordat hij CHILDA kon aanspreken, die eenen uitroep van schrik en medelijden liet hooren, toen zij hem gewaar werd, vroeg MAGTELD: ‘Hebt gij óók gehoord wat de schout heeft afgekondigd, WOLFERT? Broeder PETER heeft het mij verhaald.’

‘Neen, moeder!’ antwoordde hij, en zeide niets meer, maar oogde CHILDA na, die snel opgestaan was en de kamer verliet.

‘WOLFERT....!’

‘Is CHILDA ziek, moeder?’ viel deze MAGTELD in de rede: ‘ST. WILLE zij mij genadig! maar ik geloof, dat zij weent; ik bid u, zeg het mij.’

‘Neen, WOLFERT!’ zeide MAGTELD, ‘zij is wèl, het zal wêer eene gewone vlaag van droefheid zijn; zij heeft daar bedaard gezeten, terwijl wij spraken.’

‘Zeer bedaard, WOLFERT!’ merkte broeder PETER aan, en MAGTELD vervolgde, dezen eenen wenk gevende: ‘Dus hebt gij niets gehoord, en de markt was toch vol met menschen; WOLFERT, WOLFERT! waar moet dat heen! gij denkt tegenwoordig maar alleen aan CHILDA: ziet gij niet, hoe mij dat verontrust, en voor de gevolgen doet vreezen?’

‘Denkt gij dan, moederlief! dat ik niet meer om u denk, omdat het lot van het meisje mij bekommert? Moeder! kent gij WOLFERT niet beter?’

‘Ja, ja!’ zeide de oude vrouw, hare tranen afdroogende, en zij drukte den jongeling, die haar gekust had, aan haar hart; ‘maar zie, kind! om mij lief te hebben, moet gij bij mij blijven: uw hart is goed, ik weet het, maar de verleiding is magtig, en als men u eens overhaalde om mij te verlaten, dan bleef de oude MAGTELD alleen.’

‘Moeder!’ riep WOLFERT, en PETER zeide: ‘waarlijk, MAGTELD! zóó ver is het nog niet, en WOLFERT weet te goed, wat hij aan u verpligt is; mijne gebeden zullen hem sterken tegen de aanvallen van den Satan.’

‘Bij ST. WILLE, broeder!’ zeide WOLFERT met vuur, ‘CHILDA is de Satan niet.’

‘En wat is zij dan?’ vroeg deze, en toen WOLFERT zweeg, vervolgde hij vol vertrouwen: ‘ik zeg niet dat zij het *is*, ik weet niet *wat* zij is, en gij ook niet; maar ik weet wat zij *kan* zijn. Die vreemdeling, welke schijnbaar verdronken is, en die verandering van dien zieken man in eene vrouw, bevalt mij nooit: welligt zijn dit beiden echter menschen geweest, doch heeft de eene of andere Watergeest de gedaante van den een' of anderen reisgenoot aangenomen, om zich door u te laten redden en hier in huis te komen.’

‘Broeder PETER!’ zeide WOLFERT, ‘voorheen hieldt gij haar voor eene vrouw, en een kwade geest kan immers het kruis niet kussen, en CHILDA gaat zoo trouw ter kerke.’

‘De goede geesten loven den Heer, WOLFERT! en ook ik kan dwalen of gedwaald hebben; ik wil dan ook niet zeggen, dat zij eene afgezante van den Satan is.’

‘Dat kan zij ook niet zijn, want zij is zoo goed; men behoeft haar immers slechts aan te zien, om te ontdekken, dat zij de onschuld zelve is; maar zij is ongelukkig.’ Dit zeggende trad hij naar de deur, en riep, toen zijne moeder zeide: ‘WOLFERT! blijf nu hier,’ ‘Ik kom zoo dadelijk terug, moeder!’ en ging van dáár.

‘Arme jongen!’ zeide MAGTELD zuchtende.

‘Ja wel, arme jongen, vrouw! gij hoort, ik heb nog zoo iets gezegd om hem te waarschuwen; maar waarlijk, hij heeft gelijk, CHILDA is zoo goed, dat ik niet geloof, dat zij kwade bedoelingen heeft, eu ook haar eerbied voor het kruisbeeld moet alle vrees benemen.’

‘Dus durft gij verzekeren, dat de menschen zich bedriegen, dat zij geen zeewijf is?’

‘Verzekeren? neen; want dat zij er geweest zijn, is zeker: een geleerde monnik uit een klooster te *Gent*, die, nu vijf jaren geleden, in ons Huis eenige dagen doorgebragt heeft, verhaalde mij nog eens, dat hij wel oude boeken gelezen had, die bewezen, dat zij voorheen bestaan hebben.’

‘O! ik wenschte zoo gaarne te weten, wat ik denken moet! CHILDA is zoo goed; maar als ik er om denk, dat zij mijn' WOLFERT ongelukkig zou kunnen maken, dan maak ik mij zoo beangst. Heilige Moeder Gods! wees hem genadig, mijn WOLFERT onder de zeemonsters! Zij is zeker weêr boven en kijkt naar de zee: wat zoekt zij daar toch? WOLFERT gaat haar zeker opzoeken, hij heeft geene rust noch duur als zij weg is.’

‘De tijd zal veel leeren, MAGTELD! maar hetgeen mij niet bevalt, is, dat zij die vreemde taal niet tegen mij durft of wil spreken, en niet zeggen wil, wie zij is. Doch het is reeds laat en ik moet heen.’ Dit zeggende, haalde PETER de kap zijner pij over zijn hoofd en verliet de kamer, gevolgd van MAGTELD, die de deur van het huis achter hem sloot.

De winter bad weinig verdiensten opgeleverd, daarom verheugde het WOLFERT, zoodra de tijding kwam, dat de Gentenaars de stad *Oudenaarden* hadden overrompeld, zoodat de oorlog tuschen die van *Gend* en LODEWIJK VAN MALE, Graaf van *Vlaanderen*, wederom eenen aanvang genomen had; want door ter sluiks wapenen en levensmiddelen naar de Gentenaars te voeren, kon er nog iets meer dan in tijd van vrede verdiend

worden, en noch MAGTELD noch CHILDA behoefden te weten, met hoe veel gevaar deze verdiensten gepaard gingen; evenwel bleven zijne togten voor haar geen geheim.

De inrigting van WOLFERTS kamer voor CHILDA, het aanschaffen van eenige kleedingstukken en de meerdere onkosten, door haar verblijf veroorzaakt, hadden de som uitgeput, welke in den zak geweest was, en gebrek aan geld verhinderde WOLFERT alreeds dikwerf, om zijne moeder of CHILDA naar zijn verlangen van het een en ander te voorzien.

Nimmer had WOLFERT er aan gedacht, om CHILDA weg te zenden; integendeel, langen tijd was hij bevreesd geweest, dat zij hem verlaten zonde; evenwel bewaakte hij haar, met uit vrees, dat zij in het water zoude springen en ontvlugten, zoo als men in de stad geloofde. MAGTELD zelve, ofschoon zij eerst gaarne zoude gezien hebben, dat CHILDA vertrok, had nooit gesproken van haar het huis te doen verlaten, ofschoon zij wist, dat het onderhoud van het meisje te veel kostte naar de geringe verdiensten van haren zoon, en nu was zij reeds zoo gewend aan haar bijzijn, dat het haar zelfs leed zoude gedaan hebben als zij vertrokken was, vooral nu CHILDA niet treurig of ongerust meer was, maar zich integendeel zoo goed zij kon toelegde, om MAGTELD in het huishouden de behulpzame hand te bieden.

De winter was voorbij, het was in den zomer; MAGTELD was uitgegaan, om eene kennis te bezoeken, die op sterven lag. Toen WOLFERT te huis kwam, vond hij CHILDA alleen, zij was bezig met zijde van onderscheidene kleuren, bloemen en vogels op eene blaauw lakensche huik te borduren; eene soortgelijke had MAGTELD reeds verkocht; het handwerk van het *Zeewijf* was uitstekend van schoonheid, en de vreemdheid er van deed er veel geld voor betalen. WOLFERT groette haar, en zette zich tegenover haar neder; hij zag met aandacht naar de vlugge vingers, die met ijver de naald door het laken joegen. CHILDA was zoo schoon, het licht viel op die lange, krullende haarlokken, het scheen eene golvende zee van goud: hoe bevallig was dat gelaat, hoe wèlgevormd die slanke leest! doch weldra zag WOLFERT van dat alles niet meer, het kwam hem voor, dat zij niet zoo opgeruimd was als vroeger; doch vóórdat hij den mond opende, vroeg CHILDA zonder op te zien, en terwijl hare stem beefde: ‘Zijt gij wèl, WOLFERT! en moet gij nog varen vóór den avond?’

‘Als gij opgeruimd zijt, ben ik wèl, en waarschijnlijk moet ik nog over; maar gij zelve? ik geloof, gij werkt te veel.’

‘En gij dan?’ vroeg zij, terwijl zij opzag, en een traan ontrolde haar schoon oog, dat wel niet blaauw noch bruin was, maar zoo veel goedheid uitdrukte. ‘O, WOLFERT! wat zal uwe goede moeder gevoelen, als gij ziek wordt? gij werkt te veel, en die verboden reizen maken haar zoo ongerust; als u eens een ongeluk overkwam! laat dat toch na.’

‘Ik kan niet,’ zeide WOLFERT, en toen zij vroeg: ‘waarom niet?’ bewaarde hij het stilzwijgen.

‘Ik weet, waarom gij zwijgt,’ zeide zij, en legde haar handwerk naast haar neder; ‘gij wilt niet zeggen, dat mijn verblijf, hier, u noodzaakt die gevaarlijke togten te wagen, ik bid u....’

‘Uw verblijf?’ riep WOLFERT, ‘o neen, CHILDA! en wanrom dat? het geld, dat u behoorde, is nog niet op, en gij verdient immers zelve veel geld; uwe vlijt en kunst vergoeden ruim de onkosten, die wij hebben.’

‘Ware dát waar!’ zuchtte CHILDA, het hoofd schuddende; ‘maar ik weet bet beter, gij maakt uwe moeder en u zelve ongelukkig om mij!’

‘Om u?’ riep WOLFERT, terwijl hij opstond, ‘en denkt CHILDA dan niet, dat ik gaarne alles, wat ik heb, mijn leven, alles waag voor haar; beloont een blik van vergenoegdheid mij niet voor de gevaren, die ik het hoofd moet bieden? O! dat gij met mij spreken kunt, maakt mij reeds zoo gelukkig.’

‘Maar uwe moeder, beste WOLFERT?’

‘Mijne brave moeder is zoo goed; zij kan u niet gezegd hebben, dat gij ons tot last zijt: zij heeft u lief, alsof gij hare dochter waart.’

‘Het is zoo; maar ik ben haar kind niet. O moeder! vergeving, om der wille van de Heilige Moeder, helaas! wanneer zal ik u aan mijne borst drukken,’ riep zij, medegesleept door het gevoel, dat haar beheerschte. Zij stak de handen uit, en sloeg de schoone oogen hemelwaarts; de tranen vloeiden langs hare wangen; zij vielen als zilveren droppels op haar zwart lakensch borststuk.

Die tranen ontroerden WOLFERT, zij vervulden zijn hart met droefheid; want hij beminde CHILDA, en toen deze langzamerhand opgeruimd, zelfs nu en dan vrolijk was geworden, had hij zich verbeeld, dat zij hem lief had, dat zij niet meer treurde, geen verlangen meer scheen te hebben om hen te verlaten, omdat zij hem lief had; daarom griefde hem hare droefheid zoo, hij dacht niet meer aan hetgeen MAGTELD zoude zeggen, aan hetgeen de inwoners van *Vlissingen* geloofden, aan de ver-

maningen van broeder PETER, aan zijne eigene gevoelens over de afkomst van CHILDA; zijn hartstogt deed hem het gevaar voorbijzien, dat er in lag, om zich over te geven aan een Zeewijf, door haar zijne liefde te openbaren, en hij riep: ‘Om der liefde van ST. WILLE en de Heilige Moeder Gods, ween niet, beste CHILDA! ik zal u eene moeder schenken, als gij het hebben wilt; MAGTELD zal uwe moeder zijn!’

‘MAGTELD?’ riep CHILDA verwonderd, en blikte hem vragend aan; zij trok de hand niet terug, welke WOLFERT in de zijne geklemd hield, en schudde met het hoofd.

‘Ja, o! zij zal eene goede moeder zijn voor haar, die haren WOLFERT gelukkig maken zal!.... Waarom die hand teruggenomen?’ vervolgde hij droevig. Toen knielde hij naast haar neder en zeide: ‘mijne hand heeft de kracht gehad, om u te redden in dien nacht; maar zij heeft geene kracht, om de uwe tegen uwen zin te houden: toen waart gij zwaar van het water; maar zie, het viel mij ligter u te dragen, dan nu uw ongenoegen. O! waarom zagen eertijds uwe oogen zoo vriendelijk, waarom zien zij nu zoo gestreng: ben ik niet dezelfde WOLFERT? Ha! gij weent, ST. WILLE zij geprezen! gij hebt het mij vergeven. Zie, CHILDA! uwe tranen breken mij het hart; doch liever zie ik u weenen, dan.... maar gij zijt niet toornig meer, gij hebt het mij vergeven.’

‘Ik toornig tegen u, tegen WOLFERT?’ riep CHILDA, en vatte zijne hand, ‘hoe denkt gij dat?’

‘Ik dacht,’ zeide WOLFERT langzaam; toen vervolgde hij snel: ‘Bij den Heer! ik wenschte, dat ik het nog konde gelooven; maar uwe hand beeft, het was geen toorn, het was schrik: CHILDA, CHILDA! waarmede heb ik dat verdiend?’

‘Wilt gij u dan altijd bedriegen, zijt gij WOLFERT niet? ik bevreesd voor den zoon van MAGTELD? o, WOLFERT! denkt gij, dat ik u niet ken? indien ik beef, is het niet voor u, maar om uwentwille, sta op....’

‘Neen!’ riep WOLFERT met drift, ‘hier, geknield aan uwe voeten, zal ik spreken, en gij zult mij aanhooren, CHILDA! ik heb u lief, schenk mij die hand, welke in de mijne rust; zonder u kan ik niet meer leven, zonder....’

‘O, zwijg! bid ik u,’ riep CHILDA smeekend; maar hij vervolgde: ‘en waarom zoude ik zwijgen? mijne liefde is opregt; als gij mij verstoot, zal ik sterven; maar als ik zwijg, wacht mij hetzelfde lot; gedoog dus....’

‘WOLFERT!’ riep CHILDA, en legde hare hand op zijnen mond;

doch hij kuste die, nam ze weg, en zeide smeekend: ‘O! laat mij spreken, het aanhooren kost u zoo weinig. Ik heb u lief, schenk mij uwe liefde, CHILDA! dierbare....’

‘Ongelukkige, zwijg! weet gij wie ik ben, tegen wie gij spreekt? houd die lippen gesloten. Heilige Moeder Gods! verleen mij uwe hulp, red bem. WOLFERT, WOLFERT! mijne liefde zoude uw verderf zijn.’

‘Het zij zoo!’ riep WOLFERT, en omvatte hare knieën, ‘het verderf, de dood, het schrikt mij niet af, als gij mij maar lief hebt, wie gij ook zijn moogt, ik spreek u vrij; maar schenk mij uwe liefde. - O! ween zoo niet, ik zie het in, ik heb mij bedrogen, ik zal nu ook sterven, doch omdat gij mij verstooten hebt; maar ik vergeef het u, ween niet, CHILDA! ik zal u niet meer bedroeven.’

‘Ik u verstooten?’ riep CHILDA, en legde hare handen op zijn hoofd; ‘den goeden WOLFERT, mijn' redder, verstooten? O! gebenedijde Moeder MARIA! wees uwen kinderen genadig. Gij weet, hoe ik gestreden heb voor hem; maar zijne droefheid verscheurt mij het hart. WOLFERT! zie zoo treurig niet; indien mijne liefde u gelukkig kan maken, dan zult gij het zijn, altijd zijn: mijn WOLFERT bezit reeds lang mijne liefde.’

‘Kan het waar zijn?’ vroeg WOLFERT opgetogen, en hij kuste hare handen, hij vertrouwde zijne ooren niet. ‘O ja! gij knikt, CHILDA heeft mij lief; maar waarom zoo lang gezwegen, waarom die tranen?.... ha! gij lacht mij toe, nu eerst kan ik aan mijn geluk gelooven; hoe kon ik ook denken, dat gij bang voor mij waart! hoe dwaas was ik; het is mijn arm, die uw midden omvat; het is mijn hart, dat tegen uwe borst slaat, en gij lacht, ik ben uw WOLFERT!’

‘CHILDA!’ bad WOLFERT eenige oogenblikken later; CHILDA zat vertrouwelijk naast hem, zijn arm hield haar nog altijd omvat, zij leunde tegen zijne borst, een ligte blos bedekte haar gelaat, en hare oogen zagen vriendelijk naar den jongeling, toen zij hem den kus gaf, waarom hij verzocht had. ‘Waarom zoude ik hem u weigeren, lieve WOLFERT?’ zeide zij zacht, ‘gij hebt mij het leven gered en bemint mij; wat is er, dat ik niet zoude willen geven, om u gelukkig te maken? en indien mijne liefde dat vermogen heeft, dan zult gij het zijn.’

‘Kunt gij er nog aan twijfelen?’ riep WOLFERT opgetogen. Toen vroeg hij langzaam: ‘gij spraakt zoo even van eene moeder, hebt gij er eene? ik zal haar eeren en liefhebben. Nu, word niet treurig; bedroeft u die vraag, ik zal niet meer vra-

gen; maar word weder vrolijk. O! uwe treurigheid en ongerustheid hebben mij vroeger zoo gekweld; dagelijks vreesde ik u te zullen zien van hier gaan; doch, ST. WILLE zij geloofd! gij zijt gebleven.'

'Om u, WOLFERT!' zeide CHILDA, en toen hij haar kuste en uitriep: 'kan het waar zijn, om mij?' vervolgde zij: 'Dankbaarheid en liefde hielden mij hier, de Heilige Moeder Gods zal het mij vergeven, want ik bleef, en evenwel had ik moeten gaan, voor uw welzijn had ik moeten gaan.'

'Voor mijn welzijn?' vroeg WOLFERT, 'kan er dan geluk bestaan zonder u? O! ik bid u, zeg mij wie mijne CHILDA is, gij bemint mij en ik heb u liefde beloofd; wie gij ook zijn moogt, ik behoor u voor eeuwig, gelijk gij mij.... Sidder niet, CHILDA! ik ben een man, en ik heb u lief; ik kan alles hooren, alleen dwing mij niet mijne moeder te verlaten, zij kan niet leven zonder mij, en uw WOLFERT niet zonder haren zegen. O! zie mij niet zoo aan, ik wil u toebehooren; want ik heb u lief; maar mijne moeder.... wanneer zij rusten zal, dan zal ik u volgen, maar nu..... neen, nu nog niet.'

'Hoe kunt gij denken, dat ik u van haar zoude willen wegvoeren? uwe moeder zal immers ook mijne moeder zijn, gij hebt mij zulks ook gezegd; neen, ik blijf altijd hier; met u, WOLFERT! zal ik haar het leven gelukkig maken: zij zal nu twee kinderen bezitten, die haar lief hebben.'

'Zoo, ik dank u,' zeide WOLFERT gerustgesteld en verheugd. 'O! vergeef mij, maar ik dacht.... al hetgeen u betreft, is zoo vreemd, zoo raadselachtig, die kostbare kleeding van weleer, die gouden ketting en die geleider, welke verdronken of verdwenen is, uw geheel gedrag, wie is mijne CHILDA toch? geene andere vrouw heeft uwe houding, die schoone oogen, welke vriendelijk zien en ontzag inboezemen; gij zijt een ander wezen dan wij menschen, en evenwel bemint gij mij en maakt mij gelukkig. O! zeg het mij, vertrouw het uwen WOLFERT, wie zijt gij toch?'

'Wilt gij mij voor altijd verliezen?' riep CHILDA: 'WOLFERT! zoekt gij den dood, en uwe goede moeder....?'

'U verliezen? liever wil ik sterven!' riep WOLFERT, en drukte haar aan zijne borst. 'Zie niet zoo angstig, CHILDA! ik zal niet meer vragen.'

'Ik kan, ik mag ook niet antwoorden, ik heb u lief, wees daarmede tevreden, wat zoude ik u ook meer zeggen? Zeg ik u wie ik ben, dan waag ik uw leven; zoodra men weet wie

ik hen, dan verliest gij mij, en ik heb mijn' WOLFERT lief, ik kan zonder hem niet leven.'

'O, welke zoete woorden!' riep WOLFERT, 'hoort gij? daar komt onze moeder te huis; wat zal zij gelukkig zijn, als zij weet, dat haar zoon....'

'Zeg nog niets, later, lieve WOLFERT!' bad CHILDA; doch de jongeling drukte hare hand en zeide: 'Moeder weet wel, dat ik u lief heb, en ik kan mijn geluk niet zwijgen; sta op, en laat ons haar te gemoet gaan.'

In het huis, dat de oude vrouw verlaten had, liet zij den Dood achter, die altijd neemt. Hier verbeidde haar de Liefde, die altijd geeft.

———

Zeventien maanden waren er nagenoeg verloopen, sedert het bekend geworden was, dat WOLFERT een Zeewijf gevangen had, en nu was de geheele stad vervuld met gesprekken over het groote nieuws van den dag, het huwelijk van KOGGEMAN met het *Zeewijf*. Men had er te voren zoo al wat van gehoord; doch nu was het tot zekerheid geworden: den meisjes deed het leed, omdat WOLFERT nu voor haar verloren was; de mannen wisten niet, of zij hem beklagen of benijden moesten; want men zeide wel, dat de jonge vrouw schoon was, maar wie wist het? en bovendien was het eene zaak van gewigt, om een Zeewijf tot vrouw te nemen, de gevolgen waren niet te berekenen; de bejaarde vrouwen kwamen algemeen overeen, dat uit dit huwelijk weinig zegen te wachten was, en dat MAGTELD zeker nimmer het geluk zoude hebben, om als grootmoeder ten grave te dalen.

In MAGTELDS woning bekommerde men zich weinig over de denkwijzen der menschen, en nu de oude vrouw, ofschoon na lang tegenstreven, hare toestemming gegeven had, nu de priester, bij wien CHILDA ter biecht ging, zonder aarzelen het jonge paar den zegen gegeven had, nu dacht zij weinig meer aan de onbekende afkomst van CHILDA, aan hare vroegere vrees; zij vergat alles, omdat WOLFERT gelukkig was; zij had CHILDA lief, omdat hare liefde haren zoon zoo gelukkig deed zijn.

De slechte staat der geldmiddelen zoude het onmogelijk gemaakt hebben feest te houden, indien men het had willen doen, en CHILDA'S gewoonte, om zich nimmer ontsluijerd te vertoonen voor vreemde menschen, deed er natuurlijk in het geheel niet aan denken; slechts broeder PETER was genoodigd. Hoe zuinig

echter alles in het huishouden overlegd was, zoo had MAGTELD evenwel voor een klein maal gezorgd, en terwijl zij met behulp van hare dochter de spijzen gereed maakte, dacht zij menigmaal aan den dag, toen WOLFERTS vader haar in zijne woning had binnengeleid. Helaas! hoe waren die tijden veranderd: niemand was er *nu*, en *toen* waren er zoo vele dienstboden en gasten; doch zij wischte in stilte den traan af, die haar in het oog schoot: zij wilde de vreugde van hare kinderen niet storen, en broeder PETER, die anders nog al eens gewoon was over oude toepasselijke gebeurtenissen te spreken, repte geen woord van de bruiloft van NANNING KOGGEMAN; ook hem viel het in het oog, hoe de tijden veranderd waren.

CHILDA droeg het kleed, hetwelk zij had aangehad, toen WOLFERT haar gered had, en dat hij haar zoo gaarne zag aanhebben, de ketting hing om haren hals en onder aan de gouden schakels, op hare borst, een achtkant juweel van goud met edelgesteenten, waarin, volgens haar zeggen, een voorbehoedmiddel tegen ziekten verborgen zat, ofschoon MAGTELD, omdat CHILDA het altijd bij zich droeg, het lang als een talisman beschouwd, ja zelfs broeder PETER wel eens geraadpleegd had, of het niet goed zou zijn, om het haar in stilte af te nemen, en daardoor de onzigtbare magt te breken, die het meisje naar de zee scheen te trekken.

MAGTELD heugde de tijd niet, dat haar zoon zoo opgeruimd geweest was, en de monnik, die schier alleen de eer der tafel ophield en de kookkunde van MAGTELD den verdienden lof deed geworden, verzuimde daarom niet, om deel te nemen aan het gesprek. Toen na den maaltijd de kruidkoeken werden op tafel gezet, met vijgen en andere versnaperingen, toen werd ook het bier door wijn vervangen, en PETER verklaarde, in geene tijden zulk een goed maal gedaan te hebben.

'Het is waarlijk zonde, moeder MAGTELD!' zeide hij, 'dat de kinderen zoo weinig acht geven op hetgeen gij heden hebt gereed gemaakt; waarlijk, indien ik dan weêr alles zoo herdenk, dan herinner ik mij nog den dag toen gij.... doch het zal beter zijn, dat maar te laten rusten. WOLFERT! bij ST. LIEVEN en mijnen Patroon! de schafting is wat eentoonig in het klooster en doorgaans sober, van de vastendagen geheel gezwegen; maar zie, indien wij even weinig dachten om het eten als gij, dan zouden wij, de Heer vergeve het mij! met meer aandacht de hoogmis houden, dan nu dikwijls plaats heeft.'

WOLFERT antwoordde niet, MAGTELD lachte, en CHILDA, die niet

gehoord had, wat de monnik zeide, zag evenwel op, en toen voegde hij er bij: ‘Ja, ja! van u zoude ik hetzelfde kunnen zeggen, CHILDA!’

‘Het is elken dag noen en avondmaal, PETER! maar men trouwt maar ééns; ten minste als de dood niet al te wreed is, en dat geluk kent gij niet,’ zeide WOLFERT.

‘Geluk?’ hernam PETER, ‘ik geloof dat gij gelijk hebt; maar het is een vergankelijk geluk, de Kerk is ook eene schoone bruid, en zij sterft niet, en als men dan door de broeders in de gewijde aarde wordt nedergelaten, dan vallen er geene tranen van de arme vrouw of hulpelooze kinderen op de aarde.’

‘Wel waar,’ merkte MAGTELD aan, en hare oogen werden vochtig. Zij dacht aan den man, dien zij verloren had; doch toen WOLFERT en CHILDA haar elk de hand toestaken, even als wilden zij haar op nieuw verzekeren, dat hunne liefde en zorg haar het verlies van den braven echtgenoot zouden trachten te doen vergeten, toen vervolgde de oude vrouw met blij gelaat in weêrwil harer tranen: ‘en evenwel, broeder! de Heer heeft een' heilzamen balsem voor elke wonde, welke Hij slaat: de kloosterzuster of de monnik heeft het geluk niet te weten, dat zijne kinderen bidden en weenen zullen bij zijn graf; want dat doet goed aan het hart, en onze goede Zaligmaker verhoort de gebeden der kinderen. Weet gij wel, PETER! dat ik uit mijn' gelukkigsten tijd mij weinig dagen kan herinneren, als die van heden, en echter ben ik oud van dagen, ik leef in het geluk mijner kinderen.’

‘Zeker, MAGTELD!’ zeide PETER; ‘maar evenwel....’

‘Gij wilt zeggen, dat zij nog vóór mij kunnen weggedragen worden, ach! ik hoop, dat de gehenedijde Maagd mij deze ramp besparen zal; neen, die beproeving zal de oude MAGTELD niet opgelegd worden.’

‘O! spreek niet dáárover!’ riep WOLFERT, en CHILDA zeide, de hand aan hare oogen brengende: ‘Lieve moeder! WOLFERT is immers weêr gezond, bedroef u niet, gij zult nog lang bij ons blijven, en wij zullen u niet verlaten.’

‘Ik hoop het, kinderen! de goede Heer geve het, ik doe ook niet wel mij te bedroeven.’

‘Dat doet gij ook niet, MAGTELD’ zeide de monnik, ‘en gij spreekt ook ergens over, waaraan ik niet dacht: wie spreekt ook van zulke zaken op een bruiloftsfeest, het *De profundis* zou een slecht bruiloftsgezang zijn. Laat ons liever nog eens drinken op de gezondheid van het jonge paar, en het moet gezegd

worden, de wijn is goed; indien WOLFERT een koningszoon was, behoefde die niet beter te zijn, en hij moest evenwel niet minder wezen op de bruiloft van zulk eene schoone jonge vrouw als onze CHILDA!'

WOLFERT sloot zijne vrouw, die de oogen nedersloeg, in zijne armen, en MAGTELD zeide lagehende: 'Broeder PETER raakt op zijn' praatstoel; PETER, PETER! gij moet de jonge lieden het hoofd niet al te warm maken: de vrouwen weten zelve wel, hoe zij er uitzien.'

'Maar hij zegt niets te veel, moeder!' riep WOLFERT, terwijl hij CHILDA kuste, die haar blozend gelaat aan zijne borst verborg, en PETER riep vrolijk: 'Geen nood, geen nood! MAGTELD! WOLFERT heeft gelijk, ik heb zoo vele bruiloften bijgewoond, dat ik wel weet wat ik zeggen moet. Zie CHILDA daar eens zitten; gij hebt eene knappe dochter, MAGTELD! valt die gouden keten niet....'

'O! die draag ik heden voor het laatst,' riep CHILDA, terwijl zij dezelve van haren hals wilde afdoen; doch WOLFERT hield haar tegen, en zeide snel: 'En waarom dat, lieve CHILDA! gij weet immers, hoe gaarne ik u haar zie dragen en gij zelve zijt er zoo aan gehecht, blijf ze dragen ter liefde van mij.'

'Ter liefde van u?' zeide CHILDA, 'o! ik bid u, laat mijne handen los;' en toen hij in beraad stond wat te doen, kuste zij hem en vroeg zoo smeekend: 'Kunt gij mij dát weigeren, mijn WOLFERT?' dat hij haar liet begaan. MAGTELD en de monnik zagen verwonderd op, de eerste dacht welligt aan hare vroegere gevoelens omtrent dit sieraad; doch zij zweeg: ook WOLFERT zag met bevreemding naar de handelwijze zijner vrouw.

'WOLFERT!' zeide CHILDA, en hare stem was vast en ernstig, 'gij hebt mij tot vrouw genomen zonder mij te kennen: ik heb u lief, meer behoefdet gij niet te weten; mijne liefde en trouw alleen kunnen u vergelden, wat gij voor mij deedt: gij reddet mij het leven en voorzaagt in mijn onderhoud. O! schud niet met het hoofd, ik weet het beter; ik zag wel, dat ik leefde en gekleed werd ten koste van hetgeen uwe brave moeder en u zelven voeden en kleeden moest, en evenwel bleef ik; want ik had u lief....!'

'CHILDA!' riep WOLFERT verrukt, en hij sloot haar aan zijn hart, en zij vervolgde, hem vriendelijk toelagehende: 'behalve gij, is hier niemand dan mijne lieve moeder, uwe moeder, en de goede huisvriend; ik kan daarom spreken zoo als ik denk; ja, ik had u lief, en ik zag - ik hoopte ook op uwe liefde.

Nu ben ik uwe vrouw; mijne éénige huwelijksgift is voor u de verpligting om voor mij te zorgen; welligt zal ik nimmer in staat zijn iets bij te dragen tot mijne, tot uwe behoeften: ik heb niets dan dit sieraad, slechts het juweel wil ik bewaren; neem dit, neem de keten, verkoop haar stukswijze, neem het, het is alles wat ik heb. O! ik bid u, weiger mijne gift niet.' Dit zeggende kuste zij den ketting en bood hem WOLFERT aan.

'Vrouw! lieve vrouw!' riep deze, 'waartoe dat? deze armen zijn nog sterk, zij kunnen werken, zoo ST. WILLE mij bijstaat; ook genoeg verdienen, om mijne CHILDA zelfs nu en dan te verrassen met een of ander prachtig stuk; ik weet, die ketting is u veel waard, ik....'

'Het is de eerste bede uwer vrouw: zult gij mij dan minder lief hebben zonder dit sieraad?' zeide CHILDA smeekend; 'bedenk toch, ik bewaar het kostbare stuk, dat er aan hangt; dit is voor mij genoeg. Moeder! spreek toch eens, moet WOLFERT mij niet toegeven, mag bij weigeren?'

De oude vrouw, zelfs den monnik stonden de tranen in de oogen; MAGTELD wist zeer goed, van hoe veel dienst het geld kon zijn, dat de ketting waard was; evenwel ook haar zoon beriep zich op haar, en zeide: 'Ik mag er haar niet van berooven, is het niet zoo?' Toen antwoordde zij: 'WOLFERT heeft gelijk, kind lief! gij zijt nog jong, draag dien ketting, hij behoort u immers; gij ziet, uw man ziet hem gaarne om uwen hals, en de goede Heer geve ons het geluk, dat wij er nimmer aan behoeven te denken, om den ketting te verkoopen; moest het zijn, dan is het een schoone appel voor den dorst.'

'Hoort gij?' zeide WOLFERT, den ketting weder in de hand van CHILDA leggende, 'het kost mij veel u te weigeren; maar ik kan immers niet handelen tegen mijn gemoed, wij hebben nog geen' nood, behoud hem en vergeef mij mijne weigering.'

'Gij doet niet wèl, maar uw wil zal geschieden,' zeide de jonge vrouw treurig en vol liefde, terwijl WOLFERT baar den ketting weder om den hals wilde hangen; doch toen hij de tranen op zijne hand voelde vallen, welke het afslaan van haar verzoek haar uit de oogen persten, toen veranderde hij plotseling van gedachte, en vroeg bewogen en berouwvol: 'CHILDA lief! wilt gij mij nog den ketting geven? dan zal ik hem - verkoopen.'

'MAGTELD!' zeide broeder PETER een oogenblik daarna, 'de kinderen hooren ons, ten minste mij niet meer, en ik zal eens

opstappen; ik heb vele bruiloften bijgewoond, waar vrolijke kout plaats vond en de speelman niet vergeten was; ook bruiloften, die nog onaangenamer waren dan een vastendag; maar, mijn Patroon zij mij genadig! de kinderen doen den ouden monnik de oogen vochtig worden, zij houden veel van elkander, en de Heer en Zijne Heiligen zullen hen in hunne heilige bescherming nemen.'

Broeder PETER vertrok, na WOLFERT en CHILDA zijnen zegen gegeven te hebben, en ofschoon hij anders er geene gewetenszaak van maakte, om op het einde eener bruiloft den bruidegom een vrolijk woord toe te voegen, zoo nam hij evenwel van WOLFERT, die hem uitgeleide deed, afscheid met de woorden: 'Gij hebt eene brave vrouw, WOLFERT! en houd haar in eere; wat de wereld ook met der tijd zoude mogen vertellen, denk altijd, dat de Schrift zegt: "dat de man alles verlaten zal en zijne vrouw aanhangen."'

Toen WOLFERT weder in de kamer trad, stond CHILDA naast MAGTELD, die haar met den arm omvat hield; hij naderde, en toen zijne moeder ook hem aan hare borst drukte en vol geluk uitriep: 'Hebt elkander altijd lief, kinderen!' toen knielden WOLFERT en CHILDA, door hetzelfde gevoel gedreven, voor haar neder, en zeiden aangedaan: 'O! uwen zegen, moeder!'

Twee jaren waren er verloopen sedert het huwelijk van WOLFERT, en liefde en eensgezindheid hadden steeds in MAGTELDS huis geheerscht; menigmaal lachte de oude vrouw met broeder PETER over hare vrees van vroegere dagen, wegens de geruchten, die er over CHILDA liepen; zij wist zelve niet, hoe zij zoo dwaas had kunnen zijn, hare dochter te houden voor een Zeewijf of eene afgezante der hel. Beide hare kinderen waren gelukkig, en hoewel CHILDA nog dagelijks boven in het huis ging, om eenen vrijën blik naar de zee te werpen, zij was nimmer treurig meer, of zoo zij het was, verborg zij dat gevoel diep in haar hart, om haren man en hare moeder niet te bedroeven. Was het te verwonderen, dat dit verbond der liefde en der trouw nog op hechter grondslagen gevestigd was dan op den dag, toen WOLFERT en CHILDA om MAGTELDS zegen baden; dat de band, die hen verbond, de band, welke reeds op dien dag hen onafscheidbaar aan elkander verbond, nog naauwer was toegehaald, zonder dat zij het gewaar geworden waren, als door een zalig gevoel

van sterker vereeniging hunner harten; want die band, welke zoo sterk verbond en tevens zoo ligt was, was het kind, dat sedert een jaar reeds op CHILDA'S schoot dartelde, aan hare borst dagelijks met volle teugen zich verkwikte, en dat, sterk en gezond, de moeder weldra van die dienst, welke haar geluk uitmaakte, zoude verschoonen. Was het te verwonderen, dat de drie door de naauwste banden der natuur vereenigde bewoners van het oude huis van NANNING KOGGEMAN gelukkig waren, ofschoon de armoede, - helaas! waarom juist in dien blijden tijd! - met de geboorte van het kind in hunne woning geslopen was.

'Moeder!' vroeg WOLFERT, die in de kamer trad, 'waar is mijne vrouw?'

'CHILDA is op hare kamer; zij wit de muren, welke door den laatsten regen zoo zwart geworden waren van het roetwater.'

'Bij ST. WILLE! op het laatst zal het hier niet meer te houden zijn, op een' goeden dag valt het in, en dan is het met ons allen....'

'WOLFERT!' zeide MAGTELD bestraffend, 'het is het huis uws vaders.'

'Vergeef het mij, moeder!' riep WOLFERT; 'maar....'

Maar.... kus liever uwe kleine MAGTELD eens, vergeet gij haar geheel?' en toen WOLFERT haar naderde en het slapende kind eenen kus op het voorhoofd drukte, legde de zorgvuldige grootmoeder het hoofdje van het schoone meisje nog gemakkelijker op haren linker arm en zeide: 'ook zij is hier geboren en gij ook.... en gij weet mijn verlangen.'

'O zwijg, bid ik u, moeder!' riep WOLFERT, en kuste haar; 'ik had moeten zwijgen; maar zie, de armoede valt hard, want wij zijn arm, moeder! doch ik bid u, zeg het CHILDA niet!'

'Of zij het niet weet, kind! waarom zouden wij die weinige dingen van eenige waarde, die wij van vroegere dagen nog over hadden, verkocht hebben, als het niet uit nood geschied ware? neen, CHILDA weet het, daarom weent zij dikwijls; maar zij zorgt wel, dat gij het niet ziet; zij verbeeldt zich, dat ons ongeluk aan haar te wijten is; te meer, daar haar naaldenwerk niet vordert.'

'O! zij is zoo goed, moeder! zij is zoo braaf; mijne lieve vrouw kan het immers niet helpen, dat die lieve kleine haar zoo dikwijls verhindert te werken; hoe komt CHILDA zoo dwaas, om onzen toestand aan zich zelve te wijten? eene brave huisvrouw brengt immers het geluk, niet het ongeluk in een huis.

En evenwel, wij zijn arm, mijn vaartuig was heden gereed, even als elken anderen dag; het is niet minder sterk, niet minder zindelijk en fraai dan voorbeen; ik hen immers nog dezelfde WOLFERT KOGGEMAN, ik heb geene ongelukken gehad, die mijne kunde en handigheid in de schipperij zouden kunnen doen betwijfelen, en, hij ST. WILLE! ook heden heb ik het moeten zien, dat de oude LARD de vrouw van den schout en hare dochters gevaren heeft. O! wist ik nog maar niet, van waar deze verandering; maar de maats zeggen het mij dagelijks, moeder! zoudt gij het wel gelooven, als ik het u niet bij het leven van mijne kleine MAGTELD bezwoer, dat het zoo is? het komt door mijne vrouw.'

'Door CHILDA? onmogelijk, WOLFERT!'

'Neen, moeder! het is wel waar, en wat heeft mijne lieve vrouw hun gedaan? Dank zij onze voorzorg, weet zij nog niets van die praatjes, welke mij somtijds razend maken: CHILDA is en blijft voor hen een Zeewijf, en de leugenaar TIJL vindt meer geloof dan ik, haar man. Maar den eenen of anderen dag zal ik er regt over houden, moeder! bij ST. WILLE! het zal niet meer bij slagen blijven, zoo als voorheen....'

'WOLFERT!' bad MAGTELD angstig, 'om der wille van uwe oude moeder, uwe vrouw en uw onnoozel kind, pleeg geen geweld, draag uw leed met geduld; bedenk eens, als gij in 's Graven gevangenis gesleept werdt, wat dan?'

'Ik zeg het mij zoo dikwijls, moeder!' zeide WOLFERT neêrslagtig, terwijl hij ging zitten; 'ik zal bidden, dat de Heiligen mij bewaren voor een ongeluk aan die menschen te begaan; zij zijn ook meer dwaas dan slecht; zoudt gij wel gclooven, moeder! dat DIRK mij heden zeide, dat men het niet eens is, of dat lieve kind, dáár, op eene vrouw of op een Zeewijf gelijkt, of dat het een overgang is van de monsters der zee en den mensch, welke, zoo als broeder PETER ons immers gezegd heeft, door God den Vader geschapen is naar Zijn beeld?'

'Laat hen praten, tot de Heer hun verstand verlicht, en bedroef u niet, kind! ook Hij zal weêr overvloed binnen deze oude muren doen heerschen, als de Heiligen het Hem verzoeken, en wij bidden dagelijks immers om hunne voorspraak; wacht met geduld! PETER heeft ook gezegd: dat als de nood het hoogste is, dat dan de uitkomst nabij is.'

'Hij moet het weten, moeder! Waarom gaf ik ook gehoor aan uw verzoek, aan de tranen van mijne vrouw? waarom brengt WOLFERT geene wapenen of levensmiddelen meer naar

die van *Gend*, dan zoude ik nu niet zonder geld te huis komen. Ik gaf toe, ik had het niet moeten doen; maar sedert die kleine er is, sedert CHILDA aan uwe zijde naar mij wacht en bidt, ben ik bevreesd als de zee hoog gaat en om de geboden van den Ruwaard te overtreden; ik ben bevreesd geworden voor mijn leven en voor mijne vrijheid. Maar ST. WILLE zal mij, zoo ik hoop, niet verlaten; het is geen tijd meer om tegen den dood of de gevangenis op te zien; dezen avond zal ik weder beginnen. - O! zeg niets, moeder! ik hoor CHILDA komen, bij de ziel mijns vaders! laat zij niets bemerken, ik zal voorgeven....'

'Wat zult gij voorgeven, WOLFERT?' vroeg zijne vrouw, die in de kamer trad. Daar nu de gouden keten niet om haren hals hing, wijl deze reeds lang versmolten was, en zij welligt om een ander kleed te sparen, er een droeg, dat meer tot de oude dan tot de nieuwe behoorde, geleek zij weinig op eene vorstin; en evenwel, hoe bleek haar gelaat ook was, zoude de broeder, indien hij weder eene vergelijking had willen maken, zelfs al moest hij haar dan ook naar haar kleed als eene dienstbode beschouwen, met waarheid hebben kunnen zeggen, dat zij de schoonste was, die men zien kon.

WOLFERT antwoordde niet, maar vroeg vriendelijk en bezorgd, terwijl hij haar kuste: 'Waarom vermoeit gij u zoo? uwe wangen zien bijna even wit als de muren; ik zie deze liever zwart en de kleur der gezondheid op uw gelaat.'

'O! het werken heeft mij niet vermoeid,' riep CHILDA, terwijl zij het hoofd schudde en hem vragend aanzag, 'zeg mij toch, WOLFERT! wat mag ik niet weten? welk nieuw onheil bedreigt ons? O! ik bid u, maak mij niet ongeruster door het voor mij te verzwijgen.'

'Beeft gij dáárom, vrouwlief?' vroeg haar man, gedwongen lagehende, 'ik vertelde daar iets aan moeder, ik wist niet dat mijne CHILDA zoo nieuwsgierig was; en zij twijfelt immers toch niet aan mijne getrouwheid? ha, ha!'

'Lach zoo niet!' bad zij, en sloeg haren arm om hem heen, 'gij kunt mij niet bedriegen, mijn hart waarschuwt mij; gij wilt het weder wagen, de bevelen van den Heer te verkrachten: zeg niets, want ik zoude u toch niet gelooven, mijn WOLFERT kan geene onwaarheid spreken; gij wilt weêr varen voor de Gentenaars, die de getrouwheid aan hunnen Heer verbroken hebben.'

WOLFERT liet het hoofd op de borst hangen en zweeg; toen vervolgde zij: 'Is het zoo? zeg het mij dan, dan kan ik ten

minste bidden voor u; gij knikt met het hoofd, o! gebenedijde moeder MARIA! ik dacht het wel, bewaar hem voor dien stap, Heilige Moeder! Maar gij zult niet gaan, WOLFERT! ik heb de magt, om den overvloed in dit huis te doen wederkeeren, en ik zal het doen, uwe smeekingen zullen mij niet weêrhouden.'

'Gij, CHILDA?' vroeg WOLFERT verwonderd en ongeloovig, terwijl hij haar vol geestdrift hoorde spreken, en zijne moeder, die de kleur op het gelaat van hare dochter plotseling zag terugkeeren, was ook verbaasd; doch zij schrikte. Wat zou CHILDA doen? was zij meer dan een mensch? kon zij rijkdommen schenken? was zij een Watergeest?

'Ik heb het juweel nog, dat mij behoort, en gij zult het verkoopen.'

'Dat nooit!' riep WOLFERT, 'de ketting is reeds weggegaan; dat moet, dat moogt gij niet.'

'En waarom niet? O! ik heb u immers gezegd, dat het moet; zeker was het mij dierbaar en zulks is het mij nog; maar de nood is zoo hoog geklommen: denkt gij, dat het mij niet op het hart zoude branden, als u eens een ongeluk overkwame? dan zoude ik denken: waarom liet ik toe, dat WOLFERT zich opofferde, daar ik nog iets bad om te verkoopen?'

'Ik beroof er u niet van, het is het éénige, dat gij nog hebt; mijne CHILDA moet toch iets bezitten, om haar op te sieren!'

'Heb ik niets, WOLFERT? O! hoe kunt gij zoo spreken? heb ik uwe liefde niet, de liefde van uwe moeder? manlief! schonkt gij mij niet dat lieve kind? is mijne, is onze MAGTELD niet een schoon juweel, schooner....'

CHILDA, CHILDA! ik mag het niet aannemen, ik mag het niet verkoopen!'

'Voor u niet? welnu, het zij zoo! maar voor uwe oude moeder, voor uwe vrouw moet gij het verkoopen,' en CHILDA trad, dit zeggende, naar de kleine MAGTELD, die ontwaakte, nam het lagchend rondblikkende kind van den schoot der grootmoeder, kuste het, drukte het aan hare borst en vervolgde, terwijl zij het in WOLFERTS armen legde: 'voor uw kind moet gij het verkoopen, of hebt gij het niet lief? wilt gij er niet alles voor opofferen?'

'Vrouw!' riep WOLFERT getroffen, en toen hij zweeg en de kleine aangedaan tegen zijne borst klemde, zeide CHILDA: 'Moeder! o! zeg toch iets, zult gij ook niet een woord spreken voor uwe MAGTELD?'

'WOLFERT is te braaf, om zijne deugdzame vrouw die bede te

weigeren,' zeide de oude vrouw zich de oogen afdroogende, en zij vervolgde ernstig, toen WOLFERT het zwijgen bleef bewaren: 'Zoon! wees zoo verstokt niet, wijs de hulp des Hemels niet terug; want de Heiligen doen CHILDA waarschijnlijk zoo handelen.'

'Moeder! niet zoo gestreng, ik zal niet meer weigeren. Lieve CHILDA! ik neem het aan voor u allen en ook voor mij, ik ben niet te trotsch. O! geloof dat toch niet, alles zoude ik aan u willen te danken hebben; maar dit sieraad, het was u zoo lief, dáárom alleen; want CHILDA behoeft geen goud of juweelen te dragen, om mij te bevallen. Ik zal het verkoopen....'

'Uwe moeder dankt u, WOLFERT! ik wist wel, dat gij naar mij zoudt luisteren; kom hier, kind! en vergeef mij, dat ik zóó tegen u gesproken heb.'

WOLFERT voldeed aan het verzoek van de goede vrouw, en gaf de kleine aan CHILDA over, nadat deze hem vol blijdschap en dankbaarheid ombelsd had, en hij ging zitten en zeide: 'de zaak is nu vast bepaald en morgen ga ik naar *Brugge*, om....'

'Naar *Brugge* niet!' riep CHILDA snel, 'neen, WOLFERT! als ons aller geluk u ter harte gaat, verkoop het dan nimmer in die stad.'

'En waarom dat....? nu, antwoord dan?'

'Ik wil zeggen, dat gij het zeker het voordeeligste zult kunnen verkoopen in *Holland*, bij voorbeeld in *Dordrecht*, en ik heb u de waarde gezegd, zoodat gij weet, hoeveel gij er ten minste voor krijgen moet.'

De afreis van WOLFERT werd nu stellig bepaald op den volgenden dag, en hij bleef dien middag te huis; waarschijnlijk zoude hij twee of meer dagen moeten wegblijven, daarom wilde bij den laatsten middag zijn huis niet verlaten, en toen hij des avonds met zijne vrouw alleen was, bad zij hem, dat hij haar zoude beloven, dat hij zoude nakomen hetgeen zij hem verzoeken zoude.

'Ik beloof het!' zeide hij, en toen verzocht zij hem, dat hij het juweel niet verkoopen zoude te *Brugge*, en dat hij ook nooit zoude zeggen wie hij was en van wien hij het gekregen had.

'Wederom *Brugge?* gij zijt eene zonderlinge vrouw,' zeide WOLFERT lagchende; doch toen zij smeekend zeide: 'Gij hebt beloofd, WOLFERT!' antwoordde hij, terwijl hij haar op de wang sloeg: 'Nu, nu! vrouwlief! dat weet ik wel en ik zal ook niet meer vragen; want hetgeen gij gedaan wilt hebben, is zeker goed.'

‘Ik kan wel zien, dat gij een vreemdeling in *Antwerpen* zijt, dat gij LAMBERT PETERCHEN niet weet te wonen,’ zeide eene jonge vrouw lagchende tegen den man, die haar staande hield, om te vragen, waar de Deken van het gild der goudsmeden woonde; ‘ga maar met mij mede, ik moet juist zijne deur voorbij.’

‘Hier zijn wij aan de *Gouden Bagge*,’ zeide zij eenigen tijd daarna, terwijl zij met den vinger naar een lang ijzer wees, dat een huis of vijf zes verder over de straat uitstak, en aan welks einde een verguld versiersel hing.

De vreemdeling bedankte zijne vriendelijke wegwijster, die het verheugd had zulk eenen jongen knappen man eene dienst te hebben kunnen bewijzen, en trad in het voorhuis.

Te vergeefs had WOLFERT getracht in *Rotterdam* of *Dordrecht* zijn kostbaar stuk te verkoopen; men wilde hem geene som geven, die eenigzins overeenkwam met de waarde, en daar men hem nu onder weg gezegd had, toen hij met behoedzaamheid eenige inlichtingen inwon, dat *Antwerpen* de geschiktste plaats was om zoo iets van de hand te maken, had hij zich, zonder alvorens naar huis te gaan, dadelijk van *Rotterdam* naar deze stad begeven; hij wilde niet gaarne onverrigter zake terugkomen, en hij kende de behoefte aan geld, welke er te huis heerschte.

WOLFERT werd niets gewaar in den winkel dan eenen ouden man, een paar houten kasten, welke door den ouderdom meer zwart dan bruin en met ijzeren boomen gesloten waren, en eenen standaard met twee kleine schalen er aan op de toonbank. De man, die hij vermoedde, dat de rijke goudsmid zelf was, niettegenstaande hij zeer eenvoudig gekleed was, lette niet eens op, dat hij in het voorhuis gekomen was: zóó druk had hij het met het wegen en bezien van eenige vreemde gouden munten; doch toen WOLFERT vroeg: ‘Zijt gij LAMBERT PETERCHEN?’ zag de andere snel op, en riep verwonderd: ‘Van waar komt gij toch, dat gij dat vraagt, en niet weet, dat ik *meester* PETERCHEN heet? een Deken komt, geloof ik, het regt wel....’ doch hier vergat hij hetgeen hij zeggen wilde, en vervolgde toen verdrietig: ‘al weder een, die te ligt is, en toch had men mij verzekerd, dat....’

Doch nu was het WOLFERT, die hem zijne rede deed afbreken; want hij zeide ongeduldig: ‘Ik ken de keur niet, die mij kan opleggen, om te weten, dat gij *meester* wilt genoemd worden, of dat gij Hoofdman of Deken zijt, en ik wilde maar vragen, of gij genegen zijt om iets van mij te koopen.’

‘Ta, ta! zoo driftig niet,’ zeide de goudsmid; ‘er zal ook

wel geene keur bestaan, die mij verpligt elkeen op staanden voet van zijne goederen af te helpen, en wat zal het zijn, mijn ongeduldige borst? een paar gesnoeide of vervalschte munten, of eene haarspeld van verguld koper, met een' vuursteen of een stuk glas in tin gevat?'

'Bij ST. WILLE, Meester!' riep WOLFERT driftig, 'al zijt gij Deken, zoo past het u niet met uwe begunstigers te mallen: hetgeen ik verkoopen wil, is meer waard dan die blinde geldrommel, waarop gij uwe oogen uitkijkt.' Dit zeggende baalde hij het juweel te voorschijn uit het zakje, dat aan een touwetje bevestigd onder zijn wambuis was verborgen geweest, en hield het den goudsmid voor.

'ST. LAMBERT zij mij genadig, mijn Meester!' riep de hoofdman, het juweel gretig met beide handen aanvattende, 'gij hebt gelijk, mijne oogen zijn niet van de beste, en daardoor zagen wij u voor den verkeerde aan; dat is schoon! zet u dáár neder....' Doch hij vervolgde, moeite doende om den glans van vergenoegen van zijn gelaat te doen veranderen, in den schijn van onverschilligheid: 'vrij aardig! de steenen zijn goed gevat, ziedaar de grootste verdienste! het bedriegt zoo op het eerste gezigt, en de jaren en het werken hebben mijne oogen verzwakt; dáár zijn fouten aan, die is nog al wel, maar klein; jammer, dat zij zoo klein zijn! dát is geen diamant, maar een witte saflier.'

Zóó ging de goudsmid voort met binnen 's monds het eerst geprezen juweel te laken; het hinderde WOLFERT wel, want hij elk gebrek, dat Meester PETERCHEN voorgaf te ontdekken, zoude hij waarschijnlijk ook de som verminderen, die hij bieden wilde; doch hij moest zich dit getroosten, hij had ditzelfde ook reeds elders ondervonden, en evenwel kostte het hem moeite niet driftig te worden, toen hij zijnen laatsten schat, het sieraad van zijne lieve vrouw, zóó hoorde verachten; had de armoede hem en de zijnen niet overvallen, dan zoude hij het den Deken uit de handen gerukt hebben, wijl het hem een koningsschat waard was; doch hij zweeg en wachtte geduldig; want de nood dwong hem, hij was arm.

Toen de goudsmid eindelijk gedaan had met de steenen te meten, op ta wrijven en te bezien, vroeg hij aan WOLFERT wat hij hebben moest, en toonde zich zeer verbaasd over de som, welke gevraagd werd; doch ook deze gewone wijze van handelen had WOLFERT leeren kennen, en hij hield zich bij zijne vraag, die wel aanzienlijk, doch evenwel niet te hoog voor

het juweel was; want de diamanten waren hoog en liepen meest in zuivere punten toe, ofschoon zij natuurlijk nog ongeslepen waren.

‘Bij ST. WILLE, geef maar hier!’ riep WOLFERT eindelijk, verwoed over de gierigheid van den goudsmid, ‘en ik zal zien, of ik elders betere zaken kan doen.’ Hij rukte het juweel vrij onzacht uit de handen van den oude, die zich voorover boog, om het zoo lang mogelijk na te oogen, en toen het verdwenen was en WOLFERT zijn buis toeknoopte, lette hij welligt voor het eerst op den man, die vóór hem stond. ‘Hé, hé! zoo haastig niet, meester! gij hebt mijn laatste woord nog niet gehoord, laat nog eens zien, gij vraagt te veel; wat weet gij van de waarde? gij ziet zulke stukken niet dagelijks, en ik zoude wel willen vragen hoe.... om het nog eens te zien,’ waarna hij zacht en ongerust mompelende: ‘dat ik nu juist ook alleen moest te huis zijn; doch gelukkig is het nog al drok bij de straat,’ weder achter de toonbank ging zitten.

WOLFERT wilde gaarne verkoopen, en besloot het nog eens te beproeven; met aandacht lette hij op en zag met vreugde, hoe de goudsmid, die bleek zag van verlangen om het juweel te bezitten, met schitterende oogen op de steenen staarde en toen een oogenblik diep in gedachten zat, zoo WOLFERT dacht om de juiste waarde te berekenen. Plotseling zag de Hoofdman op en hem aan, en WOLFERT verwachtte een beter bod; doch de goudsmid zweeg of hield de woorden, die hem op de tong lagen, terug, schoof eene lade open, haalde er eenige gedrukte en beschrevene papieren uit, zocht er een van op, en scheen toen den inhoud van het geschrift met het juweel te vergelijken, en naauwelijks was dit geschied, of hij bood aanmerkelijk veel meer. WOLFERT aarzelde; doch gaarne het meest willende hebben, hield hij zich groot en weigerde, eischte zijn stuk terug, en zeide toen, terwijl hij het wegstak: ‘Hetgeen Meester LAMHERT PETERCHEN niet geven wil, dat zullen de *vreemde* kooplieden mij gaarne geven.’

‘Hei! zeg eens,’ riep de hoofdman, toen WOLFERT wilde heengaan, ‘als het dan niet anders kan zijn, in ST. LAMBERTS naam! ik zal het dan maar geven, ofschoon gij nergens er zoo veel voor zoudt krijgen. Geef het mij hier, en ik zal u een bewijs er voor geven, en over een uur kunt gij uw geld in goud ontvangen.’

‘Over een uur!’ riep WOLFERT, ‘*dadelijk*, meester! of wij handelen niet, ik kan niet wachten.’

‘Over een half uur dan, ik heb zoo veel geld niet in huis, en mijne gezellen zijn even vóór uwe komst heengegaan; des noods zal ik u een gedeelte geven,’ zeide hij, toen WOLFERT het hoofd schudde.

‘Kom, wat is dat nu, Meester!’ riep WOLFERT, ‘heb ik nu met den Deken, den rijken Meester LAMBERT PETERCHEN te doen, of met een' jongen gildebroêr? eerst biedt gij een' jodenprijs voor een juweel, dat een vorst kan dragen, en nu de koop gesloten is, hebt gij geen geld: bij ST. WILLE! als ik het maar gelooven wilde; doch een ander zal zoo schraal niet zijn, ik groet....’

‘Een oogenblik,’ zeide de goudsmid, ‘dat is te zeggen, ik heb wel geld, maar gij wilt goud hebben; nu, wacht toch, ik heb ook nog wel gondgeld, dat reeds voor een' ander afgeteld ligt: heb dus geduld, en ik zal u helpen.’

Dit verheugde WOLFERT, en terwijl hij nu de som nátelde, welke de meester hem vóórlegde, hem verzekerende, dat de stukken allen wigtig waren, vroeg deze, een groot boek te voorschijn halende: ‘Hoe is uw naam? want wij moeten dit opschrijven.’

‘STEVEN IPERSE,’ antwoordde WOLFERT dadelijk.

‘En gij woont?’

‘Te *Leuven*.... schuins over het *Roode Kruis*.’

‘Wel bekend. En tot welk gild behoort gij?’

‘Ik heb geen beroep,’ antwoordde WOLFERT.

‘Ik dacht zulks ook wel,’ zeide de goudsmid, ‘ofschoon gij wel hoofdman zoudt kunnen zijn in.... maar nu nog, van waar hebt gij het juweel?’

‘Ik heb het geërfd.’

‘Dat is gemakkelijk, en als gij vele zulke sterfgevallen onder uwe naastbestaanden hebt, dan behoeft gij ook niet veel te werken; nu dit maar onderteekend en dan is alles klaar.’

WOLFERT nam de pen, zette een kruis onder hetgeen de goudsmid geschreven had, en nadat hij nog een paar nieuwsgierige vragen beantwoord had over de plaats, waar hij te huis lag en wanneer hij dacht te vertrekken, verliet WOLTFERT ZOO spoedig mogelijk de *Gouden Bagge*.

———

De lastige vragen van Meester PETERCHEN hadden WOLFERT niet aangestaan, en in plaats van naar de herberg te gaan, zoo als hij gezegd had, ging hij, nadat hij den hoek van de straat om

was, zoo spoedig mogelijk naar den rivierkant, met het voornemen om de rivier over te varen en dan den wagen nog te zien te krijgen, die voorheen over *Biervliet* naar *Brugge* had gereden, doch, sedert eerstgenoemde stad, omstreeks zes jaren geleden, door den watervloed van het vaste land was afgescheiden, er niet meer door kwam; zulks was hem echter geheel onverschillig, daar hij toch uit voorzigtigheid besloten had slechts een eind weegs mede te rijden.

Hij trof het, dat er juist een vaartuig van wal zoude steken, toen hij aan de rivier kwam; doch iemand, die te gelijk met hem in het vaartuig stapte, verzocht den schipper nog een oogenblik te wachten, daar er nog een paar zijner kennissen zouden komen, welke ook naar de overzijde moesten, en ten genoegen van dezen getroostte men zich nog wat te wachten.

Het duurde wat lang; doch gelukkig voor den schipper, kwamen de verwachten juist opdagen, toen men het toeven moede begon te worden, en men ging onder zeil. WOLFERT, als bekend met al wat de scheepvaart betrof, lette op den wind en den sterken stroom, en zag reeds dadelijk, dat de overvaart lang kon duren; evenwel hoorde hij met vrengde eenen der mannen verzekeren, dat de wagen niet zoude wegrijden, vóórdat hij kwam, dewijl men hem wachtende was.

Hoe fraai de stad zich ook, van de rivier gezien, vertoonde, lette WOLFERT er niet op, zijne gedachten waren in *Vlissingen*, en reeds in de voorbaat streelde hij zich met de vreugde zijner vrouw en moeder over de grootheid van de som, welke hij door zijne schrandere wijze van verkoopen had weten te krijgen. Zij, die met hem overvoeren, sloegen even weinig acht op het schoone gezigtspunt, dat zich voor hen opdeed, zij waren er reeds aan gewoon, en spraken over hunne belangen of het nieuws van den dag; evenwel vestigde er één hunne opmerkzaamheid op een klein vaartuig, dat nu met spoed de stad verliet, en zeide: ‘Die zullen er nog eerder zijn dan wij.’ - ‘Zij zitten ook met hun vieren aan de riemen,’ merkte de schipper aan, ‘en wij hebben den wind tegen.’

Een oogenblik later, terwijl allen, behalve WOLFERT, zich met het roeivaartuig bezig hielden, zeide er een: ‘zij roeijen goed, maar zijn wat lui; want zij zullen ons liever hier op stroom hunne vracht overgeven, dan regt naar het hoofd te roeijen.’ - ‘Neen, Meester!’ zeide de schipper, ‘lui juist niet; want het zoude hun minder moeite gekost hebben, regelregt door te roeijen, dan *ons* bij te komen; want dat schijnt hun voornemen.’

Het duurde nog eene poos, toen stond er in het kleine vaartuig iemand op, die bij het roer scheen te zitten, en men hoorde flaauw over het water roepen: ‘Strijk de zeilen, PEER!’

‘Ja wel, dat zal laat worden,’ riepen er een paar, en allen lachten; doch toen de schipper aan zijnen knecht beval, om aan het verzoek te voldoen, ontstond er een afkeurend gemompel, zij kozen allen partij tegen het kleine vaartuig, en riepen: ‘Zijt gij mal, PEER! wie is hier meester? wij willen niet wachten. Komaan, horst! PEER heeft zich versproken, hijsch het zeil maar weêr op.’ Doch zij zwegen verwonderd, toen de schipper zeide: ‘Mijne meesters! PEER is baas op zijn vaartuig; maar het regt moet zijn' loop hebben: de man, die daar gesproken heeft, is de onderschout.’

‘De onderschout? wat kan die ons te zeggen hebben?’ vroeg men, en zag elkander aan, want de meesten kenden elkander; slechts een viertal der overvarenden, onder welke WOLFERT, waren onbekend bij het meerendeel van het gezelschap, en elks oog vestigde zich op iemand, die op de punt van het vaartuig zat, en eenen grooten zak van grof linnen bij zich had. Zijn uiterlijk voorkomen scheen eenige verdenking in te boezemen, te meer, daar hij bijzondere haast scheen te hebben en op het voortvaren had aangedrongen, en toen hij zich nu beklaagde over zoo veel tijdverlies, zeide hij: ‘Het is wel ongelukkig, dat zoo vele knappe menschen moeten wachten naar een' onderschout; voor één' armen dief moeten tien goede menschen lijden, en het grootsle kwaad, dat de dieven doen, is dat ze ons noodzaken, om de Heeren van het Geregt te moeten hebben.’

Niemand zeide een woord. Inmiddels was de schuit genaderd; de schipper nam de muts af, en die, welke de onderschout scheen te zijn, zeide: ‘Ik zou het je toch wel afgewonnen hebben, PEER! maar uit voorzigtigheid zie ik liever op stroom je vaartuig eens na; ik zal het spoedig afdoen, mannen! en dan kunt gij voort, en zie maar zoo zuur niet, jij met dien langen zak daar op de punt, wij weten van geen tegenpruttelen.’ Dit zeggende stapte hij over, gevolgd door vier zijner dienaren, terwijl de anderen, met behulp van den schipper, de vaartuigen aan elkander bonden. WOLFERT zag gerust aan, hoe de schout hen allen één' voor één' scherp aanzag, en toen een papier te voorschijn haalde, dat hij inzag, waarna hij, terwijl de meesten met aandacht luisterden, plotseling op hem wees en zeide. ‘Vat hem aan, en knevelt hem!’

Hoorden de anderen verwonderd op, WOLFERT zat als van den

donder getroffen; zij, die naast hem zaten, schoven snel ter zijde, en reeds hadden twee der knechts van den schout hem aangegrepen, vóórdat hij wist wat hem gebeurde; doch toen zij hem van zijne plaats rukten, herleefde het verlangen naar eigen behoud, en hij riep: ‘Gij hebt den verkeerde voor, menschen! ik ben geen dief of diefs gelijken.’

‘Grijpt hem!’ beval de schout; maar dit geschiedde zoo gemakkelijk niet: WOLFERT had zich losgeworsteld, het besef van zijne onschuld gaf hem reuzenkrachten; doch er was geene uitkomst dan de rivier, en dáár wachtte hem de dood; evenwel liet hij zich niet binden, ofschoon hij eindelijk onder de voet lag, vóórdat de knechts van den schout hem hunne messen op de borst zetteden. Zijne reisgenooten waren stomme aanschouwers geweest van dit tooncel, en zagen den goeden jongen man, die er niet als een dief uitzag, met deernis uit hun vaartuig slepen.

De schout vroeg daarna aan den schipper, of WOLFERT ook nog goederen bij zich had, en of hij de andere menschen alle kende, waarna hij slechts hunne namen en woonplaatsen opteekende; toen verliet hij het vaartuig. Het scheen, alsof hij eerst nog moest onderzoeken, of WOLFERT goed was gekneveld; want het duurde nog een oogenblik vóórdat hij bevel gaf om de touwen los te maken; toen wenschte hij PEER goede reis, en hij roeide met den gevangene stadwaarts.

Het was eene maand geleden sedert WOLFERT vertrokken was, en nóg was hij niet terug; de pisel, die des morgens, toen hij afscheid nam, nog in het huisvertrek stond, was er nu niet meer, zij was verkocht; men had haar ook niet meer noodig om de kleederen te bergen, welke nog gespaard werden voor grooter nood, en het was alleen dááraan te danken, dat zoo vele menschen hadden willen laten borgen, uit medelijden met de vrouwen en op verzoek van den monnik, rekenende op de waarde van het huis, dat zij nog hadden kunnen leven.

Moeder en dochter zaten treurig bijeen, en spraken zoo als altijd over den man, over den zoon, die verdwenen was; het kind, dat niet wist, dat het zijnen vader verloren had, sliep gerust in de houten wieg, welke WOLFERT zelf vervaardigd had. Zoo als altijd, was het nu ook, toen broeder PETER in de kamer trad. ‘Hebt gij ook iets gehoord?’ maar ook dezen keer ging de goede monnik zitten zonder te antwoorden en haalde zijne

schouders op. Geene moeite had hij gespaard, om den vermiste terug te vinden; doch alle navraag was vergeefsch geweest! in de stad twijfelde men niet, of hij was door de zeewijven vermeesterd en weggevoerd, en hoe meer men den goeden KOGGEMAN beklaagde, en sommigen zich verweten hem in den laatsten tijd hunne gunst ontnomen te hebben, hoe meer men op CHILDA gebeten was; doch zij ging niet uit, en werd dus niets gewaar van dit onregtvaardig oordeel der wereld. PETER had zelfs verlof weten te krijgen, om het klooster voor eenige dagen te verlaten, en hij was hier en daar in geestelijke huizen en bij goede menschen overnachtende naar *Holland* geweest; het éénige, dat hij vernomen had, was, dat WOLFERT in *Rotterdam* en *Dordrecht* geweest was om te verkoopen.

'Dus weder geene tijding,' zuchtte CHILDA, 'zóó is het elken dag, broeder! en WOLFERT komt maar niet weêrom; ach! waarom dwong ik hem ook om dat juweel te verkoopen? hij ware anders nog hier.'

'Zijne oude moeder zal hem niet weêr zien,' zeide MAGTELD, 'ik ben er altijd bang voor geweest; zijne braafheid alleen doet mij nog hopen: de Heilige Moeder Gods zal mijne gebeden verhooren en hem terugvoeren.'

'Waarvoor zijt gij bang geweest, moeder?' vroeg CHILDA; zij begreep niet, dat MAGTELD het ongeluk aan het juweel toeschreef; want de oude vrouw liet zich dit voor het eerst ontvallen; ook speet het haar het gezegd te hebben, daarom antwoordde zij: 'Voor de zee, CHILDA!' en toen knikte deze met het hoofd; ook zij had zoo menig angstig oogenblik doorgebragt, als haar man op het water was.

'Bij ST. PETER, mijn' Patroon! ik geef den moed nog niet op, vrouwen! onze WOLFERT is niet gelijk aan de raaf, die uit de ark vloog en niet wederkeerde; hij zal niet brassen met het geld: neen, de Heer zal hem even als de duif zijnen weg doen wedervinden naar de plaats, van waar hij is uitgegaan.'

'De Hemel geve het!' zeide CHILDA, haar vochtig oog vol vertrouwen omhoog slaande, en PETER vervolgde: 'Voor het overige moeten wij berusten: gij zijt de éénigen niet, die treuren om iemand, die nog niet is wedergekeerd, zelfs groote heeren is zulks overkomen! daar is immers de onderhofmeester van den Ruwaard: die is reeds sedert ruim drie jaren verdwenen, zonder dat men weet, waar hij gebleven is, en natuurlijk heeft men geene moeite gespaard om hem weder te vinden.'

Doch de vrouwen luisterden niet naar hem, hetgeen hij ver-

haalde was ook niet geschikt om haar te troosten, en MAGTELD vroeg eenige oogenblikken later, om de gedachten van hare dochter op iets anders te vestigen, hoe het met de Gentenaars stond.

'Ja, hoe zoude het staan, MAGTELD! zoo al bij het oude. Maar daar schiet mij te binnen, dat ik nog iets nieuws weet; onze portier heeft het uit den mond van den knecht van den schout, dus moet het wel waar zijn. De moordenaar der dochter van den Graaf van *Vlaanderen* zal eerstdaags te *Rijssel* ter dood gebragt worden, en....'

Hier zweeg de monnik verschrikt; want CHILDA, die haar kind te regt legde, snikte luid, en zij riep wanhopig: 'Arme MAGTELD! zult gij uwen vader nog weêr zien? O! gebenedijde Maagd MARIA, ontferm u onzer! als hij eens vermoord ware!'

'Kind, kind! ween zoo niet,' bad MAGTELD, 'gij weet wel, dat ik dan ook zoo droevig word, en ik, oude vrouw, heb reeds zoo veel leed moeten dragen.'

'WOLFERT, WOLFERT!' riep CHILDA luid, zij scheen het verzoek van MAGTELD niet gehoord te hebben, en broeder PETER zeide: 'Gij moet u zoo bedroefd niet maken, uw kind behoeft immers uwe hulp nog zoo zeer, ofschoon het niet meer zuigt; als gij eens ziek werdt, wat zoude uwe oude moeder dan aanvangen?'

Welligt besefte de ongelukkige vrouw de gegrondheid zijner redenen; doch was hare droefheid te sterk om ze te bedwingen, ten minste zij verliet, luid snikkende, de kamer, en MAGTELD, die hare oogen afdroogde, zeide: 'Zóó bedroefd heb ik haar in lange niet gezien; ach! als mijn WOLFERT vermoord is, zal ik het zeker niet beleven, dat de vogels des hemels het uitbrengen. CHILDA verliest ook veel; want WOLFERT had haar zoo lief; maar waarom hem dat ongelukkige stuk ook opgedrongen? mijn arme zoon had wel een voorgevoel van hetgeen er gebeuren zoude, zeker moet zij het toen nog niet ingezien hebben. Helaas, PETER! die ongelukkige talisman heeft het gedaan; ik heb het wel gezegd, toen WOLFERT met die vrouw hier kwam, dat het niet goed was; later ben ik te zwak geweest en heb toegegeven, en dat kost mij mijn kind, en evenwel heb ik CHILDA lief en kan haar niet hard vallen; zeg, broeder! het zal immers geene zonde zijn, dat ik vriendelijk tegen haar ben, al is zij een zeewijf of soortgelijk wezen?'

'Neen, MAGTELD! ik geloof het niet; want zij is immers gedoopt, zij vast en biecht, neen! ik kan ook nog niet denken, dat zij geen mensch zoude zijn, en evenwel begin ik er somtijds

bang voor te worden; dan zouden de menschen toch gelijk hebben. Nu, vrouw! ik wensch u het beste, en ga nu heen, morgen is het *St. Antonius*, dan kom ik zeker niet, doch overmorgen wel, God zij met u!' Dit zeggende verliet PETER haar en MAGTELD begon, terwijl zij het kind wiegde, een eentoonig lied te zingen.

———

'Het is hun maar niet aan het verstand te brengen, MAGTELD!' zeide PETER, opstaande, 'zij lagehen altijd als ik er naar vraag; overal, waar ik nog geweest ben, is het: "Denkt gij dan, broeder! dat een Zeewijf zoo onnoozel zal wezen, om een' schipper nog wat te laten verdienen? dat volkje weet van geene schuiten!"'

'Wij moeten het dus wel gelooven,' zuchtte MAGTELD.

'ST. PETRUS zij mij genadig! ja, vrouw! wie had dat gedacht? zij was zoo vroom - maar weet gij, wat TIJL DE KUYPER gisteren aan de haven zeide? "Let op, mannen! wat ik je gezegd heb, op een' goeden dag nemen de zeewijven en zeemannen de reis aan naar het eiland, en halen het kind ook weg."'

'De Heere God beware mij, arme vrouw!' riep MAGTELD, 'ook nog dit arme schaap verliezen?'

'Ik hoop, dat het niet gebeuren moge, evenwel.... Maar ik ga heen en zal eens bij den bakker aanloopen, dat zal wel goed afloopen, moeder! ik zal hem eens herinneren, dat NANNING zaliger zijnen vader, op mijn verzoek, geld heeft voorgeschoten om te beginnen, straks krijgt gij zeker brood!'

'God geve het, beste PETER!' zeide MAGTELD, en de monnik ging heen.

Het kind werd wakker door het digt doen der deur, en lachte tegen de oude vrouw, op wier ingevallen en treurig gelaat zich nu ook een glimlach vertoonde; doch toen begon het kind te schreijen en MAGTELD stiet de wieg aan, terwijl zij voorovergebogen half luid bad en de koralen van haren rozekrans verschoof. Zij zag even op en luisterde, doch bad toen weder voort; de zon scheen op het eerwaardig gelaat van de vrome, maar rampzalige vrouw, die zich met het slapende kind alleen in het oude huis bevond.

Wederom scheen zij te luisteren, toen hief zij langzaam het hoofd op; JEZUS, MARIA!' riep zij, hevig verschrikt, en liet den rozekrans vallen; met angstige en vervaarde blikken staarde zij

naar de deur, en evenwel stond WOLFERT dáár; maar het was haar zoon niet, zoo als hij was heengegaan, het was zijn geest. Hij was dan wel vermoord, zijne ziel kon niet rusten; hij kwam zijne moeder gelasten, om voor hem te laten bidden; hij was gekleed als bij zijn leven; doch zijn gelaat was gelijk dat van een lijk; evenwel waren de oogen open, zij zagen haar droevig aan, even als wilde hij spreken en vermogt zulks niet.

'Alle goede geesten loven den Heer!' zeide MAGTELD eindelijk, en toen zij meende verzekerd te wezen, dat het geene oogverblinding van den Satan was, verminderde hare vrees. Zij was niet bang voor den geest van WOLFERT, en terwijl hare tranen, die zij reeds lang opgedroogd waande, weder te voorschijn kwamen, vroeg zij: 'wat begeert gij van mij?'

Toen stak WOLFERT, of zijn geest, de handen naar haar uit, en de oude vrouw (haar moederlijk hart vreesde niets meer) stond op en naderde langzaam, terwijl zij zeide: 'Men heeft u das vermoord, arm kind? WOLFERT, WOLFERT! ik hen niet bang voor u, spreek als gij het kunt. Gebenedijde Moeder MARIA! laat mij nog ééns zijne stem hooren, vóórdat ik mij in den Heere nederleg.'

'Moeder!' zeide WOLFERT zacht, terwijl hij ineenzonk, zoodat MAGTELD de handen naar hem uitstrekte, want zij dacht dat hij in den grond zoude verdwijnen; doch hij viel op den grond neder en zeide steunende: 'Ik ben niet dood, moederlief! wees niet bang, ik ben wel uw zoon WOLFERT.'

O! die woorden deden haar zoo goed, zij knielde naast hem neder, kuste hem hartelijk, en vroeg: 'Van waar komt gij? zijt gij ziek geweest? wat heeft men u gedaan? antwoord toch.'

'Moeder!' zeide WOLFERT, die het vertrek rondzag, 'ik zie CHILDA niet, roep haar, ol zij moet ook weten, dat ik terug ben.'

'CHILDA?' zeide MAGTELD angstig, 'nu, zie mij maar zoo niet aan, zoo meteen zal ik.... zij is uit....'

'Uit?' vroeg WOLFERT, 'is zij ziek? o! zeg mij de waarheid en help mij op, dan zal ik....'

'En uw kind, WOLFERT!' riep MAGTELD, haren angst verbergende, 'moet gij dat niet zien? wacht eens,' en zij haastte zich het te halen en legde het in WOLFERTS arm; doch hij was te zwak en de grootmoeder hield het vast, 'Lieve MAGTELD!' zeide hij verheugd, 'ik dacht niet, dat ik u nog zoude wederzien; nu hebt gij uwen vader weder; zie, ik geloof, dat zij mij herkent; zij weet, dat ik haar kus. Maar roep mijne vrouw nu, moeder! o! ik verlang zoo om haar te zien.'

‘Ik heb God gedankt, toen Hij mij het leven liet na uws vaders dood, en evenwel keeren de dooden nimmer weêr. Wees gelaten en denk om uwe arme moeder en uw kind, CHILDA....’

‘Waar is CHILDA?’ riep WOLFERT hevig.

‘Zij is in den nacht vóór *St. Antoni'sdag* verdwenen.’

‘CHILDA! mijne vrouw verdwenen!’ riep WOLFERT jammerend. ‘O God! dat is te veel, dat leed kan ik niet dragen,’ en hij viel bewusteloos neder.

Eenige oogenblikken later lag WOLFERT te bed, en bij zeide bijna onverstaanbaar tegen zijne moeder, die hem ondervroeg: ‘Een schrikkelijke eed, dien ik gezworen heb, bindt mij de tong: wat zoudt gij er ook aan weten? ik heb veel, o! uw WOLFERT heeft zoo veel geleden; maar ST. WILLE hield mijn' mond gesloten. Men heeft mij hier aan het eiland uitgezet, toen ben ik met een' stok tot hier voortgekropen, en nu is mijne vrouw weg. CHILDA, CHILDA!’

‘Vertrouwt gij dan niet meer op den goeden Heilige? denk eens, kind! dat ik veertien dagen alleen geweest ben, en evenwel morde ik niet; uwe moeder zal u niet verlaten, en gij moet leven voor uw kind.’

Gedurende twee maanden had WOLFERT sedert zijne terugkomst het ziekbed niet kunnen verlaten; de heelmeester, wiens hulp door MAGTELD was ingeroepen, betuigde zijne verbazing over den toestand, waarin hij den ongelukkigen jongen man vond; hij kon zich er geene reden van geven, en te vergeefs verlangde hij eenige inlichtingen van WOLFERT. Deze antwoordde steeds: ‘ik kan het u niet zeggen, meester!’ en hij beschouwde het als een wonderwerk, dat de zieke na twee maanden het bed verlaten kon. Hadden de gebeden van de oude moeder en den goeden monnik veel geholpen, zeker was het, dat de liefde, welke WOLFERT zijner moeder en zijn kind toedroeg, geen minder krachtig geneesmiddel geweest was; te bed liggende, kon hij niet voor hen zorgen, hij moest leven en gezond zijn. Ware de oude MAGTELD, ware het pand der liefde zijner vrouw er niet geweest, hij zoude nooit het verlies van zijne geliefde CHILDA overleefd hebben.

Slechts het besef der verpligting, welke op hem rustte, gaf hem krachten, om het leed te dragen, dat hij gevoelde, toen hij dadelijk na zijne herstelling zijn vaartuig verkoopen moest, om dringende schulden te voldoen, en het noodigste tot dagelijksch

onderhoud te koopen. Vroeger zoude hij, zoo hij dacht, deze ramp niet overleefd hebben; na het verlies van zijne vrouw kon het gemis van de nette boot hem zoo sterk niet treffen, evenwel was het eene onherstelbare ramp; want van waar zoude het geld komen, om een nieuw vaartuig te koopen? en zonder vaartuig kon hij niet meer verdienen, kon hij geen schipper zijn.

In deze treurige omstandigheid zag WOLFERT zich genoodzaakt zijne dienst dezen en genen aan te bieden, en hij rekende zich nog gelukkig, dat ALARD in de gelegenheid was om hem in zijne dienst te nemen; de zoon van den rijken NANNING KOGGEMAN was nu schippersknecht! Hadden zijne krachten hem nog slechts vergund, om het werk, dat hem opgedragen werd, met eenig gemak te verrigten, dan zoude hij zich nog gelukkig gerekend hebben; doch, helaas! dit geluk viel hem niet ten deel, zijne gezondheid was niet bestand tegen het herfstweder en den invloed van het water; de koorts koos hem tot een harer slagtoffers. Dagen gingen er om, dat hij zijn huis niet verliet, of, zoo hij zich nog naar de haven sleepte, evenwel te zwak was om iets te doen, dan zat hij veeltijds hier of daar te beven van de koude, te treuren over zijne magteloosheid, terwijl de schippers en hunne knechts zich om het zeerst beijverden, wie het werk voor WOLFERT doen zoude, tot ALARD hem eindelijk als het ware met geweld naar huis joeg.

ALARD noch een der maats beklaagde zich over de weinige hulp, die zij van hem hadden, en wekelijks ontving hij zijn geld, alsof hij even hard als de anderen gewerkt had. In het eerst getroostte WOLFERT zich dit, hij hoopte nog altijd, dat zijne krachten zouden terugkeeren; doch toen die hoop hem begaf, had hij den moed niet langer, om het geld aan te nemen, dat hij niet verdiend had. Op zekeren dag, dat hij weder het loon ontving voor eene week, gedurende welke hij geene hand had uitgestoken tot het verrigten van het minste werk, streek hij het geld met tranen in de oogen op en nam zijn afscheid; de welsprekendheid van ALARD was even min in staat om WOLFERT van gedachten te doen veranderen, als de raadgevingen van DIRK en andere schippers. WOLFERT bedankte hen voor hunne goede bedoelingen en voor de wijze, waarop zij met hem gehandeld hadden, maar liet zich niet overhalen, en ALARD zeide, toen WOLFERT vertrokken was: ‘Indien iemand mij voor een paar maanden gezegd had, mannen! dat LARD zoude huilen als een kind, omdat zijn knecht hem zijne dienst opzegt, dan zoude ik er om gelagchen hebben; maar, bij ST. ALBERT! hij zoude toch ge-

lijk gehad hebben; doch die knecht was ook de zoon van den ouden NANNING!'

'Het is heden koud, moeder!' zeide WOLFERT, die bij den haard zat, op welken een smeulende turf lag. 'Februarij schijnt zich nog kouder in te stellen dan Januarij.'

'Wij zullen hier niet lang meer lijden van de koude, kind!' antwoordde MAGTELD bedrukt.

'Als CHILDA nog eens kwame, gelijk ik dagelijks den Heer bid, dan zoude zij voor een vreemd huis komen.'

'Als zij nog eens kwame; maar zoo zulks gebeurt, dan mag ik hopen, dat zij het juweel niet weêr terugbrengt: want dat berokkent ongeluk.'

'Dat heb ik immers verkocht, moeder! O! hadde ik al dat geld kunnen te huis brengen, dan konden wij nog rijkelijk leven; maar het weinige, dat men mij teruggegeven heeft, heeft niet lang gestrekt. Mijn arm vaartuig, dat ik heb moeten verkoopen! Had ik kunnen denken, dat ik nog eens zoo ongelukkig zoude worden, om mijne moeder geen brood te kunnen verschaffen!'

'Wees niet bedroefd, kind! hebt gij niet alles gedaan? Eerst waart gij twee maanden ziek en ik dacht u te verliezen, en toen dat gevaar over was, bleeft gij nog zoo zwak; zeide de meester niet, dat het was, alsof uwe leden uit elkander waren gerekt? Wat u gebeurd is, moet wel vreeselijk wezen, dat men u heeft gedwongen dien eed van geheimhouding te doen; maar waarom deedt gij hem ook?'

'Anders hadde ik niet kunnen terugkomen, moeder! Kon ik nog maar werken; maar ik kan niet, en *voor niet* geld te trekken, dat kon zoo niet langer, bij ST. WILLE! de zoon van NANNING KOGGEMAN kun schippersknecht worden, maar kan niet leven ten koste van de maats; ik *moest* hen wel bedanken. - En evenwel, moeder! wij leven alleen van goede menschen, en als de Hemel ons niet een' vriend gegeven had als broeder PETER, dan waren wij reeds dood.'

'Hij zorgt voor ons als de raven voor den heiligen man; zelden komt hij hier, of hij brengt iets mede, en tracht ons zelfs op te beuren door wat te vertellen; wat had hij dezen morgen ook weêr voor nieuws? ik was zoo suf, dat ik er niets van gehoord heb.'

'Dat de Vlaamsche Graaf door den Hertog van *Berry* vermoord is; doch wat helpt dit ons? Wij zullen toch niet van

hem erven,' antwoordde WOLFERT, droevig het hoofd schuddende; toen vroeg hij: 'Maar PETER heeft immers beloofd, om met HEIN DEN BROUWER mede te komen?'

'Ja, WOLFERT! en heden nacht slaap ik zeker onder een ander mans dak; helaas! had ik dit ooit kunnen denken! het is even alsof die man van *Middelburg* mijn vijand is, en dat is hij toch niet! alleen omdat hij ons hier uit zal jagen; morgen hebben wij geen huis meer, kind!'

'Maar brood en vuur, moeder! en wij kunnen de kleine MAGTELD het noodige geven,' zeide WOLFERT; doch zijne moeder antwoordde hem niet, maar bewaarde een somber stilzwijgen, en ook WOLFERT zeide niets meer; hij wist wat de oude vrouw gevoelde, en in droevige gedachten verdiept, verwarmde hij zijne handen boven het rookende stuk turf; zijne vrouw was al langer dan een half jaar weg, en echter had hij nog nimmer getwijfeld aan hare trouw; dagelijks werd de hoop, om haar te zien terugkeeren, minder sterk bij hem, en het éénige, dat hem nu en dan troostte, was het gebrek, dat hem kwelde; het zoude hem zoo leed gedaan hebben zijne vrouw te zien verkleumen van de koude, te zien snakken naar een goed maal! hij zag nu alleen zijne moeder lijden, en dát was al te veel.

———

'Het is mijn laatste woord,' zeide de brouwer van *Middelburg*, die een dikbuikig en niet zeer vriendelijk man was; 'en ik betaal des noods dadelijk, en dan is het van daag geld, morgen er uit.'

'Het verschil maakt voor u niet veel uit, meester HEIN!' zeide PETER; 'wat zijn honderd Vierlingen voor u? het huis is groot....'

'En ingevallen!' viel de andere hem in de rede, 'er is niets aan, dat kan blijven staan, het is een puinhoop, en het houtwerk is door het inwateren bedorven. Ik heb nog te veel geboden!'

MAGTELD, die het kind op haren schoot had, zuchtte toen zij haren dierbaren schat zoo hoorde verachten, en zij zweeg en schudde met het hoofd, toen WOLFERT haar toefluisterde: 'Wil ik vijf en twintig afkomen?'

'De kleine MAGTELD zal dus de warme rokjes niet hebben, welke gij haar hadt toegedacht, moeder?' zeide WOLFERT; zonder oogmerk om de oude vrouw te bedroeven, gebruikte hij hare

liefde voor het kind als eenen hefboom, om hare gehechtheid aan het huis te overwinnen.

‘Ach, WOLFERT!’ jammerde MAGTELD, even alsof zij smart gevoelde, ‘doch ga uwen gang, kind! maar *gij* moet het doen, *ik* kan het hem niet zeggen.’

WOLFERT drukte zijne moeder de hand, en zeide: ‘Welnu dan, meester! vijf en zeventig, maar minder ook niet.’

‘Neen!’ riep de brouwer, en MAGTELD'S gelaat verried hare vreugde over hetgeen haren zoon bedroefde, ‘en om aan dat loven en bieden een einde te maken, wil ik nog eens zeggen, dat ik geen' halven vierling meer denk te geven dan ik gezegd heb. Mijn knecht kan mij alle oogenblikken komen zeggen, dat de Karreman mij wacht, en dan moet ik voort, tenzij de koop doorga; want dan blijf ik dezen nacht hier.’

Broeder PETER wendde zijne welsprekendheid aan, om hem tot andere gedachten te brengen; doch meester HEIN riep: ‘Ales wèl en goed, broeder! maar ik moet ook om mij zelven denken; ik heb ook kinderen; ik hoop ze meer na te laten dan een ingevallen huis, dan behoeven zij niet als knecht te dienen, totdat zij weggejaagd worden; nu weigert men mij een goed bod en naderhand zal men het zich beklagen.’

‘Hebt gij gedaan, meester?’ vroeg WOLFERT met verontwaardiging, ‘indien gij uwen kinderen een' even goeden naam nalaat, als mijn vader mij, dan mogen zij zich gelukkig rekenen, en ik ben nimmer weggejaagd; ik heb als knecht gediend, het is waar, ik heb geëindigd waar gij begonnen zijt; doch spreek hier niet meer over, of ik zal u bewijzen, dat ik in het huis van mijn' vader zijne nagedachtenis niet wil hooren lasteren.’

‘Arm en trotsch,’ mompelde de brouwer, die niets verder wilde zeggen, omdat hij gaarne het huis wilde koopen. Er heerschte een oogenblik stilte, WOLFERT zag MAGTELD aan; doch zij deed als begreep zij niet, wat hij bedoelde; bij elke nieuwe vermindering der som, was zij bang, dat de verkoop zoude doorgaan.

‘Vrouw!’ zeide PETER zacht tot haar, ‘heden morgen waart gij geheel besloten, om uw huis te verkoopen, en nu....? Weet gij wel, dat gij te veel gehecht zijt ann het aardsche goed? zijn die steenen u dan meer waard dan het welzijn van uwe kinderen en dat van u zelve? de brave NANNING gaf alles om zijne schulden te voldoen: moet gij dan ook uw huis niet geven, want gij hebt veel geborgd?’

‘In Gods naam dan!’ zeide MAGTELD half wanhopig, ‘zeg dan vijftig!’

‘Neen, broeder!’ zeide de brouwer lagchende, toen deze hem de verminderde som gezegd had, ‘ik ben een man van mijn woord, mijn knecht komt dadelijk, en zoodra hij er is, wil ik van niets meer weten: het verveelt mij, en er is reeds genoeg bij goede lieden op het huis geborgd; er kan nog wel wat bij; de KOGGEMANS zijn ook menschen, die in een' eigendom moeten wonen, al valt het in en al zijn zij bedelaars!’

‘Bij ST. WILLE, meester!’ riep WOLFERT opstaande, en niettegenstaande zijne zwakte, trad hij naar den grooten en stevigen brouwer toe, die nu ook opstond en achter den monnik ging staan, want de oogen van WOLFERT blikten hem dreigend aan.

‘Vijf en twintig dan, meester! - Kind! ga toch zitten, om der wille van alle Heiligen en uwe oude moeder, wees bedaard!’ riep MAGTELD; de angst voor haren zoon deed haar op nieuw de som verminderen; haar moederlijk gevoel zeide haar, dat dit het beste middel was, om den twist te doen bedaren.

WOLFERT bleef staan, leunende tegen de tafel; hij wierp eenen dankbaren blik op zijne moeder; doch de brouwer riep weder: ‘Neen! geene vijf en twintig, geene tien, geene vijf; geene halve! - Ha! daar hoor ik mijn' knecht; zoodra hij hier komt, wil ik er niets meer van weten.’

‘Ook dát niet!’ zeide WOLFERT verslagen; ‘wilt gij ook die vijf en twintig niet geven?’ en hij zag angstig naar de deur, die reeds geopend werd ‘Moeder, moeder! wat zullen wij doen?’

‘Tien, kind!’ hernam MAGTELD, de handen wringende.

‘Zeg tien, meester! en dan is het huis het uwe,’ zeide WOLFERT somber; maar de brouwer schudde lagchende het hoofd. Doch de tergende woorden, die hij den armen WOLFERT wilde toevoegen, kwamen niet over zijne spottende lippen; want de deur geheel geopend wordende, trad niet de knecht, maar eene vrouw, die in eene bruine falie van saai gehuld was, met drift in het vertrek, en riep luid: ‘Ik zeg tien!’

Was het vermoeidheid en overspanning, of door eenen misstap, dit zag meester HEIN niet, maar wel, dat de vrouw waggelde en toen op hare knieën zonk; terwijl de monnik en MAGTELD eenen gil van verbazing gaven, en WOLFERT zich naast de onbekende nederwerpende, uitriep: ‘Zijt gij het, CHILDA?’

‘Wie is die CHILDA?’ vroeg de Middelburger gramstorig; zijne stem brak de stilte af, die er heerschte, en stoorde dat tooneel vol uitdrukking. WOLFERT lag geknield naast zijne vrouw; haar

hoofd, dat ontdekt was, lag op zijne knie en zijnen arm; hij hield hare hand in de zijne geklemd, en zag haar vragend aan; zij lachte hem tegen, doch kon niet spreken. MAGTELD, die het kind op den arm hield, stond naast hem; het geluk lag op haar gelaat te lezen. Broeder PETER vouwde de handen en prevelde eene dankzegging. ‘Wie is die CHILDA?’ herhaalde de brouwer luid, eenen onvergenoegden blik om hem heen werpende.

‘Amen - zijne vrouw, meester!’ zeide de monnik, die eindelijk gelegenheid vond om hem te antwoorden.

‘O! is het anders niet; ha, ha! die zal niet koopen. Zoo waar als mijn Patroon mij bij mag staan, daar hoor ik nu toch mijn' knecht, en dus nog ééns: wilt gij mij het huis laten voor mijn bod? ja of neen!’

WOLFERT zag op, de terugkomst zijner vrouw zoude de behoefte aan geld nog vergrooten. ‘Moeder! vergeef het mij, maar wat zullen wij doen? de goede God heeft ons weêr te zamen gebragt, laat ons in Zijnen wil berusten en vertrouwen, onze liefde zal het u vergoeden, dat....’

‘Het zij zoo, kind!’ snikte MAGTELD; ‘maar zeg *gij* het, ik kan niet spreken met dien man, ik kan mijn eigen geluk niet verkoopen.’

‘Meester!’ zeide WOLFERT plegtig, terwijl het hem moeite kostte zijnen blik van zijne vrouw af te wenden. ‘Gij wilt dan niets meer geven?’

‘De Heiligen vergeven het u!’ zeide PETER, toen de Middelburger het hoofd schudde.

‘De wil des Hemels geschiede dan,’ zeide WOLFERT somber, ‘gij kunt ons dwingen en dat weet gij, het huis....’

‘Behoort mij! ik heb het gekocht!’ riep CHILDA angstig, dat WOLFERT het huis aan den brouwer zoude toestaan; zij had niet geluisterd en weinig vernomen van de woordenwisseling: was zulks wonder? zij zag naar haar kind.

‘CHILDA lief, het helpt niet!’ zeide WOLFERT treurig; ‘wij moeten het hem wel geven,’ en MAGTELD, die zich voorover hoog en haar kuste, fluisterde, terwijl zij de moeder het kind in den arm legde, naar hetwelk deze de handen uitstak: ‘Dochter lief! ik dank u, gij kunt het voor mij niet bewaren, maar uw wil is goed.’

‘Zijn de schubben van haren staart veranderd in goede Gouden Schilden?’ vroeg de brouwer spottend; ‘sedert wanneer bemoeijen zich de zeewijven met het koopen van huizen, en luisteren de gekken er naar? - ha! daar is mijn knecht; wien

begeert gij nu als knoper: HEIN DE BROUWER, die dadelijk geld geeft, of het zeemonster, dat het ongeluk hier in huis gebragt heeft?'

'Gebenedijde Maagd! ik een zeemonster?' riep CHILDA, de handen vouwende; doch WOLFERT rigtte zich op, en zeide toornig: 'Bij ST. WILLE, meester! indien gij nu niet op staanden voet vertrekt, dan.... zeg geen woord meer! of de zoon van KOGGEMAN zal u de hersenen inslaan, vertrek!'

'Matig uwe drift, WOLFERT!' zeide PETER, tusschen beide tredende, 'en gij, meester! gij hebt uwen tijd laten voorbijgaan: de gierigheid bedriegt de wijsheid! de Heiligen straffen u reeds, dat gij zoo onverbiddelijk geweest zijt; ik hoop, dat zij het u vergeven zullen!'

HEIN DE BROUWER mompelde en dreigde onvergenoegd, terwijl bij met zijnen knecht heen ging; doch niemand luisterde meer naar hem, en CHILDA, die, door MAGTELD en WOLFERT geholpen, ging zitten, zeide: 'Neen, moeder! het is geen spel, ik heb den wil, maar ook de daad, gij zult hier blijven tot uwen dood: zie slechts, dit geef ik u op hand, naderhand krijgt gij meer!' en zij legde eenen zak op tafel; de Middelburger hoorde juist, toen hij het huis uitging, den klank van het goud, dat het *Zeewijf* had medegebragt.

De monnik zag de vreugde en het geluk van de moeder, toen zij haar kind ongestoord aan haar hart drukte; de opgetogenheid van WOLFERT en van zijne moeder en het geluk zijner vrienden troffen hem; hij zag met vreugde, hoe het geld, dat evenwel zoo welkom was, daar lag, zonder dat iemand er naar omzag. Dit tooneel was voor hem een bewijs, dat er voor brave menschen nog een geluk bestaat, dat grooter en zaliger is dan het bezit van schatten; een geluk, dat den arme verwarmt onder zijne lompen, en zijne bleeke wangen zich doet plooijen tot eenen lach. En hij had in stilte en dankte God, zijne gebeden waren verboord, zijne vrienden waren gelukkig!

Eenige oogenblikken later zag MAGTELD naar den huisvriend om; want daar zij hem niet hoorde, vermoedde zij half, dat hij was heen gegaan, ofschoon zulks haar verwonderde en leed deed, doch tot hare vreugde bemerkte zij, dat hij nog gebleven was; zij vestigde de aandacht van hare kinderen op den biddenden monnik, en het voorbeeld der oude brave MAGTELD volgende, knielden ook WOLFERT en CHILDA neder.

‘Ja, TIJL! het is ook waar, het is nu twee jaren geleden, dat zij zijn beginnen te bouwen,’ zeide ALARD, die netjes gekleed naar de haven stapte.

‘Wat gaat de tijd om, vader! maar wat ik zeggen wil, *het huis van het Zeewijf*, want zoo noem ik het altijd, ziet er waarlijk uit als het Hof van een' Vorst; wij beleven mirakeleuze tijden, LARD! WOLFERT zal spoedig een even groot koopman zijn als NANNING zaliger, en nu zijn die vreemde metselaars en al dat volkje vertrokken.’

‘Ja, DIRK brengt ze weg, het zal den meester ook wat gekost hebben.’

‘O! die heeft geld genoeg; maar DIRK had die reis wel bespaard kunnen worden, die werklieden hadden den weg zelve wel kunnen vinden; maar ik weet, dat men het doet om geene opspraak te geven, zij gaan nu heen, alsof zij gewone menschen waren.’

‘En wat waren het dan, TIJL?’

‘Nu, nu! houd u maar zoo dom niet, bij ST. LIEVEN! gij weet wel wat ik zeggen wil: op een' goeden dag stappen zij buiten boord en zwemmen weg, en als DIRK terug komt, dan vertelt hij, dat hij ze hier of daar aan land gezet heeft. Maar weet gij wel, dat die het goed heeft?’

‘Zeker, TIJL! en, bij ST. ALBERT! ik kon het ook zoo hebben, maar ik ben te oud, anders zoude KOGGEMAN mij ook wel een schip geven; maar ik klaag er niet over, man! want ik heb het goed, het is een best meester, en wat wij voor hem gedaan hebben, dat vergeldt hij meer dan duizendmaal.’

‘Gij hebt nu ook een' gemakkelijken dag, zijn vaartuig schoon te houden is ook niet moeijelijk. Vader, vader! reken eens aan, dat hij zelf knecht was, en nu vaart hij alleen uit vermaak met die fraaije boot. Maar zeg eens, waar zijt gij gisteren met WOLFERT heen geweest?’

‘Naar de overzijde.’

‘Ja wel, dat zal ik gelooven; nu, nu! ik zie wel, dat LARD ook zwijgen kan; schud maar niet met het hoofd, vader! ik weet wel beter: wil ik het eens zeggen? gij zijt gisteren met WOLFERT naar de zee geweest, om het *Oude Zeewijf* te halen; lieg niet, bij ST. LIEVEN! ik heb haar immers gezien, toen zij juist met WOLFERT in huis ging: wat was zij deftig! maar zij laat ook niet zien, hoe zij er uitziet.’

‘Het is de moeder van KOGGEMAN'S vrouw, TIJL! meer weet ik niet, en hetgeen ik gezegd heb is waar, zij is te *Biervliet*

in de boot gekomen, de meester heeft haar afgehaald, van waar weet ik niet.'

'Dus zeggen zij u ook niet alles, LARD! maar ik zal er eens naar onderzoeken. Weet gij wel, dat LOSSE PIET voornemens is om te gaan varen? hij wil naar zee, om ook een zeewijf te vangen; de jongens worden dol, en als het zoo voortgaat, dan blijf ik met mijne dochters zitten, en de stad wordt te klein voor al die mooije huizen. Ik heb dezen morgen nog voor niets een' kouden neus gehaald en mijn werk verzuimd; ik ging eens zien, of het *Oude Zeewijf* ook met hare dochter op het nieuwe torentje zoude klimmen; maar ja wel, ik wachtte drie uren lang, zij bleven weg en zelfs de jongen kwam van daag niet eens buiten.'

'TIJL! wat zijt gij nieuwsgierig, dat heb ik nooit zoo gezien.'

'Bij ST. LIEVEN, elk zijn vermaak, vader! waarvoor leven wij, dan om te zien en te hooren? Maar zeg eens, gij waart er ook bij: weet gij nog, hoeveel de schout beloofde aan dengenen, die de dochter van LODEWIJK VAN MALE zoude terugbrengen? ik heb eene weddingschap met.... maar als gij het niet weet, dan zal ik het aan broêr PETER vragen.'

'Ik weet van die geheele zaak niets,' zeide ALARD.

'Niets, man!' riep TIJL verwonderd; 'wel Hemel, vader! gij begint oud te worden; heugt het u niet, dat wij zamen met PETER op de markt stonden, toen de schout aflas, dat degene, die de maagd in zijn huis had, of wist waar zij was, en het niet aangaf, zoude gestraft worden met den dood?'

'Neen, TIJL!' zeide ALARD, 'maar als gij wilt, vertel dan nog wat meer, misschien valt het mij dan wel bij.'

'Hoor, vader! Men wist, dat de Graaf van *Vlaanderen* vele natuurlijke kinderen had; doch plotseling kwam het uit, dat de dochter van eene voorname Engelsche vrouw, die in *Brugge* woonde, ook een kind van den Graaf was; hij hield veel van de moeder en van de dochter, evenwel niet zóó veel, of hij dwong de laatste, om hare hand te beloven aan een' voornamen Edelman van den Hertog van *Berry*. Zoo omstreeks Pinkster zal het vijf jaar geleden zijn, dat de Graaf een tournooi te *Gend* hield; zijne dochter verscheen daar voor het eerst in het openbaar, en nimmer had men zulk eene schoone jonkvrouw gezien: dat moet je niet verwonderen, LARD! want Graven en Vorsten hebben altijd mooije kinderen. De leelijke oude bruidegom week niet van hare zijde; maar toen eenige maanden later het huwelijk zoude gesloten worden, toen was de

bruid weg, en wie denkt gij, dat men dacht, dat dit stukje verrigt had? Maar ik spreek in vertrouwen, LARD! om je te bewijzen, dat een nieuwsgierig mensch altijd meer weet dan een ander, en omdat gij mij er naar vraagt; want als de schout bet hoorde, dan was de zaak erger, nu....? niemand anders, man! dan onze Ruwaard; ei, ei! dat hadt gij niet gedacht, en de Vlaamsche Graaf ook eerst niet, maar later, zoo het schijnt, wel, ofschoon hij het niet bewijzen kon, en hij noodzaakte den Ruwaard evenwel, de jonkvrouw overal te laten uitroepen; maar ja wel! ze bleef weg. Het wonderlijkste is, dat, toen men, nu drie jaren geleden, vertelde, dat zij vermoord was geworden, zij eenigen tijd later op een' goeden dag te voorschijn kwam, zonder dat men weet van waar zij gekomen is. Het huwelijk ging evenwel niet door, en zij bleef gevangen tot den dood van haren vader, toen zij weder bij hare moeder kwam, en zoo was zij daar niet in huis, of zij verdween weêr, en niemand weet nog waar zij gestoven of gevlogen is; de Ruwaard zal er natuurlijk niet over spreken als hij er wat van weet, vooral niet tegen Jonkvrouw ALEID, dat laat zich hooren. Nu, herinnert gij het u nu niet? broeder PETER stond bij ons.'

'Neen, TIJL!' zeide ALARD.

'ST. LIEVEN, vader! wat begint gij te suffen, ik zoude het nog woord voor woord kunnen opzeggen: "Wi AELBRECHT, bi Goets ghenaden, Palensgraue bi den *Rijhn*, Hartoge in *Beijeren*, Ruwaert van *Henegouwen*, van *Hollandt*, van *Zeelandt* ende van *Vrieslant*, doen cond allen luden, dat wi onbieden ende beuelen aengesien de ontuoeringe van joukvrouwe RICHILDA, kint van...."'

'RICHILDA? CHILDA? - CHILDA! zoo heet de vrouw van Meester KOGGEMAN, TIJL!' riep ALARD.

'Maar wij spreken nu van geen zeewijf, maar van de dochter van den Graaf van *Vlaanderen*, LARD! ST. LIEVEN....'

'Loop naar de maan!' viel ALARD hem in de rede; 'wat bemoei ik mij met die praatjes! gij komt hier om mij uit te hooren, en wat geef ik om al die vertellingen? Ik wil er niets meer van weten; pak maar op met die RICHILDA, die van tijd tot tijd zoo wat op den loop schijnt te wezen, en neem den Graaf van *Vlaanderen*, God hehhe zijne ziel! er maar bij. Doch denk, TIJL! dat WOLFERT mijn meester is, en zeg geen kwaad van zijne vrouw of scheld haar niet uit; want anders kom ik er op, zoo oud als ik ben. Gij weet, gij hebt er al meer voor gehad, en dat was van den meester zelven, maar....'

‘Ik heb wel andere menschen om naar mij te luisteren dan gij, LARD! en dus afgepraat, oude suffe pikbroek!’ bromde TIJL DE KUYPER, terwijl hij ALARD verliet, die hem nog eenige scheldwoorden achterna zond.

J.F. OLTMANS.

Nagevolgde liederen door J.P. Heije.

XIX. De lindeboom.

LINDPAINTNER.

Een' lindeboom weet ik in 't eenzame veld,
Waar bladen en bloesems aan prangen,
Daarheen trekt mij 't harte, met heimlijk geweld,
Met innig en smachtend verlangen;
Den avond van 't afscheid, bij 't schijnen der maan,
Zag ik daar het laatst wien ik minde,
Toen zijn wij te zamen, zoo trenrig, gegaan
In 't eenzame veld, naar de linde.

En toen ik den dierbre nog eenmaal omving
En 't afscheid zoo innig mij griefde,
Toen gaf mij zijn hand een' verlovenden ring,
Als blijk van bestendige liefde.
Ik gaf hem een mesje, met zilveren hecht,
Waarop zich twee harten vereenen;
Toen sprak hij: ‘Dit zij eens het beeld van onz' echt!’
En bad mij zoo droef niet te weenen.

Toen sneed er mijn liefste, met bevende hand,
In 't jeugdige hout van de linde,
Mijn' naam en den zijnen, verknocht door een' band,
Ten teeken, hoe teêr hij mij minde!
Ach! daarom vertoef ik zoo menigen keer
Bij 't suizen van 't welkende loover;
O! kom toch, mijn liefste! kom spoedig toch weêr,
De tijd van haar' bloei is haast over.

XX. Afsplegeling.

NAUENBURG, J.P. HEIJE.
Arion B. VI, *Seit.* 18.

De zilveren spiegel van 't blaauwende meir
Kaatst helder, Maria! uw beeldtenis weêr,
Een mengling van weemoed, van schalkheid en lust,
Een' weêrglans van zonlicht, door 't water gekust.

O, spiegel uwe oogjes, mijn lief! in den vloed,
Outsteek er het kil van de golfjes in gloed;
Zij ruischen en fluistren een lied tot uwe eer:
O, spiegel uwe oogjes, mijn lief! in het meir.

En vreest gij de diepte van 't lokkende nat,
Mijn arm, allerliefste! u beschuttend omvat;
En vreest gij de kilte der kus van den vloed?
Mijn adem ontsteekt weêr aw' hoezem in gloed.

XXI. Witte rozen.

SPOHR.
(*Zemire und Azor.*)

Sneeuwblanke rozen!
  Zacht is uw kleur;
Beeltuis der onschuld!
  Zoet is uw geur;
Zonlicht doorschemert
  Blozend uw' knop;
Lagchend uit doornen
  Heft gij u op.

Dauwdruppen hoogden
  't Smetloos satijn,
Toen ik uw bloemen
  Brak voor 't feslijn.
Stervend nog spreidt ge
  Geuren voor mij.
Lieflijke rozen!
Leven en sterven
  Wil ik als gij.

Mengelingen.

Goethe's Faust eene comedie.

De leer van de drie éénheden der tragedie, hoe bekrompen vele kunstregters haar ook mogen opgevat hebben, heeft hare waarheid. Indien de dichter (om hier alleen van de éénheid van plaats en van tijd te gewagen) tot eene verwisseling van plaats, of eene vermenigvuldiging der époques de toevlugt nemen moet, zoo is dit een bewijs, dat het historisch element in zijn voortbrengsel het overwigt heeft, dat het hem niet zuiver om de voorstelling eener idée te doen is, maar de geschiedenis van eenig feit, als zoodanig, te zeer zijn object was. Vloeijen aldus de Aristotelische kunstregelen uit den aard der tragedie, welke zich ten doel stelt, eene idée weder te geven, uit de noodwendige éénheid dezer idée, van zelve voort; zoo zal een dichterlijk voortbrengsel, hetwelk tegen deze wetten zondigt, op den naam van treurspel, in den eigenlijken zin, geene aanspraak kunnen maken, omdat het gebrek in den vorm eene zonde tegen het begrip der tragedie vooronderstelt.

Passen wij deze aanmerkingen toe op den *Faust* van GOETHE, zoo zal ons blijken, dat wij mede aan dit kunstwerk den naam van tragedie moeten ontzeggen. Hier toch, zoo ergens, wordt tegen de éénheid van tijd en van plaats gezondigd; hel, hemel en aarde zijn beurtelings het tooneel, en denzelfden held zien wij in zijne mannelijke jaren en in de dagen van zijnen ouderdom optreden, en, waarlijk, hoezeer er éénheid van idée in den *Faust* besta, de idée straalt ons hier tegen uit het historisch gegevene, dat de dichter afbeeldende in deszelfs verschillende

phasen moest volgen; het historische is hier meer dan een gewaad, door de idée zelve te harer omkleeding gemaakt en anngetogen[1].

Maar zoo de *Faust* dan geen tragedie is, tot welk genre van dramatische dichtkunst hebben wij hem dan te brengen? Zullen wij ons met de benaming van dramatisch dichtstuk in het algemeen vergenoegen? en dus óf stilzwijgend de Grieken beschuldigen, dat hunne kunstvormen te bepaald waren, óf het dichtstuk in verdenking brengen, dat het buiten de grenzen der echte kunst moet blijven staan? Neen! wij willen onomwonden verklaren, dat, wat in het dramatische genre geen tragedie is, comedie zijn moet; het *drama satyricum* toch is niets dan eene speelsoort, tot een' bijzonderen tijd en gelegenheid behoorende, en die dan nog ongetwijfeld tot de tragedie gebragt moet worden, gelijk het daaraan ook door de Grieken bij de vertooning werd toegevoegd. Wanneer wij dus verklaren, dat de *Faust* eene comedie, gij moogt haar eene *divina comedia* willen noemen, maar eene comedie zeker hecten moet, verlangen wij alleenlijk, dat men ons hierbij wèl versta. - De dichter, die een treurspel zal voortbrengen, heeft als slotsom zijner gedachten, wáárdoor deze ook onmiddellijk aan den gang gebragt werden, al ware het ook door de beschouwing van den historischen vorm en loop der zaken, - als slotsom zijner gedachten heeft hij eene idée verkregen; deze nu voelt hij zich gedrongen te verklaren, en zij wordt de verborgen kern van een kunstwerk, hetwelk een beeld dier idée bevat, een beeld, dat wel uit de *verleden* geschiedenis, doch slechts gelijk een Apollo uit marmer, is zamengesteld, dat wel zijn karakter van den tijd, waarin het tot stand komt, ontleent, doch naar geen object is geteekend, dan naar die idée zelve, en dus al het toevallige, hetwelk den dichter welligt tot aanleiding zijner gedachte strekte, heeft afgelegd, zoodat er niets in is overgebleven, dat niet volkomen verduwd of tot de natuur der idée om-

(1) Zoo iemand aan mijn werk zoo veel aandacht verleende, dal hij eenig gebrek aan overeenstemming tusschen het hier beweerde en de strekking van *de Bijdr. ter bill. benord. v.h.* IIe *ged. v. G's. Faust* (geplaatst in den vorigen jaargang van dit tijdschrift, p. 437, volgg.) opmerkte, wil ik hem voorkomen door te bekennen, dat werkelijk eene zoodanige idée in den *Faust* niet wordt aangetroffen, als dáár voorondersteld werd, en dat dus, vermits het dáár beweerde niet ten volle op den *Faust* toepasselijk is, dit slechts als medegedeeld moet beschouwd worden, naar aanleiding van de te algemeene aanmerkingen op dit stuk gemaakt.

gewerkt is. - De komische dichter daarentegen hecht zich aan de *tegenwoordige* historische verschijning; haar wil hij wedergeven, om ze in hare beteekenis des te klaarder aan het licht te brengen, of hij wil haar in een beeld uitdrukken, om daardoor zich zelven boven het verwarrende en knellende der werkelijkheid te verheffen, en zich daarvan, als het ware, te verlossen. Zóó kan eene zeer ernstige comedie ontstaan; maar eene comedie is het voortbrengsel, dat dus tot stand komt, altoos. Toetst men nu den geest, het literarisch karakter van GOETHE aan deze bepaling, zoo zal men reeds van voren kunnen beweren, dat, zoo hij zich op het dramatische gebied begaf, zijn werk in dien zin eene comedie zijn moest. Ja! neemt men in aanmerking, dat de moderne dichters doorgaans door de historische en uitwendige verschijning, in de eerste plaats door hunne eigen historische individualiteit worden ingenomen, en wil men dan in de tegenstelling tusschen de tragedie en de comedie de tegenstelling tusschen antiek en modern in het algemeen terugvinden, dan moet men aan de gansche moderne poëzij, in denzelfden zin, het karakter der comedie toekennen, en GOETHE vertoont zich hier slechts wederom als de vertegenwoordiger, als de modernste der moderne dichters.

Ieder ander onderscheid tusschen tragedie en comedie, hetwelk men, buiten het opgegevene, als kenmerkend zou willen doen gelden, moet bij nader onderzoek blijken op toevalligheden gegrond te zijn, en slechts den vorm, geenszins de kern te raken. De onderscheiden kring, waaruit het onderwerp genomen wordt, kan het grondverschil der beide dichtsoorten niet uitmaken, - want op de behandeling en het doel der bewerking der stoffe komt het aan, niet op de stoffe zelve. Evenmin kan dit de vorm, - want hier is het zelfs onmogelijk eene grenslijn te trekken: de oude comedie was poëtisch even rijk getooid als de tragedie. Zelfs het karakter der laatste, dat zoo hemelsbreed met dat der eerste uiteenloopt, treft het wezen der zaak niet genoeg, om een' maatstaf ter onderscheiding van de andere dramatische dichtsoort te kunnen aanbieden: de begrippen van tragisch en komisch, verre dat zij den treur- of blijspeldichter zouden bepaald hebben, zijn veeleer van den toon, in die gedichten meest heerschend, geabstraheerd, en zijn van geene *noodwendige* toepassing op eene der beide soorten: niemand toch zal het in de gedachte komen, sommige stukken van KOTZEBUE onder de tragedie te rangschikken, omdat daarin gejammerd en geweend wordt, en ook het treurspel kan den somberen toon voor

de schildering van vrolijker uitkomsten laten varen. - De tragedie kiest haar onderwerp gewoonlijk uit een ver verleden tijdperk, liefst een zoodanig, dat door het mythen- en sagenvormend voorgeslacht is versierd; zij kiest helden, welke tot eene teelt behooren, die niet meer bestaat; maar in plaats dat deze keus haar wezen zou uitmaken, vloeit zij veeleer uit haar wezen voort: het historisch element, dat belang inboezemt aan veel lagere vermogens van den menschelijken geest, dan die, tot welke de tragedie spreekt[1], zou haar aankleven als eene smet, die de werking van haar licht belemmerde; daarom moet zij veeleer eene tegenstelling tegen de historische werkelijkheid vormen, en hiermede is het duister verledene en zijn hare voor de helft Goddelijke helden in volkomen overeenstemming. Eveneens moet ook de taal tot eene hoogere orde behooren, en geenszins de taal zijn van het dagelijksche leven. Ook haar karakter, hoezeer ik hier den invloed erkennen moet van den tijd, waarin de dichtsoort ontstaan is, en van hetgeen de gewaarwording der toenmaals in den Atheenschen Staat strijdende magten in het gemoed der dichters moest doen omgaan; ook haar karakter was in harmonie met den ernst der idée, wier zon niet die is, welke over onze zinnelijke genietingen opgaat. Zoo blijkt dan alles, waarin men het kenmerkend onderscheid tusschen tragedie en comedie zou kunnen meeuen te mogen plaatsen, bijkomend en slechts in zóó verre noodwendig te zijn, als een en ander voortvloeit uit den dieper te zoeken aard der tragedie. Tot dezen, dien wij boven trachtten te omschrijven, komen wij dan terug, en, bijaldien wij zagen, dat de *Faust* van GOETHE niet beantwoordt aan hetgeen wij als de éénig juiste bepaling der tragedie erkenden, zoo kan alleen nog de vraag zijn, tot welk eene ondersoort der comedie hij behoort. Laat ons echter vooraf de vraag zoeken op te lossen, hoe GOETHE er toe gekomen is, om aan zijnen *Faust* den naam van tragedie te geven.

Zijne *Iphigenie* en zijn' *Tasso* noemt hij tooneelspelen (*Schanspiele*), en te regt; want ook hier treffen wij de voorstelling aan van zulke toestanden, als welke door den dichter werkelijk, voor

(1) Het woord *historisch* neem ik hier en elders in deze Verhandeling in zoodanig eene beteekenis, dat het begrip, daardoor aangeduid, eene tegenstelling uitmaakt met den idealen grond der dingen. In *Duitschland* wordt het thans wel gebezigd, waar men van de openbaring van den zich ontwikkelenden geest der menschheid spreekt: in dezen zin staat het niet over tegen het ideale, maar beduidt het eene sfeer van de openbaringen des geestes.

het grootste gedeelte inwendig, doorleefd zijn. Zij bieden het belang der bekoorlijkste, door den diepzinnigsten meester vervaardigde schilderij, waarin zich de zware strijd van den zich ontwikkelenden geest des jongen mans afspiegelt; maar de omkleeding eener hartstogtelooze en, van den aanvang aan, boven de weeën der wording verheven idée leveren zij niet. Maar waarom werd dan de *Faust* door den dichter eene tragedie genoemd? Verre is het van ons, dat wij dit gedicht niet in zekeren zin den naam van tragedie zouden willen geven: in een' zedelijken is het zekerlijk eene tragedie, en in dezen zin kan het wel op den naam van *de tragedie der tragediën* aanspraak maken. Het lot toch des menschen, die ons hier geschilderd wordt, is in de hoogste mate tragisch. Die onmetelijke verheffing, gevolgd door het vernederend gevoel van zich tot het laagste aardsche teruggestooten te zien; dat baden in de zinnelijkheid met een hart, dat alle zingenot vervloekt; die zelfbeschuldiging na de vernietiging van het stille geluk van het schoonste en eenvoudig edelst wezen; dat hartstogtelijk nastreven van hetgeen niet meer is dan eene schim, en dat koel aanslaren van hetgeen het positive en werkelijke heet, wetend dat het niet meer is dan goochelspel, en wat al zielsplagen de *Faust* meer aanbiedt: het is waarlijk jammerlijk genoeg, om het tragisch te mogen noemen. Maar ook de definitie, die GOETHE zelf zich van de tragedie gevormd had, was van dien aard, dat zij op zijnen *Faust* passen moest. ‘De Tragedie,’ zegt hij, ‘stelt het lijden voor van eenen individu, die op zich zelven staat, en in zich zelven de wapenen tegen datgene, wat hem lijden doet, moet vinden[(1)].’ ‘In het treurspel,’ dus verklaart hij zich in eenen brief aan SCHILLER (van 26 April 1797), ‘kan en moet het noodlot of, hetgeen op hetzelfde nederkomt, de besliste natuur van den mensch, welke hem blind her- en derwaarts voert, gebieden en heerschen; zij moet niet toelaten, dat hij immer tot zijn doel gerake; de held mag niet tot zijn verstand komen.’ Aan deze bepalingen ziet men, dat GOETHE eensdeels in het onderwerp, anderdeels in de negative uitkomst van het vertoonde het kenmerkende des treurspels plaatste, en zoo kon hij geene zwarigheid vinden, om zijnen *Faust* tot deze dichtsoort te brengen. Ook zijn FAUST is een lijdende individu, die alleen uit zich

(1) Zoo meenen wij de woorden van GOETHE (B. 19, s, 146) te kunnen uitbreiden: ‘*Die Tragödie stellt persönlich beschrünktes Leiden vor, den nach innen geführten Menschen*.’

zelven licht en troost opdelven moet, of ze zijn voor hem niet te vinden; ook zijn FAUST wordt door zijne personeel beperkte vermogens, gevoegd bij eene besliste rigting van den geest, beheerscht, en stelt als het ware de noodwendigheid voor, die den mensch belet in dit leven ooit tot zijn verstand te komen: in de *Iphigenie* komt ORESTES van zijnen waanzin terug, en TASSO verlaten wij met het vooruitzigt, dat het door hem gewonnen verstandig inzigt van gunstig gevolg zal wezen voor zijn volgend leven; doch met FAUST is het anders, want het opgaan des lichts voor zijnen geest is het signaal van zijn nederstorten in het donkere graf; het doel zijns levens wordt zonder zijn toedoen door hem bereikt, zijne verlossing en verzoening gaan buiten hem om. Schrandere beoordeelaren hebben juist dit wel eens als eene grieve tegen GOETHE'S *Faust* ingebragt; zij hadden gewenscht, dat de held, om zoo te spreken, zijne eigen zaligheid gevonden en uitgewerkt hadde, en dat niet de katholijk kerkelijke toestel vereischt wierde, om hem in den hemel te brengen; doch wij zien thans, dat die van buiten aan FAUST volbragte, niet door hem en uit hem bewerkte verzoening, ganschelijk met de idée des geheels overeenstemt. Dit in het voorbijgaan, en slechts naar aanleiding van de opgave der motieven, die GOETHE mag gehad hebben, om zijn' *Faust* eene tragedie te heeten, motieven, die ons niet behoeven te doen wankelen in onze meening, dat het stuk eene comedie genoemd moet worden. Onderzoeken wij dan nu, tot welk eene ondersoort van dat genre het te brengen is.

Wij meenen de komische dichtsoort in twee ondersoorten te kunnen onderscheiden. De blijspeldichter schildert vooreerst algemeen menschelijke of maatschappelijke karakters; hij bespiedt het leven en den aard der menschen, die zich daarin openbaart, de inwendige, in de verschillende subjecten meer of min sterk geteekende geschiedenis van den individu, en hij brengt de resultaten zijner waarneming aan den dag door een' persoon te scheppen, die de drager van zulk een karakter is, of in wien het algemeen menschelijke zich verbijzonderd voordoet. Dit is het kenmerkende van de geheele moderne comedie, als welker typus men MOLIÉRE zou kunnen opgeven, en van de moderne comedie niet alleen, maar ook van de nieuwere comedie der Atheners, van eenen MENANDER en anderen. Men meene niet, dat de definitie hier van de nieuwere comedie der Ouden en van het moderne blijspel gegeven in strijd is met die, welke wij boven van de comedie in het algemeen en in tegenoverstelling der tragedie gaven. Dáár zeiden wij, dat de komische

dichter zich aan de tegenwoordige historische verschijning hecht, en deze wil wedergeven, - want wel stelt ons de karakterdichter geene historische personen voor, het algemeene is zijn object; maar dit algemeene is slechts, als het ware, de som van het bijzondere, het is eene abstractie van het bijzondere en nog werkelijk historisch tegenwoordige. De idée daarentegen, die de kern der tragedie uitmaakt, is de verklaring van het bijzondere, en bij gevolg ook van het algemeene: het algemeene *ziet* men zich afdrukken in den kennelijken aard en de handelingen der wezens, die met ons leven; zoo ziet men, bij voorbeeld, in BYRON den mensch, wiens hoogere behoeften niet met zijn' eigen' wandel in overeenstemming, noch met de overgeleverde, moet ik zeggen begrippen of vooroordeelen omtrent God en Godsdienst tevreden zijn. De idée daarentegen ziet men niet met het zinnelijk oog. Na oplossing dezer zwarigheid kunnen wij verder gaan en zeggen, dat GOETHE'S *Faust* tot de omschreven ondersoort der comedie behoort, in zoo verre hier de dichter in zijnen held den zich ontwikkelenden, doch steeds strijdenden, steeds onvoltooiden genialen mensch schildert, zoo als hij dien uit zijne eigen inwendige geschiedenis had leeren kennen. Doch in zoo verre GOETHE in zijnen *Faust*, hiertoe door het literarisch karakter, dat zijnen held eigen is, van zelf gebragt, ook de letterkundige geschiedenis van zijnen tijd, literarische toestanden en personen aanroert, voorstelt, en in allegorische figuren en situaties vertegenwoordigt, houdt hij op, zich bloot met het algemeene bezig te houden, en rigt hij zijn oog op het bijzondere, op feiten en individualiteiten, als zoodanig. Uit dit oogpunt nu behoort het stuk tot geen ander genre, dan tot de oude Attische, tot de *Aristophanische* comedie. Ook ARISTOPHANES, die zich vooral een staatkundig doel voorgesteld, maar bespeurd had, hoe naduw de zich literarisch openbarende denkbeelden met den staatkundigen loop der zaken zamenhaugen, en, wat meer is, hoe de scholen der philosofen en de binnen-kameren der dichters de werkplaatsen zijn, waaruit de staatkundig beduidende mannen, de demagogen en de omwentelingen voortkomen, ook ARISTOPHANES drijft wijsgeeren en dichters uit hunne schuilhoeken, brengt SOCRATES en EURIPIDES onbarmhartig in zijne blijspelen aan het licht, schetst eene gansche literarische rigting en noemt tragische en komische dichters met name, of stelt ze onder, hoezeer verdichte, toch beteekenende namen, of schuilend onder allegorische personaadjes ten toon. Opmerkelijk is de overeenkomst, welke er uit dit standpunt tusschen

ARISTOPHANES en den *Faust* van GOETHE bestaat, tot in toevallige bijzonderheden toe: brengt ons GOETHE, bij voorbeeld, in eene keuken, waar, bij het toezigt eener heks, onder anderen, dunne soep voor het letterlievend publiek wordt gekookt, ook ARISTOPHANES geeft wel eens aan EURIPIDES binnenkamer den toestel van eene keuken, waar SOCRATES en MNESILOCHUS met de toebereiding bezig zijn van het literarisch geregt, hetwelk hij aan het volk op het Bacchusfeest zal voorzetten(1). Personifieert GOETHE, in den uitgelaten' dans der acteurs van het *Intermezzo* op den Blocksberg, de literarische periode zijner jeugdige jaren met hare breideloos phantastische natuurdichters, met hare dor verstandelijke kunstregters, met hare wijsgeeren en pietisten, ook ARISTOPHANES stelt ons in den dans van CARCINUS met zijne spruiten(2) de toen met weinige uitzonderingen heerschende ontaarding der dramatische kunst voor oogen. Ja! GOETHE is in dit opzigt een tweede ARISTOPHANES, met dit onderscheid alleen, dat deze slechts kritisch dichter was, gene zich zelven mede schuldig kende aan de poëtische uitspattingen van zijnen jongen tijd; dat ARISTOPHANES anderen, GOETHE met anderen ook zich zelven in zijnen *Faust* ten tooneele voerde en aan het publiek prijs gaf. Deze zamenstelling met ARISTOPHANES heldert vele aangevallen plaatsen in het stuk van den Duitschen dichter op, en regtvaardigt de meest gelaakte allegoriën van literarische rigtingen, ook die, welke in het tweede gedeelte voorkomen. Zoo toch heeft GOETHE eenen grooten, met gezag bekleeden voorganger onder de Grieken zelve, hetwelk hier te meer afdoet, naarmate hij er minder aan denken kon om dezen na te volgen, kortom, zoo behoort zijn stuk tot een bepaald dramatisch genre. Over het algemeen ontwapent onze wijze van den *Faust* te beschouwen vele bestrijders bepaaldelijk van het tweede deel, en onder hen eenen zeer achteuswaardigen tegenstander, den geestrijken VISCHER. Zoo, namelijk, deze zegt:(3) ‘er is slechts één middel, om zulke onderwerpen (als hij in den *Faust* opmerkt, en die, volgens zijn oordeel, in een zoodanig gedicht, als de *Faust* volgens hem er een is, niet te huis behooren) er is slechts één middel, om zulke onderwerpen op het gebied der poëzij te brengen, namelijk, dat men ze phan-

(1) Het zij mij vergund, hier te verwijzen op p. 93 mijner *Dissert. de Cont. Aristoph.*, waar ter plaatse over den waarschijnlijken inhoud van het eerste tooneel van de *eerste Nubes* gehandeld wordt.
(2) *Vesp.* 1498, *ad fin.*
(3) *Holl. Jahrb*, 16 Maart, 1839.

tastisch-komisch behandelt, zoo als TIECK dit doet in zijnen *Zerbino* en in zijn' *gelaarsden kater*. Men zou op deze wijze alle mogelijke antithetische rigtingen der wetenschap (ook der kunst, bij voorbeeld der poëzij) kunnen opvoeren, mits men alle ernstige redenering daarbij uitsloot en de personen regt komisch uitdoste; men zou dan de allegorie in volle mate mogen aanwenden, want (hoe onpoëtisch de allegorie ook volgens VISCHER zij) de komische allegorie wordt weder poëtisch, daar, terwijl men beseft, dat het beeld slechts een teeken van een begrip is, en men te gelijker tijd genoopt is, om dit beeld toch als een levend wezen aan te merken, juist door dit kontrast het aangenaamste humoristisch effekt bewerkt wordt.' Zoo VISCHER dus spreekt, zeg ik, moet hij volkomen voldaan zijn, indien men hem voorhoudt, dat de *Faust* tot het phantastisch komische genre behoort.

Na deze uitweiding kunnen wij den draad weder opvatten, van welken wij nog slechts een klein gedeelte hebben af te spinnen. - Is de *Faust*, kan men vragen, niet de omkleeding eener idée, dier groote idée, dat de mensch, hoezeer dwalende zoo lang hij streeft, toch het door God gestelde doel bereiken moet; dat hij in de diepte, waarin de zonde hem doet vallen, noch in de woeste ruimte, waarin het zinnelijk vooringenomen verstand hem doet dwalen, door God is verlaten; dat de verwarring slechts verwarring is uit ons bekrompen standpunt, en de onvolmaaktheid haar supplement vindt in de Goddelijke volkomenheid? en zoo het belangrijke werk van onzen dichter deze idée bevat, mag het dan geene tragedie heeten? Ongetwijfeld springt ons die idée uit het geheele drama in de oogen; maar zij schittert ons hier tegen uit de voorstelling van het inwendige leven eens menschen, zoo als het zich in ons eigen binnenste kenbaar maakt, en zich, als het ware, onder onze oogen vertoont. Elk kunstwerk, zal het een waar kunstwerk zijn, is de openbaring eener idée; doch wanneer die idée de bloem is, waartoe zich eerst ten laatste de bladeren blijkbaar kroonsgewijze rangschikken, en niet de geheele plant ééne bloem, met andere woorden, wanneer de idée door den dichter of door den lezer, al geschiedt het ook onbewust, aan het naar het leven geteekend tafereel moet worden *toegevoegd*, en geenszins de oorzaak des bestaans en het éénig voorbeeld van het dichterlijk voortbrengsel was, dan bestaat er geen ideaal kunstwerk in den zin, in welken eene tragedie dit behoort te wezen. De toepassing op den *Faust* behoef ik niet meer te maken. Alleenlijk

moet ik nog herinneren, dat hier de dichter zelf de verklarende idée, als het ware, onder zijn tafereel heeft geschreven: in den *Proloog in den hemel* en de *slotscène* wordt de vermelde idée uitgesproken of in actie overgebragt; en juist de losheid van het verband, van deze beide deelen met het geheel, strekt ten bewijze, dat de idée, overeenkomstig aan den aard van den *Faust*, van buiten in het gedicht gebragt of daaraan toegevoegd moest worden.

De antieke typen der tragedie vertoonen ons eenen strijd tusschen twee magten, en eene overwinning van ééne derzelve, van dien aard, dat zij tot eene verzoening leidt, waarbij beide triomferen. De *Faust* nu vertoont ons desgelijks den strijd door het Booze tegen den mensch gevoerd. Ik laat thans het onderzoek dáár, in hoe verre deze omschrijving des inhouds van het tooneelstuk, dat ons bezig hield, juist is, en voer alleen aan, dat, wanneer MEPHISTOPHELES werkelijk het Booze personifiëert, dit alle denkbeeld van eenen strijd uitsluit: elke tragische strijd vooronderstelt, dat aan beide zijden een fonds van waarheid bestaat, en hier zou alzoo dit fonds aan eene der beide zijden ontbreken. De *Proloog in den hemel* doet ons geen' strijd tusschen twee beginselen verwachten, maar bereidt ons slechts voor op eene treurige comedievertooning, en in het drama is MEPHISTOPHELES zelf een stuk FAUST, een van deszelfs inwendig wezen losgemaakt en tot een' bijzonderen persoon geworden deel van den held. Zoo kan ons ook deze tegenwerping, bij onze wijze van het stuk te beschouwen, niet van dwaling overtuigen.

Eindelijk, indien men die stelling: *de Faust eene comedie* te paradox vinden mogt, zoo neme men slechts in aanmerking, dat ik het stuk laat zoo als en voor hetgeen het is; dat ik er alles in erken, wat hij, die verkiest het eene tragedie te noemen, er slechts in erkennen kan. Het is slechts een nieuwe naam, dien ik voorstel; doch een naam, die mij toescheen veel op te helderen. Ik, ten minste, had, terwijl ik u die wijze van den *Faust* op te vatten, tot voorbereiding onzer lessen over het tweede gedeelte van het stuk[1], mededeelde, de gelegenheid, om u eenige opmerkingen omtrent het anders zoo raadselachtig gedicht voor te stellen.

Ik heb gezegd!

W.G. BRILL.

(1) Ten gevolge van des schrijvers vertrek naar *Zutphen*, is deze verhandeling niet uitgesproken.

Over de steden en het koningschap in het oude en nieuwe Frankrijk.

(*Naar het Hoogduitsch*).
(*Vervolg en slot van bladz.* 415).

Zoodra de menschen, na lange tusschenpoozing, zich op nieuw, onder eene gemeenschappelijke bescherming, onder dezelfde wetgeving, als gelijken, in stedelijke gemeenten verzamelen, verschijnt, hoezeer in verschillenden vorm, weder menige gedaante van de oude wereld ten tooneele. In deze steden verheffen prachtige tempels hunne trotsche kruin en steken boven de omliggende vlakten uit; de handel en de nijverheid zoeken eene schuilplaats in hare schaduw, en kerkelijke en wereldlijke feesten vereenigen zich in gemeenschappelijken luister op de groote jaarmarkten, op de heilige dagen der beschermheiligen van de stad, en bij de wapenoefeningen der verzamelde burgers. Toen deze stand der steden, die kracht in eigen' arbeid en niet in de onderdrukking van anderen zocht en slechts tot veiligheid gewapend was, te voorschijn kwam, begonnen de kasteelen allengs te vervallen, de handen der onderdanigheid begonnen minder te knellen, en de magt der Koningen verhief zich van de onzekere en betwiste regten eener leenroerige heerschappij tot de Majesteit der Souvereiniteit, eene nieuwerwetsche dictatuur in het belang van elkeen.

Echter verrezen de steden van het jonge *Europa* langzaam onder de onzekere bescherming der Koningen, op wie de herinnering van hunnen oorsprong en hunne leefwijze, als zijnde uit den Adel voortgesproten en onder dezen opgevoed, dikwijls meer invloed hadden, dan de staatkundige belangen; onder den openbaren tegenstand der leenheeren en de afgunst der Kerk, die voorheen hare magt slechts met den Adel gedeeld had en met leedwezen in dit nieuwe element eenen gevaarlijken mededinger ontdekte. Den gewigtigsten vooruitgang van dien tijd heeft men aan de steden te danken, en doet deze uitmunten boven het leeuroerig stelsel. Het is eene geneigdheid tot orde, regtvaardigheid en pligtbetrachting, en de gestrenge naleving daar-

van, die op de zedelijkheid van bijzondere personen en op den openlijken toestand van het jonge *Europa* eene voordeelige uitwerking gehad heeft. In het leenroerig stelsel komen slechts de beide uitersten voor, die met de vrijheid en de regtvaardigheid volkomen tegenstrijdig zijn: ontembare geweldenarijën of de diepste ootmoedigheid. HENDRIK de tweede van *Engeland* laat THOMAS à BECKET voor het altaar vermoorden en zich daarna op zijn graf geeselen.

Ofschoon, door het opkomen van het Stedelijk Bestuur, in de middeleeuwen, de beschaving van het jonge *Europa* eene gelijke ontwikkeling als de oude wereld scheen te verkrijgen, zoo waren en bleven de oorzaken en waarborgen, door en onder welke dit bestaan zich begon te vormen, zóó verschillend van die der oudheid, dat de gevolgen ook geheel anders werden.

De Grieksche en Latijnsche steden waren door Goden en Helden gesticht; de oudste inwoners beroemden zich op eene roemruchtige afkomst, somtijds zelfs op hunne bloedverwantschap met de godheden van den *Olympus*. De heiligdommen der natie, de zetel der Regering, de bloei der schoone kunsten, de pracht der feesten, vervulden hare muren met eene onwederstaanbare begoocheling. In den bloeijenden tijd der Oudheid woonden slechts vrijgelatenen en slaven op het Land. Het verblijf aldaar was een kenmerk van armoede, traagheid of ellende; het stond gelijk met eene verbanning uit het Vaderland. In de *Odyssee* verlaat LAËRTES de stad tijdens de langdurige afwezendheid van ULYSSES, en verbergt zich op het land, uit droefheid over den geliefden zoon, en deze verwijdering van het stedelijk leven wordt als een bewijs van den grootsten rouw aangezien. In de vijfde eeuw van het bestaan van *Rome* klaagt de gemeensman MARCUS POMPONIUS den Consul LUCIUS MANLIUS aan, en beschuldigt hem, dat hij zijnen zoon, eenen jongeling, als eenen slaaf op het land houdt, en dit gedwongen verblijf wordt door LIVIUS *relegatio* genoemd.

Hoe ver eene stad haar gebied ook uitbreidde en hare magt vergrootte, oefenden de oude burgers in de vroegste tijden met of zonder erfelijke opperhoofden, en later, de gezamenlijke gemeente, evenwel eene onbeperkte heerschappij over de wingewesten uit. De openbare magt bleef hare kracht behouden dáár, waar zij ontstaan was, even als de nationale heiligdommen in de tempels en bosschen, om welke zich het nageslacht der stichters verzameld had.

Onder geheel andere omstandigheden werden de stedelijke ge-

meenten der middeleeuwen geboren. De levendige aandrift tot eene natuurlijke en staatkundige maatschappij had hen niet, even als de Grieksche en Latijnsche stammen, in dezelfde muren vereenigd, maar wel hunne zwakheid en de behoefte aan eene onderlinge bescherming. Geen god of geen held had hen naar de plaats van hun verblijf geleid; deze was niet door geheimzinnige gebruiken gewijd, welke hun eene groote toekomst voorspelden. MINERVA en NEPTUNUS hadden niet gewedijverd, wie dit nieuwe geslacht het schoonste geschenk zoude aanbieden! Zij bezaten geene slaven, die hen van de zorgen van het dagelijksche leven ontslaan konden, geene wetgeving, die reeds in hare kindschheid de kiem van uitbreiding en heerschappij in zich bevatte. Het waren vrijgelaten lijfeigenen, gevlugte onderdanen, vreemdelingen en onderdrukten. Vóór hunne poorten verhieven zich sterke kasteelen, met hooge toreus en diepe gevangenissen voorzien, wier bewoners met haat en minachting jegens hen bezield waren. De omliggende landerijën behoorden hun niet eens; zij waren genoodzaakt van hunnen onzekeren handarbeid, eene in de Oudheid verachte bezigheid, te leven; zij sleten hunne dagen met wantrouwen vervuld jegens het ijzeren geslacht der geweldenaars, die zich boven hunne gemeenten verheven waanden. Zij waren niet eens meester van hunne eigene muren. Want zoo zij al buiten deze te vreezen hadden voor trotsche en willekeurige naburen, zoo werden zij van binnen gekweld door bisschoppen, priesters en monniken, die, ofschoon door de banden des bloeds en gemeenschappelijke afkomst aan hen vermaagschapt, zich door hunne geestvermogens nog meer boven hen verhieven dan de vreemde veroveraars. In de steden der Oudheid bekrachtigde de godsdienst de staatkunde, en was het sieraad van het huiselijk leven; slechts bestaande ter liefde van het Vaderland, bleven de priesters burgers zoo als elk ander De godsdienst verhief zich in de steden van de middeleeuwen tot eene Goddelijke magt, welke de aarde verachtte, zich van de wereld afzonderde, en hare dienaars met eene onbeperkte heerschappij bekleedde.

Op deze wijze geleken deze steden in haren oorsprong op eenen stroom, die tusschen twee steile oevers ingesloten, en wien slechts eene smalle bedding vergund is. Evenwel is het bewustzijn van de vrijheid, waar zij als eene noodzakelijke behoefte voorkomt, zoo magtig, dat de bezitters van de aarde en de vertegenwoordigers van den hemel allengs zich met dit nieuwe geslacht, dat slechts onafhankelijkheid en regtvaardigheid voor zich verlangde,

verzoenden en genoodzaakt waren, een aanmerkelijk aandeel in de voortbrengselen der natuur en de gaven van het verstand daaraan af te staan.

Toen het leenroerig stelsel onder PHILIPPUS AUGUSTUS, inzonderheid echter onder PHILIPS *den Schoone*, begon te vervallen, kwamen de stedelijke gemeenten als een afzonderlijk ligchaam van den Staat te voorschijn en verschenen naast de Geestelijkheid en den Adel in de Rijksvergaderingen. De openbare instellingen, die uit de Germaansche verovering voortgevloeid waren, ontvingen hierdoor eenen doodelijken slag, en het nieuwe stedelijke element werkte inderdaad veel mede tot de ontbinding van de leenheerlijke Regering en haren overgang tot de erfelijke dictatuur van het nieuwe Koningrijk. In den grooten veldslag van *Bouvines*, waar het het behoud en de éénheid van *Frankrijk* gold, hadden zich de boogschutters en de lansknechten der steden naast de Ridders manhaftig gedragen; in de langdurige nationale oorlogen tegen de Engelschen, in de veertiende en de vijftiende eeuw, legden de burgers meer gehechtheid voor den persoon van hunne Koningen en meer liefde voor hun Vaderland aan den dag, dan de Adel en de Geestelijkheid. Kwam de wonderlijke heldin van dien tijd niet uit eenen stand, die eerst sinds korten tijd uit de boeijen der slavernij ontslagen was?

Onder LODEWIJK den Elfden vertoont zich het Fransche Koningschap, zoo als het tot de Omwenteling van 1789 bestaan heeft, in zijne gansche kracht en heerlijkheid, na alvorens de tegenstanders en mededingers in eenen gelukkigen aanhoudenden oorlog overwonnen te hebben. De Adel en de Kerk, die twee groote magten van de middeleeuwen, verwijderden zich van het schouwtooneel hunner vroegere bedrijvigheid; het Koningschap kon gedurende langen tijd naauwelijks voor eene derde magt gelden, omdat het uit de eerste ontstaan was, en van de laatste inzegening en bevestiging ontvangen moest. Nu kwam de monarchie op den voorgrond als de éénige beslissende magt, die de andere hare willekeur deed gevoelen. Na eenen oorlog van verscheidene eeuwen, die het Stamhuis van HUGO CAPET onder een in de Geschiedenis zonder voorbeeld gelukkig gevolg met overgeërfde grondbeginselen gevoerd had, was het op het einde van de vijftiende eeuw geslaagd, de nakomelingen van de Germaansche veroveraars, die eens onderling den grond van het oude *Gallië* verdeeld hadden, van leenpligtigen en mededingers tot onderdanen en dienaars te verlagen. Deze omwenteling, die niet als zoodanig voorkomt, omdat zij niet op

ééns plaats heeft gehad, veranderde, zoodra zij voltooid was, niet alleen alle uitwendige betrekkingen der maatschappij, maar ook den geest van de natie zelven, die, zonder door het absolutismus vernederd te worden, evenwel meer gematerialiseerd werd. De vereeniging van den heldenaard en den godsdienstigen ijver, het eigenaardig karakter der middeleeuwen, die eens op de vlakte van *Clermont* de oproeping van Paus URBANUS den Tweeden, ter bevrijding van het heilige graf, met zulk eene levendige geestdrift te gemoet kwam, was in de vijftiende eeuw tot op de laatste overblijfsels verdwenen. Het verheven gevoel van eigenwaarde van den Adel, en de hooge ideale bestemming der Kerk, gingen, in de nieuwe staatsregeling, uit het Hof en het Parlementswezen bestaande, en de door LODEWIJK den Elfden in zwang gebragte staatkunde te gronde, of bleven nog bestaan in afzonderlijke, nietsbeduidende, of tegenstrijdige uiterlijke vormen.

Hoe zonderling wisselen niet alleen de daadzaken en toestanden af, ja zelfs de denkbeelden, welke er de oorzaak van zijn! Waren de baronnen, die eens den kleinzoon van ROBBERT *den Sterken*, den eersten van hen als den eersten van zijns gelijken, op den troon plaatsten, uit den dood verrezen, zij zouden voorzeker verbaasd geweest zijn over de gevolgen van hunne keus; zij zouden zich waarschijnlijk niet verwonderd hebben, dat deze eerste onder zijns gelijken allengs opperheer vau zijne *pairs* geworden was: want het leenroerig stelsel, waar geweldenarij over regtvaardigheid zegevierde, beaamde dit volkomen. Maar de grondbeginselen, waarmede het Fransche Koningschap zijne onbeperkte magt verdedigde, zoude hun voorzeker vreemd voorgekomen zijn. Meer dan ergens elders was het laatste zijn ontstaan verschuldigd aan de vrijmoedige eensgezindheid tusschen den Souverein en zijne leenpligtigen, en toch vergat het zoo geheel en al zijn' Germaanschen oorsprong, dat het zich niet alleen volgens de praktijk, maar ook volgens eene theorie, als eene soort van onbeperkte, dat wil zeggen goddelijke magt, zonder menschelijke hulp, *even als de Paus en de Oostersche monarchiën*, van den hemel ingesteld beschouwde.

Waren de steden onder de schaduw van het Koningschap allengs beginnen te bloeijen, en hadden zij daaraan, bij het beoorlogen van den invloed van den Adel en de Geestelijkheid, gewigtige diensten bewezen, zoo verloren zij nu, toen de koninklijke heerschappij op eigen wieken begon te drijven en hare willekeur tot wet instelde, even als de andere standen, hare onaf-

hankelijkheid en haar afzonderlijk bestaan. Het Koningschap trok haar uit hare loopbaan in de zijne. Werd haar bestaan daardoor veiliger en rustiger, zoo verloren zij daarentegen het bewustzijn van de vrijheid en eigen krachten, dat haar in de gevaarlijke tijden had doen geboren worden en tot zelfstandigheid gebragt had. Sedert de vijftiende eeuw, gaat het Koningschap in *Frankrijk*, zelfs dáár, waar het ongelukkig en onzedelijk schijnt, zegevierende voorwaarts, en wordt, zonderling genoeg! bij voorkeur door de overwonnelingen geprezen en bewonderd. Men herinnere zich slechts de twee groote schitterende rangen dezer nieuwe monarchie, de tot hovelingen vernederde leenheeren en de uit de vrijë gemeenten ontsprotene parlementen! De godsdienstige woelingen, inzonderheid bij het uitsterven van het Huis van VALOIS, storen een oogenblik het vreugdegeschreeuw bij dezen zegevierenden togt der zonen van HUGO CAPET, dat zich naderhand nog verdubbelde, totdat het op ééns, en zoo als het schijnt voor altijd, verstomt.

Nadat de koninklijke magt in *Frankrijk* elken tegenstand overwonnen had, en niet alleen opperhoofd over de natie werd, maar ook al de bedieningen van het staatkundige ligchaam tot zich getrokken had, zoodat er geen onafhankelijk en eigen bestaan meer aan overbleef, werden de stedelijke gemeenten - de bakermat der nieuwe beschaving, der vergaderingen van bedaagde en krijgskundige mannen, - slechts een verblijf voor arbeidslieden, kooplieden en werkzame menschen, die van uit een afgelegen brandpunt bestuurd, verzorgd en verdedigd werden. De willekeurige alleenheersching was hier ook noodzakelijk geworden, om de laatste overblijfsels der middeleeuwen te vernietigen en eenen weg te banen voor oenen nieuwen trap van beschaving; want de steden, ofschoon zij inderdaad medewerkten, om het leenroerige stelsel omver te werpen, hadden van dit stelsel, zonder het te verlangen, veel overgenomen. De Koningen, die, gedurende de onophoudelijke oorlogen tegen hunne Vasallen, altijd zwervende gebleven waren, en het uit het oude *Lutetia* geboren *Parijs* niet zoo zeer als den zetel van hun Rijk, dan wel als de hoofdstad van hunne erflanden en als eene vesting beschouwd hadden, vestigden, toen hun nu meer rust en ledige tijd gegund was, er hunne duurzame verblijfplaats. Van dit oogenblik af wordt de zetel der monarchen het brandpunt van het nationaal bestaan, en zijne pracht en uitbreiding houdt gelijken tred met het Koningschap. Deze hoofdsteden worden door hare Vorsten, die de

eerste burgers zijn, met prachtige paleizen en lusthoven verfraaid; de leenheeren, die door dit nieuwe middelpunt van magt en vermaak uitgelokt worden, verlaten hunne afgelegene kasteelen en bouwen huizen binnen hare muren. De rijkdom van het Land vloeit uit de aderen van het maatschappelijk ligchaam naar dit hart. Het bewustzijn van magt en veiligheid kweekt bij de Vorsten de liefde tot kunsten en wetenschappen aan, en de vrede en rust hij de burgers het baken naar vermaak en weelde. Een zonderling mengsel van ernst en ligtzinnigheid, van zedelijkheid en hartstogten, dat, zonder eene zekere overeenstemming in het openbare leven, onbestaanbaar is, ontwikkelt zich, onder FRANS den Eersten, door de vereeniging van tot hiertoe afgescheidene beginselen: magt, beschaving en tevredenheid. Eene nieuwe verschijning, die noch de oudheid noch de middeleeuwen gekend hebben, met hare geheel verschillende betrekkingen der twee seksen. In de vijftiende eeuw is *Bourges* een' tijd lang de zetel van het Koningschap, later *Tours*, en tachtig jaren daarna is *Parijs* zoodanig uitgebreid en haar invloed zóó vergroot, dat MONTAIGNE, de geestigste van zijne landgenooten van dien tijd, bekent, dat hij zich slechts door zijn oponthoud in de groote stad als Franschman beschouwt.

De middeleeuwen hadden *Parijs* de beroemdste Hoogeschool van Europa en het eerste Parlement van *Frankrijk* nagelaten. Zoodra de koningen, van leenroerige opperhoofden, inderdaad monarchen werden, vermeerderen zij alle middelen der magt, beschaving en pracht in zulk eene mate, dat *Parijs* spoedig den naam van de merkwaardigste stad van het jonge Europa verkrijgt. Onder LODEWIJK den veertienden wordt zij algemeen, en zonder tegenspraak, als de hoofdstad der kunsten, der gezelligheid en der daaruit ontstaande beschaving aangezien, en deze stad verheft zich zóó zeer, dat zij een van het lot des Lands onafhankelijk aanzien bekomt. Niettegenstaande *Frankrijk*, onder LODEWIJK den vijftienden, vervalt, breidt *Parijs* haren invloed over al de hoven en volken uit. Toeu in het laatste vierendeel der achttiende eeuw Europa, en inzonderheid *Frankrijk*, door de onstuimige begeerte aangegrepen werd, van de bestaande verordeningen der maatschappij omver te werpen, en denkbeelden, die voorheen slechts in het brein van eenige diepdenkers bestonden, op eene uitgebreide schaal te verwezenlijken, stelt *Parijs* zich aan het hoofd van deze verdelgende beweging, en boeit, als een held in het treurspel, bij al de dwalingen, welke

zij begaat, door hare krachtige houding de algemeene aandacht en de belangstelling van Europa.

Het stedelijk bestaan, dat de klassieke oudheid kenmerkt, werd door de Germaansche veroveraars in de vijfde eeuw voor altijd vernietigd, en heeft zich slechts op eenige punten van deszelfs ouden grond, zoo als bij voorbeeld in eenige Italiaansche gemeenebesten, voor korten tijd hersteld. De vrijë gemeenten van de middeleeuwen, en zelfs de nieuwe hoofdsteden van groote Rijken, hebben, op andere grondbeginselen rustende en van eene andere afkomst, niet hetzelfde aanzien verkregen, noch even zoo al de elementen van magt, godsdienst en beschaving zóódanig in zich vereenigd, als de middelpunten der oude wereld. In *Parijs* schijnt een flaauw schijnsel van dat algemeene licht, dat eens in *Athene, Rome* en *Alexandrië* schitterde, te herleven, door hare veelvoudige leefwijze en door de aantrekkingskracht, welke deze op vreemdelingen uitoefent. Deze flaauwe schemering wordt echter getemperd door de veelvuldige en liberale uiterlijke vormen der nieuwe beschaving, en daardoor, dat in onzen tijd nergens algemeen de meerderheid van eene volksindividualiteit boven hare mededingsters erkend wordt.

EDUARD ARND.

Een dag bij 't vuur.

(*Naar* Leigh Hunt).

Ik behoor tot die menschen, welke van een hoekje van den haard houden; en ik kan het genieten zonder hulp van eene kat of een' theeketel. Van katten heb ik inderdaad een' afkeer, als van beesten, die slechts gezelligheid huichelen, zonder eene zier over te hebben voor iets ter wereld, dan voor hun eigen genot; en mijn' theeketel, ik kom er rond voor uit, is lang uit den weg geruimd, of, eigenlijk gezegd, verruild voor eene bronskleurige, sierlijke watervaas; schoon ik, onder ons gesproken, niet zeker ben, dat ik iets bij de ruiling gewonnen heb. COWPER, het is waar, spreekt van ‘de bronzen vaas,’ die

> ‘een drift van stoom doet wuiven;’

maar er was iets zoo ouderwetsch en natuurlijks - zoo gemoe-

delijks en onaanmatigends in den theeketel, - zijn gezang was zoo veel vrolijker en duurde zoo veel langer, - en hij hield het water zóó heet en zóó lekker, al den tijd dat ik het noodig had - dat het mij somtijds te moede is, als had ik een' goeden, eenvoudigen, getrouwen, ouden vriend, die doel noch wensch had dan om mij van dienst te wezen, zijn afscheid gegeven, om den wil van een' oppervlakkigen, zoetsappigen indringer, die, na een weinig belovens en blazens, koel en smaadziek wordt, en zich verpligt acht niets te doen, dan op zijne achterste pooten te staan, en zich door den gezelschapskring te laten bewonderen. Ik ben wel verpligt geweest tot die bewondering mijne toevlugt te nemen, om mij, zoo mogelijk, bij den ruil aan den besten koop te achien, en daarom zeg ik onder het theedrinken bij wijle tot mij zelven: - ‘Hoe weêrgaas aardig staat die vaas!’ of, ‘verduiveld! wat hadden die Grieken een' smaak,’ of, ‘wat zou het oog al genieten, zoo de mensch meer zin had voor vormen!’ Intusschen houdt de vaas op te gonzen en te stoomen; - maar daar staat zij toch nog, zoo weêrgaas aardig. En ik drink thee van koud water; - maar de Grieken waren zulk een smaakvol volk!

Zoo er iets is, dat mij met het verlies van mijn' theeketel, vergelijkenderwijze gesproken, kan verzoenen, het is de gedachte, dat ik niet een' nog grooter schat aan de mode heb opgeofferd, dat mijn vuur onaangeraakt is gebleven door hare schendende hand; het heeft nog altijd volle ruimte om te gloeijen en te blaken, en ik kan er in poken naar het mij lust. Welke herinneringen wekt dat denkbeeld op! - Er in poken naar het mij lust, - stel u slechts voor, goedgunstige Lezer! stel u den trots en het vermaak voor, in uwe hand dat vreeselijk, maar tevens onschadelijk wapen te houden, een' pook, - hem in de regte gleuven te steken, - de kolen zachtkens opheffende, - en er fluks en wild de roode vlam uit te zien slaan! Waarbij valt dit oogenblik te vergelijken? Die plotselinge empyresche geestdrift? Die gloeijende uitdrukking van levend worden? Die vurige erkentelijkheid, als ik het zoo mag uitdrukken, van de zorg en de vriendelijkheid aan hem, die de vlam uit haren kerker verloste? - Laat mij een oogenblik peinzen: - het is dol - ik had altijd den naam van vlug te wezen in het bedenken eener vergelijking; - maar taal en vinding laten mij hier beide even deerlijk in den steek. Zoo het op iets gelijkt, moet het op iets zijn, dat alles in schoonheid en leven te boven gaat. O - ik heb het: - verbeeld u, lezer! - zoo gij iemand zijt, die

vernuft genoeg bezit om u aan een pandspel te wagen, - op Drie-Koningen-Avond b.v. - verbeeld u een bloeijend meisje, dat veroordeeld is ‘om haren mond open en hare oogen toe te doen, en te zien wat de hemel,’ ditmaal in de gedaante van een' plaagzieken knaap, ‘haar bedeelen zal.’ Naar het gebod opent zij hare lieve lippen; het vuur harer oogen is uitgedoofd; haar gelaat neemt eene potsig-droeve uitdrukking aan; - en daar nadert haar de meergemelde hemel of de plaagzieke knaap (de jonge OURANOS, zoude HESIODUS hem hebben genoemd), en steekt haar, in plaats van een stukje papier, een' vingerhoed of een houtskooltje, eene oranjeschil of een sneedje citroen in het lieve mondje; - dan ontsluiten zich de oogen er eensklaps boven, - de glimlachjes dartelen er om - de vonken schieten wijd en zijd, en alles is warmte, glans en lust. - Ik weet wel, dat deze vergelijking niet volkomen is; maar zoo zij voor een heldendicht goed genoeg zou zijn, - acht ik haar goed genoeg sedert de drijftollen van VIRGILIUS en de ezels van HOMERUS, - en de lezer zal er mij misschien niet hard over vallen.

Maar om mijne aandoeningen op eene geregelde wijze te beschrijven, moet ik den lezer uitnoodigen gedurende een' ganschen dag de geneugten van den haard bij mij te smaken. Het behoort tot mijne taak naar hulpmiddelen tot pleizierige overpeinzing om te zien, en uit dien hoofde, als uit vele andere, stook ik van den ochtend tot den avond een fiksch vuur. Ik heb ook een' diepdoordachten zin voor een' gemakkelijken leuningstoel, en eene zeer wel te verdedigen lief hebberij in alles, wat bijdraagt, om prettiger te zitten en prettiger te mijmeren. Maar dit alles zal blijken. - Stel u dan voor, - het is een heldere, maar koude morgen - de tijd omstreeks half acht ure, - het tooneel eene ontbijtkamer. Eenige menschen (het zij in het voorbijgaan opgemerkt!) geven de voorkeur aan een' donkeren, regenachtigen ochtend, met een' huilenden wind en het geklikklak van galoches langs de straat; maar, ik beken, voor mijn deel, dat ik, die een zittend leven leid, en mij slechts te vaak bezondig aan gebrek aan beweging, al te aandoenlijk ben voor het bewustzijn van slecht weder, en mij voel neêrdrukken door eene bewolkte lucht, alsof het een dekbed ware, of liever een reusachtige borstel, die al mijne noppen op- in plaats van neêrschuijert. Maar ik begin mij in dat opzigt te beteren, en met de hulp eener fiksche wandeling op den middag, en onder het pleizierig overgaan tot een' lievelingsdichter en een warm vuur van den avond, leer ik allengs met eene wolk aan den gezigteinder en een' oosten-

wind om mij heen vrede houden, - maar moet echter, opdat het genot bij deze gelegenheid volkomen zij, blijven aandringen op mijn' helderen morgen, en wil ik er, zoo het den lezer lief is, een weinig rijp tegen de vensterglazen, een paar vogels, die de kruimpjes komen oppikken, en den ligten rook uit de naburige schoorsteenen, die in den vroegen zonneschijn verdunt en verdwijnt, bijvoegen. Zelfs het geklingel der bel van den aschman is niet onpleizierig, om de gedachten er aan verknocht; en er is iets volkomen muzikaals in het geklets der melkemmers, plotseling ontjukt, en den onbeschrijfelijken *ad libitum* kreet, die er op volgt.

De ontwakende epicurist staat met eene veerkrachtige anticipatie op; hij smaakt het verfrisschende koude water, dat de genoegens in het verschiet te zoeter maakt, en getroost zich zelfs met kalmte des geestes het vulle schraapwerk, dat wij veredelen, door er het gladde, lammerzachte woord *scheren* voor te kiezen. Dan vliegt hij de trappen af, zich in de handen wrijvende, terwijl hij de scherpe lucht met zijne tanden zaagt, en, als hij de ontbijtkamer intreedt, ziet hij zijn' ouden makker achter de stalen staven gloeijen - het leven des vertreks - dat slechts zijne vriendelijke hand behoeft, om een weinig te worden opgebeurd en in staat te zijn in dansende flikkering op te schieten. (Ik bemerk, dat ik hier misbruik maak van epithetons, en zal mijne geestdrift een weinig inteugelen). - Wat behoef ik het te zeggen? De pook wordt er in gestoken, hetzij het vereischt wordt of niet; want het is onmogelijk de plotselinge aandrift te weêrstaan, door dat gezigt ingeboezemd: - den pook te gebruiken zoodra men zijn vuur ziet, is even natuurlijk als de hand uit te steken zoodra men een' vriend ontmoet. Bij die beweging vliegen honderd kleine vonken uit de neêrzijgende kolenasch, terwijl uit den vuurklomp zelven eene loeijende vlam opstijgt, die..... maar zoek nu zelf eens eene vergelijking, en plunder op uwe beurt den schat onzer bijvoegelijke naamwoorden.

Zoo min de nuttigheid als de schoonheid van een goed haardvuur behoeft zelfs den minst ontvlambaren opmerker met den vinger te worden aangewezen. Wie zou niet veel liever huiveren op eenig ander uur van den dag, dan bij het opstaan? De overgang zou al te onnatuurlijk zijn: - men is er niet op voorbereid, - zoo als BARNARDINE zegt, wanneer hij er tegen heeft, te worden opgehangen. Wanneer ge bij uwe thee eenvoudig eene boterham eet, dan verdient uwe matigheid met een vrolijk vuur te worden beloond; doch zoo gij u zelven op warme

profeetjes of geroosterd brood onthaalt, zult gij ze, zonder dit, naauwelijks lekker warm kunnen houden, vooral als gij onder het ontbijt leest. En dan - zoo gij een nieuwsblad ter hand neemt, - welk eene streelende verandering van de natte, raauwe, zwart afgevende ark papiers, als gij het eerst aanraakt, in het drooge, klaterende, krullende blad, dat, door eene handige neep met de nagels, eensklaps in uwe hand overeind staat, en u aanziet als zeide het: 'Kom, lees mij!' Maar het is niet alleen het voorkomen van uw nieuwsblad, dat van het vuur afhangt: - het belang der schoonen, die misschien tot uwen huiselijken kring behooren, - het belang uwer vrouw vooral, zoo gij er eene hebt, - eischt, dat zij zich wachte voor het benepene en beteuterde, dat de koude der bloedjes geeft; want het eene zoowel als het andere verstoort de harmonie harer trekken, en ontneemt harer manieren alle bevalligheid. Is er daarentegen wel een liefelijker schouwspel ter wereld, dan dat van eene nette, tevredene, opgeruimde vrouw aan eene ontbijttafel, wier handjes uit hare enge mouwen komen kijken, wier oogen van geest tintelen, wier gelaat in een klein ovaal mutsje schuilt, onder de kin toegeknoopt, en dat dus nog eene tint van de peuluw heeft, zonder hare bewolktheid! Dit is inderdaad het sieraad, dat den haard de kroon opzet, schoon het onmogelijk is dit altoos te hebben, en misschien niet eens voorzigtig, - inzonderheid voor hen, die studeren.

Van het ontbijt tot het middagmaal hangt de hoeveelheid en de hoedanigheid des genots zeer af van den aard van iemands bezigheden; - zoo wij er met ijver de hand aan slaan, beletten alle soort van zaken ons den haard eene kritische opmerkzaamheid te wijden. Het is genoeg, zoo onze arbeid er ons niet aan ontrukt, of ons ten minste de streelende warmte gunt der kamer, welke hij versiert; - tenzij de aard van ons bedrijf ons veroorlooft onze toevlugt te nemen tot beweging. Ik ben niet onregtvaardig genoeg, om te ontkennen, dat, in dit geval, wandelen of rijden zijne verdienste heeft, en dat de algemeene gloed, die zij door het ligchaam verspreidt, iets allervermakelijkst, iets alleropwekkendst heeft. Ja, ik mag zelfs niet aarzelen te bekennen, dat, zonder eenige voorbereiding van dien aard, het genot van den haard, menschelijkerwijze gesproken, niet volstrekt volkomen is. Ik werd er onlangs van overtuigd door een aantal onwederlegbare argumenten, in de gedaante van hoofdpijnen, rheumatismen, ontstoken oogen en andere logische toespraken tot ons gevoel, die veel gebezigd worden door geneesheeren.

Indien wij daarom onderstellen, dat de morgen voorbij gegaan, en de vereischte beweging is genomen, dan zien wij den liefhebber van een hoekje van den haard een vroeg uur tot etenstijd kiezen, vooral midden in den winter; niet alleen, dewijl hij vroeg heeft ontbeten, maar zes van de zeven maal, dewijl er tien weelderige wijlen te genieten zijn, tusschen het eten en den tijd om het licht op te steken. In de eene wijle wordt een gezelschap voorondersteld, dat met zijn' wijn en zijn dessert aan het vuur zit, - in de andere, het uur der schemering, waarvan men, en niet zonder reden, heeft gevraagd, of het niet het weelderigst punt des tijds is, dat een haard kan aanbieden? Het is natuurlijk, dat er ten opzigte van dit, als van alle andere onderwerpen, verschil van gevoelen bestaat; iedere soort van vermaak hangt van zoo vele toevalligheden af, is aan zulk eene verscheidenheid van denkbeelden verknocht, dat ik zoo min lust heb hierover te beslissen, als ik er mij toe in staat gevoel. Dit is echter zeker, dat geen waar liefhebber van het hoekje van den haard onverschillig is voor een uur, dat hem zulk eene zoete gelegenheid tot nadenken geeft, terwijl het tevens al zijne overige vermogens streelt; en het is even zeker, dat bij weinig lust zal gevoelen het eten langer te rekken hij helpen kan. Want zoo ooit het hoekje van den haard onpleizierig wordt, het is gedurende dat grof en schadelijk voortzetten van eten en drinken, aan hetwelk onze tijd zich zoo zeer heeft verslaafd, en waardoor het opkomend geslacht een oppropingsmaal voor het toppunt van genot zal houden.

De last, van welken ik gewaag, valt toe te schrijven aan de manier, waarop wij aan tafel zitten; want de gasten, die met hunnen rug naar het vuur zitten, loopen gevaar te worden geschroeid, terwijl zij terzelfder tijd diegenen, die tegen hen overzitten, blootstellen allengs te bevriezen; zoodat het vuur onpleizierig wordt voor de eersten en tantaliserende voor de laatsten, en er dus drie plagen ontstaan van den dolsten en ergerlijksten aard. In de eerste plaats verliest de haard in zekeren zin zijn karakter, en wekt hij aandoeningen op, lijnregt strijdig met die, welke hij beoogt. In de tweede is de houding van hen, die hem den rug toekeeren, een verzuim en eene beleediging, waarover hij regt heeft zich geraakt te toonen. En eindelijk, het grootste jammer van allen, zijne schoonheden, zijne voorkomende vriendelijkheid, zijne geestige gezelligheid gaan voor heel den kring te loor door het indringen der afgunstige en ijdele belagers, welke men vuurschermen noemt. Dit misbruik is te be-

lagchelijker, daar het geneesmiddel zoo gemakkelijk zou zijn aan te wenden; want wat hebben wij anders te doen dan halfronde eettafels te gebruiken? Zoo wij niemand in de binnenste welving vlak voor den haard plaatsten, zou de gansche kwelling in ééns verholpen zijn; de gastheer of gastvrouw zou er vlak tegenover kunnen vóór zitten, zoo als het bij de Romeinen de gewoonte was, en zóó doende zou men de welvoegelijkheid in acht nemen, terwijl elk der gasten zich in het gezigt en in de warmte des vuurs zou verlustigen. Om er niet eens van te gewagen, dat men op deze wijze de tafel digter bij het vuur zou kunnen brengen, - dat de dienstboden de schotels gemakkelijker zouden kunnen bereiken, - en dat schermen, zoo zij al werden vereischt, tot beter doel zouden te bezigen zijn, dat is, tot eene algemeene omheining en niet tot eenen scheidsmuur.

Maar ik spoed mij, om mijn' titel, van het middagmaal; doch ik mag niet verzuimen op te merken, dat, zoo gij een klein getal gasten hebt, die in dit opzigt met u van één gevoelen zijn, er geene beweging zóó pleizierig is, als de algemeene van de tafel naar den hoek voor den haard, waarheen elk zijn glas medeneemt, en een klein, schraalpootig tafeltje midden in den halven cirkel wordt gezet, om den wijn bij de hand te hebben, en misschien een paar dichters, een liedenboek of eene luit. Indien dit gebruik in zwang mogt komen, onder hen, die de weelden van den disch en de weelden van de flesch zoo matig weten te genieten, dat het gesprek er niet onder lijdt, dan zouden wij er een ander gezellig genot door winnen: de afschaffing der barbaarsche gewoonte de dames na het middagmaal te verwijderen, - eene gruwzame schending dier ridderlijke wellevendheid, voor welke de nieuwere tijden zoo groote verpligting hebben aan het volk, dat wij onder den naam van de Gothen verachten. En hier zou ik, zonder dat ik het er met de haren had bijgesleept, kunnen uitweiden over de *knutterige* begrippen, die de edelknapen en de jonkvrouwen van vroeger dagen hadden over alles wat tot huisselijk genoegen kan bijdragen, vooral waar het een gemengd gezelschap gold; - maar ik mag niet uit het hoekje van den haard wippen, en wil slechts opmerken, dat de schoonen, die er het hoogste sieraad van waren, er tevens de hoogste weelde van uitmaakten.

Ik zeg met CHAUCER: (eenigzins vernieuwerwetscht, lezer! hoe kon het anders?)

> Wat rijk tapeet er langs de wanden hong,
> Of wat legende er de oude meistreel zong,

Wie 't schoonste was van al de schoone vrouwen,
Wie 't zoetst gesprek van minne wist te honën,
  Wie 't fraaiste danste op 't nooden van de veèl,
  Of 't kerslied kweelde: eene orgelende keel:
Hoe van den stok de valken nederzagen,
Of aan hunn' voet de hazewinden lagen,
  Hoe de edelknaap zich repte door de schaar?
  'k Vertel zoo min het een u als het aér.

Het woord *knutterig* echter herinnert mij, dat het onder alle talen, doode en levende, uitsluitend tot onze eigene behoort; en dat niets dan een gemis der denkbeelden, welke onder dat allerbewimpelendst epitheton verscholen liggen, eenige bloeden van kunstkenners ons klimaat een volslagen gebrek aan genie heeft doen te laste leggen. Verduiveld, zij onderstelden, dat we, dewijl ons de zonneschijn der zuidelijke streken ontbreekt, niets hebben, om ons bloed voor stollen te bewaren, neen, dat ons vernuft van geen spelen en onze verbeelding van geene vlugt weet, dewijl onze hemel niet gloeijend genoeg is, om ons binnenshuis, achter de zonneblinden, in de koele schaduw te doen mijmeren, dommelen, slapen. Ik hou het er voor, dat er vrij wat duchtige bewijzen, ter wederlegging van dien laster, aan *Monsieur* DU BOS en *Herrn* WINCKELMANN zijn verkwist. De eene was een kleingeestige pedante Franschman, voor wien het vrijë van ons genie een bovenwerp bleef, - de andere een ver-Italiaanschte Duitscher, die, eensklaps in den zonneschijn verplaatst, uit logge eenvoudigheid kromme sprongen maakte, en in zijne wijsheid besloot, dat niemand groot, geestig, betooverend kon zijn, die niet als hij uit zijn land was verhuisd. MILTON, het is waar, geeft zich, in zijn *Verloren Paradijs*, in de onverstandige vreeze toe, dat hem

De ondichterlijke tijd, of wel de ongure lucht,
Of naadrende ouderdom zal hindren in zijn vlugt;

maar juist de klagte, die buitenlandsche critici zoowel tegen hem als tegen SHAKESPEARE inbrengen, is, dat zijne wieken te wild klepten - dat bij die te vermetel uitsloeg, - dat hij die niet genoeg in bedwang hield, - en hij wreekt zich zelven niet alleen grootsch op zijne vreeze, door eene vlugt, die alle Italiaansche poëzij verre voorbij steigert, maar toont als zijne overige landgenooten, dat hij de koude des klimaats in eene nieuwe bron van inspiratie kan verkeeren, zoo als ik straks zal aantoonen. Om er niet eens van te gewagen, dat de Grieken en de Romeinen, HOMERUS in het bijzonder, vrij wat meer slecht

weder hadden te tarten, dan deze critici ons gaarne diets zouden maken; houdt gij het er wel voor, dat de dichters zelve er over zouden hebben gedacht, zoo als zij? Zou TYRTAEUS, de zanger der vaderlandsliefde, er zich over hebben beklaagd, een Engelschman te zijn? Zoude VIRGILIUS, die zich in den landbouw verlustigde, en die niets vuriger wenschte dan een wijsgeer te wezen, er zich over beklaagd hebben, zoo onze weilanden zijn verschiet en hij een landgenoot van NEWTON ware geweest? Zoude HOMERUS, die pleizier had in karakter-studie, die de lofdichter was der vrijheid, die de schilder heeten mag van stormen, en landschappen, en huiselijke teederheid - ja, en ook de liefhebber van eene knutterige huiskamer en een goed middagmaal, - zou hij zich beklaagd hebben over onze luim of over onze vrijheid, of over onzen wisselzieken hemel, of over onze altoos-groene velden, ons huwelijksgeluk, ons hoekje van den haard en onze gastvrijheid? Ik wenschte slechts, dat wij, mijn lezer en ik, hem zoo eens na den eten bij ons hadden met eene lier op zijne knie, en eene drinkschaal, zoo als hij zegt, om haar te leêgen als 't hem lustte.

πίειν, ὅτε θῦμος ἀνώγόι.

Ik zou mij zeer vergissen, zoo ons knappend vuur en ons vrij gesprek hem geene warmer inspiratie ware geweest, dan hij ooit in den persoon van DEMODOCUS aantrof, schoon op een' verheven' zetel geplaatst en onthaald op sneden vleesch van de tafel eens vorsten. De Ouden schoten waarlijk niet te kort in geestdrift bij het gezigt van een goed vuur; en men mag vermoeden, dat ze, zoo zij haarden hadden gekend als de onze, de voordeelen zouden hebben erkend, die ons vernuft ons in den winter verschaft, en met den ouden CLEVELAND schier tot het besluit zijn gekomen, dat de zon zelve niets anders was, dan

- des Hemels Lolenmijn,
Die sloeg in brand -

De Ouden hadden hunne haardsteden gewoonlijk in het midden van het vertrek, welks zoldering den rook een' uitweg verschafte; zij stookten boutskolen of takkebossen; de gansche toestel bestond soms uit eenen rooster of een komfoor (den *focus* der Romeinen); soms louter uit eene soort van hoogte of altaar (de *ἑ□ία* of *ἔσχαρα* der Grieken). Men kan zich ligt den rook en den last voorstellen, door die gebrekkelijke inrigtingen veroorzaakt, om niet eens te spreken van het nare vel, dat men

krijgt, door telkens met den neus boven eene rookende pan te liggen, waarvan de aangezigten der Spaansche dames droevige blijken opleveren. Echter houd ik de kagchels, die bij de landgenooten van *Monsieur* DU BOS en *Herrn* WINCKELMANN in gebruik zijn, zoo mogelijk, voor nog erger, daar zij dof maken of doen stikken en volstrekt niets verlustigends hebben voor het oog. Welligt heeft het afgrijzen, dat ARIOSTO voor deze koesterde en dat hij lucht gaf in eene van zijne satyres, - die, waarin hij, ter verontschuldiging dat hij Kardinaal D'ESTE niet naar Duitschland vergezelde, al de jammeren optelt, welke dáár den winter eigen zijn, - welligt heeft dit *Herrn* WINCKELMANN tot het besluit gebragt, dat alle behoedmiddelen, die men in het Noorden tegen de koude heeft, even ondragelijk zijn voor de troetelkinderen van het Zuiden. Maar ALFTERI, een dichter, die in zin voor het warme zelfs voor ARISTO niet onderdeed, vermeidde zich in *Engeland;* en de groote Romanticus zelf schetst, in eene andere satyre, een hoekje van den haard als het toppunt zijner wenschen, wat prettig wonen betreft. En om kort te gaan, wat zeide HORATIUS, of liever wat zeide hij niet van de weelden der huiselijke gezelligheid, - HORATIUS, die den zonneschijn in al zijne weelderigheid wist te genieten en die des ondanks nooit levendiger bezield schijnt, dan wanneer hij gewaagt van vorst en van sneeuw? Ik behoef al die fraaije, kleine uitnoodigingen niet aan te halen, welke hij aan zijne kennissen zond, en waarin hij aan de eene vertelde, hoe eene knutterige kamer en een knappend vuur hem verbeidde, en aan de andere den rook beschreef, zoo als hij in krullende wolkjes uit het dak opblaauwde, en zelfs zijnen vrienden in het algemeen geluk wenschte met de gelegenheid tot genot, hun door een' stormachtigen dag aangeboden; - het zal genoeg zijn, om op ééns van die kieskeurige kunstkenners te worden ontslagen, naar de verrukking te luisteren, waarmede hij een' der vriendschappelijke kringen beschreef, in welke bij zijne winteravonden plagt door te brengen, en waaraan niets ontbreekt dan onze grootere zedelijkheid en onze patent-haardsteden, om het tooneel te gelijken, dat ik mij nu in den geest voorstel.

‘Vides ut altâ stet nive candidum
Soracte; nee jam sustineant onus
  Silvae laborantes, geluque
  Flumina constiterint acuto?

Dissolve frigus ligna super foco
Largê reponens; atque benignius

Deprome quadrimum Sabinâ,
o Thaliarche, merum diota.

Permitte Divis caetera.....

Donec virenti canities abest
Morosa. Nunc et campus, et areae,
Lenesque sub noetem susurri
Compositâ repetantar horâ:

Nunc et latentis proditor intimo
Gratus puellae risus ab angulo,
Pignusque dereptum lacerto
Aut digito male pertinaci.

Lib. I., Od. 9.

Maar schoon de Romeinsche dichter bij wijlen op zijne matigheid stoft, verliest hij slechts te dikwijls het verstandelijk gedeelte van het genot uit het oog, of heeft ten minste bijster veel aanleg, om dit aan het zinnelijke op te offeren. Ik daarentegen houde het er voor, dat het ware pleizier des gezelligen verkeers in het tegenovergestelde schuilt; de dichterlijke lezer moet, nadat hij bij HOMERUS heeft aangezeten en zich aan gebraden en gezoden verzaad, nadat hij zich in den kring van HORATIUS het hoofd met bloemen heeft omkransd en op zijn voorbeeld den schuimenden beker geledigd, de dichterlijke lezer moet eindelijk tot ons, de barbaren van het Noorden, komen, om het toppunt van genot aan den huiselijken baard te smaken. Immers wij bedoelen er de vereeniging mede van praktikale philosophie en luchthartige blijgeestigheid, - spijzen, die de maag niet neêrdrukken, en togen, die het hoofd niet bedwelmen, - voeding, die genot kweekt, in plaats van overlading, die walging baart. Ik spreek natuurlijk niet van onze alledaagsche eters en drinkers, maar van onze klassieke kenners van vermaak, in tegenoverstelling van die in andere landen: deze, het verdient te worden opgemerkt, deze hebben zich allen in HORATIUS verlustigd, en hem nagevolgd zoo ver hun smaak met den zijnen overeenstemde; maar hoe aardig tempert hunne aangeboren wijsbegeerte, zonder hun genot zelfs een' zweem te verminderen, de vrijheid hunner feestelijke bijeenkomsten: hoe luistert zij die in zekeren zin door iets eigenaardigs op! Zij voedt het vuur, als het ware, met eene gelijkmatige brandstof, die zoowel het zengen voorkomt als het uitgaan belet; in plaats van hen prijs te geven aan de gekunstelde geestdrift van een verhit ligchaam, stelt zij hen in staat de

onbelemmerde en weldadige heerschappij van een vonkelend verstand te genieten. Het is waarlijk aardig op te merken, hoe weinig uitspatting er onder hunne ruimste, luchtigste begrippen van uitspanning loopt. Zoo vereenigt b.v. onze oude dichter DRAYTON, als hij zijnen lievelingsmakker herinnert aan de uren, in het hoekje van den haard gesleten, uitdrukkelijk vrijheid met matigheid:

> Ai, Henrik! ai, wat plagten wij ons geern,
> Als de oostenwind de knevels deed bevriezen
> En 't avond werd, in eerlijke taveern,
> Om vrijheids wil, een' eigen' haard te kiezen:
> En, maat houdt staat, met luttel spijs en wijn
> Voldaan, van harte elkanders gast te zijn
> Op verzen, man! de dijne of wel de mijn!
> Brief aan HENRY REYNOLDS Esq.,
> over Poëten en Poëzij.

En MILTON geeft, in zijn Sonnet aan CYRIACUS SKINNER, eene van welks wendingen aan HORATIUS ontleend schijnt, iets geheel eigenaardigs aan zijne uitnoodiging tot gezellig genot, door juist van datgene te gewagen, waarmeê HORATIUS tot geen' prijs wilde worden gekweld, - de gewaarwordingen van den volgenden dag:

> Cyriacus, wiens grootvaêr, vroom van aard,
> Op 't hoog gestoelt' der Themis dezer rijken,
> Luid toegejuicht, met dubbel regt mogt prijken,
> Door spraak en schrift gelijkelijk vermaard.
>
> Laat thans de vreugd uw voorhoofd effen strijken,
> Vier feest met mij, feest, dat geen' narouw baart;
> Schuif 't boek op zij, lang peinzend aangestaard,
> Doe Euclides en Archimedes wijken.

Maar de uitvoering van dit sonnet haalt in luchtige bevalligheid noch schilderachtige voltooijing bij de verzen, welke hij zijnen vriend LAWRENCE wijdde, en die, daar het ons een ideaal van een smaakvol middagmaal schetst, het uur moge besluiten, dat ik zoo even beschreef, en ons ongezocht tot de schemering brengen.

> Waar zullen wij, trots de opgezwollen stroomen
> En wegen, voor geen' viervoet zelfs geschikt,
> Waar zullen wij doornat, verkleumd, beslikt,
> Laurentius! bij wijle zomenkomen,
> Om, door het vier van d'open' haard verkwikt,
> Noch vroegen nacht, noch barren wind te schromen,
> Neen, aan den disch van al 't genot te droomen
> In 't lentgetij, het aardrijk toebeschikt?

O, keurig maal! o luchte en lekkre spijzen!
O bekers! mild met Attisch zout gekruid,
O lieflijk spel der tooverzoete luit!
Waarbij de stem Toscaansch gezang doet rijzen;
Al wie naar eisch die weelden weet te prijzen,
Hij put op ééns haar wondren wel niet uit!

Maar de schemering valt in, en de liefhebber van het hoekje van den haard is, om het oogenblik volkomen te genieten, nu alleen. Voor een paar minuten zat hij nog te lezen, en was gedurende eene lange wijle onbewust van het toenemend duister, tot hij, opziende, van de voorwerpen buitens huis weinig meer dan den loggen omtrek gewaar werd, en bemerkte, dat de zijplaten van zijnen haard de vlammen begonnen te weerkaatsen en zijne schaduw en die van zijn' stoel, reusachtig groot geworden, den wand verdonkerden. Verlangende voort te lezen, schoof hij al digter en digter aan het venster, en bleef zijnen blik op het boek gevestigd houden, tot bij toevallig even op straat keek, en daarna het boek weêr opvattende, geene letter meer kon onderscheiden. Hij legt het daarom ter zijde, en zijnen stoel digter aan den haard schuivende, plaatst hij zich regt voor het vuur in eene gebogen houding, met de voeten verre van elkander op den aschbak, met de oogen op den rooster gevestigd, met de armen op de elleboogskussens van zijnen stoel, de eene hand afhangende, de palm der andere naar het vuur gekeerd, - niet om het van zich af te weren, want het heeft niets roostends noch zengends, - maar om het te onderscheppen en eene streelender gewaarwording te hebben van zijne liefelijke warmte. Zoo hebben de grootsten en wijssten der menschen gezeten, en overpeinsd en gemijmerd; eene alledaagsche waarheid misschien, maar welke wij slechts te gereed zijn, voorbij te zien. Wij spreken van eene reize naar *Athene* of naar *Rome*, om dezelfde voorwerpen te beschouwen, door de Grieken en de Romeinen bewonderd, en vergeten, dat de Maan, die welligt in het eigen oogenblik op ons neêrziet, dezelfde planeet is, welke HOMERUS en VIRGILIUS betooverde en die aangestaard of bezongen werd door alle groote mannen en geniën, ooit op aarde gevierd: door SOCRATES en PLATO te *Athene*, door de ANTONIJNEN te *Rome*, door de ALFREDS, de D'HOPITALS, de HILTONS, de NEWTONS en de SHAKESPEARES. Uit dezelfde nieuwsgierigheid scheppen wij behagen in het nasporen, hoe deze (groote mannen of deze dichters zich in het dagelijksch leven gedroegen, welke hunne gewoonten waren, hoe zij plagten te spreken en

te peinzen, ja, in welke houding zij liefst zaten, en of zij pleizier hadden in dezelfde geneugten en gemakken als wij. Zoo wij daarentegen de Natuur en hare werken gadesloegen, zouden wij overtuigd wezen, dat zij het inderdaad deden, en dat wij hun, in hunne alledaagsche gewoonten, op een haartje gelijken, wanneer wij ons natuurlijk gedragen en ernstig nadenken. Of hebben wij straks HORATIUS niet van zijnen knappenden haard en van zijne knutterige gerieflijkheden hooren praten, of bij de levenslustigste onzer kennissen ware? Ik geloof niet, dat er iets bij gewaagd is, zoo wij ons MILTON voorstellen, in de houding, zoo even door mij beschreven, toen hij dat kleine betooverende schilderijtje penseelde, hetwelk alle kabinetstukjes de loef afsteekt.

> Of, zoo de raauwe lucht 't verbiedt,
> Een stil vertrek gebreekt ons niet,
> Waarin der assche roode gloed
> De logge scheemring zwichten doet;
> En niets de stille mijmring stoort,
> Dan 't krekeltje aan den haard gehoord,
> Of 't vaakrig dommelzoet gezang
> Der nachtwacht bij haar' ommegang.

Doch om tot ons hoekje terug te keeren. De avond begint te vallen. Het venster, dat een groot vak van waterig graauw vertoont, door zware lijnen afgedeeld, wordt allengs donkerder, en naarmate de duisternis toeneemt, wint het vuur in gloed. De mijmeraar blijft zijne gemakkelijke houding bewaren, in zijne overpeinzingen verdiept, - en alles wat hem omringt is stil en bedaard. Hij zou zelfs de stilte hooren, zij zoude hem als het ware verklappen, wat er in de lucht omging: maar een flaauw geraas, dat echter luid genoeg is om die stilte te storen, tikt in de zamenbakkende steenkolen, terwijl van tijd tot tijd de ligte asch neêrzijgt, of eene sterkere, maar nog altoos streelende vlam den haard flikkerend verlicht. Eindelijk smelten de donkerder voorwerpen in de kamer zaâm: de tinteling des vuurs werpt een rusteloos licht op de hoeken der meubelen en weêrspiegelt zich in het telkens duisterder venster; terwijl de peinzer zijne voeten heen en weêr laat bengelen, of die weder op den haard zet, en zijn gelaat in de algemeene duisternis uitkomt, ernstig, schoon hij niets uitvoert, bleek, in vergelijking van den rossen gloed, waarin hij staart. - Deze is misschien de éénige wijle, in welke louter ledigheid heilzaam en verkwikkend mag heeten. Hoe wordt dan, zonder eenige moeite, elke speling, ieder ander voorkomen des vuurs opgemerkt! Eene vallende kool, een dwar-

relende rook - een miniatuur namaaksel van de flits eens weêrlichts, - niets ontsnapt den blik of der verbeelding. Soms luikt er in den hoek des roosters een vlammetje op, dat trilt als een blaadje klatergoud; dan weder rijst het boven de kolen uit als eene rusteloos wuivende vaan; nu eens wordt men het slechts door den weêrschijn op den aschbak gewaar, om het straks om een' der staven van het haardje als eene tong te zien kwispelen; bij wijlen schiet het, ijl als een spook, met een zwavelig en gedurig hijgen, als uit een riet op. De gloeijende steenkolen vertoonen intusschen de afwisselende gedaanten van heuvelen en meiren en valleijen, - van vurige Alpen, wier hitte zelfs geesten niet uit kunnen staan, of van onpeilbare afgronden, waaruit allerlei nikkertjes gereed zijn op te stijgen, maar eensklaps zijn hitte en koude vergeten, en bemuurde steden dagen op, en gedaanten van onbekende dieren en verafgelegen streken, die geen reiziger bereiken kan; - doch nog éénmaal verandert het tooneel. Koetsen en kameelen en blaffende honden, die even groot zijn als beide, rijden en trekken en jagen been en weder door een landschap, zoo als wij er wel nooit een zullen zien; - totdat ten laatste het zamenvallen der halfverteerde kolen het gansche visioen in een' chaos verkeert, en de reusachtige omtrek van een grijnzend gezigt met al wat er gebeurd is den draak schijnt te steken. Gedurende deze scheppingen der oogen doolt de gedachte van de eene abstractie tot de andere voort, de eerste viel ons in door het vuur, - de tweede door de eerste, - de derde door het algemeen besef van gemak en genot, onwillekeurig vergeleken met wat al jammeren de wereld oplevert, welligt veredeld door diepe overpeinzing van alles wat de welwillendheid voedt of de wijsheid bezielt. In zulke oogenblikken ontwerpt de wijsgeer zijne Utopiaansche plannen, en droomt hij van streelende waarheden, welke hij niet bewijzen kan: - verbeeldt zich de minnaar, gelukkiger en gewisser dan hij, dat zijne liefste bij hem is, dat hij onopgemerkt zijnen arm om haar midden slaat, dat haar hoofd op zijnen schouder rust, dat aarde en hemel in dat zoete bezit zijn eigendom zijn: - stijgt de dichter, mijmerzick als de een en vurig als de ander, op de wieken der verbeelding de lucht in, drijft in de harmonie der spheren om, baadt zich in den glans van duizende zonnestelsels, en gunt zijnen ruischenden vleugelen geene rust, vóórdat hij een volmaakt paradijs heeft gevonden, van welks velden hem de geur van pas ontloken rozen tegenwalmt, en welks lucht muzijk is, - welks wateren vloeibare diamanten zijn, - welks

licht een stralenkrans is, die hem door kristal tegonvonkelt, - welks dreven lauwerboschjes zijn, - welks taal poëzij mag heeten, - en het binnenzweven van welks dampkring genoeg is, om het gelaat met schoonheid te bekleeden en het hart te zaligen. - Helaas! dat iemand, die zulk eene verheven vlugt durft wagen, aan het aardsche verknocht blijft door draden, die even fijn als lang zijn; dat het minste rukje der meest alledaagsche hand in staat is, den reeds uit ons gezigt verdwenen luchtreiziger tot de gemakken der bestaande wereld terug te trekken! - Het binnenbrengen van eene enkele kaars doet te gelijk èn schemering èn zonneschijn wijken, en de eerzuchtige mijmeraar wordt geroepen tot het gebruik van een' kop thee!

Stook op het vuur en weer den fellen togt,
Door 't saai gordijn voor 't hooge raam te schuiven! -
Terwijl daar ginds het bobbelende vocht,
Uit bronzen vaas, een drift van stoom doet wuiven,
En elk van ons de volle, drinkschaal wacht,
Die, schoon zij 't hart vervrolijkt door haar weelde,
Hoe mild gesmaakt, nooit roes of rouwe teelde; -
Zij d'avondstond het welkom toegebragt!

Een knutterig uurtje werd nooit met meer gevoel geprezen! - COWPER was geen *groot* dichter; het gebied, hem toegewezen, was niet uitgestrekt; de vlugt, die hij nam, had niets verhevens; maar het eerste was volkomen zijn eigendom, en voor de tweede bezigde hij nooit geleende wieken; hij is de dichter van rustige levensvreugde en huiselijke opmerking. - Het vuur, wij zagen het, is nu opgestookt, en krijgt een geheel ander voorkomen dan dat, hetwelk wij zoo even verlieten; het is of het zijn gelaat in de vriendelijkste plooijen zet, om hen welkom te heeten, die zich aan de theetafel verzamelen; het is de taak van den liefhebber van het boekje van den haard, het den ganschen avond in die stemming te houden. Hoe ligt en luchtig zien de kolen er uit! Hoe vierig is de ruimte tusschen de staven of traliën van den haard! Hoe vlug rennen de wolkjes rook, alsof het een wedloop gold, elkander na, den schoorsteen in; wij vergelijken ze onwillekeurig bij zoo vele fantastische schimmen of spoken, terwijl het oog te vergeefs één' hunner tracht te vergezellen! De vlammen blaken niet zoo hevig als zij het des morgens deden, maar ze zijn nog altijd vol van leven en kracht; zoo zij niet in den schoorsteen bulderen, zij maken een gedurig en aardig gedruisch, dat volkomen doel treft. Hier flikkeren zij boven de kolen uit met een lommerig wuiven; dáár rijzen zij

eensklaps op, in vorm eener naald gelijk, - ginder schijnen zij een heirleger van dwaallichtjes, dat wapenoefening houdt, en slechts uiteenstuift en verdwijnt, om zich eensklaps weder in orde te scharen. Ik kom er voor uit, dat ik er dol veel van houde eene fiksche vlam boven uit de kolen te zien slaan; en mijn ongeduld om dit schouwspel te genieten, verleidt mij dikwijls tot een overijld of liever onhandig poken, dat wil zeggen, ik steek hem van boven in het vuur, in plaats het er in het midden of van onderen meê op te rakelen, ik wil er met alle geweld de vlam uit lokken. Eene vrouw van mijne kennis - ‘naauwverwant en hooggeschat,’ zoo als men in het Parlement zegt, - gispt mij misschien twintig malen op éénen dag over dit gebrek, en doet dit telkens zoo goedaardig, dat het alleronedelmoedigst van mij is, dat ik mij niet betere; en echter, het komt er niet toe. Het gevolg is, dat het vuur, na eene wijl opflikkerens der vlam, flaauw en slaperig wordt, en gevaar loopt van uit te gaan. Het verkeert in den toestand van een' jongen op school, welke in de handen van een' ongeduldigen meester is gevallen, die hem voor een' flaauwerd aanziet, en den knaap, om er een' vluggerd van te maken, gedurig drillen om zijne ooren geeft: tien tegen één, dat de plakmonarch juist het kwaad, dat hij wilde voorkomen, te weeg brengt. Maar in het uur, waarvan ik nu spreek, laat ik den pook rusten: - ik heb er geene behoefte aan: - alles om mij heen is knutterig; alles pleizierig en voldoende. Hoe evenmatig is de warmte om ons heen! Hoe streelend dat dubbele tapijt onder onze voeten! Hoe liefelijk de geur, dien wij uit het kopje thee inademen! Welk een heerlijk breed licht werpt het vuur over den gezelligen kring, teruggekaatst door de watervaas en het gepolijst mahonijhout! De lichtkleurige gewaden der vrouwen komen er te schooner door uit, het geeft iets dichterlijk-warms aan haar gelaat en hare lokken. Ik behoef niet te gewagen van al den zoeten kout, dien men aan de theetafel hoort; ik heb nog minder lust de verliefde aardigheden te verklappen, waartoe het gezellig zamenzitten onwillekeurig verleidt. Goedaardige luim treft nooit een gehoor aan, meer geneigd haar voor vernuft te groeten, dan dat van opgeruimde theedrinkers; schalke hoffelijkheid wordt bij het overreiken van kop en schotel of het toedienen van suiker en melk niet slechts geduld, maar geprezen. Van het oogenblik af dat de thee in *Europa* bekend werd, bragt men haar bezielend vermogen luiden lof toe. WALLER prees haar toen hij zijn hof maakte aan CATHARINA VAN BRAGANZA; D^{r}. JOHNSON weidde over

hare opwekkende eigenschappen uit, toen hij op de theepartijtjes van M^{rs}. THRALE gevierd werd als een wonder. De eerste plaatst haar in zijn Lofdicht, vervaardigd nadat hij haar door Hare Majesteit had hooren prijzen, met één' pennestreek boven myrthe en lauwer, en Hare Majesteit was natuurlijk te beleefd om hem tegen te spreken.

Venus moog' trotsch op haar' myrthenkrans wezen,
Phoebus omstrengel' met lauwren zich 't hair:
Thee door *den roem der Vorstinnen* geprezen,
Thee overtreft en het een en het aêr.

De lofrede door D^{r}. JOHNSON aan zijnen lievelingsdrank gewijd is te overbekend, om hier te worden herhaald, en het aanprijzend opschrift van den Keizer KIEN LONG is, - voor den smaak van een' Europeër ten minste, - iets te flaauw, tenzij dat de spreuk op den theepot, van Zijne Majesteit armzalig vertaald zij; dat meer gebeurt. Wat mij betreft, ofschoon ik, zoo als ik reeds betuigde, den hoogsten eerbied koester voor dezen verkwikkenden drank, die den koude verwarmt en den heete verkoelt, ik beken, zoo als MONTAIGNE zou hebben gezegd, dat ik de voorkeur geve aan koffij, vooral wanneer ik mij met staatkundige onderwerpen bezig houde: -

Want sterke koffij geeft den staatsman 't vremd vermogen,
Om alles door te zien met half geloken oogen.

Ik vind er iets levendigers en te gelijk iets zelfstandigers in. Buitendien, ik zie dien drank nooit, of hij brengt mij de Turken voor den geest en hunne Arabische vertellingen - een verband van gedachten, dat ik verre de voorkeur geve boven alle denkbeelden, welke de Chinezen bij mij opwekken. Even als de koning, die zijn hoofd in de ton stak, worde ik overgebragt in verre landen, zoodra ik mij naar een' kop koffij buig, - en dool op het eene oogenblik met SINBAD in de valleijen om en ontmoet in het andere eene vlugt van fairies bij maanlicht op weg, en daal in het derde ten holen van den vervloekte *Maugraby* af, of verdiep mij eindelijk in de stilte dier streelende eenzaamheid, aan welke Prins AGIB door het noodlottige paard werd ontvoerd. Of zoo ik er ten onzent over wil poëtiseren, hebben wij dan BELINDA niet en hare Sylphen, die koffij drinken met zoo veel staatsie, als alleen de poëzij kan bijzetten? -

Ei, lieve Lezer! sla POPE'S *Geroofde Hairlok* eens op.

Wij moeten echter erkennen, dat het algemeen verband van

gedachten tegenwoordig der thee gunstiger is, dan der koffij, en dat de eerste daarom het voordeel heeft, geene beperking tot eenigen bijzonderen stand of wijze van leven voor den geest te brengen. Laat er slechts een boekje van den haard wezen, en men kan zich ieder, wie hij ook zij, voorstellen onder het genot der weelde van een' kop thee; ieder, van de hertogin af, welke in de avond-gezelschapszaal zit en het als een middel bezigt, om hare blanke hand te doen bewonderen, tot de waschvrouw toe, die des ochtends vroeg al bij hare tobbe stond, en daar zij sinds vijf ure niets dat naam mogt hebben over haar hart kreeg, er zich om een uur of zeven met glimmende armen en gerimpelde vingers eens fiksch toe zet. Zoo er eenige stand is, waarin die weelde hooger gewaardeerd wordt dan in al de overigen, het is bij de zoogenaamde burgerlijken, bij den gelukkigen middelstand, in welken men alle geneugten het meest op haren waren prijs schat, dewijl zich aan den zin voor genot het besef hecht, dat het verdienen vooraf moet gaan. Ik weet het uur, waarover ik spreek, met geen beter climax van knutterigheid te besluiten, dan de volgende, aardige verzen aanbieden. De auteur van het stukje is, naar ik geloof, onbekend gebleven, en had misschien weinig van een' poëet, waar het op verdichten aankwam; maar wie zal hem smaak voor tastbare en proefbare geneugten ontzeggen, bij het lezen der volgende regelen?

De vlam loeg van den blanken haard
  Hem in zijn' leunstoel toe;
En Aelbreceht dacht: ‘Wie is op aard
  Zoo blijde als ik te moê?’

Zijn Klaertje, lang met hem verloofd,
  Maar kort met hem vereend,
Hield schalk haar lief, haar lokkig hoofd
  Op zijne borst geleend.

Zijn lievlingshond lag vlak voor 't vier,
  Hij schudde kop en staart,
Zoo vaak hun poesje, een geestig dier,
  Hem langs stoof in haar vaart.

Maar Aelbrecht drukte Klaertjes hand,
  En blozend stal ze een' kus,
En waar haar hart geen woord voor vand,
  Ontvouwde hij haar dus:

‘Of zulk een leven eenwig waar'!
Mijn haardvuur en mijn thee;
Hoe dierbaar zijt ge mij door haar;
Wij heem'len hier alreê!’

Het gelukkige Te Huis.

Er zijn zoo velerlei wijzen, om het overige van den avond tusschen den tijd van theedrinken en den tijd van naar bed gaan door te brengen, (want ik protesteer tegen alle soupers, die niet eenvoudig genoeg zijn, om ze van het bordje op de knie te nuttigen), dat eene algemeene beschrijving mij niets zoude baten, en niemand mij mijne uitvoerigheid zou ten goede houden, zoo ik tot bijzonderheden afdaalde. Het zij genoeg te zeggen, dat, mits men het vuur naar waarde schatte, en mits men in opgeruimde stemming verkeere, ieder van deze iets vermakelijks heeft, hetzij het gezelschap groot of klein, oud of jong, spraakzaam of ernstig is. Indien er muzijk wordt gemaakt, zal een goed vuur den spelers bijzonder aangenaam zijn, daar zij dikwijls juist in dien boek van de kamer zitten, welke het verst van den haard is verwijderd. Of is het niet inderdaad schande, dat bij wijlen eene jonkvrouw, die ons allen door hare stem betoovert, of ons verrukt door het vlugge spel harer vingeren op piano of harp, op hetzelfde oogenblik van koude rilt en beeft? Wat kaarten betreft, die uitgevonden werden, om voor een' onnoozelen vorst den tijd te dooden, en welke, naar mijne meening, slechts te dulden zijn, wanneer wij ons niet wijzer behoeven te gedragen dan bij, namelijk bij een allegaartje, - ik mag ze, als een opregt liefhebber van het hoekje van den haard, volstrekt niet in mijne bescherming nemen; want, om van andere hindernissen te zwijgen, de speeltafel is, uit het oogpunt van het vuur gezien, een even lastig voorwerp als de eettafel, en mag er in gezelligheid niet bij halen. Indien het onvermijdelijk is, het gezelschap een zoo onaangenaam compliment te maken, als alle toevlugt tot eene uitspanning van dezen aard in zich sluit, dan kan men immers dammen of schaken, twee spelen, die op een tafeltje in het hoekje van den haard, zeer wel hunnen gang kunnen gaan. Echter is er niets, dat halen mag bij gezelligen kout, waartoe ieder bijdraagt wat zijn vernuft hem ingeeft, en die geene andere afwisseling vereischt, dan misschien een weinig muzijk of het voordragen van eenige plaatsen uit een lievelingsboek, waarover elk dan zijn gevoelen in het midelen brengt. Zoo er dan overeenstemming in smaak heerscht,

en de toon des gespreks zoowel iets opregts als iets beschaafds heeft, wordt ‘de zoete muzijk der spraak,’ in zulk eene ure in hare grootste harmonie gehoord, slechts verscheiden om te streelender, slechts afgewisseld om te belangrijker te wezen, opgeluisterd als deze hij wijle moet worden door het glimlachje der schoonheid of de vuurvonken van het genie.

Zulk eenen avond noem ik eene volmaakte uitspanning; het is een genot, dat den vermoeiden denker tevens prikkelt en verkwikt; onze betere geest ontwaakt, nadat wij ons van onze dagelijksche taak hebben gekweten!

> ‘Questo è il Paradise,
> Piu dolce, che fra l'acque, e fra l'arene
> In ciel sen le Sirene.’
>
> TASSO. *Rime Amorose*.

Een goed vuur en vrolijke aangezigten; - en het valt der wijsbegeerte niet ligt goeden nacht te zeggen. Maar wij moeten gezond zijn of wij missen allen zin voor genot; en daarom noopt de voorzigtigheid te betamelijker ure te scheiden. Het zij echter verre van een' redelijken liefhebber van het hoekje van den haard, geene uitzondering op den regel te durven maken, wanneer hij vreemden te zijnent ziet, die lang afwezig waren of het invallen van een' feestdag van eenig lid des huisgezins den tijd doet omvliegen of een bijzonder aardig praatje het scheiden moeijelijk maakt. In alle geval moet het vertrekken eene vrijwillige zaak blijven; en ik wil deze gelegenheid niet verzuimen, mijn hart lucht te geven over de armzalige treken, welke sommige lieden bezigen, als zij gaarne van hun gezelschap zouden zijn ontslagen, namelijk, van hun vuur te laten uitgaan en de pitten hunner kaarsen te laten verkolen: - het is gemeen en het is walgelijk, en het verraadt even veel gebrek aan menschenkennis als aan welopgevoedheid; want het is mogelijk, dat diegenen onder hunne vrienden, welke in dit opzigt van hen in gevoelen verschillen, deze manieren zoo stuitend vinden, dat zij nooit weêr komen, en dat de onbeschaafden het in hun hoofd krijgen, dat dringen te trotseren en tot den ochtend toe eene lederen broek door te zitten. Wanneer een gewoon bezoeker onbescheiden genoeg is, bij eene gewone gelegenheid, tot in den nacht toe te blijven plakken, moet men het zich als iets noodlottigs getroosten, - moet men dat als een gebrek aan wereldkennis beschouwen, waartegen men onmogelijk op zijne hoede kan zijn, - als eene soort van bezoeking, die met geduld moet worden

gedragen, en waardoor men niet dikwijls zal worden gekweld, indien wij hen, welke wij uitnoodigen, kennen en zij die uitgenoodigd worden het ons wederkeerig doen. - Maar welke gezellige deugd zal wee roepen over een zeldzaam rekken des gespreks in het hoekje van den haard? Een enkel vriend blijft misschien langer dan de overigen; - ge zijt alleen te huis; - gij hebt juist een onderwerp opgehaald, waarin gij beiden behagen schept, - de vlam flikkert zoo helder op, - de wind huilt buiten, de regen klettert, - de koude snijdt, zet u neder; blijf. - In zulk eene ure kan het zwaarmoedigste temperament wolken en stormen tarten en uit deze zelfs een genot scheppen, dat bij daglicht geene gehalte heeft. Het is of de geest zijns geluks bij hem zit, en hem lang verdwenen geneugten nog eenmaal doet smaken; - ei lieve! wanneer zulk een zuurziende door die wijle zoo pleizierig kan worden gestemd, welk een' invloed moet zij niet uitoefenen op een' onbenevelden, blijmoedigen geest? Zoo de uitspanning niet in ondeugd ontaardt, verbiedt de matigheid haar niet, wanneer men zich haar slechts zelden veroorlooft. De groote Dichter, dien ik zoo dikwijls bij het hoekje van den haard heb aangehaald en die het met ons ten einde toe genieten zal, was, als al de overigen onzer groote dichters, een vurig lofredenaar van allerlei soort van matigheid; maar schoon hij zijne leer in beoefening bragt, wist hij, zoo handig als de vrolijkste likkebroêr van ons allen, uren aan den nacht, aan de wieken van den slaap te ontstelen. Om zijn' edelen wensch, ‘dat hij *dikwijls* den Beer mogt uitwaken,’ als niet tot ons onderwerp behoorende, met stilzwijgen voorbij te gaan, met welk eene keurig bewaarde berinnering van knutterigheid beschrijft hij in de Elegie op zijn' vriend DIODATI de geneugten van het hoekje van den haard in een' winternacht?

> Pectora cui credam? Quis me lenire docebit
> Mordaces coras? Quis longam fallere noctem
> Dulcibus alloquiis, grato cum sibilat igni
> Molle pyrum, et nucibus strepitat focus, et malus Auster
> Miscet cuncta foris, et desuper intonat ulmo?

Zelfs wanneer wij alleen zijn, schuilt er soms een genoegen in, bij het vuur te blijven waken tot het geheel is uitgegaan, - er digt en digter bij te kruipen met voorover gewipten stoel en tegen de staven geleunde knieën, - ons door den ganschen drom van scheppingen der verbeelding, welke zich in de stilte van den hollen nacht te voorschijn wagen, allerlei geheimen te la-

ten influisteren. De gansche wereld om ons heen is in slaap gesust; en voor een oogenblik schijnen de zorgen des dags met deze ingesluimerd; gij schijnt een wakend besef van bevrijding uit hare boeijen te smaken en gemeenschap te hebhen met duizende luchtbewoners, die n gewiekt omzweven in hunnen vluggen dans. Dan worden, om der wille der verbeelding, en niet om dien des bijgeloofs, allerlei histories uit de Geheimzinnige Wereld, alle treken, ooit om middernacht door de Fairies uitgespeeld, voor den geest herroepen. De geest schiet vleugelen aan, en volgt de boersche kinkels, door dwaallichtjes van den weg gedoold, of hoort een schalk gelach, door boomtronk en bouwval teruggekaatst, of ontmoet den nachtgeest op zijne merrie gestegen, om een' overdadig smuller te tuchtigen, of ziet de zwarte nikkertjes dansen op de waterige stralen van de maan; of, zoo hij zich niet reisvaardig maakt, maar te huis blijft, er grijnst hem een geest tegen uit de deur van iedere kamer, welke hij opent, terwijl er van de trappen, die naar de eerste verdieping leiden, een kreet wordt gehoord, die de blaauwe plekken aankondigt, welke door

> Der fairies schalke hand in blanke maagdenheupen

geknepen worden; of het is hem, alsof hij beneden iemand hoort snurken en naar de keuken sloffen;

> En 't monster met den rooden haard
> Zich neêr ziet strekken voor den haard.

Oogenblikkelijk daagt de gansche bende van fairies op, zoo die der Ouden als die der Nieuweren, - de d[problem]emons, de sylphen, de gnomen, de sprites, de alpen, de peris, de geniën en bovenal de geesten van den haard, de salamanders, de lares, de lemures en de larvae zweven tusschen den blik der verbeelding en de uitgaande kolen, en eenigen hunner zijn met wapens en toortsen bedeeld, anderen schrijden statig voort over het opengeslagen boek of de ledige tafel, weêr anderen, van zachter aard, boeijen ons door hunnen schelmschen oogopslag en hunne wigtige houding, terwijl ons eene flaauwe muzijk in de ooren ruischt en OBERON beveelt:

> 't Vuur gaat uit, de nacht valt in;
> Zweve heel mijn elfendrom,
> Rap van wiek en blij van zin,
> Door deez' luchte zalen om!
> Zing me, spring me, hip me na
> Op den maatzong, dien ik sla!

Eensklaps, en alles is verdwenen, en de mijmeraar, die den blik ter zijde wendt, ziet onwillekeurig naar een lagehend spotduiveltje om, dat hem moest aanstaren van een stoeltje, zoo schraal van pooten als een spinnekop, en zijn gelaat en zijne houding nabootsen. - Welk een ijdel spel der verbeelding is dit alles, en hoe onbegrijpelijk voor menschen aan het alledaagsche en aardsche verkleefd, maar des ondanks niet nutteloos, noch als een oefenwerk der verbeelding, noch als een verhoogd bewustzijn van den werkkring en de bestemming der ziel! Ook houdt het ons bezig en ontsteelt ons aan ons zelve, wanneer ons andere herinneringen falen of smartelijk vallen, - wanneer wij vrienden, die wij edelmoedig dachten, voor baatzuchtig hebben leeren kennen, - of getrouwer vrienden slechts deernis met ons kunnen gevoelen, - of de gansche wereld niets overig heeft, dat halen mag bij wat wij begroeven. Het kan ons zelfs tot hooger en ernstiger overpeinzingen stemmen, ons opvoeren uit den loggen dampkring des aardschen verblijfs tot de aanschouwing van dat licht, hetwelk mist noch wolken kent! O weelde! als onze ooren dan door de harmonie der sferen worden begroet, en onze oogen hen wederzien, die wij hier verloren en betreurden, die wij liefhadden van de wieg tot het graf, die ons te gemoet snellen, den glans des lichts om den schedel, den glans der vreugde in den blik!

Maar de aarde roept ons op nieuw terug: - de laatste vlam is weggekwijnd; - de uitdoovende asch stuift neêr met de traagheid van het gapen der verveling; de kilte waarschuwt ons, dat wij al te bed moesten liggen. Nog één blik op den haard, waaraan wij zoo knutterig hebben gezeten, en onze laatste, traag verrigte bezigheid is het opwinden van het horlogie voor den volgenden dag. - Op hoe vele bekommeringen zal de vinger van dien ernstigen, geheimzinnigen kronijkschrijver wijzen, - en ook op hoe vele geneugten! - Op morgen zal er een nieuw vuur voor ons worden aangelegd; en dies, vriend lezer! zij u hartelijk goede nacht gewenscht: - moge de vermoeijing, welke ik u heb veroorzaakt, u te rustiger doen slapen!

Geen droef geschrei, geen klagelijk geween
Zij binnendeurs of buitenshuis gehoord;
Noch breng' gekreun, gefluister of gesteen
Voor zoet gepeins een angstig waken voort.
Geen bange droom, geen vreeselijk gezigt
Ontzette ons hart of grijnze ons grimmig aan;

Geen geestenheir, geen ingebeeld gerigt,
Doe ons het haar van schrik te berge staan
Er heersche stilte om onze legerspond,
Er heersche vrede in 't binnenste onzer ziel,
En slaap verkwikke ons heel de nachtwaak rond,
Of ruste zelve ons in hare armen hiel'!

SPENSER.

De kunstkenners.

(*Naar* Decamps.)

Ik hen blijde dat het prentje, dat ik beschrijven moet, zijn oorsprong in *Frankrijk* heeft bij den geestigen DECAMPS, den bekenden schilder der vrijaadje van het boeren meisje en den garde. Niemand zal er nationale portretten in kunnen hervinden. Niet alsof er onder onze kunstkenners geene apen zijn, van den tengeren kunstkooper af, die achter den stoel van den magtigen MECEEN, de lippen verbijt, tot dat hij weet naar welke zijde de olympische hoofdknik, ten voordeele of ten nadeele van den schilder zal neigen, tot den doorvoeden liefhebber toe, die in den handel zoo veel geld won, om den beer over de kunstenaars te spelen. Maar de Parijsche schilder heeft zeker geen Hollanders bedoeld. Eerst op de laatste tentoonstellingen maakten zij met ons kennis. Langdurige deliberatiën over hun al of niet toelaten, strijd tusschen *onze* nationale *school* en het: *de kunst heeft geen Vaderland:* eindelijke capitulatie der eerste partij: volkomene zegepraal der laatste, toen het publiek bewonderend zich verdrong voor het meesterstukje van JACQUAND - Gij kent immers die doorvoede paters in *dolce far uiente* na den maaltijd neêrgezegen: dien eenen, geheel verzonken in het verkoelen van zijn kop koffij, dien ander, dien *Mokkas* ooft tot jeugdige zinnelijkheid heeft geprikkeld, en die der oude huis-houdster toelacht, zonder het sprekend symbool van het olieen azijnstel te begrijpen; - en eindelijk na dat alles de epicrisis van den kritikus van het *Handelsblad*, dat hij JACQUAND'S werk toch niet zoo heel mooi vindt. Ziedaar, wat de maanden September en October bij ons hebben opgeleverd. Het zou mij buitengemeen verwonderen, zoo er van *onze* apen snoet noch staart ware zichtbaar geworden.

De kunstkenner.

Zeker hebben wij één pleizier gemist. Vroeger deden onze oordeelkundige tijdschriften wandelingen over de tentoonstelling, en dat gaf óf hoogwigtige adviezen en vergelijkende examens, met bijhaling der noodige autoriteiten van oudere en nieuwere Hollandsche en vreemde scholen, óf allerliefst lieve verhaaltjes, waarbij men twijfelde, of zij om de tentoonstelling waren, dan of de tentoonstelling om hunnentwil was. Ik heb er niets tegen, mits het goed geschiede. Want ik gevoel, dat de schilderkunst ook een onderdeel uitmaakt bij dat algemeene streven des menschen om wat innerlijk in hem leeft, door uitwendige voorstelling harmonisch te verbeerlijken, dat zij de wet der algemeene ontwikkeling moet volgen, en dat vorming van smaak, algemeene beschaving, verrijking van kennis, zuivering van vooroordeel, de beste waarborgen zijn, dat het gezag over haar niet aan apen ten deele valle. Of heeft niet DECAMPS onder het beeld zijner apen die kunstkenners belagchen, aan wier ziel geene hoogere ontwikkeling, geene harmonische zelfstandigheid bedeeld werd, en die in kunsttermen en kunstkijkers de bewijzen van hun regt zoeken? Nog eens, zoo onze tijdschriften werkelijk algemeene beschaving en verlichting bevorderen, ik gaf hun nog eer het regt naast hunne beoordeelingen van dichters, die van schilders te plaatsen, dan te zien hoe de kunstkritiek in enkele weekbladen geïsoleerd, het eigendom van partijën, van kunstklubs, van kunstenaars zelven wordt, waaronder (het zij met vergunning van M^{r}. DECAMPS gezegd) de apen niet ontbreken.

Ik zou nog van kunstkenners en kunstkoopers moeten spreken. Maar daar ligt juist een onzer nieuwste catalogussen voor mij, waar ik een paar artikelen met streepjes heb aangehaald. ‘N°. 42: het portret van MORGHEN, door STESSO (!) N°. 1, FRANÇOIS I na de slag van *Pavia*, GEWOND te bed liggende, ontvangt bezoek van Keizer KAREL DEN GROOTEN!!!’ O kunstkenners!

En zoo nu een kunstkenner op het nevensstaand plaatje, en een kunstregter op dit artikel van den schrijver mogt turen en geen van beide fraai vindt, dan moge tot verontschuldiging van den laatsten strekken, dat hij van het landschap, waarop de apen staren, evenmin iets heeft kunnen onderscheiden als zij, maar dat hij zich niet met de nationale overtuiging durft vleijen, dat de schuld daarvan aan den oorspronkelijken schilder en aan den oorspronkelijken teekenaar, en niet aan onzen Hollandschen teekenaar of Hollandschen steendrukker toebehoort.

Zomernacht.

L'été, lorsque le jour a fui, de fleurs couverte,
La plaine versa au loin un parfum enivrant;
Les yeux fermés, l'oreille aux rumeurs entr'ouverte,
On ne dort qu'à demi d'un sommeil transparent.
Les astres sont plus purs, l'ombre parait meilleure;
Un vague demi jour teint le dôme éternel;
Et l'nubu douce et pâle, en attendant son heure,
Semble toute la nuit errer au bas du ciel.

Les Rayons et les Ombres.

De heuvel werpt zijn schaduw over 't dal;
Een zoete geur, opwalmend naar den hoogen,
Omhelst het windje, uit liefde toegevlogen,
Als 't kussend langs de bloemen strijken zal,
Of, suizende door 't elzenloof getogen,
Den nachtegaal verrast in 't zacht geschal,
En, van zijn lied nog trillende en bewogen,
De wiekjes doopt in gindschen waterval,
Waarnaar de wilg zijn twijgen houdt gebogen.

Gij dammelt in halfsluimerende rust;
De balsemlucht bereikt u van de kruiden;
Der vooglen lied schept u een droom van lust;
Daar 't zoet gernisch der vredige geluiden
U half ontwaakt en aanstonds weder sust;
Of blijft als ik voor 't open venster dralen;
't Is of u 't blaauw des hemels tegenlacht;
Der starren licht lijkt zuiverer te stralen;
Het duister zelf is vriendelijk en zacht,
En onbekwaam verschrikkingen te malen;
En de ochtend schijnt alreeds den ganschen nacht
Verlangende aan de kimmen om te dwalen.

NICOLAAS BEETS.

Wetenschappelijke bijdragen.

Een avond in de *Polytechnic-Institution* te Londen[1].

(*Medegedeeld door eenen Engelschman.*)

Niet dan zeer onlangs werd deze Galerij van kunst en wetenschap opengesteld elken avond van zeven tot tien ure, wanneer er, als toevoegsel tot de velerlei bezienswaardige voorwerpen, eene populaire lezing gehouden wordt over deze en gene deelen der scheikunde, opgehelderd met proeven. Wij bragten dáár, een' avond of wat geleden, een paar uren regt aangenaam door, en willen de hoofdtrekken van hetgeen wij zagen en hoorden beschrijven. Bij het binnenkomen ziet men aan den eenen kant iemand draden van glas spinnen, fijner dan spinrag, en zoo buigzaam als zijde, zoodat er inderdaad kleedingstoffen van kunnen worden geweven; hij bezigt hiertoe enkel eene gas-blaas-pijp, om de pijp glas te smelten, en een spinnewiel, om het glasrag af te winden. Aan den anderen kant is een vernuftig Italiaan bezig, met behulp van een toestel als eene draagbare *batterie de cuisine*, miniatuur-borstbeelden en kleine modellen van onderscheiden voorwerpen in verschillend gekleurd was te gieten, hetwelk hij zóó weet te harden, dat het een' goeden duw, en zelfs een' aanzienlijken graad van hitte, kan weêrstaan. Er zijn meer zaken, die de aandacht trekken; doch daar de wetenschappelijke verrigtingen in de Galerij te half zeven aanvangen, zoo willen wij ons naar boven begeven, na nog een enkel oogenblik verwijld te hebben bij den profilist, die met de schaar uit zwart papier de silhouëtte knipt van den eenen of anderen Heer, die zijn' blik onafgebroken op den muur houdt gevestigd: de gelijkenis is te herkennen, ofschoon enkel op het oog genomen, niet van een verkleind schaduwbeeld; en de bewerking plaagt evenmin het geduld als de beurs, want in eene minuut is het afgeloopen, en het kost niet meer dan een *sixpence*. Doch de schel gaat,

(1) Deze zuster-inrigting en mededingster van de bekende *Adelaïde-galerij, Strand*, is mede eene onderneming van rijke kapitalisten. Zij dagteekent eerst van den 6^{den} Augustus 1838, toen zij voor het eerst voor het publiek werd geopend, en heeft haar bestaan vooral te danken aan den Heer PAYNE, die er den Heer MOOS, een' der voornaamste deelhebbers, belang voor wist in te boezemen.

en het stroomen der menigte naar het andere einde der Galerij is een teeken, dat het duiken begint. De duiker, in zijn vormeloos pak en behelmd hoofd, - een menschen-chrysalis - daalt in den put neder en verdwijnt, terwijl hij een klein modèl van eene scheepskiel aan een touwetje, dat de kabel moet verbeelden, gelijk GULLIVER weleer de Blefuscudiaansche vloot, meêtrekt; men ziet vervolgens een paar handen te voorschijn komen, en het wordt naar de diepte gesleurd in eene soort van maalstroom, niet anders alsof NEPTUNUS zelf de hand sloeg aan den *Royal George*, welk noodlottig schip dit speeltuig vertegenwoordigt. De geleiddraden van eene galvanische batterij worden nu aan het vaartuig bevestigd; de duiker verlaat het water; de galvanische stroom wordt gesloten en men hoort een' verdoofden ontploffingsslag, men gevoelt eenen ligten schok; eene kolom schuim rijst tot aan de oppervlakte, en men ziet de overblijfselen drijven van *Royal George*, de kleine: zóó kan men zich op eene kleine schaal een denkbeeld vormen van de uitwerkselen der middelen, door Kolonel PASLEY aangewend, om het gezonken wrak van den grooten *Royal George* te doen springen. De duiker neemt daarop de pooldraden der galvanische batterij, een stuk houtskool, aan elk uiteinde bevestigd, daalt weder, en eenvoudig door aanraking gaat de houtskool aan het glocijen onder water; het licht is duidelijk zigtbaar ter diepte van eenige voeten, ofschoon de houtskool niet in het minst verteert, want het voltaïsch licht bestaat onafhankelijk van verbranding, waaraan trouwens hier in het water niet te denken valt. Meer treffende uitwerkselen van electrick of voltaïsch licht komen nog te berde; men laat het door drie eijeren gaan, zonder ze te koken of in het minst te beschadigen, ofschoon ze voor een' oogenblik van binnen niet dan vuur vertoonen; china's appelen krijgen door dezelfde werking het aanzien van gloeijende kogels. De onbegrijpelijke snelheid der electriciteit wordt opgehelderd met den voltaïschen telegraaf, waarvan de gemeenschapsdraad de gansche Galerij omloopt - ettelijke honderden voeten; het bewijs wordt geleverd in de gelijktijdige ontploffing van kleine hoeveelheden buskruid in elken hoek der zaal door het sluiten van den stroom midden in het vertrek. Andere, meer gewone, maar niettemin belangrijke electriciteitsproeven komen voor in den cursus van den Heer DACHHOFFNER, over electro-magnetismus; en de cursus van den Heer COOPER, over licht en verbranding, gehouden in de gehoorzaal, om den anderen avond, in stede van de vertooning van het hydro-oxygeen-microscoop, levert een schitterend

schouwspel van scheikundige pyrotechnica op, afgescheiden van de wetenschappelijke waarde, die men er aan moet toekennen. In den loop zijner voordragt geeft de Heer COOPER treffende proeven van de werking van onderscheiden soorten van licht op kleuren, en van onderscheiden ligchamen op de vlam, bij verbranding van metalen, en ontvlamming van gassen. Te dezer gelegenheid werden ook de Daguerréotype-teekeningen bij Bude-licht(1) vertoond, waarbij het effect van licht en schaduw bijzonder uitkomt: zij doen zich eerst voor als uiterst voltooide staalgravures; doch bij naauwkeuriger beschouwen blijkt het, dat er een vergrootglas noodig is, om bij de bestaande bijzondere teêrheid en fijnheid der trekken alle détails waar te nemen, waardoor het duidelijk wordt, dat geene menschenhand, hoe bekwaam ook, zoo bij uitstek fijne lijntjes konde vormen; en ziet men de oppervlakte der plaat langs, dan heeft het afzijn van eenigerhande insnijding inderdaad iets tooverachtigs. Het microscoop, dat in het ruime en doelmatig daartoe ingerigte theater der Institution vertoond wordt, is misschien meer naar ieders smaak dan de Cursus van den Heer COOPER over licht, welke afgewisseld wordt door dien van den Heer BACHHOFFNER over electriciteit. De stijl van beide verhandelaars, dit moet men zeggen, is zeer onderhoudend, hunne voordragt duidelijk en de ophelderingen klaar. Dit theater zoude eene bij uitstek geschikte plaats zijn voor een' beknopten cursus over astronomie: af te leiden naar een gedeeltelijk planetarium, dat in de Galerij hangt, is er reeds aan eene dergelijke verklaring van ons planetenstelsel gedacht, of men heeft ze althans voor. De duikerklok wordt niet met rust gelaten, en de bezoekers stroomen zamen, om degenen, die er mede omlaag gingen, er uit te zien komen, als wilden zij zich met eigen oogen overtuigen, dat hunne kleederen droog bleven, en zij niet omkwamen, na eenige minuten onder water geweest te zijn; en bijkans allen, die de klok uitkomen, getuigen door eene onwillekeurige beweging, dat zij zich verbeelden iets in de ooren gekregen te hebben, het gevolg van de drukking der zamengeperste lucht. In waarheid, het is regt gemakkelijk in eene duikerklok te kunnen neêrdalen, in miniatuur *Royal George* te zien springen, en zeepatrouilles onder water te zien rondwandelen, met een licht om hunne schreden te rigten, eenvou-

(1) Dit licht is uitgevonden door GOLDWORTHY GURNEY, en naar de plaats zijner woning in *Cornwullis* aldus genoemd. Het bestaat hoofdzakelijk hierin, dat er een stroom zuurstof in het inwendige van het kousje eener Argandsche lamp gebragt wordt.

dig door naar *Regentstreet* te gaan en een' *shilling* te betalen. Den occaan ziet men vertegenwoordigd door een draagbaar kanaal, met een bassin in het midden, welk kanaal eene kleine vloot draagt van vaartuigen van onderscheiden' landaard, de werking vertoont van schutsluizen, waterraderen, het afloopen van een schip, enz. enz.

Een paar ontzaggelijke metalen spiegels aan de tegenovergestelde uiteinden der Galerij verlustigt niet weinigen door een aan den eenen kant fluisterend gesproken woord aan den anderen kant verstaanbaar te doen hooren, en eens heeft men er de terugkaatsing der warmte- zoowel als gehoorstralen mede aangetoond, door eene in het brandpunt van den eenen spiegel geplaatste cotelet te koken aan een vuur in het brandpunt van den anderen, op een' afstand van 20 *yards*. De velerlei opmerkenswaardige zaken, die men hier aantreft, alle op te noemen, zoude, ware het doenlijk, langwijlig worden; maar de lucht-telegraaph, dien men in werking ziet, en de scheeps-af-leiders van SNOW HARRIS, wier doelmatige inrigting met de daad worden bewezen door eene nagebootste onweêrswolk, die de electriciteit overbrengt, mogen niet met stilzwijgen worden voorbijgegaan. Talrijk zijn de modellen van nieuwe uitvindingen en de proeven van fabrikaadje, en vele daarvan fraai en belangrijk. De kunstgewrochten zijn juist niet van het eerste kaliber; alleen eene verzameling van Indiaansche beeldjes kwam ons der vermelding waardig voor. Om een denkbeeld te geven van het afwisselende der voorwerpen, die de Galerij versieren, strekke, dat men in dezelfde kast, met eenig rijk gewerkt satijn, ook het kleed vindt van eenen Nieuw-Zeelander en de hoornen wapenrusting van eenen anderen wilde; de gras-hangmat van eenen Peruviaan dingt om de kroon met Dr. ARNOTT'S vlottend bed en den buigzamen leuningstoel; een kolossaal ontleedkundig model van het menschelijk oor is naast de harp en den aeolophon geplaatst; en steenen doodkisten en jagtgeweren staan in elkanders onmiddellijke nabijheid. Elk artikel heeft eene étiquette.

Het nut van eene inrigting als deze is veelzijdig, en niet te miskennen. Als zoo het nuttige aan het aangename wordt gepaard, wordt men als gedwongen kennis te nemen van al de wonderen, die natuur, wetenschap en kunst aanbieden; de fabrikant en de werkman doen er menig een' nutten en gewigtigen wenk op; allen vinden er eene aangename tijdkorting, daarenboven uiterst geschikt, om den kring hunner denkbeelden uit te breiden.

M.

Over de beoordeeling van mijne Gronden der Zeevaartkunde, in den Gids 1840 N° 9 en 10.

Door een zonderling toeval was ik in tijds onderrigt, dat er eene recensie van mijne *Gronden der Zeevaartkunde* bij zekeren Zee-officier in de maak was; zelfs waren mij eenige aanmerkingen medegedeeld, die daarin moesten voorkomen en de beoordeeling in N° 9 van den *Gids* had daardoor veel van het verrassende der nieuwheid verloren. Bij een' man van karakter had ik kunnen verwachten, dat hij, zulk eene beoordeeling schrijvende, openlijk met zijn' naam zou te voorschijn treden; hij had den degen van een' eerlijken tweestrijd boven den dolk des sluipmoordenaars moeten kiezen; maar mijn Rec., hetzij hem daartoe de moed ontbrak, hetzij dit minder met zijne bedoelingen strookte, vond goed om zich onder de vleugelen van den Gids te verschuilen. Ik zal die *quasi-anonymiteit* niet opheffen, maar mij tot de zaken bepalen, die het onderwerp der beoordeeling uitmaken.

Rec. begint aldus: '*Het kan den beoefenaar eener wetenschap niet anders dan onaangenaam zijn, haar te zien misbruiken.... tot het voldoen aan hartstogten, welke aan hare beoefening geheel vreemd behoorden te blijven. Dit was de gewaarwording, welke het lezen van het voorberigt van Professor* VORSSELMAN DE HEER *in ons opwekte* enz.

Inderdaad, een wanhopig begin, maar waaruit men al aanstonds den geest der recensie kan opmaken. Intusschen zou Rec. verstandiger gehandeld hebben, als hij van zijne *gewaarwordingen* gezwegen had; hij had ten minste den *schijn* van onpartijdigheid moeten bewaren. Maar welaan, laat ons zien, wat ik gedaan heb, om bij den beoefenaar

der wetenschappen zulke onaangename gewaarwordingen op te wekken. Ik heb een voorberigt geschreven, of, om de krachtvolle uitdrukking van mijn Rec. te gebruiken, *ik heb mij vernederd tot het schrijven van een voorberigt*, waarin gezegd wordt, dat er in onze taal geen wetenschappelijk handboek der zeevaartkunde bestaat. De *Handleiding* van den Heer PILAAR, zeide ik, is het eenige werk, dat als zoodanig in aanmerking kan komen; maar bij veel goeds, dat er in gevonden wordt, mist men eene geleidelijke wetenschappelijke voordragt; men treft nog overal de zoogenoemde *stokregels* aan, waar men formules moest vinden. Dit heet nu, dat ik PILAAR, wien ik toch boven al zijne voorgangers stelde, *uit* louteren *hartstogt*, als een' *wrijfpaal* gebruik, dat ik *in de versmading van eens anders arbeid de verheffing van eigen werk zoek*, dat ik daarbij allerlei *kunstenarijen* te haat neem en wat dies meer zij.

Wat zal ik op zulk eene liefderijke uitlegging antwoorden? Ik zou kunnen zeggen, dat Ree., blijkens deze beoordeeling, ook al geen toonbeeld van bedaardheid, zedigheid, eenvoudigheid is, maar *cui bono?* het is beter de zaak zelve, zonder omwegen, te beschouwen.

Het is een voorregt van de beoefening der wiskundige wetenschappen, dat men zijn werk boven dat van anderen kan stellen, zonder den schijn eener belagchelijke eigenliefde op zich te laden. '*Dans les sciences exactes*,' zegt D'ALEMBERT te regt, '*on n'a besoin de personne pour se juger; dans les matières de goût on n' est vraiment apprécié que par le jugement public*.' Welnu, ik houd de leerwijze, die in mijn werk gevolgd wordt, eenvoudiger, duidelijker, beter dan die van PILAAR en *a fortiori* dan die van andere schrijvers; ik geloof dat die voordragt de eenige is, welke men, in den tegenwoordigen toestand der wetenschap en van het middelbaar onderwijs hier te lande, moet volgen; ik beweer al verder, dat eene *formule*, goed verklaard, zelfs voor den minstgeoefenden zeeman, veel begrijpelijker is dan een *stokregel;* - al die verschrikkelijke zaken heb ik in het voorberigt gezegd, en, zoo ik meen, met gronden en voorbeelden bewezen. Die bewijzen had Rec. mogen wederleggen, als hij er kans toe zag; hij had van mijn boek mogen zeggen, wat hij meende te kunnen verantwoorden; *hanc veniam damus petimusque vicissim*. Maar hij had niet buiten het boek moeten gaan, hij had den persoon en de betrekking van den

schrijver niet moeten aanranden; hij had van geene *hartstogten, kunstenarijen, bedoelingen* moeten spreken. Ik wil het hem voor ditmaal vergeven om den wille van zijne *gewaarwordingen;* maar in het vervolg herinnere hij zich do schoone woorden van ROUSSEAU, die ik ten zijnen gevalle hier nederschrijf; '*J'ai dit mes raisons et ce sont elles, qu' il faut péser; quant à mes intentions, il en faut laisser te jugement à celui-là auquel il appartient*.'

Nadat het kapittel van den hartstogt is algehandeld, komen wij tot de bekende tegenstelling van den *professor* en den *zeeofficier* en tot de vraag, wie van beiden wel het meest geschikt mag gerekend worden, om een handboek der Zeevaartkunde te schrijven. Dat argument is niet nieuw, de Heer PILAAR heeft het reeds vroeger in den Letterbode gebruikt; maar waartoe al wederom met namen en titels geschermd, als het de beoordeeling van boeken en zaken geldt? De heeren PILAAR *en Comp.* zullen toch niet gelooven, dat hun het gebied der Zeevaartkundige wetenschappen bij uitsluiting geoctroijeerd is?

Rec. beweert verder '*dat ik veel te hoog loop met het onderwijs der jeugd, bij de zoo schandelijke verwaarloozinq van het onderwijs in de exacte wetenschappen hier te lande*,' en hij verwijst daaromtrent naar hetgeen *de beoordeelaar van* PILAARS *vertaling van het werk van* Mr^{s} SOMERVILLE, *in* ONS N° 7 *van dit jaar, daarover met zooveel regt heeft aangemerkt*. Maar Rec. die van *ons* nommer spreekt, als of hem mede stem en zitting in de redactie van den *Gids* verleend was, weet hij soms ook, wie die ongenoemde beoordeelaar is? Dat is nu toevallig niemand anders dan de ondergeteekende, die ditmaal zijn' naam verzweeg, omdat hij eene gunstige beoordeeling kon schrijven; in het tegengestelde geval zou hij niet geaarseld hebben ridderlijk met open visier in het strijdperk te gaan. Hadt gij dat geweten, Mijnheer de Recensent! gij zoudt, ik twijfel er niet ann, uwe lofspraak hebben teruggehouden; maar nu verhengt het mij toch, dat wij het zamen eens zijn, mits gij mij *incognito* ontmoet. Maar waarom, bid ik u, dat bezittelijk voornaamwoord gebruikt en van *ons* nommer gesproken, terwijl uw naam niet eens op het hijstje, achter de blaauwe deur, wordt gevonden? 0f zocht gij daardoor eenig gezag aan uwe opinie te geven, - in dat geval, Collega medearbeider! is u die *kunstenarij* jammerlijk mislukt. Uw

gevoelen is niet dat der redactie, dit weet ik[1]; maar ik houd mij bovendien overtuigd, dat niet een der achting-waardige mannen, wier namen op het titelblad vermeld zijn, de verantwoordelijkheid van zulkeen geschrijf wil op zich nemen.

Wat verder de zaak aangaat, in welke Rec. onweten mij als autoriteit tegen mij zelven aanhaalt, - ik heb naauw-lijks noodig de beschuldiging van inconsequentie, die daaruit voortvloeit, te wederleggen. Bij de beoordeeling van het werk van Mr^{s} SOMERVILLE heb ik geklaagd over den weinigen lust, dien ons *publiek* voor do exacte wetenschappen betoont; in het voorberigt van de *Gronden der Zeevaartkunde* werd gehandeld over het wiskundige onderwijs hier te lande, 't geen op onze scholen en instituten over het algemeen uitmuntend gegeven wordt. De vorderingen der Kadetten, die jaarlijks bij de militaire academie zich aanmelden, kunnen daarvan het bewijs afgeven.

Rec. zal eindelijk van den schrijver afstappen, om tot de beschouwing van het werk zelf over te gaan; wij zullen hem bij dien overgang volgen.

(1) De Redactie zegt in een' brief, dien zij uit eigene beweging mij toezond: ‘de beoordeeling zondigt tegen de vormen, welke mannen van wetenschap jegens elkander behouren te eerbiedigen’... -
‘Wij zijn onschuldig aan den bitteren toon, die hier en daar door-straalt’ - en later schrijft zij het volgende: ‘Bij het geringe getal Vaderlandsche mannen, in de Zeevaartkunde wetenschappelijk ervaren, is het ons onaangenaam geweest in een zoo beperkten kring op partijdigheid te stuiten.’ De brief eindigt met dezo woorden: ‘Wij verklaren rondhorstig, hoe leed het ons is, dat ons blad noodeloos en onzes ondanks tot voertuig gestrekt heeft van *hartstogten, die aan de beoefening der wetenschap vreemd behoorden te blijven*.’ - Wij laten het aan de bescheidenheid van UUG. over hij de eventueele antikritiek van onze correspondentie het gebruik te maken, dat Haar goeddunkt. Onze Recensent, zoowel als het publiek, mag het weten, dat bitterheid geenszins ons doel is.’ - Die bekentenis strekt der Redactie tot eer en ik vrees niet, dat zij het gebruik, hetgeen ik van hare correspondentie gemaakt heb, *onbescheiden* zal achten. Ook is het mij nooit in den zin gekomen aan de goede bedoelingen der Redactie te twijfelen, maar ik hoop, dat zij voortaan in de keuze van hare Recenseuten gelukkiger zijn zal. Inderdaad het moet smartelijk zijn als men een' strengen beoordeelaar in het belang der wetenschap zoekt en men vindt een' dier kleingeestige lieden, die, waarheid en openbaarheid verachtende, in eene recensie het middel zien, om straf-feloos aan onedele bedoelingen te voldoen.

De *Gronden der Zeevaartkunde* worden voorafgegaan door eene opgave van de wiskundige stellingen en vergelijkingen, die in het vervolg gebruikt worden. Dit gedeelte behoorde oorspronkelijk niet tot het werk en bij de behandeling der zeevaartkundige vraagstukken was ik gewoon, voor het wiskundig gedeelte, naar de leerboeken van DE GELDER, LACHOIX en LOBATTO te verwijzen. Die telkens terugkeerende herhalingen maakten echter de zaak omslagtig en lastig voor den leerling; daarenboven bevat het eene leerboek meer dan het andere; de orde is verschillende en dikwijls ontbrak juist die vorm eener formule, welken men noodig had. Om die reden besloot ik den raad van mijn' geachten vriend *Prof.* SCHRÖDER te volgen en de voornaamste wiskundige stellingen in een kort bestek voor op te zetten. Ik heb dit gedaan in die orde, welke de geschiktste scheen om den leerling een overzigt van het geheel te geven en hem met een' enkelen blik te doen zien, hoe de benoodigde stelling uit eenige weinige grondformules ontwikkeld wordt. Dit alleen was het doel van dit voorwerk, geenszins om een leerboek der wiskunde te schrijven; bij den voorraad van goede werken, daartoe opzettelijk ingerigt, zou dat plan doelloos geweest zijn. Reeds de titel maakt die bedoeling duidelijk, hij luidt aldus: *Wiskundige stellingen en vergelijkingen*, WAARVAN IN DE VERUANDELING OVER DE ZEEVAARTKUNDE GEBRUIK WORDT GEMAAKT. En als of dit niet genoeg ware, heb ik wel uitdrukkelijk op bl. 1 deze woorden geschreven:

‘*Wij hebben het doelmatig geacht de voornaamste stellingen en formules, die in de Zeevaartkunde voorkomen, kortelijk op te geven; de leerling kan daaruit zien, welke zaken in de eerste plaats zijne aandacht verdienen. Voor eene verdere ontwikkeling der stellingen en het bewijs der formules, moeten wij naar de gewone wiskundige leerboeken verwijzen, want het lag niet in ons plan, om ook nog een Handboek der wiskunde te schrijven*.’

En wat doet nu Rec.? Hij beoordeelt het werk alsof het een Handboek der wiskunde ware; hij verwijt mij, dat ik de bewijzen der grondformules heb weggelaten; hij noemt het getal der goniometrische formules veel te gering; hij beschouwt het als eene inconsequentie, dat niet elke uitdrukking tot de berekening door logarithmen herleid is; hij verklaart eindelijk, dat ik ver ten achteren ben gebleven bij de volledigheid, die in de werken van DE GELDER

en LACROIX wordt gevonden. - Wat moet men zeggen van zulk eene handelwijze? Inderdaad zij is belagchelijk, maar verachtelijk tevens. Want eensdeels is het vermakelijk om te zien, hoe Rec. *à la* DON QUICHOT tegen schimmen te velde trekt en zich uitslooft, om met veel omhaal van woorden te bewijzen, wat door niemand, allerminst door den Schrijver, betwijfeld wordt. Maar van den anderen kant moet het een billijk gevoel van verontwaardiging opwekken, dat iemand, die zich onder de gidsen durft rekenen, zulke bewijzen van *kwade trouw* aan den dag legt.

Over het *onvolledige* van het voorwerk heb ik mij dus niet te verantwoorden. Dat er naar de meening van Rec. veel *overtolligs* in gevonden wordt, verwondert mij niet in iemand, die de veranderingen der goniometrische lijnen en van hare logarithmen tot de *nuttelooze wiskundige speculatien* rekent. Wat eindelijk de beschuldiging van *onnaauwkeurigheid* aangant, daarop zal ik den Rec. te woord staan en mij juist tot die aanmerkingen bepalen, waaraan Rec., blijkens den toon van zelfvoldoening, waarop zij worden voorgedragen, een bijzonder gewigt hecht.

Op bl. 435 zegt Rec. '*het bestaanbaar of onbestaanbaar zijn der driehoeken is niet, zoo als de Schrijver* ZEER VERKEERD *opgeeft*, '*dat een der driehoeken, in het geval der dubbele oplossing, onbestaanbaar kan worden. Dit gebeurt nooit; zoo de eene oplossing onbestaanbaar is, is de andere het ook en omgekeerd. Maar de eene driehoek kan aan de voorwaarden van het vraagstuk voldoen en de andere niet, of wel beide, of wel geen van beide. Maar daarom* BESTAAN *die driehoeken toch, al voldoen zij niet aan de opgave*.'

Neen, *die* driehoeken bestaan niet, omdat er uitdrukkelijk gezegd is, dat in elken driehoek de hoeken en zijden positief zijn. Juist door die bepaling, welke Rec. voor *overtollig* gelieft te verklaren, worden de zoogenoemde oneigenlijke driehoeken (die eigenlijk geene driehoeken zijn, omdat zij geene ruimte insluiten) buitengesloten en een driehoek met twee stompe hoeken b.v. kan, in al de kracht van het woord, *onbestaanbaar* genoemd worden, indien men ten minste datgene, wat niet bestaan kan, onbestaanbaar mag heeten. Wanneer dus het voorstel: '*Gegeven de zijden a, b en de hook A, het overige te vinden*' eene zoogenoemde *oneigenlijke* oplossing geeft, dan zal er met de elementen *a, b* en *A* slechts één driehoek mogelijk zijn; de tweede drie-

hoek is met de voorwaarden van het vraagstuk *onbestaanbaar*, maar in plaats van dien bestaat er een *andere* driehoek met de elementen *a, b* en 180° - *A*. Vindt men voor den Sinus van den gezochten hoek eene waarde > 1, dan zal er noch met de elementen *a, b, A*, noch met de elementen *a, b*, 180° - *A* een driehoek mogelijk zijn. Dit is de eenige verstaanbare wijze om dit voorstel te verklaren. Ik heb die gevallen, bij de opgave der trigonometrische formules, niet wijdloopig beschouwd, omdat ik geen handboek der wiskunde schreef; maar des te uitvoeriger ben ik in de toepassing der formules te werk gegaan b.v. in het geval der dubbelde breedte *bl.* 177-180. Die aanhaling is een voldoend antwoord op de bescheidene aanmerking van Rec. dat ik een eenvoudig voorstel der driehoeksmeting *niet begrepen heb*.

Onmiddellijk hierop gaat Rec. *een staaltje geven van den bewijs- en redeneertrant*, die in het werk gevolgd wordt. Het geldt namelijk de wijze, waarop ik uit de goniometrische formule $sin.^2 x + cos.^2 x = 1$, met behulp van den sinusregel, het theorema van PYTHAGORAS ontwikkel. Rec. deelt dit bewijs in zijn geheel mede en roept vervolgens zegevierende uit:

‘*En wat was dan de formule* (1) *uit de goniometrie? Wij zullen geene verdere aanmerkingen maken*, (hoe edelmoedig!) *maar vragen slechts nog: Is dit geen bewijs, dat de schrijver voorzigtiger hadde behooren te zijn, dan hij zich in zijn voorberigt heeft betoond?*

Minkundigen moeten hieruit besluiten, dat ik eene zeer groote fout gemaakt heb, eene fout zoo groot, dat men zich de moeite niet geeft om ze aan te wijzen. Ten gevalle der zoodanigen en van den steller der recensie, diene het volgende:

De vergelijking $sin.^2 x + cos.^2 x = 1$ is cene *goniometrische* formule, die op zich zelve geheel onafhankelijk is van eenige eigenschap, wier kennis tot het *meten* van den *driehoek* vereischt wordt. Zij drukt eene verhouding uit tusschen abstracte getallen en om ze te verstaan behoeft men slechts de bepaling van het woord Sinus en Cosinus te kennen. Indien men nu deze vergelijking met de eigenschap van den *driehoek* verbindt, die door de formules

$b = a \sin. B, c = a \sin. C, \sin. C = \cos. B$

wordt uitgedrukt, dan kan men tot het theorema van PY-

THAGORAS komen: maar de vergelijking $sin^2. x + cos.^2 x = 1$ is op zich zelve het theorema van PYTHAGORAS niet; zij is het even min als b.v. de vergelijking

$$sin. p + sin. q/sin. p - sin. q \equiv tg. ½ (p + q)/tg. ½ (p - q)$$

op zich zelve het tweede geval der driehoeksmeting oplost. Er heeft dus hier volstrekt, geene *petitio principii* plaats, zoo als Rec. met zijn' zonderlingen uitroep schijnt te willen verklaren.

't Is waar, men pleegt veelal in de leerboeken de *trigonometrische* eigenschap voorop te zetten, om daaruit de *goniometrische* vergelijking te vinden. Maar Rec., indien zijne inzigten in het Wiskundige iets verder waren gegaan dan zijn schoolboek, had moeten begrijpen, dat men even goed den omgekeerden weg gaan kan. Had ik een leerboek willen schrijven, misschien zou ik juist dien weg hebben ingeslagen; nu was het slechts mijn doel de voornaamste stellingen, eerst de goniometrische, daarna de trigonometrische, op te geven en derzelver onderling verband in het licht te stellen.

Maar, ziethier, deze zelfde aanmerking, met zoo veel zelfvertrouwen voorgedragen, zal ons een staaltje geven van den redeneertrant van Rec. en van zijne bevoegdheid om over wiskundige zaken te oordeelen.

Op bl. 38 heb ik uit de goniometrische formule:

$$sin.^2 A - sin^2 B = sin.^2 (A + B) - 2sin. (A + B) sin. B cos. A$$

met behulp van den sinusregel en van de vergelijking $sin. (A + B) = sin. C$, het derde geval der regtlijnige driehoeksmeting ontwikkeld. Die afleiding, welke de voordragt der trigonometrie iets eenvoudiger maakt, is, geloof ik, nieuw en Rec. kon het van zich verkrijgen om haar *vernuftig* te noemen. Maar zag hij dan niet, dat hier het algemeene geval behandeld wordt en dat de wijze, waarop het theorema van PYTHAGORAS wordt afgeleid, slechts een bijzonder geval is voor $A = 90°$? En de oplossing van het algemeene geval wordt *vernuftig* genoemd, die van het bijzondere moet als een *staaltje* dienen *van gebrekkigen redeneertrant*, - arme recensent! dat komt van die vlugtige blikken.

Nadat er aan de recensie van het voorwerk omstreeks 10 bladzijden besteed waren, (meerendeels om te bewijzen,

wat niemand betwijfelt,) had men kunnen verwachten, dat de beoordeeling der eigenlijke Zeevaartkunde in N° 10 ongeveer 60 bladzijden zon innemen. Gelukkig is de drift van Rec., sedert het geschrijf in N° 9, nagenoeg op een vijfde bekoeld. Wij zullen nu kortelijk dit *tweede artikel* beschouwen.

Bij de algemeene opgave van de verschijnselen des hemels in § 3 had Rec. *waarlijk moeite om zich ernstig te houden*. Ik hoop dat hij zich daartoe niet te veel moeite gegeven, maar eens hartelijk ten mijnen koste gelagehen heeft; dan zal de lezing van mijn werk hem althans één genoegelijk oogenblik verschaft hebben. Wat de zaak aangaat, die den ernst van Rec. in gevaar bragt, ieder begrijpt, dat hier slechts een algemeen en voorloopig overzigt der verschijnselen kon gegeven worden, waarbij het niet mogelijk was op de omstandigheden te letten, die uit de veranderlijke declinatie der hemelligehamen ontstaan. Wat overigens de spreekwijze aangaat van *lichte* en *donkere* maan om aan te duiden, dat de maan, bij zons ondergang, reeds aan den hemel staat of nog niet is opgekomen, - wie zich daaraan mogt ergeren, kan er de woorden *wassende* en *afgaande* maan voor in de plaats stellen. De *verwarring van denkbeelden*, die Rec. *met geene mogelijkheid* weet te verklaren, zal daardoor zijn weggenomen.

Rec. kan nog niet met de algebraïsche *formules* te regt; hij heeft te lang met *stokregels* gewerkt, om zoo op eenmaal den ouden sleur te verlaten. Zijn afkeer tegen het gebruik der teekens en tegen hetgeen hij, zonderling genoeg, de *volstrekte* beteekenis van positief en negatief noemt, gaat zoo ver, dat hij (om van het NB *onwiskunstige* dier beschouwing niet te spreken) '*het voor eene nuttelooze pedanterie houdt van eene positieve en negatieve, in plaats van de voor een' ieder verstaanbare Noorder- en Zuiderbreedte, te spreken*.

Na de voorbeelden, die in het werk zelf zijn aangevoerd, behoef ik over het groot gemak dier *pedante* wijze van beschouwing niets verder te zeggen; ik heb daarenboven bij ieder voorstel aangetoond, hoe men, des verkiezende, overal het *pedante teeken* door een *verstaanbaar woord* kan vervangen.

Dit gebruik der teekens, waardoor ééne enkele formule

op alle mogelijke omstandigheden van een voorstel toepasselijk wordt en als een model, als een schema der bewerking kan dienen, maakt juist het kenmerkend verschil uit tusschen mijne *Gronden der Zeevaartkunde* en andere werken over hetzelfde onderwerp. Daarom heb ik mij eene bijzondere moeite gegeven om dit spel der teekens in ieder geval duidelijk te verklaren; dit heeft mij zelfs, van de zijde van Rec., het verwijt eener *omslagtige* en *vervelende* behandeling op den hals gehaald. Maar in weerwil van dat, moet ik met leedwezen ontwaren, dat Rec. het eenvoudig beginsel dier leerwijze niet eenmaal begrepen heeft. Hoe toch kon hij anders beweren, dat het gebruik van positieve en negatieve breedten, uurhoeken, azimuths enz. strijdt tegen den regel van *bl.* 47, *dat de elementen van elken driehoek op zich zelve als positief beschouwd worden*, of ook woorden, als deze, ter neder schrijven: '*ook hier blijkt dus weder dat de schrijver het geval met twee zijden en overstaanden hoek niet behoorlijk heeft begrepen; want juist het negatief worden van de elementen des driehoeks duiden de* o n e i g e n l i j k e *uitkomsten aan, door den schrijver verkeerdelijk onbestaanbaarheden genoemd*.' Aan dit laatste woord heb ik mij niet bezondigd; overigens, welk eene verwarring van denkbeelden! Ik wil nogmaals pogen om er, zoo mogelijk, eenige orde in te brengen.

De elementen van elken driehoek worden *op zich zelve* als positief beschouwd en wanneer zij bij de trigonometrische oplossing negatief worden, dan toont dit, zoo als Rec. opmerkt, eene *oneigenlijke* oplossing aan; een driehoek met zulke elementen is, uit kracht der bepaling zelve, *onbestaanbaar*. Maar dit neemt niet weg, dat de elementen van den driehoek *met betrekking tot* de bepaalde begrippen van breedte, uurhoek, azimuth, zoowel negatief als positief kunnen genomen worden. De hoek *ZPS* b.v. tusschen den declinatiecirkel eener ster en den meridiaan is in den driehoek *ZPS op zich zelven* positief; de driehoeksmeting leert hoe men de *getalswaarde* van dien hoek kan bepalen, maar om vervolgens het Zeevaartkundig voorstel op te lossen en uit de kennis van *ZPS* de waarde van den *uurhoek* (dien men kortheidshalve door *P* aanwijst) te vinden, moet men de vergelijking *ZPS* = + *P* of *ZPS* = - *P* gebruiken, naarmate het hemellicht westelijk of oostelijk van den meridiaan ligt. Diezelfde wijze van beschouwing vindt hare toe-

passing hij alle Zeevaartkundige voorstellen, waar men, niet de elementen van een' bolvormigen driehoek op zich zelve, maar door middel van die elementen de breedte, den uurhoek, het azimuth enz. wil bepalen. Waarlijk, de zaak is zoo eenvoudig, dat er voor iemand, wien het begrip van *rigting* niet vreemd is, geene verwarring mogelijk schijnt. Maar ik vrees dat dit begrip in het hoofd van den door stokregels verstokten Rec. nog niet behoorlijk ontwikkeld is, zoodat hij niet eenmaal begrijpt, wat op *bl.* 33 aangaande de vier driehoeken van *fig.* 4, gezegd is. Ieder dier driehoeken heeft, *op zich zelven* beschouwd, denzelfden hoek *CBA;* maar wanneer men dien hoek beschouwt *met betrekking tot de lijn MN*, dan moet hij respectievelijk door α, $\pi - \alpha$, $\alpha - \pi$ en $-\alpha$ worden uitgedrukt Als hij dit begrepen had, dan zou hij in die zoogenoemde *volstrekte* beteekenis van positief en negatief geene zwarigheid hebben gevonden en zeer zeker niet tot het ongelukkige denkbeeld vervallen zijn, dat ik op *bl.* 264, '*tot de stilzwijgende bekentenis gekomen ben van het ondoelmatige mijner handelwijze met de teckens, door het invoeren van gelijknamigheid en ongelijknamigheid enz.*' Dáár en overal elders, waar ik de gebruikelijke *stokregels* aanhaal, geschiedt dit alleen, om het voordeel eener enkele formule boven die gebrekkige en verouderde hulpmiddelen te bewijzen. De *formule* heeft boven den *stokregel* al de vourdeelen van kortheid, duidelijkheid, algemeenheid, die de taal der wetenschap bezit boven die van het gemeene leven; de *formule* staat tot den *stokregel* als de schoone natuur tot de gebrekkige kopij van den kladschilder. Inderdaad, het is onbegrijpelijk, hoe iemand, die den schijn aanneemt van eenige wiskundige kennis te bezitten, aangaande het gebruik der teekens in de Zeevaartkunde verklaren kan: '*die manier* (hij heeft ze vroeger *onwiskunstig* genoemd) *mag goed zijn b.v. voor het azimuth bij geodaesische waarnemingen of tot bepaling van den standhoek van dubbelsterren enz. In dit geval komt zij niet to pas*.' Het geval is dit: 'de Geographische ligging te bepalen van de beide punten der aarde, alwaar men, op een' gegeven' tijd van *Greenwich*, twee sterren b.v. *Sirius* en *Aldebaran* op gegevene hoogten waarneemt.' Als Rec. kans ziet om dit voorstel zonder behulp dier *pedante* teekens op te lossen, dan zal ik hem

dadelijk de overgeblevene exemplaren van de GRONDEN DER ZEEVAARTKUNDE ter vernietiging toezenden. Hij beproeve het eens! het loon is die moeite wel waard, niet waar, Mijnheer de Recensent!

De behandeling der *tijdvereffening* is, in het oog van Rec., *buitengemeen omslagtig;* maar, eilieve! als hem eens door een' zijner leerlingen gevraagd werd: 'Hoe komt het toch, dat de middelbare bij den waren tijd in Febr. 14^m *vóór*, in Nov. 16^m *achter* gaat?' zou hij die vraag met minderen omslag kunnen beantwoorden? zoo ja, dan zal hij mij door de mededeeling dier methode bijzonder verpligten. Overigens is het waar, dat ik dit onderwerp uitvoeriger behandeld heb dan in eenig ander leerboek geschiedt; want grondige en naauwkeurige kennis van een element, dat dagelijks gebruikt wordt, schijnt mij nuttiger toe dan oppervlakkige redeneeringen over precessie, nutatie, aberratie en zulke zaken, die uitsluitend tot de Sterrekunde behooren.

De aanmerking over het woord *verkiezen* en over de noot op *bl.* 105 is juist, maar weinig beteekenend; het besluit, daaruit afgeleid, doet eer aan het doorzigt van Rec.

Het is eene onwaarheid, dat de oplossing door middelbreedte in het koerstafeltje twee kolommen meer vereischt, dan de oplossing door vergrootende breedte. De inrigting van het koerstafeltje *bl.* 115 is in beide gevallen volkomen dezelfde; hoe zou men anders *tg. K* kunnen vinden? Uit zulk eene aanmerking zou men kwalijk den praktischen zeeman proeven.

Indien Rec. eene dubbelde interpolatie in *Taf.* VIII gemakkelijker keurt, dan de vermenigvuldiging met een getal van 2 decimalen, dan mag hij mijnenthalve zijn' gang gaan. Ik heb er zelfs niet tegen, dat hij in de nabijheid der linie de vergrootende breedte zonder koppeling der koersen gebruikt, want, zegt PILAAR *Handl.* I *bl.* 173 '*het gebruik der vergrootende breedte is in dit geval zoo overtollig als ooit; doch daaraan gewoon zijnde, behoeft men niet van zijne gewoonte aftegaan*.' O, die kracht der gewoonte!

In de noot op bl. 159 spreek ik over de *wijze van werken*, niet over derzelver gevolgen in eenig bepaald voorbeeld. Intusschen brengt die handelwijze wel degelijk zeer merkbare fouten te weeg, als men hoogten gebruikt van 4° of 5°, hetgeen, volgens de getuigenis van Rec. zelven, op bl. 493, soms raadzaam is.

Het verschil, waarvan Rec. spreekt, tusschen het optellen van eene negatieve en het aftrekken van eene gelijke positieve grootheid, is mij niet duidelijk. Er is zeker eenig verschil in de wijze van voorstelling, maar voor iemand die, zoo als Rec. zegt, *wiskunstig redeneeren wil* zijn de uitdrukkingen + (- *a*) en - (+ *a*) volkomen dezelfde.

Bij de manier van DOUWES om de breedte te vinden door den tijd en ééne hoogte, heb ik ten onregte de declinatie van den middag gebruikt. Dat is een grove misslag, voor welks aanwijzing ik Rec. dankbaar ben; overigens heeft Rec. gelijk met te zeggen, dat de uitdrukking, *middagzon van top* door DOUWES gebezigd, een struikelblok is, *waartegen Professor* DE H. *de eerste niet is om zich te stooten*. De zeeofficier PILAAR onder anderen was mij voorgegaan; want in zijne *Handl.* I *bl.* 398 zegt hij uitdrukkelijk dat $\phi - d$ is de afstand der zon van het toppunt *op het oogenblik van den middag*.

De reden, waarom ik, na de behandeling van dit voorstel, over de tijdsbepaling spreek, staat *bl.* 62 te lezen.

De algemeene aanmerking, dat er in dit werk niet genoeg voorbeelden ter toepassing worden aangetroffen, zou juist zijn, indien niet de leerling of door de opgaven van zijn' leermeester of wel door afzonderlijke voorstellen b.v. die welke, door D^{r} VAN GALEN te Rotterdam zijn uitgegeven, in dat gebrek voorzien kon.

Rec. vindt de behandeling der correspondeerende hoogten volgens PILAAR beter dan die, welke door mij gevolgd is. Ik zal hem die illusie niet benemen; ieder kieze naar goedvinden! - Evenwel moet ik Rec. doen opmerken, dat hij mijne oplossing met die, welke door SWART gegeven is, verwart. De laatste is, door de invoering der proportionale logarithmen, noodeloos omslagtig en moet, zoo als ik wel uitdrukkelijk *bl.* 209 gezegd heb, naar de latere inrigting van den Zeealmanak worden gewijzigd.

De ontwikkeling der formule voor de circummeridiaans-hoogten bij PILAAR is gebrekkig, al was het maar alleen, omdat zij, voor het geval dat de breedte aan de declinatie gelijk wordt, in een verschil van twee oneindige grootheden overgaat. -

Ziet hier nog een staaltje van de *belezenheid* van Rec.; het moge tevens als een blijk van eene *allerzachtste* wijze van beoordeeling gelden. Rec. spreekt aldus:

‘*In* § 70 *weet de Hoogleeraar niet, dat het bewijs voor de buitenmiddagsbreedte van* BANGMA *ergens te vinden is. Het is, op zijn* ALLERZACHTST *gesproken, zonderling, dat een kweekeling van de Utrechtsche Hoogeschool onbekend is met de dissertatie van* V. TUIJLL VAN SEROOSKERKEN, *welke dit bewijs bevat, overgenomen uit de Verhandelingen der Eerste klasse van het Kon. Nederl. Instituut, alwaar de manier beknopter is voorgesteld, dan de Schrijver haar van* SWART *overnoemt*.

Welk eene onbeschaamdheid! Noch in de Verhandelingen van het Instituut, noch in de uitmuntende dissertatie van den Heer VAN TUIJLL wordt de hier gegevene oplossing vermeld of ook slechts eene enkele formule gevonden, die bij het bewijs kan gebruikt worden. Rec. heeft wel eens van die werken gehoord of misschien er een' vlugtigen blik in geworpen, maar ach, die vlugtige blikken! - De oplossing, door BANGMA in het 1ste deel der Verh. van het Instituut gegeven en door VAN TUIJLL in zijne dissertatie p. 45 overgenomen, is van eenen geheel anderen aard; zij heeft niet het minste gemeen met eene andere oplossing, mede van BANGMA, die zonder bewijs in den 2den druk van het *Kort begrip der Stuurmanskunst* wordt opgegeven. Van deze laatste heb ik het bewijs nergens gevonden en de ongelukkige aanhaling van Ree. versterkt mij in het geloof, dat het ook nergens, dan welligt onder de nagelatene papieren van den verdienstelijken man, te vinden is. Toevallig bezit ik twee exemplaren dier dissertatie van den Heer VAN TUIJLL; Rec. kan, als hij zijn naam opgeeft, er een ten geschenke krijgen, hij zal dan den tijd hebben om de zaak nog eens op zijn gemak te beschouwen.

Op *bl.* 260 heb ik gezegd, dat de kimduiking gedurende 1 uur *in den regel* niet merkbaar verandert en dat *in die onderstelling* de opgegevene methode goede breedte kan geven. Rec. redeneert als of de woorden, waar hier alles op aankomt, waren weggelaten. Bij eenen regelmatigen toestand des dampkrings zal die manier werkelijk zeer bruikbaar zijn en althans verre den voorrang verdienen boven de ongelijktijdige hoogten van twee verschillende hemelligchamen, die Rec. tot het gebruik heeft aangeprezen. Want al wil men aannemen dat een geoefend waarnemer, met een goed 10 duims sextant van DOLLOND of TROUGHTON toegerust, in dezelfde reeks van waarnemingen, fouten van 15" in *tegengestelde*

rigting op zijne hoogten begaan kan, dan nog zal die manier de breedte geven met eene naauwkeurigheid, die door de formule

15" *sin.* (*A* + ½ *dA*) / *sin.* ½ *dA*

wordt uitgedrukt, waar *A* + ½ *dA* het gemiddelde der beide azimuths en ½ *dA* de halve verandering in azimuth, gedurende het tijdsverloop der waarnemingen, aanwijst. In den regel zal die fout, voor een tijdsverloop van 1 uur, niet meer dan 3′ à 4′ kunnen bedragen, en dat noem ik *goede* breedte, die voor het gewoon gebruik der zeelieden allezins voldoende is. Het door mij uitgewerkte voorbeeld, waarin die fout 6' bedragen zou, is met opzet in *zeer* ongunstige omstandigheden genomen, daar het gemiddelde der azimuths zeer groot t.w. 73° en het verschil in azimuth, met een verschil van 15° in den uurhoek overeenkomende, zeer klein t.w. 4° is. Wel verre van die manier, op het gezag van Rec., te verwerpen, zal een kundig en geoefend zeeman ze gaarne gebruiken, omdat hij daardoor van de constante fouten van het werktuig en *in den regel* van de kimduiking onafhankelijk wordt.

In de benaderingswijze van DOUWES kan men den tijd niet bepalen, dan aangedaan met eene fout, die van de fout der gegiste breedte afhankelijk is. De betrekking van beide is door de formule (*a*) van *bl.* 256 gegeven.

De door mij gegevene wijze van benadering is een noodzakelijk aanvulsel der methode van DOUWES; waar de eene onbruikbaar wordt, moet de andere gevolgd worden. Overigens acht ik het wenschelijk, dat de zeelieden noch deze manier, noch die van DOUWES, maar liever de regtstreeksche oplossing van IVORY of BANGMA gebruiken (*bl.* 273).

De redenering, waaruit moet volgen, dat de schrijver het in § 83 *ver mis heeft*, is volkomen valsch. Wat men ieder oogenblik op zee begeert te kennen, is de ligging van het punt, alwaar men gekomen is, niet van dat, alwaar men eenige uren vroeger zich bevond. De *eerste* waarneming moet dus herleid worden tot de plaats, alwaar de *laatste* geschied is, juist omdat, volgens de eigene woorden van Rec. *eene herleiding, uit het gegiste bestek opgemaakt, weinig naauwkeurig is*.

Ik zie geene reden om iets terug te nemen van hetgeen aangaande de tijdmeters gezegd is. Het oordeel van den Admiraal ROSSEL, waarbij ik dat van den beroemden reiziger

DU-PETIT-TROUARS en anderen kan voegen, weegt rijkelijk op tegen de uitspraak van een' nameloozen recensent.

Rec. vindt het vreemd, dat ik de manier van DUNTHORNE niet ontwikkeld heb; zoo doende had ik nog minstens twaalf andere manieren kunnen opgeven. Dat zij de *kortste van allen* zijn zou, is niet waar en in strijd met het gevoelen van PILAAR, die uitdrukkelijk zegt *Handl.* I p. 491, dat die manier *even, maar ook niets minder kort en eenvoudig is dan de anderen*. Overigens wordt de formule van DUNTHORNE, doch zonder verdere ontwikkeling, opgegeven in § 99, waar zij tot het bewijs der manier van KRAFFT gebruikt wordt. -

De zaak der *Maantafels* van PILAAR is, meen ik, uitgemaakt; ook heb ik mij voorgenomen, om er nooit op terug te komen. Het publiek is door repliek en dupliek genoegzaam ingelicht om zelf te oordeelen.

Rec. zegt, om de *weinige belezenheid van den Professor* te bewijzen, dat de formule, die ik tot het vinden van den waren afstand gegeven heb, *reeds jaren te voren door* BESSEL *gebezigd is*. Die bijzonderheid is mij nieuw; niemand zoo ver ik weet, zelfs niet de Heer PILAAR, toen hij zijne beruchte *Wederlegging* in den Letterbode schreef, was er mede bekend. Ik meen dus den belezenen Rec. vriendelijk te mogen uitnoodigen, om de plaats van BESSEL met naauwkeurigheid op te geven. Mogt het met dat *belezen zijn* maar niet gaan, als met de aanhaling van BANGMA uit de dissertatie van VAN TUIJLL! Ik zou er bijna voor vreezen, omdat het *Astronomisch Jahrbuch* van ENCKE voor 1842, bij het opgeven van een aantal formules om den waren afstand te vinden, geen enkel woord aangaande die zoogenaamde BESSELSche formule bevat. Het zou toch mogelijk zijn, dat Rec. gelijk had; maar hij vergeve het mij dat ik, na de vroegere ervaring, hem niet langer op zijn woord alleen kan gelooven.

Finis coronat opus; de beoordeeling wordt besloten met deze betuiging: '*Het doet ons leed, dat de beoordeeling over het geheel niet gunstig heeft kunnen uitvallen*.' Ik dank den Rec. voor zijne meêwarige gezindheid; maar, met wat meer gedachten bij wat minder gewaarwordingen, had bij een groot deel van dat leed zich kunnen besparen.

En hiermede zal ook deze antikritiek een einde nemen; zij is zeker in de oogen van Rec. *vervelend* en *omslagtig* genoeg, misschien meer dan hem lief is. Ook had ik korter

kunnen zijn of wel de gansche beoordeeling, die zulke blijken van hatelijkheid draagt, met stilzwijgen mogen beantwoorden. Maar ik was het aan de waarheid meer dan aan mij zelven verschuldigd om den Rec. te ontmaskeren, die valsche stellingen op den beslissenden toon der wetenschap voordraagt en schaamteloos genoeg is, om tot bedriegelijke aanhalingen zijne toevlugt te nemen. Deskundigen, die zich de moeite geven om de beoordeeling met het werk zelf te vergelijken, hebben die opheldering niet noodig; zij zullen aan Rec. de plaats weten aan te wijzen, die hem als eerlijk man en als beoefenaar der wetenschap toekomt. Maar voor het grootere publiek, dat nog met oud-Hollandsche trouwhartigheid aan de onfeilbaarheid van recensien gelooft, was het nuttig om aan te toonen, hoeveel aandeel partijdigheid en *kwade trouw* in de beoordeeling van deze GRONDEN DER ZEEVAARTKUNDE gehad heeft.

Waarlijk, indien ik had kunnen voorzien, dat mijn eerste uitstap in het gebied der Zeevaartkunde zulk een' ellendigen nasleep van verdrietelijkheden kon opleveren, ik zou welligt nimmer de vruchten van mijne studien aan het publiek hebben medegedeeld. Maar van den anderen kant als ik bedenk, dat er in eene beoordeeling van 24 bladzijden, geschreven met het kennelijk doel om alles te verwerpen, hoogstens drie of vier degelijke aanmerkingen gevonden worden, dan kan ik met eenige zelfvoldoening op den volbragten arbeid terug zien en de magtelooze pogingen van afgunst en eigenbelang met medelijden en verachting beschouwen.

P.O.C. VORSSELMAN DE HEER.

DEVENTER
6 *October* 1840.